RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 12

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)
ISBN 12. Cilt: 978-605-5456-16-0 (12.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ
إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ
كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ
لَآتٍ ۙ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ
مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۙ مَن
تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا
فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ
فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ
وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ
مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ
لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ
اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (١٣٢)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (132)

(وَلِكُلٍّ) **Her biri için vardır,** yani; cin ve insan fırkalarından her biri için vardır. ne vardır? (دَرَجَاتٌ) **dereceler,** öyle dereceler ki, neden meydan gelici? (مِّمَّا) **o şeylerden ki,** (عَمِلُوا) **işlediler,**

Bu mana; (مَا) harfinin, mevsûle, (مِنْ) harfinin de ibtidâiyye olmasına göre verilmiştir. Burada (مَا) harfinin, "Masdariyye", (مِن) harfinin de "Ta'lîliyye" veya bir muzaf takdiriyle "Beyâniyye" olma ihtimali de söz konusudur ki, buna göre iki mana verilebilir:

1- (مِنْ أَجْلِ عَمَلِهِمْ) **"Yaptıkları amellerden ötürü",**

2- (مِنْ جَزَاءِ عَمَلِهِمْ) **"Yaptıklarının karşılığı olan dereceler".**

(وَمَا رَبُّكَ) **senin Rabbin değildir,** ne değildir? (بِغَافِلٍ) **gaflet edici,** neden?(عَمَّا) **o şeylerden ki,** (يَعْمَلُونَ) **yaparlar.**

MEÂL-İ ŞERİF

Herkes için, (hayır ve şer) **yaptıklarından** (elde edecekleri) **dereceler vardır. Senin Rabbin, onların yapar olduklarından asla gafil değildir.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, daha önce sevap ve dereceler ehlinin halleriyle, azap ve derekeler sahiplerinin ahvalini şerh ve beyan buyurduktan sonra, küllî bir kelam (genel bir ifade) ile: **"Herkes için yaptıklarından dereceler vardır."** buyurmuştur.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا) **"Herkes için yaptıklarından dereceler vardır."** cümle-i celilesinde geçen **"Herkes"** tabirinden kimlerin kastedildiği ve buna göre **"Dereceler"** kavlinin ne anlama geldiği hakkında iki görüş vardır:

1- Birçok müfessire göre; bu umumî ifade, cinleri de içine alan mükelleflerin tümünü ihtiva etmektedir.

Bu ayet-i kerime, sekaleyn (ins-ü cinn)in bahsinin akabinde zikredildiği için, **İmam-ı Ebû Yusuf** ve **İmam-ı Muhammed** *(Rahimehumellah)*, cinlerin de ibadetleriyle sevap kazanacaklarına dair istidlâlde bulunmuşlardır.

Gerçi **Ebû Hanîfe** *(Rahimehullah)*, haklarında özel bir beyan bulunmadığı için, cinlerin sevabı olmadığı görüşünü savunmuşsa da, **İmâmeyn**'in bu hususta delili, bu ayet-i kerime gibi Kitap ve Sünnet'te geçen, ifadelerin umumî oluşudur.

Ayet: 132

Nitekim diğer bir ayet-i kerime'de:

﴿ اولٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ (١٨) وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ (١٩) ﴾

"İşte onlar, kendilerinden önce cinler ve insanlardan (gelip) **geçmiş ümmetler içerisinde o söz** (azap hükmü), **üzerlerine hak olan kimselerdir.**

Her biri için yaptıklarından dereceler vardır. (Neticede Allah-u Tealâ) **onlara amellerini**(n karşılığını) **tastamam ödesin de onlar zulme uğratılmasınlar diye** (kendilerine bu cezaları tertip etmiştir)." *(Ahkaf Sûresi:18, 19)* buyrulmuştur ki bu da, insanlar gibi, cinlerden itaat edenlerin cennette, âsîlerin ise cehennemde olduğunu göstermektedir.

Bu hususta en doğru görüş budur ve bu böylece bilinmelidir! *(Ebû Hayyan, Nesefî, Kurtubî)*

Bu hususta daha ziyade izah, En'am Sûresi:130. ayet-i kerime'nin tefsirinde *(R.F.11/519-520)* zikredilmiştir.

Bu görüşe göre: **"Dereceler"** tabiri, hayra da şerre de müsait olur ki buna göre iki türlü mana verilebilir:

A) "Cin ve insan topluluklarından, Allah-u Tealâ'nın taatı veya masiyetiyle amel eden herkes için, ameli nisbetinde Allah-u Tealâ'nın kendisini ulaştıracağı ve kendisine karşılık olarak vereceği mertebe ve menziller vardır ki bu yapılan işler iyiyse karşılıkları da iyi, yok eğer şer ise cezaları da şer olur." *(İbni Kesîr, Ebussu'ûd, Alûsî)*

Bu manaya göre; isyan ehlinin azap yerleri hakkında **"Dereceler"** tabiri kullanılması; hayrı, şerre tağlîben yapılmıştır. Çünkü dünyada işledikleri iyilikler hasebince, cennet ehlinin mertebeleri üstünlükte farklı olabileceği gibi, işlemiş olduğu kötülükler nisbetinde cehennem ehlinin azapları da noksanlık ve artışa müsait olacaktır.

Bu farklılık, birlikte anlatılmak istendiğinde, cennet ehlinin sıfatı öne çıkarılarak **"Derece"** tabiri kullanılmıştır. *(Mâverdî)*

B) "Burada sadece ins-ü cinnin kâfirleri murad edilmiş olma ihtimali de mevcuttur ki, buna göre mana:

'İnsan ve cin kâfirlerinden her birerleri için, süflî amelleri hasebince ateşte dereceler vardır.' demek olur ki, cehennemde yananların, kendilerini saptıranlara kat kat azap edilmesini istemeleri üzerine Mevlâ Tealâ'nın:

(... لِكُلٍّ ضِعْفٌ ... (٣٨)) **"Herkes için bir kat** (daha azap) **vardır!.."** *(A'raf Sûresi:38'den)* şeklinde cevap buyurması buna işarettir. Ayrıca:

(اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ (٨٨)) **"O kâfir olup, Allah'ın yolundan engelleyenler** (var ya), **ifsad eder olmaları sebebiyle onlara, azap üstüne azap artırdık."** *(Nahl Sûresi:88)* kavl-i şerifi de, cehennemdeki azapların farklılığına delâlet etmektedir. *(Mukatil, İbni Kesîr)*

Bu durumda cehennem derekelerine, **"Dereceler"** denilmesi, merdiven basamaklarının yukarılık aşağılık farkı arzetmesi gibi, bu ateş menzillerinin de alçak-yüksek olmasındandır.

Mukatil, İbni Vehb, Nesefî, Bika'î, Suyûtî, Ebussu'ûd *(Rahimehumullah)* gibi birçok müfessirin, bu ayet-i kerime'den yaptıkları istidlâle göre; "Cinler de insanlar gibi mükellef olup, sevap ve azaba tabidirler."

Özellikle **Suyûtî** *(Rahimehullah)* bu ayet-i kerime'nin tefsirinde cinlerle ilgili bazı rivayetlere yer vermiştir, şöyle ki:

١–عَنْ اَبِى ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْجِنُّ ثَلاَثَةُ اَصْنَافٍ؛ صِنْفٌ لَهُمْ اَجْنِحَةٌ يَطِيرُونَ فِى الْهَوَاءِ ، وَصِنْفٌ حَيَّاتٌ وَ كِلاَبٌ ، وَصِنْفٌ يَحُلُّونَ وَيَظْعَنُونَ »

1 - **Ebû Sa'lebe el-Huşenî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Cinler üç sınıf (üzere yaratılmışlar)**dır. Bir sınıfın kanatları vardır ki havada uçarlar. Bir sınıf yılanlar ve köpekler** (suretinde)**dir. Diğer bir sınıfsa konup göçerler."** *(Hakim, el-Müstedrek, No:3702, 2/495, Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, No:573, 22/214, Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât:2/130, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya:5/137, Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, Bab:37, Sh:50, 51, Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, No:1087, 5/1644, Suyûtî, Lükatu'l-Mercân fî ahkâmi'l-Cânn, Sh:38, Ali el-Karî, Mirkâtü'l-Mefâtîh, No:4148, 7/741, Tebrîzî, Mişkâtü'l-Mesâbîh, No:4148, 4/1576)*

Münâvî *(Rahimehullah)*ın, **Hakîm-i Tirmizî** *(Rahimehullah)*dan nakline göre; yılan ve köpek şeklinde olanların öldürülmesini Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* nehyetmiştir. Çünkü onlar, evlerin sakinlerinden addedilmiştir.

Münâvî *(Rahimehullah)* bu makamda, **İbni Arabî** *(Kuddise Sırruhu)*dan cinlerle ilgili çok önemli bilgiler nakletmiştir. Ehli, oraya müracaat edebilir. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadir, No:3651, 3/480)*

٢– عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْجِنَّ ثَلاَثَةَ اَصْنَافٍ؛ صِنْفٌ حَيَّاتٌ وَعَقَارِبُ وَخَشَاشُ الْاَرْضِ ، وَصِنْفٌ كَالرِّيحِ فِى الْهَوَاءِ ، وَصِنْفٌ عَلَيْهِمُ الْحِسَابُ وَالْعِقَابُ . وَخَلَقَ اللهُ الْاِنْسَ ثَلاَثَةَ اَصْنَافٍ؛ صِنْفٌ كَالْبَهَائِمِ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا ﴾ الآيَةَ. وَصِنْفٌ اَجْسَادُهُمْ اَجْسَادُ بَنِى آدَمَ وَاَرْوَاحُهُمْ اَرْوَاحُ الشَّيَاطِينِ ، وَصِنْفٌ فِى ظِلِّ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ لاَ ظِلَّ اِلاَّ ظِلُّهُ »

2 - **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Salla'lahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah-u Azze ve Celle, cinleri üç sınıf olarak yaratmıştır. Bir sınıf; yılanlar, akrepler ve yer böcekleridir. Diğer sınıf; havadaki rüzgâr gibidir. Diğer bir sınıf ise** (mükellef olduklarından dolayı) **üzerlerine hesap ve azap vardır.**

Allah-u Tealâ insanları da üç sınıf olarak yaratmıştır: Bir sınıf, hayvanlar gibidir. Allah-u Tealâ:

(لَهُمْ قُلُوبٌ لاَ يَفْقَهُونَ بِهَا) **'Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar.** (Onlar için gözler vardır, onlarla görmezler. Onların kulakları da vardır ki onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hattâ onlar daha da sapıktırlar.) **buyurmuştur.**

Bir sınıfın cesetleri, âdemoğlunun cesetleri, ruhları ise (pislik ve şer bakımından) **şeytanların ruhlarıdırlar. Diğer bir sınıf ise, kendi gölgesinden başka gölge bulunmadığı günde, Allah'ın gölgesindedirler."** *(Deylemî, el-Firdevs, No:2942, 2/189, Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, Bab:37, Sh:50, 51, Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, No:1081, 5/1639, 40, İbni Hibban, Kitâbü'l-Mecrûhîn:3/107, Suyûtî, Lükatu'l-Mercân fî ahkâmi'l-Cânn, Sh:37)*

Arş'ın gölgesinde olanlara cehennemin harareti isabet etmeyecek, insanlar terlerine boğulduğu günde onlar istirahat edeceklerdir.

Gazalî *(Rahimehullah)*, **Vehb** *(Radıyallahu Anh)*dan şu rivayeti yapmıştır: Bir kere İblis, **Yahya ibni Zekeriyya** *(Aleyhimesselâm)*ın yanına çıktığında, o: "Bana âdemoğullarının durumunu haber ver!" demesi üzerine, İblis şöyle anlattı:

"Bize göre insanlar üç sınıftır:

Birinci kısım; bize en zor gelen fırkadır. Sıkıntıya sokacak kadar kendisiyle uğraşıp, günah işletmeye imkan bulduğumuz halde hemen tevbe ve istiğfara sığınarak, elde ettiğimiz bütün kazançlarımızı ifsad eder. Sonra biz onunla uğraşmaya döneriz, o da tevbeye avdet eder. Böylece biz ondan ne ümit keseriz, ne de istediğimizi elde edebiliriz, bu yüzden çok sıkıntı çekeriz.

Diğer bir sınıf; bizim ellerimizde, çocukların ellerindeki misket gibidir ki, onlarla istediğimiz gibi oynarız. Üçüncü sınıf ise; senin gibi masumlardır. Onlardan bir şey koparamayız." *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:3931, 3/596-597)*

Hasan *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cinler, İblis'in çocuklarıdır, insanlar ise Âdem evladıdır. İki tarafın da müminleri vardır, sevap ve azapta müşterektirler. İki tarafın mümini de, Allah-u Tealâ'nın velisidir. İki fırkanın kâfiri de şeytandır." *(Tefsîru'l-Hasen:1/365, Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr:3/361)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallahu Anh)*a: "Cinler, yeyip-içerler mi, ölürler ve evlenirler mi?" diye sorulduğunda, o: "Onlar cins cinstir. Halis cinler, rüzgârdan ibarettir. Yemez, içmez, ölmez ve doğurmazlar.

Bir kısımları da, yeyip-içerler, evlenip çoğalır ve ölürler. Cadılar, gulyabânîler, büyücü cinler ve benzerleri bu sınıfı teşkil etmektedir." şeklinde cevap vermiştir. *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, No:1083, 5/1640, 41)*

Yezîd ibni Câbir *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Müslümanlardan hiçbir hane halkı yoktur ki, evlerinin tavanında cinlerden Müslüman bir hane halkı bulunmasın! Sabah yemeklerini hazırladıklarında, inip onlarla birlikte yerler. Akşam yemeği konduğunda, inip onlarla akşam yemeği yerler. *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, No:1154, 5/1697, 98, Suyûtî, ed-Dürru'l-Mensûr, 3/361)*

2- Bu ifadenin, mükelleflere tamim edilmeyip, insanlara tahsis edilmesi halinde üç görüş mevcuttur:

A) İtaatkâr ve isyankâr herkese şamil olması durumunda şu izah yapılır: "Her amel edenin, o amelinde birtakım dereceler söz konusudur. Bu yüzden bazen eksik bir derecede kalır, diğer keresinde de ondan yükselip, daha kâmil bir dereceye ulaşır.

Allah-u Tealâ bütün bunları tam bir tafsilat üzere bildiğinden, o derecelerden her birine yakışan karşılığı 'Hayra hayır, şerre şer' şeklinde düzenler." *(Fahrurrâzî)*

Bazı müfessirler bu makamda farklı bir izah tarzı geliştirmişlerdir, şöyle ki: Önceki ayet-i celile'de Allah-u Tealâ'nın karyeler ahalisini zulümle helâk etmeyeceğinin beyan edilmesinden sonra bu ayet-i celile'nin getirilmesi; halkının ekserisi zalim ve müşrik olan memleketlerde bulunan iyi kişilerin, salih hallerinin mükâfatından mahrum edilmeyeceklerine dikkat çekmektedir.

Buna göre, **"Her biri için"** tabiri, "Helâk edilen karyeler halkının her biri için dereceler vardır." şeklinde anlaşıldığından, mana: "Memleketlerin milletlerinin ahirette halleri farklı farklı olacaktır. İçlerindeki müminlerin imanı zayi edilmeyecek, kâfirler ise dünyada azaba çarptırıldıktan sonra ahirette daha büyük azaba haşrolunacaklardır.

Allah-u Tealâ, bazen kâfirlere azap indirmeden önce, aralarındaki müminleri kurtararak dünyada özel bir dereceye kavuşturabilir ki bu, ahirette derecelerinin yükseltilmesiyle çelişmeyecektir.

Bazen de bir memleket, içindeki müminlerle birlikte helâke uğrayıp, sonra o müminler nimetlere kavuşacaklar, böylece ahirette makamlarının farklılığı ortaya çıkacaktır. Tabi ki bu:

(وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ...(٢٥)) **"Öyle bir fitneden sakının ki o, özellikle içinizden zulmedenlere isabet etmez..."** *(Enfal Sûresi:25'den)* ayet-i kerime'siyle anlatılmak istenen başka bir durumdur.

٣ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا أَنْزَلَ اللهُ بِقَوْمٍ عَذَابًا ، أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ، ثُمَّ بُعِثُوا عَلَىٰ أَعْمَالِهِمْ »

3 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah-u Tealâ bir kavme bir azap indirince, azap, içlerinde olan herkese isabet eder. Sonra amelleri üzere diriltilirler."** *(Buharî, Fiten:18, No:6691, 6/2602, Müslim, Cennet:19, No:2879, 4/2206)*

٤ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ يُنَزِّلُ سَطَوَاتِهِ بِأَهْلِ الْأَرْضِ وَمِنْهُمُ الصَّالِحُونَ فَيَهْلِكُونَ بِهَلَاكِهِمْ؟ فَقَالَ « يَا عَائِشَةُ: إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ إِذَا أَنْزَلَ سَطْوَتَهُ عَلَىٰ أَهْلِ نِقْمَتِهِ فَوَافَتْ ذٰلِكَ آجَالَ قَوْمٍ صَالِحِينَ فَأَهْلَكُوا بِهَلَاكِهِمْ ثُمَّ

يُبْعَثُونَ عَلَىٰ نِيَّاتِهِمْ وَأَعْمَالِهِمْ »

4 - **Aişe** *(Radıyallahu Anha)* şöyle demiştir: Bir kere ben: "Ya Resulellah! Allah-u Sübhanehü yer halkına azaplarını indirirken içlerinde salih kimseler de varsa, onlarla birlikte helâk olurlar mı?" diye sorduğumda o:

"Ey Aişe! Şüphesiz ki Allah, azabını, gazabını hak edenlere indirdiği zaman bu, salih bir kavmin de ecellerine rastlar sa, onlar da diğerlerinin helâkıyla birlikte helâk olurlar. Fakat sonra niyet ve amellerine göre diriltilirler." diye cevap buyurdu. *(Beyhakî, Şu'abu'l-İman, No:7599, 6/98)*

٥ – عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ (رضى الله عنها) : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا فَزِعاً يَقُولُ: « لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ، وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ ، فُتِحَ الْيَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هٰـذِهِ » وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ الْإِبْهَامِ وَالَّتِي تَلِيهَا . قَالَتْ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ؟ قَالَ: « نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخُبْثُ »

5 - (Müminlerin annesi) **Zeyneb binti Cahş** *(Radıyallahu Anha)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* medet bekler bir halde onun yanına: **"Allah'tan başka hiçbir İlâh yoktur. Yaklaşan şerden Arabın vay haline! Bu gün Ye'cûc-Me'cûc seddinden şu kadar açıldı."** diyerek girdi. Ravî, başparmağı ile ondan sonra gelen parmağı halka yaptı.

Zeyneb *(Radıyallahu Anha)* şöyle devam etti: Ben: "Ya Resulellah! Aramızda iyiler varken biz helâk olur muyuz?" diye sorduğumda o: **"Evet! Fisk-u fücûr çoğaldığı vakit!"** buyurdular. *(Buharî, Enbiya:10, No:3168, 3/1221, Müslim, Fiten:1, No:2880, 4/2207)*

"Derece"; merdiven veya bir yapıda aşağıdan yukarı doğru yükselen basamakların adıdır. Kuyu ve benzeri düşük yerlere iniş kastedilen basamaklara ise, "Dereke " ismi verilir. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ:

(...يَرْفَعِ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ... (١١)) **"Allah, içinizden inananları yükseltir. İlim sahiplerini de derecelere** (yükseltir)." *(Mücâdele Sûresi:11'den),*

(...إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ (١٤٥)...) **"Şüphesiz ki münafıklar, ateşten en alt derekededirler."** *(Nisa Sûresi:145'den)* buyurmuştur.

Burada geçen: (كُلْ) **"Kül"** lafzıyla, karye halkının tümü kastedilmişken, (دَرَجَاتْ) **"Deracat"** lafzının getirilmesi birkaç şeyi ima etmektedir:

1- Mekke ehlinden Müslümanlar, müşriklere gelecek azaptan kendilerine bir zarar olmayacağını bilerek içleri rahat etsin,

2- Onlar, müşrikleri reddetmekte bir eksiklik yapmadıkları için, Allah-u Tealâ'nın, dünyada hicretle onları azaptan kurtaracağı, ahirette ise amel ve niyetlerine göre haşredeceği,

3- Onların, ehline azap hükmü vacip olan karyeden yakın zamanda çıkartılacakları.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hicretinin ardından Mekke ehline aşırı açlık ve korku isabet etmiş, daha sonra da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve müminlerin gaza ve cihatları neticesinde kâfirlerin korktukları başlarına gelmiştir.

B) Bu ifade-i İlâhiyye, ehl-i taata mahsus olabilir. Çünkü **"Derece"** tabiri, ancak onlara uygun düşmektedir.

Bu durumda: **"Senin Rabbin, kulların yaptıklarından asla gafil değildir."** şeklinde bir sonra gelecek olan cümle-i celile de, küfür ve masiyet ehline mahsus olur. *(Tefsîr-i Kebîr)*

C) Mâtürîdî *(Rahimehullah)*: "Bu kavl-i şerif, kâfirlerin hitabının akabinde geldiği için, onlara ait olacağından mana: 'Özellikle kâfirlerden her birerleri için, işledikleri küfür ve masiyetlerden dolayı, azaptan, hususî dereceler, derekeler ve mertebeler vardır.' şeklindedir." demiştir. *(Ebû Hayyan)*

"Tefsîr-u Kitâbillahi'l-Azîz" ve **"Tefsîr-u İbni Ebî Zemenîn"**de zikredildiğine göre; **"Amellerinden ötürü herkes için dereceler var"** kavl-i şerifi; cennete amellerle değil, ancak fazl-u keremle girilebileceğine, derecelerin ise, amellerle kazanılacağına delâlet etmektedir. Nitekim:

٦ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَنْ يُدْخِلَ اَحَداً مِنْكُمْ عَمَلُهُ الْجَنَّةَ » قَالُوا: وَلَا اَنْتَ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « وَلَا اَنَا اِلَّا اَنْ يَتَغَمَّدَنِىَ اللهُ مِنْهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ »

6 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin hiç birinizi ameli cennete sokamaz."** buyurmuştur. Bunun üzerine sahabe-i kiram: "Seni de mi ya Resulellah!?" diye sorduklarında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Beni de (amelim cennete girdiremez)**! Ancak Allah'ın, beni fazl-u rahmetiyle kuşatması** (cennete sokacaktır)**."** buyurdu. *(Müslim, Sıfatü'l-Kıyame:17, No:2816/75, 5/356, Buharî, Merdâ:19, No:5349, 5/2147)*

Bazı ulemanın rivayetine göre, Allah-u Tealâ şöyle buyuracaktır:

٧ – « اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِى وَاقْتَسِمُوهَا بِاَعْمَالِكُمْ »

7 - **"Cennete rahmetimle girin ve onu**(n derecelerini) **amellerinize göre bölüşün."** *(Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillahi'l-Azîz, 1/561)*

٨ – عَنْ اَبِى الْمُتَوَكِّلِ النَّاجِى (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الدَّرَجَةَ فِى الْجَنَّةِ فَوْقَ الدَّرَجَةِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ . وَاِنَّ الْعَبْدَ لَيَرْفَعُ بَصَرَهُ فَيَلْمَعُ لَهُ بَرْقٌ

يَكَادُ يَخْطَفُ بَصَرُهُ فَيَفْزَعُ لِذٰلِكَ فَيَقُولُ: مَا هٰذَا؟ فَيُقَالُ لَهُ: هٰذَا نُورُ اَخِيكَ فُلَانٍ، فَيَقُولُ: اَخِي فُلَانٌ كُنَّا نَعْمَلُ فِي الدُّنْيَا جَمِيعاً وَقَدْ فُضِّلَ عَلَيَّ هٰكَذَا ، قَالَ: فَيُقَالُ لَهُ: اِنَّهُ كَانَ اَفْضَلَ مِنْكَ عَمَلاً ، ثُمَّ يُجْعَلُ فِي قَلْبِهِ الرِّضَا حَتّٰى يَرْضٰى »

8 - **Ebu'l-Mütevekkil en-Nâcî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Cennette bir derecenin üzerindeki diğer derece, gökle yer arasındaki mesafe kadardır. Muhakkak bir kul (cennette) **gözünü kaldırdığında, neredeyse gözünü kapacak şekilde bir şimşek kendisine parlar.**

O, bundan korkup: 'Bu ne?' diye sorduğunda, kendisine: 'Bu, felan kardeşinin nurudur.' denilir. O da: 'Felan kardeşimle biz dünyada birlikte amel ediyorduk, o benden bu kadar üstün oldu ha!' der.

Bunun üzerine kendisine: 'Şüphesiz ki o, amel cihetinden senden üstündü.' denir. Sonra kalbine memnuniyet verilerek razı olur (ki, üzüntü mahalli olmayan cennette, aşağıda kalmasından dolayı sıkıntı çekmesin)." *(İbni Mübarek, ez-Zühd, No:100, Sh:73)*

İKİNCİSİ: (وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) **"Senin Rabbin, onların yaptıklarından asla gafil değildir."** cümle-i celilesinde Allah-u Tealâ, kendi Zat'ından gafleti, müekked bir suretle nefyetmiştir.

Zira burada geçen: (رَبّ) **"Rab"** ifadesi ki; bütün canların ve vasıfların Rabbi demektir, elbette böyle bir Zat, bütün varlıkları ve hallerini en iyi bilendir. Dolayısıyla O'nun cezası da, azabı ve sevabı yerli yerine koyanın verdiği bir karşılıktır.

Çünkü kendisi gafil olmadığından, amellerin kendi mikdarları ve kazandıracakları ecirler O'na gizli kalmaz. Bu yüzden kâfirlere mühlet vermesi, O'nun gafletinden yahut onların azabı haketmiş olmalarının kendisine gizli kalmış olmasından nâşî değildir.

İşte bu manalar göz önüne alındığında, cümle-i celilede büyük bir va'îd ve tehdit mevzuubahistir.

Ayrıca burada özellikle **Mekke** müşriklerinin kastedilmesine göre; "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit!" kabilinden müşriklere tehdit, müminlere de, Allah-u Tealâ'nın yardım vaadini uzak görmemeleri için bir teselli söz konusudur.

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; burada, cebr ve kader meselesinde **Ehl-i Sünnet**'in görüşünün doğruluğuna bir delil vardır, şöyle ki:

Allah-u Tealâ, muayyen bir vakitte, belirli bir amel sebebiyle herkese muayyen bir derece takdir etmiş ve onu aynıyla bilmiş, **Levh-i Mahfuz**'a onu yazarak, mukarreb melek zümrelerini buna şahit kılmıştır.

Eğer böyle bir insanın bu muayyen dereceyi kazanmaması düşünülecek olursa, o hükmü batıl, ilmi cehalet, şahit tutması da yalan olması gerekir ki, bütün bunlar muhal olduğuna göre; bu ayet-i celile'de buyrulan:

"Herkes için yaptıklarından dereceler vardır. Senin Rabbin onların yaptıklarından asla gafil değildir." gerçeği sabit olmuş olur.

Hal böyle olunca; **kıyamete kadar olacakları yazmakla kalem kurumuş** (kaderlerin yazım işi bitmiş), **sa'îd** (cennetlik), **annesinin karnında saadete ermiş, şakî** (cehennemlik) **de, anasının karnında şekavete ermiş** (bedbahtlığı belirlenmiş)**tir.**

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"Herkes için yaptıklarından dereceler vardır!"

Mürîdin sıfatı şöyle beyan edilmiştir: Mürîdin vazifesi üçtür:

1- Farzları ikame etmek (hakkıyla yerine getirmek),

2- Günahlardan istiğfar etmek,

3- Mahlukattan kurtuluş talep etmek.

Bütün kalpler, Allah-u Tealâ'nın katında olduğu için onlara nazar etmiş, sonra iki haslete göre onlara, dilediği üstün dereceleri vermiştir:

1- Tevazusu en fazla olan,

2- Yanlışlarından en çabuk dönen.

Allah-u Tealâ hangi kalbe tecellî edip de onda, dünya derdi görürse mutlaka o kalbe buğzeder. O'nun buğzetmesi demek; o kalbi kendi başına bırakmasıdır.

Kalbe, Allah-u Tealâ'dan başka kimse mâlik olamaz ve kalp denen nesne Allah-u Tealâ'dan başkasına itaat etmez. O halde kalbinde bulunan sırrı Allah-u Tealâ'nın huzuruna bırak! Çünkü Allah-u Tealâ'dan başka kimin yanına sırrını koyarsan mutlaka onu ifşa eder.

KUŞEYRÎ:

"Herkes için yaptıklarından dereceler vardır!" İyilik eden kişi, sevapların rahatlığı içerisinde nimetlenicidir. Günah işleyen ise azap sıkıntısı içerisinde elem çekicidir.

İBNİ ARABÎ:

Herkes için, işledikleri amellerden ötürü, Allah-u Tealâ'ya yakınlık ve uzaklık hususunda **dereceler** vardır.

NAHCUVÂNÎ:

Teklif ehlinden **her biri için,** salih ve fasid **amelleri muktezasınca,** Alîm ve Hakîm olan Allah katında **dereceler** ve derekeler **vardır.**

Umum kullarının iç bünyelerine muttali olan **Rabbin,** onları mükellef tuttuğu emirler ve yasaklara göre, **yaptıklarından asla gafil değildir.**

ÂLÛSÎ:

Allah-u Tealâ'ya yakınlık ve uzaklık hususunda **herkes için dereceler** ve mertebeler **vardır.**

MÜNASİP AYET-İ KERİMELER:

Allah-u Tealâ'nın, hayırdan ve şerden; yaptıklarına uygun şekilde kullarına mertebe ve menziller vereceğini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ... وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ... (١٩) ﴾

"Herkesin, **yaptıklarından** (kazanacakları) **dereceleri vardır...**" *(Ahkaf Sûresi:19'dan)*

﴿ ...فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا (٩٥) دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (٩٦) ﴾

"...Allah(-u Tealâ), **mallarıyla canlarıyla savaşanları, derece bakımından, oturanlardan çok üstün kıldı.** (Gerçi) Allah(-u Tealâ) **hepsine de en güzeli vaadetmiştir, ama mücahitleri, çok büyük bir ecirle, oturanlardan ziyade üstün kılmıştır.**"

"(Allah-u Tealâ cihad edenlere, oturanların üstünde daha büyük bir ecir) **kendinden dereceler, mağfiret ve rahmet** (vermiştir). **Allah** (-u Tealâ) **ziyade bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.** " *(Nisa Sûresi:95'den, 96)*

﴿ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (٨٣) ﴾

"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccet (kesin delil)**imizdir. Dilediğimizi derecelere yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin,** (yükseltme ve alçaltma işlerinde) **ziyade hikmet** (isabet) **sahibidir.** (Yükseltilmeye lâyık olanları, onların farklı kabiliyetlerini) **hakkıyla bilendir."** *(En'am Sûresi:83)*

﴿ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (٤) ﴾

"İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için, Rableri katında dereceler, mağfiret ve değerli bir rızık vardır." *(Enfal Sûresi:4)*

« انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا (٢١) »

"Baksana! Biz onların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır, elbetteki ahiret, dereceler itibarıyla daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür." *(İsra Suresi:21)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerime'ler, En'am Sûresi 83 ve Âl-i İmran Sûresi:163 ve 195. ayet-i kerimelerin münasiplerinde (10/239, 4/323-324, 497) zikredilmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, kullarının amellerinden gafil olmadığı:

﴿ ... وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٧٤) ﴾

"...Allah, sizin yaptıklarınızdan asla gafil değildir." *(Bakara Sûresi:74, 85, 140, 149'dan, Âl-i İmran Sûresi:99'dan)*

﴿ ... . وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (١٤٤) ﴾

"Allah, onların yaptıklarından asla gafil değildir." *(Bakara Sûresi:144'den)*

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ... (٤٢) ﴾

"Allah'ı, zalimlerin yaptıklarından sakın gafil sanma..!" *(İbrahim Sûresi:42 den)*

﴿ ... وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ (١٧) ﴾

"...Biz, yaratıklardan gafiller değiliz." *(Müminûn Sûresi:17'den)*

Ayet: 133

وَ رَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَآءُ كَمَآ اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ (١٣٣)

AYET-İ KERÎMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (133)

(وَ رَبُّكَ) **Senin Rabbin,** kimdir? (اَلْغَنِيُّ) **ğanîdir,** yani; hiçbir şeye ihtiyacı olmayan tek Zat'tır. daha kimdir? (ذُو الرَّحْمَةِ) **rahmet sahibidir,**

Bu manaya göre bu terkip, (رَبُّكَ) terkibinin ikinci haberidir. Bu terkibin, birinci "Haber" olup, bundan evelki (اَلْغَنِيُّ) kelimesinin de "Sıfat" olması caiz görül-müştür ki, buna göre mana: "Ganî sıfatıyla mevsuf olan Rabbin, rahmet sahibidir." demek olur.

(اِنْ يَشَاْ) **dilerse,** (يُذْهِبْ) **giderir,** kimi? (كُمْ) **sizi,** yani; isterse sizi ortadan kaldırır da, (وَيَسْتَخْلِفْ) **istihlâf eder,** halef seçer, yerine getirir, yaratır. kimden sonra? (مِنْ بَعْدِكُمْ) **sizden sonra,** yani; sizi helâk etmesinin ardından yerinize getirir, neyi? (مَا) **o yaratıkları ki,** (يَشَآءُ) **diler,** nasıl bir yaratışla yaratır? (كَمَآ اَنْشَاَ) **inşa ettiği** (yoktan yarattığı) **gibi,** kimi? (كُمْ) **sizi,**

Buna göre cümle-i celilenin başındaki (كَافْ) harfi, geçen fiilin masdarına "Sıfat" düş-mektedir ki, bu durumda takdir: (وَيَسْتَخْلِفْ اِسْتِخْلَافاً كَائِناً كَاِنْشَائِكُمْ) "Sizi yaratması gibi olan bir yaratışla" kimden? (مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ) **bir kavmin zürriyetinden,** öyle kavim ki! (اٰخَرِينَ) **başkalar** yani; sizi başka başka bir kavmin neslinden yarattığı gibi.

MEÂL-İ ŞERİF

Senin Rabbin, ğanî (hiçbir şeye muhtaç olmayacak derecede çok zengin)**dir, rahmet** (çokça acıma) **sahibidir. Sizi, başka başka bir kavmin zürriyetinden** (halkın soyundan) **inşa ettiği** (yaratıp, türettiği) **gibi, dilerse sizi giderir** (yok eder) **de, ardınızdan yerinize dilediğini getirir.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, taat ehlinin sevabıyla masiyet ve haram ashabının ikabını beyan edip, her kavim için özel bir derece ve muayyen bir mertebe bulunduğunu açıkladıktan sonra bu ayet-i celile'yi getirerek, itaatkârları sevap, günahkârları ise azapla tahsis buyurmasının, itaatkârların taatına muhtaçlığından dolayı olmadığını beyan etmiştir.

Zira kendisi, bütün âlemlerden Zat'ıyla ğanî va müstağnî olmakla birlikte, tam ve umumî bir rahmete sahip olduğundan, hayır işleyenlerin ibadetiyle bir şey kazanmayacağı gibi, günahkârların masiyetiyle de bir şey kaybetmez.

Beşerî ruhlar ve insanî nefisleri düzene sokup, saîd ve ebrâr kulların derecelerine ulaştırmanın tek yolu ise, taatlara teşvik ve yasaklardan terhîb (kaçındırma)dır. Kullarına çok acıdığı için, taatlara sevap, masiyetlere de azap tertip etmiştir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ) **"Senin Rabbin, Ganî'dir, rahmet sahibidir."** cümle-i celilesiyle ilgili iki hususu beyana muhtacız:

1- Allah-u Tealâ'nın, **"Ganî"** olmasına gelince; bu hususta birkaç mesele vardır:

A) Allah-u Tealâ, Zat'ında, sıfatlarında, fiillerinde ve hükümlerinde, kendinden gayri herşeyden ğanî ve ihtiyaçsızdır. Çünkü muhtaç olsaydı, o fiille kemâle ermeyi talep etmiş olacaktı ki, kendi dışındaki bir şeyle kendini tamamlayan, zatı itibarıyla nakıs ve eksik kabul edileceğinden, Allah-u Tealâ hakkında böyle bir şey düşünmek imkansızdır.

O'nun dışındakiler ise, varlığında ve yaşamını sürdürmede O'nun koyduğu sebeplere muhtaçtırlar ki, Allah-u Tealâ'nın, varlık âleminin kıvamına vesile kıldığı birçok sebepten en mühimi olan mal ve servete sahip kimseler hakkında zengin tabiri kullanılmaktaysa da, en büyük zenginlerin bile, eş, hizmetçi, memur, doktor ve hakimler gibi birçok varlığa muhtaç konumda oldukları izaha muhtaç değildir.

Nitekim Mevlâ Tealâ, kullarının kendisine son derece muhtaç olduklarını beyan sadedinde: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ) (١٥) **"Ey insanlar! Siz, Allah'a son derece muhtaçlarsınız. Allah ise Ganî'dir, Hamid'dir."** *(Fatır Sûresi:15)* buyurmaktadır.

B) **"Zengin olan sadece Rabbindir"** ifadesindeki hasr manası, "Allah-u Tealâ'dan başka ğanî ve ihtiyaçsız varlık yoktur." şeklinde tefsir edilir ki, durum gerçekten de böyledir.

Zira "Lizâtihî Vâcibu'l-vücûd (kendi kendine varlığı zorunlu)" olan Zat, bir olup, O'nun dışındaki her şey, "Lizâtihî mümkin (zatı gereği varlığı ve yokluğu ihtimal dahilinde)"dir.

Mümkin olan varlıklar ise, var olması için, Vacib olan bir varlığa muhtaç olduğundan, Allah-u Tealâ'dan gayri ğanî ve ihtiyaçsız bir varlık olmadığı anlaşılmıştır.

C) Bazı müfessirler bu ğınâ'ya; "Kulların kendilerine, iman ve ibadetlerine muhtaç olmama" manası vermişlerdir ki, bu durumda amel edenler, kendi kârları veya zararları için çalışmaktadırlar. Allah-u Tealâ her yönden Ganî olduğu için, ibadetler kendisine fayda vermeyeceği gibi, masiyetler de kendisine zarar veremez. *(es-Sırâcü'l-Münîr, Bika'î, İbni Vehb)*

Taberî *(Rahimehullah)* bu makamda şu manayı vermiştir: "Ya **Muhammed**! Kullarına emir ve yasaklar veren, taatlarına sevap, günahlarına ceza veren Rabbin, kullarının amel ve ibadetlerine muhtaç değildir.

Onların ise, yaşam ve ölümleri, rızık ve azıkları, fayda ve zararları O'nun elinde olduğu için, onlar kendisine muhtaçlardır.

Ya **Muhammed**! Ben onları yaratıp, birtakım emirler ve yasaklarla mükellef tuttumsa bu, benim onlara ve amellerine ihtiyacımdan dolayı olmamıştır. Velâkin rahmetimle onlara lütufta bulunayım ve iyi ameller işlemeleri halinde ihsanlarına karşı onları sevaplandırayım diye onları yaratmışımdır. Çünkü Ben ra'fet ve rahmet sahibiyim!"

2- Allah-u Tealâ'nın **"Rahmet sahibi olması"**na gelince; bu hususta da birkaç mesele vardır:

A) Allah-u Tealâ'nın kime karşı, ne şekilde rahmet sahibi olduğu hakkında birkaç görüş vardır:

1- **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın: "Dostlarına ve taat ehline karşı merhametlidir." şeklindeki manası; rahmeti, müminlere tahsis etmektedir.

2- **Kelbî** *(Rahimehullah)*dan nakledilen: "Bütün yaratıklarına karşı rahmet ve bağışlama sahibidir. Günahkârlar dönüp tevbe edebilsinler diye azaplarını tehir etmesi de O'nun rahmetindendir." şeklindeki mana ise, rahmeti umumî olarak değerlendirmektedir. *(Vâhidî, İbni Cevzî, Hâzin)*

3- "Mahlukatı birbirinden faydalandırmak suretiyle, onlara rahmet edicidir." manası da verilmiştir.

4- "Peygamberler göndermesi kendi menfaati için olmayıp, kullarına acıdığından dolayı onlara daimî faydalar sağlamak için dinî teklifler yöneltmiştir." *(Ebû Hayyan, Kazî, Nesefî)*

B) Allah-u Tealâ'nın rahmet sahibi olduğunu isbat için şu delil kâfîdir: Cismanî ve ruhanî haller hasebiyle hayırlar, mutluluklar, lezzetler ve rahatlıkların mevcudiyyetinde hiç şüphe yoktur.

Geride açıklanan kat'î burhan (kesin delil) ile, Allah-u Tealâ'dan gayri her şeyin mümkin varlık olup, varlık sahasına ancak O'nun îcat ve yaratmasıyla girmiş olduğu hakikati sabit olduğuna göre, varlık âlemindeki bütün iyilik ve rahatlıkların, Allah-u Tealâ'nın tekvin ve yaratmasıyla meydana geldiği gerçeği de sabit demektir.

Sonra ince araştırmalar şunu göstermiştir ki; her zaman hayır, şerden fazla olmuştur. Zira; hasta çoksa da sağlam ondan fazladır, aç çoksa da tok ondan fazladır, kör çoksa da gören ondan çoktur. Demek ki, rahmet ve rahatlığın mevcudiyetini ve iyiliklerin, şer, elem ve âfetlerden fazlalığını ve bütün rahatlıkların mûcidinin ancak Allah-u Tealâ olduğunu itiraf kaçınılmazdır.

Rahmeti her şeyi kaplamış olan Allah-u Tealâ'nın, hasta, aç ve kör gibi illetlere mübtela kişileri rahmetinden mahrum etmiş olması da tasavvur edilemez. Zira geride zikredilen nimetler, cismanî haller hasebiyle saadet sayılırlarsa da, hastalık, fakirlik ve hakirlik gibi şer görünen şeylerde de ruhanî haller hasebiyle nice rahmetler söz konusudur.

٩ – عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَتَانِى جِبْرِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ: رَبُّكَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَيَقُولُ: انَّ مِنْ عِبَادِى مَنْ لاَ يَصْلُحُ اِيمَانُهُ الاَّ بِالْغِنىٰ وَلَوْ افْقَرْتُهُ لَكَفَرَ ، وَاِنَّ مِنْ عِبَادِى مَنْ لاَ يَصْلُحُ اِيمَانُهُ الاَّ بِالْفَقْرِ وَلَوْ اَغْنَيْتُهُ لَكَفَرَ ، وَاِنَّ مِنْ عِبَادِى مَنْ لاَ يَصْلُحُ اِيمَانُهُ الاَّ بِالسَّقَمِ وَلَوْ اَصْحَحْتُهُ لَكَفَرَ ، وَاِنَّ مِنْ عِبَادِى مَنْ لاَيَصْلُحُ اِيمَانُهُ الاَّ بِالصِّحَّةِ وَلَوْ اَسْقَمْتُهُ لَكَفَرَ »

9 - Ömer *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Cibril bana gelerek dedi ki: Ya Muhammed! Rabbin sana selam söylüyor ve 'Şüphesiz benim kullarımdan öylesi vardır ki, imanı ancak zenginlikle doğru olur, onu fakir etsem elbette kâfir olur.

Muhakkak benim kullarımdan öylesi de vardır ki, onun imanı ancak fakirlikle müstakîm olur, onu da zengin etsem elbette kâfir olur.

Yine benim kullarımdan gerçekten öylesi vardır ki, imanı ancak hastalıkla salih olur, onu da sağlam etsem kâfir olur. Benim kullarım içerisinde elbette öyleleri de vardır ki, imanı ancak sıhhatle doğru kalır, onu da hasta etsem elbette kâfir olur.' buyuruyor." *(Hatîb, Târîh-u Bağdâd, No:3044, 6/14)*

١٠ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَوَدُّ اَهْلُ الْعَافِيَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِينَ يُعْطَىٰ اَهْلُ الْبَلاَءِ الثَّوَابَ لَوْ اَنَّ جُلُودَهُمْ كَانَتْ قُرِضَتْ فِى الدُّنْيَا بِالْمَقَارِيضِ »

10 -Cabir *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen diğer bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kıyamet günü belâ ehline sevap verildiği zaman** (dünyada) **âfiyet ehli olanlar, keşke derileri dünyadayken makaslarla kesilmiş olsaydı diye temenni edeceklerdir."** *(Tirmizî, Zühd:58, No:2402, 4/603)* buyurmuştur ki bu da, dünyada bazı maddî nimetlerden mahrum olan kişilerin, gerçekte Allah-u Tealâ'nın rahmetinden mahrum olmadıklarının en açık bir delilidir.

Bu burhanla da, Allah-u Tealâ'nın,**"Rahmet sahibi"** sıfatı sabit olmuş olur.

C) Tabi ki, **"Ganî"** sıfatı gibi bu sıfatta da hasr söz konusu olduğundan mana: **"Rahmet ancak O'ndandır."** şeklindedir ve gerçekte de durum böyledir.

Zira varlıklar, Vacib ve mümkin olmak üzere iki sınıf olup, Vacib, tek, O'nun dışındaki herşey de yaratılmak cihetinden O'ndan olunca, rahmet de O'nun dışındaki şeylere dahil olduğuna göre, Allah-u Tealâ'dan başka kimseden rahmet sadır olmadığı hakikati sabit olmuş olur ki, böylece:**"O'ndan başka zengin yoktur ve O'ndan başka acıyan yoktur!"** sözümüz yerinde olur.

Ayet: 133

Burada eğer bir kişi: "Ana-babanın çocuğuna, efendinin kölesine acımasını ve diğer acıma türlerini yok saymamız nasıl mümkün olabilir?" diyecek olursa buna şöyle cevap verilir: "Rahmet nevilerinin bütünü hakikatte yaratılmak cihetinden ancak Allah-u Tealâ'dandır ki bunun birkaç türlü delili mevcuttur:

1- Allah-u Tealâ, merhametli bir yaratığın kalbine acıma duygusu yerleştirmemiş olsa, o varlık merhamet vasfına sahip olamaz. Nitekim:

١١ – عَنْ سَلْمَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ خَلَقَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ ، مِائَةَ رَحْمَةٍ . كُلُّ رَحْمَةٍ طِبَاقُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ . فَجَعَلَ مِنْهَا فِى الْاَرْضِ رَحْمَةً . فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلٰى وَلَدِهَا . وَالْوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا عَلٰى بَعْضٍ . فَاِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ، اَكْمَلَهَا بِهٰذِهِ الرَّحْمَةِ »

11 - Selman *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah (-u Tealâ) gökleri ve yeri yarattığı gün, yüz rahmet yaratmıştır ki, her rahmet gökle yer arasını dolduracak kadardır. Ondan yeryüzüne bir rahmet indirmiştir ki, anne, yavrusuna onunla şefkat eder, vahşî hayvanlar ve kuşlar da birbirlerine onunla acırlar. Kıyamet günü olduğunda (Allah-u Tealâ) onu (yüz rahmeti) bu rahmetle tamamlayacaktır."** *(Müslim, Tevbe:4, No:2753/21, 4/2109, İbni Mâce, Zühd:35, No:4294, 2/1435)*

Bu hadis-i şeriften de anlaşıldığına göre; madem ki acıma hissini yaratan Allah-u Tealâ'dır, o zaman tek acıyan da ancak Allah-u Tealâ'dır.

Nitekim bir insana karşı katı kalpli ve çok öfkeli davranan kişinin sonra ona karşı esirgeyici ve acıyıcı konumuna döndüğü müşahede edilmektedir ki, bu kişinin ilk halden ikincisine geçişi ancak kalbindeki kızma ve acıma sebebi olan hislerin dönüşümüyle meydana gelmiştir.

O halde: (... وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ ... (١١٠)) **"Biz, onların gönüllerini ve gözlerini döndürürüz..."** *(En'am Sûresi:110'dan)* kavl-i şerifinin ait olduğu Kur'an yoluyla; **"Kalpleri istediği tarafa çevirenin ancak Allah-u Tealâ olduğu"** hakikati sabit olduğu gibi, teselsülü kesmek (sonsuz sebepleri birbirine ekleyerek çözümsüzlük üretmemek) için, burhanla da bu gerçek anlaşılmıştır.

O halde Allah-u Tealâ'dan başka kimseden rahmet beklenemez!

2- Acıyan bir kişinin bir muhtaca; yemek, elbise ve para gibi imkanlar sağladığını farzetsek bile, kişinin, kendisine verilenlerle faydalanması için gerekli sağlığı olmadığı düşünüldüğünde intifa nasıl olacaktır?

Kişiye, kendisine acıyanın verdiği şeylerden istifade imkanını, gücünü ve sağlığını veren Allah-u Tealâ, işte gerçekte acıyan ancak O'dur!

3- Başkasına bir şey veren kişi, ya dünyada övülmek, ahirette mükâfat almak gibi bir karşılık beklentisinden dolayı, ya da kalbindeki hemcinsine karşı duygusallığı savuşturma niyetiyle vermektedir.

Allah-u Tealâ ise hiçbir ivaz-garaz (karşılık ve maksat) olmadan verdiğine göre, Rahîm ve Kerîm ancak O olmuş olur. İşte bu yakinî ve kat'î burhanlarla, "**Senin Rabbin zengindir, rahmet sahibidir.**" kavl-i şerifinin, "O'ndan başka zengin ve acıyıcı yoktur!" manasına geldiği isbat edilmiştir.

Allah-u Tealâ'nın herşeyden **Ganî** ve müstağnî **olduğu** sabit olunca, itaat edenlerin taatlarıyla bir şeyi artmayıp, günahkârların isyanlarıyla da bir şeyinin eksilmeyeceği anlaşılmıştır.

Rahmet sahibi olduğu sabit olunca da, günahlara azap, ibadetlere de sevap tertip etmesinin ancak rahmeti, fazl-u keremi ve cûd-ü ihsanı sebebi ile olduğu anlaşılmış olur. Nitekim kendisi başka bir ayet-i kerime'de:

(اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَاْتُمْ فَلَهَا ... (٧)) **"İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz yine kendinizedir..."** *(İsrâ Sûresi:7'den)* buyurmaktadır. *(Fahrurrâzî)*

4- Allah-u Tealâ, kullarına karşı mutlak (kayıtsız şartsız) rahmet sahibidir. O'nun dışındakilerin acıması ise, yaratılmışlara yakışan şekilde nisbî bir rahmettir. Allah-u Tealâ'nın ise rahmeti, herşeyi kapsayacak şekilde geniştir. Bütün âlemleri ve insanlığı rahmetiyle yaratmıştır. Akıllıları yaratıp, rahmetiyle rızıklarına kefil olmuştur. Bulutlardan bolca suları rahmetiyle indirmiştir.

Her canlıyı sudan, rahmetiyle halketmiştir. Yeryüzünü döşek, dağları da onu tutan kazıklar olarak rahmetiyle yaratmıştır. Ölümü ve hayatı rahmetiyle icat etmiştir. Dirilmeyi ve mahşeri rahmetiyle var etmiştir. Kulakları, gözleri ve gönülleri de yine rahmetiyle inşa etmiştir.

İKİNCİSİ: (اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَآءُ) **"Dilerse sizi giderir de, ardınızdan yerinize dilediğini getirir."** cümle-i celilesiyle ilgili meselelere gelince:

1- Cümle-i celiledeki hitabın kime tevcih edildiği hakkında dört görüş vardır:

A) Hitap, **Mekke** ehlinin müşriklerine ait büyük bir va'îd ve tehdit mahiyetindedir. *(Mukatil, İbni Vehb, Vâhidî, Hâzin)*

B) Bütün âsî ve zalimlere tamim edilebilir. *(Kazî, Nesefî)*

C) Bütün yaratıklara şâmil olması halinde

(اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِيْنَ ... (١٣٣)) **"Ey insanlar! Dilerse sizi giderir, başkalarını getirir!"** *(Nisa Sûresi:133'den)* kavl-i şerifi gibidir.

D) Atâ *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; hitap, özellikle ensar ve tâbi'îne müteveccihtir. *(Ebû Hayyan)*

2- Allah-u Tealâ, Zat'ını rahmet sahibi olmakla vasıflayınca, belki birisi çıkıp da O'nun rahmetinin özel bir kaynağı ve belirli bir yeri olduğunu sanabilir diye bu cümle-i celileyi getirerek, rahmetini bu yaratıklara tealluk ettirmeye Kadir olduğu gibi, başkalarını yaratıp, onlara da tecelli ettirmeye Kadir olduğunu açıklamıştır.

Bu izaha göre; âlemlere muhtaç olmayışı, daha tam ve mükemmel bir surette anlaşılmış olur ki, bundan maksat; "Rahmetini bu yaratıklara tahsis etmesinin sebebi, onları yaratmadan rahmetini açıklaması mümkün olmadığı içindir" şeklindeki bir vehmi gidermeye dikkat çekmektir.

3- Bu cümle-i celilede geçen, **"Giderme"** ifadesinden birkaç mana kastedilebilir:

A) İsti'sâl azabıyla helâk etme anlamında gidermesine misal olarak **Âd** ve **Semûd** kavmi gibi kökü kazınmış ümmetleri zikredebiliriz.

B) Nesil benesil öldürme manası verilebilirse de, bu zaten vaki olduğu için, İlâhî meşîete ta'lik edilmesi çok da münasip görülmemektedir. *(Ebû Hayyan)*

C) Mükellef olacakları ergenlik çağına ulaştırmama manası, **"Tefsîr-i Kebîr"**de zikredilmiştir.

4- Allah-u Tealâ'nın: **"Dilerse sizi giderir"** kavl-i şerifi şu manada da anlaşılabilir:

"Sizden hiçbiriniz, Allah-u Tealâ'nın sizi helâk etmesinin, kendi irade ve meşîetinden başka bir şeye bağlı olduğunu sanmasın! Velâkin O, size rahmet, peygamberinize de ikram olsun için ecellerinize kadar size mühlet vereceğine hükmetmiştir. Çünkü o peygamber, azap olarak değil, rahmet olarak gönderilmiştir." *(Bika'î, Sâvî)*

5- **"Sizden sonra yerinize başkalarını getirir"** cümle-i celilesinde geçen **"İstihlaf"** tabiri; "Kaybolan birinin yerine başkasını getirme" anlamı taşımaktadır. Bazı müfessirlerin beyanına göre;

Allah-u Tealâ dilemesine bağladığı bu hususu gerçekleştirmiş, Habibine verdiği sözde sadık kalarak, doğruluğunu bildikleri halde inadına Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr eden düşmanlarını helâk etmiştir.

Cehalet veya taklit yüzünden kâfir atalarına tabi olan **Mekke** müşriklerini helâk ettikten kısa bir zaman sonra onların yerine, haricî ve dahilî ayetleri çok iyi düşünerek, iman, İslâm ve ihsan bakımından insanların en mükemmeli olan muhacirlerle ensarı ve zürriyetlerini geçirmiştir.

Bu zatların, harplerine ve fetihlerine varıncaya kadar, her işlerinde Allah-u Tealâ'nın beşere rahmetinin en büyük mazharı olduklarına, düşmanları bile şahitlikte bulunmuştur. Hatta Fransız tarihçileri; "Tarih, Müslümanlardan daha adâletli ve merhametli fatihler tanımamıştır!" demeye mecbur kalmışlardır.

6- **"Dilediklerini getirir"** kavl-i şerifinden kimlerin kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) "İnsan ve cinler dışında üçüncü ve dördüncü yaratıklar" manası ki, **Ebû Müslim** *(Rahimehullah)*ın bu görüşü, bazıları tarafından kudrete delâlet yönünden daha kuvvetli görülmüştür.

Böylece sanki Allah-u Tealâ, sevaptan ibaret olan büyük rahmetine uygun olan yaratık sınıfının, belirli bir cinse mahsus olmayıp, istemesi halinde kendisinin, hazırdakileri öldürerek yok edip, yerlerine başkalarını getirebi-

leceğini beyan etmek suretiyle, mevcutlara mühlet vererek yaşatmasının, ancak onlara karşı olan rahmetinden kaynaklandığına dikkat çekmiştir.

B) "İnsan ve cinlerin emsalinden daha itaatkâr mahluklar." *(Fahrurrâzî, Hâzin)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ) **"Sizi, başka başka bir kavmin zürriyyetinden inşa ettiği gibi"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Allah-u Tealâ, mevcut yaratıkları yok edip, yerine başkalarını getireceğine dair kudretinin illetini beyan etmektedir, şöyle ki: Akıllı bir kişi iyice düşündüğü zaman; Allah-u Tealâ'nın, insanı, şimdiki suretinden ne az ne çok hiçbir eser taşımayan bir meniden yaratmış olduğunu, bunun ise, halis bir kudret ve hikmet neticesi meydana gelmiş olması gerektiğini yakînen anlar.

Hal böyle olunca, bir damla sudan yaratılan cisimleri bu özel suretle şekillendirmeye kadir olan Zat'ın, onları mevcut suretlerine muhalif olan bir şekilde tasvire de muktedir olduğunu haydi haydi anlar!

2- **"Diğer kavmin zürriyyeti"** tabirinden kimlerin kastedildiği hakkında müfessirlerin farklı ibareleri vardır:

A) Asır beasır geçmiş olan ataları kastedilmiş olmasına göre buradaki teşbih; diğer varlıklardan sonra yeni varlıklar yaratması hususunda bir benzetme olmuş olur.

B) **Nuh** *(Aleyhisselâm)*ın gemisinin ehlinin neslinden beşer cinsini ikinci defa türetmesini kastetmiş olması durumunda bu benzetme, yok olanların kalıntılarından yeni nesiller yaratmasıyla ilgili bir teşbih olmuş olur ki, o zaman burada, müşriklerin helâk edilip, müminlerin azaptan kurtarılacağına dair bir ta'riz de söz konusu olur. *(Mukatil, Beğavî, Vâhidî, Hâzin, İbnü'l-Cevzî)*

3- Cümle-i celilede geçen **"Diğerleri"** vasfı, muğayerete delâlet etmekte olduğundan mana: "Arap kabilelerinden olmayan bir kavimden sizi türettiği gibi" demek olur ki bu, Allah-u Tealâ'nın kudretinin büyüklüğüne ayrıca dikkat çekmektedir.

Çünkü Allah-u Tealâ, lügat, kültür ve toprak bakımından tamamen farklı olan kavimlerden başka milletler yaratmıştır ki bu, asırların ve nesillerin birbirinden uzaklığından kinayedir. Çünkü asırlarla nesiller arasındaki farklılık ancak uzak asırlarda zuhur eder. Nitekim **Nuh** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin halleriyle, bu ayetlerin muhatapları olan Arapların halleri arasında ne kadar farklılık, asırları arasında da ne kadar uzun müddet mevcuttur!

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Senin Rabbin zengindir, rahmet sahibidir, dilerse sizi giderir de ardınızdan dilediğini yerinize geçirir."

"Zengin" sıfatı, Allah-u Tealâ'nın keşfine, **"Rahmet sahibi"** vasfı da lütfuna işaret etmektedir. Allah-u Tealâ, **"Zengin"** sıfatıyla, Celâlinden, **"Rahmet sahibi"** vasfıyla da, lütuf ve fazl-u keremlerinden haber vermektedir.

Allah-u Tealâ Celâliyle, onlara mükâşefede bulunup (manevî tecellilerini keşfettirip), kendilerini ifnâ eder (kendilerinden geçirip, fenafillah makamına ulaştırır). Sonra fazl-u keremleriyle onlara lütufta bulunarak kendilerini ihya eder (fenadan sonra bekaya ulaştırarak, onları manevî hayata kavuşturur).

Buyrulmuştur ki: "Allah-u Tealâ'nın zenginliğini duymak, dostlarının mahvını (kendilerinden geçmelerini) icap ettirir. Rahmetini işitmek ise, onların sahvını (ayılmasını) gerektirir.

Bu ayet-i kerime'yi dinleyen veliler, beka ile fena, ikram ile uzaklaştırılma, takrib ile teb'îd (yaklaştırılma ve kovulma), helâk edilme ve rahatlama arasında müteredditkalırlar."

İBNİ ARABÎ:

Dilerse, varlığınızı fani kılmak suretiyle **sizi giderir, ardınızdan** rahmetiyle taat ehlinden olanları **getirir.**

"**Dilerse**" ifadesinde şöyle bir incelik vardır: Allah-u Tealâ'nın dilemesi, ilmine tabi olan bir mensûbiyyettir ki, ilim de maluma tabi bir alâkadır. Malum ise, sen ve hallerinden ibarettir.

Dolayısıyla ilmin maluma bir tesiri yoktur, bilakis malumun ilme tesiri vardır. (Yani; Allah-u Tealâ, bir şeyi bir şekilde bildiği için o şey o şekilde var olmaz, aksine o şey öyle olacağı için Allah-u Tealâ öyle bilir.)

Demek ki; Allah-u Tealâ herşeye, o şey haddi zatında ne ise o hali verir. Tabi ki; ("**Dilerse sizi giderir**" şeklindeki) hitâb-ı İlâhî, keşfe göre değil, muhatapların alışageldiği, akla uygun üslûb üzere varid olmuştur. Bundan dolayı müminlerin sayısı çok, keşif erbabı âriflerin sayısı az olmuştur.

NÎSÂBÛRÎ:

Senin Rabbin, umumî olarak her mahluktan, hususî olarak da her insandan **müstağnidir. Rahmet sahibidir,** onları, kendi kazansın diye değil, onlar kazansın diye yaratmıştır.

NAHCUVÂNÎ:

Senin Rabbin Zat'ı hasebiyle onlardan ve iyi-kötü tüm amellerinden **ğanî** ve müstağnî**dir.** Bir de O, kullara ve amellerine muhtaç olmaksızın tefazzulen ve imtinânen (iyilikte bulunmak için) emirlerine göre hareket edenlere karşı da **rahmet sahibidir.**

Ey Ulûhiyyet ve tevhid hukukuyla Allah yolunda vaki olan umum teklifleri nâsî olan nâs (unutan insanlar)! **Dilerse O, sizi giderir de, sizden sonra** İlâhî tekliflere göre amel edenlerden **dilediklerini yerinize geçirir.**

Nitekim sizi de başka başka kavmin zürriyetinden, asır asır ve batın batın olarak **yaratmıştır.** Fakat O, yine de lütf-u keremiyle size acıyıp, sizi helâk etmeyerek bırakmıştır.

RUHU'L-BEYAN

"**Te'vîlât-ı Necmiyye**"de zikredildiği üzere; Allah-u Tealâ, yaratıklarından Ganî ve ihtiyaçsız olduğu halde rahmet-i İlâhiyye'si, kulları kazansınlar

diye onları yaratmayı iktiza etmiştir. Yoksa kendisinin onlardan kâr etmesi söz konusu değildir. Nitekim "**Mesnevî**"de şöyle buyrulmuştur:

چوں خلقت الخلق کی یربح علیّ * لطف تو فرمود ای قیوم و حیّ
لا لأن اربح علیهم جود تست * کہ شود زو جملہ ناقصها درست
عفو کن این بند کان تن پرست * عفو از دریای عفو اولیترست
عفو خلقان همچو جو وهمچو سیل * هم بدان دریای خود تا زند خیل

"Ey **Kayyûm'u-Hayy! Halkı, benden faydalansınlar için halkettim.**" buyruğun, lütufla vaadin oldu.

"**Benim onlardan faydalanmam için değil**" şeklindeki, tam cömertliğinle, bütün noksanlar tamam oldu.

Tenperest (cisme tapan) **kulları affet.**
Senin affın, başlıbaşına bir af deryasıdır.
Halkın affedilmesi ırmak ve sel misalidir ki,
Coşkuyla hepsi o deryaya akar. *(Mesnevî-i Şerif, No:4183-86, 5/168-69)*

ÂLÛSÎ:

Senin Rabbin, kendi Zat'ıyla, kendisinden gayri herşeyden **Ganî** ve müstağnîdir. Herşeye şâmil ve kâmil **rahmet sahibidir.** Bu yüzden kulları, kendi kâr etsin diye değil, onlar kazansın diye yaratmıştır.

Çoklarına göre; "**Ganî**" ism-i şerifi; "Celâl" na'tına, "**Zü'r-Rahme**" vasf-ı şerifi ise "Cemâl" sıfatına işaret etmektedir.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, "Ganî" oluşunu beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ ...وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ (٢٦٣) ﴾

"**Allah, çok zengindir, Halim'dir.**" *(Bakara Sûresi:263'den)*

﴿ ...انَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (٢٦٧) ﴾

"**...Gerçekten Allah, Ganîdir, Hamid'dir.**" *(Bakara Sûresi:267'den, Nisa Sûresi:131'den, İbrahim Sûresi:8'den, Hac Sûresi:64'den, Lokman Sûresi:12'den, 26'dan, Fatır Sûresi:15'den, Hadîd Sûresi:24'den, Mümtahine Sûresi:6'dan, Teğâbün Sûresi:6'dan)*

﴿ ...وَاللّٰهُ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (٩٧) ﴾

"**Şüphesiz ki Allah, âlemlerden Ganîdir.**" *(Âl-i İmran Sûresi:97'den, Ankebût Sûresi:6'dan)*

Ayet: 133

﴿ ... هُوَ الْغَنِيُّ ... (٦٨) ﴾ "O, Ganîdir." *(Yunus Sûresi:68'den)*

﴿ ... فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ ... (٧) ﴾

"Şüphesiz ki Allah, sizden Ganî (müstağnî)dir." *(Zümer Sûresi:7'den)*

﴿ ...وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ... (٣٨) ﴾

"Allah zengin, sizler ise fakirlersiniz." *(Muhammed Sûresi:38'den)*

Allah-u Tealâ'nın, "Rahmet sahibi" oluşu:

﴿ ... فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ ... (١٤٧) ﴾

"...De ki: Rabbiniz geniş rahmet sahibidir..." *(En'am Sûresi:147'den)*

﴿ ...وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ... (١٥٦) ﴾

"...Benim rahmetim herşeyi kaplamıştır..." *(A'raf Sûresi:156'dan)*

﴿ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ... (٥٨) ﴾

"Senin Rabbin, ziyade bağışlayıcıdır, rahmet sahibidir..." *(Kehf Sûresi:58'den)*

﴿ ...إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (٦٥) ﴾

"...Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı elbette çok esirgeyicidir, ziyade acıyıcıdır." *(Hac Sûresi:65'den)*

Allah-u Tealâ'nın, dilemesi halinde mevcut kulları helâk edip, yerine başkalarını getirmeye Kadir olduğu:

﴿ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا (١٣٣) ﴾

"Ey insanlar! (Allah-u Tealâ) dilerse sizi giderip (yok edip) başkalarını getirir. Allah (-u Tealâ) buna hakkıyla Kadirdir." *(Nisa Sûresi:133)*

﴿ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ... (٣٩) ﴾

"Eğer (Allah yolunda cihada) çıkmazsanız size acı verici bir azap ile azabeder ve yerinize sizden başka bir kavim getirir..." *(Tevbe Sûresi:39'dan)*

﴿ ...إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ (١٩) ﴾

"...Dilerse sizi giderir, yepyeni bir halk getirir. Bu, Allah'a hiç de zor değildir!" *(İbrahim Sûresi:19'dan, 20, Fatır Sûresi:16, 17)*

﴿ ...وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ (٣٨) ﴾

"Allah zengin, sizler fakirlersiniz. Yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra da onlar, sizin gibiler olmazlar." *(Muhammed Sûresi:38'den)*

اِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَاٰتٍ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (١٣٤)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (134)

(اِنَّ مَا) **Şüphesiz o şey ki,** (تُوعَدُونَ) **vaadolunuyorsunuz,** yani; kıyamet, hesap, ceza gibi başınıza geleceği vaadedilen olaylar, nedir? (لَاٰتٍ) **elbette gelicidir,** yani; elbette başınıza gelip çatacaktır. (وَمَا اَنْتُمْ) **ve siz değilsiniz,** kimler, (بِمُعْجِزِينَ) **âciz bırakıcılar,** yani; siz, peşinize düşenleri, sizi bulmaktan âciz ve güçsüz bırakıcılar olamazsınız.

MEÂL-İ ŞERİF

Şüphe yok ki, (diriltilme, kıyamet, hesap ve ceza gibi) **size vaadedilen** (söz verilen şeyler), **elbette gelicidir. Sizler ise, asla mu'cizler** (Allah-u Tealâ'yı, yapmak istediklerinden güçsüz bırakacak kimseler) **değilsiniz.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ bundan evvelki ayet-i kerime'de; meşîeti (kendi dilemesi) nin, onları helâk etmek ve etmemek hallerine müştemil olduğunu beyan ettikten sonra bu ayet-i celile'yi getirerek, Allah-u Tealâ'nın dilemesinin, onları tehdit ettiği helâk etme suretinin gerçekleşmesi şeklinde tecellî ettiğini bildirmiştir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَاٰتٍ) **"Şüphe yok ki, size vaadedilen, elbette gelicidir."** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Bu cümle-i celile, kâfirlerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in verdiği sözlerin çıkmayacağını açıklamak kastıyla onu cevaptan âciz bırakmak için:

(اَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَآءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (٣٢)) **"Ey Allah'ımız! Eğer bu, senin tarafından bir hak ise, üzerimize gökten taşlar yağdır. Ya da bize acı verici bir azap getir."** (Enfâl Sûresi:32'den) gibi söylemiş oldukları inkâr ve alay ifadelerini reddetmek için inzal buyrulduğundan, başında harf-i te'kid, sonunda da lâm-ı te'kidle getirilerek, onlara gereken reddiyeyi yapmıştır.

2- Kâfirlere vaadedilenlerden maksadın ne olduğu hakkında birkaç görüş mevcuttur:

A) Bu ifadenin zahiri, sevap ve azap bakımından kullara vaadedilenlerin tümünü ifade etmektedir.

B) Hasan *(Radıyallahu Anh)*ın beyanına göre; kıyametin gelmesidir. Çünkü onlar özellikle onu inkâr etmekteydiler, ve o, onlara çok garip ve hayret verici gelmekteydi.

Müşrikler, her şeyi yaratanın Allah-u Tealâ olduğuna ve O'nun misli bir varlık bulunmadığına inanmaktaydılar. Velâkin kendi inançlarına göre, onları Allah-u Tealâ'ya yaklaştırmaları için putlara tapmaktaydılar. Ölümden sonra dirilmeyi ve ardındaki cezayı da reddetmekteydiler.

Nitekim: (وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَإِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَإِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ... (٥)) **"Eğer şaşırıyorsan, onların 'Biz toprak olduğumuz zaman, gerçekten biz mi yeni bir yaratılış içinde olacağız?' sözleri,** (gerçekten) **şaşılması gereken şeydir!.."** *(Ra'd Sûresi:5'den)* kavl-i şerifi bu gerçeği ortaya koymaktadır.

C) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e yardım vaadi olduğu da söylenmiştir.

D) Kıyamet günü gelecek azap tehditleri olabilir.

E) Kıyamet günü zuhur edecek sevap müjdeleri de olabilir.

"Tefsîr-i Kebîr" sahibi, **Ebû Abdillah er-Râzî** *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

Vaad ifadesi sevap müjdesine mahsus olup, va'îd ise ceza tehdidine özeldir. Bu ayet-i kerime, "Sevap müjdesiyle ilgili her şey mutlaka gelecektir." anlamına geldiğinden, müjde tarafındaki bu kesin ifade, tehdit tarafında bu katiyyetin bulunmadığını ifade eder.

Nitekim ayet-i kerime'nin sonunda gelen: **"Ve siz, asla mu'cizler değilsiniz."** cümle-i celilesi, "Siz bizim kudret ve hükmümüzün dışına çıkamazsınız!" manasıyla bu görüşü takviye etmektedir.

Velhâsıl; Allah-u Tealâ vaad tarafında kesinlikle geleceği hükmünü vermiş, va'îd cânibinde ise **"Siz âciz bırakıcılar değilsiniz"** kavline ziyade yapmamıştır ki bu da, rahmet ve ihsan cânibinin ağır basan taraf olduğunu göstermektedir. *(Ebû Hayyan)*

3- Bu cümle-i celile'nin meçhul vezni üzere getirilerek, vaadolunan şeylerin ve kimselerin belirtilmemesi, birtakım hikmetler ihtiva etmektedir.

A) Tehdit mübhem bırakılarak, akıl, olabilecek her türlü azabı düşünsün de daha ziyade etkilensin,

B) Tehdit olunan kişilerin korkusu artarak, direnmekten âciz kalsınlar,

C) Allah-u Tealâ'nın ezelde kendilerine iman takdir ettiği kimselere iman nasip olsun,

D) Hakkında azap takdir olunanlar da azgınlıklarında ısrarcı olsunlar.

4- Diğer bir ayet-i kerime'de:

(إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ (٧)) **"Size vaadolunanlar, elbette vaki olacaktır."** *(Murselât Sûresi:7)* buyrulmuşken, burada **"Gelicidir"** tabiri tercih edilmiştir ki böylece, tehditler, kaçanının kurtulamayacağı seri bir arayıcı suretiyle tasvir edilerek, gerçekleşmesinin çok çabuk olacağı beyan edilmek istenmiştir.

Nitekim sonrasında gelen: **"Siz kaçış için her yolu deneseniz de bundan kurtulamayacaksınız!"** cümle-i celilesi de, bu manayı vuzûha kavuşturmaktadır. *(Ebussuud)*

5- Ebû Hayyan *(Rahimehullah)*ın beyanına göre:

Bu cümle-i celile, insanın, Allah-u Tealâ tarafından kendisine vaadedilen ölüm ve sonrasındaki haşr ve hesapla mutlaka karşılaşacağını göz önünde bulundurarak, emel ve kuruntularını kısa tutması, eceli ve cezayı yakın görmesi ve tûl-ü emel sahibi olmaması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim:

١٢ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: اشْتَرىٰ اُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ مِنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ وَلِيدَةً بِمِئَةِ دِينَارٍ اِلىٰ شَهْرٍ ، فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « اَلاَ تَعْجَبُونَ مِنْ اُسَامَةَ يَشْتَرِى اِلىٰ شَهْرٍ ، اِنَّ الْاُسَامَةَ طَوِيلُ الْاَمَلِ ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَاطَرَفَتْ عَيْنَاىَ ، فَظَنَنْتُ اَنَّ شَفْرَاهُمَا يَلْتَقِيَانِ حَتّىٰ اُقْبَضَ وَلاَ رَفَعْتُ طَرْفِى فَظَنَنْتُ اَنِّى وَاضِعُهُ حَتّىٰ اُقْبَضَ ، وَلاَ لَقَمْتُ لُقْمَةً فَظَنَنْتُ اَنِّى اَسِيغُهَا حَتّىٰ اَغُصَّ فِيهَا مِنَ الْمَوْتِ » ثُمَّ قَالَ: « يَا بَنِى آدَمَ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ فَافْدُوا اَنْفُسَكُمْ مِنَ الْمَوْتِ ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ ، اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ »

12 - **Ebû Said el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"Bir kere **Üsâme ibni Zeyd, Zeyd ibni Sâbit**'ten *(Radıyallahu Anhum)* bir aylık vaadeyle yüz dinara bir cariye satın aldı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu hususta şöyle buyurduğunu işittim: **"Bir aylık vaadeyle alım yapan Üsâme'ye şaşmaz mısınız? Şüphesiz ki Üsâme çok uzun emellidir!**

Nefsim elinde olan Zat'a yemin ederim ki; ben, bir kere gözlerimi açıp da, ölmeden onların kenarlarının birbirlerine kavuşacağını zannetmiş değilimdir. (O kadar kısa zamanda bile ölümün bana gelebileceğini düşünmüşümdür!)

Gözümü (yukarı doğru) **kaldırdığımda, ölmeden onu indireceğimi zannetmemişimdir. Bir lokma ağzıma aldığım zaman, ölüp de boğazıma takılır diye düşünmeden onu yutamamışımdır.**

Ey âdemoğulları! Eğer (Allah-u Tealâ'nın vaadlerinin gerçekleşmemesi için bir çare) **biliyorsanız, kendinizi ölümden kurtarın!** *-Diğer rivayetlerde bu makamda: "Eğer gerçekleri anlayabiliyorsanız, kendinizi ölülerden sayın!" ifade-i nebeviyyesi yer almaktadır.-*

Nefsim, yedinde olan Zat'a yemin olsun ki, size vaadolunanlar elbette gelecektir ve siz kaçıp kurtulucular olamayacaksınız!" *(Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, No:1505, 2/365, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya:6/91, Beyhakî, Şu'abu'l-İman, No:10564, 7/355, İbni Asâkir, Târîh-u Dimeşk:8/75, İbni Ebî Hâtim, No:7907, 4/1390)*

İKİNCİSİ: (وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) **"Ve siz, asla mu'cizler değilsiniz."** cümle-i celilesiyle ilgili konulara gelince:

Ayet: 134

1- "Mu'ciz" kelimesinin lügat manası; "Bir şeyin peşine düşeni ona ulaşmaktan âciz bırakan kişi"dir. Burada ise birkaç anlama gelmektedir:

A) Bu cümle-i celilenin, müşriklerin: "Ölen kaybolmuştur, daha ona ulaşılamaz." sözlerine reddiye mahiyetinde olmasına göre mana: "Siz ölseniz de kaybolmayacaksınız.

Bilakis Allah-u Tealâ, dağılıp un ufak olmuş toprak haline dönüşseniz de sizi yeniden diriltme gücüne sahiptir. Çünkü O, kendisini hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı bir Kadir-i mutlaktır. *(Nesefî, İbni Kesîr)*

B) Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)*ın **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan naklettiğine göre mana: "Siz, bizi geçemezsiniz! (Sizi yakalamamıza engel olamazsınız.)" şeklindedir. *(İbni Ebî Hatim, Âlûsî)*

C) "Siz, ölüm ve azaptan kurtulamazsınız, nerede olsanız ölüm ve azap size ulaşır." *(İbni Vehb, Hâzin, Tenvîru'l-Mikbâs, İbni Atıyye)*

D) "Siz, bize galip gelip, bizi isteklerimize ulaşmaktan mağlup bırakamazsınız." *(Kurtubî)*

Bu konuda birbirine yakın farklı manalar da mevcut olmakla birlikte hepsindeki ortak nokta; Allah-u Tealâ'nın, onlara dünyada azap göndermeye Kadir olduğu gibi, ölümlerinden sonra onları diriltmeye de Kadir olduğunu ve Allah-u Tealâ'nın bu muradını gerçekleştirmesine engel olma gücünün kullarda bulunmadığını, te'kîdî üsluplarla ifade etmektir. Nitekim:

(... كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ (٢٩) فَرِيقاً هَدىٰ وَفَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ... (٣٠)) **"...Sizi baştan yarattığı gibi** (yine O'na) **döneceksiniz. O bir fırkayı hidayet etmiştir, diğer bir fırka üzerine ise sapıklık hak olmuştur..."** *(A'raf Sûresi:29'dan, 30'dan),*

﴿ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدِيداً (٥٠) اَوْ خَلْقاً مِمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتىٰ هُوَ قُلْ عَسىٰ اَنْ يَكُونَ قَرِيباً (٥١) ﴾

"De ki: **Taş veya demir ya da** (yeniden dirilmesi) **gönüllerinizde büyük olan şeylerden herhangi bir yaratık olun!** (Yine O sizi diriltecektir ve bu vasıflara sahip olmanız bile O'nun sizi diriltmesini güçleştirmeyecektir.)

Diyecekler ki: **'Bizi** (yeniden hayata) **kim döndürecektir?' De ki: 'Sizi ilk defa yaratan** (Allah-u Tealâ diriltecektir).' **O zaman başlarını sana** (doğru alaylı bir şekilde) **sallayarak: 'O, ne zaman?' diyecekler. Sen: 'Yakın olması umulur!' de"** *(İsrâ Sûresi:50, 51)* kavl-i şerifleri, Allah-u Tealâ'nın, diriltme işine ne kadar Kadir olduğunu ifade bakımından kâfîdirler.

2- Bu cümle-i celilede, ilm-i beyan'la ilgili birtakım işaretler vardır:

A) Cümle-i celilede (اَنْتُمْ) **"Siz"** zamirinin zikriyle, ayrıca (بِمُعْجِزِينَ) cümlesinin başındaki (بِ) "Ba" harfinin getirilmesiyle, kâfirlerin Allah-u Tealâ'yı âciz bırakma gücü müekked bir suretle nefyedilmiştir ki bunun manası:

"Âciz bırakmak diye bir şey, bu kişilerin şanından olamaz. Çünkü bunlar zayıf kimselerdir. Güçsüzün güçlüyü âciz bırakması ise tasavvuru mümkün şeylerden değildir." demektir.

Nitekim Mevlâ Tealâ: (... وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفاً (٢٨)) **"İnsan zayıf olarak yaratılmıştır."** *(Nisa Sûresi:28'den)* buyurmuştur.

B) Allah-u Tealâ bu nefyi yaparken, onların kimi âciz bırakacağından bahsetmemiştir ki böylece kıymetli İsm-i şerifini, bir acziyyet ihtimali düşünülebilecek mahal olmaktan yüce tutmuştur. Zira O'nu âciz bırakmak, haddizatında muhal olup, böyle bir imkansız şeyi nefye kalkmak ise beyan usûlünde uygun değildir.

C) İsm-i fail sîğasının istikbale tercih edilmesi, onların bu acziyyet vasfının devamlı olduğuna işarettir. Çünkü cümle-i ismiyye, sübûtun devamına delâlet eder. *(Ebussuud, Âlûsî, Ebû Zehre)*

3- Müteahhir bazı müfessirlerin beyanına göre; Allah-u Tealâ kitabında ölüleri diriltme hadisesini çokça zikretmiştir. Bulunduğumuz yeni asırda fennî ilimler, dirilme işini aydınlatmış ve akıllara yaklaştırmıştır.

Şöyle ki onlar; varlıkların yok olmasının, ana maddelerinin çözülüp dağılmasıyla meydana geldiğini, bu dağınık maddelerin bir araya getirilmesi tekrar mümkün olduğunda, canlandırma dışında o varlıkların ilk birleşim haline döndürülmesinin mümkün olduğunu isbat etmişlerdir.

Hatta bazı Alman bilginler; insanın, kendisinden doğduğu nutfeyi (spermi) geliştirerek, sunî yollarla döllendirip, çocuk meydana getirmeye teşebbüs etmişler ve ana rahmi gibi sıcak ortam sağlandığında, bir çiğnem et halindeki cenini, başka vesilelerle uzuvları gelişip tam bir insan haline getirmenin mümkün olduğunu bile iddia eder raddeye ulaşmışlardır.

Kuluçka makineleriyle tavukları döllendirdikleri gibi, insan döllendirme makinelerini de icat etmenin imkan dahilinde olduğunu savunmuşlardır.

Gerçi ekseri bilginler, bu görüşlerin birtakım nazariyyelerden ibaret kalıp, düşünme sahasından bilfiil varlık alanına çıkartılmalarının mümkün olmadığını söyleyerek isabet kaydetmişlerdir.

Burada bizim asıl ifade etmek istediğimiz husus şudur ki; maddî bilginler bu işlere ulaşımı hedefleyip, bunları imkansız ve muhal addetmezken, beşerin ve her varın yaratıcısı olan Allah-u Tealâ bunları yapmaktan hiç âciz kalır mı?

﴿ سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (٥٣) ﴾

"Yakında onlara, kendi içlerinde ve dışarlardaki ayetlerimizi göstereceğiz de, O'nun hak olduğu onlara açıkça belirecektir. Rabbinin, herşeye hakkıyla şahit olması yetmez mi?" *(Fussilet Sûresi:53)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Size vaadedilenler mutlaka gelecekdir."

Bu ayet-i celile, kısa emelli olmanın faziletine işaret etmektedir. Çünkü beklentileri az olanın, ameli güzel olur. Her gelen yakın olduğuna göre, herkesin eceli de yakın demektir.

NAHCUVÂNÎ:

Ey Resullerin en mükemmeli! Onlara de ki:

Size vaadedilen haşr, neşr ve ceza **elbette gelicidir,** gerçekten sabittir. Ve şunu bilin ki **siz,** emirleri yerine getirmekten **âciz değilsiniz** ki, terkettiğiniz zaman cezalandırılmayasınız!

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ tarafından kullara vaadedilenlerin mutlaka gerçekleşeceğini beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ ...اِنَّـهُ كَانَ وَعْدُهُ مَاْتِيًّا (٦١) ﴾

"..Gerçekten O'nun vaadi, yerine getirilmiştir." *(Meryem Sûresi:61'den)*

﴿ ...اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ (٥) وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ (٦) ﴾

"Gerçekten size vaadolunanlar elbette doğrudur ve muhakkak ki ceza elbette gerçekleşicidir." *(Zâriyât Sûresi:5, 6)*

﴿ ... اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ (٧) ﴾

"Size vaadolunanlar, elbette vaki olacaktır." *(Murselât Sûresi:7)*

﴿ ...كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا (١٨) ﴾

"...O'nun vaadi yerine getirilmiştir." *(Müzzemmil Sûresi:18'den)*

Kulların, istediği şeyleri yapma hususunda Allah-u Tealâ'yı âciz bırakamayacağı:

﴿ ...وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ... (٢) ﴾

"Bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakıcılar değilsiniz." *(Tevbe Sûresi:2'den, 3'den)*

﴿ ...وَ مَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (٥٣) ﴾

"...Siz âciz bırakıcılar değilsiniz." *(Yunus Sûresi:53'den, Hûd Sûresi:33'den)*

﴿ اولٰئِكَ لَمْ يَكونُوا مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ ... (٢٠) ﴾

"İşte onlar yeryüzünde âciz bırakıcılar olmadılar." *(Hûd Sûresi:20'den)*

﴿ ... فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ (٤٦) ﴾

"Onlar âciz bırakıcı değillerdir." *(Nahl Sûresi:46'dan, Zümer Sûresi:51'den)*

﴿ لاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ ... (٥٧) ﴾

"O kâfir olanları yeryüzünde âciz bırakıcılar sanma!" *(Nûr Sûresi:57'den)*

﴿ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَلاَ فى السَّمَاءِ ... (٢٢) ﴾

"Siz, ne yerde ne de gökte âciz bırakıcılar değilsiniz." *(Ankebût Sûresi:22'den)*

﴿ وَ مَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ ... (٣١) ﴾

"Siz, yeryüzünde mu'cizler değilsiniz." *(Şûrâ Sûresi:31'den)*

﴿ وَمَنْ لاَيُجِبْ داَعِىَ اللهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى الْاَرْضِ ... (٣٢) ﴾

"Allah'ın davetçisine icabet etmeyen, yerde âciz bırakıcı değildir..." *(Ahkaf Sûresi:32'den)*

Ayet: 135

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّى عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ (١٣٥)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (135)

(قُلْ) **De ki,** (يَا قَوْمِ) **ey kavmim!,** (اعْمَلُوا) **amel edin,** ne üzere? (عَلٰى مَكَانَتِكُمْ) **mekânetiniz** (son gücünüz) **üzere,**

Bu manaya göre bu kelime, (تَمَكُّنْ) anlamındaki (مَكَنَ) fiilinden alınma, (فَعَالَة) vezninde bir "Masdar" olduğu için, başındaki (مِيمْ) harfi, aslından olup mana: **"Elinizden geleni ardınıza koymayın, son gücünüzle ne yapabiliryorsanız yapın!"** demek olur.

Bu kelime, (كَوْن) maddesinden alınmış kabul edilirse; (مَفْعَلْ) vezninde "İsm-i mekân" olan 'Mekân' kelimesinin müennesidir ki, bu durumda (مِيمْ) harfi, "Zâide" olup mana: **"Bulunduğunuz hal ve tutum üzere amele devam edin!"** şeklinde olur.

(اِنِّى) **muhakkak ben de,** neyim? (عَامِلٌ) **amel ediciyim,** yani; ben de son gücümle İslâm'da sebata ve size karşı direnmeye çalışıcıyım. (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ) **yakında muhakkak bileceksiniz,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (تَكُونُ) **olacaktır,** kim için olacaktır? (لَهُ) **onun için,** ne? (عَاقِبَةُ الدَّارِ) **o yurdun neticesi,** yani; dünya yurdunun güzel sonucu olan cennetin kime nasip olacağını, pek yakında anlayacaksınız.

Bu manaya göre, (مَنْ) harfi "Mevsûle" olup, (تَعْلَمُونَ) fiilinin "Mef'ûlün bih"i olmak üzere mahallen mensuptur. (مَنْ) harfinin, "Mübteda" olarak "Mahallen merfû'" olması, peşisıra gelen cümlenin, onun "Haber"i olarak, mecmû'unun (تَعْلَمُونَ) fiilinin, "Kalbî" ise; iki "Mef'ûl"ü, değilse bir "Mef'ûl"ü makamına kaim olduğunu kabullenmek te caizdir.

(اِنَّهُ) **Şüphesiz ki şân,** yani; şu mesele gerçekten dikkate şâyandır ki, (لَا يُفْلِحُ) **felaha ermez,** yani; muradlarına erişemez, kimler? (الظّٰلِمُونَ) **o zalimler,** yani; zulüm fertlerinin en büyüğünü işleyen o kâfirler iflah etmeyeceklerdir.

MEÂL-İ ŞERİF

De ki: **Ey kavmim! Mekânetiniz üzere amel edin** (bütün gücünüzle, elinizden geleni ardınıza koymayın, benim aleyhime ne yapabiliyorsanız yapın)! **Şüphesiz ben de** (İslâm'a sebat edip, size karşı direnme hususunda elimden geleni) **yapıcıyım!**

Pek yakında o yurdun akıbetinin (dünyanın güzel neticesi olan cennetin) **kime ait olacağını bileceksiniz. Şu kesindir ki, o** (en büyük zulüm olan şirki işleyen) **zalimler felaha** (muratlarına) **eremeyecektir.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, bir önceki ayet-i celile'de **"Size vaadolunanlar mutlaka gelicidir"** buyurarak, bizzat kendisi müşrikleri tehdit ettikten sonra bu ayet-i celile'yi getirerek, dirilmeyi inkâr eden kâfirleri tehdit etmesini, Resulüne emretmiştir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ) **"De ki: Ey kavmim! Mekânetiniz üzere amel edin. Şüphesiz ben de amel ediciyim!"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Kâfirleri tehdit makamında varid olan bu ayet-i kerime'de Allah-u Tealâ, Habibine:

"De ki: Ey Kavmim!" şeklinde, uzaklaştırmayıp, yaklaştırıcı bir nidâ ile onlara çağrıda bulunmasını emretmiştir ki bu usûl, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile onların arasındaki soy bağını onlara hatırlatarak, onların iyiliğini istediğini kendilerine açıklama gayesine en uygun yoldur.

Kişi herkese yalan söylese bile yakınlarına söylemez. Hal böyleyken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara düşman olmayan bir dost nidasıyla çağrıda bulunmuş velâkin gizlenmesi ve idaresi kabil olmayan gerçekleri onlara hatırlatmaya mecbur olmuştur. Çünkü hidayete çalışan kişi, yola getirmek istediği kişilerin canlarına yakın olmalıdır ki, böylece daveti onlarda etkili olabilsin.

İşte bu ayet-i celile'de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, inatçı kavmine karşı yapacağı hitap şekli talim buyrularak, kötü sonları bile onlara yaklaştırıcı bir üslupla hatırlatılmıştır.

2- Müfessirlerin ekserisinin beyanı vechile; ayet-i kerime'de geçen (مَكَانَةْ) **"Mekânet"** kelimesi iki mana üzere tefsir edilebilir:

A) Zeccâc *(Rahimehullah)*dan nakledilen; **"Temekkün"** manasına göre; "İşinizdeki imkanınıza göre en son gücünüzle İslâm'ın aleyhine yapabileceğinizi yapın, ben de olanca gücümle dinimi yayma işini yapacağım!" demek olur.

B) İbni Zeyd *(Rahimehullah)*dan rivayet edilen; **"Hal ve vaziyet"** manasında kabul edilmesine göreyse, "Siz bulunduğunuz küfür ve düşmanlık hali üzere sebat edin, ben de İslâm'a ve size karşı çalışma halim üzere sebat ediciyim!" şeklinde tefsir edilmiştir. *(Zeccâc, Tefsîr-i Kebîr, Hâzin, Ebû Hayyan, Âlûsî)*

Üstadımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sırruhu)*, bu iki manayı münasip görerek, **Âlûsî** *(Rahimehullah)*dan nakletmiştir.

C) "Siz, kendi nâhiye ve cânibinizden iyi ve kötü kasıt ve niyetlerinize göre mücadeleye çalışın!" manası, **İbni Abbas** ve **Ebû Mâlik** *(Radıyallahu Anhum)* dan naklolunmuştur. *(Mukatil, İbni Ebî Hâtim, ed-Dürrü'l-Mensûr, Ebû Hayyan)*

D) "Siz kendi yolunuz üzere çalışın, ben de kendi yolum üzere çalışıcıyım!"

E) "Siz kendi menzil ve makamlarınızın gerektirdiği şekilde çalışmaya devam edin, ben de ona göre çalışıcıyım!" manası, **Kelbî** *(Rahimehullah)*dan menkuldür. *(Mâverdî)*

Bütün bu manalardan maksat; kâfirlerin küfür üzere çalışmalarını isteyip emretmek olmayıp: (... اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ...) **"İstediğinizi yapın!"** *(Fussilet Sûresi:40'dan)* kavl-i şerifi gibi, tehdit ve korkutma manasıdır ki bu: "Bu kâfirler felah bulamayacak ve istediklerine asla erişemeyeceklerdir." anlamına gelir. Nitekim peşisıra gelen tehdit cümlesi bu muradı açıklamaktadır.

Şöyle ki; bir kimseye: "Şu işi yap da bak, kötü neticesini görürsün!" denmesi, o kişiyi o işe teşvik edici olmayıp bilakis tehdit edicidir.

١٣ – عَنْ اَبِى مَسْعُودٍ عُقْبَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « اِنَّ مِمَّا اَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النُّبُوَّةِ: اِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَافْعَلْ مَا شِئْتَ »

13 - Ebû **Mesud Ukbe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: **"İnsanların peygamberlik kelâmından kavuştuğu hikmetlerden biri de: 'Utanmazsan dilediğini yap!' sözüdür."** *(Buharî, Enbiya:52, No:3296, 3/1284, İbni Mâce, Zühd:17, No:4183, 2/1400, Ebû Davud, Edep:7, 4797, 2/668, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17106, 6/74)* hadis-i şerifi de, yapılacak işin kötü akıbetine işaretle tehdit içermektedir.

Dolayısıyla bu cümle-i celile'nin manası: "Eğer siz hak üzere olduğunuzu iddia ediyorsanız, yolunuza devam edin, yakında neticeyi görürsünüz.

Ben de, kendisinde hiç şüphe olmayan hakka davet üzere sabit kalacağım. Herkesin yöneldiği bir cihet vardır, siz de kendiniz için istediğiniz gibi olun!" demek olur.

3- Bu ayet-i celile'nin hükmünün mensuh olup olmadığı hakkında iki görüş vardır:

A) Tehdit manasında kabul edilmesine göre; muhkem olup, hükmü değişikliğe uğramamıştır.

B) Kâfirlerle muharebeyi terketme hakkındaysa, o zaman, "Cihat ayetiyle nesholunmuş" denebilir. *(Zâdü'l-Mesîr, Hâzin)*

4- Zeccâc *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile burada: "Ayet-i kerime'nin zahirî ifadesi, kâfirlere bulundukları küfür hali üzere devam etmelerini emretmektedir ki bu, caiz değildir." denemez.

Zira bu emrin manası; onları, içinde bulundukları kâfirlikten menetme hususunda mübaleğa ile tehdit yapmaktır ki, buna göre sanki: "Eğer kendiniz için daimî azaba razıysanız, içinde bulunduğunuz kâfirliği devam ettirin." buyrulmuş olarak, korkutulma suretiyle engellenme yolu üzere işleri kendilerine ısmarlanmıştır. Yoksa burada onları, istedikleri küfür ve isyanlara serbestçe salıverme söz konusu değildir.

5- Bu cümle-i celile'nin içerdiği tehdit manasında ayrıca iki mübaleğa vardır:

A) Burada geçen tehdidin emir sîğasıyla îrad buyrulması, sanki "Tehdit eden, uyardığı kişiye azap etmeye karar vermiş de, cezalandırılmasına sebebiyet verecek kötülükleri ona emretmiş" manasına işaret ettiğinden, tehditte mübaleğa göz ardı edilemez.

B) Ayrıca burada müşriklerden hayır beklenmeyeceğine dair bir de işaret vardır, şöyle ki; tehdit olunan bu kişilerin şerle emrolunmaları, onlar hakkında kötülüklerden kurtulmaya yol bulamayacaklarına dair bir nevi tescil niteliği taşımaktadır.

İKİNCİSİ: (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ) **"Pek yakında o yurdun akıbetinin kime ait olacağını bileceksiniz."** kavl-i şerifindeki meselelere gelince:

1- Bu cümle-i celile sarih bir tehdit mahiyetindedir.

Çünkü onlara yakında âkıbetlerini bileceklerini haber vermesi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, onların kötü sonunu kesinlikle bildiğini ifade etmekle birlikte, onların amellerine muhalif şekilde davranmakta kararlı olduğuna ve kendisinin güzel sona kavuşacağından emin olduğuna delâlet etmektedir.

Aksi takdirde akıllı kişi kendisi için zarara razı olmayacağından, güzel bildiği amele tevessül eder. İşte buradaki: **"Yakında bileceksiniz"** hitabı; kendisinin şimdiden bildiğini, onlarınsa gelecekte bileceklerini ifade etmektedir ki bu, kendisinin haklı, onların haksız olduğuna güvencini belirtmekten kinayedir.

Bu cümle-i celilede mevcut olan tehdit ve uyarı üslûbunda birtakım letâfetler mevcuttur, şöyle ki:

A) İşin başında netice açıklanmayıp, geleceğe havale edilerek:

(...وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٢٤)) **"...Biz veya siz; ya bir hidayet üzereyiz ya da açık bir sapıklık içindeyiz."** *(Sebe' Sûresi:24'den)* kavlinde olduğu gibi, dost ve düşman kim olursa olsun duyan herkese, sözün sahibi hakkında: "Muhatabın sana insaflı davrandı!" dedirtecek derecede insaflı bir ifadeye yer verilmesi,

Bu tehdidin kâfirlere mahsus olup, güzel âkıbetin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e mahsus olduğu malum iken, ayet-i celile'de söz, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile müşrikler arasında ortada bırakılmıştır ki bu:

« فَشَرُّكُمَا لِخَيْرِكُمَا الْفِدَاءُ »

"Sizin en şerliniz, en hayırlınıza fedâ olsun!" sözü gibidir.

Aslında şerlinin ve hayırlının kimlerden ibaret olduğu bilinmekteyken, mananın anlaşılacağına güvenilerek, sözü ortaklaşa paylaşma usûlüne göre, insaflı davranma sureti izhar edilmiştir. *(Ebû Hayyan, Nesefî:3/62)*

B) Kendisi hakkında iyi sona emin olduğu halde bunu iddiaya kalkışmayıp, işi Allah-u Tealâ'ya ısmarlayarak: **"Kimin sonunun iyi olacağını yakında siz de bileceksiniz!"** ifadesini kullanmak suretiyle güzel bir edebe riayet,

C) Uyarıcının haklı, uyarılanların ise haksız olduklarına güven duygusu,

D) Aynı zamanda, **"Elinizden geleni yapın!"** şeklinde emir sîğasıyla ifade edilen şiddetli bir tehdit ve latîf bir uyarı üslûbu kullanılmıştır ki:

(سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَا الثَّقَلاَنِ (٣١)) **"Ey ins-ü cin! Yakında sizin** (hesabınızı görmek) **için fâriğ olacağız** (özel ilgi göstereceğiz)." *(Rahman Sûresi:31),*

(...مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِ اللهُ بِقَوْمٍ (٥٤)...) **"İçinizden kim dininden dönerse, yakında Allah bir kavim getirecek ki..."** *(Mâide Sûresi:54'den)* kavl-i şeriflerinde de bu gibi va'îd ve tehditler söz konusudur. *(Beyzâvî, Ebû Hayyan, Şihâb, Konevî, Âlûsî)*

E) Bu korkutmanın istikbale havale edilmesinde şöyle bir hikmet de mevcuttur. Allah-u Tealâ'nın, Resulüne vaadettiği yardım ve desteğin doğruluğu, dünyada düşmanlarının da gözleriyle görecekleri bir şekilde açığa çıkınca, bu, ahiret hakkındaki haberlerinin doğruluğuna da inanmalarına vesile olacaktır.

Zira iki haber de, geleceğe ait olduğu için gayba girmektedir ki, dünyada dostlarına yardım edeceği hakkındaki haberleri doğru çıkan Zat, ahirette düşmanlarına azap edeceğine dair söz verdiği tehditlerde de elbette sadıktır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ona uyanların sonunun güzel olmasını sağlayan sebep, dünyada da ahirette de aynı olduğu gibi, onu inkâr edip düşmanlık edenlerin sonunun kötü olmasına neden olacak vasıf da birdir ki o da, ayet-i celile'nin sonunda bahsedilecek olan zulüm ve şirkleridir.

2- "Âkıbet" kelimesi, lügat itibarıyla; "Bir şeyin sonu, çalışanın amelinin eseri" manalarına gelmektedir ki, herşeyin âkıbeti, o şeyin sonucunda açığa çıkan eser ve neticeden ibarettir.

Râğıb *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; (عُقْبٰى – عُقْبٌ) **"Ukb ve ukbâ"** kelimeleri sadece sevaba mahsustur. Nitekim:

(... هُوَ خَيْرٌ ثَوَاباً وَ خَيْرٌ عُقْباً (٤٤)) **"...O, sevap bakımından daha hayırlı, âkıbet cihetinden de daha iyidir."** *(Kehf Sûresi:44'den),*

(... اُولٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ (٢٢)) **"İşte onlar için, o yurdun ukbâsı vardır."** *(Ra'd Sûresi:22'den)* kavl-i şerifleri, bunun misallerindendir.

Âkıbet kelimesinin kullanımı da sevaba mahsustur. Nitekim:

(...وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (٨٣)) **"...Âkıbet müttakîlerindir."** *(Kasas Sûresi:83'den)* buyrulmuştur.

İzafetle kullanılması halinde azap manasında isti'mali de görülmüştür. Nitekim: (فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا اَنَّهُمَا فِى النَّارِ (١٧)...) **"Onların âkıbeti ateşte olmak oldu."** *(Haşr Sûresi:17'den)* kavl-i şerifi bunun örneklerindendir ki, bunun Kur'an-ı Kerim'de şahitleri çoktur.

3- Bu cümle-i celilede geçen, **"Dâr"** tabirinden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

A) "Dâr-ı dünya" kastedilmesine göre maksat; **Mekke-i Mükerreme** ve havâlisi veya Arap yarımadası ya da umum dünya olabilir ki buna göre, **İbni Bahr** *(Rahimehullah)*dan rivayet edildiğine göre mana:

"Yakında dünya saltanatının ve hükümranlığının kime ait olacağını, Allah-u Tealâ'nın dostlarına yardımını ve düşmanlarını rüsvay kılacağını bileceksiniz." şeklindedir. *(Mâverdî)*

Allah-u Tealâ, Resulüne vermiş olduğu bu sözü yerine getirmiştir. Şöyle ki; ona beldelerde saltanat vermiş, muhaliflerinin perçemlerini eline vermiş, **Mekke** fethini ona nasip etmiş, kavminden onu yalanlayıp düşmanlık edenlere karşı ona galibiyyet vermiştir.

Böylece Arap yarımadası; **Yemen, Bahreyn** ve **Şam** hududuna kadar bütün fetihler onun hayatında gerçekleşmiş, daha sonra Hulefâ-i Râşidîn döneminde; iller ve ilçeler, şehirler ve köyler, kıtalar ve iklimler fetih zincirine katılmıştır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

﴿ ... فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (١٣) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ (١٤) ﴾

"...Bunun üzerine Rableri kendilerine: 'Elbette biz zalimleri helâk edip, onların ardından yeryüzüne sizi yerleştireceğiz. İşte bu, benim makamımdan korkan ve benim tehdidimden sakınan kimselere aittir.' diye vahyetti." *(İbrahim Sûresi:13'den, 14),*

(وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ (١٠٥) **"Andolsun ki, Zikir** (Tevrât-ı şerif)**ten sonra, Zebur'da da: 'Şüphesiz ki yeryüzüne salih kullarım varis** (sahip) **olacaktır.' diye yazmışızdır."** *(Enbiya Sûresi:105)*

﴿ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا...(٥٥) ﴾

"Allah, içinizden iman edip, amel-i salih işleyenlere:

'Elbette onları, kendilerinden öncekileri halife (hükümran) **kıldığı gibi, yeryüzünde halife kılacak, kendileri için beğendiği dinlerini** (yaşama hususunda) **onlara çok imkan verecek ve korkularından sonra onlar**(ın kaygıların)**ı emniyete çevirecek** (de bu güvenlik içinde) **onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmadan sadece bana ibadette bulunacaklar.'** (diye) **söz vermiştir..."** *(Nur Sûresi:55'den),*

﴿ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ (٥٠) يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ (٥١) ﴾

"Muhakkak biz, Resullerimize ve iman edenlere; dünya hayatında da, şahitlerin kaim olacağı günde de elbette yardım ederiz. O gün ki, zalimlere özürleri fayda vermeyecektir. Onlar için lanet vardır ve kötü yurt onlara aittir." *(Gafir Sûresi:51-52),*

(كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِى اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ (٢١)) **"Allah: 'Elbette Ben galip geleceğim, Resullerim de!' diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, pek izzetlidir!"** *(Mücâdele Sûresi:21)* gibi birçok ayet-i kerime'sinde bu vaadini ifade buyurmuştur ki, bu manaya göre bu ayet-i kerime, gaybı bildirme niteliği taşımaktadır. *(İbni Atıyye, Bahru'l-Muhît, İbni Kesîr)*

B) Eğer bu cümle-i celilede geçen **"Dâr"** tabirinden; **"Dünya", "Âkıbet"** tabirinden ise; **"Ahiret"** kastedilmişse o zaman mana: "Dâr-ı dünyanın, kendisini kazanmak için yaratılmış olduğu güzel sondan ibaret olan cennetin kime nasip olacağını bileceksiniz!" şeklindedir.

ÜÇÜNCÜSÜ: (اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ) **"Şu kesindir ki, o zalimler felaha eremeyecektir."** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Cümle-i celileye müfessirler, birbirine yakın farklı birkaç türlü mana vermişlerdir:

A) **Dahhâk** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre mana: "Zalimler fevz-ü necât bulmazlar." şeklindedir. *(Tefsîrü'd-Dahhâk, Beğavî)*

B) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere mana: "Bana şirk koşup, nimetime nankörlük edenler asla sa'îd ve bahtiyar olamazlar." demektir. *(Vâhidî, Beğavî, Hâzin)*

C) "Zalimler azaptan kurtulamaz ve korktuklarından emin olamazlar." manası, **İbni Vehb** *(Rahimehullah)* tarafından zikredilmiştir.

D) **Ikrime** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayete göreyse mana:

"Zalimler kalıcı olamazlar." şeklindedir ki bu mana; zulüm, kuvvetli, galip ve üstün olarak belirse de bunun bir zamana kadar süreceğine, güzel neticenin ise hakkı yaşatan insaflı ve âdil kimselere nasip olacağına, özetle; **"Zulümle âbâd olunmaz!"** gerçeğine işaret etmektedir.

2- Cümle-i celilede, kâfirlerin birçok vasfı arasında zulüm vasfının tercihi, onların dünya ve ahiret zararlarının yegâne sebebinin, zulümleri olduğuna delâlet etmektedir. Aslında burada kâfirlik yerine zulüm tabirinin vazedilmesi, daha umumî ve faydalı olduğu içindir. Şöyle ki; zalimler felah bulamayınca:

(... اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (١٣)) **"Muhakkak şirk, en büyük zulümdür!"** *(Lokman Sûresi:13'den)* ayet-i kerime'sinin fehvâsınca; zulüm fertlerinin en büyüğüyle vasıflanan kâfir nasıl felah bulabilir?

Zulmün farklı suretleri vardır:

1- İnançta zulüm: Bu, İlâhlık vasfında Allah-u Tealâ'ya şirk koşmak, ortak tanımak ve ibadeti O'ndan gayrine tahsis etmekten ibarettir ki, bu ayet-i kerime'de kastedilen zulüm, şirkten ibarettir.

Nitekim, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan bu ayet-i kerime'yle ilgili olarak nakledilen: **"Ben, şirk içinde olanı kabul etmem!"** şeklindeki beyan, bu görüşü teyid etmektedir. *(İbni Ebî Hâtim)*

Fakat bazı sapıkların anladığı gibi, Allah-u Tealâ'ya yakınlık vesilesine yönelmek kabilinden olan, Allah dostlarından himmet istemek:

(... وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ... (٣٥)) **"O'na vesile arayın!"** *(Mâide Sûresi:35'den)* ayet-i kerime'sinin emrine dahil olduğundan, şirkle uzaktan yakından alâkası olmadığı gibi, emre imtisal olduğundan halis tevhidin şubelerine dahildir.

2- Amelde zulüm; Allah-u Tealâ'ya yapılan ibadetlerin şartlarını yerine getirmeyerek yapılan yanlışlıklardır.

3- Hükümde zulüm ki bu, karar mercii olan kadı, hakim veya hakemlerin, verdikleri kararlarda yaptıkları haksızlıklardır.

4- İnsanlar arasındaki muamelelerde işlenen zulümler ki; ölçü-tartıda yapılan eksiklikler, alış-verişte yapılan aldatmalar buna misal olabilirler.

Allah-u Tealâ'nın mahlukatı hakkındaki değişmez sünneti şöyle tecellî etmiştir ki; bazı arazî işlerde kazanmış gibi gözükseler de, hangisi olursa olsun hiçbir zalim, netice itibarıyla umduklarına nail, korktuklarından emin olamamışlardır.

Çünkü Allah-u Tealâ, adâlet sahibi hakemin ta kendisidir! *(Ebû Zehre)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"De ki: Ey kavmim! Gücünüz yettiği kadar (İslâm'ı yıkmaya) **çalışın!"**

Bu cümle, emir sîğasındaysa da tehdit manası ihtiva ettiği için, kâfirleri, yaptıkları İslâm aleyhtârı faaliyetlerden menetme hususunda, zirveye ulaşmış bir ifadedir.

NîSÂBÛRÎ:

De ki: Ey kavmim! Siz kendi mekânetiniz üzere, yaratıldığınız cibilliyet ve fıtrat üzere hareket edin! **Ben de** kendisi üzere halkolunduğum fıtrat ve cibilliyet üzere **amel ediciyim.**

NAHCUVÂNÎ:

Ey Resullerin ekmeli! Acıma, iyi davranma ve söz dokundurma hususunda mübaleğa olsun için dizgin sarkıtma yolu üzere onlara de ki: **Siz, imkanınız üzere** günahlar **işleyin. Ben de** salih amellerden, tâkatım nisbetinde **yapacağım.**

Ayet: 135

Yakında siz de biz de, perde açılıp, peçe kalktığında **güzel akıbetin** ve dâr-ı cezada amellerimize karşılık verilecek yüce sevabın **kime ait olduğunu,** yani; cennete kavuşanların sizden mi bizden mi olacağını **bileceksiniz.**

Hasıl-ı kelâm şudur ki; fasid hevâlarına uyup, hudûd-u İlâhiyye'den hariç olan **zalimler felah bulmayacak,** hiçbir saadet ve hayra asla nail olmayacaklardır.

RUHU'L-BEYAN:

"Te'vîlât-ı Necmiyye" de şöyle buyrulmuştur: **Siz mekânetiniz üzere amel edin,** yani; yaratıldığınız hal ve cibilliyet üzere davranın! Bunun nazîri:

(قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ... (٨٤)) **"De ki: Herkes kendi yaratılışına göre davranır..."** *(İsra Sûresi:84'den)* ayet-i kerime'sidir.

« باَشْ تاَ كُلّ يابِى آنْهاَراَ كه امْرو زَنْدْ جُزْوْ * باَشْ تاَ كُلّ بِينِى آنْهاَراَ كه امْروزَنْدْ خاَرْ
تاَ كَىْ اَزْ دارُ الْغُرُورِى ساَخْتَنْ دارُ السُّرُورْ * تاَ كَىْ اَزْ دارُ الْمُرُورِى ساَخْتَنْ دارُ الْقَرارْ »

"Bu günlerdeki yaşantılarından, daha üstününe ermek için, (mürid gibi) **cüz ol,**

Bu günlerin işlerinden tam (bir hoşluğ)**a ulaşmak için, diken gibi nefsini rahatsız et!**

Zira dâr'ul-gurûrdan, dâru's-sürûra geçmek için böyle devam etmek gerekir,

Geçiş yurdundan, yerleşim yurduna ulaşmak böylelikledir."

Felah ve necat; ilim ve amele sarılıp dünyayı, tembelliği ve düşkünlüğü terketmeye bağlıdır.

Büyüklerin birinden şöyle naklolunmuştur: Fakirlerden biri, kendisinin yanına girdiğinde, evinde hiçbir eşya bulamayınca: "Sizin hiçbir şeyiniz yok mu?" diye sordu.

O: "Evet! Bizim iki yurdumuz vardır; biri emniyet yurdu, diğeri ise korku evidir. Elde ettiğimiz malları emniyet evinde stokluyor, yani; ahirete gönderiyoruz." dedi.

O zaman o fakir: "Olmaz, bu eve mutlaka eşya lazımdır." deyince o zat: "Bu evin sahibi bizi bu evde temelli bırakmıyor, çünkü dünya bir emanettir, emanet sahibinin mutlaka emaneti vermesi gerekir.

Bu yurdun neticesi ise, gece ve gündüzlerinde Allah için amel eden ve her daim O'na yönelişten ayrılmayan hayırlı, iyi kimseler hakkında güzel sonuçlanacaktır." diye cevap verdi.

İbadette kendini zorlayan bir genç vardı, ona bunun sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Bir kere rüyamda gördüm ki; cennet köşkleri içinde bir tuğlası altından bir tuğlası gümüşten yapılmış bir köşk, ve onun

püsküllleri vardı. Her iki püskül arasında kimsenin mislini göremeyeceği güzelliğe sahip bir huri bulunuyordu ki, onlar saç örgülerini sarkıtmışlardı.

Onlardan biri yüzüme tebessümle baktığı anda dişlerinin nuruyla cennet nurla doldu. Sonra bana: "Ey delikanlı! Beni elde etme hususunda Allah için çok çalış ki, ben senin sen de benim olasın!" der demez uyanıverdim. Tabi benim gibi bir kimsenin ibadete çok çalışması gerekir."

Bu kıssadan da anlaşıldığı üzere; bir huriye kavuşmak için bu kadar gayret gerekiyorsa, ya hurinin Rabbini talep edenin nasıl çalışması gerekir?

« فِدَایِ دوُسْتْ نَکَرْدِیمْ عُمرُ ومَالْ دَرِیغْ * کِه کَارِی عِشْقْ زِ ما اِینْ قَدَرْ نَمِی آیَدْ »

"Malı ve ömrü sevgiliye feda edemedik,
Yazık aşk işi bizi bu makama ulaştıramıyor."

Böylece ortaya çıkan hakikat şudur ki, hak yolda çalışmanın güzel bir akıbeti vardır. Çünkü o, cennet, kurbet ve vuslata ulaştırıcıdır. Ahiret yurdunda ise, daha nice eserleri zuhur edecektir.

İşledikleri günahlarla isti'datlarını ifsad eden zalimlere gelince; onlar bu gibi saadetlere asla nail olamayacak bilakis helâk yurdu olan cehenneme varacaklardır. Onların dünyadaki hali de, hüsran ve zarardan başka olmayacaktır.

Çünkü batıl, evvela kabarır sonra söner. Dünya ve ahirette devlet, iman ehline aittir. Aşağı doğru düşüşten kurtulmak ancak imanla mümkün olur. İman ve kuvvetli yakîn kalesine giren, Allah-u Tealâ'nın dilediği kadar derecelere yükselir. Kalenin dışından şeytan ona havlarsa da bir zarar veremez.

١٤ – عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ (رضی الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « جَدِّدُوا إِیمَانَکُمْ »

14 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: **"İmanınızı tazeleyin!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:8718, 3/281)* hadis-i şerifinden maksat, bir mertebeden diğerine geçiştir.

Çünkü imanın aslı, ilk inanışla tamam olursa da iman onsekiz mertebe üzeredir. İnayet Allah-u Tealâ'dandır. Her şahsın tevhidi, yakîni ölçüsündedir. Bazen de bu, kendi elde ettiği yakîni ölçüsünde olur veya olmaz.

Bu hususta iddia sahibi olanların tevhidi, sadece kendi sahip oldukları buluşa göredir. Onlar kendi ulaştıkları yakînden diğer yakînî makamlara geçecek olsalar elbette evvelki hallerine pişman olur ve kendilerinden yüz çevirirler.

Artık akıllı kişi, din hususunda müsamahakâr olmamalı, bilakis yakînî tevhidi tahsile çok gayret harcamalıdır. Çünkü bu makamı elde etme hususunda çalışmak, ulaşmak için bir kapı ve kemâle erme yolunda gayretli olmak, bir vesiledir.

Ey Allah'ımız! bizi, tevhîd-i Hakkanî ehlinden eyle ve imân-ı ayânî ile şereflendir. Çünkü Sen gerçek zenginsin, biz ise hakiki fakirleriz.

Ayet: 135

İBNİ ACîBE:

İnsanlar dünyaya daldırıp, gaflete yakalandıklarında, sonra da nefsin hevâsı kendilerine galip gelince, uyarıcılar, kendilerine vaaz-u nasihatta bulunup, onlar da inkâr ve itirazla mukabelede bulunurlarsa, işte o zaman vaizin onlara demesi gereken şey, bu ayet-i kerime'de buyrulduğu üzere:

"Ey kavmim! Siz gücünüze göre amel edin, ben de amel ediciyim. Yakında güzel sonun kime nasib olacağını bileceksiniz!" kavlini telaffuz etmesidir.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve diğer peygamberlerin, kavimlerini tehdit ifadelerini beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (٩٣) ﴾

"(Şuayb *(Aleyhisselâm)* dedi ki:) **Ey kavmim! Siz haliniz üzere amel edin! Şüphesiz ben de amel ediciyim. Yakında kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz! Bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyiciyim!"** *(Hûd Sûresi:93)*

﴿ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ (١٢١) وَانْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ (١٢٢) ﴾

"İnanmayanlara de ki: Haliniz üzere çalışın! Şüphesiz biz de çalışıcılarız! Bekleyin, şüphesiz biz de bekleyicileriz!" *(Hûd Sûresi:121, 122)*

﴿ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (٣٩) مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (٤٠) ﴾

"De ki: Ey kavmim! Haliniz üzere çalışın. Şüphesiz ben de çalışıcıyım. Yakında kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve daimi azabın kimin üzerine ineceğini bileceksiniz!" *(Zümer Sûresi:39, 40)*

Zalimlerin felah bulmayacağı:

﴿ ... إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (٢١) ﴾

"Gerçek şu ki, zalimler felah bulmayacaktır." *(En'am Sûresi: 21'den, Yusuf Sûresi:23'den, Kasas Sûresi:37'den)*

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ (١٣٦)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (136)

(وَجَعَلُوا) **Kıldılar,** kime ait kıldılar? (لِلّٰهِ) **Allah'a ait,** o kıldıkları nedendir? (مِمَّا ذَرَاَ) **yarattığındandır,** o yarattığı da nedir? (مِنَ الْحَرْثِ) **ekindir,** daha? (وَالْاَنْعَامِ) **davarlardır,** neyi Allah-u Tealâ'ya ait kıldılar? (نَصِيباً) **bir hisseyi,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (جَعَلَ) fiili, iki "Mef'ûl" alan (صَيَّرَ) manasında olup,

2- (نَصِيباً) kavli, birinci "Mef'ûl",

3- (لِلّٰهِ) kavli ise, ikinci "Mef'ûl" mahallindedir.

4- (مِمَّا ذَرَاَ) deki (مِنْ) "Harf-i cerri" ise (جَعَلَ) fiiline müteallıktır.

5- (مِنَ الْحَرْثِ) deki (مِنْ) harfi ise, "Beyâniyye"dir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

Yani; arap müşrikleri, Allah-u Tealâ'nın yarattığı ekin ve davarlardan bir hisseyi O'na ait kıldılar da, (فَقَالُوا) **dediler,** ne dediler? (هٰذَا) **İşte bu** (ayırdıklarımız), kime aittir? (لِلّٰهِ) **Allah'a aittir,** bu sözü ne ile söylediler? (بِزَعْمِهِمْ) **kendi batıl iddialarıyla,** daha ne dediler? (وَهٰذَا) **işte bu da,** nelere aittir? (لِشُرَكَآئِنَا) **bizim ortaklarımıza** (ibadette Allah-u Tealâ'ya ortak ettiğimiz putlarımıza) **aittir,**

Mevlâ Tealâ, onların yaptığı bu ayrımı açıklamak üzere şöyle buyuruyor: (فَمَا) **artık o şey ki,** (كَانَ) **oldu,** nelere ait oldu? (لِشُرَكَآئِهِمْ) **onların ortaklarına,** yani; hangi hisse ortaklarına ayrılmış olduysa, (فَلَا يَصِلُ) **o ulaşmaz,** kime? (اِلَى اللّٰهِ) **Allah'a,** daha? (وَمَا) **her ne şey ki,** (كَانَ) **oldu,** kime ait oldu? (لِلّٰهِ) **Allah'a,** yani; hangi hisseyi kendi boş zanlarınca Allah'a ayırdılarsa, (فَهُوَ) **işte o,** (يَصِلُ) **ulaşır,** nelere? (اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ) **onların ortaklarına,** (سَآءَ) **ne kötü oldu,** ne? (مَا) **o şey ki,** (يَحْكُمُونَ) **hükmediyorlar,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- Cezmedici şart ismi olan (مَا) harfi, mübteda mahallinde merfû',

2- Nakıs fiili mazi olan (كَانَ) fiili, fiili şart,

3- (مَا) ya raci olan müstetir zamir, onun ismi,

4- (لِشُرَكَائِهِمْ) câr ve mecrûru, (كَانَ)nin haberi olan bir mahzûfe müteallıktır ki takdir: (مَا كَانَ مُخْتَصّاً لِشُرَكَائِهِمْ) şeklindedir.

5- (فَلاَ يَصِلُ إِلَى اللهِ) cümle-i celilesi de, cevab-ı şart konumunda mahallen meczumdur. Aynı irap, ikinci cümlede de tatbik edilebilir.

6- Buradaki (سَاءَ) fiili, (بِئْسَ) gibi kabul edilirse, "Mahsûsun bizzem" mahzuf olup, takdiri: (سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ حُكْمُهُمْ هٰذَا) "Onların hükmedegeldikleri bu şeyler, ne kötü bir hükümdür." şeklindedir.

7- Burada (سَاءَ) fiilinin, (بِئْسَ) fiili gibi kabul edilmemesi de söz konusudur ki, bu durumda; "Mahsûsun bizzem"me ihtiyaç duyulmayıp, sadece fail yeterli olur ki, takdir: (سَاءَ مَا يَحْكُمُونَهُ) "Hükmedegeldikleri bu şey çok kötüdür." şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERİF

Onlar (müşrikler), **O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **yarattığı ekin ve davarlardan bir nasibi** (hisseyi ayırıp) **Allah'a ait kıldılar da, zü'um** (yanlış düşünce ve inanış)**larınca: 'Şu Allah'a aittir, bu da ortaklarımız** (olan putlar)**ındır' dediler.**

Artık ortaklarına ait olan (putlarına ayırdıkları pay), **Allah'a ulaşmaz** (Allah-u Tealâ için belirledikleri harcama yerlerine kullanılmaz) **ama, Allah'a ait olan, ortaklarına ulaşır** (Allah-u Tealâ için ayırdıkları pay gerekirse putları için gereken yerlere harcanır). **Hükmedegeldikleri şey ne kötü oldu!**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, müşriklerin dirilmeyi ve kıyameti inkâr etmeleri hususundaki çirkin gidişatlarını açıkladıktan sonra, bu ayet-i celile'siyle onların türlü cehaletlerini ve düşük sözlerini ortaya koymuştur ki, böylece onların akıllarının zayıflığına, fikirlerinin kıtlığına dikkat çekerek, akıllı kimseleri onların sözlerine değer vermekten nefret ettirmiştir.

Sebeb-i nüzûl:

İbni Atıyye *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; cahiliyyet devrinde Araplar, kazançlarından, ekin, meyve ve hayvanlarından bir parça ayırıp, onu Allah-u Tealâ'ya ait kılarlar, diğer bir kısmını da putları adına bırakırlardı.

Fakat putların fakir, Allah-u Tealâ'nın ise ihtiyaçsız olduğuna inandıklarından, putların nasibini, Allah-u Tealâ'nın hissesinden daha fazla korurlar ve onlara daha çok önem ve değer verirlerdi.

İbni İshak *(Rahimehullah)*ın rivayetine göre; **Yemen** havâlisinde bulunan **"Havlân"** kabilesinin **"Umyânis** (Amm-u Enes)" diye isimlendirdikleri bir putları vardı ki, onların bir boyu olan **"Edîm"** batnı, hayvanlarından ve ekinlerinden bir kısmını, onunla Allah-u Tealâ arasında kendi yanlış inançlarına göre taksim ederlerdi.

Allah-u Tealâ'nın hakkından, putun hakkına dahil olanı bırakırlar, putun hakkından Allah-u Tealâ'ya geçeni ise iade ederlerdi. Rivayet edildiğine göre; bu ayet-i kerime, onların bu batıl âdetlerini açıklayıp zemmetmek üzere nazil olmuştur. *(İbni İshâk, es-Sîretü'n-Nebeviyye: 1/62, İbni Hişâm, es-Sîre:1/67)*

İmam Ebu'r-Rebî' Süleyman ibni Musa ibni Sâlim el-Kela'î *(Rahimehullah)*, **"el-İktifâ fî meğâzi'l-Mustafâ ve'l-hulefâi's-selâse"** isimli eserinde şu rivayeti nakletmiştir:

Bu Havlân cemaati, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e toplu olarak geldiklerinde, hayvanlarından ve ekinlerinden kendi putlarına bir cüz, kendi inançlarına göre de Allah-u Tealâ'ya bir kısım ayırdıklarını anlattıktan sonra şöyle demişlerdir:

"Biz tohumları ektiğimizde ortasını putumuza ayırır, başka bir tohum ektiğimizde de onu Allah-u Tealâ'ya tahsis ederdik. Allah-u Tealâ'ya ayırdığımızı rüzgâr savurursa, onu **"Amm-u Enes"** namındaki putumuza tahsis eder, putumuza ayırdığımız hisseden rüzgâr savurduğunda ise onu Allah-u Tealâ'ya vermezdik."

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara, Allah-u Tealâ'nın bu hususta kendisine bu ayet-i celile'yi indirdiğini anlattı. Bu sırada onlar: "Biz karışık işlerimizde o puta müracaat ederdik, o konuşurdu." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٥ - « تِلْكَ الشَّيَاطِينُ تُكَلِّمُكُمْ »

15 -**"O sizinle konuşanlar şeytanlardı!"** *(Bika'î, Nazmü'd-Dürer:7/280)* buyurdu.

Havlân cemaati şöyle söylediler: "Biz o puta tapmaya çok alışkınken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte sabaha kavuştuğumuzda kalplerimiz, o putun fayda ve zarar temin edemeyen, hatta kendisine tapanla tapmayanı bilemeyen bir varlık olduğuna kanaat getirdi." *(Bika'î)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا) **"Onlar, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir nasibi Allah'a ait kıldılar da, zü'umlarınca: 'Şu Allah'a aittir, bu da ortaklarımızındır' dediler."** cümle-i celilesinin izahı hakkında birkaç mesele vardır:

1- Müşriklerin, ekinleri taksim etmeleri hakkında **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*: "Onlar meyvelerinden ve mallarından Allah-u Tealâ'ya bir nasip, şeytana ve putlara da diğer bir hisse ayırırlardı." *(Buharî, Tefsir:123, 4/1692, İbni Ebî Hâtim, No:7911)* demiştir.

Kelbî *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; "Cahiliyet devrinde müşrikler, ekinlerini hatlar çizerek ayırırlar ve 'Bu çizgiden beri tarafı ilâhlarımıza ait, öte tarafı ise Allah'a aittir.' derlerdi." *(Hûd ibni Muhakkem)*

Süddî ve **Mukatil** *(Rahimehumellah)*dan nakledildiği üzere; Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarını fakirlere, miskinlere, çocuklara ve misafirlere tasadduk ederlerdi,

putlarına ayırdıklarını ise, onların bakımında ve hizmetçilerinin geçiminde harcarlardı. *(Mukatil, İbni Ebî Hâtim, Mâverdî, Ebussuud)*

2- Allah-u Tealâ'ya ve putlara, hayvanlardan ayrılan nasip hakkında üç görüş vardır:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiğine göre; onlar, "Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm" gibi birtakım hayvanlardan istifadeyi haram kılarak şeytana ve putlara ayırırlar, fakat bunu Allah için haram kıldıklarını savunurlardı ki, işte bu tahrîmi Allah-u Tealâ'ya isnad etmeleri, O'na nasip ayırmaları olarak bu cümle-i celilede yer almıştır. *(Taberî, No:13903-904, İbni Ebî Hâtim, No:7912-13)*

B) Ekindeki nasipleri gibi, putların masraflarına ve hizmetçilerinin bakımına ayrılan nasip,

C) Putlarına manen yakınlık için onların uğruna kestikleri kurbanlar. *(Mâverdî)*

3- Burada, "Bütün varlıklar Allah-u Tealâ'ya aitken, müşrikler de **'Bunlar Allah'a aittir'** dediler diye, bu sözleri hakkında, yalan manasına gelen zü'umla niçin itham edildiler?" denecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Onların bu sözleri yalan olmayıp, Allah-u Tealâ'nın yarattıklarından, hem O'na, hem de şeytana ve onun uydurduğu ortaklara nasip ayırmaları, yalanın ta kendisidir."

4- Cümle-i celilede geçen: (زَعْمٌ) tabiri, yalan manasındadır. **Kazî Şurayh** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

"Her şeyin bir künyesi vardır, yalanın künyesi ise 'Ze'am' tabiridir."

İbni Atıyye *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Arap kelamının ekserisinde bu tabir; gerçek dışı batıl şeylere yakın anlamda kullanılır. Müşriklerin ortaya attıkları bu kurallar hakkında şer'î bir hüküm nazil olmadığından dolayı, yalancılıkları sabittir.

Onların bu cümle-i celilede geçen sözlerinin tümü yalan ve yanlışken, sadece: **"Bunlar Allah'a aittir!"** sözünün peşine bu tabirin getirilmesi, bu hükmü Allah-u Tealâ emretmeyip, kendilerinin uydurduklarını ifade etmek için değildir.

Zira, **"Bunlar da ortaklarımıza aittir!"** sözleri de kendi uydurmaları olduğundan, bu durumda birinci cümlenin yalanla kayıtlanmasını gerektiren bir tahsis sebebi söz konusu değildir. Dolayısıyla yalan kaydının birinci cümlenin peşine getirilmesi iki hikmete mebnî olabilir:

A) Putlara ayrılandan bir sevap umulamayacağından, Mevlâ Tealâ burada, onların kendisine tahsis ettikleri şeyler hakkında: "Onların bu bağışları, benim rızam için yapılan nafileler gibi sevap kazandırıcı bir hayır ameli değildir." buyurmak istemiştir.

B) Bu tabirin, kendisinden sonra gelen: **"Artık ortaklarına ait olan, Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olan, ortaklarına ulaşır."** kavl-i şerifine bir hazırlık mahiyetinde getirilmiş olmasını düşünmek de mümkündür ki buna göre mana:

"Onlar, Allah-u Tealâ'ya aidiyyetini iddia ettikleri şeyleri Allah yolunda harcamadıklarından, bu sözlerinin gereğiyle amel etmedikleri için bu sözlerinde yalancıdırlar." demek olur. Zaten putlara ayırdıklarını fazlasıyla onlar uğrunda kullandıklarından, o sözlerinde yalancı durumuna düşmemiş olmaktadırlar. *(İbni Atıyye, Kurtubî, Ebussuud, Âlûsî)*

İKİNCİSİ: (فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلاَ يَصِلُ إِلَى اللهِ وَمَا كَانَ لِلهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَآئِهِمْ) **"Artık ortaklarına ait olan, Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olan, ortaklarına ulaşır."** kavl-i şerifinde, belirtilmesi gereken bazı konular vardır:

1- Müşriklerin bu tatbikatının izahı hakkında birkaç vecih vardır:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; Allah-u Tealânın düşmanları olan müşrikler, bir ekin ektiklerinde yahut meyve yetiştirdiklerinde ondan bir kısmını Allah-u Tealâ'ya, bir kısmını da putlara ayırırlardı.

Ekin, meyve gibi, putların nasibine düşen şeyleri iyice koruyup sayarlar, onlardan bir şey Allah için ayrılanlara düşüp karışırsa, onu putun hissesine iade ederler, puta ayırdıkları şeylere yönlerdikleri su, farkında olmadan taşıp Allah'a ayırdıkları şeylere doğru yönelirse, suyun önünü tıkatırlar, mani olamayıp sularsa, onunla yetişenleri puta ayırırlardı.

Allah-u Tealâ'ya ayırdıkları ekin ve meyveden herhangi bir şey düşüp, puta ayırdıklarına karışırsa: "Bu fakirdir!" diyerek, onu, Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarına geri iade etmezlerdi. Allah-u Tealâ'nın hissesine ayırdıkları su, onları aşıp puta tahsis edileni suladığında ise, onu yine putun hissesinde bırakırlardı.

Yine böylece hayvanlarından; "Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm" gibi birtakımlarını haram kılarak şeytana ve putlara ayırırlar, fakat bunu Allah için haram kıldıklarını savunurlardı ki, işte bu hususta Allah-u Tealâ:

"Onlar, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir nasibi Allah'a ait kıldılar da, zü'umlarınca: 'Şu Allah'a aittir, bu da ortaklarımızındır' dediler." buyurmuştur. *(Taberî, No:13903-904, İbni Ebî Hâtim, No:7912-13)*

B) Mücahid *(Rahimehullah)* bu cümle-i celile hakkında şu tefsiri yapmıştır:

"Ekinlerinden, Allah-u Tealâ'ya bir hisse ayırırlar, ortakları ve putlarına da bir cüz belirlerdiler.

Rüzgâr esip, Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarından bir kısmını, putları tarafına götürürse onu bırakırlar, putlarınınkinden Allah-u Tealâ'nın hissesi tarafına rüzgâr bir şey sürüklediğinde ise:

'Allah-u Tealâ'nın buna ihtiyacı yoktur!' diyerek geri alırlardı ve bu yüzden Allah-u Tealâ'nın hissesini değil de, putların hissesine düşen zahire (stok)ları rüzgârdan korumak için azamî gayret gösterirlerdi." *(Tefsîr-u Mücahid, 1/223-24, Taberî, No:13905-906, İbni Ebî Hâtim, No:7914, İbni Atıyye)*

C) Katâde *(Radıyallahu Anh)* şu tefsiri yapmıştır:

"Dalâlet ehlinden birtakımları, ekinlerini ve hayvanlarını, Allah-u Tealâ ile putları arasında bölüştürürlerdi. Putlarına ayırdıkları hisseden bir deve, Allah-u Tealâ'ya ayrılan tarafa kaçıp karışsa, onu geri alırlar, Allah-u Tealânın hissesinden bir hayvan putlarınkine karıştığında ise onu bırakırlardı.

Kıtlık senesi olduğunda, Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarından yardım alarak onu harcarlar, ortaklarına ayırdıklarına ise dokunmazlardı. Allah-u Tealâ, onların bu taksimatı hakkında: **"Hükümleri ne kötüdür!"** buyurmuştur. *(Abdürrezzak, Tefsîr, No:856, 2/66, Taberî, No:13907-908)*

D) Süddî ve Mukatil *(Rahimehumallah)*dan gelen rivayete göre; müşrikler, mallarını kısım kısım ayırırlar, bir kısmını Allah-u Tealâ'ya, bir kısmını putlarına bırakırlar. Putlarınkilerden gelişenleri onlar uğruna harcarlar, Allah-u Tealâ adına yetişenleri ise tasadduk ederlerdi.

Putları adına ayırdıkları tükenip, Allah-u Tealâ adına ayırdıkları çoğalırsa: "Bizim ilâhlarımızın mutlaka nafakaya ihtiyacı vardır." diyerek onu alıp putları uğruna harcarlardı. Allah-u Tealâ'ya ayırdıkları hisse gelişmeyip, putlara ayırdıkları çok yetişirse: "Dileseydi O, kendi hissesini büyütürdü!" diyerek putların hissesinden O'na bir şey aktarmazlardı.

İşte Mevlâ Tealâ: **"Ne kötü hüküm veriyorlar."** kavl-i şerifiyle; "Bu taksimlerinde doğruysalar, benden alıp bana vermemeleri hakkındaki hükümleri ne kötüdür?" buyurmak istemiştir. *(Tefsîr-u Mukatil, Taberî, No:13909, İbni Ebî Hâtim, No:7915)*

E) Kelbî *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; tarlayı ekerlerken bir hatla; Allah-u Tealâ'ya ve putlara diye ikiye ayırırlar, tohum ekerlerken putlarına ayırdıklarından bir şey yanlışlıkla Allah-u Tealâ'nın hissesi tarafına düşerse, ilâhlarına tazimen o tohumu hemen alıp putlarının hissesine iade ederler, tersi olduğunda ise bırakırlardı. *(Hûd ibni Muhakkem)*

F) İbni Zeyd *(Rahimehullah)* bu cümle-i celile ile ilgili olarak şu izahı yapmıştır:

"Allah-u Tealâ'ya ayırdıkları hayvanlardan hangisini kesecek olsalar, putların isimlerini O'nunla birlikte anmadıkça ebediyyen o eti yemezler, batıl ilâhları adına kesim yaptıklarında ise, Allah-u Tealâ'nın adını anmazlardı.

İşte onların, Allah-u Tealâ'nın ismini zikretmeyi terketmelerinden ibaret olan bu kınanmış fiilleri, besmele çekilmeden kesilen hayvanların yenmesinin yasak edilişi hususunda bir esas teşkil etmiş olmaktadır." *(Taberî, No:13910, İbni Ebî Hâtim, No:7916, İbnü'-l Arabî, İbni Kesîr)*

G) Hasan-ı Basrî *(Radıyallahu Anh)*dan bu konuda şu nakiller bize ulaşmıştır:

"Ekin güzel mahsûl verdiğinde, onu zaten putlarına ayırmışlardıysa, öylece bırakırlar, yok eğer Allah-u Tealâ'ya ayrılan hisse neşv-ü nemâ bulduysa onu putlarına çeviririlerdi. Putlarının hissesi zayi olursa onu tazmin ederler, Allah-u Tealâ'ya ayrılan hisse telef olduğunda ise onu ödemezlerdi.

Putları adına kesim yaparlarken, onu bir sergi içinde yaparak, kanın dağılmamasını temin ederler, Allah-u Tealâ adına kestiklerini ise yüksek bir

yerde keserek kanın putlar adına kesim yaptıkları yere ulaşmasını sağlarlardı." *(Tefsîru'l-Hasen, Hûd ibni Muhakkem, Zâdü'l-Mesîr, İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an)*

2- Putlara (شُرَكَاء) **"Ortaklar"** tabirinin kullanılması hakkında üç görüş vardır:

A) Müşrikler, putlara, mallarından nasip ayırdıkları için, onlar o mallar hususunda kendilerinin ortakları olmuş demektir.

B) Onların, Allah-u Tealâ'nın ortakları olduğunu zannettiklerinden dolayı da putlara "Ortaklar" denmiş olması, ihtimal dahilindedir.

C) Kendi inançlarına göre; iyi-kötü kazandıkları herşeyi, onlara putlar kazandırdığından, hayır ve şerde onların hissedarları sayılmaktadırlar. *(İbni Atiyye, Âlûsî)*

3- "Allah'a ve putlara ulaşıp ulaşmamanın" manası, tefsirlerde şöyle izah edilmiştir:

"Putlarına ayırdıkları şeyler, misafir ağırlamak, fakirlere tasaddukta bulunmak gibi, Allah için tayin ettikleri hayır kurumlarına sarfedilmezdi. Allah için belirledikleri hissenin gelişmiş olduğunu gördüklerinde ise, o pay, putların bakım masrafları, yanlarında kurban kesimleri ve bakıcılarının geçimleri uğrunda harcanırdı." *(Tefsîr-i Kebîr, Ebussuud)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ) **"Hükmedegeldikleri şey ne kötü oldu!"** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç mesele beyan edilmiştir:

1- Ulema, bu kötülüğün keyfiyyeti hakkında birçok vecih zikretmişlerdir:

A) Müşriklerin gözetim ve koruma yönünden, putların tarafını Allah-u Tealâ cânibine tercih etmeleri, büyük bir beyinsizliktir.

B) Herşeyin yaratıcısı sadece Allah-u Tealâ iken, kendi yarattıklarından O'na bir nasip, diğer mahluklara da, O'nunla birlikte hisse ayırmış olmaları da, ayrıca bir akılsızlıktır.

C) Doğruluğu hakkında ne aklın ne de şeriatın şahitlik yapmadığı böyle bir hükmü ortaya atmaları da, kat kat anlayışsızlıktır.

D) Madem putlara bir nasip ayırmak güzel görülüyor, o zaman fayda ve zararı olmamakta, onlarla müşterek olan taş ve kerpiç gibi bütün cansızlara da nasip ayrılması uygun olurdu.

E) Ekinlerin ve hayvanların yetişmesinde putların hiçbir etkisi olmadığı gibi, kendilerine ayrılan nasipten faydalanmaya da güçleri olmadığından, onlara nasip ifrâz etmek, abesten başka bir şey olmaz.

Bütün bu zikredilen yönlerle onların bu hükümlerinin ne kadar fena ve kötü olduğu açığa çıkmıştır ki, bu gibi yanlış görüşler şu sebeplerle nakledilmektedir:

1- İnsanlar, bu görüşlerin sahiplerinin ne kadar akılsız olduğunu anlasınlar,

2- Bu anlatım, müşriklerin, akıllılar nazarında küçümsenmesine vesile olsun,

3- Onların sözlerine, asla hiçbir kimse nazar-ı itibar etmesin. *(Tefsîr-i Kebîr)*

2- **Said ibni Cübeyr** *(Radıyallahu Anh)*, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

١٦ - « اذا سرّك ان تعلم جهل العرب فاقرأ ما فوق الثلاثين ومائة فى سورة الانعام: ﴿ قد خسر الذين قتلوا اولادهم سفها بغير علم ... الى قوله: قد ضلّوا وما كانوا مهتدين ﴾

16 - "(Müşrik) **Arapların cehaletini anlamak istiyorsan, En'am Sûresinin 130. ayetinden ilerisini: "Bilgisizce, beyinsizlikleri yüzünden çocuklarını öldürenler hüsrana uğramıştır... Onlar gerçekten sapıtmış ve hidayete erenler olamamıştır." kavl-i şerifine kadar** *(136-140)* **oku!"** *(Buharî, Menâkıb:11, No:3334, 3/1297)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* bu rivayeti naklettikten sonra şöyle demiştir:

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*nın bu sözü gerçekten çok yerindedir. Çünkü müşrikler kâsır akıllarıyla, beyinsizce, bilgisiz ve adâletsiz bir şekilde, helâl ve haram çeşitlemeleri yaparak tasarrufta bulunmuşlardır.

Cehalet yüzünden tasarrufta bulunup, kendi akıllarınca Allah-u Tealâdan başka ilâhlar edinmeleriyse daha büyük bir cehalet ve daha ağır bir cürümdür. Çünkü Allah-u Tealâ'ya karşı zulüm, mahlukların hakkına tecavüzden daha büyüktür. Ayrıca Allah-u Tealâ'nın Zat'ında tek, sıfatlarında bir ve mahlukatına karşı Vâhid olduğu, neyin helâl neyin haram olduğuyla ilgili delillerden daha açıktır.

Rivayete göre bir adam, **Amr ibni Âs** *(Radıyallahu Anh)*a: "Siz son derece aklınız ve bunca zekânıza rağmen taşlara tapıyordunuz değil mi?" diye sorduğunda **Amr** *(Radıyallahu Anh)*: "Onlar, yaratıcıları tarafından özürlü ve engelli kılınmış akıllardı." diye cevap verdi.

3- Allah-u Tealâ'nın Arap müşriklerinin beyinsizliği ve cehaleti ile igili olarak beyan buyurduğu bu konuları, İslâm ortadan kaldırmış ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilmesiyle iptal etmiştir.

Dolayısıyla bize yakışan; bu âdetleri tamamen öldürmek ve unutmaktır. Ancak Rabbimizin bu gibi ayet-i kerime'leriyle açıkladığı meseleleri nakletmekte bir beis yoktur. Nitekim Rabbimiz, kâfirlerin, kendisini inkâr ettiklerini de zikretmektedir.

-Allah-u a'lem- Mevlâ Tealâ'nın bu konuları bize nakletmesindeki hikmet; "Kâfirlik ve hakla batılı karıştırmak, kıyamete kadar devam edecektir!" şeklinde, ezelî nâfiz ve sâbık (geçerli ve geçmiş) bir kaza ve hükmünün bulunduğunu beyandır.

Allah-u Tealâ'nın ezeldeki hükmü şöylece kesinleşmiştir ki; hiçbir kâfir, gâvurluğunu yaymaktan, hiçbir mübtedi' (Ehl-i Sünnet dışı sapık fırka mensubu) da dinî delilleri yanlış yorumlayarak dini değiştirme teşebbüsünden

engellenmeyecektir ki bu, imtihan hikmetine mebnidir. Sonra Allah-u Tealâ, ezelde kendi katında hakkında hayırlı hüküm sebkat edenleri muvaffak kılarak, doğru delilleri anlamayı kendilerine kolaylaştırır da, böylece onlar iman ve itaata mazhar olurlar.

Ezelî ilminde, hakkında şer geçmiş olanları ise; tevfîkından mahrum bırakarak, delilleri doğru anlamaktan engeller de onlar kâfir ve âsî olurlar. Neticede:

(... لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ ... (٤٢)) **"Helâk olan, apaçık bir delilden** (sonra ona uymayarak) **helâk olsun. Hayat bulan da apaçık bir delilden** (istifade ederek) **hayat bulsun!.."** *(Enfâl Sûresi:42'den)* sırrı açığa çıkmış olur.

4- Bu ayet-i celile'de beyan edildiği üzere; Allah-u Tealâ'nın, yarattıkları hususunda şeriki ve ortağı olmayıp, herşey O'na mahsusken, bu müşrikler, O'nun yoktan varettiği ekin ve hayvanlardan kendisine nasip ayırmaya kalkışmışlardır.

Şaşılacak şeydir ki; onlar, kendisiyle birlikte ibadet olunmak için nasbettikleri putları, kurbanda bile O'na ortak ederek, en şerli kul konumuna düşmüşlerdir. Nitekim eserde şöyle varid olmuştur:

١٧ – « شَرُّ الْعَبِيدِ مَنْ أَنْعَمَ عَلَيْهِ سَيِّدُهُ بِنِعْمَةٍ فَجَعَلَ يَشْكُرُ غَيْرَهُ عَلَيْهَا »

17 - **"Kölelerin en kötüsü; efendisi kendisine bir iyilik yaptığı zaman, o iyilikten dolayı başkasına teşekkür edendir."** *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/753)*

Bu müşrikler de Allah-u Tealâ'ya ayırdıkları ekinleri, putların bakımına ve hizmetçilerinin geçimine harcayarak, hayvanlardan ayrılan nasibi de putlarına kurban ederek en şerli köleden beter olmuşlardır. *(İbnü'l-Arabî, Kurtubî)*

5- (سَاءَ) fiilindeki teaccüb manası; onların bu hükümlerinin kötülükte zirveye ulaşmış olduğunu ifade etmektedir. Kötü hüküm, adâletsiz hükümden daha ağırdır. Çünkü bazen doğru hükmün tatbikinde yanlışlık ve zulüm işlenebilir. Kötü hükmün ise aslı bozuk olduğundan, tatbik eden hem bozuk hem zorba olur.

Konumuzda da herşeyi yoktan yaratan, ancak Allah-u Tealâ olduğu için, erzak taksimi sadece O'nun tasarrufundayken, bu kişilerin kendi arzu ve evhamlarıyla taksimata kalkışmaları, üstelik bu taksimi âdilâne yapmayıp, Allah-u Tealâ'nın emriyle hayır müesseselerine harcamayarak haddi aşmaları, haddizatında fasid bir taksimdir.

6- İtikat bozukluğu amel bozukluğuna sebebiyyet verir. Ne zaman itikat bozulursa, nefis birçok evhamın tesiri altında kalarak çeşitli bozukluklara yönelir. İnancı bozan düşünceler hayatı da bozmaktadır.

Putperestler kendi evhamları gölgesinde, kendi yaşam tarzlarını da bozmuşlar, Allah-u Tealâ'nın helâl ettiği bazı şeyleri nefislerine yasak etmişler, putları memnun ederiz zannıyla çocuklarını öldürmüşler, bazı ekinleri ve hayvanları putlara adamışlardır.

Ayet: 136

Böylece Allah-u Tealâ ile putları ibadette eşit tuttukları hatta putları ileri götürdükleri gibi, adakta da onlarla Allah-u Tealâ'yı eş tutmuşlar, Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarını muhafazada zulüm yapmışlar ama putların hissesinde asla kendilerince haksızlık yapmamışlardır. *(Ebû Zehre)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Onlar, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir nasibi Allah'a ait kıldılar da, zü'umlerince:

'Şu Allah'a aittir, bu da ortaklarımızındır' dediler. Artık ortaklarına ait olan, Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olan, ortaklarına ulaşır. Hükmedegeldikleri şey ne kötü oldu!"

Müşrikler işlerinin temelini, vahye değil de nefislerinin arzusuna dayalı olarak bina ettikleri için, verdikleri bütün hükümler kendi kurallarına uygun düşmüştür ki bu durum, şairin dediği gibidir:

« اِذَا كَانَ الْقَضَاءُ اِلَى ابْنِ آوىٰ * فَتَعْوِيلُ الشُّهُودِ اِلَى الْقُرُودِ »

"Hükmün tespit mercii, olunca çakallar,

Şahitlerin dayanağı da olur maymunlar!"

İBNİ ACîBE:

Bu ayet-i celile'nin ipine dizilen ve dolaylı olarak da olsa münasebet arzeden konulardan biri de, bazı insanların yaptığı şu muameledir ki; onlar, Allah-u Tealâ'nın farz olan haklarını yerine getirmekte gevşeklik edip, insanların gereksiz haklarını çabukça yerine getirirler.

Nitekim bazı avamın, (sağlığında insanları sadakaya teşvikte ve karşılığında peşinen alacakları mükâfatları taahhüdde alem olmuş) **Ebu'l-Abbas es-Sebtî** *(Kuddise Sırruhu)*(nun ruhuna sevabını bağışlamayı adadıkları) ölçeği hemen verdikleri halde, zekâta gelince gevşeklik ettikleri görülür.

Yine böylece zekâtını tamam vermeyenlerin, yemek yedirmeye ve misafir ağırlamaya çok düşkün olduğu müşahede edilir.

Bazıları da zekâtına itina ve ihtimam göstermediği halde, malına düşkünlüğünden dolayı işinin rast gitmesi için bazı velilere mallarından hisse ayırırlar.

İşte bütün bunlar; nefsin hevâsına uymanın bir nevi alâmeti olup, şirk ehlinin işlerinden bir şubedir.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Müşriklerin, Allah-u Tealâ'ya ortaklar isbat edip, onlara haklar tanıdıklarını beyan eden ayet-i kerime'ler:

﴿ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ (١٠٠) ﴾

"**Cinleri Allah** (-u Tealây) **a ortak yaptılar. Halbuki onları** (cinleri de ortak koşanları) **da O yaratmıştır.** (Üstelik ne dediklerini) **bilmeden O'nun için oğullar ve kızlar uydurdular. O'nu** (Allah-u Tealâ'yı) **tesbih etmekle** (şanına yakışmayan şeylerden uzak tutarım)! **O, onların vasfettiklerinden** (Allah-u Tealâ, hakkında ileri sürülen yakışıksız vasıflardan) **yücedir.**" *(En'am Sûresi:100)*

﴿ ... وَ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ ... (٣٣) ﴾

"**...Onlar, Allah'a ortaklar yaptılar. De ki: Onları adlandırın** (da görelim bakalım, bunlar neyin nesiymiş?!)..." *(Ra'd Sûresi:33'den)*

﴿ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ... (٣٠) ﴾

"**Onlar,** (insanları) **O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **yolundan saptırmak için, Allah'a ortaklar koştular...**" *(İbrahim Sûresi:30'dan)*

﴿ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لاَ يَعْلَمُونَ نَصِيباً مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللّٰهِ لَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ (٥٦)
وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ (٥٧) ﴾

"**Bilmedikleri şeylere** (putlara), **bizim kendilerine verdiğimiz rızıklardan bir nasip ayırıyorlar. Allah'a andolsun ki, iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz. Onlar, kızları, Allah'a ait kılıyorlar. Hâşâ! O, bundan münezzehtir! Beğendikleri** (erkek çocuklar) **ise kendilerinin oluyor.**" *(Nahl Sûresi:56-57)*

﴿ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ ... (٦٢) ﴾

"**Hoşlanmadıkları şeyleri, Allah'a ayırıyorlar...**" *(Nahl Sûresi:62'den)*

﴿ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً ... (١٥٨) ﴾

"**Onlar,** (melekleri Allah-u Tealâ'nın kızları bilerek) **O'nunla** (Allah-u Tealâ ile) **cinler arasında bir soy birliği uydurdular...**" *(Sâffât Sûresi:158'den)*

﴿ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءاً ... (١٥) ﴾

"(İsa ve Üzeyr *(Aleyhimesselâm)*ı, Allah-u Tealâ'nın oğulları bilerek) **kullarından bir kısmını, O'na ait bir cüz yaptılar...**" *(Zühruf Sûresi:15'den)*

Ayet: 136

﴿ اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْاُنْثٰى (٢١) تِلْكَ اِذاً قِسْمَةٌ ضِيزٰى (٢٢) ﴾

"Erkek sizin de, dişi O'nun mu? O zaman bu, insafsızca bir taksimdir." *(Necm Sûresi:21, 22)*

Kâfirlerin, bu ayet-i kerime'de belirtildiği üzere; vahye dayanmaksızın helâl ve haram konusunda yaptıkları zulüm ve azgınlık nedeniyle, Allah-u Tealâ tarafından ne cezaya çarptırıldıkları:

﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيراً (١٦٠) ﴾

"Yahudi olanlardan (meydana gelen, eşi görülmedik) **büyük bir zulüm sebebiyle, bir de** (insanlardan) **bir çoğunu Allah'ın yolundan alıkoymaları nedeniyle, kendilerine** (daha önce) **helâl kılınmış olan bir takım temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık."** *(Nisa Sûresi:160)*

« وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلاَّ مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (١٤٦) »

"Biz, o Yahudi olanlara, tırnak sahiplerinin tümünü (bütün tırnaklı hayvanları) **haram kıldık. Sığırdan ve koyun**(dan çıkarılan)**dan da, sırtlarının yahut bağırsaklarının taşıdıkları veya bir kemikle karışan** (yağlar) **müstesna olmak üzere, onlara iç yağlarını haram kıldık. Azgınlıkları sebebiyle onları, bununla cezalandırdık. Şüphesiz biz elbette sadık** (doğru konuşucu)**larız."** *(En'am Sûresi:146)*

﴿ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (١١٨) ﴾

"Sana anlattıklarımızı daha önce Yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı." *(Nahl Sûresi:118)*

Üstadımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sırruhu), bu üç ayet-i kerime'yi, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i kerime'nin kenarına kayıt düşerek, kâfirlerin, bu ayet-i celile'de belirtildiği üzere; kendi kafalarından helâl-haram tesbit ve taksimi yapmak suretiyle işlemiş oldukları büyük zulme, tıpatıp ceza olarak, birtakım helâl şeylerin kendilerine yasak edildiğine işaret etmiştir.*

وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ (١٣٧)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (137)

(وَكَذٰلِكَ) **İşte böylece,** Bu manaya göre; (وَاوْ) isti'nafiyye olup, (كَافْ), "Cer" ve "Teşbih" harfidir, (ذٰلِكَ) mahallen mecrur olan bir "İsm-i işaret" olup, "Mef'ûlü mutlak" olan bir mahzufe müteallaktır ki, amili, peşindeki fiildir. Buradaki takdir: (وَمِثْلَ ذٰلِكَ التَّزْيِينِ) "Ekin ve hayvan kurbanlarını, Allah ile putlar arasında bölüştürmeyi süslediği gibi", (زَيَّنَ) **süsledi,** kim için? (لِكَثِيرٍ) **birçoğu için,** öyle bir çoğu ki olucu, kimlerden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşriklerden,** neyi süsledi? (قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ) **çocuklarını öldürmeyi,** kimler? (شُرَكَاؤُهُمْ) **ortakları,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِكَثِيرٍ), (زَيَّنَ) fiiline müteallık olup,

2- (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) terkibi, (كَائِنٌ) takdiriyle, (كَثِيرٍ) sıfatı,

3- (قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ), failinden mukaddem "Mef'ûlün bih",

4- (شُرَكَاؤُهُمْ) ise, muahhar fâi'ldir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

Ne için süslediler? (لِيُرْدُوا) **helâk etsinler için,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha? (وَلِيَلْبِسُوا) **karma karışık etsinler için,** kime? (عَلَيْهِمْ) **onlara,** neyi? (دِينَهُمْ) **dinlerini,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لِيُرْدُوا) cümlesindeki lâm, "Ta'lîl" için olup,

2- (يُرْدُوا) fiili, (لَامْ) dan sonra muzmer olan (اَنْ) harfi ile mensuptur ki, nasb alâmeti, "Nûn"un hazfi olup, fâ'ili "Vav"dır.

3- (وَلِيَلْبِسُوا) fiilinin başındaki "Vav", âtıfe olup,

4- (لِيَلْبِسُوا) fiilinde, (لِيُرْدُوا) fiilinde olanların aynısı cârîdir.

5- (عَلَيْهِمْ), "Câr me'a'l-mecrûr" (يَلْبِسُوا) fiiline müteallıktır.

6- (دِينَهُمْ), muzaf, muzafun ileyh, (يَلْبِسُوا) fiilinin mansub olan "Mef'ûlün bih"idir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(وَلَوْ شَآءَ) **eğer dileseydi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** yani; Allah-u Tealâ bunu yapmamalarını isteseydi, (مَا فَعَلُوا) **yapamazlardı,** neyi? (هُ) **onu,** (فَذَرْ) **öyleyse terket,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne ile beraber? (وَمَا) **o şeyle beraber ki,** (يَفْتَرُونَ) **uyduruyorlar,**

Ayet: 137

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَاَوْ) harfi, âtıfe olup,

2- (لَوْ) harfi, cezm etmeyen harf-i şarttır.

3- (شَاءَ), fiili mazi olup, Lafza-i Celâl, onun failidir.

4- (مَا), haf-i nâfiye olup,

5- (فَعَلُوا), zamme üzere mebni, fiili mazidir.

6- (وَاَوْ) zamiri, fail olup, (هَا) zamiri "Mef'ûlün bih"tir.

7- (فَا) harfi, "Fasîha (mukadder bir şartı açıklamakta)" olup, mukadder şartın cevabının rabıtasıdır ki takdir: (اِذَا كَانَ مَا كَانَ بِمَشِيئَةِ اللهِ تَعَالَىٰ فَدَعْهُمْ)"Bütün bu olanlar, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle olduğuna göre, onları bırak!" demektir.

8- (ذَرْ), (وَذَرَ) den emir fiili olup, faili, tahtında müstetir (اَنْتَ) zamiridir.

9- (وَمَا) daki (وَاَوْ), "Ma'iyyet" için olup, (مَا) ism-i mevsûlü, "Mef'ûlün me'ah" olmak üzere mahallen mensuptur.

MEÂL-İ ŞERİF

İşte böylece, müşriklerden birçoğuna, ortakları (olan putların hizmetçileri ve onlara tapınmayı öğütleyen şeytanlar); **çocuklarını** (kızlarını) **öldürmeyi çok hoş gösterdi ki, hem onları helâk etsinler, hem de** (İsmail *(Aleyhisselâm)*dan kalan) **dinlerini, onlara karmakarışık etsinler!**

Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyleyse onları, uydurmaya devam eder oldukları (yalanları) **ile başbaşa bırak!**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i celile'de müşriklerin, kendisine bir nasip, putlara da bir nasip ayırmalarının, kendilerine nimet veren yaratıcılarını tanımamakta nihaî nokta olduğunu beyan ettikten sonra, bu ayet-i celile'siyle, onların, çocuklarını öldürmelerinin, cehalet ve dalâlette zirve olduğunu açıklamıştır ki bu da, müşriklerin kararlarının ve hallerinin, âdîlik ve basitlikte birbirine tıpatıp uyduğuna dikkat çekme ifadesidir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآئُهُمْ) **"Ve işte böylece, müşriklerden birçoğuna, ortakları; çocuklarını öldürmeyi çok hoş gösterdi."** cümle-i celilesi hakkında birkaç konu vardır:

1- Cümle-i celilede geçen: **"İşte böylece"** kavl-i şerifi, müşriklerin batıl tesbit çeşitlerinden bir diğer türe işarettir ki bu da, onların kendi zürriyetlerine ait tasarruflarıyla ilgili olup, Mevlâ Tealâ onların malî kazançlarındaki yanlış kullanımlarını zikrettikten sonra bu mevzuyu ele almıştır.

Allah-u Tealâ, fesat ve bozgunluk hususunda çok şaşılacak bu süslemenin önemine işareten bu tezyin fiilini yine kendisine benzeterek: "İşte bu tezyin gibi süslemede bulundu." buyurmuştur ki bu:

"İnsanlara, en sevgili varlıkları olan oğullarını öldürtecek derecede, en çirkin şeyi güzel gösteren bir muamele, çirkinlik ve fecaatta, kendisinden başka bir şeye benzetilemez. Çünkü bu bapta ondan açık bir misal olacak mevzu bulunmadığından, teşbihe kalkan, bu işi ancak kendine benzetmeye mecbur olur." demektir.

Nitekim; "Beyinsizlik, ismi gibidir!" sözü de "Beyinsizliği en iyi açıklayan, kendi ismidir." manasında kullanılmıştır.

Buna göre cümle-i celilenin manası: "Müşriklerden birçoğuna, ortaklarının yaptığı bu süsleme, onların yaptıkları süslemenin bir benzeridir ve tıpatıp kendisidir, buna başka bir örnek yoktur." şeklindedir.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Tezyin"** ifadesinin manası, şeytanların onlara, çocuklarını öldürmede birtakım faydalar ve faziletler bulunduğunu düşündürmesidir ki, bu batıl şüphe ve yaldızlamaları birkaç maddede özetleyecek olursak:

A) Kadınların çok masraflı olmaları,

B) Onlardan sebep babalarına utanç verici haller ârız olabileceği,

C) Kavm-ü kabileye kârları olmaması,

D) Kocalarını babalarına tercih etmeleri gibi birtakım hususlardır.

İşte müşriklerin şürekâsı olan şeytanlar, cahiliyyet Arapları indinde revaçta olan bozuk fikirleri öne sürerek müşriklere, kız çocuklarını yaşatmaktansa öldürmelerinin daha uygun ve faydalı olduğu görüşünü telkin ediyorlar, kıskançlık, yenilmeme hırsı ve utanç duygusunda ifrat derecede ileri olan müşrikler nezdinde de bu telkinler kabul görüyordu.

Nitekim **Nâbiğa** *(Radıyallahu Anh)*:

« حِذَاراً عَلَىٰ اَنْ لاَ تُنَالَ مَقَادَتِى * وَلاَ نِسْوَتِى حَتَّىٰ يَمُتْنَ حَرَائِرَا »

"Sakın ha! Benim hürriyetim elimden alınmasın,
Hür olarak ölmedikçe hanımlarımın da!" mısralarıyla bu gerçeklere temas etmiştir.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Müşriklerden birçoğuna"** ifade-i celilesi, çocukları öldürme suçunu, Arap kabilelerinin tümünün yapmadığına delâlet etmektedir. Çünkü bu şenâ'at (çirkin iş), Arapların cumhûrunu teşkil eden; **Rabî'a** ve **Mudar** (Kureyş) kabileleri tarafından işlenmekteyse de, o iki kabiledeki bütün babalar da bunu yapmamaktaydı.

4- Cümle-i celilede geçen: **"Çocuklar"** tabirinden, hangi çocukların kastedildiği ve cahiliyyet ehlinin, **"Çocuklarını öldürmeleri"**nin sebep, şekil ve zamanları hakkında birkaç görüş vardır:

A) "Müşriklerin çocuklarından" sadece "Kızlar" kastedildiği görüşü, **Mukatil** ve **İbni Vehb** *(Rahimehumellah)* gibi bazı müfessirler tarafından tercih edilmiş olup, bu durumda onların diri diri gömülmelerinin sebebi olarak, tefsirlerde birkaç husus zikredilmiştir:

1- **Esir düşme utancı;** nitekim, **Ebû Ubeyde**'den nakledildiğine göre; Temîm kabilesi, **Nu'man ibni Münzir**'e verdikleri vergiyi kesince, kardeşi **Reyyan ibni Münzir**'i bir grup silahlıyla onların üzerine sürdü. O da hayvanlara el koyup, kadınları esir aldı.

Temîmoğulları cemaat halinde ona gelip boyun eğerek, kadınlarını istediklerinde **Nu'man**: "Babasını tercih eden her kadın babasına geri verilecek. Cariye olarak hissesine düştüğü kişiyi tercih eden ise ona bırakılacak." dedi.

Bunun üzerine bütün kadınlar babalarını tercih ettiler, ancak **Kays ibni** Âsım'ın kızı, kendisini esir alan **Amr ibni Müşemric**'i tercih etti. Bunu gören Kays: "Bundan sonra kızım doğarsa mutlaka onu öldüreceğim!" diye adakta bulundu.

Böylece kızları diri diri gömmek, cahiliyyet Arapları arasında âdet haline dönüştü ki, kızlarını gömenler bu bahaneyi ortaya atarak: "Ne yapalım, biz bu işi utancımızdan yapıyoruz." demeye başladılar. *(Âlûsî)*

2- Meleklerin, Allah-u Tealâ'nın kızları olduğunu kabul eden müşrikler: **"Melekler gerçekten Allah-u Tealâ'nın kızlarıdır. O halde kızları O'na gönderelim. Çünkü O, onlara daha iyi bakar!"** demekteydiler. *(Kurtubî, Âlûsî)*

3- **Bakamama endişesi ve fakirlik korkusu** da, müşriklerin, kızlarını öldürmelerinin başlıca sebeplerindendi. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(... وَلاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ مِنْ إِمْلاَقٍ ... (١٥١)) **"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin!"** *(En'am Sûresi:151'den)* kavl-i şerifiyle bunu nehyetmiştir. Bu mana **İmam-ı Mücahid** ve **Katâde** *(Rahimehumellah)* dan menkuldür.

Nitekim **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*: "İşte bu, cahiliyyet ehlinin işiydi ki, onlardan biri esirlik ve fakirlik korkusuyla kızını öldürür, fakat köpeğini beslerdi." sözüyle bu manayı kastetmiştir. *(Taberî, No:13955, Mâverdî)*

Ebû Zehre *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bakamama endişesi ve fakirlik korkusuyla çocuk yapmamaya teşvik edenler, cahiliyyet davası güttüklerinden, lânet ve rüsvaylığa müstehaktırlar.

Her ne suretle olursa olsun, çocukların telef edilmesinin neticesi; ümmetin neslinin kesilmesine, bu ise ümmetin gücünün tedrîcen yok olmasına sebep olur. Zira nesil, ümmet için kuvvettir.

Bu yüzden evliliğe teşvik eden birçok sahih hadis-i şerif, bunun hikmeti olarak neslin çoğalmasına dikkat çekmiştir. Bunu anlayan kâfirler, nüfus planlaması adı altında, özellikle İslâmî çevreleri çocuk yapmaktan engellemeye gayret etmektedirler.

Nitekim günümüzde, Komünist Çin gâvurunun, Doğu Türkistan Müslümanlarına uyguladığı çocuk kısıtlaması, bunun en zalimâne örneklerindendir.

4- **Evlendirme utancı** da, onların, cahiliyyet dönemine ait hamiyyet-i cahiliyyeden olup, ar duygusuna dahildir.

Nitekim rivayet edildiği üzere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ashabından bir kişi, daima Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in huzurunda gamlı ve kederli olarak dururdu. Bu hali gören Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona:

١٨ - « مالَكَ تَكُونُ مَحزُوناً »

18 - **"Niçin sen bu kadar üzüntülüsün?"** diye sorduğunda o: "Ya Resulellah! Ben cahiliyyet döneminde bir günah işlemiştim, Müslüman olduğum halde Allah-u Tealâ'nın onu affetmeyeceğinden korkuyorum!" dedi. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona:

« اَخبِرنِی عَن ذَنبِكَ »

"Bana günahını anlat bakalım!" buyurunca o, şöyle anlatmaya başladı: "Ya Resulellah! Ben kızlarını öldürenlerdendim. Bir kızım doğduğunda hanımım bana, ona dokunmamam için yalvardı. Ben de onu o hal üzere bıraktım. Derken büyüdü, bülûğa erdi ve en güzel kızlardan biri oldu.

O sırada onu isteyenler olunca benim içime namus utancı hakim oldu. Kalbim ne onu evlendirmeye, ne de evde kocasız bırakmaya el vermedi. Bunun üzerine hanımıma: 'Ben akrabamı ziyaret için felan felan kabilelere gitmek istiyorum, kızımı da benimle gönder!' deyince o, buna çok sevinerek, onu elbiseler ve takılarla süsledi ve benden ona hainlik etmemem için kuvvetli sözler aldı.

Ben onu bir kuyunun başına götürüp kuyunun içine bakınca o, benim kendisini kuyuya atmak istediğimi anlayarak, ağlar bir vaziyette bana sarılıp: 'Babacığım! Bana ne yapmak istiyorsun?' dediğinde ona acıdım. Sonra tekrar kuyuya baktığımda yine bana utanç duygusu ârız oldu.

Bu hali gören kızım bana sarılarak: 'Ey babacığım! Annemin emanetini zayi etme!' demeye başladı. Bu durumda ben, bir kuyuya, bir de ona bakarak acıma duygusuna kapılmıştım ki, şeytanın bana galebe çalması neticesinde onu tutup, başüstü kuyuya attım.

O, halâ kuyunun içinden: 'Babacığım! Beni öldürdün!' diye sesleniyordu. Ben, onun sesi kesilinceye kadar orada bekledikten sonra döndüm."

Bunu duyan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabı ağlamaya başladı ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

« لَو اُمِرتُ اَن اُعاقِبَ اَحَداً بِما فَعَلَ فِی الجاهِلِیَّةِ لَعاقَبتُكَ »

"Eğer ben, cahiliyyet devrinde yaptıkları sebebiyle bir kişiye ceza vermekle emrolunsaydım, elbette seni cezalandırırdım!" buyurdu. *(Semerkandî,-Bahru'l-Ulûm:1/517, Kurtubî, el-Câmi'u liüahkâmi'l-Kur'ân:7/98, İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan:3/111)*

5- **Babası öldüğünde muhtaç kalarak rüsvay olma korkusu** da, şeytanın süslemelerindendir.

6- **Süheylî** *(Rahimehullah)* a ait,**"er-Ravzu'l-Ünüf"** isimli eserde, **"Nakkâş"** tefsirinden naklen; Müşrik-lerin yamuk vehimlerinden dolayı, **masmavi gözlü, çilli, benli-benekli ve kalçasız kızları uğursuz saydıkları için** diri diri gömdükleri zikredilmiştir. Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

(وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ (٨) بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (٩)) **"Diri diri gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman"** *(Tekvîr Sûresi:8, 9)* kavl-i şerifi bu gerçeğe işaret etmektedir.

B) Müşriklerin, kızlarını hangi yaşta diri diri gömdüklerine dair iki görüş vardır:

1- Maruf olan görüşe göre; müşrikler, kız çocuklarını doğar doğmaz annesi daha görmeden gömerlerdi. Nitekim:

﴿ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (٥٨) يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَابُشِّرَ بِهِ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِى التُّرَابِ اَلَاسَاءَ مَايَحْكُمُونَ (٥٩) ﴾

"Onlardan birine kız müjdelendiği zaman, öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık (duygusunu kabullenmek) **üzere** (sağ olarak yanında) **mı tutsun, yoksa onu toprağa mı gömsün? Âgâh olun ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!"** *(Nahl Sûresi:58,59)* kavl-i şerifinden bu görüşün doğruluğu anlaşılmaktadır.

2- Bazı rivayetlerden de kız çocuğunun gelişip, laf anlayacak çağa geldiğinde gömüldüğü anlaşılmaktadır.

١٩ – عَنِ الْوَضِينِ (رضى الله عنه) اَنَّ رَجُلاً اَتَى النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! اِنَّا كُنَّا اَهْلَ جَاهِلِيَّةٍ وَعِبَادَةِ اَوْثَانٍ ، فَكُنَّا نَقْتُلُ الْاَوْلَادَ وَكَانَتْ عِنْدِى ابْنَةٌ لِى ، فَلَمَّا اَجَابَتْ ، وَكَانَتْ مَسْرُورَةً بِدُعَائِى اِذَا دَعَوْتُهَا فَدَعَوْتُهَا يَوْماً فَاتَّبَعَتْنِى ، فَمَرَرْتُ حَتّٰى اَتَيْتُ بِئْراً مِنْ اَهْلِى غَيْرَ بَعِيدٍ ، فَاَخَذْتُ بِيَدِهَا فَرَدَّيْتُ بِهَا فِى الْبِئْرِ ، وَكَانَ آخِرُ عَهْدِى بِهَا اَنْ تَقُولَ: يَا اَبَتَاهُ! يَا اَبَتَاهُ!. فَبَكٰى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ حَتّٰى وَكَفَ دَمْعُ عَيْنَيْهِ ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَاءِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ : اَحْزَنْتَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ: « كُفَّ، فَاِنَّهُ يَسْئَلُ عَمَّا اَهَمَّهُ » ثُمَّ قَالَ لَهُ: « اَعِدْ عَلَىَّ حَدِيثَكَ » فَاَعَادَهُ ، فَبَكٰى حَتّٰى وَكَفَ الدَّمْعُ مِنْ عَيْنَيْهِ عَلٰى لِحْيَتِهِ ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: « اِنَّ اللّٰهَ قَدْ وَضَعَ عَنِ الْجَاهِلِيَّةِ مَا عَمِلُوا ، فَاسْتَأْنِفْ عَمَلَكَ »

19 - Nitekim **Vazîn** (ibni Atâ el-Huzâ'î) *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek şöyle anlattı:

"Ya Resulellah! Biz, putlara tapan cahiliyyet ehliydik, çocuklarımızı öldürürdük. Benim yanımda bir kızım vardı. Büyüyüp kendisini çağırdığımda, çağırmamdan dolayı sevinecek bir yaşa geldiği zaman, bir gün onu çağırdım, o da peşimden geldi.

Ben ailemden uzak olmayan bir kuyuya ulaşıncaya kadar yürüdüm. Sonra onun elinden tutup, kendisini kuyuya attım. Ondan hatırımda kalan en son şey: 'Babacığım! Babacığım!' deyişi oldu."

Bunu duyan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, gözyaşları boşalıncaya kadar ağladı. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında oturanlardan bir zat: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i çok hüzünlendirdin!" deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bırak onu! Çünkü o, kendisini önemle ilgilendiren bir şeyden soruyor."** buyurduktan sonra ona: **"Mevzuunu bana tekrar anlat!"** buyurdu. O tekrar anlatınca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, iki gözünden yaşlar, sakalına dökülünceye kadar ağladı. Müteakiben ona:

"Şüphesiz Allah, cahiliyyet (döneminde hayat sürüp de sonradan İslâm'a girenler)**den,** (evvelce) **yaptıklarını**(n sorumluluğunu) **kaldırmıştır. O halde sen ameline yeniden başla!"** buyurdu. *(Dârimî, Mukaddime:1, No:2, 1/7-8)*

C) Ayet-i celile'de **"Kızlar"** buyrulmayıp, **"Çocuklar"** tabirinin kullanılmasından yola çıkan ekseri müfessirler ise, müşriklerin, erkek çocuklarını da iki sebeple öldürdüklerini zikretmişlerdir:

1- Bazı ulema: "Lider konumunda olanlar, kızları, kibirlerinden, erkekleri de fakirlik korkusundan dolayı öldürürlerdi." demişlerdir. *(Ebû Hayyan)*

2- **"et-Teshîl"** isimli tefsirin sahibi **İbni Cüzâ el-Gıranâtî** ve **Ebû Hayyan** *(Rahimehumellah)* gibi bazı müfessirler; müşriklerin, erkek çocuklarının sayısı ona ulaştığında içlerinden birini, putlarına kurban olarak keseceklerine dair yaptıkları yemini, bu kısma misal olarak zikretmişlerdir.

Nitekim Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dedesi **Abdülmuttalib,** meşhur kıssasında bu adağı yapmıştır, şöyle ki: **Abdülmuttalib** yetmiş yaşlarındayken, **Zemzem** kuyusunu kazıp çıkarttığı sırada: "Eğer Allah-u Tealâ bana on oğul verir ve onlar beni koruyacak çağa erişirlerse, içlerinden birisini Kâ'be'nin yanında Allah-u Tealâ'ya kurban etmek, adağım olsun!" demişti.

Oğullarının sayısı ona ulaşıp kendisini koruyacak çağa geldiklerinde, rüyasında ona: "Adağını yerine getir!" denildi. Hemen bir koç kesip fakirlere yedirdi. Tekrar rüyasında: "Ondan daha büyüğünü kurban et!" denildi. **Abdülmuttalib** de, hemen bir sığır kesti.

Bundan sonra, rüyasında kendisine: "Ondan daha büyüğünü kurban et" denilince, **Abdülmuttalib**'in: "Ondan daha büyüğü nedir? diye sorması üzerine, "Oğullarından boğazlamayı adamış olduğun birisini kurban et!" denildi.

Abdülmuttalib oğullarını yanına topladı ve adağını anlatarak, Allah-u Tealâ adına yapılmış olan bu adağın yerine getirilmesi için, kendilerini itaata davet etti. Hepsi "Sen, adağını yerine getir ve istediğini yap!" diyerek, babalarının dâvetine icabet ettiler ve hiçbir muhalefette bulunmadılar.

Abdülmuttalib'in oğulları, babalarına, "Biz bu hususta ne yapalım?" diye sorunca, o: "Her biriniz, bir fal oku alıp, ona adını yazsın, sonra da onları bana getirin!" dedi. Oğulları babalarının dediğini yaptılar ve fal oklarına adlarını yazdılar. Oğullarından kendisine ilk itaat eden **Abdullah** oldu.

Abdülmuttalib, Kâ'be'nin içinde bulunan Hübel putunun yanına oğulları ile birlikte girdi. Hübel, Kâ'be'nin içindeki bir kuyunun üzerinde olup, Kâ'be'ye hediye edilen şeyler, bu kuyunun içinde toplanırdı.

Hübel'in yanında üzerleri yazılı yedi tane fal oku bulunmaktaydı. Bir iş yapmak istedikleri zaman fal oklarını çekerler, eğer üzerinde "Evet!" yazılı ok çıkarsa o işi yaparlar, "Hayır!" yazılı ok çıkarsa o işi yapmazlardı.

Abdülmuttalib, ok çekme vazifelisine: "Şu oğullarımın da oklarını çek bakalım!" diyerek onlar hakkında yapmış olduğu adağı anlattı. Oğullarından herbiri, üzerlerinde isimleri yazılı bulunan okları ona verdiler.

Abdülmuttalib: "Allah'ım! Ben onlardan birisini senin için kurban etmeyi adamış bulunuyorum, aralarında kura çekeceğim, onlardan istediğine isabet ettir!" diyerek dua etti.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in babası olan **Abdullah, Abdülmuttalib**-in en sevgili oğlu idi. **Abdülmuttalib, Abdullah**'ın ismi yazılı okun çıkmamasını ve onun sağ kalmasını umuyordu. Ok çekme vazifelisi, kura çekmek üzere okları topladığı sırada, **Abdülmuttalib**, Hübel putunun yanında ayakta dikilerek Allah-u Tealâ'ya yalvarıyordu. Ok çekme memuru, oku çekince **Abdullah**'ın ismi çıktı.

Abdullah'ın ismi yazılı kura oku çıkınca, **Abdülmuttalib, Abdullah**'ın elinden tuttu ve yanına büyük bir bıçak alarak onu boğazlamak üzere, İsaf ve Nâil'e putlarının önüne götürdü. **Abdülmuttalib**'in kızları ayağa kalkarak ağladılar. Oğlu **Haris**, babasının arkasından gitti.

Abdülmuttab'in, **Abdullah**'ı kurban kesme yerine götürdüğünü gören Kureyşliler, hemen toplantı yerlerinden kalkıp, **Abdülmuttalib**'in yanına gelerek: "Ey**Abdülmuttalib**! Sen, ne yapmak istiyorsun? diye sormaları üzerine, o:

"Onu boğazlayacağım!" deyince, Kureyşlilerle **Abdülmuttalib**'in öteki oğulları:"Vallahi sen onu hiçbir zaman boğazlayamaz ve bu hususta mâzur sayılamazsın. Çünkü sen, bu işi işleyecek olursan bu, kavminin arasında âdet edinilir. Artık herkes, oğlunu şuraya getirip boğazlamaktan geri durmaz ve buna devam edilince de sağ insan mı kalır?!" dediler.

Abdülmuttalib, :"Ben, Rabbime söz verdim, O'na verdiğim sözü yerine getireceğim!" dedi.

Muğire ibni Abdillah ibni Amr ibni Mahzûm da- **Abdullah**, onların kız kardeşlerinin oğlu idi- **Abdülmuttalib**'e: "Vallahi sen, onu hiçbir zaman boğazlayamaz ve bu hususta mâzur sayılamazsın! Şayet onun fidyesi mallarımızla olacaksa, fidyesini biz veririz!" dedi. Kureyşlilerle **Abdülmuttalib**'in diğer oğulları da:

"Gel, sen böyle yapma! **Abdullah**'ı **Hicaz**' (Medine'y) e götür, orada bir **Arrâfe** (kâhin kadın) ve onun da, bir tâbi'i (devamlı görüştüğü bir cini) vardır. Bu işi ona anlat ve ne yapmak gerektiğini sor. Eğer o, **Abdullah**'ı boğazlamanı emrederse boğazla! Şayet hem senin için, hem de **Abdullah** için hayırlı bir çıkar yol bulur da yapmanı emrederse, onu da kabül et!" dediler.

Kadının adı; **Kutbe** veya **Secak** idi. İşin, bu kâhin kadından sorulmasını tavsiye edenler arasında **Muğire ibni Abdillah ibni Amr ibni Mahzûm** da bulunuyordu. **Abdülmuttalib**: "Peki!" dedi.

Hep birlikte giderek **Medine**'ye vardılar. Kâhin kadının **Hayber**'de bulunduğunu öğrenince, tekrar hayvanlarına binerek oraya vardılar. Kâhin kadını orada buldular.

Abdülmuttalib ona, kendisinin ve oğlunun başından geçenleri, adağını ve ne yapmak istediğini birer birer anlattı. Kâhin kadın: "Siz bugün yanımdan ayrılıp konak yerinize dönünüz! Görüştüğüm cin, yanıma gelince bu işi ona bir sorayım" dedi. Onlar da oradan ayrılarak konak yerlerine döndüler.

Abdülmuttalib, oradan çıktıkları zaman Allah-u Tealâ'ya yalvarıp durdu. Ertesi gün tekrar kâhin kadının yanına vardılar. Kadın, onlara: "Bana şöyle haber geldi, sizde bir insanın diyeti ne kadardır?" diye sorunca: "On devedir!" dediler. Gerçekten de, Araplar katında o zaman insan diyeti böyle idi.

Kâhin kadın: "Hemen yurtlarınıza dönünüz! Adamınızı ve on deveyi ok çektiğiniz yere yaklaştırınız. Her ikisi arasında ok çekiniz. Ok adamınıza çıkarsa Rabbiniz kabul edinceye kadar develerin sayısını artırıp ok çekmeye devam ediniz. Ok, develere çıktığı zaman onları boğazlarsınız. Artık Rabbiniz razı olmuş, adamınız da kurtulmuş demektir!" dedi. Böylece Kâhin kadının yanından ayrılıp hep birlikte **Mekke**'ye geldiler.

Abdullah ile develer arasında ok çekme hususunu kararlaştırdıkları sırada **Abdülmuttalib,** Allah-u Tealâ'ya dua etti. Sonra **Abdullah**'ı ve on deveyi ok çekme yerine yaklaştırdılar.

Abdülmuttalib yine Hübel putunun yanında durup, Allah-u Tealâ'ya dua etti. Sonra fal okunu çektiler, ok, **Abdullah**'a çıktı. Bunun üzerine on deve daha artırdılar, develerin sayısı yirmiyi buldu. Böylece devam ederek develerin sayısı yüzü buldu.

Abdülmuttalib yine Allah-u Tealâ'ya duaya durdu, sonra fal okunu çektiler, bu sefer ok, develere çıktı. Bunun üzerine Kureyşlilerle orada bulunanlar: "Artık iş tamamlandı. Ey **Abdülmuttalib**! Rabbin, senden razı oldu!" dediler.

Abdülmuttalib: "Hayır! Vallahi, develerle **Abdullah** arasında üç kere ok çektireceğim!" dedi, ve: "Ey Allah'ım! Sana, bu oğlum mu, yoksa yüz deve mi daha sevgilidir? Hangisi daha makbûlün ise ona isabet ettir!" diyerek dua etti. **Abdullah** ile develer arasında tekrar ok çektiler. **Abdülmuttalib,** Allah-u Tealâ'ya duaya durdu, fal oku develere çıktı.

Ok çekimini ikinci kez tekrarladılar, **Abdülmuttalib**, yine Allah-u Tealâ'ya dua etmeye başladı, fal oku develere çıktı. Sonra ok çekimini üçüncü kez tekrarladılar, **Abdülmuttalib**, Allah-u Tealâ'ya duaya durdu, fal oku yine develere çıkınca, **Abdülmuttalib**: "Allahu Ekber!" diyerek tekbir getirdi. Orada bulunanlar da onunla birlikte tekbir getirdiler.

Abdülmuttalib, **Abdullah**'ın karşılığı olan yüz deveyi, **Safâ** ile **Merve** arasında boğazlatıp bırakarak: "Etlerinizi alınız!" diye nida ettirdi ve halk, et almak için üşüştüler. Boğazlanan develerin etlerinden; insan, kurt, kuş, hiçbir canlının yemesine, almasına engel olunmadı. Fakat onların etlerinden, ne **Abdülmuttalib**, ne de oğullarından hiçbir kimse tatmadı. *(İbni İshak, es-Sîretü'n-Nebeviyye:1/85-93, İbni Hişâm, es-Sîre:1/124-127, Taberî, Târîh:2/239-243, İbni Sa'd, et-Tabâkâtü'l-Kübrâ:1/88-89, Halebî, es-Sîretü'l-Halebiyye:1/57-58)*

Muaviye *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٠ – عَنْ مُعَاوِيَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَنَا ابْنُ الذَّبِيحَيْنِ »

20 - **"Ben, iki kurbanlığın oğluyum!"** *(Hakim, el-Müstedrek, No:4048, 2/609, Aclûnî, Keşfü'l-hafâ. No:606, 1/199)* hadis-i şerifiyle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu kıssaya işaret buyurmuştur. *(Mâverdî, Ebû Hayyan, Ruhu'l-Beyan, Âlûsî)*

D) Cahiliyyet devrinde de, başkalarının çocuklarına, kendi çocukları gibi acıyan merhametli kimseler mevcuttu.

Nitekim **Ebû Bekri-Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*ın kızı **Esmâ** *(Radıyallahu Anha)* şöyle anlatmıştır:"Ben, **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** *(Radıyallahu Anh)*ı, ayakta, sırtını **Kâ'be**'ye dayamış bir vaziyette: 'Ey Kureyş cemaatleri! Vallahi içinizde benden başka **İbrahim**'in dini üzere kimse kalmadı.' derken işittim.

O, diri diri gömülen kız çocuklarını öldürülmekten kurtarmaya çalışarak ihya ederdi. Kızını öldürmek isteyen adama: 'Onu öldürme! Senin ondan dolayı çekeceğin bütün zahmetlere ben katlanacağım.' diyerek kızı alır, o gelişip büyüdüğünde babasına: 'İstersen onu sana geri vereyim, dilersen de onun zorluğuna karşı sana ben kâfî geleyim.' derdi." *(Buharî, Fazâilü's-Sahabe, No:3616, 3/1392)*

Ferezdak'ın dedesi **Sa'sa'a ibni Muaviye** *(Radıyallahu Anhuma)* da, **Mücâşi'** kabilesi içinde, **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** *(Radıyallahu Anh)* gibi, diri diri gömülen kızları kurtarırdı. Nitekim **Ferezdak** *(Rahimehullah)* bir şiirindeki:

« وَمِنَّا الَّذِى مَنَعَ الْوَائِدَاتِ * وَأَحْيَا الْوَئِيدَ فَلَمْ تُوئَدِ »

"Diri diri gömenleri engelleyip de,
Gömülecek olanı ihya eden de bizdendir." mısralarında bu hususla iftihar etmiştir.

Ferezdak *(Rahimehullah)*ın dedesi İslâm'a yetişmiş ve Müslüman olmuştur. Bazıları onu sahabeden saymıştır.

E) Burada yeri gelmişken ve cahiliyyet devrinde cereyan eden; çocukları diri diri gömme fiilini lânetlerken, günümüzde sıkça işlenmekte olan kürtaj cinayetini konu etmeden geçemedik!

Fıkıh âlimlerinden bazısı, ruh üflenme öncesiyle sonrası arasındaki hükümlerle ilgili fark gözetmişlerdir:

1- Sahih hadisde *(Buharî, Bed'ü'l-halk:6, No:3036, 3/1174-75)* sabit olduğu üzere; cenine ruh üflenmesi yüzyirmi günden sonra vaki olur ki, ruh üflendikten sonra çocuk düşürmeye çalışmak ve aldırmak, bu ayet-i kerime'de zemmedilen: **"Çocuk öldürme"** muamelesi sayılacağından, haram olduğu hususunda bütün mezheplerin fıkıh âlimleri görüş birliği içindedirler.

2- Ruh üflenmeden önce çocuk düşürmenin ve aldırmanın hükmüne gelince; bu hususta fukaha arasında ihtilaf söz konusuysa da, Hanefî fukahasından **Ali ibni Musa** *(Rahimehullah)*, "Ruh üflenecek müddet geçmeden önce de olsa, rahme düşen suyun neticesi hayat olduğundan diri hükmünde sayılacağı için, cansız cenini düşürmenin kerih ve çirkin bir iş" olduğunu söylemiştir.

Bazı Hanefî fukahasının yüzyirmi günden önce buna müsaade verdiği görüşü de kayıtsız değildir.

Nitekim **İbni Vehbân** *(Rahimehullah)* bunun ciddi bir özür şartına bağlı olduğunu ya da cansızı düşürmenin, canlıyı öldürmek kadar günah olmadığı manasına hamledilmiş olduğunu açıklamıştır. Yoksa "Bu, kayıtsız şartsız mubahtır" anlamında değerlendirilmemelidir.

3- Özür meselesine gelince; bu, herhangi bir mazeret şeklinde olmayıp, anne için hayatî tehlike arzeden ciddi bir mazerettir. Bu yüzden **İbni Âbidîn** *(Rahimehullah)*: "Cenin diri olup, aldırılmaması halinde annenin, hayatî tehlikesi söz konusu olduğunda o cenini ana rahminde parçalamak veya herhangi bir suretle düşürmek caiz olmaz.

Zira kesin olmayan bir ölüm tehlikesiyle, kesin olan bir hayatı yok etmek caiz değildir." şeklindeki beyanıyla bu konuya açıklık getirmiştir. *(İbni Hümâm, Şerh-u Fethi'l-Kadîr:2/495, İbni Âbidîn, Reddü'l-muhtâr:2/380, 1/602, İbni Nüceym, el-Bahru'r-râik:8/233)*

Ancak annenin hayatı gerçek manada tehlikede olup, bu husus yetkili ve güvenilir tabipler tarafından tescil edilmişse, bu durumda annenin hayatını korumak daha mühim olacağından böyle bir çocuğun aldırılmasına, zaruretten dolayı müsaade edilmiştir. Çünkü annenin hayatı yakînen sabittir. Ayrıca anne öldüğünde cenin de ölecektir. *(Heyet el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye: 2/56-57)*

5- Cümle-i celilede geçen: **"Ortakları"** ifadesiyle ilgili birkaç mesele vardır:

A) Bu tabirden kimlerin kastedildiği hakkında dört görüş vardır:

1-**Hasan, Mücahid** ve **Süddî** *(Rahimehumullah)*dan nakledildiğine göre "Şeytanlardır." Nitekim geride zikredilen bir hadis-i şerifte; şeytanların putların içine girerek insanlarla konuştukları açıklanmıştı.

2- **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; "Şirkte ortakları olan müşrik yoldaşlarıdır."

3- **Ferrâ', Kelbî ve Zeccâc** *(Rahimehumullah)*dan nakledilen görüşte; "Putların hizmetinde bulunan bakıcılardır."

4- **Mâverdî** *(Rahimehullah)*ın nakli üzere; "Azgın insanlardır." *(Zâdü'l-Mesîr, Tefsîr-i Kebîr)*

B) Bu sayılanlara **"Ortaklar"** denmesinin sebebi hakkında iki görüş açıklanmıştır:

1- Geride bahsedildiği üzere; putlar, dolayısıyla da onlara tapılmaya teşvik eden şeytanlar, müşriklerin mallarında ortaklarıydı.

2- Allah-u Tealâ'ya yapılması gereken itaatın, Allah-u Tealâ'ya isyan noktasında onlara tahsis edilmesinden dolayı da olabilir ki:

(... أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ) (٢٢) **"İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede?"** *(En'am Sûresi:22'den)* kavl-i şerifinden anlaşıldığı üzere, bu, onların kendiliklerinden, şeytanları ortak edinmeleri yüzündendir.

İKİNCİSİ: (لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ) **"Hem onları helâk etsinler, hem de dinlerini, onlara karmakarışık etsinler!"** kavl-i şerifiyle ilgili izahlara gelince:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Onları helâk etsinler"** tabirine birkaç mana verilmiştir:

A) **"İğvâ ve azdırmalarıyla onları helâk etmeleri için"** manasına göre, buradaki "Lâm" harfi, "İllet" içindir ki, buna göre çocuklarını öldürme fiilini müşriklere tezyin edenler, şeytanlardır. Çünkü şeytanların, insanları azdırmalarının yegâne sebebi, onların dinini karıştırmaktır. Zaten vesvâsın huyu; şerri beğenip, akrep gibi ona sokularak, kendisine uyanları da o şerre düşürmektir.

B) **"Onların neticesi ateş olsun için"** manasına göreyse, "Lâm" harfi, "Âkıbet" için olup, kötü fiili süsleme işini yapanlar putların hizmetçileridir. Zira put bakıcılarının asıl istekleri, tapanları cehenneme sürüklemek değilse de neticesi o olmuştur.

Nitekim **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen: "Onları ateş içine atarak helâk etsinler." manası da bu helâk etme fiilinin, sonuç itibarıyla cehennemden ibaret olduğuna delâlet etmektedir. *(el-Vesît, Zâdü'l-Mesîr, Tefsîr-i Kebîr, Beyzâvî, Ebussuud, Hâzin, et-Teshîl, Âlûsî)*

C) **"Onları Allah-u Tealâ'dan uzaklaştırsınlar için"** manasını **Hûd ibni Muhakkem** *(Rahimehullah)* zikretmiştir.

2- **"Dinlerini onlara karıştırsınlar için"** cümle-i celilesine birkaç mana verilmiştir:

A) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*: **"Dinleri hususunda onları şüpheye düşürsünler için"** manasını vermiştir.

Çünkü **Mekke** ehli, evvelce **İsmail** *(Aleyhisselâm)*ın dini olan **Millet-i İbrahim** üzere yaşıyorlarken, şeytanların, yanlış inançları ve kötü fiilleri kendilerine süslemeleri sebebiyle yaptıkları karışıklığa kapılıp, o dinden ayrılarak şirke dönmüşlerdi. *(İbni Vehb, es-Semerkandî, el-Vesît, Beğavî, Mazharî)*

İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın dini; Allah-u Tealâ'nın emirlerine kayıtsız şartsız teslim olmaktan ibaret olan İslâm dini olması hasebiyle o, oğlu **İsmail**'i kurban etmeye Allah-u Tealâ'nın emriyle teşebbüs etmişse de, yine Allah-u Tealâ'nın indirdiği koç fidyesiyle bunu gerçekleştirmemiştir.

Bu müşrikler ise, ortakları olan şeytanların emriyle çocuklarını öldürdüklerinden, iki türlü helâk etme muamelesini bir arada işlemişlerdir ki o da; hem can, hem de dini telef etmektir.

İnsan canına kıymak, haddizatında büyük bir cinayet ise de, bunu, dinî bir esasa dayanmak şöyle dursun, en ufak bir ihtimal dahi olmaksızın din adına işlemek daha büyük bir cürümdür.

Allah-u Tealâ, onlara çocuklar yaratmış, kendilerinin ve nesillerinin rızıklarını yaratmış iken, O'na ortak tanıdıkları şeytanlar ve putlar ise onların idamına sebep olmuşlardır ki, artık hem canını, hem dinini ihlâk ve ifsada sebep olan şeytanlara ve şeriklere uyandan daha sapık bir kimsenin varlığı düşünülemez!

Müşrik Araplar; üstün zekâ, doğru akıl, güçlü fikir ve isabetli görüş sahibi oldukları iddiasındayken, Mevlâ Tealâ, taştan yontulma putların onları helâk etmek için, kendilerine kötülükleri süslediklerini, onlarınsa bunun farkında olmadıklarını açıklayarak: "Ey müşrikler! Siz bu kadar abartılı iddialarınıza rağmen, taştan yapılma putlarınızdan daha aşağısınız!" manasına işaret etmek suretiyle onlarla istihzada bulunmuştur. *(Bika'î)*

Şeytanların, **İsmail** *(Aleyhisselâm)*ın dinini ifsad etmeleri, ilk olarak şirk inancını ortaya atmakla olmuştur. Daha sonra Allah-u Tealâ'nın emir ve nehiylerine dayanmadığı için, dinden olmayan şeyleri dine sokarak onu o derece bozmuşlardır ki, uydurdukları şirk taklitleri sebebiyle dinin aslı, karışımlarından seçilemeyecek hale gelmiştir.

Nitekim geride zikredilen; ekinlerden ve hayvanlardan Allah-u Tealâ'ya nasip ayırmaları ve çocuklarını öldürmeleri gibi hadiseler, dinî bir esasa dayanmayan konuları dine karıştırmaktır. İşte böylece doğru yoldan sapmışlardır. *(Ebû Zehre)*

B) "Sahip olmaları gereken dini karıştırmak suretiyle, sapıklığı hidayet olarak göstermek ve Allah-u Tealâ'nın kendilerinden isteğinin o olduğunu vehmettirmek için şeytanlar, müşriklere çocuklarını öldürmeyi süslü göstermişlerdir.

Bu yüzden onlar, bu cinayetleri Allah-u Tealâ'ya yaklaşmak ve putların, onları Allah-u Tealâ'ya yaklaştıracağı düşüncesiyle işlemişlerse de, Allah-u Tealâ'nın razı olduklarıyla, razı olmadıklarının arasını ayıramamışlardır.",

C) "Onları, batıl çeşitlerinden olan karışık bir din inancına düşürmek için bu tezyini yapmışlardır" ki, delile dayanmayan mevhûm düşüncelerin ve şüphelerin hali bundan ibarettir. *(el-Bahru'l-Muhît, Âlûsî)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَلَوْ شَآءَ اللهُ مَا فَعَلُوهُ) **"Allah dileseydi bunu yapamazlardı."** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç husus vardır:

1- Mevlâ Tealâ, evvelce: **"Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı"** *(En'am Sûresi:112)*, kavl-i şerifiyle, insan ve cin şeytanlarının hiçbir şey yapamayacağını belirtmişken, bu ayet-i celile'nin başında tezyîn ve süsleme fiilini onlara isnat edince, bazıları şeytanların ve putların kendi başlarına bir şey yaratabilecekleri vehmine kapılmasınlar diye:

"Allah dileseydi bunu yapamazlardı." buyurarak, yaratma işinin sadece kendisine ait olduğunu, putların ve şeytanların ise, yine Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle sebebiyyet vermeden öte bir tesirlerinin bulunmadığını belirtmiştir.

Evvelki konu, özellikle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in düşmanlarından bahsettiği için, orası, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i koruyup gözetmeye ihtimam iktiza ettiğinden (önem vermek gerektirdiğinden),**"Senin Rabbin"** ifade-i celilesine yer verilmiş, burada ise mevzu, özellikle ortaklar hakkında olduğundan:

"Allah dileseydi" buyrularak, dileme işi, azamet, ceberût, kibriyâ sıfatlarıyla diğer esmâ-i hüsnâyı ihata vechi üzere (kuşatırcasına) ifade edici öz Zat ism-i şerifi olan Lafza-i Celâl'e dileme işi bağlanmıştır. *(Bika'î)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"Bunu yapamazlardı"** ifade-i celilesinden, kimlerin neyi yapamayacakları kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) Müşriklerin, kendilerine süslenen; "Çocuklarını öldürme fiilini işlemeleri" kastedilmesine göre mana: "Eşlerden yüceliği ve ortaklardan münezzehliği gerektiren kâmil sıfatların tümünü kuşatan bir azametle, Allah-u Tealâ, müşriklerin, ortakları tarafından kendilerine süslü gösterilen bu fenalıkları yapmamalarını dileseydi, onlar bunu yapamazlardı.

Demek ki, onların bu yaptıkları işlerin hepsi, ancak O'nun irade ve meşieti sebebiyle meydana gelmektedir." şeklinde olur ki, böylece iki şey hedeflenmiştir:

1- Putların ve şeytanların istiklâlen (Allah-u Tealâ'dan bağımsız olarak) bir şey yapmaya güçlü oldukları düşüncesini ortadan kaldırmak,

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yükünü hafifletip, ona tesellide bulunmak. *(Beyzâvî, Bika'î, Ebussuud)*

B) Şeytanlar ve putlardan ibaret şeriklerin, "Tezyîn", "İrdâ'" ve "Lebs" fiillerini işlemeleri murad edilmesi durumunda mana: "Allah-u Tealâ dileseydi o şerikler, çocuklarını öldürme fiilini müşriklere süslü gösteremez, böylece de onları helâk edip, dinlerini karıştırmalarına sebebiyyet veremezlerdi." demek olur.

C) (مَا فَعَلُوهُ) cümlesindeki müfred olan (هُ) zamiri, ism-i işaret yerine kullanılıp, geride geçenlerin tümüne birden raci kabul edilmesi halinde ise mana: "Allah-u Tealâ dileseydi, ne şerikler tezyîn işini yapabilir, ne de müşrikler çocuklarını öldürebilirlerdi." şeklinde anlaşılır. *(Beyzâvî, Ebussuud, Ebû Hayyan, Âlûsî)*

3- **Ehl-i Sünnet** uleması, bu cümle-i celilenin açık ifadesinden yola çıkarak; "Müşriklerin yaptığı işler dahil kâinatta olan herşeyin Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle meydana geldiği" inancını açıklamışlardır ki, bu cümle-i celile:

"Kul kendi işlerini kendi yaratır!" şeklindeki sapık inancı savunan Mutezile fırkasına, açıkça reddiye mahiyetindedir. *(İbni Atıyye, Tefsîr-i Kebîr, Ebû Hayyan, Nesefî)*

Bu konuda tafsilatlı malumat; En'am Sûresi:111. ayet-i kerime'nin izahında *(R.F.11/176-180)* zikredilmiştir. Burayla birlikte mütalea edilmesi halinde, **Ehl-i Sünnet**'in bu hususstaki ikna edici delilleri daha iyi anlaşılır.

4- **Beğavî** *(Rahimehullah)*ın "Allah-u Tealâ dileseydi, onları masum yapardı da onlar, ekin ve hayvanları haram kılma ve çocukları katletme işlerini yapamazlardı." şeklindeki manasını, bazı müfessirlerin şu beyanı vuzûha kavuşturmaktadır:

"Allah-u Tealâ, insanları; melekler gibi, sadece kendisine kulluktan başka bir şeye imkan bulamayacakları bir tabiat üzere yaratıp, hiçbir azdırma ve vesvesenin kendilerini etkileyemeyeceği bir halde yaratmayı dileseydi, elbette bunu yapabilirdi.

Velâkin O, onları kalplerine gelen her türlü fikir ve düşüncenin ve gördükleri her şeyin tesirinde kalabilecekleri ve hayırlı olduğunu anladıkları şeyi, mukabiline karşı tercih edebilecekleri bir kabiliyette yaratmayı diledi de, bu yüzden onlar, konuşma-görüşme, öğrenip-öğretme yoluyla elde ettikleri bütün bilgilerden, iç bünyelerinde etkilenir halde yaratıldılar.

İnsanlar bu hususlarda ciddi bir farklılığa sahip olduklarından, tek görüş veya tek din üzere ittifakları imkansız bir hal almıştır."

5- Allah-u Tealâ, kulları hakkında bir sapıklık irade ve takdir buyurmuşsa bu, onların, o yolu, kendileri hakkında tercihlerinden sonra olmuştur. Yoksa Allah-u Tealâ, onların seçimi olmaksızın o yolu kendilerine seçmemiştir.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın onlar hakkındaki seçimi, hidayet yoluna sülûk etmeleridir. Allah-u Tealâ insanlara, az da olsa zulmetmemiş, lâkin onlar kendilerine zulmetmişlerdir. İnsanlardan şirk ve günahlar sudûr etmişse, tabi ki burada Allah-u Tealâ'nın bir dilemesi söz konusudur.

Zira O, yapmamalarını dileseydi, bunların hiçbirini yapamazlardı. Velâkin O, ezelî ve şaşmaz ilmiyle onların o yöndeki seçimlerini bildiği için, imtihan hikmetine mebnî olarak böyle dilemiştir. *(Ebû Zehre)*

Ayet: 137

DÖRDÜNCÜSÜ: (فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ) **"Öyleyse onları, uydurmaya devam eder oldukları ile başbaşa bırak!"** cümle-i celilesinin izahı sadedinde şunları nakledebiliriz:

1- Müşriklerin iftiralarından ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın beyanı vechile; cahiliyyet ehli, kızlarını diri diri gömerlerken: "Bunu bize emreden Allah-u Tealâ'dır!" derlerdi ki, işte iftiraları, Allah-u Tealâ'ya karşı uydurdukları bu sözlerinden ibarettir.

Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

(وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ... (٢٨)) **"Kötü bir iş yaptıkları zaman: 'Babalarımızı bunun üzerine bulduk, Allah da bize bunu emretti.' derler..."** *(A'raf Sûresi:28'den)* kavl-i şerifiyle,

(قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ... (١٥٠)) **"De ki: Allah'ın bunu haram ettiğine dair şahitlik yapacak şahitlerinizi getirin!"** *(En'am Sûresi:150'den)* ayet-i celile'si, müşriklerin, yaptıkları kötülükleri Allah-u Tealâ'nın emrine nisbet ederek, O'na iftirada bulunduklarını açıklamaktadır. *(Mukatil, Zâdü'l-Mesîr, İbni Vehb)*

B) Allah-u Tealâ adına yaptıkları bütün uydurma ve yalanlarla birlikte umumî manada kendi kafalarından ortaya attıkları bütün hüküm ve âdetler de bu iftiraya dahildir. *(Ebû Hayyan, Âlûsî)*

2- Bu cümle-i celiledeki emir: (اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ... (٤٠) ...) **"Dilediğinizi yapın!"** *(Fussilet Sûresi:40'dan)* kavl-i şerifindeki usûl üzere; va'îd ve tehdit manası taşımaktadır ki, böylece Mevlâ Tealâ, Habibine hitaben:

"Madem ki, onların uydurdukları yalanlar Allah-u Tealâ'nın dilemesiyledir, o halde onları mensup oldukları batıl dinler, uydurdukları yanlış inançlarla başbaşa bırak! Çünkü Allah-u Tealâ'nın dilediğinde, çok üstün hikmetler vardır.

Sen emrolunduğun tebliğ vazifesine devam et, onların işlerini görüp-gözetleyen ancak Allah-u Tealâ'dır. Onların bu iftiralarının zararı, ne sana ne de bize ait olmayıp, ancak onların aleyhine raci olacaktır. Kullarını hidayet hususunda O'nun değişmez birtakım sünnet ve kuralları vardır.

Onlardan biri de hakkı batıla galip kılmaktır. O, yaptığından mesul tutulamayan tek Zat'tır. Kullar ise mesul olacaklardır." buyurmuş olmaktadır ki, bu ifade-i celiledeki şiddetli korkutma, izaha muhtaç olmayacak derecede açıktır. *(Taberî, Tefsîr-i Kebîr, Beğavî, Ebû Hayyan, Nesefî, İbni Kesîr, Âlûsî)*

3- Bu cümle-i celile, tehdit manasını muhtevî olarak kabul edilirse, hükmü muhkem (geçerli), yok eğer müşriklerle muharebeyi terketme anlamında değerlendirilirse, kılıç ve cihat ayetleriyle mensuh (hükümsüz)dür. *(Zâdü'l-Mesîr)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Ve işte böylece, müşriklerden birçoğuna, ortakları; çocuklarını öldürmeyi çok hoş gösterdi ki, hem onları helâk etsinler, hem de dinlerini, onlara karmakarışık etsinler!"

Şeytanları onlara batıl şeylerle vesvese verince, nefisleri bunu hemen kabul etti. Çünkü şekiller birbirine uygun düştüğünden, aralarında yardımlaştılar. Nefsin daveti, her zaman Allah-u Tealâ'dan gayrinedir. Çünkü o, kendisinin bazı şeylere etkisi olduğunu vehmettiği için boş iddiadan kurtulamaz. Bütün şirklerin temelinde yatan husus, asılsız iddialardır.

Nefsin huyu bu olunca, şeytan da batıl ve küfürle vesvese verince, artık onlar birbirine yardım eden a'vân konumunda olurlar.

"Allah dileseydi bunu yapamazlardı."

Bu cümle-i celile, şunu açıkça ifade etmektedir ki; kim ne yaparsa yapsın murad, Allah-u Tealâ'nın meşiet ve iradesinden ibaret; itibar da Allah-u Tealâ'nın ezelde geçen kaza ve kaderinedir.

NÎSÂBÛRÎ:

İşte böylece müşriklerden çoğuna, ortakları olan; şeytanlar, nefis, hevâ ve dünya, **çocuklarını öldürmeyi süslü göstermiştir.**

SÂVÎ:

Allah dileseydi bunu yapamazlardı, çünkü hayrı da şerri de yaratan ancak Allah-u Tealâ'dır. Yaratıklar ise, hayr ve şer hususunda görünen sebeplerdir. Yoksa herşeyin aidiyyeti ancak Allah-u Tealâ'ya mahsustur.

Bundan dolayı **Seyyid İbrahim ed-Dusûkî** *(Kuddise Sırruhu)*: "İnsanlara şeriat nazarıyla bakan, (günahlarından dolayı) onlara kızar. Ama hakikat gözüyle onlara bakarsa, mazur sayar." demiştir ki bu, onların mesul olmayacağı anlamına gelmez.

Âriflerden biri de şöyle buyurmuştur:

« اَلْكُلُّ تَقْدِيرُ مَوْلاَنَا وَتَأْسِيسُهُ * فَاشْكُرْ لِمَنْ قَدْ وَجَبَ حَمْدُهُ وَتَقْدِيسُهُ
وَقُلْ لِقَلْبِكَ اِذَا زَادَتْ وَسَاوِيسُهُ * اِبْلِيسُ لَمَّا طَغَىٰ مَنْ كَانَ اِبْلِيسُهُ »

"Herşey Mevlâ'mızın takdîr ve tesîsidir,
Şükret o Zat'a ki, vacip olan hamd-ü takdîsidir.
Vesveseleri artınca kalbine de ki:
İblis azınca, onun İblis'i kimdi ki?"

İBNİ ACÎBE:

Bu ayet-i kerime'nin muhtevasından çıkarılan bir işaret de; erkek çocuklara değer verip de kız çocukları hor görme meselesidir.

Şâri' *(Aleyhissalâtü ve's-Selâm)*, vasiyyeti erkeklere tahsis etmekten nehy buyurmuş ve böyle yapmak isteyen kişiye:

٢١ - « لاَ تُشْهِدْنِي عَلَىٰ جَوْرٍ »

21 - **"Beni zulme şahit tutma!"** *(Buharî, Şehâdât:9, No:2507, 2/938)* buyurmuştur.

Burada daha ince bir işaret vardır ki o da şudur: **Evlat**tan; katışıksız, sâfî fikrin semeresi olan ledünnî ilimler kastedilip, onların **öldürülme**sinden ise; düşünceyi, o ilimleri istihraca yöneltmeyip, bunca ilmin zayi olmasına sebebiyyet verme manası kastedilmiş olabilir.

Bu işi ona süsleyen ise, fark işleriyle (yaratıklarla Allah-u Tealâ'yı birbirinden ayrı görmekle) meşgul olmasından ibaret olan kalbin şirki olmuştur ki, böylece isabetli fikir kabiliyyeti boşa çıkmış ve kalbindeki ilimler ölüp gitmiştir.

Fark ehlinin başına gelen bu süsleme; onları ledünnî ilimlerin ve Rabbânî sırların ehli olan mukarreblerin derecelerinden düşürmek, bir de akla gelen vesveseler, şekler ve vehimlerle dinlerini onlara karıştırma hikmetine dayalı olarak vuku bulmuştur.

Fakat Allah dileseydi, elbette insanların hepsini hidayete eriştirirdi.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Şeytanların, müşriklere; çocuklarını öldürmelerini süsledikleri gibi, diğer bütün kötü fiilleri tezyin ettiklerini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ... وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٤٣) ﴾

"...Şeytan da, onlara, yapmakta oldukları (kötü) **şeyleri ziyade zinetledi."** *(En'am Sûresi:43'den)*

﴿ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ... (٢٥) ﴾

"Biz onlara (şeytanlardan) **birtakım yakın arkadaşlar musallat ettik de onlar, önlerinde ve arkalarında ne varsa** (dünya ve ahiretle ilgili bütün konuları) **bunlara süslü gösterdiler..."** *(Fussilet Sûresi:25'den)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerime'ler, En'am Sûresi:43. ayet-i kerime'nin münasiplerinde** (R.F:9/256-257) **zikredilmiştir.

Müşriklerin, kız çocuklarını öldürmeleri:

Bu ayetin münasipleri olan Nahl Suresi:58, 59. ayet-i kerimelerle, Tekvîr Suresi:8, 9. ayet-i kerimeler bu ayetin izahında geçmiştir.

Allah-u Tealâ dilemedikçe kâfirlerin şer faaliyetleri yapamayacakları:

﴿ ... وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ... (٣٥) ﴾

"Allah dileseydi, şirk koşmazlardı..." *(En'am Sûresi:35'den)*

﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْشَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ... (١١٢) ﴾

"İşte böylece biz (sana yaptığımız gibi), **her peygambere de insan ve cin şeytanlarını düşmanlar kıldık ki aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler vahyeder** (fısıldar)**lar. Eğer Rabbin dileseydi, bunu** (bu düşmanlığı ve fısıldaşmayı) **yapamazlardı."** *(En'am Sûresi:112'den)*

﴿ سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَآؤُنَا وَلَاحَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ (١٤٨) ﴾

"O şirk koşanlar diyecekler ki: 'Allah, (bizim kendisine ortak koşmamamızı ve hiçbir şeyi haram kılmamamızı) **dileseydi, biz de şirk koşmazdık, babalarımız** (atalarımız) **da. Hiç bir şeyi de** (kendiliğimizden) **haram kılmazdık.' Onlardan öncekiler de, bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar** işte **böylece** (peygamberlerini) **yalanlamışlardı.**

(Habibim!) **De ki: "Yanınızda** (sizce delil sayılabilecek nitelikte) **bir bilgi var mı ki bizim için** (ortaya) **çıkarasınız? Siz ancak** (haktan bir şey ifade etmeyen batıl) **zanna uyuyorsunuz ve siz** (Allah-u Tealâ'yı suçlama hususunda) **sadece yalan söylüyorsunuz!"** *(En'am Sûresi:148)*

﴿ وَقَالُوا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَالَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ (٢٠) ﴾

"Ve dediler ki: Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar (Allah-u Tealâ'nın dilemesinin geçerliliğini kabul etme konusunda doğruysalar da, suçu Allah-u Tealâ'ya isnad etme hususunda) **ancak yalan söylüyorlar."** *(Zühruf Sûresi:20)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerime'ler, En'am Sûresi:35. ayet-i kerime'nin münasiplerinde** (R.F:9/178-179) **zikredilmiştir.

Kâfirleri, iftiralarıyla başbaşa bırakma emri:

﴿ ... فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ (١١٢) ﴾

"Onları, uydurdukları şeylerle başbaşa bırak!" *(En'am Sûresi:112'den)*

وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ
بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ ؕ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا
يَفْتَرُوْنَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوْا مَا فِيْ بُطُوْنِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ
خَالِصَةٌ لِّذُكُوْرِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مَّيْتَةً
فَهُمْ فِيْهِ شُرَكَآءُ ؕ سَيَجْزِيْهِمْ وَصْفَهُمْ ؕ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ
عَلِيْمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّحَرَّمُوْا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ؕ
قَدْ ضَلُّوْا وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَ
جَنّٰتٍ مَّعْرُوْشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوْشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا
وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ
حَصَادِهٖ ۖ وَلَا تُسْرِفُوْا ؕ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ۙ﴿١٤١﴾ وَمِنَ
الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ؕ كُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا
تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۙ﴿١٤٢﴾

وَقَالُوا هٰـذِهِ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَايَطْعَمُهَا اِلَّا مَنْ نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (١٣٨)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (138)

(وَقَالُوا) **Dediler,** ne dediler? (هٰـذِهِ) **işte şu** (putlarımıza ayırdığımız) nelerdir? (اَنْعَامٌ)**davarlardır,** daha? (وَحَرْثٌ) **ekindir,** öyle davar ve ekin ki, (حِجْرٌ) **yasak,** daha öyle davarlar ve ekin ki, (لَايَطْعَمُ) **yiyemez,** neyi? (هَا) **onu,** (اِلَّا مَنْ) **ancak o kimse ki,** (نَشَآءُ) **biz dileriz,** bu sözü neye mültebis olarak söylediler? (بِزَعْمِهِمْ) **batıl kanaatlarına bürünücü oldukları halde,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- Ayet-i celile'nin başındaki (وَاْو), isti'nâfiyye olup,

2- (هٰـذِهِ) harfi tenbih ve ism-i işareti, mahallen merfû' mübteda,

3- (اَنْعَامٌ) kelimesi, merfû' haber,

4- (حَرْثٌ) kelimesi de, (وَاْو) harfi ile ona ma'tûf,

5- (حِجْرٌ) kelimesi, (اَنْعَامٌ) ve (حَرْثٌ) kelimelerinin sıfatı,

6- (لَايَطْعَمُهَا اِلَّا مَنْ نَشَآءُ) cümlesi de, (اَنْعَامٌ) ve (حَرْثٌ) kelimelerinin diğer bir sıfatıdır.

7- (بِزَعْمِهِمْ) izafet terkibi, (قَالُوا) fiilinin failinden hal olan bir mahzufa müteallıktır ki takdiri: (قَالُوا ذٰلِكَ مُتَلَبِّسِينَ بِزَعْمِهِمْ) "Onlar bu sözü, hiçbir delile dayanmaksızın asılsız düşünceleriyle ilgili olarak söylediler" şeklindedir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

Hayvanlarından diğer bir kısmını göstererek şöyle dediler: (وَاَنْعَامٌ) **bunlar da birtakım davarlardır,** öyle hayvanlar ki, (حُرِّمَتْ) **haram kılındı** (yasaklandı), ne? (ظُهُورُهَا) **onların sırtları**(na binilmesi), daha şunu da dediler ki, (وَاَنْعَامٌ) **bunlar da bazı davarlardır,** öyle davarlar ki, (لَايَذْكُرُونَ) **anmazlar,** neyi? (اسْمَ اللّٰهِ) **Allah'ın ismini,** ne üzerine? (عَلَيْهَا) **onların üzerine,** bu sözleri de ne oldukları halde söylediler? (افْتِرَآءً) **uydurucu oldukları halde,** kime karşı? (عَلَيْهِ) **O'na** (Allah-u Tealâ'ya karşı),

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَاْو) harfi, yukarıdaki "Kavl'in mekûlüne" âtıfe olup,

2- (اَنْعَامٌ) kelimesi, (هِيَ) den ibaret mahzuf mübtedanın haberidir.

3- (حُرِّمَتْ) fiili, (ظُهُورُهَا) "Nâib-i fâ'il"iyle beraber (اَنْعَامٌ) kelimesinin sıfatıdır.

4- İkinci (وَاَنْعَامٌ) kelimesinde, geride geçenler aynen cârîdir.

5- (لاَ يَذْكُرُونَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا) cümlesi, (اَنْعَامٌ) kelimesinin sıfatıysa da, onlardan nakledilen söze dahil olmayıp, mevsûfu tayin ve diğerlerinden ayırmak için Allah-u Tealâ'ya nisbet edilerek getirilmiştir.

6- (افْتِرَآءً) kelimesinin mahalli hakkında birkaç vecih vardır:

A) Mef'ûlü mutlak olabilir ki, bu durumda amili iki türlü düşünülebilir:

a) Nakledilen sözlerin iftira manasında kabul edilmesi halinde, (قَالُوا) nün "Mef'ûlü mutlak"ı olabilir.

b) Lafzından bir amil takdiriyle: (افْتَرَوْا افْتِرَآءً) şeklinde olabilir.

B) (قَالُوا) nün fâi'linden hal olması durumunda (مُفْتَرِينَ) takdirindedir ki, biz manayı buna göre verdik.

C) (لِلافْتِرَآءِ) takdiriyle, illet üzere, yani; "Mef'ûlün leh" olarak da mensub olabilir. Fakat bu, mana cihetinden uzak görülmüştür. *(Âlûsî)*

Cümle-i celilenin kelime manası:

(سَيَجْزِي) **yakında muhakkak cezalandıracaktır,** kimi? (هِمْ) **onları,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları? (يَفْتَرُونَ) **iftira ederler,** yani; Allah-u Tealâ hakkında yapmış oldukları bu gibi iftiraları sebebiyle.

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (سَيَجْزِيهِمْ) cümlesi, isti'nafiyye olup, iraptan mahalli yoktur.

2- (بِمَا كَانُوا) daki (بَا), sebebiyyet için olup,

3- (مَا), masdar harfi kabul edilmiş,

4- (كَانُوا) fiili nakısının ismi, sonundaki (وَاْ),

5- (يَفْتَرُونَ) cümlesi de, haberi durumundadır.

MEÂL-İ ŞERİF

(Müşrikler) **batıl zanlarıyla: "Bu** (putlar için ayrılan) **davarlarla ekin** (ler) **yasaktır ki, onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtları**(na binilmesi) **haram kılınmış davarlardır.**

Bunlar da birtakım davarlardır (ki, putlar adına kesilmektedirler)." **derler** (de böylece; 'Allah-u Tealâ bu şekilde emrediyor' diye) **O'na iftira ederek,** (keserken) **üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler** (adını anmazlar). **Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden O** (Allah), **yakında onları cezalandıracaktır.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan önceki iki ayet-i kerimede, müşriklerin, kendi yarattığı ekin ve hayvanlardan, kendisine, putlarla birlikte nasip ayırmaları ve çocuklarını öldürmeleri gibi fasid hükümlerinden ikisini açıklamıştı.

Bu ayet-i kerimesindeyse; üçüncü batıl hükümlerini açıklamaktadır ki o da; bazı mallarından istifadeyi kendilerine yasak edip, batıl dinleri gereği onlar için kullanım alanları belirlemeleridir.

Şüphesiz ki bu söz, bozuk inanca bağlı olarak geriyle yakından alâkalıdır. İnanç bozulunca, fikir ve düşünce yapısı da fesada uğrayıp anlayışlar sapkın hale geleceği için, böyle bir inançla dolu olan kalpten, batıl ve yanlıştan başkası beklenemez.

Nitekim müşriklerin putlar hakkındaki ifrata varan evhamı, kendi ekin ve hayvanlarına varıncaya kadar bütün hayatlarına tesir eder hale gelmiş, geriyle birlikte bu ayet-i kerimede de görüldüğü üzere, kendilerine ait malların intifa hakkının ekseriyetini putlara vermişler, pek azını kendilerine bırakmışlardır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ) **"Batıl zanlarıyla: 'Bu davarlarla ekin yasaktır ki, onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez' derler."** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç mesele vardır:

1- **"Hayvanların ve ekinlerin yasak olması"**, onların putlara tahsis edilerek, kendi diledikleri dışında hiçbir kimse tarafından istifade edilemez kabul edilmesidir ki, putlara tahsis edilen bu hayvanların nelerden ibaret olduğu hakkında iki görüş vardır:

A) Ali ibni Ebî Talha *(Radıyallahu Anh)*ın, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet ettiğine göre bunlar; Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm gibi birtakım hayvanlardır ki, bunların izahı Mâide Sûresi:103. ayet-i kerimenin tefsirinde *(R.F.8/180-181)* zikredilmiştir.

Mücahid, Dahhak, Süddî, Katâde, Abdurrahman ibni Zeyd ibni Eslem ve diğer birçok müfessir *(Radıyallahu Anhum)* bu görüşü benimsemişlerdir.

Nitekim **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*: "Malları hakkındaki bu yasaklama ve zorlama, şeytan tarafından onlara yapılmıştır ki, bu hususta Allah-u Tealânın kendilerine bir tebliği yoktur." demiştir. *(Taberî)*

B) Bu hayvanlar, putlar adına kesilecek olan hayvanlar da olabilir. *(Beğavî, Zâdü'l-mesîr, İbni Kesîr)*

2- **"Onları ancak bizim dilediklerimiz tadabilir"** cümle-i celilesinde, hangi yiyeceklerden ve kimlerin yiyeceğinden bahsettikleri hakkında birkaç görüş vardır:

A) İbni Sâib *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu yiyecekleri erkeklere serbest, kadınlara yasak etmişlerdir.

B) İbni Zeyd *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; kadınlara serbest edip, erkeklere yasak etmişlerdir.

C) Ancak putların hizmetçileriyle, onların misafirlerinin istifadesine ayırmışlardır. *(Zâdü'l-mesîr, Beyzâvî, Neseft, Hâzin, Ebû Hayyan)*

D) Bazı müfessirlerin beyanı vechile; müşrikler, kendi mallarını tasnif etmişler; bir kısmından faydalanmayı sahiplerine yasaklayıp ancak malikinin tayin edeceği kişilerin istifadesine tahsis etmişlerdir.

Nitekim **Câbir ibni Zeyd** ve diğerlerinden gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre onlar; ekinler, meyveler ve hayvanlar gibi sahip oldukları bazı varlıklarını belirleyip, onlardan intifayı kendilerine yasaklar, puthanelerin hizmetçileri gibi, diledikleri kimselere onlardan istifadeyi tayin ederlerdi.

Dolayısıyla bu hayvanlar belirli kimselerin ihtiyacı durumunda ve puthaneleri ziyarete gelenleri ağırlama uğrunda kesilir, ekinler ve meyveler de belirlenen yerlere sarfedilirdi.

Bu sınıftan bazılarına, belirli isimler adı altında özel hükümler tahsis etmişlerdi ki, mesela; Bahîre kendi kendine ölmedikçe kesilip yenilemezdi. O durumda da ondan yemek, kadınlara değil, sadece erkeklere helâl olurdu. Sütü bulunması halinde, put bakıcıları ve misafirleri haricinde kimse ondan içemezdi. Sâibe dediklerinin sütünden ise; bakıcılar ve yolcular faydalanabilirdi. Ölmesi durumunda yenmesinin hükmü Bahîre gibiydi.

Bu gibi hükümleri uyduran şahıs, **Malik ibni Avf** isimli biriydi ki, neyin serbest, neyin yasak olduğu hususunda hil ve hürmet fetvalarını o verir, kendi kafalarından yasakladıkları şeyler hakkında: "Bu caizdir, bu caiz değildir!" şeklinde hezeyanlar savururdu. *(Semerkandî)*

3- **"Batıl zanlarıyla"** ifade-i celilesi hakkında **Zeccâc** *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Allah-u Tealâ böylece bildirmiştir ki, bu yasaklama, kendisinde hiçbir huccet ve burhan (itimada şâyân haklı gerekçe) bulunmayan bozuk bir zanna dayanmaktadır."

Nitekim; erkekleri kadınlara ve putların hizmetçilerini diğer insanlara tercih etmeleri, onların bu sebepsiz ihtiyar ve seçimlerinin bir delile dayanmadığının göstergesidir. Allah-u Tealâ:

(قُلْ آرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ (٥٩))

"De ki: Söyleyin bakalım! Allah'ın, size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram kılmanıza (ne dersiniz?) **De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"** *(Yunus Sûresi:59),*

﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (١٠٣) ﴾

"Allah ne bahîre'den, ne sâibe'den, ne vasîle'den, ne de hâm'dan hiç birini (meşrû) kılmamıştır. Fakat o kâfir olanlar Allah'a karşı ("Bize bunları O emretti" diyerek) yalan uydurmaktadırlar. Onların çoğu (avamları) ise, (uydukları kimselerin yaptıkları bu işin yanlışlığını) anlamazlar." *(Mâide Sûresi:103)* kavl-i şerifleriyle, onların bu icraatını zemmetmiştir.

İKİNCİSİ: (وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا) **"Bunlar da sırtları haram kılınmış davarlardır."** kavl-i şerifindeki yasaklama usûlü hakkında iki görüş vardır:

1- Kendi kafalarından uydurdukları kaidelerle yasakladıkları hayvanlardan hangilerinin kastedildiği hususunda üç görüş mevcuttur:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; geride zikredilen yasaklı hayvanlardan özellikle, Hâm ismini verdikleri hayvanlar kastedilmiştir ki bunlar; on sene tohumluk için kullanıldıktan sonra salıverilen ve: "Bu artık sırtına binilmekten kurtulmuştur." denilen hayvanlardır. **Hûd ibni Muhakkem** *(Rahimehullah)*ın nakline göre; **"Kelbî"** tefsirinde de bu görüş zikredilmiştir. *(Tefsîr-u Mukatil, Tefsîr-u İbni Vehb, Semerkandî, Beğavî, Hâzin)*

B) Ebû Vâil *(Radıyallahu Anh)*dan nakledilen görüşteyse; Bahîre ismini verdikleri hayvanın sırtını haram kabul etmişlerdi ki, bu yüzden onun üzerinde hac yapmazlardı.

C) Süddî *(Rahimehullah)*dan mervî olduğuna göre; Bahîre, Sâibe ve Hâm kastedilmiştir. *(Taberî, İbni Ebî Hâtim, Zâdü'l-mesîr)*

2- Bir de adak yapma suretiyle yasakladıkları hayvanlar vardı ki; müşriklerden biri: "Şu deve bu kadar nesil doğurursa, yahut şu kadar dişiyle birleşirse veya şu damızlık şöyle şöyle yaparsa, sırtı haram olsun!" diyerek, o hayvanların sırtına binilmesinden istifadeyi haram kılardı.

Nitekim **Ebû Nüvâs** *(Rahimehullah)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ziyaretinin önemi hakkında inşâd etmiş olduğu:

« وَإِذَا الْمَطِيُّ بِنَا بَلَّغْنَ مُحَمَّداً * فَظُهُورُهُنَّ عَلَى الرِّجَالِ حَرَامٌ »

"Binekler bizi Muhammed'e ulaştırdıklarında,
Sırtları erkeklere haram olsun!" mısralarıyla bu âdete işaret etmiştir.

İşte bu hayvanlara binilmeye ne kadar ihtiyaç olsa da, yürüyemeyecek halde yolda kalan bulunsa da bu hayvanlara binilmezdi ki, akıllarına hakim olan vehimler sebebiyle bu hayvanlardan istifadeden muhtaçları mahrum ediyorlar, bir de bunu Allah adına yaparak O'na iftira ediyorlardı. *(Ebû Zehre)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَأَنْعَامٌ لاَ يَذْكُرُونَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا) **"Bunlar da birtakım davarlardır ki, üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler."** kavl-i şerifiyle ilgili bazı meseleler vardır:

1- Bu tabirden hangi hayvanların kastedildiği hakkında dört görüş vardır:

A) Putları adına kurban ettikleri hayvanlara özellikle putların adını anarlar, Allah-u Tealâ'nın ismini zikretmezlerdi.

B) Cin ve şeytanlara hediye etmek üzere kestikleri hayvanlar üzerine de, kurban ettikleri şeytanların isimlerini anarlar ve: "Kurban, tayin edildiği yere halis kalsın diye Allah bize böyle emretti." iftirasını ortaya atarlardı.

C) Ebû Vâil *(Radıyallahu Anh)* dahil müfessirlerden bir cemaat ise; bu hayvanların, üzerinde hac yapılmayan hayvanlar olduğunu söylemişlerdir. Müşriklerin bazı hayvanlar hakkında tayin ettikleri kanun bu şekilde geçerliydi ki, o hayvanlar hac dışında her yolculukta binek vazifesi görürlerdi.

Bu durumda aynı görüş, sırtı yasak edilen bir önceki hayvanlar hakkında da zikredildiğinden, **"Sırtlarının haram edilmesi"** ile **"Üzerlerine Allah'ın adının anılmaması"**ndan ibaret iki sıfat, bir mevsufa ait olmuş olur.

Bu manaya göre; bu hayvanlar üzerine Allah-u Tealâ'nın isminin anılmayışının açıklanması, hac kastıyla kullanılmadıklarından, binek üzerinde telbiye ve tekbir gibi zikirlerin yapılmayışından kinayedir.

D) İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Onlar, develer içinde bir taife ayırmışlardı ki, ne binerken, ne yük taşıtırken, ne sağarken, ne de doğurturken hiçbir durumda onlar üzerine Allah-u Tealâ'nın ismini zikretmezlerdi."

E) Müşriklerin, kendilerini ve o hayvanları yaratan, onları helâl kılarak iyilik yapan Allah-u Tealâ'nın ismini anmayıp, putların isimlerini zikretmeleri, cahiliyyet devrindeki bazı insaflı kişileri dahi hayrete düşürecek derecede büyük bir kabahatti. Nitekim:

٢٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَقِيَ زَيْدَ بْنَ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ بِاَسْفَلِ بَلْدَحَ ، قَبْلَ اَنْ يَنْزِلَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ الْوَحْيُ ، فَقُدِّمَتْ اِلَى النَّبِيِّ ﷺ سُفْرَةٌ . فَاَبَىٰ اَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا ، ثُمَّ قَالَ زَيْدٌ: اِنِّي لَسْتُ آكُلُ مِمَّا تَذْبَحُونَ عَلَىٰ اَنْصَابِكُمْ ، وَلاَ آكُلُ اِلاَّ مَا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ . وَاَنَّ زَيْدَ بْنَ عَمْرٍو كَانَ يَعِيبُ عَلَىٰ قُرَيْشٍ ذَبَائِحَهُمْ ، وَيَقُولُ: الشَّاةُ خَلَقَهَا اللهُ ، وَاَنْزَلَ لَهَا مِنَ السَّمَاءِ الْمَاءَ ، وَاَنْبَتَ لَهَا مِنَ الْاَرْضِ ، ثُمَّ تَذْبَحُونَهَا عَلَىٰ غَيْرِ اسْمِ اللهِ . اِنْكَاراً لِذٰلِكَ وَاِعْظَاماً لَهُ.

22 - **Abdullah ibni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisine vahiy gelmeye başlamadan (peygamberlik verilmeden) evvel, (**Ten'îm** yolu üzerinde, **Mekke**'ye yakın bir vadi olan) **Beldah**'ın alt tarafında **Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl** *(Radıyallahu Anh)* ile karşılaşmıştı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bir sofra (yemek) takdim edildiğinde, **Zeyd** ondan yemekten imtina ederek:

"Ben sizin putlarınız adına kestiklerinizden yeyici olmadım. Ben Allah-u Tealâ'nın ismi anılandan başkasını yemem!" dedi.

Zeyd ibni Amr *(Radıyallahu Anh)*, **Kureyş**'in putlar adına kurban kesmelerini çok büyük bir suç görerek reddeder ve: **"Bir koyunu Allah-u Tealâ yaratmış,**

içsin diye gökten ona su indirmiş, yesin diye onun için yerden ot bitirmişken sonra siz onu, O Allah'ın isminden başkası adına kesiyorsunuz (hiç böyle bir şey olabilir mi?)" derdi. *(Buharî, Fezâilü's-Sahabe:54, No:3614, 3/1391, Kastalânî, İrşâdü's-sârî:6/172)*

Bu sözün sahibi olan **Zeyd ibni Amr** *(Radıyallahu Anh)*, Aşere-i Mübeşşereden **Sa'îd ibni Zeyd** *(Radıyallahu Anhuma)*nın babası ve **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)*ın amcasının oğludur.

٢٣ – عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ لِى زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو: اِنِّى خَالَفْتُ قَوْمِى ، وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اِبْرَاهِيمَ وَاِسْمَاعِيلَ وَمَا كَانَا يَعْبُدَانِ ، وَكَانَا يُصَلِّيَانِ اِلَىٰ هٰذِهِ الْقِبْلَةِ وَاَنَا اَنْتَظِرُ نَبِيًّا مِنْ بَنِى اِسْمَاعِيلَ يُبْعَثُ ، وَلَا اَرَانِى اُدْرِكُهُ ، وَاَنَا اُومِنُ بِهِ وَاُصَدِّقُهُ وَاَشْهَدُ اَنَّهُ نَبِىٌّ ، وَاِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ فَاَقْرِئْهُ مِنِّى السَّلَامَ . قَالَ عَامِرٌ: فَلَمَّا اَسْلَمْتُ اَعْلَمْتُ النَّبِىَّ ﷺ بِخَبَرِهِ ، قَالَ: فَرَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ وَتَرَحَّمَ عَلَيْهِ ، قَالَ: « غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ وَرَحِمَهُ فَاِنَّهُ مَاتَ عَلَىٰ دِينِ اِبْرَاهِيمَ ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِى الْجَنَّةِ يَسْحَبُ ذُيُولًا »

23 - **Âmir ibni Rabî'a** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Zeyd ibni Amr** *(Radıyallahu Anh)* bana:

"Ben kavmime muhalefet ettim. İbrahim ve İsmail'in milletine ve onların taptıklarına tabi oldum. Onlar bu kıbleye doğru namaz kılarlardı. Ben ismailoğullarından gönderilecek bir peygamber bekliyorum, fakat ona ulaşacağımı zannetmiyorum. Ben ona inanıp tasdik ediyorum ve peygamber olduğuna şahitlikte bulunuyorum. Eğer sen uzun yaşayacak olursan, ona benden selam söyle!" demişti.

Ben Müslüman olunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e onun haberini bildirdiğimde o, onun selamına cevap vererek: **"Allah-u Tealâ onu mağfiret etsin ve ona rahmet etsin! Şüphesiz ki o, İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın **dini üzere ölmüştür. Muhakkak ben onu cennette eteklerini sürüklerken gördüm!"** buyurdu. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, No:3828, 7/177)*

٢٤ – عَنْ اَبِى اُسَامَةَ (رضى الله عنه) سُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ عَنْ زَيْدٍ ، فَقَالَ: « يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اُمَّةً وَحْدَهُ بَيْنِى وَبَيْنَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ »

24 - **Ebû Üsâme** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, **Zeyd** *(Radıyallahu Anh)*ın hali sorulduğunda: **"Kıyamet günü o, benimle Meryem oğlu İsa arasında tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir!"** *(Kastalânî, İrşâdü's-sârî:6/173)* buyurmuştur.

٢٥–عَنْ اَبِى عُمَرَ (رضى الله عنه) اَنَّ زَيْدًا كَانَ يَقُولُ: يَامَعْشَرَ قُرَيْشٍ! اِيَّاكُمْ وَالرِّبَا فَاِنَّهُ يُورِثُ الْفَقْرَ.

25 - **Ebû Ömer** *(Radıyallahu Anh)*ın rivayetine göre; bu zat, İslam'dan önce kendisine gelen ilham ile: **"Ey Kureyş cemaati! Faizden sakının, çünkü o, fakirlik getirir!"** diye nasihatta bulunurdu. *(Kastalânî, İrşâdü's-sârî, 6/173)*

Hişam ibni Urve *(Radıyallahu Anh)*dan nakledildiğine göre; bu zat, **Şâm-ı Şerif**'te bulunurken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in gönderildiği haberi kendisine ulaşınca ona kavuşmak üzere yola çıktı.

Şâm-ı Şerîf'e yakın **Belkâ** topraklarından **Meyfe'a** denen yere ulaştığında, oranın halkı tarafından şehit edildi. Bir rivayete göre de; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gönderilmeden beş sene önce, **Kureyş**'in **Kâ'be**'yi binası sırasında vefat etti. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, No:3828, 7/177, Kastalânî, İrşâdü's-sârî:6/173, Abdullah ibni Abdilaziz el-Bekrî, Mu'cem-u mestu'cime:4/133)*

2- Bu hayvanlar üzerine Allah-u Tealâ'nın adının anılmamasının ne zaman vuku bulduğu hakkında iki görüş vardır:

A) Kesim anında Allah-u Tealâ'nın ismini zikretmezlerdi.

B) Hac yaparken ona binmediklerinden, o vakit Allah-u Tealâ'nın ismini zikretmezlerdi. Her hayır işinde Allah-u Tealâ'nın adının anılmasıyla ilgili âdet cârî olduğu halde, bu kişiler hayır işlerini terkettiklerinden dolayı zemme maruz kaldılar. *(Hâzin)*

DÖRDÜNCÜSÜ: (افْتِرَآءً عَلَيْهِ) **"O'na iftira ederek"** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç mesele vardır:

1- İftira; söyleyicisinin, yalan olduğunda hiç şüphesi bulunmayan bir sözdür ki, asıl isti'mali; "Olmayan bir şeyin olduğunu söylemek" manasında ise de, sonra bu kelimenin, yalanla eş anlamda kullanımı yaygın hale gelmiştir.

Onların bu sözünün iftira oluşu, Allah-u Tealâ tarafından bu hususta kendilerine gelen bir hükme dayanmayıp, atalarının sapıklıklarına istinad etmeleri, bir de bunu Allah-u Tealâ'nın emriymiş gibi göstermeleri yüzündendir.

Zira başkası adına kesilen kurbana, kendi isminin anılmasını haram etme işinin, onlara göre Allah-u Tealâ'ya nispet edilmesi, anlaşılır şey değildir. Zaten onlar, o hayvanları, Allah-u Tealâ'nın ortakları adına kestiklerini iddia ettikleri için, bunun Allah-u Tealâ'yı da razı edeceğine inanmaktaydılar.

Nitekim: (... مَا نَعْبُدُهُمْ اِلاَّ لِيُقَرِّبُونَا اِلَى اللهِ زُلْفٰى ...(٣)) **"Biz onlara ancak, bizi Allah'a tam manasıyla yaklaştırsınlar için ibadet ediyoruz!"** *(Zümer Sûresi:3'den)* sözleri de bunu ifade etmektedir.

Yine böylece telbiyelerinde: "Buyur ya Rabbi! Senin hiçbir ortağın yoktur. Ancak bir ortağın vardır ki, o da sana aittir. Sen ona mâliksin, o bir şeye mâlik değildir!" demekteydiler ki, bu da bu gerçeğe işarettir. Dolayısıyla müşriklerin putlar adına kestikleri kurbanlar üzerine Allah-u Tealâ'nın adını anmamaları, kendi batıl inançları açısından ele alındığında bile, kasıtlı yalan anlamında bir iftira niteliği taşımaktadır.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Allah'a iftira"**dan ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

A) Hayvan keserken, Allah-u Tealâ'nın zikrini terkedip, putların isimlerini anmaları,

B) "Bu yaptıklarımızı bize Allah emretti." diyerek yaptıkları işleri Allah-u Tealâ'ya izafe ve nispet etmeleri.

BEŞİNCİSİ: (سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ) **"Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden** (Allah), **onları yakında cezalandıracaktır."** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç mesele vardır:

1- Cezanın mübhem bırakılması (adının konmaması), korku ve dehşeti artırmak içindir.

2- Cümle-i celilenin başında geçen (سَ) harfi, cezanın müstakbelde kesinlikle meydana geleceğini ifade etmektedir ki buna göre mana: "Yakında kesinlikle onlara Allah-u Tealâ, kasıtlı yalan anlamına gelen bu iftiraları sebebiyle tam uygun bir ceza verecektir." şeklinde olur.

Evet! Bu müşrikler iki günahı birlikte irtikâp etmişlerdir ki, bunlardan biri; yeme ve taşıma yönünden Allah-u Tealâ'nın helâl ettiği hayvanları haram etme günahı, ikincisi ise; bu tahrimi, Allah-u Tealâ'ya isnat ederek O'na karşı iftira suçudur.

Böylece onlar, en büyük zulüm olan şirklerine iki ağır cürmü daha katarak, haktan çok uzak bir sapıklığa sürüklenmişler ve büyük bir bühtân ve açık bir günah işlemişlerdir. Bu yüzden de en şiddetli cezayı haketmişlerdir.

3- Onların, bu iftiraları sebebiyle cezalandırılacaklarına dair bu cümle-i celilede geçen; hulfsüz, sadık va'îd (şaşmayacak doğru tehdit), hiç şüphe yok ki onların teammüden yalan uydurmalarından kaynaklanmıştır.

Ancak onlara hak açıklandıktan sonra bu iftiralarına devam etmelerinin bu cezaya sebebiyet vermesi açıktır. Hakkın tebliğinden önceyse, yaptıkları işin yanlışlığı son derece açık olduğundan kendilerinde bulunan akıl, onların aleyhine huccet olmakta yeterli olmuştur. *(Bika'î)*

İŞÂRÎ MANALAR:

NîSÂBÛRÎ:

"Yakında onları, iftira eder oldukları şeyler sebebiyle cezalandıracaktır."

Çünkü onlar, şeriat yolundan değil, tabiat yolundan yürüdüler. Tabiat (insanın kendi kafasına göre Allah-u Tealâ'ya kavuşma yolunda riyazatlar)la amel etmekte, nefisle bir nevi cihat bulunsa da, şeriatın emrine imtisal söz konusu değilse, o mücahedenin nuru olmaz.

İBNİ ACîBE:

Allah-u Tealâ, müşrikleri ancak şirklerinden, bir de kendisine karşı tahakküm (Allah-u Tealâ adına istedikleri gibi hüküm verme)lerinden dolayı ayıplamıştır. O halde selamet isteyene gereken şeyler şunlardır:

1- Rabbini gerçek manada tevhid etmeli,

2- Külliyetiyle (bütünüyle) O'na bağlanmalı,
3- Amellerini, Allah için hâlî (arı-duru) kılmalı,
4- Mallarını, Allah'ın rızası yolunda harcamalı,
5-Bütün işlerinde, Allah-u Tealâ'nın tahdit buyurduğu (sınırladığı), Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in de tebyîn buyurduğu (açıkladığı) noktada durabilmeli ki, bu vasıfları yerine getirenler, Allah-u Tealâ'nın velilerinden olurlar.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Müşriklerin, dostları olan şeytanların telkinleriyle, Allah-u Tealâ'dan izinsiz, birtakım şeyleri helâl ve haram saydıklarını, Allah-u Tealâ'nın ise bunları kabul etmediğini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ (١٢١) ﴾

"Üzerine Allah'ın ismi anılmaya(rak kesilen hayva)**nlardan yemeyin, şüphesiz o** (hayvanlardan yemeniz), **elbette bir fısk** (Allah-u Tealâ'nın yolundan çıkış)**tır. Şu muhakkak ki, şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına elbette vahy** (telkin) **ederler. Eğer onlara itaat eder** (de, harama helâl der)**seniz, şüphesiz ki siz de, müşrik** (Allah-u Tealâ'ya ortak isnat eden)**lersiniz."** *(En'âm Sûresi:121)*

Bu hususstaki diğer münasipler; En'âm Suresi:103. ayet-i kerime ile, Yunus Suresi:59. ayet-i kerime, bu ayeti kerimenin izahında geçmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, kâfirleri helâl-haram hususundaki değerlendirmelerinden ve Allah-u Tealâ'ya yalan iftiralarından dolayı cezalandıracağı:

﴿ ... سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ... (١٣٩) ﴾

"Muhakkak ki O (Allah-u Tealâ), **onlara bu vasıflamalarının cezasını verecektir."** *(En'am Sûresi:139'dan)*

﴿ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (٦٩) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (٧٠) ﴾

"De ki: Allah'a yalan iftira edenler felah bulamazlar. Dünyada bir meta (geçim sağlarlar). **Sonra dönüşleri ancak bizedir. Sonra da inkâr etmekte oldukları şeyler sebebiyle onlara şiddetli azabı tattırırız."** *(Yunus Sûresi:69, 70)*

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰـذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (١٣٩)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (139)

(وَقَالُوا) **Ve yine dediler,** ne dediler? (مَا) **o şey ki,** nerededir? (فِي بُطُونِ هٰـذِهِ الْأَنْعَامِ) **şu davarların karınlarındadır,** yani; onların karnında olan yavrular nedir? (خَالِصَةٌ) **halistir** (özellikle helâldir), kimlere? (لِذُكُورِنَا) **erkeklerimize,** daha nedir? (وَمُحَرَّمٌ) **yasak kılınmıştır,** kimlere? (عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا) **çiftlerimize** (eşlerimizin cinsi olan kadınlarımıza),

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَاوْ) harfi, âtıfedir.

2- (مَا) ism-i mevsûlü, mübteda olmak üzere mahallen merfû'dur.

3- (فِي بُطُونِ) terkibindeki (فِي) harfi, bir mahzufe müteallıktır ki takdir: (مَا هُوَ كَائِنٌ فِي بُطُونِ) şeklindedir.

4- (خَالِصَةٌ), (مَا) mübtedasının haberidir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(وَإِنْ يَكُنْ) **Eğer olursa,** yani; davarların karnındaki cenin olursa, nedir olursa? (مَيْتَةً) **bir ölü,** yani; ölü olarak doğarsa, (فَهُمْ) **işte onlar** yani; erkekler ve dişilerin hepsi, nerede? (فِيهِ) **onda,** yani; ölü doğanda, nedirler? (شُرَكَاءُ) **ortaklardır.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (إِنْ), cezmeden şart harfidir.

2- (يَكُنْ) fiili nakısının ismi, tahtında müstetir olan (هُوَ)zamiridir ki, lafzı itibarıyla (مَا) harfine racidir.

3- (مَيْتَةً), nakıs fiilin, mensub haberidir.

4- (فَا) harfi, şartın cevabının rabıtasıdır,

5- (هُمْ) zamiri ise, mübtedadır.

6- (فِي) harf-i cerri, kendisinden sonra gelen (شُرَكَاءُ) lafzına müteallıktır.

7- (هِ) zamiri, ya (مَا) lafzının müzekker olmasına itibar edilerek, ya da (مَيْتَةً) tabirine dahil olan erkek yavru tağlib edilerek müzekker getirilmiştir.

8- (شُرَكَاءُ) lafzı ise, (هُمْ) zamirin haber-i merfû'udur.

Cümle-i celilenin kelime manası:

(سَيَجْزِيهِمْ) **Muhakkak cezalandıracaktır,** kimi? (هِمْ) **onları,** ne sebebi ile? (وَصْفَهُمْ) **bu vasıfları** (helâl ve haram etme hususlarında Allah-u Tealâ'ya

Ayet: 139

iftiraları) **sebebiyle,** (اِنَّهُ) **şüphesiz ki O,** kimdir? (حَكِيمٌ) **ziyade hikmet sahibi,** daha kimdir? (عَلِيمٌ) **ziyade ilim sahibidir.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (سَيَجْزِيهِمْ) cümlesi, "İsti'nâf-ı beyânî" olup, irabtan mahalli yoktur.

2- (وَصْفَهُمْ) terkibinin irabında iki görüş vardır:

a) (جَزَاءَ وَصْفِهِمْ) takdiri üzere, muzafın hazfiyle "Mef'ûl-ü mutlak" olabilir.

b) (سَيَجْزِيهِمُ الْعِقَابَ بِوَصْفِهِمْ) takdirinde, sebebiyyet için olan (بِ) harfinin düşmesiyle mensub olabilir ki biz, bu manayı tercih ettik.

3- (اِنَّهُ حَكِيمٌ) cümlesi, "Ta'lîliyye" olup, irabtan mahalli yoktur.

4- (عَلِيمٌ) ism-i şerifi, (اِنَّ) nin ikinci haberidir.

MEÂL-İ ŞERİF

Ve yine onlar: 'Şu davarların karınlarında bulunan (yavru)**lar,** (canlı doğarsa) **sade erkeklerimiz için** (serbest)**dir. Çiftlerimiz** (olan kadın eşlerimiz)**e ise yasaklanmıştır. Eğer o, ölü** (doğar) **ise, onlar** (erkek ve kadınlar) **bunda ortaktırlar.' dediler.**

O (Allah-u Tealâ), **yakında muhakkak onları, bu** (serbest ve yasak etme şeklindeki) **vasıflamalarıyla cezalandıracaktır. Şüphesiz ki O, ziyade hüküm sahibidir, son derece ilim sahibidir.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan önceki üç ayet-i kerime'de (136-138), müşriklerin:

1- Kendi yarattığı ekin ve hayvanlardan, kendisine, putlarla birlikte nasip ayırmaları,

2- Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarını, duruma göre putlara harcamaları, putlara ayırdıklarını ise Allah-u Tealâ'nın hissesine kullanmamaları,

3- Çocuklarını öldürmeleri,

4- Ekin ve hayvanlardan istifadeyi, dilediklerine tahsisleri,

5- Bazı hayvanlara binilmesini yasaklamaları,

6- Kesim esnasında Allah-u Tealâ'nın ismini anmamaları gibi, fasid hükümlerinden birkaçını açıkladıktan sonra, bu ayet-i kerime'siyle diğer bir batıl hükümlerini açıklamaktadır ki o da;

7- Bazı hayvanların karınlarındaki yavrulardan istifadeyi, diledikleri sınıfa özel kılmalarından ibarettir ki, tahlil bölümünde bu mesele, tafsilatlı bir şekilde izah edilecektir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: Ayet-i kerimenin başındaki:

(وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَـٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)

"Ve yine onlar: 'Şu hayvanların karınlarında bulunanlar, sade erkeklerimiz içindir. Çiftlerimize ise yasaklanmıştır.' dediler. Eğer o, ölü ise, onlar bunda ortaktırlar." kavl-i şerifiyle ilgili bazı meseleler:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Hayvanlar"**dan ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) İmam-ı Mücâhid *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; sâibe ve bahîre ismini verdikleri hayvanlardır ki bunlar, "Beş batın doğurup beşincisi erkek olan" şeklinde özel tarifi bulunan birtakım hayvanlardır ki, hiçbir sudan döndürülemez, hiçbir mer'âdan da engellenemez konumundaydılar. *(Taberî, İbni Ebî Hâtim, Ebû Zehre)*

B) Kelbî *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; bahîre ve vasîle namındaki hayvanlardır. *(Semerkandî, İbni Vehb)*

2- **"Karınlarındakiler"** tabirinden ne kastedildiği hakkında müfessirlerin üç görüşü vardır:

A) İbni Abbas ve **Katâde** *(Radıyallahu Anhum)*dan rivayet edildiğine göre bunlar; hayvanların içinde bulunan sütlerdir. *(Taberî, İbni Ebî Hâtim)*

B) İmam-ı Mücâhid *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; cenin (ana karnındaki yavru)lardır. *(Mâverdî, Zâdü'l-Mesîr)*

C) Süddî ve **Mukatil** *(Rahimehumellah)*dan nakledildiğine göre; hem yavru hem süttür. *(Tefsîr-u Mukatil, İbni Ebî Hâtim, Mâverdî, Zâdü'l-Mesîr)*

3- **"Sadece erkeklerimiz içindir, çiftlerimize ise yasaklanmıştır."** kavl-i şerifinde birkaç mesele vardır:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*, bu cümle-i celileyi şöyle izah etmiştir:

"Müşrikler, belli bazı hayvanların sütlerini, kadınlara yasaklayıp erkeklere içiriyorlardı. Erkek doğuran koyunu kesiyorlar, onu yemeyi kadınlara yasaklayıp erkeklere serbest ediyorlardı.

Ama o hayvanların doğurduğu dişi ise, kesilmeyip, binilmek için bırakılıyordu. Doğurduğu ölü olursa, kadın erkek müşterek istifade ederlerdi. Allah-u Tealâ, onları bu batıl muamelelerinden nehiy buyurdu." *(Taberî, No:13940, İbni Ebî Hâtim, No:7933)*

B) Katâde ve **Âmir** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; bahîre ismini verdikleri hayvanların sütleri, erkeklere has olup kadınlara yasaktı. Ölü olanın sütünden erkekler de kadınlar da yiyebilirdi. *(Taberî, No:13937-39)*

C) Süddî *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bahîre ve sâibe ismini verdikleri hayvanların doğurduğu diri ceninler, kadınlara yasak, erkeklere serbestti. Ölü olarak doğandan ise, erkekler de kadınlar da yiyebiliyorlardı. *(Taberî, No:13941, İbni Ebî Hâtim, No:7937)*

D) Cümle-i celilede geçen: **"Çiftlerimiz"** tabirinden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1- Cümle-i celilenin zahirî ifadesi; bunlardan, evli kadınların kastedildiğini göstermektedir. Çünkü "Eşler" manasına gelen (أَزْوَاج) tabirinin erkek-

lere izafeten kullanılması bu anlama gelir ki bu da, müşriklerin, eşlerinin bazı şeyleri yemesinden iki nedenle uğursuzluk duyduklarına delâlet eder:

a) Belirli şeyleri yemelerinin, kısırlık, geçimsizlik, kocaya isyan ve boşanma gibi birtakım uygunsuz şeylere sebebiyet vermesini evham ve uydurma olarak düşünmeleri,

b) Müşrikler nazarında pis sayılan kadınlara, kutsal hayvanların doğurduklarının helâl olmayacağı inancı ki, İslâm'dan önce, hayız ve benzeri nedenlerle kadın, necaset vasfıyla damgalıydı.

Bundan dolayı israîiloğulları, hayız olmayan kadınları bile ibadet yerlerine sokmazlardı. Müşrik Araplar da, hayızlı kadınla bir sofrada yeyip-içmez ve bir yatağa girmezlerdi.

2- Müfessirlerin cumhûru, buradaki (اَزْوَاجْ) tabirinin, evli bekâr ayrımı olmaksızın bütün kadınlara mecâzen kullanıldığını söylemişlerdir ki, bu durumda bekâr kızlar hakkında da, belirli şeyleri yemeleri durumunda, zor evlenebilecekleri yahut utanç verici bir suç işleyebilecekleri düşüncesiyle uğursuzluk endişesi taşırlardı.

Ölü doğan ceninde ise kadınları ayırmazlardı. Zira onun ölü doğuşunun, çekindikleri uğursuzluğu bozduğunu veya o ceninin kutsallığını giderdiğini düşünürlerdi.

E) Bu cümle-i celilede, kadınlara beğenilmeyen yiyecekleri, erkeklere ise en lezzetli yemekleri tahsis edip, ayrıca erkekleri kadınlara mahsus olandan mahrum etmemeleri şeklinde belirtilen bu uyduruk hüküm, cahiliyyet dönemindeki kadın-erkek ayrımını açıkça gözler önüne sermektedir.

Onlar, erkekleri; ya erkek, dişiden kişilik itibarıyla üstün olduğu ya da erkekler puthanelerin bakıcısı olabildikleri için dişilere karşı tercih ediyorlardı. İşte bütün bunlar şer'î bir delile istinad etmeyen, dayanaksız muameleler, aslı astarı olmayan sözler ve haddi aşan fiillerdi ki, kadın-erkek ayrımı yapmayan İslâm, bunların tümünü kaldırdı. *(İbnü'l-Arabî, Ebû Zehre)*

٢٦ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: يَعْمِدُ اَحَدُكُمْ اِلَى الْمَالِ فَيَجْعَلُهُ لِلذُّكُورِ مِنْ وَلَدِهِ اِنْ هٰذَا اِلاَّ كَمَا قَالَ اللّٰهُ ﴿ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰى اَزْوَاجِنَا ﴾

26 - Nitekim **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*nın: **"Sizin biriniz, malını, çocuklarından özellikle erkeklere ayırıyor ki bu, Allah-u Tealâ'nın** (müşriklerden naklettiği) **'Bunlar erkeklerimize ait olup, kadınlarımıza yasaktır!' sözünden başka bir anlama gelmemektedir."** *(Buharî, et-Târîhu'l-kebîr, No:1775, 4/7)* şeklindeki beyanı, onun, bu ayet-i kerimeden şu genel hükmü anladığını ifade etmektedir ki:

Her ne kadar bu cümle-i celile, kadınları ancak lâşe yemeye lâyık görecek derecede hakarete maruz bırakmaktan bahsetmekteyse de, herhangi bir konuda şer'î bir delil yokken kadın-erkek ayrımı yapmak, cahiliyyet âdetlerinden olup, İslâm'la bağdaşmayan bir muamele olur.

F) **Semerkandî** *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; Mevlâ Tealâ'nın, bu ayet-i celilede, müşriklerin sözlerini, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabına teferruatlı bir şekilde bildirmesi şuna delâlet etmektedir ki: "Bir âlim kişi, muhaliflerin sözlerini kabul etmese de, o sözlerin bozukluğunu anlaması ve nasıl reddedileceğini bilmesi için, onların ne söylediklerini iyice öğrenmelidir!" *(Bahru'l-ulûm, Kurtubî)*

İKİNCİSİ: (سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ) **"O, yakında muhakkak onları, bu vasıflamalarıyla cezalandıracaktır."** kavl-i şerifiyle ilgili malumata gelince:

1- Burada geçen: **"Vasıf"** tabiri; onların, hayvanların karınlarındaki yavrular ve sütleri; kimini helâl, kimini haram diye nitelemelerinden ibarettir ki, Mevlâ Tealâ:

(وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَـٰذَا حَلَالٌ وَهَـٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ... (١١٦) **"Dilleriniz yalanı vasfedeceği** (söyleyeceği ve böylece) **Allah'a, yalanı iftira etmiş olacağınız için** (vahye dayanmaksızın herhangi bir şey hakkında) **'Şu helâldir, bu haramdır!' demeyin..."** *(Nahl Sûresi:116'dan)* kavl-i şerifiyle, bu türlü helâl-haram vasıf (niteleme)lerini yasaklamıştır. *(Semerkandî, Ebussuud, Ebû Hayyan, Âlûsî)*

2- Müşriklerin, Allah-u Tealâ'nın sevmediği uygulamalarına karşılık olarak, Allah-u Tealâ onların sevmediği azabı kendilerine ulaştıracak ve böylece, nefsanî arzularının peşine giderek sabit huyları haline gelen bu tarif ve tavsiflerinin vahim akıbetini, onlara gösterecektir. *(Bika'î)*

3- Onların cezaya uğramasına sebep olan bu vasıf, geride tafsilatlı bir şekilde beyan edilen; helâl-haram uygulamaları, çocuk cinayetleri, kadın-erkek farkı gözetmeleri gibi açık zulümlerden ibarettir ki, bunların, şirk ve havalisi dışından kaynaklanması düşünülemez.

Onların, putlar hakkındaki bozuk inanç ve sapık evhamı, akıllarını yanlış anlayışların yuvası haline getirmiştir. Allah-u Tealâ da buna mukabil kendilerini muvafık cezalara çarptıracağını va'îd buyurmuştur. *(Ebû Zehre)*

4- Burada geçen **"Vasıf"** tabirinden; müşriklere, hayvanları nasıl haram edeceklerini vasfedip öğreten **Amr ibni Lühayy** *(Le'anehullah)*ın vasıflaması murad edilebileceği de söylenmiştir ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu kişi hakkında: **"Onu cehennemde, bağırsaklarını arkasından sürükler bir halde gördüm!"** buyurmuştur. *(İbni Vehb, Tenvîru'l-mikbâs, R.F.8/184-185, No:161-162)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ) **"Şüphesiz ki O, ziyade hüküm sahibidir, son derece ilim sahibidir."** kavl-i şerifi hakkında birkaç husus, tefsirlerde yer almaktadır:

1- Bu cümle-i celile, ceza tehdidinin sebebini açıklama sadedinde getirilmiştir. Çünkü kullarının ne yaptıklarını çok iyi bilen ve her işi yerinde olan bir Zat'ın, hikmet gereklerinden olan; "Karşılık verme" muamelesini terketmesi düşünülemez. *(Ebussuud, Âlûsî)*

2- Bu cümle-i celileye birkaç mana verilmiştir:

Ayet: 139

A) Allah-u Tealâ, onlara verdiği cezada hikmet sahibidir, inançları hakkında ilim sahibidir. *(Nesefî)*

B) Onlara ceza ile hüküm sahibidir, onlar hakkında ilim sahibidir. *(Mukatil)*

C) Hakîm olduğu için, onlara temiz şeyleri helâl etmiştir, Alîm olduğu için, onların kendiliklerinden yaptıkları haram vasıflamalarını bilmiştir. *(İbni Vehb, Fîrûzâbâdî)*

D) Allah-u Tealâ, her yaptığı işte hikmet ve isabet sahibidir, onların ne kadar ceza hak ettiği hususunda da tam bir bilgiye sahiptir.

E) Allah-u Tealâ, Hakîm olduğu için, suça misliyle ceza verir ve cezayı en ziyade hak eden mevziye yerleştirir. Alîm olduğu için de, kimin neyi hak ettiğini, onun dengi cezanın neden ibaret olduğunu, bu cezanın hangi şekilde uygulanacağını ve hangi keyfiyette tatbik edilmesi halinde daha tam ve mükemmel olacağını çok iyi bilir.

Mevlâ Tealâ'nın bu kavl-i şerifinde şu iki hususa tam bir işaret bulunmaktadır:

1- Hikmetten son derece uzak olan müşriklerin bu hüküm ve icraatlarını teşrî' ve tasvip etmekten Allah-u Tealâ son derece müte'âlî ve münezzehtir.

2- Halis ahmaklık ve katıksız bir beyinsizlik olan bu muameleler, cahil olmakla kalmayıp, üstelik zalim olanlar dışında bir kimse tarafından yapılacak şeyler değildir. *(Bika'î)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"(Müşrikler) **batıl zanlarıyla: 'Bu davarlarla ekin yasaktır ki, onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtları haram kılınmış davarlardır. Bunlar da birtakım davarlardır.' derler. O'na iftira ederek, üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah, onları yakında cezalandıracaktır.**

Ve yine onlar: 'Şu davarların karınlarında bulunanlar, sade erkeklerimiz içindir. Çiftlerimize ise yasaklanmıştır. Eğer o, ölü ise, onlar bunda ortaktırlar.' dediler. O, yakında muhakkak onları, bu vasıflamalarıyla cezalandıracaktır. Şüphesiz ki O, ziyade hüküm sahibidir, son derece ilim sahibidir."

Mevlâ Tealâ bu ayet-i kerimelerinde, müşriklerin, istekleri doğrultusunda uydurdukları ve alışkanlıklarına göre meşru kıldıkları, sonra da hiçbir delile dayanmaksızın ve bir peygamber müsaadesiyle ispatlanmaksızın Hak Tealâ'ya nispet ettikleri birtakım batıl kuralları açıklamıştır ki, bu şuna işaret etmektedir:

Allah-u Tealâ'dan, Müslümanlara gelen şer'i şerîfe, her kim bir şey katma veya çıkartma suretiyle, bu müşriklerin yolunu tutarsa, o kişi butlan (asılsız iş yapma) hususunda onlara tıpatıp benzeyici ve tuğyan (azgınlık) konusunda onların ipine dizilicidir.

İBNİ ACîBE:

"Lâşe ise, onlar onda ortaktırlar." kavl-i şerifinden dolayı, dünya cîfesinde kadın-erkek ortaktırlar. Erkeklere nisbetle kadınlarda zühd (dünyaya karşı rağbetsizlik) azdır.

Şunu da bil ki; "Muhakkak onları vasıflarıyla cezalandıracaktır." kavl-i şerifinin işareti vechile; Allah-u Tealâ kuluna kendi vasfına ve huyuna muvafık karşılık verir, şöyle ki:

1- Bir kimsenin vasfı ve niteliği, herşeye karşı tazim ve değer vermek ise, Allah-u Tealâ da onu değerli kılar.

2- Kimin vasfı, herşeyi küçümsemekse, Allah-u Tealâ onu alçaltır.

3- Kimin huyu, ihsan ve iyilikte bulunmaksa, Allah-u Tealâ ona iyilikte bulunur.

4- Kimin sıfatı kötülük yapmaksa, Allah-u Tealâ ona kötü muamele yapar.

5- (Allah-u Tealâ'nın huzurunda latîfeleriyle toplanamadığı için) vasfı, fark (dağınıklık) olanı, Allah-u Tealâ darmadağın eder.

6- (Allah-u Tealâ'nın huzurunda bütün latîfelerini toplayabildiği için) cem' vasfına sahip olanı, Allah-u Tealâ toplar. İşte bu İbni Ömer *(Radıyallahu Anhüma)* dan nakledilen:

٢٧ - عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فَكَمَا تَدِينُ تُدَانُ »

27 - "Yaptığına göre karşılık görürsün!" *(Deylemî, el-Firdevs, No:2203, 2/33, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, No: 43032, 15/772, Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, No:1996, 2/126, Buharî, Tefsir:1, 4/1623)* hadis-i şerifi gibidir. Yani; varlıklara davrandığın gibi onlar da sana karşılık verirler.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, müşrikleri, helâl-haram hususundaki yalan ve yanlış değerlendirmeleri yüzünden cezalandıracağı hakkındaki diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ...سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (١٣٨) ﴾

"...Gerçekten O (Allah-u Tealâ), yapmakta oldukları iftiralar yüzünden onları cezalandıracaktır." *(En'am Sûresi:138'den)*

﴿ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ
إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (١١٦) مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (١١٧) ﴾

"Dilleriniz yalanı vasfedeceği (söylemiş olacağı ve böylece) Allah'a yalanı iftira etmiş olacağınız için, (vahye dayanmaksızın, her hangi bir şey hakkında) 'Şu helâldir, bu haramdır' demeyin. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar felâh bulmazlar. (Kazandıkları) pek az bir faydadır. Halbuki onlar için (ahirette) çok elem verici bir azap vardır." *(Nahl Suresi:116-117)*

Ayet: 140

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (١٤٠)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (140)

(قَدْ خَسِرَ) **Muhakkak hüsrana uğradı,** kimler? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (قَتَلُوا) **öldürdüler,** kimi? (اَوْلَادَهُمْ) **çocuklarını,** ne oldukları halde? (سَفَهاً) **sefihler oldukları halde,** öyle sefihler ki, ne ile mültebis olucu? (بِغَيْرِ عِلْمٍ) **ilmin gayriyle mültebis olucu,** yani; bilgisizce, daha ne yaptılar? (وَحَرَّمُوا) **yasak saydılar,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (رَزَقَ) **rızık olarak verdi,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (اللّٰهُ) **Allah** (-u Tealâ), ne ile yasakladılar? (افْتِرَآءً) **iftira etmekle,** kime karşı? (عَلَى اللّٰهِ) **Allah'a karşı,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (سَفَهاً) kelimesinin i'râbı hakkında üç vecih vardır:

a) (قَتَلُوا) fiilinin illeti yani; "Mef'ûlün leh"i olabilir.

b) (قَتَلُوا) fiilinin, fâi'linden hal olabilir ki, bu durumda takdir, muzafın hazfiyle; (ذَوِى سَفَهٍ) şeklindedir.

(سُفَهَآءَ) şeklinde bazı kıraatlarda yer alması da, bu görüşü teyid etmekte olup, bizim manamız da bu yöndedir.

c) Kelamın delâlet ettiği mahzuf bir fi'ilin "Mef'ûlü Mutlak"ı da olabilir ki takdiri: (سَفِهُوا سَفَهاً) veya (قَتْلَ سَفَهٍ) şeklinde olur.

2- (بِغَيْرِ عِلْمٍ) câr ve mecrûr, sıfat veya haldir ki takdir: (سَفَهاً مُلْتَبِساً بِغَيْرِ عِلْمٍ) şeklindedir.

3- (افْتِرَاءً) kelimesi, geride (138. ayet-i kerime) zikredilen dört vecihten biri üzere mensuptur.

Cümle-i celilenin kelime manası:

(قَدْ ضَلُّوا) **Muhakkak saptılar,** yani; doğru yoldan ayrıldılar da, (وَمَا كَانُوا) **olamadılar,** kimler? (مُهْتَدِينَ) **hidayete ericiler.**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (قَدْ ضَلُّوا) cümlesi, tekid edici bir isti'naf olup, iraptan mahalli yoktur.

2- (وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) cümlesi, mahallen mensup olup, bir önceki cümlenin mazmununun hâl-i müekkidesidir.

MEÂL-İ ŞERİF

Bilgisizce, sefehen (düşüncesizlik ve beyinsizlik yüzünden, kız) **çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiğini, Allah'a iftira ederek haram sayanlar, şüphesiz hüsran** (zarar, ziyan ve kayb)**a uğramış-**

lardır. Onlar, gerçekten sapmışlar ve mühtedî (doğru yolu bulan) **kimseler olamamışlardır.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, bundan önceki dört ayet-i celile'de *(136-139)*, müşriklerin beyinsizliklerinin semeresi olan ve her biri başlıbaşına pişmanlık sebebi teşkil eden:

1- Kendi yarattığı ekin ve hayvanlardan, kendisine, putlarla birlikte nasip ayırmaları,

2- Allah-u Tealâ'ya ayırdıklarını, duruma göre putlara harcamaları, putlara ayırdıklarını ise, Allah-u Tealâ'nın hissesine kullanmamaları,

3- Çocuklarını öldürmeleri,

4- Ekin ve hayvanlardan istifadeyi, dilediklerine tahsisleri,

5- Bazı hayvanlara binilmesini yasaklamaları,

6- Kesim esnasında Allah-u Tealâ'nın ismini anmamaları,

7- Bazı hayvanların karınlarındaki yavrulardan istifadeyi, diledikleri sınıfa özel kılmalarından ibaret olan yedi batıl hükmü (asılsız kuralı) tafsilatlı bir şekilde beyan ettikten sonra, bu ayet-i kerime'de, bu kötü tatbiklerin meydana getirdiği zarar ve ziyanı da yedi noktada cemetmiştir ki bunlar:

1- (خَسِرَ) fi'ilinden anlaşılan; **"Hüsrân"**,

2- (سَفَهًا) tabirinden fehmolunan; **"Sefâhet"**,

3- (بِغَيْرِ عِلْمٍ) terkibinin ifade ettiği; **"İlimsizlik"**,

4- (وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ) kavl-i celilinin delalet ettiği; **"Tahrim"**,

5- (افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ) kavl-i şerifinden müstefâd olan; **"Allah'a iftira"**,

6- (قَدْ ضَلُّوا) cümlesinden mefhum olan; **"Dalâlet"**,

7- (وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) cümle-i celilesinin beyan ettiği; **"Adem-i ihtidâ"**dır ki, bunların her biri, sahiplerinin zemmedilip kınanmasına ve pişmanlığa düşmesine tam manada sebebiyet teşkil edecek cerîmeler olup, izah bölümünde tek tek tahlilleri yapılacaktır. *(Fahrurrâzî, Bika'î)*

Sebeb-i nüzûl:

Ikrime *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bu ayet-i kerime, **Rabî'a** ve **Mudar** kabilesinden, kızlarını diri diri gömenler hakkında nazil olmuştur. **Benî Kinâne** kabilesi ise bunu yapmazlardı.

Cahiliyet devrinde bu cinayeti işleyenlerden herhangi biri, karısına, bir kızını yaşatacağı, diğerini ise gömeceği hususunda şart koşuyordu. Gömülecek kızın sırası geldiğinde, adam sabah veya akşam karısının yanından ayrılırken ona:

"Sana döndüğümde onu gömmemiş olduğunu görürsem, sen bana annemin sırtı gibisin!" derdi. Annesi de toprakta o çocuk için çukur kazar ve diğer akrabası olan kadınlara haber göndererek, onlar da toplanırlar, sonra o çocuğu elden ele dolaştırırlardı.

Annesi onun tekrar kendisine döndüğünü görür görmez, onu çukura atar, sonra üzerine toprağı örterdi. *(Tefsîr-u Mukatil, Taberî, No:13953, Sem'ânî, Beğavî)*

İşte; **Âmir** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٨ – عَنْ عَامِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْوَائِدَةُ وَالْمَوْؤُدَةُ فِى النَّارِ »

28 - **"Diri diri gömen kadın ve adam ateştedir."** *(Ebû Davud, Sünnet:17, No:4717, 2/642)* hadis-i şerifinde, kızının gömülmesini şart koşan babayla, bunu kabul ve tatbik eden anne kastedilmiştir.

Gerçi bu gibi hadis-i şeriflerden yola çıkarak bunlara farklı mana veren bazı âlimler, müşriklerin çocuklarının cehenneme gireceğini söylemişler ve hatta bu hususta on kadar farklı görüş serdetmişlerse de *(Bezlü'l-mechûd:9/242-251)*, itikadda Müctehid olan **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sırruhu)* bu konuya son noktayı şu beyanıyla koymuştur:

"Bu fakire göre; dâru'l-harp (küfür diyarın)da bulunan müşriklerin çocukları toprak olarak yok edileceklerdir.

Çünkü cennete girmek, ya kendinde bulunan iman veya (Müslüman ana-babanın çocuklarıyla) zimmî (İslâm memleketinde yaşayan gayr-i müslim)lerin çocukları gibi (ana-babasının Müslümanlığına veya) yaşadığı yurdun, İslâm yurdu olmasına tabi olarak düşünülen bir imana bağlıdır.

Kâfirlerin diyarındaki müşriklerin çocukları hakkında bu iki vasıf da söz konusu olmadığından, cennete girmeleri düşünülemez. Cehenneme girip orada ebedî kalmak ise, mükellefiyet çağına geldikten sonra şirk koşmaya bağlıdır. Bu çocuklar hakkında bu şartın varlığı da düşünülemeyeceğinden, onların hükmü, diriltilip, birbirinden hakkını almak için mahşere getirildikten sonra yok edilen hayvanların hükmüdür." *(el-Mektûbât, No:259, 1/238-239)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ) **"Sefehen, bilgisizce, çocuklarını öldürenler şüphesiz hüsrana uğramışlardır."** cümle-i celilesiyle ilgili birkaç mesele vardır:

1- "Çocuklarını öldürenlerin hüsrânı"nı, bazı müfessirler şu şekilde açıklamışlardır:

A) Çocuk, Allah-u Tealâ'nın kula verdiği en büyük nimettir. Bir kul bu nimeti ve bağışı iptale çalıştığı anda çok büyük bir hüsrâna uğramış demektir. Hele bir de bunun neticesi; dünyada büyük bir tenkit, ahirette de azîm bir azap olursa!

Dünyada zemme müstehak olmaları; insanların, o kişi hakkında, "Kendisiyle birlikte yemesinden korktuğu için çocuğunu öldürdü." demeleridir ki, dünyada bundan daha güçlü bir kınama olamaz.

Ahiretteki azaba gelince; çocuktan kazanılacak karabet ve yakınlık, sevgiyi gerektiren şeylerin başında gelmektedir. Böyle bir muhabbeti mucip gönül meyvesine, öldürülmekten ibaret en büyük zarar yapıldığında şüphesiz ki bu, günah çeşitlerinin en büyüğü olacağından, azap nevilerinin en büyüğünü iktiza eder. *(Tefsîr-i Kebîr, Ebû Hayyân)*

B) Cümle-i celilede geçen **"Hüsrân"** tabirinin tam karşılığı; "Kâr peşinde olan tacirin malının, gayesinin tersine eksilmesidir".

Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de **"Hüsrân"** tabiri çoğu kez, Allah-u Tealânın rıza ve sevabını kazanmak için çalışırken, gazap ve azabına düşenler hakkında kullanılmıştır. Çünkü onlar, kazanmak için çok uğraştıkları şeyin aksini elde etmişlerdir.

Konumuzda da çocuklarını öldürenler, kızları yüzünden karşılaşmaları muhtemel olan dünyevî birtakım zararlardan halâs olarak kendilerine fayda sağlamayı düşünmüşken, tam aksine dünya ve ahirette kesin zararlara uğramışlardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Nesil, ana-baba hakkında, kendisiyle ünsiyet bulacakları ve mühim sıkıntılarını gidermek için kendisine sarılacakları büyük bir nimettir.

2- Mensup olduğu ailenin kesret ve izzet (çokluk ve şeref)ini artıracağından, kabileye de nimettir.

3- Mamur edenlerinin sayısı çoğalacağı, ayrıca insanlığa kazandıracağı sanat ve değerlerle diğerlerinin faydalanacağı düşünülürse, çocuk bütün âleme nimettir.

4- Kendi elde edeceği hayat nimeti ve yaşamı boyu tadacağı lezzetler itibarıyla çocuk, kendine de nimettir ki, işte bütün bu faydalardan dolayı Allah-u Tealâ'nın hikmeti; insan türünü korumak, âlemi mamur etmek ve insandaki kabiliyetleri açığa çıkarmak için neslin artış düzenini yaratmayı gerektirmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, kız çocuğuna verdiği mukadder eceli gelinceye kadar yaşama hakkını onun elinden almaya babanın yetkisi olmadığından, çocuklarını öldürenlerin bu fiili açık bir zulümdür. Çünkü başkası faydalanacak ihtimaliyle, diğerine zarar verilemez.

Müşriklerden bazıları, diri diri gömme suretiyle kızlarını öldürerek, kat'î ve büyük kârları kaybetmiş, peşin birtakım zararları irtikâb etmişlerdir ki, bu yüzden onların işleri; kâr edeyim derken sermayeyi kaybeden tâcirin zararını ifade eden: **"Hüsrân"** tabiriyle zikredilmiştir.

C) Müşriklerin dünyadaki hasâret ve zararları birkaç yönden açıklanabilir:

1- Diri diri gömerek veya fakirlik korkusuyla öldürerek, ciğerpâreleri olan çocuklarını kaybetmeleri,

2- Kendi evhamlarına dayanarak, nefislerine haram ettikleri mallardan zarar etmeleri,

3- Putlarına hizmet uğruna, beyhûde yere birikimlerini israf etmeleri,

4- Allah-u Tealâ'ya şirk koşup iftira ederek, imanlarını kaybetmeleri,

5- Bütün bunlarla birlikte Hak Tealâ'nın rızasından mahrum olarak bizzat Allah-u Tealâ'nın Zat'ını kaybetmeleri ki bu, en büyük bir hüsrandır. *(Ebû Zehre)*

D) Müşriklerin, özellikle kız çocuklarını öldürmeleri, erkeklerin, baskın ve yağmalara katılma ve çalışma yollarıyla kazanç elde etmelerine mukabil, kızların bu işi yapamamasındandı.

Üstelik kızların ileride fakir düşmeleri durumunda, ictimaî yönden dengi erkeklerle evlenme şansları yoktu ki, bu da büyük bir utanç sebebiydi. Ayrıca fakirlik halinde kötü yollara düşme ihtimali büyük ölçüde muhtemeldi. Dolayısıyla daha ziyade kız çocukları öldürülüyordu ki, bunun sebebi; iktisadî (ekonomik) idi. Ahlâkî endişeler bunun bir uzantısıydı.

İslâmiyet, ilk günden itibaren cahiliyet döneminin kötü âdetlerini bertaraf etmeye başlamış, bu meyanda kızları diri diri gömme âdetinin kökünü kurutmak için, erkek ve kadınlardan alınan bî'atlara, **"Çocuklarını öldürmeme"** maddesini koymuştur.

Nitekim, **Mekke Fethi**'nden sonra, erkekler biatını müteakip, kadınlarla bî'at hakkındaki ayet-i kerimede:

(... وَلاَ يَقْتُلْنَ اَوْلاَدَهُنَّ ... (١٢) ...اذاَ جَآءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ) **"...Çocuklarını öldürmemelerine dair bî'at etmek üzere... sana geldiklerinde..."** *(Mümtahine:12'den)* buyrulmuş, **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallahu Anh)*dan, **Akabe** biatıyla ilgili rivayet edilen hadis-i şerifte de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٩ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « بَايِعُونِى عَلىٰ اَنْ لاَ تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئاً ، وَلاَ تَسْرِقُوا ، وَلاَ تَزْنُوا وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ ... »

29 - **"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınız, çalmayacağınız, zina yapmayacağınız ve çocuklarınızı öldürmeyeceğiniz... üzere bana bî'at edin!.."** *(Buharî, İman:9, No:18, 1/15)* buyurmuştur.

Bu rivayetlerden de açıkça anlaşılmaktadır ki, cahiliyet döneminde her türlü hakaret ve cinayetlere maruz kalan kadın cinsi, insan olarak görülme onuruna ancak İslâmiyetle kavuşmuştur.

2- **"Sefâhet"** tabiri; "Aklın hafifliği, istikrarsızlığı, düşüncesizliği ve beyinsizliği" anlamına gelmektedir ki bütün bunlar, zemmolunan ve beğenilmeyen vasıflardır. Zira çocuk öldürmek, fakirlik endişesiyle işlenmiştir ki, fakirlik tehlikesi gerçekten bir zarar sayılabilirse de, cinayetin zararı bundan daha büyüktür. Yine böylece; cinayet, gerçekten işlenmekte, fakirlik endişesi ise gelecekte beklenmektedir.

Hal böyleyken, az ve mevhûm (olup, olmayacağı kat'î surette belli olmayan) bir zarardan kurtulma gayesi güderek, kesinlikle en büyük zarar kabul edilen çocuk öldürme fiilini irtikâb etmenin sefâhet ve beyinsizlik olduğunda hiçbir şüphe yoktur. *(Tefsîr-i Kebîr, Ebû Hayyan)*

Bika'î *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; sefeh; kötü işe çabucak atılma, sersemlik ve hafif meşreplik gibi manalara gelmektedir ki, onların bu haline sebebiyet verenler, putların ağzından bizzat, yahut hizmetçilerinin dilleriyle konuşup kışkırtan şeytanlardır. Tabi ki, imtihan olsun diye o şeytanları onlara musallat eden ise ancak Allah-u Tealâ'dır. Nitekim:

(اَلَمْ تَرَ اَنَّآ اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَي الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا (٨٣) **"Sen bizim, kendilerini tehyîc etmeleri** (tam manasıyla kışkırtmaları ve kazan kaynatır gibi, içlerini yerinde duramaz bir halde kıvrandırmaları) **için, şeytanları kâfirler üzerine salıverdiğimizi görmedin mi?"** (Meryem Sûresi:83) kavl-i şerifi, bu hakikati en güzel şekilde tasvir buyurmaktadır.

3- **"İlimsizlik"** vasfının, **"Sefâhet"** vasfından sonra getirilmesi; bu sefihliğin, bilgisizlikten kaynaklandığını ifade etmek içindir ki, cehaletin, reddedilmesi gereken çirkinliklerin en büyüğü olduğunda şüphe yoktur.

Demek ki onlar, çocuklarını öldürme fiilini, yaptıklarında isabetli olduklarını sanarak yapmaktaydılar. Ve kendilerinin bu âlemdeki zararlardan nasıl korunacaklarını ve yaşamlarını en güzel şekilde nasıl tanzim edeceklerini iyi bildiklerini sanmaktaydılar.

Halbuki onlar, bu hususta nefislerine mağrur olup, bilmediklerini de bilmez haldeydiler. Zira cinayetlerinin şenaatini ve getireceği zararların kötü akıbetini bilip, iyiyi kötüyü tartacak muvazene gücüne sahip olsaydılar, bu feci katillere teşebbüs etmezdiler.

Bu kişilerin kötü hallerini en iyi tasvir eden ayet-i kerimeler:

﴿ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالاً (١٠٣) اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً (١٠٤) ﴾

"De ki: Size, ameller yönünden en ziyade zarar edenleri haber verelim mi? O kimseler ki, gayretleri, dünya hayatında boşa gitmişken hâlâ kendilerinin iyi bir iş yaptıklarını sanırlar!" *(Kehf Sûresi:103, 104)* kavl-i şerifidir.

Bika'î *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; muhkem bir ilme dayalı olan iş, iyice düşünülüp taşınıldıktan sonra basîret üzere, acele etmeden, yavaş yavaş işlenendir ki, sefeh bunun tamamen zıttıdır.

Bu yüzden Allah-u Tealâ, **"Sefeh"** tabirinden sonra, onun ifhâm ettiği (anlaştırdığı) cehalet mefhumunu, **"İlimsizce"** kavliyle sarahate kavuşturmuştur. Zira onların, çocuklarını öldürmeleri hiçbir ilme dayalı olmamıştır. Zaten öldürme denen cinayeti, meşru sebepler olmadıkça, hiçbir ilim tasvip etmez. Ancak evliyken zina etme, adam öldürme ve kâfirlerle yapılan muharebeler nedeniyle İslâm'ın müsaade ettiği öldürme fiillerinin hükmü, ilimsizlikle vasıflanamaz. *(Nazmü'd-dürer)*

İKİNCİSİ: (وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللهُ افْتِرَآءً عَلَى اللهِ) **"Ve Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiğini, Allah'a iftira ederek haram sayanlar"** kavl-i şerifiyle ilgili bazı meseleler vardır:

1- Mevlâ Tealâ, dördüncü olarak, onların, kendilerine helâl edilmiş olan şeyleri haram kılmalarını açıklamıştır ki, bunun da, ahmaklık türlerinin en büyüklerinden olduğu aşikârdır.

Zira bir insanın, türlü türlü, temiz ve lezzetli maddelerden kendisini ve başkalarını mahrum bırakması, üstelik bu yüzden azap çeşitlerinin en büyüğüne müstehak olması, akıl ve anlayışla bağdaşır bir şey değildir.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Allah'a iftira"**; Allah-u Tealâ'nın kendilerine helâl rızık olarak verdiği bazı yiyecekleri, şeytanların telkinleriyle: "Allah, bize bunları yasakladı!" diyerek kendilerine ve geride açıklandığı üzere bazı özel kimselere haram etmelerinden ibarettir ki, böylece onlar, ticareti çok iyi bildiklerini iddia ettikleri halde üç türlü zarara uğramışlardır:

A) Çocuklarını öldürmeleri sebebiyle can zararı,

B) Allah-u Tealâ'nın rızıklarını haram etmek suretiyle mal zararı,

C) Yaptıkları bu işleri, Allah-u Tealâ'nın emriyle yaptıklarını iddia etmek suretiyle, Allah-u Tealâ hakkında, "Kasten yalan söyleme" anlamında iftirada bulunmaları yüzünden din zararı ki, Allah-u Tealâ'ya iftiranın, kebâir günahların da en büyüğü olduğu hususu, izaha muhtaç değildir.

3- Bu ve bundan önceki birkaç ayet-i kerimede Mevlâ Tealâ, Arap müşriklerinin, akıl ve fikir kabul etmeyecek cehalet ve dalâletlerine, iktisâdî ve ictimâî yaşantılarıyla ilgili perişanlıklarına dikkat çekmiştir ki, bu meseleler iyice düşünüldüğünde şu gerçekler anlaşılır:

Bu ayet-i kerimelerde bahsi geçen yanlış uygulamaların nakledilişi, sadece Arap müşriklerinin durumlarını tasvir etmekle kalmayıp, genel manada müşrikliğin icraat noktayı nazarından milletleri nasıl beyhûde masraflara giriftâr ettiğini ve ne türlü bir iktisâdî çöküntüye dûçâr ederek, dinî ve dünyevî perişanlıklara sürüklediğini ve netice itibarıyla bu ayet-i kerimede zikredildiği üzere; büyük bir hüsrâna maruz bıraktığını göstermektedir.

Yeri gelmişken, iman ile şirk mefhumlarını, biri itikadî diğeri amelî olmak üzere iki yönden ele alalım:

1- İlk olarak inanç noktayı nazarından bakacak olursak; müvahhid bir mümin, Allah-u Tealâ'dan başka bir hakem ve O'nun hükmü dışında bir hüküm tanımadığından bütün amel ve hareketlerinde yalnız o açıdan gayret göstereceği için, çalışma ve kazancında Allah-u Tealâ'dan başkasının hükmü namına bir kâr sevdasında bulunmayacağı gibi, Allah-u Tealâ'dan başkasının hükmü gereği de bir masraf yapmaz.

Bu yüzden yaptığı bütün harcamalarda yalnız doğru ve adâletten ibaret olan hükmullah namına ve sadece İlâhî kanunlara uygunluk çerçevesinde bir

harcamada bulunmayı tercih eder ki, bu türlü harcamaların hepsi de akıbet itibarıyla halis bir hayır ve fayda kaynağı olur.

İnancı bu yönde olan müvahhid bir mümin, bu itikat ve imanını, amel noktayı nazarından da bu şekilde tatbik edebilirse, hem itikâden hem de amelen kâmil bir mümin ve tam bir müslim olmuş olacağından, dâr-ı dünyanın güzel neticesi olan cennet ona nasip olur.

Fakat bu inancını tatbik sahasına geçiremezse o zaman itikâden mümin olsa da, amelen müşrik durumunda ve fasık konumunda bulunur. Bundan dolayıdır ki, mecburen de olsa müşriklerin yönetimi altında kalıp, onların koydukları kurallara uyma ve ortak olma mecburiyetinde bulunanlar, itikadî veya amelî şirke sürüklenmekten kurtulamazlar.

Kalbî inanç bakımından onlara muhalefetle birlikte amel yönünden kendilerine benzemek, müşrik olmayı gerektirmese de amelî şirki iktiza edeceği gibi, kalbî rıza ise inanç bakımından da müşrik olmayı icap eder.

Nitekim: (... وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ (١٢١)) "(Besmelesiz kesilenden yeme hususunda) **onlara** (müşriklere) **itaat ederseniz, şüphesiz siz de elbette müşriklersiniz!"** *(En'am Sûresi:121'den)* kavl-i şerifinde bu gerçeğe işaret edilmiştir.

Hâsıl-ı kelâm; tevhid inancının amelî yönden ilk neticesi, o itikada sahip olan kişinin her yaptığı masrafı yalnız Allah-u Tealâ için yapmasını sağlayan bir iktisâdî muameledir.

2- Şirke gelince; itikadî noktayı nazardan şirk, "Allah-u Tealâ'dan başka gizli veya açık tapılacak ma'bûd ve hükmüne uyulacak hakem tanımak" anlamına geldiğinden, müşrik olan bir kimse icraatlarında bazen Allah-u Tealâ'yı hesaba katma duygusunu taşısa da, ekseriya kendisini daha yakın manada etkili farzettiği diğer ma'bûdları ve şerikleri namına gezer dolaşır.

Bunun için de; kazancında doğru hükme ters düşen beklentiler içine girdiğinden, yaptığı sarfiyatta, haksız, zararlı ve boşuboşuna o tanrıları adına birtakım vergi ve masraflara mahkum olur. Artık onun bütçesinde iki türlü masraf söz konusudur ki; birisi, Hakk'ın varlığının Zâtî vücûbuna binaen, sırf kendi şahsî duygusuyla ihtiyaç hissettiği cüz'î bir hayır masrafıdır.

İkincisi ise; şirk kurallarının kendisine yüklediği beyhûde, havâî, hayırsız bir tüketimden ibaret olan harcamalar ki, memleketleri yıkan, milletleri ezip harap eden, hayâtî ve ahlâkî buhranların, ictimâî ızdırapların en mühim sebeplerinden biri olan sefâlet-i iktisâdiyye (ekonomik çöküntü)nün en büyük nedeni, özellikle bu türlü harcamalardır.

Bu şekil masraflar, hiçbiri Allah-u Tealâ için olmayan boşuna bir istihlâk (tüketim) ve soyulmaktan başka hiçbir şey ifade etmez. Bilakis Allah-u Tealâ için ayrılan kazançları da kendine çeker ve onların güzelce harcanmasına engel olur. Artık bu halde bulunanların hiçbir hayırları olmayacağı gibi, bütün amelleri ve kazançları şeytanlar uğruna hebâen mensûra (rüzgâra tutulmuş toz gibi) telef olur gider. *(Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili:3/2060-2062)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) **"Onlar, gerçekten dalâlete düşmüşler ve mühtedî kimseler olamamışlardır"** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç mesele vardır:

1- **"Dalâl"** tabiri; maksada ulaştıran yolu şaşmaktır ki, burada maksat; dinî maslahatlar ve dünyevî menfaatlere ulaşmaktan mahrumiyettir.

Onlar, Allah-u Tealâ'ya ve kendi uydurdukları ortaklarına yaklaşma kastıyla dinî ve dünyevî kârlara ulaşmayı kastetmişlerken büyük zararlara uğramışlar ve günahları sebebiyle Allah-u Tealâ'dan uzaklaştırılmışlardır ki, böylece maksadına ulaştıracak yolu ararken başka yola giren konumuna düşmüşlerdir.

2- Mevlâ Tealâ, müşrikleri **"Dalâl"** vasfıyla niteledikten sonra, **"Onlar hidayet bulucu olamadılar"** cümle-i celilesini getirmiştir ki, bunda birkaç hikmet vardır:

A) Onların sapıklığının geçici bir gaflet nedeniyle olmayıp, sabit vasıfları olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü bazen sapıklık ârizî, hidayet aslî olabilir. Fakat bunlar hakkında sapıklık vasfı asil bir vasıftır.

B) Sapıklıkta olan kimsenin bazen hidayeti umulur. Bunlar hakkında ise böyle bir beklenti söz konusu değildir.

C) Bu cümle-i celile ile onların sapıklıkları tekid edilmiştir ki, fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürürken, bir de helâl rızıkları yasaklayarak fakirliğe düşmelerinden daha büyük sapıklık ne olabilir?

Bika'î *(Rahimehullah)* bu makamda müşriklerin cahiliyet dönemindeki sapıklıklarına misal olarak bazı rivayetler zikretmiştir:

Ebû Recâ el-Utâridî *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Biz, taşlara tapardık, taptığımız taştan daha iyisini bulduğumuzda onu bırakır, diğerini alırdık. Taş bulamadığımızda ise topraktan bir miktar toplayıp, davarı getirir, o toprak yığını üzerine süt sağar, sonra da, biz o mekânda kaldıkça onu tavaf ederdik.

Recep ayı girince, 'Okların demirlerini çıkartan aydır!' deyip, kendisinde demir bulunan hiçbir mızrak ve ok bırakmaz, muhakkak demirini çıkartarak, Recep ayında onu bir tarafa bırakırdık." *(Buharî, Meğâzî:66, No:4117, 4/1591, Dârimî, Mukaddime:1, No:4, 1/8)*

İmam-ı Mücâhid *(Rahimehullah)*, kendisini âzâd eden efendisi **(Sâib ibni Ebi's-Sâib** *(Radıyallahu Anh)*)ın şöyle anlattığını rivayet etmiştir:

"Ailem beni, içinde kaymak ve süt olan bir çanakla putlarına gönderdiler. Putların korkusu, benim kaymağı yememe mani oldu. Derken bir köpek geldi, kaymağı yedi, sütü içti, sonra da putun üzerine işedi. O putlar; **İsâf** ve **Nâile** idi." *(Dârimî, Mukaddime:1, No:3, 1/8)*

Harun ibni Muaviye *(Rahimehullah)* şöyle anlatmıştır: "Cahiliyet zamanında bir adam yola çıkarken yanına dört taş alır, üçüyle kazanını kaynatır, dördüncüsüne ise tapardı. Çocuğunu öldürür, köpeğine iyi bakardı." *(Dârimî, Mukaddime:1, No:3, 1/8)*

İşte böylece Mevlâ Tealâ, çocuklarını öldürme ve Allah-u Tealâ'nın helâl ettiklerini kendilerine haram etme sıfatlarıyla mevsûf olan kişileri, bu ayet-i celile'sinde açıklamış olduğu yedi sıfatla zemmetmiştir ki, bütün bunlar, kınama türlerinin en büyüğünü mucip kötü huylar olduğundan, tenkit hususunda tam bir beyanın nihâî noktası bundan ibarettir.

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Bilgisizce, sefehen çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiğini, Allah'a iftira ederek haram sayanlar, şüphesiz hüsrana uğramışlardır. Onlar, gerçekten sapmışlar ve mühtedî kimseler olamamışlardır."

Bu müşriklere, Allah-u Tealâ'ya güvenme yolu kapandığı için, fakirlik korkusu, onları, çocuklarını öldürmeye sevketmiştir. Bundan dolayı tahkik ehli: "Yakinî imanın hakikat ve emarelerinden biri de, (maddî imkânları garantiye almaksızın) tevekkül döşeği üzerine oturup, çok çoluk-çocuğa sahip olmaktır." buyurmuşlardır.

NîSÂBÛRÎ:

Çocuklarını öldürenler muhakkak hüsrana uğramışlardır. Çünkü bu muamele, kalplerinden acıma hissinin soyulup alınması neticesidir.

Ve onlar, Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları haram kılmışlardır ki, sûretâ haram kıldıkları rızıklar bellidir. Manevî olarak kendilerini mahrum bıraktıkları rızık ise, ehl-i kurbun (Allah-u Tealâ'ya yakınlık sahiplerinin) mertebelerini elde etme isti'dadı (kabiliyeti)dir.

RUHU'L-BEYAN:

Şunu bil ki; bu kimselere Allah-u Tealâ'ya güvenme yolu kapandığı için, fakirlik korkusu onları, çocuklarını öldürmeye sevketmiştir.

Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sirruhu'l-Ethar)* buyurmuştur ki: "Bu manevî yola evliyken giren boşamasın, bekârken giren ise kemâl bulmadıkça evlenmesin. Kemâl bulduktan sonra da, Rabbinin kendisine ilka buyuracağı ilhama göre amel etsin."

Kâmil velilerin birçoğu, çocuklarının (kendilerini ahiret azabına sevkettiklerini farkettiklerinde, onların) ölümünü tercih etmişlerdir. Çünkü talibi, Allah-u Tealâ'dan meşgul eden mal ve evladın hepsi fitnedir.

Nitekim **İbrahim ibni Edhem** *(Kuddise Sırruhu)* **Mekke**'de çocuğuyla buluştuğunda, kalbinde ona karşı bir meyil görünce, oğlunu göstererek: "İlâhım! Ya beni, ya bunu öldür!" der demez çocuğu öldü. Tabi ki en münasip olanı, bu meyli kalbinden tevhidle defedip, ölümüne beddua yapmamaktır. Çünkü dua, nefsinden yaptığı bir tasarruf olup, hakikatta mutasarrıf ancak Allah-u Tealâ'dır.

Allah-u Tealâ kulunu bir işe sokarsa, kul kendini o işten çıkartmayı üstlenemez. Ancak sabredip, Allah-u Tealâ'nın emrine muntazır olur. Çok çoluk-çocuğu olup, az malı olmak ve buna katlanmak, sâlikler katında muteber olan mücahede şekillerindendir.

Ayet: 140

Şeyh Üftâde Efendi *(Kuddise Sırruhu)*, **Hüdâî Hazretlerine** hitaben şöyle demiştir: "Hane halkın çok şiddetli açlık ızhar edip, sen onların helâke yaklaştıklarını görürsen, Allah-u Tealâ'ya tevekkül edip, sade dilinle değil, samimi kalbinle:

'Ey Allah'ım! Ben de onlar gibi zelil bir kulum, onlar da Senin kullarındır, benim de, onların da işi Sana kalmıştır, ben, kullarınla Senin arana giremem.' diyerek işi O'na teslim edersen, kolaylıkla maksadın yerine gelir, Rab Tealâ bütün işlerini görür."

Yine şöyle buyurmuştur: "Talibin tevekkülü o raddeye varmalıdır ki, bütün çocukları açlıktan ölse, onlara (Allah-u Tealâ'dan daha fazla acıyamayacağının farkına vararak, kendisini Allah-u Tealâ'nın zikrinden ve fikrinden meşgul edecek şekilde) acımamalıdır.

Bilakis; 'Bu Rab'dır, bu da kuludur, ben işimi Allah-u Tealâ'ya ısmarlıyorum. Şüphesiz Allah kulları hakkıyla görendir.' demelidir."

Sâib *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir:

« فِکْرِ آبُ و دانَه کُنْجِ قَفَسْ بیحاصِلَسْتْ * زیرِ چَرْخِ اَنْدیشَهءِ روزی چرا باشَدْ مُرادْ »

"Kafesin köşesinde su ve dane düşüncesine kapılmak boşuna,
Felek çemberinin altında rızık endişesi nasıl murad ola!"

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; ayet-i celile'de geçen **"Lâşe"** tabiri, dünya leşine işarettir. Çünkü o, kokmuş bir leştir.

Nitekim bazısı şöyle demiştir:

« وَمَا هِیَ اِلاَّ جیفَةٌ مُسْتَحیلَةٌ * عَلَیْهَا کِلابٌ هَمُّهُنَّ اجْتِذَابُهَا
فَاِنْ تَجْتَنِبْهَا کُنْتَ سِلْماً لاَهْلِهَا * وَاِنْ تَجْتَذِبْهَا نَازَعَتْکَ کِلاَبُهَا »

"O dünya ancak kokmuş bir leştir,
Üzerindeki köpeklerin derdi, onu çekiştirmektir.
Ondan uzak durursan, ehliyle barışık olursun,
Sen de çekiştirirsen, köpekleriyle çekişip durursun."

٣٠ – عَنْ عَلِیٍّ (رضی الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَوْحَی اللهُ اِلیٰ دَاوُدَ یَادَاوُدُ! مَثَلُ الدُّنْیَا کَمَثَلِ جِیفَةٍ اجْتَمَعَتْ عَلَیْهَا الْکِلاَبُ یَجُرُّونَهَا اَفَتُحِبُّ اَنْ تَکُونَ کَلْباً مِثْلَهُمْ فَتَجُرَّ مَعَهُمْ؟ یَا دَاوُدُ! طَیِّبُ الطَّعَامِ وَلَیِّنُ اللِّبَاسِ وَالصِّیتُ فِی النَّاسِ وَفِی الْاٰخِرَةِ الْجَنَّةُ لاَتَجْتَمِعُ اَبَداً »

30 - **Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah-u Tealâ, Davud** *(Aleyhisselâm)***a: 'Ey Davud! Dünyanın hali; köpeklerin başına üşüşüp çekiştirdikleri bir lâşe gibidir. Sen de onlar gibi bir köpek olup, onlarla birlikte çekiştirmek ister**

misin?' (Dünyada) **lezzetli yemekler, hoş konuşmalar, insanlar arasında meşhur olmak hem de ahirette cennet**(e kavuşmak) **asla bir araya gelmeyecek şeylerdir.' diye vahyetmiştir."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, No:6215, 3/214)*

Hâfız *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« هُمایِ چوُنْ تو عَلیِ قَدْرحِرْصِ اُسْتُخوانْ تاکَیْ*دَرِیغْ آنْ سایَهءِ دَوْلَتْ کَه بَرْ نااَهْلْ اَفْکَنْدی »

"Senin gibi kıymetli bir kişinin kemik düşkünlüğü ne zamana dek (sürecek), **Vay o devlet gölgesine ki, ehil olmayanlar üzerine salınmıştır."**

Seyyid Vehbî Efendi *(Kuddise Sırruhu)* bu beyte şu işarî manayı vermiştir: "Ey aşık-ı sadık! Senin gibi mak'ad-ı sıdk makamının en üst burcunda yer tutmuş bir kişi:

٣١ – « اَلدُّنْیا جیفَةٌ وَطُلّابُها کِلابٌ »

31 - **"Dünya bir leştir, talipleri ise köpeklerdir."** *(Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, No:1313, 1/409)* haberi sırrınca, kemik mesabesinde olan dünya leşine ehli dünya köpekleri gibi daha ne kadar harîs ve düşkün olacaksın?! O kıymetli ömür sermayesine ve elindeki fırsat ve devletler saye (nimet ve gölge)sine yazıklar olsun ki, onların kıymetini bilmeyip, hak etmeyen nefsin hevası yoluna sarfetmektesin!" *(Şerh-i Dîvân-ı Hâfız:2/606)*

Atılan kan, din kanının üzerine akıtıldığı (kendilerinden sebep dinin heder edildiği) şehvetler ve lezzetlerdir.

Hınzır eti, şeytan işi olan bütün pis fiillerdir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(... اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَیْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّیْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠))

"Şüphesiz şarap, kumar, (tapınılmak için) **dikilmiş taşlar ve fal okları, birer şeytan işi pisliktir. Ondan sakının!"** *(Maide Sûresi:90'dan)* buyurmaktadır.

Rics kelimesinin gerçek manası; "Hak yoldan uzaklaşma" demektir. Dolayısıyla rics; seni, Hak Tealâ'dan ayıran her şeydir.

Allah'tan gayrisi anılan fısk'a gelince; bu, Hakk'ın gayrini talep uğrunda haktan çıkış demektir.

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« خلاَف طَرِیقَت بُوَدْ کاَوْلِیاَ * تَمَنّاَ کُنَنْدَ اَزْ خُداَ جُوزْ خُداَ »

"Allah (-u Tealâ) **dan, O'ndan başkasını istemek var ya!**
Hele de evliyanın böyle yapması, tarîkata aykırı olur."

İşte bu sayılanlara tevessül etmek, seni Allah-u Tealâ'dan ve kurubâtından mahrum bırakacağı için yasaklanmıştır. Ancak insanın ihtiyacını karşılayacak kadarı müstesnadır. Çünkü zaruretler, mahzurları mubah kılarlar.

٣٢ – عَنِ ابْنِ الْاَدْرَعِ (رضی الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « ... تَمَعْدَدُوا وَاخْشَوْشِنُوا وَانْتَضِلُوا وَامْشُوا حُفَاتاً »

32 - **İbni Edra'** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: **"Me'adleşin** (zevku sefayı bırakma hususunda atam, **Adnan** oğlu **Me'add**'e benzeyin); **sert** (kumaş) **giyinin, ok atın ve yalınayak gezin!"** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:26314, 5/304, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:84, 19/40, İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, 4/291)* hadis-i şerifi, refah ve zevkusefada aşırılıktan menetmekle birlikte aynı zamanda tevazuya teşvik etmektedir.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Muaz ibni Cebel** *(Radıyallahu Anh)*ı **Yemen**'e gönderirken:

٣٣ – عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لَهُ لَمَّا بَعَثَهُ اِلَى الْيَمَنِ: « اِيَّاكَ وَالتَّنَعُّمَ ، فَاِنَّ عِبَادَ اللهِ لَيْسُوا بِالْمُتَنَعِّمِينَ »

33 - **"Zevke dalmaktan sakın! Çünkü Allah'ın** (sevgili) **kulları, zevku sefa erbabı değillerdir.!"** *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, No:23, Sh:18, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliya:5/155)*

« بنازو نعمت دنیا منۀ دل * كه دل برداشتن كاريست مشكل »

"Kalbin minneti, dünyanın nimet ve süsünedir,
Gönlü ondan ayırmak gayet zor bir iştir."

Artık akıllı kişi, dünya hususunda insanların en zahidi olmalı, nebîler ve kâmil veliler gibi yaparak sebeplerden sıyrılmalıdır.

Meşayıhtan birisi şöyle anlatmıştır:

Sahrada bir kuyunun başına gelen bir fakir gördüm ki, kovasını kuyuya sarkıtınca ipi koptu, kova suya düştü. Bir zaman durduktan sonra: "Ya Rabbi! İzzetin hakkı için ya kovamı bana verirsin de burayı terkederim, ya da bana buradan ayrılmam için izin verirsin." dedi.

O sırada susamış bir ceylan kuyunun başına geldi, kuyunun içine bakar bakmaz su kabarıp kuyunun ağzına kadar yükseldi, o zaman o kişinin kovası da kuyunun ağzına gelince o fakir kovasını alıp, ağlamaya başladı ve:

"Ey İlâhım! Benim, Senin katında ceylan kadar da mı değerim yoktu?" deyiverdi. O zaman bir hâtif kendisine: "Ey miskin! Sen iple kovayla geldin, ceylansa bize tevekkülünden dolayı sebepleri bırakarak geldi!" diye nida etti.

İşte bu kıssada, Allah-u Tealâ'nın gayri her şeyden kemâl-i inkıta' (tamamen ayrılman)ın faziletine delâlet eden ibretler vardır.

Ayrıca bu ayet-i kerimede; akıllı kişinin, haramlardan sakınması gerektiği gibi, bedenine zarar veren şeylerden de ihtiraz etmesinin lüzumuna işaret vardır ki zarar veren şeylerden biri de; karnını tıka basa doyurmaktır.

Nitekim eserde: « رَأْسُ الدَّاءِ الْامْتِلاَءُ وَرَأْسُ الدَّوَاءِ الْاحْتِمَاءُ » **"Hastalığın başı, tokluk, ilacın temeli de perhizdir."** buyrulmuştur.

« آن حكيمى كه در حكمت سفت * كل قليلاً تعش كثيراً گفت »

"Hikmeti yerinde ve sağlam olan bir zat,
Şöyle dedi: 'Az ye ki çok yaşayasın.' "

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« ندارند تن پروران آگهی * که پر معده باشد ز حکمت تهی »

"Can besleyenler, farkında değildirler ki;
Midesi dolu olan, hikmetten boştur!"

İBNİ ACÎBE:

Kalplerini zayi edip de bâkir hakikatleri ve gizli ilimleri elde edemeyen, bilâkis ilimsiz ve basîretsiz bir şekilde cahilâne söz ve işlerle uğraşanlar, muhakkak hüsrana uğramışlardır.

Aynı zamanda bu kişiler, dışlarına değer vermeyip, kalplerini temizleyerek, alışkanlıklarını terketmeleri şartıyla Allah-u Tealâ'nın kendilerine nasip edeceği ilimler ve sırları, kendilerine haram kılmışlardır.

Çünkü onlar zahirî ilimlere ve kişiliklerini korumaya şartlandıklarından dolayı, dışlarıyla uğraşmayı bırakıp, kalplerini temizlemekle meşgul olma (tasavvufla uğraşma) hakkında haram fetvası vermişlerdir. Halbuki mürûet ve kişilik, takva ve dinden başka bir şey değildir.

Nitekim **İmam-ı Mâlik** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٣٤ - « قَدْ ضَلّوا عَنْ طَرِيقِ الْوُصولِ ، وَمَا كانوا مُهْتَدِينَ اِلىٰ طَرِيقِ الْخُصوصِ ، مادَاموا عَلىٰ ما هُمْ عَلَيْهِ مِنْ زِيِّ اللُّصوصِ »

34 - **"Onlar** (zâhirî âlimler), **hırsızlar gibi olma halinde bulundukları sürece, vusûl yolundan şaşmışlar ve husus yoluna erememişler demektir."**

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Müşriklerin, Allah'ın helâl rızıklarını haram ederek, Allah-u Tealâ'ya iftirada bulunduklarını beyan eden diğer bir ayet-i kerime:

﴿ قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَاماً وَحَلالاً قُلْ آللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ (٥٩) ﴾

"De ki: Allah'ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram kılmanıza (ne dersiniz?) **Söyleyin bakalım! De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"** *(Yunus Sûresi:59)*

Ayet: 141

وَ هُوَ الَّذِى اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَاتُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (١٤١)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (141)

(وَ هُوَ) **O** (Allah-u Tealâ), (اَلَّذِى) **öyle bir Zat'tır ki,** (اَنْشَاَ) **inşa etti** yani; yaratıp, yetiştirdi,neyi? (جَنّٰتٍ) **bahçeleri,** öyle bahçeler ki, (مَّعْرُوشٰتٍ) **çardaklı,** daha öyle bahçeler ki, (وَّغَيْرَ مَعْرُوشٰتٍ) **çardaksız,** daha neyi yetiştirdi? (وَالنَّخْلَ) **hurmaları,** daha? (وَالزَّرْعَ) **ekini,** yani; hurmaları ve ekinleri, onlar ne olduğu halde? (مُخْتَلِفاً) **farklı,** ne? (اُكُلُهُ) **meyvesi,** daha neyi yarattı? (وَالزَّيْتُونَ) **zeytini,** daha? (وَالرُّمَّانَ) **narı,** onlar ne olduğu halde? (مُتَشَابِهاً) **birbirine benzeyici,** daha? (وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ) **birbirine benzemeyici,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مَعْرُوشٰتٍ) kelimesi, (جَنّٰتٍ) kelimesinin sıfatı olmak üzere mensubtur.

2- (اَلنَّخْلَ ، اَلزَّرْعَ ، اَلزَّيْتُونَ ، اَلرُّمَّانَ) kelimeleri, (جَنّٰتٍ) kelimesi üzerine ma'tûftur.

3- (مُخْتَلِفاً) kelimesi, (اَلنَّخْلَ وَ اَلزَّرْعَ) kelimelerinden hal olmak üzere mensûbtur.

4- (مُتَشَابِهاً) kelimesi, (اَلزَّيْتُونَ وَ اَلرُّمَّانَ) kelimelerinden hal olmak üzere mensûbtur.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(كُلُوا) **yeyin,** neden? (مِنْ ثَمَرِهِ) **her birinin meyvesinden,** ne zaman? (اِذَا اَثْمَرَ) **meyve verdiği zaman,** (وَاٰتُوا) **ve verin,** neyi? (حَقَّهُ) **onun hakkını,** ne zaman? (يَوْمَ حَصَادِهِ) **hasadı** (devşirilip, biçildiği) **günü,** (وَلَاتُسْرِفُوا) **israf etmeyin,** (اِنَّهُ) **şüphesiz O,** (Allah-u Tealâ) (لَا يُحِبُّ) **sevmez,** kimi? (الْمُسْرِفِينَ) **israf edicileri.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اِذَا اَثْمَرَ) cümle-i celilesindeki, (اِذَا), müstakbel zaman zarfı olup, şart manasını mütazammin olduğu için, mahallen mensûbtur. Şartın cevabı, makablinin delâletiyle mahzuftur ki takdir: (اِذَا اَثْمَرَ فَكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ) şeklindedir.

2- (يَوْمَ حَصَادِهِ) terkibindeki, (يَوْمَ), zarf-ı zaman olup, (اٰتُوا) fiiline müteallîktır.

3- (لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ) cümlesi, (اِنَّ) nin haberi olmak üzere mahallen merfûdur.

MEÂL-İ ŞERİF

Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, meyveleri çeşitli hurmaları ve ekin(ler)i, birbirine benzer ve benzemez bir halde zeytin(ler)i ve nar (lar)ı yaratan O'dur. (Herbiri) meyve verdiği zaman, meyvesinden yeyin. Hasadı gününde (devşirilip toplandığında) hakkını (zekat ve öşrünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O (Allah-u Tealâ), israf edenleri sevmez.

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Kur'an-ı Kerim'in medârı (ilgi alanı), tevhid, nübüvvet ve onlarla ilgili konularla, ahiret, kaza-kader ve kulun ihtiyarî fiilleri olup, özellikle bu sûre-i celilede bu temel konular itkan üzere takrîr (sağlam bir şekilde beyan) edilerek bâhusus şu meselelere yer verilmiştir:

1- Saîdlerle şakîlerin durumunun şerhedilişi,

2- Dirilmeyi inkâr edip, şirk koşan müşriklerin fiillerinden defaatle ta'cîb (hayrete düşürme),

3- Onların gidişatının tenkidi ve huccetsiz olarak davetçiyi inkâr etmeleri yüzünden tevbîh üzere tevbîh (azar üzere azar), şöyle ki:

a) İnsanların en doğrusu olduklarını iddia ettikleri halde, batıl sözlerinin ve fasid iddialarının nakli,

b) İnsanların en basîretlisi olduklarını savundukları halde, delilsiz ve dayanaksız bir şekilde, kendilerine doğru yolu gösterene karşı gelmelerinin beyanı,

c) İnsanların en akıllısı oldukları şeklindeki iddialarına rağmen, inadına mucize istemelerinin zikredilmesi,

d) Teşekkür hususunda insanların en vefalısı olduklarını söyledikleri halde, zor zamanda Allah-u Tealâ'yı tevhid edip, rahat zamanda ortak koşmalarının izahı,

e) İnsanların en şecaat ve cesaretlisi olduklarını dava ettikleri halde, cinlere ibadet edip onlara sığınmalarının hikaye edilişi,

f) Allah-u Tealâ'nın, kendilerine verdiği canlı cansız rızıklar hususunda kendiliklerinden yaptıkları ve atalarından naklen sürdürdükleri şaşılacak muamelelerinin izahı ki;

Böylece Mevlâ Tealâ, onlara değer vermek ve sözlerine aldanmaktan insanları nefret ettirmek için müşriklerin akıllarının zayıflığına ve ilimlerinin kıtlığına dikkat çektikten sonra bu ayet-i kerimeyi getirerek, mülkünün büyüklüğünü, kudretinin şumûlünü, tercih gücünün ve azametinin zuhurunu beyan buyurmuştur.

Dolayısıyla Mevlâ Tealâ, onların, kendi izni olmadan O'nun mülkünde tasarruf ve teşrî'lerinin ne kadar şaşılacak bir şey olduğu hususundaki beyanına ziyadeten ve tevhidi isbata dair huccet ikamesine ilaveten, tekrar başa dönerek en büyük medâr ve en kuvvetli temel olan tevhidin delillerini serdetmiştir.

Ayet: 141

Sebeb-i nüzûl:

Ayet-i celilenin, özellikle de **"İsrafı nehyeden"** kısmının iniş sebebi hakkında üç rivayet zikredilmiştir:

1- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; bir kere **Sabit ibni Kays** *(Radıyallahu Anh)* kendisine ait beşyüz adet hurma ağacını devşirdikten sonra, "Bu gün kim gelirse mutlaka onu yedireceğim!" dedi ve aynı gün içinde bütün meyveleri gelenlere yedirdi, akşamladığında ailesine ayıracağı hiçbir meyve kalmamıştı.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirerek, onun yaptığı bu muameleyi beğenmediğini belirtmek suretiyle, eldeki mahsûlün tümünün tasadduk edilmeyip, çoluk-çocuğa da birşeyler ayrılmasını emir buyurdu. *(Taberî, No:14042, 5/370, Beğavî, Zâdü'l-Mesîr, Bahru'l-ulûm, Tefsîr-i Kebîr)*

2- İbni Cüreyc *(Rahimehullah)*dan nakledildiği üzere; **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallahu Anh)*ın hurması toplandığı gün, meyvelerden hiçbir şey kalmayacak kadar tasaddukta bulunması üzerine bu ayet-i celile indi. *(İbni Ebî Hâtim, No:7966, 5/1399, Bahru'l-ulûm)*

3- Ebu'l-Âliye *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; evvelce Müslümanlar, zekât haricinde mal verirlerdi. Sonra işi rekabete sokarak mallarını bolca vermeye başladılar. Bunun üzerine Allah-u Tealâ bu ayet-i celileyi indirerek, mal verme hususunda israfı nehyetti. *(Taberî, No:14040-42, 5/370, İbni Ebî Hâtim, No:7961, 5/1399)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَ هُوَالَّذِى اَنْشَأَ جَنّٰتٍ مَعْرُوشٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشٰتٍ) **"Çardaklı, çardaksız bahçeleri yaratan O'dur"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilede geçen konuları bu sure-i celilede delil olarak 99. ayet-i kerimede evvelce de zikretmişti ki, o ayet-i kerimede; ekin, hurma, üzüm, zeytin ve nar bahçeleri olarak beş türden bahsedilmişti.

Tefsirinde bulunduğumuz ayet-i kerime'de ise; bizzat beş şeyden bahsedilmiş fakat sıralamada bir değişiklik yapılarak; üzüm, hurma, ekin, zeytin ve nar zikredilmiştir.

Ayrıca o ayet-i celilede: **"Meyve verdiği vakit, onun meyvesine ve olgunlaşmasına bakın!"** buyrularak, mahsullerin yetişirken geçirdikleri safhalar düşünülüp, hikmetli yaratıcının varlığına delil alınması emredilmiş, bu ayet-i kerimede ise; **"Meyve verdiği vakit, meyvesinden yeyin, ve hasadı gününde hakkını verin!"** buyrulmuştur.

Böylece ekinlerden faydalanma izniyle birlikte bir kısmının fakirlere sarfedilmesi emredilmiştir. Demek ki, iki ayet-i kerime arasındaki fark, orada Allah-u Tealâ'nın birliğine istidlâl, burada ise mahsullerle intifa izni belirtilmiştir.

Bu yüzden o ayet-i kerimenin sonunda: **"Şüphesiz ki bunlarda, inanan bir kavim için elbette ayetler vardır."** buyrulmuş, peşinde gelen 100. ayet-i kerimede de: **"Onlar, cinleri Allah'a ortaklar ettiler..."** buyrularak, şirk konusu işlenmiştir.

Bu ayet-i kerimede ise nimetler sayıldıktan sonra, **"Meyve verdiğinde meyvesinden yeyin ve hasadı gününde hakkını verin!"** buyrulmuştur ki, buradaki **"Yeyin"** emri, mümin-müşrik herkese tevcih edilmiştir. Zira bu, nimeti beyan ve ibret almaya davet niteliğindedir.

"Hakkını verin!" emrinin ise, müşriklere tevcihi uygun olmayacağından, bu büyük nasip müminlere tahsis edilmiştir. Bu da göstermektedir ki, Allah-u Tealâ'nın varlığı ve birliği konusunda delil bulma emri, O'nun yarattıklarından istifade izninden öncedir.

Zira bu istidlâl ve araştırmadan kazanılacak saadet, ruhanî ve ebedî bir mutluluk, mahsullerden faydalanmanın getireceği saadet ise, çabuk tükenen cismanî bir menfaattir ki, ruhanî cihetin takdiminin evlâ olduğu aşikârdır.

2- Cümle-i celilede geçen: **"İnşâ"** fiili, "Yaratmak, halketmek ve icat etmek" anlamında olup, Mevlâ Tealâ'nın, bu cümle-i celilede bu tabire yer vermesi şu hakikatleri açıklamaktadır: Ziraatla uğraşan kişiler, mahsullerin, kendi bakımlarıyla geliştiğini, zira tohumu atan, toprağı süren, sulayan, zararlardan koruyanların, kendileri olduğunu sanmaktadırlar.

Mevlâ Tealâ, bu cümle-i celilesiyle ekinleri yoktan yaratanın, geliştirenin ve onlara hayat veren suyu indirenin, onlar değil, kendisi olduğunu belirtmiştir. Nitekim:

(أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾) **"Ektiklerinizi gördünüz mü? (Söyleyin bakayım!) Onu bitiren (yetiştiren) siz misiniz, yoksa yetiştiriciler biz miyiz?"** *(Vâkı'a Sûresi:63, 64)* kavl-i şerifi, bu hususu beyan etmektedir.

Gerçekten de bitkinin kökünden suyun emilip, en üst noktaya ulaşıncaya kadar inişli çıkışlı bir yol takip ederek, ağaç dallarının, ekin ve meyvelerin yapraklarının en ücra köşesine varması ve sıkıldığı vakit, onlarda su görülmesi, Hakîm olan Allah-u Tealâ'nın kudret ve yönetiminden hariç olarak düşünülemez.

Dolayısıyla ağaçları geliştiren, ekin ve meyveleri yetiştiren, ancak Allah-u Tealâ'dır. Toprak kendi başına fidanı çıkaramayacağına, ekin ve meyveleri de kendiliğinden yetiştiremeyeceğine göre, onları inşâ eden, Allah-u Tealâdan başkası olamaz.

3- **"Çardaklı, çardaksız"** tabirinden ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) **"Çardaklı ve çardaksız"** tabirlerinin her ikisinden de kastedilen; "Üzüm asmasıdır". Çünkü bazı üzümlerin çardağı yükseltilip, üzümler onun üzerinde sarkıtılır, bazısı ise toprağın üzerinde yaygın bir halde kalır. Bu görüş, **İmâm-ı Dahhâk** *(Rahimehullah)*a nispet edilmiştir.

B) **"Ma'rûşât"**, kendisi için çardak ve asma yapılan üzüm, **"Gayr-i ma'rûşât"** ise, kabak ve karpuz gibi toprağın üzerine serilerek yetişen şeylerdir.

C) Çardaklı olanlar, kendisini taşıması için çardağa muhtaç olan üzüm ve benzeri bitkilerdir. Çardaksız olanlar ise, sapının gücünden dolayı düz

duran ve yukarı doğru yükselmek için çardağa muhtaç olmayan hurma ve benzeri ağaçlardır. Bu iki görüş, **İbni Abbas** ve **Ebû Ubeyde** *(Radıyallahu Anhum)* dan nakledilmiştir.

D) Yine **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan başka bir görüşe göre; **"Ma'rûşât"**, bahçelerde ve mamur arazide insanların dikip ihtimamla yetiştirdikleri, **"Gayr-i ma'rûşât"** ise, sahralarda ve dağlarda kendiliğinden yabanî olarak biten meyvelerdir.

E) Meyve verenler, vermeyenler,

F) Kimse giremesin diye etrafında duvar bulunup, bulunmayanlar,

G) Dallarının bazısı bazısından yüksek olanlar, olmayanlar. Nitekim, portakal gibi ağaçların dallarının sıklığı sanki çardak üzerinde yetişen ekinler gibidir. *(Tefsîr-i Kebîr, Zâdü'l-mesîr, Ebû Hayyân, Ebû Zehre)*

4- Bazı meyvelere çardak yapılmasının hikmetiyle ilgili olarak, **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullah)* başlıca üç şey zikretmiştir:

A) Meyvenin yere sarkmamasını sağlamak,

B) Çabuk olgunlaşması için görünür hale getirmek,

C) Eğilmeden toplanılabilmesini temin etmek.

İKİNCİSİ: (وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ) **"Meyveleri çeşitli hurmaları ve ekini, birbirine benzer ve benzemez bir halde zeytini ve narı"** kavl-i şerifiyle ilgili bazı meseleler vardır:

1- Burada geçen: **"Nahl"** tabiri, hurmadan ibaret olup, **"Zer' "** tabirini ise **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*, "Kendisinden azık olarak istifade edilen hububat çeşitlerinin tümü" olarak tefsir etmiştir.

Bu ikisi, asıl yiyecekler ve temel azıklar olduğu için önce zikredilmişlerdir. Zira insanların bunlara ihtiyacı, çok önem arzetmektedir. Hurma; azık ve meyve, ekin ise; hem insanın, hem de hayvanların gıdasıdır. Ayrıca hayvanlar da insanın gıdasıdır.

İşte bütün bunlar, Allah-u Tealâ'nın nimetlerindendir ki, onları biz yaratmadık. Velâkin bu varlık âleminin yaratıcısı onları inşâ etti de tohum ve çekirdek halindeyken yarıp geliştirmesini üstlenerek onları yüksek bir hurma ağacı yahut sapı üzerinde durabilen iri bir bitki haline getirdi.

Bu hususta daha önce geçen ayet-i kerime, tevhidi isbat sadedinde inzal buyrulmuş olduğu için orada küçük taneli olan ekinler önce anılmıştır. Zira Allah-u Tealâ'nın tam olan kudretine, dolayısıyla da birliğine delâlet yönünden, kendisinden daha büyük olan şeylerden daha çabuk faydalanılan ve daha ziyade ibrete vesile olan ufak taneler, öncelik hakkına sahiptir.

Bu ayet-i kerime'de ise, mahsullerle faydalanma konusu işlendiği için, özellikle muhatap olan Araplar nezdinde hurmanın menfaati daha belirgin olduğundan, onun bahsi öne alınmıştır. *(Ebû Hayyân)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"Ükül"** tabiri, asıl lügatında; "Her yenen şey" olmakla birlikte burada maksat, iki türlü olabilir:

A) Eğer (أُكُلُهُ) tabirindeki zamir, (نَخْلٌ وَ زَرْعٌ) kelimeleri birbirine atfedildiği için müfred kabul edilerek her ikisine birden raci kabul edilirse, o zaman maksat, hurma ve ekinlerin meyveleridir.

Bunların farklılığı ise, hurma ve ekin türlerinden her bir çeşidin tadının, renginin, hacminin, kokusunun ve iyi-kötü kalitesinin diğer türe muhalif olmasıdır. Bu gerçekten de böyledir. Yetişme tarzı çok benzese de, onları büyüten topraktaki unsurlar ve geliştiren gübreler bir olsa da, hurma ve diğer meyvelerin tadımları çok farklıdır.

B) Eğer zamir sadece en yakınındaki (زَرْعٌ) tabirine aitse, o zaman ekinlerin ürünlerinin muhtelif oluşu, şekillerinin ciddi manada farklılığından bahis konusu olmuştur.

Nitekim; buğday, arpa, darı, fasulye, mercimek, burçak, pirinç ve diğer tanelerin şekilleri gerçekten çok değişiktir. Hurmanın şekli ise, ancak küçüklük ve büyüklük suretiyle farklılık arzeder. *(Ebû Hayyân)*

3- **"Birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar"** cümle-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

A) **"Zeytin ve nar"** hakkında kullanılan: **"Benzeyen ve benzemeyen"** tabirine birkaç mana verilmiştir:

1- Bazı fertlerinin renklerinin benzeyip, tat ve şekillerinin benzemeyişi

2- Bazı efradının tatları benzeyip, şekil ve renklerinin benzemeyişi,

3- Fertlerinden bir kısmının şekilleri benzeyip, tat ve renklerinin benzemeyişi ki, **İbni Münzir** ve **Ebu'ş-Şeyh**'in, **İbni Cüreyc** *(Rahimehumullah)*dan naklettiği: "Görünüşü benzer, tadı benzemez." sözü de bu manadadır. *(İbni Atıyye, Âlûsî, İbni Ebî Zemenîn, Hûd ibni Muhakkem, İbnü'l-Arabî)*

B) **İbnü'l-Arabî** ve ondan naklen **Kurtubî** *(Rahimehumellah)*ın beyanları vechile; bu cümle-i celilelerde, Allah-u Tealâ'nın varlığı ve birliği hususunda üç delil mevcuttur:

1- Geride zikredildiği üzere; değişikliğe maruz kalan şeylerin, mutlaka bir değiştiriciye muhtaç olmaları,

2- Allah-u Tealâ'nın bizlere yapmış olduğu lütuf ve minnetleri düşünecek olursak, Allah-u Tealâ bizi yarattığında isteseydi bizim için gıdalar yaratmazdı. Yaratsa bile o gıdaları tatlı ve güzel yapmazdı. Öyle yaratsa bile onların ulaşımını kolay yapmayabilirdi.

Kendisine hiçbir şey vacip olmadığından yaratırken bunları yapması O'na gerekli değildi. Yaptığına göre, bunları fazl-u keremiyle yaptı. Nitekim yoktan yaratması da, amelden önce mükâfat, azaptan önce sevapla işe başlama kabilinden, iyiliğine şahit tutma anlamına gelmiştir.

3- Allah-u Tealâ'nın kudretinin delillerinden bir diğeri de; dibe doğru çökme niteliği taşıyan suyun, Kâdir-u Vâhid olan Zat'ın kudretiyle, ağacın aşağısından yukarısına, köklerinden dallarına çıktıktan sonra o dallarda, kendi cinsinden olmayan yapraklar ve sıfatından hariç (özellikleri farklı)

olan meyveler yetişmesidir ki, onlarda dolgun cüsseler, parlak renkler, taze mahsuller ve lezzetli tatlar bulunmaktadır.

Heyhât! Nerede tabiat ve doğa denen şeyler ve türleri? Nerede filozoflar ve milletleri?! Tabiat ve doğa denen şeyin bu eşsiz sanatı icra etmeye ya da bu şaşılacak düzeni tesis etmeye gücü olabilir mi?

Asla! Akıl ve mantık yönünden düşünülecek olursa, bu eşsiz sanatların tümünün icrasının ancak hayat, ilim, kudret ve irade sahibi bir Zat tarafından yapılabileceği açıkça anlaşılır.

Bütün akıllılar şunu iyi bilmektedirler ki, okuma yazma bilmeyen bir kişi, yazı satırlarını tanzim edemez, yeteneksiz sıradan bir şahıs da ipekteki zinet ve dokumayı yapmaya kadir olamaz. Artık bizler, her şeyin başında ve sonunda, bir ayet ve mucizesi bulunan Zat'ı tesbih ederiz!

C) Kurtubî *(Rahimehullah)* bu ayet-i celilenin tefsirinde narla ilgili bazı rivayetlere yer vermiştir, şöyle ki:

٣٥ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: مَا لَقِحَتْ رُمَّانَةٌ قَطُّ اِلاَّ بِقَطْرَةٍ مِنْ مَاءِ الْجَنَّةِ »

35 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Her aşlanan narda, mutlaka cennet suyundan bir damla mevcuttur."**

٣٦ - عَنْ عَلِيٍّ (كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ) اَنَّهُ قَالَ: اِذَا اَكَلْتُمُ الرُّمَّانَةَ فَكُلُوهَا بِشَحْمِهَا فَاِنَّهُ دِبَاغُ الْمِعْدَةِ »

36 - **Hazreti Ali** *(Kerremallâhu Vechehû)* şöyle buyurmuştur: **"Nar yerseniz, onu zarıyla yeyin! Çünkü onun zarı, mideyi temizler."**

٣٧–عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: لاَتَكْسِرُوا الرُّمَّانَةَ مِنْ رَأْسِهَا فَاِنَّ فِيهَا دُوَيْدَةً يُعْتَرَى مِنْهَا الْجُذَامُ.

37 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın şöyle buyurduğunu **İbni Asâkir** *(Rahimehullah)*, **"Târîh-u Dımeşk"**te zikretmiştir: **"Narı baştarafından kırmayın! Çünkü onda bir kurt vardır ki, cüzzam hastalığına sebebiyet verir."** *(el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an,7/104)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) **"Meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Hasadı gününde hakkını verin"** kavl-i şerifiyle ilgili birçok mesele vardır:

1- Bu cümle-i celilede iki tane emir siğası bulunup, biri ibâha, diğeri vücub içindir. Şeriatta mubahla vacibin birlikte zikredilmesi yasak bir şey değildir. Çünkü bunda birtakım faydalar söz konusu olup, bazı hükümler de buna bağlıdır.

Yeme emri; lezzeti tatmak, hakkı vermek ise nimetin hakkını îfâ için meşru edilmiştir. Allah-u Tealâ'nın, kulu üzerinde, beden sıhhati, duyuların selameti ve uzuvların istikameti (doğru düzgün oluşu) gibi nimetleri bulunduğu gibi, mülk sahibi olma, kimseye muhtaç olmama, lezzetlere kavuşma ve emellere ulaşma şeklinde malî nimetleri de mevcuttur.

Namazın farziyeti, beden nimetini karşılamakta olduğu gibi, zekâtın farziyeti de mal nimetinin mukabilidir. Mahsûlün hakkını verme emrinden önce, yeme nimetinin bahsedilmesi; tekliften önce fazl-u keremiyle nimetten

istifade edilişini açıklamaktadır. Zira Allah-u Tealâ, fakirlerin hakkı yüzünden kuluna, o hakkı çıkarmadan kendi malında tasarrufu yasaklayabilirdi. Ancak fazl-u keremiyle o hakkı vermeden önce de kendi yemesini serbest etti.

Ulemadan bazısı da bu hikmeti şöyle açıklamıştır:

Allah-u Tealâ'nın, kullarına yemeyi mubah kılması şunu açıklamak içindir ki; bu nimetlerin yaratılmasından maksat, ya yenmesidir, ya da sadaka olarak verilmesidir. Yenmenin, tasadduktan önce zikredilmesi; canı gözetmek, başkasını korumaktan önce olduğu içindir. Nitekim Mevlâ Tealâ'nın:

(... وَلاَ تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللهُ إِلَيْكَ ... (٧٧))"**Dünyadan nasibini unutma! Allah, sana iyilik ettiği gibi sen de iyilik et!**" *(Kasas Sûresi:77'den)* kavl-i şerifiyle, **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٨ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنىً وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ »

38 - **"Sadakanın en hayırlısı, ihtiyaç** (çoluk-çocuğa lazım olanın) **fazlasından verilendir. Önce bakmakla yükümlü olduklarından başla!"** *(Buharî, Zekât:17, No:1360, 2/518, Müslim, Zekât:32, No:1034, 2/717)* hadis-i şerifi, bu hakikate işaret buyurmuştur. *(İbnü'l-Arabî, Tefsîr-i Kebîr)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"Hakk"**ın tefsiri hususunda iki görüş vardır:

A) Birinci görüşe göre; bu hak, zekâttan ibarettir. **Enes ibni Malik, İbni Abbas, Hasen, Tâvus, Cabir ibni Zeyd, İbni Müseyyeb, Muhammed ibni Hanefiyye, İbni Tâvus, Katâde, Dahhâk, Zeyd ibni Eslem** ve oğlu *(Radıyallahu Anhum)* bu görüştedirler. *(Cessâs, Zâdü'l-mesîr, Ebû Hayyân)*

Bu görüşe, "Sure-i celile **Mekke**'de nazil olmuştur, zekât ise **Medine**'de, hicretin ikinci senesi farz kılınmıştır" şeklinde bir itiraz gelmişse de buna birkaç şekilde cevap verilmiştir:

1- **Zeccâc** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; özellikle bu ayet-i celile'nin **Medine**'de indiğini söyleyenler bulunmaktadır ki, bu durumda bir müşkil söz konusu değildir. *(Me'âni'l-Kur'an, Ebû Hayyân)*

2- Daha doğru olan görüşe göre; zekât, namazla birlikte veya ondan az sonra, İslâm'ın bidayetinde farz kılınmıştı. Zira ilk dönemde, aileleri ve efendileri tarafından terkedilip, hakları gaspedilen ve malları serbest kılınan birçok fakir Müslümanın ihtiyaçlarını gidermek için bu gerekliydi.

Nitekim, Kur'an-ı Kerim'in ilk surelerinden, **Mekke-i Mükerreme**'de nazil olan; Müzzemmil ve Beyyine gibi surelerde namazın yanında zekât da emrolunmuştur. Ayrıca bu ayet-i kerime gelmeden önce o hakkın ne olduğu bilinmeseydi, bu ayet-i kerime izahsız kalmış olurdu.

٣٩–عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ »

35 - **Fâtıma binti Kays** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Malda, zekâttan başka bir hak yoktur."** *(İbni*

Mâce, Zekât:3, No:1789, 1/570) buyurduğuna göre; bu haktan muradın, zekât hakkı olduğunu kabullenmek gerekir. *(Tefsîr-i Kebîr, Âlûsî)*

Bazı müfessirlerin; "Zekât **Medine**'de farz kılınmıştır." şeklindeki beyanları, (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا ... (١٠٣)) **"Onların mallarından bir sadaka al ki, onunla kendilerini temizleyesin!.."** *(Tevbe Sûresi:103'den)* kavl-i şerifiyle, **Medine-i Münevvere**'de zekât verilmesi gereken mal çeşitlerinin beyanı, nisap miktarlarının zapt ve tesbitinin yapılması anlamında kabul edilmelidir.

Dolayısıyla zekâtın ilk farz kılınışının **Mekke-i Mükerreme**'de olmasıyla, **Medine-i Münevvere**'de bu farziyyetin tekid edilip izah edilmesi arasında bir çelişki yoktur.

Ancak burada beyan edilmesi gereken husus şudur ki; farz olan zekât, malın cinsine göre nisap ölçüsü ve verilmesi gereken hak bakımından farklılık arzeder. Nitekim **Cessâs** *(Rahimehullah)*ın da kısmen işareti vechile:

a) Koyunda; kırktan yüzyirmiye kadar, **"Bir koyun"**,

b) Devede; beşten dokuza kadar, **"Bir koyun"**,

c) Altında 81 gram, gümüşte 200 gram ve nakit paralarda **"Kırkta bir"** olduğu gibi,

d) Yerden çıkan mahsullerde de; yağmur ve ırmak suları ile sulanmışsa "Öşür (onda bir)",

e) Dolap (su çarkı), hayvan ile taşıma veya satın alınan sularla bütün sene veya senenin yarısından çoğu sulanarak yetiştirilmişse, **"Nısf-ı öşür** (yirmide bir)" şeklinde farz olan zekât çeşitleri mevcuttur. Nitekim **Ebû Saîd el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayetle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in:

٤٠ـ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «فِي مِائَتَيْ دِرْهَمٍ خَمْسَةُ دَرَاهِمَ»

40 - **"İkiyüz dirhemde beş dirhem vardır."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No: 11307, 4/71)* hadis-i şerifi, Mevlâ Tealâ'nın: (... وَآتُوا الزَّكَوٰةَ ... (٤٣)) **"...Zekâtı verin!.."** *(Bakara Sûresi:43'den)* kavl-i şerifini açıkladığı gibi, **Cabir İbni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayetle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in:

٤١ـ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «فِيمَا سَقَتِ الْأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ»

41 - **"Irmakların ve bulutların suladığında öşür vardır."** *(Müslim, Zekât:1, No:981, 2/675, Buharî, Zekât:54, No:1412, 2/540, Ebû Davud, Zekât:11, No:1596, 97, 1/502)* hadis-i şerifi de, **"Hasâdı gününde hakkını verin!"** ayet-i kerimesinden kastedilen manayı beyan etmektedir.

Yerden çıkan mahsullerin zekâtı olan öşür hakkındaki bazı hükümler:

1- Müctehidlerin, yerden çıkan mahsullerin zekâtı olan öşrün sabit olması için gereken şartlar hususunda farklı görüşleri vardır:

a) Şâfi'î ve **Mâlikî** mezheplerinde; kurutulan, azık olan ve yenmek için stoklanan hububat çeşitlerinde öşür vaciptir. Dolayısıyla onlara göre, sebzelerde ve meyvelerde öşür vacip değildir.

b) İmam-ı Muhammed ve **İmam-ı Ebû Yusuf** *(Rahimehumallah)*a göre; beş vesk miktarı olmayan ekinlerden ve insanların elinde bir sene kalmayacak sebzelerden öşür alınmaz.

İmam-ı Muhammed *(Rahimehullah)*a göre beş vesk, 990 kg.dir. **İmam-ı Ebû Yusuf** *(Rahimehullah)* a göreyse 660kg.dir. *(Mahmud Fâhûrî, Salâhuddîn Havvâm, Mevsû'at-ü vahadâti'l-kıyas, Sh:347)*

c) Hanbelî mezhebinde ise; beş vesk'a (653 kg) ulaşma ve ölçülebilen cinsten olma şartıyla, yerden çıkan herşeyde öşür vaciptir.

d) İmam-ı Ebû Hanîfe ve **İmam-ı Züfer** *(Radıyallahu Anhuma)*ya göre; odunlar, kamışlar ve otlar haricinde yeryüzünden çıkan az çok her şeyde öşür farzdır. **İmam-ı A'zam Efendimizin** bu hususdaki delili:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ... (٢٦٧) **"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden ve bizim, sizin için yerden çıkarttıklarımızdan infak edin!"** *(Bakara Sûresi:267'den)* kavl-i şerifiyle, tefsirinde bulunduğumuz ayet-i kerime'nin umumî ifadeleridir.

Ayrıca **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٤٢ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فِي مَا سَقَتِ الْأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ »

42 - **"Irmakların ve bulutların suladığında öşür vardır. Hayvanla** (ve diğer nakil vasıtalarıyla taşıtılıp) **sulanan da ise öşrün yarısı vardır."** *(Müslim, Zekât:1, No:981, 2/675, Buharî, Zekât:54, No:1412, 2/540, Ebû Davud, Zekât:11, No:1596, 97, 1/502)* hadis-i şerifiyle, **Aişe** *(Radıyallahu Anha)* dan rivayet edilen:

٤٣–عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فِيمَا أَنْبَتَتِ الْأَرْضُ مِنَ الْخُضَرِ زَكَاةٌ »

43 - **"Yerin bitirdiği yeşilliklerde, zekât vardır."** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/103)* hadis-i şerifi, **İmam-ı A'zam Efendimizin** delillerindendir.

Mâlikî mezhebinin müctehidlerinden olan **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullah)*, bu taksimata işaret ettikten sonra: "**Ebû Hanîfe**, bu ayeti kendisine ayna edinerek hakkı görmüş ve 'Azık olsun olmasın, Allah-u Tealâ, (yerden çıkıp) yenilen herşeyde zekâtı (öşrü) vacip kılmıştır.' beyanında bulunmuştur." sözleriyle, **İmam-ı A'zam Efendimizi** desteklemiştir. *(Cessâs, İbnü'l-Arabî, Kurtubî, et-Tefsîru'l-Münîr)*

2- Fatih Dersiâmlarından **Ömer Nasûhî Efendi** *(Rahimehullah)*; günümüzde Müslümanların ellerinde bulunan arazîyi başlıca dört kısımda ele almıştır:

a) Arazî-i Öşriyye: Bu; fethedilip, kendi rızalarıyla Müslüman olan ahalisine veya zorla fethedildikten sonra İslâm mücahitlerine mülkiyet üzere verilmiş olan topraklardır.

Arap yarımadası toprakları bu kabilden olup, bu toprakların mahsullerinden onda veya yirmide bir nisbetinde öşür namıyla zekât alındığı için bunlara **"Öşür arazisi"** denilmiştir.

b) Arazî-i Harâciyye: Bu; sulh veya kahır yoluyla fethedilip, gayr-i müslim olan eski ahalisine veya diğer kâfirlere mülk olarak verilmiş olan topraklardır ki; **Irak** köyleri ve havâlîsi bu kabildendir. Bu türlü araziden, mahsûlâtına göre veya münasip görülecek belirli bir miktarda **"Harâc"** namıyla vergi alınır ki bu, zekât kabilinden değildir.

c) Sırf arazî-i memlûke: Bu; memleket arazisinden olup, Beytü'l-mâl'e aitken, bilâhare bir bedel karşılığında bazı kimselere satılmış olan topraklardır. Bunların sahipleri Müslüman olduğu takdirde, mahsulleri; zekât hususunda "Öşür arazisi"nin mahsulleri gibidir.

Yalnız; tapulu evlerinin etrafındaki bahçeler, bu evlere tabi olduğundan, bunların mahsullerinden ve ağaçlarının meyvelerinden öşür vesaire alınmaz.

d) Arazî-i Memleket: Bu; vaktiyle Müslümanlar tarafından fethedilip, hiçbir kimseye mülk olarak verilmeksizin, umum Müslümanlar için bırakılmış olan topraklardır.

Bunlar, âmme namına (kamu yararına) hükümete ait olup, kullanımı halka tapuyla bırakılan yerlerdir. Sadece tasarrufları belirli kimselere aittir. Bunların kullanıcıları kiracı mesabesinde olup, hükümete verecekleri belirli hisseler veya vergiler de kira bedeli hükmündedir.

Binaenaleyh; bu türlü arazinin mahsullerinden öşür veya başka bir adla zekât vermek gerekmez. Çünkü öşürle haraç veya öşürle bu hükümde bulunan kira bedeli, aynı arazide toplanmaz.

Türkiye toprakları, başlıca bu kabildendir! *(Büyük İslam İlmihali, No:64, Sh:333, 334)*

Üstadımız Hacı Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sırruhu)*nun görüşü de bu yöndedir. Zaten kendisi, "Meşîhat-ı İslâmiyye"de dördüncü kâtibi konumunda olan **Ömer Nasûhî Efendi** hakkında: **"Bu zatın fetvasıyla amel edilir!"** buyururlardı.

B) "Zâdü'l-mesîr, Beğavî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde: **"Verilmesi emredilen hakk"**ın: "Zekâttan gayri bir hak" olduğunu söyleyenler arasında, **İmam-ı Muhammed el-Bâkır, Atâ, Hammâd, Mücahid, İbrahim, İbni Cübeyr, Muhammed ibni Kâ'b, Rabî' ibni Enes, Yezid ibni Esamm, Şa'bî** ve **Hakem** *(Rahimehumullah)* gibi zatların ismi zikredilmektedir.

Onlar, ayet-i kerimenin **Mekkî** olup, zekâtın **Medine-i Münevvere**'de farz olmasından yola çıkarak bu hükme varmışlardır.

Fâtıma binti Kays *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen:

٤٤–عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ فِي الْمَالِ لَحَقًّا سِوَى الزَّكَاةِ»

44 - **"Şüphesiz ki malda, zekât haricinde de elbette bir hak vardır..."** *(Tirmizî, Zekât:27, No:659, 3/48, Dârekutnî:2/125)* hadis-i şerifi, onların bu görüşünü teyit etmektedir.

Nitekim **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre:

٤٥ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ مِنْ كُلِّ جَادٍّ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ بِقِنْوٍ يُعَلَّقُ فِي الْمَسْجِدِ لِلْمَسَاكِينِ .

45 - **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **on vesk hurmaya sahip olan herkese, mescitte fakirler için asılacak bir salkım getirmesini emretmiştir."** *(Ebû Davud, Zekât:32, No:1662, 1/522, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:14873, 5/141)*

Mücahid *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:

"Kişi, hasat zamanı dilencilere buğday gibi hububattan bir avuç, hurmadan bir salkım verir. Mahsulleri taşıyıp harman yapmak istediğinde yine bir şeyler verir. Öğüttüğü zaman yine ondan yedirir. Neticede ölçeğini tespit edince zekâtını ayırır." *(Taberî, No:13995-14004)*

İbrahim ve **Said** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre bu hak; el dolusu bir demet karışık otlardır ki bunu hayvanlar için, bir tutam hububatı da fakirler için verirlerdi. *(Taberî, No:14007-14011, 14018-14020)*

Yezîd ibni Esamm *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Hurma devşirildiği zaman, bir kişi bir salkım hurma getirip caminin kenarına asardı. Fakir gelip bastonuyla ona vurur, düşenden yerdi.

Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Hasen** veya **Hüseyn** *(Radıyallahu Anhuma)* yanındayken mescide girdiğinde torunu, düşen bir hurmayı ağzına atınca, hemen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu ağzından geri çıkarttı. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve Ehl-i Beyt'i sadaka yemezdi.

İşte; **"Hasâdı gününde hakkını verin!"** kavl-i şerifi bunu anlatmaktadır. *(Taberî, No:14012-14014)*

٤٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ آلَ مُحَمَّدٍ لاَ يَأْكُلُونَ الصَّدَقَةَ »

46 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen hadis-i şerifte bu mesele beyan edildikten sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in: **"Sen, Muhammed'in Ehl-i Beyt'inin sadaka yemediğini bilmez misin?"** buyurduğu nakledilmiştir. *(Buharî, Zekât:56, No:1414, 2/541)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre bu hak; buğday başaklarından düşüp dökülenlerdir. *(Taberî, No:14015)*

3- **"Hasat günü"** kaydının getirilmesinin hikmeti ve bundan ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) Allah-u Tealâ, hayatın ve güzelce yaşamın sebebi, bedenin kıvamı ve lezzetin aslı olan yenilecek şeyler hususunda insana ihsan etmiş olduğu nimetleri zikrettikten sonra, temel yiyecekleri sayarak diğerlerine işaret buyurmuştur.

Bunlar içerisinde; üzüm, hurma, ekin, zeytin ve nardan ibaret beş sınıf zikretmiştir ki, üzümle hurma, meyve ve azık olarak, iki halde de yenilebilen şeylerdir. Ekine gelince; bu da hem zevk için hem de zaruri ihtiyaç maddesi olarak tüketilebilir. Zeytin ise, azık olarak yenir, yağı da aydınlanmak için kullanılır. Nar, halis meyve olmaktan başka bir vasıfla yenmez. Yenilecek şeylerden burada anılmayanlar ise, bu beş kısmın haricinde kalmaz.

İşte Mevlâ Tealâ bu cümle-i celilesiyle: **"Bunlar benim nimetlerimdir, şer'an helâl olarak, zevken de lezzetli olarak bunları yeyin! Hasat gününde ise hakkını verin!"** buyurmuş olmaktadır ki, böylece öşrün çıkartılacağı vakti beyan etmiştir.

Ayrıca mahsulün yetişmesinde çekilen zahmetin çokluğu ve azlığı nisbetinde hakları farklı kılmıştır. Bu yüzden sulamasını Allah-u Tealâ'nın üstlenmesi sebebiyle külfeti hafif olanlarda onda bir, kulun su taşıyarak fazla külfete katlandığı mahsullerde ise yirmide bir hak tesbit etmiştir. *(İbnü'l-Arabî)*

B) Bu zarf ile emri kayıtlamak, emrin delâlet ettiği farziyeti kayıtlamaktır. Zira müctehidlerin bazısı, meyvenin ilk belirmesiyle, bazıları da tamamen olgunlaşmasıyla vucûbu kayıtlamışlarsa da, **İmam-ı A'zam Efendimizin** görüşü; mahsullerin zekâtı olan öşrün farziyyetinin, meyvelerin toplanma zamanı olan hasat vaktine bağlı oluşudur ki doğru olan da budur.

Yoksa burada maksat; tane başağındayken öşrünün hemen verilmesi gerektiğini açıklamak değildir. Çünkü bu, meyve ve ekinler toplanıp, temizlendikten, seçilip ayrıldıktan sonra verilmesi gereken bir haktır.

Dolayısıyla mana: **"Hasat günü ekinlerin öşrünü vermeye niyet edin ve onu vermeyi de, vermeniz mümkün olan ilk vakitten geciktirmeyin! Hasat günü vacip olan hakkı, seçip ayırdıktan sonra verin!"** şeklinde, bu niyet ve kasta verilen öneme işaret etmektedir. *(Cessâs, Tefsîr-i Kebîr, Zâdü'l-mesîr, Âlûsî)*

C) Bazı müfessirlerin nakline göre; "Hasat vaktinin zikredilmesi, mahsûl sahiplerine kolaylık getirmektedir ki, bu sayede hasattan önce yediklerinden mesul olmamaktadırlar." denilmişse de, **Ebû Hanîfe, Züfer, Mâlik** ve **Sevrî** *(Radıyallahu Anhum)*, **"Toprak sahibinin yediği hesaba katılır."** demişlerdir.

İmam-ı Ebû Yusuf *(Rahimehullah)* ise; "Toprak sahibi kendi yeyip eşine-dostuna yedirirse, üçyüz sâ'ın *(5 vesk=650 kg)* kalanından öşür alınır. Kendi yeyip yedirdiğinden bir şey alınmaz, hepsini yeyip yedirse öşür gerekmez. Az veya çok kalanından öşür veya yarı öşür gerekir." demiştir. *(Cessâs:3/16)*

D) Bu cümle-i celilede **"Hasat"** tabirinin zikredilmesinin faydası; mahsûlün belirip yetişmesiyle bu hakkın vacip olmayıp, ancak sahibinin eline geçmesiyle vacip olduğunu açıklamaktır.

Zira bu kayıt düşülmeseydi bazıları, mahsûl kesilip alınmadan sırf yetişmesiyle de öşrün vacip olduğunu düşünebilirlerdi. Böylece öşrün ancak kişinin eline geçende vacip olduğu, ondan önce; aşırı yağmur, sıcak ve soğuk gibi nedenlerle yerinde telef olanlarda, gerekmediği anlaşılmış olmaktadır. *(Cessâs:3/14, Zâdü'l-mesîr)*

E) Suyûtî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu ayet-i kerimeden, bazı müctehidler (**Ebû Hanîfe** ve **Züfer** *(Radıyallahu Anhuma)*) birtakım deliller çıkartmıştır:

1- Zeytin ve nar dahil bütün ekin ve meyvelerde zekât (öşür) vaciptir. Çünkü Mevlâ Tealâ, onların isimlerini zikrettikten sonra bu cümle-i celileyi getirerek, hakkının verilmesini emretmiştir. Dolayısıyla bunun hububata tahsisi uygun olmaz.

2- Hasattan evvel öşrün ödenmesi vacip olmaz.

3- İktirân, ahkâmda tesviye (emirlerin yanyana zikredilmesi, hükümde eşitlik) ifade etmez.

Zira Mevlâ Tealâ bu ayet-i kerimede **"Yeme emri"**yle, **"Hakkını verme"** emrini birlikte zikretmiştir. Halbuki mahsullerin hakkını vermek ittifakla vacipken, yeme, ittifakla vacip değildir. *(el-İklîl:2/716-719)*

4- Bu emrin mensûh olup olmadığı hakkında iki görüş vardır:

A) Bu haktan, zekât hakkı kastedilmiş olduğu kabul edilirse, ayet-i kerime'nin hükmü geçerliliğini korumaktadır.

B) Bu emirden zekât dışında bir hak murad edilmişse, o zaman üç durum söz konusudur:

1- Eğer emir, vücub için kabul edilirse, o zaman bu hüküm zekâtla neshedilmiş sayılır.

Nitekim; **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledilen: "Zekât, Kur'an-ı Kerim'deki bütün sadakaları(n farziyetini) neshetmiştir." *(Taberî, No:14024)* sözü de bu manadadır.

İbni Kesîr *(Rahimehullah)*: "Buna nesh denilmesi düşündürücüdür. Çünkü evvelce vacip olan bir hakkın vücûbu kaldırılmamış, ancak mikdarı beyan edilerek izahı yapılmıştır." demişse de, bunun düşündürecek bir yanı yoktur. Zira selef-i salihîn bu gibi tahsis ifadelerine de "Nesh" tabirini kullanmaktaydılar.

2- Yok eğer emir, nedb ve istihbâb (zekât ve öşür dışında, mahsullerden sadaka vermenin müstehab olduğunu ifade etmek) için kabul edilirse, o zaman hüküm bakîdir. *(Zâdü'l-mesîr, Mazharî)*

3- **İbni Ömer, Mücâhid, Şa'bî, Nâfi', İbrahim en-Neha'î** *(Radıyallahu Anhum)* gibi bazı müctehidler ise; "Bu emrin vücûbiyetinin zekâtla neshedilmediği, dolayısıyla hasat zamanı gelen fakirlere, miktar tayin edilmeksizin, kolaya gelen şekilde bir şeyler yedirilmesinin farziyetinin geçerli olduğunu" söylemişlerdir.

Nitekim onların bu hususlaki beyanları geride; malda zekâttan başka bir hak olduğunu beyan eden maddede zikredilmiştir. Dolayısıyla onlara göre bu ayet-i kerime muhkem olup, hasat zamanı ekinler devşirilirken öşür haricinde böyle bir hak sabit kalmıştır.

Hasen *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, geceleyin meyve toplamayı, ekin biçmeyi ve kurban kesmeyi yasaklamıştır."

Ayet: 141

Bunun sebebi hakkında: **Süfyân ibni Uyeyne** *(Radıyallahu Anh)* gibi bazı ulemâ: "Bu nehiy, fakirler bulunabilsinler diye yapılmıştır." demiştir. *(Cessâs, Hûd ibni Muhakkem, Âlûsî)*

Hûd ibni Muhakkem ve **İbni Kesîr** *(Rahimehumellah)*ın beyanları vechile; Mevlâ Tealâ'nın, fakirlere sadaka vermemek için sabah erken saatte hasada giden kişileri zemmederek, onlardan intikam aldığını bize anlatması da, bu görüşü müeyyid olan hususlardandır. Şöyle ki:

﴿ اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ (١٧) وَلَا يَسْتَثْنُونَ (١٨) فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ (١٩) فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ (٢٠) فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ (٢١) اَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ (٢٢) فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ (٢٣) اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ (٢٤) وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ (٢٥) فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَالُّونَ (٢٦) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (٢٧) قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ (٢٨) قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (٢٩) فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ (٣٠) قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ (٣١) عَسَىٰ رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ (٣٢) كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (٣٣) ﴾

"Şüphesiz biz, bahçe sahiplerini belâlandırdığımız gibi onlara da belâ verdik. Hani onlar, sabahladıklarında (karanlık tam açılmamışken, kimse görmeden) **onu** (bahçelerinin mahsullerini) **devşireceklerine yemin etmişlerdi. İstisna da etmemişlerdi** ('Allah dilerse' bile dememişlerdi).

Onlar daha uykudayken Rabbinden (gönderilen) **bir kuşatıcı** (ateş ve âfet), **bahçeyi dönüverdi de, o, karanlık gece gibi oldu** (kapkara kesildi). (Öte yanda ise) **onlar, sabahladıklarında: '**(Ürünlerinizi) **toplayacaksanız, tarlanıza erken gidin!' diye birbirlerine seslendiler.**

Derken: 'Sakın ha! Bu gün hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın!' diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular.

(Evet! Kendilerince bahçeyi biçip, fakirlere vermemeye) **güçlü oldukları**(nı sandıkları) **halde, engelleme** (fakirleri yardımdan mahrum etme niyeti ve) **azmi üzere erkenden yola düştüler. Fakat bahçeyi gördüklerinde: 'Mutlaka biz** (yolumuzu) **şaşırmış** (olmalıy)**ız!' dediler.**

(Yanlış yere gelmediklerini anladıklarında ise şöyle dediler:) **Yok, yok! Doğrusu biz mahrum** (kendi suçumuzdan dolayı bahçenin kârından nasipsiz bırakılmış)**larız.**

İçlerinde en doğru (anlayışlı) **olanı: 'Ben size; <Rabbinizi tesbih etsenize** (O'nun yüceliğini düşünüp, kötü niyetinizden vazgeçsenize)**! Dememiş miydim?' dedi.**

Onlar da: 'Rabbimizi tesbih ederiz! Doğrusu biz, zalim (kendi kendine yazık eden)**ler olduk.' dediler. Ardından birbirine dönüp** (aralarında kabahati birbirine atarak) **kınamaya başladılar.**

Ve 'Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz, azgın kişiler mişiz! Umulur ki Rabbimiz bize, bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz, Rabbimize

râğib (O'nun affını ve hayrını talip)**leriz.' dediler. İşte** (böyle yapanlara dünyada) **azap böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Eğer bil-selerdi** (bu azaba sebebiyet verecek işler yapmazlardı)." *(Kalem Sûresi:17-33)*

DÖRDÜNCÜSÜ: (وَلَا تُسْرِفُوا انَّهُ لَايُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ) **"İsraf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Lügat ehli, **"İsraf"**ın tefsiri hakkında iki mana vermişlerdir:

A) İbnü'l-A'râbî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; "İsraf; senin için belirlenen sınırı geçmendir." *(Tefsîr-i Kebîr)*

İbni Hacer *(Rahimehullah)*ın beyanına göre israf; her türlü sözde ve harekette haddi aşma anlamına gelmekteyse de, harcama hususunda kullanımı daha yaygındır. Haddi aşmak ise, şeriatın beyanlarına karşı gelme anlamını taşıdığından, bütün haramlar israf tarifine dahildir. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî:10/265)*

İyâs ibni Muaviye *(Rahimehullah)*ın: "Allah-u Tealâ'nın emrini geçerek işlediğin her şey, seref ve israftır." sözü de bu manadadır. *(Beğavî)*

B) Şemir (ibni Hamdeveyh) *(Rahimehullah)*ın tarifine göreyse; israf olan mal; faydasız yere zayi olup gidendir. *(Tefsîr-i Kebîr)*

2- Müfessirlerin, bu cümle-i celilede nehyedilen **"İsraf"**tan ne kastedildiği hakkında birkaç kavli mevcuttur ki, bunlar dikkatlice incelendiğinde, her birinin, aşırı miktarda vermek veya son derece cimrilik gibi bir aşırılık manası taşıması münasebetiyle, gerideki iki tariften birine dahil olduğu anlaşılır.

A) Süddî, Ebu'l-Âliye ve **İbni Cüreyc** *(Rahimehumullah)*dan rivayet edildiğine göre mana: "Verirken israf etmeyin. Elinizi tümüyle açıp sonra fakir kalmayın!" demektir.

Nitekim sebeb-i nüzûlde zikredildiği üzere; mahsullerinin tümünü dağıtan bazı sahabîler bu ayet-i celile ile nehyolunmuşlardır. **Beyzâvî** *(Rahimehullah)*ın da beyanı vechile; bu manaya göre ayet-i celile:

(وَالَّذِينَ اذَا انْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَاماً (٦٧) **"O kullar ki, infak ettiklerinde aşırı gitmezler, çok da kısmazlar.** (Onların harcaması) **bunlar arasında orta olur."** *(Furkan Sûresi:67)*,

(... وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً (٢٩) **"...Elini büsbütün açma, sonra kınanmış ve hasret içinde olduğun halde oturup kalırsın."** *(İsrâ Sûresi:29'dan)* kavl-i şerifleriyle aynı manaya gelmektedir. *(Taberî, No:14046, İbni Ebî Hâtim, No:7967)*

Çünkü insan bütün malını dağıtıp, çoluk-çocuğuna bir şey bırakmadığı takdirde, kendisi için belirlenen sınırı aşarak ve insanlara yük olacak raddeye gelerek israf etmiş olur. Nitekim geride *(No:38)* zikredilen hadis-i şerifte; kişinin dağıtmaya evvela, bakmakla yükümlü olduklarından başlaması gerektiği belirtilmiştir.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٧ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْمُعْتَدِى فِى الصَّدَقَةِ كَمَانِعِهَا»

47 - **"Sadaka vermekte aşırı giden, hiç vermeyen gibi** (günahkâr)**dır."** *(Tirmizî, Zekât:19, No:646, 3/38, Ebû Davud, Zekât:4, No:1585, 1/498)* buyurmuştur.

B) Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)*: "Vacip olan sadakayı vermeyerek, âsî olmayın!" *(Taberî, No:14047, İbni Ebî Hâtim, No:7965)* manasını vermiştir ki bunun tevili; "Cimrilik ve sıkılıkta haddi aşarak farz olan öşrü engellemeyin!" demektir. *(Beğavî)*

C) Mücâhid ve **Zührî** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiğine göre mana: "Allah-u Tealâ'ya isyan konularında harcama yapmayın!" demektir.

Nitekim **İmam-ı Mücâhid** *(Radıyallahu Anh)*ın: "Allah-u Tealâ'ya taat uğrunda **Ebû Kubeys** dağı kadar altın infak etsen, bu israf olmaz. Ama Allah-u Tealâ'ya isyan hususunda bir ölçek bile harcasan bu israf olur." şeklindeki sözü, bu manayı daha ziyade vuzûha kavuşturmaktadır.

Muhammed ibni Kâ'b *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: "İsraf, hak yola harcamamaktır." sözü de bu manadadır. *(Taberî, No:14048, İbni Ebî Hâtim, No:7962-63)*

Cömertliğiyle meşhur olan **Hâtem-i Tâî**'ye: (لاَ خَيْرَ فِى السَّرَفِ) "İsrafta hayır yoktur!" denildiğinde cevaben: (لاَسَرَفَ فِى الْخَيْرِ) "Hayırda israf yoktur!" demesi de bu manadadır. *(Tefsîr-i Kebîr)*

D) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu cümle-i celile hakkında: "Allah-u Tealâ, israf veya kibir üzere olmadıkça yeme içmeyi helâl kılmıştır." şeklinde bir tefsirde bulunmuştur ki, buna göre israf; yemede ve içmede haddi aşmak anlamındadır. *(Buharî, Libâs:5/2181, İbni Ebî Hâtim, No:7959-60)*

Amr ibni Şu'ayb'ın, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٨ –عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا مَالَمْ يُخَالِطْهُ اِسْرَافٌ اَوْ مَخِيلَةٌ»

48 - **"İsraf veya kibir karışmaması şartıyla, yeyin, için, sadaka verin ve giyinin!"** *(İbni Mâce, Libâs:23, No:3605, 2/1192, Nesâî, Zekât:66, No:2558, 5/83, Buharî, Libâs, 5/2181)* buyurmuştur ki bu hadis-i şerif, ruhun ve bedenin dünya ve ahiret hususundaki maslahatlarını gözetme açısından, insanın kendisini yönlendirmesiyle ilgili bütün faziletleri kendinde toplamıştır.

Çünkü her konuda israf, bedene zarar vereceği gibi, geçime de zarar vererek lüzumsuz tüketime sebebiyet verir ki, ekseriyetle bu, bedenle yakından ilgili olan ruha da sıkıntı verir. Kibir ise, kişiye kendini beğenme duygusu kazandıracağından, dünyada insanların nefretini çekerek, ahirette de günah kazandırarak, maddî ve manevî zararlara neden olur. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî:10/265)*

E) İbni Bahr *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; buradaki israf; "Mahsullerin öşrünü vermeden evvel aşırı yemektir ki, böylece fakirlere verilecek bir şey kalmamasına sebebiyet verilir."

F) Atıyye el-Avfî, İbni Sâib ve Kelbî *(Rahimehumullah)*dan nakledilen manaya göreyse bu israf; müşriklerin, ekinler ve hayvanlardan putlarına nasip ayırmalarıdır. *(Mukatil, Mâverdî, Bika'î, Zâdü'l-meşîr, Beğavî, Tefsîr-i Kebîr)*

Bütün bu manalara göre muhataplar; bağ-bahçe sahipleridir.

G) İbni Vehb'in, İbni Zeyd *(Rahimehumellah)*dan nakline göreyse hitap; yöneticilere aittir ki, buna göre mana: "Ey yöneticiler! Öşrü tahsil ederken, onda biri geçerek hakkınız olmayan şeyleri almayın!" demektir. *(İbni Ebî Hâtim, No:7968, Mâverdî, Zâdü'l-mesîr, Beğavî)*

3- Buradaki israf, birkaç yönden izah edilebilir:

A) Yeni mahsulden fazla yeyip fakiri mahrum etmek,

B) Satıp parasını boş yere harcamak,

C) Hak edip etmeyeni seçmeden rastgele dağıtmak,

D) Az hak edene çok, çok hak edene az vermek,

E) Yakınlarını fakir bırakıp yabancılara vermek,

D) İnsanlara takatlarının fevkinde vergi yüklemek. *(Ebû Zehre)*

4- Cümle-i celilede geçen: **"Şüphesiz ki O, müsrifleri sevmez!"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Cümle-i celilenin manası hakkında birbirine yakın farklı manalar mevcuttur:

1- **Avn ibni Abdillah** *(Rahimehullah)* bu cümle-i celileye: "Şüphesiz Allah-u Tealâ, başkasının malını yiyenleri sevmez" manasını vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim)*

2- Allah-u Tealâ onlara, sevenin muamelesini yapmayacağından, kendilerine ikramda bulunmaz. *(Bika'î)*

3- Onların israflarına razı olmaz. *(Ebussuud)*

4- Günah uğruna harcayanlarla, müşrikleri sevmez. *(İbni Vehb)*

B) Mevlâ Tealâ'nın, müsrifleri sevmediğini beyan buyurmasının maksadı; onları israftan menetmektir. Zira O'nun sevmediği her mükellef, cehennem ehlindendir. Bunun delili:

(وَ قَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ... (١٨) **"Yahudi ve Hristiyanlar: 'Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız' dediler. De ki: 'Peki ya niçin günahlarınız sebebiyle size azabediyor'..."** *(Mâide Sûresi:18'den)* kavl-i şerifidir.

Allah-u Tealâ'nın sevdiklerinin, azaba uğramayacağı bu ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre, sevmediklerinin azap ehlinden oldukları da böylece anlaşılmıştır.

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Çardaklı ve çardaksız bahçeleri, meyveleri çeşitli, hurmaları ve ekinleri, birbirine benzer ve benzemez bir halde zeytin ve narı yaratan O'dur. Meyve verdiğinde meyvesinden yeyin!"

Allah-u Tealâ, zahirî âlemde bağlar bahçeler ve bostanlar yarattığı gibi, manevî âlemde de cennetler ve bostanlar halketmiştir. Kalplerin, maddî

bostanlarda tatil yapması ayıp sayılır. Halbuki kalplerdeki çiçekler açmış, sırlardaki güneşler parlamış ve marifetlerin ırmakları coşkulu şekilde taşmıştır.

Nitekim büyüklerden birinin şu sözü ne kadar güzeldir:

« خُذِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا * فَإِنَّ الْعِشْقَ يَكْفِينَا
لَنَا فِي الْعِشْقِ جَنَّاتٌ * وَبُلْدَانٌ وَأَسْوَاقٌ »

"Dünya ve içindekileri al git, çünkü aşk bize yeterlidir!
Aşkta bizim için; bağlar-bahçeler, şehirler ve çarşılar vardır."

Buyrulmuştur ki: "Meyveler birbirine benzediği gibi, manevî haller de birbirine müşabihtir. Bir yönden şekil benzerliği mevcutken, meyvelerin tatları ve kokuları farklılık arzettiği gibi, manevî haller de, hal olma açısından müşterekseler de, kaziyye ve hükümleri muhteliftir."

"Hasadı gününde hakkını verin!"

Hasat günü vacip olan hak, şükrünü ifa etmektir. Bir kısmını zekat ve öşür olarak çıkartmanın izahı ilim lisanında beyan edilmiştir. Nimetin kendisinde nimet vereni görmek, nimetin varlığına şükretmekten daha mükemmel bir vasıftır.

"İsraf etmeyin! Çünkü O, israf edenleri sevmez."

İlim lisanında israf; haddi aşmaktır. İşaret beyanında ise; susam kadar ufak da olsa nefsinin hazzı uğrunda harcadığın herşey israftır. Binlerden fazla da olsa, Allah-u Tealâ'nın yolunda infak ettiklerin israf değildir.

HÂCE HEREVÎ:

Rubûbiyyetin sanâyiindeki esrarın temaşası (Rabliğin sanatlarındaki sırları görmek) için ve bu bağ, bostan, çeşit çeşit, rengârenk ağaçlarda o rahmet eserlerini, kudret bayraklarını ve ayetlerini, hikmet emârelerini ve delâletlerini görmesi için, bir de mahlukatın ve makdûrâtın cüzlerinden her bir cüzünde, birinin diğerine asla benzemediği, yüzbin sanâyi', bedâyi' ve vedâyi' (sanatlar, eşsiz harikalar ve emanetler) konulduğunu görmesi için, gözün pâk olması, gaybet perdelerinden necat bulması, tevhid sürmesinin tamamen çekilmesi gerekir.

Denizler hoş kokulu, topraklar aydınlık, bahçeler süslü, çiçekler renklidir. Biri müştâkların gönlünün kanı gibi kırmızı, biri zahidlerin yüzü gibi sarı, biri müminlerin kalbi gibi beyaz, biri aşıkların canı gibi kızıldır.

Bütün bu tesirler, Hak Tealâ'nın tek bir nazarındandır ki, her sene bir kere yeryüzüne bakar. İşte o nazardan tüm bu acayip ve letâif ortaya çıkar. Peki ya dostlarının gönlüne üçyüzaltmış nazar ettiğinde, ne eserler görünür dersin, ne harikulâde acîbe ve lâtîfeler zuhur eder dersin? *(Keşfu'l-esrâr:3/515, 516)*

NİSÂBÛRÎ:

O Allah ki, kalplerde İslâm, iman ve ihsan ağacından **çardaklı bahçeler, bir de çardaksız bahçeler** ki onlar; sehâ, hayâ, vefâ, meveddet, fütüvvet, şefkat, iffet, şecaat, kanaat, ilim, hılim, akıl (cömertlik, utangaçlık, sözde durma, sevgi, mertlik, acıma, namusluluk, cesaret, azla yetinme, bilgi, iyi huyluluk, anlayış), iman **hurması,** a'mâl-i sâliha **ekini,** ahlâk-ı hamîde **zeytini ve** ihlas **narı** gibi kalplerin kendileri üzere halkolunduğu ruhanî sıfatları **yaratmıştır.**

O ruhânî sıfatlar ki, onların amelleri **benzeyici,** halleri ise **benzemeyicidir. Onun meyvesinden yeyin!** İman, amel ve ihlas meyvelerinden elde edeceğiniz manevî haller ve huccetlerden istifade edin. Fakat kîl-ü kâl ve boş iddialarla kendinizi avutmayın.

Menziller ve merhaleler arasında dönüp duran sâlikler değil de, manevî bülûğa ermiş vasıl rical makamına bâliğ olduğunuz **hasad gününde,** kemâl meyvesi olgunlaştığı vakit, **hakkını verin** ki onun hakkı, halkı Hakk'a davet etmek, güzel vaaz ve hikmetle onları terbiye etmektir.

Olgunlaşma zamanı gelmeden vaaz-u nasihata başlayarak ve vaktinden önce davet ve tebliğe düşkün olarak **israf etmeyin!**

MEHÂYİMÎ:

Ahiret nimetlerini hatırlayıp da onları kazanmaya çok çalışmanız için size bunca nimetler ihsan eden **O Allah-u Tealâ** dünyada size, ahiretteki **bahçeleri** hatırlatan, kendi elinizle imal ettiğiniz **çardaklı bağlar yaratmıştır** ki, böylece amel edenler için cennette yüksek dereceler bulunduğunu bilesiniz!

Zahmetsizce meydana gelen **çardaksız bahçeler** de yaratmıştır ki, böylece cenette de amelsiz, sırf fazl-u keremle hasıl olan derecelerin olduğunu fakat onların (kulun ameli araya girmediği için) biraz düşük kaldığını bilesiniz!

Hem meyve hem azık olan **hurmayı** da icat etti ki, Allah-u Tealâ'ya yakınlık meyvesi kazandıran ve kurtuluş azığı sağlayan iman temeline ihtiyaç olduğunu anlayasınız! Türlü türlü azıkları tahsil eden ekin çeşitlerini de halketti ki, kurtuluşun ancak amellerle elde edileceğini farkedeseniz!

Hurma ve **ekinlerin** mahsullerini de tabiatları hasebiyle kuru, yaş, ham, olgun olarak farklı yarattı ki, yakınlık ve kurtuluş mertebeleri arasındaki farklılığın, itikat ve amellerdeki fazlalık ve noksanlığa göre olduğunu anlayasınız! **Birbirlerine şekilde benzeyip,** tatta **benzemeyen zeytin ve nar** ağaçlarıyla yemişlerini de inşâ etti ki, böylece amel eden müminlerin derecelerinin değişiminin, dünyadaki zevklerinin farkına göre olduğunu idrak edesiniz!

Maddî zevk manevî zevkin sebebi olduğu için, maddî lezzetleri tatmadan, manevî ibret tamam olmayacağından, hasat haddine ulaşmadığı için hakkı verilmese de meyve **verdiğinde meyvesinden yeyin!**

Yediklerinizi sırf şehvetlerinizi tatmine tahsis ederek, dünyanın, ahiretin ekin tarlası olma manasını iptal etmeyin! Bilakis **hasâdı gününde** sene dönmesini beklemeden, gelişmesi tamam olduğu için öşrü veya yarısını **verin!**

Ayet: 141

Allah-u Tealâ'nın sevgisini kazanmak için yaratılmış olan nimetleri sadece şehvetleri tahsil için kullanarak **israf etmeyin**! Çünkü O, kendilerini manevî yakınlık makamına ulaştıracak teklifleri yüklenmeyip, nefislerinin isteklerini yerine getirme hususunda **israf edenleri sevmez!**

NAHCUVÂNÎ:

Yemek hususunda mubah da olsa **israf etmeyin** ki, kalpleriniz katılaşmasın, anlayış gücünüz yorulmasın. **Çünkü O, müsrifleri sevmez,** onlardan ve işlerinden razı gelmez.

Yemenin meşruiyeti ancak, bedenin kıvamını sağlamak, ruhu güçlendirmek ve ibadete yardım almak içindir. Yemekte aşırı gitmekse, boş oturmaya, yorgunluğa ve tembelliğe sebebiyet verir ki bütün bunlar hikmet-i İlâhiye'yi ihlâl edici vasıflardır.

İBNİ ACÎBE:

Allah-u Tealâ, alışkanlıklarından sıyrılan kişilere, **çardaklı** (yükseltilmiş) **ve çardaksız** olmak üzere me'ârif (manevî bilgiler) **cennetleri yaratmıştır** ki, buna birkaç türlü mana verilir:

1- Ceberût esrarını müşahedeyle çardaklı (yüksek ve üstün), melekût envârını şühûd ile çardaksız,

2- Dış kaplarla birlikte içlerindeki manaları da müşahedeyle çardaklı, sadece zarfları görmekle yetinilerek çardaksız,

3- Müessirle eseri birlikte müşahedeyle çardaklı, sadece müessiri bilmekle çardaksız ki bu manaların hepsi, bir manaya raci olup, birincisi bekâ ve sahv makamı, ikincisi fenâ ve sekr halidir. **"Çardaklı"** mefhumu diğerinden daha üstün ve kâmildir.

Hurma ve ekin, ilimlerinin farklılığıyla birlikte hakikat ve şeriata işarettir. **Zeytin ve nar,** birleşen ve çelişen ameller ve hallere işaret olup, bütün bunların **meyvesi,** şühûd halâveti (Mevlâ Tealâ'yı müşahede etme lezzeti) demektir.

Ey müridler! Vaktiniz hoş olunca bu **meyvelerden yeyin,** fakat manevî haller konusunda **israf etmeyin. Çünkü O, müsrifleri sevmez!**

ÂLÛSÎ:

O Allah ki, kullarının kalplerinde aşk ve muhabbet asmaları gibi **çardaklı bahçeler** ve ruhanî sıfatlardan ibaret olan **çardaksızlar, hurma** gibi köklü ve sabit iman, **ekin**ler gibi bol güzel iradeler, **zeytin** gibi mübarek ihlas ve **nar** gibi acayip ilham ağacı **yaratmıştır.**

Meyve verdiğinde, onun meyvesinden ibaret olan müşahede ve mükâşefeleri tadın ve **yeyin!** Müridlere de temkin ve istikamet makamına ulaşma zamanınız olan **hasat gününde hakkını** vererek, onları irşad **edin!** Hak edenlerden gizleyerek veyahut zamansız söze başlayarak **israf etmeyin!** Çünkü **O, israf edenleri sevmez,** onların işlerini beğenmez.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, bağlar bahçeler yaratmasıyla ilgili diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَهُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ وَالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ اُنْظُرُوْا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ اِنَّ فِى ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ (٩٩) ﴾

"O (Allah-u Tealâ) **gökten su indirendir. İşte biz her şeyin nebatını** (her türlü bitkiyi) **o su sebebiyle çıkardık. Sonra ondan** (o bitkiden) **kendisinden üst üste binmiş taneler çıkaracağımız** (bitireceğimiz) **bir yeşillik çıkardık, hurmanın tomurcuğundan** (sarkan, koparmak isteyene) **yakın salkımlar vardır.**

(Yine o su sebebiyle) **üzümlerden bağlar,** (bir kısmı) **birbirine benzeyen,** (bir kısmı da) **benzemeyen zeytin ve nar** (çıkardık). **Meyve verirken onun** (zeytin ve nar ağaçlarının) **meyvesine ve** (bir zaman sonra) **olgunlaşmasına bakın! Şüphesiz ki bütün bunlarda,** (bu bitkileri ve meyveleri yetiştirmeye kadir olanın, ölüleri diriltmeğe güçlü olduğuna) **inanan bir toplum için elbette büyük ayetler vardır.** " *(En'am Sûresi:99)*

Bu hususstaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:99. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 10/452-453) zikredilmiştir.

Yerden çıkan mahsûlün hakkını verme emri:

﴿ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ . . . (٢٦٧) ﴾

"**Ey iman edenler!** (Ticaret ve sanat gibi bir vasıta ile) **kazandığınız** (paraların ve mallar)**ın ve yerden sizin için çıkarmış olduğumuz** (ekin, meyve, madenler ve emsali) **şeylerin temizlerinden** (iyilerinden, helâllerinden Allah-u Tealâ yolunda) **infak edin** (üzerinize farz olan zekâtınızı verin, fakirlere tasaddukta bulunun). . . " *(Bakara Suresi:267 den)*

Allah-u Tealâ'nın, israfı yasaklayıp, müsrifleri sevmediğinin beyanı:

﴿ . . . كُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ (٣١) ﴾

"...**Yeyin, için.** (Fakat) **israf etmeyin! Çünkü O, müsrifleri sevmez.**" *(A'raf Sûresi:31'den)*

Ayet: 142

وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشاً كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (١٤٢)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (142)

(وَمِنَ الْاَنْعَامِ) **davarlardan da** yarattı, neyi? (حَمُولَةً) **yük taşıyanı,** daha?(وَفَرْشاً) **serilecek olanı,** yani; kesilip, tüyünden istifade edilmek için yatırılanı,

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَمِنَ الْاَنْعَامِ) terkibindeki (وَاْو), âtıfe olup, (مِنْ) harf-i cerri, başındaki atıf harfi vasıtasıyla bir önceki ayet-i celile'de geçen (اَنْشَأَ) fiiline müteallîktır.

2- (حَمُولَةً) kelimesi, (رَكُوبَةً) kelimesi gibi, müfredi olmayan bir ism-i cem' olup, (اَنْشَأَ) fiilinin "Mef'ûlün bih"i olmak üzere mesûbtur.

3- (فَرْشٌ) kelimesi, küçük hayvanlara kullanılan bir ism-i cem'dir. **Ebû Zeyd** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; aslı, masdar olduğu için, masdarla tesmiye kabilinden olması muhtemeldir.

Cümle-i celilenin kelime manası:

(كُلُوا) **yeyin,** neden? (مِمَّا) **o şeyden ki,** (رَزَقَ) **rızık olarak verdi,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** (وَلَاتَتَّبِعُوا) **tabi olmayın,** neye? (خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ) **şeytanın adımlarına,** (اِنَّهُ) **çünkü gerçekten o,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** nedir? (عَدُوٌّ) **düşmandır,** öyle düşman ki, (مُبِينٌ) **apaçık.**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مِمَّا رَزَقَ) terkibindeki (مِنْ) harf-i cerri "Teb'îziyye" olduğu için takdir: (كُلُوا بَعْضَ مَا رَزَقَكُمْ) şeklindedir.

2- (اِنَّهُ لَكُمْ) cümlesindeki (لَامْ) kendisinden sonraki (عَدُوٌّ) kelimesine tealluk etmektedir ki takdir: (اِنَّهُ عَدُوٌّ لَكُمْ) şeklindedir.

3- (مُبِينٌ) kelimesi, (اِنَّ) nin haberi olmak üzere merfû olan (عَدُوٌّ) kelimesinin sıfatıdır.

MEÂL-İ ŞERİF

Davarlardan yük taşıyanları ve seri(lip kesilerek, tüylerinden döşek yapılmaya uygun ge)**lecekleri de** (O yaratmıştır).

Allah'ın, sizi rızıklandırdığı şeylerden yeyin ve (kafalarından uyduran atalarınızı taklit ederek, helâl-haram sayma hususunda) **şeytanın adımlarına uymayın** (izleri ardınca gitmeyin). **Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Bundan evvel ekin ve hayvanlarla ilgili yiyeceklerin müşrikler tarafından helâl ve harama ayrılması konusu işlenip, bir önceki ayet-i kerime'de ise; canlıların temel ihtiyaçlarını karşılayan ekin mevzuunun beyanı bitirildikten sonra, bu ayet-i celilede, hayvanların yaratılmasıyla ilgili nimetin izahına başlanılmıştır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَفَرْشًا) **"Davarlardan yük taşıyanları ve serilecekleri de"** kavl-i şerifiyle ilgili birkaç husus vardır:

1- (حَمُوْلَةً) ve (فَرْشٌ) kelimelerinden ne kastedildiği hakkında beş görüş vardır:

A) **"Hamûle"**; yük taşıyan develer, **"Ferş"** ise; küçük develer. Bu mana, **İbni Mesud, Hasen, Mücahid** ve **İbni Kuteybe** *(Radıyallahu Anhum)*dan nakledilmiştir.

B) **"Hamûle"**; binilmek suretiyle sırtlarından istifade edilen, **"Ferş"** ise; ot yiyen hayvanlardır. Bu manayı, **Dahhâk** *(Rahimehullah)*, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakletmiştir.

C) **"Hamûle"**; deve, at, katır, eşek ve yük taşıtılan her hayvan, **"Ferş"** ise; sadece koyun. Bunu, **İbni Ebî Talha** *(Rahimehullah)*, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakletmiştir.

D) **"Hamûle"**; deveden, **"Ferş"** ise; koyundandır. Bunu, **Dahhâk** *(Rahimehullah)* söylemiştir.

E) **"Hamûle"**; deve ve sığır, **"Ferş"** ise; koyun ve yük taşıyamayan develerdir. Bunu, **Katâde** *(Rahimehullah)* zikretmiştir. **Nahhâs** *(Rahimehullah)* da bunu tercih etmiştir. Nitekim bundan sonraki ayet-i kerimelerde sekiz çiftin beyan edilmiş olması bunun tercih sebebidir. *(Taberî, İbni Ebî Hâtim, Zâdü'l-Mesîr, Tefsîru'l-Hasen, Tefsîru'd-Dahhâk, Buharî, İbni Vehb)*

2- Bu makamda on adet manayı **Ebû Hayyân** *(Rahimehullah)* zikretmiş, **İmam-ı Fahrurrâzî** *(Rahimehullah)* da, bunları kısaca iki vecihte özetlemiştir:

A) **"Hamûle"** kelimesinin kökündeki,"Yük taşıma" anlamına gelen (حَمْلٌ) göz önünde bulundurularak bu tabir, "Ağır yükler taşıyabilen hayvanlar" anlamında kabul edilir.

B) **"Ferş"** kelimesinin, "Döşeme, serme" demek olan lügat manası itibara alınarak üç şekilde tefsiri uygun görülmüştür:

1- Kesilmek için yere serilen hayvanlar,

2- Döşek yapmak için kıllarından tüylerinden istifade edilen hayvanlar,

3- Cisimleri yatak gibi yere yakın olduğu için, deve yavruları, buzağılar ve koyunlar gibi küçük hayvanlardır.

3- Mevlâ Tealâ, ayet-i celilenin başında, müteallıkatın sıralamasında takdimi evlâ olan mef'ûlün üzerine mecrûru takdim buyurarak, hayvanlar konusuna verdiği önemi beyan etmeyi kastetmiştir.

Çünkü kelamın sevkinden asıl maksat; hayvanlardan bazısının müşrikler tarafından kendilerine yasak edilmesi ve onlardan bir kısmının putlara ayrılması gibi cahiliyet âdetlerini iptal etmektir.

Bu arada gayeleri tam manasıyla tahsil için, büyük ve küçükbaş hayvanlar, nimet beyanı sadedinde maksada dahil edilmiştir. Nitekim bu hayvanların, kulların istifadesi için yaratılmış olmasının beyan edilmesi, nimete nankörlük ve minneti daraltma manası taşıyan, "Bazı hayvanlardan istifadenin yasaklanması" hususunu ortadan kaldırma açısından açık bir etkiye sahiptir.

4- **"Hamûle"** kelimesinin **"Ferş"** lafzından evvel getirilmesi, faydası daha büyük olduğundandır. Çünkü ondan hem taşıma hem de yenilme itibarıyla iki türlü istifade edilmektedir. *(Ebû Hayyan)*

İKİNCİSİ: (كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ)**"Allah'ın, sizi rızıklandırdığı şeylerden yeyin!"** kavl-i şerifi hakkında tefsirlerde birkaç husus açıklanmıştır:

1- Bundan evvelki ayet-i celilede, ekinler konusu işlenip: **"Meyve verdiğinde meyvesinden yeyin!"** buyrulduğu gibi, bu ayet-i kerimede de hayvanlar, özellikle de **"Ferş"** tabiriyle; kesilip yenmeye müsait olanlarla ilgili konu beyan edildikten sonra, bu cümle-i celile ile; yenilmeye müsait olanların yenmesiyle ilgili izni beyan eden "Yeme emri" getirilmiştir.

2- Burada sadece yeme emriyle iktifa edilmesinin birkaç hikmeti açıklanmıştır:

A) Binilerek istifade edilmenin, etinin yenmesinin cevazına engel olmadığının beyanı,

B) Müşriklerin, yemeyi kendilerine haram ettikleri hayvanlardan istifade yasağının iptali,

C) Mubah olan mallarını yeme hakkında genel manada bir müsaade ve sahip olmadıkları şeyleri yemeyi yasaklama,

D) Bir sonra gelecek **"Şeytanın adımlarına uymayın!"** cümle-i celilesine temhid (ön hazırlık), şöyle ki; burada: **"Yeyin!"** emrinden maksat; sadece yemenin mubahlığını ifadeyle sınırlı olmayıp, zıttı olan, "Bazısından yememe âdetinden nehiy" manasında kullanılmış olduğundan, mana:

"Şeytanların, vesvese yoluyla, birtakım hayvanlardan yemeyi yasaklayan batıl âdetleri, müşrik reislerine telkin etmelerine kapılarak, cahiliyet ehli gibi, sizin için helâl kılınan şeyleri kendinize haram kılmayın!" demektir.

3- **Bika'î** *(Rahimehullah)* bu makamda: "O Allah ki, O en büyük hükümdardır. Madem ki O, bu hayvanları kesip yemeniz için sizin istifadenize sunmuştur, artık O'nun hediyesini reddetmek caiz olmaz, bilakis kabul edip şükretmek gerekir." manasını zikretmiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ انَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ) **"Ve şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."** ifade-i celilesi hakkında birkaç malumat vardır:

1- **"Hatve"** kelimesi, adım atıldığında ayakların arasındaki mesafedir ki, burada şeytanın adımlarına uymaktan nehiy ifadesi, alâka ve karineleri unutturacak derecede meşhur bir mecaz olduğundan, sanki hakikat gibidir. Buna göre; verdiği vesveseler konusunda şeytana itaat eden kimse, bir insanın arkasında yürüyüp onu adım adım izleyen, gittiği yoldan hiç sapmayan kimseye benzetilmiştir.

2- **"Şeytanın izlerine uymak"**tan ne kastedildiği hakkında birkaç mana tefsirlerde yer almaktadır:

A) "Onun, sizi süsleyerek davet ettiği şirk, küfür ve dalâlet yollarına girmeyin!" manası, öne çıkan ve her hususta geçerli olan genel manadır.

B) "Cahiliyet ehlinin yaptığı gibi, Allah-u Tealâ'dan gelen bir vahye dayanmaksızın, kendiliğinizden helâli haram, haramı helâl etmeniz hususunda şeytanın kışkırtmalarına kapılmayın!" manası, ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı açısından daha uygun düşmektedir.

Nitekim evvelce geçen:

(يَا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ... (١٦٨)) **"Ey insanlar! Yerde olanlardan helâl ve temiz olanını yeyin, şeytanın adımlarına uymayın!"** *(Bakara Sûresi:168'den)* ayet-i kerimesi bu manayı teyit etmektedir. *(Mâverdî, Nesefî, Beyzâvî, Tefsîr-i Kebîr, Bika'î, Hâzin)*

Mesrûk *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen şu hadise de bu konuya misal teşkil etmektedir: Bir kere **Abdullah ibni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*ın huzuruna, deve memesiyle tuz getirildiğinde yemeye başladı.

Cemaatten biri kenara çekilince, **İbni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*: "Arkadaşınıza da verin!" buyurdu. O kişi: "Ben istemiyorum." deyince, "Oruçlu musun?" diye sordu. O: "Hayır!" deyince, "Peki, durumun nedir (niye yemiyorsun)?" şeklinde hitap etti.

O kişi: "Ben meme yemeyi kendime ebediyyen haram ettim." dediğinde, **İbni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*: "Bu, şeytanın adımlarındandır.Ye ve yemininden keffaret ver!" buyurdu. *(İbni Ebî Hâtim, No:7978, 5/1401)*

Allah-u Tealâ'nın helâl ettiği şeyleri haram kılmak, şüphesiz ki şeytanın kışkırtmasına uyma hususunda aşırı gitmenin en çirkin türlerindendir. Çünkü onun azgınlığa sevkettiği konuların ekserisi, gayr-i meşrû lezzetlerden istifade nevindendir. Bu ise, insanın kendisini temiz ve lezzetli şeylerden mahrum etmesi anlamına geldiğinden, şeytanın insana açık düşmanlığının bir neticesidir.

C) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*: "Şeriata muhalif olan herşey, şeytanın adımlarındandır." diye mana vermiştir.

D) Mücahid *(Radıyallahu Anh)*: "Şeytanın hatalarına uymayın!" diye mana vermiştir ki, **Hûd ibni Muhakkem** *(Rahimehullah)* da bunu nakletmiştir.

E) Ikrime *(Radıyallahu Anh)*: "Şeytanın vesveselerine uymayın!" diye tefsir etmiştir.

F) Ebû Miclez *(Rahimehullah)*: "Şeytanın adımları, günah olan adaklardır." demiştir.

G) Kasım ibni Velîd-i Hemedânî *(Rahimehullah)* bu ayet-i kerimeyi okuyarak, **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*a sorduğunda, o: "Allah-u Tealâ'ya karşı işlenen her masiyet, şeytanın adımlarındandır." diye cevap vermiştir.

Süddî *(Rahimehullah)* dan da buna benzer bir mana rivayet edilmiştir.

H) İbni Zeyd *(Rahimehullah)*dan rivayet edildiğine göre; bu cümle-i celilenin manası: "Şeytanın taatına tabi olmayın. Çünkü onlar (ona uyma neticesinde yapacağınız işler), habis şeytana taat, sizler hakkında ise günahlar (olarak yazılacak) dır." şeklindedir. *(İbni Ebî Hâtim, No:7979-7984, 5/1401-1402)*

I) Bu kelimenin, "Bir mekandan diğerine intikal" demek olan adım atma kökünden alınmış olması hasebiyle, bir günahtan diğerine geçerek bütün günahları işleme şeklinde de tevil edilmesi muhtemeldir. *(Mâverdî)*

J) Mevlâ Tealâ, **"Yeyin!"** emrinden sonra, şeytanın adımlarına uymaktan nehyetmek suretiyle teşdit ve tehdit buyurarak sanki; insan vaaz-u nasihat duyduğunda, nefsinin kötü arzusunda haddi aşmayıp, hatasından dönmesi halinde, onun küçük günahlarını affedebileceğine bir nevi işaret buyurmuştur.

K) "Hatve" kelimesi, (خَطَأٌ) maddesinden alınmasından öte, "Adım ve iz" manasına geldiğinden, şu hakikate de işaret etmektedir:

Ayak izleri, özel korunmaya alınmadığı sürece çabucak silineceği gibi, şeytanın koyduğu kanunlar da, eseri ortaya çıktığı anda kendilerini adım adım izleyerek ziyade itina gösteren ve önem veren fasıkların özel gayretleri olmasa, çabukça ortadan kalkar giderdi. Zira onları canlı tutacak İlâhî bir emir bulunmadığı gibi, bakî kılacak bir kitap da mevcut olmayıp, üstelik kendileri haddizatında batıl ve asılsızdırlar. *(Bika'î)*

3- **"Şüphesiz o, sizin için apaçık bir düşmandır."** ifade-i celilesi, kendinden önce geçen nehyin illetini beyan etmektedir ki, şeytanın düşmanlığının açık oluşu hakkında iki görüş vardır:

A) Babamız **Âdem**'e olan açık düşmanlığı ki, Mevlâ Tealâ:

(يَابَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا... (٢٧))

"Ey âdemoğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de fitneye düşürmesin (aldatmasın)!" *(A'raf Sûresi:27'den)* kavl-i şerifiyle bu hususta insanları uyarmıştır.

B) Şeytanın, dostları olan insan şeytanlarına yaptığı düşmanlığın açık seçik ortada olmasıdır ki, bunun neticesi olarak onlara Allah-u Tealâ'nın yarattığı rızıklardan putlar için hisse ayırmayı telkin etmiş, kendi çocuklarını öldürmeyi tezyin etmiş, lâşe yemeyi, putlar adına ve Allah-u Tealâ'nın adı anılmadan kesilenlerden yemeyi süslü göstermiştir.

İşte bütün bunlar, müşriklerin dahi zorda kaldıkları zaman, sadece kendisine baş vurdukları Allah-u Tealâ'nın taatından çıkış niteliği taşıyan fasıklıklardır. Nitekim İblis, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a yaptığı düşmanlıkla yetinmeyip, Allah-u Tealâ'ya karşı, onun evlatlarıyla da uğraşacağına yemin ederek:

(... لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا (٦٢))**"...Kasem ederim ki; eğer beni kıyamete kadar bırakırsan, elbette pek azı dışında onun zürriyetini hükmüm altına alacağım."** *(İsrâ Sûresi:62'den)* demiştir.

Şeytana uymaktan nehyin sebebi olarak, onun, âdemoğullarına açık düşmanlığı belirtilmiştir. Çünkü o, hal-i hazırda veya gelecekte kötülüğü açığa çıkacak ne kadar çirkin iş varsa insana onları emrettiği gibi, özellikle de bilgisizce Allah-u Tealâ'ya iftirayı teşvik etmektedir.

Nitekim Mevlâ Tealâ:

(إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (١٦٩)) **"O size ancak, kötülüğü, fuhşu ve Allah'a karşı bilmediklerinizi söylemenizi emreder!"** *(Bakara Sûresi:169)* kavl-i şerifiyle bu hakikati açıklamıştır.

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Davarlardan yük taşıyanları ve serilecekleri de O yaratmıştır. Hayvanların insanın yararına âmâde kılınması, diğer yaratıklara karşı insanın faziletteki meziyetinin nişanıdır.

Varlıklar insana müsahhar kılındığı gibi, yaratıklarda tasarruf konusuda, zamanlar da, insanların seçkinleri olan veliler için teshîr edilmiştir. (Bu yüzden onların elinde vuku bulan kerametler zaman ve mekan mefhumlarından hariç görülmektedir.)

Allah'ın, sizi rızıklandırdığı şeylerden yeyin ve şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

Rızık sadece yenilecek şeylere mahsus değildir. Bilakis o, kendisinden fayda hasıl olan şeylerin tümü hakkında yaygın olarak kullanılmaktadır. Rızık mefhumu; "Zavâhirin rızkı" ve "Serâirin rızkı" olmak üzere ikiye ayrılır.

Zâhirî rızık; nimetlerin varlığı, bâtınî rızık ise; o nimetlerde Allah-u Tealâ'nın keremini müşahede etmek, hatta daha da ileri giderek, Kadîm varlık karşısında kendinden geçmektir.

Latîfelerin rızkı üç şekilde mutale'a edilir:

1- Kalbin rızkı, Allah-u Tealâ'yı bilme hasebiyle hakikate erişmektir.

2- Ruhun rızkı, yaratıklarla ilgi ve irtibat köleliğinden azat olarak doğru sevgiye kavuşmaktır.

3- Sır latîfesinin rızkı ise; kulun nihayette elde edeceği şühûd (Allah-u Tealâ'yı görür gibi olma) makamıdır ki bu, "Ayân (açıkça görme)" mertebesine çok yakındır.

Ayet: 142

NÎSÂBÛRÎ:

Hayvanlardan yük taşıyacak olan ve serilecek olanlar vardır. İnsana yerleştirilmiş olan hayavanî sıfatlardan, manevî emaneti ve şeriatın teklifleri-ni taşımaya müste'id bulunanlar olduğu gibi, kalıbın düzeni ve beşeriyyetin devamı için yemeye içmeye müsait olanlar da vardır.

Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yeyin! Yani; Allah-u Tealâ'nın latîfelerinize ihsan buyurduğu hakikat, mehabbet ve müşahede rızıklarından gerektiği kadar istifade edin! **Şeytanın izlerine uymayın, çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır** ki, sizi ifrat ve tefrit (manevî yolda aşırılık ve eksiklik) yollarına sürükleyerek, maksadın zıttına ulaştırır.

NAHCUVÂNÎ:

Şeytanın izlerine uymayın! Haramları helâl ve mubahları haram etme hususundaki vesveselerini duymayın ve ezcümle; şeytanların ordularından olan arzu ve kuruntularınızın icaplarını yapmayın! **Çünkü o** ve orduları, **sizin için,** adâveti **zahir bir düşmandır.** O halde onun iğvâ ve iğrâ (azdırma ve kışkırtma)sından sakının!

ÂLÛSÎ:

Fânî şehvetlere meyledip, Allah-u Tealâ'nın mâsivâsıyla perdelenerek **şeytanın izlerine uymayın! Çünkü o,** sizi Mevlâ'nızdan perdelemek istediği için, **size karşı apaçık bir düşmandır.** Doğru yola sülûke muvaffak edecek, ancak Allah-u Tealâ'dır.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Hayvanların; üzerlerine binilmek, etlerinden yenilmek ve tüylerinden istifade edilmek üzere yaratıldıklarını beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (٥) ﴾

"En'âmı da O (Allah-u Tealâ) **yaratmıştır ki, bunlarda sizin için ısıtıcı** (maddeler) **ve nice menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de."** *(Nahl Suresi:5)*

﴿ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (٧)
وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَالَا تَعْلَمُونَ (٨) ﴾

"Bu hayvanlar, sizin ağırlıklarınızı, ancak canlarınızın meşakkatiyle (güçlüklere katlanarak) **varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz sizin Rabbiniz, elbette çok esirgeyicidir, pek acıyıcıdır.**

Atları, katırları ve eşekleri de, onlara binmeniz ve (gözlere) **zinet olsun diye** (yarattı). **Ve bilmediğiniz daha nice** (nakil vasıtaları) **yaratır."** *(Nahl Sûresi:7, 8)*

﴿ ...وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَاثًا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ (٨٠) ﴾

"...O hayvanların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından, bir süreye kadar (istifade edeceğiniz) **bir meta'** (ev eşyası) **ve bir ticaret malı** (yarattı)." *(Nahl Sûresi:80'den)*

﴿ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (٢١) وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ (٢٢) ﴾

"Şüphesiz ki hayvanlarda, sizin için elbette ibret (ler) **vardır. Onların karınlarındakinden** (yedikleri gıdaları süt hâline getirerek) **size içiririz. Onlarda sizin için bir çok faydalar daha vardır. Onlar** (ın etlerin) **den yersiniz, onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız."** *(Müminûn Suresi: 21-22)*

﴿ اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (٧٩) وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِى صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ (٨٠) وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَاَىَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ (٨١) ﴾

"Allah, kimine binesiniz, kimi(nin eti)**nden de yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki bir arzuya onlar üzerine** (binerek) **ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız. O, size ayetlerini gösteriyor. Şimdi Allah'ın hangi ayetlerini inkâr edebilirsiniz?"** *(Mümin Sûresi:79-81)*

﴿ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ (٤٢) ﴾

"Onlar için, bunun gibi binecekleri başka şeyler (develer gibi binek hayvanlar) **yarattık."** *(Yâsîn Sûresi:42)*

﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ (٧١) وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ (٧٢) وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ اَفَلَا يَشْكُرُونَ (٧٣) ﴾

"Görmüyorlar mı ki biz, ellerimizin işlediğinden (kudretimizin eseri olarak) **onlar için birçok hayvan yarattık ki, bu sebeple onlar bunlara mâlik olmuşlardır. Bu hayvanları onlara karşı zelil** (itaatkâr) **kıldık.**

Onların bazısından binekleri vardır, bazısını da (gıda olarak) **yerler. Bu hayvanlarda, onlar için nice faydalar ve içecek**(leri süt)**ler vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?"** *(Yâsîn Sûresi:71-73)*

﴿ وَالَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ (١٢) ﴾

"Bütün çiftleri, O yaratmıştır. Ve size gemilerden ve hayvanlardan bineceğiniz şeyler var etmiştir." *(Zühruf Sûresi:12)*

Ayet: 142

Allah-u Tealâ'nın verdiği rızıklardan yeme emri:

﴿ ... كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ... (٥٧) ﴾

"Size verdiğimiz rızıkların tertemiz olanından yeyin!" *(Bakara Sûresi:57'den)*

﴿ ... كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللهِ ... (٦٠) ﴾

"Allah'ın rızkından yeyin, için!" *(Bakara Sûresi:60'dan)*

﴿ يَا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالاً طَيِّبًا وَلاَتَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (١٦٨) ﴾

"Ey insanlar! yer (yüzün) **deki şeylerden helâl ve temiz olanı yeyin ve şeytanın adımlarına** (izlerine) **uymayın** (onun vesveselerine kapılarak helâli haram, haramı da helal kabul etmeyin). **Zira şüphe yok ki o, sizin için pek açık bir düşmandır."** *(Bakara Sûresi:168)*

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ... (١٧٢) ﴾

"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların tertemiz olanından yeyin!" *(Bakara Sûresi:172'den)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerime'ler, Bakara Sûresi:168 ve 172. ayet-i kerime'lerin münasiplerinde (2/192, 206, 207) zikredilmiştir.

Şeytanın izlerine ve yollarına uymama emri:

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَافَّةً وَلاَتَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (٢٠٨) ﴾

"Ey İman edenler! Hep birden İslâm'a girin ve şeytanın adımlarına uymayın, zira şüphe yok ki o, sizin için apaçık bir düşmandır." *(Bakara Sûresi:208)*

﴿ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصَّيٰكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (١٥٣) ﴾

"Şüphesiz ki bu (Dîn-i Mübîn-i İslâm), **benim dosdoğru yolumdur. Artık siz ona uyun!** (Başka aykırı) **yollara uymayın. Sonra** (o yollar) **sizi O'nun yolundan ayırır**(lar). **İşte sakınasınız diye O** (Allah-u Tealâ), **size bunları emretti."** *(En'am Sûresi:153)*

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ... (٢١) ﴾

"Ey iman edenler! Şeytanın izlerine uymayın!.." *(Nur Sûresi:21'den)*

Şeytanın insana düşmanlığı:

﴿ ... اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (١٦٨) ﴾

"Şüphesiz ki o, sizin için açık bir düşmandır." *(Bakara Sûresi:168'den, 208'den)*

﴿ ... وَقُلْ لَكُمَا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (٢٢) ﴾

"...(Ey Âdem ile Havva!) Ben size dememiş miydim ki; şeytan size apaçık düşmandır!" *(A'raf Sûresi:22'den)*

﴿ ...اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ (٥) ﴾

"Gerçekten şeytan, insana apaçık bir düşmandır." *(Yusuf Sûresi:5'den)*

﴿ ... اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِيناً (٥٣) ﴾

"Şüphesiz şeytan, insan için apaçık bir düşman oldu." *(İsra Sûresi:53'den)*

﴿ ... اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ... (٥٠) ﴾

"Beni bırakıp da, onu ve zürriyyetini dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin için düşmandırlar." *(Kehf Sûresi:50'den)*

﴿ فَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ... (١١٧) ﴾

"Biz dedik ki: Ey Âdem! Şüphesiz bu, sana ve eşine düşmandır..." *(Taha Sûresi:117'den)*

﴿ ... اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ (١٥) ﴾

"Şüphesiz ki o, saptırıcıdır, açık bir düşmandır." *(Kasas Sûresi:15'den)*

﴿ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا اِنَّمَا يَدْعُوحِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيرِ (٦) ﴾

"Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır, öyleyse onu düşman edinin! O, cemaatını ancak cehennem ashabı olmaları için çağırır." *(Fatır Sûresi:6'dan)*

﴿ ... اَنْ لَاتَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (٦٠) ﴾

"Şeytana tapmayın! Çünkü o, size apaçık bir düşmandır." *(Yâsîn Sûresi:60'dan)*

﴿ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (٦٢) ﴾

"Şeytan sizi (Allah'ın yolundan) engellemesin! Zira o, size apaçık bir düşmandır." *(Zühruf Sûresi:62)*

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ
قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾
وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى
اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا
عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا
أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ
بِهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ
ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا
إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ
بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ
اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ نَبِّؤُنِى بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٤٣)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (143)

Yük taşıyan ve yere serilenden bedel, (ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ) **sekiz eşi,** ondan bedel, (مِنَ الضَّاْنِ) **koyundan,** neyi? (اثْنَيْنِ) **ikiyi,** yani; erkeği ve dişiyi, daha? (وَمِنَ الْمَعْزِ) **keçiden de,** neyi? (اثْنَيْنِ) **ikiyi** yarattı.

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ثَمَانِيَةَ) kelimesi, (حَمُولَةً وَفَرْشاً) kelimelerinden bedel olmak üzere, onları nasbeden (önce geçen ayet-i celiledeki (اَنْشَأَ) fiili) ile mensûbtur.

2- (مِنَ الضَّاْنِ) kelimesindeki (مِنْ) harfi, kendisinden sonraki (اثْنَيْنِ) kelimesine müteallîk olmak üzere, nekre üzerine takdim edilen haldir.

3- (الضَّاْنِ) kelimesi, ya (تَاجِرٌ) ve (تَجْرٌ) kelimesi gibi (ضَائِنٌ) kelimesinin cemisidir, ya da (ضَئِينٌ) in cemisi olup, (اِبِلٌ) kelimesi gibi ism-i cinsdir.

4- (اثْنَيْنِ) kelimesi,"Bedel-i ba'z mine'l-kül" olmak üzere, (ثَمَانِيَةَ) kelimesinden bedeldir.

5- (مَعْزٌ) kelimesi, lafzından müfredi olmayan ism-i cinstir. (صَاحِبٌ) ve (صَحْبٌ), (رَاكِبٌ) ve (رَكْبٌ) kelimeleri gibi, müfredi: (مَاعِزٌ), cemisi: (مِعْزًى) gelir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(قُلْ) **de ki,** (آلذَّكَرَيْنِ) **iki erkeği mi,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** (اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ) **yoksa iki dişiyi mi,** (اَمَّا) **yahut o şeyi mi ki,** (اشْتَمَلَتْ) **şamil oldu, ihtiva etti,** neyi? (عَلَيْهِ) **onu,** ne? (اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ) **iki dişinin rahimleri,** yani; koyunun ve keçinin dişilerinin rahimlerinde bulunan yavruların tümünü mü haram kıldı? (نَبِّؤُ) **haber verin,** kime? (نِى) **bana,** ne ile? (بِعِلْمٍ) **ilimle,** yani; bilgiye dayanarak, (اِنْ كُنْتُمْ) **eğer iseniz,** kimler iseniz? (صَادِقِينَ) **doğru sözlüler**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (آلذَّكَرَيْنِ) lafzının başındaki "hemze", "İstifham-i inkârî" için olup, bu kelime, kendisinden sonra gelen (حَرَّمَ) fiilinin mukaddem "Mef'ûlün bih"idir.

2- (اَمَّا) terkibindeki (اَمْ), harf-i âtıfe olup, (مَا) lafzı, (اُنْثَيَيْنِ) kelimesi üzerine ma'tûf olarak, mahallen mensûb olan ism-i mevsûldür.

Ayet: 143

MEÂL-İ ŞERİF

Sekiz eşi (de Allah-u Tealâ yarattı)**: Koyundan ikiyi, keçiden de ikiyi.** (Onları rezil etmek ve cevaptan âciz kalışlarını ortaya koymak için) **de ki: İki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiği** (içinde bulundurduğu yavruların hepsi)**ni mi haram kılmıştır?**

Eğer doğru sözlülerseniz, bana bir ilimle (bilgiye dayalı olarak, gerçeği) **haber verin!**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan evvelki ayet-i celilede mükelleflere, kendisinin onlara helâl kıldığı rızıklardan yemelerini emredip, şeytanın adımlarına uymalarını yasaklamıştı.

Çünkü şeytan, onlara meyve, ekin ve hayvanlardan bir kısmını kendilerine haram kılmalarını tezyîn ve telkîn etmiş, böylece onlar İslâm'dan önceki cahiliyet kurallarına dayalı olarak; vasîle, sâibe, bahîre ve hâm gibi ***Mâide Sûresinin 103. ayet-i kerimesi***nde anlatılan *(R.F. 8/180-181)* bazı hayvanların etinden, sütünden ve nakliye hizmetlerinden istifadeyi kendilerine yasaklamışlardı.

İşte Mevlâ Tealâ, bundan evvelki ayet-i kerimelerde; çardaklı-çardaksız bağlar-bahçeler, hayvanlardan da yük taşıma ve yenilme için birtakım davarlar yarattığını beyan ettikten sonra, bu ayet-i kerime'yi getirerek; küçükbaş hayvan türlerinin taksimini yapmış ve onlarla yavrularından hiçbirini haram kılmadığını, bilakis hepsini âdemoğullarının yeme, binme, sağma gibi faydaları için halkettiğini açıklamıştır.

Sebeb-i nüzûl:

Bu ve bir sonraki ayet-i kerime, **Mâlik ibni Avf el-Cüşemî** ve arkadaşları hakkında inmiştir. Çünkü onlar: "Bu hayvanların karınlarında olan yavrular, erkeklerimize hastır, kadınlarımıza ise haramdır." diyerek, bahîre ve sâibe gibi bazı hayvanları erkek ve kadınlara, bir kısmını ise erkeklere değil sadece kadınlara yasaklamışlardı.

Bu kişiler, İslâm gelip dinî hükümler sabit olunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile mücadeleye girişmek üzere geldiler. Hatipleri **Mâlik ibni Avf el-Cüşemî**: "Ya **Muhammed**! Bize ulaşan habere göre sen, babalarımızın serbestçe yaptığı şeylerden bazısını yasaklıyormuşsun." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

٤٩ – «اِنَّكُمْ قَدْ حَرَّمْتُمْ اَصْنَافاً مِنَ النَّعَمِ عَلىٰ غَيْرِ اَصْلٍ ، اِنَّمَا خَلَقَ اللّٰهُ هٰذِهِ الْاَزْوَاجَ الثَّمَانِيَةَ لِلْاَكْلِ وَالْانْتِفَاعِ بِهَا ، فَمِنْ اَيْنَ جَاءَ هٰذَا التَّحْرِيمُ؟ مِنْ قِبَلِ الذَّكَرِ اَمْ مِنْ قِبَلِ الْاُنْثىٰ»

49 - **"Şu muhakkakki siz, asılsız olarak hayvanlardan birtakımlarını haram kıldınız. Halbuki Allah-u Tealâ bu sekiz çifti ancak, yenilmeleri ve**

kendilerinden faydalanılması için yarattı. Peki ya bu yasaklama nereden geldi, erkek tarafından mı, dişi yönünden mi?" diye sordu. Bu sual karşısında **Mâlik ibni Avf** hayrete düşüp sükût ederek hiç konuşamadı.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Mâlik**'e: « يَامَالِكُ لاَ تَتَكَلَّمُ؟ » **"Ey Mâlik! Niye konuşmuyorsun?"** diye sorunca o: "Hayır! Sen konuş, ben senden dinleyeyim!" dedi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/137, Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhît:4/671, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/498, Semerkandî, Kurtubî)*

Bazı müfessirlerin beyanına göre; bu hadise, **Mâlik ibni Avf** Müslüman olmadan önce vuku bulmuştur. **Beğavî** *(Rahimehullah)* bu hadisi bir kaynağa nisbet etmemiştir. Fakat bu rivayet, **Katâde, Süddî** ve **Mücahid** *(Rahimehumullah)*ın, bu ayet hakkındaki izahlarına çok yakın düşmektedir.

Hasılı; buradaki bütün huccetlerin, hayvan türlerinin, birbirlerine tamamen benzeyip, hiçbir farkları olmamasına rağmen, müşrikler tarafından, bir kısmının yenmesinin haram edilmesine karşı getirilmiş olduğu anlaşılmıştır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ) **"Sekiz eşi: Koyundan ikiyi, keçiden de ikiyi."** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Cümle-i celilede geçen **"Zevc"** tabiri, çiftleşen canlılarda, erkek ve dişinin her birine dendiği gibi, her ikisine birlikte de kullanılarak:

(هُمَا زَوْجَانِ) "Bu ikisi iki zevcdirler" denilebilir. Yine böylece, (هُمَا زَوْجٌ) "Bu ikisi bir zevcdirler." de denilebilir. *(Kurtubî)*

Nitekim: (... وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا ... (١٨٩)) **"...Kendisiyle sükûnet bulsun diye ondan zevcini** (eşini) **yarattı..."** *(A'raf Sûresi:189'dan),*

(... اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ ... (٣٧)) **"Zevcini** (eşini) **yanında tut!"** *(Ahzab Sûresi:37'den)* kavl-i şeriflerinde, bu tabir tek taraf hakkında kullanılmıştır.

(وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ ... (٤٩)) **"Herşeyden iki zevc yarattık..."** *(Zâriyât Sûresi:49'dan)* kavl-i şerifi de böylecedir. Çünkü erkek dişinin, dişi de erkeğin eşidir. Onlar her ne kadar sayıca ikiyseler de, birbirlerine eş olduklarından zevcdirler. Bu yüzden "Zevc" tabiri tesniye getirilmiştir.

Nitekim: (وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى (٤٥)) **"Erkek ve dişi olarak iki zevci yaratan şüphesiz ki O'dur."** *(Necm Suresi:45)* kavl-i şerifi bu hakikati anlatmaktadır. *(Taberî, Vâhidî)*

Bu cümle-i celilede geçen: **"Zevc"** tabirinden maksat; cinsinden eşi bulunup, kendilerinden nesil üreyen hayvanlardan her biri olup, çifti değildir. Aksi takdirde "Dört çift" denmesi gerekirdi.

"Elmalılı tefsiri"nde bu konuya farklı bir açıklama getirilerek şöyle denilmiştir: "Zevc"; cinsinden bir diğeriyle bulunan demektir ki, bunlardan her biri diğerine nazaran zevc, kendi kendine fert tesmiye olunur.

Dolayısıyla bu tabir, ikisinin birden değil, birinin diğerine nazaran ismidir. İkisine birden (زوجان) "İki zevc" denilir.

Şu halde zevcin tam karşılığı çift değil, eş tabiridir. Yani; eş tabiri, bir çiftin her bir tekidir. Mesela; sekiz çift dediğimiz zaman onaltı eş anlaşılır. Ayet-i kerimede "Sekiz zevc" beyan olunduğu üzere; koyun, keçi, deve ve sığır cinsinden olmak üzere erkek ve dişi dört çift fakat sekiz zevcdir. *(Hak Dini Kur'an Dili)*

Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı üzere, bir önceki ayet-i kerimede geçen **"Hamûle"** ve **"Ferş"** kelimelerinin, sekiz çift hayvana şamil olacak şekilde tefsiri daha uygun düşmektedir. Zira bu durumda bu kelimelerin sadece develere tahsisinin anlaşılmasında bir nevi kapalılık söz konusudur. *(Ebussuud, Âlûsî)*

2- Mevlâ Tealâ'nın, hayvanlar hakkında bu ünvanı getirip, bu sayıyı belirtmesi, konunun sevkedildiği gayeye bir hazırlık mahiyetindedir. Zira bu ayet-i kerime, müşriklerin, erkek ve dişi hayvanlardan herhangi biriyle, dişinin karnında bulunan yavruyu kendilerine yasak etmelerini reddetme gayesiyle îrad buyrulmuştur.

Dolayısıyla bir önceki ayet-i kerimede hayvanların taşıma ve yenilme gayesiyle yaratılışları tafsil edilmiş, sonra binek hayvanlarının deve ve sığıra, yenecek hayvanların da koyun ve keçiye ayrımından hasıl olan dört sınıf beyan edilmiş, daha sonra da bu dört kısmın her birinin erkek ve dişiye bölünmesinden bahsedilmiştir.

İşte bütün bunlar, helâl ve haram etme suretiyle Allah-u Tealâ'ya iftira etmiş oldukları konular açıkça tahrir edilip, daha sonra ayrıntılı şekilde bu maddelerden her bir madde hususiyle reddedilmek suretiyle yalan ve iftiraları açıklanarak, müşriklerin rezîl-ü rüsvay edilmeleri sağlansın için yapılmıştır. *(Ebussuud)*

3- Cümle-i celilede geçen: **"Koyundan iki, keçiden de iki"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Bu cümle-i celile ziyade tafsilat için getirilmiştir ki bunun faydası, erkek ve dişi türleri bahsedilerek ileride gelecek olan: **"De ki: İki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi ... haram kılmıştır?"** cümle-i celilesinde bulunan istidlâle bir hazırlık olmasıdır.

B) Tafsilat verilirken tevzî' ve taksim yoluna girilmesi, birbirine yakın olan hayvan türlerinin iyice seçilmesini sağlamak içindir. Çünkü koyunla keçi birbirine çok yakın türler olup, ikisi de kesilmektedir.

C) (ضَأْن) kelimesi, koyun manasındadır ki bu, yün sahibi tırnaklı hayvanlardandır.

D) Koyunun keçiye takdiminin hikmeti hakkında iki görüş vardır:

1- Bazıları; koyunun şerefine binâen öne alındığını ve bu şereften dolayı peygamberlerin koyunlara çobanlık ettiklerini söylemişlerdir. *(Âlûsî)*

2- Bazıları da birkaç hikmet açıklamışlardır:

a) Pahalı oluşu,

b) Etinin lezzeti,

c) Yününden istifadenin fazlalığı. *(Ebû Hayyân)*

Muhammed Osman Mîrğanî *(Kuddise Sırruhu)*nun **"Tâcü't-tefâsîr"** isimli eserindeki beyanına göre; koyun bulundurmak ve çobanlık yapmakta bulunan bereket ve hayırların tafsilatı uzun gider.

Ancak özetleyecek olursak; koyun bakıcılığının, ahlâkın tasfiyesine, kulun terbiyesine ve sıddıkların makamlarına ulaşmasına vesile olduğu söylenebilir. Ayrıca bu hususta birçok hadis-i şerif mevcuttur, şöyle ki:

٥٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « مَا بَعَثَ اللّٰهُ نَبِيّاً اِلاَّ رَعَى الْغَنَمَ »
فَقَالَ اَصْحَابُهُ: وَاَنْتَ؟ فَقَالَ: « نَعَمْ ، كُنْتُ اَرْعَاهَا عَلَىٰ قَرَارِيطَ لِاَهْلِ مَكَّةَ »

50 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiği üzere; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah-u Tealâ'nın gönderdiği her peygamber mutlaka koyun gütmüştür."** buyurunca, ashab-ı kirâm: "Sen de mi?" diye sormaları üzerine: **"Evet! Mekke ehlinden aldığım cüzî nakitlere karşılık ben de koyun gütmüştüm."** *(Buharî, İcâre:2, No:2143, 2/789)* buyurmuştur.

٥١–عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « اَلشَّاةُ فِى الْبَيْتِ بَرَكَةٌ ، وَالشَّاتَانِ بَرَكَتَانِ وَالثَّلَاثُ بَرَكَاتٌ »

51 - **Hazreti Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evdeki bir koyun berekettir, iki koyun iki bereket, üç ise, bereketlerdir."** *(Buharî, el-Edebü'l-Müfred, No:585, Sh:163)* buyurmuştur.

٥٢ – عَنْ عَبْدَةَ بْنِ حَزْنٍ (رضى الله عنه) قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « بُعِثَ مُوسَىٰ وَهُوَ رَاعِى غَنَمٍ ،
وَبُعِثَ دَاوُدُ وَهُوَ رَاعِى غَنَمٍ ، وَبُعِثْتُ اَنَا وَاَنَا اَرْعَىٰ غَنَماً لِاَهْلِى بِاَجْيَادٍ »

52 - **Abde ibni Hazn** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir keresinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in huzurunda deve sahipleriyle koyun sahipleri, iftihara kalkıştıkları zaman, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Musa, peygamber olarak gönderildiğinde koyun çobanıydı. Davud gönderildiğinde o da koyun otarıyordu. Ben de gönderildiğimde, Ecyâd (denen, Mekke'deki bir mıntıka)**da ehlime ait koyunlar otarıyordum."** *(Buharî, el-Edebü'l-Müfred, No:589, Sh:164, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:11918, 3/192, İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, No:3444, 3/413)* buyurdu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendisinin Allah-u Tealâ katında en kıymetli yaratık olduğunu bildiği halde, evvelce çobanlık yaptığından bahsetmesi, Rabbine karşı taşıdığı üstün tevazuu ifade etmek, O'nun kendisine ve diğer peygamber kardeşlerine yaptığı iyiliği açıklamak içindir.

٥٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اَلْغَنَمُ اَمْوَالُ الْاَنْبِيَاءِ »

53 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Koyun, peygamberlerin** (sahip oldukları) **mallarıdır."** *(Deylemî, el-Firdevs, No:4308, 3/111)* buyurmuştur.

٥٤ – عَنْ أُمِّ هَانِئٍ (رضى الله عنها) أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: « اتَّخِذِي غَنَماً فَإِنَّ فِيهَا بَرَكَةً »

54 - **Ümmü Hâni'** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: "(Mal olarak) **Koyun edin! Çünkü onda bereket vardır."** *(İbni Mâce, Ticârât:69, No:2304, 2/773)* buyurmuştur.

٥٥ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلشَّاةُ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ »

55 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Koyun, cennet hayvanlarındandır."** *(İbni Mâce, Ticârât:69, No:2306, 2/773, Hatîb-i Bağdâdî, Tarîh-u Bağdâd, No:4006, 7/445)* buyurmuştur.

٥٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْأَغْنِيَاءَ بِاتِّخَاذِ الْغَنَمِ ، وَأَمَرَ الْفُقَرَاءَ بِاتِّخَاذِ الدَّجَاجِ. وَقَالَ: « عِنْدَ اتِّخَاذِ الْأَغْنِيَاءِ الدَّجَاجَ ، يَأْذَنُ اللهُ بِهَلَاكِ الْقُرَى »

56 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Zenginlere koyun beslemeyi, fakirlere de tavuk beslemeyi"** emretmiş ve: **"Zenginler, tavuk beslemeye başladığı zaman Allah-u Tealâ karyelerin helâkine müsaade edecektir."** *(İbni Mâce, Ticârât:69, No:2307, 2/773)* buyurmuştur.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*: "Köpeklerle koyunlara şaşarım; her sene koyundan şu kadarı (yenmek için) kesilir, şu kadarı da (ibadet için) kurban edilir. Köpek ise; şu kadar fazla doğurduğu (ve kesilmediği) halde, (bir yavru doğuran) koyun, köpekten ne kadar fazladır?" sözüyle, koyundaki bereketi ne güzel dile getirmiştir. *(Buharî, el-Edebü'l-Müfred, No:587, Sh:163)*

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*, sevdiği kişiye hitaben şöyle buyurmuştur:

"Ey kardeşimin oğlu! Koyununa iyi bak, tozunu toprağını sil, ağılını iyi yap, yakınında namaz kıl, çünkü o, cennet hayvanlarındandır. Canım, yed-i kudretinde olan Zat'a yemin ederim ki; yakında öyle bir zaman gelecek, bir bölük koyuna mâlik olmak, sahibine, **Mervân**'ın sarayından daha sevgili olacaktır." *(Buharî, el-Edebü'l-Müfred, No:584, Sh:163)*

İbni Hacer *(Rahimehullah)*, peygamberlikten evvel enbiyaya koyun gütme ilhamının gelmesinin hikmeti hakkında ulemanın şu beyanlarını nakletmiştir:

1- Ümmetlerini yönetme hakkında kendilerine yüklenecek vazifeye alışkanlık sağlamak,

2- Onlarla haşır-neşir olmak suretiyle, hilim (yumuşak huy), şefkat (acıma duygusu) ve sekînet (alçak gönüllülük ve sakinlik) kazanmak, nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

٥٧ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ »

57 - **"...Sekînet** (tevazu), **koyun ehlindedir."** *(Buharî, Bed'ü'l-halk:15, No:3125, 3/1202)* buyrulmuştur.

3- Sabır ve tahammül kazanmak, zira koyunları gütmeye, dağılmaları halinde mer'âda toplamaya, bir otlaktan diğerine nakletmeye, yırtıcı hayvan-

lardan ve hırsızlardan korumaya sabırlı bir şekilde devam edenler, onların huylarının farklılığını ve gözetime son derece muhtaç olup, zayıf bünyeye sahip olmalarına rağmen son derece kaçıcı olduklarını öğrenirler.

Böylece de; ümmetlerinin huylarının farklılığını, akıllarının değişikliğini anlayarak, onların noksanlıklarını telâfiye, zayıflarına acımaya ve gözetimlerini iyi yapmaya sabretme melekesi kazanırlar.

İşte hiç böyle bir tecrübe geçirmeden ani bir şekilde ümmetleriyle uğraşmakla mükellef kılınmalarındansa, koyun çobanlığıyla tedrîcen elde ettikleri bu kabiliyet, yeni vazifelerini tahammülde kendilerine daha ziyade kolaylık sağlar.

4- Bu konuda koyunun tahsisinin de birtakım hikmetleri vardır:

a) Büyükbaş hayvanlardan daha zayıf olması,

b) Deve ve sığıra göre daha fazla dağılıp kaçması, çünkü alışkanlığa göre deve ve sığır bağlanarak zaptedilebilirse de, koyuna bu uygulanmaz.

c) Çok çabuk dağılıp kaçabilmesine rağmen, diğer hayvanlardan daha fazla teslimiyetli olması. *(Fethu'l-Bârî:4/516, 517)*

(مَعْز) kelimesi keçi manasında olup, bu hayvan tırnaklı ve uzun kıllı küçükbaş hayvanlardandır.

İKİNCİSİ: (قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ) **"De ki: İki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiğini mi haram kılmıştır?"** ifade-i celilesi hakkındaki meselelere gelince:

1- Allah-u Tealâ, kullarına minnet ve nimetlerini zikredip, huccet ve delilleri için ön hazırlık yaptıktan sonra kelamın üslûbunu değiştirerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e hitaba başlamış;

Böylece ona, müşriklerle mücadele etmesini ve hayvanların bazı türlerini kendi belirledikleri kişilere haram kılma adına uydurdukları bu batıl teşri' ve tesbitleri hususunda Allah-u Tealâ'ya karşı yaptıkları iftirayı meydana çıkarmasını emretmiştir.

2- Mevlâ Tealâ bu cümle-i celilesinin başında getirdiği istifhâm-ı inkârî ile: **"De ki: İki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiğini mi haram kılmıştır?"** buyurarak, müşriklerin kendi kafalarından yaptıkları yasaklamaları red ve inkâr edip, onların bütün teşrî' ve hükümlerini, icmâlî anlamda iptal etmiş ve onların kendi dininden olmadığını beyan etmiştir.

3- Müfessirlerin beyanına göre; onların bu yasaklaması, erkeğin erkekliği sebebiyle ise, bütün erkeklerin haram, dişinin dişiliğinden ötürüyse, bütün dişilerin yasak, yok eğer ana rahminde bulunma nedeniyleyse tümünün haram olması gerekir. Çünkü rahim ancak ya erkek, ya da dişiyi barındırır.

Halbuki müşrikler cahiliyet devrinde keçi ve sığır cinsinden hiçbirini haram kılmayıp, koyun ve deve cinsinden bahîre ve vasîle gibi isimler taktıkları, özel vasıflara sahip hayvanları yasak sayarak, bazı türlerin birtakım

fertlerini haram, diğer bazı türlerin bir kısmını ise helâl sayıyorlardı. Ayrıca haramiyyeti bazılarında beşinci veya yedinci yavruya tahsis ediyorlardı. İşte bu ve bir sonraki ayet-i kerimesiyle Allah-u Tealâ, onların bu iddialarının batıl olduğuna delil getirerek, peygamberine şu hakikatleri bildirmiş oldu:

a) Müşriklerin bu konularda Allah-u Tealâ'ya izafeten ortaya atmış oldukları hükümlerin tümü, Allah-u Tealâ'ya iftira mahiyeti taşımaktadır.

b) Allah-u Tealâ, onların yasak saydığı şeylerden hiçbirini haram kılmamıştır.

c) Onlar bu hususta Rablerinin emrine muhalefet edip nefislerinin arzularına uymuşlardır. *(Hâzin)*

4- **İmam-ı Fahrurrazî** *(Rahimehullah)* diğer müfessirlerin beyanlarına ilaveten bu ayet-i kerimenin manası hususunda kendine has diğer iki vecih açıklamak üzere şöyle demiştir:

A) Bu kelam-ı İlâhî, müşriklerin sözlerinin batıl olduğuna dair delil getirme yolu üzere varid olmamış, bilakis inkâr manasında istifham tarîkıyle getirilerek onlara: "Siz hiçbir peygamberin nübüvvetini ikrar etmez ve hiçbir şâri'in şeriatını kabul etmezken 'Bu helâldir, şu haramdır' diye nasıl hüküm verebiliyorsunuz?" buyrulmuştur.

B) "Siz, bahîre, sâibe, vasîle ve hâm gibi hükümleri deveye mahsus kıldınız. Allah-u Tealâ ise, davarların, koyun, keçi, sığır ve deveden müteşekkil dört türden ibaret olduğunu beyan buyurdu.

Peki siz bu hükmü koyun, keçi ve sığırda uygulamayıp da niçin deveye tahsis ettiniz?" buyrulmuş olması da muhtemeldir.

5- Ulemanın beyanına göre; bu ayet-i celileden birtakım hükümler alınmıştır:

A) Burada ilmî münazaranın ispatına dair bir delil mevcuttur. Çünkü Allah-u Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, müşriklerle münazara etmesini ve sözlerinin bozukluğunu kendilerine açıklamasını emretmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de, bu emre imtisalen onlara karşı, bir rızkın haram edilmesinin, ancak, yasaklanmasını gerektiren zâtî habâset (kendisinde bulunan bir pislik) sebebiyle olacağını ve bu konuda sadece rızıkları bahşeden Allah-u Tealâ'nın karar verebileceğini açıklamak suretiyle, onlarla ilmî münazaraya girişmiştir.

B) Yine burada; nazar (ictihad) ve kıyası kabul etmenin tesbiti yapılmıştır.

Çünkü Allah-u Tealâ onlardan, kendi illet ve bahanelerini bir kenara bırakıp, sahih bir mukayesede bulunmalarını isteyerek, bu yasaklığın sebebinin, erkeklik, dişilik veya rahim kapsamında bulunma hallerinden hangisi olduğunu ortaya koymalarını kendilerine emretmiştir.

Bu durumda onlara: "Eğer haramlığın sebebi dişilikse, aynı illet diğer dişi türlerinde de bulunduğu için her dişinin haram olması gerekir. Yok eğer erkeklikse, aynı sebebin mevcudiyetinden dolayı her erkeğin haram olması gerekir. Ama rahimde bulunma nedeniyle haram kabul ediliyorsa o zaman aynı sebebe sahip olan bütün yavrular haram olur.

Siz ise, bu hayvanların karnında olanların bir kısmını kadınlara haram, erkeklere serbest kılıyorsunuz ve bunu Allah adına yaptığınızı söylüyorsunuz. Halbuki Allah-u Tealâ bu türlerden herhangi birinin bir kısım erkeklerini yemeyi haram kılsaydı, elbette diğer kısmını da yasaklar, yine böylece birtakım dişilerin yenmesini haram etseydi, bu hükmü de tamîm ederdi.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın hükümlerinin şanına bakılacak olursa, tür ve nitelik bakımından birlik arzeden varlıklar hakkındaki hükümlerin muttarid (doğru, düzgün, sürekli ve benzer) olduğu görülür.

Bu yüzden aynı insan türünün, halleri birbirine çok benzeyen kadın ve erkek fertleri arasında, aynı hayvanlardan yeme hususunda bir fark gözetilmesi, bütün hükümleri hikmete bağlı olan Allah-u Tealâ'nın teşrî'ine uygun düşmemektedir.

Demek ki; sizin bu tahrim ve yasaklamalarınız, hüküm ve hikmet değil, tahakküm ve hakkı boğma mücadelesi olması hasebiyle, aynı zamanda Allah-u Tealâ'ya bir iftiradır." buyrulmak suretiyle, haksızlıklarını itirafa mecbur bırakacak bir huccet, kendi aleyhlerine ikame edilmiş olmaktadır.

C) Ayrıca burada:

« انَّ الْقِياسَ اذا وَرَدَ عَلَيْهِ النَّصُّ اَوِ النَّقْضُ بَطَلَ الْقَوْلُ بِهِ »

"Kıyas aleyhine (kurallarına göre yapılan aklî bir mukayeseye karşı) **bir nas** (ayet ve hadisten açık bir delil) **veya uygulanan mukayeseyi bozacak başka bir aklî delil ortaya çıkarsa, o kıyasla hüküm vermek geçersiz olur."** şeklinde maruf olan kaidenin doğruluğuna bir delil söz konusudur.

Çünkü Allah-u Tealâ, geride anlattığımız şekilde onlara, zaten delile dayanmadığı için, sırf akıl ve arzularının mahsûlü olan illet ve bahanelerini terkedip, sağlıklı bir kıyaslamaya başvurmalarını emir buyurmuştur.

Sonra kendisi, onlara sahih mukayeseyi belirterek, kendi kıyaslarını iptal edecek illetleri tafsilatlı bir şekilde açıklamıştır. Demek ki; onların tutundukları illet ve sebepler bozulduğu için, sözleri de geçersiz kalmıştır. *(Semerkandî, Kurtubî)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (نَبِّؤُنِى بِعِلْمٍ انْ كُنْتُمْ صادِقِينَ) **"Eğer doğru sözlülerseniz, bana bir ilimle haber verin!"** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele zikredecek olursak:

1- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in -sebeb-i nüzûlde de zikredildiği üzere- **Mâlik ibni Avf**'a buyurmuş olduğu: **"Niye susuyorsun?"** (49 Nolu hadiste geçti) sözünün işareti vechile; Mevlâ Tealâ bu kavl-i şerifiyle onların bu hususta ki cehaletini ve koydukları hükümler konusunda ilme dayanmadıklarını tescil buyurmuştur.

2- Bu cümle-i celileye müfessirler birkaç türlü mana vermişlerdir:

A) Zeccâc *(Rahimehullah)*ın beyanına göre mana: "Bu yaptığınız yasaklama muamelelerini bir ilimle tefsir edin bakalım!" demektir ki bu, "Siz hiçbir kitaba inanmadığınızdan bu hususta hiçbir ilminiz yoktur." anlamına gelmektedir. *(Zeccâc, Zâdü'l-mesîr)*

B) "Siz bu yasaklamayı Allah-u Tealâ'ya nispet etmeniz hususunda doğru sözlü kimseler iseniz, iftira ve uydurmayla değil de, bir ilimle Allah-u Tealâ tarafından bana haber verin! Halbuki size Allah-u Tealâ tarafından bu konuda bir vahiy gelmediği için bununla ilgili bir bilginiz olamayacağından, bu hususu bildirmeniz beklenemez." *(el-Bahru'l-Muhît)*

C) "Sizin yaptığınız yasaklamalardan herhangi birini Allah-u Tealâ'nın tasvip ettiğine dair peygamberlerin getirmesi vasıtasıyla Allah-u Tealâ tarafından öğrenilmiş olan bir konuyu biliyorsanız bana da bildirin!"

D) "İlimden sâdır bir beyyine (iddialarınız hususunda bilgiye dayalı bir delil) sahibiyseniz, onu bana da söyleyin!" *(Âlûsî)*

E) "Ayet-i celiledeki istidlâlle, sizin bu haram kılmalar hususunda, o hayvanların kendinde bulunan bir özelliği göz önünde bulundurmadığınız açığa çıkmış olup, nakle dayalı bir deliliniz de mevcut olmadığına göre, doğru yaptığınızı sanıyorsanız, bu konudaki itimad noktanızı ortaya koyun!" *(Ebû Zehre)*

3- Cümle-i celilede geçen: **"Bana haber verin!"** emrinin ne gayeyle sevkedildiği hususunda iki görüş vardır:

A) Bu emir onlarla istihza (alay etme) ve küçümseme kabilinden olabilir. Zira onlar katında delil olmadığı sabitken, varlığı düşünülemeyecek şeyi kendilerinden talep etmek, bu manaya uygun düşmektedir.

B) Bu istek, kendilerinin delilden büsbütün mahrum olduklarını ortaya koyarak onların âcizliğini belirgin hale getirmek ve rezilliklerini ızhar noktasında te'kîd ve mübâleğada bulunma yolu üzere kendilerine yöneltilmiş olabilir. Zira delil getirilecek yerde bir beyyine ortaya koymaktan âciz kalmak, doğru mantık ve sağlam anlayış hükmünce, aleyhdeki iddiayı kabullenmekten başka bir mana taşımaz.

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Sekiz eşi: Koyundan ikiyi, keçiden de ikiyi yarattı."

Koyunun zikredilmesindeki işaret; kulun, sakinlik vasfını sürdürüp, güzel ahlâktan ayrılmayarak takınması gereken edebe tenbihdir. Çünkü koyun, çobanına tam teslimdir. Ne bağırmasıyla eziyet verir ne de koşmasıyla! Yani; "Bu döşeğe ayak basanın takip edeceği yol budur!" demektir.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, insanların menfaati için sekiz çift hayvan yarattığını beyan eden diğer bir ayet-i kerime:

﴿ ... وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ... (٦) ﴾

"...O, sizin için hayvanlardan (deve, inek, koyun ve keçi türlerinden, erkek ve dişi olmak üzere) **sekiz eş indirmiş** (meydana getirmiş)**tir..."** *(Zümer Sûresi:6)*

وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ
عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰالِمِينَ (١٤٤)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (144)

(وَمِنَ الْاِبِلِ) **deveden de,** neyi yarattı? (اثْنَيْنِ) **ikiyi,** daha? (وَمِنَ الْبَقَرِ) **sığırdan da,** neyi? (اثْنَيْنِ) **ikiyi,** yani; erkeği ve dişiyi, (قُلْ) **de ki,** (الذَّكَرَيْنِ) **iki erkeği mi,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** (اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ) **yoksa iki dişiyi mi,** (اَمَّا) **yahut o şeyi mi ki,** (اشْتَمَلَتْ) **şamil oldu, ihtiva etti,** neyi? (عَلَيْهِ) **onu,** ne? (اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ) **iki dişinin rahimleri,** yani; koyunun ve keçinin dişilerinin rahimlerinde bulunan yavruların tümünü mü haram kıldı?

(اَمْ كُنْتُمْ) **yoksa siz oldunuz mu?** kimler? (شُهَدَآءَ) **şahitler,** ne vakit? (اِذْ وَصّٰيكُمُ) **vasiyyet ettiği vakit,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (اَللّٰهُ) **Allah,** ne ile? (بِهٰذَا) **bununla,** yani; bu sayılanları haram kabul etmenizi Allah size emrettiğinde siz orada hazır bulunmakta mıydınız?

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اِبِلْ) kelimesi, lafzından müfredi olmayan "İsm-i cemî"dir. Cemisi (آبَالْ), tasğîri, (اُبَيْلَة) gelir. Buradaki (مِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ) cümlesi, "Ma'tûf" olup, "Ma'tûf", "Ma'tûfun aleyh"i olan (مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ) cümlesinin hükmündedir.

2- (اِذْ وَصّٰى) terkibindeki (اِذْ) kelimesi, geçmiş zaman zarfı olup, (شُهَدَآءَ) kelimesine müteallıktır.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(فَمَنْ) **ya kim,** nedir? (اَظْلَمُ) **daha zalimdir,** kimden? (مِمَّنْ) **o kimseden ki,** (افْتَرٰى) **iftira etti, uydurup attı,** kim üzerine? (عَلَى اللّٰهِ) **Allah üzerine,** neyi? (كَذِباً) **bir yalanı,** ne için iftira etti? (لِيُضِلَّ) **saptırmak için,** kimi? (اَلنَّاسَ) **insanları,** ne olduğu halde iftira etti? (بِغَيْرِ عِلْمٍ) **ilmin gayrine mültebis olduğu halde,** yani; bilgisizce, (اِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz Allah,** (لَا يَهْدِى) **hidayet etmez** yani; doğru yola kavuşturmaz, kimi? (اَلْقَوْمَ) **kavmi,** öyle kavim ki, (اَلظّٰالِمِينَ) **zulmediciler.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَمَنْ) deki (فَا) harfi, "İsti'nafiyye" olup, (مَنْ) mahallen merfû, "İsm-i istifhâm"dır.

2- (اَظْلَمُ) kelimesi, haber-i merfû'dur.

3- (كَذِباً) kelimesinin ne ile mensûb olduğu hakkında iki görüş vardır:

a) (افْتَرىٰ) fiilinin "Mef'ûlün bih"i olabilir.

b) Fiilinin lafzının gayrinden "Mef'ûlü mutlak" da olabilir ki takdir: (افْتَرىٰ افْتِرَاءً) şeklindedir. Çünkü (كَذِبْ) , iftiranın mürâdifidir.

4- (بِغَيْرِ عِلْمٍ) terkibi, hal olmak üzere mahallen mensubtur, âmili hakkında iki görüş vardır:

a) (افْتَرىٰ) fiilinin fâ'ilinden hal düşen bir mahzufa müteallik olmasına göre takdir: (افْتَرىٰ جَاهِلاً) şeklindedir.

b) (يُضِلَّ) fiilinin fâ'ili olan müstetir zamirden hal düşmesine göre takdir: (لِيُضِلَّهُمْ جَاهِلاً) şeklinde olur.

MEÂL-İ ŞERİF

Deveden de ikiyi, sığırdan da ikiyi (erkeği ve dişiyi, Allah-u Tealâ yaratmıştır). (Onları rezil etmek ve cevaptan âciz kalışlarını ortaya koymak için) **de ki: İki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiği** (içinde bulundurduğu yavruların hepsi)**ni mi haram kılmıştır?**

Yoksa Allah size bunları tavsiye ederken (yasaklamak üzere öğütlerken) **siz şahitler** (orada hazır bulunan kimseler) **miydiniz? Öyleyse insanları ilimsizce saptırmak için, Allah'a karşı yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir? Şüphesiz Allah, o zalimler gürûhunu hidayet etmez** (doğru yola iletmez).

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, müşriklerin kendi kafalarından koyun ve keçiyle ilgili yasaklamalar yaptıklarını ve bu hususta hiçbir ilme dayanmadıklarını beyan etmek suretiyle onları azarladıktan sonra, bu ayet-i kerime'yi getirerek, deve ve sığırla ilgili yaptıkları tahrimleri Allah-u Tealâ'ya isnâd etmeleri hususunda da bir şahitlikleri bulunmadığını beyan ederek, ayrı bir kınama konusuna geçmiştir. *(Ebû Hayyân)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ) **"Deveden de ikiyi, sığırdan da ikiyi"** ifade-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Devenin sığırdan önce zikredilmesinin hikmeti hakkında birkaç illet zikredilmiştir:

a) Fiyat bakımından pahalı oluşu,

b) Yolculuklarda kendisinden istifadenin fazlalığı,

c) Yük taşımada güçlülüğü,

d) Açlık ve susuzluğa daha fazla tahammüllü oluşu,

e) Çöktürüp kaldırmada daha fazla itaatkâr ve boyun eğici oluşu. *(Ebû Hayyân)*

"Tâcü't-tefâsîr" isimli eserde **Urve el-Bârıkî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadisi şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٥٨ – عَنْ عُرْوَةَ الْبَارِقِيِّ (رضى الله عنه) يَرْفَعُهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْإِبِلُ عِزٌّ لِأَهْلِهَا وَالْغَنَمُ بَرَكَةٌ وَالْخَيْرُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ»

58 - **"Deve, sahipleri için izzet ve şereftir. Koyunsa berekettir. Kıyamet gününe kadar hayırlar, atın perçemlerinde bağlıdır."** *(İbni Mâce, Ticârât:69, No:2305, 2/773)* buyurmuştur

2- Bu cümle-i celile hakkındaki izah, bir önceki ayet-i kerimedeki benzer cümleyle ilgili yapılan açıklamanın tıpatıp benzeri olup, **"Sekiz eş"** sayısının tafsilatını tamamlamak için getirilmiştir ki, bundan maksat; müşriklerin bahîre, sâibe ve onların karınlarında olan yavruları haram kılmalarının iptalidir.

İKİNCİSİ: (قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ) **"De ki: İki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiğini mi haram kılmıştır?"** cümle-i celilesi ile ilgili birkaç malumat vardır:

1- Bu ve bir önceki ayet-i celile'lerde görüldüğü üzere; en'âm (davarlar) denilen bu ezvâc-ı semâniyenin (sekiz eşin) helâl oluşunu isbat ve anlatmak için burada pek güzel bir talim (öğretme) ve tenkîh-ı menât (bir hükme varabilmek için, illetlerin dayanması gereken temel esasları düzenleme) usûlü maddeler halinde açıklanmıştır. Şöyle ki:

A) İlk olarak **"Sekiz eş"** diye bir sayı verme,

B) Sonra koyun, keçi, deve ve sığır olmak üzere benzeyiş ve hemcins olmalarına göre dört cins mertebesini ikişer ikişer tasnif,

C) Üçüncü sırada her tür ve çiftin haramiyetine neden olması muhtemel bulunan, zâtî vasıflarını -erkeklik, dişilik ya da rahimde bulunan yavru olma- şeklinde, nihâî sınırlama,

D) Bunların hiçbirinde yasaklığı gerektirecek bir ilgi ve uyum bulunmadığını, varlık veya yokluk açısından bir gerektirici sebep, birbirine bağlı olarak varılacak hüküm, doğrudan veya yansıma yoluyla bu konuda bir illet mevcut olmadığını açıkça göstererek, ne erkeğin ne de dişinin haram olmadıklarını isbat etme usûlü gözetilmiştir.

İşte usûl ilminde açıklandığı üzere; bir müctehidin fıkhî bir kıyasla ictihat yaparak hüküm ispat edebilmesinin esası da böyle bir düzenleme usûlüne gitmesidir. Bu usûl ilmi, bu ayet-i kerime'lerde en güzel bir surette gösterilmiştir. *(Elmalılı)*

2- Bir önceki ayet-i celilenin sebeb-i nüzûlünde beyan edildiği üzere; eğer haram kılınma sebebi erkeklikse bütün erkekler, dişilikse bütün dişiler yasak kapsamına girerdi. Ama bunların bir kısmı haram edilip diğer kısmı serbest edilince, demek ki bu hayvanlar, kendilerinde mevcut bulunan zâtî vasıflarından dolayı yasaklanmış değillerdir.

Bu durumda yavruları yasaklamaları da, onlarda bulunan bir pisliğe dayanmaktaysa, bu da hepsi hakkında geçerli olmalıydı. Çünkü bu sebep bazısına mahsus değildir. Onlarsa bazı hayvanların karınlarında olanları haram etmişlerdir.

Nakle dayanmaları da söz konusu olmadığına göre, bu hususta aklî ve naklî dayanakları bulunmayıp, şeytanın yaldızlamasına uymanın kendi arzuları haline geldiği ve evhamın kendilerine ağır bastığı ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜSÜ: (اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا) **"Yoksa Allah size bunları tavsiye ederken siz şahitler miydiniz?"** cümle-i celilesiyle ilgili meselelere gelince:

1- Cümle-i celilede geçen (شُهَدَآء) kelimesi, (شَهِيدْ) kelimesinin cemisi olup, **"Hazır bulunanlar"** demektir.

2- Cümle-i celilede geçen (تَوْصِيَة) kelimesi; "Âmirin bulunmadığı yerde yapılması gereken bir şeyi emretmek" demektir ki, bu durumda memurun o işi yapması daha gerekli olur. Çünkü uzakta olanın durumu daha ziyade itinaya muhtaçtır.

Allah-u Tealâ'nın emri hakkında vasiyet tabirinin kullanılması; insanlar, Allah-u Tealâ bu emri kendilerine yaparken O'nun Zat'ını görmedikleri içindir. Allah-u Tealâ'nın emri son derece müekked (kuvvetli) olduğundan, bu emirlere riayette gevşeklikten sakınmak gerektiğine işaret olsun için, bu tabir:

(يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ) **"Allah size çocuklarınız hakkında vasiyet ediyor..."** *(Nisa Sûresi:11'den)* kavl-i şerifinde olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerlerinde kullanılmıştır.

3- **"Bununla size vasiyet ettiğinde siz şahitler miydiniz?"** cümle-i celilesindeki işaret, (حَرَّمَ) fiilinden anlaşılan "Tahrîm (yasaklama)" konusuna işaret etmektedir.

Zira yasaklama mefhumunun tümüyle reddedilmesi, onların özellikle iddia ettikleri muayyen tahrimlerin iptalini de zımnında bulundurmaktadır. Bu yüzden topluca yasaklamaya işaret edilmiş, onlara hakaret ve istihza olsun diye de özellikle müşahede ve görme durumu reddedilmiştir.

Çünkü müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e inanmadıklarından, kendileri de **İbrahim** ve **İsmail** *(Aleyhimesselâm)*ın şeriatlarında bu hükümlerin mevcudiyetini iddia etmediklerinden, Allah-u Tealâ'nın bizzat kendilerine hitap ettiğini söyleyerek, müşahede ve işitme iddiasına kalkışmalarından başka çareleri kalmamıştır.

Fakat onlar kendilerine vahiy geldiğine dair bir iddiada da bulunmadıklarından, geriye, yaptıklarını kendilerine süslü gösteren evhamı oluşturan şeytanın vesvesesinden başka bir şey kalmamıştır. Zira eşyayı anlama sebebi, duyular, doğru haber veya akıldır. Bunlar olmadan birşeyin serbest veya yasak olduğuna nasıl hüküm verilebilir?

Müşriklerin, duyularıyla Allah-u Tealâ'yı müşahede etmedikleri bellidir. Peygamberlik müessesesine inanmadıklarından, doğru habere ulaşmaları imkânsızdır. Bu durumda, bu iki sebep mevcut olmadığı halde onların: "Bunları haram eden Allah-u Tealâ'dır." demelerinin ise, akılla bağdaşır bir tarafı yoktur. Çünkü onlar:

﴿ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (٢٨) ﴾

"Bir çirkin iş yaptıklarında: 'Atalarımızı bu hal üzere bulduk, Allah da bize bunu emretti' derler. De ki: Allah, çirkin şeyi emretmez. Bilmediğiniz şeyleri mi Allah'a karşı söylüyorsunuz?" *(A'raf Sûresi:28)* ayet-i kerimesinin beyanı vechile, Allah-u Tealâ'nın haram etmediği şeylerin tahrimini O'na nisbet ediyorlardı.

O halde onlar şüphesiz yalancı ve Allah-u Tealâ'ya karşı iftiracı durumuna düştüklerinden, gerideki istidlâl, neticesini vermiş, bundan sonraki cümle-i celilede bu konu işlenmiştir. *(Kazî, Hâzin, Nesefî, Ebû Hayyân, Ebû Zehre)*

4- Bu ayet-i celilelerde usûl ilmine esas teşkil edecek bu açıklama yapıldıktan sonra, bu cümle-i celile getirilerek şu hususlara dikkat çekilmiştir:

A) Helâllik ve haramlık meselelerinde yalnızca bu kıyasın (aklî usûlün) yeterli olmayacağı,

B) Kıyasın ilmî bir değere ve fıkhî bir vasfa sahip olması için gözetilen illet ve nedenlerin mutlaka sabit bir temele dayanması gerektiği,

C) Bu sabit esasın ise, vahyin dışında bir ölçü birimiyle sabit olamayacağını anlatmak için: **"Yoksa Allah size bunları tavsiye ederken siz şahitler miydiniz?"** buyrulmuştur.

DÖRDÜNCÜSÜ: (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ) **"Öyleyse insanları ilimsizce saptırmak için, Allah'a karşı yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir?"** cümle-i celilesiyle ilgili bazı hususlar izaha muhtaçtır:

1- Bu cümle-i celilede "Allah-u Tealâ'ya yalan iftira edenden daha zalim kimse bulunmadığı" beyan edilmiş olup, muhatapların da Allah-u Tealâ'ya yalan iftira ettikleri sabit olduğuna göre, onların, zalimlerin en zalimi olan fırkadan oldukları tesbit edilmiştir.

Çünkü müşrikler iki kısımda değerlendirilebilir:

A) Bir kısmı, putlara ibadeti meşrulaştıran bahîre, sâibe, vasîle gibi hayvanların haramiyyetini ortaya atarak **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın dinini değiştirmede bir ilke imza atan **Amr ibni Lühayy** *(Le'anehullah)* gibi müşrik liderleridir.

Ondan sonra gelen birtakım şirk ehlinin şeytanları da, mallarından bir kısmını puthanelere ve bakıcılarına ayırma kanunu getirmişlerdir ki bunlar, Allah-u Tealâ'ya iftirada en ileri gidenlerdir.

B) Diğerleri ise; ciddiyet ve kararlılıkla bunlara tabi ve ortak olan avam müşriklerdir. Bu kişiler, Allah tarafından elçi olduğunu tahmin ederek uyma gereği duydukları kimseleri iyice araştırmaları gerekirken, Allah-u Tealâ tarafından tebliğ etme ehliyeti olmayan kişilere uymuşlardı.

Bu sapıklıkları neticesinde kendilerine gelen gerçek resulü yalanlayıp, yalancıları tasdik, teyid ve yardımda bulunmuşlardır ki böylece Allah-u Tealâ'ya iftira hususunda müşterek vasfa sahip olmuşlardır. Zira hepsinin de son derece zalim olma ünvanını hak etme hususunda bazılarının uydurucu, diğerlerinin de uyucu olması bir engel teşkil etmez. *(Kazî, Hâzin, Ebussuud)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"İnsanları saptırmak için"** ifade-i celilesi, bu azlemiyyet (son derece zalimlik) vasfının, özellikle şirk liderlerine ait olduğuna işaret etmektedir.

Çünkü onlar, bu yalan uydurma şenâ'atini işleyerek, sadece kendi nefislerinin sapıklığıyla kalmamış, böylece başkalarını da saptırmayı kastetmişlerdir. Bu yüzden ortaya koydukları batıl kanunların sorumluluğu kendilerine ait olduğu gibi, onları tatbik edenlerin günahları da kendi üzerlerine kalmıştır. *(Ebû Hayyân)*

3- Cümle-i celiledeki: **"İlimsizce"** kavl-i şerifi, bu tahrîm ve yasaklamaları Allah-u Tealâ adına uyduranların tam bir cehalet içinde olduklarını ortaya koymaktadır ki bu, iki yönden ele alınabilir:

A) Allah-u Tealâ tarafından nakledilegelen bir nas ve eseri bilmemeleri,

B) Düşünce, tecrübe, kötülükleri defetme yollarını araştırma, iyilikleri ve faydalı şeyleri tahmin edebilme gibi yöntemlerle akla dayalı bilgilerinin de bulunmayışı.

Nitekim beşer içinde, sadece aklın irşadıyla düşünüp, şükür, ibadet, hakka uyma, adâlet ve iyilik gibi Allah için yapmaları gereken hayırları bulan, sakınmaları gereken yiyecek ve içecekleri tespit eden, tabi ki bunların bazısında hata, bazısında isabet kaydeden kimseler bulunmuştur.

İşte bu kişiler, resullerin bulunmadığı fetret döneminde bile, Araplara; hacıları sulama, yedirip ağırlama, mühim işlerde şûrâya başvurma gibi birtakım güzel kanunlar vazederek, insanlara karşı insanların en hayırlısı olmuşlardır ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dedesi **Kusayy** bunlardandır.

4- Bu ayet-i kerime, **Amr ibni Lühayy** *(Le'anehullah)* gibi özel kişileri evleviyetle tehdit buyurmasıyla birlikte, Allah ve Resulünün emretmediği bir şeyi, din adına uydurup, bu yaptığını da Allah-u Tealâ'ya izafe ederek, onların yoluna sülûk eden herkesi de ilgilendirmektedir. Lafız umumî olduğu için, hükmü hususileştirmenin anlamı yoktur.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın dininde bulunmayan bir şeyi dine sokan herkes, bu tehdit kapsamına dahildir. *(Hâzin)*

5- Bu ayet-i kerimeden anlaşılan bir diğer faydalı bilgi de şudur ki; bir kişinin, ağır basan görüşüyle, Allah-u Tealâ'yı razı edecek doğru fetvayı verdiğini bilmediği sürece, din adına fetva vermeye atılması bir nevi zulümdür.

Bu konuda zann-ı ğâlibin oluşması kişilere göre iki türlü değişikliğe tabidir:

a) Kişi eğer müctehitse, ağır basan zannıyla Allah-u Tealâ'nın muradına uygun olduğunu düşündüğü bir delile dayanarak,

b) Yok eğer bir müctehidi mukallitse-ki günümüzde herkes bu konumdadır- o zaman, taklit ettiği mezhep imamının görüşü olduğu şeklinde ağır basan bilgisine dayanarak böyle bir ğâlip zanna ulaşabilir.

6- Muhakkık âlimlerin beyanı vechile; bir mubahı haram kılma hususunda Allah-u Tealâ'ya yalan iftira edenin, bu kadar şiddetli tehdidi hak ettiği, bu ayet-i kerimeyle sabit olduğuna göre, tevhid, Allah-u Tealâ'nın Zât'ını ve sıfatlarını bilme, peygamberlik müessesesi, meleklere iman konusu ve ahiret mevzularında Allah-u Tealâ'ya yalan iftira edenlerin cezasının daha güçlü ve zor olduğu evleviyetle anlaşılmıştır. *(Tefsîr-i Kebîr)*

BEŞİNCİSİ: (اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ) **"Şüphesiz Allah, o zalimler gürûhunu hidayet etmez."** cümle-i celilesiyle ilgili birkaç mesele vardır:

1- Bu cümle-i celilenin geriyle irtibat vechi hakkında, müfessirler birkaç görüş beyan etmişlerdir:

A) Cümle-i celile; onların, insanların en zalimlerinden olduklarının illet ve nedenini beyan etmek üzere zikredilmiş olabilir. Zira zulümde ileri gitmenin manası, ancak ondan vazgeçmeme halinde düşünülebilir. Zaten sapıklık, halleri ve uygulamalarının tekrarlanması sebebiyle ruhta yerleşme imkânı bulur.

Bu müşrikler de, ya kasten saptırmaya yönelme, ya da bu niyette olanları ciddiyetle takip etmeleri nedeniyle doğru yolu aramaktan ve kendi durumlarını düşünmekten son derece uzakta olduklarından, bu durum onları içine düştükleri sapıklıkta ilerleme ve sürekliliğe sevkeder. Neticede bu dalâlet onlarda bir meleke ve seciyye (tabiat ve huy) halini alır. O zaman da onu bırakmak imkânsız olur.

B) Allah-u Tealâ'ya iftira ederek en büyük zalim olma ünvanını hak eden kimselerin doğru yola hidayet edilmeyeceğini delille ispat etmek üzere getirilmiştir. Zira zulüm vasfına sahip olanın hidayeti nefyedilince, azlemiyyet sıfatını takınanın hidayete erdirilmemesi daha evlâdır. *(Ebû Hayyân, Bika'î, Âlûsî)*

C) Bulundukları sapıklık halinden vazgeçmemeleri durumunda, Allah-u Tealâ'nın, kendilerini muvaffakıyetten mahrum edeceği ve azgınlıkları içinde bırakacağına dair, müşrikleri tehdit mahiyetinde de kabul edilebilir.

Çünkü Allah-u Tealâ, şirkte bu raddeye varmayan yani; önder ve mutaassıp taklitçi konumunda olmayan birçok müşriği hidayete erdirmiştir.

Ancak bu mesabede olan müteassıpları hidayetten mahrum etmiştir ki bunlar Bedir günü "Kalîb çukuru"na doldurulan Kureyş liderleri gibilerdir.

Fakat fetih günü **Mekke** ehlinin ekseriyeti ve Hevâzin kabilesi gibi harp zoruyla İslâm'a tabi olanlar, putlarının, kendilerini kurtaramadığını görünce, hakkı itiraf ederek İslâm'a girmiş sonra da hidayet tahsil ederek en hayırlı Müslümanlardan olup, Allah-u Tealâ'ya hakkıyla yardım etmişlerdir.

Dolayısıyla burada hidayeti nefyedilenlerden maksat; sadece şirk üzere ölenlerdir. Nitekim **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; **Amr ibni Lühayy** *(Le'anehullah)* ve ondan sonra gelen müşrikler burada evleviyetle kastedilmişlerdir.

İslâm'a girdikten sonra nefsânî paklık ve kalbî nur kesbedenler ise birinci derecede hidayete mazhar olmasalar da, ikinci derecede hidayete kavuşmuşlardır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

﴿ ... لاَ يَسْتَوِى مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلاًّ وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى ...(١٠)﴾

"...İçinizden, fetih öncesi infak ve cihad edenle (diğerleri) **bir olmaz. İşte onlar, daha sonra infak ve cihad edenlerden derece bakımından daha büyüktürler. Allah** (dereceleri farklı olmakla birlikte) **hepsine de cenneti vaadetmiştir..."** *(Hadîd Sûresi:10'dan)* kavl-i şerifinde bu hakikate işaret buyurmuştur.

2- Allah-u Tealâ'nın, zalim kavmi neye hidayet etmeyeceği hakkında birkaç görüş vardır:

A) Hak yola hidayet etmez,

B) Azabı hak ettikleri için sevap yurduna iletmez,

C) Dünya ve ahirette, kârları ve iyilikleri kendisinde olan şeylere kavuşturmaz. *(Âlûsî)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

"Deveden de ikiyi, sığırdan da ikiyi yarattı."

Devede de ayetler vardır ki; yularını çekene boyun eğmesi, karşı gelmeksizin ve tercih hakkını kullanmaksızın çökertildiği yerde çökmesi, yük taşırken de binilebilmesi, aşırı susuzluğa katlanması ve seyir halinde eriyip gidecek kadar fedakârca tahammül etmesi, bunlardan bazılarıdır.

NİSÂBÛRÎ:

İnsanda bulunan hayavânî sıfatlar **sekiz çifttir** ki bunların yarısı erkek yarısı dişidir. Bu sıfatlar gereği kadar ve yerli yerince kullanılırlarsa her birinden, çok övgüye değer başka sıfatlar türer.

Koyundan iki, keçiden de iki; deve ve sığır yük taşıyan cinsten olduğu gibi, koyun ve keçi kesilecek cinstendir. Koyunun erkeği, mide şehvetini, keçinin erkeği ise cinsiyet şehvetini temsil eder. Koyunun dişisi, kendisinden faydalanılma anında güzel ahlâk, keçinin dişisi ise eziyete katlanma vaktinde teslimiyet sıfatını teşkil ederler.

Deve ve sığırın erkeği, insanda zalûmiyyet ve cehûliyyet (son derece zalimlik ve cahillik) sıfatlarını, dişileri ise yük taşıma ve kullanışa müsait olma niteliklerini ihtiva ederler. İşte bu insanî sıfatlar sebebiyle insan, mükevvenâtın taşımaya yanaşmadığı emanet yüklerinin hamili olmuştur. Aynı zamanda bu sıfatlar kalp arşının da taşıyıcılarıdır.

Allah-u Tealâ, bu sıfatları ve bunlardan mütevellit olan diğer vasıfları şeriat ve tarikat kanunları üzere istimal etmeyi helâl kılmışken **De ki: İki erkeği mi haram kılmış yoksa iki dişiyi mi?**

Her kim bu sıfatların tümüyle terkedilip, insandan fasledilmesi gerektiğini savunursa, muhakkak o, iftira etmiş olur. **Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir?**

NAHCUVÂNÎ:

Ey iddiacılar! **Yoksa siz, Allah'ın size bununla vasiyet ettiği vakit,** Allah'ın huzurunda bulunan **şahitler olduğunuzu mu iddiaya kalkışıyorsunuz?** Zira hiçbir peygamber bunu size haber vermediğine göre ve bu hususta size bir kitap gelmediğine göre, harâmiyetin beyanı vaktinde bizzat Allah-u Tealâ'nın huzurunda olduğunuzu iddia etmenizden başka bir savunmanız kalmamıştır.

Halbuki ey müfterîler! Siz, Allah-u Tealâ'nın azîz huzurunun sahasından merdûd ve matrût (reddolunmuş ve kovulmuş)lar zümresindensiniz.

Binaenaleyh; sizin helâl ve haram hususundaki bu beyanlarınızın, nefislerinizin süslemelerinden, evham ve hayal şeytanlarının karıştırmalarından sâdır olan birtakım iftiralar olup, düşmanlık ve zulm için bunları Allah-u Tealâ'ya karşı iftira ettiğiniz gerçeği açığa çıkmıştır.

Allah-u Tealâ katından nâzil olan bir vahiy ve vârid olan bir nakle dayanan **bir ilim olmaksızın,** bilakis zayıf avam **nâsı saptırıp** aldat**mak** ve onlara yollarını karıştırmak **için Allah'a karşı yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir!?**

Şüphesiz ki müfsitlerin hayallerine bile vakıf olan **Allah,** bu gibi eğri büğrü iftiralarla Allah-u Tealâ'ya karşı müfterî konumuna düşen **zalimler gürûhunu** tevhidinin yoluna **hidayet etmez.**

İBNİ ACÎBE:

Ayet-i celilede geçen **yük taşıyıcı hayvanlar** tabiri, Rubûbiyyeti müşahedesi sebebiyle sahibini herşeyden azâd olma anlamında hürriyet makamına taşıyıp sevkeden, böylece sahibine izzet ve galibiyet vasıflarını ağır bastıran manevî hallere işarettir.

Serilen hayvanlar ifadesi ise, sahibini, "Allah-u Tealâ'ya kullukta yerlere serilme" anlamına gelen ubûdiyyet makamına sevkederek, kişiye zillet ve inkisâr (alçaklık ve boyun bükme) vasıflarını galebe çaldıran manevî hallere işaret etmektir.

Allah'ın sizi rızıklandırdıklarından yeyin. Ey müridler! Bu iki halden hangisi sizde belirirse, ondan istifade edin. **Şeytanın adımlarına uyup da derecenizi bilmezlik etmeyin ve haddinizi aşmayın!**

Bu ayet-i celilelerde işaret buyrulan haller sekiz kısım olup, münasip oldukları vasıf açısından ikiye ayrılırlar:

1- Bunların dördü süflî olup, ubûdiyyete münasiptir ki bunlar da; zillet, fakirlik, acziyet ve za'fiyetten ibarettir.

2- Dördü de ulvî olup, Rubûbiyyete muvafıktır ki bunlar da; izzet, servet, kudret ve kuvvettir.

Bu vasıflarla ilgi kurmak isteyen kişi, şu nidaları yapmalıdır:

1- Zillet vasfıyla tealluk dileyen, alçaklık penceresinden "Ey Azîz! Zelilin senden gayri kimi var?",

2- Fakirlik penceresinden: "Ey Ganî! Fakirin senden başka kimi var?",

3- Acziyet penceresinden: "Ey Kadîr! Âcizin senin dışında kimi var?"

4- Za'fiyet penceresinden ise: "Ey Kavî! Zayıfın senin haricinde kimi var?" İşte bu yakarışları yapan kişi anında kabul eserini elinde görür.

Bu sıfatların hakikatine ermek murad eden ise, kendinde bulunan acziyet vasıflarıyla evvela hakikatlenmelidir. Nitekim:

« تَحَقَّقْ بِأَوْصَافِكَ يُمِدَّكَ بِأَوْصَافِهِ * تَحَقَّقْ بِذُلِّكَ يُمِدَّكَ بِعِزِّهِ * تَحَقَّقْ بِعَجْزِكَ يُمِدَّكَ بِقُدْرَتِهِ * تَحَقَّقْ بِضَعْفِكَ يُمِدَّكَ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ * تَحَقَّقْ بِفَقْرِكَ يُمِدَّكَ بِغِنَاهُ »

"Sen kendi (ubûdiyyet ve kulluk) **vasıflarının gerçeğine er ki, O** (Allah-u Tealâ) **kendi** (Rubûbiyyet) **evsafıyla sana yardım etsin!**

Sen kendi zilletini gerçek manada anla ki, O sana izzetiyle imdâd etsin (de sen, Allah-u Tealâ ile azîz olasın)!

Sen kendi acziyetini hakikaten tanı ki, O sana kudretiyle meded etsin (de sen, Allah-u Tealâ ile güçlü olasın)!

Sen kendi za'fiyetini hakiki manada kavra ki, O sana kuvvetiyle imdâd buyursun (da sen, Allah-u Tealâ ile kuvvet kazanasın)!

Sen kendi fakirliğinle tahakkuk et ki, O sana zenginliğiyle meded buyursun (da sen, Allah-u Tealâ ile zengin olasın)!" *(İbni Atâillah, el-Hıkem, No:207, Sh:97, Abdülmecid eş-Şernûbî, Şerhu'l-Hıkem, No:178, Sh:125)* buyrulmuştur.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'ya iftira edenden daha zalim kimse bulunmadığını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرىٰ عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اِنَّهُ لاَيُفْلِحُ الظّٰالِمُونَ (٢١) ﴾

"Allah'a karşı bir yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şu muhakkak ki, o zalimler felâh bulmayacak (muratlarına ermeyecek) **tir."** *(En'am Sûresi:21)*

Bu hususstaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:21. ayet-i kerimenin münasiplerinde** (R.F. 9/41-43) **zikredilmiştir.

Ekseriyetin, bilgisizce insanları saptırdığı:

﴿ ... وَاِنَّ كَثِيراً لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَآئِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ... (١١٩) ﴾

"Şüphesiz ki çokları, arzularıyla, bilgisizce insanları saptırırlar..." *(En'am Sûresi:119'dan)*

Allah-u Tealâ'nın, zalim kavmi hidayet buyurmayacağı:

﴿ ...وَاللّٰهُ لاَ يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰالِمِينَ (٢٥٨) ﴾

"...Şüphesiz Allah, o zalimler topluluğunu hidayet etmez." *(Bakara Sûresi:258'den, Âl-i İmran Sûresi:86'dan, Mâide Sûresi:51'den, Tevbe Sûresi:19'dan, 109'dan, Kasas Sûresi:50'den, Ahkaf Sûresi:10'dan, Saff Sûresi:7'den, Cuma Sûresi:5'den)*

Ayet: 145

قُلْ لَآ اَجِدُ فِيمَآ اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٤٥)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (145)

(قُلْ) **De ki,** (لَآاَجِدُ) **bulamıyorum,** nerede? (فِيمَا) **o şeyde ki,** (اُوحِيَ) **vahyolundu,** kime? (اِلَيَّ) **bana,** yani; bana vahyolunanda bulamıyorum, neyi? (مُحَرَّمًا) **haram kılınmış bir yiyeceği,** kim üzerine? (عَلٰى طَاعِمٍ) **bir yeyiciye,** öyle yeyici ki, (يَطْعَمُ) **yiyor,** neyi? (هُ) **onu** yani; o yiyeceği,

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فِيمَا اُوحِيَ اِلَيَّ) terkibi, (اَجِدُ) fi'ilinin ikinci mef'ûlü olmakla beraber, kendisine gösterilen ihtimamdan dolayı takdim edilmiştir.

2- (مُحَرَّمًا) kelimesi, (اَجِدُ) fiilinin birinci mef'ûlü olup, mâ ba'dinden anlaşılan bir mahzufun sıfatıdır ki takdiri: (طَعَامًا مُحَرَّمًا) şeklindedir.

3- (يَطْعَمُهُ) cümlesi, (طَاعِمٍ) kelimesinin sıfatı mevziindedir.

4- (هُ) zamiri, (مُحَرَّمًا) kelimesinin, mahzuf mevsûfu olan, (طَعَامْ) kelimesine racidir.

Cümle-i celilenin kelime manası:

(اِلَّآ اَنْ يَكُونَ) **Ancak** (o yiyeceğin) **olması müstesna,** nedir olması? (مَيْتَةً) **bir leş,** (اَوْ دَمًا) **yahut bir kan,** öyle kan ki, (مَسْفُوحًا) **akıtılmış,** (اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ) **ya da domuz eti,** (فَاِنَّهُ) **çünkü şüphesiz ki o,** yani; domuz, nedir? (رِجْسٌ) **bir pisliktir,** (اَوْ فِسْقًا) **ya da bir fısk** yani; fasıklık ve günahın ta kendisi, öyle fısk ki, (اُهِلَّ) **ses yükseltildi,** kim için? (لِغَيْرِ اللّٰهِ) **Allah'tan başkası için,** ne üzerine? (بِهِ) **onun** (kesimi) **üzerine,**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اِلَّا) kelimesi, harf-i istisna olup, bu istisna, cinsten istisna olduğu için "İstisna-i muttasıl"dır. Çünkü (مَيْتَةً) (lâşe), muharrem (haram kılınmış) şeyler cinsindendir.

2- (يَكُونَ) fi'il-i nâkısının ismi, tahtında gizli olan (هُوَ) dir ki, (مُحَرَّمًا) kelimesinin mahzuf mevsufu olan (طَعَامْ) kelimesine racidir.

3- (فَاِنَّهُ) deki (هُ) zamirinin mercii üç türlü düşünülebilir:

a) Bahis konusu olan (لَحْمْ) kelimesine raci olabilir.

b) En yakın kelime olan (خِنْزِيرٌ) kelimesine raci olabilir.

c) Mukadder bir (مَذْكُورٌ) kelimesine raci kılınması durumunda mana: "Bahsi geçen lâşe, atılan kan ve hınzır eti" şeklinde olur.

4- (فَإِنَّهُ رِجْسٌ) cümlesi, ta'lil (illet beyanı) için getirilmiş "Cümle-i mu'terize" olup, iraptan mahalli yoktur.

5- (أُهِلَّ) cümlesi, (فِسْقاً) kelimesinin sıfatı olmak üzere mahallen mensubtur veya (يَكُونَ) üzerine ma'tûf olup, (فِسْقاً) kelimesi, onun mukaddem mef'ûlün lehidir. Bu durumda takdir: (أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ فِسْقاً) şeklindedir.

6- (بِهِ) terkibindeki (بِ) harfi (عَلَىٰ) manasında olup, (هِ) zamiri, mahzuf bir müzafın, "Muzâfun ileyh"i olarak, (يَكُونَ) fiilinin müstetir zamirinin raci olduğu (طَعَامٍ) kelimesine racidir.

Bu durumda takdir: (رُفِعَ الصَّوْتُ عَلَىٰ ذَبْحِهِ بِسْمِ غَيْرِ اللهِ) şeklindedir. *(Keşşâf, Nesefî, Konevî)*

Cümle-i celilenin kelime manası:

(فَمَنْ) **Artık kim,** (اُضْطُرَّ) **mecbur bırakılırsa,** ne olduğu halde? (غَيْرَ بَاغٍ) (başka bir çaresize karşı) **azgınlık yapmayıcı olduğu halde,** daha? (وَلَا عَادٍ) **geçmeyici** (ölmemesine yetecek miktarı aşmayıcı) **olduğu halde,** (فَإِنَّ رَبَّكَ) **o durumda şüphesiz senin Rabbin,** kimdir? (غَفُورٌ) **ziyade bağışlayıcıdır,** daha kimdir? (رَحِيمٌ) **çokça acıyıcıdır.**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَمَنْ) terkibindeki (فَ) harfi, "İsti'nafiyye" olup, (مَنْ) harfi, cezmedici "İsm-i şart"tır.

2- (غَيْرَ) kelimesi, (اُضْطُرَّ) fiilinin "Nâib-u fail"i olan, (مَنْ) ismine raci (هُوَ) zamirinden hal olmak üzere mensubtur.

3- (وَلَا عَادٍ) terkibindeki (وَاوْ) harfi, "Âtıfe" olup, (لَا) harfi, nefyi tekid için zâiddedir.

4- (فَإِنَّ) deki (فَ) ta'liliyye olup, (رَحِيمٌ) kelimesi, (إِنَّ) nin ikinci haberi olmak üzere merfû'dur. Bu durumda şartın cezası mahzuf olup, (فَلَا مُؤَاخَذَةَ عَلَيْهِ) şeklinde takdir edilebilir. Gerçi (فَ) harfini, cezâiyye olarak kabul edip, (إِنَّ) nin isim ve haberinden müteşekkil cümleyi, lazimî manası itibarıyla, cezayı şart olarak kabul edenler de mevcuttur.

MEÂL-İ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: Bana vahyolunanlar arasında,** (kadın olsun erkek olsun) **yiyecek bir kimseye,** (sizin haram dediklerinizden) **yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Yalnız leş veya dökülen kan yahut domuz eti-ki gerçekten o pisliğin ta kendisidir- ya da bir fısk için** (günah işlemek üzere), **kesiminde Allah'tan başkasının adı anılan müstesna.** (Çünkü bunlar haramdır.)

Ayet: 145

(Bununla birlikte) **her kim** (bahsi geçenlerden herhangi bir şeyi yemeye) **muztar** (mecbur) **kalır da,** (kendisi gibi zorda kalmış bir kişiye) **azgınlık etmemek ve** (ölmemek için yemeye mecbur olduğu miktarı) **geçmemek üzere** (yerse, bundan sorumlu olmaz.) **Çünkü muhakkak senin Rabbin çok bağışlayıcıdır, ziyade acıyıcıdır.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan önceki ayet-i kerimelerde; helâl ve haram yiyecekler hususunda cahiliyet ehlinin koydukları yanlış kuralları beyan edip, tahrîm ve tahlîl (yasaklama ve serbest etmen)in ancak vahiyle sabit olabileceğini beyan ettikten sonra, bu ayet-i celileyi getirerek bu konuda doğru beyanı yapmıştır.

Sebeb-i nüzûl:

Ayet-i kerimenin iniş sebebi hakkında iki rivayet vardır:

1- **Abd ibni Humeyd** *(Radıyallahu Anh)*ın **Tâvus** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet ettiğine göre; cahiliyet ehli birtakım şeyleri yasak, birtakım şeyleri de helâl kabul ediyorlardı. Bu ayet-i kerime, işte bu sebeple inmiştir. *(Suyûtî)*

2- **"Sem'ânî** ve **Beğavî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu ayet-i kerime, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, müşrik heyetine, kendi yasaklarının Allah indinde haram olmadığını beyan etmesinin ardından, onların:

"O zaman, Allah indinde haram olanlar nelerdir?" diye sormaları üzerine nazil olmuştur.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ لَآ اَجِدُ فِى مَا اُوحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّماً عَلىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ) **"De ki: Bana vahyolunanlar arasında, yiyecek bir kimseye, yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum."** cümle-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Cümle-i celilenin başındaki: **"Söyle!"** hitabı, müşriklerin yasakladıkları şeyler hakkındaki beyanlarının halis bir iftira olduğunu açıklayarak, onları susturup rezil ettikten sonra, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, gerçek haramların neler olduğunu beyan etmesine dair yönelmiş bir emirdir.

2- **"Bana vahyolunanlar arasında haram bulamıyorum."** cümle-i celilesiyle ilgili bazı malumat vardır:

A) Bu tabir-i İlâhî, îma yollu kinaye üslûbu üzere cârî olmuştur. Şöyle ki; onların, haram olduğunu iddia ettikleri şeylerin yasaklığı açık bir dille nefyedilmemiş velâkin **"Bana vahyolunanlar arasında böyle bir şey bulamıyorum!"** buyrulması emredilmiştir.

Böylece bir şeyin kendisi açıkça nefyedilecekken, melzûmu nefyedilerek istidlâlî bir yol takip edilmiştir.

Yani; müşriklere: "Sizin bu yasak saydıklarınız haram değildir." denilmeyip, "Vahiyde böyle bir şey yoktur." buyrularak, "Yasaklamanın yolu sadece vahiy olup, onda da böyle bir şey mevcut olmadığına göre sizin bu iddianız batıldır." denmek istenmiştir.

B) Bu cümle-i celile, şunu ifade etmektedir ki; bir şeyi haram kılmanın yolu, arzu ve isteğe dayalı olmayıp, ancak Allah-u Tealâ'dan o konuda gelen bir i'lâm ve tansîs (bildiri ve delil gönderme) suretiyle sabit olur.

Zira ilim ve hikmetine uygun olarak, dilediğini helâl, istediğini haram edecek tek Zat, Allah-u Tealâ'dır. Bu bildirme ise, sadece Kur'an ve Sünnetten ibaret olan vahiy yahut ondan çıkarılan bir ictihadla anlaşılabilir.

Dolayısıyla vahiyde ve onun teferruatında mevcut olmayan bir hüküm, hak olamaz. O halde, müşriklerin, haram olduğunu zannettikleri şeyler Allah indinde yasak değildir. Çünkü bu hususta Allah-u Tealâ tarafından bir nas vârid değildir.

C) Yine bu cümle-i celileden istifade edilen bir husus; "Eşyada asıl olanın hill ve ibâha (helâllik ve serbestlik) oluşu"dur. Demek ki, yaratıklarda asıl olan, kendilerinden istifadenin helâl oluşudur.

Ancak haram olduğuna dair bir nas mevcut olanlarda, o delil, aslî serbestliği kaldırmış olur. Bu durumda yasaklığı hakkında delil mevcut olmayanların helâlliğine ancak **"İstishâb"** kaidesi üzere hüküm verilebilir ki bu da: "Bir şeyin, önceki zamanda sabit olduğuna binaen sonraki zamanda da sabit kaldığına hüküm vermek" şeklinde tefsir edilmiştir. *(Beyzâvî, Ebussuud, Şeyhzâde, Âlûsî)*

D) Bu cümle-i celileden yola çıkarak, bazılarının: "Bu ayet-i celilede zikredilenlerin dışında İslâm'da bir haram yoktur." şeklinde hüküm vermeleri asla doğru değildir. Zira ileride açıklayacağımız üzere; diğer bazı ayet-i kerimelerde ve birçok hadis-i şerifte başka haramlar zikredilmiştir.

Dolayısıyla burada geçen: **"Bana vahyolunanlar arasında... şunlar dışında bir haram bulamıyorum."** ifadesi, mutlak manada kabul edilmeyip, "Bu zamana kadar vahyolunanlar arasında" yahut "Kur'an vahyi arasında" veya "Davarlarla ilgili olarak" şeklinde ileride tafsilatını vereceğimiz birtakım kayıtlarla mukayyettir.

E) Üstad **Ebu'l-Hasen el-Harâllî** *(Rahimehullah)*, **"el-Urve"** isimli eserinde, ilim, amel ve hal bakımından "Haram" kelimesini tam okuyabilmek için şunları söylemiştir: Şu bilinsin ki insan; camiiyyetli bir yaratık olduğundan, kendisinde hem hayır hem de şer tohumu bulunmaktadır. Şer tohumlarının bitkilerinin yoğunluğundan arınıp temiz kalması hasebince, kendisinde hayır tohumları yetişir ve gelişir.

Bu iki tohumdan her birinin insanın cisminde, ruhunda ve gönlünde ekin tarlası vardır. İnsan vücudunda evveliyeti teşkil eden beden unsurunun temizlenmesini sağlayabilmek için, sonrasına temel teşkil edecek sıradaki ilk iş, haram harfini doğru okuyabilmektir.

Ayet: 145

Çocukken haramla gıdalanan kişi, yaşlılığında günahlardan sakınma gücü bulamaz. Ancak Allah-u Tealâ'nın, hastalıklar ve sıkıntılar gibi (manevî) ateşlerle temizlemek istediği kullar müstesna! Bedenin haram gıdalardan temiz tutulması öyle bir esastır ki, nefsin yasaklardan temiz durabilmesi, kalbin şaşkınlık ve cehaletlerden arınabilmesi, hep ona dayanmaktadır.

Haram kelimesini doğru okuyabilmek (iyi anlayabilmek) için gereken şey, cisme zarar veren, ruha sıkıntı yapan, insanları nefret ettiren ve Allah-u Tealâ'yı kızdıran şeylerin tümüne engel teşkil eden "Vera'" vasfına sahip olmaktır.

Bu haramlardan birini işleyip de hemen tevbe etmeyen kişi, hükmüne muhalif olarak okuduğu bütün ayetlere mukabil azaba uğratılır. Rızkı kendisine hangi kapıdan geldiğine aldırış etmeyen kişiyi, Allah-u Tealâ cehenneme hangi kapıdan sokacağına aldırış etmez!

Vera' denen vasıf, zahiren zararlı şeylerden el çekme anlamında olup, insanın içinde bir etki olmaksızın uzuvlar harekete geçmediğinden, bir şeyi yemeye karşı insanın batınında bir çekince olmadıkça, zahiren vera' doğru yapılamaz. Nitekim gözün pis olarak gördüğü şeyden insanın nefsi tiksinince, eli de o şeye uzanmaktan geri çekildiği gibi, nefsin etkilenmesi, ancak kalbin zararlı şeyi anlamasından kaynaklanır.

Bu yüzden temizliğe önem veren kişi pis şeylerden tiksinip geri durduğu gibi, râziye mertebesindeki nefis de haramlardan tiksinir. Haram yiyenler dünya leşinin kurtlarıdır ki, onlar mezbelelerdeki leşlerin kurtlarından tiksindikleri gibi basîret ehli de onlardan tiksinmektedir.

Haramlar, kula zarar veren şeyler olduğuna göre, akıl sahibi kişiler cisimlerine zarar vereceğini bildikleri için bu gibi şeylerden el çekerler. Nitekim kendi kendine ölen lâşe ve damarlara kadar işlemiş bulunan hayat ruhundan ayrılan ve diriden ayrıldığı için ölü kabul edilen atılıcı kan da bu hükümdedir.

Hınzır eti gibi insanın ruhuna zarar verecek şeyler de böylecedir. Çünkü o, rics kabul edilmiştir ki, ahlâk pisliğinden ibaret olan rics, bedenlerin pisliğinden daha çirkindir. Bedeni hayvan etiyle gıdalanan kişinin ruhu da o hayvanın huyuyla ve bir sıfatıyla gıdalanır.

Aksilik, inatçılık, hilekârlık, kendisini helâk edecek sıkıntıya bile bile atılma, fesat ve bozgunculuğun ardına düşme ve gerdanlı hayvanlar gibi uzanıp bakma imkânına sahip olmadığından en ufak bir şey hususunda bile yöneldiği şeyin üstüne tökezlenip kapaklanma gibi rezil huyların tümü hınzırın bünyesinde toplanmıştır.

Beden ve ruha zarar vermekten öte, akla da zarar veren içki; anlayışı giderme, baş ağrıtma, insan bünyesine kin ve nefret sokma gibi vasıflarından ötürü, bütün günahların câmi'i ünvanına lâyık görülmüştür.

Haramlar hakkında basîret sahibi olan kişi, onların zararını, hali hazırdaki eziyet ve aybını ve ceza günündeki kötü sonucunu bildiği için, onlardan geri durur. İçki içip tevbesiz ölene, cehennem ehlinin irinlerinden içirmek, Allah-u Tealâ üzerine bir haktır.

Yetkili bir kişi, içki içenlere kendi idrar ve pisliklerini yedireceği şeklinde bir tehdit yapsa, elbette o kişiler iç bünyelerinde, kendilerini ona karşı uzak durmaya sevkedecek bir his bulurlar.

Dirayetli bir kişi, kendi kendine zarar verecek bir konuyu dikkate alıp, kendini korumak için ondan geri duruyorsa, başkası tarafından kendisine bir zarar gelme tehlikesi söz konusu olan şeylerden kendini koruması bu durumda daha da gerekli olur.

Dolayısıyla dünyada peşin olarak cezalandırılacağını, ahirette ise öğrendiği rivayetler doğrultusunda azaba çarptırılacağını, iman nuruyla Kur'an kaynaklarından anladığı üzere, o anda da kendisine zararı olacağını bilen kişi elbette insanların mallarını batıl yollarla yemekten kaçınır. Nitekim:

(اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْماً اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَاراً ...(١٠))**"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak karınlarına ateş yemiş oluyorlar..."** *(Nisa Sûresi:10'dan)* ayet-i kerimesi, onlar hissetmeseler de dünyada ateş yediklerini ifade etmektedir. Yoksa bunun manası; ahiretteki ateşle tehdit değildir. Zira ahiret hususundaki va'îd, ayet-i celilenin sonunda geçen:

(وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً (١٠)) **"...Yakında kızgın ateşe gireceklerdir."** *(Nisa Sûresi:10'dan)* kavlî-i şerifinde bildirilmiştir.

Yine böylece kişi, kendi kendine zarar verecek şeyden çekinip, başkasından gelecek zarardan da sakındığına göre, Rabbinin gazabına yol açacak yasak sahaya yaklaşmaktan daha ziyade kaçınmalıdır ki, o yasak saha da, Allah-u Tealâ'nın, yüce saltanatını korumak hikmetiyle ve Rahmâniyet vasfı hiç değişmediği için, haram kıldığı şeylerdir.

Ayrıca; Rabbini tanıyarak O'na inanan kişi, hali hazırda da o haramların kendisine zararlı olduğunu, yine Rabbinin tarifiyle bilmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ, başkasının malını batıl yollarla yemenin, insanın midesinde ateş olacağını bildirdiği gibi:

(اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ اِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ...(٢٧٥)) **"Faiz yiyenler, şeytan dokunuşunun sersemlettiği kimsenin kalkışı gibi kalkarlar."** *(Bakara Suresi:275)* kavl-i şerifiyle, faiz malı yemenin, akılda delilik ve ruhta bozukluk yapacağını anlatmıştır.

Bu haramların en büyüğü ise; Allah-u Tealâ'nın, kendi ism-i şerifinden ârî olarak canı çıkarıldığı için, haram kıldığı hayvanın etidir. Çünkü o, Allah-u Tealâ'nın gayrinden alınmadır. Allah-u Tealâ'nın gayrinden alınan bir şeyi yemek ise fasıklık ve kâfirliktir.

Çünkü bu muamele, bir canı sahibinin gayrinden almak demektir. Bundan dolayı besmele çekmek diğer işlerde nafile, hayvan kesmekte ise farz kılınmıştır. Demek ki, bu haram kelimesini doğru okuyup anlayabilmek için, mutlaka kalbin basîreti, ruhun takvası neticesinde, elin haramlardan geri çekilmesi gereklidir.

Yoksa kişi, Kur'an-ı Kerim'in harflerini okuyup, hadlerini zayi eden kimselere dahil olur ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlar hakkında:

٥٩ – « كَثَّرَ هٰؤُلَآءِ مِنَ الْقُرَّاءِ لاَ كَثَّرَهُمُ اللهُ! »

59 - **"Allah onları çoğaltmasın! Kurrâ'dan böyleleri çoktur."** *(Bika'î, Nazmü'd-dürer:7/307, Manen yakın bir rivayet için bak! İmam-ı Mâlik, el-Muvatta', Kitâb-ü Kasri's-Salât, No:419, Sh:108)* buyurmuştur.

Haram kelimesini doğru okuyamayan, diğer kelime ve manaları da doğru okuyamaz ve hiçbir ibadeti yerinde olmaz. O kimsenin namazı, kendisinin ancak Allah-u Tealâ'dan uzaklığını artırır ve duası da kabul edilmez.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٦٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... اَلرَّجُلُ يُطِيلُ السَّفَرَ اَشْعَثَ اَغْبَرَ . يَمُدُّ يَدَيْهِ اِلَى السَّمَآءِ . يَا رَبِّ! يَا رَبِّ! وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِىَ بِالْحَرَامِ فَاَنّٰى يُسْتَجَابُ لِذٰلِكَ ؟ »

60 - **"... Bir kimse** (Hak yolunda) **uzun sefere çıkar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir halde ellerini semaya uzatarak; Ya Rabbi! Ya Rabbi! diye dua eder. Halbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram,** (hasılı) **kendisi haramla beslenmiş olursa böylesinin duası nasıl kabul edilir."** *(Müslim, Zekât:19, No:1015, 2/703, Tirmizî, Tefsir:3, No:2989, 5/220, Darimî, Rikak:9, No:2617, 2/756, Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned, No:8356, 3/220)*

İşte haram harfinin doğru okunmasının ve anlaşılmasının şartı budur. Muvaffak kılmanın velîsi ancak Allah-u Tealâ'dır.

Şu bilinsin ki; Allah-u Tealâ'nın helâl dairesini geniş tutması, kulların; yemek-içmek, giyim-kuşam, binek ve barınak gibi faydalanacakları şeylerden kendi tabiat ve mizaçlarına uygun olarak yeryüzünde yarattığı bütün nimet ve hayırlardan istifade etmeleri içindir.

Allah-u Tealâ, kulları, yeryüzünde yaydıklarından ve elleriyle yaptıkları sanat ve derlemelerden, içlerine sinecek şekilde bütün yönleriyle istifade etsinler ve yeni yaratışın devamına şahit olsunlar diye bunca nimetler halketmiştir.

Her şeyin özünden yaratılmış olan insana, her şeyden her yönüyle istifade imkânı vermiş olup, ancak haram mefhumuyla bazı şeyleri bu istifade alanından hariç tutmuştur ki, cennetteki sonsuz nimetler içerisinde bile, belli bir ağaçtan yemeyi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a yasak etmesi, bu istisnanın bir örneğidir.

Dolayısıyla insanın, bedenine zarar veren yahut ruhunu kirleten ya da kalp ilimlerine perde olan şeyler dışında bütün nimetlerden istifade hakkı vardır. İşte Kur'an-ı Kerim:

(هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعاً ... (٢٩)) **"O Allah ki, yeryüzünde olanların tümünü sizin için yaratmıştır."** *(Bakara Sûresi:29'dan),*

(هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ (١٠)) **"O Allah ki, gökten sizin için su indirmiştir ki, içeceğiniz ondandır. Kendisinde hayvan yaydığınız bitkiler de ondandır."** *(Nahl Sûresi:10)* gibi ayet-i kerimelerde, bu hakikati beyan etmektedir ki, Nahl Sûresinde bu hususta birçok ayet-i kerime mevcuttur.

Yine böylece; kalp mesabesinde olduğu için, Kur'an'ın tüm mürekkebinin kendisinden alındığı Yâsîn-i şerifte:

(وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ (٣٣)) **"Ölü toprak onlar için bir ayettir. Onu biz dirilttik ve ondan tane çıkarttık ki ondan yiyorlar."** *(Yâsîn Sûresi:33)* gibi birçok ayet-i kerimede ve Kur'an-ı Kerim'in diğer surelerinde, bütün nimetlerin, insanın istifadesi için yaratıldığı anlatılmaktadır.

Bu helâl dairesinin genişliğine rağmen:

(زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِينَ ...(١٤)) **"Kadınlar, oğullar...dan** (ibaret olan) **şehvetlerin sevgisi, insanlar için tezyîn edildi."** *(Âl-i İmrân Sûresi:14'den)* ayet-i kerimesinin beyanı vechile; insanlara yapılan bazı süslemeler, onları büyük bir imtihanla karşı karşıya getirdi.

Bu imtihanın özeti şudur ki; kişi dünyadaki nimetlerden istifadesinin genişliği ölçüsünde, ahiret nimetlerinden mahrum olacaktır. Nitekim, kâfirlere ahirette söylenecek olan:

(... اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا ...(٢٠)) **"Siz lezzetlerinizi dünya hayatında giderdiniz ve onlarla zevklendiniz."** *(Ahkaf Sûresi:20'den)* sözü, bu hakikatin en güzel ifadesidir.

Yine böylece: (...فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ ...(٦٩)) **"Onlar nasiplerinden tam manasıyla istifade ettiler** (de, ahirete bir şey bırakmadılar)..." *(Tevbe Sûresi:69'dan)* ayet-i kerimesiyle, **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٦١ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّمَا يَلْبَسُ الْحَرِيرَ فِى الدُّنْيَا مَنْ لَا خَلَاقَ لَهُ فِى الْاٰخِرَةِ »

61- **"İpeği ancak, ahirette nasibi olmayan** (erkek)**ler giyer!"** *(Buharî, Libâs:24, No:5497, 5/2194, Müslim, Libâs:2, No:2073, 3/1645)* hadis-i şerifi, bu gerçeğe ne güzel işaret etmektedir.

İşte bu nakillerin açıkladığı kötü durumu gördükleri için zahidler, dünyaya rağbet etmemiş, son raddesi idrâk edilemeyecek derecede fazla kârın güzelliğini gördükleri için de, takva sahipleri ahiret hissesine karşılık dünya nasibini satmışlardır.

Artık onların kalpleri istirahate çekilmiş, sıkıntılardan kurtulmuş, hamd yolunda ciddi gayret sarfetme uğrunda çok boş vakit bulmuşlardır ki, dünyaya rağbet etme veya ondan yüz çevirme nispetinde iyilerle kötüler seçilmiştir. Helâl de olsa mubahlara aşırı rağbetli olan kişiler, netice itibarıyla yorgun ve

bedbaht, zaruret miktarıyla yetinenler ise mesut ve bahtiyar olmuşlardır. Nitekim **Osman ibni Affân** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٦٢ – عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: « لَيْسَ لاِبْنِ آدَمَ حَقٌّ فِى سِوىٰ هٰذِهِ الْخِصَالِ: بَيْتٍ يَسْكُنُهُ ، وَثَوْبٍ يُوَارِى عَوْرَتَهُ ، وَجِلْفِ الْخُبْزِ وَالْمَاءِ »

62 - **"Âdemoğlu için; yerleşeceği bir ev, avretini örtecek bir elbise, katı ve kuru ekmekle sudan ibaret hasletlerin dışında bir hak yoktur!"** *(Tirmizî, Zühd:30, No:2341, 4/571-572)* hadis-i şerifi, bu sayılanlar dışında insana bir nasip bırakmamıştır.

Bunun fazlası, bir ticarettir ki, dağıtılırsa kazanılır ve kârlı bulunur, stok edilirse pişmanlık ve zarar doğurur. Bundan dolayı Allah-u Tealâ, ekserîsi akıl, şükür ve iman nimetinden mahrum olan muhatapların ednâ (en aşağı)sı bulunan insanlara, temizlik vasfına sahip olmayan şeylerden yemeye izin vermemiştir. Nitekim:

(يَا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالاً طَيِّباً ...(١٦٨))**"Ey insanlar! Yerde olanlar içinden, temiz ve helâl olanını yeyin!"** *(Bakara Sûresi:168'den)* buyurmuştur.

İman edip de, hayırlı bir halde daim kalmayıp, iyiyi kötüyü karıştıran umum müminlere ise:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ...(١٧٢))**"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin!"** *(Bakara Sûresi:172'den)* buyurmuştur ki bundan maksat; Allah-u Tealâ tarafından haram edilmeyen şeylerdir.

Kulların seçkinleri olan peygamberlere yaptığı hitabında da:

(يَا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ ...(٥١)) **"Ey Resuller! Temiz olanlardan yeyin!"** *(Müminûn Sûresi:51'den)* buyurmuştur ki, bundan kastedilen; en ufak bir şüpheden dahi son derece uzak olup, kalbe en ufak bir rahatsızlık vermeyen temiz rızıklardır.

Kulların, kendilerine helâl edilenleri sormaları üzerine; Allah-u Tealâ:

(قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ... (٤) ...) **"De ki: Size tertemiz şeyler helâl kılındı!"** *(Mâide Sûresi:4'den)* diye cevap vermesini Habibine emretmiştir.

Artık haramı bırakıp da helâli tercih edenler, muhakkak temizlenmiş, en güzele uymuş, hidayeti bulmuş ve özü sâfî kalmıştır. Helâli bırakıp harama geçenler ise, günah bataklığına gömülmüş, kitapların hidayetinden mahrum olmuş, manevî temizliği kaybettiği için hikmetli ilimlerden ve üstün yardımlardan uzak kalmıştır.

İnsan, kendisinde bulunan câmi'iyyet vasfından dolayı, her şeyden faydalanmaya müsait bulunmuştur. Genişlik zamanında kendisine, başkasına veya dinine zarar verecek birkaç şey istisna edilmişse de, zaruret halinde, haddi aşmamak şartıyla hiçbir şey istisna edilmeksizin her şey mubah edilmiştir.

Helâl mefhumunu doğru anlamak birkaç yönlüdür:

1- Kalbî yönden anlamaya gelince; bu da birkaç türlüdür:

a) Allah-u Tealâ'nın yaratıklarında bulunan hikmetlerle özel menfaatleri bilinerek, hangilerinin rahat zamanda, hangilerinin dar zamanda gıda yerine geçeceği,

b) Hangisinin katık, hangisinin meyve, hangisinin ilaç olduğunu anlamak,

c) Bir şeyin faydasıyla zararı arasındaki dengeyi bilip, fayda veya zarardan ağır basana göre kullanmak veya sakınmak, nitekim içki ve kumar hakkında nâzil olan:

(... قُلْ فِيهِمَا اثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَاثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ...(٢١٩)) **"De ki: Onlarda büyük bir günah ve insanlara faydalar var. Fakat günahları, faydalarından daha büyüktür."** *(Bakara Sûresi:219'dan)* ayet-i kerimesi bu hakikate işaret etmektedir.

İşte bütün bunlar, Allah-u Tealâ tarafından akıl ve duyular vasıtasıyla, mahlukatı hakkındaki hikmetler konusunda bilinenlerdir ki, hanîf olan kişiler, cahiliyet devrinde bile akla dayalı olarak bu hikmetleri kavramışlardı.

Mesela; **Hazret-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*, cahiliyet döneminde içkiyi kendisine haram etmiş, bu hususta bir tenkitle karşılaştığında ise:

٦٣ – « وَاللهِ لَوْ اَصَبْتُ شَيْئاً اَشْتَرِيهِ بِمَالِي كُلِّهِ يَزِيدُ فِي عَقْلِي لَفَعَلْتُ . فَكَيْفَ اَشْتَرِي بِمَالِي شَيْئاً يَنْقُصُ مِنْ عَقْلِي ! »

63 - **"Vallâhi; ben bütün malımı verip de aklımı artıracak bir şey satın alabileceğimi bilseydim elbette bunu yapardım. Peki aklımı noksan edecek bir şeyi paramla nasıl satın alayım?"** *(Bika'î, Nazmü'd-dürer:2/325)* diye cevap vermişti.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

(... وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ...(١٦٤)) **"Onları temizler ve kendilerine kitapla hikmeti öğretir."** *(Âl-i İmran Sûresi:164'den)* kavl-i şerifinde belirtilen vasıflarını tatbiken, çoğu kere eşyanın kullanılması veya sakınılmasına sebep olacak hikmetlerine dikkat çekerdi ki, bu hususta birkaç örnek verebiliriz:

٦٤ – عَنْ طَلْحَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبِيَدِهِ سَفَرْجَلَةٌ . فَقَالَ: « دُونَكَهَا ، يَا طَلْحَةُ! فَاِنَّهَا تُجِمُّ الْفُؤَادَ »

64 - **Talha** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in huzuruna girdiğimde, elinde ayva vardı, onu bana uzatarak: **"Ey Talha! Al bunu** (ye), **çünkü bu, gönlü rahatlatır."** *(İbni Mâce, Et'ıme:61, No:3369, 2/1118)* buyurdu.

٦٥ – عَنْ اُمِّ الْمُنْذِرِ بِنْتِ قَيْسٍ الْاَنْصَارِيَّةِ (رضى الله عنها) قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَمَعَهُ عَلِيُّ بْنُ اَبِي طَالِبٍ ، وَعَلِيٌّ نَاقِهٌ مِنْ مَرَضٍ وَلَنَا دَوَالِي مُعَلَّقَةٌ . وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ

يَأْكُلُ مِنْهَا فَتَنَاوَلَ عَلِيٌّ لِيَأْكُلَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : « مَهْ يَا عَلِيُّ ، إِنَّكَ نَاقِهٌ » قَالَتْ: فَصَنَعْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ سِلْقاً وَشَعِيراً. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : « يَا عَلِيُّ! مِنْ هٰذَا ، فَاصِبْ. فَإِنَّهُ أَنْفَعُ لَكَ »

65 - **Ümmü Münzir binti Kays el-Ensâriyye** *(Radıyallahu Anha)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yanında **Ali ibni Ebî Talib** bulunduğu halde bizim yanımıza girdi. **Ali** *(Radıyallahu Anh)* hastalıktan yeni iyileşmişti.

Bizim, olgunlaşsın diye astığımız hurma salkımlarımız vardı ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ondan yiyordu. **Ali** *(Radıyallahu Anh)* da yemek üzere ondan alınca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bırak ey Ali! Sen hastalıktan yeni iyileştin!"** buyurdu. Sonra ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e şalgam yaprağı ve arpadan bir yemek yaptım,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Ali! Bundan al, çünkü bu, senin için daha yararlıdır."** *(İbni Mâce, Tıbb:3, No:3442, 2/1139, Ebû Davud, Tıbb:2, No:3856, 2/396, Tirmizî, Tıbb:1, No:2037, 4/382)* buyurdu.

٦٦ – عَنْ صُهَيْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ يَدَيْهِ خُبْزٌ وَتَمْرٌ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : « اُدْنُ فَكُلْ » فَأَخَذْتُ آكُلُ مِنَ التَّمْرِ . فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : « تَأْكُلُ تَمْراً وَبِكَ رَمَدٌ؟ » قَالَ: فَقُلْتُ: إِنِّي أَمْضَغُ مِنْ نَاحِيَةٍ أُخْرَىٰ . فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ .

66 - **Suheyb** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiğimde, önünde ekmek ve hurma vardı. Bana:

"Yanaş ve ye!" buyurdu. Ben yanaşıp hurmadan yeyince: **"Gözünde hastalık varken hurma mı yiyorsun?"** buyurdu. O zaman ben: "Ben başka taraftan (sağlam gözüm cihetimden) çiğniyorum!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tebessüm buyurdu. *(İbni Mâce, Tıbb:3, No:3443, 2/1139, Halebî, İnsanü'l-uyûn, 2/188)*

٦٧ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْكُلُ الْبِطِّيخَ بِالرُّطَبِ فَيَقُولُ: « نَكْسِرُ حَرَّ هٰذَا بِبَرْدِ هٰذَا ، وَبَرْدَ هٰذَا بِحَرِّ هٰذَا »

67 - **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* karpuzu yaş hurmayla yer ve: **"Bunun hararetini şunun serinliğiyle, bunun serinliğini de şunun hararetiyle kırarız!"** *(Ebû Davud, Et'ıme:44, No:3836, 2/390)* buyurdu.

٦٨ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَدْ سَخَّنْتُ مَاءً فِي الشَّمْسِ ، فَقَالَ: « لَاتَفْعَلِي يَا حُمَيْرَآءُ، فَإِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ »

68 - **Aişe** *(Radıyallahu Anha)* şöyle buyurmuştur: Bir kere ben güneşte su ısıtmıştım. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yanıma geldiğinde: **"Ey Humeyrâ! (Böyle) yapma! Çünkü o, alaca hastalığına sebebiyet verir."** *(Dârekutnî, No:2, 1/38, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tahâret:7, No:14, 1/11)* buyurdu.

٦٩ – عَنْ اَسْمَآءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ (رضى الله عنها) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سَئَلَهَا بِمَ تَسْتَمْشِينَ؟ قَالَتْ: بِالشُّبْرُمِ ، قَالَ: « حَارٌّ جَارٌّ» قَالَتْ: ثُمَّ اسْتَمْشَيْتُ بِالسَّنَا ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « لَوْ اَنَّ شَيْئاً كَانَ فِيهِ شِفَاءٌ مِنَ الْمَوْتِ لَكَانَ فِي السَّنَا »

69 - **Esmâ binti Umeys** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edildiğine göre; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisine, müshil (bağırsak yumuşatıcı) olarak neyi kullandığını sordu.

O, şübrum (sütleğengillerden boğumluca denen kırmızı çiçekli ve çok boğumlu bir ot)u kullandığını söyleyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"O keskin ve ağırdır** (şiddetli ishal yapar)." buyurdu.

Sonra: "Senâ (baklagillerden iç sürdürücü sinameki denen) otunu kullandım." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Eğer herhangi bir şeyde ölümden şifa bulunsaydı, elbette senâ** (sinameki)**de olurdu!"** buyurdu. *(Tirmizî, Tıbb:30, No:2081, 4/408-409, İbni Mâce, Tıbb:12, No:3461, 2/1145)*

٧٠ –عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) : اَنَّهَا كَانَتْ تَأْمُرُ بِالتَّلْبِينِ لِلْمَرِيضِ وَلِلْمَحْزُونِ عَلَى الْهَالِكِ، وَكَانَتْ تَقُولُ: اِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « اِنَّ التَّلْبِينَةَ تُجِمُّ فُؤَادَ الْمَرِيضِ ، وَتَذْهَبُ بِبَعْضِ الْحُزْنِ »

70 - **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*, hastalara ve ölü ardından çok üzüntülü olanlara telbîn (muhallebiye benzeyen; un, yağ ve sudan mamul, çoğu zaman bir miktar bal da karıştırılan bir nevi bulamaç) yemelerini emreder ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i: **"Şüphesiz telbîne; hastanın kalbini rahatlatır ve bir kısım kederi giderir."** buyururken duyduğunu naklederdi. *(Buharî, Tıbb:8, No:5366, 5/2154)*

٧١ – قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي رِوَايَةٍ: « اِسْتَاكُوا بِكُلِّ عُودٍ مَا خَلاَ الآسَ وَالرُّمَّانَ فَاِنَّهُمَا يُهَيِّجَانِ عِرْقَ الْجُذَامِ »

71 - Yine bir rivayette Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Mersin ve nar ağacı dışında herhangi bir ağacı misvak olarak kullanın! Çünkü bu ikisi, cüzzam damarını tahrik ederler."** *(Bika'î, Nazmü'd-dürer:2/325)* buyurmuştur ki, işte bütün bu rivayetler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, serbest ettiği veya yasakladığı bütün yiyeceklerin hikmetine dikkat çektiğini göstermektedir.

Ayrıca buna benzer konular, âlimlerin sözlerinde, hekimlerin tecrübeye dayalı bilgilerinde de yer almaktadır. Mevlâ Tealâ'nın:

Ayet: 145

(... وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ ...(١٥٧)) **"Onlara temiz şeyleri helâl eder, pis şeyleri yasaklar."** *(A'râf Sûresi:157'den)* kavl-i şerifi hakkında **İmam-ı Şafi'î** *(Rahimehullah)*: "Temiz şeyler, (o gün vahyin muhatapları olan) Arapların içine sinen, pis şeyler ise, onların pis saydığı şeylerdir." demiştir ki, işte bütün bu izahlar, kalple alâkalı konulardır.

2- Nefis cihetinden bakacak olursak; helâl mefhumunu anlamak, onun, faydalanılacak helâl şeyler hususunda, başkalarının iştiraki noktasında cömert davranarak, bu mefhumu zedeleyecek hususlardan sakınmaya önem vermesiyle hasıl olur.

Nitekim göçebeler gibi, misafir edilmesi gerekenlere karşı, helâl bir şeyi, hak edeninden esirgemek, kesin olarak sakıncalıdır. Mevlâ Tealâ:

(وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِيْنُ فَارْزُقُوْهُمْ مِنْهُ ...(٨)) **"Karabet sahipleri, yetimler ve miskinler, miras taksiminde hazır bulunurlarsa, ondan onlara da yedirin!"** *(Nisâ Sûresi:8'den)*,

(وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ...(٣٨)) **"Yakınlık sahibine, fakire ve yolcuya hakkını ver!"** *(Rûm Sûresi:38'den)*,

(فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ... ...(٣٦)) **"Ondan yeyin, kanaatkâra ve ısrarla isteyene yedirin!"** *(Hac Sûresi:36'dan)* kavl-i şeriflerinde, bu hakikate işaret etmiştir.

Yine böylece Mevlâ Tealâ, nefsi, bahsi geçen konularda kendisine zarar vereceği için, canının istediği şeylerden menederek sabra zorlamıştır. Nitekim:

(اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ (٩٠)) **"Şüphesiz içki, kumar, dikili putlar ve fal okları, şeytan işinden birer pisliktir. Onlardan sakının ki felah bulasınız!"** *(Mâide Sûresi:90)*,

(... وَلَا تَاْكُلُوْا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ ...(٢)) **"Onların** (yetimlerin) **mallarını, kendi mallarınızla birlikte yemeyin!"** *(Nisâ Sûresi:2'den)*,

(... وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ (٩)) **"Nefsinin cimriliğinden korunan** (kimseler var ya)**, işte ancak onlar felaha erenlerdir."** *(Haşr Sûresi:9'dan)* gibi ayet-i kerimeler, bu sabır konusuna işaret etmektedir.

Bunun gibi, bir şeyin tam helâl olabilmesi için, karşılıklı ortaklık söz konusu olan konularda gönül hoşluğu ve memnuniyet esası aranır. Nitekim:

(وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ ...(٢٩)) **"Sizden** (zuhur eden) **karşılıklı bir memnuniyetten** (hasıl olan) **bir ticaret dışında batıl yolla aranızda mallarınızı yemeyin!"** *(Nisâ Sûresi:29'dan)*,

(... فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيْٓـًٔا مَّرِيْٓـًٔا (٤)) **"Eğer onlar** (eşleriniz), **gönül hoşluğuyla ondan bir şeyi** (rıza üzere, mehirlerinden bir miktarını) **size bağışlayacak olurlarsa, onu afiyetle yeyin!"** *(Nisâ Sûresi:4'den)* gibi ayet-i kerimeler, gönül rızası gereken konulara işaret etmektedir.

3- Kalp ve nefis konularını işledikten sonra, bir yiyeceğe el uzatma noktasında aranan şartlara gelince;

a) Her yenecek şey üzerine Allah-u Tealâ'nın adını anıp besmele çekme şartı. Zira her şey Allah-u Tealâ'ya ait olduğundan, O'nun adıyla kullanılanlar, müsaadeli, O'nun ismi anılmadan el uzatılan ise, uygunsuz şekilde olup, bir nevi hırsızlık mahiyeti taşır. Ayrıca:

(... وَشَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ ...(٦٤)) **"Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol!"** *(İsrâ Sûresi:64'den)* kavl-i şerifinin beyanınca, şeytan ona, yediği içtiğinde ortak olduğu için, o kişi şeytanın adımlarına uymuş olur. Nitekim:

٧٢–عَنْ حُذَيْفَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «انَّ الشَّيْطَانَ لَيَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ الَّذِى لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ، وَانَّهُ جَاءَ بِهٰذَا الْاَعْرَابِىِّ لِيَسْتَحِلَّ بِهِ فَاَخَذْتُ بِيَدِهِ وَجَاءَ بِهٰذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَاَخَذْتُ بِيَدِهَا فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ انَّ يَدَهُ لَفِى يَدِى مَعَ اَيْدِيهِمَا»

72 - **Huzeyfe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, sofraya oturup, besmelesiz yemeye başlayan bir bedevî ile, bir kız çocuğu hakkında:

"Şüphesiz şeytan, üzerine Allah'ın adı okunmayan yemeği helâl görür. Muhakkak ki o, bu bedeviyi, yemeği (kendine) **helâl kılmak için getirdi. Ben de elinden tuttum. Bu kız çocuğunu da, yemeği helâl etmek için getirdi, onun da elinden tuttum. Nefsim yedinde olan Zat'a yemin ederim ki, elbette onun eli onların eliyle birlikte benim elimdedir."** *(Ebû Davud, Et'ıme:16, No:3766, 2/374, Müslim, Eşribe:13, No:2017/102, 3/1597, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:23309, 9/74)* buyurdu.

b) Sağ elle yeme şartı ki, şeytan solla yeyip, solla içtiği için, sağ el, bedenin üst kısmına, sol ise alt kısmına hizmetçi olduğundan, bu şarta riayet çok önemlidir.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendi terbiyesi altında yetişen **Ömer ibni Ebî Seleme** *(Radıyallahu Anh)*ın, bir kere elini tabağın içinde dolaştırdığını görünce, ona:

٧٣ – «يَا غُلَامُ، سَمِّ اللهَ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ، وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ»

73 - **"Ey Çocuk! Besmele çek, sağ elinle ye ve önünden ye!"** *(Buharî, Et'ıme:1, No:5061, 5/2056, Müslim, Eşribe:13, No:2022, 3/1599, İbni Mace, Et'ıme:8, No:3267, 2/1087, Ebu Davud, Et'ıme:20, No:3777, 2/376, Tirmizî, Et'ıme:47, No.1857, 4/288, Darimî, Et'ıme:1, No:1951, 1/527)* buyurdu.

c) Yemek yerken ihtiyacını karşılama niyetiyle yeyip, aşırı hırs ve düşkünlükle yememek. Nitekim:

٧٤ – عَنْ كَعْبٍ وَاَنَسٍ (رضى الله عنهما): اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَاْكُلُ بِثَلَاثِ اَصَابِعَ فَاِذَا فَرَغَ لَعِقَهَا، وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَنَفَّسُ فِى الشَّرَابِ ثَلَاثًا، وَيَقُولُ: «انَّهُ اَرْوَى وَاَبْرَأُ وَاَمْرَأُ»

69 - **Kâ'b ve Enes** *(Radıyallahu Anhuma)*dan gelen rivayete göre:

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **üç parmağıyla yer, yemeğini bitirdiğinde elini yalar, suyu içerken üç kere nefes alır ve 'Şüphesiz bu, daha ziyade suya kandırır, hastalıktan daha çok kurtarır ve içimi daha kolay olur'** buyururdu." *(Müslim, Eşribe:18, No:2032/132, Eşribe:16, No:2028/123, 3/1605, 1602, Buharî, Et'ıme:50, No:5140, 5/2077)* Yine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٧٥ – قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « اَلْكُبَادُ مِنَ الْعَبِّ »

75- **"Ciğer ağrısı, nefes almayarak,** (emer gibi değil de, birden) **içmekten** (meydana gelmekte)**dir."** *(İbnü'l-Esîr, en-Nihâye:4/122, Bika'î, Nazmü'd-dürer:2/328)* buyurmuştur.

d) Doymayacak kadar yemekle yetinmekte, beden açısından çok yararlı bir beslenme söz konusu olduğu gibi, dış ve iç duyuların korunması da buna bağlıdır. Erkeklerin yemekten dolayı çok şişman olmaları, kıyamet alâmetlerindendir.

٧٦ – عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِى كَرِبَ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ ، بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أُكُلَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ ، فَإِنْ كَانَ لَامَحَالَةَ فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ »

76 - **Mikdâm ibni Ma'dî Keribe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hiçbir insan, karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır. Sulbünü ikame edecek** (belini doğrultacak) **kadar yiyecek lokmalar, âdemoğluna yeter.**

Eğer illâ da yiyecekse, (midenin) **üçte birini yemeğine, üçte birini içeceğine, üçte birini de nefesine** (ayırsın)." *(Tirmizî, Zühd:47, No:2380, 4/590, İbni Mâce, Et'ıme:50, No:3349, 2/1111, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17185, 6/93)* buyurmuştur.

« مَا دَخَلَتْ حِكْمَةٌ مِعْدَةً مُلِئَتْ طَعَامًا »

"Yemekle dolu mideye hikmet girmez!" buyurulmuştur.

Nâfi' *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*,kendisiyle birlikte yiyen bir fakir yanına getirilmedikçe yemek yemezdi. Bir kere, onunla birlikte yemesi için yanına bir adam soktuğumda, onun çok yediğini görünce:

٧٧ – عَنْ نَافِعٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ لَا يَأْكُلُ حَتَّىٰ يُؤْتَىٰ بِمِسْكِينٍ يَأْكُلُ مَعَهُ ، فَأَدْخَلْتُ رَجُلًا يَأْكُلُ مَعَهُ فَأَكَلَ كَثِيرًا فَقَالَ: يَا نَافِعُ لَا تُدْخِلْ هٰذَا عَلَيَّ ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: « اَلْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مِعًى وَاحِدٍ ، وَالْكَافِرُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ »

77 - "Ey **Nâfi'**! Bir daha bunu benim yanıma getirme! Çünkü ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Mümin, bir bağırsakta yer, kâfir ise yedi bağırsakta yer."** *(Buharî, Et'ıme:11, No:5078- 82, 5/2061-62, Müslim, Eşribe:34, No:2060, 3/1631, İbni Mâce, Et'ıme:3, No:3256-58, 2/1084, Tirmizî, Et'ıme:20, No:1818-19, 4/266)* buyurduğunu işittim" dedi.

Bika'î *(Rahimehullah)* burada şu izahı yapmıştır: Her halde bu hadis-i şeriften maksat; kâfirin çok yiyerek karnının tümünü doldurmasıdır.

Nitekim denildiği üzere, bağırsaklar yedidir. Mümin kişi, ibadetine kuvvet olsun niyetiyle azıklanmak üzere yediği için, tek bir bağırsağını doldurur ki, bu da karnının yedide biri eder. Hadi diyelim en fazla yese, iki bağırsakla, üçüncünün birazını doldurur ki, bu da üçte bir eder. Yine de doğruyu bilen, Allah-u Tealâ'dır.

e) Son olarak, yemeğin hitamında Allah-u Tealâ'ya hamdetmek gerekir. Çünkü Allah-u Tealâ'ya hamdetmeyen kişi, O'nun nimetine küfretmiş olur. Allah-u Tealâ'dan gayrine hamdeden ise, tağût (şeytan)a iman etmiş olur. İşte bu sayılanlar, kalple ilgili bilgiler, nefisle alâkalı haller ve tatbikat hususundaki edeplerden ibarettir.

İşte helâl harfini doğru okumak (Allah-u Tealâ'nın serbest ettiği şeyleri iyi anlamak) ancak, bu bilgilere ulaşıp tatbik etmekle meydana gelir ki, böylece dünyadaki hayırlar elde edileceği gibi, ahiret hayırlarının binası için de bir temel tesis edilmiş olur.

Tevfîkın velîsi (doğruya muvaffak kılma imkânının sahibi), ancak Allah-u Tealâ'dır. *(Bika'î, Nazmü'd-dürer:2/320-329)*

<u>3-</u> Cümle-i celilede geçen: **"Onu yiyen bir yeyiciye"** ifade-i celilesi hakkında birkaç konu vardır:

A) Bu ifade-i celilenin manası, müşriklerin, bazı hayvanları hanımlarına haram kılmalarına reddiye olarak: "Erkek olsun dişi olsun, herhangi bir yeyiciye" şeklinde tefsir edilmiştir.

B) Cessâs tefsirinde zikredildiği üzere; burada geçen "Taam" ifadesi; "Gıdalanmak" anlamında olup, "İçme" anlamında da bazen kullanılabilir. Her türlü istifade manasında kullanılması mümkünse de burada uygun değildir. Zira burada haramlığı beyan edilen husus, etinin yenmesidir. Bu yüzden; tabaklanmış deri, boynuz, kemik, tırnak ve tüy gibi maddeler bu hükme dahil olmaz. Nitekim:

٧٨ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: مَاتَتْ شَاةٌ لِسَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ ، فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ مَاتَتْ فُلاَنَةُ –يَعْنِى الشَّاةَ– ، فَقَالَ: « فَلَوْلاَ أَخَذْتُمْ مَسْكَهَا؟ » فَقَالَتْ: نَأْخُذُ مَسْكَ شَاةٍ قَدْ مَاتَتْ؟ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّمَا قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ قُلْ لاَأَجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّماً عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ

Ayet: 145

خِنْزِيرٍ﴾ ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَطْعَمُونَهُ ، انْ تَدْبَغُوهُ فَتَنْتَفِعُوا بِهِ » فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهَا فَسَلَخَتْ مَسْكَهَا فَدَبَغَتْهُ فَاتَّخَذَتْ مِنْهُ قِرْبَةً حَتَّىٰ تَخَرَّقَتْ عِنْدَهَا.

73 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlatmıştır: (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in mübarek eşi) **Sevde binti Zem'a** *(Radıyallahu Anha)*nın bir koyunu öldüğünde: "Ya Resulellah! Felan koyun öldü." deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Derisini almadınız mı?"** diye sordu. O: "Kendiliğinden ölmüş bir koyunun derisini mi alacaktık!" deyince,

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah-u Tealâ ancak 'De ki: Bana vahyolunanlar arasında, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti... dışında yiyecek bir kimseye, yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum.' buyurmuştur. Siz ise, o deriyi yemiyorsunuz, tabaklarsanız ondan istifade edersiniz."** buyurdu.

Bunun üzerine **Sevde** *(Radıyallahu Anha)*, o lâşeye adam gönderip, derisini soydurtarak, tabaklatıp ondan bir su kabı yaptı ve yanında eskiyinceye kadar kullandı. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:3027, 1/702)*

Yine **Abdullah ibni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir koyun lâşesine rastladığında:

٧٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: انَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِشَاةٍ مَيِّتَةٍ ، فَقَالَ: « هَلاَّ اسْتَمْتَعْتُمْ بِإِهَابِهَا! » قَالُوا: انَّهَا مَيِّتَةٌ ، قَالَ: « انَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا »

79 - **"Derisinden istifade etseydiniz ya!"** buyurması üzerine, orada bulunanlar: "O bir lâşedir!" dediklerinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onun, sadece yenmesi haram edilmiştir."** *(Buharî, Zebâih:30, No:5211, 5/2103-04, Müslim, Hayız:27, No:363, 1/276)* buyurdular.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i kerimeyi okuyarak: "Lâşenin ancak yenen kısmı olan eti haram edilmiştir. Derisi, ondan mamûl kırbaç ve kap-çanak, dişi, kemiği, tırnağı, kılı, yünü ise yenen cinsten olmadığından helâldir." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8004, 5/1405, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/373)*

<u>İKİNCİSİ:</u> (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقاً أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ) **"Yalnız leş veya dökülen kan yahut domuz eti-ki gerçekten o pisliğin ta kendisidir- ya da bir fısk için, kesiminde Allah'tan başkasının adı anılan müstesna."** ifade-i celilesi hakkında birçok mesele vardır:

<u>1-</u> Cümle-i celilede geçen: (مَيْتَةً) ifadesi hakkında birkaç konu vardır:

A) "Meyte" tabiri; şer'î usûle göre kesilmeden ölen her hayvana kullanılır. Bu durumda insanın etkisi olmaksızın kendi kendine ölenle, bir insan tarafından İslâmî usullere uygun olmayarak kesilenler bu hükme dahildir. Dolayısıyla bu ifade, Mâide Sûresinde geçen; "Boğulan, vurulan, boynuzlanan, yuvarlanan, canavarlar tarafından yenen" hayvanların hepsini içine almaktadır.

B) Lâşenin yenmesinin haram edilmesi, ölümünden sonra hayvanın cisminin koktuğu ve ölümüne sebep olan hastalığın yiyene geçme ihtimali bulunduğu içindir.

"Meyte" hakkında bazı hükümler:

1- **Hanefî** fukahasına göre; lâşeden hiçbir şekilde istifade caiz olmadığından, onun eti, köpeklere ve yırtıcı hayvanlara yedirilemez. Çünkü o da bir nevi istifade sayılır.

Allah-u Tealâ'nın, lâşeyi bir vasfından dolayı değil de, kendisiyle ilgili olarak genel manada yasakladığı için, böyle bir haramdan hiçbir şekilde intifa caiz değildir. Ancak bir delil, özel bir maddeyi tahsis edecek olursa, onu kabul etmek gerekir.

Nitekim hadis-i şerifle bu hükümden, balık ve çekirge ölüsü istisna edilmiştir ki, bu hususta deliller, Mâide Sûresi:96. ayet-i kerimenin tefsirinde *(R.F:8/110-115)* tafsilatla açıklanmıştır.

٨٠ – عَنْ عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَكْثَرُ جُنُودِ اللهِ فِي الْاَرْضِ الْجَرَادُ ، لَا آكُلُهُ وَلَا اُحَرِّمُهُ »

80 -**Osman en-Nehdî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yeryüzünde Allah'ın ordularının ekseriyeti çekirgelerdir, onu ne yerim, ne de yasaklarım!"** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:18995, 9/432, Ebû Davud, Et'ıme:35, No:3813, 2/385, İbni Mâce, Sayd:9, No:3219, 2/1073, Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/134)* buyurmuştur ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bir şeyi yememesi, o şeyin yasak olmasını gerektirmez. Zira kişinin, mubah olan bir şeyi yememesi caizdir.

Ayrıca burada; ölü bulunanla, yakalayanın öldürdüğü arasında bir fark gözetilmemesi, ölüsünün de helâl olduğuna delildir.

2- Ayet-i celilenin lafzında lâşenin kendisi haram edilmiş olduğundan, ona değen şeylerin bu ayet-i celile ile haram edilmiş olduğu söylenemez. Ancak bunların yenmesi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hadis-i şerifiyle haram kılınmıştır.

Nitekim **Meymûne** validemiz *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e; yağın içine düşüp ölen bir fare sorulduğunda:

٧٦ – عَنْ مَيْمُونَةَ (رضى الله عنها) : اَنَّ فَأْرَةً وَقَعَتْ فِي سَمْنٍ فَمَاتَتْ ، فَسُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: « اِنْ كَانَ جَامِداً فَاَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا وَكُلُوهُ ، وَاِنْ كَانَ مَائِعاً فَلَا تَقْرَبُوهُ »

76 - **"Eğer donuksa, onu ve etrafını atın, geri kalanını yeyin! Eğer sıvıysa, ona yaklaşmayın** (olduğu gibi atın)**!"** *(Nesâî, el-Fera':10, No:4269-71, 7/201, Ebû Davud, Et'ıme:48, No:3841-43, Buharî, Zebâih:34, No:5220, 5/2105, Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/143)* buyurmuştur.

Pislenmiş bir yağ ile, yemenin dışında faydalanmak caiz olduğu gibi, ayıbını beyan şartıyla satmak da caizdir. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e; sıvı yağa düşen fare hakkında sorulduğunda:

٨٢ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فَانْتَفِعُوا بِهِ وَلَا تَأْكُلُوهُ »

82 - **"Ondan faydalanın, fakat yemeyin!"** *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/144)* buyurmuştur ki, böyle bir yağdan aydınlanmak, deri tabaklamak, aybı beyan edilerek satmak suretiyle faydalanmanın caiz olduğu hükmünü, **Hanefî** ashabımız bu hadis-i şeriften çıkarmışlardır.

İşte bu sebeple, Üstadımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sırruhu)*, büyük havuzlarda hazırlanan zeytinlere fare düşmesi tehlikesine dikkat çekerek, sele olmayan bu gibi şüpheli zeytinlerin yenmemesi hususunu ısrarla tavsiye ederdi.

3- **Ebû Cafer-i Tahavî** *(Rahimehullah)*, **Ali ibni Müshir** *(Rahimehullah)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir: Bir kere **Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)*ın yanında bulunuyorken, **İbni Mübarek** *(Radıyallahu Anh)* horasânî bir kılıkla (üst kısmı sarıktan taşan kavukla), onun yanına gelerek şöyle bir soru sordu:

"Bir adam, içinde et bulunan bir tencereyi ateş üzerine koymuş pişirirken, üstünden geçen bir kuş içine düşüp ölmesi halinde, fetva nedir?"

Bunu duyan **İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)*, arkadaşlarına: "Bu hususta görüşünüz nedir?" diye sorunca, onlar, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın: "Çorba döküldükten sonra, etin yıkanıp, yenilebileceği" sözünü naklettiler.

Ebû Hanîfe *(Radıyallahu Anh)* : "Biz de bu fetvayı veriyoruz ama bir şartla; eğer kuş, o tencere kaynamazken düşmüşse, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* nın sözü gibidir. Yok eğer tencere kaynıyorken düşmüşse, et de çorba da yenmez!" buyurdu.

O zaman **İbni Mübarek** *(Radıyallahu Anh)* bunun sebebini sorunca, o: "Kaynar halde tencereye düşüp ölünce, kuşun lâşesi ete karışmış olur ki, o daha çıkarılmaz. Sakinken düşüp öldüğünde ise lâşe, eti sadece kirletmiş olur, o zaman yıkanmakla temiz olur." buyurdu.

Bu cevabı işiten **İbni Mübarek** *(Radıyallahu Anh)* eliyle tasvip ve beğenme işareti yaparak: "İşte mezheb budur!" dedi. *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/145)*

Ateş üzerinde pişirilen yemek tenceresine tavuk düşmesi de buna kıyas edilir.

4- Lâşenin memelerinde kalan süte ve lâşe olan yavru kuzudan çıkarılan mayaya necaset hükmü verilmeyip, **İmam-ı A'zam Efendimize** göre temiz kabul edilirler.

İmâmeyn'e göre lâşenin sütüyle, sıvı olan maya mekruh kabul edilmiştir. Lâşe tavuğun yumurtasında bir sakınca olmadığında ise ittifak etmişlerdir.

Bu yüzden peynir mayalarının lâşeden alınmış olması, peynirin yenmesine mani olmaz. Nitekim **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle rivayet etmiştir:

٨٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ فِي غَزْوَةِ الطَّائِفِ بِجُبْنَةٍ ، فَجَعَلُوا يَقْرَعُونَهَا بِالْعَصَا فَقَالَ: « أَيْنَ يُصْنَعُ هٰذَا؟ » فَقَالُوا: بِأَرْضِ فَارِسٍ ، فَقَالَ: « ضَعُوا السِّكِّينَ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ وَكُلُوا »

83 - **Taif** gazvesinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bir peynir getirildiğinde, sahabe-i kiram ona bastonla vurmaya başladılar. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* : **"Bu nerede yapılıyor?"** sorunca, "Fâris arazisinde!" denildi.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de (yiyeceğe hürmeten, bastonla vurulmamasına işaret etmek için): **"Bıçak kullanın! Üzerine Allah'ın ismini anıp, yeyin!"** *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/146, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:2080, 1/503, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, Et'ıme:48, No:8024, 5/55)* buyurdu.

Mecûsîlerin kestiklerinin lâşe olduğu malum iken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* o vakit Mecûsî olan Fâris ehlinin peynirinin yenmesini mubah kılmıştır. Şu da bilinmektedir ki; peynir mayasız olmaz, demek ki, lâşenin mayası temizdir.

5- **Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed, Züfer, Muhammed ibni Salih** ve **Ubeydullah ibni Hasen** *(Radıyallahu Anhum)*a göre; lâşenin kemiklerinden, tüylerinden ve yünlerinden istifade caizdir. Çünkü bunlar, hayat sahibi olmadıklarından, ölümle meyte olmazlar.

Zira bunların kesilmesiyle hayvan acı duymaz. Bunların büyümeleri, canlı olmalarını gerektirmez. Zira bitki türü şeyler, bu manada canlı olmadıkları halde, büyürler.

Nitekim **Ümmü Seleme** *(Radıyallahu Anha)* validemizden rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٨٤ – عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ بَأْسَ بِمَسْكِ الْمَيْتَةِ إِذْ دُبِغَ ، وَلاَ بَأْسَ بِصُوفِهَا وَشَعْرِهَا وَقُرُونِهَا إِذَا غُسِلَ بِالْمَاءِ »

84 - **"Lâşenin tabaklanan derisinde bir beis yoktur. Suyla yıkanması halinde; tüyü, kılı ve boynuzlarında da sakınca yoktur."** *(Dârekutnî, No:19, 1/47, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:83, 1/37)* buyurmuştur.

6- Lâşenin tabaklanmış derisinden yapılan kürkten istifade de caizdir.

Nitekim **Abdurrahman ibni Ebî Leylâ** *(Rahimehullah)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere babam, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanındayken, bir adam ona gelerek kürkle namaz kılmayı sordu. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de:

٨٥–عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي لَيْلَىٰ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَقَى الدِّبَاغُ عَنْكُمْ »

85 - **"Tabaklanması, sizden** (birine mesuliyet gelmesini) **korudu."** *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/147)* buyurdu.

Selman-ı Fârisî *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiği üzere; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e; kürk, peynir ve donuk yağ sorulduğunda:

٨٦ – عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ السَّمْنِ وَالْجُبْنِ وَالْفِرَاءِ . فَقَالَ: «اَلْحَلَالُ مَا اَحَلَّ اللهُ فِى كِتَابِهِ وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللهُ فِي كِتَابِهِ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ »

86 - **"Helâl, Allah-u Tealâ'nın, kitabında helâl kıldığıdır. Haram da, Allah-u Tealâ'nın, kitabında yasakladıklarıdır. Sükût ettiği** (Allah-u Tealânın konu yapmadığı) **şeyler ise,** (sünnet'te hükümleri beyan edilmemişse) **O'nun affettiklerindendir."** *(Tirmizî, Libâs:6, No:1726, 4/220, İbni Mâce, Et'ıme:60, No:3367, 2/1117, Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:1/147-148)* buyurmuştur ki, bütün bu rivayetler; diri olsun, lâşe olsun hepsinin, tüylerinden, yünlerinden, kürklerinden, peynirlerinden istifadenin serbestliğine iki yönden delâlet etmektedirler:

a) Kur'an-ı Kerim'de bu gibi şeylerin ne helâliyeti, ne de haramiyetiyle ilgili bir konu geçmediğinden mubahtırlar. Ayrıca Nahl Sûresinde *(5, 80)* bunların, kulların menfaati için yaratıldığı belirtilmiştir.

b) Kur'an-ı Kerim dışında teşri' kaynağı olan hadis-i şerifte de bunların harâmiyeti açıklanmamıştır. Zira bir yasaklık bulunsaydı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bunlar hakkında soru soran kişiye bunu bildirirdi.

Bu hususta diğer bazı malumat; Bakara Sûresinin 173. ayet-i kerimesiyle, Mâide Sûresinin 3. ayet-i kerimesinin izahlarında** (R.F:2/209, 6/222-223) **zikredilmiştir. Bu yüzden tekrarına ihtiyaç yoktur.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Dökülen kan"** ifadesi hakkında birkaç mevzu vardır:

A) Bu tabir, kesim esnasında boğazdan çıkan, ya da canlı hayvanın bazı uzuvlarının damarlarından kan alınarak çıkartılan akıcı kanın yenmesinin haramiyetini ifade etmektedir.

Cahiliyet devrinde Araplar, kesilen hayvanın boğazından veya şah damarından akan kanı yerler ve onu bir deride toplayıp kuruturlar, sonra kıtlık zamanlarında tüylerle karıştırıp pişirerek yerlerdi.

Bazen de devenin ayaklarından kan alarak, hayvan ölmeden muhtaç oldukları kanı alırlardı. İşte bunlar, İslâm ile haram edilmiştir.

B) Kan içmenin haram edilmesi, kendisinde bulunan zararlı maddeler yüzünden olabileceği gibi, kan içmenin, kişiye; hırs, aç gözlülük ve saldırganlık gibi kötü huylar îras edeceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

C) Hadis-i şerifin nassıyla bu hükümden, ciğer ve dalakta bulunan donuk kan istisna edilmiştir.

D) Burada geçen: **"Dökülen kan"** kaydı, pişirme anında etin damarlarında bulunan, çanağa bulaşan ve ete karışan kanları, haramiyet hükmünün dışında bırakmıştır. Çünkü bunlardan sakınmak mümkün değildir.

Ayrıca bu hususta sahabeden rivayetler vâriddir. Nitekim **Ikrime** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir adam **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*ya gelerek: "Dalak yiyebilir miyim?" diye sorduğunda, o: "Evet!" diye cevap verince, soran kişi: "Onun hepsi kandır!" dedi. O da: "Allah-u Tealâ ancak dökülen kanı haram etmiştir." dedi. *(İbni Ebî Hâtim, No:8009, 5/1406)*

Ebû Miclez *(Rahimehullah)*a, et pişirilen çanakta görülen kırmızılık hakkında sorulunca: "Allah-u Tealâ ancak akan kanı haram etmiştir." diye cevap verdi. **Aişe** validemizden de buna benzer bir cevap nakledilmiştir. *(Taberî, No:14088- 89, 14093-94, 5/379-80, İbni Ebî Hâtim, No:8011, 5/1407)*

Katâde *(Radıyallahu Anh)* bu cümle-i celileyi okuyarak: "Kandan ancak akanı haram kılmıştır. Ete karışan kanda ise bir sakınca yoktur." demiştir. *(Taberî, No:14090, 5/379, İbni Ebî Hâtim, No:8013, 5/1407)*

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* bu ayet-i celile hakkında şöyle buyurmuştur: "Bu ayet olmasaydı, Yahudiler gibi, Müslümanlar da etin damarlarını tek tek arayıp, kandan temizlemek zorunda kalacaklardı." *(Abdürrezzak, Tefsîr, No:867, 2/69, Taberî, No:14092, 5/380, İbni Ebî Hâtim, No:8014, 5/1407)*

Cessâs *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu ifade, bit, pire ve sineklerin kanının pis olmadığını da ifade etmektedir. Çünkü onlar akıcı kan değildir. *(Ahkâmü'l-Kur'ân)*

Bu hususta geniş malumat; Mâide Sûresinin 3. ayet-i kerimesinin izahında** (R.F:6/223-224) **zikredilmiştir. Bu yüzden iadesine lüzum görülmemiştir.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Domuz eti ki, gerçekten o, pisliğin ta kendisidir"** kavl-i şerifi hakkındaki meselelere gelince:

A) Cümle-i celilede geçen: (هُ) **"O"** zamiri, **"Domuz eti"**ne racidir. Çünkü konu onun etiyle ilgilidir. Özellikle etin zikredilmesi; en büyük istifade etinden olduğu içindir ki, o haram olunca diğerlerinin haram olması evleviyyet tarîkıyle sabit olur.

Zamirin, hınzırın kendisine raci olması da düşünülebilir. Çünkü onun zikri, zamire daha yakındır.

B) Cümle-i celilede geçen: **"Çünkü o, ricstir"** ifade-i celilesi, "Mutlak manada necistir, pistir." demektir ki, bu vasıf, haramlığına ilave bir kötülemedir.

Dolayısıyla domuz etinin pislikle vasıflanması, kullanımından sakındırma ve Müslümanları yasaklığına alıştırma niteliği taşır. Çünkü Arapların ekseriyeti cahiliyet devrinde domuz eti yerlerdi. Lâşe ve kanı ise ancak kıtlık zamanlarında yerlerdi.

Hınzırın pisliğini, hiç şüphesiz ki onu yaratan Allah-u Tealâ bilip, bildirmiştir. Son zamanlarda onun etinin, yiyene zarar verecek olan canlı zerreler, özellikle kurtlar ve mikroplar içerdiği anlaşılmış ve ekseriyete göre, onu çok yiyenlerin bulunduğu ortamda kanser hastalığının çoğaldığı mülahaza edilmiştir.

Tıp ilminde özellikle canlı hayvanlarla uğraşan bilginler, bu konuda daha derin araştırma yapacak olsalar, uzun bir araştırmadan sonra, ilacı bulunmayan kanser hastalığının mikrobunun, hınzır bünyesinde gizlenmiş olduğunu bulacaklardır. Zira söyleyenlerin en doğrusu olan Allah-u Tealâ: **"O, pisliktir!"** buyurmuştur. *(Ebû Zehre)*

C) Bu ta'lîlden anlaşıldığı üzere; ne kadar pis şeyler varsa hepsi evleviyetle haramdır. Nitekim:

(... وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ ... (١٥٧)) **"..Pislikleri onlara haram eder..."** *(A'raf Sûresi:157'den)* ayet-i kerimesi, bu konuyu genel manada delillendirmiştir.

Aynı zamanda bu illet, geride geçen lâşe ve akan kanın yasaklanma sebeplerine de işaret etmektedir. Zira onlar da bir nevi pisliktirler. Ayrıca Mâide Sûresinde zikredildiği üzere; şarap hakkında da bu "Rics (pislik)" tabiri kullanılmıştır ki, orada da bütün sarhoş edici maddeler bu pislik mefhumuna dahildirler.

Bu hususta geniş malumat; Mâide Sûresinin 3. ayet-i kerimesinin izahında** (R.F:6/224-225) **zikredilmiştir.

4- Cümle-i celilede geçen: **"Ya da bir fısk için, kesiminde Allah'tan başkasının adı anılan"** ifade-i celilesi hakkında birkaç husus açıklanmıştır:

A) Bundan evvelki cümle-i celilede; hınzırda bulunan maddî pislik zikredildikten sonra, bu cümle-i celilede; manevî pisliğe sahip olan şeylerin de haram olduğu belirtilmiştir ki, o da "Allah'tan başkası adına kesilenlerdir".

Bundan dolayı, **"Rics"** kelimesinin hemen peşinde **"Fısk"** kelimesi getirilmiş ve bu kelime, kendi cümlesinin başına geçirilmiştir.

B) "Fısk" tabiri, lügat itibarıyla; "Bir şeyden çıkış" anlamına gelmekteyse de, dinî örfte; "İmandan veya şer'î taattan çıkış" anlamında kullanılmaktadır. Bu yüzden haram bir fiil, sahibinin taattan çıkışına sebep olması itibarıyla "Fısk" diye isimlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, Allah-u Tealâ'dan gayrisi adına kesilenleri, evvelce geçen ayet-i kerimede **"Fısk"** olarak isimlendirmiş, böylece bu tabir, Allahtan gayrisi adına kesilenler hakkında meşhur bir vasıf halini almıştır.

Ayrıca: (... وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ ... (٣)) **"...Putlar adına kesilen ve, fal oklarıyla kısmet aramanız, işte bunlar bir fısktır..."** *(Mâide Sûresi:3'ten)* kavl-i şerifinin işareti vechile; kumar zarları da, Allah'tan başkası adına haykırılan kötülükler kabilindendir.

Bu hususta geniş malumat; Mâide Sûresinin 3. ayet-i kerimesinin izahında** (R.F:6/225-227) **zikredilmiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ: (فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Her kim muztar kalır da, azgınlık etmemek ve geçmemek üzere** (bu haramlardan yerse, sorumlu olmaz). **Çünkü muhakkak senin Rabbin çok bağışlayıcıdır, ziyade acıyıcıdır."** kavl-i şerifiyle ilgili, müfessirlerin bazı izahları vardır:

1- Bu cümle-i celilesiyle Mevlâ Tealâ, bahsi geçen şeylerin haramlığının serbest zamanda söz konusu olup, zorda kalma anında mevzuubahis olmadığını açıklamıştır.

Buna göre, yiyecek bir şey bulamayıp sıkıntıya düşen, açlıktan helâk olacak raddeye gelen kişi, bâğî ve âdî olmaması şartıyla-ki bu kayıtlar aşağıda açıklanacaktır- bu haramlardan yemesi durumunda mesul olmayacaktır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, "Biz öyle bir memlekette bulunuyoruz ki, bazen kıtlıkla karşılaşıyoruz. Lâşeden bize helâl olan nedir?" diye, zaruretin tarifini soran **Ebû Vâkid el-Leysî** *(Radıyallahu Anh)*a icabeten:

٨٧ – عَنْ أَبِي وَاقِدٍ اللَّيْثِيِّ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِذَا لَمْ تَصْطَبِحُوا وَلَمْ تَغْتَبِقُوا وَلَمْ تَحْتَفِؤُوا بَقْلاً فَشَأْنَكُمْ بِهَا »

87 - **"Sabah ve akşam yiyecek bulamazsanız ve koparacak ot da bulamıyorsanız, ondan** (ölmeyecek kadar) **alın!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:21957-960, 8/209, Dârimî, Ezâhî:24, No:1928, 1/518)* buyurarak, zorda kalmanın ne demek olduğunu açıklamıştır.

2- Cümle-i celilede geçen (بَاغٍ) ifade-i celilesiyle ilgili beş izah tarzı vardır:

A) "Azgınlık" manasında kabul edilirse, iki şekilde tefsir edilebilir:

1- Adâletli bir yöneticiye haksız olarak karşı çıktığı için zorda kalan,

2- Bir günah işlemek için yola çıkıp bu duruma düşen.

İşte bu kimseler, İslâm'ın bu ruhsatından istifade edemezler. Çünkü bu: "Günah işleyen kişinin o masiyeti, ruhsat nimetinden istifadesine sebep olamaz." kaidesi üzere hareket etmektir.

Nitekim sarhoşken bir haram işleyen kişinin günahı, sarhoşluğu sebebiyle bağışlanmaz. İşte bu kaide, bazı fukaha, özellikle de **Irak** fakihleri katında kararlaşmış bir esastır.

B) Bu kelime, **"Arama, isteme"** manasında kabul edilmesine göre de iki şekilde tefsir edilmiştir:

1- "Kendisi gibi zorda kalmış bir kimsenin elinden zorla alarak, hakkı olmayan bir şeyi arayan" manasını, müfessirlerin birçoğu tercih etmiştir.

2- "Bu haramı canı çekerek arayan" demektir ki, bu durumda zorda kalan kişi, hınzır eti yemeyi canı çektiği için, arayıp bulup da yerse, o kişi mesuliyetten kurtulamaz.

İmam-ı Mücahid *(Radıyallahu Anh)*dan nakledilen: "Yol kesmek kastıyla yahut yöneticilere karşı çıkmak niyetiyle veya bir günah işlemek için bu zorluğa düşen kişi hakkında, haramlardan yeme ruhsatı yoktur." sözüyle, **Said ibni Cübeyr** *(Radıyallahu Anh)*dan menkul olan:

"Yol kesen kişi aç kalsa da lâşe yiyemez, susuz kalsa da şarap içemez. Ancak tevbe edip, günahından vazgeçerse bunlardan istifadesi helâl olur." kavli, geride zikredilen manaların tümüne birden işaret etmektedir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8021-22, 5/1408, İbni Kudâme, el-Muğnî:8/597)*

C) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre mana: "Bu haramlardan bir şeyi, zorda kaldığı için yiyene vebâl yoktur. İhtiyaç duymadan yiyen ise, bâğî ve âdîdir." şeklindedir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8019, 5/1408)*

D) Said ibni Cübeyr ve **Mukatil ibni Hayyan** *(Radıyallahu Anhuma)* bu kelimeye **"Helâl kabul etmeyerek"** manasını vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8023, 5/1408)*

E) Osman ibni Atâ *(Rahimehullah)*ın babası, bu cümle-i celile hakkında: "Lâşeden istediği kadar pişirip yiyemeyeceği gibi, yanına da kendisini helâl bir rızka ulaştıracak kadar alabilir. Meşru bir yiyecek bulduğunda ise onu atar."

3- Cümle-i celiledeki (عَادٍ) kelimesi hakkında da iki görüş vardır:

A) Bazıları; "Günah sebebiyle zulmeden ve bu zaruret durumuna kendisini bir masiyet düşürmüş olan âsî kimse" olarak tefsir etmişlerdir ki, onun bu ruhsat nimetinden faydalanmaması icab eder.

B) Kabul gören tefsire göre; bu şart, yemede aşırı gitmeyip, zaruret haddini geçmeme anlamındadır.

İşte bu ayet-i kerimeyi bu şekilde tefsir eden rivayetlerden yola çıkan **Şafi'î, Hanbelî** ve **Mâlikî** âlimleri, yolculuğunda âsî olan bir kişiyi tevbeye teşvik için, açlık sebebiyle zorda kalması halinde bu haramlardan yemesine müsaade etmemişlerdir.

Hanefî mezhebinde, **Mâlikî**'nin bir kısmınca, **Şafi'î** mezhebindeki bir kavle göre de: **"Seferinde âsî olsa da, zorda kalan kişinin, lâşeden ölmeyecek kadar yemesine müsaade vardır."** Bu görüş daha uygundur. Çünkü bu durumda, diğer mezheplerce tevbe şartı getirilmiştir.

Halbuki tevbeyi terketmesi, kendisini öldürmesini mubah kılmaz. Bilakis bu durumda yemeyip, kendi ölümüne sebebiyet veren kişi, iki günah çeşidini birlikte irtikâp etmiş olur.

Ayrıca; Allah-u Tealâ'nın dünyadaki rahmeti, iyilere şamil olduğu gibi, kötüleri de içine alır, Herkesin hesabı Allah-u Tealâ katındadır. *(Cessâs, Âlûsî, Ebû Zehre, el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye:28/201)*

4- **Hanefî** ulemasına göre; lâşeden yemeye zorlanıp, yemediği için öldürülen kişi, Allah-u Tealâ'ya âsî olmuş olur.

Nitekim; meşrû yiyecek ve içecekler varken yemeyip ölen de günahkârdır. Normal zamanda diğer yiyecekler nasıl mubahsa, zaruret halinde lâşe

yemek de aynen mubahtır. Yine böylece; susuzluktan sebep içki içmeye mecbur kalan kişi, eğer o içki susuzluğunu giderecekse, zaruret miktarı içebilir. *(el-Fetâve'l-Hindiyye:5/412, el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye:28/198, 199)*

Bazı müctehidlerin; "Bu müsaade bu ayette geçenler hakkındadır, şarap hakkında böyle bir müsaade yoktur." demeleri uygun değildir. Çünkü ayet-i kerimedeki müsaadenin illet ve sebebi, zorda kalmak olduğundan, bu sebebin bulunduğu ortamda, ihtiyaç giderilecek kadar bütün haramlardan istifadeye müsaade edilmiştir.

Ayrıca bu ayette zikredilenlerin serbest kılınmasının sebebi; "Yiyerek kendisini hayata bağlamak, yememesi halinde ise telef olma tehlikesini göz önünde bulundurmaktır." Bu illetler diğer haramlarda da mevcut olması halinde, mevcut zaruretten dolayı aynı hükümde olması gerekir. *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:1/157, 158)*

5- Bu cümle-i celilede; zorda kalanın haramlardan yemesine müsaade edilmesi için getirilen **"Bâğî ve âdî olmama"** şartları hakkında iki meseleye dikkat çekmekte fayda vardır:

A) "Bâğî olmama" kaydı, zorda kalanın lâşeden yemesinin haram olduğunu ifade etmesi için getirilmemiş, ancak başka bir haramdan sakındırmak için getirilmiştir ki o da, kendisi gibi zorda kalan diğer bir kimsenin hakkını almasıdır. Zira başka bir muzdar kimsenin elinden lâşe etini alıp yiyen kimsenin işlemiş olduğu haram, yediğinin lâşe eti olması itibarıyla olmayıp, diğer çaresiz kimsenin hakkını yemesi cihetiyledir.

B) "Âdî olmama" şartı ise, haramlık hükmünü kesinlikle ortadan kaldırmak içindir. Zira açlığını giderecek kadardan fazlasını yemek, lâşe eti olduğundan dolayı haramdır. *(Âlûsî)*

6- Burada şöyle bir konu da dikkate şâyandır:

Allah-u Tealâ bu haramları haddi zatında pis oldukları ve insan cinsine zararlı maddeler taşıdıkları için yasaklamıştır. Aşırı açlık ve zorlanma halinde bunların vereceği zarar, ölüme sebebiyet verecek bir açlığa nispetle tabi ki az kalır.

Bu yüzden ruhsat, zaruret haddini aşmamakla kayıtlanmıştır. Zira fazla yenmesi halinde zarar galip gelip, içerdikleri zararlı mikropların tesiri hissedilecek raddeye varır. *(Ebû Zehre)*

7- Ayet-i celilenin son cümlesi olan: **"Şüphesiz senin Rabbin Gafûr'dur, Rahîm'dir."** ifade-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Bu cümle-i celilede "Mağfiret" ve "Rahmet" vasıflarının açıklanmasıyla ilgili iki konu vardır:

1- Masiyet baki olsa da, Allah-u Tealâ'nın onu affedeceğine işaret olabilir.

2- Bu cümle-i celile, haramlık hükmü ıskat edilip, ruhsat verildiğine de delâlet edebilir. Nitekim diğer ayet-i kerimedeki:

Ayet: 145

(... إلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ...(١١٩)) **"Ancak kendisine mecbur bırakıldığınız müstesna!"** *(En'am Sûresi:119'dan)* ifade-i celilesi, zorda kalanın durumunu haramlıktan istisna etmiştir. *(Âlûsî:2/42)*

B) Bakara Sûresinde bu cümle-i celile, Lafza-i Celâl ile getirilerek:

(... إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٧٣)) **"Şüphesiz Allah, Gafûrdur, Rahîmdir."** *(Bakara Sûresi:173'den)* buyrulmuşken, burada Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e hitap eden zamire izafetle:

"Şüphesiz senin Rabbin, Gafûr'dur, Rahîm'dir." buyrulması, **"Rab"** lafzında bulunan; merbûbe karşı ra'fet, lütuf ve velâyet (yetiştirdiği kimseye karşı acıma, esirgeme ve sahiplenme) vasıflarına işaret etmektedir.

Böylece Mevlâ Tealâ, şu hususa dikkat çekmiştir ki bu ruhsat, sadece kendisine ibadet edip O'na ortak koşmayan Müslüman kullarına mahsus olup, kendisi, müşriklerden yüz çevirmiştir.

Allah-u Tealâ, peygamberinin Rabbi olduğunu beyan etmekle, O'na tabi olanların da Rabbi olup, müşriklerin Rabbi olmadığını açıklamış olmaktadır. Çünkü **"Rab"** sıfatında, dostluk anlamı bulunduğundan, bu ayet-i kerime:

(ذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لاَ مَوْلَى لَهُمْ (١١)) **"İşte bu, Allah, inananların Mevlâsı olup, kâfirlerin Mevlâsı olmadığındandır."** *(Kıtâl Sûresi:11)* kavl-i şerifinin manasındadır. Buna göre; "Dostluk eseriyle ve sahiplenme şi'ârıyla kendilerine muamele edecek bir Mevlâları yoktur." buyrulmak istenmiştir.

Bakara Sûresinde bu konuyla ilgili geçen ayet-i celileden önce:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ...(١٧٢)) **"Ey inananlar! Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin!"** *(Bakara Sûresi:172'den)* buyrulduğundan, orada böyle bir manaya hacet duyulmamış, bu ayet-i celile ise müşriklerle mücadele siyâkında vaki olduğundan, **"Rab"** ism-i şerifi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e izafe edilerek getirilmiştir.

AYET-İ CELİLE İLE İLGİLİ UMÛMÎ BİR DEGERLENDİRME:

Hemen hemen bütün müfessirlerin beyanı vechile; bu ayet-i kerime, yiyeceklerle ilgili haramları, lâşe, dökülen kan, domuz eti ve Allah'tan gayrisi adına kesilen olmak üzere dört sınıfta hasretmiş olmakla birlikte, yiyeceklerle ilgili haramların bunlardan çok daha fazla olduğu herkesin malûmudur.

Nitekim şarap ve yiyecek alış-verişinde hasıl olan faiz, Kur'an-ı Kerimin diğer ayetleriyle *(Mâide Sûresi:90, Bakara Sûresi:275)* sabit olduğu gibi, insan tabiatının nefret duyacağı pis şeyler ve necasetlerin haramlığı da:

(... وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ (١٥٧)) **"...Onlara pis şeyleri haram kılıyor..."** *(A'raf Sûresi:157'den)* ayet-i celilesiyle sabittir.

Azı diş sahibi yırtıcılarla, gagalı kuşlar gibi birçok hayvanın haramiyetinin sünnetle sabit olduğu da aşağıda beyan edilecektir ki bütün bunlar, bu ayet-i celilede geçen haramların dört maddede toplanmasıyla çelişmektedir.

Bu yüzden meydana çıkan işkâli halletme sadedinde birkaç cevap verilmiştir:

1- Taberî, Hâzin ve Nesefî *(Rahimehumullah)* gibi bazı büyük müfessirlerin beyanına göre; buradaki kasr ve tahsis, daha önce bahsi geçen davarlara ve ona benzeyen hınzır gibi hayvanlara mahsustur. Çünkü ayet-i celile, Allah-u Tealâ'ya yalan iftira ederek, bazı davarları kendilerine haram eden müşriklere red gayesiyle sevkedilmiştir. Bu yüzden bu ayet-i celiledeki kasr ifadesi:

"Ey müşrikler! Sizin, davarlar hususunda yasak saydıklarınızdan hiçbirini, bana vahyolunanlar arasında haram edilmiş bulmuyorum. Bu konuda ben ancak, kendi kendine öleni, dökülen kanı ve Allah'tan gayri adına kesileni yasak buluyorum. Bir de yemeye alışkın olduğunuz hınzır etini haram buluyorum." şeklinde anlaşılmalıdır.

Yoksa; "Yiyecek ve içecekler hususunda bu dört maddeden başka haram yoktur" manasında değildir. Nitekim sebeb-i nüzûlde **Tâvus** *(Rahimehullah)* dan nakledilen: "Cahiliyet ehli, bazı şeyleri helâl, bazılarını ise haram görüyorlardı. Bu ayet-i celile inerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e:

'De ki; sizin helâl ve haram kabul ettiklerinizden ben ancak bunları buluyorum!' diye emretmiştir." şeklindeki görüş de, bu anlayışın doğruluğuna delâlet etmektedir. *(Taberî, No:14082, 5/378)*

2- Bu cümle-i celilenin manası: "Ben, bu zamana kadar bana vahyolunanlar arasında bunlardan başkasını bulmuyorum." şeklinde tefsir edilirse, **Mekke-i Mükerreme**'de nazil olan bu ayet-i kerime'den sonra, **Medine-i Münevvere**'de haramlıkla ilgili yeni hükümlerin gelmesi buna tezat teşkil etmez.

3- Bu cümle-i celile; "Bana gelen Kur'an vahyinde ben, bunlar dışında haram bulmuyorum." diye anlaşılması halinde, hadis-i şerif vahyiyle başka haramların tesbitine münâfî düşmez.

Zira hadis-i şerifler de, Kur'an-ı Kerim gibi vahiy olduğu için, **Mikdâm ibni Ma'dî Keribe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٨٨ – عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِى كَرِبَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... وَإِنَّ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَمَا حَرَّمَ اللهُ »

88 - **"... Şüphesiz, Allah'ın resulünün haram ettikleri, Allah'ın haram ettikleri gibidir."** *(Tirmizî, İlim:10, No:2664, 5/38)* buyurmuştur.

Yine **Mikdâm ibni Ma'dî Keribe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٨٩ – عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِى كَرِبَ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: « أَلاَ إِنِّى أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، أَلاَ يُوشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانُ عَلَىٰ أَرِيكَتِهِ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِهٰذَا الْقُرْآنِ؛

Ayet: 145

فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَاَحِلُّوهُ. وَمَاوَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ . اَلَا لَا يَحِلُّ لَكُمُ الْحِمَارُ الْاَهْلِيُّ، وَلَاكُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السَّبُعِ ، وَلَا لُقَطَةُ مُعَاهِدٍ اِلَّا اَنْ يَسْتَغْنِى عَنْهَا صَاحِبُهَا »

89 - **"Dikkat edin! Bana Kur'an verildi, onunla birlikte bir misli de** (Sünnet) **verildi. Âgâh olun! Midesi tok olduğu halde rahat koltuğunda oturan bir kimsenin: 'Şu Kur'an'a iyice yapışın, onda helâl bulduğunuzu helâl kabul edin, haram bulduğunuzu da haram sayın** (hadislere itibar etmeyin)**' demesi yakındır.**

Şunu bilin ki; ehlî eşeklerle, azı diş sahibi yırtıcılar size helâl olmaz. (Bunların hükmü Kur'an-ı Kerim'de yoksa da, ben bunların haramlığını size açıklıyorum. Kur'an-ı Kerim'den helâl ve haram hükümlerini aldığınız gibi, benim hadis-i şeriflerimden de alın!)

Zimmînin yitiği(ni, kâfir olduğu için helâl sayarak almanız) **da size helâl değildir. Ancak** (değersizliğinden dolayı) **sahibinin ihtiyaç duymadığı şeyler müstesna!"** *(Ebû Davud, Sünnet:6, No:4604, 2/610, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17174, 6/91, Tirmizî, İlim:10, No:2664, 5/38, İbni Mâce, Mukaddime:2, No:12, 1/6, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübra, No:19469, 9/556, Âcurî, eş-Şerî'a', No:94, Sh.48, Dârekutnî, Sünen, 4/287, Sahîh-u İbni Hibban, No:12, 1/120)*

Yukarıda zikrettiğimiz bu üç cevaba göre; ayet-i kerimenin hükmü muhkem olup, ayetin hükmünün "Haber-i vâhid"le nesh ve tahsis edileceğine dair bir delil çıkmaz.

4- Ayet-i celile'den, bu dört şeyin dışındakilerin mutlak olarak mübah olduğunu anlamak, ayet-i kerimenin sarih ifadesiyle olmayıp, mefhûm-u muhalifi (tersinden anlaşılan manası) iledir.

Ancak aksi bir delil bulunan yerde böyle bir manaya itibar edilemez. Konumuzda da buna engel birtakım deliller bulunmaktadır. Bu yüzden ayet-i kerime'nin hükmünü umûmî kabul edecek olsak da, bazı hadis-i şeriflerin bu genel hükmü tahsis ettiğini söylemek mecburiyetinde kalırız.

Şu kadar var ki bu, ayet-i kerime'nin hükmünü neshetmek anlamına gelmez. Zira bu ayet-i kerimedeki haramların yasaklığı aynen devam etmekle birlikte, diğer bazı haramlar ilave edilmiştir ki, bunu, nesh (hükmü kaldırma) olarak değilde, tahsis (özelleştirme) olarak görmek gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen genel ifadelerin, sahabe topluluğundan veya tek bir sahabîden gelen rivayetle özelleştirilmesi caiz görülmüştür. *(Cessâs, Şeyhzâde, Hâzin, Beğavî, Nesefî, Ebû Zehre)*

YENMESİ SÜNNETLE, HARAM EDİLEN HAYVAN TÜRLERİ:

1- Ehlî ve vahşî eşeklerin yenmesi:

٩٠ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ: اُكِلَتِ الْحُمُرُ ، ثُمَّ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ: اُكِلَتِ الْحُمُرُ ، ثُمَّ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ: اُفْنِيَتِ الْحُمُرُ ، فَاَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَىٰ فِى النَّاسِ: « اِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْاَهْلِيَّةِ ، فَاِنَّهَا رِجْسٌ »

فَأُكْفِئَتِ الْقُدُورُ ، وَإِنَّهَا لَتَفُورُ بِاللَّحْمِ .

90 - **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Hayber**'i fethettiği zaman, ganimet olarak bir takım eşeklere sahip olunca, insanlar, onları pişirip yemeye başladılar. Derken birbiri ardına iki kişi gelerek: "Eşekler yenildi!" dedi. Son gelen: "Eşekler tüketildi." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir münâdîye emrederek:

"Şüphesiz Allah ve Resulü, ehlî eşeklerin etinden sizi nehyediyor. Çünkü onlar pisliktir!" diye, insanlar içerisinde ilan ettirdi. O sırada tencereler etle kaynarken, hepsi ters döndürülerek döküldüler. *(Buharî, Zebâih:28, No:5208, 5/2103)*

Evcilleştirilmiş vahşî eşekler hakkında fukaha ihtilaf etmişse de, **Hanefî** ashabımız yenmesini caiz görmüşlerdir.

2- Azı dişleriyle kapıp avlayan, parçalayan ve kendini müdafaa eden; kurt, ayı, arslan, kaplan, pars, sincap, samur, sansar, maymun, sırtlan, fil, köpek, kedi, keler, tilki, gelincik gibi hayvanlar hakkında mezhepler arası ihtilaf söz konusuysa da; **Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed** ve **Züfer** *(Radıyallahu Anhum)* hazeratı, bunların helâl olmadığını söylemişlerdir. Nitekim:

٩١ – عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ (رضى الله عنه) : أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَىٰ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ .

91 - **Ebû Sa'lebe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **azı diş sahibi bütün yırtıcıların yenmesini yasaklamıştır."** *(Buharî, Zebâih:29, No:5210, 5/2103)*

٩٢ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) : نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنْ أَكْلِ الْهِرِّ وَثَمَنِهِ .

92 - **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte; **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **kedi yemekten ve parasını almaktan nehyetmiştir."** *(Tirmizî, Büyû':49, No:1280, 3/578)*

Deve gibi, azı dişleri olduğu halde başkasına saldırma âdeti olmayan bir hayvanın eti ise yenilebilir.

3- Tırnaklarıyla kapıp avlanan, tırmalayan ve tabiatı itibarıyla hoş olmayan kuşların etleri de haram veya tahrimen mekruhtur. Kerkes, çaylak, kartal, kuzgun, akbaba, alaca karga, yarasa, atmaca, şahin gibi kuşlar, leş yemekten çekinmezler.

٩٣ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) : نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ.
وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ .

93 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **her azı diş sahibi yırtıcıyla, her gagalı kuşun yenmesini yasaklamıştır."** *(Müslim, Sayd:3, No:1934, 3/1534, Ebû Davud, Et'ime:33, No:3803, 05, 06, 2/383, Tirmizî, Et'ime:3, No:1478, 4/73)*

Tırnaklı olduğu halde, bununla başka hayvanları avlamayan güvercin gibi kuşlar yenilebilir.

4- Dabb (küçüğüne kertenkele, büyüğüne timsah dediğimiz sürüngenler cinsi) hususunda fukaha ihtilaf ederek, **Mâlik** ve **Şafi'î** *(Rahimehumellah)* yenmesinde sakınca görmemişlerse de, **Hanefî** fukahası; tahrimen mekruh saymışlardır.

Onların bu hususdaki delili; **Abdurrahman ibni Hasene** *(Radıyallahu Anh)*dan gelen şu rivayettir:

٩٤ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ حَسَنَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: نَزَلْنَا اَرْضاً كَثِيرَةَ الضِّبَابِ ، فَاَصَابَتْنَا مَجَاعَةٌ فَطَبَخْنَا مِنْهَا ، فَاِنَّ الْقُدُورَ لَتَغْلِىْ بِهَا، فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: « مَا هٰذَا؟ » فَقُلْنَا ضِبَابٌ اَصَبْنَاهَا ، فَقَالَ: « اِنَّ اُمَّةً مِنْ بَنِى اِسْرَائِيلَ مُسِخَتْ دَوَابَّ الْاَرْضِ وَاِنِّي اَخْشٰى اَنْ تَكُونَ هٰذِهِ فَاَكْفِؤُهَا »

94 - Bir kere biz, bolca kertenkele bulunan bir yerde konakladık. Çok acıkınca onlardan bir kısmını pişirdik. Tencereler kaynıyorken Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gelerek: **"Bu nedir?"** diye sordu.

Biz, "Yakaladığımız kertenkelelerdir." deyince, eline bir odun alarak, onunla kertenkelenin parmaklarını saydıktan sonra: **"Şüphesiz İsrailoğullarından bir ümmet, yerde dolaşan hayvanlara dönüştürüldü. Onların, bunlar olmasından korkarım! Hemen tencereleri dökün!"** *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:3/25, Ebû Davud, Et'ıme:28, No:3795, 2/381)* buyurdu.

İşte bu hadis-i şerif, kertenkelenin yasak olmasını gerektirir. Zira yenmesi mubah olsaydı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* mal zayi etmekten bu kadar sakındırdığı halde, tencerelerin dökülmesini emretmezdi.

Halid ibni Velid *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiği üzere; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, pişmiş kertenkele takdim edildiğinde; yemeyince, o: "Bu haram mıdır yâ Resulallah!" diye sordu. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٩٥ – عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَا ، وَلٰكِنْ لَمْ يَكُنْ بِاَرْضِ قَوْمِى ، فَاَجِدُنِى اَعَافُهُ »

95 - **"Hayır! Lâkin benim kavmimin yaşadığı yerde bulunmazdı. Bu yüzden ben kendimi ondan tiksinir halde buluyorum."** *(Buharî, Zebâih:33, No:5217, 5/2105, Ebû Davud, Et'ıme:28, No:3794, 2/381, Müslim, Sayd:7, No:1946, 3/1543, Nesâî, Sayd:26, No:4327, 7/225)* şeklinde cevap buyurdu.

5- Yeryüzü haşeratı hususunda ihtilaf varsa da, **Hanefî** uleması, arap tavşanı dedikleri yaban faresi, kirpi, fare, akrep, yılan, kene, kurbağa, kara ve deniz kaplumbağası, arı, karasinek, sivrisinek, köstebek, bit, pire vesair haşeratı, tahrimen mekruh saymışlardır.

Çünkü bunlar, insan tabiatına göre iğrenç bulunan birtakım hayvanlardır. Bu bapta asıl olan:

(... وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ ... (١٥٧)) **"Onlara pislikleri haram ediyor."** *(A'raf Sûresi:157'den)* kavl-i şerifidir.

٩٦ – عَنْ عِيسَى بْنِ نُمَيْلَةَ عَنْ أَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ فَسُئِلَ عَنْ أَكْلِ الْقُنْفُذِ ، فَتَلاَ: ﴿ قُلْ لاَ أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّماً عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ ﴾ قَالَ: قَالَ شَيْخٌ عِنْدَهُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: « خَبِيثَةٌ مِنَ الْخَبَائِثِ » فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: إِنْ كَانَ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هٰذَا فَهُوَ كَمَا قَالَ.

96 - **İsa ibni Nümeyle** *(Radıyallahu Anh)*, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kere ben **İbni Ömer** Hazretlerinin yanındayken, kirpinin yenmesi kendisine sorulduğunda o: **"De ki; bana vahyolunanlar içinde ... başka haram bulamıyorum."** meâlindeki (tefsir ettiğimiz) ayet-i kerimeyi okudu.

O zaman yanında bulunan bir yaşlı zat: "**Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)* dan işittiğime göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bu konu olduğunda, kirpi hakkında: **"Pislerden bir pistir!"** buyurmuş"dedi. Bunun üzerine **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*: "Eğer Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* böyle buyurduysa, hüküm onun buyurduğu gibidir." dedi. *(Ebû Davud, Et'ime:35, No:3793, 4/298, - Muhammed Avvâme tahkiki-)*

٩٧ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عُثْمَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: إِنَّ طَبِيباً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ ضِفْدَعٍ يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ ، فَنَهَاهُ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ قَتْلِهَا .

97 - **Abdurrahman ibni Osman** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir doktor, ilaca kurbağa katmayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e sorduğunda, **onun ilaca katılmak için öldürülmesini nehyetti.** *(Ebû Davud, Tıbb:11, No:3871, 2/399-400)*

Eğer kurbağadan istifade caiz olsaydı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* faydalanmak için katline müsaade ederdi.

Görüldüğü üzere, haram olan hayvanlardan bir kısmı, yırtıcı bir tabiata sahip olup, fıtraten zararlıdır, yaratılış olarak âdîdir. Bir kısmıysa menfur ve iğrençtir. İnsan ise nezih ve mükerrem bir yaratıktır. Dolayısıyla insan nesli, bu gibi âdî ve zararlı hayvanların etlerinden korunmuştur.

Zira gıdaların insan üzerinde iyi ve fena tesiri inkâr edilemez. Tabiatında vahşet ve alçaklık olmayan ve iğrenç sayılmayan hayvanların etleri yenilebilir.

Tavuk, kaz, ördek, zürâfâ, devekuşu, bağırtlan kuşu, bıldırcın, güvercin, koyun, keçi, deve, sığır, manda, ekin kargası, tavus, kırlangıç, baykuş, tavşan, turna, toykuşu gibi hayvanlar bu cümledendir. Serçe ve sığırcık kuşlarını yemekte de bir beis görülmemiştir.

İşte bu temiz rızıklardan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de istifade etmiştir. Bunlardan birkaçına misal verecek olursak:

٩٨ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَاْكُلُ دَجَاجاً.

98 - **Ebû Musa el-Eş'arî** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in tavuk yediğini gördüm!"** *(Buharî, Zebâih:26, No:5198, 5/210 Müslim, Eyman:3, No:1649/9, 3/1270, Tirmizî, Et'ime:25, No:1826, 1827, 4/271, Nesaî, Sayd:33, No:4357, 234, Darimî, Et'ime:22, No:1983, 1/535, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:19536, 7/129, Humeydî, Müsne No:765, 2/337, Beyhakî, es-Sünen-ü'l-kübrâ, No:19952, 10/89, Sahih-u ibni Hibban, No:5231, 7/336)*

٩٩ – عَنْ سَفِينَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: اَكَلْتُ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ لَحْمَ حُبَارىٰ .

99 - **Sefîne** *(Radıyallahu Anh)*, **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **ile berabe toykuşunun etini yedim."** *(Ebû Davud, Et'ime:29, No:3797, 2/381)* demiştir.

١٠٠ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: اَنْفَجْنَا اَرْنَباً وَنَحْنُ بِمَرِّ الظَّهْرَانِ ، فَسَعَى الْقَوْمُ فَلَغِبُوا فَاَخَذْتُهَا فَجِئْتُ بِهَا اِلَى اَبِى طَلْحَةَ ، فَذَبَحَهَا فَبَعَثَ بِوَرِكَيْهَا اَوْ قَالَ: بِفَخِذَيْهَا اِلَى النَّبِىِّ ﷺ فَقَبِلَهَا .

100 - **Enes** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Biz, (bir yolculukt **Mekke**'ye yakın bir yer olan) **Merr-i Zahrân**'dan geçerken bir tavşa ürkütüp kaçırdık. Yolcular onun arkasından koştularsa da yorulup, yakal maktan âciz kaldılar.

Bunun üzerine ben koştum ve nihayet hayvana yetişip yakaladım **Ebû Talha** *(Radıyallahu Anh)*a getirdim, **Ebû Talha** *(Radıyallahu Anh)* da tavşanı kesere kuyruk çevresini veya uyluğunu (benimle,) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gönderdi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu hediyeyi kabul etti." *(Buhu Zebâih:32, No:5215, 5/2104, İbni Mâce, Sayd:17, No:3243, 2/1080, Müslim, Sayd:9, No:1953, 3/1547)*

6- Sadece pislik yiyen; tavuk, koyun, sığır, deve gibi hayvanların etle **Hanefî** ve **Şafi'î**'ye göre mekruhtur.

İbni Ömer ve **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhum)*dan rivayet edildiği üze **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **"Cellâle" ismi verilen böyle hayvanlar etlerini ve sütlerini yasaklamıştır."** *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:3/28)*

Ancak bir müddet hapsedilip, hemen kesilmezlerse mekruh olmazl Bekletme müddeti; tavuklar için üç, koyunlar için dört, sığır ve develer için on gündür. Bu hayvanların temiz olmayan şeylerden, etleri kokmayac miktarda az yemiş olmaları halinde hapsedilmeleri gerekmez. Etleri kerah siz olarak yenilebilir. *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:3/28, Sehârenfûrî, Bezlü'l-mechûd:16/123-137, Ö Nasûhî Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, Yedinci Kitap: Kurban, zebîha ve avlar, No:47-51, Sh:397-398)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

De ki: Bana vahyolunanlar arasında, yiyecek bir kimseye, yem haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Yalnız leş veya akıtılmış kan yah domuz eti-ki gerçekten o, pisliğin ta kendisidir- ya da bir fısk için, ke minde Allah'tan başkasının adı anılan müstesna.

Her kim muzdar kalır da, azgınlık etmemek ve sınırı geçmemek üzere (yerse, bundan sorumlu olmaz.) **Çünkü muhakkak senin Rabbin, çok bağışlayıcıdır, ziyade acıyıcıdır.**

Bu ayet-i kerimesinde Mevlâ Tealâ şunu beyan buyurmuştur ki; Şâri (şeriat ve kanun koyucu) ancak Allah-u Tealâ'dır. Yaratıklarına mani (istekle rine engel çıkarma gücüne sahip olan) ancak Allah-u Tealâ'dır. Allah-u Tealâ'nın gayrinden gelen herşey, O'nun katında batıl ve zayidir.

Yine Allah-u Tealâ burada beyan buyurmuştur ki; ızdırar hali gelince ihtiyar hükmü zail olur (zorlanma durumunda, helâl-haram arasında seçic olma gerekliliği kalkar).

BİKA'î:

Üstad (Ali ibni Ahmed) **Ebu'l-Hasen el-Harâllî** *(Rahimehullah)*, **"el-Urve** isimli eserinde bu makamda şöyle demiştir: "Yasak mefhumunun indirili gayesi, halkı bedenleriyle ilgili zararlardan, nefisleriyle ilgili pislikten v kalpleriyle alâkalı bilgisizlikten temiz tutmaktır.

Herhangi bir şeyde bu üç zararın hepsi toplanırsa, onun haramiyet daha kuvvetli olur. Fakat üçünden biri bulunanın haram kılınması, kişini ondan temizlenme zaruretinin arzettiği önem nisetindedir.

Tînetlerinin (ilk yaratılış hamurlarının) ihtilafı hasebince âdemoğullar nın halleri, pis, temiz ve orta olarak farklılık arzettiği gibi, bünyelerini devam yenileyen ve yaşamlarını devam ettiren rızıklarına (neler yediklerine) gör de halleri muhtelif olur.

Bir insanın bedeni ne ile gıdalanıyorsa, o yediği şeyin ahlâk ve evsaf bulanıklık veya paklık şeklinde, iç bünyesinde ve kalbinde belirir. Çünkü beden ya Allah-u Tealâ'nın zikri okunarak veya O'nunla birlikte başka anılması sebebiyle O'na küfredilerek hazırlanandan kuvvet bulmuştur.

Geniş helâl mefhumundan, az olan haramları istisna hususunda, Kur'an Kerim'deki en câmi'iyyetli ayet; tefsirinde bulunduğumuz bu ayet-i kerime'di

Bu ayet-i celile'de geçen **"Lâşe"** ve **"Atılan kan"**, bedene zarar verdiği iç haram edilmiş, **"Domuz eti"**, ruhu pislettiği için yasak edilmiştir ki, Mev Tealâ'nın: **"Şüphesiz ki o pisliktir!"** kavl-i şerifi buna işaret etmektedir.

"Allah'dan gayrisi adına kesilen" ise, kalbi perdelediği için hara kılınmıştır. Bu hususta **"Ya da fasıklık"** buyrulması bu sebeptendir.

Bu ayet-i kerime, **Medine-i Münevvere**'de nâzil olmuşsa da, Allah-u Tea bu yiyeceklerin, dinin ilk gelişinde haram edilmeye müstehak olduğu ifade etmek için, bu ayet-i kerime'yi, **Mekkî** bir sûrede yerleştirmiştir.

Ancak haramiyetin izharını, İslâm toplumunun **Medine**'de toplanı zamanına tehir ederek, müşriklerin kalplerine bir ülfet, dini zayıf olan ye Müslümanlara bir kolaylık dilemiştir. Zaten kâmil müminlerin, basîret ferasetleriyle, bu ve benzeri şeylerden sakınacaklarını bilmesiyle yetinmişt

Nitekim **Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*, cahiliyet zamanında da, içkinin aklı giderdiğini bildiği için onu kendisine haram etmişti. Bu gibi zatların İslâm'dan sonraki halleri ya nasıl düşünülür?

Bu haramlara ilaveten diğer sûrelerde başka tahrimler nazil olmuştur ki bunları şöyle özetleyebiliriz:

1- Mâide sûresinde, Allah-u Tealâ'nın ismi, üzerine okunamadan ansızın ölen, boğulmuş, vurulup öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş, canavar tarafından yenilmiş olanlar ilave edilmiştir.

Ancak, yetişilip kesilerek kanı akıtılan ve böylece ibtidaen yenecek bir şey olmadığı gibi, neticede uzuvların içinde kalmaması gerekli atılan kanı dışarı çıkarılan, bir de başına gelen ani darbenin hayırsızlığı, besmele bereketiyle telâfî edilenler, istisna edilmiştir.

2- Yine aynı sûrede; öldürülenler, kendi kendine ölene katıldığı gibi, maneviyata zarar veren pisliğinden dolayı içkinin haramiyeti, domuz gibi haramlara ilhak edilmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bekletilerek tabiatıyla sarhoşluk veren şarabın haramiyetine, sunî olarak alkolleştirilen diğer müskirâtın tümünü eklemiştir.

Pisliğin kendinde toplandığı hınzırla, günahların kendinde birleştiği içkiyi Allah-u Tealâ haram kıldığı gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bunlardan kendisinde bir haz ve nasip bulunan şeyleri haram ederek, (azı dişleriyle kapıp avlayan, parçalayan ve kendisini müdafaa eden; kurt, arslan, pars, ayı, kaplan, maymun, fil, sincap, samur, sansar, köpek, kedi, keler, sırtlan, tilki, gelincik gibi) yırtıcı hayvanların etlerinin yenmesini yasaklamıştır.

Çünkü bunlar, çok öfkeli ve sert hayvanlar olduğu için, etlerinin yenmesinden, yiyenlerde belirecek aşırı öfke, topluma zarar verebilir. Zira sadece yöneticilere yaraşan hiddet ve şiddetin, bütün halkta zuhuru, büyük mazarratlara sebebiyet verebilir.

3- Yine böylece akılsızlık ve beyinsizliğinin etkisinden korumak için, halk arasında ahmaklıkta alem olmuş ehlî eşekleri de yasaklara ilhak etmiştir.

4- Allah-u Tealâ kulunun zâhirine ve bâtınına zarar veren şeyleri kendisine haram kıldığı gibi, kendisiyle arasındaki vuslat ve irtibatın kesilmesine sebebiyet verecek faiz yeme muamelesini de haram kılmıştır. Şirk, yetmiş küsur şu'beye ayrıldığı gibi, faiz de yetmiş küsur bapta mutale'a edilir.

Kur'an-ı Kerim'de bu hususdaki beyanatın en câmi'iyetlisi;

(اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا... وَأَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا... (٢٧٥)) **"Faiz yiyenler var ya... Allah, alışverişi helâl etti, faizi haram etti..."** *(Bakara Sûresi:275'den)* kavl-i şerifinden başlayarak,

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافاً مُضَاعَفَةً... (١٣٠)) **"Ey inananlar! Kat kat faiz yemeyin!.."** *(Âl-i İmran Sûresi:130'dan)* diye devam eden ve:

(وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِباً لِيَرْبُوَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلاَ يَرْبُوا عِنْدَ اللهِ ... (٣٩)) **"İnsanların mallarında nemalansın diye ribâ kabilinden verdiğiniz şey, Allah indinde nemalanıp artmaz..."** *(Rûm Sûresi:39'dan)* şeklinde nihayet bulan ayet-i kerimelerdir.

Faizin harâmiyeti, kul ile Rabbi arasındaki münasebetten dolayı olduğundan, buradaki tehdit, Allah ve Resulü tarafından açılan bir muharebeyle karşılaşma şeklinde tezahür etmiştir. Bundan dolayı mezhep imamları, faize sebebiyet veren vesilelerden dahi son derece sakınmışlardır.

5- Allah-u Tealâ, vech-i a'lâdan, kuluyla kendisi arasında faizi haram ettiği gibi, taraf-ı ednâdan ise, bir kulun diğer kulla arasında batıl yolla (haksız yere) malını yemeyi haram kılmıştır ki bu hususta en câmi'iyetli ayetler:

(وَلاَتَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقاً مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (١٨٨))

"Ve mallarınızı, aranızda batıl (haksız) **sebeple yemeyin ve** (size haram olduğunu) **bildiğiniz hâlde, insanların mallarından bir kısmını, günah**(ı icap eden yollar)**la yemek için, onları** (o malları) **hakimlere düşürmeyin.** (o hususta mahkemelere müracaat edip, bir kısım malların beyhude yere elden çıkmasına sebebiyet vermeyin." *(Bakara Suresi:188)*

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَتَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلاَتَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً (٢٩) ﴾

"Ey iman edenler! (Birbirinizin) **mallarınızı aranızda batıl** (haksız ve haram yollar)**la yemeyin. Meğerki** (o mallar) **sizden, karşılıklı bir rızadan** (doğan) **bir ticaret** (malı) **ola,** (ancak ticaret yoluyla birbirinizin malını alabilirsiniz). **Kendilerinizi de öldürmeyin, şüphe yok ki Allah** (-u Tealâ), **sizi çok esirgeyicidir."** *(Nisa Suresi:29)*

(وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوباً كَبِيراً (٢))

"Yetimlere mallarını verin, pisi (haram olanı) **temiz** (helâl) **ile değiştirmeyin ve onların mallarını kendi mallarınıza** (katarak) **yemeyin, çünkü şüphesiz bu, çok büyük bir günahtır."** *(Nisa Sûresi:2)* kavl-i şerifleridir.

Buradaki beyan üç ana unsurda toplanmaktadır:

a) Faiz gibi, Allah-u Tealâ ile kul arasında olan muamelenin harâmiyeti en üst cihettendir.

b) Ticaret gibi, karşılıklı kâr zarar işlemlerinde şeriata uymayan muamelelerin yasaklığı, eşit cihettendir.

c) Yetim malını yemek gibi, karşıya direk zararı olacak muameleler ise, ednâ taraftan yasaklanmıştır ki, Kur'an-ı Kerim'deki bütün ayetler, Sünnetteki bütün hadisler ve müctehidlerin fıkhındaki bütün meseleler, tek tek araştırılabilecek olsa, haramlarla ilgili konular bu üçün dışına çıkmaz.

Ancak helâlle haram arasında bir geniş mesafe mevcut olduğundan, insanlardan bir çoğunun bilemediği şüpheli şeyler ortaya çıkmıştır. Çünkü onlar, bir bakımdan helâle, bir bakımdan da harama benzemektedirler.

Bu müştebihâtın iki farklı yönü arasında kaldıkları için, ümmet bu konuda ilmen ihtilaf etmekte fakat salihler, amelen hepsinden ictinab etmektedirler. Şüphelerden sakınanlar, ukbâda dini için, dünyada da ırzı için, en salim yolu seçmiş olurlar.

Kullarını ağır haramlardan korurken, aynı zamanda Allah-u Tealâ'nın **"Tabîb"** ism-i şerifi tahakkuk etmiş olur. Allah-u Tealâ'nın yasaklarından sakınma ve dinin temeli kabul edilen "Vera'" mefhumunun temsil ettiği şüpheli şeylerden dahi kaçınma vasfından mahrum olanlar, Allah-u Tealâ'nın tıbbından istifade edemezler.

İBNİ ACÎBE:

Şeriatta mubah olmayanlar dışında, manevî hallerin hepsinden ruh azıklanır. Buradaki hallerden maksat; ruhun ve nefsin alışkanlıklarını, ne kadar ağır gelse de terketme halleridir. Ancak şeriatta haram olan şeyler, pislik sayıldığından onları işlemekte bir bereket yoktur. Sûfiyyeden bazısı, hamam hırsızının kıssası hükmünce bunu caiz görmüşse de bu konu söz kaldırır.

Nitekim zühd ve takva ile maruf ve meşhur olan bir kişi, insanların kendisine hürmetle yöneldiğini görünce, hamama girdi, başkalarının elbisesini giyip çıktı. Elbisesinin çalındığını anlayan kişi hırsızı ararken bu zatı yolda görünce, üzerindeki elbisesini tanıdı.

Bunu gören insanlar o kişinin başına toplanıp, ona dayak attılar, elbiseleri üzerinden çıkardılar ve: "Meğer bu, tokatçıymış!" diyerek onu terkettiler. *(Gazâlî, İhya, 3/305)*

Bazıları, bu kıssayı "Kişi kendisini gözden düşürmek için böyle şeyler yapabilir." şeklinde yorumlamışlarsa da, şeriatın yasak ettiği bir şekille kendini gözden düşürmeye çalışmak caiz görülmemiştir.

Her kim şeriata muhalefet niyeti olmadığı halde, kendisine manevî hal galebe çaldığı için, yasak bir şeyi yapmaya, gayr-i ihtiyarî olarak **zorlanırsa, şüphesiz ki Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.**

Meşayıhtan bazısı, bu kıssayı, o zata hal galebe çaldığı için gayr-i ihtiyarî yapılan bir iş olarak değerlendirmiştir ki, buna göre o zat, bu ayet-i celilenin işareti vechile mazur sayılır.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, zorda kalanlar dışındakilere haram ettiği yiyecekleri beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ

وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيناً فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٣) ﴾

"**Ölü** (kesilmeden kendiliğinden ölen leşin eti), **o** (atılan) **kan, domuz eti, Allahtan başkası için kendisi**(nin kesimi) **ile ses yükseltilen** (Allah'tan başkası adına boğazlanan), **boğulmuş,** (taş, ağaç gibi şeylerle) **vurul**(up öldürül)**müş,** (yukardan) **yuvarlan**(ıp öl)**müş, boynuzlan**(ıp öl)**müş** (hayvanlar ile), **canavarın yediği** (parçalayıp öldürdüğü hayvanlar) - (ölmeden yetişip) **kestikleriniz müstesna-, dikili taşlar üzerine** (putlar adına) **boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.**

İşte bunlar (geride zikredilen haramlardan her hangi birini işlemeniz) **büyük bir fısk** (büyük bir günah ve Allah'ın taatından, masiyetine çıkış) **tır.**

Bu gün kâfirler dininiz(i iptal etmek)**den ümit kesmişlerdir. Artık onlar**(ın size galip gelmesin)**den korkmayın, ben**(im emrime karşı geldiğiniz takdirde azabımın sizin üzerinize yönelmesin)**den korkun.**

Bu gün sizin için dininiz(in, farzlar, helâl ve haramlarla ilgili hükümlerin)**i ikmal ettim** (kemale erdirdim) **ve sizin üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a razı oldum** (sizin için dinler arasından, Allah indinde tek muteber din olan İslâm'ı seçip beğendim).

Her kim son derece açlık hâlinde çaresiz kalırsa, bir günaha meyletmeksizin (ruhsat miktarını geçmemek ve lezzet gayesine yönelmemek şartıyla, haram olan bu etlerden, ölmeyecek kadar yiyebilir). **Çünkü Allah ziyade mağfiret eden, çok acıyandır** (bundan dolayı dara düşeni, bu etlerden yediği için cezaya çarptırmaz)." *(Mâide Sûresi:3)*

Bu hususlaki diğer münasip ayet-i kerimeler, Mâide Sûresi:3. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 6/252, 253) zikredilmiştir.

﴿ ... وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ ... (٣٠) ﴾

"(Haram olduğu) **size okunanların dışında bütün hayvanlar size helâl kılınmıştır.**" *(Hac Sûresi:30'dan)*

Allah'ın adı anılmadan kesilenden yemenin bir fısk olduğu:

﴿ وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ ... (١٢١) ﴾

"(Kesilirken) **üzerine Allah'ın adı anılmayandan yemeyin! Şüphesiz bu, elbette büyük bir fısk** (günah)**tır...**" *(En'am Sûresi:121'den)*

Ayet: 146

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (١٤٦)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (146)

(وَعَلَى الَّذِينَ) **O kimseler üzerine ki,** (هَادُوا) **Yahudi oldular,** (حَرَّمْنَا) **biz haram kıldık,** neyi? (كُلَّ ذِي ظُفُرٍ) **tırnak sahibinin hepsini,** (وَمِنَ الْبَقَرِ) **sığırdan,** daha? (وَالْغَنَمِ) **koyundan,** (حَرَّمْنَا) **haram kıldık,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (شُحُومَهُمَا) **iç yağlarını,** (إِلَّا مَا) **ancak o müstesna ki,** (حَمَلَتْ) **taşıdı,** ne? (ظُهُورُهُمَا) **sırtları,** (أَوِ الْحَوَايَا) **yahut bağırsakları,** (أَوْ مَا) **yahut da o müstesna ki,** (اخْتَلَطَ) **karıştı,** ne ile? (بِعَظْمٍ) **kemikle,** (ذَٰلِكَ) **işte bunu,** (جَزَيْنَاهُمْ) **ceza yaptık,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne sebebiyle? (بِبَغْيِهِمْ) **azgınlıkları sebebiyle,** (وَإِنَّا) **muhakkak ki biz,** kimleriz? (لَصَادِقُونَ) **elbette doğru söyleyicileriz.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَعَلَى الَّذِينَ) cümlesindeki (وَاوْ) harfi, "İsti'nâfiyye" olup, (عَلَىٰ) harf-i cerri kendisinden sonra gelen (حَرَّمْنَا) fiiline müteallikтır.

2- (وَمِنَ الْبَقَرِ) cümlesindeki (مِنْ) harfi, kendisinden sonra gelen (حَرَّمْنَا) fiiline müteallikтır.

3- (غَنَمْ) ism-i cins olup, müfredi (شَاةْ) kelimesidir. (غَنِمَ) fiilinin masdar lafzı üzeredir.

4- (شُحُومْ) kelimesi (شَحْم) kelimesinin cemisi olup, "İç yağı" manasında ism-i câmiddir.

5- (حَوَايَا) kelimesi, cemi olup müfredi; ya (زَاوِيَة) kelimesi gibi (حَاوِيَة) kelimesi ya da (قَاصِعَاء) kelimesi gibi (حَاوِيَاء) veya (هَدِيَّة) kelimesi gibi (حَوِيَّة) kelimesidir.

6- (ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ) cümlesindeki (ذَٰلِكَ) ism-i işaretinin i'râbı hakkında birkaç görüş vardır:

a) (ذَٰلِكَ) mübteda olup, kendisinden sonraki cümle, haberi olabilir.

b) Mahzuf mübtedanın haberi olabilir, buna göre takdir: (اَلْاَمْرُ ذَٰلِكَ) şeklindedir.

c) (جَزَيْنَا) fiilinin mukaddem olan ikinci mef'ûlü de olabilir ki, kelime manası buna göre verilmiştir.

d) Mef'ûl-ü mutlak olmak üzere de mensub olabilir, buna göre takdir: (ذَٰلِكَ الْجَزَاءَ جَزَيْنَاهُمْ) şeklinde olup, meâl-i şerifteki mana buna göre verilmiştir.

MEÂL-İ ŞERİF

Biz, o Yahudi olanlara, tırnak sahiplerinin tümünü (bütün tırnaklı hayvanları) **haram kıldık. Sığırdan ve koyun**(dan çıkarılan)**dan da, sırtlarının yahut bağırsaklarının taşıdıkları veya bir kemikle karışan** (yağlar) **müstesna olmak üzere, onlara iç yağlarını haram kıldık. Azgınlıkları sebebiyle onları, bununla cezalandırdık. Şüphesiz biz elbette sâdık** (doğru konuşucu)**larız.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, bundan evvelki ayet-i kerimelerde, Müslümanlara neleri helâl ve haram kıldığını, temiz şeylerin serbestlik kapısını ardına kadar açtığını, dolayısıyla her temizin helâl olduğunu beyan edip, lezzetli ve temiz şeyleri yasaklamayı nehyettikten sonra, bu ayet-i kerimeyi getirerek, özellikle Yahudilere yaptığı tahrîm ve yasaklamaları açıklamıştır.

Dolayısıyla bir şeyin haram olması için, ya maddî zararı olup insan bedenine uygun olmaması, ya da yaratıcıya gereken şükrün îfâ edilmediği besmelesiz kesilenler sınıfından olması gerekir.

İsrâiloğulları'na yapılan yasaklamalar, kendi özel durumlarıyla ilgili hususi bir hikmete mebnî olup, son şeriatın gelmesiyle muvakkattir. Bu yüzden müşriklerin kendi kafalarından ortaya attıkları yasaklama hükümleri, Allah-u Tealâ'nın, ne hâlihâzırda, ne de geçmişteki hükümlerinden olmayıp, katışıksız bir sapıklıktır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ) **"Biz, o Yahudi olanlara, tırnak sahiplerinin tümünü haram kıldık."** cümle-i celilesiyle ilgili konular:

1- Allah-u Tealâ, temiz şeyleri helâl ettiğini açıkladıktan sonra, bu cümle-i celilesiyle, bazen haddizatında temiz olan şeyleri de, kimilerinin rûhî hastalığını artırdığı için, onlara özel olarak yasaklayabileceğini, fakat bunun herkese şamil olmadığını açıklamıştır.

Nitekim sağlıklı kimselerin kullanması uygun olmayan bazı ilaçlar, hastalar için gereklidir. Yahudi milleti, aşırı tokluk ve şişmanlık illetine mübtelâ idiler ki bu, onları tembellik ve gevşekliğe, neticede cihattan geri kalmaya sevketmişti.

Bu yüzden **Musa** *(Aleyhisselâm)* onları, Allah-u Tealâ'nın girmelerini emrettiği mukaddes araziyi fethetmek için cihada çağırdığında, cisimlerindeki şişmanlık ve yağlılık nedeniyle:

﴿ ... اِنَّ فِيهَا قَوْماً جَبَّارِينَ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ (٢٢) ...
فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ (٢٤) ﴾

"Şüphesiz orada cebbâr bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça, şüphesiz biz oraya asla girmeyeceğiz. Onlar oradan çıkarlarsa, muhakkak

biz de giricileriz... Sen Rabbinle birlikte git, ikiniz savaşın! Biz burada oturucularız!" *(Mâide Sûresi:22'den, 24'den)* gibi, yakışıksız sözler sarfetmişlerdi. İşte bu sebeple onların cisimlerini zayıflatmak ve ruhlarındaki büyüklük taslama duygusunu gidermek gerekti.

Mevlâ Tealâ, kibir ve gururlarını kırmak için:

(فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ... (٢٦)) **"Şüphesiz ki o** (Mukaddes topraklar), **onlara kırk sene haram kılınmıştır. Sahrâ'da dolaşacaklar..."** *(Mâide Sûresi:26'dan)* kavl-i şerifinde beyan ettiği üzere; onları, **Sînâ** çölünde kırk sene ümitsizlik içinde bırakarak terbiye etti.

Cisimlerindeki tembellik ve gevşekliği gidermek içinse, bu ayet-i celilede beyan edildiği şekilde, şişmanlık vererek hareketlerini ağırlaştıracak yağları ve etleri kendilerine haram etti. *(Ebû Zehre)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"Her tırnak sahibi"** ifade-i celilesinden hangi hayvanların kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) İbni Abbas, İbni Cübeyr, Katâde, Mücâhid ve **Süddî** *(Radıyallahu Anhum)* dan rivayet edildiğine göre; ayak parmaklarının arasında boşluk olmayan; deve, devekuşu, ördek, kaz gibi hayvanlarla, bunun mümasili kuşlar ve balıklardır.

B) İbni Zeyd *(Rahimehullah)*dan rivayet edildiğine göre; sadece develerdir.

C) Kuteybî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; her gagalı kuş ve her tırnaklı hayvan buna dahildir.

D) Bundan kastın; "Evvelce helâl olan her tırnaklı hayvan" manasında olması da muhtemeldir ki, bu manaya göre, Yahudilerin bir iftiraları daha reddedilmiş olmaktadır.

Nitekim onlar: "Bu gibi hayvanlar ilk olarak bize yasaklanmış değildir, bunlar; **Nuh, İbrahim** ve onlardan sonraki peygamberlere *(Salavatullahi Ala Nebiyyina ve Aleyhim Ecmain)* de haram kılınmış olup, bu haramiyet bize kadar ulaşmıştır." demekteydiler.

Böylece Mevlâ Tealâ, münasip ayet-i kerimeler *(Âl-i İmran Sûresi:93)* bahsinde de vâkıf olunacağı üzere; bu yasaklamaların daha önce vuku bulmayıp, azgınlıkları sebebiyle onlara mahsus olduğunu beyan etmek suretiyle, kendilerine olan gazabını ortaya koymuştur. *(Taberî, Hâzin, Âlûsî)*

3- Düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacağı üzere; kendilerine haram kılınan bu hayvanlar fazla yağlı olma vasfıyla mümtazdırlar. Nitekim deve hörgücünün tümü yağdır. Ördek ve kaz gibilerin de eti az olup, yağı fazladır.

Ayak parmakları arasında açıklık olmayan hayvanların tümünde bu vasıf görülmektedir. Dolayısıyla bu yasaklama, onların nefsânî isteklerini kırarak, kendilerine irade gücü ve aklî muhâkeme kabiliyeti bağışlamaya yöneliktir. *(Ebû Zehre)*

İKİNCİSİ: (وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا) **"Sığırdan ve koyundan da, onlara iç yağlarını haram kıldık"** kavl-i şerifi hakkında bazı hususlar tefsirlerde yer almıştır.

1- Cümle-i celilede geçen (شَحْم) tabiri; hayvan cesedinde etle birlikte bulunan yağ maddesidir. Allah-u Tealâ, Yahudilere sığır ve koyun etlerini helâl etmiş, fakat iç yağlarını haram kılmıştı.

2- Mevlâ Tealâ'nın, bu ayet-i kerime'de Yahudilere neleri haram ettiğini açıklamasında üç önemli husus vardır:

A) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, kendinden önce geçen peygamberlere vahyedilen hükümlerin tafsilatından haberdar edilmesi.

Nitekim o, geçmiş dinlerin tabîlerinden hiçbiriyle görüşmemiş, hiçbir âlimden bu konuda ders almamış ve zaten hiçbir ilim okumamış olduğu halde, bu gibi tafsilatlardan haberdar olması, Allah adına doğru konuştuğunun en büyük delilidir.

B) Ayrıca burada; bu ümmetin bir üstünlüğü de ifade edilmiş olmaktadır, şöyle ki; zaruret halinde bu ümmete, Allah-u Tealâ acımasının eseri olarak, pis şeyleri bile helâl edip, zararını onlardan kadırmışken, Yahudilere temiz bazı şeyleri dahi haram kılıp, hiçbir halde de ceza olarak helâl etmemiştir.

C) Tabi ki burada, bu ümmeti de onlar gibi azmaktan son derece sakındırma gayesi söz konusudur ki, onlar da kendilerinden öncekiler gibi yapıp da, onlar gibi cezalara çarptırılmasınlar. *(Bika'î)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ) **"Sırtlarının yahut bağırsaklarının taşıdıkları veya bir kemikle karışan müstesna olmak üzere"** ifade-i celilesi hakkında bazı konular vardır:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Hayvanların sırtlarının taşıdıkları"**ndan ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

A) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiğine göre; sırtlarına yapışmış olan yağlar istisna edilmiştir.

B) **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; iç taraflarından sırt ve böğürlerine yapışmış olan yağlar istisna edilmiştir ki, bu durumda istisna edilen kısım, sırt ve böğürlerindeki kırmızı etle içiçe olan yağlardır. *(Tefsîr-i Kebîr)*

2- (حَوَايَا) kelimesinden ne kastedildiği hakkında dört görüş vardır:

A) **İbni Abbas, Hasen, Katâde, Said ibni Cübeyr, Mücahid** ve **Süddî** *(Radıyallahu Anhum)*dan nakledildiğine göre; "Hayvan pisliğinin çıktığı makat kısmı"dır.

B) **Abdurrahman ibni Zeyd** *(Radıyallahu Anh)*dan nakledildiğine göre; "Karın kısmında süt haznesi olan kısım",

C) Müteahhir birçok âlimin ve lüğavînin beyanına göre; "İçinde yağ bulunan bağırsaklar",

D) Ali ibni İsa *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; "Karın bölgesinde dürülüp toplanan işkembe vesâir maddelerin tümü", haramiyet hükmünden istisna edilmiştir.

3-"Ya da kemikle karışmış olan" kavl-i şerifi hakkında da iki görüş vardır:

A) Hemen hemen bütün müfessirlere göre; uyluk kemiklerinin yağlarıdır.

B) İbni Cüreyc *(Rahimehullah)* a göre; böğürlerde, kellede, gözlerde ve kulaklarda bulunan yağlardır.

Bu istisnalara göre; Mevlâ Tealâ'nın, Yahudilere haram kılmış olduğu iç yağları, sadece karın ve böbrek yağlarıdır. *(Mâverdî, Tefsîr-i Kebîr, Hâzin, Âlûsî)*

Ancak onlar, bu haramlara riayet etmeyerek çeşitli tevillerle sınırları aşmışlardır. Nitekim **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre, bir keresinde Hazreti **Ömer** *(Radıyallahu Anh)*a, bir kişinin şarap sattığı haberi ulaşınca o: "Allah falan kişiyi kahretsin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in:

١٠١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: اِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « قَاتَلَ اللهُ الْيَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ ، فَجَمَلُوهَا فَبَاعُوهَا »

101 - **"Allah, Yahudileri kahretsin! Onlara iç yağları haram kılınmıştı da eritip satmışlardı"** *(Buharî, Büyû':103, No:2110, 2/774, Nesâ'î, Tefsîru'n-Nesâî, En'am:146, No:192, 1/482)* buyurmuş olduğunu bilmedi mi?" dedi.

İbni Hacer *(Rahimehullah)*ın beyanına göre bu hadis-i şerifte bir takım hükümler vardır:

1- Yenmesi haram olan şeylerin satışı da haramdır. Nitekim şarap böyledir. Bazıları: "Ehlî eşeklerle, yırtıcı kuşların durumu bunu bozar, çünkü onları yemek haram fakat satmak helâldir" diyemez. Zira onları da kestikten sonra etlerini satmak haramdır, zaten kesilmekle lâşe hükmünde pis sayıldıklarından satışları caiz değildir.

2- Belirli bir günahkâra beddua etmek caizdir.

3- İtibar sahibi kimselerin hataları fazla cezayı gerektirmeyebilir. Çünkü **Ömer** *(Radıyallahu Anh)*, önemli bir kişiliğe sahip olan bu zat hakkında, sadece beddua ifadesiyle yetinmiştir.

4- Harama vesile olan (halk arasında "Hîle-i şer'iyye" denilen) şeyler, dinen geçersizdir. Çünkü Yahudiler kendilerine haram olan iç yağlarını eritip sattıkları halde, lânete çarptırılmışlardır.

5- Şarap gibi sarhoş edici şeyleri satmak da, sattırmak da haramdır. *(Fethu'l-Bârî, 4/484, 485)*

DÖRDÜNCÜSÜ: (ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ) **"Azgınlıkları sebebiyle onları, bununla cezalandırdık. Şüphesiz biz elbette sâdıklarız."** cümle-i celilesi hakkında bazı izahlar vardır:

1- **"Azgınlıkları sebebiyle onları, bununla cezalandırdık."** cümle-i celilesiyle ilgili birkaç konu vardır:

A) Bu **"Azgınlık"**tan ne kastedildiği hakkında bazı hususlar belirtilmiştir:

1- Peygamberlerini öldürmeleri,

2- Faiz almaları,

3- Batıl yollarla insanların mallarını yemeleri,

4- Sîna çölünde kendilerine yağdırılan bıldırcın ve kudret helvasıyla yetinmeyip, "Biz tek çeşit yemeğe dayanamayız!" demeleri,

5- "Sen Rabbinle birlikte git, savaş!" demeleri,

6- Allah'ın yolundan, insanları menetmeleri,

7- Buzağıya tapmaları gibi, birçoğu Bakara Sûresinde zikredilmiş olan kötü huylarıdır. Nitekim:

(فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ... (١٦٠)) **"Yahudilerden sâdır olan bir zulüm sebebiyle, biz evvelce kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri üzerlerine haram ettik."** *(Nisâ Sûresi:160'dan)* ayet-i kerimesi de bunun bir nazîridir. *(Mukatil, Tefsîr-i Kebîr, Hâzin)*

B) Bu sayılan yasakların onlara haram edilmesinin, azgınlıklarına ceza olmakla münasebeti şöyle açıklanabilir ki; onların bu azgınlıkları, sert mizaçlarından ve kendilerinde bulunan hayavanî gücün, melekî kuvvete galebe çalmasından kaynaklanmıştır. İşte bu yasaklamalarla onların bu katılığı yumuşatılmak istenmiş, ayrıca Müslümanlara verilen serbestlikle, onlara karşı minnet ve iyilik açıklanmıştır.

C) Tevrât-ı şerif'te, domuz eti de haram edildiği halde, burada o konuya temas edilmemesi, onun haramiyetinin İslâm'da da devam etmesi sebebiyledir. Zira buradaki mevzu, haramiyeti geçici olanlar hakkındadır.

D) Cümle-i celilede geçen: **"Azgınlık"** tabiri, iki şekilde tefsir edilmiştir:

1- Geride zikredilen uygunsuz istekleri ve muhalefetleri sebebiyle **Musa** *(Aleyhisselâm)*a karşı azgınlıkta bulunmaları,

2- Helâlleri kendilerine haram ederek nefislerine karşı yaptıkları zulüm.

2- **Şüphesiz biz elbette sâdıklarız."** cümle-i celilesi hakkında bazı izahlar vardır:

A) Bu cümle-i celile, Allah-u Tealâ'nın, kendilerine azgınlıkları sebebiyle bazı temiz şeyleri haram ettiği gerçeğini kesinleştirme gayesiyle getirilmiş olmakla birlikte, Yahudilerin: "Allah, bize bunları günahlarımız yüzünden yasaklamadı. Ancak biz, **Ya'kub** *(Aleyhisselâm)*a uyarak bunları kendimize haram ettik." şeklindeki sözlerini iptal etmektedir.

Yahudiler, diğer ümmetlere nispetle Allah indinde en makbul kul olduklarını iddia ettikleri için, başka milletlere helâl kılınan şeylerin kendilerine yasaklanmasını hazmedemediklerinden, bu iddiayı ortaya atmışlardır. Halbuki bu sözleri, gerçekten çok uzaktır.

Zira **Ya'kub** *(Aleyhisselâm)*ın, deve etiyle sütünü kendisine haram ettiğ bilinmekteyse de bu, ya bir adak, veya kendi sağlığıyla ilgili bir konu olup zürriyetine sirâyet eden bir hüküm değildir.

Zaten Yahudilere haram edilen bu yiyeceklerin bahsi, ellerinde şu and bulunan Tevrât'ta bile zikredilmekteyken, onların bunu inkâr etmeleri, kendi lerinin yalancı, Allah-u Tealâ'nın ise **"Sâdık"** olduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim bu hususun açıklandığı ayet-i kerimenin sonunda:

(... قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٩٣)) "(Habibim!) **De ki: Eğer doğr kimselerseniz, Tevrâtı getirip onu okuyun."** buyrulduktan sonra:

(قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ...(٩٥))**"De ki: Allah doğru söyledi!"** *(Âl-i İmran Sûresi:93'den, 95'de* buyrulması, bu cümle-i celilenin sonunda te'kid ifadesiyle getirilen: **"Şüphe siz biz, elbette doğru sözlüleriz."** kavl-i şerifiyle çok münasip düşmektedi *(İbni Atıyye, Ebû Hayyân)*

Nitekim rivayet edildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onla dan Tevrât'ı getirip okumalarını istediğinde, şaşırıp kalarak, Tevrât'ı ortay çıkartmaya cesaret edememişlerdir. Çünkü bütün sakındıkları bilgiler ond en açık bir şekilde beyan edilmişti. *(Ebussuud)*

B) Mevlâ Tealâ'nın, ne hususta **"Sâdık"** olduğunu beyan ettiğine da birkaç mana verilmiştir:

1- "Biz, verdiğimiz bütün haberlerde, özellikle de Yahudilerin, azgınlı ları yüzünden bu haramlarla cezalandırıldıkları konusundaki sözümüzc sâdıklarız."

2- "Müjde ve tehditlerimizin tümünde sâdıklarız."

3- **Tebrîzî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre mana; "Ahiretteki cezalarını, te ditlerimiz muvâcehesinde tamamlamamız hususunda sâdıklarız." şeklind dir ki, bu durumda dünyadaki yasaklamalar, peşin azaptan sayılıp, ahiret kendilerini büyük bir azap beklemektedir. *(Kazî, Hâzin, Ebû Hayyân)*

4- **Nesefî** *(Rahimehullah)* bu ayet-i kerimedeki şu izah tarzıyla çok ince l lâtîfeye işaret etmiştir, şöyle ki:

"Yahudilerin atalarının günahları, kendilerine helâl olan şeylerin hara edilmesine sebebiyet vermişken, biz, günahları yüzünden haramın helâl ed mesine vesile olan geçmiş büyüklerimize nasıl teşekkür edelim!

Nitekim Mevlâ Tealâ:

(... وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ ...(١٨٧)) **"...Sizden affetti, şu anda onlarla cir edin..!"** *(Bakara Sûresi:187'den)* buyurmuştur."

Nesefî *(Rahimehullah)*ın burada anlatmak istediği husus; evvelce Ramazâ Şerif'teki oruç gecelerinde, orucu açmadan yatsıyı kılanlara veya uyuyanla bir dahaki geceye kadar yeyip-içmenin ve aileleriyle cinsî münasebe haram oluşuyla ilgili hükümdür.

Nitekim bu konu Hazret-i **Ömer** *(Radıyallahu Anh)*ın başına gelmiş, o, işlemiş olduğu bu günahı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e arzedince, bu ayet-i kerime inerek; oruç gecelerinde cimayı serbest etmiştir. Dolayısıyla Hazret-i **Öme** *(Radıyallahu Anh)*ın bu masiyeti işlemesi, bütün ümmete, o zamana kadar yasal olan böyle bir haramın serbest edilmesine sebep olmuştur ki, bütün bunla bu ümmet hakkında Allah-u Tealâ'nın özel muamelesinin güzel neticeleridir

Bu konuda daha geniş malumat için (R.F:2/326-327)ye bakılabilir!

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Biz, o Yahudi olanlara, tırnak sahiplerinin tümünü haram kıldık. Sığır dan ve koyundan da, sırtlarının yahut bağırsaklarının taşıdıkları veya bi kemikle karışan müstesna olmak üzere, onlara içyağlarını haram kıldık Azgınlıkları sebebiyle onları, bununla cezalandırdık. Şüphesiz biz elbett sâdıklarız.

Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilesiyle beyan buyurmuştur ki; müşrikle Allah-u Tealâ'nın kendilerine haram kıldığı şeylerle ilgili hükümleri zay etmişlerdir, şöyle ki;

Allah-u Tealâ onlara kendi nefislerinden uydurdukları hükümlerle ilgi olarak peşin ceza vermeyip mühlet tanıyınca, onlar Allah-u Tealâ'nın, kend lerine uyguladığı büyük mekrine şahit olamamışlar, bu sebeple de Allah-Tealâ'nın hükümlerini korumayıp ihmal ederek, büyük bir mesuliyeti ve a hicranı hak etmişlerdir.

NAHCUVÂNÎ:

Eşyada asıl olan helâllik ve mubahlık ise de, **Biz onları;** (Yahudileri), bi den bir nas varid olmaksızın hudûdumuzun gerektirdiği sahadan çıkara zulmedip **azmaları sebebiyle** bazı helâl olan şeyleri kendilerine hara kılarak **cezalandırdık.**

Ve gerçekten biz, sözler, haberler, müjdeler ve tehditler hususund sana vahyettiklerimizin tümünde **elbette sâdıklarız.**

İBNİ ACÎBE:

Bu ayet-i kerime'den anlaşıldığı üzere; günahlar ve masiyetler birk yönden kula zarar verir:

1- Yaşantısının lezzetlerini kula dar eder.

2- Beşeriyet rızkının genişliğini ona daraltır.

3- Kalbindeki manevî halin halâvetini ona darlatır.

4- Ruh ve sır latîfelerinde mevcut olan müşahede lezzetini eksiltir.

Nitekim Mevlâ Tealâ: **"İşte biz, onları azgınlıkları sebebiyle cezalandırdık!"** buyurmuştur.

Bunun aksine, iman ve takva ise, bereketler, feraset ve ledünnî ilim kazandırır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرىٰ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ... (٩٦)) **"Eğer karyeler ahâlisi iman edip, takva sahibi olsalardı, elbette onlara gökten ve yerden bereketler açardık..."** *(A'raf Sûresi:96'dan)* buyurmuştur,

Kalbin durumu hakkında ise:

(... اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا ... (٢٩)) **"...Eğer Allah'tan sakınırsanız, sizin için bir furkan kılar..."** *(Enfâl Sûresi:29'dan)* buyurmuştur ki bu, "Takva üzere yaşarsanız, size Hak ile batılı ayıracak bir nur verir." demektir.

Yine böylece Mevlâ Tealâ:

(... وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ... (٢٨٢)) **"...Allah'tan sakının!** (Eğer takva üzere olursanız) **Allah size öğretir..."** *(Bakara Sûresi:282'den)* buyurmuştur ki, bundan maksat; takvanın "Ledün ilmi" kazandıracağına işarettir.

Netice olarak, bütün günahlar; tevbe edilmezse, kulu, Allah-u Tealâ'nın huzurundan uzaklaştırır, bütün ibadetler ise, huzûr-u İlâhî'ye yaklaştırır. Manevî nimetlerin artışı, kulun Allah-u Tealâ'ya yakınlığı ölçüsünde, eksikliği ise uzaklığı nispetindedir.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Yahudilere; evvelce helâl olan şeylerin, günahları sebebiyle haram edildiğini beyan eden diğer bir ayet-i kerime:

﴿ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاًّ لِبَنِي اِسْرَآئِيلَ اِلاَّ مَا حَرَّمَ اِسْرَآئِيلُ عَلىٰ نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ قُلْ فَاْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٩٣) ﴾

"(Ey Yahudiler! Sizin iddia ettiğiniz gibi, tırnaklı hayvanlar, iç yağları vesâir temiz rızıklar, evvelce size haram değildi.)

Tevrât indirilmezden evvel -İsrâil'in (Ya'kub *(Aleyhisselâm)*ın), **kendine** (mahsus olmak üzere; yakalandığı hastalıktan iyileşmesi halinde adak yaparak) **haram ettikleri** (deve eti ve sütü) **dışında- bütün yiyecekler isrâiloğullarına helâldi.** (Sonra günahları yüzünden bazı helâl yiyecekler onlara haram edildi.)

Habibim! **De ki: Eğer doğru kimselerseniz, Tevrât'ı getirip onu okuyun.** (Eğer onda, suçlarınız sebebiyle sadece size haram kılınmış şeylerin, evvelce de haram olduğuna dair bir ayet varsa gösterin.)" *(Âl-i İmran Sûresi:93)*

Bu hususstaki diğer münasip ayet-i kerimeler, Âl-i İmran Sûresi:93. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 4/15) zikredilmiştir.

Yahudilere haram edilen temiz yiyeceklerin, müminlere haram edilmediği:

﴿ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ ... (١١٥) ﴾

"(Allah-u Tealâ, günahları sebebiyle Yahudilere haram ettiklerini size haram etmemiş) **ancak size; lâşeyi o** (atılan) **kanı, hınzır etini, bir de Allah-tan başkası için kesileni haram kılmıştır...**" *(Nahl Sûresi:115'den)*

Azgınlıkları sebebiyle Yahudilerin, ağır imtihanlarla cezalandırıldıkları:

﴿ ... كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (١٦٣) ﴾

"...**İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları** (Cumartesi balık avlamaları yasaklanan israîloğullarını) **imtihan ediyorduk.**" *(A'raf Sûresi:163'den)*

Allah-u Tealâ'nın "Sadâkat" vasfı:

﴿ قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ... (٩٥) ﴾

"**De ki: Allah, sâdık oldu...**" *(Âl-i İmran Sûresi:95'den)*

﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُ ... (١٥٢) ﴾

"**Muhakkak ki Allah, size, vaadinde sâdık oldu.**" *(Âl-i İmran Sûresi:152'den)*

﴿ وَ اٰتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (٦٤) ﴾

"**Biz sana hakkı getirdik ve şüphesiz ki biz, elbette sâdıklarız.**" *(Hıcr Sûresi:64'den)*

﴿ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ ... (٩) ﴾

"**Sonra biz onlara** (Peygamberlere), **vaadde sâdık olduk** (verdiğimiz kurtarma sözünü tuttuk)." *(Enbiya Sûresi:9'dan)*

﴿ ... وَصَدَقَ اللّٰهُ ... (٢٢) ﴾

"**...Allah sâdık oldu...**" *(Ahzab Sûresi:22'den)*

﴿ لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ ... (٢٧) ﴾

"**Muhakkak ki Allah, resulüne karşı sâdık oldu...**" *(Feth Sûresi:27'den)*

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ۚ
كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۖ فَلَوْ
شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ
يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۚ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ
مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾
قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ
مِنْ إِمْلَاقٍ ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُورَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَايُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ (١٤٧)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (147)

(فَإِنْ كَذَّبُوكَ) **Eğer tekzip eder** (yalanlar)**larsa,** kimi? (كَ) **seni,** (فَقُلْ) **sen de ki,** (رَبُّكُمْ) **sizin Rabbiniz,** (ذُو رَحْمَةٍ) **büyük bir rahmet sahibidir,** öyle rahmet ki, (وَاسِعَةٍ) **geniş,** (وَلَايُرَدُّ) **döndürülemez,** ne? (بَأْسُهُ) **O'nun azabı,** kimden? (عَنِ الْقَوْمِ) **kavimden,** öyle kavim ki, (الْمُجْرِمِينَ) **mücrimler,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَقُلْ) terkibindeki (فَا) harfi, şartın cevabının râbıtasıdır.

2- (ذُو رَحْمَةٍ) kelimesindeki tenvin, "Ta'zim" içindir.

3- (وَلَايُرَدُّ) kelimesindeki (وَاوْ) âtıfe olup, cümle-i celile, kavlin mekûlüne dahildir.

MEÂL-İ ŞERİF

Sonra eğer seni yalanlarlarsa de ki: "Rabbiniz büyük ve geniş bir rahmet sahibidir. O'nun azabı ise, suçlular topluluğundan reddedilemez (geri çevrilerek uzaklaştırılamaz)**."**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan evvel müşriklerin; kendi uydurdukları yasaklamaları Allah-u Tealâ'ya isnat ederek, Yahudilerin de; günahları yüzünden kendilerine yasak edilenleri: "Biz bunları geçmiş atalarımıza uyarak kendimiz yasak ettik." diyerek, Allah-u Tealâ'ya karşı tekzîb ve iftirada bulunduklarını beyan etmişti.

Sonra bu ayet-i celile'yi getirerek, onların bu yalanlamalarına karşı ne kadar geniş rahmete sahip olduğunu, fakat buna aldanmamaları gerektiğini açıklamış oldu.

Sebeb-i nüzûl:

١٠٢ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « هٰذَا مَا اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ مُحَرَّمٌ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَعَلَى الْيَهُودِ »

102 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın beyanı vechile; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, müşriklere: **"Müslümanlara ve Yahudilere nelerin haram olduğu hususunda bana vahyolunan işte budur!"** *(Zâdü'l-Mesîr:3/144)* deyince, onların: "Sen bu hususta isabetli görüşe sahip değilsin!" demeleri üzerine bu ayet-i celile inmiştir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ) **"Sonra eğer seni yalanlarsa de ki: "Rabbiniz büyük ve geniş bir rahmet sahibidir."** cümle-i celilesi hakkında birkaç husus açıklanmıştır:

1- **"Seni yalanlarlarsa"** cümle-i celilesindeki mükezziblerden kimlerin kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiğine göre; müşriklerdir.

B) Mücâhid ve **Süddî** *(Rahimehumellah)*dan naklolunduğuna göre; Yahudilerdir. *(Mukatil, Taberî, İbni Ebî Hatim, Zâdü'l-Mesîr)*

Ebû Hayyân *(Rahimehullah)*, Yahudilerin bahsi daha yakın geçtiği için bunu daha uygun görmüştür.

2- Hangi konuda tekzib ettikleri hususunda da iki görüş vardır:

A) Sebeb-i nüzûlden anlaşıldığı üzere; müşriklerin, nübüvvet, risalet ve İlâhî hükümleri tebliğ gibi konularda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlamalarıyla birlikte, özellikle kendiliklerinden haram ettikleri helâl şeyleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in Allah-u Tealâ adına reddetmesini inkârlarıdır.

B) Yahudilerin, Allah-u Tealâ'nın ceza olarak yaptığı yasaklamaları O'ndan bilmeyip, kendilerinin koyduklarını iddia ederek, suçsuzluklarını savunmalarını Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in iptal etmesine karşı çıkışlarıdır.

3- Onların inkârına karşı, azap tehdidi yakışırken, Mevlâ Tealâ'nın geniş rahmetinin açıklanması hakkında müfessirler bazı izahlarda bulunmuşlardır:

A) Bundan maksat; bu durumda Allah-u Tealâ'nın onları affedeceğini açıklamak olmayıp, bile bile Allah-u Tealâ adına yaptıkları iftiraların, acil ceza gerektirmesine rağmen, Allah-u Tealâ'nın acele etmeyişine dikkat çekmektir. Nitekim büyük bir günaha rastlayan kişinin: "Allah ne kadar da sabırlıdır!" demesi, o günahkâra mühlet vermesine işaret etmektedir.

B) Kâfirleri hepten ümitsiz bırakmayıp, onlara da tevbe kapısını açık tutma gayesiyle de bu İlâhî tabir tercih edilmiş olabilir ki, **Mâtürîdî** *(Rahimehullah)*dan nakledilen: "Eğer onları davet ettiğin tasdik ve tevhid hususunda seni yalanlarlarsa sen: 'Bu inkârdan vazgeçmeniz durumunda Rabbiniz geniş rahmet sahibidir.' de" şeklindeki mana, bu izah tarzına münasip düşmektedir.

C) "Rabbiniz geniş rahmet sahibi olduğu için, günah işlerken kimseyi helâk etmez bilakis cezasını geciktirir." *(Ebû Hayyân)*

D) "O, sizi yaptığınız bütün günahlara karşılık cezalandırmayıp, bazısından dolayı mühlet verebilir. Fakat siz buna aldanmayın, çünkü o, ihmal değil imhâl (boş verme değil, fırsat verme)dir."

E) "O, geniş rahmet sahibi olduğundan, siz inanmasanız da, çoklarını beni tasdike muvaffak kılarak bana acımaktadır. Bu yüzden inkârınız, bana değil, size zararlıdır." *(Âlûsî)*

F) Sa'leb *(Rahimehullah)*, buradaki "Rahmet"i, "Cezalandırmama" manasında değil de, "Azabı ahirete geciktirme" ile tefsir edince, "Dünyada kâfirlere hiç azap edilmiyor mu?" şeklinde bir soruyla karşılaşması üzerine şöyle cevaplandırmıştır:

Bu ayet-i kerime, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kavminden olan kâfirler hakkında olup, onun bereketiyle onlar, o aralarında bulunduğu sürece azaptan kurtulmuşlardır. Nitekim:

(وَ مَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ ... (٣٣)) **"Sen onların içindeyken Allah onlara azap edecek değildir..."** *(Enfâl Sûresi:33'den)*,

(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (١٠٧)) **"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."** *(Enbiya Sûresi:107)* gibi ayet-i kerimeler, bu hakikate işaret etmektedir. *(Sem'ânî)*

İKİNCİSİ: (وَلَايُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ) **"O'nun azabı ise suçlular topluluğundan reddedilemez."** kavl-i şerifi hakkında müfessirler bazı nakiller yapmışlardır:

1- Muhatapların; Yahudiler veya müşrikler olmasına göre özel manalar düşünülebilir:

A) Yahudilere hitap kabul edilmesi halinde mana: "Rabbiniz geniş rahmet sahibi olmakla beraber, sizin gibi mücrimlerden de azabı merdûd değildir. Bu yüzden azap ve ceza olarak bazı temiz şeyleri size yasaklamasını inkâra kalkışmayın!" şeklindedir.

B) Hitabın müşriklere tevcih edilmesine göre mana:

"Eğer müşrikler, tafsilatla anlattığın helâl ve haram hükümleri hususunda seni inkâr ederlerse, Allah-u Tealâ'nın, bu inkârlarına karşı kendilerini peşinen cezalandırmayacak kadar geniş bir rahmete sahip olduğunu, fakat netice itibarıyla çetin azabının, onlar gibi mücrimlerden döndürülemeyeceğini, binâenaleyh bu geciktirmeye aldanmamaları gerektiğini onlara bildir!" şeklinde anlaşılabilir.

C) Bu cümle-i celile, geriyle birlikte düşünülerek: "İtaatkârlara rahmet sahibidir, suçlulara ise şiddetli azap sahibidir." şeklinde tefsir edilebilir ki, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde Allah-u Tealâ'nın sünneti, tevbe kapısını açık tutmakla beraber, hemen akabinde azap tehdidini getirmektir.

Nitekim: (اِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١٦٥)) **"Şüphesiz senin Rabbin, azabı çok süratli olandır ve muhakkak ki O, çok ziyade bağışlayıcıdır, pek acıyıcıdır."** *(En'am Sûresi:165)*,

(... وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ (٦)) **"Şüphesiz senin Rabbin, zulümlerine rağmen, insanlar için elbette büyük mağfiret sahibidir. Ve gerçekten senin Rabbin, elbette azabı pek şiddetli olandır."** *(Ra'd Sûresi:6 dan)*,

(نَبِّئْ عِبَادِى أَنِّى أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٤٩) وَأَنَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ (٥٠)) **"Kullarıma şunu iyice bildir ki; şüphesiz ben gerçekten Gafûr ve Rahîm'im! Azabım ise, odur ancak acı verici azap!"** *(Hıcr Sûresi:49, 50),*

(إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ (١٢) إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ (١٣) وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ (١٤)) **"Şüphesiz senin Rabbinin yakalaması elbette çok şiddetlidir. Yoktan yaratan ve iade eden ancak O'dur. Çokça affeden ve ziyade seven de, sadece O'dur."** *(Bürûc Sûresi:12-14),*

(غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ... (٣)) **"Günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çok şiddetli olandır."** *(Gafir Sûresi:3'den)* gibi birçok ayet-i kerime'de, terğîb ve terhîb arasını yakın tutmakla ilgili bu sünnetullah açıkça icra edilmiştir. *(İbni Kesîr)*

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"Seni yalanlarlarsa, sen de ki: 'Rabbiniz geniş ve büyük bir rahmet sahibidir'."

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e şöyle buyrulmuştur:

١٠٣ – قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: مَنْ أَعْرَضَ عَنْكَ فَرَغِّبْهُ فِيَّ ، فَإِنَّ مَنْ رَغِبَ فِينَا فَفِيكَ رَغِبَ لَا غَيْرُ ، فَأَطْمِعْهُمْ فِي الرَّحْمَةِ ، وَلَا تَقْطَعْ قَلْبَكَ عَنْهُمْ. ﴿ ... فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ... ﴾

103 - **"Kim senden yüz çevirirse, onu bize rağbet ettir. Çünkü bize rağbet eden senden başkasına değil ancak sana rağbet eder. Onlara bizim rahmetimiz hakkında ümit ver ve kalbini onlardan ayırmayarak: 'Rabbiniz, geniş rahmet sahibidir.' de."** *(Sehl ibni Abdillah et-Tüsterî, Tefsîru't-Tüsterî Sh:63)*

KUŞEYRÎ:

"Sonra eğer seni yalanlarlarsa de ki: "Rabbiniz büyük ve geniş bir rahmet sahibidir. O'nun azabı ise suçlular topluluğundan reddedilemez."

Bu ayet-i celile'nin işareti vechile; Allah-u Tealâ, velilerini rahmetle tahsis buyurmuş, düşmanlarını ise tard ve lanete mahsus kılmıştır. İnsanî suret, onları (dostları da düşmanları da) câmi' (her iki hale de kabiliyetli) ise de, ezelî taksim arada fâsıl (ayırıcı)dır.

HÂCE HEREVÎ:

İbni Kîsan *(Rahimehullah)*, **Sa'leb** *(Rahimehullah)*a: "Yalanlamanın karşılığı nasıl rahmet oluyor?" diye sorunca, o: "Cezanın acele verilmemesi, onlar hakkında bir rahmettir!" diye cevap verdi. Bunun üzerine o: **"Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den önceki ümmetlere ceza acele veriliyordu!" diye sorunca, o:

(وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ (١٠٧)) **"Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik!"** *(Enbiya Sûresi:107)* ayet-i kerimesini okumuyor musun? Onun rahmeti, şerefi, bereketi ve yaratıcısının katındaki değerinden dolayıdır ki, müşriklerden bile olsa, onu gören gözlerin cezası ahirete bırakılmıştır.

Bu sayede Müslüman olanlar olmuş, olmayanlar ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bereketiyle dünyada refah içinde yaşamışlardır. *(Keşfü'l-esrâr:3/513)*

İBNİ ARABÎ:

Eğer onlar "Allah-u Tealâ'nın mağfireti çok geniştir, zulmümüz sebebiyle bize azap etmez." diyerek **seni yalanlarlarsa sen de ki:** "Evet! **Rabbiniz geniş rahmet sahibidir.**

Velâkin O, aynı zamanda çok şiddetli kahır sahibidir. Rahmeti, **mücrim kavimden** azabını geri çeviremez. Bazen de O, kahrını lütuf suretinde, lütfunu da kahrı suretinde gösterir.

NAHCUVÂNÎ:

Seni yalanlarlar ve sana okuduğumuz ayetlerimize inanmama hususunda inada kalkışırlarsa, sen nübüvvet mertebesi gereği onlara halisâne nasihatta bulunmak için **de ki:**

Sizi yokluk gizliliğinden varlık sahasına çıkaran ve türlü türlü lütf-u kerem çeşitleriyle terbiye eden **Rabbiniz, çok geniş ve büyük bir rahmet,** tam ve kâmil bir şefkat **sahibidir** ki, bu yüzden bulunduğunuz kötü duruma rağmen size mühlet veriyor, lütf-u cemâli muktezasınca genişlik ihsan ediyor.

Halbu ki O'nun gayret, hamiyyet ve celâli gereği zuhur eden yakalaması ve **çetin azabı,** peygamberleri vasıtasıyla nazil olan ahkâmının icabından hariç kalarak Allah-u Tealâ'ya karşı suç işlemiş **mücrim kavimden geri çevrilemez.**

İBNİ ACÎBE:

Geniş rahmetin, **şiddetli azab**a takdim edilmesinden anlaşılan işaret şudur ki; ümid cânibi, korku tarafından her zaman için daha kuvvetli olmalıdır. Çünkü Allah-u Tealâ'ya karşı husn-ü zanda bulunmak, her halükârda kuldan istenen bir şeydir.

Zira husn-ü zan ve ümid, kulun, efendisini sevip ona sığınmasını gerektirirler. Korku ise böyle değildir. İşte sûfiyyenin mezhebi budur ki, her zaman ümit tarafını ağır bastırmak efdaldir.

Fukahanın mezhebine göreyse; sıhhatlilik durumunda günahlardan geri durabilmek için, korku tarafını ağır bastırmak gerekir, hastalık zamanında ise ümit galip gelebilir. Zaten o zaman korku bir şeye yaramaz.

Sûfiyye taifesi, kulun fiilden el çektirilmiş olduğunu, bir şey yapmaya veya bırakmaya güçlü olmadığını, ancak ölümünü bekleyen hasta gibi, kudretin kendisine ne muamele yapacağını beklemekte bulunduğunu kabul etmektedirler. Fukaha ise, kulun kendisine ait kesb ve ihtiyarı bulunduğu görüşündedirler.

Ayet: 147

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, "Geniş rahmet sahibi" oluşu:

﴿ ... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ... (١٥٦) ﴾

"...Benim rahmetim herşeyi kaplamıştır..." *(A'raf Sûresi:156'dan)*

Allah-u Tealâ'nın azabının reddedilemeyeceği:

﴿ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ... (١١٠) ﴾

"...Bizim çetin azabımız, mücrimler gürûhundan çevrilemez." *(Yusuf Sûresi:110'dan)*

﴿ ... وَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ... (١١) ﴾

"...Allah bir kavme bir azap murad ettiğinde, artık o reddedilemez..." *(Ra'd Sûresi:11'den)*

﴿ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ (٤٠) ﴾

"Bilakis o azap onlara ansızın gelir de onları hayrete düşürür. Artık onu redde imkan bulamazlar ve mühlet verilmezler." *(Enbiya Sûresi:40)*

سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْشَآءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَاحَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ (١٤٨)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (148)

(سَيَقُولُ) **Yakında diyecektir,** kimler? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** (اَشْرَكُوا) **şirk koştular,** ne diyecektir? (لَوْشَآءَ) **eğer dileseydi,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** yani; Allah-u Tealâ bizim şirk koşmamamızı ve bir şeyi haram kılmamamızı dilemiş olsaydı, (مَا اَشْرَكْنَا) **biz şirk koşmazdık,** daha? (وَلَآاٰبَآؤُنَا) **babalarımız da,** (وَلَاحَرَّمْنَا) **haram da kılmazdık,** neyi? (مِنْ شَيْءٍ) **hiçbir şeyi,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (سيَقُولُ) harfi, "İstikbâl" için olup, (لَوْ) harfi, cezmetmeyen harf-i şarttır.

2- (شَآءَ) fiilinin mef'ûlü mahzuf olup takdir: (لَوْشَآءَ اللّٰهُ عَدَمَ اِشْرَاكِنَا وَعَدَمَ تَحْرِيمِنَا شَيْئاً) şeklindedir.

3- (مَا اَشْرَكْنَا) cümlesi, şartın cevabı olup, (وَلَا) terkibindeki (وَاْو), atıf harfi, (لَا) harfi ise, nefyin tekidi için ziyade edilmiştir.

4- (اٰبَآؤُنَا) terkib-i izafîsi, (مَا اَشْرَكْنَا) cümlesindeki "Zamir-i merfû'u muttasıl" üzerine ma'tufsa da, aradaki zâide olan (لَا) ile yetinilerek,"Zamir-i merfû'u munfasıl" ile te'kîde hacet görülmemiştir.

5- (مِنْ شَيْءٍ) terkibindeki (مِنْ), mef'ûlde zâide olup, takdir: (مَا حَرَّمْنَا شَيْئاً) şeklindedir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(كَذٰلِكَ) **İşte böylece,** yani; bunların yalanlaması gibi, (كَذَّبَ) **tekzib etti,** kimler? (الَّذِينَ) **o kimseler ki,** kimlerden evveldirler? (مِنْ قَبْلِهِمْ) **onlardan öncedirler,** ne zamana kadar tekzip ettiler? (حَتّٰى ذَاقُوا) **tadıncaya kadar,** neyi? (بَاْسَنَا) **bizim azabımızı,** (قُلْ) **söyle** neyi söyle? (هَلْ عِنْدَكُمْ) **sizin yanınızda mıdır,** ne? (مِنْ عِلْمٍ) **herhangi bir ilim,** ki, (فَتُخْرِجُوهُ) **çıkarasınız,** yani; açıklayasınız, neyi? (ه) **onu,** kime? (لَنَا) **bize,** (اِنْ تَتَّبِعُونَ) **siz uymuyorsunuz,** (اِلَّا الظَّنَّ) **ancak zanna** ve boş şeylere uyuyorsunuz, (وَاِنْ اَنْتُمْ) **ve siz değilsiniz,** (اِلَّا تَخْرُصُونَ) **ancak yalan söyleyenlersiniz.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (كَذٰلِكَ) terkibindeki (كَافْ), harf-i cerr, (ذَا), ism-i işaret olup, kendisinden sonra gelen (كَذَّبَ) fiilinin âmili bulunduğu mahzuf bir "Mef'ûlü mutlak"a müteallîktır ki takdir:

Ayet: 148

(كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ تَكْذِيباً كَذٰلِكَ التَّكْذِيبِ الَّذِى فَعَلَهُ هٰـؤُلآءِ) şeklindedir.

2- (كَذٰلِكَ) terkibindeki (لاَمْ) harfi, bu'd (uzaklık manasını ifade) için olup, (كَافْ) harfi, hitap içindir.

3- (حَتّٰى ذَاقُوا) cümlesindeki (حَتّٰى), ğâye harfi olup, tekzibin nereye kadar uzandığını ifade etmektedir.

4- (هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ) cümlesi "Kavlin mekûlü" olmak üzere mahallen mensubtur.

5- (هَلْ) harfi, istifham-i inkârî için olup, (عِنْدَكُمْ) terkibi, "Haber-i mukaddem", (مِنْ عِلْمٍ) terkibindeki (مِنْ) ise zâide olup, (عِلْمٍ) lafzı, lafzan mecrur, muehhar mübteda olmak üzere mahallen merfû'dur.

6- (فَتُخْرِجُوهُ) cümlesindeki (فَا) harfi, sebebiyye için olup, (فَتُخْرِجُوا) fiili, gizli bir (اَنْ) harfiyle mensuptur."En-i masdariyye" ile müevvel olan bu terkib, geride geçen (مِنْ عِلْمٍ) masdarına ma'tûf olmak üzere mahallen merfudur ki takdir: (هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَاِخْرَاجِهِ لَنَا) şeklindedir.

7- (وَاِنْ اَنْتُمْ) terkibindeki (وَاوْ) harfi, âtıfe olup, (اِنْ) harfi, birincisindeki gibi nâfiye, (اَنْتُمْ) zamir-i munfasılı, mübteda olmak üzere mahallen merfû', (تَخْرُصُونَ) cümlesi de haber olmak üzere mahallen merfû'dur.

MEÂL-İ ŞERİF

"O şirk koşanlar diyecekler ki: 'Allah, (bizim kendisine ortak koşmamamızı ve hiçbir şeyi haram kılmamamızı) **dileseydi, biz de şirk koşmazdık, babalarımız** (atalarımız) **da. Hiç bir şeyi de** (kendiliğimizden) **haram kılmazdık.' Onlardan öncekiler de, bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar işte böylece** (peygamberlerini) **yalanlamışlardı.**

(Habibim!) **De ki: "Yanınızda** (sizce delil sayılabilecek nitelikte) **bir bilgi var mı ki, bizim için** (ortaya) **çıkarasınız? Siz ancak** (haktan bir şey ifade etmeyen batıl) **zanna uyuyorsunuz ve siz** (Allah-u Tealâ'yı suçlama hususunda) **sadece yalan söylüyorsunuz!"**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, cahiliyet ehlinin, Allah'ın dini hususunda huccetsiz ve delilsiz hüküm vermeye kalkıştıklarını naklettikten sonra, teşebbüs ettikleri bu küfür konularında hangi özre tutunacaklarını beyan etmek üzere bu ayet-i kerime'yi getirmiştir. Çünkü onların:

"Allah bizim kâfir olmamamızı isteseydi, elbette bizi bu şirkten menederdi." demeleri, "Bize mani olmadığına göre, bu yaptıklarımızı O da diliyor, bu durumda bizim bunları terketmemiz imkânsız bir hal alır. Bu yüzden biz mazuruz." anlamına gelir.

Bundan evvelki ayet-i kerimelerde Mevlâ Tealâ, onların yaptıkları yanlış taksim ve tahrîmler hususunda delillerini ortadan kaldırınca, mücadeleden yorulan ve mağlup düşerek hiçbir delili kalmayan kişilerin, kendi yanlış görüşlerini revaçta kılmak için: "Ne yapalım? Kaza-kader böyleymiş!" gibi değersiz mazeretlere başvuracaklarını bilerek, o mazeretlerini de bu ayet-i kerime'siyle ortadan kaldırmıştır. *(Tefsîr-i Kebîr, Ebû Hayyân)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْشَآءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَآؤُنَا وَلَاحَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ) **"O şirk koşanlar diyecekler ki: "Allah dileseydi, biz de şirk koşmazdık, babalarımız da. Hiç bir şeyi de haram kılmazdık."** cümle-i celilesiyle ilgili bazı mesâil vardır:

1- Müfessirlerin beyanına göre; bu ayet-i celile, müşriklerin ileride söyleyecekleri bir sözle alâkalı, geleceğe ait bir haber verme mahiyetinde olup, bu gaybî haber:

(وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ... (٣٥))

"O müşrikler: 'Allah dileseydi, biz de, babalarımız da O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık ve ne de O(nun emri) olmaksızın hiçbir şeyi haram kılmazdık!' dedi." *(Nahl Sûresi:35'den)* kavl-i şerifinde beyan edildiği üzere aynıyla vaki olmuş, yani; müşriklerin söyleyeceği bildirilen söz, onlar tarafından sarfedilmiştir.

Çünkü Nahl Sûresi, iniş sırası itibarıyla En'am Sûresinden sonra olduğundan, Mevlâ Tealâ bu ayet-i celile'siyle, onların içlerinde, böyle bir delil uyduracaklarını gizleme niyetlerine vâkıf olarak bu haberi vermiştir. Bu itibarla:

(... فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا... (٢٤)) "(Eğer Kur'an-ı Kerim'in bir benzerini getirebilme işini) **yapamadıysanız, zaten asla da yapamayacaksınız..!"** *(Bakara Sûresi:24'den)* kavl-i şerifi gibi, bu ayet-i celile, gayptan haber verme niteliği taşıdığı için, hem Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, hem de Kur'an-ı Kerim'in mucizelerinden sayılmıştır.

Nitekim birçok ulema; Allah-u Tealâ'nın muğayyebatla ilgili verdiği haberlerin, kelâmının i'câz (âciz bırakma) vasıflarından olduğunu ifade etmişlerdir. Tabi ki, Kur'an-ı Kerim'in i'câz vasfı sadece bununla sınırlı değildir. *(Ebû Hayyân, Âlûsî)*

2- Onlar bu sözleriyle, işledikleri çirkinlikten özür dilemeyi kastetmişlerdir. Zira kendileri için en büyük zehir olan işlerinin çirkinliğini kabul etmemişlerdir. Nitekim:

(...وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (١٠٤)) **"...Onlar güzel iş yaptıklarını sanmaktadırlar."** *(Kehf Sûresi:104'den)* ayet-i kerimesi bunu bildirmektedir.

Çünkü onlar, kendilerini Allah-u Tealâ'ya yaklaştırsın için putlara tapmakta ve yaptıkları yasaklamaların Allah-u Tealâ tarafından geldiğini savun-

maktaydılar ki, bununla kasıtları; yaptıkları işlerin Allah indinde makbûl ve meşrû olduğuna delil getirmekten başka bir şey değildi.

Zira onlar da sapık Mutezile fırkasının anlayışı gibi, iradeyle rızayı (istemekle memnun olmayı) eşit görüyorlardı ki, bu yüzden onların bu cümle-i celiledeki sözlerinin özeti:

"Bizim işlediğimiz şirk ve haram kılma gibi hususlara Allah-u Tealâ'nın meşîet ve iradesi mutlaka tealluk etmiştir ki biz bunları yapabilmişizdir. Allah-u Tealâ'nın dilemesinin tealluk ettiği herşeyse, O'nun katında hak ve meşrû demektir. Netice olarak; bizim yaptığımız şirk ve yasaklamalar da Allah indinde meşrû ve makbûldür" şeklindedir.

İşte Allah-u Tealâ, onların bu sözlerini naklettikten sonra onları reddetmek üzere bir sonraki cümle-i celileyi getirmiştir. *(Âlûsî)*

3- Bu cümle-i celilede müşriklerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e karşı ortaya koydukları, huccet denemeyecek derecede düşük olan ifade ve bahaneleri, bazı müfessirler tarafından şöyle açıklanmıştır:

Müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kendi yolları hakkında vermiş olduğu sapıklık hükmünü iptal ederek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i ifhâm (mağlup) etmek için özetle; "Eğer Allah-u Tealâ bizim yaptıklarımızdan razı olmasaydı, bu imkânı bize vermezdi, bilâkis engel çıkarırdı." demişlerdir.

İşte aklı kıt olanların şüpheleri böylecedir. Çünkü onlar, Allah-u Tealânın, meşîet ve irade ismini verdiğimiz, takdir edip yaratma tasarrufuyla, rıza ve muhabbetini temsil eden emir ve nehiy tasarrufu arasını ayırmaktan âcizdirler.

Meşîet ve irade tasarrufu, tekvin ve icat yetkisidir. Bir şeyi emir veya yasak etmesi ise teklif ve mesul tutma tasarrufudur. Yani; Allah-u Tealâ bir şeyi yarattıysa, ondan razıdır anlamına gelmez, ama bir şeyi emrettiyse ondan razıdır demektir.

Müşrikler ise; şirk kanunlarını ve serbest yasak kurallarını serbestçe koyabilmelerine Allah-u Tealâ'nın engel olmamasını, rızası olarak değerlendirerek: "Razı olmasa, bizim imkânımızı elimizden almaktan âciz kalmazdı." demişlerdir.

Halbuki onların dedikleri gibi olsaydı, hak ve batıl aynı şey olurdu ki bu, hiçbir sağlam akıl sahibinin kabul edemeyeceği bir şeydir. Zira bu zayıf akıl sahipleri bu iddiayı savunurken sadece kendi caniplerini nazar-ı itibara alıp, muhalif tarafı gözardı etmişlerdir.

Şöyle ki; **"Allah dileseydi biz şirk koşmazdık"** derken, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından kendilerine "Allah dileseydi ben de size sapık demezdim!" denilebileceğini hiç düşünmemişlerdir ki, bu durumda onların yanlış inançlarına göre, Allah-u Tealâ aynı zamanda bir şey ile zıttını birlikte dilemiş olmaktadır. Çünkü onlara göre; hem onların şirk koşmasını dilemiş, hem de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in onlara: "Şirk koşmayın!" demesini murat etmiştir.

İşte sapık ümmetlere ârız olan bu yanlış inanç, bazı sıradan Müslümanların akıllarına da, işledikleri günahlardan özür babında: "Ne yapalım? Allah-u Tealâ'nın kaderi böyle, bu, Allah-u Tealâ indinde böyle yazılmıştı" gibi sözler sarfetmeyi getirmiştir.

Tabi ki bunun sebebi; Allah-u Tealâ'nın, bu âlemin nizamını belirlerken gözettiği hikmeti bilmemektir ki, o hikmet de; Allah-u Tealâ'nın, yaratıklarının durumu hakkında Zat'ına ait muameleleriyle, onların kendi istekleri doğrultusunda kendi durumlarıyla alâkalı hususlardaki yetkileri arasına bir perde koymaktır.

İşte bu perde; müsebbebâtın, sebepleriyle (olayların nedenleriyle) ve bu âlemdeki yaratıkların durumlarının birbiriyle irtibat ve ilişkisini teşkil etmektedir ki; kesb, istitâat, kudret (sebep olma, imkân bulma, güç yetirme) diye isimlendirilen ilm-i kelâm mevzuları bunlardan bahsetmektedir.

Allah-u Tealâ'nın razı olup olmadığı hususları gösteren, teklif (sorumlu tutma) hükmü, işte bu imkâna yöneliktir. Zira herhangi bir konuda bu vasıf ve imkânlara sahip olmayanlar, o konuda mükellef değillerdir.

Allah-u Tealâ, bu âlemin nizamını bir hikmet üzere tesis ederek, bunun aslını; eşyanın, kendilerine ait işleri, kendilerine tevdi edilen güçlere göre yönetmesi şeklinde belirlemiştir ki, her şey, yaratıldığı gayeye hizmet edebilsin. Ancak insanı, diğer yaratıklardan bir meziyetle üstün kılmıştır ki, o da; ihtiyacına göre durumunu değiştirme imkânı sağlayacak olan akıl nimetidir.

Bununla da kalmayıp, Allah-u Tealâ onun aklına hayrı ve şerri öğrenme vesilelerini tayin etmiştir ki, kendisine bir gaflet ârız olup, ya da bir şehvet, anlayış gücünü perdelediğinde, bu vesileler onu ikaz etmektedir. O, bu ikazlara da aldırmayıp azgınlığını terketmezse, akıl yaygısına, kendi muhtevasıyla hainlik etmiş olur.

İşte bu izahla, sapıkların, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle kulun dilemesi arasını karıştırdıkları meydana çıkmıştır. Bu yüzden Allah-u Tealâ bu ayet-i celile'de onların **"Allah dileseydi, biz de babalarımız da şirk koşmazdık!"** sözlerini reddetmiştir.

Çünkü onlar kendilerine ait dilemeyi, Allah-u Tealâ'nın dilemesi yerine koymuşlardır. Bununla beraber Allah-u Tealâ, kendisine ait olan dilemeyi:

(... وَلَوْ شَآءَ اللهُ مَا أَشْرَكُوا ...(١٠٧)) **"Allah dileseydi, şirk koşmazlardı."** *(En'am Sûresi:107'den)* kavl-i şerifinde ispat etmiştir ki, Allah-u Tealâ'ya ait olan dileme, akılları yaratma ve onlara cüz'î irade imkânı vermeyi dilemesidir.

Bu yüzden **Hasen ibni Fazl** *(Rahimehullah)*: "Müşrikler bu sözü, Allah-u Tealâ'yı bilip, O'na tazim ve hürmetlerinden dolayı söylemiş olsalardı, asla Allah-u Tealâ onları bu sözleri sebebiyle ayıplamazdı. Çünkü kendisi de:

(... وَلَوْ شَآءَ اللهُ مَا أَشْرَكُوا ...(١٠٧)) **"Allah dileseydi, şirk koşmazlardı."** *(En'am Sûresi:107'den),*

Ayet: 148

(... مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلاَّ أَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ ... (١١١)) **"Allah dilemedikçe iman edemezler..."** *(En'am Sûresi:111'den)* buyurmaktadır. Müminler de bu sözü Allah-u Tealâ'ya tazimen söylemektedirler.

Velâkin müşrikler, Allah-u Tealâ'yı bilmeden ve ne söylediklerinin farkında olmadan sadece inkâr, uydurma ve mücadele olsun diye bu ve:

(... لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ... (٢٠)) **"Rahman dileseydi, biz onlara tapmazdık..."** *(Zuhruf Suresi:20'den)* gibi sözler sarfetmişlerdir. *(Beğavî)*

Bu hususta daha geniş malûmat; En'âm Sûresi:35 ve 107. ayet-i kerimelerin izahında (R.F:9/169-173, 11/116-123) zikredilmiştir.

Mutezile ve Cebriyye mezheplerinin yanlış inançlarına karşı, Ehl-i Sünnet'in görüşlerini doğru anlamak isteyenler, belirtilen yerlere, burayla birlikte mutlaka mürâcaat etmelidirler.

<u>İKİNCİSİ:</u> (كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَا)**"Onlardan öncekiler de, bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar işte böylece yalanlamışlardı."** ifade-i celilesi hakkında birkaç malumat vardır:

<u>1-</u> Müşriklerin, Allah-u Tealâ'nın dileme sıfatını kabul ederek: **"Allah dileseydi biz şirk koşmazdık"** şeklindeki bir önce geçen, mefhum açısından doğru sözleri hakkında, Allah-u Tealâ'nın bu cümle-i celilesinde: **"Yalanlama"** ifadesini kullanmasının izahı hakkında müfessirler birçok tevcihte bulunmuşlardır:

A) Mâtürîdî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu ayet-i kerime, Arap müşrikleri hakkında nâzil olmuştur. Onlar, kendi kafalarından haram ettikleri şeyler hususunda çelişkiye düşerek delil bulamayınca, yaptıklarını Allah-u Tealâ'ya mal etmeye kalkışmışlardır.

Daha sonra kendileri:

(... أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰىكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ... (١٤٤)) **"Allah size bunu tenbihlerken siz şahitler miydiniz?"** *(En'am Sûresi:144'den)* sorusuyla karşılaşınca, tamamen cevap veremeyecek hale gelerek, bu ayet-i celilede geçen: **"Allah dileseydi biz şirk koşmazdık"** sözüne sarılmışlardır. Fakat Allah-u Tealâ bunu da reddetmiştir.

Burada; Allah-u Tealâ'nın reddettiği meşîet, üç türlü değerlendirilebilir:

a) Onlar, bu sözde geçen dilemeyi, rıza ve memnuniyet manasında kullanmış olabilirler ki, onlar bu yaptıkları hakkında Allah-u Tealâ'nın rıza ve izni bulunduğu kanaatine şu yolla varmışlardır:

Evvelce onlar, yaptıklarından dolayı azap olunacaklarını ve helâk edileceklerini düşünerek korkuyorlardı. Sonra atalarının, hiç azaba çarptırılmadan o hal üzere öldüklerini görünce, ileride gelecek olan azabın gecikmesinden yola çıkarak, Allah-u Tealâ'nın, kendilerinin bu işlerinden razı olduğu hükmünü çıkardılar.

Dolayısıyla Mevlâ Tealâ, onlara: "Evet! Allah-u Tealâ yaratma manasında sizin şirkinizi dilemiştir. Fakat rıza manasında dilememiştir." buyurmak istemiştir.

b) Davet ve emir manasında da düşünmüş olabilirler. Çünkü kendileri yaptıkları kötülükler hususunda: "Allah, bunu bize böyle emretti ve bizi bu hükümlere davet etti!" demekteydiler. Nitekim:

(وَ اذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَآءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا ... (٢٨) **"Onlar, bir kötülük işlediklerinde: 'Babalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti!' derler."** *(A'raf Sûresi:28'den)* kavl-i şerifinde, onların bu sözü nakledilip:

(... قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ... (٢٨) **"De ki: Allah, kötülüğü emretmez!"** *(A'raf Sûresi:28'den)* cümle-i celilesiyle reddedilmiştir.

Bu manaya göre; Allah-u Tealâ onlara: "Evet! Yaratma manasında Allah sizin şirkinizi dilemişse de, bunu size emretme manasında dilememiştir." buyurmuş olmaktadır.

c) Bizim de kabul ettiğimiz irade ve dileme anlamında söylediklerini farzetsek de, söylediklerine inanmayıp, istihza ve alay olsun için de bu ifadeyi kullanmış olabilirler. Nitekim:

(وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا (٦٦) **"İnsan der ki: Ben öldüğüm zaman elbette diri olarak çıkartılacak mıyım?"** *(Meryem Sûresi:66)* kavl-i şerifinde de, doğru olan bir sözü alay için söyleyenler zemme uğramışlardır. *(Ebû Hayyân, Hâzin, Kasimî)*

B) Bu cümle-i celileden anlaşıldığı üzere; geçmiş peygamberlerin ümmetleri de, resullerini aynı sözlerle yalanlamışlardır ki bu, müşriklerin: **"Allah dileseydi biz şirk koşmazdık"** sözleriyle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* i yalanlamak istediklerini göstermektedir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları, bu inançlarından vaz geçmeye çağırdığında onlar: "Allah bizim bu inancımızdan razı ki, bize bu hususta müsaade vermiştir." bahanesine sarıldıkları gibi, geçmiş ümmetler de aynı şüphelere istinad ederek resullerini tekzib etmişlerdir.

İşte Allah-u Tealâ, onların şüpheden ileri geçmeyen bu istidlâllerini "Tekzîb" diye adlandırdı. Aslında onların bu sözü, mefhum itibarıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in de kabul ettiği bir söz olmasına rağmen, onlar bunu yalanlama ve susturma gayesiyle kullandıklarından bu konu, yanlış gayeyle kullanılan doğru söz babından oldu.

C) Bu ayet-i kerimenin manası hakkında şöyle buyrulmuştur: "Onlar bu sözleriyle doğruyu söylemişlerse de, bunu kendilerine bir bahane yapıp inanmama hususunda bir dayanak kabul ettiklerinden, bu cümle-i celileyle reddedilmişlerdir.

Zira Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle emretmesi ayrı ayrı şeylerdir. Çünkü O, bütün yaratılanları irade etmişse de, irade buyurduğu herşeyi emretmemiştir. Artık kula düşen; O'nun dilemesini bahane yapmayıp, emrine uymaktır. Çünkü Allah-u Tealâ'nın meşîet ve iradesi, kimseye özür teşkil etmez." *(Beğavî)*

D) İmâmü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* **"el-İrşâd"** isimli eserinde bu ve bir sonraki ayet-i kerimeyi şu konuya delil getirmiştir ki, müşriklerin bu sözlerinden dolayı kınanmayı hak etmeleri, dinle alay etmeleri ve peygamberlerin davetini reddetme istekleri yüzündendir. Çünkü geçmiş peygamberlerin şeriatlarından, onların kulaklarına: "Bütün işleri Allah-u Tealâ'ya havale etme" fikri çalınmıştı.

Peygamberler onlara, İslâmî hükümlere sarılmalarını teklif ettiklerinde, onlarla alay etmek için kendilerinden öğrendikleri sözü, onlara karşı delil kullandılar. Yoksa onların gayesi, kendi inançlarını ortaya koymak değildi. Zira Allah-u Tealâ'nın sıfatlarına inanmak, Zât'ına imanın bir fer'idir ki, bu konular müşriklere göre "(Süreyyâ yıldızına yakın olan) Ayyûk yıldızı"nın yörüngesinden daha uzaktır. *(Âlûsî)*

E) Allah-u Tealâ'nın, müşriklerin bu sözlerini reddetmesi, ilm-i kelâma dair eserlerin de birçoğunda zikredildiği üzere; şu şekilde tevcih edilmiştir: Müşriklerin bu sözden gayeleri, Allah-u Tealâ'nın dilemesini kabullenmek olmayıp, peygamberlerin davetini reddetmek, bi'set ve teklifi ref etmek (elçilerin gönderilmesi sebebiyle meydana gelecek sorumluluğu ortadan kaldırmak)tır.

Şöyle ki; onların: "Allah-u Tealâ'nın dilediğinin olması mecburidir, dilemediğinin olması da imkânsızdır. Hal böyle olunca, kimsenin bir şeyle mükellef tutulması söz konusu değildir. Çünkü teklif, istitâat ve güçle kayıtlı olup, bu durumda kimsenin elinde bir imkân yoktur.

Madem herşey Allah-u Tealâ'nın dilemesiyledir, dolayısıyla peygamberlerin: 'Biz size Allah-u Tealâ'nın tekliflerini ulaştırmaya geldik!' şeklindeki davaları batıldır.

Netice olarak; biz, irtikâp ettiğimiz şirk ve diğer fiillerimizi bırakmakla mükellef olmayıp, bunlar için bize bir peygamber de gönderilmemiştir." anlamına gelen bu sözünü, Allah-u Tealâ reddederken, ilk mukaddimeyi, yani;

"Allah-u Tealâ'nın dilediğinin olması mecburidir, dilemediğinin olması da imkânsızdır." kaidesini reddetmemiş, aksine bu doğru sözden kastedilen yanlış manayı iptal etmiştir. Çünkü onların maksadı; kat'î delillerle doğrulukları sabit olmuş olan peygamberlerin bi'set ve teklif davasında yalancı olduklarını söylemektir. Bu sebeple Allah-u Tealâ onları inkârcılıkla kınamak üzere: **"İşte böylece yalanladılar."** buyurmuştur.

Fakat **"Allah dileseydi, şirk koşmazdık"** sözlerinde onları yalancılıkla zemmetmemiştir. Aksi takdirde tekzib fiilini teşditle değil de tahfifle, (كَذَبَ) şeklinde getirirdi ki, o zaman mana: "İşte böylece yalan söylediler." demek olurdu. Bu da işaret etmektedir ki, onların sözü haddizatında doğru olup, peygamberlere uymanın zorunluluğunu reddetme gayeleri yanlıştır.

Allah-u Tealâ'nın bir şeyi dilemesinin, o şeyin meydana gelmesini kesinleştirmesi, peygamberlerin gönderilmesi ve kulların yeni hükümlerle mükellef tutulması konusunun doğruluğuyla çelişmez. Zira bir sonraki ayet-i kerimede daha ziyade izah edileceği üzere; bi'set ve teklif müesseseleri, ızhâr-ı mehaccet ve iblâğ-ı huccet (delilleri ulaştırarak doğru yolu göstermek) için meşrû edilmişlerdir.

Dolayısıyla müşriklerin bu sözü, mucizelerle risaletleri sabit olan peygamberlerin, "Allah-u Tealâ bir şeyi razı olmasa da imtihan için yaratma anlamında dileyebilir ve ondan dolayı azap edebilir. Zira O'nun salatanatı tam ve hükmü hikmetlidir. Ve O, yaptığından sorulmayacak tek varlıktır." şeklindeki beyanlarına karşı bir inatlaşma ve yalanlama manası taşımaktadır. *(Hâzin, Bika'î, Âlûsî)*

F) Netice itibarıyla, bu cümle-i celileden anlaşılan gerçek şudur ki; onların bir önceki cümle-i celilede geçen sözleri, doğrulukları mucizelerle sabit olan peygamberleri yalancı çıkartma anlamı taşımaktadır.

Tabi onların yürüttükleri mantıktaki ilk cümle, haddi zatında tekzib niteliği taşımayıp, bilakis aklın ve şeriatın mutabık kaldığı konuya uygun düşmektedir ki o da, "Herşeyin Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlı olduğu ve O'nun mülkünde O'nun dilemediği bir şeyin olamayacağı" hakikatidir.

Dolayısıyla bu cümle, inkârın kaynağı sayılamayacağından, tekzibin menşei, onların mantıkta yürüttüğü ikinci cümledir ki onun muhtevası: "O'nun dilediği herşey meşrûdur" manasıdır. Çünkü peygamberler onları tevhide davet ederken kendilerine:

"Allah, kulları hakkında din olarak şirkten razı olmaz ve onlara kötülüğü emretmez." diye nasihatta bulunduklarından, müşriklerin, yürüttükleri yanlış mantığın ikinci aşamasıyla: "Bizim şirkimiz de Allah indinde meşrûdur" neticesine varmaları, peygamberlerin bu vaazlarını inkâr etme manası taşımaktadır.

Halbuki, ikinci cümle, "Allah dileseydi, bizim şirk ve yasaklamalarımıza mani olurdu da, ne biz, ne de atalarımız müşrikliği ve tahrimleri, istesek de istemesek de yapamazdık. Fakat biz bunları atalarımızdan beri, kendi isteğimizle yaptık, Allah-u Tealâ da imtihan olsun için buna mani olmadı." şeklinde olmalıydı ki, bu kadarıyla bu söz:

(... وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ... (١١٢)) **"Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı."** *(En'am Sûresi:112'den)* kelâm-ı İlâhî'sinin mazmûnuna uygun düşerdi.

İşte bu şart kaziyyesinin mantıktaki doğru neticesi: **"Artık ne yapalım, cezamıza razıyız!"** şeklinde olmalıydı.

Fakat geriden anlaşıldığına göre; onlar bunu itiraz vesilesi yaparak: "Madem ki geçmişlerimiz hakkında Allah, bundan başka bir şekil dilememiş de, biz de onlar gibi bu işi devam ettirebilmişiz.

Ayet: 148

Demek ki bu durum bizim rızamıza uygun olduğu gibi, Allah'ın rızasına da muvafıktır. Yalnız bizim uydurmamız değil, Allah'ın da bunda tasvibi vardır. Çünkü O razı olup dilemeseydi, biz nasıl O'nun hakkında yalan ve iftirada bulunabilirdik?.

O halde gelecek nesillerimiz için de bunda bir sakınca yoktur. Dolayısıyla şirk ve tahrimin yasaklığına ve suç olduğuna inanmayız. Evvelce yaptık yine yaparız. Eğer Allah bundan razı değilse, bundan böyle bizi bilfiil zorla engellesin. Yoksa biz kendi rızamızla vazgeçmeyiz." gibi batıl bir netice çıkarmak istemişlerdir.

Böylece onlar, şu gerçekleri göz ardı etmişlerdir:

a) Yaratma manasındaki her dileme; mutlak manada memnuniyet ve o şeyin zararsız olması anlamına gelmez,

b) Kader, cebri istilzam etmez (Allah-u Tealâ'nın bir kişi hakkında ihtiyarî <kendi seçimine kalmış> bir şeyi yazması, onu o işe zorlaması manası taşımaz,

c) Varlık âleminde vuku bulan ve meydana gelmesi mümkün olan her fiil, insanın lehine ve menfaatine olmayabilir. Nitekim Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle; ateş insanı yakabilir, zehir insanı öldürebilir.

d) Yine böylece Allah-u Tealâ'nın, bir yalancının yalan söylemesine ve bir müfterînin iftira etmesine müsaade etmiş olması, o yalanı gerçek yapmaz.

e) Allah-u Tealâ'nın dileyip yaratmasıyla, bir müşriğin şirk koşmaya ve helâlleri haram yapmaya imkân bulması, bu işlerin gerçekte sabit (aslı olan bir şey) olmasını icap etmez.

f) Evvelce sakıncası görülmeyen bir işin, yarın bir gün zararı ortaya çıkabilir,

g) Geçmişte bilfiil gerçekleşen hadiseler göz önünde bulundurularak, Allah-u Tealâ'nın neyi ne şekilde dilemiş olduğu ve kaderin hükmü bir dereceye kadar bilinebilse de, gelecekle ilgili neler dileyeceği ve ne hükümler takdir edeceği, insanlar için gaip ve meçhuldür.

Nitekim müşrikler, atalarının yaptığı bu şirk ve yasaklamalar yüzünden, kendi çocuklarını elleriyle öldürecek kadar büyük zarara düşmüşlerdir ki bu, atalarının yaptıkları yanlışların zararsızlığını savunmalarının yalan olduğunu göstermektedir.

h) Yine böylece; geçmişte peygamberleri ve hak delilleri inkâr edenlerin nice zararlar görmeleri, şu konuları zımnen itiraf anlamına gelmektedir:

1- Allah-u Tealâ'nın dilemesini yegâne delil sayarak, şirkin karşıtı olan imanı ve yasaklamanın zıttı olan helâli helâl bilmeyi, irade-i İlâhiyye'ye bağlamak, gerçek tevhid ve Allah-u Tealâ'nın yegâne yaratıcı ve hakim olduğunu kabullenmektir.

2- Şirk ve yasaklamaların hiçbir delili yoktur.

İşte onlar, geçmişteki müşriklerin nice zararlar gördüklerini kabul ettikleri ve bu kabulleri, zımnen kendi yanlışlarını itiraf anlamına geldiği halde, tevhidden şirk, serbestlikten yasaklık, dilemeden zorlama manaları çıkarıp bir de bunu ispata kalkışmanın nasıl bir çelişki olduğunu dahi düşünmemiş ve anlamak istememişlerdir.

Mevlâ Tealâ, bu cümle-i celileyle şu hakikatlere işaret ederek şöyle buyurmak istemiştir:

"Habibim! Bu tekzib gibi, yani; böyle laflar ederek şirk koşmanın ve ekinlerle davarları yasaklamanın, Allah tarafından nehyedilmiş, cezayı gerektiren bir suç olduğunu inkâr edecek olan Kureyş müşriklerinin, bu yaptıklarından, fiilî bir cebirle vazgeçirilmemiş ve bildirilen çetin azabı henüz tatmamış olmalarından dolayıdır ki;

Kendi zanlarına göre, haktan batıl netice çıkararak seni yalanlamaları gibi, bunlardan önce geçmiş peygamberleri inkâr eden ümmetler de be's-ü azabımızı tadıncaya kadar yalanlama işine devam ettiler de, nihayet o inkâr ettikleri azabımızı tattılar. Dolayısıyla o müşriklerin, geleceği geçmişe kıyas ederken evvelce bir zarar meydana gelmemesini düşünmeleri de, yalan ve yanlıştır. *(Elmalılı)*

2- Sapık **Mutezile** fırkası, bu ayet-i kerimeyi ele alarak: "Allah-u Tealâ'nın onları bu sözleri sebebiyle kınaması, onların kâfirliklerinin, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle olmayıp, kendi yarattıkları bir fiil olduğundandır." neticesine varmışlardır.

Halbuki **İbni Atıyye** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; onların bu beyanı, tamamen gerçek dışıdır. Onların Allah-u Tealâ tarafından kınanmaları, "Allah'ın dilediği bir şeyden dolayı azap olmaz!" şeklindeki yanlış zanları yüzündendir. Yoksa kâfirliklerini Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlamalarından dolayı değildir.

Artık geride zikredilen bu kadar tefsir ve tevil ihtimal dahilindeyken, sapık **Mutezile** fırkasının, bu ayet-i celileye tutunarak: "Kul kendi işini kendi yaratır!" hükmüne varmaları, tamamen ilgisiz bir istidlâldir. *(Ebû Hayyân)*

3- Allah-u Tealâ'nın, onları bu azgınlık içinde bırakması, onlar sapıklık yolunda yürümeyi tercih ettikleri içindir. Bu yüzden Allah-u Tealâ onları haktan çok uzağa gidinceye kadar o hal üzere yürür vaziyette bırakmıştır.

Bu cümle-i celilede beyan edildiği üzere; evvelki ümmetlerden beri hak yoldan çıkanların âdeti, kendilerini çepeçevre kuşatmış olan günah dairesinden sıyrılarak, günah ve sorumluluğu başkasına atmaktır.

Dolayısıyla onlar hakkında şer, zincirleme bir hal almış, nefsin hevasına kapılıp mesuliyeti başkasına atma fikri hususunda küfür tek millet halini almıştır. Günahkârların durumu da buna yakındır.

Rivayete göre; had cezasını icab edecek bir suç işleyen kişi, Hazreti **Ömer** *(Radıyallahu Anh)*ın huzuruna getirildiğinde, ona, o cerîmeyi niçin işlediğini sorunca: "Allah'ın kaderi!" diye cevap alması üzerine, Hazreti **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* ona had cezasını uyguladıktan sonra, suçunun sorumluluğunu Allah-u Tealâ'nın kaderiyle irtibatladığı için birkaç kamçı da ilave etti.

İmam **Ca'fer es-Sâdık ibni Muhammed** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ bize bir şey emretti, hakkımızda da bir şey takdir etti. Niçin emrini bırakıyoruz da, kendi yaptığımız işin sorumluluğunu O'na yüklüyoruz?" *(Ebû Zehre:5/2719, 2720)*

İşte Rablerinin emrinden hurûc edip, yalan bahanelerle suçlarını üzerlerinden atarak azgınlıklarına devam edenlerin hali, bundan ibarettir.

4- **"Bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar"** cümle-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Bu cümle-i celile, onlar için Allah indinde hazırlanmış büyük bir azap bulunduğunu îmâ etmektedir.

Çünkü ayet-i celile'de geçen **"Tatma"** ifadesi, bir şeyi idrak etmenin ilk merhalesidir. Bu demektir ki, dünyadaki peşin azabı tatmakla inkârı bırakmaya mecbur kalmışlarsa da, çetin azabı ahirette mutlaka tadacaklardır.

Tabi ki bu ifade, onların, varlıklarının son anına kadar inkârda daim olacaklarını beyan etmektedir. Zira kökleri kazındıktan sonra kötü işlerinden vazgeçmeleri, tasavvuru mümkün bir şey değildir. *(Âlûsî)*

B) Bika'î *(Rahimehullah)* bu cümle-i celile ile alâkalı olarak şu izahı yapmıştır:

Onlar, bize ait olan azamete yakışır manada özel azabımızı tadıncaya kadar yalanlamalarını devam ettirdiler. Ancak çetin azabımızı tattıkları anda inatları bir şeye yaramayıp, tüm kasıt ve niyet düğümleri çözülerek bize boyun eğip, resullerimize iman ettiler. Fakat:

(فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ... (٨٥)) **"Çetin azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi."** *(Mü'min Sûresi:85'den).*

ÜÇÜNCÜSÜ: (قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا) **"De ki: "Yanınızda bir bilgi var mı ki onu bizim için çıkarasınız?"** kavl-i şerifi hakkında birkaç konu vardır:

1- Müfessirler bu cümle-i celileye birkaç mana vermişlerdir:

A) "Size göre delil olmaya müsait olacak, bu konuda bir bilginiz varsa, onu bize en açık bir şekilde gösterebilir misiniz?"

B) "Sizin, şirk ve diğer yaptıklarınızın Allah indinde makbul olduğu iddianıza uygun düşen sabit bir inancınız varsa, onu bize bir delille açıklayabilir misiniz?"

C) "Sizin yanınızda Allah tarafından bir kitap ve delil varsa, Allah adına iddia ettiğiniz şirk ve yasaklamaları ispat edin!" *(Beğavî, Âlûsî)*

2- Bu cümle-i celiledeki istifham, "Tehekküm ve hakaret" manasına şamil olup, aynı zamanda onların delil getirebilecekleri bir ilme sahip olduklarını inkâr mahiyetindedir.

Buradaki hakaret üslûbunu **Bika'î** *(Rahimehullah)* şöyle anlatmıştır: Cümle-i celilede geçen **"İhrâc"** tabiri, "Gizli bir şeyi açığa çıkarma" anlamı taşıdığından, burada sanki onlara: "Ey cahiller! İnanç meselelerinin en büyüğü olan yaratıcının birliği ve hükümleri hakkında, kesin olmayıp, zan ve tahminden başka bir şey ifade etmeyen bilgilere itimat caiz değildir.

Size gelince; şeytanın telkîniyle zan ve şüpheye uyarak varmış olduğunuz bu düşüncelerinizde, delil sayılabilecek bir bilginiz varsa, bu gibi huccetlerin, ehil olmayan kimselerden esirgenip gizlenmesi gerekirse de, siz bana ve adamlarıma bunu çıkarıp gösterseniz ne iyi olur!" buyrularak, kendileriyle istihza edilmiştir.

Buna karşı onların cevabı sükûttan başka bir şey olmayınca, bunu ifade etmek üzere onlara, bir sonraki cümle-i celile ile hitap edilmiştir.

3- Allah-u Tealâ, bu cümle-i celilesiyle onların: "Allah dileseydi, biz şirk koşmazdık" sözlerinin ilme dayanmadığını açıklamıştır.

Zira onlar bu sözü, bir bilgiye dayalı olarak söylemiş olsalardı, herşeyin Allah-u Tealâ'nın iradesiyle olduğunu bilen kişilerin, müminlerin imanı dahil her hususun, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle olduğunu düşünerek, onlara düşmanlığı bırakıp, tevhidi inkâr etmemeleri gerekirdi.

Bilakis onlara dostluk ederek, müminlerle aralarında bir çekişme bırakmazlardı. Hatta bu sözü ilme dayalı olarak söylemiş olsalardı, kendileri de müşrik olmayıp, muvahhid olurlardı.

DÖRDÜNCÜSÜ: (اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلاَّ الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلاَّ تَخْرُصُونَ) **"Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz!"** cümle-i celilesi hakkındaki malumata gelince:

1- **"Siz ancak zanna uyuyorsunuz."** cümle-i celilesine birkaç türlü mana verilmiştir:

A) "Siz bu konuda ilme ve gerçeğe değil, ancak haktan hiçbir şey ifade etmeyen batıl zan ve düşüncelere uyuyorsunuz." *(Vâhidî, Âlûsî)*

B) "Sizin âdetiniz ve ekserî haliniz, her konuda zan ve tahminlere uymaktır." *(Âlûsî)*

C) "Nezdinizde delil getirmeye müsait bir şey varsa onu bize arzedin de, size getirdiğimiz aklî delillerle geçmiş ümmetlerin başına gelen naklî kıssalar arasında bir muhakeme yaparak, râcihi mercûh (iyiyi kötü)den ayıralım. Yoksa bu istidlâliniz, ilim değil, cehalettir.

Bu anlattığınız mantık kazıyyesinden, elde etmek istediğiniz netice çıkmaz. Bununla şirk ve yasaklamalar hususunda isabetinizi ispat değil, yalancı-

lığınızı ikrar etmiş oluyorsunuz. Bu sözlerinizde ilme değil vehme tabi oluyorsunuz. Atalarınızdan beri bu yalan ve iftiraya imkân bulabildiğinizden ötürü, yalanınızı gerçek ve Allah'ın rızasına uygun farzediyorsunuz." *(Elmalılı)*

D) Beyzâvî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; "Bu ayet-i celile, özellikle itikat konularında zanna uymanın yasak olduğuna delâlet etmektedir. Ancak bu, kesin bir delille çelişen noktalardadır. Çünkü ayet-i kerime bundan bahsetmektedir."

"Beyzâvî" muhaşşîleri, **Konevî** ve **İbni Temcîd** *(Rahimehumellah)*ın beyanlarına göre; **Beyzâvî** *(Rahimehullah)*ın bu beyanı bazı hususlara işaret etmektedir:

1- Ayet-i kerimenin açık ifadesi, usûl vu furû' (inanç ve fıkıh) meselelerinin hiçbirinde zanna uyulamayacağını ifade etmekteyse de, burada özellikle itikadî meseleler kaydı konulmuştur. Zira fer'î konular, temel meselelerden çıkarılmaktadır.

2- Ancak bir müctehid bazı fıkhî meselelerde zann (tersine ihtimal mevcut olmakla beraber, ağır basan inanc)a uyabilir. Çünkü müctehidin zanna uyması, şer'î bir kaynağa dayandığından, kat'î delillerle çelişenler kabîlinden olmadığı için, kat'î bir zan (kesin bir inanç) mesabesindedir.

Fıkhî konularda caiz olan bu duruma, temel inanç meseleleri kıyas edilemez.

3- Zannî delillere uymanın engellenmesi, naklî, aklî ve kat'î delillerle çelişmesi halindedir.

Nitekim müşriklerin şirk koşma ve bazı şeyleri haram kılma hususunda zanna uymaları, aksine delâlet eden kat'î ayetlerle çatışmakta olduğundan, böyle bir noktada zanna uyulamaz.

2- "Siz sadece yalan söylüyorsunuz." kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Burada geçen (خَرْص) tabiri, aslında "Tahmin, takdir" gibi manalara gelmekteyse de, bunun lâzımı "Yalan" mefhumu olduğundan, burada bu manayla tefsir edilmiştir.

B) Müfessirler *(Rahimehumullah)*, bu noktada bazı açıklamalar yapmışlardır:

1- "Siz bazen halis yalanla, bazen de tahmine dayalı konuşuyorsunuz." *(Bika'î)*

2- "Siz, yakinî bir ilim ve açık bir burhana dayanmaksızın, ancak Allah'a karşı batıl hükümler uydurup söylüyorsunuz." *(Taberî)*

3- "Siz ancak kendi arzu ve tahminlerinizi doğru kabul ediyorsunuz ve istememeniz, görmemeniz, anlamamanız, inkâr veya tahrif etmenizle, hakikat değişir sanıp kendinizi aldatıyorsunuz." *(Elmalılı)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

O şirk koşanlar diyecekler ki: "Allah dileseydi, biz de şirk koşmazdık, babalarımız da. Hiç bir şeyi de haram kılmazdık."

Onlardan öncekiler de, bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar işte böylece yalanlamışlardı. De ki: "Yanınızda bir bilgi var mı ki bizim için çıkarasınız? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz!"

Onların bu sözü, hakikatte doğruysa da, tasdik ve imandan sadır olmadığı için, yalan olmuş, onlar da bu cehaletleri yüzünden zemmolunmuşlardır.

İBNİ ARABÎ:

Müşrikler; "Allah dileseydi biz şirk koşmazdık." dediler. Fakat bu söylediklerine kendileri de inanmadılar.

Çünkü **sizin katınızda bu hususta bir ilim var mıdır?** sualinin beyanı üzere; onlar bu sözü bir ilme dayalı olarak söylemiş olsalardı, müminlerin imanı dahil herşeyin de Allah-u Tealâ'nın iradesiyle olduğunu yakînen bilecekler ve Müslümanların inancını inkâr etmeyerek, onlara düşmanlıkta bulunmayacaklar, bilakis onlarla dostluk kuracaklar ve böylece müminlerle aralarında hiçbir görüş ayrılığı kalmayacaktı.

Yemin ederim ki onlar bu sözü bilerek ve inanarak söylemiş olsalardı, müşrik değil, müvahhid olacaklardı. Velâkin onlar bu hususta zanna tabi olup, inkâr ve inat gayesiyle işlerinin temelini faraziyye ve tahminler üzerine oturttular. Çünkü onlar, nefis makamında hicaplı bulundular.

Artık nerede onlar için yakînî bir inanç ve nerede Allah-u Tealâ'nın iradesine vukuf ve ittılâ'!?

Onlardan öncekiler, peygamberleri inkâr edenler de, inat ve azgınlıkları yüzünden kendi kâfirliklerini, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlayarak **tekzib etmişlerdi de,** kâfirlikleri sebebiyle azabolunmuşlardı.

İBNİ ACÎBE:

Şunu bil ki; Hak Celle Celâlühü, bu âlemde kullarını, iki vazifeyi yerine getirmekle mükellef tutmuştur ki bunlar da; şeriat ve hakikattir. Şeriatın mahalli; dışlar, hakikatin yeri ise içlerdir. Şeriat, teklif (mesul tutma) gerektirir, hakikat ise tarif (Allah-u Tealâ'yı tanıtma) iktiza eder.

Şeriat; hikmeti müşahede, hakikat ise kudreti görmedir. Aynı zamanda Allah-u Tealâ şeriatı, hakikatın ridâ ve libâsı kılmıştır. Sonra Allah-u Tealâ kalbe de iki göz vermiştir ki bunun adı basîrettir. Bu iki gözün biri, hikmet cânibine bakarak, şeriatın hükümlerini yerine getirir, diğeri ise kudret cihetine nazar ederek, hakikatlerle muttasıf olur.

Bir kavim, hakikat gözünü açmış, şeriat gözünü ise köreltmiştirler ki, bunlar hem küffar hem de zındıklık ehlidirler. Bu yüzden, **Allah dileseydi biz şirk koşmazdık** derler.

Şeriat gözünü açıp, hakikat gözünü ihmal eden avam Müslümanlar ise, ehl-i yemin (sağ taraftan defterini alacak olan kimseler)dendirler. Bu sebeple onlar, ezelî takdirleri kabul ettikleri halde onlara karşı uzunca mücadeleye girerler. Zaten kaderi inkâr ettiklerinden basîretleri kör olmuş demektir.

Allah-u Tealâ bir cemaati de sevip, hakikat gözlerini açmış bulunduğu için, onlar bütün fiilleri Allah-u Tealâ'ya isnat ederek, O'nunla birlikte O'ndan başka bir varlık görmemişler, iç âlemlerinde bütün varlıklara karşı gereken edebi takınmışlardır.

Aynı zamanda bu kişilerin şeriat gözlerini de açtığı için, onlar şer'î usûl üzere kulluk vazifelerini yerine getirmişlerdir. İşte onlar ârif-i billah olan velilerdir.

Artık şu hükümleri verebiliriz:

1- Şeriatın zahirî hükümlerine uymayıp, manevî ilim ve hakikatlere sarılan kimse, zındık olur.

2- Şeriatın zahirî hükümlerine sıkıca tutunup, hakikat ve maneviyat tarafını terkeden, fasık olur.

3- Zahir ve batın taraflarının her ikisine yapışan, sıddîk olur.

4- Şeriatın zahirine uymak isteyip de, kaderin kendisini muvaffak etmediği kişilerin hali ise, üçe ayrılır:

a) Sekr ve cezbe halinden dolayı o hale düşmüşse, mazur sayılır.

b) Eğer tembellikten dolayı zahiri terkediyorsa, mahzûl (Allah-u Tealâ'nın tevfîkından mahrum)dur.

c) Yok eğer inkârından dolayı terketmişse, şeytan ordusundan ma'dûd (sayılan) bir matrut (kovulmuş)tur ki, bu hale düşmekten Allah-u Tealâ'ya sığınırız.

ÂLÛSÎ:

Allah-u Tealâ'nın varlığından gayri bir varlığın mevcûdiyyetini kabul ederek, O'na **ortak edenler,** peygamberlerini tekzib ve inkâr için: **"Allah dileseydi, biz şirk koşmazdık..." diyecekler.**

Onlardan öncekiler de böylece inkâr etmişti de neticede yalanlamaları sebebiyle başlarına gelen **azabımızı tatmışlardı** ki, o azap, hicab (Allah-u Tealâ ile kulun arasına giren perde)den ibarettir.

De ki: Siz nefis makamında mahcup olduğunuz için, **zandan başka bir şeye uymamaktasınız.**

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Müşriklerin, kendi kâfirlikleri ile ilgili suçu, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlamalarıyla ilgili hezeyanlarını beyan eden diğer ayet-i kerime'ler:

﴿ وَقَالُوا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ... (٢٠) ﴾

"Ve dediler ki: Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık." *(Zühruf Sûresi:20'den)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:107. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F:11/127) zikredilmiştir.

Müşriklerin, kendi şirkleri dahil bütün kötülükleri, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlamalarının, gerçekte, yaratılmak cihetinden doğru olduğu fakat sebebiyet bakımından yanlışlığı:

﴿ ... وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكُوا ... (١٠٧) ﴾

"Allah dileseydi şirk koşmazlardı..." *(En'am Sûresi:107'den)*

﴿ ... وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ ... (١٣٧) ﴾

"Allah dileseydi, bunu yapamazlardı..." *(En'am Sûresi:137'den)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:107. ayet-i kerime'nin münasiplerinde (R.F. 11/126-127) zikredilmiştir.

Kâfirlerin, bir ilme dayanmayıp, zanna uyarak yalan uydurdukları ve bu yüzden bedduaya uğradıkları:

﴿ ... اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلاَّ الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلاَّ يَخْرُصُونَ ... (١١٦) ﴾

"Onlar, zan (varsayım)dan başka bir şeye uymazlar. Ve onlar ancak yalan söylerler." *(En'am Sûresi:116)*

﴿ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ (١٠) ﴾

"Kahrolsun o yalan uydurucular!" *(Zâriyât Sûresi:10)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:116. ayet-i kerime'nin münasiplerinde (R.F. 11/258) zikredilmiştir.

Ayet: 149

قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (١٤٩)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (149)

(قُلْ) **Söyle,** neyi söyle? (فَلِلّٰهِ) **Allah içindir,** yani; sadece O'na aittir, ne? (اَلْحُجَّةُ) **huccet** delil, öyle delil ki, (اَلْبَالِغَةُ) **ulaşıcı,** yani; sağlamlık ve güçlülüğün zirvesine ulaşan tam ve kâmil, (فَلَوْ شَآءَ) **eğer dileseydi,** yani; Allah-u Tealâ, sizin hepinizi hidayet etmek isteseydi, (لَهَدٰى) **elbette hidayet ederdi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (اَجْمَعِينَ) **hepinizi,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَلِلّٰهِ) terkibi, mahzuf bir şartın cevabıdır ki takdir:

(اِذَا ظَهَرَ اَنْ لَاحُجَّةَ لَكُمْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ) şeklindedir.

2- (اَلْحُجَّةُ) kelimesi, müehhar mübteda olup, (اَلْبَالِغَةُ) kelimesi, onun sıfatıdır.

3- (فَلَوْ شَآءَ) terkibindeki (فَا) harfi, âtıfe olup, (شَآءَ) fiilinin mef'ûlü mahzuftur ki takdir: (فَلَوْ شَآءَ هِدَايَتَكُمْ جَمِيعاً) şeklindedir.

4- (اَجْمَعِينَ) kelimesi, (هَدٰيكُمْ) terkibindeki muhatap zamirinin te'kîdi için getirilmiştir.

MEÂL-İ ŞERİF

(Habibim!) **De ki:** "(Madem sizin bu hususta bir deliliniz yoktur, o halde, sağlamlık, mükemmellik ve maksada ulaştırmada zirveye) **ulaşan** (açık ve kesin) **delil, ancak Allah'a mahsustur.** (Evet!) **Eğer O** (Allah-u Tealâ, sizi topluca doğru yola iletmek) **dileseydi, elbette hepinizi birden hidayet ederdi** (doğru yola kavuştururdu).

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, önceki ayet-i kerime'lerde; müşriklerin:

1- Kendilerine yöneltilen sorulara cevap vermekten âciz kaldıklarını,

2- İstenen delilleri ortaya koyamadıklarını,

3- Dolayısıyla şirk koşma ve bazı helâlleri haram kılma hususunda bir ilme dayanmadıklarını beyan ederek, onların Allah-u Tealâ'ya karşı hiçbir özür, bahane ve huccetleri olmadığını ifade buyurduktan sonra, bilakis onlara karşı üstün huccet ve delile kendisinin sahip olduğunu bu ayet-i kerime'siyle açıklamıştır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ) **"De ki: "Ulaşan delil ancak Allah'a mahsustur."** cümle-i celilesi hakkında birçok konu mevcuttur:

1- Bu cümle-i celilede geçen **"Huccet-i bâliğa"** tabiri hakkında birkaç malumat vardır:

A) Lügat itibarıyla; **"Huccet"** kelimesi, "Kastetmek" manasında (حَجّ) masdarından alınma olup, bir hükmü isbat etmeyi arzulayıp kasteden kişinin elde ettiği delile: "Huccet" denmiştir. Veya "Galip gelme" anlamındaki meşhur kullanımına göre, sahibini hasmına üstün kılma sebebi olan delile: "Huccet" denmiştir.

"Bâliğa" tabiri iki şekilde tefsir edilebilir:

a) İsbat gücü ve sağlamlığı hususunda zirveye ulaşan delil ki, buna göre ulaşma fiilinin "Huccet" kelimesine isnadı hakikattir.

b) Kendisi sebebiyle sahibinin, iddiasının doğruluğuna ulaştığı delil ki, buna göre ulaşma fiilinin delile isnadı mecaz olup, mübaleğa için sahibinin vasfı, "Huccet" kelimesine isnad edilmiştir. *(Beyzâvî, İbni Temcîd, Âlûsî)*

B) Zeccâc *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; **"Huccet-i bâliğa"** tabiri; "Allah-u Tealâ'nın, kendisinin bir olduğunu açıklaması ve peygamberleri, bütün yaratıkların yapamayacağı mucizevî delillerle göndermesi" şeklinde tefsir edilmiştir. İşte müfessirlerin; "Huccet-i bâliğa, yani; yaratıklarına karşı tam ve mükemmel delil, kitap indirmek, resul göndermek ve açıklamada bulunmak suretiyle Allah-u Tealâ'ya aittir." şeklindeki izahlarının manası budur. *(Me'âni'l-Kur'an, el-Vesît, Hâzin, Âlûsî)*

Nesefî *(Rahimehullah)*ın beyan etmiş olduğu: "Emir ve yasaklar göndererek, size karşı üstün huccet Allah-u Tealâ'ya aittir. 'Ne yapalım Allah böyle dilemiş!' diyerek sizin O'na karşı bir huccetiniz olamaz." şeklindeki mana da bu anlama gelmektedir.

Rabî' ibni Enes *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Allah'a isyan eden veya şirk koşan hiçbir kimsenin Allah-u Tealâ'ya karşı en ufak bir huccet ve delili olamaz. Velâkin kullarına karşı huccet-i bâliğa, Allah-u Tealâ'ya aittir." *(Hâzin)*

C) Burada özel olarak müşriklerin hangi delille mağlup edildiği konusunda, müfessirlerin farklı açıklamaları vardır:

1- **İmâm-ı Kaşânî** *(Kuddise Sırruhu)*nun beyanına göre mana: "Eğer sizin, kendi şirkinizi Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlamanız hususundaki zannınız doğruysa, o zaman sizin, müminlere ve diğer din sahiplerine karşı bir deliliniz yoktur.

Çünkü o takdirde her din, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle kurulduğundan hepsine uymanız ve doğrulamanız gerekir. Bilakis onları tasdik etmenizin gerekliliği hususunda ve kendinizin, isteklerinin hiçbir tesiri olmayan varlıkları, hiçbir işin kendi iradesinden hariç olmadığı Zât'a ortak koşmuş olduğunuzu kabullenmeniz noktasında, Allah-u Tealâ'nın size karşı hucceti mevcuttur.

O halde siz, ta ezelde şakîler, uzaklık ve azaba müstehaklarsınız. Evet! 'Allah dileseydi şirk koşmazdık!' sözünüzde doğrusunuz. Velâkin şirkinizi dilediği gibi, dileseydi hepinizi de hidayete erdirirdi. Peki siz, O'nun, sizin hidayetinizi dilemediğini hangi yolla bildiniz de, kâfirlikte ısrarcı oldunuz?"

şeklindedir ki, bu izah tarzı, kabiliyyeti olanları şirkten vazgeçirerek, onları, imana davet ve teşvik niteliği taşır. *(Kasimî)*

2- Müşrikler, peygamberlerin davetini reddederken onlara karşı: "Bizim yaptığımız herşey Allah'ın dilemesiyledir. Allah, bizden bunu dilediğine göre, bizim bunları yapmamamız nasıl mümkün olur?

Madem ki biz, bu yaptıklarımızı terketmekten âciziz, bize bunları terketmemizi nasıl emreder? Allah'ın dilemesine karşı bir şey yapmak bizim gücümüz dahilinde midir?" gibi, kendilerinin irade ve kudretleri olmadığı ve yaptıkları kötülükleri mecburen yaptıklarını îmâ eden birtakım deliller ortaya atmışlardır.

Mevlâ Tealâ, bu cümle-i celilesiyle, onların bu delillerinin bir huccet niteliği taşımadığını, gerçek huccetin ancak kendisine ait olduğunu bildirmiştir ki bu, şöyle izah edilebilir:

Allah-u Tealâ size üstün akıllar, yeterli anlayışlar, işiten kulaklar ve gören gözler vermiş olup, hayır ve şer yapma imkânına sizi sahip kılmış, bununla da yetinmeyip peygamberler göndermek ve onlara kitaplar indirmek suretiyle bahane ve engellerin tümünü sizden gidermiştir.

Artık dilerseniz hayırlar işleyin, isterseniz de masiyet ve münkerler yapın! Bu gücün ve imkânın sizde olduğu bilgisi, düşünmeye muhtaç değildir. Yapmak istediğiniz şeylere mani bulunmayıp, imtihan hikmetine dayalı olarak, Allah-u Tealâ'nın, istediklerinizi sizin iradeniz yönünde yarattığı da kesinlikle bilinmektedir.

Hal böyle olunca sizin, iman ve tâattan âciz olduğunuzu iddia etmeniz, asılsız bir davadır. Çünkü Allah-u Tealâ'nın, emrolunduğunuzu yapmak istediğinizde o işi yapma imkânını size vermiş olması ve bunu yaratması, sizi mükellef tutması için yeterlidir ki, O da bu imkânı size vermiştir. *(Tefsîr-i Kebîr, Kurtubî, Ebû Hayyân)*

3- **Kûrânî** *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki: "**Huccet-i bâliğa**, ilmin maluma tabi olduğuna işaret etmektedir. Demek ki, Allah-u Tealâ'nın iradesi, bir şeyin, kendinde bulunan kabiliyete göre yapmak istediklerini ortaya çıkarmakla alâkalıdır. Yani; Allah-u Tealâ, ezelde bir kimsenin bir kötülük yapacağını bilirken, o kişinin, o işi, eli titreyenin gayri ihtiyârî hareketi gibi mecburî olarak değil de, kendine verilen istek ve gücü kullanarak yapacağını bilmiştir.

Dolayısıyla; bir işin herhangi bir şekilde meydana gelmesi, Allah-u Tealâ onu öyle bildiği için olmamış, bilakis o iş öyle olacağı için Allah-u Tealâ öyle bilmiştir. *(Âlûsî)*

4- Ey müşrikler! Siz, Allah'ın dilemesiyle şirk koştuysanız, diğerleri de yine O'nun iradesiyle imana kavuştular. Her iki durumda da O'nun dilemesi geçerli olduğuna göre, sizin sözünüz üzere; O'nun dilemesi, bir şeyin doğruluğu anlamına geliyorsa, müminlerin de, kâfirlerin de, davalarında haklı olmaları gerekir.

O zaman aynı konuda bir şeyin hem hak hem batıl olması gerekir ki bu, hiçbir akıllı tarafından söylenecek söz değildir. Ayrıca ne yaparlarsa yapsınlar sizin, düşmanlarınızla dostluk kurmanız gerekir. Zira onların yolu da Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle meşru olduğundan, sizce hak kabul edilmelidir.

Halbuki siz, bu sözünüzün gerektirdiği bu konuları kabul etmemektesiniz. O halde sözünüz batıl olmuş, "Allah-u Tealâ'nın, hikmetinden sual olunmadığı için, bazı kere batılı da dileyebileceği fakat onu ortadan kaldırıp, azap etmek istediklerine karşı delil getirmek için resuller göndereceği" hakikati sabit olmuştur. *(Bika'î)*

5- **İmâm-ı Rabbânî** *(Kuddise Sırruhu)*, oğlu **Hâce Muhammed Said** *(Rahimehullah)* a yazmış olduğu mektubunda; müfessirlerin ekseriyetinden nakledilen: "**Huccet-i bâliğa**; peygamberlerin gönderilmesi ve onlara kitapların indirilmesiyle yapılan açıklamalardır." şeklindeki umumî manaya çok uygun düşen bir açıklama yaparak:

a) "Peygamberlerin gönderilmelerinin faydalarını beyan,

b) Aklın, mükellefiyet için gerekli olma anlamında huccet olsa da, Allah-u Tealâ'yı bilip, O'na iman ve amel konularını kendiliğinden anlayabilme noktasında huccet-i bâliğa (yeterli delil) olamayacağı,

c) Dağ başında yetişenlerin ve kendilerine peygamber daveti ulaşmamış fetret devri müşriklerinin özel hükmü" gibi konuları çok güzel bir şekilde izah etmiştir, şöyle ki: **"Hidayetiyle bizi bu nimete erdiren Allah'a hamd olsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi, kendiliğimizden doğruyu bulacak değildik. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler!"**

"Peygamber gönderilmesi" nimetinin şükrü hangi lisanla yerine getirilebilir? Bu nimeti verene hangi kalp ile bağlanılır? Azalar hangi güzel işleri yaparak bu nimetin şükrüne denk bir karşılık verebilir? Bu yüce zatlar olmasaydı, bizim gibi yetersiz kimselere yaratıcının varlığını, birliğini kim öğretebilirdi?

Dehâ derecesinde zekâ seviyelerine rağmen eski Yunan felsefecileri bir yaratıcının varlığını kavrayamamışlar, kâinatı var edenin tabiat olduğunu iddia etmişlerdir. Peygamberlerin davet nurları günbegün parıldadıkça, bu nurların bereketiyle sonraki felsefeciler, ilk felsefecilerin görüşünü reddetmiş ve yaratıcının varlığını kabul edip, O'nun birliğini ispat etmişlerdir.

Binaenaleyh bizlerin akılları, nübüvvet nurundan beslenmeksizin bu yüksek konuları idrâkten çok uzaktır. Bizlerin anlayışları peygamberlerin aracılığı olmaksızın bu ilişkiyi çözmekten âcizdir.

Mâtürîdî âlimlerimizin, "Yaratıcının varlığı ve birliği gibi bazı meseleleri akıl tek başına bilebilir!" sözüyle neyi kastettiklerini bir anlatan olsa da ben de anlasam! Bunu anlamayı ne kadar çok temenni ederdim!

Bu görüşe dayanarak; dağın başında yetişmiş ve puta taparak yaşamış birinin, kendisine peygamberlerin daveti ulaşmamış dahî olsa sorumlu olup, bu meselelerde aklını kullanmadığı için kâfir olduğuna ve ebedî cehennemde kalacağına hükmetmişlerdir.

Ayet: 149

Bizler ise, henüz kendisine açık bir tebliğ yapılmamış, peygamber göndermekten ibaret olan bir delil kendisine gelmemiş kimsenin kâfir olduğuna ve ebedî cehennemde kalacağına, hükmetmeyi anlayamıyoruz! Evet! Akıl, Allah-u Tealâ'nın delillerinden bir delildir. Ancak delil aranan konuda, ulaşıcı bir delil değildir ki, bunun neticesi olarak şiddetli bir azap doğsun.

Eğer burada: "Dağın başında yetişmiş ve puta tapmış bir kimse ebedî cehennemde kalmayacaksa, doğal olarak cennete girecek demektir. Bu ise caiz değildir. Zira müşriklerin cennete girmesi haramdır. Onların varacakları yer cehennemdir. Allah-u Tealâ, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın sözünü, Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e anlatmak üzere:

(وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ... (٧٢)) **"Kim Allah'a şirk koşarsa, şüphesiz Allah ona cenneti haram kılar, onun yeri cehennemdir."** *(Mâide Sûresi:72'den)* buyurmuştur.

Cennet ile cehennem arasında orta bir bölge de bulunmaktadır. **A'râf**'takiler bir süre sonra cennete gireceklerdir. Ebedî hayat, ya cennette ya da cehennemde olacaktır." Şeklinde bir soru sorulacak olursa, cevaben derim ki:

"Bu, gerçekten cevaplanması çok zor bir sorudur. Aziz oğlum bilir ki, bu soru defalarca bu fakire sorulmuş ama doyurucu bir cevap bulunamamıştır. **"el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye"** müellifinin bu soruya karşılık olarak:

"Kıyamet günü bu tür insanları davet etmek üzere bir peygamberin gönderileceği, kabul veya reddetmelerine göre de cennete veya cehenneme gireceklerine hükmedileceği" şeklinde verdiği cevap, bu fakire göre güzel bir cevap değildir. Zira ahiret, hesap yeridir; orası mükellefiyet yeri değildir ki bir peygamber gönderilsin.

Uzun bir müddet sonra, Hak Teâlâ'nın yardımı, yol gösterici ve kılavuz oldu da bu muammâ çözüldü. Keşif yolu ile bilindi ki; "Bu kimseler cennette veya cehennemde ebedî kalmayacaklardır.

Sorumlu olmayan hayvanlar gibi, ahirette diriltildikten ve kendilerine hayat verildikten sonra hesap makamında suçları kadar azap ve ceza görecekler, üzerlerindeki haklar alınacak, daha sonra ise tamamen yok edileceklerdir. Artık ebedîlik kime aittir ve mükellef, kimdir?"

Bu acayip ilmi, peygamberlerin huzurunda arzettiğimde, hepsi bunu tasdik edip kabul ettiler. Gerçek ilim, Allah-u Tealâ katındadır.

Hak Sübhanehû'nun, peygamberlerin aracılığıyla açık bir tebliğ olmaksızın, yanılma ve hata nispeti (oranı) gayet çok olan yalnız bir akıl verdiği için, kulunu ebedî olarak cehennemde bırakacağına ve sonsuz azaba çarptıracağına hükmetmek, bu fakire gerçekten çok ağır gelmektedir.

Nitekim **Eş'ârî mezhebi**nin görüşü olan; "Şirk üzere ölmekle beraber, cennette ebedî kalma" fikrini kabul etmek de bana ağır gelmektedir. Bu mahzurun nedeni, cennet ile cehennem arasında orta bir yer olmamasıdır. Herhalde bu konuda hak olan, yukarıda anlatıldığı gibi, bana ilham olduğu şekliyle;

"Haşr günü muhasebeleri tamamlandıktan sonra yok edilmeleridir." Her hangi bir peygamberin daveti ulaşmamış, peygamberliğin kesildiği fetret dönemi müşrikleri hakkında da, geçerli olan hüküm budur. *(el-Mektûbât, No:259, 1/237, 239)*

İKİNCİSİ: (فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ) **"Eğer O dileseydi, elbette hepinizi birden hidayet ederdi."** kavl-i şerifiyle ilgili malumatın beyanına gelince:

1- Bu cümle-i celileye, **Ehl-i Sünnet** müfessirlerinin hemen hemen tamamı şu manayı vermişlerdir: "Eğer Allah-u Tealâ, sizin hepinizi birden hidayet yoluna sevketmek ve doğruya ulaştırmak isteseydi, elbette bunu yapma imkânına sahipti. Velâkin herkesin hidayetini dilemedi.

Bilakis himmet (kendilerine verilen cüzî irade ve kudret)lerini hak yola girme noktasında kullananların hidayetini diledi. Kendi ihtiyar ve isteklerini yanlış yola sarfedenlerin ise o yola girmelerine engel olmaksızın, onların da sapıklığını irade buyurdu." *(Kazî, Ebussuud, Hâzin, Âlûsî)*

2- Bu cümle-i celileden açıkça anlaşıldığına göre; Allah-u Tealâ, kâfirin imanını dilememiştir. Dileseydi elbette onu da hidayete erdirirdi.

Ebû Nasr ibni'l-Kuşeyrî *(Rahimehullah)*: "Bu ifade-i celile, kâfirliğin de Allah-u Tealâ'nın irade ve meşîetiyle vaki olduğuna dair açık bir beyandır." demiştir. *(Beğavî, Hâzin, Ebû Hayyân)*

Kûrânî *(Rahimehullah)* bu delili şöyle izah etmiştir: "Allah-u Tealâ'nın kâfirin imanını dilememesi, onun ezelî isti'dâdında hidayet gerektiren bir istek bulunmadığını bildiğindendir. Zira böyle bir istek ve kabiliyet o kişide mevcut olsaydı, elbette Allah-u Tealâ onu bilirdi.

Bilakis Allah-u Tealâ, kendi yaratmasının hiçbir müdahalesi olmaksızın, ezelde o kişinin kabiliyetinin sapıklığa müsait olduğunu bildiği için, onun hakkında dalâlet dilemiştir."

Bu durumda, peygamberler gönderilmesinin faydası; iyilikleri yapmaya ve kötülükleri bırakmaya dair teşvikleri tahrikle birlikte, zalimlerin mazaret yollarını kapatmaktır. *(Âlûsî)*

3- Burada müşriklere şöyle buyrulmuş olmaktadır: Madem ki siz, ilme ve hakkın delillerine önem vermeyip, kafanıza göre tahminlerde bulunuyor ve delil getirmeye müsait bir ilminiz olmadığı halde, yaptığınız uydurmaların azabını inkâr ediyorsunuz. O halde aleyhinizde:

(...وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ (١٤٧)) **"O'nun çetin azabı, mücrim kavimden reddedilemez."** *(En'am Sûresi:147'den)* hükmünü tatbik için, suçluluğunuz, yalancılığınız ve iftiracılığınızla ilgili davaları son derece ispat edecek açık, güçlü ve bozulup iptal edilmesi kabil olmayan sabit bir huccet, ancak Allah-u Tealâ'ya aittir.

Çünkü Allah-u Tealâ, dahilî ve haricî bu kadar delilleri, mevcut ve geçmiş ümmetlerdeki birçok ibret misallerini ortaya koymuş ve geniş rahmetiyle size göz, kulak, akl-ü idrâk ve seçme imkânı vermiş, kitap ve resul de gönderdikten sonra:

Ayet: 149

(قَدْ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ... (١٠٤)) **"Muhakkak size Rabbinizden basiretler gelmiştir. Artık gören, kendi kârı için görmüş olur, kör kalan da kendi aleyhine kör olur."** *(En'am Sûresi:104'den)* buyurmuştur.

Allah-u Tealâ, yaptığınız işlerin kötülüğünü, onları memnuniyetle hoşlanıp teşvik ederek, işleyip zevk aldığınız için, mesuliyeti ve azabı size ait olmak üzere yarattığını ve nihayet haşr-u ceza günü gelerek zalimlerin felah bulmayacağını anlatıp, sizin O'na karşı tutunmak isteyeceğiniz bir deliliniz kalmayacağını sizlere izah etmiştir.

Allah-u Tealâ'nın size karşı huccetinin ne kadar güçlü olduğu şuradan da anlaşılmalıdır ki; sizler bu delil karşısında söyleyecek bir şey bulamayınca, sadece O'nun dilemesiyle lehinize delil çıkarmak istiyorsunuz. Bu ise tamamen sizin aleyhinize bir huccettir. Bu yönden de **"Huccet-i bâliğa, Allah-u Tealâ'ya aittir."**

Çünkü "Allah dileseydi, biz bu şirk ve yasaklamaları yapamazdık" demek, Allah-u Tealâ'nın dilemesine karşı gelecek hiçbir iradenin bulunmadığını itiraf etme anlamına gelir ki bu, Allah-u Tealâ'nın ortağı olmadığını ve O'ndan başka bir yaratıcı, Hâkim-i mutlak bir ma'bûd bulunamayacağını ve bütün şirk davalarının asılsızlığını kabullenmek demek olur.

O halde siz bu delilinizle, şirk ve yasaklamaların gerçekliğini ispata kalkma hususunda çelişkidesiniz. Kendi davanızı bozarak iptal edip, tevhidi ispat etmekte, sonra da dönüp bununla şirki ispat ve tevhidi bozduğunuzu zannederek, peygamberi yalanlamaktasınız.

Yine böylece şunu unutmamak gerekir ki, siz, Allah-u Tealâ'nın dilemesinin tafsilatını, bunun geçmiş ve gelecekteki tecelliyatını ve alâkalarını tam manasıyla bilemezsiniz.

(وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ ... (٥٩)) **"Gayb anahtarları ancak O'nun yanındadır..."** *(En'am Sûresi:59'dan)* kavl-i şerifinin fehvâsınca, bunları ancak kendisi bilir. Siz ise, O'nun dilemesinden değil, kendi iradenizden sorumlusunuz.

Allah-u Tealâ'nın, geniş rahmeti vasıtasıyla, bazı işlerinizde size cüz'î irade verdiği ve sizin hakkınızda, kendi dilemesinin bir kısmını sizin iradenize, kendi kesb ve isteğinize bağlamış olduğu da bir gerçektir ki:

(فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ... (١٧٣)) **"Her kim zorda kalırsa, azmadığı ve haddi aşmadığı takdirde, onun üzerine bir günah yoktur."** *(Bakara Sûresi:173'den)* ayet-i kerimesinin manasınca, mükellefiyet ve mesuliyetiniz, bu kısma aittir.

Allah-u Tealâ dilemeden sizin hiçbir şey yapamayacağınız nasıl aşikâr ise, O'nun, bazı şeyleri de sizin dilemeniz üzerine yarattığı da açıkça görülmektedir ki, işte sizin iman ve ibadetle sorumluluğunuz ve bunu yerine getirmediğiniz takdirde azaba düşmeniz, bu noktada değerlendirilir.

O halde sizin, sorumluluğu üzerinizden atmak için kendi dilemenizi bırakıp da, Allah-u Tealâ'ya ait, teferruatını bilmediğiniz "Dileme" ile delil almaya kalkmanız, yahut Allah-u Tealâ'nın, sizin dilemenize bağladığı iradesini, tersine değiştirmeye kalkışıp, kendi dilemenizi O'nun meşîetine bağlayarak:

"O dilemeseydi biz müşrik olmazdık, o halde O dilemeyince de mümin olamayız!" demeniz, Allah-u Tealâ'nın size karşı bir "Huccet-i bâliğa"sıdır. Çünkü hem Allah-u Tealâ'nın dilemesine sarılıyor, hem de O'nun dilemediğini diliyorsunuz. Niçin müşrikliği ve yalancılığı beğenip seçiyorsunuz da, iman ve doğrulukta zorlama arıyorsunuz?

Sonra da şirk ve iftiranızın cezasını duyduğunuz zaman: "Allah imanımızı dilemedi ki iman edelim!" diye itiraza kalkışıyorsunuz. Siz kendinize verilen cüz'î iradeyle iman etmeyi arzulasaydınız, Allah-u Tealâ'nın bunu dilemeyeceğini nereden biliyorsunuz? Ve Allah size: "İmanı dileyin!" buyurduğu halde, kendinizin bunu dilemediğinizi neden bilmiyorsunuz?

Madem ki meşîet ve irade, Allah-u Tealâ'nındır. Elbette Allah-u Tealâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz, bu muhakkaktır. O halde siz dileseniz de dilemeseniz de müşriklerin felah bulmayacağı, mücrimlerin ve yalancıların ceza göreceği de bir gerçektir. *(Elmalılı)*

4- **Nâsıruddîn İbni Müneyyir** *(Rahimehullah)*ın, **"el-İntisâf fîmâ tezammenehü'l-Keşşâf mine'l-i'tizâl"** isimli eserindeki kıymetli beyanı vechile; bu ayet-i kerimeler, **Cebriyye, Kaderiyye** ve **Mutezile** fırkalarına karşı **Ehl-i Sünnet**'in **"Huccet-i bâliğa"**sıdır.

Zira bir önceki ayet-i kerime **Cebriyye**'yi, bu ayet-i kerime de **Mutezile**'yi reddetmektedir, şöyle ki:

A) Cebriyye, kulun yaptığı işlerde hiçbir isteği, gücü ve seçimi olmadığını savunmaktadır ki, müşriklerin:

(لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا) **"Allah dileseydi biz şirk koşmazdık!"** sözleri, **Cebriyye**'nin inancı gibi: "Bizim elimizde hiçbir güç yok, biz bulunduğumuz şirk durumuna mecbur bırakıldık." anlamına gelmektedir ki, Mevlâ Tealâ onları, bu yanlış düşünceye aldanmaları nedeniyle, peygamberlerini yalanlayıp Allah-u Tealâ'ya şirk koşan geçmiş ümmetlere benzeterek reddetmek üzere:

(... كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ...) **"İşte onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı."** buyurmuştur ki, bu ifade-i celile, onları, irade ve kudretleri bulunmadığına dair iddialarında yalancı çıkarmak suretiyle; kulun, Allah-u Tealâ'ya karşı gelme bahanesini ortadan kaldıracak şekilde, cüz'î de olsa bir istek ve güce sahip olduğunu ispat etmektedir.

Bu **Cebriyye** fırkası, tabi ki müşrikler gibi, insanları temize çıkarmak ve ahiret azabından kurtarmak için bu fikri savunmuş değillerdir. Bilakis Allah-u Tealâ'yı, günahı takdir edip, sonra da azap etmesinden dolayı maruz kalacağı bir tenkitten tenzih ve tazim niyeti taşımakta olup, kulun ihtiyârî işlerini, uzunluğu, kısalığı ve rengi gibi, elinde olmayan zorunlu halleri mesabesinde kabul etmişlerdir.

Naklolunduğuna göre; **Cebriyye** fırkasının bir âlimi, bir valinin meclisinde bulunurken, şaşı bir yankesici getirildi. Vali, o Cebrî âlime: "Bunun cezası hakkında ne diyorsun?" diye sorunca: "Onbeş kamçı vur!" dedi.

Mecliste hazır bulunan **Ehl-i Sünnet** ulemasından biri: "Hayır! Onbeşi yankesiciliği, bir misli de şaşılığından dolayı otuz kamçı vurulması gerekir!" deyince, Cebrî: "Kendi elinde olmayan şaşılıktan sebep, adama nasıl kamçı vurulur?" diye itiraz etti.

O zaman o âlim: "Peki ya, kendi etkisi olmadan yaptığı yankesicilikten dolayı nasıl vurulur?" deyince, Cebrî haptoldu.

B) Bir kere **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*: "Şer kaderle değildir!" diyen bir adam işittiğinde: "Bizimle, kader ehli (kaderi inkâr edenler) arasında:

"O şirk koşanlar diyecekler ki: 'Allah, dileseydi, biz de şirk koşmazdık, babalarımız da. Hiç bir şeyi de haram kılmazdık. 'Onlardan öncekiler de, bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar işte böylece (peygamberlerini) **yalanlamışlardı.**

(Habibim!) **De ki: 'Yanınızda** (sizce delil sayılabilecek nitelikte) **bir bilgi var mı ki bizim için** (ortaya) **çıkarasınız? Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz!'**

Ve yine: 'Ulaşan (açık ve kesin) **delil ancak Allah'a mahsustur. Eğer O dileseydi, elbette hepinizi birden hidayet ederdi.' de."** ayet-i kerime'leri vardır." buyurarak, bu ve bir önceki ayet-i kerimeyi okuduktan sonra: "Beceriksizlik ve akıllılık dahil herşey kaderdendir!" buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, No:3237, 2/347, İbni Ebî Hâtim, No:8049, 5/1412, 1413, Suyûtî, İklîl, No:521, 2/727, 728)*

Ali ibni Zeyd *(Rahimehullah)* bu ayet-i kerimeyi okuyarak, en yüksek sesiyle: "Vallahi! Burada **Kaderiyye**'nin sesi kesildi." demiştir.

Bazı yeni müfessirler, geçmiş büyük müfessirlerin, bu ayet-i kerime'yi, "Olmuş ve olacak bütün hadiselerin ezelî ilimde yazılı bulunduğu" inancını reddeden ve "Kullara ait fiilleri, yine kulların yarattığı" görüşünü savunan, **Kaderiyye** ve onun uzantısı **Mutezile**'yi reddetmek üzere delil getirmelerinin vechini anlayamadıkları için inkâr etmişlerdir.

Bu inkârlarına gerekçe olarak da; "**Mutezile** de müşriklerin bu sözünü kabul etmiyor ki, bu ayet-i kerime onlara karşı delil kabul edilebilsin!" açıklamasını yapmışlardır.

Halbuki, sahih kaynaklarda geçtiği üzere; **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* gibi yüce bir sahabînin, özellikle bu ayet-i kerimeyi onlara karşı delil getirmesini inkâr edecek yerde, anlamaya çalışmak lazımdır ki, **Mutezile**'nin: "Kul kendi fiilini kendi yaratmaktadır." şeklindeki görüşünün, müşriklerin, buradaki sözüyle tıpatıp örtüştüğü, yapacağımız izahla anlaşılacaktır.

Sapık **Mutezile** fırkası, "Allah-u Tealâ herkesin hidayetini dilemiştir velâkin bu hidayet, ekserî insanlar tarafından kabul görmemiştir." şeklinde bir batıl inanca sahiptirler. Halbuki Mevlâ Tealâ bu ayet-i celilede: **"Eğer dileseydi."** buyurmaktadır ki bu, Arapçada meşhur olan:

"Müsbet bir fiile dahil olan şart, ona menfî bir mana kazandırır." kaidesine göre, Allah-u Tealâ, "Onların hidayetini dilememiştir, dilese vuku bulurdu." manasına gelir ki, bu cümle-i celile, kul hakkında Allah-u Tealâ'nın irade ve meşîetinin geçerliliğini, kulun kendi isteğiyle yaptığı bütün işlerinin de İlâhî meşîete muvafık olduğunu ispatlamaktadır.

C) İşte görüldüğü üzere; müşriklerden kalan şirk mirası, hisselere bölünmüş, **Ehl-i Sünnet** dışı sapık fırkalardan her birine bir hisse düşmüş; kimi, terekenin tümüne, bazısı birçoğuna, bir kısmı da bir parçaya sahip olmuşlardır.

İslâmî fırkaların hepsinde bu hususta değişik inançlar mevcut olmakla birlikte, hepsinin itikadı başlıca iki noktada toplanmakta olup; bunların birisi; iman, hidayet ve kurtuluş makamı, diğeri; sapıklık, helâk ve felaket derekesidir ki, birtakım ayaklar bu noktada kayarak sahiplerini şekavet yurduna düşürmüşlerdir.

İman, hidayet ve necat makamı, hiç şüphesiz ki, kadere iman edip, yaratılanların tümünü, yaratıcısının dilemesine isnat ederek: "İnsanlar istemese de Allah-u Tealâ'nın istediği olur, insanlar ne kadar istese de Allah-u Tealâ'nın dilemediği olmaz." inancına sahip olmaktır.

Bu noktada incelenen bütün ayet-i kerime ve hadis-i şerifler, kadere inanmayanların tevhid inancından sıyrılarak şirk libasına büründüklerini hatta Allah-u Tealâ'ya da inanmayarak O'nu tanımadıklarını ortaya koymaktadır ki, bu konu Allah-u Tealâ'nın, tüm peygamberlerine indirdiği bütün kitaplarında böylece bildirilmiştir.

İkinci mevki olan dalâlet ve helâk uçurumu ise; Allah-u Tealâ'ya karşı delil getirmeye kalkışarak suçu, Rabbinin üzerine atıp, kötülüğü emreden cahil ve zalim nefsini temize çıkarmaktır ki, bu bataklığa saplananların liderleri İblis *(Le'anehullah)*dır.

Çünkü o: (فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي ... (١٦)) **"Beni azdırman sebebiyle.."** *(A'raf Sûresi:16'dan)* şeklindeki sözüyle, Allah-u Tealâ'ya karşı kadere sarılanların ilki olmuş ve kendi suçunu Rabbine mal etmiştir.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ise: (رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا ... (٢٣)) **"Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik..."** *(A'raf Sûresi:23'den)* sözüyle suçunu itiraf ederek, Rabbine tevbe etmiştir. Artık günahını ikrar edip, tevbe ederek Rabbini tenzih eden kişi, babası **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a benzeyerek, kimseye zulmetmemiş, kendini temize çıkarıp, Rabbine karşı kaderi öne sürenler ise, İblis *(Le'anehullah)*a benzemiş olur.

Allah-u Tealâ, fazl-u keremi ve peygamberlerin varisleri olan ulema vasıtasıyla, **Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat** fırkasını, İblis *(Le'anehullah)*ın mirasından koruyarak, peygamberlerinin ve ashabının mirasına kavuşturmuş, bu sebeple onlar, kitabın bazısına inanıp, bazısını inkâr etmemiş bilakis şu temel inançları muhafaza edebilmişlerdir:

1- Allah-u Tealâ'nın kaza ve kaderine iman,

2- Allah-u Tealâ'nın umûmî ve nâfiz meşîeti (genel ve geçerli olan dilemesi)ni tasdik,

3- "Allah-u Tealâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz." inancı,

4- Allah-u Tealâ'nın, mukallibu'l-kulûb (kalpleri dilediği şekilde yönlendiren) bir Zât olduğunu bilmek,

5- Mümini imanlı, namaz kılanı musallî, takva sahibini müttakî kılanın, ancak Allah-u Tealâ olduğunu itiraf,

6- Allah-u Tealâ'nın emri üzere, insanları hidayete erdiren doğru yolun önderleriyle, ateşe çağıran sapıklık liderlerini yaratanın, O olduğu bilinci,

7- Her nefse, fücûrunu ve takvasını (kötülüğünü ve iyiliğini) ilham edenin, ancak Allah-u Tealâ olduğu şuuru,

8- "Adâlet ve hikmetiyle dilediğini hidayete erdirenin ancak Allah-u Tealâ olduğu" inancı,

9- "Tâat ehlini ibadetlere muvaffak etmesi sebebiyle, onların itaata muvaffak oldukları, dileseydi onları tevfîkından mahrum bırakması sebebiyle isyana düşecekleri" itikadı,

10- "Kâfirlerle kalplerinin arasına girmesi sebebiyle onların inkâra düştükleri, dilemesi halinde onlara tevfîkını nasip ederek, iman ve itaata muvaffak kılınacakları" akîdesi,

11- "Allah-u Tealâ'nın, hidayete eriştirdiğini kimsenin saptıramayacağı, O'nun saptırdığını ise kimsenin yola alamayacağı" inancı,

12- "Allah-u Tealâ'nın dilemesi durumunda, yeryüzünde bulunanların tamamının, zoraki değil de, kabul olunarak sevaba erişecek şekilde mümin olacakları" nın bilinmesi,

13- "Allah-u Tealâ'nın dilemesi halinde milletlerin birbiriyle savaşmayacakları velâkin Allah-u Tealâ'nın dilediğini yaptığı" inancı ki, bütün bunlar, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayet-i kerimelerinde ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in farklı hadis-i şeriflerinde sabit olan inanç meseleleridir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat indinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, Rabbinden bildirdiği üzere; kaza ve kader dört mertebede ele alınmıştır:

a) Kulları yaratmadan evvel, ne yapacakları hakkındaki ezelî ilmi,

b) Gökleri ve yerleri yaratmadan önce, kendi katındaki levh-i mahfûzda, ezeldeki ilmini yazıya dökmesi,

c) Her varlıkla ilgili meşîet ve dilemesi ki, hiçbir mevcut, O'nun ilminden çıkmadığı gibi, dilemesinin tealluk sahasından da hariç kalamaz,

d) Vakti geldiğinde her şeyi yoktan var edip, meydana getirmesi. Zira Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir yaratıcı olmadığından, herşeyin yaratıcısı O'dur. O'nun dışındaki herşey yaratılmış olup, yaratanla yaratılan arasında, yaratma konusunda bir vasıta yoktur.

Bununla birlikte **Ehl-i Sünnet** fırkası; Allah-u Tealâ'nın birliğine inandıkları için, "O'nun, yarattığı her şeyde Hakîm olduğu, dolayısıyla bütün yaratıkların, yaratılmasını gerektiren tam bir hikmetten kaynaklandığı" inancını kabul etmektedirler.

Allah-u Tealâ'nın **"Hikmet"** sıfatı; diğer sıfatları gibi kendisiyle kaim olan bir vasıftır ki, bu sıfatı lafzen kabul edip de gerçeğini kavramayan kişilerin söylediği gibi, ilminin malumuna, kudretinin makdûruna (bilgisinin, bildiğine, gücünün, tealluk ettiği şeye) tıpatıp uygunluğundan ibaret değildir.

Bilakis ondan öte bir şeydir ki o da, "Sevgisinin ve beğenisinin tealluk ettiği, kendi katında övülen ve aranan bir gaye" dir. Bu yüzden yaratıp tesviye etmiş, takdir edip hidayet etmiş, öldürüp ihya etmiş, hidayet edip idlâl etmiş, engelleyip in'âm etmiştir.

İşte bu hikmet, esas gaye olup, yaratma fiili ona vesiledir. Dolayısıyla yaratmayı kabul edip hikmeti inkâr etmek, "Vesileleri tanıyıp, maksatları reddetmek" anlamına geleceğinden, imkânsızdır.

Zira Allah-u Tealâ'nın hikmet sahibi bir Zât olduğunu kabul edip, bu varlıkları bir gaye ve hikmetle yaratmadığını söylemek, Hakîm'de hikmet olmadığını söylemek gibi bir mantıksızlığı gerektirdiğinden, Allah-u Tealânın hikmetini inkâr edenin, O'nun Rubûbiyyet ve Ilâhlığını inkâr etmesi anlamına gelir ki, bu sözün sahibi, kendisinin bu duruma düştüğünü kabullenmemeye ne kadar gayret etse de, bu böyledir.

Fakat akla, fıtrata ve peygamberlerin getirdiği şeriata uygun şekilde Allah-u Tealâ'nın fiillerini ve hikmetini kabullenen kişinin bu inanç ve beyanından, asla bir sakınca gerekmeyeceği gibi, aksine sözü haktır. Ne olursa olsun, hakkın gerektirdiği şey de haktır.

Bu izahlardan maksadımız şudur ki; peygamberlerin vârisleri ve halifeleri, mensup oldukları nebîlerinin mirasına hakkıyla vâris olduklarından, Allah-u Tealâ'nın bütün emirlerinde ve fiillerinde, kaza-kader ve beğenilen hikmetlerle gayeler bulunduğuna inanmakla birlikte, müjde ve tehditleri tasdik ederek, emir ve yasakları tatbik etmişlerdir.

Böylece de, kader ve hikmeti kabullenmekle tamamlanan "Yaratma sıfatına gerçek manada inanma" vasfına sahip olarak, bu imanın şartlarından olan vaad ve va'idlere, cesetlerin haşrına, sevap ve azabın vukuuna iman etmiş bulundular da, bu ümmetin mecusîleri olan **Kaderiyye** fırkasının yaptığı gibi, hikmet ve kaderi inkâr ederek, Allah-u Tealâ'nın "Halk" ve "Emr"ini reddetmiş olmadılar.

Bu durumda onlar, kullar içerisinde insanların en saîd ve bahtiyarı, nebevî mirasın da en yakın asabesi ve en büyük hissedarı olma şerefine kavuştular. İşte bu, Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremidir ki, bunu istediğine verir. Allah, büyük fazl-u kerem sahibidir!

Şu bilinsin ki; kader, şeriat ve hikmet gibi itikadî mefhumların gerçek manalarına hakikaten inanmak, bu âlemin hulâsası konumundaki seçkin kulların kalplerinde toplanabilecek vasıflardır.

Bu konuların sadece lafızlarına inanıp, birçok sapık taifenin yaptığı gibi gerçeklerini inkâr etmek, iş değildir. Mesela; **Kaderiyye** fırkası, kader lafzına inanır, fakat kimisi bunu; "Allah-u Tealâ'nın bilgisi" manasında, kimi de; "Dinî emirleri" anlamında değerlendirir.

Allah-u Tealâ'nın kaza ve kaderini, emir ve yasakları olarak kabul ettikleri gibi, kullarının işleri hakkındaki meşîet ve dilemesini de, onlara o işleri emretmesi şeklinde tevil ederler ki, kaza ve kaderi inkâr etmenin gerçek yolu işte budur.

Cebriyye fırkası da; hikmet sıfatının lafzına iman edip, onu; "Allah-u Tealâ'nın iradesiyle muradının birbirine uyması, bütün kâinatın O'nun ilmi ve iradesi doğrultusunda meydana gelişi" olarak izah ederler.

Kaderiyye fırkası bu yorumu da beğenmeyip, onlardan bir tabaka üste çıkarak farklı bir hikmet mefhumu ortaya atarlar velâkin o sıfatın, Hakîm olan Allah-u Tealâ ile kaim olmadığını söyleyerek, Allah-u Tealâ'nın kelam ve irade gibi diğer sıfatları hakkında söyledikleri üzere, hikmet sıfatını da, O'nun yaratıklarından bir mahluk olarak görürler.

İşte bu fırkalar; hikmet lafzını ikrar etmiş ancak mana ve hakikatini inkâr etmiş olmaktadırlar. Allah-u Tealâ'nın emretmesi ve hükümler teşrî' etmesi gibi konular da böylecedir. Zira Allah-u Tealâ'nın kelam sıfatını inkâr ederek:

"Allah-u Tealâ konuşmadı ve konuşmaz, söylemedi ve söylemez, hiçbir şeyi sevmez ve kızmaz, meydana gelen her şey, O'nun için sevgilidir, vuku bulmamış şeyler ise, O'nun sevmedikleridir. O'nda sevgi, rıza ve gazap yoktur.

Haddizatında doğru, yalan, kötülük, putlara, güneşe ve aya secde etme gibi mefhumlar arasında hiçbir fark yoktur." şeklindeki inançların, dini, emir ve yasakların tümünü ortadan kaldıracağında hiç şüphe yoktur.

Bütün bu beyanları yapmamızın gayesi; kaza-kader, hikmet, emir-nehiy, vaad ve va'îd gibi itikadî meselelere, gerçek manada, ancak peygamberlere tabi olan vârislerinin iman etmiş olduğunu açıklamaktır.

Kaza ve kader inancının kaynağına inmek; Allah-u Tealâ'nın ilim ve kudret sıfatını iyi bilmeye bağlıdır. Bundan dolayı **İmam-ı Ahmed** *(Radıyallahu Anh)*: "Kader, Allah-u Tealâ'nın kudretidir." buyurmuştur. **İbni Akîl** *(Rahimehullah)* onun bu sözünü çok beğenerek: "Bu sözüyle o, kaderin hakikatini tam manasıyla açıklayarak yeterli bilgi vermiştir." demiştir.

Bundan dolayı, kaderi inkâr edenler iki fırkaya ayrılmış, bir kısmı ezelî ilmi inkâr etmişlerdir ki onlar, sahabenin, kendilerinden berî olduğu ve selef imamları tarafından kâfir sayılan ğulât (aşırı giden azgınlar)dır.

Diğer bir fırka ise; Allah-u Tealâ'nın kudretinin kemâlini inkâr ederek, kulların fiillerinin Allah tarafından takdir edilmiş olduğunu kabullenmeyip, "Allah'ın kudreti, kulların işlerine tealluk etmez" demişlerdir ki, bunlar, Allah-u Tealâ'nın kudretinin üstünlüğünü, diğerleri ise ilminin kemalini reddetmektedirler.

Cebriyye ise; bu ikisine de karşı gelerek, Allah-u Tealâ'nın kudret ve ilim sıfatlarını kabul etmiş, fakat kulları, yaptıkları işlere mecbur bıraktığına inanarak, hikmet ve rahmetini inkâr etmişlerdir.

İşte; halk, emr, kaza ve şer' (yaratma, emretme, takdir etme, kanun koyma) konularının kaynağı, Allah-u Tealâ'nın, ilim, izzet ve hikmet sıfatları

olduğundan, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayet-i kerimesinde bu üç vasıftan ikisi, münavebe yoluyla birlikte zikredilmişlerdir. Nitekim:

(وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ (٦)) **"Şüphesiz bu Kur'an sana, ziyade hikmet ve büyük ilim sahibi tarafından verilmektedir."** *(Neml Sûresi:6),*

(تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٢)) **"Kitabın indirilişi, ziyade izzet ve üstün ilim sahibi olan Allah tarafındandır."** *(Gafir Sûresi:2),*

(تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (٢)) **"Kitabın indirilişi, izzet ve hikmet sahibi olan Allah tarafındandır."** *(Câsiye Sûresi:2),*

(ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ... (١٢)) **"İşte bu** (âlemi yaratması), **izzet ve ilim sahibinin takdiridir."** *(Fussilet Sûresi:12'den).* Bunun bir nazîri de:

(فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٩٦)) **"Sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı da bir hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, Azîz olan ve pek iyi bilenin takdiridir."** *(En'am Sûresi:96)* kavl-i şerifidir.

Allah-u Tealâ'nın, yaratma sıfatını, bu sıfatlarıyla irtibatlaması şu gerçekleri ifade etmektedir:

1- Eksiksiz olan kudretiyle irtibatlaması, hiçbir varlığın, O'nun kudretinin dışında kalmadığına inanmayı ifade eder.

2- Mükemmel ilmiyle bağlantı kurması, her yaratığı, varlık sahasına çıkmadan önce kavrar şekilde bildiğini kabullenmeyi icap eder.

3- Üstün hikmetiyle ilişkilendirmesi, her mevcudun, olabilecek en mükemmel ve en güzel şekilde meydana geldiğini ve onun yaratılmasında, Allah-u Tealâ'ya ait istenen ve beğenilen bir gaye ve hikmet bulunduğunu ikrar etmeyi gerektirir.

Demek ki Allah-u Tealâ, yaratıkları ve onlarla ilgili takdirleri hususunda eşsiz bir ilme malik olduğu gibi, bütün yaratma ve ayarlamalarında üstün bir hikmete sahiptir. Bundan dolayı **"Hakîm"** ism-i şerifi, **"Esmâ-i Hüsnâ"**dan biri olmuştur. Dolayısıyla hikmet, O'nun en yüce sıfatlarındandır. O'nun emrinden sudûr eden şeriatın temeli, hikmete dayanmaktadır. O şeriatla gönderilen resul, kitap ve hikmetle gönderilmiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in sünneti de **"Hikmet"** diye isimlendirilmiştir ki bu kelime, "Hakkı bilmek, onunla amel etmek, onu anlatmak ve onu emretmek" gibi manalarda, müştereken kullanılmaktadır. Nitekim:

١٠٤ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا»

104 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hikmetli söz, müminin yitiğidir, onu ne-**

Ayet: 149

rede bulursa, ona o, daha hak sahibidir!" *(Tirmizî, İlim:19, No:2687, 5/51, İbni Mâce, Zühd:15, No:4169, 2/1395)* buyurmuş,

١٠٥ – عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً»

105 - **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz şiirden, hikmet** (gerçeğe uygun olan doğru ve faydalı söz) **olanı vardır."** *(Buharî, Edep:90, No:5793, 5/2276)* buyurmuştur.

Netice olarak; Allah-u Tealâ'nın takdiriyle yaratılmış olan hiçbir şey, O'nun ilmi, kudreti ve iradesinden dışarı kalamayacağı gibi, O'nun hikmet ve isabetinden de hariç olamaz.

Bu itibarla Allah-u Tealâ Hazretleri, bu âlemde olan hayr ve şerrin hepsinden dolayı hamde lâyıktır ki, bu hamde Zât'ı itibarıyla müstehaktır. Artık Allah-u Tealâ'nın hikmetini inkâr etmek, gerçekte O'nun hamde liyâkatını reddetmek demektir.

Bazı muhakkık âlimlerin gerçek inanç konusundaki beyanları şöyledir:

"Allah-u Tealâ'nın kudretinin, bu mümkinât âleminde, irade ve ihtiyarıyla tasarrufta bulunduğu" gerçeği, aklî ve naklî delillerle sabit olmuştur. Allah-u Tealâ'nın iradesi, kendi ilmiyle bildiği hikmet ve düzenleme yönlerinden hariç olmaz.

O'nun hikmet ve düzeninin gerektirdiği mümkin olaylardan biri de; öyle bir insanın yaratılmasıdır ki, ona bilgi, arzu ve güç verilecek de o, kendisiyle ilgili faydaları bilmesi sebebiyle, iradesinin kendisini yönelteceği şeyleri, kendi gücüyle yapacaktır.

İşte bazılarına göre insanın, yeryüzünü mamur etmek, Allah-u Tealâ'nın, oradaki gizli ve eşsiz hikmet ve sırlarını açıklamak ve hikmetli hükümlerini icra etmek üzere, dünyada Allah'ın halifesi olmasının manası budur ki, böylece sanatının üstünlüğü görülerek Allah-u Tealâ'nın kemâli anlaşılabilecektir.

Bunun neticesi olarak insan, anbean bu âlemde Allah-u Tealâ'nın birçok ayetlerini açığa çıkarmaktadır ki, bunun son haddini Allah-u Tealâ'dan başkası bilemez.

Gerçi meşhur görüşe göre; hilafet makamı, umum insan cinsine değil de, peygamberlerden ibaret olan hususî efrada mahsustur. Tabi ki bu görüşlerin hiçbirinden, -haşâ- Allah-u Tealâ'nın bir ihtiyacından dolayı onları halife seçmiş olduğu manası çıkmaz.

Beyzâvî *(Rahimehullah)*, her peygamberin halife olduğunu beyan sadedinde şu açıklamalarda bulunmuştur: Allah-u Tealâ peygamberleri, yeryüzünü imar etmek, insanları idare etmek, onların ruhanî yönlerini kemâle erdirmek ve haklarında hükümlerini infâz ve icra etmek için halife kılmıştır.

Tabi ki bu, yerine bakacak kimseye muhtaç olduğu için değil, bilakis yönetilecek kimselerin, vasıtasız olarak kendisinden emirleri telâkkî edip feyizleri kabul etmeye kabiliyetleri müsait olmadığı içindir.

Bundan dolayı: (وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكاً لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً ...(٩)) **"Onu melek yapacak olsaydık, elbette adam yapardık."** *(En'am Sûresi:9'dan)* buyurduğu üzere; melekten peygamber göndermemiştir.

Demek ki insanda, başka yaratıklarda bulunmayan bir özellik mevcuttur ki, kendi cinslerinden olmadığı için, meleğin kabiliyeti bile insanları irşada müsait değildir. İnsanın kabiliyeti hakkında anlattığımız vasıflara sahip olan bir beşerin icat edilmesi, imkân dahilinde olmasaydı, elbette insan şu anda mevcut olmazdı.

Fakat böyle bir mahlukun icadı mümkün olduğundan, insan yaratılmıştır ki, onun bu irade, kudret ve ilim sıfatlarına sahip olduğunu inkâr etmek, his ve vicdanı (gözle görülüp, akılla bilinen bir gerçeği) reddetmekten başka bir şey olamaz.

O halde burada kesin sabit olan iki kazıyye önümüze çıkmıştır:

1- Kendi bilgisinin, İnsanı bir işi yapmaya veya bırakmaya, yönlendirmesi neticesinde o işi, kendisine ait istek ve güçle yapıp yapmadığı ki bu, bedîhî (düşünüp taşınmaya muhtaç olmayacak şekilde açık bir bilgi)dir.

2- Herşeyin mülk ve melekûtu, kudret elinde olan Allah-u Tealâ'nın, kulun isteğine göre o işi yarattığı gerçeği ki bu, nazarî (delillere dayalı olarak incelenip erişilecek bir inanç bilgisi)dir.

Bu iki kat'î hükümden iki mesele tevellüt eder:

1- "Allah-u Tealâ'nın ilmi, iradesi ve kudretiyle, insanın ilmi, iradesi ve kudreti arasında ne fark vardır?" sorusuna, birkaç yönden cevap verilir:

a) Allah-u Tealâ'nın sıfatları, Zât'ına ait olup, kendi kıdemiyle kadîm (evveli olmayan ezelî)dirler. İnsanın sıfatlarıysa, kendi hudûsuyla hâdis (sonradan yaratılmış) olup, kendi varlığı gibi, Allah-u Tealâ tarafından bahşedilmiştir.

b) Allah-u Tealâ'nın ilmi, herşeyi kuşatıcıdır. Nitekim Allah-u Tealâ hakkında:

(... يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ الاَّ بِمَا شَآءَ ...(٢٥٥)) **"...O, onların önlerindekini ve ardındakileri** (geçmişlerini ve geleceklerini) **bilir. Onlar ise O'nun dilediği müstesna, ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar..."** *(Bakara Sûresi:255'den)* buyurulmuş, insan hakkında ise:

(... وَمَا اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ الاَّ قَلِيلاً (٨٥)) **"...Size, ilimden pek az verildi."** *(İsrâ Sûresi:85'den)* buyurulmuştur.

Allah-u Tealâ'nın iradesi, tam bir ilimden nâşî olduğundan, değişikliğe uğramaz ve feshi kabul etmez. İnsan iradesi ise, bilgisi, değişikliğe maruz kalacağı için, tereddütten kurtulamayacağı gibi, dayandığı bilginin yanlışlığı belirdiğinde feshe maruz kalır. Evvelce bilmediği bir bilgiye ulaşınca da yeni bir çehre alır.

Allah-u Tealâ'nın kudreti, her mümkün varlık hakkında tasarruf sahibi olduğundan, kendisinde hikmet bulunduğunu bildiği herşeyi yapar. İnsanın gücüyse, ancak mümkün olan şeylerin pek azında kesb yapabilir. Nitekim nice işlerde kendisinin menfaat ve maslahatı bulunduğunu bildiği halde, onları icraya kadir olamaz.

c) İnsanın sıfatları güçsüzlüğe maruz, kaybolmaya mahkümdur. Allah-u Tealâ'nın sıfatları ise, ezelî oldukları gibi aynı zamanda ebedîdirler (geçmişe dönük yoklukları düşünülemeyeceği gibi, gelecekte yok olmaları da düşünülemez).

Ve bilcümle; Allah-u Tealâ'nın sıfatlarıyla kulların sıfatları arasındaki ortaklık, bazılarının yanlış anladığı gibi, cinste değil, isimdedir. Böylece: "İnsandan meydana gelen fiillerin, insanın irade ve kudretiyle meydana geldiğini söylemek, onu Allah-u Tealâ'ya ortak etmeyi gerektirir." diyenlerin iddiasının gerçek dışı olduğu ortaya çıkmıştır.

(سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ١٨٠) **"İzzet sahibi Rabbini, onların vasıflamalarından tenzih ederim."** *(Sâffât Sûresi:180)*

2- Bu mesele, bu konunun en müşkil mevzuu ve mihenk noktasıdır ki, o da şudur:

"Kaza; Allah-u Tealâ'nın, ezeldeki ilminin ve iradesinin, bir şeyin, imkân dahilinde olan hallerden hangi hususî hal üzere meydana geleceğine tealluk etmesinden ibarettir.

Kader ise; varlıkların, varolma sürecinde, ezelde geçen ilim ve iradeye uygun olarak meydana gelmesidir.

Kaza ve kaderin ilgi alanına giren konulardan biri de, kullara ait ef'âl-i ihtiyariyye (kendi istekleriyle yaptıkları işler)dir.

Bu durumda **Zeyd** denen şahsın, kâfir olarak yaşayıp kâfir olarak öleceğine dair kaza-i mübrem (kesinleşmiş karar) bulunması halinde, artık ondan, takatının yetmeyeceği imanı istemenin ne anlamı vardır?

Zaten haddizatında da ondan imanın sudûru mümkün değildir. Zira gerçek manada onun, küfür üzere öleceği kesinleşmiştir."

Bu müşkile şöyle cevap verilmiştir: Allah-u Tealâ'nın ilim ve iradesinin, bir kişinin, bir şey yapacağına ezelde tealluk etmesi, o kişinin o işi kendi isteğiyle yapacak olmasıyla çelişmez. Ancak ilm-i İlâhî'nin, o işe, eli titreyenin hareketi gibi gayr-i ihtiyârî olarak yapılacağı şeklinde tealluk etmesi müstesna!

Kulların ihtiyârî fiilleriyle ilgili ezelde geçen bilgi ve irade, o işlerin, onlara rağmen değil de, yapıcılarının isteğiyle vuku bulacağı yönündedir. İşte bu yüzden kulları mükellef tutmak sahih olmuş, emir ve yasakları teşrî' etmek de abes ve fuzulî kalmamıştır.

Böylece **Cebriyye** ve onları takip eden fırkaların, kulların elinde bulunan seçme hakkını gözardı ederek, gözle görülür şekilde bilinen gerçekleri inadına kabul etmeyip, delil ve huccetlere sırt çevirdikleri, şer'î hükümleri

boşa çıkardıkları, "Allah-u Tealâ'ya tazim edelim" derken, O'nu hakkıyla takdir edemedikleri, hasılı; emir ve nehyin sırlarını anlamadıkları gerçeği ortaya çıkmıştır.

Bu sebeple onlar, suçu, kaza ve kadere atarak kendilerini temize çıkarıp, işledikleri günah mesuliyetlerinden sıyrılmaya çalışan cahil kişileri cesaretlendirmişlerdir ki, bu bir nevi, insanı, fısk ve isyan bataklığına düşme yönünde kışkırtmadır.

Ne kadar şaşılacak şeydir ki onlar, "Allah-u Tealâ'nın ilminin her şeyi kuşattığı"na inanmak gibi, insanları günahtan kurtarmanın en büyük vesilesi olan bir itikadı, günaha düşmenin en büyük sebebi yapmışlardır.

Cebr inancı tarafından fıtratı bozulmayan ve cehalet yüzünden basîreti kararmayan kişilerin, "Şüphesiz Allah-u Tealâ gizli-açık herşeyi bilmektedir, beni görmektedir ve hallerime vâkıf olmaktadır." şeklindeki inançları, onların nefislerini arındıran, akıl ve hislerini edeplendiren en büyük vesile olması gerekmez mi?

Tabi! İhsan; "Allah-u Tealâ'ya, sanki O'nu görüyorsun gibi ibadet etmendir. Sen O'nu göremiyorsan da şüphesiz O seni görmektedir." şeklinde tarif edilmiştir. Yolunu şaşırıp bozuk tevillere tabi olanlar ise, kendilerinden öncekiler gibi:

"Allah dileseydi biz şirk koşmazdık!" demeye devam etmektedir. Bak gör ki, Alîm ve Hakîm olan Allah-u Tealâ, nasıl da onlara cehalet vasfını takmış, O'na karşı kaderle delil getirmeye kalkışmalarını ise, büyük azaba düşmelerinin sebeplerinden biri yapmıştır.

Bu kadar geniş izahta, kalbinden fıtrat nurunun izleri silinmeyen kişilere, elbetteki yeterli nasihatlar vardır!

İşte **Cebriyye, Kaderiyye** ve **Mutezile**'ye karşı **Ehl-i Sünnet**'in **"Huccet-i bâliğa"**sı böylece ortaya çıkarak, **Ehl-i Sünnet** akîdesinin, bu ayet-i kerimelere tıpatıp uygunluğu ve onların, Kur'an-ı Kerim'in "Var" dediğini kabul ettikleri, "Yok" dediğini reddettikleri, ayrıca aklî ve naklî delillerle güçlü olduklarına dair birçok hakikat böylece açığa çıkmıştır. *(Âlûsî, Kasimî)*

İŞÂRÎ MANALAR:

SÜLEMÎ:

"Huccet-i bâliğa, Allah içindir"

Huseyn *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Her huccet için bir hüküm, bir emir, bir nehiy, bir beyan, bir sır, bir ilim, bir marifet ve bir meşiet vardır. Her makamda Allah-u Tealâ'yı tanıyın ki, O da size kendisini tanıtsın!"

Nasrâbâzî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Kulların birbirlerine olan şiddetli ihtiyaçları, onları delilleri görme manalarından engelledi. Eğer birbirlerine olan ihtiyaçları ortadan kaldırılacak olsaydı, elbette kesin burhanlar onlara keşfettirilirdi.

Kulun, kendi ihtiyacını görmesi güzelse de, Allah-u Tealâ'nın, kendisine karşı olan huccetini görmesi daha güzeldir."

Cüneyd *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Hidayet ehli katında, Allah-u Tealâ'nın hidayet dilemesinin eserleri, (o kişinin sonunun iyiliğine dair) büyük bir işarettir."

KUŞEYRÎ:

De ki: Ulaşan delil ancak Allah'a mahsustur. Evet! Eğer O dileseydi, elbette hepinizi birden hidayet ederdi.

Allah-u Tealâ bu ayet-i celile'siyle tasrih buyurmuştur ki, kendisinin iradesi, muradından geri kalmaz (isteği yerine gelmeden olmaz) ve kendisine asla itiraz olunmaz.

İBNİ ARABÎ:

Habibim! **De ki: Huccet-i bâliğa Allah'a aittir.** Eğer sizin, şirkinizi Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlamanız hususundaki düşünceniz doğruysa, sizin elinizde ne müminlere ne de diğer din mensuplarına karşı bir deliliniz yok demektir.

Çünkü o takdirde her din Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle kurulmuş olduğundan, hepsine uyup, onları tasdik etmeniz gerekir.

Bilakis bu durumda siz isteği dışında hiçbir şey meydana gelmeyen Allah-u Tealâ'ya, iradelerinin hiçbir eseri ve etkisi bulunmayan varlıkları ortak ettiğinizi ikrar ettiğiniz için, Allah-u Tealâ size karşı, üstün huccet sahibi olur. Demek ki siz, ezelde eşkiya olup uzaklık ve azaba müstehaktınız.

Dileseydi elbette hepinizi hidayet ederdi. Evet! Siz doğru söylediniz. Allah-u Tealâ dilediği için kâfir oldunuz. Velâkin O, sizin kâfir olmanızı dilediği gibi, dileseydi hepinizi hidayete de eriştirirdi.

Peki ya siz, O'nun sizin hidayetinizi dilemediğini nereden bildiniz de küfürde ısrar ettiniz? İşte bu ifade, imana isti'dâdı olması umulan kişileri, küfrü terkedip, hidayeti bulmaları ve şirkten dönüp imana gelmeleri hususunda teşvik mahiyetindedir.

Şunu bil ki; **Huccet-i bâliğa ancak Allah'a mahsustur.** Çünkü senin başına gelen bütün kaderler, ancak senin üzerinde bulunduğun hal üzere gelmiştir.

Çünkü Allah-u Tealâ sana: **"Ben bunun böyle olacağını ezelde bildim, fakat bunu böyle bilmem, ancak sen öyle yapacağın için oldu!"** buyurmaktadır, velâkin insanların çoğu bunu bilmemektedir.

Bu durumda eğer kişi, Allah-u Tealâ'ya karşı bir şey söylemeye kalkarsa, Allah-u Tealâ da ona:

"Ben senin böyle yapacağını bildimse, sen daha yokken bu hal üzere bulunduğunu görerek bildim. Ben varlık âlemine seni ibraz ettimse, ancak senin, kendi kabulünle bana verdiklerin kadar açıkladım." der de, böylece kendi delili boşa çıkınca kul, Allah-u Tealâ'nın, huccet bakımından kendisine galip geldiğini anlar ve bu şekilde inanmaya başlar.

Müşahede ve keşif erbabına gelince; onlar bunu görerek kabul ederler. Bu huccetin mahallini ve Hak Tealâ'nın onu nereden getirdiğini bilerek kavrarlar. Zira ilmin, malumun haddi zatında ne halde olduğunu bilmeden, ona tealluk etmesi, muhal olan şeylerdendir.

Bu yüzden Hak Tealâ, Zat'ı hakkında: **"Kim benimle münâzaaya kalkışırsa, onun aleyhine huccet-i bâliğa ve üstün delil benim yanımda olur."** buyurmuştur.

Artık bir kimse Allah-u Tealâ'ya karşı: "Sen ezelde benim böyle olacağımı biliyordun, ya şimdi niçin beni mesul tutuyorsun?" diye huccet getirmeye kalkışacak olsa, Hak Tealâ da ona: **"Ben seni ancak bulunduğun hal üzere bildim. Sen başka halde olsaydın elbette seni o hal üzere bilirdim. Öyleyse kendine dön de, sözünde insaflı ol!"** buyurur.

Bunun üzerine kul, kendi kendine düşünüp, işin gerçeğine vakıf olunca, Allah-u Tealâ'nın huccet bakımından kendisine galip olup kendisinin mahcûc ve mağlup olduğunun farkına varır.

Duymadın mı ki Allah-u Tealâ:

(... وَمَا ظَلَمَهُمُ اللهُ وَلَكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (٣٣))**"Allah onlara zulmetmedi velâkin onlar kendilerine zulmeder oldular."** *(Nahl Sûresi:33'den),*

(... وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ (٧٦)) **"Biz onlara zulmetmedik, lâkin onların kendileri zalimler oldular."** *(Zühruf Sûresi:76)* buyuruyor ki bunun manası: "Biz onların, yokluk hallerindeyken -var olsalar hangi hallerinde belireceklerse-, o şekille bilmeden, onlar varlık âlemine çıkmadılar." demektir.

Demek ki; ilim maluma tabi olduğu gibi, malum da ilme tabidir, yani; bir kulun, varlık sahasına çıktıktan sonra neler yapacağı hakkındaki bilgi, o kulun daha yaratılmadan önce neler yapacağının, ezelde bilinmesine tâbidir ki o kul yaratıldıktan sonra, ezelde kendisi hakkında bilinenlerden başkasını yapacak değildir.

Diğer bir yönden, Allah-u Tealâ kulları hakkındaki hükmü yine kendilerine bırakmıştır. Nitekim:

(جَزَاءً وِفَاقًا (٢٦)) "(Amellerine) **tam uygun ceza."** *(Nebe' Sûresi:26),*

(... جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٤)) **"...Amel eder oldukları şeylere karşılık."** *(Ahkaf Sûresi:14'den),*

(... هَلْ تُجْزَوْنَ اِلاَّ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (٥٢)) **"...Kesbeder olduğunuz şeylerden başkasıyla cezalandırılmazsınız."** *(Yunus Sûresi:52'den)* kavl-i şerifleri, bu hakikati açıklamaktadır. Demek ki, kullara azap eden de nimet veren de kendi amelleridir. O halde onlar hakkında kendilerinden başkası hüküm vermiş değildir.

Evet! Huccet-i bâliğa, Allah-u Tealâ'ya aittir, kimsenin Allah-u Tealâ'ya karşı bir delil getirme imkanı yoktur. Allah-u Tealâ'nın bu makamda kendisini: **"Huccet-i bâliğa, Allah'a aittir."** diye methetmesi, ilminin üstünlüğü hakkın-

dadır. Zira istenilenlerin en a'lâsı, kesbedilenlerin en üstünü, iftihar edilecek şeylerin en büyüğü, hazırlanacak ve saklanacak aletlerin en doğrusu, ilimdir.

Dileseydi elbette hepinizi hidayet ederdi cümle-i celilesindeki (لَوْ) **"lev"** harfi, imtina'dan dolayı imtina' içindir. Yani; dilemediği için hidayet etmemiştir. Çünkü O, ancak işin aslında bulunduğu hali dilemiştir. Velâkin mümkün olan varlıkların kendileri, aklın deliline göre iki zıtta da kabiliyetlidir.

Makul olan iki hükmün hangisi meydana gelirse, işte o zaman mümkün olan varlığın hakikatte hangi hal üzere olduğu anlaşılır.

Mesela; bir insan yaratılmadan önce mümin olmaya da kâfir olmaya da kabiliyetlidir. Fakat yaratılıp bülûğa ermeden önce, o kişinin hangi hali kabul edeceği, Allah-u Tealâ'dan başkası tarafından bilinemez. Ancak Allah-u Tealâ, onu yaratmadan önce de nasıl yaşayacağını bilir.

İşte bu ayet-i celilenin işareti; Allah-u Tealâ dileseydi size de neyin ne olacağını bildirirdi. Velâkin hepiniz hakkında bunu dilemedi, işlerin hakikatlerini anlasın diye, herkesin basîret gözünü açmadı, bu yüzden kimisi âlim oldu, kimi de cahil kaldı.

ÂLÛSÎ:

De ki: Huccet-i bâliğa ancak Allah'a aittir. Çünkü O, ezelde bilmediği bir şeyi dilemez, bir şeyi gerçeğinden farklı şekilde de bilmez. Siz kendi kendinize, kötü isti'datlı müşrikler olmasaydınız, Allah-u Tealâ, sizden bu şirkin sudûr etmesini dilemezdi.

O dileseydi, elbette hepinizi birden hidayete erdirirdi. Lâkin ezelî isti'dâdınızda hidayete meyil olmadığı için O, hidayetinizi dilemedi.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın dilemesi halinde herkesi hidayete getireceğini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ... وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (٣٥) ﴾

"Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı." *(En'am Sûresi:35'den)*

﴿ اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ (٤) ﴾

"Dileseydik, onlar üzerine gökten bir ayet (mucize) **indirirdik de, boyunları ona karşı eğilici** (bu sebeple kendileri hidayete gelici)**ler olurdu."** *(Şu'arâ Sûresi:4)*

Bu hususlaki diğer münasip ayet-i kerime'ler, En'am Sûresi:35. ayet-i kerime'nin münasiplerinde (R.F. 9/178-179) zikredilmiştir.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (١٥٠)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (150)

(قُلْ) **Söyle,** neyi söyle? (هَلُمَّ) **hazır edin,** kimleri? (شُهَدَآءَكُمْ) **şahitlerinizi,** (الَّذِينَ) **öyle şahitler ki,** (يَشْهَدُونَ) **şahitlik ediyorlar,** neye dair? (اَنَّ اللّٰهَ) şuna dair ki, **şüphesiz Allah,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** neyi? (هٰذَا) **bunu,** (فَاِنْ شَهِدُوا) **eğer şahitlik ederlese,** (فَلَا تَشْهَدْ) **sen şahitlik etme,** kimlerle beraber? (مَعَهُمْ) **onlarla beraber,** (وَلَا تَتَّبِعْ) **uyma,** nelere? (اَهْوَآءَ الَّذِينَ) **o kimselerin arzularına ki,** (كَذَّبُوا)**yalanladılar,** neyi? (بِاٰيَاتِنَا) **bizim ayetlerimizi,** daha kimlerin arzularına uyma? (وَالَّذِينَ) **o kimselerin ki,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmıyorlar,** neye? (بِالْاٰخِرَةِ) **ahirete,** (وَهُمْ) **ve onlar,** kime? (بِرَبِّهِمْ) **Rablerine,** (يَعْدِلُونَ) (putlarını)**denk tutuyorlar..**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (هَلُمَّ) kelimesi, "İsm-i fiil" olup, (اَحْضِرُوا) manasındadır.

2- (شُهَدَآءَكُمْ) terkibi, (هَلُمَّ) kelimesinin "Mef'ûlü bih"idir. Çünkü "İsm-i fiil", müteaddi ve lazım fiil işi görme bakımından, müsemmâsı gibi amel eder.

3- (اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا) cümlesi, masdar tevilinde olup, (يَشْهَدُونَ) fiiline müteallik, mahzuf bir (بِاَ) harfi ile mahallen mecrurdur ki takdir: (يَشْهَدُونَ بِاَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا) şeklindedir.

4- (فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ) terkibindeki (فَا) harfi, şartın cevabının râbıtası olup, (مَعَ) harfi, (تَشْهَدْ) fiiline müteallik mensub olan mekân zarfıdır.

5- (بِرَبِّهِمْ) terkibindeki (بِاَ) harfi, kendisinden sonra gelen (يَعْدِلُونَ) fiiline müteallikdir.

6- (وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ) cümlesi, (لَا يُؤْمِنُونَ) sıle cümlesine ma'tûfen, i'râptan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: "Haydi 'Gerçekten Allah şunu haram etti' diye şehadet edecek** (bildiğini söyleyecek) **şahitlerinizi getirin!" Eğer onlar** (yalan yere) **şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlikte bulunma!**

Ayetlerimizi yalanlayanların, o ahirete de inanmayanların, hem de Rablerine (taptıkları putları) **denk tutan o şahısların arzularına uyma!**

Ayet: 150

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan evvelki ayet-i kerimelerde kâfirlerin bütün huccet ve delillerini iptal ettikten sonra, bu ayet-i kerime'siyle, onların bu iddialarına dair şahitlerinin de asla bulunmadığını beyan etmiştir. *(Tefsîr-i Kebîr)*

Sebeb-i nüzûl:

"İbni Atıyye ve **Bahru'l-muhît"** tefsirlerinde, **Nakkâş** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; bu ayet-i celile, zındıklar gürûhundan olan Dehriyye fırkası hakkında nâzil olmuştur.

Dehriyye fırkası; zaman mefhumu ile maddenin ebedîliğini benimseyip, Allah-u Tealâ'yı ve ahiret gününü inkâr ederler. Onlara göre; bu kâinat, kadîm (ezelî) olup, günümüzde doğa diye tabir edilen tabiat kanunlarına veya feleklerin devrine (gök cisimlerinin dönmesine) tâbidir.

Bu ayet-i kerimenin onlar hakkında nâzil olduğunun beyan edilmesi, ahirete inanmama vasıflarıyla ilgili olabilir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا) **"De ki: Haydi 'Gerçekten Allah şunu haram etti' diye şehadet edecek şahitlerinizi getirin!"** cümle-i celilesi hakkında birkaç konu vardır:

1- Bu ayet-i celile, müşriklerin yanlış inançlarını iptal hususunda evvelce geçen cedel ve münazara (ilmî tartışma) usûlünden ayrılıp, hasmın davasını çürütme yollarından biri olan: "Şahit getirme çağrısı" üslûbuna intikal (geçiş) mahiyetindedir ki, böylece onların davaları tüm yönleriyle reddedilmiş olmaktadır.

Bu yüzden, önceki ayet-i kerime gibi, bu ayet-i celilenin başında da: **"De ki!"** buyrularak, onların davasının yanlışlığını ortaya çıkaracak bu delili kendilerine söylemesine dair, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, tekrar emr-i İlâhî tevcih edilmiştir.

2- **"Şahitlerinizi getirin!"** kavl-i şerifindeki emir, ta'cîz (âciz bırakma) için yapılmıştır ki, böylece Mevlâ Tealâ, müşriklerin, kendisine nisbet ederek yapmış oldukları haram kılma muamelelerinde, kendisine karşı yalancı ve iftiracı konumunda bulunduklarını şu tertip üzere ortaya koymuş olmaktadır.

A) Allah-u Tealâ daha önce: (... نَبِّئُونِى بِعِلْمٍ ...(١٤٣)) **"Bir ilimle bana haber verin!"** *(En'am Sûresi:143'den)* buyurarak, bu hususta kendilerinde bir ilim olup olmadığı sorusunu onlara yöneltmişse de, bu soru onlar tarafından cevapsız kalmıştır.

B) Bir sonraki merhalede: (...أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ(١٤٤)) **"Yoksa siz kendiniz şahitler miydiniz?"** *(En'am Sûresi:144'den)* buyurarak, kendilerine başkalarından bir ilim ulaşmamışsa da, bu hükümlerin Allah tarafından tesbiti sırasında, kendilerinin orada hazır bulunup bulunmadıklarını sormuş, tabi ki bu da imkân haricinde olduğundan, cevapsız kalmıştır.

C) Bu iki sorgulama yönü ortadan kalkınca diğer bir yönteme başvurulmuştur ki o da, bu haramiyetleri Allah-u Tealâ'nın koyduğuna dair müşriklerin lehine şahitlik yapacak bir kimseyi getirmelerinin, onlardan istenmesidir. Bunun da şahidini bulamayacakları kesin olduğundan, kendilerine bu yönde bir emrin tevcihi, onları âciz bırakma gayesine müteveccihtir.

3- Cümle-i celilede: **"Şahitler"** kelimesinin, muhatapların zamirine izafe edilerek: **"Kendi şahitlerinizi"** buyurulması, onların bu konudaki âcizliğini daha da artırmaktadır. Zira bir konuda haklı olan kişinin hali, yakînen tanıyıp bildiği şahitlerinin bulunmasını icap eder ki, gerektiğinde hakkını ispat için onları hemen çağırabilsin.

Nitekim bir adama: "Atına bin, felana yetiş!" denirken, onun özel atının olduğu bilinmese de, bu söz yerinde olur. Zira Arap toplumunda her hane halkının mutlaka bir atı bulunduğundan, o kişinin, kendine has olmasa da, at bulma imkânı mevcuttur. Mevlâ Tealâ'nın:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ... (٥٩)

"Ey Nebî! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle: 'Üzerlerine cilbâb (çarşaf)larını iyice salsınlar..." *(Ahzâb Sûresi:59'dan)* kavl-i şerifi de bu kabildendir. Zira herhangi bir kadının çarşafı mevcut olmayabilir.

Nitekim **Hafsa binti Sîrîn** *(Radıyallahu Anha)*dan gelen bir rivayette, bir kadın Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Bizden birimizin dışarı çıkması icap ettiğinde, çarşafı yoksa bir sakınca olur mu?" diye sorduğunda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٠٦ - عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا»

106 - **"Arkadaşı, ona kendi çarşafından** (birini) **giydirsin!.."** *(Buharî, Hayız:23, No:318, 1/123, î'deyn:20, No:937, 1/333, Müslim, Salâtü'l-î'deyn:1, No:890/12, 2/605)* buyurdu.

Konumuzda da, bir şeyi haram kılma gibi ciddi bir mevzuda bir kimsenin kendine özel şahidi olmasa da mutlaka bir bileni tanıması kaçınılmaz olduğundan, bu emir, bu tabirle muhataplara yöneltilerek, sanki soran kişi, sorulanın mutlaka bu konuda şahitleri bulunduğunu zannediyormuş gibi kendini göstermektedir.

İşte; onların hiçbir şahit getirememeleri halinde, cevaptan âciz kaldıklarının açıkça ortaya çıkmasına bir ön hazırlık gayesiyle, bu üslûba başvurulmuştur. Şöyle ki: İddialarının aklî ve naklî delillerle ispatı mümkün değildir. Bu iki yönden sabit olmayan bir iddia, elle tutulur gözle görülür bir şey de değilse, artık bu noktada ilim yolları kapandığından, böyle bir davanın asılsız olduğuna karar vermek, zorunlu bir hal alır. *(Kazî, Cessâs, Ebussuud, Âlûsî)*

4- Cümle-i celile'de ifade buyrulan: **"Şahitlerden"**den maksat; müşriklerin sapıklığını tesis eden büyükleri ve liderleridir ki, onların çağrılıp getiril-

melerinin talep edilmesinden maksat; kendilerini rezil-ü rüsvay etmekle birlikte, mukallitleri gibi, müessislerinin (kurucularının) da bu konuda ilmî bir dayanağı olmadığını ortaya koymaktır. *(Ebussuud, Âlûsî)*

5- Cümle-i celilede geçen: **"Şunları"** ism-i işaretinin, işaret buyurduğu husus hakkında iki görüş vardır:

A) İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; geçmiş ayetlerde anlatılan bahîre ve sâibe gibi hayvanlardan istifadenin yasak edilmesidir.

B) İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)*ın tefsirine göre; müşriklerin bu yasaklamalarına, davarlarla birlikte ekinler de dahildir. *(Zâdü'l-mesîr, Âlûsî)*

İKİNCİSİ: (فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ) **"Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlikte bulunma!"** kavl-i şerifi hakkında birkaç hususun izahı kabildir:

1- Bu cümle-i celileye tefsirlerde birkaç türlü mana verilmiştir:

A) "Eğer onların bu hususta şahit getirebilecekleri farz-u muhal düşünülecek olursa, sen onlarla birlikte bu şahitliğe muvafık bir görüşte bulunma! Zira onlar bu şahitliklerinde yalancı oldukları gibi, onlara bu hususta şahitlik edenler de, davalarında yalancıdırlar." *(Ebû Hayyan)*

B) "Sakın onların bu şahitliğini doğrulama! Çünkü o, halis bir yalan ve katışıksız bir iftiradır. Fakat bununla da yetinmeyip onlara bunun yanlışlığını açıkla! Zira orada susmak, kabullenme manasına gelebileceğinden, batıl şahitlikte onlara uymak anlamına gelir." *(Ebussuud, Âlûsî)*

C) "Eğer bir kişi iftiraya kalkışıp yalan bir şahitlik veya geçmiş peygamberlerden bu hususta bir haber uydurmaya kalkışırsa, sen bundan sakın, onlarla birlikte şahitlikte bulunma!" şeklindeki mana, onlardan bu hususta sadır olacak bir şahitliğin, son derece yalan ve yanlış bir tanıklık olacağını açıklamaktadır. *(İbni Atıyye)*

D) Ebû Nasr el-Kuşeyrî *(Rahimehullah)*dan nakledilen mana ise; "Bazısı bazısına şahitlik yapacak olursa da sakın tasdik etme! Zira şahitlik, ya bir kitaptan veya bir peygamberin lisanından anlaşılabilecek bir konudur ki, bunların yanında böyle bir şey bulunmadığı bellidir." şeklindedir. *(Ebû Hayyan, Kurtubî)*

2- Bu cümle-i celilede, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in onlarla birlikte şahitlikte bulunmaktan nehyedilmesi, asıl manası üzerine olmayıp, onların yalancılıklarını yüzlerine vurmasından kinayedir.

Zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in onlarla birlikte şahitliği şöyle dursun, onları doğrulaması bile düşünülemeyeceğinden bu kinayenin gözardı edilmesi halinde bu nehiy, tahsîl-i hâsıl (mevcudu elde etmeye çalışma) kabîlinden olur ki, bunun böyle olmadığı zahirdir.Veya burada bir müşâkele (onlar hakkında kullanılan şahitlik tabirine şeklen benzerlik) kuralı da uygulanmış olabilir.

3- Mevlâ Tealâ'nın, müşrikleri şahit getirmeye davet ettikten sonra, getirecekleri şahidin reddedilmesini emretmesinin hikmeti hususunda şöyle bir açıklama yapılmıştır: Böyle bir davet, onları Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile mücadeleyi terketmeye sevkedebilir. Zira cahiliyet devrinde, kâfir dahi olsalar, ileri gelenler yalan yere şahitlikten sakınırlardı.

Nitekim **Mekke** fethinden evvel şirkin lideri konumunda olan **Ebû Süfyan**'ın, **Hirakl**'in, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki sorularına karşı, çok zorlanarak da olsa net ve doğru cevaplar verdiğini ve arkadaşlarına bunu neden yaptığını izah etmeye çalışırken: "Araplar içerisinde benim yalancı olduğum kanaatının sürdürülmesinden korkmasaydım, elbette yalan söyleyecektim!" dediğini bilmekteyiz.

İşte bu sebeple Allah-u Tealâ onlardan, yasak kıldıkları bu şeyleri kendisinin onlara haram ettiğine şehadet edecek şahitlerini getirmelerini talep etmiş, fakat onların bu şekilde şahitlik yapmayacaklarını da bilmiştir.

Şu var ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlarken, nefislerinin arzularına uymaları ve evhamların boyunduruğu altına girmeleri, onların bu doğruluk vasfına ağır basarak, yalan yere şahitlik yapabilecekleri de ihtimalden uzak tutulmamalıdır.

Çünkü şirk koşan kişinin, kâfirliğin verdiği inatçılık sebebiyle, doğruluk nişanlarının eserlerinden sıyrılarak yalan söylemesi muhal görülecek bir şey de olmadığından, Mevlâ Tealâ, bu cümle-i celilesiyle Habibine: "Ne kadar sadâkat ehlinden olsa da, şirk koşan kişinin yalan söylemeyeceğine güvenilmez.

Zira nefsinin kötü arzusu, onun huyunu değiştirebilir." buyurmak istemiştir ki, bundan sonra gelecek cümle-i celilede geçen: **"Ayetlerimizi yalanlayanların hevâlarına uyma!"** kavl-i şerifi de, bu manaya çok münasip düşmektedir. *(Ebû Zehre)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَلاَ تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ لاَيُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ) **"Ayetlerimizi yalanlayanların, o ahirete de inanmayanların, hem de Rablerine denk tutan o şahısların arzularına uyma!"** ifade-i celilesi hakkındaki mevzulara gelince:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Ayetlerimizi yalanlayanların hevâlarına uyma!"** kavl-i şerifiyle ilgili bazı meseleler vardır:

A) Hitabın kime ait olduğu hakkında iki görüş vardır:

1- Muhatap alınmaya müsait olan herkese ait olabilir,

2- Muhatapların Efendisi olan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e ait olması durumunda maksat; ümmetidir. *(Âlûsî)*

B) Cümle-i celilede zamir getirilerek: "Onların arzularına uyma!" buyrulacakken, ism-i zahir getirilerek: **"Ayetlerimizi yalanlayanların hevâlarına uyma!"** buyrulmuştur ki böylece:

"Başkasını Allah-u Tealâ'ya denk tutup, O'nun ayetlerini yalanlayan kimseler, nefislerinin kötü arzularına uyanlardan başkaları olamazlar. Zira delil peşinde olanlar mutlaka ayetleri tasdik ederek tevhid ehli olurlar." hakikatine îmâda bulunulmuştur. *(Ebû Hayyan, Ebussuud, Âlûsî)*

C) Bu cümle-i celileye atfedilen diğer cümle-i celileler arasında, atfın gerektirdiği muğayeret (önceki cümleyle sonraki cümlenin farklı olması) kaidesinin zahirine göre, bu cümle-i celile, peygamberi yalanlayanların tümünü içine almaktadır.

Bu durumda ahireti de inkâr etmeleri şart değildir. Nitekim Ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar ahireti kabul etmekle birlikte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr ettikleri için, burada uyulmaması emredilen kişilere dahildirler.

D) Allah-u Tealâ, bu cümle-i celilesiyle kıymetli peygamberini, onun vasıtasıyla, ona uyanların ve kıyamet gününe kadar uyacakların tümünü, onların arzularına uymaktan nehyetmiştir. Çünkü nefsânî istekler haddizatında doğru yola iletmeyip devamlı surette saptırıcı niteliktedir. Buna göre hevâsını ilâh yerine koyan, muhakkak doğru yoldan şaşmıştır.

E) Bu ayet-i celilede zikredilen ayetler üç türlü değerlendirilebilir:

1- Allah-u Tealâ'nın birliğine delâlet eden cihan ayetleri ki, bunları yalanlamaları demek, bu mükevvenâttan anlaşılan "Allah-u Tealâ'ya ait kahir güç ve hür irade"nin istediğine göre amel etmemektir.

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğine delâlet eden mucizelerdir ki, bunlara inanmış olsalardı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e de iman etmeleri gerekirdi.

3- Kur'an ayetleri ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e gelen diğer vahiylerle sabit olan hükümlerdir ki, bunları inkâr ettikleri, zaten aşikârdır. Bu kadar açık delillerle sabit olan gerçeği inkâr eden kişi, sapık ve saptırıcı olma vasıflarını cem ettiğinden, asla uyulabilecek bir konumda olamaz. *(Ebû Zehre)*

F) Mevlâ Tealâ, bu cümle-i celilesiyle saptırıcı arzulara uymayı nehyetmiştir ki, bu arzu, uyma gerekçeleri itibarıyla birkaç türlüdür:

a) Bir başkasının yönlendirmesiyle körü körüne bağlanılan arzu,

b) Akıl ermeyip sahibini vazgeçirmeye çalıştığı halde, nefsine düşen bir şüpheden kaynaklanan arzu,

c) Zorluğundan dolayı, doğruyu bulmak için ince araştırmaya katlanmama arzusu,

d) Alışkanlıktan dolayı örf ve âdete bağlılık isteği ki bütün bunlar, insanın, aklını kullanarak güzelliğini keşfettiği isteklerden, bariz bir şekilde farklıdırlar. *(Cessâs)*

2- "Ahirete inanmayanlar" ifade-i celilesi hakkında birkaç konu vardır:

A) Bu vasfı diğerlerinden farklı kabul etmemize göre, burada anlatılanlar; ibadet ve ulûhiyyette putları, Allah-u Tealâ'ya denk tutan putperest müşriklerdir.

B) Ahirete inanmayanlar, hiçbir müminin inkâr etmeyeceği iki gerçeği reddetmektedirler ki, bu vartaya ancak, imanın özü olan "Gayba (görmediğine) inanma" vasfını elde edememiş olan maddeciler düşer:

1- Bu iki hakikatten birincisi; dirilmeyi kabul etmemektir ki, bu fikrin sahipleri, Allah-u Tealâ'nın kendilerini fuzulî yarattığını ve başıboş bıraktığını sanarak: "Varsa yoksa bu dünya hayatımızdır, yaşarız, ölürüz ama asla dirilmeyiz." derler.

İşte Mevlâ Tealâ: (اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَاتُرْجَعُونَ ١١٥) **"Yoksa siz, bizim, sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize asla döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"** *(Müminûn Sûresi:115)* kavl-i şerifiyle bu fikri çürütmüştür.

2- Rûhanî yaşantıyı reddetmektir ki, görülen maddî hayatın dışında bir hayat olduğu gerçeğini kabullenmeyenler, zaten uyulmaya müstehak olamazlar.

3- **"Rablerine denk tutarlar"** kavl-i şerifi hakkında da birkaç malumat vermemiz gerekirse:

A) Bu cümle-i celilenin manası hakkında birkaç görüş vardır:

1- "O'na eş ve ortak tutarlar" manası ki bu:

(وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ١٠٠ ...) **"O kimseler ki** (putları), **O'na ortak koşucudurlar."** *(Nahl Sûresi:100'den)* kavl-i şerifi gibidir.

2- "Allah-u Tealâ'ya ait olan fiilleri, Ona nispet etmeyip, başkasına isnat ederler."

3- "İbadetlerini Ona tahsis etmeyip, başkalarına yönlendirirler." *(Âlûsî)*

B) Müfessirlerin ekserisinin kavline göre; bu sıfatlar farklı olsa da sahipleri birdir. Buna göre mana: "Ayetleri yalanlama, ahireti inkâr etme ve Rablerine ortak koşma sıfatlarını kendilerinde toplayan kişilere uyma!" şeklinde tefsir edilir.

Bu durumda, onları kendilerine uyulmayacak hale getiren sebep bu sıfatları birlikte bulundurmaları değildir. Ancak mevzuubahis olan müşrikler, bu sıfatların hepsini kendilerinde bulundurduklarından, vakıa anlatılmıştır. Yoksa bu kötü sıfatlardan birine dahi sahip olan kişi, uyulma vasfını zaten kaybetmiştir. *(Ebussuud, Âlûsi)*

C) Bu üçüncü vasıf, gerideki iki sıfatın neticesidir ki, ahirete inanmayıp, ayetleri yalanlayanlardan, kendilerini yoktan yaratıp yönetimlerini üstlenen Rablerine, taşlardan yontma putları denk koşmakdan başka ne beklenir?

Yarın ahirete varıp, cehennemde çekişirlerken, o ortak koştukları şeriklerine:

Ayet: 150

(تَاَللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (٩٧) اِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٩٨)) **"Allah'a yemin olsun ki, biz sizi âlemlerin Rabbine denk tutarken, elbette aşikâr bir sapıklıktaymışız!"** *(Şu'arâ Sûresi:97-98)* diyecekleri vakit, gerçeği bileceklerdir. *(Bika'î, Ebû Zehre)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

De ki: "Haydi 'Gerçekten Allah şunu haram etti' diye şehadet edecek şahitlerinizi getirin!" Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlikte bulunma! Ayetlerimizi yalanlayanların, o ahirete de inanmayanların, hem de Rablerine denk tutan o şahısların arzularına uyma!

Mevlâ Tealâ işaret buyurmuştur ki; açıkça ortaya koyacağı bir delil ve maksadını vuzuha kavuşturacağı bir beyandan ârî ve halî kişinin, iddiası makbul değildir.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Kâfirlere, şahit getirmeleriyle ilgili yapılan çağrıyı beyan eden diğer bir ayet-i kerime:

﴿ ... وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٢٣) ﴾

"...Eğer doğru kimselerseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın!" *(Bakara Sûresi:23'den)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i, kâfirlerin arzularına uymaktan nehyeden ifade-i celileler:

﴿ ... قُلْ لَا اَتَّبِعُ اَهْوَآءَكُمْ (٥٦) ﴾

"De ki: Ben sizin arzularınıza uymam!" *(En'am Sûresi:56'dan)*

﴿ ... وَ لَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ ...(٤٨) ﴾

"Onların arzularına uyma!" *(Mâide Sûresi:48'den, 49'dan, Şûrâ Sûresi:15'den)*

﴿ ... وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ... (٢٨) ﴾

"Kalbini, zikrimizden gafil kıldığımız, hevâsına uymuş kimselere itaat etme!" *(Kehf Sûresi:28'den)*

﴿ ... وَلَاتَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (١٨) ﴾

"Bilmeyenlerin arzularına uyma!" *(Câsiye Sûresi:18'den)*

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَاحَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَلاَتَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ مِنْ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلاَتَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَاظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلاَتَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (١٥١)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (151)

(قُلْ) **Söyle,** neyi? (تَعَالَوْا) **gelin,** (اَتْلُ) **okuyayım,** neyi? (مَا)**o şeyi ki,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** kim? (رَبُّكُمْ) **sizin Rabbiniz,** kimin üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** O, ne buyurarak bu haramları belirtmiştir? (اَلاَّ تُشْرِكُوا) **şöyle ki şirk koşmayın,** kime? (بِهِ) **O'na,** neyi? (شَيْئاً) **hiçbir şeyi,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اَتْلُ) cümle-i celilesi, mukadder bir şartın cevabıdır ki takdir: (اِنْ تَاْتِ اَتْلُ) "Gelirsen, okurum." şeklindedir.

2- (مَا حَرَّمَ) cümlesindeki (مَا) harfi, (اَلَّذى) manasında "Mevsûle" olup, âidi mahzuftur ki takdir: (اَلَّذِي حَرَّمَهُ) şeklindedir.

3- "İsm-i mevsûl", sılesiyle birlikte mef'ûlün bih olmak üzere mahallen mensubtur.

4- (اَنْ لاَ تُشْرِكُوا) terkibindeki (اَنْ) harfi, "Tefsîriyye"dir. Zira öncesinde lafzan olmasa da, kavil manasına gelen okuma fiili geçmiştir.

5- (لاَ) harfi, nâfiye olup, (تُشْرِكُوا) fiili, onunla meczumdur.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

Ve iyilik edin, kime? (وَبِالْوَالِدَيْنِ) **ana-babaya,** ne ile? (اِحْسَاناً) **iyilik etmekle,** daha? (وَلاَتَقْتُلُوا) **öldürmeyin,** kimi? (اَوْلاَدَكُمْ) **çocuklarınızı,** neden sebep? (مِنْ اِمْلاَقٍ) **fakirlikten sebep,** zira, (نَحْنُ) **biz,** (نَرْزُقُ)**rızık veririz,** kime? (كُمْ) **size,** daha? (وَاِيَّاهُمْ)**onlara,** Rabbiniz daha ne buyurdu? (وَلاَتَقْرَبُوا) **yanaşmayın,** neye? (اَلْفَوَاحِشَ) **kötülüklere,** kötülüklerden bedel, (مَا) **öylesine ki,** (ظَهَرَ) **açık oldu,** neden? (مِنْهَا) **onlardan,** daha? (وَمَا) **öylesine de ki,** (بَطَنَ) **gizli oldu,** yani; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın,

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَبِالْوَالِدَيْنِ) cümlesindeki (بِ) harfi, bir mahzûfa müteallikтır ki takdiri: (وَاَحْسِنُوا بِالْوَالِدَيْنِ) şeklinde olur.

2- (اِحْسَانًا) kelimesi, mukadder (اَحْسِنُوا) fiilinin mef'ûl-ü mutlakıdır. Gerçi mukadder fiiil (اُوصِيكُمْ) şeklinde takdir olunursa, bu kelime mef'ûlün bih düşer.

3- (مِنْ اِمْلَاقٍ) terkibindeki (مِنْ) harfi, "Sebebiyye" için olup takdir: (مِنْ اَجْلِ اِمْلَاقٍ) şeklindedir.

4- (نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ) cümlesi, "Ta'liliyye" olup i'râptan mahalli yoktur.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

Daha ne buyurdu? (وَلَاتَقْتُلُوا) **öldürmeyin,** neyi? (النَّفْسَ) **nefsi** yani; canı, (الَّتِى) **öyle can ki,** (حَرَّمَ)**haram kıldı,** kim? (اللّٰهُ) **Allah,** yani; Allah-u Tealâ'nın, öldürülmesini yasak ettiği cana hiçbir halde kıymayın, (اِلَّا بِالْحَقِّ) **ancak hakka mülâbesetiniz hali müstesna,** (ذٰلِكُمْ)**işte şu** (beş emre işaretle), **size** (söylüyor), yani; bahsi geçen bu beş emir nedir? (وَصّٰيكُمْ) **tavsiye etmiştir,** yani; Allah-u Tealâ emretmiştir, kime? (كُمْ) **size,** ne ile? (بِهٖ) **onunla,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تَعْقِلُونَ) **akledersiniz,** yani; düşünüp anlarsınız.

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (مَا ظَهَرَ) cümlesindeki (مَا) harfi, "İsm-i mevsûl" olup, (اَلْفَوَاحِشَ) kelimesinden "Bedel-i iştimâl" olmak üzere mahallen mensubtur.

2- (اِلَّا بِالْحَقِّ) terkibindeki istisna, "Müferrağ" olup, üç şekilde düşünülebilir:

a) E'amm-i ahvâl (genel haller)den istisna olmasına göre (بِ) harfi, "Mülâbeset" için olup takdir: (لَا تَقْتُلُوهَا فِى حَالٍ مِنَ الْاَحْوَالِ اِلَّا حَالَ مُلَابَسَتِكُمْ بِالْحَقِّ) şeklindedir.

b) E'amm-i esbâb (genel sebepler)den istisna olması durumunda (بِ) harfi, "Sebebiyye" için olup takdir: (لَا تَقْتُلُوهَا بِسَبَبٍ مِنَ الْاَسْبَابِ اِلَّا بِسَبَبِ الْحَقِّ) şeklindedir.

c) E'amm-i mesâdır (genel masdarlar)dan istisna olmasına göre (بِ) harfi, "İlsâk" için olup takdir: (لَا تَقْتُلُوهَا قَتْلًا اِلَّا قَتْلًا كَائِنًا بِالْحَقِّ) şeklindedir.

3- (وَصّٰيكُمْ بِهٖ) cümle-i celilesi, fiil, fâil, mef'ûl bütünüyle (ذٰلِكُمْ) ism-i işaretinin haberi olmak üzere mahallen merfû'dur.

4- (ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ) cümlesi, ihtiraziyye olup, i'râptan mahalli yoktur.

5- (لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) cümlesindeki (تَعْقِلُونَ) cümlesi, (لَعَلَّ) harfinin haberi olmak üzere mahallen merfû'dur. (لَعَلَّ) harfinin isim ve haber cümlesi ise "Ta'liliyye" olup, iraptan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyilikle** (muamele edin). **Fakirlikten sebep çocuklarınızı öldürmeyin;** (zira) **sizi de onları da rızıklandıran biziz. Fuhşiyata** (kötülüklere)**; onların açık olanına da gizli olanına da yaklaşmayın.**

(Adam öldürme ve zina gibi suçlardan dolayı meşru) **bir hak olmadıkça, Allah'ın yasakladığı nefsi katletmeyin** (cana kıymayın)**." İşte anlayasınız diye O** (Allah-u Tealâ)**, size bunları emretti.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bundan evvelki ayet-i celilelerinde, müşriklerin, kendisine iftira ederek haram kıldıkları ekin ve davarları açıkladıktan sonra, onlara mubah kıldığı hubûbâtı, meyveleri ve hayvanları bahsetmişti. Bu ve peşisıra gelecek olan iki ayet-i kerimesinde ise, onlara neleri yasakladığını ve neleri vacip kıldığını beyan etmiştir.

Sebeb-i nüzûl:

Müşrikler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Madem bizim yasak kabul ettiklerimizi Allah-u Tealâ haram etmedi, peki Allah-u Tealâ'nın yasak ettiği şeyler nelerdir?" diye sormaları üzerine bu ayet-i celile inmiştir. *(Sem'ânî, Tefsîrü'l-Kur'an:2/155)*

"On emri" ihtiva eden bu ve peşindeki iki ayet-i kerimenin fazileti hakkında vârid olan bazı rivayetler:

Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٠٧ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ يُبَايِعُنِي عَلَىٰ هٰـؤُلَآءِ الْآيَاتِ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَاحَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ﴾ حَتَّىٰ خَتَمَ الْآيَاتِ الثَّلَاثَ. فَمَنْ وَفَىٰ فَاَجْرُهُ عَلَى اللهِ وَمَنِ انْتَقَصَ شَيْئًا اَدْرَكَهُ اللهُ بِهَا فِي الدُّنْيَا كَانَتْ عُقُوبَتَهُ ، وَ مَنْ اُخِّرَ اِلَى الْآخِرَةِ كَانَ اَمْرُهُ اِلَى اللهِ اِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَاِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ »

107 - **"Bu ayetler**(i tatbik edeceği şartı) **üzere kim bana bî'at eder?"** buyurduktan sonra bu üç ayet-i kerimeyi sonuna kadar okuyup: **"Artık kim ahdine vefa gösterirse, ecri Allah'a aittir. Kim bir şeyi noksan eder de, Allah ona o sebeple dünyada** (bir bela ile) **yetişirse, o, onun** (ahirete kalmayan peşin) **cezası olur.**

Kim(in cezası) **ahirete ertelenirse, onun işi Allah'a kalmıştır. Dilerse ona azap eder, isterse onu affeder."** *(Hâkim, el-Müstedrek, No:3240, 2/348, İbni Ebî Hâtim, No:8077, 5/1417, 1418, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22741, 8/394)* buyurmuştur.

Ayet: 151

Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Her kimi, üzerinde **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in mührü olan sayfaya bakmak sevindirecekse, bu ayetleri *(En'am Sûresi:151-153)* okusun!" *(Tirmizî, Tefsîr:7, No:3070, 5/264, İbni Ebî Hâtim, No:8056, 5/1414)*

Abdullah ibni Halîfe *(Rahimehullah)*: "**İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın şöyle buyurduğunu işittim." demiştir: **"Şüphesiz En'am Sûresinde muhkem ayetler vardır ki, onlar Kitab'ın aslıdır."** Sonra **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* bu üç ayet-i kerimeyi okumuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek, No:3238, 2/347-348, Taberî, No:14161, 5/395, İbni Ebî Hâtim, No:8056, 5/1414)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*nın burada bahsettiği muhkem ayetler, Âl-i İmrân Sûresinde, Kur'an-ı Kerim'in esası olarak anlatılan ayet-i kerimelerdir.

Özellikle En'am Sûresindeki bu üç ayet-i kerimenin geçerliliği hakkında, dünya kurulduğundan beri bütün şeriatlar ittifak etmiş olup, bu hükümler, Tevrât, İncîl, Zebûr ve Kur'an-ı Kerim dahil hiçbir kitapta ve şeriatta, neshe uğramamıştır. *(Semerkandî, İbni Atıyye, Ebû Hayyan)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*nın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Bu ayet-i kerimeler, (Allah-u Tealâ'nın indirdiği) bütün kitaplarda muhkemdirler. Hiçbir şey bunları neshetmemiştir. Bu ayet-i kerimelerde açıklanan yasaklar, âdemoğullarının tamamına haram kılınmıştır. Bunlar kitabın aslıdırlar. Kendileriyle amel eden cennete gider, onları terkeden ise cehenneme girer." *(Beğavî, Hâzin)*

Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallahu Anh)*, bu ayet-i kerimeyi okuyan birini işittiğinde ona: "**Kâ'b**'ın canı, kudret elinde olan Allah-u Tealâ'ya yemin olsun ki, şüphesiz bu, Tevrât'ın ilk inen ayetidir." dedikten sonra, besmele çekip bu ayet-i kerimeleri okudu. *(Taberî, No:14162, 5/395, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/382)*

Bika'î *(Rahimehullah)*ın beyanına göre, **Kâ'b** *(Radıyallahu Anh)*ın bu sözden kastı; bu on emrin, Allah-u Tealâ'nın, **Musa** *(Aleyhisselâm)*a cevher levhalarında ilk yazdığı ayetler olduğunu beyandır ki, bunlar;

1- Tevhidi (Allah-u Tealâ'yı birlemeyi) emretmek,

2- Şirki yasaklamak,

3- Yalan yemini yasaklamak,

4- Ana-babaya isyanı nehyetmek,

5- Cana kıymayı yasaklamak,

6- Hırsızlığı menetmek,

7- Yalan yere şahitliği nehyetmek,

8- Zinayı yasaklamak,

9- Başkasının elinde bulunan şeye göz uzatmayı yasaklamak,

10- Cumartesi gününe tazimi emretmek.

Safvân ibni Assâl *(Radıyallahu Anh)*dan gelen şu rivayet de bu görüşü teyit etmektedir:

١٠٨ – عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ يَهُودِيٌّ لِصَاحِبِهِ اذْهَبْ بِنَا اِلَى هٰذَا النَّبِيِّ ، قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: لاَ تَقُلْ نَبِيٌّ ، لَوْسَمِعَكَ كَانَ لَهُ اَرْبَعَةُ اَعْيُنٍ ، فَاَتَيَا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَسَأَلاَهُ عَنْ تِسْعِ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَقَالَ لَهُمْ: « لاَ تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئاً ، وَلاَ تَسْرِقُوا ، وَلاَ تَزْنُوا ، وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَلاَ تَمْشُوا بِبَرِئٍ اِلَىٰ ذِي سُلْطَانٍ ، وَلاَتَسْحَرُوا ، وَلاَ تَأْكُلُوا الرِّبَا ، وَلاَ تَقْذِفُوا الْمُحْصَنَةَ ، وَلاَ تَوَلَّوْا يَوْمَ الزَّحْفِ، وَعَلَيْكُمْ خَاصَّةً يَهُودُ اَنْ لاَ تَعْدُوا فِى السَّبْتِ » فَقَبَّلُوا يَدَيْهِ وَرِجْلَيْهِ وَقَالُوا: نَشْهَدُ اَنَّكَ نَبِيٌّ ، قَالَ: « فَمَا يَمْنَعُكُمْ اَنْ تَتَّبِعُونِى؟ » قَالُوا: اِنَّ دَاوُدَ دَعَا بِاَنْ لاَ يَزَالَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ نَبِيٌّ وَاِنَّا نَخَافُ اِنِ اتَّبَعْنَاكَ اَنْ تَقْتُلَنَا يَهُودُ .

108 - Bir Yahudi, arkadaşına: "Bizi şu peygambere götür!" deyince, arkadaşı ona: "Ona peygamber deme! Seni(n bu sözünü) duysaydı, dört gözü olurdu (aşırı sevincinden gözlerini dört açardı)." dedi.

Derken Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in huzuruna gelip, ona (**Musa** *(Aleyhisselâm)*a verilen) dokuz açık-seçik ayeti sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

"Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın! Hırsızlık yapmayın! Zina etmeyin! Haksız yere öldürülmesini Allah'ın yasak ettiği cana kıymayın! Suçsuzu, güçlünün (yanına) **götürmeyin.** (günahsız kimseyi öldürmesi veya eziyet etmesi için, padişahın yanında onu kötüleyici sözler sarfetmeyin)**! Büyü yapmayın! Faiz yemeyin! Namuslu kadına iftira etmeyin! Harp günü kaçmayın!**

Ey Yahudiler! Özellikle siz, cumartesi günü haddi aşmayın!" buyurdu. Bunu duyan Yahudilerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ellerini ve ayaklarını öperek: "Biz senin gerçekten peygamber olduğuna şahitlik ederiz!" demeleri üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"O halde bana uymanıza engel olan şey nedir?" diye sordu. Onlar da: "Şüphesiz **Davud** *(Aleyhisselâm)*, zürriyetinden, peygamber eksik olmaması için duada bulundu. Biz sana uyarsak, Yahudilerin bizi katletmesinden korkarız." dediler. *(Nesâî, es-Sihr:18, No:4089, 7/127, Tirmizî, İsti'zân:33, No:2733, 3144, 5/77, 306)*

Bu hadis-i şerifi, o zaman yanlarında bulunan Tevrât'taki hükümlere uyarlamak mümkündür. Zira yalan yeminle, yalan şahitlik konuları, namusluya iftira bahsinde değerlendirilebilir. Suçsuzu, sultana şikayet etmekle, faiz konusu, başkasının malına gözatma mefhumuna dahil olarak düşünülebilir.

Geriye sadece, "Ana-babaya isyan" meselesi kalır ki, bu konuda da onların Tevrât'ı değiştirmiş olmaları akla gelebilir. *(Bika'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/123-125)*

Ayet: 151

Müzâhim ibni Züfer *(Rahimehullah)*dan rivayet edildiğine göre; bir adam, **Rabî' ibni Haysem** *(Radıyallahu Anh)*a gelip: "Bana nasihatta bulun!" dediğinde o:

"Sana, üzerinde **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in mührü olan bir sayfa sunayım mı?" diye buyurduktan sonra, ona bu ayet-i kerimeleri okuyarak: "Bunlara sarıl!" buyurdu. *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/382, Taberî, No:14163-164, 5/395-96)*

Alkame *(Radıyallahu Anh)*a, bir cemaat gelerek: "Sen, **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ashabıyla oturdun, bize vahiyden haber ver!" dediler. O da onlara En'am Sûresinin bu ayet-i kerimelerini okuyunca: "Biz sana bundan sormuyoruz!" dediler. O da onlara: "O zaman, benim yanımda bundan başka vahiy yok! (Bunları dinlemeyene başka nasihatım yok!)" buyurdu. *(Taberî, No:14165, 5/396)*

Ulemanın beyanına göre; bu üç ayet-i kerimede geçen "On emir", **Musa** *(Aleyhisselâm)*a indirilen kelimelerdir. *(Ebû Hayyan, Kurtubî)*

Ali ibni Ebî Talib *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir: "Allah-u Tealâ, peygamberine, kendisini Arap kabilelerine arzetmesini emredince, beraberinde ben ve **Ebû Bekir** bulunduğu halde **Minâ**'ya çıktı. **Ebû Bekir** *(Radıyallahu Anh)*, soy ilmini çok iyi bilen bir kişiydi.

O, onların **Minâ**'daki çadırları ve konakları başında durup, öne geçerek selam verdi. Onlar da selamını aldılar. Zaten **Ebû Bekir** her zaman öndeydi.

Onların arasında **Mefrûk ibni Amr, Hâni' ibni Kubeysa, Müsennâ ibni Hârise** ve **Nu'mân ibni Şerîk** bulunmaktaydı ki, **Ebû Bekir**'e en yakınları **Mefrûk** idi. Konuşma ve izah yönünden o, diğerlerine baskın bulunuyordu. Bu kişi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e dönerek:

"Ey Kureyş'in kardeşi! Sen neye davet ediyorsun?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* öne geçip oturdu, **Ebû Bekir Sıddîk** ayakta elbisesiyle ona gölge yapıyordu. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* davetine şöyle başladı:

١٠٩ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَدْعُوكُمْ اِلىٰ شَهَادَةِ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ ، وَاَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، وَاِلىٰ اَنْ تُؤْوُونِى وَ تَمْنَعُونِى وَتَنْصُرُونِى حَتّىٰ اُؤَدِّىَ عَنِ اللهِ تَعَالىٰ مَا اَمَرَنِى بِهِ فَاِنَّ قُرَيْشاً قَدْ ظَاهَرَتْ عَلىٰ اَمْرِ اللهِ ، وَكَذَّبَتْ رُسُلَهُ ، وَاسْتَغْنَتْ بِالْبَاطِلِ عَنِ الْحَقِّ ، وَاللهُ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ»

109 - **"Ben sizi, Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, O'nun bir olup hiçbir ortağı bulunmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahitlik etmenize, Allah-u Tealâ'nın bana emrettiklerini, O'nun tarafından serbestçe tebliğ edebilmem için beni barındırıp, korumanıza ve bana yardım etmenize davet ediyorum!**

Çünkü Kureyş, Allah'ın emrine karşı gelerek elçilerini yalanladı, batılla iktifa edip hakkı bıraktı, Allah ise son derece zengin ve hamde lâyıktır."

Bu nasihatları dinleyen **Mefrûk**: "Ey Kureyş'in kardeşi! Bununla birlikte daha başka nelere davet ediyorsun?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

(قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً) **De ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyilikle** (muamele edin)." kavl-i şerifinden başlayıp:

(وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) "(Benim yolumdan başka) **yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın! İşte bununla size, ola ki sakınırsınız diye vasiyet ediyor."** ayet-i celilesine kadar okudu

Mefrûk tekrar: "Ey Kureyş'in kardeşi! Vallahi bu, yer ehlinin kelamından değil. Eğer onların sözlerinden olsaydı, elbette biz anlardık! Başka bir davetin var mı?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَآئِ ذِى الْقُرْبىٰ وَيَنْهىٰ عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (٩٠))

"Şüphesiz Allah, adâleti, iyilik yapmayı, akrabaya vermeyi emreder, fuhşu, münkeri ve azgınlığı nehyeder. Belki düşünürsünüz diye size vaaz eder." *(Nahl Sûresi:90)* ayet-i kerimesini okudu.

Bunu da dinleyen **Mefrûk**: "Ey Kureşî! Vallahi, üstün ahlâka ve güzel amellere davet ettin. Seni yalanlayan ve sana karşı çıkan bir kavim, muhakkak yalancıdır!" dedikten sonra, **Hâni' ibni Kubeysa**'yı da söze katmak istercesine:

"İşte bu, bizim pirimiz ve din işimizle ilgilimiz olan **Hâni' ibni Kubeysa**dır." deyince, **Hâni'** söze katılarak: "Ey Kureyş'in kardeşi! Sözlerini dinledim ve çok beğendim! Söylediklerin, cidden beni hayran bıraktı." dediyse de bazı bahaneler ortaya atarak, sözü harp sorumlusu **Müsennâ ibni Hârise**'ye devretti.

O da, hayranlığını ifade eder mahiyette sözler ifade ettikten sonra, **Kisrâ** ile anlaşmalı olduklarını, ondan habersiz bir şey yapamayacaklarını bahane ederek İslâm'a girmeyi o anda kabul etmedi, fakat Araplara karşı herhangi bir yardım çağrısında icabet edeceklerini taahhüt etti.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١١٠ - « مَا اَسَأْتُمْ فِى الرَّدِّ اِذْ اَفْصَحْتُمْ بِالصِّدْقِ وَاِنَّ دِينَ اللّٰهِ لَنْ يَنْصُرَهُ اَلاَّ مَنْ حَاطَهُ مِنْ جَمِيعِ جَوَانِبِهِ ، اَرَاَيْتُمْ اِنْ لَمْ تَلْبَثُوا اَلاَّ قَلِيلاً حَتّٰى يُورِثَكُمُ اللّٰهُ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَيُفْرِشَكُمْ نِسَائَهُمْ اَتُسَبِّحُونَ اللّٰهَ وَتُقَدِّسُونَهُ »

110 - **"Doğru konuştuğunuz için, kötü cevap vermediniz. Bütün yönleriyle kavramayan kişi, Allah'ın dinine yardım edemez .**

(Fakat Kisrâ'dan korkmanız gerekmez!) **Söyleyin bakalım! Az bir zaman sonra Allah, sizi, onların arazisine, evlerine ve mallarına vâris kılar** (onları ganimet olarak size verir), **kadınlarını da sizin altınıza serer** (cariye olarak size nasip ederse, o zaman) **Allah'ı tesbih ve takdis edecek misiniz?"** buyurunca, **Nu'mân ibni Şerîk** *(Radıyallahu Anh)*:

Ayet: 151

"Ey Kureyş'in kardeşi! Allah hakkı için! Bunlar da mı sana nasip olacak?" diye sordu. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

(اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً وَدَاعِياً اِلَى اللهِ بِاِذْنِه وَسِرَاجاً مُنِيراً (٤٥)) **"Şüphesiz biz seni, bir şahit, müjdeleyici ve uyarıcı, Allah'ın izniyle O'na çağırıcı ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik!"** *(Ahzâb Sûresi:45'den)* ayet-i kerimesini okudu. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*ın elini tutarak kalktı.

Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* sözlerine şöyle devam etti:

١١١ – قَالَ عَلِيٌّ (رضى الله عنه) ثُمَّ دَفَعْنَا اِلَى مَجْلِسِ الْاَوْسِ وَالْخَزْرَجِ فَمَا نَهَضْنَا حَتّٰى بَايَعُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ وَكَانُوا صُدُقاً صُبُراً »

111 - **"Sonra** (Medine-i Münevvere'de yaşayan en büyük iki kabile olan) **Evs ve Hazrec'in meclisine vardık. Biz yanlarından ayrılmadan onlar, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***e bî'at ettiler. Onlar hakikaten çok sadık ve sabırlı kişilerdiler."** *(Rıdvânullahi aleyhim ecma'în) (Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/422-426, Ebû Nu'aym, Delâil, No:214, 1/282-288, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/382-383)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلاَّ تُشْرِكُوا بِه شَيْئاً) **"De ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın."** cümle-i celilesiyle alâkalı bazı meseleler mevcuttur:

1- "De ki: Gelin!" cümle-i celilesiyle ilgili birkaç konu vardır:

A) (قُلْ) emrinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e müteveccih olduğunda ihtilaf yoktur, şöyle ki:

Bundan evvel tekrar tekrar kendilerine teklif edildiği halde müşriklerin, kendilerinin ve atalarının şirk koşmasının ve yaptıkları yasaklamaların, Allah-u Tealâ'nın emri ve dilemesiyle olduğu hususundaki iddialarını ispat için öne sürecekleri hiçbir delil çıkaramamaları ve şahit getirememeleri sebebiyle, davalarının asılsızlığı açıkça ortaya çıkmıştı.

İşte bundan sonra Allah-u Tealâ Habibine, hikmetli üslûbu üzere durumun gerektirdiği şekilde onlara açıklamalarda bulunmasını emretmiştir. *(Ebussuud)*

B) Cümle-i celilede geçen: **"Gelin"** tabiri, sonradan genelleşen hususî kabilindendir. Zira bu tabirin asıl kullanılışı, yüksekte olan bir kişinin, daha aşağıda olanı yanına çağırmasıdır ki, sonra bu istimal çoğalıp yaygınlaşarak, rütbe yüksekliği gündeme gelmiştir, dolayısıyla bu teklifi yapan kişi, muhataplarını, üstün ve şerefli işlere davet etmiş olmaktadır.

C) Cümle-i celiledeki muhataplar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in davet ve tebliğinden i'râz ve yüz çevirme konumunda bulunan müşriklerdir. Zaten "Gelin" ifadesi kullanılarak, konunun huzurda bulunma talebiyle açılması, muhatapların, kendiliklerinden gelen müminlerden farklı olduklarına işaret etmektedir.

Nitekim, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara, hilafına harekette daim oldukları birtakım hükümler okumuştur ki, bu meseleler, cahiliyet devrinde onları maddî ve manevî yönden zarara uğratmış birtakım konulardır. İşte böylece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onlara yaptıklarını yasaklayıp zıttını emrederek, önceki işlerinin kötülüğünü tescil ettirmiştir.

2- **"Rabbinizin, size neleri haram kıldığını okuyayım"** kavl-i şerifiyle ilgili bazı meseleler vardır:

A) Cümle-i celilede geçen **"Tilâvet"**; "Kıraat, okuma, peşpeşe konuşma, sözleri nakletme" gibi manalara gelmektedir.

B) Bu ayet-i celile, Allah-u Tealâ'nın, peygamberine *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bütün kulları, Allah-u Tealâ tarafından, kendilerine neleri haram kıldığına dair okuyacağı hükümleri dinlemeye davet etmesini emretmiştir.

İşte aynı böylece, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den sonra gelen âlimlere vacip olan vazife de, insanlara tebliğde bulunmaları, Allah-u Tealâ'nın kendilerine neyi helâl, neyi haram kıldığını açıklamalarıdır. Nitekim:

(وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ... (١٨٧)) **"Hatırla ki, Allah, kendilerine kitap verilenlerden: 'Elbette onu** (kitabın hükümlerini) **insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz' diye kuvvetli söz almıştı."** *(Âl-i İmrân Sûresi:187'den)* kavl-i şerifi, bu konuda nas teşkil etmektedir. *(Kurtubî)*

C) Mevlâ Tealâ, talim ve irşad makamında inzâl buyurduğu bu ayet-i celilesini, kulakların dikkatini çekmek için: **"De ki!, "Gelin!", "Okuyayım!"** gibi emir cümleleriyle başlatarak, müşriklere; yasaklar konusunda önem verdikleri hurafe hükümleriyle uğraşma çukurundan çıkıp, Allah-u Tealâ'nın vaz'ettiği yüce ahkâmı öğrenme şerefine ve rütbesine yükselmelerinin, kendileri için daha yararlı oluşu hususunda bir işarette bulunmuştur. Nitekim bu konu:

(لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ... (١٧٧)) **"İyilik; sizin, yüzlerinizi doğuya ve batıya doğru çevirmeniz değil velâkin iyilik, Allah'a ve ahiret gününe inanan**(ın yaptığı)**dır."** *(Bakara Sûresi:177'den)* kavl-i şerifiyle,

(اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَآجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ... (١٩)) **"Siz, hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı tamir etmeyi, Allah'a ve ahiret gününe inanan** (kişinin yaptığı) **ile bir mi tutuyorsunuz?"** *(Tevbe Sûresi:19'dan)* ayet-i kerimesinin üslûbu üzere nâzil olmuştur ki, böylece müşriklere:

"Kavminizin sizi çağırdığı basit meselelerle, İslâm'ın sizi davet ettiği değerli amellerin arasındaki büyük farkı iyice düşünürseniz, zamanlarınızı ve zihinlerinizi boşa harcamış olduğunuzu anlarsınız!" buyrulmak istenmiştir.

Burada mevzu edilen yasaklar arasında, et türünden olmayan şeyler de konu edilmiştir ki bu, yiyeceklerle ilgili hükümleri okumaya şartlanmaktansa, onlarla birlikte fuhuşla alâkalı haramlara önem vermenin gereğine işaret etmektedir.

Çünkü müşrikler, bütün himmet ve gayretlerini, yiyecekler konusuna yöneltip, ruh caniplerini temizleme ve insanların zararlarını önleme konusunu ihmal etmekteydiler. Nitekim:

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ... قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ... (٣٢-٣٣) ﴾

"De ki: Allah'ın, kulları için çıkardığı ziynetini ve rızıklardan tertemiz olanı yasaklayan kimdir?... De ki: Rabbim ancak fuhşiyatı, onların açığını ve gizlisini yasaklamıştır..." *(A'raf Sûresi:32'den, 33'den)* kavl-i şerifleri, bu manaya bir nazîr teşkil etmektedirler.

D) Bu cümle-i celile ile başlayarak birbirine atfedilen on emre şâmil bu üç ayet-i kerimenin tazammun ettiği hükümler üç kısımda değerlendirilir:

1- **"O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın."** hükmüyle başlayan meseleler, insanlar arasında genel manada ictimâî halin ıslahına (toplumsal durumun düzeltilmesine) yöneliktir.

2- **"Yetimin malına yanaşmayın!"** kavl-i şerifiyle iftitah eden mevzular, insanların birbirleriyle yaptıkları muameleleri düzenlemeye ve güvence altına almaya müteveccihtir.

3- **"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur. Artık ona uyun!"** kavl-i celiliyle müftetih bulunan ayet-i celile, bütün hidayet türlerini içine almış genel bir esası açıklamaktadır ki o da, "İslâm yoluna tabi olmak ve ondan çıkıp sapıklık yollarına yönelişten sakınmak"la alâkalı küllî bir asıldır.

İşte bu on vasiyet ve emir, Allah-u Tealâ tarafından, kâmil bir insan topluluğunun sağlam yapılanması için, insanî yardımlaşma, sevgi, eziyetleri ortadan kaldırma, toplumun âfetlerden korunması ve zayıfların gözetilmesi gibi çok önemli esaslar üzerine bina edilmiş olan tesislerdir.

Nitekim **İbni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*dan, geride nakledilen: **"Üzerinde Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **in mührü bulunan vasiyetler"** sözü, fıkıh ilminde mahir, Kur'an-ı Kerim'in manaları hususunda basîreti nâfiz ve onun açık ve gizli manalarından hüküm çıkartma kabiliyetine sahip bir yüce sahabî tarafından söylenmiş olan ne güzel bir tespittir.

Gerçekten de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiyeleri olan bu İlâhî vasiyetler, sağlamlaştırılması istenen insan toplumuna şu faydaları temin etme hikmetine binaen teşrî' edilmişlerdir:

a) İnsanları, ayrılma ve çözülme çukuruna düşürecek toplumsal felaketlerle en güçlü şekilde savaşmak,

b) Ruh ve akıl canibini, nefsânî düşünce felaketlerinden arındırmak,

c) Toplumsal düzeni, her türlü zulüm, ayrılık ve irtibatsızlık felaketlerinden kurtarmak,

d) Güçsüzleri himaye konusunda yardımlaşma sağlamak,

e) Her hak sahibine, hakkını verdirmek,

f) Her konuda adâleti icrâ ettirmek,

g) Irkları ve kabileleri ne kadar farklı olsa da, insânî toplulukların tümünün yegâne bağlantı vesilesi olan "Ahde vefa" mefhumunu ihya etmek ki, bu ayet-i kerimelerin ihtiva ettiği hükümlerin câmi'ıyyeti açısından isteyen: "Toplumla ilgili düzeni tesis eden ve koruyan yükümlülüklerin ekseriyeti, bu ayet-i kerimelerde mevzuubahis edilmiştir" diyebilir.

Semâvî şeriatların tümünde bu konular ittifaka mazhar olmuşsa da, Kur'an-ı Kerim'deki gibi yüksek düzeyde izah tarzı, hiçbirinde bulunmamıştır. İşte Mevlâ Tealâ, bu üç aslın önemine işareten, her bir kısmın sonunu, kendine ait "Vasiyet" ve "Emir" tabirleriyle hitama erdirmiştir.

3- **"O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın."** cümle-i celilesiyle ilgili malumata gelince:

A) Evvela; burada akla gelen "Şirki terketmek gerekliyken, cümle-i celiledeki tafsilattan, bu terkin haram olduğuna dair bir mana çıktığı" şeklindeki soruya, birkaç yönden cevap verilmiştir:

1- Buradaki (اَنْ) harfi, (تلاوَتْ) fiilini tefsir mahiyetinde gelmiş olabilir ki, o zaman mana: **"Gelin okuyayım,"** yani; 'O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın!' diyeyim!" şeklindedir.

2- Söz,**"Rabbinizin size haram ettiklerini okuyayım"** cümlesinde tamamlanmış, sonra: (لاَنْ لاَ تُشْرِكُوا) takdiriyle: "Bu okumayı siz, şirk koşmayasınız diye yapayım!" şeklinde yeni söz başlamıştır ki, bu noktada müfessirler daha bir çok vecih zikretmişlerdir. *(Kazî, Nesefî, Tefsîr-i Kebîr, Hâzin)*

B) Mevlâ Tealâ'nın, yasaklara, şirk konusuyla başlaması, itikada verdiği öneme dikkat çekmek içindir. Zira inancı düzeltmek, dünyada iyi bir hayat sürme kapısının, ahirette ise sonsuz kurtuluş babının anahtarı durumundadır.

C) Şu bilinsin ki, Allah-u Tealâ, bu sûre-i celilede müşriklerin çeşitli fırkalarını en güzel şekilde açıklamıştır, şöyle ki:

1- Müşriklerden bir taife; putları, Allah-u Tealâ'ya ortak tutuyorlardı. **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*dan hikâyeten buyrulan:

(وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّى اَرٰاكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (٧٤)) **"Hani; İbrahim, babası Âzer'e: 'Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Şüphesiz ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum!"** *(En'am Sûresi:74)* kavl-i şerifi, buna işaret etmektedir.

2- Yıldıza tapanlar ki; **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın: (... لاَ اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ (٧٦)) **"Ben batanları sevmem!"** *(En'am Sûresi:76'dan)* diyerek, şirklerini iptal ettiği fırka, bunlardır.

3- Yezdân ve Ehrimen'in iki ilâh olduğunu söyleyen Mecusîler'dir ki:

(وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ ... (١٠٠)) **"Cinleri, Allah'a ortaklar kabul ettiler."** *(En'am Sûresi:100'den)* ayet-i kerimesi bunlardan bahsetmektedir.

4- Allah-u Tealâ'ya çocuk isnat eden müşriklerdir ki:

(... وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ... (١٠٠)) **"O'nun için oğlanlar ve kızlar uydurdular."** *(En'am Sûresi:100'den)* kavl-i şerifiyle de, bunlar reddedilmiş ve bu taifelerden her birinin görüşlerinin bozukluğuna dair tek tek deliller ikame edilmiş, neticede bu cümle-i celile getirilerek: **"Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın!"** buyrulmuştur.

D) Bu cümle-i celilede nehyedilen **"Şirk"**ten, hangi manalar kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

1- Allah-u Tealâ'ya, yaratıklarından birini ortak etmek,

2- Yaratıcıya isyan noktasında, bir yaratığa itaat etmek,

3- Yaptığı ibadetle riya ve süm'a (gösteriş ve duyurma) kastetmek ki:

(...وَلَايُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَداً (١١٠)) **"Rabbinin ibadetine kimseyi ortak etmesin!"** *(Kehf Sûresi:110'dan)* kavl-i şerifinden kastedilen, şirkin bu nevidir. *(Zâdü'l-mesîr, Hâzin)*

E) Allah-u Tealâ, vasiyetlerine; kendisine şirk koşulmaması emriyle başlamıştır. Çünkü Allah-u Tealâ'ya şirk koşmayıp, ibadeti sadece O'na tahsis etmek, işin temelidir. Allah-u Tealâ bütün peygamberleri bu sebeple göndermiştir. Peygamberlerle ümmetleri arasındaki çatışmalar da bu sebeple yaşanmıştır.

Allah-u Tealâ, kitabında icmâlen ve tafsîlen bu konuyu izah etmiştir. Kısaca beyanına misal olarak:

(وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولاً اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ...(٣٦)) **"Andolsun ki muhakkak biz, her ümmet içinde 'Allah'a ibadet edin, tâğuttan sakının!' (demesi için) bir resul gönderdik!"** *(Nahl Sûresi:36'dan)* ayet-i kerimesini okuyabiliriz ki, buradaki **"Allah'a ibadet edin!"** emri, kelime-i tevhiddeki ispat tarafı, **"Tâğuttan sakının"** emri de, nefyin hazzıdır. Yine böylece Kur'an-ı Kerim'de:

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ نُوحِى اِلَيْهِ اَنَّهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنَا فَاعْبُدُونِ (٢٥)) **"Biz, senden önce gönderdiğimiz her resule mutlaka: 'Benden başka hiçbir İlâh yoktur, öyleyse ancak bana tapın!' diye vahyetmişizdir."** *(Enbiya Sûresi:25),*

(وَاسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ (٤٥)) **"Senden önce gönderdiğimiz resullere: 'Rahman'ın dışında tapılacak ilâhlar yapmış mıyız?' diye bir sor!"** *(Zühruf Sûresi:45)* gibi birçok icmâlî ayet-i kerime mevcuttur.

Bu konudaki Kur'ânî tafsilata gelince; peygamberlerin, ümmetleriyle yaşadıkları kıssalara bakanlar şunu görürler ki, her peygamberin daveti, insanlara şirki terkettirip, onları tevhide yöneltmeyle ilgilidir. Yeryüzünde şirkten sonra ilk gönderilen peygamber, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*dır ki, onun hakkında Mevlâ Tealâ:

(وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَالَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ ...(٥٩)) **"Andolsun ki, muhakkak Nûh'u kavmine gönderdik de, o: 'Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!' dedi."** *(A'raf Sûresi:59'dan)* buyurmuştur. Sonra:

(وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ...(٦٥)) **"Andolsun ki, muhakkak kardeşleri Hûd'u, Âd kavmine gönderdik de, o: 'Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!' dedi."** *(A'raf Sûresi:65'den)* buyurmuştur.

Daha sonra: (وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ...(٧٣)) **"Andolsun ki, muhakkak kardeşleri Salih'i, Semûd kavmine gönderdik de, o: 'Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!' dedi."** *(A'raf Sûresi:73'den)* buyurmuştur.

Bundan sonra da tafsilat üzere:

(وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ...(٨٥)) **"Andolsun ki, muhakkak kardeşleri Şu'ayb'ı, Medyen'e gönderdik de, o: 'Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!' dedi."** *(A'raf Sûresi:85'den)* buyurmuştur ki bütün bunlar, göklerin ve yerlerin, en şerefli kelime olan tevhid kelimesi üzere ayakta durduklarını göstermektedir.

O kelime ki, cennet ve cehennem ondan sebep yaratılmış, kullar onunla imtihana çekilmiş, cennete giren onunla amel ederek cennete girmiş, cehenneme giren de onunla amel etmediği için ateşe girmiştir.

Bu kelime, nefiy ve ispattan müteşekkil iki cüzden mürekkeptir ki, nefiy cihetinin manası, gökleri ve yeri yaratan Allah-u Tealâ'dan başka, bütün batıl ma'bûd ve tanrıları, ibadet türlerinin tümünden azletmek demektir.

Bu kelimeyi tayyibede geçen ispat cüzünün manası ise; alçalma, boyun eğme ve sevgi üzere, kendisine manen yaklaşılmaya vesile olarak emir buyurduğu vazifelerle îfâ edilen ibadet ve kulluğu, sadece Allah-u Tealâ'ya tahsis etmektir! Dolayısıyla sevmeyip de, sadece alçalıp boyun eğmek, ibadet mefhumunda yeterli olmayacağı gibi, boyun eğme ve itaattan ârî olan kuru bir sevgi de bu hususta kâfî olamaz.

Özetle; bu kelimeyi Allah için halis kılmak isteyen kişi, Allah-u Tealâ'nın, kendisine ne ile yaklaşılmasını emrettiğine bakarak, bu doğrultuda bütün ibadetlerini O'na tahsis etmelidir ki, bu hal üzere ölüp gerçek manada muvahhid bir Müslüman olarak Allah-u Tealâ'ya kavuşabilsin!

Ayrıca bu kelimeyi inanarak okuyan kişi, yaratanın haklarından herhangi birini, yaratılanlardan birine kullanmaktan tamamen sakınsın. Zira Allah-u Tealâ'ya hiçbir şey ortak koşmadan O'na kavuşanların cennete gireceği, çokluğundan dolayı mütevatir hükmünde olan birçok hadis-i şerifte anlatılmıştır.

Nitekim bir sonraki maddeyi okuyanlar, bu hususta vârid olan hadis-i şeriflerin bir kısmını görebilirler!

F) <u>Şirkten nehyeden ve müşrik olarak ölenin cennete giremeyeceğini beyan eden bazı hadis-i şerif ve rivayetler:</u>

١١٢ – عَنْ أَبِي ذَرٍّ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَتَانِي جِبْرِيلُ فَبَشَّرَنِي: أَنَّهُ مَنْ

مَاتَ لَايُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئاً دَخَلَ الْجَنَّةَ » قُلْتُ: وَاِنْ سَرَقَ وَاِنْ زَنىٰ؟ قَالَ: « وَاِنْ سَرَقَ وَاِنْ زَنىٰ » قُلْتُ: وَاِنْ زَنىٰ وَاِنْ سَرَقَ؟ قَالَ: « وَاِنْ زَنىٰ وَاِنْ سَرَقَ » ثَلاثاً. ثُمَّ قَالَ فِى الرَّابِعَةِ: « عَلىٰ رَغْمِ اَنْفِ اَبِى ذَرٍّ » قَالَ: فَخَرَجَ اَبُو ذَرٍّ وَهُوَ يَقُولُ: وَاِنْ رَغِمَ اَنْفُ اَبِى ذَرٍّ.

112 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Cibrîl bana gelerek: 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen, cennete girer!' diye müjdeledi."**

Râvî **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*: "Ben bunu duyduğumda: 'Hırsızlık yapsa da, zina yapsa da mı?' diye sorunca: **"Hırsızlık da yapsa, zina da yapsa** (girer)." buyurdu.

"Ben tekrar: 'Zina yapsa da, hırsızlık yapsa da mı?' diye sorunca, o yine: **"Zina da yapsa, hırsızlık da yapsa** (girer)." buyurdu. Bu şekil üç kere oldu. Sonra dördüncüsünde: **"Ebû Zerr'in burnu toprağa sürünse de!** (O, Allah-u Tealâ'ya karşı isyandan ve ehlinden nefret ettiği için, hırsız ve zinakârların cennete girmesini istemese de, imanlı ölenler cennete girecektir.)" buyurdu.

(Bu hadisi, **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet eden **Ebu'l-Esved** *(Radıyallahu Anh)* der ki:) **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in yanından çıktığında: **"Ebû Zerr'in burnu toprağa sürünse de!"** sözünü tekrarlıyordu. *(Buharî, Tevhîd:33, No:7049, 6/2721, Müslim, İman:40, No:94/153, 154, 1/94, 95)*

Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e buradaki gelişi rüya halinde olmuştur. Nitekim **Ebu'l-Esved**'in rivayetinde **Ebû Zerr***(Radıyallahu Anhuma)*nın: "Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, üzerinde beyaz bir elbise olduğu halde uyuyordu" demesi buna delildir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti; "Ümmet-i icâbet" ve "Ümmet-i davet" olmak üzere iki kısma ayrıldığına göre; buradaki ümmetten murad; "Ümmet-i icâbet", yani; ona iman edenlerdir. Bununla beraber, "Ümmet-i davetin" kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü iman ettikten sonra, onlar da "Ümmet-i icâbet"ten olurlar.

Müşrik olmayarak ölen ümmetin cennete gireceği haberi **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*ın son derece merakını mûcip olmuş; bu yüzden o: "Meğer imanını kurtarabilenlere, Allah-u Tealâ'nın ne büyük rahmeti varmış diye şaşarak: "Zina etse de hırsızlık yapsa da (öyle mi?)" demiştir. Anlaşılan **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*ın o anda hatırına: **"Zânî, zina ederken mümin olarak zina etmez..."** hadis-i şerîfi gelmiş; onun için bu müjdeyi yadırgamıştır.

Ebû Zerr *(Radıyallahu Anh)* sanki burada "Zina etmeyen ve hırsızlık yapmayan için bir diyeceğim yok. Ama zina etse de hırsızlık yapsa da yine cennete girecek mi?" demiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*ın, pek büyük görerek şüpheye düştüğü bu işi ispat sadedinde: **"Evet! Zina etse de, hırsız-**

lık yapsa da (yine cennete girecek)." buyurarak cevaplandırmıştır. Büyük günahların yalnız bu iki nev'ini zikretmesinin hikmeti şudur: Bir hak, ya Allah-u Tealâ'ya yahut kullarına aittir.

Burada; zina ile, Mevlâ Tealâ'nın hakkına, hırsızlıkla da kulların haklarına işaret buyrulmuştur. Tabiki zina, evli bir kadınla yapılırsa, onunla hem Allah-u Tealâ'nın hakkı, hem de kul hakkı temsil edilebilir. Çünkü böyle bir zina ile, kocanın da hakkı yenmiş olur.

Vâkıa; şeriat kaidelerine göre sırf imanla ölmek, kul haklarını ıskat etmez ama Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu cevabı o kaideleri bozmaz. Zira kul haklarının ölümle sâkıt olmamasından, Allah-u Tealâ'nın, onları tekeffül etmemesi (ödemeyi üstlenmemesi) lazım gelmez.

Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*ın, bu işi, imkansız görmesini reddetmesi işte bundandır.

Yahut: **"Zina etse de hırsızlık yapsa da cennete girer"** sözünden murat; "Netice itibarıyla cennete girer" demektir. Bu da ya doğrudan doğruya veya günahına göre hak ettiği azabı çektikten sonra olur. Binâenaleyh bazılarının, **Ebû Zerr** hadisi hakkında ileri geri söz ederek:

"**Ebû Zerr** hadisi, bazı cahillerin kendisine itimat ederek günah irtikâbına cesaret göstermelerine sebep olan ümidbahş hadislerdendir." şeklinde mütâle'ada bulunmaları, yersizdir. Çünkü görüldüğü üzere hadisten murat, zâhirî manası değildir.

(رَغِمَ اَنْفُ اَبِی ذَرٍّ) tabirinin asıl manası: **"Ebû Zerr'in burnu topraklansın"** demektir. Çünkü (رَغِمَ) fiili, toprak manasına gelen (رَغْماً) kelimesinden alınmıştır. Bu tabir, "Zelil ve hakir olsun" manasında kullanılır.

Bazılarına göre ise; "Hoşlanmasa da" manasına gelir. **Buhârî** *(Rahimehullah)* ın rivayetinde: "**Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)* bu hadisi rivayet ettikçe, daima: '**Ebû Zerr** istemese de' derdi." kaydı vardır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*a bunu söylemesi, zânî ile hırsızın affını ihtimalden uzak gördüğü içindir. **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)* hakikatte bu affa karşı değildi. Ancak günahtan ve onu işleyenlerden son derece nefret ettiği için, hürmeti ayaklar altına alan zânî ve hırsızın affolunmalarını pek büyük bir hâdise telakkî etmiş ve şaşmıştı.

Hadîs-i şeriften çıkarılan bazı hükümler:

1- Büyük günahlar insanı, dinden çıkarmaz; amelleri de hükümsüz bırakmaz.

2- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Zina etse de hırsızlık yapsa da..."** buyurması: "Büyük günah işleyenlerin behemehâl cehennemlik oldukları kestirilemez. Cehenneme girseler bile, cezalarını çektikten sonra oradan çıkarılarak, ebedî kalmak üzere cennete girerler." diyen **Ehl-i Sünnet**'e delildir.

Hadîs-i şerif, büyük günah işleyenlerin cehennemde ebedî kalacaklarına kail olan **Mutezile** ile **Hâricîler**in kavlini reddetmektedir.

١١٣ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَا يَرْوِى عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، اَنَّهُ قَالَ: [يَاابْنَ آدَمَ اِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِى وَرَجَوْتَنِى فَاِنِّي سَاَغْفِرُ لَكَ عَلىٰ مَا كَانَ فِيكَ ، وَلَوْ لَقِيتَنِى بِقِرَابِ الْاَرْضِ خَطَايَا لَلَقِيتُكَ بِقِرَابِهَا مَغْفِرَةً ، وَلَوْ عَمِلْتَ مِنَ الْخَطَايَا حَتّىٰ تَبْلُغَ عَنَانَ السَّمَاءِ مَالَمْ تُشْرِكْ بِى شَيْئاً ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِى لَغَفَرْتُ لَكَ ثُمَّ لاَ اُبَالِى]

113 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in Allah-u Tealâ'dan şöyle rivayet ettiğini nakleder: **"Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, bana karşı ümitli olduğun sürece, sende olan bütün hatalara rağmen muhakkak ben seni bağışlayacağım. Sen bana yer dolusu hatalarla kavuşsan elbette ben de seni yer dolusu mağfiretle karşılarım.**

Bana hiçbir şeyi ortak koşmadığın sürece, gökyüzünün bulutlarına ulaşacak kadar hatalar da yapsan, sonra benden af istersen elbette seni affederim, sonra da (hiçbir şeye) **aldırmam!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:21561, 8/118-119, Dârimî, Rikak:72, No:2686, 2/778)*

١١٤ – عَنْ مُعَاذٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ رِدْفَ النَّبِيِّ ﷺ عَلىٰ حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ ، فَقَالَ: « يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِى حَقَّ اللهِ عَلىٰ عِبَادِهِ ، وَمَاحَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ؟ » قُلْتُ: اَللهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « فَاِنَّ حَقَّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ اَنْ يَعْبُدُوهُ ، وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً ، وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ اَنْ لاَيُعَذِّبَ مَنْ لاَيُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً » فَقُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ اَفَلاَ اُبَشِّرُ بِهِ النَّاسَ؟ قَالَ: « لاَ تُبَشِّرْهُمْ فَيَتَّكِلُوا » وَفِى رِوَايَةٍ: « دَعْهُمْ فَيَسْتَبِقُوا الصِّرَاطَ فَلْيَتَنَافَسُوا فِى الْاَعْمَالِ »

114 - **Mu'âz** *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir: Bir kere ben, **Ufeyr** isimli merkebinin üzerindeyken Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in arkasında bulunuyordum, O bana: **"Ey Mu'âz! Allah'ın, kulları üzerindeki hakkını, kulların da Allah üzerindeki hakkını**(n ne olduğunu) **bilir misin?"** diye sorunca, ben: "Allah ve Resulü bilir!" dedim. O zaman:

"Şüphesiz Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı; ona ibadet etmeleri, hiçbir şeyi de O'na ortak koşmamalarıdır. Kulların, Allah üzerindeki hakkı ise; kendisine hiçbir şeyi ortak etmeyene, azap etmemesidir." buyurdu.

Bunun üzerine ben: "Bunu insanlara müjdeleyebilir miyim?" diye sorduğumda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onları müjdeleme ki,** (buna) **güven**(ip ibadetleri terket)**mesinler!"** buyurdu. *(Buharî, Cihad:46, No:2701, 3/1049, Müslim, İman:10, No:30, 1/58)*

Diğer bir rivayette de: **"Bırak onları, sıratta yarışsınlar, amellere koşuşsunlar!"** *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, No:356-357, 1/85)* buyurmuştur.

١١٥ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) قَالَ: اَوْصَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بِسَبْعِ خِصَالٍ ، اَلاَّ تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئاً ، وَاِنْ حُرِّقْتُمْ وَقُطِّعْتُمْ وَصُلِّبْتُمْ »

115 - **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bize yedi hasleti vasiyet etti ki, bunların birincisi şuydu: **"Yakılıp kül edilseniz de, lime lime doğransanız da,** (darağaçlarında) **sallandırılsanız da, Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmayın!"** *(İbni Ebî Hâtim, No:8058, 5/1414, Buharî, el-Edebü'l-müfred, Bab:9, No:18, Sh:28)*

Bu hususta diğer hadis-i şerifler, Nisa Sûresi:36 ve 48. ayet-i kerimelerin izahında (R.F:5/102-103, 213-216) zikredilmiştir.

İKİNCİSİ: (وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً) **"Ana-babaya iyilikle"** ifade-i celilesi hakkında bazı bilgiler vardır:

1- Allah-u Tealâ'nın, ikinci olarak bu teklifi getirmesinin hikmeti şudur: İnsan üzerindeki nimet türlerinin en büyüğü, hiç şüphesiz ki Allah-u Tealânın, onu, hiçbir şey değilken icat ederek, yokluk sahasından varlık âlemine ihraç etmiş olmasıdır.

İkinci olarak; ana-baba nimeti gündeme gelir. Zira insanın var olmasında gerçek etki sahibi Allah-u Tealâ ise de, zahirî sebep ana-babadır. Sonra, anababanın, terbiye, şefkat ve küçük yaşta tehlikelerden koruma gibi iyilikleri de, çocukları hakkında çok büyük nimetlerdir. *(Tefsîr-i Kebîr, Hâzin)*

2- Bu cümle-i celilede geçen: **"Ana-babaya iyilik"** emri, zıttı olan; onlara kötü davranma muamelesini yasaklamayı hedeflemektedir ki, bu itibarla burada Allah-u Tealâ'nın yasakladıkları arasına girmiştir.

Bundan sonra: **"Allah'ın ahdini îfâ edin!"** gibi emir sîgasıyla gelen diğer hükümleri de böyle değerlendirerek, emrin zıttının, haram olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü yasaklama, emrolunanların kendilerine ait olmayıp, zıtlarına racidir.

Nitekim, "Ana-babaya iyilik" emri, kötü davranmayı, "Ölçüyü tartıyı tam yapma" emri, noksan yapmayı, "Ahde vefa" emri, söz bozmayı, "Adâlet" emri, haksızlık yapmayı, "Hak yola uyma" emri, dosdoğru yoldan ayrılmayı nehyetmektedir ki, bu zıtların hepsinin haram oldukları aşikârdır.

İlk olarak bu tabir kullanılmayıp, iyi muamele vacip kılınarak, bunun terkinin haram kılındığının, dolaylı yoldan ifade edilmesi, ana-baba konusuna atfedilen önem ve itinayı göstermek içindir.

Şöyle ki; onlar hakkında kötü davranmamak yeterli olmayıp, iyi davranmak da gereklidir. Diğer şahıslara ise kötülük etmemek yeterlidir. Nitekim bu manayı ifade hususunda, **Ebû Tayyib el-Mütenebbî:**

« اِنَّا لَفِى زَمَنٍ تَرْكُ الْقَبِيحِ بِهِ * مِنْ اَكْثَرِ النَّاسِ اِحْسَانٌ وَاِجْمَالُ

"Biz öyle bir zamandayız ki, ekseri insanların,
Kötülük yapmaması, iyilik olarak yeterlidir!" demiştir.

Ayet: 151

Aslında bu söz, onun bulunduğu zaman itibarıyla söylenmiştir. Zira zaman ve mekân mefhumu düşünülmediği takdirde, gerçekte yapılması gereken muameleyi anlatırken başka bir yerde:

« اِذَا الْجُودُ لَمْ يَرْزُقْ خَلَاصاً مِنَ الْاَذىٰ * فَلَا الْحَمْدُ مَكْسُوباً وَلَا الْمَالُ بَاقِياً »

"Yapılan iyilik, eziyetten kurtuluşla birlikte olmazsa,

Ne övgü kazanılır, ne de mal baki kalır!" demiştir ki bu beyit, kötülükten vazgeçilmeyerek yapılan iyiliğin muteber olmadığını, zira sahibinin malı boşuna gittiği gibi, medh-ü senâ da kazanamayacağını ifade etmektedir. *(Kazî, Nesefî, İbni Temcîd, Şihâb)*

3- Cahiliyet devrinde Arapların çoğu, katı ve kaba olduklarından, çocuklar, ana-babaları yaşlandığında onlara hiç hürmet etmezlerdi. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim, ana-babaya iyilikte bulunmaya tenbih konusuna çok önem vermiştir. Günümüzde de cahiliyet devrindeki durum yeniden baş göstermiş olduğundan, bu ayet-i kerimeleri ve tefsirinde bulunan rivayetleri dikkatle okuyup amel etmek ve cahillere tebliğ etmek, en büyük vazifelerdendir.

4- Ana-baba hakkında vasiyet edilen **"İhsan"** mertebesi, adâletten daha a'lâ bir mertebedir. Zira bu mertebe, acıma ve esirgeme hususunda adâletin fevkında olduğundan, adâletle birlikte, şefkat, vefa ve iyilik mefhumlarını da ihtiva etmektedir. Bu yüzden:

(اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ) **"Şüphesiz Allah, size adâleti ve ihsanı emreder."** *(Nahl Sûresi:90'dan)* kavl-i şerîfinde, ihsan emri, adâlet emrinin civarında getirilmiştir. *(Ebû Zehre)*

5- Allah-u Tealâ, ana-babaya iyilik konusunu, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayet-i kerimesinde, şirkten nehyeden lafızlarla birlikte zikrettiği gibi, ana-babaya teşekkürü de, kendisine yapılan şükürle cemetmiştir ki, eski ümmetlerde de geçerli şeriatın bu olduğu Bakara Sûresinde zikredilmiştir.

Bu hususdaki bütün ayet-i kerimeler, MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER bölümünde cemedilmiştir.

6- Ana-babaya iyilik hakkında birçok hadis-i şerif mevcuttur:

Abdullah ibni Mesud *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:;

١١٦ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ اَيُّ الْعَمَلِ اَحَبُّ اِلَى اللّٰهِ؟ قَالَ: « اَلصَّلَاةُ عَلٰى وَقْتِهَا » قَالَ: ثُمَّ اَيٌّ ؟ قَالَ: « ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ » قَالَ: ثُمَّ اَيٌّ ؟ قَالَ: « اَلْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ »

116 - Bir kere ben, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Amellerin hangisi Allah'a daha sevimlidir?" diye sorduğumda, o: **"Vaktinde kılınan namaz."** diye cevap buyurdu. Ben: "Sonra hangisi?" diye sorunca, o: **"Sonra ana-babaya iyiliktir."** buyurdu. Ben tekrar: "Sonra hangisidir?" diye sorunca: **"Allah yolunda cihat etmektir."** buyurdu.

Daha da soruyu artırsaydım elbette bana ziyade cevap verirdi. Fakat ona acıdığımdan fazla suali terkettim. *(Buharî, Mevâkît:4, No:504, 1/197, Müslim, İman:36, No:85, 1/89, Nesâî, Mevâkît:51, No:609, 2/318, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:3890, 4223, 2/79)*

١١٧ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ اِلىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: جِئْتُ اُبَايِعُكَ عَلَى الْهِجْرَةِ وَتَرَكْتُ اَبَوَىَّ يَبْكِيَانِ قَالَ: «اِرْجِعْ عَلَيْهِمَا فَاَضْحِكْهُمَا كَمَا اَبْكَيْتَهُمَا»

117 - **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Anamı babamı ağlar vaziyette bırakarak, hicret üzere sana bî'at etmeye geldim." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Dön onlara! Kendilerini nasıl ağlattıysan, öylece güldür!"** *(Ebû Davud, Cihad:33, No:2528, 2/21, Buharî, el-Edebü'l-müfred, Bab:9, No:19, Sh:29)* buyurdu.

١١٨ – عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذٍ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: «مَنْ بَرَّ وَالِدَيْهِ طُوبىٰ لَهُ! زَادَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِى عُمْرِهِ»

118 - **Sehl ibni Mu'âz,** babasından *(Radıyallahu Anhuma)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ana-babasına iyi davranana müjde olsun! Allah-u Azze ve Celle onun ömrünü artırır."** *(Buharî, el-Edebü'l-müfred, Bab:11, No:22, Sh:29)*

١١٩ – عَنْ اَبِى الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: اَوْصَانِى رَسُولُ اللهِ ﷺ بِتِسْعٍ: وَاَطِعْ وَالِدَيْكَ وَاِنْ اَمَرَاكَ اَنْ تَخْرُجَ مِنْ دُنْيَاكَ فَاخْرُجْ لَهُمَا»

119 - **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bana dokuz şeyi tavsiye etmiştir: **"... Ana-babana itaat et! Sana dünya**(lık varlıkları)**ndan çıkmanı emretseler de, onlar için çık!.."** *(Buharî, el-Edebü'l-müfred, Bab:9, No:18, Sh:28, Bu hadis-i şerifin tamamı için bakınız:R.F:8/51-52, No:77)*

"Fazlullâhi's-Samed" isimli şerhte zikredildiği üzere; ana-baba, çocuklarına maddî yönden muhtaç olmasalar da, çok şiddetli meşakkate maruz kalacaklarsa, çocuklarını hacca gitmekten menetmeleri halinde, günahkâr olmazlar.

Yine böylece; tehlikeli bir yolculuğa, onlardan müsaade almadan çıkması, helâl değildir. Ancak tehlikesiz yolculuklara izin almadan çıkması helâl olur ki, ilim tahsili için sefere çıkması da, bu kabildendir. *(Fazlullâh-i Ceylânî, Fazlullâhi's-Samed, 1/80)*

١٢٠ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بِرُّوا اٰبَاءَكُمْ تَبَرَّكُمْ اَبْنَاءُكُمْ، وَعِفُّوا تَعِفَّ نِسَاؤُكُمْ»

120 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Babalarınıza iyi davranın ki, çocuklarınız da size iyi davransın, siz namuslu olun ki, kadınlarınız da iffetli olsun!"**

(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:1006, 2/8) buyurmuştur ki bu, "Çocuk ana-babasına nasıl davrandıysa, bir zaman sonra kendi çocuklarının da ona öyle davranacağı" şeklinde yaygın olan kanaatın doğruluğunu ifade etmektedir.

Bu hususdaki diğer bazı hadis-i şerifleri,Bakara Sûresi:83 ve Nisâ Sûresi:36. ayet-i kerimelerin izahında (R.F:1/421, 5/108-109) zikrettik.

7- İşte bu ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri iyice düşünmemiz gerekir. Allah-u Tealâ'nın: (وَقَضىٰ رَبُّكَ اَلاَّ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا) **"Rabbin kesin hüküm verdi ki, O'ndan başkasına ibadet etmeyeceksiniz ve ana-babaya iyilik edeceksiniz!"** (İsrâ Sûresi:23'den) gibi bazı ayet-i kerimelerde, ana-babaya iyilik konusunu, tevhid mevzuuyla birlikte zikretmesi, ana-babaya iyiliğin ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Zira ana-babaya ihsanda bulunmak, Allah-u Tealâ katında hasenât ve kurubâtın en büyüklerinden olduğu gibi, onlara isyan da günahların en büyüklerinden ve kötü huyların en pislerindendir.

Artık biz Müslümanlar topluluğuna yakışan davranış şekli şudur ki; yanında babası veya annesi bulunan kişi, onlara iyi davranmalı, eziyetlerine tahammül etmeli, şu sayılı dünya günlerinde onların rızasını ve hoşnutluğunu kazanarak, kendisinden razı olarak ölmelerini sağlamalıdır.

Şu da bilinmelidir ki; Allah-u Tealâ, kime yaşlı anne-baba nasip ettiyse, sanki ona kolay cennet vesilesi vermiştir. Artık onlar hakkında gereken hakları îfâyı noksan yapan kişi, Allah-u Tealâ'yı kızdırıp, cehenneme gireceği gibi, insanlar nazarında da hasîs ve âdî sayılacaktır.

Dolayısıyla bu meseleyi iyi anlamalı ve bu konuda azamî gayreti göstermeliyiz. Hele de yaşlı anne-babanın eziyetine katlanmak takvâ sahibi olanlardan başkası için kolay olmaz. Zira yaşı geçen kişiler, lüzumlu lüzumsuz çok sorular sormaya başlarlar ve fuzulî isteklerde bulunurlar ki, buna tahammül, sabır ister.

Bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ana-babaya iyiliğe teşvik etme ve karşı gelmekten sakındırma konusunda sayısız hadis-i şerifler beyan etmiştir ki, biz bunların bazısını geride naklettik. Zaten tefsirinde bulunduğumuz ayet-i kerime gibi, birçok yerde Allah-u Tealâ'nın bu konuyu tevhid ve imanla birleştirmesi, fazla da izaha lüzum bırakmamaktadır.

Bu konuda en büyük delil, Kur'an-ı Azîmü'ş-şân'ın nassıyla, kâfir olan anne-babaya dahi iyilikte bulunma emridir ki, Ankebût ve Lokman Sûrelerinde geçen ayet-i kerimeler, **Sa'd ibni Ebî Vakkas** *(Radıyallahu Anh)*ın annesi **Hımne binti Süfyân** hakkında inmiştir.

Şöyle ki o, oğlu İslâm'dan çıkıncaya kadar onunla konuşmayacağına, yemeyip içmeyeceğine yemin etmiş ve oğluna: "Sen, Allah'ın, ana-baba hakkına ne kadar önem verdiğini söylüyorsun. Ben de senin annen olarak sana bunu emrediyorum!" demişti. Bu şekilde üç gün geçirdikten sonra açlıktan bayıldı. Bu konuyu **Sa'd** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlattı:

"Ben anneme çok iyi davranan biriydim. O, böyle davranarak bana, annesinin katili dedirtmek için bu tavrı sergilediğinde, ona gidip:

١٢١ - يَا أُمَّه تَعْلَمِينَ وَاللهِ يَا أُمَّه ، لَوْ كَانَتْ لَكِ مِائَةُ نَفْسٍ، فَخَرَجَتْ نَفْساً نَفْساً مَا تَرَكْتُ دِينِي هٰذَا لِشَيْءٍ ، اِنْ شِئْتِ فَكُلِي ، وَاِنْ شِئْتِ فَلاَ تَأْكُلِي فَلَمَّا رَأَتْ ذٰلِكَ اَكَلَتْ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ فِيَّ.

121 - **'Ey anneciğim! Vallahi sen biliyorsun ki, senin yüz tane canın olsa da hepsi tek tek çıksa, ben bu dinimi hiçbir sebeple bırakmam! Artık ister ye, ister yeme!'** dedim. O da benden ümidi kesince yemeye başladı. İşte benim hakkımda:

(وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلىٰ اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلاَ تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفاً ...(٨))

"Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan şeyi bana ortak etmen için zorlarlarsa, onlara itaat etme! Fakat dünyada onlarla iyi geçin!" (diye emrettik)." *(Lokman Sûresi:15'den) (İbni Asâkir, Târih-u Dimeşk:20/331, Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No:782, 2/116-117)* **ayet-i kerimesi nâzil oldu."**

Bu kıssadan da anlaşıldığı üzere; kâfir olan ana-babaya dahi iyi davranılması emredilmişken, ya mümin ana-babaya nasıl davranılması gerektiği iyi düşünülmelidir!

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ مِنْ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ) **"Fakirlikten sebep çocuklarınızı öldürmeyin; sizi de, onları da rızıklandıran biziz."** cümle-i celilesi hakkında birkaç izah vardır:

1- Mevlâ Tealâ, ana-baba haklarına riayeti emrettikten sonra, çocukların haklarını gözetmeyi vacip kılmıştır. Cümle-i celilede geçen (اِمْلاَقٍ) tabiri, "Fakirlik" anlamında olup, bundan maksat; fakirlik endişesiyle çocukları öldürmektir ki:

(وَلاَتَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلاَقٍ ... (٣١)) **"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin!"** *(İsrâ Sûresi:31'den)* ifade-i celilesi bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim **İbni Abbas ve Katâde** *(Radıyallahu Anhum)*dan rivayet edildiği üzere; câhiliyet ehli, kızlarını diri diri gömüyorlardı ki bunun; esir olma korkusu, evlendirme utancı gibi birtakım sebepleri vardıysa da, en önemli sebebi, bakamama endişesiydi ki, kimisi; mevcut olan fakirlik sebebiyle bu işi yapıyor, kimi de, çocuğu sağ bırakması halinde, ona yapacağı harcamalar sebebiyle fakir olacağından endişe ediyordu.

Dahhâk ve **Süddî** *(Rahimehumellah)*dan da buna benzer rivayetler mervîdir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8059-60, 5/1414-15, Tefsîr-i Kebîr)*

Cahiliyet müşrikleri, kızlarının, fakirlikten dolayı dengi olmayan kişilerle evlenmeye mecbur kalacakları düşüncesiyle onları gömmeyi tercih etmişlerdi.

Nitekim cahiliyet şairi, **Mevedde** isimli kızı hakkında:

"Ardımdan, ona kötü davranılmasından korkuyorum,

Onun için kabirden daha iyi damat bulamam!" diyerek, kabrin onun aybını örteceği ve dengi olmayanlarla evlenmesine engel olacağı düşüncesiyle onu öldürmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir.

Hansâ *(Radıyallahu Anha)*nın erkek kardeşi **Sahr**, her sene malını ikiye bölüp yarısını kızkardeşine verirdi, buna dayanamayan karısı: "Her sene malını **Hansâ** ile bölüşüyorsun, halbuki kocası malını boşa harcayan sefih bir adamdır ki, senin de malını boşa harcıyor!" deyince, ona şiirle verdiği cevapta:

"Nasıl malımın en iyisini ona vermeyeyim ki! Kızkardeşimin rezil olmasından bizi kurtardı." diyerek, Araplar'daki izzet-i nefsi ve kadına karşı son derece kıskançlığı belirtmişti.

Tabi ki kıskançlık, İslâm'ın da güzel gördüğü bir hasletse de, herşeyin bir haddi vardır ki, ölçüsünü aştığı zaman belaya dönüşür. Nitekim bu aşırı kıskançlık, cahiliyet müşriklerini, kızlarını gömecek raddeye getirmiştir.

Şair **Muhammed ibni Mesleme** ne güzel söylemiştir:

« فَلاَ تَغْلُ فِى شَىْءٍ مِنَ ٱلاَمْرِ وَاقْتَصِدْ * كِلاَ طَرَفَىْ قَصْدِ ٱلاُمُورِ ذَمِيمٌ »

"Hiçbir işte haddi aşma, orta git!
İşlerin ortasının her iki ucu da kötüdür."

Bu hususta daha geniş malumat; ***"İşte böylece; müşriklerden birçoğuna, ortakları, çocuklarını öldürmeyi süslü göstermiştir."*** *meâlindeki, En'am Sûresi:137. ayet-i kerimenin izahında geçmiştir.*

2- Mevlâ Tealâ, daha önce ana-babaya iyiliği emretmiş, burada ise çocuklara iyiliği zikretmemiştir. Zira çocuk, babanın uzantısı olduğundan, bu konu, insanın kendisini koruması gibi fıtrî bir iştir. Kur'an-ı Kerim, evlâtlara iyi muameleyle ilgili bir emri sarâhaten zikretmemişse de, onlara iyi bakmayı, hallerini gözetmeyi ve annelerini geçindirmeyi emretmiştir. Nitekim:

﴿ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لاَتُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلاَّ وُسْعَهَا لاَتُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ .. ﴿٢٣٣﴾ ﴾

"Onların (annelerin) **nafakası ve kisvesi** (geçimi ve giyeceği) **maruf vechile** (babanın elinden gelen miktara, örf ve âdete göre), **çocuk kendisi için doğrulmuş olan** (baba) **üzerinedir.**

Hiçbir kimse gücünden fazlasıyla mükellef tutulmaz. Ne bir anne, çocuğu sebebiyle ne de çocuk kendisinin olan kişi (baba), **çocuğu sebebiyle zarara düşürülmesin.**

Vâris üzerine de bunun misli (hükümler) **vardır** (çocuğun babası ölmesi halinde; emziren annenin bakımı, babanın mirasçısına düşer)." *(Bakara Sûresi:233 den)* gibi ayet-i kerimeler, Allah-u Tealâ'nın, bu konulara ne kadar önem verdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Cahiliyet devrinde babaların, çocuklarına bu hassasiyeti göstermemesi, daha önce beyan edildiği üzere; şeytanın tezyin ve iğvâsı sebebiyle olduğundan, şeytanın onlara, yaptıkları bu işi basit göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca; onlar, çocuk henüz beşikteyken, yahut doğum akabinde bu işi yaptıklarından, onların sevgisini ve ülfetini tatmadıkları için, aralarında baba-çocuk ilişkisi henüz gelişmemiş olup, bir de ilimsizce ne yaptığını bilmeden bu işi yaptıkları göz önünde bulundurulursa, bu hususta onların normal insan gibi görülmemesi gerektiği ortaya çıkar. *(Ebû Zehre)*

3- Allah-u Tealâ ve Tekaddes Hazretlerinin, şirk ve ana-babaya cefa günahlarından sonra, "Çocukları öldürme" yasağını açıklaması; bunun, kebâir günahların da en büyüklerinden olduğunu açıkça ifade etmektedir. Nitekim:

١٢٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ اَيُّ الذَّنْبِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ؟ قَالَ: «اَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ» قُلْتُ اِنَّ ذٰلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ اَيٌّ؟ قَالَ: «وَاَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ اَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ» قُلْتُ ثُمَّ اَيٌّ؟ قَالَ: «اَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ»

122 - **Abdullah İbni Mes'ûd** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Ben Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Allah katında hangi günah en büyüktür?" diye sordum. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah seni yarattığı hâlde, Allah'a, bir eş uydurmandır."** buyurdu.

Ben: "Hakikaten bu elbette pek büyüktür!" dedim. Sonra hangi (günah büyüktür?) diye sordum. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Seninle beraber yemek yemesinden korkarak, çocuğunu öldürmendir."** buyurdu.

"Bundan sonra hangisi (büyüktür?)" dedim. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Komşunun zevcesiyle zina etmendir."** buyurdu. *(Buharî, Tefsir:5 No:4207, 4/1626, 25, Edeb:20, No:5655, 5/2236,Diyet:1, No:6468, 6/2517, Tefsir:254, No:4483, 4/1784, Müslim, İman: 37, No:141-142, 1)90, Ebu Davud, Talâk:48, No:2310, 1/705, Nesâî, Tahrim:4, No:4024-4025, 7/103, Ahmed İbn-i Hanbel, el-Müsned, No:3612, 2/19)*

4- Cümle-i celilede geçen: **"Sizi de, onları da rızıklandıran biziz."** ifade-i celilesi hakkında birkaç bilgi vardır:

A) Bu cümle-i celile, çocukların öldürülmesini yasaklayan hükmün bir illeti mahiyetinde olup, onların bu konudaki mazeretlerini iptal etmektedir. Zira onlar çocuklarını öldürmeye bahane olarak, fakirliği öne sürmüşlerdir.

Halbuki fakirlik, hiçbir zaman bir cana kıymaya sebep olacak bir konu değildir. Üstelik Allah-u Tealâ, çocukları yaratırken, daha önce rızıklarını takdir ettiğini, bu cümle-i celilesiyle beyan etmektedir.

Bir babanın, çocuğunu bakamayacağı düşüncesiyle onu öldürmeyi hoş görmesi ahmaklıktandır. Çünkü akıllı bir kişiye yakışan, onları geçindirmek için, kazanç yollarına başvurmasıdır.

Ayet: 151

B) Geriden beri, Allah-u Tealâ hakkında gelen gıyabî konuşma usûlü, burada değiştirilerek, **"Sizi de, onları da rızıklandıran biziz!"** şeklinde tekellüm tarîkının tercih edilmesinin bazı hikmetleri vardır:

1- Bu usûlün tatbikiyle Allah-u Tealâ, bu emirleri tebliğ etmesini peygamberine emredenin, bizzat kendisi olduğunu tekrar hatırlatmaktadır. Şöyle ki; Resulüne söylettiği kelamlar arasına, kendi kelamını idhal buyurarak, insanlarla bizzat mükâleme buyurmuştur.

2- Tabi ki burada, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, tebliğ ettiği ahkâm hususunda sadık bir kimse olduğunu da ayrıca tekid ve güçlendirme hikmeti, mevzuubahistir.

C) Allah-u Tealâ'nın, burada çocukların rızkını açıklarken, babalarının da rızkını beyan etmesi, bir de babalarının rızkını öne alması, şu hususa işaret etmektedir ki; atalarını rızıklandırarak açlıktan öldürmeyen Allah-u Tealâ, elbette evlatlarını da rızıklandırır.

Ayrıca; fakirlik babalara ârız olduğunda onlar öldürülmezken, bu endişeyle çocukların öldürülmesinin ne anlamı kalır? Ataları da böyle düşünerek çocuklarını öldürselerdi, kendilerinin de hayatta kalmayacaklarını hiç düşünmemişler midir?

Dolayısıyla onlara gereken; kölelerin rızkının, efendilerine ait olduğunu düşünerek, kendi canlarını koruyup, rızıkları hususunda Allah-u Tealâ'ya güvendikleri gibi, çocuklarının bakımı konusunda da Allah-u Tealâ'ya güvenmek ve onları güzel yetiştirmeye gayret göstermektir. *(Tefsîr-i Kebîr, Nesefî, Hâzin)*

5- Bazı âlimler, bu cümle-i celileden yola çıkarak, korunma ve benzeri usullerle nesle mani olmanın caiz olmadığı görüşüne sahip olmuşlarsa da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den gelen birçok rivayet, kendisinin bunu emretmediği gibi, nehiy de buyurmadığını, dolayısıyla caiz gördüğünü ortaya koymaktadır.

Sahabe-i Kirâm *(Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în)* Hazarâtı da; bu hususta farklı görüşler beyan etmişlerse de, ekseriyet bunda bir beis olmadığını açıklamışlardır.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallahu Anh)*ın: **"Kur'an-ı Kerim nâzil olurken, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **hayatta iken, biz azilde bulunuyorduk. Bu haber Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e **ulaştığında, bizi bundan nehyetmedi."** *(Buharî, Nikâh:95, No:4911, 5/1998, Müslim, Nikâh:22, No:1440, 2/1065)* şeklindeki beyanı bu hususta delil teşkil etmektedir.

Bundan sonra fıkıh âlimlerinden kimi mekruh, kimi haram diyerek bu hususta ihtilafa düşmüşlerse de, **Hanefî** mezhebimizin bununla ilgili görüşü, zaruret olmaksızın mekruh olduğu, zaruret halinde de kadının müsaadesi ile serbest olduğu şeklindedir.

Bu bapta, özürlere misal teşkil edecek birtakım hususlar belirtilmiştir:

A) Cimada bulunduğu eşinin, dârü'l-harp (küfür diyarın)da bulunması sebebiyle, babanın, çocuğunun kâfir olabileceği endişesine kapılması,

B) Hamile kalmanın, kadını hasta edeceği, yahut hastalığını artıracağı tehlikesi,

C) Emzikte çocuğu bulunup, yeniden hamile kalması durumunda, bebeğin zayıf kalacağı korkusu,

D) Zaman bozuk olduğu için, çocuğunu düzgün yetiştiremeyeceği, dolayısıyla da zürriyetinin fasit olacağı düşüncesi,

E) Karısının huyu kötü olup, ileriye dönük ayrılma niyeti bulunduğundan, hamile kalmasını istememesi gibi mazeretlerle bu konuya müsaade edilmiş olup, **Kemâl ibni Hümâm** *(Rahimehullah)*, bu mazeretleri, kadının izni şartını da ortadan kaldıracak nitelikte görmüştür. *(İbni Âbidîn:2/379-380, el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye, Azl:35, 30/81-82)*

Ancak burada şu hususu önemle belirtmek gerekir ki; bu konudaki müsaadeler, fertle ilgili olup toplumla alâkalı değildir.

Yani; kişi, kendine has bir mazeret sebebiyle korunma yapabilirse de, bir kişiyi bu hususta teşvik etmesi yahut zorlaması veya herhangi bir devletin bu konuda teşvikçi olması, Kur'an-ı Kerim'in açık nassına muhalefetle birlikte, **Said ibni Ebî Hilâl** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٢٣ – عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « تَنَاكَحُوا تَكَثَّرُوا ، فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

123 - **"Evlenin, çoğalın! Çünkü ben, kıyamet günü sizin çokluğunuzla ümmetlere karşı iftihar edeceğim!"** *(Abdürrezzak, el-Musannef, No:10391, 6/173, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:13570, 4/488, Ebu Davud, Nikâh:4, No:2050, 1/625, Nesâî, Nikâh:11, No:3227, 6/373, İbni Mace, Nikâh:l, No:1847, 1/592, Hakim, el-Müstedrek, No:2685, 2/176, Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliya, 3/62)* hadis-i şerifine karşı çıkış anlamı taşıdığından, kesinlikle haramdır.

Ezher'de 1965 senesinde yapılan İslâmî konuları araştırma toplantısında şu hususlar karara bağlanmıştır:

1- Ümmeti; ictimâî, iktisâdî ve harbî cihetten (toplumsal, ekonomik ve savunma yönünden) güçlendirdiği için, İslâm, nesli artırmaya teşvik eder.

2- Nesli düzenleme konusu, karı-koca dışında kimseyi alâkadar etmeyen özel bir haktır ki, onlar bu hakkı zaruretlerine göre kullanabilirler. Mazeretleri konusunda hesaplarını, ancak Allah-u Tealâ'nın huzurunda verirler. *(Ebû Zehre)*

Bu ayet-i kerime ve izahlardan anlaşılan gerçek şudur ki; insan, açlık ve fakirlik korkusuyla çocuklarının çokluğundan ağırlanmamalıdır. Zira göklerin ve yerin Halıkı hepsini rızıklandırır.

Müslüman geçinen bazılarının nesl-i tahdît (nüfus planlaması) adını verdikleri konu, şeytanın kendileriyle oynamasının eseridir. Zira bu, tümüyle olmasa da, bir yönden çocukların öldürüldüğü cahiliyet devrinin kalıntısıdır. Zira hepsinin bahanesi ortaktır. Onlar fakirlik korkusuyla öldürdüğü gibi, bunlar da nüfusun artışıyla geçimin darlanacağı endişesine kapılmışlardır.

Müslüman geçinen bu kimselerin kulaklarına, bu ayet-i kerimelerdeki, **"Allah-u Tealâ'nın, bütün yaratıklarını rızıklandıracağı teminatı"** hiç mi çalmamıştır da, onlar, cahiliyet devrindeki cühelâ konumuna düşmüşlerdir.

Nesil çoğaldıkça çalışan eller çoğalacak, böylece üretim artarak Allah-u Tealâ'nın hayır ve erzâkı bereketli olarak nâzil olacaktır. Bu bahanelerle nesli sınırlamaya kalkışan Müslümanlar, bu fikrin kendilerine kimlerden geldiğini iyi düşünmeli, sayı ve kuvvet yönünden Müslümanların azalmasını isteyenlerin kötü emellerine alet olmamalıdırlar.

Ayrıca şu da bir gerçektir ki; Allah-u Tealâ'nın yaratmak istediğine, kimse engel olamaz. Bütün kâinat ayağa kalksa da Allah-u Tealâ'nın yaratmayı ezelde murat ettiği bütün canlılar mutlaka bu varlık sahasına çıkacaklardır. Ve yarattığı her canlıyı, rızkını tamamlayıp ölünceye kadar Allah-u Tealâ rızıklandıracaktır. Fakirlik korkusuyla nesle tahdit getirme fikri; Kur'an-ı Kerim'in ziyasıyla aydınlanmayan kâfir ve münafıkların illetli zihinlerinin mahsulüdür.

Nitekim münafıklar, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ashabını iktisâden kuşatma (ekonomik yönden çökertme) isteğiyle:

(... لاَتُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُّوا) **"Resulullah'ın yanındakilere yardım yapmayın ki, dağılsınlar.."** dediklerinde, Allah-u Tealâ:

(... وَلِلّٰهِ خَزَآئِنُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لاَيَفْقَهُونَ (٧)) **"Göklerin ve yerlerin hazineleri Allah'ındır. Velâkin münafıklar anlamazlar."** *(Münafıkûn Sûresi:7'den)* kavl-i şerifiyle onları reddetmiştir. Artık hiçbir kimse, göklerin ve yerlerin hazinelerinin yegâne sahibi olan Allah-u Tealâ'nın rızkını dar sayarak bu cinayeti işlememelidir.

6- Kaşânî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; müşriklerle yapılan mücadele konusu; lezzetli şeyleri haram kılmalarıyla ilgili olduğundan, evvela haramlar tek tek sayılarak, geri kalan helâller beyan edilmiş, daha sonra tüm rezil işler yasaklanarak, her türlü faziletli ameller inhisârî bir şekilde şöylece cemedilmiştir:

A) Yasaklamalar konusuna, güçlerin en şereflisi olan idrâk gücüyle ilgili bir rezaletle girilmiştir ki, o da şirk konusudur. Çünkü şirk, görüş yanlışlığı, delil anlayışsızlığı ve aklı kullanma yetersizliğinden nâşîdir. Ayrıca o, bütün rezillikleri gerektiren, büyük günahların en büyüğüdür. Kardeş iki güç olan; behîmî ve sebu'î (hayvanlık ve yırtıcılıktan ibaret) kuvvetler ise onun kadar zararlı değildir.

B) İkinci olarak, ana-babaya iyilik emri getirilmiştir. Çünkü varlık ve yetişmede yakın sebep, bir de icat ve Rubûbiyyet sıfatlarının mazharları olmaları hasebiyle onların haklarını bilmek, Allah-u Tealâ'nın icat ve Rubûbiyyetinin marifetini takip eder.

Bu yüzden: **"Ana-babaya itaat eden, muhakkak Allah ve resulüne itaat etmiş olur!"** buyrulmuştur. Dolayısıyla onlara isyan, şirki izleyen bir günahtır ki, onlarla ilgili hakları bilmemek, ancak Allah-u Tealâ'nın haklarını ve sıfatlarını bilmemekten kaynaklanır.

C) Daha sonra, fakirlik korkusuyla çocukları öldürmek yasaklanmıştır ki, bu cerîmeyi irtikâp;

1- "Allah-u Tealâ'nın, her yarattığına rızık sebebi yaratmış olduğu,

2- Kulların rızıklarının, Allah-u Tealâ'nın kudret elinde bulunduğu,

3- Allah-u Tealâ'nın, rızkı dilediğine dar, istediğine geniş kılacağı,

4- Eceller gibi, rızıkların da yaşanılacak ömürlere göre ayarlandığı" ile ilgili kader sırrını bilmeme körlüğünden meydana gelmektedir.

Dolayısıyla buradaki suçlar, değişik yönlerden kaynaklanmaktadır:

Birinci suç; Allah-u Tealâ'nın Zat'ını bilme hususundaki yanlıştan,

İkinci günah; Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının marifetiyle ilgili hatadan,

Üçüncü rezil amel ise; Allah-u Tealâ'nın fiillerini anlama noktasındaki yanılgıdan kaynaklanmakta olduğundan, bütün rezaletlerin aslı ve esası konumunda olan bu üç rezil kebîreyi irtikâp edenler, ancak ve ancak, Allah-u Tealâ'nın Zat'ı, sıfatı ve ef'âlinden hicaplı menkûs (perdeli ve ters yüz edilmiş) kişilerdir.

DÖRDÜNCÜSÜ: (وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ) **"Fuhşiyâta; onların açık olanına da, gizli olanına da yaklaşmayın."** kavl-i şerifiyle ilgili meselelere gelince:

1- Cümle-i celilenin başında geçen: **"Yaklaşmayın"** ifade-i celilesi, günahları irtikâptan nehyetme kastıyla getirilmiştir ki bunun, "Fuhşî işler yapmayın!" şeklindeki ifadeye tercih edilmesi, sakındırma hususunda mübaleğa olsun içindir.

Zira bir şeye yakın durmak, onun içine düşme ihtimalini kuvvetlendirir. Burada günahın mesafe itibarıyla yakınlığı ve uzaklığı söz konusu olmadığından, kinaye yoluyla günahlara çok az dahi bulaşılmaması, en belîğ ifadeyle açıklanmıştır.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Fevâhiş"** tabiri hakkında birkaç bilgi vardır:

A) **"Fevâhiş"** kelimesi, fuhuş kökünden alınma olup, bu ise mutedil ve makul sınırı aşmaktır. Nitekim alış-verişte, fiyat belirleyenlerin tespitini aşan değerlere "Gabn-i fâhiş" denir. Konumuzda da, günahlar hakkında bu tabir kullanılmıştır. Zira masiyetler; fıtratı bozmak, doğru yoldan çıkmak ve müstakim caddeden inhiraf sebebidir.

B) Bu tabir, büyük günahlar anlamına gelmekte olup, müfessirler tarafından değişik şekillerle tefsir edilmiştir:

1- Müfessirlerin ekserisi, bundan kastın; "Zina günahı" olduğunu söylemişlerdir ki zinanın, fuhşiyat mefhumuyla müterâdif (özdeşleşmiş) olduğu, herkes tarafından bilinmektedir.

İbni Abbas, Hasen ve **Süddî** *(Radıyallahu Anhum)*dan gelen rivayetler, burada geçen "Fevâhiş" tabirinin, zinaya has olduğu yönündedir.

2- Birçok müfessir de; bu tabirin, tüm kötülükler hakkında umumî olduğu görüşündedirler. Bu hususta vârid olan bazı hadis-i şerif ve rivayetler de, bu görüşü destekler mahiyettedir.

١٢٤–عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « اَرَاَيْتُمُ الزَّانِيَ وَالسَّارِقَ وَشَارِبَ الْخَمْرِ ، مَا تَقُولُونَ فِيهِمْ؟ قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ: « هُنَّ فَوَاحِشُ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ »

124 - **İmran ibni Husayn** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Zina eden, hırsızlık yapan ve içki içen hakkında ne dersiniz?"** diye sorunca, sahabe-i kiramın: "Allah ve Resulü bilir!" demesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Bunlar(ın yaptıkları) **fuhşî işlerdir ve bunlarda ceza** (dünyada uygulanacak had cezası) **vardır."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:293, 18/140, İbni Ebî Hâtim, No:8061, 5/1415, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/383)* buyurmuştur.

١٢٥ – عَنْ اَبِى حَازِمٍ الرَّهَاوِيِّ (رضى الله عنه) اَنَّهُ سَمِعَ مَوْلَاهُ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: « مَسْئَلَةُ النَّاسِ مِنَ الْفَوَاحِشِ . مَا اَحَلَّ مِنَ الْفَوَاحِشِ غَيْرَهَا »

125 - **Ebû Hâzim er-Rahâvî**'nin, efendisinden *(Radıyallahu Anhuma)* rivayetine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnsanlardan istemek** (dilencilik yapmak), **fuhşî işlerdendir ki, fuhşiyat içerisinde, Allah ondan başkasını helâl etmemiştir** (onu da aşırı zaruret halinde mubah etmiştir)." *(İbni Ebî Hâtim, No:8062, 5/1415, Gazâlî, İhya (İthaf Hâmişi):9/304, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/383)* buyururdu.

Yahya ibni Câbir *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bana ulaşan rivayete göre; Allah-u Tealâ'nın, kitabında yasakladığı fuhşî işlerden biri de; bir adamın bir kadınla evlenip, ona ait çocuğu doğurduğunda, hiçbir töhmet (sû-i zannı mucip sebep) bulunmaksızın, onu boşamasıdır." *(İbni Ebî Hâtim, No:8063, 5/1415, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/383)*

Muhammed ibni Kays *(Rahimehullah)*, bu ayet-i kerimeyi okuyarak: "Müşrikler Kâ'be'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi." demiştir ki bu, çıplaklığın, fuhşiyattan addedilmesi gerektiğini göstermektedir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8064, 5/1415)*

Üstad (Ali ibni Ahmed) **Ebu'l-Hasen el-Harâllî** *(Rahimehullah)*ın, **"el-Urve"** isimli eserindeki beyanı da, bu tabirin genel manada anlaşılması gerektiğine delâlet etmektedir, şöyle ki:

"Fahşâ" kelimesi, zahirî amellerle alâkalı olarak insan tabiatının nefret ettiği rezilliklerdir ki, bunları akıl reddettiği gibi, şeriat da pis sayar. Böylece Allah-u Tealâ'nın üç ayeti olan "Şeriat", "Akıl" ve "İnsan yaratılışı", o şeyin çirkinliği hakkındaki hükümde birleşir.

C) Mevlâ Tealâ'nın, bir önceki cümlede; çocukların öldürülmesini nehyedip, bir sonra da mutlak manada insan öldürmeyi yasaklamasının arasında, bu cümle-i celileyi getirerek, fuhşiyâta yanaşmamayı emretmesi, şu hakikati ifade etmektedir ki; fuhuş yapmak, haddizatında çok büyük bir cinayet olmak

la birlikte, aynı zamanda çocukları öldürme hükmündedir. Zira, zinadan doğan çocuklar (nesebi sabit olmadığı için, madden ve manen) ölüler mesâbesindedir.

Nitekim **Cüdâme** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, (meşrû bir muamelede) çocuk yapmamak için, rahmin dışına boşalmanın hükmü sorulduğunda:

١٢٦–عَنْ جُدَامَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْعَزْلِ فَقَالَ: «ذٰلِكَ الْوَأْدُ الْخَفِيُّ»

126 - **"O, gömmenin gizlisidir!"** *(Müslim, Nikâh:24, No:1442/141, 2/1067, İbni Mâce, Nikâh:61, No:2011, 1/648, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:27104, 10/294)* buyurmuştur ki, meşrû olan azlin hükmü böyle olursa, ya gayr-i meşrû bir muameleyle çocuk meydana getirmek ne büyük bir cinayettir. *(Ebussuud, Cemel, Âlûsî, Merâh-u Lebîd)*

3- Cümle-i celiledeki: **"Fuhşiyatın açığına ve gizlisine"** tabiri hakkında birkaç görüş vardır:

A) "Fuhşiyât" tabirini, zinaya tahsis edenlere göre, **"Açık ve gizli"** tabirleri arasındaki fark şöyle açıklanmıştır:

1- **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i kerime hakkında şöyle buyurmuştur: "Cahiliyet zamanında, (metres tutularak) gizli yapılan zinada bir beis görmezler, (genelevlerde) açık yapılanı ise çirkin sayarlardı. İşte böylece Allah-u Tealâ, zinanın gizlisini de açığını da haram kıldı."

Buna benzer rivayetler; **Ikrime, Ebû Salih, Ali ibni Hüseyn, Katâde, Rabî' ibni Enes** ve **Süddî** *(Radıyallahu Anhum)*dan nakledilmiştir. *(Taberî, No:14146-147, 5/392, İbni Ebî Hâtim, No:8066, 5/1416)*

2- **Mücahid** ve **İbni Cübeyr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; açık olan; anneler, kızlar ve babaların eşleri gibi mahremlerle evlenmek, gizlisi ise; zinadır. *(Taberî, No:14149, 5/392, İbni Ebî Hâtim, No:8067, 5/1416)*

3- **Mücahid** *(Rahimehullah)*dan gelen diğer bir rivayete göre; açık olan; iki kızkardeşi bir nikahta toplamak ve babasının ölümünden sonra eşiyle evlenmek, gizli olan ise; zinadır. Nitekim:

(... وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ) **"Babalarınızın evlendikleriyle nikahlanmayın!"** kavl-i şerifiyle,

(... حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ ... وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ ... (٢٢، ٢٣)) **"İki kızkardeşin arasını** (nikâhta) **birleştirmeniz... size haram kılınmıştır."** *(Nisâ Sûresi:22'den, 23'den)* ayet-i kerimeleri, bu hususları haram kılmıştır. *(Taberî, No:14150, 5/392, İbni Ebî Hâtim, No:8068, 5/1416)*

İşte bütün bunlar, zinanın değişik türleridir ki, bazısı; akitsizlik yüzünden, bir kısmı da; fasit akit yüzünden zina tarifi altına girmiş olup, bunların hepsi de dünya ve ahiret helâkine sebeptirler. Nitekim:

١٢٧ – عَنْ حُذَيْفَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِيَّاكُمْ وَالزِّنَا فَاِنَّ فِيهِ سِتَّ خِصَالٍ: ثَلَاثًا فِي الدُّنْيَا وَثَلَاثًا فِي الْاٰخِرَةِ، فَاَمَّا الَّوَاتِي فِي الدُّنْيَا؛ فَاِنَّهُ يَذْهَبُ بِالْبَهَاءِ،

Ayet: 151

وَيُورِثُ الْفَقْرَ ، وَيَنْقُصُ الرِّزْقَ . وَأَمَّا اللَّوَاتِي فِي الْآخِرَةِ؛ فَإِنَّهُ يُورِثُ سَخَطَ الرَّبِّ ، وَسُوءَ الْحِسَابِ ، وَالْخُلُودَ فِي النَّارِ»

127 - **Huzeyfe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Zinadan sakının! Çünkü onda altı kötü haslet vardır, bunların üçü dünyada, üçü ise ahirettedir:**

Dünyada olanlara gelince:

1- Behâyı (yüzün nurunu) **giderir.**

2- Fakirlik îras eder (getirir).

3- Rızkı eksiltir.

Ahirette olacaklara gelince:

1- Allah-u Tealâ'nın gazabını celbeder.

2- Kötü muhasebeye sebebiyet verir.

3- Cehennemde ebedî kalmayı gerektirir." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliya:4/111, Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:7092, 8/45)*

Tabi ki bu hadis-i şerifte geçen **"Cehennemde ebedî kalır"** ifadesi, **Ehl-i Sünnet** itikadımıza göre; "Helâl kabul ederek zina edenler" yahut "Bu günah sebebiyle son nefeste imansız gitme tehlikesine maruz kalanlar" hakkındadır. Yoksa haram bilerek hangi büyük günahı işlerse işlesin, cehennemde ebedî kalmaz. Zina hakkında vârid olan tehditler yüzünden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ashabına, fuhşiyattan uzak tutulmalarına dair, Allah-u Tealâ'ya, ciddiyetle dua etmelerini tavsiye ederdi.

Nitekim **İbni Mesud** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bize bazı kelimeler öğretirdi ki, bunları bize, (namazda) teşehhüdü (okumamızı) öğrettiği gibi, (namazda okumamız için) ısrarla öğretmezdi.

١٢٨ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا كَلِمَاتٍ ، وَلَمْ يَكُنْ يُعَلِّمُنَاهُنَّ كَمَا يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ: «اَللّٰهُمَّ اَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِنَا ، وَاَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا ، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلَامِ ، وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي اَسْمَاعِنَا ، وَاَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا ، وَاَزْوَاجِنَا ، وَذُرِّيَّاتِنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ، وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا ، وَاَتِمَّهَا عَلَيْنَا »

128 - **"Ey Allah'ımız! Kalplerimiz arasına ülfet** (kaynaşma) **yerleştir, aramızı düzelt, bizi selâm** (cennet) **yollarına ilet, karanlıklardan nura** (çıkarıp) **kurtar. Fuhşiyatın açığından ve gizlisinden bizi uzak tut! Kulaklarımız, gözlerimiz, kalplerimiz, eşlerimiz ve zürriyetlerimiz hakkında bize bereket ver!**

Bizim tevbemizi kabul eyle, şüphesiz ancak sen, tevbeleri çokça kabul eden ve ziyade acıyansın! Bizi, nimetine şükrediciler, onları kabul edip, karşılığında sana övgüde bulunanlar kıl ve nimetini bize tamamla! *(Ebû Davud, Salât:182, No:969, 1/318, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliya:4/110)*

Allah-u Tealâ'nın, fuhşiyatı haram kılması, kendisine mahsus olan bir kıskançlık sebebiyledir. Kullar, kendi harîmlerine dokunulmasını kıskandıkları gibi, Allah-u Tealâ da yasaklarına yaklaşılmasını kıskanır.

Nitekim, **Abdullah ibni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٢٩ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ أَحَدَ أَغْيَرُ مِنَ اللهِ ، وَلِذٰلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ »

129 - **"Allah'tan daha kıskanç kimse yoktur! Bundan dolayı fuhşiyatın açığını da, gizlisini de haram kılmıştır."** *(Buharî, Tefsîr:130, No:4358, 4/1696, Müslim, Tevbe:6, No:2760/34, 4/2114)* buyurdu.

B) "Fuhşiyât" tabirini, zinaya mahsus görmeyip, genel manada değerlendirenlerin, "Açığı ve gizlisi"nden maksadın ne olduğu hakkında farklı görüşleri vardır:

1- **Zührî** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; fuhşun gizlisi malum olup, açığı çıplaklık (avret yerlerini açmak)tır. *(İbni Ebî Hâtim, No:8070, 5/1416)*

2- **Dahhâk** *(Rahimehullah)*dan, bu ayet-i kerimenin tefsirinde nakledildiği üzere; açık olan fuhuş; içki, gizlisi ise; zinadır. *(Taberî, No:14151, 5/392)*

3- **Ikrime** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; "Açık olan; insanlara zulmetmek, gizli olan fuhuş ise; zina ve hırsızlıktır." Zira bu iki günah, ekseri gizli işlenir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8074, 5/1417, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/383)*

4- **Mâverdî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; açık olan fuhşî günahlar; uzuvlarla yapılan işler, gizli olanlar ise; kalplerde bulunan inançlardır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; evlâ olan görüş, bu yasaklamanın belirli bir konuya tahsis kılınmayıp, gizli-açık bütün fuhşî muamelelere teşmil edilmesidir. Zira lafız umumî olup, bu yasaklamayı gerektiren çirkinlik ve kötülük mefhumu da genel bir mana iken, bir konuya yoğunlaşmak, delilin hilafına hareket etmek olur. *(Tefsîr-i Kebîr)*

Gerçekten **Fahrurrâzî** *(Rahimehullah)*ın bu tespiti çok yerindedir. Zira ayet-i kerimedeki hitap umumîdir. Artık her mükellefe vacip olan, bütün âdî masiyetlerden uzak durmasıdır.

İsterse bu, millet bakarken zina eden, adam öldüren ve herhangi bir haram işleyenin fiili gibi, insanların gözü önünde açıkça işlenenler kabilinden olsun, isterse de, gizlice zina eden ve hırsızlık yapanın günahı gibi gizlice işlenilen masiyetlerden herhangi biri olsun.

Ayet: 151

Zira böyle yaparak işlediği fuhşun, insanlar tarafından görülmemesini temin eden kişinin bu fiili, son derece cehaletten nâşîdir. O kişi şu hakikatleri bilmez mi ki; yaratıcı onu görmektedir. Ayrıca hafaza melekleri yanlarında bulunup, yaptıklarını kayıt altına almaktadır.

O halde bir kadınla kilitli bir yerde halvette bulunduğu için, insanların görmeyeceğine emin olan bir Müslümana şeytan, kimse görmediği için bir fuhuş yapmasını süslediğinde, o kişi hemen Allah-u Tealâ'nın kendisi üzerinde Rakîb olduğunu, melâike-i kiramın da, yanında hazır bulunduğunu düşünüp, onlardan haya ederek bu günahı terketmelidir.

Kendisine hiçbir zararları dokunamayacak olan zayıf insanlardan utanıp da, kâinatı yaratan Allah-u Tealâ'dan utanmayan kişi, cahil ve deli konumundadır.

Günümüzde işlenen gizli fuhşiyatın en önemlilerinden biri de, rüşvet yemektir. İnsanların gözlerinden korkan bir hasîs insan, kimsenin görmediği yerde, Müslümanların beytü'l-mâl'ına hıyanet etmektedir ki, dini bir yana bırakalım, aklı olan hiçbir kimseye yakışmayacak bu hasîs ve alçakça muamele, haksızı haklı, haklıyı da haksız gösteren çok haince bir işlemdir.

İnsan için dünyadaki en büyük nimet; kendisiyle başbaşa kaldığında, dünya ve ahirette kendisini rezil edecek hiçbir şey yapmadığı için, kendisini vicdânen rahat hissedebilmesidir.

Herhangi bir vesileyle bir göreve gelen kişi, içini rahatlatmak, Allah katında sevabına kavuşmak ve beraberinde bulunan hafaza meleklerini razı kılmak niyetiyle, halka, insânî ve nezîh bir hizmet sunmaya son derece gayret etmelidir.

Hangi konuda olursa olsun, güçsüz ve fakir bir insanın dinen sabit olan bir hakkını aramak için kendisine müracaatına karşı, "Bu gün git, yarın gel!" yaparak geciktiren, haftalar sonra, önünde hiçbir engel kalmamış hazır bir hakkı, birkaç kuruş koparmak için imzalamayan kişilerin bu muamelesi, insanın alnını terletecek şekilde büyük bir hıyanet, hile ve aldatmadır.

Artık Müslümana yakışan; bu gibi gizli fuhşiyattan addedilen şeylerden son derece sakınıp, verilen vazifeyi hakkıyla yaparak, gece ve gündüz, semaya, yüzünü ak edecek ameller yükseltmesidir.

C) Cümle-i celilede geçen: **"Açık ve gizli"** tabirinde şöyle bir incelik vardır:

İnsan, görünen günahlardan sakınıp, gizli günahlardan kaçınmıyorsa, bu, onun açık günahlardan sakınmasının, Allah-u Tealâ'ya kulluk ve taat gayesiyle olmayıp, insanların tenkidinden çekinme amacıyla olduğunu gösterir ki, İslâm'a göre böyle bir zihniyet batıldır.

Hatta insanların kınamasına, Allah-u Tealâ'nın azap ve siteminden daha çok önem veren ve bundan daha ziyade etkilenen kişinin kâfir olmasından korkulur. Fakat içli-dışlı bütün günahları terkedenin bu hareketi, o kişinin, o günahları, Allah-u Tealâ'nın emrine tazim, azabından sakınma ve kulluğuna rağbet niyetiyle bıraktığının göstergesidir. *(Tefsîr-i Kebîr, Hâzin)*

D) Günahın gizlisi de açığı da haram olmakla birlikte, açığı daha büyük günahtır. Çünkü bunda, hem o günahı yapma, hem de açıkça yapma suçu birleşmektedir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٠–عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « كُلُّ اُمَّتِي مُعَافًى اِلاَّ الْمُجَاهِرِينَ، وَاِنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ اَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلاً، ثُمَّ يُصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللهُ ، فَيَقُولُ: يَا فُلاَنُ، عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا ، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ ، وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللهِ عَنْهُ »

130 - "(Günahları) **açıkça işleyenler** (ve zaruretsiz yere yaptıklarını millete anlatanlar) **dışında, bütün ümmetim affolacaktır. Kişinin geceleyin bir iş yapıp, sonra Allah onu örtmüş olduğu halde sabahlayıp: 'Ey felan! Ben dün gece şöyle şöyle yaptım.' demesi,** (günahını) **açıklamaktandır.**

Rabbi onu(n yaptığını) **örtmüşken, kendisi sabahleyin Allah'ın perdesini, kendi üzerinden açıyor."** *(Buharî, Edep:60, No:5721, 5/2254, Müslim, Zühd:8, No:2990, 4/2291)*

١٣١ – عَنْ زَيْدِ بْنِ اَسْلَمَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَجُلاً اعْتَرَفَ عَلَىٰ نَفْسِهِ بِالزِّنَا عَلَىٰ عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَدَعَا لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِسَوْطٍ فَاُتِيَ بِسَوْطٍ مَكْسُورٍ ، فَقَالَ: « فَوْقَ هٰذَا » فَاُتِيَ بِسَوْطٍ جَدِيدٍ لَمْ تُقْطَعْ ثَمَرَتُهُ . فَقَالَ: « دُونَ هٰذَا » فَاُتِيَ بِسَوْطٍ قَدْ رُكِبَ بِهِ وَلاَنَ . فَاَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَجُلِدَ ثُمَّ قَالَ: « يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ آنَ لَكُمْ اَنْ تَنْتَهُوا عَنْ حُدُودِ اللهِ مَنْ اَصَابَ مِنْ هٰذِهِ الْقَاذُورَاتِ شَيْئاً فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللهِ . فَاِنَّهُ مَنْ يُبْدِي لَنَا صَفْحَتَهُ ، نُقِمْ عَلَيْهِ كِتَابَ اللهِ »

131 - **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir adam Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in zamanında, zina yaptığını itiraf edince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir kamçı istetti. Kırık bir kamçı getirilince: **"Bunun fevkında** (daha güçlü bir şey) **getirin!"** buyurdu.

Bunun üzerine kenarı kesilmemiş (yontulmamış) yeni bir kamçı getirilince: **"Bundan aşağı olsun!"** buyurdu. O zaman, yaslanılmak için kullanılarak yumuşayan bir kamçı getirilince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* o kişiye yüz sopa vurulmasını emretti ve o kişiye bu ceza uygulandı.

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:**"Ey insanlar! Allah'ın sınırların**(ı aşmak)**tan vazgeçmeniz**(in zamanı) **muhakkak sizin için çok yanaşmıştır. Kim bu pisliklerden bir şeye bulaşırsa, Allah'ın örtüsüyle örtünsün** (tevbe ve istiğfar edip, ne bize ne de insanlara suçunu açıklamasın)**! Her kim bize**

Ayet: 151

yanını (gizli yüzünü) **açıklarsa, ona Allah'ın kitabını uygularız!"** *(İmam-ı Mâlik, el-Muvatta', Hudûd:2, No:1562, Sh:549)* buyurdu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu zata yüz sopa cezasını uygulattığı gibi, **Mâ'iz el-Eslemî** *(Radıyallahu Anh)*ı recmettikten sonra da, buna benzer tenbihlerde bulunmuştur. Nitekim:

١٣٢–عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ (رضى الله عنه)؛ اَنَّ رَجُلاً مِنْ اَسْلَمَ جَآءَ اِلىٰ اَبِى بَكْرِ الصِّدِّيقِ فَقَالَ لَهُ اِنَّ الْاٰخَرَ زَنىٰ . فَقَالَ لَهُ اَبُو بَكْرٍ: هَلْ ذَكَرْتَ هٰذَا لِاَحَدٍ غَيْرِى؟ فَقَالَ: لاَ. فَقَالَ لَهُ اَبُو بَكْرٍ: فَتُبْ اِلَى اللهِ.وَاسْتَتِرْ بِسِتْرِاللهِ . فَاِنَّ اللهَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِه. فَلَمْ تُقِرَّهُ نَفْسُهُ.حَتىٰ اَتىٰ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ.فَقَالَ لَهُ مِثْلَ مَا قَالَ لِاَبِى بَكْرٍ.فَقَالَ لَهُ عُمَرُ مِثْلَ مَا قَالَ لَهُ اَبُو بَكْرٍ. فَلَمْ تُقِرَّهُ نَفْسُهُ.حَتىٰ جَاءَ اِلىٰ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ: اِنَّ الْاٰخَرَ زَنىٰ. فَقَالَ سَعِيدٌ: فَاَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. كُلُّ ذٰلِكَ يُعْرِضُ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ.

132 - **Said ibni Müseyyeb** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; **Eslem** kabilesinden bir adam, **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*a gelip (kendisini kastederek): "Şüphesiz; rezil ve âdî adam zina yaptı." deyince, **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)* ona:

"Bu meseleyi benden başka kimseye anlattın mı?" diye sordu. O: "Hayır!" deyince, **Ebû Bekir** *(Radıyallahu Anh)* ona: **"Allah'a tevbe et, Allah'ın** (seni gizlemesinin) **örtüsüyle örtün** (çünkü dileseydi bu işi insanlara duyururdu). **Çünkü Allah, kullarından tevbeyi kabul eder."** buyurdu.

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallahu Anh)*ın bu sözünü kabul etmeye nefsi onu ikrar etmedi. (Ebû Bekr-i Sıddîk'ın ümmete çok acıdığını bildiği için sakinleşmedi ve Allah'ın dini hususunda **Hazret-i Ömer**'in daha salâbetli ve sert olduğunu bildiği için) **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)*a gelerek, **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*a dediklerinin bir benzerini ona da dedi.

Ömer *(Radıyallahu Anh)* da ona, **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)*ın dediğinin bir benzerini söyledi.

(Ahiret azabının, dünya azabından daha şiddetli olduğunu kesin bildiği ve kendisine had cezası uygulanarak temizlenmedikçe, iki büyük halifenin bu sözlerinin kendisini kurtaramayacağı endişesinden dolayı) gönlü kanaat getirmeyerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e (mescitteyken) gelip (kendisiyle ilgili olarak): "Şüphesiz; uğursuz adam zina etti!" dedi. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bunun her seferinde, üç defa ondan yüz çevirdi (ikrarını duymak istemedi). *(İmam-ı Mâlik, el-Muvatta', Hudûd:1, No:1552, Sh:545)*

"Müslim"deki **Büreyde** *(Radıyallahu Anh)* rivayetinde, mevzu şöyle devam etmiştir: **Mâ'iz ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Ya Resulâllah! Beni temizle!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona:

١٣٣ - عَنْ بُرَيْدَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: جَاءَ مَاعِزُ بْنُ مَالِكٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ طَهِّرْنِي! فَقَالَ: «وَيْحَكَ ارْجِعْ فَاسْتَغْفِرِ اللهَ وَتُبْ إِلَيْهِ» قَالَ: فَرَجَعَ غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ طَهِّرْنِي! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «وَيْحَكَ ارْجِعْ فَاسْتَغْفِرِ اللهَ وَتُبْ إِلَيْهِ» قَالَ: فَرَجَعَ غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ طَهِّرْنِي! فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مِثْلَ ذٰلِكَ، حَتّٰى إِذَا كَانَتِ الرَّابِعَةُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «فِيمَ أُطَهِّرُكَ؟» فَقَالَ: مِنَ الزِّنَا. فَسَأَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبِهِ جُنُونٌ؟» فَأُخْبِرَ أَنَّهُ لَيْسَ بِمَجْنُونٍ. فَقَالَ: «أَشَرِبَ خَمْرًا؟» فَقَامَ رَجُلٌ فَاسْتَنْكَهَهُ فَلَمْ يَجِدْ مِنْهُ رِيحَ خَمْرٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَبِكْرٌ أَمْ ثَيِّبٌ؟» فَقَالُوا بَلْ ثَيِّبٌ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَزَنَيْتَ؟» فَقَالَ: نَعَمْ. فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ. فَكَانَ النَّاسُ فِيهِ فِرْقَتَيْنِ: قَائِلٌ يَقُولُ: لَقَدْ هَلَكَ. لَقَدْ أَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ. وَقَائِلٌ يَقُولُ: مَا تَوْبَةٌ أَفْضَلَ مِنْ تَوْبَةِ مَاعِزٍ: أَنَّهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ فِي يَدِهِ. ثُمَّ قَالَ اقْتُلْنِي بِالْحِجَارَةِ. قَالَ: فَلَبِثُوا بِذٰلِكَ يَوْمَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً. ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُمْ جُلُوسٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ. فَقَالَ: «اسْتَغْفِرُوا لِمَاعِزِ بْنِ مَالِكٍ». قَالَ: فَقَالُوا: غَفَرَ اللهُ لِمَاعِزِ بْنِ مَالِكٍ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْ قُسِمَتْ بَيْنَ أُمَّةٍ لَوَسِعَتْهُمْ»

133 - **"Yazık sana! Dön Allah'tan mağfiret dile ve tevbe et!"** buyurdu. O, dönüp yakın bir yerde durdu, sonra dönüp gelerek: "Ya Resulâllah! Beni temizle!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona:

"Yazık sana! Dön Allah'tan mağfiret dile ve tevbe et!" buyurdu. O, dönüp yakın bir yerde durdu, sonra tekrar dönüp gelerek: "Ya Resulâllah! Beni temizle!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* aynı cevabı verdi.

Bu durum defaatla tekrarlandı. Dördüncü kere olunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ne hususta seni temizleyeyim?"** diye sordu. O: "Zinadan!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:**"Bunda delilik var mıdır?"** diye sordu. (Ailesine adam göndererek sordurdu.) Deli olmadığı bildirilince:

"İçki içmiş midir?" diye sorması üzerine, bir adam kalkıp ağzını kokladı fakat içki kokusu bulamadı. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bekâr mıdır, dul mudur?"** diye sorunca, onlar: "Duldur, ya Resulâllah!" dediler.

O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Sen zina mı ettin?"** diye sorunca, o: "Evet!" diye cevap verdi. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* recmolunmasını emretti ve o recmolundu.

Bu hadiseden sonra onun hakkında insanlar iki fırkaya ayrıldı, kimisi; "Muhakkak hatası onu çepeçevre kuşatmıştır, artık o helâk olmuştur!" dediler.

Bir kısmı da; "**Mâ'iz**'in tevbesinden daha üstün tevbe olamaz. Çünkü o, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelerek, elini eline koyup: 'Beni taşla öldür!' dedi." dediler. O arada iki veya üç gün geçmişti ki, sahabe-i kiram oturur halde iken Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gelip selam verdi, sonra oturarak:

"Mâ'iz ibni Mâlik için istiğfar edin!" buyurunca, sahabe-i kiram: "Allah, Mâ'iz ibni Mâlik'i affetsin!" dediler. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhakkak o, öyle bir tevbe ile dönüş yapmıştır ki, onun tevbesi bir ümmet arasında bölüştürülseydi, elbette hepsine yeterdi!"***(Müslim, Hudûd:5, No:1695, 3/1321-1322, Buharî, Talâk:10, No:4970, 5/2020, Muhâribîn:7, No:6430, 6/2499)* buyurdu.

Bu hadis-i şeriflerden bazı meseleler anlaşılmaktadır:

1- **Hazret-i Sıddîk, Hazret-i Fârûk** ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, **Mâ'iz** *(Radıyallahu Anh)*a, bu itirafı yapmamasını tavsiye edip, tevbe ve istiğfarı emretmeleri, açıkça delâlet etmektedir ki, had cezası uygulanması gereken büyük günahların mesuliyeti dahi nasûh bir tevbeyle kalkar.

Bu konuda bütün İslâm ulemasının ittifakı vardır. Zira aksi takdirde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ve bu büyüklerin, kişiyi ahiretteki azaba teslim etmeleri söz konusu olur.

2- **Mâ'iz** ve **Gâmidiyye** olarak bilinen kadının, günahtan kurtulma gayelerini gerçekleştirecek olan tevbe teklifiyle kanaat getirmeyip, ikrarda ısrar ederek, recmi tercih etmelerinin izahına gelince:

Bir günah yapıp dünyada cezasını çekenin, ahirete sorumluluğunun kalmayacağı kesindir. Ama bu mesuliyetin tevbeyle kalkacağı muhakkaksa da, tevbenin nasûh olması için, geçmişe pişmanlık, gelecekte yapmamaya kararlılık gibi, birtakım şartlar vardır.

İşte bu zatlar; bu şartlardan birini ihlal etmeleri sebebiyle, günahın sorumluluğundan kurtulamayacakları ihtimalini göz önünde bulundurarak, kesin yolla beratlarını temin etme yolunu tercih etmişlerdir ki, bu da onların ne büyük bir imana sahip olduklarının açık bir göstergesidir.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onların tevbesinin ne derece makbul olduğunu, geçen rivayette ifade buyurmuştur.

3- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ona; "**Aklından şikayeti olup olmadığı**"nı sorması, deliye had cezasının uygulanmayacağını göstermektedir ki, **İbni Abdilberr** *(Rahimehullah)* bu konuda icmâ' bulunduğunu nakletmiştir.

Kâdî Iyaz *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in ona bu suâli yöneltmesi; durumunu örtmek içindir.

Zira akıllı bir kişinin, öldürülmesini gerektirecek bir konuda bu kadar ısrarcı olmasını, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* uzak görmüş ve kendisine bu suâli sorarak, belki ısrarından döner diye ümit etmiştir. Ayrıca ailesine bu

hususta elçi göndererek sordurması, son derece merhametinden ve konunun tesbitindeki aşırı hassasiyetindendir.

4- **"İçki içip içmediği"**ni sorması, sarhoşun ikrarı makbul olmadığı için değil, o halde had cezası uygulanmayıp, ayılmasının beklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

5- **"Bekâr mı dul mu"** sorusu, kendisine hangi cezanın tealluk ettiğini tespit içindir. Zira bu konumda olan bekâra uygulanacak olan had; recm cezası olmayıp, yüz sopa vurmaktır.

Buradaki dul tabiri ise, fıkıhta geçen "Muhsan" tabiriyle eşdeğerde olup, bu vasfa sahip olmak için; akıllı olması, bülûğa ermiş bulunması, Müslüman olması, sahih bir nikâhla evli bulunması ve o nikâhla yaptığı cima'ın, kadının tenâsül uzvunda vuku bulmuş olması gibi şartlar aranmaktadır ki, burası bunların izah yeri değildir.

Ancak anlatmak istediğimiz; İslâm'ın, recm haddini tatbik etmek için, "Dört şahidin aynı anda açıkça görmesi veya bu suçu işleyenin dört kere ayrı ayrı meclislerde itirafta bulunması ve ihsan vasfına hâiz olması" gibi, hemen hemen bir arada bulunması çok nadir olacak şartlar öne sürerek, cezadan yana değil de, caydırmaktan yana olduğunu açıklamaktır.

Nitekim bu hususta geniş tafsilat; Nûr Sûresi:2. ayet-i kerimenin izahında inşaallah gelecektir.

6- Burada, kendisini zina halinde gören dört şahit bulunmadığı için, kendisinin dört kere itirafta bulunması, dört şahit yerine ikame edilmiştir.

Nitekim **"Hidâye"** isimli eserde zikredildiğine göre; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, **Mâ'iz**'i dört kere yanından uzaklaştırıp, onun her keresinde başka bir taraftan gelerek itirafta bulunmasından yola çıkarak şu hükme varmıştır ki; "Böyle bir itirafta bulunanı, dört kere, dört ayrı mecliste ikrar ettirmeden, had cezası uygulanamaz!"

7- **İbni Battâl** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; "Bir günahı açıkça işlemek, Allah ve Resulünün hakkını hafife alma anlamına geldiği gibi, aynı zamanda salih müminlere de bir nevi hakaret ve onlarla inatlaşmaya dönüşür. Gizli yapmakta ise; günahın mesuliyeti aynen bakî ise de, hafife alma ve tahkirde bulunma gibi mefhumlar ortadan kalktığı için, sadece Allah-u Tealâ'nın hakkı kalır.

Allah-u Tealâ ise; rahmeti, gazabını geçmiş bir Zat olup, keremlilerin ekremi olduğundan, dünyada örttüyse, ahirette de rezil etmez. Günahı açık işleyen ise, bütün bu fırsatları kaçırmış olur."

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٣٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَدْنُو أَحَدُكُمْ مِنْ رَبِّهِ حَتَّىٰ يَضَعَ كَنَفَهُ عَلَيْهِ ، فَيَقُولُ: عَمِلْتَ كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ . وَيَقُولُ: عَمِلْتَ كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ ، فَيُقَرِّرُهُ ثُمَّ يَقُولُ: إِنِّي سَتَرْتُ عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا فَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ »

Ayet: 151

134 - **"Sizin biriniz, Rabbin**(in lütuf ve rahmetin)**e o kadar yanaşır ki,** (meleklere dahi onun günahını duyurmamak için) **kenefini** (affını ve örtüsünü) **üzerine koyar** (ona lütfuyla muamele yaparak acır) **da: 'Şöyle şöyle yaptın değil mi?' diye sorar. O: 'Evet!' deyince, Allah-u Tealâ: 'Şöyle şöyle de yaptın değil mi?' diye tekrar sorar. O yine 'Evet!' der.**

Allah-u Tealâ ona bu günahlarını ikrar ettirdikten sonra: 'Bunları dünyada senin hakkında örten benim! Bu günde seni ancak ben affederim!' buyurur." *(Buharî, Edep:60, No:5722, 5/2254, Müslim, Tevbe:8, No:2768, 4/2120)*

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre; bir günahı dünyada örtüp, ahirette açmak Allah-u Tealâ'nın her şeyi kaplayan rahmetine, yakışmaz.

Artık gizlice günah yapanlar, Allah-u Tealâ'nın rahmetinin genişliğiyle ferahlanıp tevbe etsinler, Allah'tan korkmayıp, kuldan utanmayarak açıkça günah işleyenler ise; dilediği kulları hakkında geçerli olan İlâhî va'idden sakınsınlar! *(Muhammed Zekeriyya el-Kandehlevî el-Medenî, Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta-i Mâlik, Hudûd:1, No:1524, 15/244-253, Hudûd:2, No:1534, 15/320-325, Nevevî, Şerh-u Sahîh-i Müslim: 11/199-200, İbni Battâl, Şerh-u Sahîhi'l-Buharî:9/262-264)*

E) Bazı günahlar kalpleri rahatsız ettiği için, insanın içinde gizli kalıp, tatbikat sahasına çıkmasa da bu, sahibinin iyi bir insan olduğu anlamına gelmez. Çünkü o, anî bir engelle karşılaştığından maksadına ulaşmamış olabilir.

Nitekim geceleyin bir saldırıyı veya zinayı tertipleyip yapmaya yönelen bir kişi, iradesi dışında bir hadiseyle karşılaştığı için, o işi yapamadığı takdirde bu masiyeti, içinde gizli saklamış olur. Zira günahlardan, gizli olanın da sorumluluğu vardır.

Nitekim bir yere hicret eden kişi, bu hicreti Allah için yapmaz, yahut salih bir amele niyet etmeyip, fısk-u fücûr veya haksız saldırı gibi kasıtlarla yola çıkarsa bu da gizli bir fuhuş niteliği taşır. Bundan dolayı:

(وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ ... (١٢٠)) **"Günahın açığını da gizlisini de bırakın!"** *(En'am Sûresi:120'den)* buyrulmuştur.

F) Burada birisinin aklına; "Bu ayet-i kerime ve benzerleri, insanın, içinden geçirdiklerinden de sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Halbuki **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٣٥ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... وَمَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ . وَاِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ »

135 - **"...Bir kötülük yapmak isteyip de yapmayana yazılmaz, yaparsa yazılır."** *(Müslim, İman:59, No:130, 1/118, Buhari,Tevhid:35, No:7062, 6/2724, Tirmizi,Tefsir:7, No:3073, 5/265, Dârimî, Rikak:70, No:2684, 2/777, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:2001, 1/488)* hadis-i şerifi, kişinin, içinden geçirdiği şeylerden sorumlu olmayacağını ifade etmektedir." şeklinde bir suâl gelirse, şöyle cevap verilir:

Hadis-i şerifte mesuliyeti nefyedilen kasıtlar; insanın gayr-i ihtiyarî içinden geçip, tatbikat sahasına çıkarmadığı düşüncelerden ibarettir.

Bu ayet-i kerimede gizli olduğu bahsedilen günahlar ise; kişinin, içinden geçen düşünceyle yetinmeyip, bilfiil o düşüncesini gerçekleştirmeye teşebbüs ederek sebeplerine başvurması velâkin isteği dışında bir nedenle o işin gerçekleşmemesidir. *(Ebû Zehre)*

BEŞİNCİSİ: (وَلَاتَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلاَّ بِالْحَقِّ) **"Bir hak olmadıkça, Allah'ın yasakladığı nefsi katletmeyin."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Cümle-i celilede geçen; **"Nefs"** tabiri, cins manasını ifade eden harf-i ta'rif ile geldiğinden, istiğrâk manasını ifade eder ki bu, bütün insanların bu hükme dahil olduğu anlamına gelir.

Bu tabirin **"Allah'ın haram kıldığı"** vasfıyla tavsîfi, tahrimin te'kidini ifade etmektedir ki, insan öldürme hususundaki yasaklama, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* dan beri süregelen bir tahrimdir.

2- Ayet-i celilede geçen **"Tahrim"** ifadesi hakkında bazı meseleler vardır:

A) Bu kelime iki türlü tefsir edilebilir:

1- "Şer'î manada haram kılma" anlamında kabul edilmesi, meşhur olan görüştür ki, bu durumda yasaklamayı nefse bağlamak, mananın anlaşılacağına olan güvenden meydana gelmektedir. Zira tahrim ve tahlil (yasaklama ve serbest etme) gibi hükümler, varlıkların öz kendileriyle ilgili olmayıp, onlarda bulunan bir manayla alâkadar olur. Nitekim:

(اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ...(٢)) **"Davarlar cinsinden olan hayvanlar size helâl edildi."** *(Mâide Sûresi:2'den)* kavl-i şerifinde, bu hayvanların yenmesinin helâl edilmesi mevzuubahis olduğu gibi, burada da yasaklanan, bir cana kıyılmasıdır.

2- Bu tahrimi, "Muhterem (saygıdeğer) kılma" manasında tefsir edenler de olmuştur ki, **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٣٦–عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اَللّٰهُمَّ اِنِّى اُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا»

136 - **"Ey Allah'ım! Ben onun** (Medine-i münevvere'nin), **siyah taşlı iki tepesinin arasını haram kılıyorum!"** *(Buharî, Cihad:70, No:2732, 3/1058)* ifade-i nebeviyyesi bu anlamdadır.

Zira **Hanefî** mezhebimize göre; ağacının koparılma ve avının avlanma yasağı gibi, **Medine-i Münevvere**'ye ait; özel hükümler yoktur.

B) Ebussuud Efendinin beyanına göre; Allah-u Tealâ'nın, bir canın öldürülmesini haram kılması, iki yolla olur:

1- Müslüman olmak, insanın canını ve malını korumasının başlıca sebebidir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٣٧ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: «اُمِرْتُ اَنْ اُقَاتِلَ النَّاسَ حَتّٰى يَشْهَدُوا اَنْ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ. وَيُؤْمِنُوا بِى وَبِمَا جِئْتُ بِهِ. فَاِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّى

دِمَائَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ »

137 - **"İnsanlar, Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına şahitlik edip, bana ve getirdiklerime inanıncaya kadar onlarla savaşmamla emrolundum. Bunu yaptıkları zaman, haklı bir sebep müstesna; kanlarını ve mallarını benden korurlar. Yine de hesapları Allah'a aittir."** *(Müslim, İman:8, No:21/34, 1/52, Buharî, Zekât:1, No:1335, 2/507)* hadis-i şerifi, iki şehadeti kabul ederek İslâm'a girenlerin can ve mal emniyeti kazandıklarına delâlet etmektedir.

2- Bir canın öldürülmesini haram kılan ikinci sebep; Müslümanlarla diğerleri arasında yapılan ahit ve sözleşmedir ki, İslâm yurdunda ahd-ü emanla ikamet eden ehl-i kitabın hükmü budur. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu kişilerin öldürülmesini de şiddetle reddetmiştir.

Nitekim **Ebû Bekre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٣٨ – عَنْ أَبِي بَكْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ قَتَلَ مُعَاهَداً فِي غَيْرِ كُنْهِهِ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ »

138 - **"Hakikatine vakıf olmadan** (vakitsiz ve meşru nedensiz) **bir zimmîyi öldürene Allah cenneti haram kılar!"** *(Ebû Davud, Cihad:165, No:2760, 2/92, Nesâî, Kasâme:14, No:4761, 8/393, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:20405, 7/306)* hadis-i şerifi, zimmînin de Müslüman gibi, katlini mubah kılacak bir neden olmadan öldürülmesini yasaklamıştır.

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٣٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَلاَ مَنْ قَتَلَ نَفْساً مُعَاهَدَةً لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ فَقَدْ أَخْفَرَ بِذِمَّةِ اللهِ فَلاَ يُرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ ، وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ سَبْعِينَ خَرِيفاً »

139 - **"Allah ve Resulünün zimmet ve güvencesine sahip olan ahitli bir kişiyi öldüren, muhakkak Allah'ın güvencesine ihanet etmiş olur. Bu yüzden, yetmiş senelik mesafeden hissedilen cennetin kokusu kendisine koklatılmaz."** *(Tirmizî, Diyât:11, No:1403, 4/20, İbni Mâce, Diyât:32, No:2687, 2/896)* buyurmuştur.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Ancak hak ile müstesna"** ifade-i celilesindeki **"Hak"** tabiri, lügat itibarıyla; "Batılın zıttı" anlamına gelir ki bu, şeriat hükmünde; hevâ ve şehvetten berî olan akl-ı selim sahipleri nezdinde bir aslı olduğu sabit olan hususlardır.

Bazen bu, adam öldürmenin haramlığı gibi, bütün şeriatların ve akılların kabulünde ittifak ettiği bir husus olabileceği gibi, bazen de; Yahudilere cumartesi günü balık avlamanın yasaklığı gibi, belirli bir zamana ve ümmete has bir şeriatın özel mensupları katında gerçekliği sabit olan hususî bir konu olabilir.

İslâm dininde bu tabir, İslâm'ın bakış açısı itibarıyla, mahiyetinde gerçeklik mefhumu bulunan meselelere itlak olunmuştur ki, Kur'an-ı Kerim, Sünnet-i Nebeviyye ve İcmâ'-ı sahabede, bu hakkın nelerden ibaret olduğu belirtilmiştir, şöyle ki:

A) Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de geçen ayet-i kerimeler:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ ... (١٧٨)) **"Ey iman edenler! Kısas size yazıldı."** *(Bakara Sûresi:178'den)* kavl-i şerifiyle, adam öldürenin velisinin diyete razı gelmemesi halinde, katilin öldürülmesi emredilmiş,

﴿ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ... (٣٣) ﴾

"Allah ve resulüyle harbedip, yeryüzünde fesada koşanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya elleri ve ayaklarının çapraz kesilmesi ya da (bulundukları) **yerden sürülmeleridir."** *(Mâide Sûresi:33'den)* kavl-i kerimiyle de:

Yol kesip, adam öldürme ve mal yağmalama kastında bulunan eşkiyanın öldürülmesine, engelleme yolu üzere müsaade edilmiştir. Fakat bu kasıtlarından vazgeçmeleri halinde, katle müstehak olmazlar. Yine böylece:

﴿ وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ ... (٩) ﴾

"Müminlerden iki taife savaşırlarsa, aralarını bulun! Eğer onlardan biri, diğerine karşı azgınlık ederse, azan taifeyle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın!" *(Hucurât Sûresi:9'dan)* kavl-i şerifi, bâğîlerle savaşmayı emretmiştir ki, savaşta adam öldürmekten kaçınılamayacağı aşikârdır.

Hazreti Ali Efendimizin, Havâric'le savaşması bu kabildendir. *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an)*

B) Hanefî mezhebimize göre; bu konunun sünnetten delili, **Abdullah ibni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen şu hadis-i şeriftir:

١٤٠ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ: اَلنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالثَّيِّبُ الزَّانِي وَالْمُفَارِقُ لِدِينِهِ التَّارِكُ لِلْجَمَاعَةِ »

140 - **"Allah** (-u Tealâ) **dan başka hiç bir ilâh bulunmadığına ve benim Allah'ın resulü olduğuma şahitlik etmekte olan müslüman bir kimsenin kanı, şu üç şeyden birinin dışında helâl olmaz. Bu üç şey de: 'Cana can** (katilin, öldürdüğü bir kimsenin hayatı karşılığında öldürülmesi), **zina eden evli** (evli iken zina etmek), **dinden çıkıp, cemaatı terkeden** (İslâm camiasından çıkmak ve irtidat etmek)." *(Buharî, Diyât:5, No.6484, 6/2521)*

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; **Hazreti Osman** *(Radıyallahu Anh)*, kendisini şehit etmeye teşebbüs edenlere:

١٤١ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: اِنَّ عُثْمَانَ (رضى الله عنه) اَشْرَفَ عَلَىٰ اَصْحَابِهِ وَهُوَ مَحْصُورٌ فَقَالَ: عَلاَمَ تَقْتُلُونِى؟ فَاِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ اِلاَّ بِاِحْدَىٰ ثَلاَثٍ؛ رَجُلٌ زَنَىٰ بَعْدَ اِحْصَانِهِ فَعَلَيْهِ الرَّجْمُ ، اَوْ قَتَلَ عَمْداً فَعَلَيْهِ الْقَوَدُ ، اَوِ ارْتَدَّ بَعْدَ اِسْلاَمِهِ فَعَلَيْهِ الْقَتْلُ ». فَوَاللهِ مَا زَنَيْتُ فِى جَاهِلِيَّةٍ وَلاَ اِسْلاَمٍ ، وَلاَ قَتَلْتُ اَحَداً فَاُقِيدَ نَفْسِى مِنْهُ ، وَلاَ ارْتَدَدْتُ مُنْذُ اَسْلَمْتُ ، اِنِّى اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَاَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

141 - **"Beni neye dair öldürüyorsunuz? Halbuki ben Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in: 'Müslüman bir kişinin kanı, üç şeyin birinden başka bir sebeple helâl olmaz:**

1- Muhsan olduktan sonra zina eden kimseye recm gerekir,

2- Kasten öldürene kısas gerekir,

3- İslâm'dan sonra mürtet olana katl gerekir.' buyurduğunu işittim!

Vallahi ben, ne cahiliyette ne de İslâm'da zina etmedim, kimseyi de öldürmedim ki, ona karşılık kısası kabul edeyim. İslâm'ı kabul ettikten sonra da hiç irtidât etmedim! Şüphesiz ben, Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahitlik ederim!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:452, 1/139)* diye sordu.

Bu hadis-i şerifte belirtilen üç maddeye ilaveten ulema bazı hususlar beyan etmişlerdir:

a) Büyü yapanın öldürülmesi, bazı hadis-i şeriflerde emredilmişse de,

Hanefî fukahası, bu öldürülme emrini iki şekilde değerlendirmişlerdir:

1- Yaptığı haramı helâl sayma veya Kur'an-ı Kerim'i mezbeleye atma, yahut kan ve idrarla yazma gibi herhangi bir nedenle kâfir olan büyücünün öldürülmesi, zaten dinden dönmesi sebebiyle olduğundan geride geçen hadis-i şerife dahildir.

2- Kâfir olmayıp da, insanlara zarar verdiği sabit olan sâhirin öldürülmesi ise, bir önceki ayet-i kerimede geçen: **"Yeryüzünde fesada gayret"** mefhumuna dahil olması itibarıyladır, yoksa sadece mücerred sihir fiilini icrası, katli hususunda müstakil bir sebep teşkil etmez.

Tabi ki bunun ya kendi ikrarı veya delille ispatı şarttır. Bu durumda tevbe için kendisine mühlet verilmez. Ancak yakalanmadan evvel kendi tevbe ederse, kabul edilir. Bu konuda müslim ve zimmî eşittir. *(İbni Hümâm, Fethu'l-Kadîr:4/408, İbni Âbidîn:1/31, 3/295-296)*

b) Kendilerince sabit birtakım hadis-i şeriflere dayanan, üç mezhebin müctehidi; kendisine mühlet verildiği halde, vakti geçinceye kadar namazı terkedenin katline fetva vermişler, fakat bunun illeti hakkında kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir:

1- **Mâlikî** mezhebinin meşhur görüşü ve **Şâfi'î** mezhebi; bunun, hadden (kâfir kabul edilmese de ceza olarak) tatbik edildiği,

2- **Hanbelî** mezhebinin meşhur görüşü ise, kâfir olduğu için uygulandığı yönündedir ki, birçok hadis-i şerifin sarih beyanı bu yöndedir.

Namazı terkedenin kâfir olmadığını savunan cumhûr'un delili ise; bu konuda olduğu gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ittifakla dinden çıkarmayacağı sabit olan diğer bazı konularda da "Küfr" tabirini kullanmış olmasıdır.

Nitekim **Abdullah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٤٢–عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: « سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ »

142 -**"Müslümanla sövüşmek fasıklık, savaşmak ise kâfirliktir."** *(Buhârî, İman:35, No:48, 1/27)* hadis-i şerifinde geçen kâfirliğin, hakiki kâfirlik olmadığı, herkesçe bilinmektedir. Zira geride zikredilen ayet-i kerimede; birbiriyle savaşan iki taifenin kâfir olmadığı açıkça belirtilmiştir.

Yine böylece; **Cerîr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٤٣–عَنْ جَرِيرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَيُّمَا عَبْدٍ اَبَقَ مِنْ مَوَالِيهِ فَقَدْ كَفَرَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْهِمْ »

143 - **"Efendilerinden kaçan her hangi bir köle, onlara geri dönünceye kadar muhakkak kâfir olmuştur."** *(Müslim, İman:31, No:68, 1/83)* buyurmuştur ki, buradaki küfürden maksadın; "Küfrân-ı nimet (iyilik kıymeti bilmeyerek nankörlük yapmak)" anlamında olduğu, izaha muhtaç değildir.

Dolayısıyla; namazı terkedenler hakkında vârid olan "Küfür" ifadeleri de, "İslâm'dan çıkaran hakiki kâfirlik" şeklinde tefsir edilmemelidir.

Nitekim **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٤٤ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْعِبَادِ . فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ ، لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اِسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ؛ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَهْدٌ اَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَاْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَهْدٌ . اِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَاِنْ شَاءَ اَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ »

144 - **"Allah-u Tealâ beş vakit namazı, kullar üzerine farzetmiştir. Her kim onlardan hiçbirini, değerlerini küçümseyerek terketmezse, Allah indinde onu cennete girdireceğine dair kendisi lehine bir söz vardır.**

Bunları kılmayana ise, Allah indinde bir ahid yoktur. Dilerse azapeder, isterse onu cennete sokar!" *(İmam-ı Mâlik, el-Muvatta', Salâtü'l-leyl:3, No:270, Sh:77, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22783, 8/404, Abdürrezzâk, el-Musannef, No:4575, 3/5)*

3- **Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)*, bu bapta zikrettiğimiz hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, öldürülmeyi haklı kılacak konuları üç meseleye hasretmesinden yola çıkarak, "Namazı terkeden kişinin öldürülmeyeceği" görüşünü savunmuştur.

c) Bazı ulema; herhangi bir hayvanla zina edenin öldürülmesi gerektiğine dair fetva vermişlerse de, ekseri fukaha, geride geçen **İbni Mesud** *(Radıyal lahu Anh)* hadisine dayanarak; öldürülmeyeceği görüşünü tercih etmişlerdir.

d) Cumhûr-u fukaha; livata yapanın cezasını, aynı zina yapan gibi; "Bekârsa sopa, evliyse recm" olarak değerlendirmişlerse de, **Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)*, bunda ta'zîr cezası (şer'an ölçüsü belirlenmemiş olup, suçluyu, işlediği suçtan caydıracak nitelikte bir ceza) bulunduğunu söylemiştir.

Fakat bu suçu tekrarlayanın katline fetva verilmesi, **Hanefîler** katında kabul görmüştür. *(Fethu'l-Kadîr:4/150, Zeyla'î, Tebyînü'l-hakaik:3/180, İbni Âbidîn:3/155)*

e) **Ebû Said el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٤٥ – عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِذَا بُوِيعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا»

145 - **"İki halifeye bî'at edilirse, onlardan diğerini** (ikinciyi) **öldürün!"** *(Müslim, İmaret:15, No:1853, 3/1480)* buyurmuştur ki, **İmam-ı Nevevî** *(Rahimehullah)* bunun izahında; "Öldürmekten başka bir yolla engellemek mümkün değilse, Müslümanların güçlerini zayıflatmamak ve birliğini dağıtmamak için, bu hüküm meşru edilmiştir." demiştir.

İşte bu sayılanlar, **İbni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)* hadisinde geçen üç maddeye ilaveten vârid olan naslardır ki, ulema bunlar hakkında ihtilaf etmiştir. Onlardan ölüm fetvası verenler; o sebepleri bu cümle-i celilede geçen: **"Ancak hak ile müstesna!"** kavl-i şerifindeki istisna kaydına dahil kılmışlardır.

Bu nedenleri, ölümü mucip meşru sebep kabul etmeyenler ise; **İbni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen, ittifaka mazhar hadis-i şerifin daha kuvvetli olduğunu savunmuşlardır.

C) Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre:

١٤٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ. قَالَ عُمَرُ لِأَبِي بَكْرٍ (رضى الله عنهما) كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ،

وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أُمِرْتُ اَنْ اُقَاتِلَ النَّاسَ حَتّٰى يَقُولُوا لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ ، فَمَنْ قَالَ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ عَصَمَ مِنّى مَالَهُ وَنَفْسَهُ اِلاَّ بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ» فَقَالَ: وَاللهِ لَاُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَاِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ ، وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِى عِقَالاً كَانُوا يُؤَدُّونَهُ اِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ . فَقَالَ عُمَرُ: فَوَاللهِ مَا هُوَ اِلاَّ اَنْ رَاَيْتُ اللهَ قَدْ شَرَحَ صَدْرَ اَبِى بَكْرٍ لِلْقِتَالِ فَعَرَفْتُ اَنَّهُ الْحَقُّ »

146 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* vefat edip, ardından **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)* halife seçilince, Araplardan kâfir olan birtakım kabileler oldu. (**Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallahu Anh)* onlarla, özellikle de zekât vermeyenlerle savaşmak istediğinde) **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* ona:

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Lâilâhe illâllah deyinceye kadar, insanlarla savaşmamla emrolundum! Bu kelimeyi söyleyen, benden; malını ve canını korumuştur, ancak hakkıyla müstesna! Yine de hesabı Allah'a aittir."** buyurmuşken, sen insanlarla nasıl savaşırsın?" deyince, o:

"Vallahi; namazla zekâtın arasını ayıranla savaşırım! Çünkü zekât malın hakkıdır. Evvelce Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **e ödedikleri zekâttan bir oğlak bile eksik etseler, o yüzden onlarla savaşırım!"** diye cevap verdi. Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallahu Anh)*:

"Vallahi onun bu cevabı karşısında ben, Allah-u Tealâ'nın, Ebû Bekr'in gönlünü cihad için şerhettiğini gördüm ve onun görüşünün hak olduğunu anladım." demiştir. *(Buharî, İ'tisâm:2, No:6855, 6/2657, Müslim, İman:8, No:20, 1/51, 52, Ebû Davud, Zekât:1, No:1556, 1/486)*

İşte topluca zekâtı vermemeye kalkışanlarla savaşmak, icmâ-ı sahabe ile kabul görmüştür.

4- İnsan öldürmek, daha önce nehyedilen fuhşiyattan olmakla beraber, bu cümle-i celilede tek başına nehyedilmiştir ki bu hususta iki hikmet açıklanmıştır:

A) Onun, fuhşî işlerin ve büyük günahların en büyüklerinden olduğunu ifade etmek suretiyle, bir cana kıymanın ne kadar büyük bir suç olduğunu ortaya koymak için, böyle yapılmış olabilir.

Nitekim **Abdullah ibni Amr ibni Âs** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen:

١٤٧ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَتْلُ مُؤْمِنٍ اَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا »

147 - **"Nefsim, yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, elbette bir mümini öldürmek, Allah indinde bütün dünyanın zevalinden daha**

büyüktür." *(Nesâî, Tahrim:2, No:3997, 7/94)* hadis-i şerifi, bu işin ciddiyetini açıklamaktadır.

Seleme ibni Kays *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir:

١٤٨–عَنْ سَلَمَةَ بْنِ قَيْسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: «إِنَّمَا هُنَّ أَرْبَعٌ لاَ تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئاً ، وَلاَ تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَلاَ تَسْرِقُوا وَلاَ تَزْنُوا»

148 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, vedâ haccı'nda şöyle buyurmuştur: **"Bu günahlar dört tanedir: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın! Allah'ın haram kıldığı canı, haklı olmadan öldürmeyin! Çalmayın ve zina yapmayın!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:19011, 12, 7/18, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:11373, 6/422, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:6317, 7/39, Hakim, el-Müstedrek, No:8033, 4/391)*

Câbir ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur ki, bu üç ayet-i kerimede beyan edilen **"On emr"**in, özellikle de adam öldürme günahıyla ilgili cezanın Tevrât'taki izahı, bu rivayette mevcuttur:

١٤٩–عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «فِيمَا أَعْطَى اللهُ تَعَالَىٰ مُوسَىٰ فِي الْأَلْوَاحِ الْأُولَىٰ فِي أَوَّلِ مَا كُتِبَ عَشَرَةُ أَبْوَابٍ؛ يَا مُوسَىٰ لاَتُشْرِكْ بِي شَيْئاً فَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَتَلْفَحَنَّ وُجُوهَ الْمُشْرِكِينَ النَّارُ ، وَاشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ أَقِكَ الْمَتَالِفَ وَ أُنْسِي لَكَ فِي عُمُرِكَ وَأُحْيِيكَ حَيَاةً طَيِّبَةً وَأُقَلِّبُكَ إِلَىٰ خَيْرٍ مِنْهَا ، وَلاَ تَقْتُلِ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمْتُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، فَتَضِيقَ عَلَيْكَ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا وَالسَّمَاءُ بِأَقْطَارِهَا وَتَبُوءَ بِسَخَطِي فِي النَّارِ ، وَلاَ تَحْلِفْ بِاسْمِي كَاذِباً وَلاَ آثِماً فَإِنِّي لاَ أُطَهِّرُ وَلاَ أُزَكِّي مَنْ لَمْ يُنَزِّهْنِي وَلَمْ يُعَظِّمْ أَسْمَائِي ، وَلاَ تَحْسُدِ النَّاسَ عَلَىٰ مَا أَعْطَيْتُهُمْ مِنْ فَضْلِي وَلاَ تُنَغِّصْ عَلَيْهِمْ نِعْمَتِي وَرِزْقِي فَإِنَّ الْحَاسِدَ عَدُوٌّ لِنِعْمَتِي، رَادٌّ لِقَضَائِي سَاخِطٌ لِقِسْمَتِي الَّتِي أَقْسِمُ بَيْنَ عِبَادِي ،وَمَنْ يَكُنْ كَذَلِكَ فَلَسْتُ مِنْهُ وَلَيْسَ مِنِّي ، وَلاَ تَشْهَدْ بِمَا لَمْ يَعِ سَمْعُكَ وَيَحْفَظْ عَقْلُكَ وَيَعْقِدْ عَلَيْهِ قَلْبُكَ فَإِنِّي أُوقِفُ أَهْلَ الشَّهَادَاتِ عَلَىٰ شَهَادَاتِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، ثُمَّ سَائِلُهُمْ عَنْهَا سُؤَالاً حَثِيثاً ، وَلاَ تَزْنِ وَلاَ تَسْرِقْ وَلاَ تَزْنِ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ؛ فَأَحْجُبَ عَنْكَ وَجْهِي وَتُغْلَقَ عَنْكَ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَأَحْبِبْ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ ، وَلاَ تَذْبَحْ لِغَيْرِي فَإِنِّي لاَ أَقْبَلُ مِنَ الْقُرْبَانِ إِلاَّ مَا ذُكِرَ عَلَيْهِ اسْمِي وَكَانَ خَالِصاً لِوَجْهِي ،

وَتَفَرَّغْ لِي يَوْمَ السَّبْتِ وَفَرِّغْ لِي آنِيَتَكَ وَجَمِيعَ أَهْلِ بَيْتِكَ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ يَوْمَ السَّبْتِ لَهُمْ عِيداً ، وَاخْتَارَ لَنَا الْجُمُعَةَ فَجَعَلَهَا لَنَا عِيداً »

145 - **"Allah-u Tealâ'nın, Musa** *(Aleyhisselâm)***a verdiği ilk levhalarda yazılanın başında on bap vardır:**

1- Ey Musa! Bana hiçbir şeyi ortak koşma! Zira benim tarafımdan: 'Müşriklerin yüzlerini ateş şiddetle yakar!' şeklinde bir söz hak olmuştur.

2- Bana ve ana-babana şükret ki, seni teleflerden koruyayım, ömrünü uzatayım, tertemiz bir hayatla yaşatayım ve (ölümünden sonra, dünya hayatından) **daha iyisine döndüreyim!**

3- Haram kıldığım nefsi, haksız yere katletme ki, genişliğine rağmen yeryüzü sana dar gelmesin. Kenar-köşesiyle gök seni darlatmasın ve ateşte gazabıma uğramayasın!

4- Ne yalancı, ne de günahkâr olarak benim adıma yemin etme! Zira Ben, Beni tenzih etmeyeni ve isimlerime tazim etmeyeni, asla temizlemem!

5- Fazl-u keremimden kendilerine verdiğim (rütbeler) **yüzünden insanlara haset etme, nimetimi ve rızkımı onlara bulandırma** (huzurlarını bozma, ağız tadlarını kaçırma)**! Zira hasetçi, nimetimin düşmanıdır, hükmümü reddedicidir, kullarım arasındaki taksimime kızıcıdır. Kim böyle olursa, Ben ondan değilim, o da Benden değildir!**

6- Kulağının duymadığı, aklının bellemediği ve kalbinin kanaat getirmediği şeye şahitlik yapma! Zira Ben, kıyamet günü, şahitlik yapanları, (dünyada) **yaptıkları şahitliklerine vâkıf kılıp sonra onlara çok süratli bir sorgu-suâl yapacağım!**

7- Zina yapma! Hele komşunun karısıyla zina hiç yapma ki, senden Cemâlimi hicaplamayayım, gök kapıları sana kapatılmasın! Kendin için yapılmasını istediğini, insanlar için de iste! (Kendi hanımına fenalık yapılmasını istemediğin gibi, başkasına da isteme!)

8- Hırsızlık yapma!

9- Benden gayrisi için kurban kesme! Zira Ben, kurbanlardan, ancak üzerine ismim anılan ve Zat'ım için halis olanları kabul ederim!

10- Cumartesi gününü bana (ibadet için) **ayır, kaplarını ve bütün ehl-i beytini de Benim için tefriğ et** (pişirmekle meşgul olma ve hanımına yaklaşma)**!"**

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allah-u Tealâ, Cumartesi gününü onlara bayram kıldı, bizim için de Cuma'yı seçip, onu bize bayram yaptı."** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, No:241, 3/265-266, Vâhidî, el-Vesît:2/337)* buyurdu.

İşte bu on emrin önemine binaen, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu hususta insanlardan bî'at istemiştir.

Nitekim **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٥٠ – عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ يُبَايِعُنِي عَلَىٰ هٰـؤُلَآءِ الْآيَاتِ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ حَتَّىٰ خَتَمَ الْآيَاتِ الثَّلَاثَ فَمَنْ وَفَىٰ فَاَجْرُهُ عَلَى اللهِ وَمَنِ انْتَقَصَ شَيْئًا اَدْرَكَهُ اللهُ بِهَا فِي الدُّنْيَا كَانَتْ عُقُوبَتُهُ وَمَنْ اُخِّرَ اِلَى الْآخِرَةِ كَانَ اَمْرُهُ اِلَى اللهِ اِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَاِنْ شَاءَ غَفَرَلَهُ»

150 - **"Bu ayetler**(le amel etmek) **üzere bana kim bî'at edecek?"** buyurması akabinde bu ve peşindeki iki ayet-i kerime'yi okuyup, üç ayet-i kerime'yi bitirdikten sonra: **"Kim, bu bî'atında vefakâr olursa, onun ecri Allah'a aittir. Her kim bir şeyi noksan eder de, Allah da ona karşılık kendisine, dünyada bir bela verirse, o onun cezası** (keffareti) **olur.**

Her kim(in cezası) **ahirete bırakılırsa, onun işi Allah'a kalır; dilerse ona azabeder, isterse de onu affeder."** *(Hâkim, el-Müstedrek, Tefsîr:6, No:3240, 2/348, İbni Ebî Hâtim, No:8077, 5/1417-18, Tirmizî, Hudûd:12, No:1439, 4/45, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22741, 8/394)* buyurdu.

B) Adam öldürmenin, bazı durumlarda günah olmayacağı belirtilmek için istisna gerekmiş, fuhşiyâttan hiçbirisi ise istisna edilemeyeceğinden bu konu, müstakil olarak işlenmiştir. *(Tefsîr-i Kebîr, Hâzin)*

ALTINCISI: (ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) **"İşte anlayasınız diye O, size bunları emretti."** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

1- Cümle-i celilede geçen ism-i işaret, bu ayet-i celilede geçen beş emre işaret etmektedir. Bu işarette bulunan uzaklık manası, şer'î teklifler arasında, bu beş emrin tabakasının üstünlüğüne delâlet etmektedir.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Tavsiye"** kelimesi, kuvvetlice emretme manasında olup, **Fahrurrâzî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu tabirin tercih edilişi, lafzında bulunan lütuf ve esirgeme manasından dolayı, mükellefin kalbini kabullenmeye yaklaştırmak içindir.

3- Ayet-i celilenin sonunda geçen: **"Ola ki akledersiniz!"** cümle-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Bu cümle-i celileye birçok mana verilmiştir:

1- "Bunların size haram kılındığını anlar ve bilirsiniz."

2- "Anlayanın yapması gerekeni yaparsınız ki o da, azabı mucip olan bu haramları terketmenizdir." *(Mâverdî)*

3- "Ola ki siz, bahsedilen çirkinlikleri işlemekten nefislerinizi yegane engelleyecek olan akıllarınızı kullanırsınız." *(Ebussuud, Âlûsî)*

4- "Ola ki siz, rüşd-ü kemâle ererek, hakka isabet edersiniz (doğruyu bulursunuz)." Zira, rüşd; aklın olgunlaşması manasındadır ki, doğruya isabet, aklın kemâl bulmasından başka bir şeyle izah edilemez. *(Beyzâvî, Konevî)*

5- "Ola ki siz, bu emirlerin din ve dünya bakımından ne büyük faydalar ihtiva ettiğini anlayıp da, gereğini yaparsınız." *(Tefsîr-i Kebîr, Hâzin)*

6- "Size bu vasiyeti yaptı ki, akıllıların yolu üzere yürüyebilmekten ümitvâr olasınız." *(Bika'î)*

B) Bu vasiyetin sonunda, akıl, bir sonraki vasiyetin sonunda ise, düşünme tabirinin getirilmesinin hikmeti şöyle açıklanmıştır:

Bu ayet-i celilede yasaklanan "Şirk, çocukları öldürme, zinaya yaklaşma ve adam öldürme" gibi konular, Arapların hiç çekinmeden yaptığı şeyler olduğundan, burada "İyi anlayış" tabiri tercih edilmiştir. Zira mutlak manada akılları sabit olduğundan, bu vasiyetler yapılarak, anlayışlarının kemâle erdirilmesi kastedilmiştir.

Bir sonraki ayet-i celilede emredilmiş olan; "Ölçüyü, tartıyı tam yapma, doğru konuşma ve ahde vefalı olma" gibi hususlar, cahiliyet Araplarının da güzel gördüğü meseleler olduğundan, orada "Tezekkür" tabiri getirilmiştir ki bu, bildikleri konuyu yâd ederek, o bilgide sebat etmelerini temin için tercih edilmiştir. *(Şihâb)*

C) Ayet-i celilenin sonunda, muhatapların akıllanmaya davet edilmeleri, yaptıkları işlerin akıl almaz olduğuna işaret etmektedir. Zira bu ayet-i celilede nehyedilen hususların hepsinin menşei, cehalettir, şöyle ki:

1- Yaratıp nimet verenin hakkını hafife almak demek olan "Şirk",

2- Vesilelerin hakkını bilmemek ve iyiliğe kötülükle karşılık vermek anlamına gelen "Ana-babaya isyan",

3- Nefsin kötü arzusuna uymaktan kaynaklanan "Fuhşiyâta yaklaşmak",

4- Gazap ve öfkenin ardına düşerek "Adam öldürmek"; işte bütün bunlar, aklın zıtti şeylerdir. *(Mehâyimî)*

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"Kötülüklerin açığına ve gizlisine yaklaşmayın!"

Kötülüklerin zahir olanı; zahirî uzuvlarla yapılması nehyedilen yasaklardır. Batını ise; o kötülüklere ısrar ve devam etmektir ki, bu konu iki kısım üzere mutâlea edilir:

1- Bir kişi bir günah işleyip, onu işlemeye daimî surette ısrar edip kalır.

2- Bir diğeri de, kalbinde bulunan günah sevgisinden dolayı masiyet üzerine musır sayılır.

Gerçi o kişi, günahı yapma fırsatı bulduğunda, uzuvlarının zafiyetinden dolayı bilfiil icra imkanına sahip olamasa da, o günahı yapma niyeti kalbinde bulunduğu için, bu istek en büyük ısrardan sayılır. Helâli bile şehvet ve hırsla yiyen, kötülüğe ısrar edici sayılır. Yarını dert eden kişi, yarına ulaşmadıkça (kalbini mâlâya'nî ile meşgul ettiği için) ısrarcı sayılır.

Bir kere **Tüsterî** hazretlerine; "Enbiya *(Salavatullahi Ala Nebiyyina ve Aleyhim Ecmain)* Hazaratının, mâlâya'nî konularda düşünmelerinin hükmü" sorulduğunda o şöy-

le cevap verdi: "Mâlâya'nî şeyler, mubahlar kabilinden olduğu için onları uzuvlarla icra etmek caiz olduğu halde, onlar, bu gibi şeylere tevessülü terketmişlerken, bu konulara fikir yöneltmeyi terketmemiş olmaları hiç düşünülebilir mi?"

Bir kere ona: "Allah-u Tealâ'nın diğer uzuvlardan farklı olarak, kalpten istediği bir ibadet şekli var mıdır? " diye sorulduğunda o: "Evet! Kalpten istenen ibadet, sükûndur." diye cevap verdi. O zaman kendisine:

"Bundan maksat, o sekînete ermek mi, yoksa o sekîneti kazandıracak ilmi tahsil etmek mi?" diye sorulunca o: "Ben bu ilme sükûn ismini veriyorum ki, kalbe inen bu sekînet, insanı yakinî imana ulaştırır. Yakînî bir inançla sakinleşip huzura kavuşmak ise farzdır." diye cevap verdi.

SÜLEMÎ:

"De ki: Gelin, size Rabbinizin neler haram ettiğini okuyayım"

Ebu'l-Huseyn-i Fârisî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ, bu üç ayet-i kerimede, kullarına vacip kıldığı bütün hakları ve ahd-ü mîsak (sözleşme ve anlaşma)ları açıklamıştır."

Hâris el-Muhâsibî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ'dan başka niyetler ve kasıtlar bulunan herşey, fevâhiş (yaklaşılmaması emredilen kötü işler) mefhumuna dahildir."

Meşayıhtan bazısı şöyle buyurmuştur: "Fiiller hususunda fuhşiyattan belirgin olan şey, riyadan ibaret, gizli olan ise yalan iddialardır."

HÂCE HEREVÎ:

Bu ayet-i kerime, kız çocuklarına iyi bakmanın faziletine işaret etmektedir. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu hususta çok teşviklerde bulunmuştur.

Nitekim **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ كَانَتْ لَهُ أُنْثَى فَلَمْ يَئِدْهَا وَلَمْ يُهِنْهَا وَلَمْ يُؤْثِرْ وَلَدَهُ عَلَيْهَا أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ »

151 - **"Her kimin bir kızı olur da, onu toprağa gömmez, hakir tutmaz, erkek çocuğunu da ona tercih etmezse, Allah onu cennete girdirir."** *(Ebû Davud, Edep:120, No:5146, 2/759)*

Ebû Said el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

١٥٢ – عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ عَالَ ثَلَاثَ بَنَاتٍ أَوْ ثَلَاثَ أَخَوَاتٍ أَوْ بِنْتَيْنِ أَوْ أُخْتَيْنِ فَأَدَّبَهُنَّ وَزَوَّجَهُنَّ وَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ فَلَهُ الْجَنَّةُ »

152 - **"Her kim üç kız veya üç kızkardeş, yahut iki kız ya da iki kızkardeşi bakar, terbiyeli yetiştirir, evlendirip, kendilerine iyilikte bulunursa, onun için cennet vardır."** *(Ebû Davud, Edep:120, No:5147-48, 2/759)*

١٥٣ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ حَمَلَ طُرْفَةً مِنَ السُّوقِ اِلىٰ وَلَدِهِ كَانَ لِلْحَامِلِ صَدَقَةٌ ، وَابْدَؤُا بِالْاِنَاثِ فَاِنَّ اللهَ رَقَّ لِلْاِنَاثِ وَمَنْ رَقَّ لِاُنْثىٰ فَكَاَنَّمَا بَكىٰ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَمَنْ بَكىٰ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ غَفَرَ اللهُ لَهُ وَمَنْ فَرَّحَ اُنْثىٰ فَرَّحَهُ اللهُ يَوْمَ الْحُزْنِ »

153 - **Enes** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim, çarşıdan çocuğuna bir hediye götürürse, sadaka taşımış gibi olur.** (Hediye vermeye) **kızlardan başlayın, çünkü Allah kızlara acımıştır.**

Kim, kızına merhametli davranırsa, Allah korkusundan ağlamış gibi olur, Allah korkusundan ağlayanı da Allah-u Tealâ affeder. Kim kızını sevindirirse, üzüntü günü Allah onu ferahlandırır." *(İbni Adiyy, el-Kâmil, No:1068, 4/240, Zebîdî, İthâf, 5/386, Irâkî, el-Muğnî, No:1538, 1/405, Keşfü'l-esrâr:3/522)*

İBNİ ARABÎ:

Allah-u Tealâ, müşriklerin helâl ve haram kılma hususlarında, kendi nefislerinin arzularına uymuş olduklarını beyan etti. Zaten haddi zatında şirk, nefsin hevasına ve şeytana ibadetten başka bir şey değildir.

Onlar nefsânî sıfatlarla perdelenip, hakkın sıfatlarını göremeyince, nefislerinin hevasını kendilerine emir tayin ederek ona tapındılar, tahrim ve tahlil hususlarında da ona itaat eder oldular.

Bu beyandan sonra Allah-u Tealâ, kendi emrine uyularak, haram ve helâl görülmesi gereken şeylerin neler olduğunu açıklamaya başladı. Onlarla ilgili kelam, onların helâl şeyleri haram etmesinden dolayı vuku bulduğundan Mevlâ Tealâ bu makamda haramları bir bir sayarak, geri kalanların helâl olduğunun anlaşılması gerektiğine dikkat çekti.

Bütün rezil işleri yasaklayarak, geri kalan türlü faziletleri de sınırlamış olmak üzere evvela; **O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın** buyurarak, kuvvet (insandaki güç)lerin en şereflisi olan kuvve-i nutkıyyeye (idrâk gücüne) ait rezilliği nehyetmek suretiyle söze başladı.

Çünkü yanlış düşünceyle, aklı kullanma ve delil anlama gücünü kullanmanın kıtlığından nâşî olan şirk rezaleti, kebâir günahların en büyüğü olup, diğer bütün rezillikleri peşine sürükleyen bir rezîledir. Onun kardeşleri olan behîmî ve sebu'î (şehevânî ve hayavânî) güçler, onun kadar büyük felaket teşkil etmezler.

İkinci olarak: **Ana-babaya ihsan** emrini, şirk koşmama emrinin akabinde getirdi. Çünkü onların haklarını bilmek, icat ve rubûbiyyet hususunda Allah-u Tealâ'yı bilmeyi takip eder. Zira onlar, var olma ve yetişme hususunda iki yakın sebep ve vasıtadırlar ki, Allah-u Tealâ onları icat ve Rubûbiyyet sıfatlarının iki mazharı kılmıştır. Bundan dolayı:

« مَنْ اَطَاعَ الْوَالِدَيْنِ فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ وَرَسُولَهُ »

"Ana-babaya itaat eden, muhakkak Allah ve resulüne itaat etmiştir." buyrulmuştur. Dolayısıyla ana-babaya isyan, şirki takip eden bir günahtır ki, onların haklarını bilmemek, ancak Allah-u Tealâ'nın haklarını ve sıfatlarını bilmemekten meydana gelir.

Üçüncü olarak: **Fakirlik korkusuyla çocukları öldürmek**ten nehyetti. Çünkü bu suçu irtikâp, "Allah-u Tealâ'nın bütün mahluklara rızkını ulaştırma sebepleri yarattığı, kulların rızıklarının O'nun elinde olduğu, rızkı dilediğine genişletip, istediğine dar ettiği" gibi, kaderin sırrıyla alâkalı hakikatlere karşı körlük ve cehaletten nâşîdir ki, bu kişiler rızıkların da eceller gibi ömürlerin karşısında mukadder olduğunu bilememiştirler.

Demek ki, nehyedilen bu üç suçtan birincisi; Allah-u Tealâ'nın Zat'ıyla ilgili marifet konusundaki hatadan, ikincisi; sıfatlarının marifetiyle alâkalı yanlıştan, üçüncüsü ise; ef'âlini bilme konusundaki yanılgıdan meydana gelmiştir.

Bu yüzden, bütün rezilliklerin aslı ve esası konumunda olan bu üç rezil suçu ancak Allah-u Tealâ'nın Zat'ı, sıfatı ve ef'âlinden mahcûb ve menkûs (perdeli ve tersi dönmüş) kişiler irtikâb eder.

Mevlâ Tealâ, kuvve-i nutkıyyeden sonra, rezaleti en kıdemli ve belirgin olan kuvve-i behîmiyye rezîlesini beyan etmek üzere; aklen şenî' ve çirkin görülen amellerden ibaret olan kötülüklere işaretle; **"Onların açığına da gizlisine de yanaşmayın"** buyurmuştur.

Günahların açıkları; umumî yerlerde zina yapmak, içki içmek ve faiz yemek gibi günahlar, gizlisi ise; bu kötülükleri işlemeye niyetlenme, kalpten geçirme, karar verme, hırsızlık türü gizli günah işleme veya günahları gizlice işleme gibi fiillerdir.

Ayet-i kerimenin sonunda, kuvve-i sebu'iyye rezîlesine işaret buyurmak üzere; "(Kısas ve irtidat gibi) **haklı nedenler olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın"** buyurmuştur.

Sonunda ise ayet-i celileyi: **"Umulur ki aklınızı kullanırsınız diye size bu** üç rezil fiilden sakınmanızı **vasiyet ediyor"** kelamıyla bitirmiştir ki bu, "Bu günahlardan ancak akıllılar sakınır, bu cerîmeleri irtikâp edenlerin aklı yoktur." anlamına gelmektedir.

NAHCUVÂNî:

Ey ekmel-i rusül! Şefkat-i nübüvvet muktezasınca onlara **de ki:** Ey sapıklık sahrasında şaşkın şaşkın dolaşanlar! **Gelin,** gelin de **Rabbinizin size neler haram ettiğini üzerinize okuyayım!**

Evvela mazâhir ve masnû'ât (kudretinin eserlerinin göründüğü yaratıklar)ından hiçbirini **O'na ortak etmeyeceksiniz.** Çünkü O, haddizatında birdir, tekdir, Vahid'dir, Ehad'dir ve Samed'dir. O'ndan gayrisinin hakiki manada varlığı bile söz konusu değilken, nasıl O'na ortak ve benzer olabilir?

İşte bununla size vasiyet ediyor ki, ola akleder O'ndan irşad talep ederek, tevhidine erersiniz.

RUHU'L-BEYAN:

Bu ayet-i celilede, haramların ilki **şirk** olarak açıklanmıştır. Çünkü o, haramların esasını teşkil ettiği için, Allah-u Tealâ onunla birlikte hiçbir ibadeti kabul etmez. Şirk ise, celî ve hafî olmak üzere ikiye ayrılır:

a) Celîsi; putlara tapmaktan ibarettir.

b) Hafîsi ise, Vahid-i Kahhâr olan Allah-u Tealâ ile birlikte ağyârı (başkalarını da tesir sahibi olarak) görmektir.

« تا دمِ وحدت زدی حافظ شوریده حال * خامهء توحید کش بر ورق این و آن »

"Ey Hâfız! Vahdet halinin coşkusu sana vurduğu zaman,
Her yaprağın üzerine tevhid kamışını çek!"

Şirkten sonra büyük günahların en büyüğü, **ana-babaya isyandır.** Evliyadan biri şöyle demiştir: "Bir kere ben, Benîisrâîl sahrasında bulunuyordum, birisi de o anda belirip benimle birlikte yürümeye başladı. Ben ona teaccüple bakarken **Hızır** *(Aleyhisselâm)* olduğu şeklinde ilham olundum. Hemen ona yönelip:

'Hakk'ın hakkı için söyle, sen kimsin?' diye sordum. O: 'Ben senin kardeşin Hızırım!' deyince ben: 'Hangi vesileyle seni görebildim?' dedim. O: 'Annene iyi davranman sebebiyle!' dedi."

« جنّت که سرای مادرانست * زیر قدمات مادرانست »

"Cennet ki annelerin sarayıdır,
Annelerin ayakları altındadır!"

Çocukları öldürmekte Allah-u Tealâ'nın binalarını yıkmak vardır. O'nun binasını yıkan ise lanetlidir. Ayrıca bunda, kendi ağacının meyvesini ve mahsûlünü iptal, neslin kökünü kesme gibi afetler mevcuttur.

Rızık işinde tevekkülü terketmek, Allah-u Tealâ'yı yalanlamaya sevkeder. Çünkü O: (وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلاَّ عَلَى اللهِ رِزْقُهَا ... (٦)) **"Yer yüzündeki her canlının rızkı mutlaka Allah'a aittir."** *(Hûd Sûresi:6'dan)* buyurmuştur.

« ما آبروی فقر و قناعت نمی بریم * با پادشه بگوی که روزی مقدّرست »

"Biz fakr-u kanaatin yüz suyunu dökmeyiz ha!
'Rızık (ezelde) **mukadderdir' diye söyle padişaha!"**

Fuhşiyatın zahirine ve batınına yanaşmaktan bile nehyedilmesi, bu kötülüklerin işlenmesini nehyetmekte mübâlağa içindir. Kişiyi cennetten uzaklaştırıp, cehenneme yaklaştıran kötülükler, zahirî fuhşiyattır. Sahibini cennetten uzaklaştırmasa da, Hak Tealâ'dan uzaklaştırıp perdeleyen işlerin tümü, batınî fuhşiyattır.

Yine böylece bilfiil işlenen günahlar zahirî, niyetle işlenenler ise batınîdir. Göz zinası da zinadan sayılır.

Ayet: 151

« اِین نَظَر از دور چون تیر است و سم * عشقت افزون می شود صبر تو کم »

"Bu uzaktan bakış, zehir ve ok gibidir,
Gittikçe aşkın artar, sabrın eksilir!"

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: **"Şeytan; erkeğin, gözleri, kalbi ve tenasül uzvu olmak üzere üç yerinde yerleşir. Kadının ise; gözleri, kalbi ve kuyruk sokumundan ibaret üç yerinde bulunur."**

Haksız yere cana kıymaktan nehyedilmesi, haklı olarak öldürmenin meşrûiyetine işaret etmektedir ki, bunun işarî manası: Hakk'ın talebinde nefsi katletmektir. Allah yolunda öldürülen, Rabbi katında diridir.

Ebû Said el-Harrâz *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

"Bir kere **Mekke**'de bulunuyorken, **Benî Şeybe** kapısından geçtiğim sırada çok güzel yüzlü bir delikanlının ölmüş olduğunu gördüm. Yüzüne bakınca benim yüzüme tebessüm ederek: "Ey **Ebû Said**! Bilmez misin ki, ölseler de dostlar diridirler. Ancak bir yurttan diğerine naklolunurlar!" dedi.

« مشو بمرگ ز امداد اهل دل نومید * که خواب مردم آگاه عین بیداریست »

"Ölümleri sebebiyle gönül ehlinden ümit kesme!
Zira âgâh insanların uykusu, uyanıklığın ta kendisidir."

ÂLÛSÎ:

O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! O'nun varlığı ile birlikte bir varlık tanımayın. Çünkü Allah-u Tealâ'dan başka bir mevcûdu, hakikatte var saymanız büyük bir zulümdür.

Ana-babaya, ruha ve kalbe, haklarına riayet suretiyle **iyilik** edin! Mukaddes feyizden mahrûmiyet ve **fakirlik yüzünden, çocuklarınız** gibi olan güçlerinizi, uğrunda yaratılmadığı gayelere kullanarak **katl** ve helâk **etmeyin!**

Bize teveccüh ettiğiniz vakit, manevî gıdanızı alacağınız kadar marifetler akıtarak, **sizi de onları da biz rızıklandırırız. Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı nefsi, haksız yere öldürmeyin!** Ancak mâsivâya meylettiği zaman onu bize döndürmek isteğiyle manen öldürebilirsiniz.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Şirkten nehyeden ayet-i kerimeler:

﴿ ...لاَ تَعْبُدُونَ اِلاَّ اللّٰهَ ... (٨٣) ﴾

"...Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz..." *(Bakara Sûresi:83'den, Hûd Sûresi:2'den, 26'dan, Fussilet Sûresi:14'den, Ahkaf Sûresi:21'den)*

﴿ وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً (٣٦) ... ﴾

"Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın!" *(Nisa Sûresi:36'dan)*

﴿ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ... وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ... (٣٣) ﴾

"De ki: Rabbim ancak .... hakkında bir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmanızı haram kılmıştır..." *(A'raf Sûresi:33'den)*

﴿ اَمَرَ اَلاَّ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ ... (٤٠) ﴾

"...Kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretti..." *(Yusuf Sûresi:40'dan)*

﴿ وَقَضىٰ رَبُّكَ اَلاَّ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ ... (٢٣) ﴾

"Rabbin, kesin emir vermiştir ki; kendisinden başkasına ibadet etmeyeceksiniz!" *(İsrâ Sûresi:23'den)*

﴿ ...فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلاَيُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ اَحَداً (١١٠) ﴾

"Kim, Rabbine kavuşmayı umuyorsa, salih amel işlesin ve Rabbinin ibadetine kimseyi ortak etmesin!" *(Kehf Sûresi:110'dan)*

﴿ ... اَنْ لاَ تُشْرِكْ بِي شَيْئاً ... (٢٦) ﴾

"Bana hiçbir şeyi ortak koşma!" *(Hac Sûresi:26'dan)*

﴿ ... يَا بُنَيَّ لاَ تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (١٣) ﴾

"...Ey oğulcağızım! Allah'a ortak koşma! Şüphesiz ki şirk, elbette pek büyük bir zulümdür." *(Lokman Sûresi:13'den)*

Ana-babaya iyilik:

﴿ ... وَ بِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً ... (٨٣) ﴾

"Ana-babaya ihsan (iyilikle muamele edin)**!"** *(Bakara Sûresi:83'den, Nisa Sûresi: 36'dan, İsrâ Sûresi:23'den)*

﴿ وَ وَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْناً ... (٨) ﴾

"İnsana, ana-babası hakkında güzellik(le muamelede bulunmasını) **kuvvetlice vasiyet ettik..."** *(Ankebût Sûresi:8'den)*

﴿ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْناً عَلىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ (١٤) ﴾

"Biz, insana; ana-babası hakkında (iyilikte bulunmasına dair) **vasiyet etmişizdir. Çünkü anası onu, zafiyet üzere zafiyet**(lere katlanmak suretiy)**le taşımıştır. Sütten ayrılması da iki sene içinde olur.** (İşte bunun için insana:) **'Önce bana, sonra ana-babana şükret! Dönüş ancak banadır.'** (diye tavsiye-de bulunmuşuzdur)**."** *(Lokman Sûresi:14)*

﴿ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا ... (١٥) ﴾

"İnsana, ana-babası hakkında ihsanda bulunmasını çokça vasiyet ettik..." *(Ahkaf Sûresi:15'den)*

Çocukları öldürmemek:

﴿ وَلَاتَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيراً (٣١) ﴾

"Fakirlik korkusuyla (geçim endişesiyle) **çocuklarınızı öldürmeyin! Onları da sizi de rızıklandıracak biziz. Onları öldürmek, gerçekten büyük bir günah oldu."** *(İsrâ Sûresi:31)*

Allah-u Tealâ'nın rızka kefil olduğu:

﴿ ... لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ ... (١٣٢) ﴾

"...Senden rızık istemeyiz, biz seni rızıklandırırız..." *(Taha Sûresi:132'den)*

﴿ وَكَاَيِّنْ مِنْ دَآبَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (٦٠) ﴾

"Nice canlı vardır ki, (âcizliğinden) **rızkını yanında taşıyamaz. Onlara da size de rızık veren Allah'tır. O, ziyade işiten, hakkıyla bilendir."** *(Ankebût Sûresi:60)*

Fuhşiyâta yanaşmamak:

﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ ... (١٢٠) ﴾

"Günahın açığını da gizlisini de terkedin..." *(En'am Sûresi:120)*

﴿ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ... (٣٣) ﴾

"De ki: Rabbim ancak kötülükleri, onlardan beliren ve gizli olanını haram kılmıştır..." *(A'raf Sûresi:33'den)*

İnsan öldürmemek:

﴿ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ... (٣٣) ﴾

"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmasını yasak) **kıldığı nefsi katletmeyin** (cana kıymayın)**!"** *(İsrâ Sûresi:33'den)*

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ
وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا
وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ
أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا
صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ
عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا
كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ
مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا
لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ
جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن
كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ
عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

Ayet: 152

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (١٥٢)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (152)

Allah-u Tealâ devamla şunları emrediyor: (وَلَا تَقْرَبُوا) **yaklaşmayın,** neye? (مَالَ الْيَتِيمِ) **yetimin malına,** (إِلَّا بِالَّتِي) **ancak o hasletle ki,** (هِيَ) **o,** nedir? (أَحْسَنُ) **en güzeldir,** yani; yetimin malını muhafaza edin, ne zamana kadar? (حَتَّىٰ يَبْلُغَ) **ulaşıncaya kadar,** neye? (أَشُدَّهُ) **ergenliğine,** (وَأَوْفُوا) **ifa edin,** yani; tamamlayın, neyi? (الْكَيْلَ) **ölçüyü,** daha? (وَالْمِيزَانَ) **tartıyı,** ne ile mültebis olduğunuz halde? (بِالْقِسْطِ) **adâletle,** (لَا نُكَلِّفُ) **biz teklif etmeyiz,** kime? (نَفْسًا) **hiçbir kimseye,** (إِلَّا وُسْعَهَا) **ancak gücünün yettiğini,**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (إِلَّا بِالَّتِي) terkibindeki istisna, muferrağ olup takdir: (لَا تَقْرَبُوهُ إِلَّا بِالْخَصْلَةِ الَّتِي هِيَ الْحُسْنَىٰ) şeklindedir.

2- (حَتَّىٰ يَبْلُغَ) cümlesindeki (حَتَّىٰ) harfi, (لَا تَقْرَبُوا) kelimesinin lafzından ğâye olmayıp, mana cihetinden ğâyedir. Çünkü mana: (اِحْفَظُوا مَالَهُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ) şeklindedir.

3- (أَشُدَّ) kelimesi, "Kuvvet ve celâdet" manasında olan (شِدَّةٌ) masdarından müştak olup, iştikakı hakkında nahivciler, beş görüş üzere ihtilaf etmişlerdir:

a) **Ferrâ'** *(Rahimehullah)*a göre; müfredi olmayan cemidir.

b) **İbnü'l-Enbârî** *(Rahimehullah)*ın nakline göre; (اَلآنُكَ) kelimesi gibi müfreddir, cemi değildir.

c) **Ebu'l-Heysem** *(Rahimehullah)*a göre; (نِعْمَةٌ) kelimesinin cemîsi, (أَنْعُمٌ) geldiği gibi, (شِدَّةٌ) kelimesinin cemisidir.

d) **Basra**'lılardan bazısının beyanına göre; (وُدٌّ) kelimesinin cemîsi, (أَوُدٌّ) geldiği gibi (شُدٌّ) kelimesinin cemisidir.

e) (شَدٌّ) kelimesinin cemisi olması da muhtemeldir.

4- (كَيْلٌ) kelimesi, aslında, "Ölçme" manasında masdar olup, sonra ölçüm aletine isim olarak kullanılmıştır.

5- (مِيزَانٌ) kelimesi, (وَزْنٌ) masdarından alınma (مِفْعَالٌ) vezni olup, aydınlatma aletine (مِصْبَاحٌ), ölçüm aletine (مِقْيَاسٌ) dendiği gibi, tartı aletine de

(مِيزَانْ) denmiştir. (مِيزَانْ) kelimesinin aslı, (مِوْزَانْ) olup, (مِيقَاتْ) kelimesi gibi i'lâl olunmuştur.

6- (بِالْقِسْطِ) terkibinin mahalli hakkında iki görüş vardır:

a) (اَوْفُوا) cümlesinin failinden hal olmasına göre takdir: (اَوْفُوهُمَا مُقْسِطِينَ يَعْنِى مُلْتَبِسِينَ بِالْقِسْطِ) şeklindedir ki bizim manamız buna göredir.

b) Mef'ûlden hal olmasına göre takdir: (اَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ مُتَلَبِّسِينَ بِالْقِسْطِ) şeklindedir.

7- (لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً الاَّ وُسْعَهَا) cümlesi, tefsîrî cümleler arasında muteriza gelmiş olup, i'rabtan mahalli yoktur.

Cümle-i celilenin kelime manası:

Allah-u Tealâ şunu da emrediyor: (وَاِذَا قُلْتُمْ) **söylediğiniz vakit,** (فَاعْدِلُوا) **adâletli olun,** (وَلَوْكَانَ) **olsa da,** yani; hakkında şahitlik yaptığınız kişi, nedir olsa da? (ذَا قُرْبٰى) **karabet sahibi,** daha neyi emrediyor: (وَبِعَهْدِ اللهِ) **Allah'ın ahdini,** (اَوْفُوا) **ifa edin** (yerine getirin), (ذٰلِكُمْ) **işte şu** (dört emre işaretle), **size** (söylüyor), yani; bahsi geçen bu dört emir nedir? (وَصّٰى) **tavsiye etmiştir,** yani; Allah-u Tealâ emretmiştir, kime? (كُمْ) **size,** ne ile? (بِهِ) **onunla,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تَذَكَّرُونَ) **iyice düşünürsünüz,**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ذَا قُرْبٰى) cümlesi, (كَانَ) fi'ilinin haberidir. İsmi, tahtında müstetir olan (هُوَ) zamiri olup, takdiri: (اَلْمَقُولُ فِيهِ) şeklindedir.

2- (بِعَهْدِ اللهِ) cümlesindeki (بِ) harfi, kendisinden sonraki (اَوْفُوا) fi'iline müteallikîır.

3- (عَهْدِ) kelimesinin, (اَللهِ) lafza-i Celâline izafeti hakkında iki görüş vardır:

a) "Masdarın, fâ'iline izafeti" babından ise takdir: (بِمَا عَاهَدَكُمُ اللهُ عَلَيْهِ) şeklindedir.

b) "Masdarın, mefulüne izafeti" kabilindense takdir: (بِمَا عَاهَدْتُمُ اللهَ عَلَيْهِ) şeklinde olur.

MEÂL-İ ŞERİF

(Gelin; size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri devamla açıklayayım:) **Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, o en güzel olan** (haslet ve tutum) **dan başkasıyla yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı adâletle tamamlayın. Biz, bir kimseye gücünün dışındakini teklif etmeyiz.**

(Bir söz) **söylediğiniz zaman,** (lehinde veya aleyhinde şahitlik yapacağınız kimse) **yakınlık sahibi** (akrabanız) **dahi olsa, adâletli olun. Ve Allah'ın ahdini** (Allah-u Tealâ'ya verdiğiniz sözleri) **yerine getirin. İşte iyice düşünesiniz diye O** (Allah-u Tealâ), **size bunları emretti.**

Ayet: 152

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, bir önceki ayet-i celilede beş türlü teklifini, emir ve yasaklarını zikretti ki onlar, ince düşünmeye muhtaç olmayan açık-seçik meselelerdi. Sonra bu ayet-i kerimeyi getirip, bunda da dört türlü teklifini beyan etti ki bunlar; akıllı kişinin, anlamak için ince düşünüp, çok çalışması gereken gizli konulardır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَلَاتَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, o en güzel olandan başkasıyla yaklaşmayın."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Cümle-i celiledeki hitap; yetimlerin velilerine ve vasîlerine aittir. Zira ileride gelecek olan: **"Bülûğa erinceye kadar"** cümlesi, bunu ifade etmektedir.

2- Cümle-i celiledeki: **"Yetim malı"** tabiri hakkında birkaç mesele vardır:

A) (يَتِيمٌ) kelimesi (يُتْمٌ) kökünden alınma olup manası: "Tek kalmaktır".

Nitekim Araplar, eşi benzeri olmayan şeyler hakkında da bu tabiri kullanırlar. Babası ölen çocuğa yetim denmesi; işlerini yönetecek velisinden ayrı bir halde, tek kaldığındandır.

Şer'î ıstılah (dinî deyim)de yetim; "Anası sağ olsa da, babası ölmüş bulunan bülûğa ermemiş sabîdir". Müctehidlerin ittifakıyla; bülûğdan sonra yetimlik mefhumu ortadan kalkar.

B) **"Yetim malı"**, yetimin kendine ait olan mülküdür. Bu malın kendisine, babasından verasetle intikal etmiş olmasıyla, başka bir yoldan kazanılması arasında fark yoktur.

C) Burada **"Yaklaşmama"** hükmünün, yetim malına tahsis edilmesi, güçsüzlüğünden dolayı, küçük çocuğun, kendisine kalan malı gözetemeyeceği için, insanların buna daha ziyade tamahı söz konusu olduğundandır. Zira, zayıf olan her bir kimsenin etrafında mutlaka, yardım istediğinde kendisini savunacak yakın akrabası bulunur. Yetimin hakkını yiyecek olan ise, insanların ona en yakın olan velisi olur.

Cahiliyet devrinde veliler, yetimlerin malları hakkında genişçe tasarrufta bulunurlar, haksızlık yaparlar, hatta haklarını anlayacak şekilde büyümesinler diye eğitimlerini zayi ederlerdi. Bu yüzden Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e yapmış olduğu nimetleri beyan sadedinde:

(اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَاٰوٰى) **"O, seni yetim olarak bulup da,** (amcan Ebû Talib vasıtasıyla) **barındırmadı mı?"** *(Duhâ Sûresi:6)* buyurmuştur.

Gerçi herkesin malına haksız bir yolla yaklaşmak yasaksa da, büyükler, kendi mallarının koruyucusu olduklarından, burada olduğu gibi o konuda, **"Yaklaşmama"** şeklinde özel tenbihe lüzum görülmemiş, ancak:

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ ... (٢٩)) **"Aranızda mallarınızı batıl yolla yemeyin!"** *(Nisâ Sûresi:29'dan)* buyrulmuştur. *(Mâverdî, Ebû Hayyân)*

D) Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilede malı olan yetimin gözetilmesini tavsiye buyurmaktadır ki, malı olmayan yetim hakkındaki vasiyeti daha kuvvetlidir.

Nitekim **Sehl ibni Sa'd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, şehadet ve orta parmağını, araları hafifçe açık bir halde göstererek:

١٥٤ – عَنْ سَهْلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِى الْجَنَّةِ هٰكَذَا » وَاَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطٰى وَفَرَّجَ بَيْنَهُمَا شَيْئاً.

154 - **"Yetime bakanla, ben, cennette işte böyleceyiz!"** *(Buharî, Talâk:23, No:4998, 5/2032, Müslim, Zühd:2, No:2983, 4/2287)* buyurmuştur.

Yetimin annesine yardım yapanın fazileti hakkında da; **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٥٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « اَلسَّاعِى عَلَى الْاَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِى سَبِيلِ اللهِ اَوِ الْقَائِمِ اللَّيْلَ الصَّائِمِ النَّهَارَ »

155 - **"Dullara ve fakirlere** (yardıma) **koşan, Allah yolunda cihad eden, ya da gündüzü oruçla, geceyi ibadetle geçiren gibidir."** *(Buharî, Nafakât:1, No:5038, 5/2047, Müslim, Zühd:2, No:2982, 4/2286, Tirmizî, Birr:44, No:1969, 4/346, Diğer kaynaklar için bakınız! R.F:5/110-111)* buyurmuştur.

Artık bu rivayetleri düşünen kişi, aklını başına toplayıp, yetimin başını başka bir niyetle değil, sırf Allah rızası için sıvazlamalıdır.

Zira yetimin güzel bir annesi dul kalmış olup, velisi de çocukla ilgilenme bahanesiyle, meşrû ve en güzel olmayan bir yolla ona yanaşmak isteyebilir. Bundan sakınmak gerekir. Çünkü bu, Allah-u Tealâ'nın gazabını celbetmekten öte, dünyevî bakış açısından da alçaklık ve rezilliktir.

3- "Ancak en güzel yolla" ifade-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Müfessirler, bu cümle-i celileye birkaç mana vermiştir:

1- **Kelbî** ve **İbni Sâib** *(Rahimehumellah)*dan nakledildiğine göre; bu en güzel yol; "Büyüyüp teslim alıncaya kadar malını korumaktır".

2- **Mücâhid** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; "O malla ticaret yapmaktır". **Atıyye** *(Rahimehullah)*dan da bu mana nakledilmiştir.

3- **Dahhâk** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; "Malıyla ticaret yaptığı zaman, kârından almamasıdır".

4- **İbni Abbas** ve **Abdurrahman ibni Zeyd** *(Radıyallahu Anhum)*dan nakledildiğine göre; "Fakir ise, meşrû yolla malından yemesi, zengin ise bırakmasıdır ki bu, sade yemekle sınırlı kalmalı, giyecek ve diğer konulara geçmemelidir."

Ayet: 152

Nitekim **Ikrime** *(Radıyallahu Anh)*: "Yetimin velisi, onun malından, takke ve sarık bile almamalıdır." demiştir. Zaten:

(... وَمَنْ كَانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ...(٦)) **"Zengin olan, iffetli olsun** (yetimin malına tenezzüle yeltenmesin), **fakir olan ise, meşrû yolla yesin!"** *(Nisâ Sûresi:6'dan)* ayet-i kerimesinde sadece yemeye müsaade edilmiştir.

5- **Mâverdî** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; "Ana parayı koruyup, kârından ticaret yapmalıdır." *(İbni Ebî Hâtim, No:8080-8085, 5/1418-19, Taberî, No:14152-14155, 5/393, Mâverdî, İbni Cevzî)*

B) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: **"Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, o en güzel olandan başkasıyla yaklaşmayın."** kavl-i şerifi inince, himayesinde yetim barındıranlar, onların mallarını o derece ayırdılar ki, yemekler bozulacak, etler kokacak hale geldi.

Bu durumu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e anlattıklarında:

(... وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ...(٢٢٠)) **"Onlarla karışırsanız, sizin kardeşlerinizdir! Allah, müfsidle muslihi bilir** (iyi niyetliyle kötü niyetliyi seçer)." *(Bakara Sûresi:220'den)* kavl-i şerifi inerek, yetimlerin malına meşrû surette yaklaşmaya müsaade etti. *(İbni Ebî Hâtim, No:8079, 5/1418)*

Kurre ibni Halid *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: **Dahhâk ibni Müzâhim** *(Rahimehullah)*a, yetimin malıyla mühalatayı sorduğumda bana şöyle dedi: "İçimden geçiyor ki, inşaallah **Kûfe**'ye gideyim de, kızkardeşimin yetim çocuklarının yemeğini kendi yemeğime türlü gibi karıştırayım, sonra ellerimizi çanağın kenarlarında birlikte dolandıralım." *(Hûd ibni Muhakkem)*

Tabi ki bu hüküm, yetime bakanların kendileri de muhtaç olmaları durumunda geçerlidir. Zira Allah-u Tealâ zenginler hakkında:

(... وَمَنْ كَانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ ...(٦)) **"Zengin olan, iffetli olsun!"** *(Nisâ Sûresi:6'dan)* buyurarak, zengin olan vasîlerin, bu bakımı, Allah için hibe etmelerinin uygun olacağına dikkat çekmiştir.

Zengin olan kişi, Allah rızası için yetim bakar da bu bakımından dolayı ücret almazsa, Allah-u Tealâ ona şöyle bir taahhütte bulunmuştur ki; kıyamete kadar onun zürriyetinde de bir yetim bulunursa, Allah rızası için sevabını umarak ona bakan bir kişi bulunacaktır. Nitekim:

(وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافاً خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً (٩) **"Arkalarına zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde** ('Halleri ne olacak?' diye) **korkacak olanlar,** (yetimlere haksızlık etmekten) **korksunlar. Allah'tan sakınsınlar ve dosdoğru söz söylesinler!"** *(Nisâ Sûresi:9)* kavl-i şerifi bu hakikate işaret etmektedir.

Nitekim **Musa** *(Aleyhisselâm)* ile **Hızır** *(Aleyhisselâm)* arasında geçen kıssa bunun açık bir örneğidir. Şöyle ki; **Musa** ve **Hızır** *(Aleyhimesselâm)*, halkı bozuk olan bir karyeye çok aç bir halde ulaşıp, yemek istediklerinde, onlara yemek vermemişler, böyleyken **Hızır** *(Aleyhisselâm)*, orada yıkılmak üzere olan bir duvarı

tamire kalkınca, **Musa** *(Aleyhisselâm)*, onu tenkit etmekten kendini alamadı. **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın dayanamadığı işlerin hikmetini **Hızır** *(Aleyhisselâm)* açıklarken, bu konuyu izah sadedinde:

﴿ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحاً فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا .... (٨٢) ﴾

"Duvar(ı düzeltmem)e gelince; o, şehirde bulunan iki yetim çocuğun idi, babaları da iyi bir kişiydi. Rabbin diledi ki, o çocuklar bülûğ çağına ulaşsınlar da (o duvarın altında gömülü olan) **hazinelerini kendileri çıkarsınlar."** *(Kehf Sûresi:82'den)* buyurarak, Allah-u Tealâ'nın, babalarının iyiliği sebebiyle çocuklarının malını nasıl muhafaza ettiğini göstermiştir.

C) İnsanın yetimi; bülûğa ermeden babasını kaybedendir. Hayvanların yetimi ise; annesini kaybedendir. Mevlâ Tealâ burada, malı bulunduğu farzedilen yetimden bahsetmekte olup, sadece: **"Yanaşmayın"** ifadesiyle bıraksaydı akla, yetim malıyla ilgili bir konunun fikirden bile geçirilmemesi şeklinde bir düşünce gelebilirdi.

Ne zaman ki, **"En güzel yolla müstesna!"** buyurdu, o vakit burada kastedilen mananın: "Onun malı, ticarette kâra geçirilerek masraflarının karşılanması, rüşdüne bâliğ olduğunda, ana parasını fazlasıyla bulması" şeklinde olduğu anlaşıldı.

Bu yüzden Mevlâ Tealâ, başka bir yerde: (... وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا ... (٥)) **"O mallar içerisinde kendilerini rızıklandırın!"** *(Nisâ Sûresi:5'den)* buyurarak, yetimin bakımının, kendi malından kaynaklanan bir kârla karşılanması gerektiğini beyan buyurdu.

Aksi takdirde; yetimin malını tutup stok yaparak, her ay kendisine bir miktar masraf vermeye kalkışacak olursa, bülûğa eren yetim, malının çok eksilmesi yahut tükenmesiyle karşılaşacaktır.

Bu nedenle; **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, becerikli, güçlü ve güvenilir vasîlere:

١٥٦ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اتَّجِرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَىٰ لاَ تَأْكُلُهَا الزَّكَاةُ »

156 - **"Yetimlerin mallarında ticaret yapın ki, zekât onu yemesin!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:4164, 5/8990)* diye emretmiştir.

Gerçi **Hanefî** mezhebimiz, **Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

١٥٧–عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « رُفِعَ الْقَلَمُ...وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّىٰ يَحْتَلِمَ »

157 - **"Bülûğa erinceye kadar sabîden kalem** (teklif) **kaldırıldı."** *(Ebû Davud, Hudûd:16, No:4401, 2/545, Tirmizî, Hudûd:1, No:1425, 4/32, Nesâî, Talâk:21, No:3432, 6/468)* hadisinden dolayı, yetimin malından zekât verilmesini farz görmüyorlarsa da, diğer üç

mezhebe göre bu hadis-i şerif tatbik edilmelidir. Tabi ki bu, ticarete müsait menkûl mallar hakkındadır. Ev, akar ve ağaçlar gibi gayr-i menkûl malların muhafazası ise, farklı suretlerde olur.

D) Bir toplum, yetimlerine iyi davranmaya çalışıp, onların yönetimini, işleri idarede becerikli güvenilir insanlara tevdi ederlerse, fertlerin: "Ölürsem yavrularımın hali ne olacak?" diye feryatları ve endişeleri azalmaya başlar.

Zira toplumun, yetimleri gözetmediğini gören kişiler, arkalarında küçük çocuk bırakarak ölmekten çok endişe duyarlar. Velâkin yetimlerin iyi bakıldığını ve onların, İslâm ümmetinden birçok babalar bulduğunu görenler, ecelleri geldiğinde rahat ölebilirler.

Tabi ki insan, toplumun durumunun düzelmesini beklemeyip, evvela yetimlere karşı kendini ve amelini düzeltmelidir.

E) Cahiliyet devrinde Arapların hali, yetime babasından kalan malı alıp, ona ve annesine zulmetmekti ki onların bu hususta beyanları: "Malı hakeden, aileyi koruyabilenlerdir. Onlar da malı müdafaada kullanan erkeklerdir. Yetime ve kadına mal vermek zayiattır." şeklindeydi. Nitekim:

(اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ (١) فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ الْيَتِيمَ (٢)) **"Dini yalanlayanı gördün mü? İşte yetimi kovan da odur."** *(Mâ'ûn Sûresi:1, 2)* kavl-i şerifi, onların bu kötü muamelelerinden bahsetmektedir.

Allah-u Tealâ, kerem sahibi olan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i, son derece insaf, güzel ahlâk ve kendini müdafaaya gücü olmayan zayıfların haklarını koruma vasıflarıyla göndermiştir.

İşte bu yüzden onun vasıtasıyla kullarını, en güzel yolun dışında gayr-i meşrû bir suretle yetimin malını yemek şöyle dursun, yaklaşmaktan bile nehyetmiştir ki, böylece gayr-i meşrû yola sebebiyet verecek şeylerden bile tümüyle uzak durmak gerektiği anlatılmıştır.

Yine böylece; Mevlâ Tealâ, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* vasıtasıyla gönderdiği kitabında; kadına zulmedenin, yüce hükümdârın azabına maruz kalacağını belirtmek üzere:

(... فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً...) **"Eğer size itaat ederlerse, onlar aleyhine başka bir yol aramayın"** buyurduktan sonra:

(... اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيّاً كَبِيراً (٣٤)) **"Şüphesiz Allah, çok yüce ve çok büyüktür."** *(Nisâ Sûresi:34'den)* buyurarak, kadın haklarını korumayıp, onlara zulmedenden intikam almaya güçlü olduğunu beyan etmiştir.

4- "Kuvvetli çağına erişinceye kadar" cümle-i celilesiyle ilgili bazı izahlar vardır:

A) Müfessirlerin beyanına göre; cümle-i celilede geçen: (اَشُدّ) kelimesi, (شَدّ) masdarından alınma bir isim olup, insanın kuvvet ve gücünü ifade eder ki, bu ve benzeri, "Yetim"den bahseden ayet-i kerimelerde geçen bu tabirden kastedilen mana; "Sabîliğin zayıflığından çıkarıp, malında tasarruf ehliyetine

ulaştıracak çağ"dır. Zira çocuğu, malı hakkındaki tasarruftan engelleyen husus, aklındaki zayıflıktır. Bu vasıf, erkeklerle ilgili kullanıldığı yerde kastedilen mana: "Erkeklikte son noktaya ulaşma çağıdır ki bu, kırk elli yaş arasıdır." Nitekim:

(حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهٗ وَبَلَغَ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ... (١٥) ...) **"Kuvvetli çağına bâliğ olup, (yaşı) kırk seneye ulaştığında..."** *(Ahkaf Sûresi:15'den)* ayet-i kerimesi, bu hususta nastır.

B) Bu tabirden, özellikle hangi yaş çağının kastedildiği hakkında ulema birçok görüş beyan etmişlerse de, biz burada önemli olan bazılarını nakledelim:

1- **Âmir ibni Rabî'a, Zeyd ibni Eslem** ve **Mâlik** *(Radıyallahu Anhum)* Hazarâtının görüşlerine göre; bu çağ, günah ve sevabın yazılmaya başladığı ergenlik çağıdır.

2- **Süddî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; otuz senedir.

3- **Ali ibni İsa** *(Rahimehullah)*ın nakline göre; onsekiz yaşdır.

4- **Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)*ın isabetli görüşüne göre ise; yirmibeş yaşdır ki, aklı zayıf olmadığı sürece bu yaşa ulaşan kişiye malı teslim edilir. Zira buradaki tespitin yolu, ictihad ve zann-ı ğaliple hareket etmektir ki, **İmam-ı A'zam** *(Radıyallahu Anh)*a göre; bu yaşa ulaşan, "Eşüdd"üne ulaşmış olur.

Ebû Hanîfe *(Radıyallahu Anh)* bu konuda:

(وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ ... (٢)) **"Yetimlere mallarını verin!"** *(Nisâ Sûresi:2'den)* ayet-i kerimesiyle istidlâlde bulunmuştur. Zira, bundan maksadın, bülûğa erdikten sonra olduğu kesindir ki, bülûğa erdikten sonra malın yetime teslim edilmesi hakkında bu, bir nas teşkil etmektedir. Bu müddetten evvel verilemeyeceği ise, icmâ' ile sabittir. Bülûğa erdikten sonra hangi yaşta verileceği hakkında bir görüş birliği olmadığından, nassın bulunmadığı yerde, ictihada mahal vardır.

Ayet-i kerimede **"Yetim"** olarak vasıflanmaları, bülûğa yakın olmaları itibarıyladır. Çünkü bülûğa eren hakkında, yetim tabiri ancak mecaz olarak kullanılabilir. Çocuk, bülûğa erdiği ilk yaşlarda sabîliğin tesiri itibarıyla sefeh ve kendini bilmezlikten kurtulamayabilir.

Bu yüzden, aklının kemâl çağı olan yirmibeş, uygun bir takdirdir. Nitekim **Hazret-i Ömer** *(Radıyallahu Anh)*ın:

١٥٨ – عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: يَنْتَهِى لُبُّ الرَّجُلِ اِذَا بَلَغَ خَمْساً وَعِشْرِينَ سَنَةً .

158 - **"Bir erkeğin aklı yirmibeş seneye ulaştığında, kemâle erer."** *(Zeyla'î, Tebyînü'l-hakâik:5/195)* buyurduğu rivayet edilmiştir.

Ikrime *(Radıyallahu Anh)*dan da bu görüş nakledilmektedir. *(Zâdü'l-mesîr)*

Tabiat ehli (fizikçiler), "Yirmibeş yaşına ulaşan, rüşdüne ulaşmıştır." demişlerdir. Nitekim o yaşta dede olması bile tasavvur edilecek çağa gelmiştir. Zira, bir çocuğun bülûğa ereceği en az müddet oniki yaştır. O durumda evlenip, en aşağı altı ayda da çocuğu olacağı, çocuğu da oniki yaşına ulaşıp evleneceği, onun da altı ayda çocuğu olacağı farzedilmesi halinde, yirmibeş yaşında dede bile olabilir.

Artık o yaştan sonra, malını boş yere harcayan savurgan biri de olsa, malına engel konamaz. Çünkü o yaşta çocukluğun tesiri düşünülemeyeceğinden, malı engellenemez. Zira malın verilmemesi, bir nevi cezalandırarak edep verme usûlü üzere meşrû edilmiştir ki, bu yaştan sonra kişinin edepleneceği ümidi kesilmiş olur.

Ayrıca buna belirli bir yaş koymayıp, rüşdüne bağlamak, bazılarının; "Bu kişi halâ rüşdüne ulaşmadı" diyerek, malını istismar etmelerine sebebiyet verebilir. *(Zeyla'î, Tebyînü'l-hakâık:5/195, el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye:22/217-218)*

Zaten rüşd mefhumu ve reşid anlayışı, herkesin zihniyetine göre değişkenlik arzedebilir, birinin reşid saydığını diğeri sefih addedebilir. Bu yüzden en doğru görüş, **İmam-ı A'zam Efendimizin** buyurduğu gibi bir yaş haddi koymaktır. Zira, bülûğa ermiş, akıllı, mükellef ve hür bir kişinin bu yaştan sonra malına engel konulması pek de uygun olmaz.

5- Bu cümle-i celile ile ilgili bazı fıkhî meseleler ahkâm tefsirlerinde şöyle beyan edilmiştir:

A) Bu ayet-i celileden anlaşıldığına göre; yetimin velisinin, yetimin malını, mudârâbe (bir taraftan mal, diğer taraftan çalışma yoluyla yapılan kâr ortaklığı) yoluyla başkası yanında çalıştırması caiz olduğu gibi, kendisi de çalıştırıp, bunu yetim için daha uygun görüyorsa, kâr elde edebilir. Yine böylece, yetimin malını sermaye yapıp onu ticarette kullanan kişiyi ücretle tutabilir.

B) Yetim için daha hayırlı görmesi durumunda, malı kendisi için de satın alabilir ki bu, yetime, aldığından daha değerli bir şey vermesi durumunda söz konusu olur.

C) "Kuvvetli çağına ulaşıncaya kadar" cümle-i celilesinde bülûğ çağına ulaşma şartı zikredilmemesi, bülûğdan sonra da rüşdü sezinlenmeyen kişinin malının bekletilmesinin caiz olduğuna delâlet etmektedir.

Yine böylece; "Eşüdd" çağına geldikten sonra da, rüşdü sezinlensin, sezinlenmesin, akıllı olduktan sonra malını vermemek caiz değildir. Ancak bu yaşa ulaştıktan sonra "Rüşdüne ermedi" bahanesi ortaya atılamaz. Çünkü ayet-i celile, bu çağa ulaşmayı, malına yaklaşmayı mubah kılmanın nihâî noktası olarak belirlemiştir.

D) Yine bu ayet-i celileden anlaşıldığı üzere; fakir olsun, zengin olsun vasînin, yetimin malından ne yemesi, ne de ödünç alması caiz olmaz. Çünkü bu türlü davranışlar, yetim hakkında ne en güzel, ne de en hayırlı muamelelerdir.

İKİNCİSİ: (وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) **"Ölçüyü, tartıyı adâletle tamamlayın. Biz, bir kimseye gücünün dışındakini teklif etmeyiz."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- **"Ölçüyü, tartıyı adâletle tamamlayın."** cümle-i celilesi hakkındaki mevzulara gelince:

A) Cahiliyet ehli, hurma ve üzümü kiloyla tartarlardı. Altın ve gümüşü ise teraziyle satarlardı. Kâra çok düşkün olduklarından, bu konuda eksiltme yaparlardı. Bu yüzden Allah-u Tealâ, bu cümle-i celilesiyle onlara, îfâyı (tastamam muamele yapmayı) emretti.

B) Eğer burada; "Ölçü ve tartıyı îfâ emri, adâletin ta kendisiyken, tekrarın ne faydası olmuştur?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "Allah-u Tealâ, satıcıya, hak sahibine hakkını noksansız vermesini emrettiği gibi, hak sahibine de fazlasını istemeksizin hakkını almakla yetinmesini emir buyurmuştur." *(Tefsîr-i Kebîr, Âlûsî)*

C) Ayet-i celilede geçen: **"Ölçü ve tartı"** ifadesi, bütün ölçü birimlerine şamildir. Nitekim kumaşın mikyası metredir. Dolayısıyla her şey kendi ölçü birimiyle hesaplanır. Bu yüzden meselenin tahkiki gayet zordur. Zira maddelerin değerli ve değersiz oluşuna göre bu konu farklılık arzeder.

Nitekim mercimek ve patates gibi gıdalar büyük tartıyla tartıldığından, burada kilogram geçerlidir. Daha değerli şeyler tartılırken hafif teraziler gündeme gelir. Hele de tartılan altınsa, terazinin etrafına cam fanus çevrilir. Çünkü o terazi, hava esintisinden bile etkilenerek artış ve noksanlık gösterebilir.

Kimyevî maddeler tartılırken, zerrelere kadar hesap eden hassas mizanlar ortaya konur. O halde her madde kendine göre bir hesaba tabidir ki, bu yüzden tartı konusunda adâleti gerçekleştirmek. gerçekten müşkil bir meseledir.

Ölçüde de konu aynıdır. Nitekim insan, ölçerken terazinin kefesini sıkıca tutar ve serbest bir tespit yapabilmek için bazen oynatır, kilo birimlerini koyar kaldırır, hakkından fazla almak isterse, kefeye ölçemeyeceği miktarda doldurur. Fazlalık düşmesin diye de eliyle tutar.

Dolayısıyla, artı-eksi bulunan her meselede tatfîf söz konusu olduğundan, iki kişi arasında yapılan herhangi bir muamelede zararı diğer tarafa yüklemek isteyen kişi, ayet-i kerimede zemmolunan "Mutaffiflere" dahil olur.

Aslında ölçü ve tartı birimleri, satılacak şeyleri zaptetmek için, Allah-u Tealâ'nın, kullarına fazl-u rahmetinden dolayı tespit ettiği iki değerli alettir. Çünkü insan gıdaya muhtaç olarak yaratılmıştır. Yeryüzündeki herşey de onun için halkedilmiş, fakat hiçbir zaman başıboş terkedilmemiştir.

Dolayısıyla insan, başkasının yiyeceğine, diğeri de onun elinde bulunan bir gıdaya mutlaka muhtaç olacaktır. Eğer Allah-u Tealâ, ölçü ve tartı gibi birimleri vaz' etmeseydi, eşekler ve köpekler gibi, insanlar da birbirlerine saldırırlardı.

İşte Allah-u Tealâ, mîzan ve mikyâl gibi aletleri, kulları için tespit buyurarak, herkesin, kardeşinden aldığını verdiğini bilip, gönül hoşluğuyla razı gelerek, ihtiyacını görmesini temin etmiştir.

D) Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilede, alış-verişte adâletin ikamesini emrettiği gibi:

﴿ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ (١) الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (٢) وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْوَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ (٣) أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ (٤) لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (٥) يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٦) ﴾

Ayet: 152

"İnsanlardan ölçüp alırken tam alan, onlara (vermek için) **ölçer veya tartarken eksik bırakanlara yazıklar olsun! Bunlar, âlemlerin Rabbine karşı insanların, kaim olacakları gün olan büyük bir günde mutlaka diriltileceklerini hiç düşünmezler mi?"** *(Mutaffifîn Sûresi:1-6)* ayet-i kerimelerinde de, bu emri terkedenleri tehdit etmiştir.

Allah-u Tealâ tarafından, bu hasîs ve rezil fiili yapanlara müteveccih olan bu "Veyl" lafzı, tehdit olarak yeter. Ölçü ve tartı konusunda alışkanlığı olan kimseler, başkalarının bilmediği öyle hileler bilmektedirler ki, bakan insan muamelenin tamam olduğunu zanneder. Halbuki öyle gizli eksiltmeler vardır ki, onu ancak en ince hileleri bilen sanat erbabı anlar.

Bu ayet-i celilelerden anlaşıldığı üzere; o büyük kıyamet gününde, bu kişiler diriltilip, âlemlerin Rabbinin huzuruna çıkartıldığında, öncekiler ve sonrakilerden ibaret bütün mahlukat mahşer arazisinde toplanınca, bu kişiler tek tek seçilip, bir münâdî, bütün şahitler huzurunda: "Ölçüde tartıda eksiklik yapan hain işte budur!" diyerek kendisini teşhir edecek, o da dost-düşman arasında kıyamet günü, rezîl-ü rüsvay olup kalacaktır. Kıyamet rüsvaylığı dünya rezilliğine benzemez.

Çünkü insan, dünyada rezil olup şeref ve itibarını kaybetse de, bedeni sağlıklı kalıp, ağrı sancı çekmeyerek selametle yeyip içebilir. Hele bir de, huyu ve tabiatı rezil ve denî ise, haysiyet ve şerefinin kaybolması ona acı da vermez. Zira ırz ve haysiyetini kaybetmekten, ancak şan ve şeref sahipleri elem duyar.

Ulemanın beyanına göre; insana canından sonra gelecek musibetlerin en büyüğü, çocukları gibi yakınları, malı, ırz ve şerefi yahut dinidir. Dinine gelen musibetin telâfisi çok kolaydır. Çünkü Allah-u Tealâ'ya yöneldiği anda Allah-u Tealâ hemen tevbesini kabul eder.

Hatta bazen öyle olur ki, günahın verdiği boyun kırıklığı, tevbe, inâbe, tezellül ve hudû' (alçalma ve boyun eğme), sahibini, günah işlemeden önceki derecesinden daha büyük mertebeye de ulaştırabilir.

Ticarî kaybın telâfisi de bazen basit bir yolla mümkün olabilir, şöyle ki; bir alış-verişte kişi bazen evvelce kaybettiklerinin kat kat fazlasını kazanabilir. Can kaybı, doğumla telâfi edilebilir, bir çocuğu ölene, Allah-u Tealâ on çocuk verebilir.

Irz ve haysiyet meselesine gelince; insanın bu konuda kaybettiği en ufak bir şeyin yerini dolduracak hiçbir şey söz konusu değildir. Zira insanlar önünde bir rezilliği anlaşılan kişi, sonradan ne kadar güzel ahlâka dönse de, kendisi hakkındaki düşünceyi tamamen silemez.

Evet! Dünya rüsvaylığı, en büyük musibetlerdense de, ahiret rüsvaylığı daha büyük ve fecidir. Nitekim **Fazl ibni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٥٩ – عَنْ فَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلاَ وَاِنَّ فُضُوحَ الدُّنْيَا خَيْرٌ مِنْ فُضُوحِ الْآخِرَةِ »

159 - **"Dikkat! Dünyanın rezilliği, ahiretin rüsvaylığından daha hayırlıdır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:2650, 3/299, Deylemî, el-Firdevs, No:4395, 3/147)* buyurmuştur.

Zira dünyada rezil olan, bazı insanların, kendisine saygı ve ihtiramını yitirecekse de, ahirette rezil olan kişiyi -Allah muhafaza- günahları, azap ve işkenceye sürükleyecektir.

Bu yüzden, ölçü ve tartı görevi üstlenenler, Allah-u Tealâ'dan son derece sakınıp, ahiret rüsvaylığından korkmalı, ölçüp tartarken tastamam yapmalı, kendisine tam alıp millete eksik vererek aldatmaktan sakınmalıdır. İşte cümle-i celilede geçen: **"Ölçü ve tartıyı adâletle îfâ edin!"** kavl-i şerifinin manası budur.

Buna göre; ne müşteri, hakkından fazlasını istemeli, ne de bayi onun hakkını eksiltmelidir! Böylece hak, eksik ve fazlasız olarak kâmil ve vâfî manada ödenmiş ve tahsil edilmiş olur.

Allah-u Tealâ, ölçüde tartıda eksiklik yapan geçmiş ümmetleri, özellikle **Şuayb** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetini helâk etmiştir. Nitekim **Şuayb** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine hitaben:

(وَلاَ تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنِّى اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنِّى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ (٨٤)) **"Ölçüyü-tartıyı eksik etmeyin! Şüphesiz ben sizi, bir hayır** (bunu yapmaya muhtaç olmayacağınız kadar bolluk) **içinde görüyorum ve gerçekten ben, sizin hakkınızda kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum!"** *(Hûd Sûresi:84'den)* buyurarak tehditte bulunmuştur.

Bu tenbihe aldırmayan kavmine ceza ve peygamberini tasdik mahiyetinde Allah-u Tealâ, **Şuayb** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetini helâk etmiştir. Nitekim:

﴿ وَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْباً وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَاَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٩٤) ﴾

"(Azap) **emrimiz gelince; Şuayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; o zalimleri ise, o sayha** (misli görülmemiş bir gürültü) **yakaladı da, yurtlarında dizüstü çökmüş** (oldukları yerde ölmüş) **halde kaldılar."** *(Hûd Sûresi:94)* kavl-i şerifi, bu meseleyi açıklamaktadır.

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* tarîkıyle; **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ölçü ve tartı kullananlara hitaben:

١٦٠ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِاَصْحَابِ الْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانِ: « اِنَّكُمْ قَدْ وُلِّيتُمْ اَمْرَيْنِ هَلَكَتْ فِيهِ الْاُمَمُ السَّالِفَةُ قَبْلَكُمْ »

Ayet: 152

160 - **"Gerçekten size, öyle iki iş verildi ki, sizden önce geçen ümmetler o sebeple helâk olmuştu."** *(Tirmizî, Büyû':9, No:1217, 3/521, Hâkim, el-Müstedrek, No:2232, 2/36)* buyurdu.

İbni Merdûyeh *(Rahimehullah)*ın, **Sâlim ibni Ebi'l-Ca'd** *(Radıyallahu Anh)* vasıtasıyla; **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan sahih isnatla naklettiği diğer bir rivayette ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٦١ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّكُمْ مَعْشَرَ الْمَوَالِى قَدْ بُشِّرْتُمْ بِخَصْلَتَيْنِ ، بِهِمَا هَلَكَتِ الْقُرُونُ الْمُتَقَدِّمَةُ: اَلْمِكْيَالُ وَالْمِيزَانُ »

161 - **"Ey mevâlî cemaati** (âzatlı kölelerden oluşan acem topluluğu)! **Muhakkak Allah, sizi**(n ümmetinizi), **önceki ümmetlerin, kendileri sebebiyle helâk olduğu ölçü ve tartıdan ibaret iki haslet**(i zayi etmeniz sebebiyle helâk olmayacağınız bişareti) **ile müjdeledi.** *(İbni Kesîr, Tefsîr:2/176)*

Yine **İbni Merdûyeh** *(Rahimehullah)* kanalıyla, **Abdullah ibni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٦٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا نَقَصَ الْقَوْمُ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِلاَّ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْجُوعَ »

162 - **"Bir millet, ölçüyü tartıyı eksik ederlerse, mutlaka Allah onlara açlığı musallat eder."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/385)* buyurmuştur.

Abdullah ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

١٦٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) اَنَّهُ قَالَ: <مَا ظَهَرَ الْغُلُولُ فِى قَوْمٍ قَطُّ اِلاَّ اُلْقِىَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبُ . وَلاَ فَشَا الزِّنَا فِى قَوْمٍ قَطُّ اِلاَّ كَثُرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ . وَلاَ نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِلاَّ قُطِعَ عَنْهُمُ الرِّزْقُ . وَلاَ حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِ الْحَقِّ اِلاَّ فَشَا فِيهِمُ الدَّمُ . وَلاَ خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ اِلاَّ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ >.

163 - **"Bir kavimde gulûl** (ganimet malını çalma) **zuhur ederse, mutlaka kalplerine** (düşman) **korku**(su) **atılır. Bir kavimde zina yayılırsa, mutlaka onların içinde ölüm** (veba gibi salgın hastalıklar yüzünden toplu ölümler veya kalbin ölümü yahut ulemanın ölümü) **çoğalır.**

Bir kavim, ölçü ve tartıyı eksik ederlerse (ticarette aldatma yaparlarsa) **mutlaka** (helâl) **rızık** (veya ellerindeki rızkın bereketi) **onlardan kesilir. Bir kavim, hakkın dışında bir hükümle** (Kur'an ve Sünnet'e dayanmayan kendi bozuk görüşleriyle) **hükmederlerse, mutlaka onlar içinde kan** (birbirini öldürme) **yayılır. Bir kavim, ahdi bozarsa, mutlaka düşmanlarını Allah-u Tealâ onlara musallat kılar.** *(Muvatta', Cihad: 13, No. 998, Sh.286)*

E) Şuayb *(Aleyhisselâm)*ın kavlinde; **"Noksan yapmamak"** emredilmişken, burada: **"Tam vermek"** emredilmiştir ki bununla, Müslümanların tastamam ve adâletli muamelenin gerçekleşeceği bir tarifi tatbikle memur olduklarına işaret edilmektedir.

Evet! Noksan yapmamak da, tamamlamaya denk bir mefhum olmakla birlikte, îfâ emri tercih edilerek kendisine verilen önem açıklanmış olmaktadır ki, insanlar eksik bırakmama tarafından çok, tam verme canibine yönelmiş olsunlar. Ayrıca bunda, kendisiyle övündükleri cömertlik vasfına dair bir hatırlatma söz konusudur.

Sanki böylece onlara: "Birbirinizle rekabete girdiğiniz cömertlik vasfınız nerede? Ölçüp-tartarken bu vasfı ortaya koyarak, adâletten de öteye niye geçmiyorsunuz? Müşterinin hakkını çalacak yere, cömertliğinizden dolayı ona daha fazla niye vermiyorsunuz?" buyrulmak istenmiştir ki bu da, onların huylarının bozukluğuna ve dengesizliğine bir nevi dikkat çekme manası taşımaktadır.

2- Bu cümle-i celileye, selef-i salihîn bazı manalar vermiştir:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle buyurmuştur: "Bu ayet-i celilede bahsedilenler, müminlerdir. Allah-u Tealâ onlara dinleri konusunda genişlik vermiştir. Nitekim başka bir yerde:

(... وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ... (٧٨)) **"Dinde sizin için hiçbir zorluk yapmamıştır."** *(Hac Sûresi:78'den)* buyurmuştur." *(İbni Ebî Hâtim, No:8094, 5/1420)*

B) Said ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)*, bu cümle-i celileye: "Biz herkese ancak takatı yettiği kadar teklifte bulunuruz." *(İbni Ebî Hâtim, No:8095, 5/1420)* şeklinde mana vermiştir.

C) Süfyan *(Radıyallahu Anh)*, bu cümle-i celile hakkında: "Biz her nefse ancak farzları yerine getirme vazifesini yükleriz." manasını vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8097, 5/1421)*

3- **"Biz, bir kimseye gücünün dışındakini teklif etmeyiz."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

A) Mevlâ Tealâ, ölçü ve tartıyı îfâ etmeyi emrettikten sonra, bu cümle-i celileyi getirerek, bundan maksadının, kulların gücü yettiği kadar bu hususta titiz davranmaları olduğunu açıklamıştır. Zira bazen insan, bu konuda ne kadar hassas davransa da, isteği dışında bir taksîr vaki olabilir. Hiç eksik ve fazla yapmadan tastamam bir adâleti temin, gerçekten insanları sıkıntıya sokacak derecede zor bir konudur.

İşte bu cümle-i celilesiyle Allah-u Tealâ, bu hususta vacip olanın, mümkün olan ölçüyü korumak olup, son derece tahkik ve incelemenin vacip olmadığını, dolayısıyla iyi niyetini bildiği kullarından vaki olan noksanlıkların af sahasına dahil olduğunu açıklamaktadır.

Çünkü; **"Allah-u Tealâ'nın, kimseye, gücünü aşan bir şeyi yüklemediği"** kaidesi, umumî bir kural olup, bu ümmete yapılan kolaylık kabilindendir.

Ayet: 152

Nitekim: (... وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ...(٥))"**Kendisi hakkında hataya düştüğünüz meselelerde, üzerinize bir günah yoktur. Velâkin kalplerinizin kastettiği**(nden size günah vardır)." *(Ahzab Sûresi:5'den)* kavl-i şerifi, Allah-u Tealâ'nın, yanılgıdan dolayı kullarını mükellef tutmayacağını belirtmiştir.

İbni Abbas ve **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anhum)*dan gelen bir rivayete göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Bakara Sûresinin sonlarındaki:

(... رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ...(٢٨٦)) "**Ey Rabbimiz! Unutursak veya yanılırsak bizi mesul tutma!**" *(Bakara Sûresi:286'dan)* ayet-i kerimesini okuyunca, Allah-u Tealâ:

١٦٤ - [نَعَمْ قَدْ فَعَلْتُ]

164 - "**Evet! Muhakkak ben bunu yaptım!**" buyurarak, duasını kabul ettiğini beyan etmiştir. *(Müslim, İman:57, No:125-126, 1/115-116)*

Dolayısıyla, yanılma, unutma ve insanın kasıtsız yaptıkları şeyler affa dahildir. *(Ebû Hayyan, Ebussuud, Âlûsî)*

B) Bundan evvel zikrettiğimiz mana; cümle-i celilenin ölçü ve tartıya mahsus olmasına göre verilmiştir. Gerçi müfessirlerden, bu cümleyi, geride geçen emir ve tekliflerin tümüyle ilgili kabul edenler de olmuştur ki, bu durumda cümle-i celile, kulların emirleri tatbike yönelmelerini temin için bir kolaylık getirmekte olduğundan, sanki burada:

"Size teklif ettiğimiz bütün emir ve nehiyler, imkân harici zor şeyler olmayıp, tatbiki mümkün tekliflerdir. Çünkü biz, tâkat yetmeyen şeyleri kullarımıza yüklemeyiz." buyrulmuş olmaktadır.

İbni Atıyye *(Rahimehullah)*ın, "Bu cümle-i celilenin iktizasına göre, bütün bu emir ve yasaklar, beşerin sakınma ve korunma gücünün altında olarak belirlenmiştir. Yoksa kişi, bütün bu konularda kılı kırk yararcasına, son derece bir adâletle yargılanacak değildir." şeklindeki beyanı da, bu genel manayı teyid eder mahiyettedir.

Yine böylece; "Biz, eski ümmetlere: (... فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ...(٥٤)) "**Kendinizi öldürün!**" *(Bakara Sûresi:58 den)* diye emrederek, canlarını telef etmelerini bile teklif etmiştik. Ama size, telefiniz söz konusu olan emirleri yüklemeyiz." şeklinde açıklanan mana da, özellikle ölçü ve tartı manasına raci olmaz. *(İbni Atıyye, Ebû Hayyan, Âlûsî)*

C) Bu cümle-i celile, ölçü ve tartıda en ufak noktalara kadar hesaplamak imkansız olduğu için bununla mükellef olmadığımızı, ancak araştırmada ictihatla sorumlu kılındığımızı ifade etmektedir ki, işte; "Fıkıh hükümleri hakkında ictihadın caiz olduğu ve ictihatla aranan gerçek, bir tane olsa da, her müctehidin isabetli olduğu" görüşünün aslı, buna dayanmaktadır.

Zira bizler, ölçü ve tartı konusunda Allah-u Tealâ'nın istediği miktarın kendisi katında malum bir hakikati olduğunu ve bize bu hususta ictihat ede-

rek araştırmamızı emrettiğini, fakat bu konuda bize belirgin bir delil tespit etmediği için, tamı tamına bir isabet kaydetme görevini yüklemediğini gerçekten bilmekteyiz.

O halde ictihadımız (son derece gayret sarfetmemiz) neticesinde vardığımız hüküm, Allah-u Tealâ'nın bize emrettiği hükümdür. Ancak bizim vardığımız bu netice, Allah-u Tealâ'nın bizden istediği hakikatten eksik veya fazla olabilir. Lâkin O bize bu hususta bir yol belirlemediğinden, bu hükmü bizden iskat etmiş demektir.

Aranan gerçeğe yakînen ulaşılamayacağının bir delili de şudur; ölçülen veya tartılan bir şeyin, özellikle de miktarı çoksa, tekrar ölçü ve tartıya tabi tutulduğunda, fazlalık veya eksiklik arzetmesi bazen kaçınılmaz olabilir. Bundan dolayı Allah-u Tealâ bu makamdaki:

"Biz, bir kimseye gücünün dışındakini teklif etmeyiz." kavliyle: "Kulumuza, ictihadı ile araştırıp vardığı neticeden daha fazlasını yüklemeyiz." buyurmak istemiştir.

İşte **İsa ibni Ebân** *(Rahimehullah)* bu sebeple, ölçü ve tartı emrindeki bu hükümden yola çıkarak, müctehidlerin, fıkhî hükümlerdeki ictihadını ispat etmiştir. *(Cessâs)*

D) "Ölçü ve tartıyı adâletle îfâ" emredildikten sonra, bu cümle-i celilenin getirilmesi şuna işaret etmektedir ki; efdal olan, satıcının, vermesi gerekenden daha fazlasını müşteriye hediye olarak vermesidir.

Nitekim **İbni Merdûyeh** *(Rahimehullah)* tarafından, **Said ibni Müseyyeb** *(Radıyallahu Anh)* tarîkıyle rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu cümle hakkında:

١٦٥ – عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ اَوْفىٰ عَلىٰ يَدِه فِى الْكَيْلِ وَالْمِيزَانِ وَاللهُ يَعْلَمُ صِحَّةَ نِيَّتِه بِالْوَفَاءِ فِيهِمَا لَمْ يُؤَاخَذْ، وَذٰلِكَ تَأْوِيلُ وُسْعِهَا »

165 - **"Her kim, ölçüp tartarken eline iyi dikkat ederse, Allah-u Tealâ da bu hususta onun tam vermek istediğine dair iyi niyetini bilirse, o kişi** (ufak-tefek yanlışlardan dolayı) **mesul tutulmaz! İşte; 'Gücünün yettiği' ifadesinin tefsiri budur!"** *(İbni Kesîr, Tefsîr:2/176, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/384)* buyurdu.

Ancak burada konuyu ikiye ayırmak gerekir:

a) Bir şey alındığında ödeme yaparken üçe-beşe bakmayıp, fazla vermeye teşvik konusu, alış-veriş hakkındadır. Zira alınan ve verilen şeyler, aynı cinsten olmaması durumunda faiz tehlikesi yoktur. Nitekim:

١٦٦ – عَنْ سُوَيْدِ بْنِ قَيْسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: جَلَبْتُ اَنَا وَ مَخْرَفَةُ الْعَبْدِىُّ بَزًّا مِنْ هَجَرٍ ، فَاَتَيْنَا بِه مَكَّةَ ، فَجَاءَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْشِى ، فَسَاوَمَنَا بِسَرَاوِيلَ فَبِعْنَاهُ ، وَ ثَمَّ رَجُلٌ يَزِنُ بِالْاَجْرِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « زِنْ وَاَرْجِحْ »

166 -**Süveyd ibni Kays** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben ve **Mahrafe el-Abdî**, (Yemen beldelerinden olan) **Hecer**'den bir miktar satılık elbiseyi **Mekke**'ye getirdik. (Biz Mina'dayken,) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yürüyerek yanımıza geldi ve bir şalvar almak için bizimle pazarlık etti, biz de ona sattık.

O sırada orada ücretle tartan bir tartıcı vardı. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona (sattığımız elbise karşılığında aldığımız bedeli tartan kişiye):**"Tart ve** (benim aldığıma karşı verdiğim bedeli) **ağır yap!"** *(Ebû Davud, Büyû':7, No:3336, 2/265, Nesâî, Büyû':54, No:4606, 7/327, İbni Mâce, Ticârât:34, No:2220-22, 2/747-48, Tirmizî, Büyû':66, No:1305, 3/598, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:19120, 7/45, Dârimî, Büyû':47, No:2487, 2/712)* buyurdu.

Bu hadis-i şeriften çıkartılan bazı hükümler:

1- Bu hadis-i şerif, alım-satım muamelelerinde, birisine tartıyla mal verildiği zaman, tartının tam, hatta ağır gelecek şekilde yapılmasının önemini ifade eder.

Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yaptığı ödemeyi fazla olarak yapmaya dikkat etmiş ve **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

١٦٧ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِنَّ خِيَارَكُمْ اَحْسَنُكُمْ قَضَاءً»

167 - **"Sizin en hayırlılarınız, ödemesi en güzel olanınızdır!"** *(Buharî, Vekâlet:5, No:2182, 2183, 2/809, Müslim, Müsâkât:22, No:1601, 3/1225)* buyurarak, buna teşvik etmiştir.

2- **Hattâbî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bir malı ölçmek veya tartmak karşılığında ücret almanın meşrûluğu da bu hadis-i şeriften anlaşılmaktadır. Ayrıca bir malı taksim etmenin veya muhasebesini tutmanın ücreti de bu hükme tâbidir. *(Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, Büyû':7, No:3320, 9/185)*

3- Yine bu hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere; pazarlık yapmak sünettendir. Ancak bu hususta çok katı davranmayıp, müsâmahakâr olmak teşvik edilmiştir. Nitekim **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٦٨ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «رَحِمَ اللهُ رَجُلاً سَمْحاً اِذَا بَاعَ وَاِذَا اشْتَرَىٰ وَاِذَا اقْتَضَىٰ»

168 - **"Satarken, alırken ve alacağını isterken cömert ve müsâmahalı davranan bir kişiye, Allah rahmet etsin** (acımasıyla muamele etsin)!" *(Buharî, Büyû':16, No:1970, 2/730-731)* buyurarak, bu gibi konularda kılı kırk yararcasına katı davranmayıp, geniş davranan ve güçlük çıkartmayanlara duada bulunmuştur.

4- Hadis-i şerifte geçen "Serâvîl" kelimesi, Farsçadan Arapçaya geçmiş olup, Türkçede şalvar demektir. Zaten Türkçedeki şalvar lafzının telaffuzu değişmiş olup aslı; "Şirvâl"dir. *(Fîrûzâbâdî, el-Kamûsu'l-muhît:3/579)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, şalvar aldığı, giydiği ve şalvar giyenlere dua ettiği, hadis-i şeriflerde sabit olduğundan, entariye nispetle bizim

örfümüze de bu daha uygun düştüğünden, memleketimizde bu sünneti tatbik etmemiz çok yerinde bir uygulamadır. Nitekim:

١٦٩ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: دَخَلْتُ يَوْماً السُّوقَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَجَلَسَ اِلَى الْبَزَّازِينَ فَاشْتَرىٰ سَرَاوِيلَ بِاَرْبَعَةِ دَرَاهِمَ فَذَهَبْتُ لِاَحْمِلَهُ عَنْهُ فَقَالَ: « صَاحِبُ الشَّيْءِ اَحَقُّ بِشَيْئِهِ اَنْ يَحْمِلَهُ ، اِلاَّ اَنْ يَكُونَ ضَعِيفاً يَعْجِزُ عَنْهُ فَيُعِينَهُ اَخُوهُ الْمُسْلِمُ » قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! وَاِنَّكَ لَتَلْبَسُ السَّرَاوِيلَ؟ قَالَ: « اَجَلْ! فِى السَّفَرِ وَالْحَضَرِ ، وَبِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ، فَاِنِّى اُمِرْتُ بِالسَّتْرِ فَلَمْ اَجِدْ شَيْئاً اَسْتَرَ مِنْهُ »

169 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber çarşıya çıktım. Kumaşçıların yanına gidip oturarak, dört dirheme bir şalvar satın aldı. Ben, şalvarı almak için davranınca:

"Bir şeyin sahibi, kendi malını taşımaya daha lâyıktır. Ancak zayıf olup, yükünü taşımaktan âciz olursa Müslüman kardeşi ona yardım edebilir." buyurdu.

O zaman ben: "Ya Resulallah! Sen şalvar giyer misin?" diye sorunca: **"Evet! Gece-gündüz, hazarda ve seferde** (memlekette ve yolculukta daima giyerim)**! Çünkü ben, örtünmekle emrolundum, ondan daha iyi örten bir şey bulamadım."** *(Müsned-ü Ebî Ya'lâ, No:6162, 11/24-25, Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, No:6590, 7/308-309, Sindî, Hâşiyetü'n-Nesâî, No:4606, 7/327)* buyurdu.

Bazı lügat sahiplerinin bu kelimeyi pantolon diye terceme etmeleri, son derece galat bir beyandır. Zira, zaten Farsçadan Arapçaya geçen bu kelimenin, Türkçede şalvar olarak kullanımı, tıpatıp karşılığıdır. Bunun Fransızca bir kelimeyle terceme edilmesi yanıltma olur.

Zaten bu kelime, belden aşağı giyilen son derece bol bir elbisenin adıdır. Bunun dar bir kıyafetle tefsiri, hem lügat ilmine bir ihanet, hem de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bir hakaret anlamı taşır. Zira bu tür lügatlara bakan kişi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in de pantolon giydiği gibi bozuk bir inanca sahip olabilir ki, hele kötü niyetli bir kişiyse, böyle bir yorumdan kaçınmayacağı aşikârdır.

Bu yüzden hadis-i şeriflerde geçen, özellikle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile ilgili kelimeleri, çok iyi inceleyip dikkatle terceme etmek gerekmektedir.

١٧٠ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: كُنْتُ قَاعِداً عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِى الْبَقِيعِ فِى يَوْمٍ دَجْنٍ مَطِيرٍ فَمَرَّتِ امْرَأَةٌ عَلَىٰ حِمَارٍ وَمَعَهَا مُكَارِى فَهَوَىٰ بِهَا الْحِمَارُ فِى وَهْدَةٍ مِنَ الْاَرْضِ فَسَقَطَتِ الْمَرْاَةُ ، فَاَعْرَضَ النَّبِىُّ ﷺ عَنْهَا بِوَجْهِهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ

اِنَّهَا مُتَسَرْوِلَةٌ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِمُتَسَرْوِلَاتِ اُمَّتِى » يَقُولُهَا ثَلَاثًا . « يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّخِذُوا السَّرَاوِيلَاتِ فَاِنَّهَا مِنْ اَسْتَرِ ثِيَابِكُمْ ، وَخُصُّوا بِهَا نِسَاءَكُمْ اِذَا خَرَجْنَ »

170 - **Ali ibni Ebî Talib** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben, çok yağmurlu bir günde **Bakî'** (Medine-i Münevvere kabristanlığın)da Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında oturuyordum. Yanında mal sahibi (kendisine merkebi kiraya veren kişi) bulunan bir kadın merkep üzerinde giderken, çukur bir yere gelince düştü.

Hemen Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* (ona bakmamak için) yüzünü çevirdi. O zaman: "Ya Resulellah! O şalvarlıdır!" denince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* üç kere: **"Ey Allahım! Ümmetimden şalvar giyen kadınları affet!"** diye dua ettikten sonra:

"Ey insanlar! Şalvar alın! Çünkü o, elbiseleriniz içinde en çok örtenlerdendir. (Evden dışarı) **çıktıklarında, özellikle kadınlarınıza onu giydirin!"** *(İbni Adiyy, el-Kâmil, No:86, 1/256, Bezzâr, el-Bahru'z-zehhâr, No:898, 3/112, Ali el-Müttakî , Kenzü'l-ummâl, No:41838, 15/463, İbni Hacer, Muhtasar-u Zevâid-i Müsnedi'l-Bezzâr, No:1174, 1/648, İbnü'l-Cevzî, Kitâbü'l-mevzû'ât, No:1438-39, 3/213-214)* buyurdu.

b) **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Ahmed** *(Radıyallahu Anhum)*a göre; bir kişinin, diğerine borç vermesi halinde, önceden bir şart koşulmasa da, alacaklısından hakkından fazlasını alması, aralarında evvelce böyle bir âdet yoksa, helâl olmaz. Nitekim:

١٧١ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِذَا اَقْرَضَ اَحَدُكُمْ قَرْضاً فَاَهْدٰى لَهُ ، اَوْ حَمَلَهُ عَلَى الدَّابَّةِ ، فَلَا يَرْكَبْهَا وَلَا يَقْبَلْهُ ، اِلَّا اَنْ يَكُونَ جَرٰى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذٰلِكَ »

171 - **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin biriniz bir borç verir de,** (alacaklısı) **ona bir hediye verir yahut hayvan üzerine bindirirse, ona binmesin ve hediyesini kabul etmesin.**

Ancak aralarında daha önce böyle bir şeyin cereyan etmiş olması müstesna (önceden birbirlerine hediye verme âdetleri varsa o zaman hediye kabul edebilir)!" *(İbni Mâce, Sadekât:19, No:2432, 2/813, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Büyû':97, No:10934, 5/573)* buyurmuştur.

Sâlim ibni Ebi'l-Ca'd *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir adam, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*ya gelerek: "Ben, balık satan bir adama yirmi dirhem borç vermiştim, o da bana onüç dirhem kıymetinde bir balık hediye etti." diye sorunca o: "O zaman, kalan yedi dirhemini ondan alabilirsin!" dedi. *(Kadî Muhammed Senâullah, et-Tefsîru'l-Mazharî:1/419, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Büyû':97, No:10930, 5/572)*

Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Bir adama borcun varken, o sana bir yük saman, yahut arpa veya kuru yonca hediye ederse, onu alma, çünkü o, faizdir." *(Buharî, Fezâilu's-Sahabe:49, No:3603, 3/1388)*

Hâris ibni Üsâme *(Radıyallahu Anh)*ın **"Müsned"**inde; **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre:

١٧٢ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) : اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهىٰ عَنْ قَرْضٍ جَرَّ مَنْفَعَةً .

172 - **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **menfaat temin edecek şekilde borç vermeyi yasaklamıştır."** *(Kadî Muhammed Senâullah, et-Tefsîru'l-Mazharî:1/419)*

١٧٣ – عَنْ فُضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : « كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنْفَعَةً فَهُوَ وَجْهٌ مِنْ وُجُوهِ الرِّبَا »

173 - **Fudâle ibni Ubeyd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Menfaat getiren her ödünç, faiz muamelelerinden bir nevidir."** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Büyû':97, No:10933, 5/573)* buyurmuştur.

Ancak şu konuya dikkat çekmek gerekir ki; geride zikredilen hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere; aralarında bu şekil âdet olanlar hakkında böyle bir ince hesap aranmaz. Nitekim:

١٧٤–عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْخُبْزِ وَالْخَمِيرِ نُقْرِضُهُمْ وَيَرُدُّونَ اَكْثَرَ اَوْ اَقَلَّ؟ فَقَالَ: « لَيْسَ بِهٰذَا بَأْسٌ اِنَّمَا هٰذِهِ مَرَافِقُ بَيْنَ النَّاسِ لاَ يُرَادُ فِيهَا الْفَضْلُ »

174 - **Aişe** *(Radıyallahu Anha)* şöyle demiştir: Biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, ödünç olarak ekmek ve hamur verdiğimizde, komşuların bize daha az veya daha çok geri iade etmelerinin hükmünü sorduk.

O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bunda bir beis yoktur, bunlar ancak insanlar arasında birtakım iyiliklerdir ki, bunlarda fazlalık mefhumu kastedilmez."** *(Hatîb, Târîh-u Bağdâd, No:4833, 9/268)* buyurdu.

Muâz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)*a, ekmek ve hamur gibi şeylerin ödünç istenmesinin hükmü sorulduğunda o teaccüp ederek: "Sübhanellâh! Bunlar güzel ahlâktan ibaret şeylerdir. Küçüğünü al büyüğünü ver, büyüğünü al, küçüğünü ver. Ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in:

١٧٥ – « خَيْرُكُمْ اَحْسَنُكُمْ قَضَاءً »

175 - **En hayırlınız, en iyi ödeme yapanınızdır!'** buyurduğunu işitmiştim." diye cevap verdi. *(Kadî Muhammed Senâullah, et-Tefsîru'l-Mazharî:1/419, Benzeri bir rivayet için bakınız!No:134, Sh.334))*

Çünkü komşular arasında, hediyeleşme ve iyi muamelede bulunma gibi vasıflar âdet halini aldığından, burada faiz tehlikesi söz konusu değildir. Ulemanın faiz saydığı ödünç muameleleri, bu gibi âdetlere mebnî olmayan hallerdedir.

<u>ÜÇÜNCÜSÜ:</u> (وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبىٰ) **"Söylediğiniz zaman, yakınlık sahibi dahi olsa adâletli olun."** cümle-i celilesi hakkında bazı bilgiler vardır:

Ayet: 152

1- Cümle-i celilede geçen kavil maddesi, muhatabına işittirmek için mütekellimin telaffuz ettiği söz söyleme sanatıdır ki, bunun mukabili fiildir. Gerçi her ikisi de amel mefhumuna dahilse de, dil uzvuyla yapılan "Amel"; kavil, göz, kulak, burun ve el gibi uzuvlarla yapılanlar ise "Fiil" diye adlandırılır.

2- Adâlet mefhumu, bazen fiil ve icraatla temin edilemeyip, iki kişi arasında çıkan bir ihtilafı çözme gibi konularda mutlaka sözün etkisi devreye girer. Söz bakımından doğruluğa alışan kişi, diğer özel işlerinde bile doğruluktan ayrılmamayı sever.

Artık kişi, kendi hakkındaki bir konuda adâlet ve doğruyu söyleyeceği gibi, şahitliği de doğru yapmalı, hükmü de doğru vermeli, vasiyeti de doğru yapmalı, fetvayı da doğru vermelidir.

Demek ki; doğru konuşmak, birçok tasarruflarda etkisi olan bir konudur. Çünkü doğru konuşan kişi, hayatın hareket ölçüsünü de doğru anlayabilir. Zaten, kasıtlı olarak bir batıl, hakka tercih edilmedikçe, hayatın hareket düzenine asla halel gelmez.

Nitekim bir kişi hakkında haketmediği bir hüküm verilerek, kendisine ait olmayan bir şey ona bahşedildiğinde, haklı olan kişiler artık çalışmaktan soğurlar. Velâkin her çalışanın ameli korunup, herkese çalıştığı kadar, hayattan hazzı verilecek olsa bütün işler düzene girer. İşte o zaman başkalarının çalışması ve alınterine zulmederek geçinenler, diğerlerinin hakkına tecavüz ve saldırı imkanı bulamazlar. *(Şa'râvî)*

3- Bu cümle-i celileye birkaç türlü mana verilmiştir:

a) "Bir hüküm verdiğiniz zaman insaflı davranın." Nitekim:

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ ... وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ... (٥٨)) **"Şüphesiz Allah, size ..... insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adâletle hükmetmenizi emrediyor..."** *(Nisâ Sûresi:58'den)* kavl-i şerifi, bu manadadır.

b) "Şahitlik yaptığınızda doğru konuşun." Nitekim:

(... كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ... (٨)) **"Allah için kaimler, ... adâletle şahitler olun..."** *(Mâide Sûresi:8'den)* kavl-i şerifi, bunu anlatmaktadır.

c) "Aracılık yaptığınızda bir tarafa meyletmeyin." Nitekim:

(... وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ... (٢٨٢)) "... (Borçlanma ve alış-veriş gibi muamelelerinizde) **aranızda bir kâtip adâletle yazsın!.."** *(Bakara Sûresi:282'den)* ayet-i kerimesi, buna misal olabilir. *(Mâverdî)*

Dolayısıyla bu manalar, misal kabilindendir, yoksa konuyu bu manalardan birine tahsis etmek, delilsiz dava olur. *(Ebû Hayyan)*

4- Bu ayet-i kerime, cidden toplumla ilgili genel manadaki edepler hakkında son derece büyük bir tenbihi ihtiva etmektedir ki, hakikaten birçok mesele bu doğru konuşma mefhumuna dahildir. Hatta insanlar arasında konuşmayla halledilen bütün muameleleri cami' bir ifadedir ki, bunlara misal olarak şunları sıralayabiliriz:

a) Şahitlik yapmak; bir kadı yanında yahut mahkemede şahitlik yapmak için çağrılan kişi, zan ve tahmine dayalı olarak değil de, mutlaka son derece bilgiye istinaden adâletle şehadette bulunmalıdır. Zaten "Şahitlik" kelimesi; "Bir şeye, görerek tanıklık etme" anlamındadır.

Yakınını koruma yahut rüşvet alma gibi nedenlerle yalan şahitlik yapmaktan son derece sakınılmalıdır. Nitekim bu konu, Allah'a ortak koşmakla birlikte anılan, en büyük günahlardandır.

١٧٦ – عَنْ خُرَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: صَلَّىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَلاَةَ الصُّبْحِ ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَامَ قَائِماً فَقَالَ: « عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّورِ بِالْاِشْرَاكِ بِاللهِ » ثَلاَثَ مِرارٍ ثُمَّ قَرَأَ ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ ، وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾

176 - **Hureym ibni Fâtik** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sabah namazını kıldıktan sonra dönüp ayağa kalkarak, üç kere: **"Yalan yere şahitlik yapmak, Allah'a ortak koşmaya denk kılındı."** buyurduktan sonra:

(...فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ (٣٠) حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ...(٣١)) **"Putlardan ibaret pislikten sakının! Yalan sözden sakının! Allah için, kendisine ortak koşmayan, hanif kimseler olun!"** *(Hac Sûresi:30'dan, 31'den)* ayet-i kerimesini okudu. *(Ebû Davud, Akdıye:15, No:3599, 2/329, İbni Mâce, Ahkâm:32, No:2372, 2/794, Tirmizî, Şehâdât:3, No:2299, 2300, 4/547)*

b) Kaza ve hüküm verme konusu ki; bu konuda kadılar ve hakimler çok büyük sorumluluk altında olduklarından, hakkın dışında bir hüküm vermemeli, akrabalık, rüşvet vesâir gayelerle doğruluktan ayrılmamalıdırlar. Nitekim:

١٧٧ – عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ ، عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « اَلْقُضَاةُ ثَلاَثَةٌ وَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ وَاثْنَانِ فِي النَّارِ ، فَاَمَّا الَّذِي فِي الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَىٰ بِهِ ، وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَجَارَ فِي الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ ، وَرَجُلٌ قَضَىٰ لِلنَّاسِ عَلَىٰ جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ »

177 - İbni Büreyde *(Radıyallahu Anh)* ın, babasından rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kadılar üç kısımdır, biri cennette ikisi cehennemdedir. Cennette olan, hakkı bilip onunla hükmeden kimsedir. Doğruyu bilip de hükmünde zulmeden kimse cehennemdedir. Bilgisizce insanlara hüküm veren kimse de ateştedir."** *(Ebu Davud, Akdıye:1, No:3573, 2/322, Taberanî, El-Mu'cemü'l-evsat, No:3840, 4/495)*

Bu hususdaki diğer bazı rivayetler; Mâide Sûresinin 47. ayet-i kerimesinin izahında *(R.F:7/160-164)* zikredilmiştir.

c) Ta'dîl ve tecrîh meselesi ki, bir insan hakkında iyi veya kötü derken, güvenilir veya güvenilmez yorumu yaparken, mutlaka doğruluktan ayrılmamak lazımdır. Aksi takdirde doğacak neticelerden, ahirette büyük mesuliyetler vardır.

d) Müşavere konusu ki, bir insana herhangi bir konuda bir fikir sorulduğunda, istişarede bulunan kişiyi, mutlaka doğru yönlendirmelidir. Zira yanlış beyanlarda bulunarak, kendisine güvenen kişiyi zarara düşürmesi halinde, ahirette bunun vebali büyük olacaktır. Nitekim:

١٧٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ »

178 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: **"İstişare yapılan kişi, güvenilen kişi demektir."** *(İbni Mâce, Edep:37, No:3745, 2/1233, Ebû Davud, Edep:123, No:5128, 2/755, Tirmizî, Edep:57, No:2822, 5/125)* hadis-i şerifi, müsteşar konumunda olanların, kendilerine danışanlara, zararlarını gösterip menfaatlerini gizleyerek, hainlik yapmalarının hiç yakışmadığını ifade etmektedir.

١٧٩ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا اسْتَشَارَ اَحَدُكُمْ اَخَاهُ فَلْيُشِرْ عَلَيْهِ »

179 - **Câbir** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin biriniz kardeşiyle istişarede bulunursa, ona** (doğruyu ve faydalı olanı) **göstersin."** *(İbni Mace, Edep:37, No:3747, 2/1233)* buyurmuştur. Tabi ki bu, "Eğer kendisine danışılan konu hakkında, doğruyu biliyorsa" kaydıyla mukayyeddir. Yoksa; "Bilip bilmeden mutlaka ona bir şey söylesin" manasında değildir.

e) İnsanların arasını bulma hususunda da doğruluktan ayrılmamak lazımdır. Nitekim herhangi bir konuda insanlar birbirleriyle davalı hale gelebilir. Bu noktada araya girerek işi düzelteyim derken, yalan yanlış konuşmak caiz olmaz. Ancak karı-koca arasını bulma ve dargınları barıştırma hakkında ki iki özel meselede, yalana müsaade edilerek, kulların faydası gözetilmiştir.

f) Alış-veriş, kiralama gibi muamelatta, eşyanın vasıflarını bildirirken de doğru beyanda bulunmak, en önemli meselelerdendir.

Nitekim sattığı şeyin ayıbını gizlemek veya alacağı sağlam şeyde ayıp iddia etmek, teklif edilmeyen fiyatları, yalan yere teklif edilmiş gibi göstermek veya pahalıya aldığını iddia etmek gibi hususlar, büyük günahlardandır.

g) Verilen sözlerde adâletli olmak, yani yapamayacağı veya yapmaya niyetli olmadığı şeyleri, insanı oyalamak yahut günü kurtarmak için söz vermemek, söz verirken de doğru bir beyanla taahhütte bulunmak, hiç şüphesiz ki bu konuya dahildir. Nitekim:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ (٢) كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللهِ اَنْ تَقُولُوا مَالاَ تَفْعَلُونَ (٣) **"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niye söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, gazap bakımından Allah indinde büyük oldu** (Allah-u Tealâ'nın çok büyük gazabını üzerinize çekmenize sebep oldu)." *(Saf Sûresi:2, 3)* ayet-i kerimeleri bu hususta en büyük nastırlar.

h) Vasiyetler konusunda da, miras haklarına sahip olanlara zulmeder mahiyette beyanlarda bulunmamalıdır. Zira bu, cehenneme girmeye sebebiyet veren, en büyük günahlardandır. Nitekim:

١٨٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ، اَوِ الْمَرْأَةَ بِطَاعَةِ اللهِ سِتِّينَ سَنَةً ، ثُمَّ يَحْضُرُهُمَا الْمَوْتُ فَيُضَارَّانِ فِى الْوَصِيَّةِ فَتَجِبُ لَهُمَا النَّارُ »

180 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhakkak ki bir adam veya kadın, altmış sene Allah'ın taatıyla amel eder de, sonra ölüm geldiğinde vasiyet hususunda** (vârisleri) **zarara uğrat**(acak bir beyanda bulun)**maları sebebiyle, cehennem kendilerine vacip olur."** *(Ebû Davud, Vesâyâ:3, No:2867, 2/126, Tirmizî , Vesâyâ:2, No:2117, 4/431)* buyurmuştur.

ı) Yeminler hususunda da çok ihtiyatlı olmak, Allah-u Tealâ'nın adını yalan bir beyana karıştırmamak ve batıla yemin etmemek, İslâm'ın en büyük emirlerindendir. Hele geçmiş bir konuda yalan yere yemin etmek, keffâreti dahi olmayan ve sahibini, önce günaha sonra da ateşe daldırdığı için "Yemîn-i ğamûs" diye isimlendirilen büyük bir felakettir. Nitekim:

١٨١ – عَنْ اَبِى سُوَيْدٍ الْغُرَابِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْيَمِينُ الْغَمُوسُ يَعْقِمُ الرَّحِمَ سُمِّيَتْ غَمُوساً لِغَمْسِهَا صَاحِبَهَا فِى الْاِثْمِ ثُمَّ فِى النَّارِ »

181 - **Ebû Süveyd el-Gurâbî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yemîn-i ğamûs** (yalan yemin)**; rahimleri kısır bırakır, sahibini günaha, sonra ateşe daldırdığı için, ğamûs diye isimlendirilmiştir."** *(Deylemî, el-Firdevs, No:9055, 5/550)* buyurmuştur.

i) Yapılacak övgü ve tenkitlerde haddi aşmayıp adâleti korumak, doğru beyandan ayrılmamak da konumuzla alâkalıdır. Dolayısıyla bir kişiyi methedecek olan, onda olmayan vasıflarla övmeye kalkarsa, yalancı olacağından, kişiyi kendisinde bulunan vasıflarla övmekle yetinir.

Yine de övgüde kesin bir ifade kullanmayıp, bu hususta zan ve tahmin ifade eden sözleri tercih etmelidir. Nitekim:

١٨٢–عَنْ اَبِى بَكْرَةَ (رضى الله عنه):اَنَّ رَجُلاً ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ فَاَثْنَى عَلَيْهِ رَجُلٌ خَيْراً ، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « وَيْحَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ » يَقُولُهُ مِرَاراً « اِنْ كَانَ اَحَدُكُمْ مَادِحاً لاَ مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ: اَحْسِبُ كَذَا وَكَذَا، اِنْ كَانَ يُرَىٰ اَنَّهُ كَذٰلِكَ، وَاللهُ حَسِيبُهُ، وَلاَ يُزَكِّى عَلَى اللهِ اَحَداً »

182 - **Ebû Bekre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında, bir adamdan bahsedilince, bir diğeri onun hakkında övgüde bulundu. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* defaatle:**"Yazık sana! Arkadaşının boynunu kopardın!"** buyurduktan sonra:

"Sizin biriniz çaresiz (mutlaka birini) **methedecekse, o kişinin de öylece** (methedildiği gibi) **olduğu görülüyorsa: 'Ben** (bu kişinin) **şöyle şöyle** (iyi olduğunu) **sanıyorum. Ama onun muhasibi Allah'tır.' desin. Allah'a karşı kimse**(nin akıbeti) **hakkında kesin konuşmasın!"** *(Buharî, Edep:54, No:5714, 5/2252, Müslim, Zühd:14, No:3000, 4/2296, İbni Mâce, Edep:36, No:3744, 2/1232)* buyurdu.

Tabi ki bu yasaklama, haddini aşan ve methedilenin, fitneye düşürüleceğinden korkulan durumlardadır. Zira bir kişiyi kendisinde olmayan vasıflarla methetmek, adâletle konuşmaktan uzak kalır.

Ancak takvasının kemali, akıl ve marifetinin de ileriliği sebebiyle kendisi hakkında bir tehlikeden korkulmayan kişinin, kendisinde olan vasıflarıyla yüzüne methedilmesi nehyedilmemiştir. Hele bir de, o medih sayesinde, yaptığı iyiliklere devamı veya onlarda ilerleme kaydetmesi gibi faydalar kazanılacaksa, o zaman böyle yapmak, müstehab bile görülür.

Tenkit konusuna gelince; doğru da olsa tenkitten sakınmak vaciptir. Zira konuşmada adâlet, her doğruyu her yerde söylemek manasında olmayıp, bazı yerde susmak da emrolunduğu için, oradaki adâlet emre uymaktır.

Nitekim **Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Bir adam, birinin kızkardeşini evlenmek için istediğinde, erkek kardeşi onun gerçekten kötü bir iş yaptığını (zina ettiğini) söyledi. Bu haber **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)* a ulaşınca, o kişiye iftira sopası attı, ya da atacak gibi oldu. Sonra ona:

١٨٣ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: مَالَكَ وَلِلْخَبَرِ؟

183 - **"Senin bu haberi vermende ne gayen var?"** *(İmam-ı Mâlik, el-Muvatta', Nikâh:22, No:1163, Sh:347-348)* buyurarak, velilerin, velâyetini üstlendikleri kişilerin günahlarını örtmeleri gerektiğine işaret etti. Zira fuhşî konular hakkında insan, kendini de, başkasını da setre gayret etmelidir.

Bâcî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: **Hazret-i Ömer** *(Radıyallahu Anh)*ın bu konuyu reddetmesi; o kadının tevbe etmiş olma ihtimaline dayalı olabilir.

Zira Allah-u Tealâ, kullarının tevbesini kabul edip, kötülüklerini affettiği için, günahından dönen kişiyi kötülükle anmak helâl olmaz. Ancak veliye gereken; delilik, cüzzam, alaca ve tenasül uzvundaki bir hastalıktan ibaret olan dört ayıptan biri varsa, onu açıklamasıdır. Eziyet etmek gayesiyle değil de, uyarı ve nasihat maksadıyla olursa, bu gibi beyanlar, haram olan gıybet mefhumuna dahil olmazlar.

Nitekim **Fatıma binti Kays** *(Radıyallahu Anha)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e, **Ebû Cehm** ve **Muaviye** *(Radıyallahu Anhuma)*nın, kendisini istediklerini söylediğinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ona:

١٨٤ – عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ (رضى الله عنها) قَالَتْ: اِنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ اَبِى سُفْيَانَ وَاَبَا جَهْمٍ خَطَبَانِى ، فَقَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: «اَمَّا اَبُو جَهْمٍ فَلاَ يَضَعُ عَصَاهُ عَنْ عَاتِقِهِ. وَاَمَّا

مُعَاوِيَةُ فَصُعْلُوكٌ لاَ مَالَ لَهُ . انْكِحِى أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ »

184 - **"Ebû Cehm'e gelince o; bastonunu omzundan indirmeyen** (çok yolculuk yapan veya kadınları çok döven) **bir adamdır. Muaviye'ye gelince; hiç malı olmayan çok fakir bir adamdır. Sen Üsâme ibni Zeyd ile evlen!"** *(Müslim, Talâk:6, No:1480, 2/1114)* diye nasihatta bulundu.

Zira, insanların iyiliğini isteyerek onlara doğruyu söylemek; **Ebû Yezîd** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٨٥ – عَنْ أَبِي يَزِيدَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « دَعُوا النَّاسَ يُصِيبُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ فَإِذَا اسْتَنْصَحَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَنْصَحْهُ »

185 -**"Bırakın insanları, birbirlerinden istifade etsinler** (size sorulmayan bir konuda insanların alış-verişlerine fiyat belirleyecek şekilde müdahil olmayın)**! Sizin biriniz, kardeşinden nasihat isterse, ona nasihatta bulunsun!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:15455, 5/266)* hadis-i şerifiyle emrolunan bir hususdur.

Fukahanın beyanına göre; nikâh hususunda, durumu kendisine sorulan kişi, "Bende biraz cimrilik vardır!", "Huyum serttir!" şeklinde, kendisinde var olan özellikleri açıklar mahiyette beyanlarda bulunmalıdır.

Nitekim **Bilâl** *(Radıyallahu Anh)*ın kardeşi, bir kadına talip olduğunda, onun velileri: "**Bilâl** de gelirse, onu sana veririz!" dediler. **Hazret-i Bilâl** *(Radıyallahu Anh)* gelir gelmez:

١٨٦ – عَنْ بِلاَلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: أَنَا بِلاَلٌ وَهٰذَا أَخِى وَهُوَ امْرُؤٌ سَيِّئُ الْخُلُقِ وَالدِّينِ .

186 - **"Ben Bilâl, bu da kardeşimdir, fakat bu, huyu da dini de bozuk bir adamdır."** deyiverdi.

Masiyetler konusundaysa, kişinin kendisini ifşa etmesi icap etmeyip, hemen tevbe ederek meseleyi kapatması gerekir. *(Bâcî, el-Münteka:5/176, Kandehlevî, Evcezü'l-mesâlik, Nikâh:22, No:1116, 10/606, 607, el-Mevsûatü'l-fıkhiyye:19/202)*

Zaten cümle-i celilenin şart edatıyla getirilerek: **"Şayet söz söyleyeceksiniz"** buyrulması, doğruyu söylemekten çekindiği yerde, susmasına müsaade edildiğine işaret etmektedir. Ancak cevr, zulüm ve batıl şekilde konuşmaya, hiçbir suretle müsaade yoktur. Zaten yalanın tümü, adâletsiz konuşmaya dahildir.

j) Kişinin, dine davet ederken ortaya koyduğu delilleri izah sadedinde de, doğru sözden ayrılmaması gerekir ki, bu durumda delili açıklarken, herkes tarafından kolayca anlaşılabilen ve âdet haline gelen lafızlar kullanmalı, böylece fuzulî uzatmalardan sakınmalıdır.

k) Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker konusu da bu bahse dahildir, şöyle ki; iyiliği emredip, kötülükten nehyetmek isteyen kişi, bunu adâlet vechi üzere icra etmelidir ki bu, eziyet ederek kaçırtmak suretiyle aşırılığa kaçmamak, tebliği gereken miktarı da eksik bırakmamaktan ibarettir.

Ayet: 152

l) Kişinin, anlattığı hikâyeler ve yaptığı nakiller hususunda da adâleti gözetmesi gerekir ki, yaşanmış olayları naklederken, bir şey katıp eksiltmek, bu doğruluğu zedeler.

m) İnsanlar tarafından elçilik vazifelerini tebliğ ederken yapılan konuşma ve beyanlar da bu cümledendir. Çünkü bu risaletleri, gönderen tarafın muradına halel vermeyecek şekilde, fazlasız ve noksansız olarak ulaştırmak gerekir. *(Tefsîr-i Kebîr)*

İşte buraya kadar saydığımız meselelerde adâlet mefhumu, herhangi bir hakkı iptal veya ihfâ (ortadan kaldırma yahut gizleme) suretiyle, haklara tecavüz içeren sözlü bir beyanda bulunmamaktır. Dolayısıyla bu cümle-i celilede geçen hüküm, teferruat itibarıyla sayısız konuları ihtiva etse de, başlıca iki önemli konuda toplanabilir:

1- Allah-u Tealâ'nın Zat'ı, sıfatları ve fiilleri hakkında, ancak O'nun şanına yakışır şekilde doğru konuşmak.

2- Kullar arasında konuşurken, geçmişle ilgili konularda doğru konuşup, yalana tevessül etmemek, diğer umumî mevzularda da yalandan ve eziyetten sakınmak.

Artık dilini koruyup, mutedil hale getiren ve Allah-u Tealâ'nın razı olmadığı şeyleri söylemekten kaçınan toplumların fertleri, diğer toplumlarda yaygın halde bulunan diğer şerleri söndürecek en sağlam ictimâî edepleri kazanmış olurlar.

Zira toplumsal zararların en çoğu, dille ilgili cinayet ve suçlardan kaynaklanmaktadır, şöyle ki; konuştukları zaman itidali terkederek, kimi hakkında, yapmadığı şeyleri söyleyip iftira edenler, bir başkasına, eziyet edecek şekilde hitap edenler, diğeri hakkında yalan şahitlikte bulunanlar, başka bir konuda batıl ve yanlış bir suretle hüküm verenler!

İşte bu kişilerin kötü fiilleri, günümüzde müşahede ettiğimiz birçok kargaşanın önde gelen sebeplerini teşkil etmektedirler ki, mahkemeler ve hapishaneler lisan sebebiyle işlenen cinayetler yüzünden dolup taşmaktadır.

5- Cümle-i celilede geçen: **"Yakınlık sahibi de olsa"** kavl-i şerifi hakkında bazı izahlar vardır:

A) Müfessirlere göre bu cümle-i celilenin manası: "Lehinde veya aleyhinde söz söylenen kişi, konuşanın yakını da olsa, bir şey artıp eksiltmesi caiz olmaz." şeklindedir ki bu mefhuma, konuşanın kendisi, ana-babası ve en yakınları dahil olduğundan, bu cümle-i celile:

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَ الْاَقْرَبِينَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا... (١٣٥) ﴾

"Ey iman edenler! Nefislerinizin, ana-babanızın ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, adâletle son derece kaim ve Allah için şahitler olun! (Hakkında şahitlik yapılan kişi) **zengin veya fakir de olsa, Allah her ikisine de daha yakındır."** *(Nisâ Sûresi:135'den)* kavl-i şerifi gibidir.

Yani; bir kimsenin fakir veya zengin olması, şahitlik yapacak kişileri, fakire acıyarak zenginin aleyhine konuşmaya yahut yine fakire acıdıklarından dolayı, zenginin lehine fakirin aleyhine şahitlik yapmaları gerektiği yerde, bu şehadeti gizlemeye sevketmemeli, bilâkis; yakın, uzak, fakir, zengin demeden, kim hakkında olursa olsun, doğru konuşmaya kendilerini mecbur hissetmelidirler.

Nisâ Sûresinin bu ayeti, gerçekten çok büyük bir sır ve talim-terbiye ihtiva etmektedir. Zira Allah-u Tealâ, âhir zamanda birtakım yıkıcı akımların zuhuruyla fakir, zengin ayrımı yapılarak:

"Zaten zenginler, fakirlerin servetini sömürerek zengin oldu, bu yüzden toplumsal eşitlik adına, fakir-zengin herkes müsavi olabilsin için zenginlerin malına el konmalıdır." gibi bahanelerle, insanların, birbirinin, haklarını ellerinden almaya teşebbüs edeceklerini, ta ezelden bilmiştir.

İşte bu ezelî ilmiyle, olayları vukuundan evvel tespit ederek, bu konudaki hükmünü: "Bazılarının zengin, diğerlerinin fakir olmasından yola çıkarak, nefsinizin kötü arzusuna tabi olmanız sebebiyle, insanlara zulmetmeye ve rızaları olmaksızın mallarını yemeye bahane bulmayın!" şeklinde ortaya koymuştur.

Artık Müslümana yakışan: **"Yakınlık sahibi de olsa söylediğinizde adâletli olun!"** kavl-i şerifiyle amel ederek, konuşmak istediğinde, söyleyeceği sözü çok düşünmesidir.

Eğer konuşacağı meselenin, Allah indinde makbul ve doğru olduğuna kanaat getirirse onu telaffuz etmeli, yok eğer, bir insanı ayıplamak veya onda olmayanı söylemek yahut bir konuyu tahrif ederek nakletmek gibi haksız ve zalimâne bir beyan olacağını anlarsa, onu yutmalıdır.

İşte bu cümle-i celilede bulunan, bütün insanlığın faydalarıyla ilgili ifade ve izahlar, bu dinin semâvî olduğuna ve bu kelamın, bütün kâinatın yaratıcısının kelamı olduğuna delâlet eden, en büyük delillerdendir.

B) Adâletin bozulmasına tesir edecek en büyük neden, hiç şüphesiz ki nefsin hevasına tabi olmaktır ki, bu kötü arzu, bulunduğu yerde mutlaka sahibini, haksız bir tarafa yamultmak ister. Bu konuda en yakın taraf ise; nefsiyle ve yakınlarıyla ilgili caniplerdir.

Bu sebeple insan, bazen yakınlarının aleyhine olan hakları görmemezlikten gelir. Bazen onların lehine, başkalarına karşı olmayan haklar uydurur, bazen de onları diğer insanlara karşı işledikleri suçlardan berî göstermeye çalışır ki, böylece yakınlarını gözettiğini sanır.

Halbuki karâbet hakkı, onların birkaç günlük faydalarını gözetmeden önce, dinlerini himaye ederek ebedî saadetlerini temin etmeyi gerektirir. Zira bir yakını hakkında batıl bir hükme aracı olan kişi, gerçekte onun lehine değil, aleyhine hükmetmiş olmaktadır.

C) Allah-u Tealâ, konuşma hususunda kullarına bir teklif getirirken, zulüm ve batılı nehyeden ifadeler yerine, adâleti emreden sîğayı tercih etmiştir.

Zira herhangi bir kişiden sudûr eden bir söz, ya haktır ya da batıldır. Bunun hak olmasını emretmek şeriatın maksadını iki yönden daha ziyade ifade eder:

1- Allah-u Tealâ, sözle, hakkın meydana çıkartılmasını istediği için, konuşulan sözün adâletli olmasını emretmiş, sebepsiz yere suskun kalmayı yasaklamıştır.

2- Yalan-yanlış sözleri yasaklaması, dış görünüşü doğru olmayan iki yönlü sözler hakkında da geçerlidir ki, korku, yumuşatma ve teşvik gibi gayeler bulunmadığı yahut hakkın izharına yönelik olmayan konularda, değişik manalarda anlaşılabilecek sözler sarfetmek de, kınanmıştır.

Ancak yalana düşme mecburiyeti söz konusu olduğu yerlerde bu husus istimal edilerek haramdan sakınılabilir ki, **İmran ibni Husayn** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen:

١٨٧ – عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ فِى الْمَعَارِيضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ »

187 -**"Şüphesiz, kastını anlaştırmayan örtülü ifadelerde, elbette yalandan** (kurtulmak için) **geniş saha vardır!"** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Kitâbü'ş-şehâdât:45, No:20843, 10/336)* hadis-i şerifi, bu hususta vârid olmuştur.

Dolayısıyla; "Yalan-yanlış konuşmayın" buyurmak, "Üstü örtülü sözler söylemeyin" anlamına gelmeyeceğinden, Allah-u Tealâ'nın da buradaki muradı, "Gereken yerde doğruyu söyleme emri" olduğu için, yalanın yasaklanması tabiri yerine, doğrunun konuşulması emredilmiştir.

DÖRDÜNCÜSÜ: (وَبِعَهْدِ اللهِ اَوْفُوا) **"Ve Allah'ın ahdini yerine getirin."** cümle-i celilesiyle ilgili bazı meseleler vardır:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Ahd"** tabirinden ne kastedildiği hakkında müfessirler birkaç görüş açıklamışlardır:

A) Bundan maksat; Allah-u Tealâ'nın kullarına ahid ve emir buyurduğu meselelerdir ki, bu başlıca, Allah-u Tealâ'dan gayrisine ibadet etmeme mefhumunda toplanır. Nitekim:

﴿ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِى اٰدَمَ اَنْ لاَ تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (٦٠) وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (٦١) ﴾

"Ey âdemoğulları! Ben size 'Şeytana tapmayın, çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. Ancak bana ibadet edin, işte bu, dosdoğru yoldur.' diye ahidde bulunmamış mıydım?" *(Yasîn Sûresi:60, 61)* kavl-i şerifi bu hakikati natıktır.

Dolayısıyla bu cümle-i celileyle, kullardan, Allah-u Tealâ'nın kendilerine yaptığı ahd ve vasiyeti îfâ etmeleri istenmektedir ki, bunu yerine getirmenin yolu emir ve yasakları hususunda O'na itaat etmeleri, kitabı ve Resulünün sünnetiyle amel etmeleridir. İşte Allah-u Tealâ'nın ahdine vefa, ancak böyle olur! *(Taberî, Cessâs)*

B) Bu ahitden maksat; insanların Allah-u Tealâ'ya verdiği sözlerdir ki, Mevlâ Tealâ bu ahitleri bozanları:

(اَوَ كُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْداً نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ ... (١٠٠)) **"Her ne zaman bir ahitle sözleşseler, içlerinden bir fırka onu bozup atacak mı?"** *(Bakara Sûresi:100'den)* buyurarak zemmetmiştir. Yine böylece münafıklar hakkında:

﴿ وَ مِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰيـنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ (٧٥) فَلَمَّـآ اٰتٰيـهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُوْنَ (٧٦) ﴾

"Onlardan 'Eğer bize fazlından verirse elbette sadaka vereceğiz ve salihlerden olacağız' diye Allah'a söz verenler vardır ki, onlara fazlından verince, onu vermeye cimrilik ettiler." *(Tevbe Sûresi:75, 76'dan)* buyurarak, onların kötü fiilini açıklamıştır.

Nitekim **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen:

١٨٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقاً خَالِصاً وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتّٰى يَدَعَهَا؛ اِذَا ائْتُمِنَ خَانَ ، وَاِذَا حَدَّثَ كَذَبَ ، وَاِذَا عَاهَدَ غَدَرَ ، وَاِذَا خَاصَمَ فَجَرَ »

188 -**"Dört vasıf vardır ki, onlar kimde bulunursa o kişi halis münafık olur. Kimde de onlardan biri bulunursa, o hasleti terkedinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir haslet bulunmuş olur.** (Bu vasıflara sahip olanlar şunlardır:)

1- **Kendisine güvenil**(ip bir vazife teslim edil)**diğinde, hainlik yapar.**

2- **Konuştuğunda yalan söyler** (kasten gerçek dışı haberler verir).

3- **Söz verdiğinde aldatır** (vaadini yerine getirmez).

4- **Mücadeleye giriştiğinde haktan ayrılır** (hakkı iptal için çareler arar)." *(Buharî, İman:23, No:34, 1/21, Müslim, İman:25, No:58, 1/78)* hadis-i şerifinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* söz bozmayı, münafıkların başlıca alâmetlerinden biri olarak saymıştır.

Buna karşılık Mevlâ Tealâ, sadık ve müttakî müminlerin vasıflarını sayarken: (... وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا ... (١٧٧))**"...Ahitleştiklerinde, sözlerini îfâ edenler..."** *(Bakara Sûresi:177'den)* buyurarak, onları medh-ü senâda bulunmuştur.

C) Bu ahitden maksat; kulların kendi aralarında birbirlerine verdikleri sözler de olabilir ki, ekseriyetle kullar, aralarında yaptıkları sözleşmeleri yeminlerle teminat altına aldıklarından, yemin de ancak Allah-u Tealâ adına yapıldığından, bunlar da Allah-u Tealâ'nın ahitlerine dahildir.

Nitekim **Said ibni Cübeyr** *(Radıyallahu Anh)*ın, bu ayet-i kerimenin izahı hakkında okuduğu:

Ayet: 152

﴿ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ (٩١) ﴾

"Sözleştiğinizde Allah'ın ahdini îfâ edin, kuvvetleştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Halbuki kendi üzerinize Allah'ı kefil kıldınız. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilmektedir." *(Nahl Sûresi:91)* ayet-i kerime'si bu manayı takrir etmektedir.

İnsanlar arasında yapılan ahit ve sözleşmelerin Allah-u Tealâ'ya izafet ve nispet edilişi, bu ahitlere vefayı ve bu sözlerde durmayı, Allah-u Tealâ emrettiği içindir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8100, 5/1421, Ebû Hayyan)*

D) Tebrîzî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu ahitden maksat; mîsak günü alınan sözdür. Nitekim:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا... (١٧٢) ﴾

"Hani Rabbin, âdemoğullarından, sırtlarından zürriyetlerini alıp onları kendilerine şahit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' (diye sorduğunda) **onlar: 'Evet! Şahit olduk!' demişlerdi."** *(A'raf Sûresi:172'den)* kavl-i şerifi;

Allah-u Tealâ'nın kullarına yönelen ahdinin, onları yarattığı dosdoğru fıtrat üzere hayatlarını sürdürmeleri için kendilerine meşru ettiği tekliflerinden ibaret olduğunu ifade etmektedir.

E) Matürîdî *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; bu ahitden maksat; helâl ve haram hususlarındaki emir ve yasaklarıdır. *(Ebû Hayyan)*

F) Mâverdî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu ahit, insanın, kendi üzerine vacip kıldığı adak ve benzeri sözlerdir ki, Mevlâ Tealâ:

(وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ ... (٢٩)) **"Adaklarını îfâ etsinler!"** *(Hac Sûresi:29'dan)* buyurarak, bu konuya özel bir önem atfetmiştir. Cennet ehlinden bahsederken de:

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ... (٧)) **"Adaklarını îfâ ederlerdi!"** *(İnsan Sûresi:7'den)* kavliyle onları methetmiştir.

G) Bu ahitden maksat; Allah-u Tealâ adına yapılan yeminlerdir ki, bir masiyet söz konusu olmadıkça, mutlaka bu ahde de riayet gereklidir.

Ancak **Fahrurrâzî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre, bu mesele biraz gizli işlerdendir. Zira kişi bazen kendi kendine yemin eder ki, bu yeminine kimse şahit olmayabilir. O zaman yemininde durup durmadığı konusu da gizli kalır. *(Mâverdî, Zâdü'l-mesîr, Tefsîr-i Kebîr, Ebû Hayyan)*

2- Bu ayet-i celileden önceki: **"Gelin okuyayım!"** hitabı, müşriklere ait olduğundan, burada zikredilen ahdin onların bildiği bir sözleşme olması uygun düşebilir ki, buna göre bu ahitler, müşriklerin cahiliyet devrinde, dostluk, barış ve yardımlaşma konularında, kendi aralarında akdettikleri birtakım sözleşmelerdir.

İşte bu ayet-i kerimesiyle Allah-u Tealâ onları, yaptıkları sözleşmeye vefaya davet etmektedir ki, akitleşme anında Allah-u Tealâ'ya yemin ettikleri için bu ahit, Allah'a izafe edilmiştir. Bundan dolayı aralarındaki akit ve ahitleri Arapçada yemin anlamına gelen "Hılf" tabiriyle isimlendirirlerdi.

Araplar, sözde durma vasfıyla çok iftihar eden bir milletti ki, cahiliyet devrinde, **Mekke**'de ikamet edenlerden zulüm ve haksızlıkları kaldırma hususunda "Hılfü'l-Fudûl" ve "Hılfü'l-Mutayyebîn" isimleriyle anılan antlaşmalar akdetmişlerdi. Aynı zamanda bu, Allah-u Tealâ'nın, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*a, **Mekke**'yi emniyetli bir şehir kılacağı ve oraya girenin emin olacağı hususunda verdiği ahit ve sözün bir nevi gerçekleşmesiydi.

Halbuki müşrikler, **Ammâr, Bilâl** ve **Âmir ibni Füheyre** *(Radıyallahu Anhum)* gibi zayıf müminlere karşı, İslâm'ı terketmeleri için büyük bir baskı ve zulüm uyguluyorlardı.

İşte bu cümle-i celilesiyle Allah-u Tealâ onlara, Habibi vasıtasıyla okuduğu hükümler arasında: "**Mekke**'nin güvenliğiyle ilgili Allah-u Tealâ'nın ahdini ve kendi antlaşmalarınızı bozmamaya çalışmanız, tafsilatlı şekilde yaptığınız yasaklamalarla ilgili yalan-yanlış düşüncelerinizi uygulamaya gösterdiğiniz alâkadan daha ziyade ilgiye lâyıktır.

Eğer siz, ahde vefayı övgü sebebi olarak görüyorsanız -ki öyledir- o zaman Allah-u Tealâ'nın ahdi, vefaya daha lâyıktır. Ama siz o ahde vefasızlık ettiniz." buyurmuş olmaktadır.

3- Bu cümle-i celile, fertler ve toplumlar arasında gerçekleşen sözleşmelere vefaya teşvik etmektedir ki, bu konu üç yönden ele alınabilir:

A) Verdiği bir sözü, Allah adıyla tevsîk eden (güvenceye alan) kişi, sözünde duracağına dair Allah-u Tealâ'yı kefil göstermiş olduğundan, bu konudaki bir hiyaneti veya söz bozması, bizzat Allah-u Tealâ'ya yapılan bir hıyanet muamelesi olarak değerlendirilecektir.

B) Ahde vefanın, ümmeti güçlendirerek insanlar nezdinde bu ümmetin güvenilirlik vasfını artıracağında şüphe yoktur ki, bu vasıf büyük bir kuvvettir. Bundan dolayı Allah-u Tealâ:

(وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِن بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا ... (٩٢)) **"Kuvvetli halinden sonra örgüsünü bozup dağınık hale getiren kadın gibi olmayın!"** *(Nahl Sûresi:92'den)* buyurarak, ahdini bozanları, sağlamca ördüğü örgüyü bozup dağıtan ahmaklara benzetmiştir.

C) Toprağını artırma ve saltanatını güçlendirme hevesinin, söz bozmaya sebebiyet teşkil etmesi doğru değildir. Çünkü bu, zulüm ve azgınlık anlamına geldiğinden, söz bozmakla kazanılacağı vehmedilen güçten daha büyük bir kuvveti kaybetmeye neden olur.

Nitekim **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen:

١٨٩ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا نَقَضَ قَوْمٌ الْعَهْدَ إِلاَّ سُلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوُّهُمْ »

189 - **"Bir topluluk, ahdi bozarsa mutlaka düşmanları onlara musallat edilir!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:10992, 11/45)* hadis-i şerifinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ne kadar doğru söylemiştir.

4- Bu cümle-i celile, dinî ve ictimâî meselelerin tümüne şamil olan garip teşrî' ve eşsiz tespitlerdendir. Zira din-i mübîn-i İslâm'ın tümü, kulların Allah-u Tealâ ile aralarındaki ahitlerle birbirlerine verdikleri sözleri tutmalarından ibarettir ki, bu durumda Allah hakkı da, kul hakkı da yerine getirilmiş olur. Bazı fıkıhçılar, fâhiş bir hataya düşerek, **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen:

١٩٠ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنِ اشْتَرَطَ شَرْطاً لَيْسَ فِى كِتَابِ اللهِ فَلَيْسَ لَهُ ، وَإِنِ اشْتَرَطَ مِائَةَ مَرَّةٍ »

190 - **"Allah'ın kitabında bulunmayan herhangi bir şartı öne süren kişi, yüz şart da ortaya atmış olsa, bunda hakkı yoktur."** *(Buharî, Mesâcid:37, No:444, 1/174, Müslim, Itk:2, No:1504/6, 8, 2/1141, 1142)* hadisine dayanıp, alış-veriş ve evlenme gibi konularda, tarafların birbirlerine koştukları, bizzat Kur'an-ı Kerim'de beyan edilmemiş olan şartların geçersiz olduğu hükmüne varmışlardır.

Halbuki bir haramı helâl, bir helâli haram kılmayan bütün mubah şartlar, bu cümle-i celilede vârid olan: **"Allah'ın ahdini îfâ edin!"** kavl-i şerifiyle,:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ... (١)) **"Ey iman edenler! Akitleri îfâ edin!"** *(Mâide Sûresi:1'den)* gibi, genel ifadelerin hükmüyle îfâsı emredilen hususlara dahil olduğundan, Kur'an-ı Kerim'de bizzat işlenmese de, genel olarak zikredilmiş mevzulardır. Zira ahitleri yerine getirmenin farz olduğuna delâlet eden deliller umumî manalar ifade etmektedirler ki, Müslümanlar arasında açıklanmış olan şartlar, evleviyetle vefası gereken ahitlerdendir.

Nitekim **Ukbe ibni Âmir** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

١٩١ – عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَحَقُّ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ »

191 - **"Yerine getirmeniz gereken şartların en gereklisi, kadınları kendisiyle helâl kıldığınız şartlardır."** *(Buharî, Şurût:6, No:2572, 2/970, Müslim, Nikâh:8, No:1418, 2/1035)* buyurmuştur ki bu ifade-i Nebeviyyenin:

"Evlilik akdi yapılırken, kadının, erkeğe karşı mehirle ilgili öne sürdüğü şartlar, kitap ve sünnet gibi şer'î bir esasla çelişmemesi durumunda, mutlaka yerine getirilmelidir." anlamına geldiği aşikârdır. Tabi ki, bir haramı helâl,

bir helâli haram kılacak şartlar, Allah-u Tealâ'nın kitabında îfâsı emrolunan meşrû şartlara dahil olmadığından, yüz şart da olsa batıldır.

5- Cümle-i celilede zikredilen ahiterin en büyüğü, hiç şüphesiz ki Allah-u Tealâ'ya inanma hususudur. Zaten diğer teklifleri O'ndan telâkkî edip almamız buna bağlıdır. Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın emir ve yasaklarından her bir teklif, iman ahdine dahil olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ her hangi bir mükellefe bir hükmünü açıklarken evvela:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ...)(١) **"Ey iman edenler!"** *(Mâide Sûresi:1'den)* buyurarak söze başlamıştır ki bu, "Ey en kıymetli ve asaletli ahit olan inanç ahdine bağlı kalıp İlâh olarak bana inanan kulum! Madem ki benimle birlikte, imandan ibaret olan bu ahde dahil oldun, (inandığına dair sözleşmede bulundun) o halde şimdi benden teklifleri almaya başla!" demektir.

Bundan dolayı kâfirler ahkâmla mükellef değildir. Bu yüzden bütün hükümleri alırken, "O hükmü verene iman" deliline dayanarak, her hükmün illet ve sebebini araştırmamak lâzımdır. Zira her hükmün illeti, sana o emri yapmanı emredene iman etmendir.

6- Allah-u Tealâ'nın bu vasiyetleri arasında İslâm'ın şartları olan; namaz, oruç, hac ve zekât emirleri bulunmamaktadır. Halbuki namaz bütün şeriatların temel esaslarında mevcuttur.

Nitekim **Osman ibni Ebi'l-Âs** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte:

١٩٢ – عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...وَلَا خَيْرَ فِي دِينٍ لَيْسَ فِيهِ رُكُوعٌ »

192 - **"Kendisinde rükû** (namaz) **bulunmayan bir dinde hayır yoktur!"** *(Ebû Davud, Harâc:26, No:3026, 2/178, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17934, 6/271)* buyurulmuştur.

İşte bu şekilde yapılacak bir mülâhazaya üç türlü cevap verilmiştir:

a) **"Allah'ın ahdini îfâ edin!"** cümle-i celilesinde, kullarına yüklediği bütün emir ve nehiyler mevcut olduğundan, bu hususta da icmalen talep yapılmıştır.

b) Bu vasiyetler bütün şeriatlarda ittifakla kabul edilen temel meseleleri ihtiva etmekte olup, diğer hükümlerde zaman ve zemine göre farklılıklar mevcut olabilir.

c) En önemli izah ise; bu ayet-i kerimelerin Mekkî olup, o vakit namaz, oruç ve haccın farz kılınmamış olması, zekâta ise bir düzenleme getirilmemiş bulunmasıdır. *(Ebû Zehre)*

7- **Mazharî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu ifade-i celile, emir sîğasıyla vârid olup nehiy manası kastedilmiştir ki, bunda tekid ve mübâleğa söz konusudur. Bunun da muktezası, emirleri tutup yasaklardan sakınma hususunda son derece titiz davranarak, şüphelerden bile kaçınmaktır.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

١٩٣ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ فَدَعْ مَا يَرِيبُكَ اِلَىٰ مَا لاَ يَرِيبُكَ »

193 - **"Helâl bellidir, haram da bellidir. Artık seni şüpheye düşüren şeyi terked**(erek), **sana şüphe vermeyen şeye** (geç! Şüphelendiğin bir şeyi bırakıp, kalbinin rahat olduğu bir şeyi yap!)" *(Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, No:32, Sh:31, Daha geniş bir rivayet için bakınız! R.F:6/228-229, No:150-151)* buyurmuştur.

BEŞİNCİSİ: (ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) **"İşte iyice düşünesiniz diye O, size bunları emretti."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Evvelki cümle-i celilede; **"Akıl"**, bu cümle-i celilede ise; **"Tezekkür"** tabirinin kullanılması hakkında birkaç hikmet açıklanmıştır:

A) Birinci ayet-i kerimede zikredilen, "Şirk koşmama", "Ana-babaya iyilik etme", "Çocukları öldürmeme", "Kötülüklere yaklaşmama" ve "Adam öldürmeme" gibi hükümler, çok açık seçik olduğundan ince düşünmeye muhtaç değildir. Bu yüzden orada aklın kullanılması emredilmiştir.

Bu ayet-i kerimede zikredilen, "Ölçü ve tartıyı îfâ", "Konuşurken doğruyu eğriden ayırmayı araştırma" ve "Ahde vefa" gibi mefhumlarda ise bir nevi gizlilik bulunduğu için ince düşünmeye muhtaç olduğundan, bu ayet-i celile: **"Ola ki iyice düşünürsünüz!"** hitabıyla hitama erdirilmiştir.

B) Bu ayet-i celilede geçen dört konu, Araplar indinde övgüye şâyân mevzular olduğundan burada onlara, evvelce bilip sonra şirk perdesinin kalplerini örtmesi ve nefislerinin kötü arzularının galebe çalması sebebiyle unuttukları emirleri hatırlamalarına dair bir teşvik yapılmıştır ki, buna göre mana:

"Allah-u Tealâ size bu ayet-i kerimede zikredilenlerle amel etmenizi vasiyet ediyor ki, bu sayede siz öğütlenip düşünürsünüz de emrolunanları yaparsınız!" şeklinde anlaşılabilir. *(Hâzin)*

2- Mehâyimî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; burada şöyle bir manaya işaret vardır: "Allah size bunları vasiyet ediyor ki, bu sayede siz şu hakikatleri düşünebilesiniz:

1- Evvelce sizler de yetim olabilirdiniz. Eğer hâkim ve velilere, sizin mallarınızı korumaları ve kazandırmaları emrolunmasaydı, elbette şimdi siz helâk olmuştunuz.

2- Ölçü ve tartıda size karşı haksızlık yapılacak olsaydı, elbette zarar etmiştiniz.

3- Sizin hakkınızda doğru konuşulmasaydı, çok büyük haksızlıklara uğrardınız.

4- Size verilen sözler bozulsaydı, elbette kızardınız. Öyleyse kendi hakkınızda hangi muameleye razıysanız, başkası hakkında da onu yapın!"

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"Bir söz söylediğinizde adaletli olun!" Ehl-i sıdkın kelamı dört vecih üzeredir:

1- Bir kavim, "Fillah ve billah ve lillah ve me'allah (Allah hakkında, Allah ile ilgili, Allah için ve Allah'la beraber) " konuşmuşlardır.

2- Bir cemaat, nefisleri hakkında kendi kendilerine konuşarak, konuşma afetinden kurtulmuşlardır.

3- Bir topluluk da, kendilerini unutarak diğer yaratıklar hakkında konuşmuşlar fakat kendilerine göre icat çıkararak sapıtmışlardır ve bunlar kendilerine ne kadar fenalık yapmışlardır.

4- Söz söyleme hakkında yapılacak nasihat şudur ki; evvela neyi nerede ve ne şekilde konuşacağınıza dair ilim tahsiline vakit ayırarak, konuşmayı tümden terkedin. Sonra zaruret miktarı konuşarak yani; günahından korkup, seçici olarak konuşursanız, kelamın afetlerinden kurtulursunuz. Her kim sû-i zanda bulunursa, yakîn (görür gibi inanç)dan mahrum olur. Mâlâya'nî konuşan kişi, doğruluktan mahrum olur.

Uzuvlarını Allah-u Tealâ(nın emir ve yasaklarını uygulama)dan gayri şeylerle meşgul eden kimse ise, vera' (haram ve şüphelerden sakınma vasfın) dan mahrum olur. Bu üçünden mahrum olanlar da, helâk olur ve düşmanlar divanına kaydolur.

Bir kere **Rabî' ibni Haysem** *(Rahimehullah)*ın yanında bir adamın günahından bahsedildiğinde şöyle buyurdu: "Ben kendimden razı değilim ki, nefsimin zemminden boş vakit bulayım da, insanların zemmine vakit ayırayım! İnsanlar, başkalarının günahları hakkında Allah'tan korktular da, kendi günahları hakkında O'ndan emin oldular. (Bu yüzden kendi günahlarını bırakıp, milletin ayıbını araştırmaya başladılar.)" *(Ebû Nu'aym, Hılye, 9/52, Beyhakî, Şu'abu'l-İman, No: 7563, 6/87)*

SÜLEMÎ:

"Bir söz söylediğinizde, adaletli olun!"

Ebû Süleyman *(Kuddise Sırruhu)* bu ayet-i kerimeye şöyle mana vermiştir: "Konuştuğunuz zaman, O'nun zikrini ifade edecek sözler konuşun!"

Muhammed ibni Hâmid *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Kelamda adalet; dünyada ve ahirette sahibine mesuliyet getirmeyen sözler konuşmaktır."

"Allah'ın ahdini ifa edin!"

Cûzecânî (İbrahim ibni Ya'kub) *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki:"Ahitler çoktur. Onlar içerisinde en çok vefası gereken ahit, iyiliği emredip kötülükten nehyetmektir. O halde nefsine iyiliği emret, kabul ederse ne a'lâ, değilse; açlık, uykusuzluk, çok zikir ve salihlerle sohbet riyazatlarına tabi tutarak, onu iyiliklere rağbet eder hale getir. Sonra bunu başkalarına emret.

Nefsini kötülükten nehyet. Senden bu nasihatı kabul ederse ne iyi, yoksa onu seyahata çıkararak, alışkanlıklarından ayırarak, tanışlarından uzaklaştı-

rarak, az konuşturarak, sabra devam ettirerek terbiye et ki günahlardan vazgeçsin. Nefsin, günahları terkettiği anda, insanları münkerden nehyetmeye başla."

İBNİ ARABÎ:

Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilesinde şunu beyan etmeyi murat etmiştir ki; bir önceki ayet-i celilede nehyedilen üç rezâilin bir araya gelmesi, kötü işlerin en büyüğü ve camiiyyetlisi olan zulüm rezaletini istilzam eder. Nitekim bunlardan sakınma fazileti de bütün faziletlerin en mükemmeli ve kapsamlısı olan adalet vasfını icap eder.

Allah-u Tealâ, (şirk koşmak, kötülüklere yaklaşmak, cana kıymak, yetim malına taarruzda bulunmaktan ibaret olan) dört kötülüğün haramiyetini tafsîlatla açıkladıktan sonra, (ana-babaya iyilikte bulunmak, ölçüyü-tartıyı adaletle kullanmak, doğru konuşmak ve Allah-u Tealâ'nın ahdini îfâ etmekten ibaret) dört faziletin gereğini, icmâlen emir buyurdu.

Çünkü kötülüklerin tafsîl edilmesi, mukabilleri olan iyilikleri tafsîle lüzum bırakmamıştır. Zaten iyiliklerin tümü adalet mefhumu altına girdiğinden, fiilen ve kavlen her konuda doğruluk emredilmiştir. Tevhid ve taata sarılarak, Allah-u Tealâ ile aranızda olan ahd-i sâbıkın gereklerini, akd-i lâhık ile icra ederek, **Allah'ın ahdini yerine getirin.**

Allah-u Tealâ'ya yönelmekten ibaret olan faziletli tarikata sülûk etmek, "Kıldan ince kılıçtan keskin" buyurulduğu gibi, zor olduğundan, hele de yapılan işlerde ifrat ve tefrit taraflarına meyletmeksizin ölçüyü gözetmek son derece çetin bulunduğundan, Mevlâ Tealâ, ayet-i kerimenin sonuna doğru:

"Biz hiçbir nefse, gücünün yetmeyeceği şeyi yüklemeyiz" buyurarak, bu makamda nehyedilen bütün kötülüklerle, emredilen tüm iyiliklerin hiç birisinin, insanın gücünü aşmadığına dikkat çekmiştir.

İşte bütün rezâilden ictinab ve cemî' fezâil ile ittisaf emri, Allah-u Tealâ'nın size bütün peygamberlerinin dilleri üzere tüm kitaplarında yaptığı vasiyetidir. Umulur ki bu sayede siz, bu ayetleri dinlediğinizde, Allah-u Tealâ'nın ezelde isti'datlarınıza hibe kıldığı kemâlâtı hatırlarsınız!

NİSÂBÛRÎ:

Ölçüyü ve tartıyı adaletle îfâ edin! Ömür ölçeği ve şeriat tartısıyla, Rubûbiyyet haklarını tamamen yerine getirin! İctihad (Allah-u Tealâ'ya ulaşma yolunda son derece gayret) ölçeği ve iktisat (seyr-i sülûkte orta yolu tutma) mizanıyla da, ubûdiyet hazlarını, Ulûhiyyet'ten tastamam alın.

O'ndan başkasına tapmayarak, O'ndan gayrini sevmeyerek ve O'nun dışında kimseyi görmeyerek **Allah'ın ahdini îfâ edin!**

RUHU'L-BEYAN:

Allah-u Tealâ **yetimin malının korunmasını** emir buyurmuştur. Çünkü o, âciz olduğu için Allah-u Tealâ onun işini üstlenmiş ve kendisi hakkında, şefkat ve bakımı emretmiştir.

« اَلاَ تا نگَرِیدْ کِه عَرْشِ عَظِیمْ * بلَرْزَدْ هَمِي چوُنْ بگَرِید یَتِیمْ »

"Âgâh olup görün ki; yetimin gözyaşı,
Sebebiyle Arş-ı azîm, sallanıp titrer."

Ölçüde tartıda kasten eksiklik yapmak, affedilecek bir günah değildir. Bu yüzden imkan nispetinde ihtiyatlı davranmak gerekmektedir.

Büyüklerden biri şöyle anlatmıştır: "Bir kere ben, hali hayatında tartıyla iş gören bir kişiye hâlet-i nez'i (ölüm döşeği)nde tevhid telkin edince, o: "Ben o kelimeyi söylemeye imkan bulamıyorum. Terazinin dili benim dilimin üzerine konmuş, kelime-i şehadet getirmeme engel oluyor." diye cevap verdi.

O zaman ben: "Sen sağlığında tartıyı doğru kullanmıyor muydun?" deyince, o: "Kullanıyordum velâkin belki arasıra teraziye konan tozlar, ben anlamadan ağırlık yapabiliyordu (bu tartı işinde hassas davranmıyordum)." deyiverdi.

Mâlik ibni Dînar *(Kuddise Sırruhu)* şöyle anlatmıştır: "Hîn-i ihtizarındaki bir komşumun yanına girince, o bana: 'Ey Mâlik! Önüme ateşten iki dağ koydular, onlara çıkmaya mecbur ediliyorum.' dedi. Bunun üzerine ben, onun ailesine mesleğini sorunca: 'Onun iki ölçeği vardı; eksik tartanla verir, fazla tartanla alırdı.' dediler.

O zaman ben iki ölçeği de istetip, birini diğerine vurup kırdım. Sonra adama durumunu sorduğumda: '(Geri ödeme imkanı da kalmadığı için) iş daha da zorlaştı?' cevabını aldım."

Sözde adaletli olmanın hakikaten îfâsı, sadece Allah-u Tealâ'yı zikredip, O'nunla birlikte O'ndan başkasını zikretmemektir ve konuşurken Allah-u Tealâ için, Allah-u Tealâ hakkında ve Allah-u Tealâ ile birlikte konuşmaktır. Bu ise ancak, tahkîk erbabı (hakikate erenler) için müyesser olacak bir makamdır. Çünkü diğerlerinin konuşmaları iddia ve başka gayelerle karışıktır.

« بانَگِ هُدْهُدْ گَرْ بیامُوزَدْ فَتیٰ * رازِ هُدْهُدْ کُو و پیغامِ سَبَأْ ؟ »

"Hüdhüd'ün ötüşünü öğrense bile delikanlı,
Nerede Hüdhüd'ün sırrı, nerede Sebe'in haberi?"

Allah-u Tealâ, **ahdin** korunmasını ve **îfâ edilmesini** emir buyurmuştur.

« وَفاءِ عَهْدْ نِکُو باشَدْ اَرْ بیاَ مُوزِی * وَگَرْنَه هَرْکِه تُو بِینِی سِتَمْگَرِی دانَدْ »

"Vefa ve ahd iyidir eğer öğrenirsen,
Yoksa zalimlik bilir her kimi ki görürsen."

Ahdin hakikati, kulun, Mevlâ'sından başkasına ibadet etmemesi, O'ndan başkasını sevmemesi ve O'ndan gayrini görmemesidir.

« اَزْ دَمِ صُبْحِ اَزَلْ تا آخرِ شامِ اَبَدْ * دوُسْتِی ومِهْرِ بَرْ یَکْ عَهْدُ و یَکْ مِیثاقْ بُودْ »

"Ezel sabahının başlangıcından ta ebed akşamının sonuna,
Dostluk ve sevgi, tek bir ahit ve tek bir misak üzere daim olur."

Ayet: 152

ÂLÛSÎ:

Dünya ve ahiret alâkalarından kesilmiş olan **yetim** kalp için hazırlanmış olan, aklın tavrının ötesindeki manevî marifetlerden ibaret **malına, en güzel yoldan başkasıyla yaklaşmayın** ki o da: "İnkâra kalkışmayıp, icmâlen tasdik ve kabulden ibarettir."

Ta ki, ergenliğine ulaşıp türlü türlü tecellileri kabul gücü kazanınca, artık kalpleriniz güçlenip, ruhlarınız kudsiyyet kesbettiği için, o zaman Allah-u Tealâ'nın, kalp için özel hazırladığı manevî bilgilere yaklaşmanız doğru olur.

Zahirî hükümlere riayetle şeriat **ölçüsünü ve** batınî hakları gözeterek, hakikata ait **tartıyı adaletle îfâ edin! Söylediğiniz vakit, adaletli olun!** Hak ve doğrudan gayrisini konuşmayın **ve Allah'ın ahdi** olan tevhid akîdesini **îfâ edin!**

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Yetim malına, en güzel yolun dışında bir suretle yaklaşmayı nehyeden ve bu en güzel yolun neden ibaret olduğunu beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ... (٣٤) ﴾

"Rüşdüne ulaşıncaya kadar, yetimin malına, en güzel olanın dışında bir yolla yaklaşmayın!" *(İsrâ Sûresi:34'den)*

﴿ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٢٢٠) ﴾

"Dünya ve ahiret hakkında (iyi düşünesiniz diye Allah-u Tealâ, ayetlerini size tam manasıyla açıklıyor). **Ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki: Onlar için ıslahta bulunmak** (onlara karışarak işlerini yarayışlı bir hale getirmek, onlardan kaçınmanızdan daha) **hayırlıdır.** (Binaenaleyh) **onlara karışırsanız** (kendileriyle birlikte yaşarsanız), **onlar sizin** (din) **kardeşlerinizdir.**

Ve Allah (-u Tealâ Hazretleri), **ifsad edici** (yetimlerin malına kötü niyetle müdahale eden, karışan) **ile, ıslah ediciyi** (yetimlerin iyiliğine çalışanı) **bilir. Ve eğer Allah** (-u Tealâ, yetimlere karışmaya izin vermeyerek sizi sıkıntıya sokmak) **dileseydi, sizleri elbette meşakkate uğratırdı. Şüphesiz Allah** (-u Tealâ), **Azîz** (ulu ve kavi), **Hakîm** (tam bir hüküm ve hikmet sahibi)**dir** (binaenaleyh her işi, yerli yerindedir)." *(Bakara Sûresi:220)*

﴿ وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا (٢) ﴾

"Yetimlere mallarını verin, pisi (haram olanı) **temiz** (helâl) **ile değişmeyin ve onların mallarını kendi mallarınıza** (katarak) **yemeyin, çünkü şüphesiz bu, çok büyük bir günahtır."** *(Nisa Sûresi:2)*

﴿ وَابْتَلُوا الْيَتَامىٰ حَتّىٰ اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَاْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفىٰ بِاللّٰهِ حَسِيبًا (٦) ﴾

"Yetimleri imtihan edin (olgunluğa ulaşıp ulaşmadıklarını anlamak için deneyin). **Nikâh** (evlilik çağın)**a ulaştıklarında, eğer onlarda bir rüşt hisse-derseniz** (olgunluk görürseniz), **mallarını hemen kendilerine teslim edin. Ve büyüyecekler** (de mallarını, elinizden alacaklar) **diye, o malları israf ile** (haksız yere) **alel acele yemeyin.**

Zengin olan (veli), **iffetli olsun** (yetimin malını yemekten kaçınsın), **fakir olan da maruf ile** (ihtiyaç ve emeğine uygun olarak) **yesin, artık onlara mallarını teslim edeceğiniz vakit, üzerlerine şahitler bulundurun. Allah** (-u Tealâ), **muhasebe edici olarak yeter."** *(Nisa Sûresi:6)*

﴿ اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامىٰ ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا (١٠) ﴾

"Şüphesiz, haksız olarak yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarında (mideleri dolusunca) **ancak bir ateş yemiş olurlar ve yakında** (ahirette), **tarifi mümkün olmayan alevlenmiş büyük bir ateşe gireceklerdir."** *(Nisa Sûresi:10)*

Ölçüyü ve tartıyı îfâ etmek:

﴿ ... فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ ... (٨٥) ﴾

"...Artık ölçeği ve teraziyi tam yapın..." *(A'raf Sûresi:85'den)*

﴿ ... وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ...(٨٤) ... اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ... (٨٥) ﴾

"Ölçüyü, tartıyı eksik etmeyin... Ölçüyü, tartıyı adâletle tastamam yapın!..." *(Hûd Sûresi:84, 85)*

﴿ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ... (٣٥) ﴾

"Ölçtüğünüz zaman, ölçüyü tam yapın ve dosdoğru teraziyle tartın!.." *(İsrâ Sûresi:35'den)*

﴿ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (١٨١) ﴾

"Ölçeği tam yapın ve noksan ölçenlerden olmayın." *(Şu'arâ Sûresi:181)*

Allah-u Tealâ'nın, kuluna gücünden fazlasını yüklemeyeceği:

﴿ ... لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ... (٢٣٣) ﴾

"...Hiçbir nefis, gücünün yetmeyeceğiyle mükellef tutulmaz..." *(Bakara Sûresi:233'den)*

﴿ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ... (٢٨٦) ﴾

Ayet: 152

"...Allah, hiçbir nefse, gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez..." *(Bakara Sûresi:286'dan)*

﴿ ... لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً الاَّ وُسْعَهاَ ... (٤٢) ﴾

"...Biz hiçbir nefse, gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz..." *(A'raf Sûresi:42'den, Mü'minûn Sûresi:62'den)*

Akraba aleyhine de olsa, şahitliği adâletle yapmak:

﴿ يَاَيُّهاَ الَّذِينَ امَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلىٰ انْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ انْ يَكُنْ غَنِيّاً اَوْ فَقِيراً فَاللّٰهُ اَوْلىٰ بِهِمَا فَلاَ تَتَّبِعُوا الْهَوىٰ انْ تَعْدِلُوا وَانْ تَلْوُا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً (١٣٥) ﴾

"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-baba (nız) ve akraba(nız) aleyhinde de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Hakkında şahitlik ettiğiniz kimse, kendisinden korkulan) **zengin veya** (acınacak) **fakir olsun** (aleyhlerine şahitlik etmekten kaçınmayın), **çünkü Allah** (-u Tealâ), **onlara sizden daha yakındır.**

O hâlde siz (haktan) **dönerek hevaya** (nefsinizin keyfine) **uymayın. Eğer** (dillerinizi) **eğip büker** (hakkı olduğu gibi söylemekten çekinir) **veya** (şahitlik etmekten büsbütün) **yüz çevirirseniz, şüphesiz ki Allah** (-u Tealâ) **sizin yaptıklarınızdan son derece haberdardır.** *(Nisa Sûresi:135)*

﴿ يَا اَيُّهاَ الَّذِينَ امَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلىٰ اَلاَّ تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوىٰ وَاتَّقُوا اللّٰهَ انَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (٨) ﴾

"Ey iman edenler! Allah için son derece kaim (hakkı ayakta tutan kimse)**ler, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletli davranmamanıza sevketmesin** (sürüklemesin). **Adaletli olun bu, takvaya** (Allah korkusuna) **daha yakın** (en çok yakışan bir hareket tarzı)**dır. Allah** (a isyan) **dan sakının. Şüphesiz ki Allah, sizin yaptığınızdan hakkıyla haberdârdır."** *(Mâide Sûresi:8)*

Allah-u Tealâ'nın ahdini îfâ etme emri:

﴿ ... وَاَوْفُوا بِعَهْدِى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ ... (٤٠) ﴾

"Benim ahdimi yerine getirin ki, ben de sizin ahdinizi îfâ edeyim!" *(Bakara Sûresi:40'dan)*

﴿ وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ ... (٩١) ﴾

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin!.." *(Nahl Sûresi:91'den)*

﴿ ... وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ انَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلاً (٣٤) ﴾

"Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, mutlaka sorulacaktır." *(İsrâ Sûresi:34'den)*

وَاَنَّ هٰـذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَلَاتَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذٰلِكُمْ وَصّيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (١٥٣)

AYET-İ KERİMENİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (153)

Gelin, size şunu da okuyayım ki: (وَاَنَّ هٰـذَا) **muhakkak bu** (şeriat) nedir? (صِرَاطِى) **benim yolumdur,** ne olduğu halde? (مُسْتَقِيماً) **dosdoğru olduğu halde,** (فَاتَّبِعُوهُ)**öyleyse uyun,** neye? (هُ) **ona,** (وَلَاتَتَّبِعُوا)**uymayın,** neye? (السُّبُلَ) **o yollara,** ki, (فَتَفَرَّقَ) **o sebeple o yollar ayırır,** kimi? (بِكُمْ) **sizi,** neden? (عَنْ سَبِيلِهِ) **O'nun** (Allah-u Tealâ'nın) **yolundan,** (ذٰلِكُمْ) **işte şu** (emre işaretle), **size** (söylüyor), yani; bahsi geçen bu ittiba' emri nedir? (وَصّيٰ) **tavsiye etmiştir,** yani; Allah-u Tealâ emretmiştir, kime? (كُمْ) **size,** ne ile? (بِهِ) **onunla,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تَتَّقُونَ) **iyice sakınırsınız,** yani; Allah-u Tealâ'nın azabından korunursunuz.

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَاَنَّ) terkibinin atıf vechi hakkında birkaç görüş vardır:

a) İki önceki ayet-i kerime'de geçen (مَا حَرَّمَ) cümlesi üzerine atfen, mahallen mensub olabilir ki bu durumda takdir: (اَتْلُ مَا حَرَّمَ وَاَتْلُ اَنَّ هٰـذَا صِرَاطِى) şeklindedir.

b) (اَنْ لَا تُشْرِكُوا) cümlesi üzerine atfen mahallen mensub olmasına göre, (اَنْ) harfi, masdariyye kabul edilip, mâba'diyle birlikte (مَا حَرَّمَ) cümlesinden bedel düşer.

c) (اَنَّ)nin mensûbiyyeti, illet lâmının iskatıyla olmasına göre takdir: (وَلِاَنَّ هٰـذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ) şeklindedir.

2- (فَاتَّبِعُوا) kelimesindeki (فَ) harfi, mukadder şartın cevabının rabıtası olup takdir: (اِنْ وَضَحَ لَكُمْ سَبِيلِى فَاتَّبِعُوهُ) şeklindedir.

3- (فَتَفَرَّقَ) terkibindeki (فَ) harfi, sebebiyet için olup, (تَتَفَرَّقْ) fi'ilindeki iki (تَ) harfinden biri hazfedilmiştir. Fâ'ili, tahtında müstetir (اَلسُّبُلُ) kelimesine raci (هِىَ) zamiridir.

4- (بِكُمْ) terkibindeki (بِ) harfi, ta'diyet için olup, (تَفَرَّقْ) fi'ilinin, mef'ûlün bih gayri sarihidir.

MEÂL-İ ŞERİF

Şüphesiz ki bu (Dîn-i Mübîn-i İslâm), **benim dosdoğru yolumdur. Artık siz ona uyun!** (Başka aykırı) **yollara uymayın. Sonra** (o yollar) **sizi O'nun yolundan ayırır**(lar). **İşte sakınasınız diye O** (Allah-u Tealâ), **size bunları emretti.**

Ayet: 153

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, önce geçen iki ayet-i kerimede, emir ve tavsiyelerini tafsilatlı bir şekilde beyan ettikten sonra, geride geçen hükümlerin tümüyle birlikte, şeriat hükümlerinin diğerlerinin de kendisine dahil olduğu bütün teklifleri cemeden, onuncu vasiyetini, bu ayet-i kerimeyi getirerek icmâlen beyan etmiştir

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ) **"Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. Artık siz ona uyun!"** cümle-i celilesi hakkında bazı izahlar yapılmıştır:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Şüphesiz ki bu"** ism-i işaretinin neye işaret ettiği ve bu işaretin ne hikmetle kullanıldığı hususunda birkaç görüş vardır:

A) İbni Zeyd *(Rahimehullah)*dan rivayet edildiğine göre; İslâm dinine işaret olabilir. *(Taberî)*

B) Mâverdî *(Rahimehullah)* ın beyanına göre; Kur'an-ı Kerim'e raci olabilir.

C) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in beyan ettiği şeriatın tüm meseleleri buna dahildir. *(Mâverdî, Tefsîr-i Kebîr, Âlûsî)*

D) Mukatil *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; iki önceki ayet-i kerimede geçen emir ve yasaklardır. **Taberî** *(Rahimehullah)* da bu manayı tercih etmiştir. *(Tefsîr-u Mukatil, Ebû Hayyan, Âlûsî)*

E) Bu sûre-i celilede vârid olan meseleler de kastedilmiş olabilir. Zira bu sûrede geçen ayet-i kerimelerin tamamına yakını, tevhid inancını, İslâm dinini ve nübüvvetin delillerini ispat sadedinde nâzil olmuştur. *(Ebû Hayyan, Âlûsî)*

F) Müfessirlerden bazısı ise; "İşaret edilen bu yolun, vahye uymak ve huccete tabi olmaktan ibaret olduğunu" söylemişlerdir. *(Ebussuud)*

G) Mâverdî *(Rahimehullah)*ın zikrettiği diğer bir ihtimale göre; bu yoldan maksat; Allah-u Tealâ'nın dinine yardım ve düşmanlarıyla cihat yoludur ki, bu yüzden, peşi sıra, ayrılmak nehyedilmiş, birleşmek emredilmiştir.

H) Semerkandî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** yoludur. Nitekim **Abdullah ibni Mesud** *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir:

١٩٤–عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ خَطّاً ثُمَّ قَالَ: « هٰذَا سَبِيلُ اللهِ » ثُمَّ خَطَّ خُطُوطاً عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ ثُمَّ قَالَ: « هٰذِهِ سُبُلٌ عَلَىٰ كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُوا إِلَيْهِ » ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ﴾ .

194 - Bir kere biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken mübarek eliyle düz bir çizgi çizip: **"İşte bu, Allah'ın dosdoğru yoludur."** buyurdu. Sonra o çizginin sağından ve solundan çizgiler çizerek: **"İşte bunlar,**

(ayet-i kerimede uyulmaması emredilen) **yollardır. Bu yollardan her birinin başında, mutlaka o yola** (girilmesi için) **davet eden bir şeytan mevcuttur."** buyurduktan sonra:

"Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. Artık siz ona uyun! Yollara uymayın. Sonra (o yollar) **sizi, O'nun yolundan ayırır** (lar)." ayet-i kerimesini okudu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:4142, 2/132, İbni Mâce, Mukaddime:1, No:11, 1/6, Hâkim, el-Müstedrek, Tefsîr:6, No:3241, 2/348-349, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:141, No:11174, 6/343, Tefsîru'n-Nesâî:141, No:194-195, 1/485-487, Taberî, No:14173, 5/397, İbni Ebî Hatim, No:8102, 5/1422, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, No:381, 6/263, Ebû Davud et-Tayâlesî, el-Müsned, No:244, Sh:33, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/142, Dârimî, Mukaddime:23, No:206, 1/72, Ebû Said eş-Şâşî, el-Müsned, No:535, 2/48, İbni Hibbân, el-İhsân, No:6, 1/105, İbni Ebî Âsım, es-Sünne, No:16, Sh:13)*

Sindî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu hadis-i şerifiyle, Allah-u Tealâ'ya ulaştıran ve yaklaştıran dosdoğru Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı misal vermiştir. Bu ayet-i celileyi okuyarak da, diğer yolların, Allah-u Tealâ'ya giden yola engel teşkil ettiklerini açıklamıştır.

Bu temsilde aranan gaye; Dîn-i Mübîn-i İslâm yoluna sülûk eden kişiyle, tabi olduğu o dinin halini vuzuha kavuşturarak, "Yollar birbirine çok yakın ve karışık oldukları için, en ufak bir sapma bile, sahibini sapıklık yollarına düşürebilir" manasına dikkat çekmektir. *(Sindî, Şerh-u İbni Mâce:1/15)*

Nesefî *(Rahimehullah)* bu makamda, diğer kaynaklarda bulamadığımız bir rivayete yer vermiştir ki, ona göre:

١٩٥ – رُوِىَ اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ خَطَّ خَطّاً مُسْتَوِياً ، ثُمَّ قَالَ: « هٰـذَا سَبِيلُ الرُّشْدِ وَصِرَاطُ اللهِ فَاتَّبِعُوهُ ثُمَّ خَطَّ عَلٰى كُلِّ جَانِبٍ ستَّةَ خُطُوطٍ مُمَالَةٍ ، ثُمَّ قَالَ: « هٰـذِهِ سُبُلٌ عَلٰى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو اِلَيْهِ فَاجْتَنِبُوهَا » وَتَلٰى هٰـذِهِ الْآيَةَ ثُمَّ يَصِيرُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الْاثْنٰى عَشَرَ طَرِيقاً ستَّةَ طُرُقٍ ، فَتَكُونُ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ .

195 - "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* dümdüz bir çizgi çizmiş, sonra: **'Bu, rüşd yoludur ve Allah'ın yoludur! Artık ona uyun!'** buyurmuş, daha sonra o düz çizginin her iki kenarına altı tane eğri büğrü çizgi çizip: **'İşte bunlar, yollardır. Bunlardan her birerleri üzerinde kendisine davet eden şeytan vardır. Artık onlardan sakının!'** buyurduktan sonra bu ayet-i kerimeyi okumuştur."

Daha sonra bu oniki yoldan her biri, kendi aralarında altı yola ayrılarak, bu sayı, **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen:

١٩٦ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) : « ... وَتَفْتَرِقُ اُمَّتِى عَلٰى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهُمْ فِى النَّارِ اِلَّا مِلَّةً وَاحِدَةً »

196 - **"..Benim ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır ki, tek bir fırka dışında, hepsi ateştedir.."** *(Tirmizî, İman:18, No:2641, 5/26, İbni Mâce, Fiten:17, No:3992, 2/1322)* hadis-i şerifinde, cehenneme mutlaka girecekleri bildirilen yetmişiki fırkaya ulaşır. *(Nesefî, Medârikü't-Tenzîl:1/548-549)*

Ayet-i celile'de; **"Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***e ait sırat-ı müstakîm"** olarak belirtilen dosdoğru yoldan; **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi** kastedilip, **"Uyulmaması emredilen yollar"**dan ise; Ehl-i Sünnet dışı sapık yetmişiki fırka kastedildiği hakkındaki hadis-i şerifler, rivayetler ve müfessirlerden gelen bazı açıklamalar:

١٩٧ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا اَمَرْتُكُمْ بِهِ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا »

197 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Size neyi emrettiysem onu hemen alın! Sizi neden nehyettiysem ondan hemen vazgeçin!"** *(İbni Mâce, Mukaddime:1, No:1, 1/3)* buyurmuştur.

١٩٨–عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: وَعَظَنَا رَسُولُ اللهِ مَوْعِظَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ؛ وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ؛ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ ، اِنَّ هٰذِهِ لَمَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَمَاذَا تَعْهَدُ اِلَيْنَا قَالَ: « قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِى اِلَّا هَالِكٌ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِمَا عَرَفْتُمْ مِنْ سُنَّتِى وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ ، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ ، وَاِيَّاكُمْ وَالْاُمُورَ الْمُحْدَثَاتِ ، فَاِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَعَلَيْكُمْ بِالطَّاعَةِ وَاِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا، فَاِنَّمَا الْمُؤْمِنُ كَالْجَمَلِ الْاَنِفِ حَيْثُمَا قِيدَ انْقَادَ »

198 - **İrbâz ibni Sâriye** *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir:

Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, (sabah namazını kıldırdıktan sonra yüzünü) bize (dönüp) öyle bir vaazda bulundu ki, ondan, gözler aktı, kalpler korktu. O zaman biz: "Ya Resulellah! Gerçekten de bu, veda eden bir kimsenin vaaz-u nasihatıdır! O halde bize ne tavsiye buyuruyorsun?" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhakkak ben sizi, gecesi de gündüzü gibi olan bembeyaz bir din** (kendisinde asla şüphelere mahal bulunmayan açık seçik bir yol) **üzere bıraktım ki, benden sonra o yoldan, ancak helâk olanlar kayar.**

Sizden yaşayanlar, çok ihtilaf görecektir. Size gereken; benim sünnetimden ve hidayete ermiş kâmil halifelerimin sünnetinden bildikleriniz(le amel etmek)**tir. Onları, azı dişlerinizle ısır**(dığınız şeyi sımsıkı tuttuğunuz gibi iyice uygulay)**ın.**

Sonradan çıkan işlerden sakının! Çünkü sonradan çıkan herşey, bid'attır, her bid'at da sapıklıktır. (Başınızdaki yönetici) **Habeşli bir köle de olsa itaat edin! Zira mümin kişi, burnuna halka takılı deve gibi, çekildiği yere giden kişidir."** *(İbni Mâce, Mukaddime:6, No:43, 42, 1/16, 17, Tirmizî, İlim:16, No:2676, 5/44, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17142-17145, 6/82-83, Kurtubî, Tefsîr:7/137-138)* buyurdu.

١٩٩ – عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَكُونُ فِى أُمَّتِى قَوْمٌ يَكْفُرُونَ بِاللهِ وَبِالْقُرْاٰنِ وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ كَمَا كَفَرَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارىٰ » قَالَ: فَقُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ ذَاكَ؟ قَالَ: « يُقِرُّونَ بِبَعْضٍ وَيَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ » قَالَ: قُلْتُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ! وَكَيْفَ يَقُولُونَ؟ قَالَ: « يَجْعَلُونَ اِبْلِيسَ عَدْلاً لِلهِ فِى خَلْقِهِ وَقُوَّتِهِ وَرِزْقِهِ وَيَقُولُونَ اَلْخَيْرُ مِنَ اللهِ وَالشَّرُّ مِنْ اِبْلِيسَ ». قَالَ: فَيَكْفُرُونَ بِاللهِ ثُمَّ يَقْرَؤُنَ عَلىٰ ذٰلِكَ كِتَابَ اللهِ ، فَيَكْفُرُونَ بِالْقُرْاٰنِ بَعْدَ الْاِيمَانِ وَالْمَعْرِفَةِ؟ قَالَ: « فَمَا تَلْقىٰ أُمَّتِى مِنْهُمْ مِنَ الْعَدَاوَةِ وَالْبَغْضَاءِ وَالْجِدَالِ اُولٰئِكَ زَنَادِقَةُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ »

199 -**Râfi' ibni Hadîc** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Benim ümmetimde, hiç farkında olmadan, Yahudi ve Hristiyanlar kâfir olduğu gibi, Allah'a ve Kur'an'a küfredenler bulunacaktır!"** deyince, ben: "Ya Resulellah! Sana kurban olayım! Bu nasıl olur?" diye sordum.

O zaman: **"Bazılarına inanıp, bazılarını inkâr edecekler."** buyurunca ben: "Kurbanın olayım Ya Resulellah! Nasıl konuşacaklar?" diye sordum. O vakit: **"Yaratmasında, kuvvetinde ve rızkında İblis'i, Allah'a denk tutarak: 'Hayır Allah'tan, şer İblis'tendir!' diyeceklerdir.**

Hem Allah'a küfredecekler, hem de Allah'ın kitabını okuyacaklar! İman ve bilgiden sonra Kur'an'ı inkâr edeceklerdir. Ümmetim, onlardan, ne büyük düşmanlık, nefret ve çekişmeyle karşılaşacaktır. İşte onlar, bu ümmetin zındıklarıdır." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'an:7/140)* buyurdu.

Hazret-i Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٢٠٠ – قَالَ عَلِىٌّ (رضى الله عنه): لَوْ اَنَّ رَجُلاً صَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ ، وَقَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ ، ثُمَّ قُتِلَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ، لَحَشَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ مَنْ يَرىٰ اَنَّهُ كَانَ عَلىٰ هُدًى.

200 - **"Bir adam, zamanının tümünü oruç ve gece ibadetiyle geçirse, sonra Rükün** (Hacer-i Esved) **ile Makâm**(-ı İbrahim) **arasında öldürülse** (bile), **elbette Allah-u Tealâ kıyamet günü onu,** (dünyadayken) **hidayet üzere bulunduğuna inandıklarıyla birlikte haşredecektir!"** *(Dârimî, Mukaddime:30, No:315, 1/97)*

Selmân-ı Fârisî *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Bir kişi, başını Hacerü'l-Esved üzerine koyup, gündüz oruç, gece kıyamla geçirse (bile), elbette kıyamet günü, Allah-u Tealâ onu, hevâsı (dünyada taşıdığı inancı ve fikri) ile birlikte diriltecektir." *(Dârimî, Mukaddime:30, No:316, 1/97)*

Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Kim dinine değer vermek istiyorsa; yöneticilerin huzuruna girmesin, kadınlarla teke tek kalmasın ve sapık itikat sahibi fırkaların mensuplarıyla mücadeleye kalkışmasın!" *(Dârimî, Mukaddime:29, No:306, 1/95-96)*

Bir adam, **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallahu Anh)*a, kaderin sırrını sormak için bir mektup yazdığında, o şöyle cevap yazdı:

"Bundan sonra! Sana tavsiyem; Allah-u Tealâ'dan sakınman, emirlerini yerine getirme hususunda orta gitmen, O'nun peygamberinin sünnetine uyman ve onun sünnetinin beyanıyla (makbul yol ortaya çıktığı için, yeni bir şeyler uydurma) sıkıntısından kurtuldukları şeyleri ihdâs (sonradan icat) edenlerin uydurmalarını bırakmandır.

Sünnete sarılmaya (onu aşmamaya) daim ol! Çünkü o, senin için (bütün korku ve tehlikelerden) bir korumadır. Sonra şunu bil ki; insanlar bir bid'at çıkarmışlarsa, mutlaka onun öncesinde (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in zamanında), onun (batıl ve çirkin olduğu) hakkında bir delil veya ibret mevcuttur. Çünkü sünneti meşrû' eden Zât (Allah-u Tealâ), onun hilafında bulunan yanlışlığı, ayak kaymasını, ahmaklık ve zorlamayı mutlaka bilmiştir. O halde sen kendin için, o cemaatin (sahabe-i kirâmın), kendileri için seçtiklerini seç!

Çünkü onlar (ilmi, peygamberlik kandilinden aldıkları için), ilme vâkıf olmuşlar ve geçerli bir görüşle (bid'atları) bırakmışlardır. Elbette onlar, işlerin keşfine (ince meseleleri anlama hususunda) daha kuvvetliydiler, sahip oldukları üstün ilme de daha lâyıktılar. Eğer doğru yol, (onlarınki değil de) sizinkiyse, elbette siz bu hususta onları geçmiş oldunuz (ki bu, mümkün olmayan uzak bir şeydir). Yok eğer siz:

'Onlardan sonra meydana çıkan bu konuları, ancak onların yollarından başkasını takip eden ve kendini onlardan ayıran kişiler çıkartmıştır. (Bizim izlediğimiz yol onlarınkinden farklı olduğu için, yollar bir olmadığından uyma ve izleme gerekmez)' diyecek olursanız, şunu bilin ki;

Onlar bu işte öncülerdir. Yetecek kadarını muhakkak konuşmuşlar ve iyileştirecek yorumları yapmışlardır. Artık onların eksik bıraktıkları bir konu olmadığı gibi, onların beyanının fevkinde bir açıklama da olamaz. (Onların beyanlarından ileri gitmek de, geri kalmak da yanlıştır. Çünkü geri kalmak, eksiklik, ilave yapmak ise, boşuna yorgunluktur.)

Nitekim bazıları onlardan geri kalarak i'tidâl haddine (istikamet sınırına) ulaşamamış, diğer bir kısmı da onlardan üstün olmaya tama' ederek, haddi aşmış (şeriatın belirlediği noktada duramamış)lardır. Onlar ise, bu ikisi arasında, elbette dosdoğru bir hidayet üzeredirler. *(Ebû Davud, Sünnet:7, No:4612, 2/613-614)*

Sehl ibni Abdillah et-Tüsterî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: "Sünnetlere ve eserlere uymaya devam edin! Zira ben korkarım, yakında öyle bir zaman gelecek ki, bir insan, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, bütün hallerinde tamamen uymaktan bahsedecek olsa, onu kınayacaklar, kendisinden nefret edecekler, uzak duracaklar, ihanet edip zelil duruma düşüreceklerdir."

"Bid'at itikatlar, **Ehl-i Sünnet**'in eliyle yayılmışlardır. Çünkü **Ehl-i Sünnet** uleması onlarla çatışmaya ve laf atışmaya girerek, onların sözlerini yaygınlaştırmışlar, böylece avamdan hiç bu sözleri duymamış olanlar bile onları duymuşlardır.

Halbuki, sapık inanç sahiplerini hallerine terkedip onlarla hiç konuşmasalardı, elbette içlerinden her biri, göğsündeki inancıyla ölüp, o yanlış fikrini kabrine götürecek, hiçbir şey de açığa çıkmayacaktı."

"Sizden birinize İblis, bir ibadet icat edip onunla kendisi teabbüdde bulunmadıkça, hiç kimse bir bid'at ortaya çıkaramaz. Kim bir bid'at ortaya atmışsa, demek ki evvela şeytanın meşrû ettiği bir ibadete kapılmıştır. İşte bid'at sahibi bir kimse, bu fikrini ortaya atıp insanları ona davet etmeye başlayınca, ancak o zaman İblis o vesvese darbesini ondan geri çeker."

"Ehl-i bid'at hakkında: « حَجَبَ اللهُ الْجَنَّةَ عَنْ صَاحِبِ الْبِدْعَةِ » **"Allah, bid'at sahibinden cenneti** (ve onu kazandıracak tevbeyi) **menetmiştir."** hadisinden daha ağır bir hadis bilmiyorum. Bu durumda Yahudi ve Hristiyanlar(ın imana gelmesi) bile, onlar(ın doğru inancı bulmaların)dan daha ümitlidir."

"Uyun! Uydurmayın! Muhakkak kifâyet olundunuz (uydurmanızı gerektiren bir şey kalmamıştır)."

Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallahu Anh)*a bir adam, hevâ ve bid'at ehlinden sorunca o: "Mektepteki çocuklarla, (çöldeki) bedevîlerin dini (onların sorgusuz sualsiz ve şüphesiz saf inancı gibi, bid'at ehlinin eziyet ve fitnelerinden sâlim olan bir din) üzere ol, başka şeylere kulak asma!" diye cevap buyurdu. *(Dârimî, Mukaddime:29, No:311, 1/96)*

Evzâ'î *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: "Bir kere İblîs, kendi adamlarına: 'Âdemoğullarına hangi yolla ulaşıyorsunuz?' diye sorduğunda, onlar: 'Her yoldan ulaşıyoruz!' dediler. Bunun üzerine o: 'Hiç istiğfarla ilgili bir konuda onlara zarar verebiliyor musunuz?' deyince, onlar: 'Nerede! O tevhidle yakın alakası bulunan bir zikirdir!' dediler.

Bunun üzerine İblîs: 'Onlar içerisinde öyle bir günahı yaygınlaştıracağım ki, ondan istiğfar da etmeyecekler!' dedi ve insanlar arasında ehvâyı (uydurma inançları) yaygın hale getirdi." *(Dârimî, Mukaddime:30, No:313, 1/97)*

Bu rivayet, **Ebû Bekir** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٠١ – عَنْ اَبِى بَكْرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « عَلَيْكُمْ بِلاَاِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَالْاِسْتِغْفَارِ فَاَكْثِرُوا مِنْهُمَا ، فَاِنَّ اِبْلِيسَ قَالَ: اَهْلَكْتُ النَّاسَ بِالذُّنُوبِ ، فَاَهْلَكُونِى بِلاَاِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَالْاِسْتِغْفَارِ ، فَلَمَّا رَأَيْتُ ذٰلِكَ اَهْلَكْتُهُمْ بِالْاَهْوَاءِ وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ »

201 - **"Lâilâhe illâllah ve istiğfâra sarılın, onlara çok devam edin! Çünkü İblîs: 'Ben insanları günahlarla helâk ettim, onlar da beni Lâilâhe illâllah ve istiğfârla helâk ettiler. Bu durumu görünce, onları hevâ** (batıl

inanç)**larla helâk ettim. Onlar da kendilerini hidayette sandılar** (bu yüzden istiğfara bile lüzum görmediler)**!' demiştir."** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No:136, 1/123-124, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, No:17574, 10/346)* hadis-i şerifinden alınmış olsa gerektir.

Mücahid *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Üzerimdeki hangi nimetin daha büyük olduğunu bilemiyorum. Allah-u Tealâ'nın beni İslâm'a hidayet etmesi mi, yoksa bu yanlış inançlardan kurtarması mı?" *(Dârimî, Mukaddime:30, No:314, 1/97)*

Şa'bî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "(Ehl-i Sünnet dışı fırkaların inancına) 'Hevâ' denmesinin sebebi; sahibini (ateşe) düşürdüğündendir. Çünkü ehvâ ashabı, ateşe düşeceklerdir." *(Dârimî, Mukaddime:35, 36, No:401, 408, 1/115-166)* (Zira Arapçada (هوىٰ) kelimesi, "Düşmek" manasındadır.)

Sehl ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)*a: "Mutezilenin arkasında namaz kılınmasıyla, onlardan kız alınmasının hükmü" sorulduğunda: "Hayır! Onlar, kâfirlerdir.

1- Kur'an mahluktur,

2- Cennet-cehennem mahluk değildir,

3- Allah'ın sıratı yoktur,

4- Şefaat diye bir şey yoktur,

5- Hiçbir mümin cehenneme girmez, günahkâr ümmetler cehennemden çıkamaz,

6- Kabir azabı yoktur, münker-nekîr yoktur,

7- Ahirette Rabbimizi görmek yoktur, cennetten ziyade bir nimet yoktur,

8- Allah'ın ilmi mahluktur,

9- Sultana itaat yoktur,

10- Cuma da yoktur!' diyen ve bunlara inananlara kâfir diyen kimseler, nasıl mümin sayılabilir?" diye cevap verdi.

Fuzayl ibni İyâz *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Her kim bid'at sahibini (inanç bid'atine sahip olan Ehl-i Sünnet dışı bir sapığı) severse, Allah onun amelini hapteder (sevabını siler) ve İslâm nurunu kalbinden çıkarır."

Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Bid'at, İblîs'e, masiyetten daha sevimlidir. Çünkü masiyetten tevbe edilir, bid'atten ise tevbe edilmez." (İnsan günah bilerek yaptığı işten pişmanlık duyup tevbe edebilir, ama doğru diye inandığı yanlış bir inançtan tevbe etmez.)

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: "Sünnete davet edip, bid'atten nehyeden Ehl-i Sünnet bir zata bakmak, ibadettir."

Ebu'l-Âliye *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: "Cemaat ayrılmadan (Ehli Sünnet dışı sapık fırkalar zuhur etmeden) evvel, ilk zamandaki inanca sarılın!"

Âsım-ı Ahvel *(Rahimehullah)*şöyle demiştir: "Ben bu sözü **Hasen** *(Radıyallahu Anh)* a naklettiğimde o: 'Vallahi sana nasihat etmiş ve doğru söylemiştir!' buyurdu."

Ulemay-ı Ârifînden biri *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Diğer ümmetlerde meydana gelen fırkalara ilaveten, bizim ümmette bir sapık fırka daha zuhur etmiştir ki, onların alâmeti; âlimlere düşmanlık edip, fıkıhçılara buğzetmektir, zira böyle bir cemaat, geçmiş ümmetlerde asla bulunmamıştır."

Bu ümmetin imamlarından bir cemaat:

(... فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ ... إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ ... (١٤٠)) **"Onlarla oturmayın!..Şüphesiz siz o takdirde** (onlarla otururşanız) **onlar gibisiniz!"** *(Nisâ Sûresi:140'dan)* şeklindeki ayet-i kerimeler mûcebince, Ehl-i Sünnet dışı sapık inanç sahiplerinin meclislerinde bulunmayı yasaklamışlardır.

Nitekim **Ahmed ibni Hanbel, Evzâ'î** ve **İbni Mübarek** *(Radıyallahu Anhum)*, bid'at ehliyle oturmaya devam eden bir adam hakkında: "O kişi, onlarla oturmaktan nehyedilmelidir. Vazgeçerse ne a'lâ! Değilse onlara uygulanan hükme ilhak edilmelidir." demişlerdir.

Bir kere **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallahu Anh)*, içki içenlerle oturana had uygularken bu ayet-i kerimeyi okumuş, o vakit kendisine, o kişinin: "Ben onlarla, kendilerine muhalefet etmek ve işlerini inkâr etmek için oturuyorum." dediği nakledildiğinde,

Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallahu Anh)*: "Onlarla oturması yasaklanmalıdır, vazgeçmezse onlara ilhak olunur!" buyurmuştur. *(Kurtubî, el-Cami'u li-ahkâmi'l-Kur'an, 7/137-140)*

"Nesefî" hâşiyesi **"el-İklîl alâ Medâriki't-Tenzîl"** isimli eserde, bu ayet-i kerimenin izahı hususunda şunlar zikredilmiştir:

Geride zikredilen hadis-i şerifin, **"Yetmiş küsür", "Yetmişiki"** gibi birçok yollardan gelen rivayetinin en sahihi; **"Bu ümmet içerisinde yetmişüç fırkanın bulunacağı, bunlardan yetmişikisinin helâkta kalıp, birinin kurtulacağı"** şeklinde olanıdır.

Biz burada, ihvana nasihat, akıllılara bir öğüt olsun için, o fırkalardan en önemlilerinin isimleriyle bazı inanç ve sözlerinin tafsilatını beyan edeceğiz: **"Bütün sapık fırkaların batıl inançlarından kurtulmuş olan fırka"** tabiri, müphem olduğu için her yorumcu bunu, diledikleri hakkında kullanmaktaysa da, işin gerçeği şudur ki bu fırka, sünnet ve cemaat yolu üzere olanlar yani; sahabe, tâbi'în ve selef-i salihîn'in inancına uyanlardır. Nitekim,

٢٠٢–عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي»

202 - **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bu fırkanın kimler olduğu sorulmuş, cevaben: **"Benim ve ashabımın yolu üzere olanlardır!"** *(Tirmizî, İman:18, No:2641, 5/26)* buyurmuştur.

٢٠٣ – عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْجَمَاعَةُ»

203 - **Avf ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan gelen diğer bir rivayette ise: **"Cemaat** (inancı üzere olanlar)**dır!"** *(İbni Mâce, Fiten:17, No:3992, 2/1322, Ebû Davud, Sünnet:1, No:4596, 97, 2/608)* buyurmuştur.

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*nın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bu fırka, kendisinde on haslet bulunanlardır:

1- **Tafdîlü'ş-Şeyhayn**, yani; **Ebû Bekir** ve **Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*nın, ümmetin en efdali olduklarına inanmak,

2- **Tevkîru'l-Hateneyn**, yani; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in iki damadı olan **Osman** ve **Ali** *(Radıyallahu Anhuma)*ya tazim etmek,

3- **Ta'zîmü'l-Kıbleteyn**; Kâ'be-i Muazzama ve Mescid-i Aksâ'ya hürmet etmek,

4- **es-Salâtü ale'lcenâzeteyn**; fasık ve salih (iyi-kötü) her iki kişinin de cenaze namazını kılmak,

5- **es-Salâtü halfe'l-imâmeyn**; iyi-kötü, her iki imamın arkasında da cemaat olmak,

6- **Terkü'l-hurûc ale'l-imâmeyn**; iyi-kötü, iki türlü yöneticiye karşı da, silahlı bir eylem yapmamak,

7- **el-Mesh-u ale'l-huffeyn**; hazarda ve seferde iki mest üzerine meshetmek,

8- **el-Kavl-ü bi't-takdîreyn**; iki takdire kail olmak, yani; hayır ve şerrin, yaratılmak cihetinden Allah-u Tealâ'ya ait olduğuna inanmak,

9- **el-İmsâk ani'ş-şehâdeteyn**; Aşere-i mübeşşere ve onlar gibi (hadis-i şeriflerde cennetlik olduğu ifade edilen diğer) sahabîler dışında, hiçbir kimsenin özel ismini vererek, "Cennetlik" veya "Cehennemlik" şeklinde şahitlikte bulunmamak,

10- **Edâü'l-ferîzateyn**; namaz ve zekât farzlarını birlikte eda etmek (inanç bakımından birbirinden ayırmamak)."

Tabi ki bu sayılanlar, **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** meselelerinin ekserisini teşkil etmektedir. Yoksa; "Kabir azabının hakikati", "Allah-u Tealâ'nın cennette görüleceği" gibi **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'**a mahsus diğer inanç meseleleri de mevcuttur.

Helâk olan diğer fırkalara gelince, bunlar asâleten altı fırkadır:

1- **Ravâfız**; Rafizîler diye isimlendirilen ve Şî'a mezhebinin aslını teşkil eden bu sapık fırkanın inançlarının birçoğu, fasit ve batıldır. Misal verecek olursak:

a) Cemaatle namaz kılmayı sünnet kabul etmezler,

b) Kamet getirmeyi sünnet kabul etmezler,

c) Mestler üzerine meshetmeyi kabul etmezler,

d) Terâvih namazını inkâr ederler,

e) Namazda sağ elin, sol el üzerine konmasını reddederler,

f) İftarı acele yapmayı kabul etmezler,

g) **Fâtıma** *(Radıyallahu Anha)*yı, **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan üstün tutarlar, (bununla da kalmayıp, **Aişe** *(Radıyallahu Anha)* ya iftira ederler)

h) **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)* ve taraftarları dışında bütün sahabeye lanet okurlar,

ı) **Ebû Bekir, Ömer, Talha** ve **Zübeyr** *(Radıyallahu Anhum)*a lânet ederler.

i) Allah'ın rahmetinden ümit keserler,

j) Tek tek söylemedikçe, bir lafızla üç talağın vaki olmayacağını söylerler.

Gümüşhanevî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; onların batıl itikatlarından bazıları da şunlardır:

a) Ölülerin tekrar dünyaya dönüp, başka bir cesede geçmek suretiyle ebedîleştiğini söylerler,

b) Allah-u Tealâ'nın ruhunun, oniki imama girdiğini, dolayısıyla oniki imamın ilâh olduğunu savunurlar,

c) Bekledikleri mehdî çıkıncaya kadar, emir ve nehiyleri yerine getirmeyi geciktirirler,

d) **Cebrâil** *(Aleyhisselâm)*ın, vahyi, **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*a getirecek yerde, yanlışlıkla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e getirdiğini söylerler ki, sayılanların bir kısmında, İslâm'ın sarih naslarını inkâr mevcut olduğundan, tekfirleri gerekmektedir.

2- **Haricîler**; bunların batıl inançlarına örnek verecek olursak:

a) Cemaatle namaz kılmayı meşrû saymazlar,

b) Günah sebebiyle, ehl-i kıbleyi kâfir sayarlar,

c) Zalim olan imama karşı ayaklanmayı meşrû sayarlar,

d) **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)* a lânet ederler.

3- **Cebriyye**; bu fırkanın mensupları, kulun elinde hiçbir seçim olmayıp, yaptıklarını zorla yaptırıldığı inancı üzere yoğunlaşmışlardır ki, bu inançta, sevap, azap, helâl, haram, farz ve vacip gibi İslâm'ın temel meselelerinin iptali söz konusudur.

4- **Kaderiyye**; Mutezile diye adlandırılan fırkanın aslını teşkil eden bu akımın mensuplarının da, çeşitli batıl inançları mevcuttur ki başlıca:

a) "Bütün işler, kulun elindedir" dedikleri için, Allah-u Tealâ'ya kulu ortak ederler. Çünkü onlar, **Ehl-i Sünnet** mezhebi gibi:

(وَ اللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ (٩٦)) **"Sizi de, yaptıklarınızı da yaratan, Allah'tır!"** *(Sâffât Sûresi:96)* kavl-i şerifiyle amel ederek, "Kulların işlerini yaratan, Allah, kesbeden ise kuldur." dememektedirler.

b) Yine onlar, "Bir şey Allah indinde küfür, kullar indinde iman olabilir" derler,

c) Cenaze namazını gerekli görmezler,

d) Kal-û belâ'daki misâkı inkâr ederler,

e) "Allah-u Tealâ'nın muvaffak kılması, kulun fiilinden öncedir" derler.

Nitekim Cebriyye de bunun, fiilden sonra olduğunu söylerler.

Ehl-i Sünnet'e göreyse istitâat, fiile mukarindir, yani; Allah-u Tealâ'nın, kulun teşebbüs ettiği işi yaratması, onun teşebbüsünden ne önce ne sonra vaki olmayıp, beraberinde vuku bulmaktadır.

f) Mi'râc'ın hak olduğunu kabul etmeyip, uykuda olduğunu sanırlar,

5- **Cehmiyye** fırkasının batıl inançlarının misallerine gelince;

a) "İman dille değil, sadece kalpledir" derler,

b) **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın Allah-u Tealâ ile konuştuğunu inkâr ederler,

c) Kabir azabını inkâr ederler,

d) Münker-nekîr sualini inkâr ederler,

e) Havz-u Kevser'i kabul etmezler,

f) Ruhları alanın, ancak Allah-u Tealâ olduğunu savunup, ölüm meleğinin evham ve hayalden ibaret olduğunu söylerler.

6- **Mürcie** fırkasının sapıklıklarına gelince;

a) Allah-u Tealâ'nın, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı kendi sureti üzere yarattığından yola çıkarak, Allah-u Tealâ'nın suret ve cismi bulunduğunu, yer kapladığını, Arş'ın, O'nun mekânı olduğunu söylerler,

b) Kulun sadece imanla mükellef olduğuna inandıkları için, iman eden kula hiçbir günahın zarar vermeyeceğini iddia ederler,

c) Namaz ve zekât gibi farz ve vacipleri inkâr ederler,

d) Kadınların çiçekler gibi olduğunu, dileyenin nikâhsız, onlardan istifade edebileceğini söylerler.

İşte bu sapık fırkaların görüşlerinde ve sözlerinde birçok ayet-i kerimeleri, hadis-i şerifleri, sahabe ve tâbi'în'in sözlerini inkâr bulunmaktadır. Allah-u Tealâ bizleri, "Sünnet ve Cemaat" akîdesi üzere çokça sabit eylesin! Bid'at ve dalâletten muhafaza eylesin! Âmîn!..

Bu altı fırka, ana meselelerde ittifak ettikten sonra, kendi aralarında muhtelif görüşlere ayrılmışlardır ki, bunların tek tek anlatılmasında itnâb ve imlâl (uzatma ve yorma) tehlikesi söz konusu olduğundan, tafsilata girmeyeceğiz.

Bazı ulema, sapık fırkaların asıllarını oniki kabul edip, herbirerlerinin altı fer'i olduğunu kabul etmişlerdir ki, **Nesefî** *(Rahimehullah)*ın geride geçen tefsiri de buna işaret etmektedir.

"Mevâkıf" sahibi, bunların asıllarını sekiz olarak tespit etmiştir. Netice itibarıyla; bütün bu hesapların sonu, yetmişikiye bâliğ olmaktadır. *(Şeyh Abdülhak, el-İklîl:2/67-69)*

Mazharî *(Rahimehullah)*, Bakara Sûresinin bidayetindeki münafıklarla ilgili ayet-i kerimeleri sapık fırkalara tıpatıp mutabık gelecek şekilde tevil etmiştir, şöyle ki:

(... اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ ...(١٩)) **"Ya da kendisinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek bulunan bol yağmur**(a tutulanlar) **gibidir."** *(Bakara Sûresi:19'dan)* ayet-i kerimesinde geçen: "Karanlıklar" tabiri, akıl ve fikirlerin anlama imkânı bulamayacağı müteşabihattan, "Şimşek" tabiri ise; akılların kolayca kavrayabileceği muhkemâttan ibaret olabilir.

Ehl-i Sünnet müminler:

(... اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ...(٧)) **"Biz bunlara iman ettik, hepsi Rabbimiz tarafındandır."** *(Âl-i İmrân Sûresi:7'den)* derler.

(... فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ... (٧)) **"Kalplerinde eğrilik bulunanlar ise, fitne karıştırmak ve tevilini araştırmak için, müteşâbihatın peşine düşerler."** *(Âl-i İmrân Sûresi:7'den)* tehdidine karşı:

(... يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ... (١٩)) **"Yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını, kulaklarına tıkarlar."** *(Bakara Sûresi:19'dan)* Zira kendi fikirlerine uymayan ve mezheplerine muvafık düşmeyen inançları kabul etmek, onlara ölüm gibi geldiğinden, devamlı surette Kur'an-ı Kerim'i, kendi kısır fikirlerine tâbi tutarlar.

(... كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ... (٢٠)) **"Ne zaman onlara aydınlık olsa** (akılları bir şeyi kavrasa), **onda yürürler** (ona inanırlar). **Üzerlerine karanlık çökünce** (akılları bir şeyi anlamaya yetmeyince, ona inanmaktan geri durup) **dikilir kalırlar."** *(Bakara Sûresi:20'den)*

İşte o zaman, kesâda uğrayan görüşleri hasebince tevil ve yoruma kalkışırlar. Artık kiminin aklı, cisim olmayan ve misli bulunmayan bir Mevcûdu idrak edemediğinden, tenzihi inkâr ederek tecsîme kail olurlar ki, işte bunlar, Allah-u Tealâ'nın cisim olduğunu iddia eden **Mücessime** fırkasıdır.

Kimi; kabir azabının hakikatini anlamadığından, inkâra kalkışır. Kimileri; amellerin tartılması ve sırat gibi konuları kabullenemez. Kimi de; Kur'an-ı Kerim'in, Allah-u Tealâ'nın mahluk olmayan kelâmı olduğunu reddeder ki, böylece:

(... نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ... (١٥٠)) **"Bazısına inanırız, bazısını inkâr ederiz!"** *(Nisa Suresi:150)* diyen, Ravâfiz, Havâric, Mutezile ve Mücessime gibi, yetmişiki fırka ortaya çıkar.

(... وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ... (٢٠)) **"Allah dileseydi,** kendi kitabını, görüşlerine uyduran bu sapıkların **kulaklarını ve gözlerini giderirdi** (velâkin imtihan olsun için, herkesi, yöneldiği yolla başbaşa bıraktı)." *(Bakara Sûresi:20'den)*

Bu takdir ve tevile göre; geride zikredilen:

(وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ ... (٨)) **"İnsanlar içinde 'Allah'a ve ahiret gününe inandık!' diyenler vardır."** *(Bakara Sûresi:8'den)* ayet-i kerime'si,

(مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (٣٢)) **"Dinlerini parçalayıp, fırka fırka olan ve her biri, kendi inançlarını beğenen** (bid'at ehil)**ler** (in)**den"** *(Rûm Sûresi:32)* yetmişiki fırkanın hepsini içine almaktadır.

Çünkü bunlar, inandıklarını iddia etmekteyseler de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in getirdiklerinin tümüne, Allah-u Tealâ'nın kitabında indirdiklerinin cemisine ve mütevatir haberlerin bütününe, (... وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ (٨)) **"Onlar, asla inanıcı değillerdir."** *(Bakara Sûresi:8'den)*

Nasları tevil ederek:

(يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (٩)) **"Allah'ı ve inananları aldatmaya kalkışırlar. Halbuki ancak kendilerini aldatırlar da, bunu anlamazlar."** *(Bakara Sûresi:9)*

(... وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلىٰ شَيْءٍ اَلاَ اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ (١٨)) **"Kendilerini bir şey** (doğru inanç) **üzere sanırlar. Dikkat! Şüphesiz onlar yalancıların ta kendileridirler."** *(Mücâdele Sûresi:18'den),*

﴿ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضاً وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (١٠) وَ اِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (١١) اَلاَ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لاَ يَشْعُرُونَ (١٢) وَ اِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوا اَنُؤْمِنُ كَمَا اٰمَنَ السُّفَهَآءُ ...(١٣) ﴾

"Kalperinde hastalık ve eğri inanç **vardır.** Şeytan onların kalplerine fasit teviller ve bozuk yorumlar hevesi atıp, onlar da ona uydukları için, **Allah onların hastalığını** ve eğriliğini **artırmıştır. Ayrıca onlar için,** nasların zahirî ifadelerini tekzip ederek Allah'a karşı **yalan uydurduklarından dolayı can yakıcı bir azap vardır.**

Onlara 'Kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrif ederek, dosdoğru dini eğip bükerek **yeryüzünde fesat çıkarmayın' denildiğinde onlar: 'Biz ancak düzelticileriz!' derler. Agâh olun ki, şüphesiz onlar müfsitlerin ta kendileridirler de bunun farkında değillerdir.**

Onlara; 'Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ashabı, Ehl-i Beyt'i ve Ehl-i Sünnet mensuplarından ibaret olan **insanların** ekserisi gibi iman edin! Çünkü -'Ekseriyet için kül hükmü vardır' ve ***'Allah'ın yed-i kudreti cemaat üzerindedir-'*** **denildiğinde, 'Sefihlerin inandığı gibi biz inanır mıyız?' derler.** *(Bakara Sûresi:10-13'den)*

Zira onlar sahabenin inançlarını tasvip etmezler. Nitekim Râfizîler; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ashabını, Hâricîler ise; ehl-i beytini, sefahet ve kâfirliğe nispet etmekte ve onların inançlarının makul olmadığını iddia etmektedirler.

Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkalar, Allah-u Tealâ'nın ekseriyetle yeryüzüne hakim kıldığı ve vaadi hasebince, beğendiği dinini yaşama imkânı verdiği (özellikle; Eyyûbîler, Selçuklular ve Osmanlılar'ın) halifelerinden korkup takiyye yaptıkları için,

(وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ) **'Doğru bir şekilde inananlara kavuştuklarında 'Biz de inandık!' derler. Şeytanlarıyla** (kendi adamlarıyla) **başbaşa kaldıklarında ise, 'Biz sizinle beraberiz, onlarla ancak alay edicileriz!' derler"** *(Bakara Sûresi:14)*

Tabi ki bu tevil, mezhebinde takıyye esası bulunan fırkalara mahsussa da, ayetlerin genel manasının tüm fırkalarla ilgili olduğu aşikârdır. Zaten bazı fırkalara mahsus olan görüş, takıyyenin vücûbudur. Yoksa muhaliflerin istilası anında ölüm korkusu bulunduğu noktada takıyyenin cevazı bazı fırkalara mahsus olmayıp, herkese göre müsellemdir. Nitekim:

(... اِلاَّ اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً ... (٢٨)) **"Ancak onlardan korkmanız müstesnâ!"** *(Âli Imrân Suresi: 28 den)* ayet-i kerimesinden dolayı, **Ehl-i Sünnet** bile kâfirlerin istilası sebebiyle ölüm korkusu mevcut olduğu yerde, takıyyeyi caiz görmüş-

lerdir. Ancak şu bir gerçektir ki; Allah-u Tealâ, **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat**'tan ibaret olan Ehl-i Hakk'ı, çoğunlukla kahir ekseriyete sahip kılmış, bid'at ehli sapık fırkaları ise, canları ve malları konusunda, ağlebiyetle (çoğunlukla) korkar bir halde mağlup ve makhûr duruma düşürmüştür. Bu yüzden onlar, kendi inançları hasebince, korkularından dolayı **Ehl-i Sünnet**'in hakimiyetini ikrara mecbur kalmışlardır.

(مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّآ اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لاَ يُبْصِرُونَ (١٧))

Onların hali, bir ateş yakanın haline benzer. O ateş etrafını aydınlatınca, Allah onların nurunu giderir ve görmez bir halde onları karanlıklar içerisinde bırakır." *(Bakara Sûresi:17)*

İşte bid'at sahibi sapık fırkaların imanının nuru, dünyada hak, batılla karıştığı için sade kendi etrafına bağlı kalır, öldüklerinde ise, Allah onları tamamen nursuz bırakır.

Mazharî *(Rahimehullah)* meseleyi şöyle bağlamıştır: Eğer burada: "Münafıklar hakkında nâzil olan bu ayet-i kerimeleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* zamanında mevcut olmayan bu sapık fırkalara hamletmek nasıl düşünülebilir?" denilecek olursa, derim ki: "Kur'an-ı Kerim'deki hitaplar, vahiy zamanında mevcut olanlara yöneldiği gibi, ulemanın icmâ'ıyla, daha sonra mevcut olacaklara da şamildir. Nitekim:

(... فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَاتَشَابَهَ مِنْهُ... (٧)) **"Kalplerinde eğrilik bulunanlar, müteşabih ayetlerin peşine düşerler."** *(Âli Imrân Suresi:7 den)* kavl-i şerifinin, kıyamete kadar gelecek sapık fikir sahipleri hakkında olduğu, herkes tarafından makbul görülmüştür. Zaten bir ayet-i kerimenin iniş sebebinin özel olması, lafzında bulunan genel manayı özelleştirme zarureti getirmez.

Evet! Ayet-i kerimeler münafıklar hakkında nâzil olmuşsa da, lafızlarında bulunan umûmî manadan ötürü, bid'at ve hevâ ehli olan yetmişiki fırkanın tümüne şamildir. *(Kazî Muhammed Senâullah, et-Tefsîru'l-Mazharî:1/33-35)*

Şa'râvî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; **Ehl-i Sünnet** içerisindeki fıkhî mezheplerin ayrımı, burada nehyedilen yollara tabi olma manasına dahil değildir. Çünkü itikatta hata, mazur görülmeyip, ictihatta hata ise mazur hatta bir ecre sebep görülmüştür.

Zira itikadî konulardaki naslar, ihtilafa mahal ve mecal bırakmayacak şekilde sarih ve net olduğundan, o konularda farklı görüş beyan edenler, ya maddî bir menfaat veya zamanın idaresine yakınlık kesbetme gibi, nefsânî sâiklere kapılmışlardır ki, bu yüzden birbirlerini tekfir edecek kadar ileri gitmişlerdir.

Ehl-i Sünnet dairesindeki fıkıh müctehidleri ise; hiçbir zaman karşı görüşü tümüyle reddetmemiş, bilakis her biri "Benim görüşüm doğruysa da hataya ihtimalli, karşı görüş hata ise de doğruya ihtimallidir." diyerek, günümüze kadar mezheplerini bakî kılacak güzel bir edep sergilemişlerdir.

Sapık fırkaların edepsizliği ise; onların mezheplerini, eserleri dahi kalmayacak şekilde dümdüz etmiş, hamdolsun ki artık onları bilen bile kalmamıştır. Bu hususta açık bir misal verecek olursak;

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre;

٢٠٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَنَا لَمَّا رَجَعَ مِنَ الْاَحْزَابِ «لاَ يُصَلِّيَنَّ اَحَدٌ الْعَصْرَ الاَّ فِى بَنِى قُرَيْظَةَ» فَاَدْرَكَ بَعْضَهُمُ الْعَصْرُ فِى الطَّرِيقِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ نُصَلِّى حَتّٰى نَأْتِيَهَا ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ نُصَلِّى ، لَمْ يُرَدْ مِنَّا ذٰلِكَ ، فَذُكِرَ لِلنَّبِيِّ ﷺ ، فَلَمْ يُعَنِّفْ وَاحِداً مِنْهُمْ .

204 - "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Ahzâb'dan dönünce, (Hendek muharebesinde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e verdikleri sözü bozarak, **Mekke** müşriklerine yardımcı olan **Benî Kureyza** Yahudilerine, silahlar bırakılmadan gereken terbiyeyi vermek isteyen Allah-u Tealâ'nın emriyle) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hiç kimse, ikindiyi Benî Kureyza'dan başka bir yerde kılmasın!"** buyurmuştur.

Bazılarına ikindi vakti yolda kavuşunca, bir kısmı "Biz oraya varmadan kılmayız!" demişler, bir kısmı ise; "Bizden istenen bu, (yolda namaz kılmamak) değildir, (ancak çabuk gitmemiz istenmiştir, onun için) biz kılacağız!" demişlerdir. Bu durum Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e anlatılınca, sahabeden hiçbirine sert davranmamıştır." *(Buharî, Salâtü'l-havf:5, No:904, 1/321, Müslim, Cihad:23, No:1770, 3/1391)*

Bu rivayetten anlaşıldığı üzere; sahabe-i kirâm, Benî Kureyza'ya giden yoldayken güneş batmaya yanaşınca iki kısma ayrıldılar. Bir kısmı, zamana itibar ederek: "Güneş batmaya yanaştı, vakit çıkmadan mutlaka ikindiyi kılmamız lâzım!" dediler.

Diğer bir kısmı ise; mekâna itibar ederek: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **'Benî Kureyza'da kılacağız!'** dediğine göre, zaman ne olursa olsun burada mekân önemlidir." demek suretiyle, namazı tehir ettiler.

Ne zaman ki iş, en iyi bilen şâri' Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e intikal etti, o hepsini de ikrar etti. Zira kendisinin beyanı iki manaya da ihtimalli olduğundan, iki anlayışı da kabul etti. Demek ki, bir meselede muhkem bir nas mevcutsa, artık onda ihtilafa mahal kalmaz.

Zaten Allah-u Tealâ, bir meselede ictihada pay bırakacaksa, o hususta muhkem olmayan bir nas getirir ki, o durumda herhangi bir ihtimali göz önünde bulunduranı, hataya nispet etmek doğru olmaz. *(Tefsîru'ş-Şa'râvî)*

I) (وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى) **"İşte bu, benim yolumdur."** kavli şerifindeki, (هٰذَا) ism-i işaretinden kastedilen görüşler hakkında geride zikredilen bütün bu manalara, "Muhatapların zihinlerinde hazır ve mevcut olan bir şeyi işaretle göstermek" için kullanılan; (هٰذَا) lafzı ile işaret edilmiştir ki bunun hikmeti şudur:

"Bu şekilde yapılan bir işaret, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin tekrar tekrar nüzûlü ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in sözlerini dinlemenin bıraktığı

etkiden dolayı, İslâm dininin herkesin gözüyle göreceği açık seçik bir şey menzilesinde değerlendirildiğini ifade etmektedir."

2- Cümle-i celilede geçen: **"Sırat"** kelimesi; çok geniş cadde manasındadır ki burada maksat; sûre-i celilenin sonlarında olan:

(قُلْ اِنَّنِى هَدٰىنِى رَبِّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِيناً قِيَماً... (١٦١) **"De ki: Rabbim beni düzgün bir yola, dosdoğru bir dine hidayet etti."** *(En'am Sûresi:161 den)* ayet-i celilesinin delâleti vechile; Allah-u Tealâ'nın kulları için açıkladığı dosdoğru çizgiden ibaret olan Dîn-i Mübîn-i İslâm'dır. İslâm'a girmenin ve onu yaşamanın gayesi; dünya ve ahiret iyiliğini kazanmak olduğu için, bu din, "Kendisini izleyeni, gayesine ulaştıran yol"a teşbih edilmiştir.

Bu teşbihte İslâm dini yola benzetilerek, görünen bir şey mesabesinde kabul edilince, görenlere karşı çok açık ve dosdoğru olduğu belirtilmiştir. Zira yürüyenler açısından doğru yolda yürümek, hem çok kolay hem de çok çabuk ulaştırıcıdır.

Ulemanın beyanına göre; ilim ve amel hususunda Allah-u Tealâ'ya varmak için, Kitap, Sünnet ve Selef-i ümmet'in görüşlerine uygun olmadığı için meşru olmayan bir yola sülûk eden kişinin, söz veya hareket bakımından bir bid'ate düşmesi kaçınılmazdır.

Bundan dolayı **İmam-ı Zührî** *(Rahimehullah)* geçmiş ulemanın: "Sünnet'e sarılmak kurtuluştur. Sünnet'in misali; **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın gemisine benzer, ona binen kurtulur, geri kalan boğulur!" sözlerini nakletmiştir.

Sapık fırkaların, bu ayet-i kerimede uyulması emredilen "Sırat-ı müstakîm"den şaşmalarının sebebi; **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** mezhebinin görüşlerinden ayrılmalarıdır. Gerçi herkes sırat-ı müstakîmin tarifi hakkında farklı farklı beyanlarda bulunmuşlarsa da, bunun gerçeği tek şeydir ki o da, Allah-u Tealâ'nın, peygamberleri vasıtasıyla kullarına açıkladığı ve kendisine ulaştırıcı vasfını verdiği yoludur.

Gerçekte kullar için Allah-u Tealâ'ya ulaştıracak başka bir yol yoktur. Bu yolun dışındaki bütün yollar çıkmazdır ki, bu da ubûdiyyet ve kullukta Allah-u Tealâ'yı, itaatta ise Resulünü tek bilmektir. Artık bu yolun yolcuları ibadette Allah-u Tealâ'ya hiçbir varlığı ortak koşmadıkları gibi, taatta da Resulüne hiçbir kimseyi ortak etmeyerek, tevhid ve ittibaı tecrit etmelidirler. *(Ahmed el-Adevî, İhdâü'd-dîbâce bi şerh-i Sünen-i İbni Mâce:1/19-20)*

Ancak burada âlimlerin ve velilerin devre dışı bırakılması gibi bir mana çıkarılmamalıdır. Zaten onlara itaat, Allah ve Resulüne itaatla kayıtlanmıştır.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Müstakîm"** vasfı, dosdoğru manasında olup, burada ism-i işaretten hal düşmesi, yolun görülen bir şey olduğu iddiasına mebnidir ki, bu ifade, tecrübeyle bilindiği üzere; gösterilen yolun genel esaslarıyla zihinde canlandırılmış bir şey olduğuna ve görünür bir şeymiş gibi doğruluğunun onlara gösterildiğine işaret etmektedir.

4- Cümle-i celilede geçen: **"Ona uyun!"** ifade-i celilesinin manası, **Mâverdî** *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; "Amel ve tatbik hususunda ona tabi olun" demektir ki, bunun izahı:

"Bu ayetlerimde size emir ve vasiyet buyurduğum konular; benim dinim ve kullarım için, eğrisiz büğrüsüz dosdoğru giden bir yol olarak, seçip beğendiğim minhâcımdır. Artık onun izini sürün ve gereğiyle amel edin!" şeklindedir. *(Hâzin, Âlûsî)*

Bu cümle-i celilede geçen **"İttibâ'"** emrinin sebebi olarak, o yolun, Allah-u Tealâ'nın yolu olarak değil de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yolu olarak açıklanması, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kendisinin de o yola sâlik olmasının, diğer insanları o yola girmeye daha ziyade teşvik edici olduğundandır. Zaten kulların, bir yolun Allah-u Tealâ'ya ait olduğunu açık-seçik bir şekilde anlayıp kabullenmeleri, ancak Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, o yoldan gidip gitmediğini bilmeleriyle mümkün olabilir. *(Ebussuud)*

İKİNCİSİ: (وَلَاتَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ) **"Yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırır."** cümle-i celilesi hakkında birçok izahlar vardır:

1- Cümle-i celilede geçen (سُبُلَ) kelimesi ile ilgili meseleler:

A) Lügat itibarıyla "Yollar" manasında olup burada maksat; ana caddeden ayrı giden eğri büğrü ve dağınık yollardır ki, şehir ve kasabalar gibi toplu yerleşim alanlarına ulaştırmadıkları için bu yollar, evlerine veya meralarına giden münferid kişiler tarafından kullanılır.

Zira bunlara alışık olmayan ve bilmeyen kişiler yürüme imkanına sahip olamazlar. Bu yüzden, bu yollara tabi olmaktan nehyin sebebi olarak:

"Sizi O'nun yolundan ayırırlar!" ifadesi kullanılmıştır ki bu, ana cadde dışındaki bu yolların, maksada ulaştırmayan dar ve sapa yollar olduğunu açıklamaktadır. Mevzumuzda da ana yol, İslâm ve **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** mezhebi, sapa yollar ise batıl dinler ve bozuk mezheplerdir.

Nitekim **Eban** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edildiğine göre; bir adam **İbni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*a: "Sırat-ı Müstakîm nedir?" diye sorduğunda o:

٢٠٥ – عَنْ اَبَانَ (رضى الله عنه): اَنَّ رَجُلاً قَالَ لِابْنِ مَسْعُودٍ: مَا ﴿الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ﴾؟ قَالَ: تَرَكَنَا مُحَمَّدٌ ﷺ فِي اَدْنَاهُ ، وَطَرَفُهُ فِي الْجَنَّةِ وَعَنْ يَمِينِهِ جَوَادُّ وَعَنْ يَسَارِهِ جَوَادُّ وَثَمَّ رِجَالٌ يَدْعُونَ مَنْ مَرَّ بِهِمْ . فَمَنْ اَخَذَ فِي تِلْكَ الْجَوَادِّ انْتَهَتْ بِهِ اِلَى النَّارِ ، وَمَنْ اَخَذَ عَلَى الصِّرَاطِ انْتَهَىٰ بِهِ اِلَى الْجَنَّةِ . ثُمَّ قَرَأَ ابْنُ مَسْعُودٍ: ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً﴾

205 - **"O yol ki, Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **bizi onun başında bırakmıştır. Sonu ise cennettedir. Sağında ve solunda ise birtakım yollar, onların yanında da, geçenleri çağıran kişiler vardır.**

Artık kim o yollara saparsa, onlar sonunda onu, ateşe götürür. O yolda sebat edeni ise o yol, netice itibarıyla cennete ulaştırır." *(Taberî, No:14175, 5/397)* diye cevap vermiş, sonra **"İşte bu benim dosdoğru yolumdur!"** meâlindeki bu ayet-i kerimeyi okumuştur.

B) Cümle-i celilede geçen: **"Yollar"** tabirinden ne kastedildiği hakkında, müfessirlerin bazı görüşleri vardır:

1- Kur'an-ı Kerim'in neshettiği geçmiş kitaplar olabilir.

2- İslâm'ın neshettiği geçmiş şeriatlar olabilir. Nitekim **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: "Allah-u Tealâ onları İslâm dışındaki yollara uymaktan nehyetmiştir ki, o yollar, onları İslâm yolundan ayırmasın!" *(Taberî, No:14175, 5/397, İbni Ebî Hâtim, No:8105, 5/1422)* şeklindeki mana da, bu görüşü teyit etmektedir.

Nitekim **Taberî** *(Rahimehullah)*: "Allah-u Tealâ'nın, kullarına seçip gönderdiği İslâm'ı, kendiniz için sülûk edeceğiniz bir yol edinin. Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik ve putperestlik gibi, onun hilafına dinler aramayın!" şeklindeki tefsiriyle, bu manaya işaret etmiştir.

"Yolların, muhtelif dinler" anlamına geldiği şeklindeki bir rivayeti, **Âlûsî** *(Rahimehullah)*, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan, ayrıca nakletmiştir.

Kazî, Nesefî ve **Hâzin** gibi müfessirler de ilk olarak bu manayı vermişlerdir. Gerçi birinci maddede zikredilen konuyu, **Mâverdî** *(Rahimehullah)* ayrı bir madde olarak değerlendirmişse de bu iki maddenin mercii birdir. Yalnız burada; "İkinci maddede aslı olsun olmasın tüm dinler reddedilmiş, birinci maddede ise semâvî olup, vaktinde geçerli olan dinler kastedilmiştir." şeklinde bir ayrım gözetebiliriz.

3- **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen: "Dalâletlere uymayın!" manasına göre; sapıklıkların tümü, bu yollara dahildir. *(Taberî, No:14172, 5/397, İbni Ebî Hâtim, No:8103, 5/1422)*

4- **Mücahid** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bid'atler ve şüphelerdir. *(Taberî, No:14172, 5/397, İbni Ebî Hâtim, No:8104, 5/1422)*

Beyzâvî *(Rahimehullah)*ın, bu makamda: "Nefsin arzusuna uyan yollara uymayın. Çünkü huccet ve delilin gösterdiği dosdoğru yol, birdir.

Fakat insan yaratılışları, örf ve âdetleri çok farklı olduğundan, istek ve arzunun muktezası hiçbir zaman bir olmayıp daima farklı ve çok olur." şeklindeki tefsiri, **İmam-ı Mücahid** *(Rahimehullah)*dan gelen bu rivayeti açıklar mahiyettedir.

Mazharî *(Rahimehullah)*ın şu beyanı da bu manayı anlama açısından çok dikkatle düşünülmelidir:"Şeriatın muktezası, aklın, hikmetini kavradığı veya kavramadığı tüm konularda, Kitap ve Sünnet'e uymaktır. Bozuk görüşlere uymanın iktizası ise, Kitap ve Sünnet onların arzusuna uyduğunda kabul etmek, ters düştüğünde ise nasları tevil edip, yine kendi arzularına uymaktır.

İşte İslâmî cemaatlerin, fırka fırka bölünerek; Râfizî, Hâricî, Mücessime, Cebriyye ve Kaderiyye gibi isimler almalarının aslî unsuru budur." *(et-Tefsîru'l-Mazharî)*

Ayet: 153

5- **Mukatil** *(Rahimehullah)*dan nakledilen bir manaya göreyse; bu yollar, müşriklerin, cahiliyet devrinde kendilerine haram kıldıkları davarlar ve ekinlerle ilgili batıl teşrî'leridir. *(Tefsîr-u Mukatil, Vahidî, el-Vesît, Ebû Hayyan)*

6- Uyulmaması emredilen bu yollardan maksat; Allah-u Tealâ'nın hududundan ibaret olan sınırlarının ötesindeki haramlardır. Nitekim:

٢٠٦ – عَنْ نَوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلاَبِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً صِرَاطاً مُسْتَقِيماً وَعَلَىٰ جَنْبَتَيِ الصِّرَاطِ سُورَانِ فِيهِمَا أَبْوَابٌ مُفَتَّحَةٌ وَعَلَى الْأَبْوَابِ سُتُورٌ مُرْخَاةٌ وَعَلَى بَابِ الصِّرَاطِ دَاعٍ يَقُولُ: أَيُّهَا النَّاسُ ادْخُلُوا الصِّرَاطَ جَمِيعاً وَلاَ تَتَفَرَّجُوا ، وَدَاعٍ يَدْعُو مِنْ جَوْفِ الصِّرَاطِ فَإِذَا أَرَادَ يَفْتَحُ شَيْئاً مِنْ تِلْكَ الْأَبْوَابِ قَالَ: وَيْحَكَ لاَ تَفْتَحْهُ فَإِنَّكَ إِنْ تَفْتَحْهُ تَلِجْهُ وَالصِّرَاطُ الْإِسْلاَمُ وَالسُّورَانِ حُدُودُ اللهِ تَعَالَىٰ وَالْأَبْوَابُ الْمُفَتَّحَةُ مَحَارِمُ اللهِ تَعَالَىٰ وَذَلِكَ الدَّاعِي عَلَىٰ رَأْسِ الصِّرَاطِ كِتَابُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالدَّاعِي فَوْقَ الصِّرَاطِ وَاعِظُ اللهِ فِي قَلْبِ كُلِّ مُسْلِمٍ »

206 - **Nevvâs ibni Sem'ân el-Kilâbî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

"Allah, dosdoğru yolu şöyle bir misalle beyan etmiştir: Bu yolun iki tarafında, kendilerinde ardına kadar açık kapılar ve üzerlerinde sarkıtılmış örtüler bulunan iki duvar vardır.

O yolun kapısı üzerinde: 'Ey insanlar! Hep birlikte yola girin, (yan yollara saparak, ana yoldan) **açılmayın!' diyen bir davetçi vardır.**

Bir de yolun üst tarafından çağıran bir seslenici vardır ki (yola giren bir kişi) **o kapılardan birini açmak istediğinde,** (ona:) **'Yazık sana, onu açma! Çünkü sen onu açarsan içine girersin!'** (diye seslenir.)

İşte o yol İslâm'dır. İki yanındaki duvarlar, Allah'ın sınırlarıdır. Açık kapılar ise Allah'ın haramlarıdır. Yol başındaki davetçi, Allah'ın kitabıdır. Yolun üstündeki davetçi ise, her Müslümanın kalbinde bulunan Allah'ın vaizidir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17651, 17653, 6/199, Tirmizî, Emsâl:1, No:2859, 5/144, Hâkim, el-Müstedrek, No:245, 1/144-145, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:11233, 6/361)* hadis-i şerifi, bu manayı vuzuha kavuşturmaktadır.

Ebû Bekir ibni Arabî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu hadis-i şerifte Allah-u Tealâ, altı şeyi temsil (misalle beyan) etmiştir:

a) "Yol" tabiri; ana cadde manasında olup, "Hidayet", "Din", "Allah'a inanmak" ve "Adâlet" gibi dosdoğru mana ve mefhumları temsil eder. Burada maksat; Kitap, Sünnet ve Selef-i ümmet (Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerif ve icmâ'ı ümmet)ten delili bulunan meselelerdir ki, bu konulara, bid'at ve masiyetin ulaşma imkânı yoktur.

Ayrıca tecrübeler ve doğru şahitler, o yolun, sâlikini tevhide sevkedip, taat ve ibadetlerde gayretli olma konusunda kendisine yardım ettiğine şahitlikte bulunurlar.

b) "Kapılar" tabiri; temsil konusunda çok manalar ihtiva etmekteyse de, hadis-i şerifte, "İlerisine geçilmesi yasak olan hudut (sınır)lar"la tefsir edilmiştir.

c) "Ardına kadar açık" tabiri; nefsin şehvetlere meyilli olup, o caddeden şehvetlere ulaşımın çok kolay olduğunu ifade etmektedir. Nitekim eserde:

٢٠٧ – رُوِيَ: «اِنَّ الْجَنَّةَ حَزْنٌ بِرَبْوَةٍ ، وَالنَّارَ سَهْلٌ بِشَهْوَةٍ»

207- **"Cennet, yokuş ve serttir, ateşse kolay ve can çekicidir!"** buyrulmuştur.

d) "Perdeler" tabiri; "Din", "Mürûet", "Haya", "Himmet", "Ar" ve "İffet" gibi, yasaklara bulaşılmasını engelleyen ve haramları işlemeye set çeken vasıflardır.

e) "Yolun başındaki davetçi" tabiri; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve halifelerini temsil etmektedir.

f) "Üstteki davetçi" tabiri ise; üç türlü değerlendirilebilir:

1- Caydırıcı tehditler,

2- Had cezalarının uygulanmasıyla ilgili zecredici tedbirler,

3- Yevm-i meşhûd olan ahiret korkusu. *(Ârizatü'l-Ahvezî, No:2859, 5/223)*

Tıybî *(Rahimehullah)*, **"Her müminin kalbindeki Allah'ın vaizi"** tabirini, "İnananların kalbine, meleklerin yaptığı telkîn" olarak tefsir etmiştir ki, bunun mukabili, şeytanın vesvesesidir. *(Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, No:3019, 8/123-124)*

C) İbni Kesîr *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Allah-u Tealâ'nın yolu hakkında müfred olarak **"Yol"** tabiri kullanılıp, karşılığında ise cemi olarak **"Yollar"** ifadesine yer verilmesi; hak yolun bir, batılın ise çok ve dağınık olduğuna delâlet etmektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)*ın izahına göre; bundan anlaşıldığı üzere, hak olan şey, daima birdir. Fakat bu, "Bir olan şey, mutlaka haktır!" anlamına gelmez.

Tabi hak bir olunca, onun dışında kalanların hepsinin batıl olması gerekeceğinden, "Her çok, batıldır!" hükmüne varmak gerekir ki, ilk kazıyyede takrir ettiğimize göre konuşacak olursak, bundan hareketle; "Her batıl çoktur!" diyemeyiz.

Katâde *(Rahimehullah)*ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Şunu bilin ki, doğru yol, tek bir yoldur, o da hidayet cemaatinin tabi olduğu yoldur. O yolun neticesi, cennettir. Şüphesiz ki İblîs *(Le'anehullah)* farklı farklı, hiç görülmemiş ve duyulmamış yollar kurdurtmuştur ki, bunlar, dalâlet cemaatlerinin tâbi olduğu yollardan ibaret olup, akıbetleri ateşle sonuçlanacaktır.

Ali ibni Ebî Talha *(Radıyallahu Anh)*, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan, tefsirinde bulunduğumuz bu ayet-i kerime ve benzerleriyle,

(... اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيه ...(١٣)) **"Dini ikame edin, onda ayrılığa düşmeyin!"** *(Şûrâ Sûresi:13'den)* kavl-i şerifi hakkında, şu beyanı nakletmiştir:

"Allah-u Tealâ müminlere, cemaatten ayrılmamalarını emretmiş, ihtilafa düşüp, fırka fırka olmaktan onları nehyetmiş ve kendilerinden önce geçenlerin, ancak Allah-u Tealâ'nın dini hususunda giriştikleri mücadele ve çekişmelerden dolayı helâk olduklarını bildirmiştir." *(Taberî, No:14171, 5/397)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"O yollar, sizi O'nun yolundan ayırır!"** ifade-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

A) Ayet-i celilenin başında: **"Bu benim yolumdur!"** buyrulmuşken, burada: **"O'nun yolundan sizi ayırırlar!"** buyrulmasından anlaşıldığı üzere; netice itibarıyla Allah-u Tealâ'nın yoluyla, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yolu, aynı şeylerdir.

Çünkü bu yolu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendisi için tespit etmemiş, bilakis Allah-u Tealâ bütün müminler hakkında bu yolu dilemiş, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bu yolda yürüyebilmeleri için, onların ellerinden tutmuştur.

Ancak başta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e izafeti bazı şeylere işaret etmektedir:

a) Bu yolun, Allah'a izafe edilen yol gibi ilk teşrî'i haysiyetiyle değil de, sülûk ve takibi itibarıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e ait olduğu,

b) Tafsil edilen emir ve yasakların, sadece kendilerine okunanlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, vefatına kadar onlara okuyacağı ve bilfiil tatbik edeceği bütün hükümlerle de alâkadar olduğu,

Nitekim **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen:

٢٠٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّىٰ يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعاً لِمَا جِئْتُ بِه »

208 - **"Sizin birinizin hevâsı** (nefsinin arzusu)**, benim getirdiklerime tabi olmadıkça, iman etmiş olamaz!"** *(Beğavî, Şerhu's-Sünne, No:104, 1/212, Tebrîzî, Mişkâtü'l-mesâbîh, No:167, 1/94)* hadis-i şerifi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, sadece Kur'an ayetlerinden okuduklarına değil, tüm getirdiklerine tabi olmak gerektiğini, en güzel bir üslûpla ifade etmektedir. *(Mazharî)*

c) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, o yolu gözetip amel etmeye devam ettiği ve edeceği,

d) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, o yolu bizzat kendisinin de izlediğini beyan ederek, insanların o yola uymalarına teşvikte bulunması,

e) "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in beyanları olmadan Allah-u Tealâ'nın yolunu anlamanın mümkün olmadığı" gerçeğine dikkat çekilmesi. *(Ebussuud, Âlûsî)*

Dolayısıyla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu yolda yürüyerek, kendisini de başkasını da aldatmamıştır. Bilakis kendi yürüdüğü yolda, herkesin yürümesini emretmiş ve verdiği emirleri tatbikten, kendisi uzakta kalmamıştır. *(Şa'râvî)*

B) Bu cümle-i celileden anlaşıldığı üzere; Allah-u Tealâ'nın dünyadaki sıratına tabi olmak, ahiretteki sırat kolayca geçmeye vesile olacaktır.

Aişe *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen:

٢٠٩ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...وَلِجَهَنَّمَ جِسْرٌ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ وَأَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ ... »

209 - **"... Cehennemin, kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprüsü vardır!..."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:24847, 9/415)* hadis-i şerifi gereğince, Allah'ın dininden ibaret olan dünyadaki sırat da, kıldan ince kılıçtan keskindir.

Bu demektir ki, o yolda, doğru düzgün ve çok uyanık bir şekilde gidilmelidir. Zira sağa sola az bir meyil ve sapma söz konusu olduğu anda, ateşe düşmekten başka çare yoktur. Bu yüzden İslâm'ı yaşayanlar, tam bir istikamet üzere hareket edip, sağa sola inhiraf etmemelidirler.

Çünkü buradaki en ufak bir meyil, sahibini gayesinden uzaklaştırır. Nitekim bir noktadan harekete başlayan kişinin, milimetre kadar az bile dengesi bozulacak olsa, seyr ve hareketi ilerledikçe, sapma payı artarak devam edecektir.

Hele bir de başlangıç noktasında inhiraf varsa, o zaman ne olacaktır? İşte din de böylecedir. Onun hükümleri dikkatle tatbik edildikçe, sâlikleri dosdoğru yolda yürümeye devam edecekler, teşrî'den uzaklaştıkları nispetle de, saptıkları yollar onları, ana caddeden ayıracaktır.

Yine böylece hakikat ve hayır ehli olan kişiler, merkeze yaklaştıkça bir noktada buluşacaklar ve bu yaklaşma, neticede hepsini bir noktada toplayacaktır. Merkezden uzaklaşanlar ise, bu uzaklıkları nispetinde, birbiriyle çatışacaklar, neticede yekdiğerine, hasım ve düşman kesileceklerdir.

C) Cümle-i celilede, şeytan yollarının, Allah-u Tealâ'nın bir olan yolundan ayıracağıyla alâkalı, iki önemli hususa dikkat çekilmiştir:

1- Bu yolların, günah ve masiyetten ibaret olup, düzgün olmadığı, bilakis saptırıcı ve eğri büğrü oldukları,

2- Kendilerinde bulunan "Haktan uzaklık" mefhumuyla birlikte, batılda da bir olmayıp, kendi aralarında da dağınık oldukları ki, bu durumda bu yollar, doğru çizgiyle hiçbir noktada buluşmadıkları gibi, birbirleriyle de, hiç bir konuda birleşemezler.

Bu yüzden cümle-i celiledeki (بِ) harfi, "Musâhabet" için kabul edilmiştir ki, buna göre mana: "Siz, o yollarla birlikte olursanız, onların ayrıldığı yerde, siz de ayrılacağınızdan, doğru yola asla kavuşamazsınız!" şeklinde anlaşılmaktadır. *(Ebû Zehre)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ) **"İşte sakınasınız diye O, size bunları emretti."** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Bu vasiyet, onuncu vasiyet olarak kabul edilip, geride zikredilen dokuz vasiyeti câmi'dir. Zira dosdoğru yola uyanlar, zaten bütün emirleri tutup, yasaklardan kaçanlardır.

2- Cümle-i celilede, **"Takvâ"** mefhumunun öne çıkarılması, geride zikredilen vasiyetlerin, haramları terketmeyle ilgili konular olması hasebiyledir. Tabi ki, salih amelleri işlemek de "Takvâ" tabirine dahil olduğundan, dosdoğru yolu izleyen bir kişi, şer'î manada takvayla muttasıf olan kimselere lâhik olur.

3- Cümle-i celileye birkaç türlü mana verilmiştir:

A) "Size böylece vasiyette bulundu ki, bu sayede siz, muhtelif yollardan ve saptırıcı fırkalardan sakınasınız." *(Hâzin)*

B) "Ola ki bu sayede siz, takvâya ulaşma ümidi üzere bulunursunuz." *(Nesefî)*

C) **Dahhâk** *(Radıyallahu Anh)*dan nakledildiğine göre mana: "Umulur ki siz, beş vakit namaza devam ederek, ateşten korunursunuz." demektir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8106, 5/1422)*

D) **Mücahid** *(Radıyallahu Anh)*dan nakledilen mana ise: "Umulur ki O'na itaat edersiniz." şeklindedir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8107, 5/1422)*

E) **Semerkandî** *(Rahimehullah)*ın verdiği mana ise; "Ola ki bu sayede siz, farklı arzulardan sakınırsınız." suretindedir ki bu, "**Ehl-i Sünnet**'e ters düşen sapık fırkalara ait inançlardan kaçınırsınız." şeklinde anlaşılmalıdır.

F) "Size, kendi yoluna uyup diğer yollara uymama vasiyetini yaptı ki, emirleri işlemeye devam ve yasaklardan vazgeçmede sebat suretiyle, azabından sakınasınız!" *(Âlûsî)*

G) "Umulur ki, kalpleriniz Allah-u Tealâ'nın takvâsıyla dolar da, kendinizle O'nun azabı arasına bir koruma yerleştirerek, azabından korktuktan sonra, rahmetini umabilirsiniz." *(Ebû Zehre)*

4- "Dosdoğru yola uyma emri", bütün emir ve yasakları câmi' olan bir teklif olduğundan, Allah-u Tealâ o yola ittibaı emredip, yan yollara sapmayı nehyettikten sonra vasiyetini, "Ateşten korunmak"tan ibaret olan "Takvâ" ile hitama erdirmiştir. Zira O'nun yoluna uyan, ebedî kurtuluşa erecek ve sonsuz saadeti elde edecektir ki, bunun neticesi, tabii olarak, cehennemden kurtuluş olacaktır. *(Ebû Hayyan)*

5- **İbni Atıyye** ve **Yahya ibni Muhammed ibn-i Hübeyre** *(Rahimehumullah)*ın beyanlarına göre; **"On emr"**i ihtiva eden bu üç ayet-i kerimenin sonlarındaki vasiyetlerin, üç değişik ibare ile bitirilmesi çok yerinde olmuştur, şöyle ki:

A) İlk ayet-i kerimede zikredilen; **"Şirk, adam öldürme, ana-babaya isyan, çocukları öldürme ve fuhşiyata bulaşma"** haramları, hiçbir akıllının, mantık yürüttüğü zaman tasvip edemeyeceği, binaenaleyh içine düşmeyeceği günahlar olduğundan, orada: **"Ola ki anlarsınız!"** buyrulmuştur.

Bu, gerçekten de böyledir; çünkü akıl, yaratıcının ortağı olmadığına şahittir. Yine akıl, ana-babaya iyiliğe teşvikçidir. Çocukları öldürmekten nehyedicidir. Fuhuştan da uzak durulmasını tenbih edicidir. Zira kızını ve kızkardeşini kıskanıp da onlara yapılmasını istemediği muameleden, kendisinin, daha ziyade sakınması gerektiğini bilmektedir.

B) İkinci ayet-i kerimede zikredilen; **"Yetim malına yaklaşma, ölçüde tartıda noksanlık yapma, yalan yanlış konuşma ve ahdi bozma"** şeklindeki ifadelerle açıklanan, haramlarsa, bazen akıllıların da, şehvetlerine yenik düşerek içine düşebileceği günahlar olduğundan, orada: **"Ola ki iyice düşünürsünüz!"** buyrulmuştur.

Hakikaten kişi, kendisi ölüp çocuğunun yetim kalacağını, kendisi vâris konumundayken, ölen yerinde bulunduğunu düşündüğünde, kendisine ne muamele yapılmasını istiyorsa, kendisi de başkalarına o muameleyi yapar.

Yine böylece; kendisine doğru konuşulmasını ve kendisine verilen sözün bozulmamasını isteyen kimse, iyi düşündüğünde, başkalarına da aynı adâlet ve emanetle davranması gerektiğini anlar ki, bu konuda **"İyi düşünme"** tabiri çok münasiptir.

C) Üçüncü ayet-i kerimede ise; **"Dosdoğru caddeden ayrılmama emri"** getirilmiştir ki bu, bütün faziletli amelleri içine alıp, bunlar da takvâ derecesine ulaştırdığından, bu cümle-i celilenin sonu: **"Ola ki takvâya ulaşırsınız!"** diye bitirilmiştir. *(el-Muharrarü'l-vecîz, İbni Receb el-Hanbelî, Ravâi'u't-tefsîr)*

6- Mevlâ Tealâ birinci ayet-i kerimede; aklı, ikinci ayet-i kerimede; düşünmeyi, üçüncü ayet-i kerimede ise; takvâyı zikretmiştir. Zira işin başı, akledip düşünmektir. Sonra düşünüp öğütlenmektir, daha sonra da haramlardan sakınmaktır. *(Nesefî)*

7- Mevlâ Tealâ'nın, **"Vasiyet"** tabirini üç ayet-i kerime'nin sonunda tekrar tekrar açıklaması, bu emirlere son derece önem verdiğini göstermek içindir. Gerçekten de bu vasiyetlerin şanı çok büyük, huccetleri çok açıktır.

Bu hükümler, hiçbir zaman ve mekânda, indirilen kitapların ve gönderilen şeriatların hiçbirinde asla neshedilmemiş, dönüşüme uğramamış aslî hükümlerden olduğu için, bütün şeriatlar bu noktada ittifak eder.

Nitekim **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; "Tevrât'ın ilk indirilen ayetleri, En'am Sûresinin sonundaki on ayettir."

"Fethu'l-Kadîr" isimli tefsirde zikredildiğine göre; bu, Tevrât'taki on vasiyetir ki, şöyle başlamaktadır:

٢١٠ - «اَنَا الرَّبُّ اِلٰهُكَ الَّذِى اَخْرَجَكَ مِنْ اَرْضِ مِصْرَمِنْ بَيْتِ الْعُبُودِيَّةِ لَايَكُنْ لَكَ اِلٰهٌ اٰخَرُ غَيْرِى»

210 - "Ben, seni Mısır topraklarından, kölelik evinden çıkaran İlâh'ın olan Rabbim! Senin Benden başka İlâh'ın olmasın!.."

İçerisinde şu vasiyetler de bulunmaktadır:

٢١١ - «اَكْرِمْ اَبَاكَ وَاُمَّكَ لِيَطُوْلَ عُمْرُكَ فِى الْاَرْضِ الَّتِى يُعْطِيكَ الرَّبُّ اِلٰهُكَ، لَاتَقْتُلْ، لَاتَزْنِ، لَاتَسْرِقْ لَاتَشْهَدْ عَلٰى قَرِيبِكَ شَهَادَةَ زُوْرٍ، وَلَاتَشْتَهِ بِنْتَ قَرِيبِكَ ، وَلَا تَشْتَهِ امْرَأَةَ قَرِيبِكَ، وَلَاعَبْدَهُ، وَلَاَمَتَهُ، وَلَاثَوْرَهُ، وَلَاحِمَارَهُ، وَلَاشَيْئاً مِمَّا لِقَرِيبِكَ»

211 - **"Babana ve annene iyi bak ki, İlâh'ın olan Rabbinin sana verdiği yurtta ömrün uzasın! Adam öldürme! Zina Yapma! Hırsızlık yapma! Yakınına karşı yalan şahitlik yapma! Yakınının kızına iştahlanma! Yakınının karısına, kölesine, cariyesine, öküzüne, merkebine ve hiçbir şeyine göz dikme!"** *(Şevkânî, Fethu'l-Kadîr:2/203)*

Yahudiler, bu vasiyetlere çok önem vermektedirler. Zebûr ehli, Zebûr'larının sonuna, İncil ehli ise, İncil'lerinin başına bunları yazmışlardır.

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur!"

Tarîk-ı müstakîm, din hususunda (naslara değil de) arzularına uyan ve kendilerine tevbe nasip olmayan bid'at ehlinin kendisinde hazzı bulunmayan bir yoldur.

SÜLEMÎ:

"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur!"

Huseyn *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki:

Tarîk-ı müstakîm öyle açık bir yoldur ki, basamakları geniş ve kolay, gidiş yönleri güvenli, oturakları yumuşak, göstergeleri belirgin, işaretleri belli, konakları aydın, lambaları parlak, kaynakları kesintisiz, gözeleri yakın, gölgeleri içiçe, meşrepleri tatlı, maksatları ulaşılır şekilde olup, basîret ışınlarıyla aydınlıktır. Artık ona uyan, hidayete erdirilir, onu şaşan sapıtır.

Ca'fer ibni Muhammed (es-Sadık) *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle buyurmuştur: "Bu benim yolum, Allah-u Tealâ'nın gayrinden yüz çevirerek, kalpten O'na ulaşan yoldur."

Sehl *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Tarîk-ı müstakîm, kendisinde nefsin muradı ve hazzı bulunmayan yoldur."

KUŞEYRÎ:

"De ki: 'Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya iyilikle (muamele edin).

Fakirlikten sebep çocuklarınızı öldürmeyin; sizi de onları da rızıklandıran biziz. Fuhşiyata; onların açık olanına da gizli olanına da yaklaşmayın. Bir hak olmadıkça, Allah'ın yasakladığı nefsi katletmeyin.' İşte anlayasınız diye O, size bunları emretti."

Bu üç ayet-i kerime *(151-153)*, on hususu ihtiva etmektedir:

1- Şirk ki o, haramların başıdır ve beraberinde hiçbir ibadetin kabul edilmeyeceği tek günahtır. Bu şirk; "Celî" ve "Hafî" olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Celî (açık) şirk; Allah-u Tealâ'dan gayri, putlara vesaireye tapınmaktır.

b) Hafî (gizli) şirk; hürmet bekleme nazarıyla yaratıkları gözlemektir.

2- Ana-babaya isyan etmemek ve onlara gereken tazimi koruyarak hürmette bulunmak, hakların en kuvvetlilerindendir.

3- Yasaklanılan bir diğer husus da, fakirlik korkusuyla çocukları öldürmek ve haksız yere kanlarını akıtmaktır.

4- Fuhşiyatın açığını gizlisini, ortadakini saklısını irtikâp günahına, bütün günahlar tüm kısımlarıyla dahildir.

5- Haksız yere adam öldürmek, yaratıklara karşı acıma hissini kaybetmekten kaynaklanmaktadır.

6- Yetim malından uzak durma emri, ona iyilikle bakmayı gerektirmektedir.

7- Ölçü ve tartıyı adâletle ifâ etmek; bütün muamelelerde insafı öne çıkarmak ve kendisinde sorumluluk şüphesi dahi bulunan şeylerin tümünden sakınmakla izah edilebilir.

8- Konuşulan bütün sözlerde sadâkatten ayrılmamak,

9- Yapılan her türlü icraatta adâleti gözetmek,

10- Açık delillerin gösterdiği şekilde doğru yolu izlemek.

İşte bütün bu emirleri, güzel bir kucaklamayla karşılayan kişi, iki cihanında da mesûd ve en yüce makamlara nailiyetle mahzûz olur.

İBNİ ARABî:

İşte bu, benim dosdoğru yolumdur ayet-i kerimesi:

(... لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً ... (٤٨)) **"Sizden her birerleriniz için, bir şeriat ve minhâc tayin ettik..."** *(Mâide Sûresi:48'den)* kavl-i şerifi gibi, tarikat hükümlerinden ibarettir.

Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* dümdüz bir çizgi çizmiş, sonra onun iki yanında da farklı çizgiler çizmiştir ki o düz hat, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisiyle gönderildiği şeriat ve minhâctır.

Bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ümmetine söyle ki; o yola sülûk etsinler, ondan dönmesinler." diye emir buyrulmuştur. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* elini o düz çizgi üzerine koyarak, o yolu istikametle vasfedip, kendisine izafe ederek:

İşte bu, benim dosdoğru yolumdur buyurmuştur ki, böylece her yoldan Allah-u Tealâ'ya ulaşılamayacağına, Allah-u Tealâ'ya vasıl olan yolun ancak kendisine verilen hususî şeriat ve tarikat olduğuna işaret buyurmuştur. Bu da gösteriyor ki, şeriat parlak bir yoldur, saidlerin caddesidir ve saadet tarîkıdır. Ona sülûk eden kurtulur, onu bırakan helâk olur.

Her kim o yola, gereken değeri vererek hakkıyla yaşarsa, o yol da ona, kendinde bulunan faziletleri hibe edip, ince manaları ithaf eder. Artık o kişi, âlemlerde meçhul, Vâhid-i Rahman katında malum olup, zamanın allâmesi olur.

Gerçi peygamberler o yolu açarken tepesini düzler, zorunu kolaylaştırır, gammını ve hüznünü giderirlerken bize şu hakikati bildirmişlerdir:

a) Allah-u Tealâ'nın dini çok kolaydır, siz onu zorlaştırmayın.

b) Allah-u Tealâ her nefse, verdiği güç kadar teklifte bulunmuş ve kendisine uygun olan yolu meşru etmiştir.

c) Bütün maslahat ve menfaatleri, faydalı deva ve ilaçları bilen, ancak Allah-u Tealâ olduğundan, O'nun şeriatını hakkıyla tatbik edenden, bütün zarar ve belalar defolup, kendisi bütün faydalarla müntefi olur.

d) Allah-u Tealâ, gönderdiği şeriatta, nasıl yürümesi gerektiğini bilenler için, her türlü yolu açıklamıştır. Bu yüzden her bir konuda, takrir veya izale suretiyle, şeriatın mutlaka bir açıklaması vardır.

e) Allah-u Tealâ, nüzûlü vaktinde kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır. Resulü de, Hakk'ın kendisini irsâl buyurduğu görevden hiçbir şeyi gizlememiştir.

Bu faziletler yolu vahdet yoludur. Çünkü bütün iyiliklerin kaynağı vahdettir. Görmez misin ki o yol, ifrat ve tefrit arasında mutedildir. Gerçekte belirli bir şekilde o yola sülûk etmek, ancak şu vasıflara sahip olanlar için mümkündür:

1- Allah-u Tealâ'nın dininde istikamet gösterenler,

2- Hak yola sülûk için, tevfik (Allah-u Tealâ'nın muvaffak kılması) ile te'yid edilenler,

3- Sıfatlarından fena bulma makamına ulaşanlar,

4- Sonra kendi öz varlığından bile fani olma makamına ulaşanlar,

5- "Fena"dan sonra "Beka" makamına ulaşarak, Allah-u Tealâ'nın sıfatlarıyla muttasıf olanlar,

6- Neticede; Allah-u Tealâ ile kaim, O'nun yolunda O'nunla müstakîm olanlar, işte ancak onların sıratı, sırat-ı hak ve seyirleri, seyrullah (gidişatları, Allah-u Tealâ'nın yoluna layık bir seyr-i sülûk) olur.

İşte bu, benim dosdoğru yolumdur ki, o yoluma ancak, benden gayri herhangi bir gaye için sağa sola meyletmeyip, dümdüz bir şekilde benimle kaim olarak sülûk edenler erişir.

O halde siz ona uyun, farklı mezhepler ve muhtelif dinlerden ibaret **yollara uymayın!** Çünkü onlar, âdetler ve hevâlarla hicaplananların, insanlar, karanlık, azgınlık ve şaşkınlık bakımından, insanlar tamamen yoldan çıkmayıp, eğri büğrü de olsa bir yolda kalsınlar diye ortaya koyduğu birtakım konulardır. Fakat siz onlara uymayın ki; sizi vahdet ve fazilet yoluna sülûkten ayırmasınlar.

İşte bunu, Allah-u Tealâ'nın vahdetini müşahede tarîkıne sülûkü, **O, size vasiyet ediyor ki,** bu sayede hevâların isteklerinden ve nefislerin davetlerinden kaçınma sebebiyle, dağınık yollardan sakınasınız ve rezâilden ictinab, fezâile iltizam yolunda, Allah-u Tealâ'yı kendinize vikaye yapasınız!

NÎSÂBÛRÎ:

Bu ayet-i celilenin işareti vechile; Allah-u Tealâ'ya gerçek manada ulaştıran **sırat-ı müstakîm, Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dosdoğru yoludur.

NAHCUVÂNÎ:

Ey benim tevhidimin cânibine meyledenler! Şunu bilin ki; **şüphesiz bu** yüce kitapta bâhusus bu yüce sûrede mezkûr bulunan emirler ve nehiyler, umumî manada haramlar ve helâller, hükümler ve işaretler, edepler ve muameleler, kendilerinde, hiçbir eğrilik ve yamukluk söz konusu olmaksızın **doğruca, benim** tevhidime ulaştıran **yolumdur.**

Artık ona uyun ki bana kavuşasınız. Eğri büğrü, karışık ve ayrı **yollara uymayın ki, sizi O'nun** Zatî tevhidine ulaştıran **yolundan ayırmasınlar. İşte** Hakk'ın tevhid yolundan saptıran fasit görüşler ve batıl arzulardan **sakınırsınız ümidiyle, O size bunu** yani; öz Zat'ını tevhid yoluna ittibayı **tavsiye etmektedir.**

RUHU'L-BEYAN:

Bu ayet-i celilede işaret ve tenbih buyrulduğu üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yolu, Allah-u Tealâ'nın yolunun ta kendisidir.

« خلاف پیغمبر کسی رہ گزید * کہ ہرگز بمنزل نخواہد رسید
محالست سعدی کہ راہ صفا * توان رفت جز در پی مصطفیٰ »

"Peygamber yoluna aykırı bir yol seçen,
Ulaşamaz elbet menzîl-i maksûduna,
Muhaldir yollarında yürümek safânın,
Ey Sa'dî! Uymadan O Mustafâ'ya!"

Şu bilinsin ki, bu ayet-i celilede geçen **"Sırat-ı müstakîm"**; kıldan ince, kılıçtan keskin olan şer'i şerîfdir. Bundan dolayı her namazın her rekatında **"Bizi dosdoğru yola kavuştur!"** duasını yapmaktayız.

Dünyada bu sırattan ayrılan, ahirette sırat köprüsünden aşağı düşer. Nitekim haber-i merfû'da:

٢١٢ - « اَلزَّالُّوْنَ عَلَى الصِّرَاطِ كَثِيرٌ وَاَكْثَرُ مَنْ يَزِلُّ عَنْهُ النِّسَاءُ »

212 - **"Sırattan kayacaklar çoktur. Ondan kayanların ekserisi ise kadınlardır."** *(Zebîdî, İthaf:10/484)* buyrulmuştur. Bu zamanda erkeklerin ekserisi de, şehvetlere uyup, alışkanlıklara bağlı kalma hususunda, kadınlar gibidirler. Din, garip başlamış ve neticede yine garipliğe dönmüştür. Artık kendisiyle ünsiyet kurulacak, manevî yola ehil kimseler, çok nadir bulunabilmektedir.

"Tefsîr-i Fârisî"de şöyle buyrulmuştur:

« هَرْ جا قَدَمی زَدیم دَرْ کوی تو بودْ * هَرْ کوشَه کِه بَرْفتیم سوی تو بودْ
گُفْتیمْ مَگَرْ سوی دیگَرْ راهی هَسْتْ * هَرْ راهْ کِه دیدیم همه سوی تو بودْ »

"Ayağımızı koyduğumuz her yer senin mahallendi,
Gittiğimiz her köşe, senin tarafındaydı.
Acaba başka taraflara da yol var mı dedik?
Senin cihetinden başka tarafa giden yol bulamadık!"

İBNİ ACîBE:

Allah-u Tealâ, bu ayet-i celilelerinde **on** hususu tavsiye ve emir buyurmuştur:

1- Şirkin açığından ve gizlisinden kurtulmayı emir buyurmuştur ki bu, ancak ihlasın ve hususi tevhidin hakikatine ermekle ele geçer. Aynı zamanda sûfiyyenin matleb ve maksadı bu makamı kazanmaktan ibarettir.

2- Vâlideyne ihsan emrinden maksat; ruhanî ve beşerî iki babaya iyilikte bulunmaktır ki, bu babalardan birincisi; "Vâlidü'l-ervâh (ruhun mürebbîsi olan şeyhefendi)", ikincisi ise; "Vâlidü'l-eşbâh (cismin babası olan kişi)"dir.

Müridin, her ikisine de itaatı gerekliyse de, şeyhin itaatını öne alır. Nitekim **Cüneyd** *(Kuddise Sırruhu)*nun şöyle buyurduğu naklolunmuştur: "Bir kere babam bana bir şey emretti, (şeyhim) **Sırrî** (Sakatî) *(Kuddise Sırruhu)* da bir şey emretti. Ben **Sırrî** *(Kuddise Sırruhu)*nun emrini, babamın emrine tercih ettim. Maneviyatta bulduklarımın tümü, bu fiilimin bereketlerindendir."

3- Çocukların öldürülmeme emri; kalbi gaflete salıp, ihmal ederek, keşfetmesi beklenen manevî ilim ve mevhibeleri zayi etmektir.

4- Fuhşiyata yanaşmama emri; hissî ve zahirî fuhşiyat ile, batınî ve kalbî olan haset, kibir, rütbe sevgisi, dünya sevgisi vesâir ayıplara bulaşmamaktır.

5- Nefsi öldürmeme emri; onun kötü arzularına ve gaflete dalmasına göz yumarak, cehaletle ölüp, marifetten mahrum kalmasına sebebiyet vermemektir.

6- Yetim malına yanaşmama emri; şeyhi olmadığı için yetim durumunda olan kişinin halleri hakkında tevile yaklaşmamaya işarettir. Çünkü yetimin durumu pek müsamahalı olmaz.

7- Ölçüyü tartıyı adaletle îfâ emri; bütün işlerin hakkını vermeyi vasiyettir ki, zaten sûfînin, safâ ve vefâ ehlinden olması gerekmektedir.

8- Sözde adâlet emri; bütün sözlerde, işlerde ve hallerde sadâkatten ayrılmamaya işarettir.

9- Allah'ın ahdini îfâ emri; Allah-u Tealâ ile kul arasındaki bütün ahitlere şamilse de onların en büyüğü, ruhun mürebbîsi olan şeyhefendilerle yapılan ahd-ü bî'atı îfâdır.

10- Dosdoğru yola ittiba emri; Allah-u Tealâ'nın huzuruna ulaştıran seyr-i sülûk yoluna uymayı emretmektedir ki o sırat da, şeyhefendilerin müridler için tayin ettikleri yoldur.

Artık müridlerin bakış ve düşünceleri bir an bile o yolu aşmamalıdır. Tevfîk, Allah-u Tealâ iledir.

ÂLÛSÎ:

İşte bu, benim dosdoğru yolumdur, sağa ve sola sapmaz. **O halde ona uyun** ki, Allah-u Tealâ'ya ulaşasınız!

İhticab ehlinin (Allah-u Tealâ'dan perdelilerin) tarif ettiği **yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasınlar.** O zaman siz, yolu şaşırır da bir daha Allah-u Tealâ'ya kavuşamazsınız.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Sırat-ı Müstakîme uyma emrini, o yolun dışındaki yolların şeytan yolu olup sakınılması gerektiğini beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ... وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا ... (١٠٣) ﴾

"Hepiniz Allah'ın ipine sarılın ve ayrılmayın!..." *(Âl-i İmran Sûresi:103'den)*

﴿ ... وَلاَ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ... (١٤٢) ﴾

"Şeytanın yollarına uymayın!..." *(En'am Sûresi:142'den)*

﴿ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (١٦) ﴾

"(Şeytan) dedi ki: Beni azdırman sebebiyle elbette onlar(ı engellemek) **için Senin dosdoğru yoluna oturacağım."** *(A'raf Sûresi:16)*

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِى اَحْسَنَ وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ (١٥٤)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (154)

(ثُمَّ اٰتَيْنَا) **Sonra verdik,** kime? (مُوسَىٰ) **Musa'ya,** neyi? (الْكِتَابَ) **o kitabı,** ne için? (تَمَامًا) (nimeti) **tamamlamak için,** kim üzerine? (عَلَى الَّذِى) **o kimse üzerine ki,** (اَحْسَنَ) **güzel yaptı,** yani; Tevrât'ı güzelce tatbik etti, daha ne için? (وَتَفْصِيلاً) **ziyadesiyle açıklamak için,** neyi? (لِكُلِّ شَىْءٍ) **her şeyi,** daha? (وَهُدًى) **ve bir hidayet** (hak yolu göstermek) **için,** daha? (وَرَحْمَةً) **ve bir rahmet** (acımak) **için,** (لَعَلَّهُمْ) **umulur ki onlar,** neye? (بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ) **Rablerine kavuşmaya,** (يُؤْمِنُونَ) **inanırlar.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (ثُمَّ) harfi, aslında zamanda mühlet için kullanılmaktaysa da, bazen haberlerde mühlet için de kullanılır.

Zeccâc *(Rahimehullah)*a göre; (اٰتَيْنَا) cümlesi üzerine ma'tûf olup takdiri: (اُتْلُ مَا حَرَّمَ ثُمَّ اُتْلُ اٰتَيْنَا) şeklindedir.

2- (تَمَامًا) kelimesi hakkında beş vecih caizdir:

a) Mef'ûlün leh olmasına göre takdir: (لِاَجْلِ اِتْمَامِ نِعْمَتِنَا) şeklindedir.

b) (كِتَابَ) kelimesinden hal olmasına göre takdir: (حَالَ كَوْنِهِ تَمَامًا) şeklindedir.

c) Mef'ûl-ü mutlak olmak üzere mensub ise, takdir: (اٰتَيْنَاهُ اِيتَاءً تَمَامٍ لِاَنْقِصَانٍ) şeklindedir.

d) Fâ'ilden hal olmasına göre takdir: (مُتَمِّمِينَ) şeklindedir.

e) Lafzından mukadder bir fi'ilin, mef'ûl-ü mutlak'ı olmak üzere mensubiyyetine göre takdir: (اَتْمَمْنَاهُ اِتْمَامًا) şeklindedir.

3- Bundan sonra gelecek; (تَفْصِيلاً), (هُدًى) ve (رَحْمَةً) kelimelerinde de bu beş vecih geçerlidir.

4- (بِلِقَآءِ) kelimesindeki (بِ) harfi, kendisinden sonraki (يُؤْمِنُونَ) fi'iline müteallikdir. (لَعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ) cümlesi, ta'lîliyye olduğundan, iraptan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERİF

Sonra (Tevrât hükümlerini) **güzel** (tatbik) **edene,** (nimetimizi) **tamamlamak,** (din bakımından ihtiyaç duyulan) **herşeyi tafsil etmek** (ayrı ayrı açıklamak), **bir hidayet** (hakka delâlet) **ve bir rahmet** (acıma) **olmak üzere, o kitabı** (Tevrât'ı), **Musa'ya verdik. Ta ki onlar** (İsrâiloğulları), **Rablerine kavuşmaya iman etsinler.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, on vasiyeti anlattıktan sonra, bu ayet-i celilesinde, netice olarak **Musa** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ı indirdiğini bildirdi. Zira Arap müşrikleri nezdinde Tevrât'ın inzâli meşhur olup, onun kıssalarını duymuşlardı.

Böylece Mevlâ Tealâ, hem gerideki üç ayet-i kerimede zikrettiği vasiyetleri takrir ve tahkik buyurmuş, hem de bir sonra Kur'an-ı Kerim'in inzâli ile ilgili olarak zikredeceği ayet-i kerimeye bir temhid (ön hazırlık)ta bulunmuştur. Nitekim geride geçen gıyâbî üslûbun tekellüme döndürülmesi de, buna işaret etmektedir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِى اَحْسَنَ) **Sonra güzel edene tamamlamak için, Musa'ya o kitabı verdik."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Cümle-i celilenin başında geçen (ثُمَّ) harfi, aslında zaman sonralığını ifade etme manasına mevzudur. Burada anlatılan "**Musa** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ın verilmesi" ise, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, geride zikredilen vasiyetleri okumasından sonra değildir.

İşte bundan dolayı **Ferrâ', Zeccâc, Zemahşerî** ve **Ebû Müslim** *(Rahimehumullah)* gibi birçok müfessir, bu sıkıntıyı aşmak için, değişik izah tarzları geliştirmişlerdir ki, biz bunlardan bazılarını sayacak olursak:

A) Zeccâc *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; buradaki (ثُمَّ) harfi, tilâvet manasına atıf içindir ki, buna göre mana: "Gelin, size Rabbinizin haram kıldıklarını okuyayım, sonra da Allah-u Tealâ'nın **Musa** *(Aleyhisselâm)*a verdiklerini okuyayım!" demektir.

Bu durumda tertip, haberin haberden sonra gelişini beyan içindir, yoksa **Musa** *(Aleyhisselâm)*a kitap verilme vâkıasının, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu tilâvetinden sonra olduğunu açıklamak için değildir. Nitekim:

(وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ... (١١)) **"Andolsun ki biz, sizi yarattık, sonra tasvir ettik."** *(A'raf Sûresi:11'den)* kavl-i şerifi de bunun bir naziridir. Çünkü Allah-u Tealâ'nın, yarattıklarına suret vermesi, onları yaratmasından sonra olmayıp, bilakis yaratmasıyla suret vermesi, aynı anda vaki olmaktadır.

Zira her yarattığı mutlaka suretlidir. Buna göre buradaki terâhî ve sonralık, haber vermedeki sonralığı ifade eder. Nitekim bir insanın: "Bu gün yaptığın şeyin haberi bana ulaştı. Sonra dün yaptığın daha acayipmiş!" şeklindeki sözü de, bu kabildendir.

B) Bir önceki ayet-i celilelerde zikredilen dokuz teklif, şeriatların ihtilafına göre değişmesi caiz olan hükümlerden olmayıp, insanlığın mükellef tutulmasının ilk başlangıcından, kıyamet kopuncaya kadar sübûtu vacip hükümler kabilindendir. Dolayısıyla ayet-i kerimenin takdiri:

Ayet: 154

"Ey âdemoğulları! Eski ve yeni, her zaman size tavsiyem budur. Sonra **Musa**'ya kitabın verilmesi bundan daha büyüktür. Zira Tevrât'ta, bu vasiyetlerle birlikte daha nice vasiyetler de vardır." şeklinde olur ki, o zaman burada rütbe sonralığı mevzuubahis olabilir. Nitekim:

(وَ كَتَبْنَا لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَوْعِظَةً ... (١٤٥)) **"Biz levhalarda ona her konuda bir mev'ize yazmıştık!"** *(A'raf Sûresi:145'den),*

(قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِى جَآءَ بِهِ مُوسىٰ نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ ... (٩١)) **"De ki: Musa'nın nur ve insanlara hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?"** *(En'am Sûresi:91'den),*

(وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسىٰ اِمَاماً وَرَحْمَةً وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَاناً عَرَبِيّاً ... (١٢)) **"Bundan önce imam ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardır. İşte bu, Arapça bir lisan ile** (indirilen ve kendinden önce geçen kitapları) **doğrulayan bir kitaptır."** *(Ahkaf Sûresi:12'den)* gibi ayet-i kerimeler;

Musa *(Aleyhisselâm)*a verilen Tevrât-ı Şerîf'in, şer'î hükümleri ihtiva bakımından Kur'an-ı Kerim'e çok benzediğini, Hazret-i Kur'an'ın ise, öncekileri câmi' ve musaddık bir kitap olduğunu beyan etmektedirler. İşte bütün bunlardan anlaşılan; semâvî şeriatların, hayra davet ve şerden menetme hususunda müşterek olduklarıdır. *(Ebussuud, Zâdü'l-mesîr, Tefsîr-i Kebîr, İbni Kesîr)*

C) Burada "Sonralık" manasını ifade eden kelime, tamamen zaid de kabul edilebilir. Nitekim:

(... ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ ... (٤٦)) **"Sonra Allah şahittir."** *(Yunus Sûresi:46'dan)* kavl-i şerifinde, ne zaman, ne de rütbe bakımından, Allah-u Tealâ hakkında bir sonralık mefhumu düşünülemez. *(Cessâs)*

D) Gerçi **Musa** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ın verilmesinin, sadece geride zikredilen hükümlere kıyasla rütbe bakımından sonralığı ve büyüklüğü manasını kabul etmek mümkünse de, burada yine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e Kur'an-ı Kerim'in verilmesinin büyüklüğü göz ardı edilmemelidir.

Zira burada **Musa** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ın verilmesinin zikredilmesinden maksat; bir sonra gelecek ayet-i kerimede, Kur'an-ı Kerim'in indirilişinin bereketini açıklamaya vesile olsun içindir.

Ve yine sonrasında gelen ayet-i kerimelerden anlaşıldığına göre; burada **Musa** *(Aleyhisselâm)*a kitabın verilmesi mevzuu, lizâtihi maksat olarak açıklanmamış, bilakis Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in zamanındakilere:

(اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلىٰ طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا) **"Kitap, ancak bizden önceki iki taifeye indirildi demeyesiniz için** (size Kur'an-ı Kerim'i indirdik)" buyrulmasına bir ön hazırlık ve vesile olsun için yapılmıştır ki, buna göre mana:

"Size indirdiğimiz bu Kur'an, **Musa** *(Aleyhisselâm)*a verilenlerin tümünü cemeden, bütün Enbiyaya verilenlerin fevkında onları tasdik eder mahiyette bir kitaptır ki, ona uyup muhalefetinden sakınırsanız size acırız. Artık sizin: 'Bize de kitap inidirilseydi, ehl-i kitaptan daha faziletli olurduk!' demeye bir bahaneniz kalmamıştır." şeklinde anlaşılır.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Kitap"**tan maksat; ma'hud kitaptır ki, o da Tevrât'tır. Aslında mutlak olarak zikredilen kitap Kur'an-ı Kerim'le alâkalıysa da, burada **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın zikredilmesi karinesiyle kitabın, Tevrât olduğu anlaşılmıştır.

3- **Musa** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ın verilme zamanı hakkında, **Vâsile** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢١٣ - عَنْ وَاصِلَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «...وَأُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ لِسِتٍّ مَضَيْنَ مِنْ رَمَضَانَ...»

213 - **"...Tevrât, Ramazan'ın altısında indirildi..."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:16981, 6/44)* buyurmuştur ki, Bakara Sûresi'nin 185. ayet-i kerimesinde geçen rivayetlerden anlaşıldığına göre; dört büyük kitap ile **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın sayfalarının tümünün inzâli, Ramazan-ı Şerîf'in muhtelif gün ve gecelerinde vaki olmuştur. *(R.F:2/288-289, No:234-235)*

4- Cümle-i celilede geçen: **"İhsan edene tamamlamak"** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

A) Cümle-i celilenin manası hakkında birkaç vecih vardır:

1- Cümle-i celilede geçen: (تَمَامًا) kelimesi hakkında iki mana vardır:

a) Müfessirlerin cumhûruna göre; bu kelime, ilerisiyle alâkalı olup, mana: "İyilik yapana nimeti tamamlamak" şeklindedir.

b) **Ebû Süleymân-ı Dımeşkî** *(Rahimehullah)*a göreyse, sonrasıyla muttasıl olmayıp, kendiyle kaimdir ki buna göre mana: "**Musa**'ya kitabı tamam olarak verdik!" demek olacağından, "Tevrât'ın indirilişi, Kur'an-ı Kerim'in indirilişi gibi peyderpey olmayıp, bir defada vuku bulmuştur." anlamına gelir.

B) "İhsan edene" cümle-i celilesinin manası hakkında çeşitli görüşler vardır:

1- Cümle-i celilede anlatılan: "Muhsinler", genel manada kabul edilmesine göre, iki farklı izah yapılmıştır:

a) "Kendisine tebliğ edilen bütün emirler hususunda salâh ve ihsan (iyilik ve güzel amel etme) vasfına hâiz olanlara kerâmet ve nimeti tamamlamak için" manasına göre burada, "İhsan" vasfına sahip olan belli bir kişi kastedilmeyip, peygamber olsun olmasın bu vasıfla muttasıf herkese işaret edilmiştir.

Nitekim **Abdullah ibni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*ın, burayı: (عَلَى الَّذِينَ أَحْسَنُوا) **"İyilik edenlere"** şeklinde, cemî' olarak okuması, bu mananın doğruluğuna delâlet etmektedir ki, **Taberî** *(Rahimehullah)* bu manayı **İmam-ı Mücahid** *(Rahimehullah)*dan nakletmektedir. *(Taberî, Mâverdî, İbni Cevzî, Fahrurrâzî)*

b) **Hâzin** ve **Beğavî** *(Rahimehumellah)*ın beyanları vechile; bu muhsinlerle, sadece **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi de murad edilmiş olabilir, zira onun kavminin tümü, iyi olma vasfına sahip olmayıp, içlerinde iyi de kötü de mevcuttur.

Nitekim, **Mukatil** *(Rahimehullah)*ın nakline göre:

Ayet: 154

(وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ (٥)) **"Yeryüzünde zayıf düşürülenlere iyilik etmek, onları önderler yapmak ve onları vârisler kılmak diliyoruz!"** *(Kasas Sûresi:5)* kavl-i şerifinin vaadi üzere, Allah-u Tealâ, isrâiloğullarından **Musa** *(Aleyhisselâm)* zamanında iyilik yapanlara nimetini tamamlamak dilemiş ve sonra:

(وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ... (١٣٧)) **"Sabırları sebebiyle isrâiloğulları üzerine Rabbinin en güzel kelimesi** (yardım vaadi) **tamamlandı."** *(A'raf Sûresi:137'den)* kavl-i şerifinin beyanı vechile; bu vaad-i İlâhî yerini bulmuştur.

2- **Beyzâvî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; "İhsan" vasfına sahip olan zattan, **Musa** *(Aleyhisselâm)* kastedilmesine göre iki mana söz konusudur:

a) "Biz, şeriatı çok iyi bilen ve tatbik eden **Musa**'nın ilmini tamamlayarak artırmak için, ona Tevrât'ı verdik." şeklinde olur ki, buna göre **Musa** *(Aleyhisselâm)* ın "İhsan" vasfı (şeriat hakkındaki güzel bilgisi) tamamlanmıştır. Bu durumda cümle-i celilede geçen: (اَلَّذِى) kelimesi, mevsûle değil, masdariyye kabul edilmiştir ki:

(وَخُضْتُمْ كَالَّذِى خَاضُوا ... (٦٩)) **"...Onların dalması gibi siz de daldınız..!"** *(Tevbe Sûresi:69'dan)* kavl-i şerifinde de, bu isti'mal cârîdir.

Abdullah ibni Revâha *(Radıyallahu Anh)*ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkında söylediği:

« فَثَبَّتَ اللّٰهُ مَا اٰتَاكَ مِنْ حَسَنٍ * فِى الْمُرْسَلِينَ وَنَصْراً كَالَّذِى نُصِرُوا » – ٢١٤

214 - **"Allah, peygamberler içinde sana verdiği güzel vasfı,**
Çokça sabit kılmıştır, onlarınki gibi bir yardımı." sözünde de, bu isti'mal vechi görülmektedir.

b) **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın şahsına ait bir nimet kastedilmesine göre mana: "Tebliğ görevini çok güzel yerine getiren **Musa**'ya yaptığımız iyilikleri tamamlamak için" şeklinde istihrac edilir. Bu mana, **Rabî'** *(Rahimehullah)*dan nakledilmiş olup, **Taberî** *(Rahimehullah)*ın da tercihidir. *(Taberî, Fahrurrâzî, Beğavî, Hâzin, Nesefî)*

İbni Kesîr *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bu manayla tefsir edilmesi halinde bu cümle-i celile:

(يَا مُوسٰى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِى وَبِكَلَامِى ... (١٤٤)) **"Ey Musa! Ben, risaletlerimle ve kelâmımla, seni diğer insanlar üzerine seçtim!"** *(A'raf Sûresi:144'den)* kavl-i şerifi gibi; "Biz, kendisine kitap vererek, **Musa**'nın diğer insanlara karşı üstünlüğünü açıkladık." anlamına gelir.

Ancak bundan, **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın, **İbrahim** ve **Muhammed** *(Aleyhimesselâm)*dan daha üstün olduğu manası çıkartılamaz. Zira onların **Musa** *(Aleyhisselâm)*dan üstün olduğuna dair başka deliller mevcuttur.

3- Bu zattan, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın kastedilmesine göre mana: "Allah'ın, kendisine güzelce taatta bulunan **İbrahim**'e, nimetini tamamlaması için" şeklinde tefsir edilir ki; **İbni Bahr** *(Rahimehullah)*ın beyanı üzere; **Musa** *(Aleyhisselâm)*, **İbra-**

him *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden olması hasebiyle, ona peygamberlik verilmesi, büyük dedesi olan **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*a verilmiş büyük bir nimet olmuştur. *(Mâverdî)*

4- İhsan vasfının sahibi olarak Allah-u Tealâ'yı kastedersek, bu kelâmın manası iki türlü anlaşılır:

a) **İbni Zeyd** *(Rahimehullah)*ın kavline göre mana: "Allah-u Tealâ'nın, peygamberlerine ihsanını tamamlaması olarak" şeklindedir.

b) "Allah-u Tealâ'nın, **Musa** *(Aleyhisselâm)*a ihsanını tamamlaması üzere" şeklindeki bu iki manaya göre; ism-i mevsûlden, şahıs değil, "İhsan vasfı" kastedilmektedir. *(Taberî, No:14181, İbni Ebî Hatim, No:8110, Zâdü'l-mesîr)*

C) Bu cümle-i celileden anlaşıldığına göre; Allah-u Tealâ'nın emir ve nehiylerini güzelce tatbikten ibaret olan "İhsan" vasfı, dünya ve ahirette Allah-u Tealâ'nın ihsan ve lütuflarına mazhar olmaya en büyük vesiledir. Nitekim:

(وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ... (١٢٤) **"Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiş, o onları tamamlayınca 'Muhakkak ben seni insanlara imam kılıcıyım!' demişti."** *(Bakara Sûresi:124'den),*

(وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ (٢٤) **"Sabredip, ayetlerimize yakînen inandıkları zaman, içlerinden bizim emrimizle hidayete eriştiren imamlar kıldık!"** *(Secde Sûresi:24),*

(هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ (٦٠) **"İhsânın karşılığı, ancak ihsândır!"** *(Rahmân Sûresi:60)* gibi ayet-i kerimeler, "Yükümlülüklerini güzelce yerine getirme", "Sabır" ve "Ayetlere şüphesiz iman" gibi iyiliklere sahip kimselere, dünya ve ahiret mükâfatlarının tamamlanacağını bildirmektedirler.

Bu manayı göz önünde bulunduran **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*, bu ayet-i kerimenin tefsirinde: "Dünyada ihsan vasfına sahip olanlara, Allah-u Tealâ ahirette kerâmetini tamamlar." buyurmuştur. *(Taberî, No:14179-180, 5/399, İbni Ebî Hatim, No:8112, 5/1423)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallahu Anh)* da bu makamda: "Dünyadaki ihsanına, cennetteki ikramını ekleyip tamamlamak için" manasını vermiştir. *(Tefsîru'l-Haseni'l-Basrî)*

İKİNCİSİ: (وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً) **"Herşeyi tafsil etmek, bir hidayet ve bir rahmet olmak üzere"** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

1- **"Herşeyin tafsili"** cümle-i celilesiyle ilgili mevzulara gelince:

A) Allah-u Tealâ'nın Kur'an-ı Kerim'de âdeti, Tevrât'la Kur'an'ı birlikte methetmektir. Çünkü bu ikisi, indirilen kitapların en büyükleridir. Kur'an-ı Kerim'in nüzûlünden önce, kütüb-ü münzelenin ahkâm bakımından en câmî'iyyetlisi, Tevrât-ı Şerîf idi.

İncîl ve Zebûr'a göre, Tevrât'ın, teşrî'î hükümlerin tümüne iştimali bakımından, Kur'an-ı Kerim'e müşabeheti daha fazladır. Zira İncîl; nasihatlar, misaller ve tarihî bilgilerden ibaret olup, Zebûr ise; hamd-ü senâ, münacât ve virdler mecmû'asıdır.

Arap dâhîlerinin çoğu, kendilerinin de Tevrât gibi bir kitabı olmasını temennî ediyorlar ve bu isteklerinin yerine gelmesi halinde, sahip oldukları

keskin zekâ ve muhkem anlayış imtiyazıyla, Yahudilerden daha hidayette olacaklarını biliyorlardı.

İşte bu yüzden, birçok ayet-i kerimede olduğu gibi bir sonraki ayet-i kerimede de, Tevrât'la Kur'an mukareneti (yakınlığı) esas alınarak Hazreti Kur'an'ın bereketi anlatılmaktadır. *(Zuhaylî)*

B) Cümle-i celilede geçen: **"Herşeyin tafsîli"** ifadesi, Tevrât'ın, kendi mensuplarının muhtaç oldukları bütün şer'î hükümleri ayrıntılı bir şekilde onlara açıkladığını beyan etmektedir. Bazı kimselerin yanlış anladığı gibi, "**Musa** *(Aleyhisselâm)*ın şeriatında ictihad yoktur." şeklindeki görüşe, buradan delil çıkarılamaz. Zira Kur'an-ı Kerim hakkında da:

(... وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ ... (١١١)) **"Herşeyin tafsili"** *(Yusuf Sûresi:111'den)* sıfatı mevcuttur ki, bu durumda bizim şeriatımızda da ictihad olmaması gerekir.

Tabi ki burada şunu bilmek gerekir ki; Tevrât hakkındaki bu vasıf, kendi zamanıyla kayıtlıdır. Nitekim bir insan küçük yaştaki çocuğuna: "Ben senin neler giyeceğini tafsîl ettim!" derken, ne kadar büyüse de onları giyeceği anlamına gelmez.

Tevrât-ı Şerîf kendi zamanında yaşayanlara münasip kıymet ve değerleri ayrıntılı bir şekilde beyan etmiş olmakla birlikte, onun beyanları kıyamete kadar geleceklere yeterli olmayacağından, Allah-u Tealâ, kıyamet kopuncaya kadar her zaman ve zeminde bulunan bütün insanların ihtiyaçlarına cevap verecek mufassal ayetlerle dolu Hazret-i Kur'an'ı indirmiştir.

Nitekim insan kalıpları ve ölçüleri farklı olduğu gibi, manevî kalıplar da insanlara göre farklılık arzeder. Bu yüzden çocuk, yetişkin, erkek, kadın, âlim, tâcir gibi farklı çağlarda ve uğraşılarda bulunan herkesin, kendine mahsus bir sadâkat ve emanet mefhumu vardır.

Her tarla aynı sabanla sürülemeyeceği gibi, İslâm da beşer fertlerinin tümüne münasip kazıyyeler ve hükümler getirerek, tüm insanlığı kaplayan ve hepsine acıyan bir nizam tesis etmiştir. *(Şa'râvî)*

C) Cümle-i celilede geçen: **"Herşey"** tabiri, dinle alâkalı, hükümleri beyana muhtaç mühim meselelerden ibaret olduğundan, kesret (çokluk) manasına müsta'meldir Yani; **"Herşey"** demek, "Her önemli mesele" demektir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim hakkında buyrulan:

(... مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ... (٣٨)) **"Biz, o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık!"** *(En'am Sûresi:38'den)* ifade-i celilesi de, Kur'an-ı Kerim'de, beyana muhtaç hiçbir dinî meselenin ihmal edilmediğini açıklamaktadır.

D) İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; **Musa** *(Aleyhisselâm)*, isrâiloğullarına Tevrât'ı topyekûn olarak getirdiğinde, onları buzağıya tapar halde görerek, elindeki levhaları gayriihtiyarî bir vaziyette yere attı. İşte o zaman bu tafsilatın bir kısmı kaybolup, sadece hidayet ve rahmet kaldı. *(İbni Ebî Hatim, No:8115, 5/1424, Âlûsî)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"Hidayet"** kelimesi; herkesin bildiği delâlet ve yol göstericilik anlamına gelmektedir.

Şa'bî, Mukatil ve **İbni Vehb** *(Rahimehumullah)*ın beyanlarından anlaşıldığı üzere; Tevrât'ın, kendi asrında bulunanlara deliller gösterip, şüpheleri ortadan kaldırarak tâbîlerini, sapıklıktan kurtarıp, hakka hidayet edici olduğunda ve onları dosdoğru yola düzgünce sevkedip, sapıtmamaları için kendilerine reşad yollarını beyan ettiğinde hiç şüphe yoktur. *(Tefsîr-u Mukatil, Taberî, İbni Ebî Hatim, Mehâyimî)*

Tevrât-ı Şerîf dahil, Allah-u Tealâ'nın bütün kitaplarının hidayet ihtiva ettiğinde hiç şüphe yoksa da, bu hidayetten istifade ederek bilfiil doğru yola ermek, anlayışı güzel olan, kalbi hakka açık bulunan, gözünde perde olmayan basîreti körelmemiş kimselere mahsustur.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Rahmet"** kelimesi, Tevrât'ın, israîloğullarına indirilmesinin, Allah-u Tealâ'nın onlara acıma nimetinin bir eseri olduğunu ifade etmektedir.

Zira ona inananların, dünyada şaşkınlık körlüğünden kaynaklanacak sapıklıktan, ahirette ise azaptan kurtulacağı kesindir. *(Taberî, Fahrurrâzî, Tenvîru'l-mikbâs)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (لَعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ) **"Ta ki onlar Rablerine kavuşmaya iman etsinler."** ifade-i celilesi hakkındaki meselelere gelince:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Umulur ki onlar"** ifade-i celilesinden, kimler kastedildiği hakkında bazı farklı görüşler varsa da, makbul görüş; Tevrât kendilerine indirilmiş olan israîloğullarıdır.

Buradaki recâ (ümit) ifadesi, tabi ki Allah-u Tealâ cânibinden olmayıp, kullar tarafından düşünülmelidir. Zira Allah-u Tealâ herşeyin akıbetini doğru olarak bildiği için, O'nun hakkında umma ve beklenti gibi mefhumların kullanılması uygun olmaz. *(Âlûsî, Nesefî, Beyzâvî, Ebû Zehre)*

2- **"Rablerine kavuşma"** ifadesinden ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) Ahirette kavuşulacak ceza ve karşılık, nitekim; **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledilen: "Diriltilmeye inanıp, neticesinde karşılaşacakları sevap ve azabı tasdik etsinler için" manası, bunu izah etmektedir. *(Vâhidî, el-Vesît, Âlûsî, Zâdü'l-mesîr)*

B) Allah-u Tealâ'dan başka kimsenin bir şeye mâlik olamadığı günde, Allah-u Tealâ'nın mülk ve saltanatına rucû'. *(Âlûsî)*

C) Burada diğer iman esasları değil de sadece Allah-u Tealâ'ya kavuşma inancının zikredilmesinin hikmeti şudur ki; Allah-u Tealâ'ya kavuşmaya iman, inanmakla ilgili manaların tümünü câmi'dir. Zira ahiret gününe inanan kişiye, artık hiçbir şeye inanmak zor gelmez.

Ayrıca ceza gününde olacak hadiseler arasında, Allah-u Tealâ'ya kavuşmaktan daha büyük bir şey olmadığından, "Allah-u Tealâ'nın likasına iman" zikredilerek, ahirette olacak vakı'aların tümüne inanmak kastedilmiştir.

Gerçekten de meydana gelen bütün âfet ve felaketler, Allah-u Tealâ'nın teşrî' ettiği hükümlerden sapmaktan meydana gelmektedir ki, bunun en büyük sebebi, kişilerin, zihinlerine "Allah-u Tealâ'ya kavuşma" mefhumunu koymayı ihmal etmeleridir.

Eğer insanların zihinlerinde, bir gün Allah-u Tealâ'ya kavuşacakları fikri belirgin bir şekilde yerleşmiş olsaydı, elbette İslâm'ın bütün hükümlerini tam manasıyla tatbike müstaid olurlardı. Çünkü insanı, vesilelere tevessüle yönelten duygu, gaye ve neticeleri bilmesidir. *(Şa'râvî, Ebû Zehre)*

3- Cümle-i celilede şöyle bir mana melhuzdur ki; isrâiloğulları, Tevrât inmeden önce de Allah-u Tealâ'ya kavuşmaya mümin kimselerdi.

Velâkin uzun zaman **Kıbtî**lerin elinden çektikleri kölelik, sefalet, gurbet gibi haller, onların bu bilgisini zayıflatmış ve kendilerine üstün ahlâkı yitirtmiş olduğundan onlar, Allah-u Tealâ'nın murakabesini göz ardı ederek, Allah-u Tealâ'ya kavuşacağına hiç inanmayanların durumuna düşmüşlerdi.

Bunun üzerine Allah-u Tealâ, **Musa** *(Aleyhisselâm)*ı göndererek onları ıslah edip, geçmiş salih büyüklerinin sahip olduğu, Allah-u Tealâ'ya kavuşma korkusuyla, rıza üzere huzuruna varma ümidi gibi güzel hallere dönmelerini murat etmiştir.

Tabi burada, **Mekke** ehline de bir tariz söz konusudur. Zira onların da selefleri hidayet ve salah üzereyken, kendilerini saptıran ve dirilme inkârıyla şirki telkin eden kişiler, onların aralarına girme imkânı bulmuştu.

İşte o zaman Allah-u Tealâ, **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i, onları, Rablerine kavuşma inancına ve hidayete geri döndürmek için gönderdi.

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Allah-u Tealâ, bizden öncekilerin de zafiyet ve acziyette bizim gibi olduklarını, sonra sabrederek zaferyâb olup, ihlas ile halas bulduklarını bizlere tarif buyurarak, dinî teklifleri göğüsleme meşakkatini kullarına kolaylaştırmaktadır.

İBNİ ARABÎ:

Allah-u Tealâ şöyle buyurmaktadır:

Kadîm zamanda sizlere fazilet tarîkına sülûkü vasiyet ettikten sonra, velilik kerametiyle nübüvvet nimetini **tamamlamak üzere Musa** *(Aleyhisselâm)***a o kitabı verdik.** Çünkü o, şu ihsan vasıflarına sahipti:

a) Kemâl yoluna sülûkü çok iyi yapmıştı,

b) Vahdette fani olduktan vücûd-u mevhûba ulaşmıştı,

c) Mükâleme ve kurb makamlarında, ulaştığı noktaya ulaşmıştı,

d) (... فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ (١٤٣)) **"Ayılınca; 'Seni tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben müminlerin ilkiyim!' dedi."** *(A'raf Sûresi:143'den)* ayet-i celilesinde beyan edildiği üzere; **Musa** *(Aleyhisselâm)*ın en evvel inandığı konu; "Halkı Hakk'a davetle kemâle erdirme" vasfıdır.

Ve o kitap, halkın dünya ve ahirette muhtaç oldukları **herşeyin bir tafsili,** yoluna sülûk hususunda onların, Rablerine kavuşma **rehberi, Musa** *(Aleyhisselâm)* vasıtasıyla Allah-u Tealâ'nın kemâlâtının kullara akıtılması sebebiyle bir **rahmetidir. Ta ki onlar, Rablerine kavuşmaya,** ilmî imandan öte, ayânî bir imanla **inansınlar.**

NİSÂBÛRÎ:

Sonra, senin ümmetinden İslâm'ı **güzelce yaşayanlara** nimetimi **tamamlamak için Musa'ya o kitabı verdik.** Burada şöyle bir işaret mevcuttur ki; geçmiş ümmetlere indirilen bütün kitaplar ve enbiyanın tüm şeriatları, hanîf din olan İslâm'ın tetimmesi mahiyetindedir.

Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendi hidayetiyle diğer peygamberlerin hidayetini birleştirebilsin için, onlara uymakla emrolunmuştur.

Burada geçen: **"İhsan edenler"** tabiriyle, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve âli de kastedilmiş olabilir.

"İhsan" ise; Allah-u Tealâ'yı görüyormuşcasına O'na ibadet etmendir.

MEHÂYİMÎ:

Sonra Musa'ya Tevrât'ı, diğer hükümleri **tamamıyla** ihtiva edici, döneminin maslahatlarına riayeti güzelce tertip edici, İlâhî ve melekûtî hakikatlerle, uhrevî işleri **tafsil edici,** deliller ikame edip şüpheleri kaldırarak **hidayet edici,** keşfî faideleri ifaza ederek (akıtarak) **rahmet edici olduğu halde verdik.**

Ta ki ehl-i kitap, **Rablerinin likasına iman edebilsinler.** Çünkü onlar, aklî delillerle imanın güzelliğini bilecekler, bunu çirkin gösteren şüphelerin ortadan kalkmasıyla engelleri aşacaklar, naklî delillerle bunun gerekliliğini anlayacaklar, keşfî kurallarla da, Allah-u Tealâ'nın celâl ve cemâlinin muktezasının bu olduğunu iyice kavrayacaklardır.

NAHCUVÂNÎ:

Sonra şunu da şöylece bilin ki: **Biz,** cûd ve cömertlik makamımızdan, Kelîmimiz olan **Musa'ya** tevhid yolunu açıklayan **o** Tevrat **kitabını verdik** ki, onun beyan ve açıklaması **tastamamdır.**

Ve biz, onda mülk ve şehadet âlemine müteallik düzgün ve bozuk **herşeyin tafsilini** gayb ve melekût âlemiyle ilgili hakikat ve marifetlerden ibaret

olan **hidayeti**, Mevlâ Tealâ ile kul arasında söz konusu olan ğayriyet ve mâsivâ çizgilerini tümüyle yok eden, farklı nisbet ve izafetleri genel anlamda kaldıran keşif **ve** müşahedelerden müteşekkil **bir rahmeti** beyan ettik.

Ola ki onlar, Rablerine kavuşmaya inanırlar da, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerinin hakikatlerine ererler.

İBNİ ACÎBE:

Her kim, Rabbinin ibadetini zahirde güzel yapar, batında da ubûdiyetinin hakkını verirse, Allah-u Tealâ o kişiye nimetini tamamlamak üzere, Zat'ını ve sıfatlarının nurlarını müşahede makamı ihsan eder.

Ayrıca ona manevî konularda müşkillerini açıklayacak ledünnî ilimler bahşeder ki, o ilimler kendisi için terakkîsinin artmasına bir rehber, ilham vahyini kolayca alabilmesi için kalbini hazırlayan bir rahmet teşkil eder.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Tevrat'ta herşeyin tafsilatı ve hidayet bulunduğuna dair ayet-i kerimeler:

﴿ وَ كَتَبْنَا لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَىْءٍ ... (١٤٥) ﴾

"O'na (Musa *(Aleyhisselâm)*a), **levhalarda herşeyden bir mev'iza ve herşeyin tafsilini yazdık..."** *(A'raf Sûresi:145'den)*

﴿ اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ... (٤٤) ﴾

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik ki, onda hidayet ve nur vardır..." *(Mâide Sûresi:44'den)*

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (١٥٥)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (155)

(وَهٰذَا) **İşte bu,** nedir? (كِتَابٌ) **büyük bir kitaptır,** öyle bir kitaptır ki, (اَنْزَلْنَا) **biz indirdik,** neyi? (هُ) **onu,** daha öyle bir kitaptır ki, (مُبَارَكٌ) **mübarektir** (din ve dünya hususunda çok hayırlıdır), (فَاتَّبِعُوا) **öyleyse tabi olun,** neye? (هُ) **ona,** daha? (وَاتَّقُوا) **sakının,** (لَعَلَّكُمْ) **ola ki siz,** (تُرْحَمُونَ) **rahmet olunursunuz.**

Cümle-i celile'nin irab bakımından terkîbi:

1- (وَاوْ) "İsti'nafiyye" olup, ism-i işaret mübteda, (كِتَابٌ) kelimesi onun haberidir.

2- (اَنْزَلْنَاهُ) kelimesi, (كِتَابٌ) kelimesinin birinci sıfatı, (مُبَارَكٌ) kelimesi ise ikinci sıfatıdır. Haberin teaddüdünü caiz görenler indinde; bu iki sıfatın da, ism-i işaretin diğer haberleri olması caizdir.

3- (فَاتَّبِعُوا) kelimesindeki (فَا) harfi, mâ ba'dini mâ kabline tertip veya müsebbebi sebebe rabt içindir.

4- (لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) cümlesi, ta'lîliyye olup i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERİF

İşte bu (Kur'an-ı Kerim), **bizim indirdiğimiz mübarek** (din ve dünya cihetinden çok hayırlı) **bir kitaptır. O halde ona uyun ve** (onun hükümlerine karşı gelmekten) **sakının ki, rahmet olunasınız.** (Allah-u Tealâ tarafından esirgenesiniz.)

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, Tevrât'ın en güzel üslûp üzere, tamam bir şekilde indirildiğini beyan ettikten sonra, bu ayet-i celilesiyle Kur'an-ı Kerim'in ondan daha tam, daha mükemmel ve daha güzel olduğunu, dolayısıyla Kur'an-ı Kerim indikten sonra artık sadece ona uyup, muhalefetinden sakınmak gerektiğini ve İlâhî rahmete kavuşma ümidini ancak ona uyanların taşıyabileceğini açıklamıştır.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ) **"İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."** cümle-i celîlesi hakkında birçok mesele vardır:

1- Cümle-i celilede geçen: (هٰذَا) ism-i işareti, aslında kâmil manada mevcut ve görülebilen şeyler hakkında kullanılmaktaysa da, Hazret-i Kur'an, herkesin zihninde hazır ve canlı bulunduğundan, ona da bu işaret kullanılmıştır.

Tabi burada özellikle *151.* ayet-i kerimeden itibaren, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in okuması emrolunan ayetlere işaretle mana: "İşte bu muhkem ayetler gibi, şer'î hüküm ve teşrî'leri cemeden ayetleri, üzerinize okunan kitap" şeklinde olur.

2- Cümle-i celilede zikredilen **"Kitap"** ifadesi, Allah-u Tealâ'nın, yeryüzünde gönderdiği en büyük ve son Resulüne, semâvî kitapların en büyüğü ve sonuncusu olarak indirdiği Hazret-i Kur'an'dır ki, **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*ın, bu hususta açık beyanı mevcuttur. *(İbni Ebî Hatim, No:8122)*

Bu kelimedeki tenvin, ta'zîm için olduğundan mana: "Bu kitap, kullar tarafından kadri takdir edilemeyecek derecede şanı büyük bir kitaptır." demektir.

3- Kur'an-ı Kerim'e **"Kitap"** denmesi, üç yerde yazılı olduğu içindir:

A) Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğu içindir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ (٢١) فِى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ (٢٢)) **"Hayır** (müşriklerin dedikleri gibi değil)! **O, Levh-i Mahfûz'da bulunan ulu bir Kur'an'dır."** *(Bürûc Sûresi:21-22)* buyurmuştur.

B) Semâ-i dünyada **"Beytü'l-İzzet"** denen makamda topyekûn indirildiği zaman, melekler katındaki sayfalarda yazılıdır. Nitekim:

(فِى صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ (١٣) مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ (١٤)) **"**(Kur'an-ı Kerim) **çok temiz, yüksek ve kıymetli sayfalarda** (yazılı)**dır."** *(Abese Sûresi:13-14)* kavl-i şerifleri, bundan bahsetmektedir.

C) Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Müslümanlar nezdinde de yazılıdır. Nitekim:

(رَسُولٌ مِنَ اللهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً (٢) فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ (٣)) **"Allah tarafından bir Resul ki, içinde dosdoğru yazılar** (hükümler) **bulunan tertemiz sayfaları okuyor."** *(Beyyine Sûresi:2-3)* ayet-i kerimesi, bunu beyan etmektedir.

İşte Kur'an-ı Kerim, Levh-i Mahfûz'da, melekler katındaki sayfalarda ve Müslümanların ellerinde bulunan mushaf sayfalarında yazılı bulunduğu için, **"Kitap"** ismini almıştır.

4- **"Onu Biz indirdik"** cümle-i celilesi, "Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla onun, bir kısmı evvelce anlatılmış olan dinî ve dünyevî çeşitli faydaları muhtevî olarak inzâlini emrettik" demektir. *(Âlûsî)*

٢١٥ – عَنْ مَالِكِ بْنِ اَنَسٍ عَنْ رَبِيعَةَ (رضى الله عنهما) قَالَ: « انَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ اَنْزَلَ الْقُرْاٰنَ وَتَرَكَ فِيهِ مَوْضِعاً لِلسُّنَّةِ وَسَنَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ السُّنَّةَ وَتَرَكَ فِيهَا مَوْضِعاً لِلرَّأْىِ »

215 - **Mâlik ibni Enes** *(Radıyallahu Anhuma)*, **Rabî'a** *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Allah-u Tealâ, Kur'an-ı Kerim'i indirdi, onda Sünnet'e de yer bıraktı. Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **ise Sünnet'i meşrû ederken, onda ictihada bir mahal bıraktı."** *(İbni Ebî Hatim, No:8121, 5/1424)*

Bu rivayetten de anlaşıldığı üzere; Allah-u Tealâ, Kur'an-ı Kerim'de herşeyin tafsilatını izah etmeyip:

(وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ... (٧)) **"O peygamber size ne verdiyse onu alın! O, sizi neden nehyettiyse vazgeçin!"** *(Haşr Sûresi:7'den)* buyurarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e teşrî' (herhangi bir konuda helâl-haram diyebilme) yetkisi vermiştir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de, sünnetleri tesbit ederken ictihada izin vermiştir. Nitekim **Hâris ibni Amr** *(Radıyallahu Anh)*, **Muâz** *(Radıyallahu Anh)*ın bazı arkadaşlarının şöyle anlattığını nakletmiştir:

٢١٦ – عَنِ الْحَارِثِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ رِجَالٍ مِنْ اَصْحَابِ مُعَاذٍ (رضى الله عنهم) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ مُعَاذاً اِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ: « كَيْفَ تَقْضِى ؟ » فَقَالَ: اَقْضِى بِمَا فِى كِتَابِ اللهِ. قَالَ: « فَاِنْ لَمْ يَكُنْ فِى كِتَابِ اللهِ ؟ » قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: « فَاِنْ لَمْ يَكُنْ فِى سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ ؟ » قَالَ: اَجْتَهِدُ رَأْيِى . قَالَ: « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللهِ ﷺ »

216 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Muâz ibni Cebel** *(Radıyallahu Anh)*ı **Yemen**'e gönderirken ona: **"Nasıl hüküm vereceksin?"** diye sorduğunda o: "Allah'ın kitabında olanla hüküm vereceğim!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ya Allah'ın kitabında, (karşılaştığın o meseleyle ilgili bir hüküm) **bulunmadıysa** (o zaman ne yapacaksın) **?"** diye sorunca, **Muâz** *(Radıyallahu Anh)*: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in sünnetiyle (hüküm vereceğim)!" dedi. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ya (o meseleye dair bilgi) **Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in sünnetinde de yoksa** (ne yaparsın)**?"** buyurunca, **Muâz** *(Radıyallahu Anh)*: "Re'yimi ictihad ederim (hakkında Kur'an ve Sünnet'ten delil bulamadığım meselenin çözümünü, kıyasla, fikrimi zorlayarak bulurum)!" diye cevap vermesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Resulünün resulünü muvaffak eden (doğru hükme ulaştıran) **Allah-u Tealâ'ya hamdolsun!"** *(Tirmizî, Ahkâm:3, No:1327, 3/616, Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, No:1342, 4/464, Ebû Davud, Akdiye:11, No:3592, 2/327, Dârimî, Mukaddime:20, No:167, 1/64, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22122, 8/245)* buyurdu.

5- Bazı müfessirlerin, sohbet meclislerinden derlenen beyanlara göre; Kur'an-ı Kerim'in, bu cümle-i celilede: **"Mübarek"** olarak vasıflanması, din ve dünya bakımından çok hayırlı ve bereketli bulunması anlamındadır. Artık onu öğrenip amel edeni, dünya ve ahiret hayırları kaplar ki, Kur'an-ı Kerimin bereketine misal olarak şunları sayabiliriz:

A) Kur'an-ı Kerim'in en büyük bereketi, hiç şüphesiz ki kendisine inanıp tâbi olanları, dünya ve ahiret saadetine ulaştırmasıdır.

B) Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde olduğu gibi burada da, Kur'an-ı Kerim'in Tevrât'tan sonra zikredilmesi, Kur'an-ı Kerim'in, geçmiş kitaplara gözcü, açıklayıcı ve doğrulayıcı olduğunu ifade eder ki, o da Kur'an-ı Kerim'in en büyük bereketlerindendir. Nitekim:

(وَ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ... (٤٨)) **"Biz sana, o kitabı hak ile, öncesindekileri doğrulayıcı ve onlara gözcü olarak indirdik!"** *(Mâide Sûresi:48'den)* kavl-i şerifi, bu hakikati beyan etmektedir.

Bundan dolayı Hazret-i Kur'an, Yahudilerin Tevrât'ta yaptığı tahrifler neticesinde muharref olan hükümleri açıklamıştır. Ayrıca Yahudi âlimleri, Tevrât'ın derin meseleleriyle ilgili, hakikatine vâkıf olmadıkları bazı konularda ihtilafa düşmüş, yine Kur'an-ı Kerim devreye girerek onların bu ihtilaflarını halletmiştir. Nitekim:

(اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ اَكْثَرَ الَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (٧٦)) **"Şüphesiz bu Kur'an, isrâiloğullarına, ihtilafa düştükleri şeylerin çoğunu anlatmaktadır."** *(Neml Sûresi:76)* ayet-i kerimesi, bu hakikati nâtıktır ki, Mâide Sûresinin 41. ayet-i kerimesinde zikredilen, zina eden iki Yahudinin meşhur kıssası, bu beyanın bir örneğidir. *(R.F:7/105-109)* Yine böylece:

(فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ... (٦٠)) **"Yahudilerin zulmü sebebiyle, kendilerine** (evvelce) **helâl edilmiş olan birçok temiz yiyecekleri onlara haram kıldık!"** *(Nisâ Sûresi:60'dan)* ayet-i kerimesi indiğinde, Yahudiler: "Günah sebebiyle bize hiçbir şey haram edilmemiştir! Bize haram edilenler, ancak daha önce babamız **Yakub**'a haram edilenlerdir." deyince:

﴿ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاًّ لِبَنِى اِسْرَآئِيلَ اِلاَّ مَا حَرَّمَ اِسْرَآئِيلُ عَلٰى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُ قُلْ فَاْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (٩٣) ﴾

"Tevrât indirilmezden önce Yakub'un kendine haram ettikleri hariç, bütün yiyecekler isrâiloğullarına helâldi. De ki: Eğer doğru kimselerseniz Tevrât'ı getirin de okuyun!" *(Âl-i İmran Sûresi:93)* ayet-i kerimesi inerek, onları yalancı çıkardı. Zaten bu teklif üzerine onlar, rezil olmaktan korkarak Tevrât'ı da getiremediler.

Bu hususta geniş bilgi için bu ayetlerin izahlarına bakılabilir. *(R.F:4/12-14, 6/90-91)*

C) Kur'an-ı Kerim çok mübarek kitap olduğu için, Allah-u Tealâ onunla ameli, ancak mübarek ve tertemiz insanlara nasip eder. Çünkü o, âlemlerin Rabbinin kelâmı olduğu için, bir insan onu okuyup manalarını düşündüğünde, her harfine on hasene kazanır. Manalarını tefekkür ettiğinde hak olan inançları anlar.

Helâl ve haramın temel bilgilerini kavrar, güzel ahlâkı öğrenir, cennet ve cehennem ehlinin durumuna vâkıf olur, insanın, ölümden sonra karşılaşacağı hayat ve ebedî nimetlerle ebedî azaplara sebebiyet verecek fiiller hakkında bilgili hale gelir. Zira o Kur'an, güzelle çirkini, faydalıyla zararlıyı, hakla batılı temyiz edecek yolu aydınlatan bir nur olduğundan, tümüyle hayır ve berekettir ki, onunla amel edeni Allah-u Tealâ iki cihanda da hayırlara muvaffak eder.

Esas şaşılacak garip hadiselerin en acayip olanı; Kur'an-ı Kerim'in, Allah-u Tealâ'nın, Resulüne indirdiği kelâmı olduğuna inananlardan birçoğunun, hidayeti ve helâl-haram hükümlerini, ondan başka bir yerde aramalarıdır.

Herhangi bir akıllının, "Kur'an-ı Kerim'deki hükümler bu zamana uygun değildir, onun nüzûlünden sonra geçen uzun zaman içerisinde hayat tarzları, Kur'an-ı Kerim'le uyumlu olmayacak derecede çok değişikliğe uğramıştır" gibi asılsız bahanelerle, göklerin ve yerin yaratıcısının kelâmı olan, Nur-u mübîn ve Habl-i metîn'den ayrılması, akıl alır bir şey midir?

D) Kur'an-ı Kerim'in bereketlerinden biri de; kıyamete kadar insanların karşılaşacakları izaha muhtaç bütün meselelere çözüm getirmesidir.

Çünkü Kur'an-ı Kerim'i indiren Zat; olmuş, olan ve olacak bütün farklı tavırları çok iyi bilen Allah-u Tealâ'dır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'i, kıyamet gününe kadar hiçbir dinin neshetmeyeceği ebedî ve bakî bir din kılmıştır ki, "Neshe uğramayacak olması" Kur'an-ı Kerim'in bereketlerinden biri olarak ifade edilmiştir.

Bu gün dünya milletlerinin tümü, bu Kitâb-ı Kerîm'le amel edecek olsa, elbette bütün zorluklarını çözer, tüm zararları ortadan kaldırır, hayat ilişkilerini en mükemmel şekilde tanzim ederlerdi. Çünkü bu kitap, âlemlere, dünya ve ahiret hayırlarını kazandıracak açık yolları göstermiş ve hayat sahalarının tümünde ilerlemeye ve gelişmeye teşvik etmiştir. Kur'an-ı Kerim, insanı, bedenine hazzını vermeye teşvik ettiği gibi, ruhuna da nasibini vermesini emretmektedir.

Kur'an-ı Kerim'i dikkatle okuyan insan, onun, bu âlemin yaratıcısına itaata davet ettiğini göreceği gibi, dünyayı tahsil için de ciddi manada çalışmaya teşvik ettiğini görecektir.

E) Kur'an-ı Kerim'in bereketlerinden biri de; hiç şüphesiz bedene ve ruha hitap edişidir. Bilindiği üzere; insan denen canlı, gerçek manada birbirinden farklı olan iki cevherden mürekkeptir ki, bunlar, birbirine tamamen zıt olan ruh ve cesettir.

Ruhun hakikati âlemi ulvîden, cesedinki ise âlemi süflîden olup, ruhla beden arasında temel unsurlar ve bütün nitelikler açısından tam manada bir farklılık ve zıtlık söz konusudur. Allah-u Tealâ insanı, bu ikisinden terkip etmiş olduğu için, ne tek başına ruh, ne de yalnızca ceset, insan olamaz.

Şu bir gerçektir ki; ruhun isteklerini cismin talepleri karşılayamayacağı gibi, cismin isteklerine de ruhun talepleri kifayet etmez. Mesela; cisme lâzım olan güç, onun olmazsa olmazıdır. Allah-u Tealâ, bu konuda çok teşvikte bulunmuştur. Zira cismanî kuvveti artırma çeşitlerinin en büyüğü; kendi kendine yeterli olacak kuvvet ve gücü hazırlamaktır ki:

(وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ ... (٦٠)) **"Onlara karşı, gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın!"** *(Enfâl Sûresi:60'dan)* ayet-i kerimesinin zahirî ifadesi, kuvvet türlerinin ulaştığı son raddeye kadar güç hazırlama faaliyetlerini devam

ettirmeyi emretmektedir. Böylece Müslümanlar güçlenerek, canlarını, mallarını ve vatanlarını, kendilerine hücum edecek silahlı saldırılara karşı koruyabilsinler.

F) Kur'an-ı Kerim'in ictimayı emretmesi de, çok büyük bereketlerindendir. Zira belaların tümü, kibir ve gurur sebebiyle, kalplerin birleşmeyip çelişmesi yüzünden meydana gelmektedir ki, düşmanın, Müslümanların içine girerek onları birbirine vurdurtmaya açık kapı bulduğu en büyük giriş noktası budur. Nitekim:

(... وَلاَ تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ... (٤٦)) **"Çekişmeyin! Sonra korkarsınız da rüzgârınız (gücünüz) gider"** *(Enfâl Sûresi:46'dan),*

(... وَلاَ تَفَرَّقُوا ... (١٠٣)) **"Ayrılmayın!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:103'den)* gibi ayet-i kerimeler, güçsüzlüğün en büyük sebebi olan ihtilaf ve ayrılığı yasaklamaktadır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in birçok hadis-i şeriflerinde de birlik ve beraberliğe teşvik eder mahiyette ifadeler yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de:

(... تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَعْقِلُونَ (١٤)) **"...Sen onları birlikte sanırsın! Halbuki kalpleri dağınıktır. Bu da onların akılsız bir topluluk olmaları sebebiyledir."** *(Haşr Sûresi:14'den)* buyrularak, hedef ve gayeleri bir olan bir toplumun, kalplerinin farklı olmasının illeti olarak, akıl zafiyeti gösterilmiştir.

Tabi gerçekte onlar akıllılar sınıfından iseler de, akılları gerektiği gibi olgun değildir. Bu akıl zafiyetinin ve ölümünün ilacı da yine Kur'an-ı Kerimdir. Zira ölüyü dirilten ve karanlıktakini nura çıkaran ancak odur. Nitekim:

(... أَوَمَنْ كَانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ ...(١٢٢)) **"Ölüyken diriltiğimiz ve kendisine insanlar içerisinde yürüyeceği bir nur verdiğimiz..."** *(En'am Sûresi:122'den)* kavl-i şerifinde, Kur'an-ı Kerim'e ittibaın, "Ölümden sonra hayat ve karanlıktan sonra nur" olduğu, açıkça belirtilmiştir.

G) Kur'an-ı Kerim'in, hakkı batıldan, güzeli çirkinden, faydalıyı zararlıdan ayırdedebilmek için yolları aydınlatan bir ziya kaynağı oluşu da, onun sayısız bereketlerinden sadece biridir. Bu yüzden:

(... وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ... (١٥٧))**"Onunla birlikte indirilen nura uyanlar..."** *(A'raf Sûresi:157'den),*

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً (١٧٤)) **"Ey insanlar! Size, Rabbinizden gerçek bir burhan gelmiş ve Biz size açık bir nur indirmişizdir."** *(Nisâ Sûresi:174'den),*

(... وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ ... (٥٢)) **"...Velâkin Biz onu, dilediklerimizi kendisiyle hidâyete erdireceğimiz bir nur kıldık..."** *(Şûrâ Sûresi:52'den)*

(... فَآمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا ... (٨)) **"...Allah'a, Resulüne ve indirdiğimiz nura iman edin!..."** *(Teğabûn Sûresi:8'den)* gibi ayet-i kerimelerde, Kur'an-ı Kerim'e **"Nur"** ismi verilmiştir ki, nurun; "Aydınlatmasıyla, hakkın hak, batılın, batıl, faydalının faydalı olduğu görülen bir ışık manasına geldiği aşikârdır.

Artık, gönderilenlerin Efendisinin sünnetiyle açıklanan ve Rabbü'l-âlemîn'in kelâmı olan bu nurdan ayrılıp, habîs, fâcir ve kâfirlerin ortaya koyduğu saçma sapan uydurma nizamlarda hidayet arayan kişilerin, kalpleri üzecek ve gözleri ağlatacak derecede basîret körlüğüne tutuldukları bir gerçektir.

Zira ciddi manada zayıflaşan basîretlerin, büyük nurlara tahammül edemediği ve: (يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ... (٢٠)) **"Az kaldı şimşek gözlerini kapacaktı!"** *(Bakara Sûresi:20'den)* buyrulduğu üzere; aşırı şu'â ve ziya sahibi olan nurların, güçsüz gözleri söndürdüğü, görülen bir gerçektir.

Allah'ın kitabını bırakıp, hayat düzenlemesi bakımından daha güzel zannıyla, uydurma nizamlara inhiraf edenleri, gerçekte tıpatıp tarif edecek olursak; onlar basîretsiz bir takım yarasalardır ki, güneş, yarasaların görüşünü körelttiği gibi, Kur'an-ı Kerim'in nuru da onları kör etmiştir.

« خَفَافِيشُ اَعْمَاهَا النَّهَارُ بِضَوْئِهِ * وَوَافَقَهَا قِطْعٌ مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمٌ
مِثْلَ النَّهَارِ يَزِيدُ اَبْصَارَ الْوَرَىٰ * نُوراً وَيُعْمِي اَعْيُنَ الْخُفَّاشِ »

"O yarasalar ki, gündüz, ziyasıyla onları kör etmiş,
Gecenin karanlık parçaları, onlara uygun gelmiştir.
O gündüz ki, âlemin görüşlerinin nurunu artırırken,
Yarasaların gözlerini kör etmiştir."

Nitekim:

(اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمَىٰ ... (١٩)) **"Sana Rabbinden indirilenin hak olduğunu bilen, hiç kör olan gibi olur mu?"** *(Ra'd Suresi:19'dan)* ayet-i kerime'si, Kur'an-ı Kerim'in bu kadar açık delâletlerine rağmen, onun hak olduğunu anlayamayanların, bu anlayışını men eden illetin ancak körlükleri olduğunu beyan etmektedir.

« اِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَرْءِ عَيْنٌ صَحِيحَةٌ * فَلَا غَرْوَ اَنْ يَرْتَابَ وَالصُّبْحُ مُسْفِرٌ »

"Eğer bir kişinin sağlam gözü yoksa,
Sabah aydınlanırken, şüphe etmesine şaşılmaz!"

Zaten a'mâya güneşi göstermeye ne kadar çalışılsa da, buna imkân bulunamaz. Kur'an-ı Kerim'in nuru, güneşin nurundan daha büyük olduğuna göre, onun dışında doğru yol arayanlar, yarasalardan daha basîretsizdirler ki, işte belâ da buradan gelmiştir.

Artık hepimize düşen, şu hakikatleri bilmemizdir ki; Kur'an-ı Kerim, Allah-u Tealâ'nın apaçık bir nuru ve sağlam bir kulpudur. Ona tutunan kazanır, onu delil gösteren galip gelir, ona temessük eden ebediyyen rüsvay olmaz.

H) Kıraat yönlerinin çeşitliliği de, hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in bereketlerindendir. **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢١٧ – عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...انَّ الْقُرْآنَ اُنْزِلَ عَلٰى سَبْعَةِ اَحْرُفٍ »

217 - **"...Şüphesiz Kur'an, yedi harf üzere indirilmiştir..."** *(Buharî, Husûmât:3, No:2287, 2/851-852, Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn:48, No:818, 1/560)* buyurmuştur ki, bu yedi harften maksat; yedi lügat olup bunlar da araplardan fesahatla meşhur olan; **Kureyş, Hüzeyl, Hevâzin, Kinâne, Yemen, Temîm** ve **Sakîf** kabilelerinin lügatlarıdır. *(Mennâ'ü'l-Kattân, Mebâhis, Sh:158)*

Her taife, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den duyulmuş olma şartıyla kendi lügatlarına uyan kıraat şekli üzere okuyabilsin için onlara böylece bir kolaylık düşünülmüştür. Zira aynı harf üzere kıraatla okumaya mecbur bırakılsalardı bu, onlara zor gelebilirdi. Çünkü alışkanlıktan ayrılmak zordur.

Ya da yedi kıraat manası düşünülebilir ki bu da; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den çokça duyularak, ümmet tarafından ezberlenen kıraatlar olup, sahabeden o kıraatı en fazla okuyanlara izafe edilmiş, daha sonra da yedi kurradan onları seçenlere nispet edilmiştir ki bunlar da: **Nâfi', İbni Kesîr, Ebû Amr, İbni Âmir, Âsım, Hamza** ve **Kisâî** *(Radıyallahu Anhum)*dur.

Bu yüzden **"Kırâat-ı seb'a** (yedi kıraat)ı **inkâr eden kâfirdir, diğerlerini inkâr eden ise günahkâr ve mübtedi'dir."** buyurulmuştur. *(İsmail Hakkı, Ruhu'l-beyân)*

I) Kur'an-ı Kerim'deki bereketlerden biri de; İslâm ümmetinin davasını birleştirmesidir.

İ) Yine en büyük bereketlerden biri; içinde bulunan vaaz-u nasihatlar, hikmetler ve geçmiş ümmetlerin haberleriyle ilgili tarihî bilgilerdir.

J) Okuyana vaadedilen ecr-ü sevaplar ve hastalıklardan şifa da onun bereketlerindendir.

K) Okuyanına şefaat etmesi, ehlinin Ehlullah'tan sayılması ve kıymetli meleklerle birlikte bulunması da, sayısız bereketlerinden birkaçıdır.

L) Tebrîzî *(Rahimehullah)*, Tevrât hakkında **"Tamam"**, Kur'an-ı Kerim hakkında ise **"Mübarek"** buyurulmasının hikmeti hakkında şu işareti açıklamıştır:

Şairin:

« اِذَا تَمَّ اَمْرٌ بَدَا نَقْصُهُ * تَوَقَّعْ زَوَالاً اِذَا قِيلَ تَمَّ »

"Bir iş tamamlanınca noksanlığı belirir,
'Tamam oldu' denince, zevâlini bekle!" dediği gibi, Tevrât tamamlanınca, Allah-u Tealâ onu Kur'an-ı Kerim ile neshetmiştir.

Kur'an-ı Kerim hakkında birçok yerde **"Mübarek"** vasfı getirilmiştir ki, bu vasıf, "Artarak devam eden sabit şey" anlamına geldiğinden, Kur'an-ı Kerim'in, kıyamet gününe kadar bakî ve dâim olduğunu iş'âr eder. *(Ebû Hayyan)*

M) Kur'an-ı Azîmü'ş-şân'ın, Kadir gecesi Levh-i Mahfûz'dan, dünya semasında Beytü'l-İzzet denilen makama toptan inzâli, sonra ümmete zorluk olmasın diye vakıalar hasebince peyderpey tenzîli de, onun bereketlerindendir.

N) Yine onun dünyevî bereketlerinden sayılan hususlardan bazıları; hasf ve mesh (yere batırılma ve maymun-domuz gibi hayvanların suretlerine döndürülme) gibi belalardan emin olmaya vesile oluşudur.

O) Ahiretteki sayısız bereketlerinden bir kısmı ise; sahibinin yerine suâllere cevap vermesi, ehline hayırla şahitlik etmesi, mahşer sıcağında başına gölgelik yapması ve her ayete mukabil, hafız ve âmil (ezberleyip amel eden)ini yüksek derecelere ulaştırmasıdır. *(Sâvî)*

Ö) "Mübarek" kelimesi, "Bereket" kelimesinden alınma olup, "Zan ve tahmin edilenin fevkında hayır ve netice almak" anlamına gelir. Mesela; ikiyüz ceni *(Mısır para birimi)* maaş alan kişinin, ailesine ve çocuklarına çok iyi baktığını gören kişi, "Bu parayla bu bakım olmaz, o halde bu adamın kazancında bereket var" der.

"Bereket" kelimesi, bütün sebeplere tesir verme hususunda Allah-u Tealânın yed-i kudretinin, herşeye ulaşmış olduğuna delâlet eder. İnsanlar daima kazandıkları rızka bakarlar. Halbuki kendi kazançlarından kat kat fazla kazananların, çocuklarının hastalığı gibi sebeplerle, dar geçinebileceklerini düşünmezler. İşte Allah-u Tealâ, bazı insanlara az rızık verse de, mallarını günah yollara harcamaktan ve hastalıklara masraf etmekten koruduğu için, onlara büyük bereket vermiş olur.

Gerçekten biz, alnının teriyle helâl kazanan kişilerin, muhtaç oldukları herşeyi alacak kadar bolluk içinde olduklarını, bunun sebebinin ise, Allah-u Tealâ'nın, az mala, rıza sıfatıyla tecellîsi olduğunu müşahede etmekteyiz.

Diğer birini de görüyoruz ki, haramdan çok kazandığı halde, Allah-u Tealâ, gazap sıfatıyla o mala nazar edince, o kişi bütün kazancını musibet ve belalar yolunda harcamaya mecbur kalıp daha fazla kazanmaya muhtaç olur.

İşte Kur'an-ı Kerim'in bereketi de böylece zahirdir ki; hacim bakımından Tevrât'la karşılaştırıldığında ondan daha küçük görülebilirse de, içindeki bereketini görenler bitmez tükenmez hayırlar bulurlar.

Kur'an-ı Kerim, günümüz dahil her gün yeni bağışlar vermekte olup, acayiplikleri bitmez. Herkes okuduğunda yeni bir mana anlar ki bu, onun sahibinin Hakîm olduğu için, az şeye çok faide koyduğuna delâlet eder.

Kur'an-ı Kerim'den evvel geçmiş her kitabın belli bir zamanı, mahdut bir dönemi ve sınırlı bir ümmeti vardır. Kur'an-ı Kerim ise, indirildiği günden kıyamet kopuncaya kadar meydana gelecek meselelere hal ve çözüm çareleri tayin etmiştir.

Halbuki Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemde bu kadar meselenin olmadığı aşikârdır. İşte onun bereketi ve mucizesindendir ki; kendi asrındakilere hitap ettiği gibi, son güne kadar geleceklere de, muhtaç oldukları hususları beyan etmektedir.

Hepimiz bilmekteyiz ki, Kur'an-ı Kerim, ümmî bir zata ve ümmî bir ümmete indirilmiştir ki, hiçbir beşerden ilim almayıp, annesinin doğurduğu hal üzere bulunan bir zata gelen bunca ilim ve hikmetin, semâdan olduğuna hiç şüphe yoktur.

Nitekim o dönemde yaşayan Acem ve Rum imparatorluklarının, kendilerine göre birtakım kanun ve kuralları mevcuttu ki, Kur'an-ı Kerim öyle bir ümmete inmiş olsaydı, elbette onun, kültürel bir birikimin nakil ve tertip edilmiş hâli olduğu düşünülebilirdi.

Ne zaman ki Kur'an-ı Kerim, göçebe yaşayan, belli bir mekânı bulunmayan, kabile reisleri tarafından yönetilen ümmî bir ümmete indirilip, onlara bunca ruhanî değerler ve teşrîî hükümler getirerek, kendilerini, muasır medeniyetlerden üstün hale getirdi. İşte bu kıymetli hükümleri getiren kitabın, semâdan nâzil olan çok **"Mübarek"** bir kitap olduğunun delili, böylece açığa çıkmış oldu. *(Şa'râvî)*

Kur'an-ı Kerim'in bereketiyle ilgili diğer manalar, En'am Sûresi:92. ayet-i kerimenin izahında** (R.F:10/328-329) **zikredilmiştir. Burayla birlikte mütale'a olunmasında, çok büyük faydalar mülâhaza olunur!

İKİNCİSİ: (فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) **"Ona uyun ve sakının ki, rahmet olunasınız."** kavl-i şerifi hakkında pek çok malumat vardır:

1- **"Ona uyun!"** cümle-i celilesi ile ilgili izaha gelince:

A) Cümle-i celilenin başındaki (فَا) harfi, fasîha olup, mukadder bir şartın varlığını açıklamaktadır ki, buna göre mana: "Madem ki bu kitap bu kadar bereket ihtiva etmektedir, o halde ona ittiba, insanların iyiliği için vacip ve gereklidir." demek olur.

B) Taberî, Vâhidî ve **Beyzâvî** *(Rahimehumullah)* gibi müfessirler, bu cümle-i celileye: "Ey insanlar! Kur'an'ı, kendisine uyacağınız, içindekilerle amel edeceğeniz bir önder yaparak, inanç meseleleriyle ilgili beyanlarına itikat edin, helâlini helâl, haramını haram bilin ve her hususta ihtiva ettiği hükümlerle amel edin!" şeklinde mana vermişlerdir.

C) Cümle-i celilede geçen: **"İttiba'"** emri, Kur'an-ı Kerim'i her meselede, müracaat kaynağı olarak öne koyup, izince gitmenin önemine dikkat çekmektedir ki, bunun aksini yapanlar, Kur'an-ı Kerim'in önüne geçerek onu arkada bırakmış olacaklarından, dünya ve ahirette büyük sıkıntılara düşeceklerdir.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢١٨ – عَنْ جَابِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْقُرْآنُ مُشَفَّعٌ وَمَاحِلٌ مُصَدَّقٌ، مَنْ جَعَلَهُ أَمَامَهُ قَادَهُ إِلَى الْجَنَّةِ وَمَنْ جَعَلَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ سَاقَهُ إِلَى النَّارِ»

218 - **"Kur'an, şefaati kabul edilmiş bir kitap, aynı zamanda şikayeti tasdik edilmiş bir davacıdır. Onu**(nla amel ederek) **önüne koyanı, cennete çeker.** (Kendisiyle amel etmeyerek) **onu, sırtının arkasında bırakanı ise ateşe sevkeder!"** *(İbni Hibbân, No:124, 1/167, Deylemî, el-Firdevs, No:4675, 3/229, Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, No:840, Sh:227, Abdürrezzak, el-Musannef, No:6010, 3/373, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:8655, 9/132, Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an:1, No:3205, 2/891, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, Fezâilü'l-Kur'an:22, No:30043, 44, 45, 6/131, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/387)*

٢١٩- عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُمَثَّلُ الْقُرْاٰنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلاً فَيُؤْتٰى بِالرَّجُلِ قَدْ حَمَلَهُ فَخَالَفَ اَمْرَهُ فَيَتَمَثَّلُ خَصْماً لَهُ فَيَقُولُ: يَارَبِّ حَمَّلْتَهُ اِيَّاىَ فَشَرَّحَامِلٍ تَعَدّٰى حُدُودِى وَضَيَّعَ فَرَائِضِى وَرَكِبَ مَعْصِيَتِى وَتَرَكَ طَاعَتِى، فَمَا يَزَالُ يَقْذِفُ عَلَيْهِ بِالْحُجَجِ حَتّٰى يُقَالَ: فَشَأْنُكَ بِهِ فَيَأْخُذُ بِيَدِهِ، فَمَا يُرْسِلُهُ حَتّٰى يَكُبَّهُ عَلٰى مِنْخَرِهِ فِى النَّارِ، وَيُؤْتٰى بِرَجُلٍ صَالِحٍ قَدْكَانَ حَمَلَهُ وَحَفِظَ اَمْرَهُ فَيَتَمَثَّلُ خَصْماً لَهُ دُونَهُ فَيَقُولُ: يَارَبِّ حَمَّلْتَهُ اِيَّاىَ فَخَيْرُ حَامِلٍ، حَفِظَ حُدُودِى وَعَمِلَ بِفَرَائِضِى وَاجْتَنَبَ مَعْصِيَتِى وَاتَّبَعَ طَاعَتِى فَمَا يَزَالُ يَقْذِفُ لَهُ بِالْحُجَجِ حَتّٰى يُقَالَ: شَأْنُكَ بِهِ ، فَيَأْخُذُ بِيَدِهِ فَمَا يُرْسِلُهُ حَتّٰى يُلْبِسَهُ حُلَّةَ الْاِسْتَبْرَقِ وَيَعْقِدُ عَلَيْهِ تَاجَ الْمُلْكِ وَ يَسْقِيهِ كَأْسَ الْخَمْرِ»

219 - **Amr ibni Şuayb**'ın, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kıyamet günü Kur'an, bir adam şeklinde gösterilir. Kendisini taşıyıp** (hafız olup) **da, emrine muhalif düşene karşı hasım olarak belirip: 'Ya Rabbi! Onu bana hâmil kıldın ama o çok şerli bir taşıyıcıydı. Sınırlarımı aştı, farzlarımı zayi etti, masiyetimi işledi, taatımı terketti.' der.**

Artık onun aleyhine deliller (ortaya) **ata ata, neticede ona: 'Senin işin onunla** (onu seninle başbaşa bıraktık, ne yaparsan yap)**!' denilir. Kur'an da, onu elinden tutup, burnu üzere ateşte tökezletmedikçe bırakmaz. Bir de, Kur'an-ı Kerim'i hâmil** (hafız) **olup, emirlerini muhafaza eden salih bir zat getirilir de, Kur'an onun** (kurtulması) **uğrunda bir mücadeleci olarak görünüp:**

'Ya Rabbi! Beni ona taşıttın, o çok hayırlı bir taşıyıcı oldu, sınırlarımı korudu, farzlarımla amel etti, masiyetimden sakındı ve taatıma tâbi oldu.' der. Artık Kur'an, onun lehine o kadar deliller (ortaya) **atar ki, neticede ona: 'Senin işin onunla** (onu seninle başbaşa bıraktık, ne yaparsan yap)**!' denilir.**

Kur'an da onu elinden tutup, üzerine ipek hulle giydirmeden, başına saltanat tacı yerleştirmeden ve şarap kâsesi içirmeden bırakmaz!" *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, Fezâilü'l-Kur'an:22, No:30035, 6/129, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/387, Ali el-Muttakî , Kenzü'l-ummâl, No:2444, 1/546)*

٢٢٠ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) اَنَّهُ قَالَ: اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ كَائِنٌ لَكُمْ اَجْراً ، وَكَائِنٌ لَكُمْ ذِكْراً ، وَكَائِنٌ بِكُمْ نُوراً ، وَكَائِنٌ عَلَيْكُمْ وِزْراً ، اتَّبِعُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَلَا يَتَّبِعَنَّكُمُ الْقُرْاٰنُ فَاِنَّهُ مَنْ يَتَّبِعِ الْقُرْاٰنَ يَهْبِطْ بِهِ فِى رِيَاضِ الْجَنَّةِ ، وَمَنِ اتَّبَعَهُ الْقُرْاٰنُ يَزُخَّ فِى قَفَاهُ ، فَيَقْذِفُهُ فِى جَهَنَّمَ »

220 - **Ebû Musa el-Eş'arî** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz şu Kur'an, hem sizin için bir ecir** (sevap vesilesi)**, hem sizin için bir öğüt, hem size bir nur, hem de aleyhinize bir yüktür! Siz bu Kur' an'a tâbi olun, sakın o size tâbi olmasın!**

Gerçek şu ki; Kur'an'a tâbi olanı Kur'an, cennet bahçelerine yerleştirir. Kur'an kime tâbi olursa da onu kafası üstü iterek cehenneme atar." *(Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an:1, No:3208, 2/892, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, Fezâilü'l-Kur'an:22, No:30005, 6/126, No:34810, 7/155, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/387)*

D) Kur'an-ı Kerim, hayatın bütün merhalelerini tüm yönleriyle açıkladığından, her bakımdan uyulmaya müsaittir. Bilindiği üzere; Kütüb-ü Semâviyyede'ki bütün faydalar, üç konu üzerinde deverân etmektedir:

1- **"Def'i mefâsid"** diye bilinen, zararları ortadan kaldırma konusu ki, usul ilminde buna "Zarûriyyât" adı verilir.

2- **"Celb-i mesâlih"** diye adlandırılan, faydaları temin etme meselesi ki, buna da usulde "Hacetler" ismi verilir.

3- Güzel âdetler ve iyi huylardan ibaret olan **"Mekârim-i ahlâk"** ki, İlâhî şeriatların tümü, ya bir zararı ve bozukluğu uzaklaştırma veya bir menfaati celbetme, ya da güzel ahlâk üzere hareket etme konularına önem verir.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda, bu faydaları koruma hususunda, akılları hayrete düşürecek derecede acayip ilimler ve hikmetli hükümler buluruz ki, bunlardan azını bile beyana, vakitler ve sayfalar yetmez.

Ancak burada birinci mesele olan **"Def'i mefâsid"** konusuna birkaç misal verecek olursak; bütün akıllıların ittifakıyla belirlendiğine göre, dünyada insanların birbirine haksızlık yaptığı konular altı şeyde toplanır:

1- **"Dini muhafaza"** konusu ki; bu hususta zulüm, cinayetlerin en büyüklerindendir.

Nitekim Müslümanların çocukları, sahih fıtrat üzere doğup, atalarının dini ve hidayetini kabul etme kabiliyeti üzere gelişirken, birtakımlarının gelip onlara birkısım dershaneler tayin ederek, yanlış inançlar, yıkıcı fikirler ve dinden çıkaracak akîdeler öğretmek suretiyle dinlerini zayi etmesi, dine yapılan bir zulüm ve tecavüzdür ki, bundan daha şenî' bir cinayet olamaz.

İşte Kur'an-ı Kerim: (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ ... (١٩٣)) **"Bir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın!"** *(Bakara Sûresi:193'den)* buyurarak, dünyada şirk ve din adına bir fesat kalmayıncaya kadar, kâfirlerle cihat edilmesini emretmek suretiyle, dinin muhafazasını esas almıştır.

Zira kâfirlerle cihada ara verildiğinde, onların, Müslümanları kâfir etmek için savaşmayı sürdüreceklerinde hiç şüphe yoktur. Nitekim:

(...وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ...(٢١٧)) **"Güçleri yeterse, sizi dininizden çevirinceye kadar sizinle savaşmayı sürdüreceklerdir."** *(Bakara Sûresi: 217'den)* ayet-i kerimesi, bu hakikati açıklamakla birlikte, Müslümanları da, dinlerini değiştirmek isteyenlere karşı, son güçleriyle cihada teşvik etmektedir.

Müslümanlar, fethettikleri yerlerdeki diğer din mensuplarının, dinî vazifelerini yerine getirmelerine engel olmayıp, onları zorla Müslüman yapmamış, kâfirler ise, bunun aksine tavır sergilemişlerdir ki, **Endülüs İslâm Devleti**'nin yıkılmasıyla yaşananlar, bunun en bâriz örneğidir.

Dolayısıyla Müslümanların, kâfirlerle cihada devam etmeleri, topraklarını ve mülklerini geliştirmek gayesiyle değil, kâfirlerin güçlü olması sebebiyle, İslâm'ın zayıflama endişesini bertaraf etme gayesine mebnidir.

Yine böylece, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; mutlak manada kâfir olanlar hakkında değil de, dinini değiştiren mürtetlerle ilgili olarak:

٢٢١- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ »

221 - **"Dinini değiştireni hemen öldürün!"** *(Buharî, Cihad:147, No:2854, 3/1098, Tirmizî, Hudûd:25, No:1458, 4/59, Ebû Davud, Hudûd:1, No:4351, 2/530)* buyrulması, "Din değiştirmek hafife alınmasın" gayesiyle, dini muhafaza hikmetine yönelicidir.

2- **"Nefsi muhafaza"** meselesi ki; bir insanın, diğerine saldırarak onu öldürmemesi için, Kur'an-ı Kerim, kısastan ibaret olan demir duvar örmüştür.

Nitekim: (وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيَاةٌ... (١٧٩)) **"Kısasta, sizin için büyük bir hayat vardır!"** *(Bakara Sûresi:179'dan)* ayet-i kerimesinin manası şöyle anlaşılmalıdır:

Bir adam, şeytanın vesvesesiyle diğerine kızıp, onu öldürmeye niyet ederek, hançer veya bıçak gibi öldürücü bir aleti eline alıp yola çıktığında, bu cinayeti işledikten sonra, kendisinin de darağacında sallandırılacağını düşününce, korkup mafsalları titrer ve öldürmekten vazgeçer. Böylece de hem öldürülecek olan yaşar, hem kendi yaşamış olur.

İşte Kur'an-ı Kerim'in şeriatının hikmetiyle, bir kişinin kısasla öldürülmesi, milyonlarca insanı yaşatmış olur.

Frenk kâfirlerinin görüşlerinden etkilenmiş bazı Müslüman geçinen kâfirler, kısası reddederken: "Bir adamı öldürmekle zaten toplumdan bir kişi eksildi. Bir adam daha öldürerek bir kişiyi daha mı eksiltelim?" şeklinde bir şeytânî felsefe yürütürler.

Bu fikrin sahipleri, gerçekleri bilmemektedirler. Zira; kısas yapılmadığı takdirde yine şeytanın, insanlar arasına sokacağı vesveselerle meydana çıkacak kan davalarında hayatını kaybedecek binlerce kişi olacaktır ki, bir katilin öldürülmesiyle bu kadar insan kurtarılmış olmaktadır.

Nitekim kısas tatbik edilen memleketlerde cinayetlerin çok az işlendiği ve bu sebeple insan kaybının asgarî hududa indiği görülmektedir.

3- **"Aklı muhafaza"** konusuna gelince; Kur'an-ı Kerim'in nizamı kadar, aklı korumaya önem veren hiçbir nizam bulunamaz. Bundan dolayı aklı gideren sarhoş edici maddeleri içmeyi ve uyuşturucu kullanmayı haram etmiştir.

Nitekim:

(يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٩٠))

"Ey iman edenler! Şarap (içki), **kumar,** (tapılmak için) **dikili taşlar** (putlar), **fal** (ve şans) **okları, ancak birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz."** *(Mâide Suresi:90)* ayet-i kerimesi, bundan bahsetmektedir.

Ayrıca toplumun akıllarını muhafaza etmek için had cezası uygulamayı vacip kılmıştır.

4- **"Nesebi muhafaza"** konusunda yüce şeriat, son derece titiz davranmış, bu yüzden nikâhsız olan erkeklerle kadınların suları karışır da, babasız çocuklar ortada kalarak nesepler zayi olur endişesiyle, zinayı haram etmiştir.

Nitekim: (وَلاَ تَقْرَبُوا الزِّنَا انَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً (٣٢)) **"Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o, çok çirkin bir iş ve ne kötü bir yoldur!"** *(İsrâ Sûresi:32)* kavl-i şerifi, bu konuda nâzil olmuştur.

Ölüm veya boşama sebebiyle kocasından ayrı düşen kadına, başkasıyla evlenmesi için; ölüm halinde dört ay on gün *(Bakara Sûresi:234)*, boşanma durumunda ise, hayız görüyorsa üç hayız müddeti iddet beklemeyi şart koşmuş *(Bakara Sûresi:228)*, bu konuda son derece korumacı olduğundan, hayızdan kesilenlerle, henüz hayız görmemiş olanlara bile üç ay beklemeyi vacip kılmıştır. *(Talak Sûresi:4)* Hatta İslâm, nesebi muhafaza konusunda çok dikkatli davrandığından, hamile kadının, doğuruncaya kadar evlenmesini yasaklamıştır. *(Talak Sûresi:4)*

Halbuki burada nesep karışma tehlikesi yoksa da, başkasının ekinini, diğerinin suyuyla sulamayı münasip görmemiştir.

5- **"Malı muhafaza"** konusunda İslâmiyet o kadar ağır cezalar getirmiştir ki:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللهِ ... (٣٨)) **"Hırsızlık yapan erkekle kadının ellerini, yaptıklarına karşılık ve Allah'tan bir azap olarak kesin!"** *(Mâide Sûresi:38'den)* kavl-i şerifi, bu hususta en büyük örnektir.

Allah-u Tealâ'nın, basîretlerini köreltmesi sebebiyle İslâm şeriatına yanlış gözle bakanlar, din düşmanlarının gerçek dışı tasvir ve beyanlarına aldanarak, el kesmenin vahşîce bir iş olduğunu, dolayısıyla ceza kanunları içerisinde yer almaması gerektiğini savunurlar.

Halbuki toplumsal adâletler açısından bu ceza, en önemli bir ictimâî adâlet örneği olduğu gibi, ruha yönelik edepler bakımından da çok önemli bir yere sahip olduğundan, bedenle ruh arasını câmi' bir ameldir.

Şimdi düşünmek lâzımdır; bu eli yaratan, parmaklarını ayıran, başparmağıyla şehadet parmağının arasına mesafe koyan, ancak Allah-u Tealâ'dır. Eğer başparmak, şehadet parmağına, onun, orta parmakla yakınlığı kadar az mesafeye konacak olsaydı, ne bir şeyi bağlayabilir, ne de çözebilirdi. Parmak uçlarının, tırnaklarla güçlendirilmesi de,

(وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى ... (٢)) **"İyilik ve takvada yardımlaşın!"** *(Mâide Sûresi:2'den)* kavl-i şerifinde buyrulduğu üzere; ellerin, toplumun yapılanmasında iş gören hayırlı bir âlet olmasını sağlamak içindir.

Ama ne zaman bir el, başkasının malını en çirkin ve âdî bir şekilde almak için, hain ve hasis parmak uçlarını uzatırsa, şeriat nezdinde o el, necis kabul edildiğinden, bütün bedenin fesadına ve ölmesine sebep olacak fasit bir uzvun kesilmesi gibi, Şâri' Tealâ, o elin kesilmesini, bir temizleme ameliyesi olarak teşrî' etmiştir.

Bu yüzden **"Buharî-Müslim"**de sabit olan, **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallahu Anh)* hadisinde: **"Had cezası uygulanarak eli kesilen kişinin, bu hasis fiilden temizleneceği böylece bütün bedeninin tahir olacağı"** (Bu hadis-i şerif için bakınız! R. F. 6/491, No:344) manasını teyit eden bir ifade bulunmaktadır.

Herşeyin yaşamasını temin eden sebeplerden biri de, şüphesiz maldır. Malsız ne kültür olur, ne müdafaa olur. Binaenaleyh; malı korumak hayatın temel taşını sağlama almak demektir. Hırsızlık şeklinde malın çalınması ise, sakınılması çok zor olan bir cerîmedir. Çünkü hırsız, ekseriyetle kimsenin vâkıf olamayacağı tenha yerleri ve gaflet anlarını kollar.

Dolayısıyla bu suça son derece caydırıcı bir ceza verilmemesi halinde, bir hırsız elin, milyonlarca eli iptal edip boşa çıkarması mümkündür. O halde milyonların hayatıyla oynayabilecek bir eli, nasıl sağlam bırakalım da bu felakete seyirci kalalım?

Tabi ki malla ilgili cinayetler sadece hırsızlıkla sınırlı kalmayıp, gasp ve tecavüz gibi birçok türleri mevcutsa da, diğer durumlarda idare nezdinde şahitlik yapacak kişiler ve deliller bulmak mümkün olup, hırsızlıkta ise bu, düşünülemeyeceğinden, Şâri', bu konudaki haddi, daha kuvvetli ve katı olarak tespit etmiştir ki, böylece hem Müslümanların malları salim kalsın hem de hırsız, bu rezil fiilinden, dünyada temizlenmiş olsun!

İşte Kur'an-ı Kerim'in, hakları muhafaza hususunda hidayet ve eşitliği gözetmesinin, saymakla bitmeyecek kadar misalleri vardır ki, en büyük adamın, en küçük adamı öldürmesi halinde kısas cezasıyla öldürülmesi, bu konuda kâfî bir örnektir.

6- **"Irzı muhafaza"** hususunda da Kur'an-ı Kerim çok hassas davranmış, bu yüzden insanların şahsiyet ve haysiyetlerini, gıyaplarında dahi koruma gayesiyle:

(... وَلَايَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً ...) **"Bazınız, bazınızın gıybetini yapmasın!"** *(Hucurât Sûresi:12'den),*

(... وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ ...) **"Lâkaplarla birbirinizi çağırmayın!"** *(Hucurât Sûresi:11'den)* gibi birçok ayet-i kerimede, insanların haysiyetlerini rencide edecek muameleleri yasaklamıştır. Yine böylece:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَداً... (٤)

"Namuslu kadınlara iftira edip, dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun, ve onların şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin..!" *(Nûr Sûresi:4'den)* ayet-i kerimesi de, insanların ırzlarını muhafaza konusunda, iftira haddini belirlemiştir.

Artık bu meseleleri iyice düşünenler, gökten gelen nizama uymaları halinde, gerçek manada kardeşlik, samimi sevgi ve toplumsal adâletin, ara-

larında tam manasıyla intişar edeceğini, bir haksızlık meydana gelmesi durumunda ise, şer'î haddin en tesirli bir şekilde bunu ortadan kaldıracağını anlarlar. Velâkin Allah-u Tealâ'nın kör ettiğine, kimse gerçekleri gösteremez, O'nun saptırdığını da kimse hidayete erdiremez!

Semâvî kitapların ve şeriatların esas konusunu teşkil eden ikinci meseleden ibaret **"Celb-i mesâlih"** mevzuunu açıklayacak olursak:

İnsanların ve toplumların dünya-ahiret menfaatleriyle ilgili en büyük mesele, Müslümanların, tembellik ve zafiyetten uzak durup, vatanlarını, canlarını ve mallarını koruma gücüne her sahada sahip olmalarıdır ki, Kur'an-ı Kerim bu konuya çok büyük ihtimam göstermiştir. Nitekim:

(وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ ... (٦٠)) **"Onlara karşı, elinizden gelen kuvveti hazırlayın!"** *(Enfâl Sûresi:60'dan)* kavl-i şerifi, bunu emrettiği gibi, aynı zamanda işin rûhî ve manevî boyutunu da ihmal etmemiştir. Nitekim:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٤٥)) **"Ey iman edenler! Bir düşman topluluğuna kavuşursanız, sebât edin ve Allah'ı çok zikredin ki felah bulasınız!"** *(Enfâl Sûresi:45)* ayet-i kerimesi, askerî sahada en önemli talim ve terbiye olan sebatı telkîn etmekle kalmayıp, cesetlerin hazzıyla birlikte, ruhların hazzını da ihmal etmemek için, Allah-u Tealâ'nın zikrini emretmiştir.

Yine böylece, Nisâ Sûresinde, **"Salât-ı havf** (korku zamanında farz namazların nasıl kılınacağın)"ı beyan eden 102. ayet-i kerime, iyice düşünüldüğünde; insanların ölümle burun buruna geldikleri harbin kızışma anında bile, askerî cihetten, tedbiri elden bırakmama emredildiği gibi, rûhî cânipden de, cemaatle namazın terkedilmemesi istenmiştir.

İşte bu iki yönün birini ihlal edenlerin karşılaştıkları durum ortadadır. Doğu ve batı kâfirleri, insan bedenine, hayvanî ceset olması yönünden ne kadar hizmetlerde bulunmuşlar, insanın uykuda bile hayal edemeyeceği maddî güçlere ulaşmışlar velâkin ruhânî nâhiyeden, büyük bir iflasın içine düşmüşlerdir.

Zira onların ruhları, ilâhî bir talim ve semâvî bir nur ışığında terbiye edilmediğinden, yırtıcı canavarların ruhları gibi olduğu için, elde ettikleri bu aşırı güç, ne yapacağını bilmeyen cahil ve sefih bir kişinin elinde ki, ne zaman nerede patlayacağı bilinmeyen bir silah gibi, bir gün olmadık yerde kullanılarak, dünyanın ekserisini yok edebileceği için, âlemi korkutmaktadır.

Bu yüzden onların, canlarını ve en kıymetli mallarını bezlederek ulaştıkları bu gücün şerrinden kurtulabilmek için, birbiri ardınca toplantılar tertip ettikleri görülmektedir.

Aslında bir taraf, elinde bulunan imha edici kuvveti yok ettiği zaman, karşı tarafın da, bunu yapacağını bilse, hemen kendisi teşebbüse geçecektir, velâkin herkes, "Önce ben başlarsam, diğeri sözünde durmayıp, daha da güçlü konuma yükselir" endişesi taşımaktadır.

İşte bütün bunlar, ruh nâhiyesini ihmal edip, ceset tarafına itina göstermekten meydana gelen felaketlerdir ki, semâvî terbiyeyle bezenmiş olsalardı,

elbette en büyük adâleti temin ederek, insanlara, "Bu gücü ancak Allah-u Tealâ'nın rızası ve beşerin maslahatı uğrunda kullanacakları" hakkında güvence verebilirlerdi.

Evet! Onların aslan gibi azı dişleri ve tırnakları mevcutsa da, hayavânî ve behîmî bir ruh yapısına sahip olduklarından, insanlık, onlardan bir fayda beklememektedir. Müslümanlar ise, en büyük ruhî mirasa sahip iken bunu zayi ettikleri için, maddî sahada da geri kalmışlardır.

Artık onlara gereken; batı kültürünün maddî açıdan sağladığı faydalı şeyleri alıp kullanırken, ahlâk çöküntüsüyle ilgili büyük zararlar ve öldürücü zehirleri de göz önünde bulundurarak, tatlı suyu alıp, öldürücü zehirden sakınmalarıdır.

Son derece müessif olan hadise şudur ki; Müslümanlar işi tersine çevirerek, batı kültürünün; "Ahlâk çöküntüsü, İlâhî nizama karşı direniş ve Kur'an-ı Kerim'i sırt arkasına bırakmak" gibi zararlı zehirlerini almışlar, maddî ilerlemelerinden ise, gereken istifadeyi yapamamışlardır.

Kâfirlerin hiç olmazsa dünyalıkları yerindeyken bunlar, hem din hem de dünya bakımından iflas etmişlerdir.

Ebu'l-Atâhiye ne güzel söylemiştir:

« مَا اَحْسَنَ الدِّيْنَ وَالدُّنْيَا اِذَا اجْتَمَعَا * وَاَقْبَحَ الْكُفْرَ وَالْاِفْلَاسَ بِالرَّجُلِ »

"(Kişide) din ve dünya bir araya gelseler, ne güzel olurdu!
Fakat bir adamda, küfür ve iflasın birleşmesi de ne çirkindir!"

O halde şunu bilmeliyiz ki, maddî ve manevî iki tarafın hiçbiri ihmal edilmemelidir. Müslümanlar devamlı camilerde kalıp, gündüz oruç, gece ibadetle geçirecek olsalar, fakat kâfirleri vatanlarından uzaklaştıracak kuvveti hazırlamaya gayret etmeseler, Kur'an-ı Kerim'in emrini yerine getirmiş olamazlar.

Çünkü güç hazırlamaya karşı tembellik ve güçsüzlük, semâvî şeriata muhalif olduğu gibi, güç ve kuvvet hazırlayıp da dînî emirlere karşı gelmek de, hidayetten uzaktır. Esas hidayet, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabının yaptığı gibi, her sahada üstün güç hazırlamakla beraber, Allah-u Tealâ'yı razı edecek amelleri muhafaza etmektir. Dolayısıyla bu ayet-i kerime:

(وَ هٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ) **"İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır, artık ona uyun!"** buyurarak, "Kur'an-ı Kerim'de bulunan hidayet rehberliğine tabi olursanız, o size, dünya ve ahiret şerlerine karşı yeterli olur ki, böylece siz en hayırlı ümmet olarak bütün beşerden üstün olursunuz ve dünyada bulunanların hepsine galip gelirsiniz.

Çünkü Allah-u Tealâ'ya itaat edenler, O'nun hizbi ve taraftarları konumundadırlar ki, Allah-u Tealâ'nın hizbi asla mağlup olmaz. Yine böylece Allah-u Tealâ'ya taat ve kitabına sımsıkı sarılmak, yenilmez bir orduya sahip olmaktır.

Bedr ve **Hendek** gibi birçok muharebeler, bu misallerle doludur ki, Allah-u Tealâ'nın emrine itaat edilmesi halinde, O'na ait, sadece kendisinin bildiği, Müslümanların hayal bile edemediği birçok yardım yolları vardır.

Nitekim; rüzgâr ve görülmez ordular **Hendek**'te devreye girmiş, müşriklerin kurdukları bütün çadırları ve kazanları devirip atmıştır. Yiyecekleri yemek ve sığınacakları barınakları kalmayınca, kaçmaya mecbur kalmışlardır. Hatta o zaman reisleri olan **Ebû Süfyân**, "Kaçın! Evvela ben kaçıyorum!" demek zorunda kalmıştır.

İlâhî şeriatların üzerinde durduğu üçüncü esası teşkil eden **"Mekârim-i ahlâk"** konusunda da Kur'an-ı Azîmü'ş-şân örneklerle doludur: Hidayetin tümü, Allah-u Tealâ'nın kitabında ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in sünnetinde mevcuttur. Kur'an-ı Kerim, hayatın bütün merhalelerini tanzime kefildir.

Nitekim insana, sahip olmasını emrettiği; "Aldatmama hainlik yapmama, cömertlik, kurban kesme, yardımlaşma, sabır ve şükür" gibi ruha ait güzel sıfatlarla, nehyettiği. "Kendini beğenme, gösteriş, haset ve kibir" gibi kötü sıfatlar, insanın kendi düzeniyle alâkalı bir tanzimdir.

Hanım ve çocuklarıyla nasıl geçineceğine dair de Kur'an-ı Kerim, en kâmil muameleyi açıklamıştır ki, bunun en açık örneği:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ امَنُوا لاَتُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلاَ اَوْلاَدُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ ... (٩)) **"Ey inananlar! Mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın!"** *(Münâfıkûn Sûresi:9'dan)* ayet-i kerimesidir.

Çünkü Allah-u Tealâ, insanın, çocukları ve hanımı yüzünden bazı günahlara düşeceğini bilmektedir. Bu yüzden:

(اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلاَدِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ ... (١٤)) **"Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşmanlar vardır, onlardan sakının!"** *(Teğâbün Sûresi:14'den)* buyurarak, evvela onları, gerekmeyen şeylere düşmemeleri için, sakınmaları gerektiği hususunda uyarmış, ikinci olarak ise;

(... وَاِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٤)) **"Eğer affeder, görmemezden gelir ve bağışlarsanız, şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, ziyade acıyıcıdır!"** *(Teğâbün Sûresi:14'den)* kavl-i şerifiyle, bazı yanlışlar yapmaları durumunda, onlara iyi davranmalarını tavsiye etmiştir.

Kur'an-ı Kerim bize, dosta düşmana nasıl muamele edeceğimizi de bildirmiştir. Nitekim:

(مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ اَشِدَّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ... (٢٩)) **"Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Onunla birlikte olanlar, kâfirlere karşı çok şiddetli, aralarında çok merhametlidirler..."** *(Fetih Sûresi:29'dan)*,

(...فَسَوْفَ يَاْتِ اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ ... (٥٤)) **"Yakında Allah, kendisinin sevdiği ve kendisini seven, müminlere karşı çok yumuşak, kâfirlere karşı çok sert bir kavim getirecektir..."** *(Mâide Sûresi:54'den)* gibi ayet-i kerimeler, Müslümanın sahip olması gereken sıfatın, "Müslüman kardeşine

karşı tevazulu, düşmanına karşı çok katı" olmasından ibaret bulunduğunu beyan etmektedir. Nitekim Allah-u Tealâ Habibine, Müslümanlar hakkında:

(وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢١٥)) **"Sana uyan müminlere karşı, kanadını ger!"** *(Şu'arâ Sûresi:215),*

(وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ... (١٥٩)) **"Eğer sen, kalbi katı ve sert olsaydın, elbette etrafından dağılırlardı."** *(Âl-i İmrân Sûresi:159'dan)* buyururken, kâfirler hakkında:

(جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ... (٧٣)) **"Kâfirler ve münafıklarla cihad et, onlara sert davran!"** *(Tevbe Sûresi:73'den)* buyurmaktadır ki, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'de bulunanların cemisi, dünyevî ve uhrevî bütün menfaatleri temin etmesi için insana, takip edeceği yoldaki işaretleri göstermektedir.

İşte İslâm dini budur, ona sarılanların şânı da böylecedir! Fakat "İslâm hayata nizam getirmiyor, hayatın tavrı çok değişmiştir, dünya ilişkilerini tanzim, batılı kefere-i fecerenin yaptığı şekilde birtakım yeni nizamlar kurmaya muhtaçtır." diyenler, kendilerine Müslüman ismini verseler de, basîretleri körelmiş yarasalardır.

Bu yüzden onlar Müslüman geçinseler de, Allah-u Tealâ'nın yardımına mazhar olamazlar. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(... وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ... (٤٠)) **"Elbette Allah, kendisine yardım edene yardım eder!"** *(Hac Sûresi:40'dan)* buyurduktan sonra, bu yardımı vaadettiği kimseleri tarif sadedinde:

(الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ... (٤١)) **"Onlar ki, kendilerine yeryüzünde imkân verdiğimizde, namazı hakkıyla kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emreder, kötülükten nehyederler."** *(Hac Sûresi:41'den)* buyurmuştur.

Yeryüzünde imkân ve iktidar bulduklarında dinin nişanlarını değiştirip, şeriatı zayi edenlere, yıkıcı fikirleri öne sürüp İslâm ahlâkını bozanlara, tabi ki Allah indinde bir yardım sözü yoktur. Artık bu kimselerin, kâfirlerin esareti altında kaldıklarında: "Hani biz Müslümandık, Allah'ın bize yardım sözü vardı, ne oldu?" demeye hakları yoktur.

Çünkü onların durumu; bir iş yapmak için birisiyle anlaşıp da, verilen işi yapmayan, sonra vakti geldiğinde işverene gidip de "Ücretimi ver!" diyene benzer. Tabi ki iş sahibi ona "Sen deli misin? Hiçbir şey yapmadığın halde, benden ne istiyorsun?" der.

İşte Allah-u Tealâ'ya isyan edip, düşmanlıkla karşısına dikilen, dininin nişanlarını değiştiren ve O'nun şeriatının dışında tâğûtî nizamlara başvuranların, Allah-u Tealâ'dan yardım beklemeleri, bir delilik, boşa heves ve hakikatleri tersine döndürme gayretinden başka bir şey değildir.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Sakının ki, rahmet olunasınız."** kavl-i şerifi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Bir önceki **"İttibâ'"** ve buradaki **"İttikâ"** emirleri, Kur'an-ı Kerim'e uyulma durumunda, bütün hayırlara ulaşılacağına dair bir teşvik, çekişme ve karşı gelme halinde ise cehennem ateşiyle korkutulmaya dair bir tehdit ihtiva etmektedirler.

B) Cümle-i celileye birkaç türlü mana verilmiştir:

1- "Gönderdiği kitabıyla amel etmeme, sınırlarını aşma ve haramlarını helâl görme hususlarında, nefislerinizi azaba düşürmemek için, Allah'tan korkun!" manasına göre; Allah-u Tealâ'dan ittika emredilmektedir. *(Taberî)*

2- Tefsirlerin ekserisinde geçen: "Ona muhalefetten kaçının, yasaklarından sakının!" şeklindeki manalara göreyse ittikası emrolunan şey, Kur'an-ı Kerim'dir. *(Vâhidî, Beğavî, Hâzin, Nesefî, Âlûsî)*

3- "Hak dini tatbik etmekten ibaret olan "Takva"ile muttasıf olun!" manasına göre mef'ûl ve müteallâk istemez.

C) "Ola ki rahmet olunursunuz!" cümle-i celilesi de birkaç türlü tefsir edilmiştir:

1- "İlâhî rahmeti umarak, Kur'an-ı Kerim'e muhalefetten sakının!"

2- "Rahmet olunasınız diye sakının!" cümlesinin manası; "Takvadan maksadınız, Allah'ın rahmetine ulaşmak olsun!" şeklindedir.

3- "Ona muhalefetten sakının ki, takvanıza karşılık rahmete mazhar olasınız!" *(Fahrurrâzî, Hâzin, Âlûsî)*

4- Allah-u Tealâ, ittibayı emrettikten sonra, ittikayı emretmiştir. Zira ittiba, bazen zahirle sınırlı kalabilir. Takva ise, iç âlemi doğrultmaya yöneliktir.

Aslında takva; tehlike şiddetli ve kurtuluş zahmetli olduğu yerlerde, ihtiyatı elden bırakmayarak her sakıncalı şeyden korunmaktır. Buna göre burada: "İçinizden korkuyu eksik etmemeye çalışın ki, güvenin verdiği rahatlığa düşmeyip, bu korku sizi, Kur'an-ı Kerim'e içli ve dışlı tam manasıyla ittibaya, daha ziyade sevkedici olabilsin!

Ta ki, bu sayede sizin durumunuz, büyük hediyelerle ikrama mazhar kılınması umulan kimselerin hali gibi olsun." şeklinde ince bir mana düşünülebilir. *(Bika'î)*

Bazı müfessirler tarafından nakledilen: "Kur'an-ı Kerim'e ittibayı, kendinizle, Allah'ın gazabı arasında bir siper ve kalkan yapın!" manası da, yukarıda zikredilen manaya münasip düşmektedir.

5- Kur'an-ı Kerim'in lafzının tahrifden korunmuş olduğu gerçeği sabit olduğundan, "Kur'an-ı Kerim'in tahrifinden sakının, ta ki rahmeti râcî olasınız da azap olunmayasınız!" şeklindeki mana, "Manaları, maksatların dışına hamletmeyin!" diye anlaşılmalıdır. *(Kurtubî)*

Nitekim günümüzde birtakım İlâhiyât mensuplarının, Kur'an-ı Kerimin manalarını ne şekilde tahrif ettiklerini açıkça müşahede etmekteyiz ki, bu manaya göre, tevbe edip, gizledikleri hakikatleri açıklamadıkça onların, rahmet-i İlâhiye'ye nailiyetten hiçbir recâ ve ümitleri kalamaz.

D) Mehâyimî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile, bu cümle-i celilede: "Bir kişi, Rabbine kavuşacağına iman sahibi olsa da, hükmü neshedilmiş olan Tevrât, İncîl vesair kitaplara uymakla, rahmete mazhar olamaz." manasına bir işaret bulunmaktadır ki, buna göre bir önceki iki cümle-i celilenin manası:

"Tevrât'ın hükümlerini neshetmesi hususunda **Kur'an'a tabi olun** ve onun dışındakiler mensûh (hükümsüz) olduğu için, onlara uymaktan **sakının!**" şeklinde değerlendirilir. *(Mehâyimî, Mazharî)*

E) Cümle-i celilede geçen (لَعَلَّ) harfinde bir recâ ve ümit mevzuubahisse de bu, kul canibinden düşünülmelidir. Çünkü Allah-u Tealâ, ümit verdiği yerde, mutlaka umulanı gerçekleştirir.

Nitekim insan, bir kişiden ümitli olduğu zaman: "Belki filan kişi bana şunu verir!" diyebilir. Fakat kendisine ümit bağlanan eloğlu, bir şeye kızıp vazgeçebilir, yahut yapmak ister, güç bulamayabilir. Ama Allah-u Tealâ ile ilgili beklentiler hakkında, hele bir de O'nun vaadiyle olması halinde, asla bir aksama ve geri kalma düşünülemez. *(Şa'râvî)*

F) Burada **Şa'râvî** *(Rahimehullah)*ın da beyanı vechile; "On emr"in Tevrât'ta mevcudiyetini **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallahu Anh)* da ikrar etmiştir. Yahudiler bu konuya çok önem verip, her yolla bunu neşretmişlerdir. Ancak üzerinde durulması gereken konu şudur:

Tevrât'ın indirilişi zamanında mevcut olan israîloğullarından, **Musa** *(Aleyhisselâm)*a inanıp, kitabıyla amel edenlerin kurtulmuş oldukları hakkında bir şüphe yoktur. Ancak Resûlullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in gelişi zamanına rastlayanlardan istenen, ona iman etmeleridir. Çünkü Tevrât onlara, ileride gelecek bir Resul bulunduğunu ve ona inanmamaları halinde nimetin, üzerlerine tamamlanmayacağını açıkça bildirmiştir.

Ne zaman ki Resûlullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* son risaletle gelmiş, **Abdullah ibni Selâm** *(Radıyallahu Anh)*gibi zatlar da ona güzelce uymuşlardır, işte onlar hakkında nimet tamamlanmıştır. Fakat **Kâ'b ibni Eşref** *(Le'anehullah)* gibi, ona inanmayanlar, günümüz Yahudileri dahil, tümüyle nimetten ve cennetten kendilerini mahrum etmişlerdir.

Nitekim biz, Resûlullah** (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)**e inanıp tabi olmayan Yahudi ve Hristiyanların cennete giremeyeceğine dair aklî ve naklî delilleri Bakara Sûresinin 62. ayet-i kerimesiyle, Mâide Sûresinin 69. ayet-i kerimesinin izahlarında (R.F:1/367-371, 7/345-359) genişçe zikretmişizdir.

G) Bazı ulemanın beyanı vechile; bu cümle-i celilelerde, "Kur'an-ı Kerim'e ittiba ve muhalefetinden ittika"nın emredilmesi, bu hedefler gerçekleşebilmesi için, Kur'an-ı Kerim'i öğrenip öğretmenin farz olduğuna delâlet eder. Ancak herkesin namaz kılacak kadar öğrenmesi farz-ı ayn olduğu gibi, bu mesele her mükellef üzerine bizzat teayyün etmeyip, toplum üzerine farz-ı kifâye olarak terettüp eder.

Dolayısıyla ilim ehlinin, Kur'an-ı Kerim'in tefsiri, izahı ve ahkâmının beyanıyla meşgul olup, insanların da bu ilimlere tâbi olması, herkesten bu sorumluluğu kaldırır.

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Kullara kitap indirmesi, Allah-u Tealâ'nın onlara dini vacip kılmayı gerçekleştirmesidir. Hitabı dinlemekten geri kalan bir kul, tabi ki kitabı okumakla teselli bulacaktır. Kur'an-ı Kerim'in kıraatında kâmil manada yaşantıyı ve ünsiyeti bulamayan kişi, elbette Kur'an-ı Kerim'in hakikatini değil de resmini okumaktadır.

İBNİ ARABÎ:

İşte bizim indirdiğimiz bu kitap, halis tevhide hidayet, dosdoğru yola irşaddan ibaret meziyetleriyle en yakın yoldan en üstün kemâl derecesine ulaştırması sebebiyle **çok mübarektir. O halde ona uyun** ve Allah-u Tealâdan gayri, kendi sıfatlarınız ve zatlarınız dahil herşeyden **sakının ki,** sizlere nasip edilen vücûd-u mevhûb sebebiyle, billah ve fillah istikamet rahmetiyle **merhamet olunasınız!**

NÎSÂBÛRÎ:

Sana indirdiğimiz bu kitap mübarektir ki onun bereketi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kalbine indirilerek, onun ahlâkının, Kur'an-ı Kerim'le bütünleşmesinden ibarettir.

NAHCUVÂNÎ:

Bu Kur'an-ı Kerim, kütüb-ü sâlifenin maksatlarını tamamlayıcı, hüküm ve hikmetlerini tervîc edici olarak **indirdiğimiz bir kitaptır** ki, iman edip tasdik edenler için çok faydalı, bereketli, hayırlı ve **mübarektir.**

Ey tevhid-i Zâtî cânibine müteveccih olanlar! O'nun bütün emirlerine imtisal edip, umum yasaklarından kaçınarak **O'na uyun ve** O'nu inkâr, kendisini ve indirildiği zatı tenkitten **sakının ki, rahmet olun**arak manevî keşfiniz açılsın da, tevhidin uçsuz bucaksız fezasına ulaştırıla**sınız!**

RUHU'L-BEYAN:

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de verilen işarî manaya göre;

"Habibim! O Kur'an-ı Kerim, senin hakkında mübarektir ki, onun sana olan bereketi, senin kalbine indirilerek ahlâkın Kur'an haline getirilmiştir. Ümmetin hakkında da mübarektir. Çünkü o, kendisine yapışmaları halinde onları Rablerine ulaştıracak bir ip mesabesindedir."

Artık akıllı kişi, Kur'an-ı Kerim ile amel etmeli ve imkanı nispetinde başkalarını da bu yola teşvik etmelidir. Çünkü onun teşvikiyle Kur'an-ı Kerim'e dönen kişiye, Vehhâb olan Allah-u Tealâ'dan gelecek sevaplara, kendisi de ortak olur.

Ruhların gıdası olan Kur'an-ı Kerim'den yüz çeviren kişi, bedenlerin gıdası olan şeker şerbetinden uzak duran gibidir. Kur'an-ı Kerim'in, ulema tarafından tefsir edilen bir zahiri bulunduğu gibi, ehli tahkik tarafından incelenen bir batınî yönü de mevcuttur. Herkes, meşrebini bilmiştir.

Kur'an-ı Kerim hakikat âleminden inince, bütün levhalara özellikle bu âlemin levhasına hatta ey insan; senin varlık levhana yazılmıştır. Sonra onu okuyup anlayabilmek için, o levhaların her birine kabiliyetler tevdi edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'den asıl maksat; onunla amel etmek ve ahlâkını takınmaktır. Yoksa sadece zahirî okunuşunu gözetmek ve mahreci düzeltmek değildir.

Şu söz ne güzel söylenmiştir:

« نَقْدِ عُمْرَشْ زِ فِكْرَتِ مُعَوَّجْ * خَرَجْ شُدْ دَرْ رِعَايَتِ مَخْرَجْ
صَرْفْ كَرْدَشْ هَمَه حَيَاتِ سَرَه * دَرْ قِرَآتِ سَبْعَه وَعَشَرَه »

"Eğri düşüncenden dolayı ömrünün nakdi,
Mahreçlere riayetle boşuna geçti.
Senin gibiler, hayatının tümünü,
Seb'a ve Aşere kıraatlarına sarfetti!"

Hâfız *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki:

« عَشْقَتْ رَسَدْ بِفَرْيَادْ گَرْ خُودْ بِسَانِ حَافِظْ * قُرْآنْ زِبَرْ بِخَوَانِى دَرْ چَارْ دَه رِوَايَتْ »

"Hafız gibi, Kur'an'ı ondört rivayet üzere,
Okusan bile, feryadına aşk erişir ancak!"

"Sûdî Şerhi"nde beyan edildiği üzere mana: "Yedi kıraatı ondört rivayetle ezber okusan bile, bu yolla Allah-u Tealâ'ya ulaşamazsın. Allah-u Tealâ'ya ulaşmanın yolu ancak aşk ve muhabbettir. Yoksa bu üslûp üzere Kur'an-ı Kerim'i okuyanların, evliyaullahtan olmaları gerekirdi." şeklindedir. *(Şerh-i Dîvân-ı Hâfız Hamişi:1/255)*

Ukbe ibni Âmir *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٢٢ – عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ جُعِلَ الْقُرْآنُ فِى إِهَابٍ ثُمَّ أُلْقِىَ فِى النَّارِ مَا احْتَرَقَ »

222 - **"Kur'an bir deriye konulup sonra ateşe atılsa, yanmaz!"** *(Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an:1, No:3192, 2/888, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17370, 6/133)*

Kadî Beyzâvî *(Rahimehullah)* şöyle demiştir:"Kur'an yazılıp bir deriye konsa, sonra ateşe atılsa, Kur'an'ın bereketiyle ateş o deriye dokunmazsa, ya onu ezberleyip okumaya devam eden mümine, ateş nasıl dokunabilir?"

Bu hadis-i şerif hakkındaki diğer bazı malumat; tefsirimizin mukaddimesinde** (R.F. 1/32) **zikredilmiştir. Mütalâasında fayda vardır!

Hazreti Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٢٢٣ – قَالَ عَلِىٌّ (رضى الله عنه): « مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَهُوَ قَائِمٌ فِى الصَّلاَةِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ مِائَةُ حَسَنَةٍ . وَمَنْ قَرَأَهُ عَلَىٰ غَيْرِ وُضُوءٍ فَعَشْرُ حَسَنَاتٍ »

223 - **"Kur'an'ı namazda ayaktayken okuyana, her harfine karşılık yüz hasene vardır. Abdetsiz okuyana ise, on hasene vardır."** *(Zebîdî, İthâf:10/471, Bu hususta uzun bir rivayet için bakınız! R.F. 1/43)*

Rivayet edildiği üzere; Kur'an-ı Kerim'i çok okuyan salih bir kişi vefat edeceğinde, ona tevhid telkin edildiği her vakit, besmele çekerek Taha Sûresi'nin başından başlayıp, Kelime-i tevhid bulunan 8. ayet-i kerimesine kadar okuyordu. Tevhid telkin edilişinin her defasında, bunu tekrarlayarak neticede bu ayet-i celileyi okurken vefat etti. İşte bundan da anlaşıldığı üzere ölüm, her şahsı, yaşadığı hal üzere bulur.

Bir adam Allah-u Tealâ'dan gafil olarak, zararlı otlar satmakla geçiniyordu. Vefat edeceği zaman, kendisine tevhid telkin edildiğinde: "Bir demet bir kuruş!" diyerek vefat etti.

Allah-u Tealâ'dan, bizleri İslâm üzere ölmeye muvaffak kılmasını dileriz.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Kur'an-ı Kerim'in, Allah-u Tealâ tarafından indirilmiş mübarek bir kitap olup, inceden inceye düşünülmesiyle ilgili diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ ... (٩٢) ﴾

"İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." *(En'am Sûresi:92'den)*

﴿ وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ ... (٥٠) ﴾

"İşte bu (Kur'an-ı Kerim)**, bizim indirdiğimiz mübarek bir zikirdir..."** *(Enbiya Sûresi:50'den)*

﴿ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ (٢٩) ﴾

"(Bu Kur'an-ı Kerim) mübarek bir kitaptır ki, ayetlerini iyice düşünsünler ve akıl sahipleri ögüt alsınlar diye, onu sana indirdik." *(Sâd Sûresi:29)*

﴿ اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوْبٍ اَقْفَالُهَا (٢٤) ﴾

"Onlar, Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı, yoksa kalpler üzerinde, kilitleri mi var?" *(Muhammed Sûresi:24)*

Kur'an-ı Kerim'e uyma emri:

﴿ اتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ... (٣) ﴾

"Size Rabbinizden indirilene uyun!.." *(A'raf Sûresi:3'den)*

﴿ وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ... (٥٥) ﴾

"Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an-ı Kerim'e) **uyun!"** *(Zümer Sûresi:55'den)*

اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ (١٥٦)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (156)

O Kur'an-ı Kerim'i biz ne için indirdik? (اَنْ تَقُولُوا) **demeyesiniz için,** ne demeyesiniz için? (اِنَّمَآ اُنْزِلَ) **ancak indirildi,** ne? (اَلْكِتَابُ) **kitap,** kim üzerine? (عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ) **iki taife üzerine,** kimden önce? (مِنْ قَبْلِنَا) **bizden önce,** (وَاِنْ كُنَّا) **muhakkak biz idik,** neden? (عَنْ دِرَاسَتِهِمْ) **onların okumalarından,** kimler idik? (لَغَافِلِينَ) **elbette gafil kimseler idik.**

Cümle-i celile'nin irab bakımından terkîbi:

1- (اَنْ تَقُولُوا) cümlesi, **Kûfe**'lilere göre; (لِاَنْ) harfi takdiriyle, bir önceki ayet-i celilede geçen (اَنْزَلْنَا) fiilinin delâlet ettiği mukadder bir âmilin, mef'ûlün lehi olmak üzere mahallen mensuptur ki takdir: (اَنْزَلْنَاهُ لِاَنْ لَاتَقُولُوا) şeklindedir. **Basra**'lılara göreyse, bir muzaf hazfı üzere takdir: (كَرَاهَةَ اَنْ تَقُولُوا) şeklindedir.

2- (اِنَّمَا) terkibindeki (مَا) harfi, "Kâffe" olup, (مِنْ قَبْلِنَا) cümlesindeki (مِنْ) harfi, (اُنْزِلَ) fiiline müteallîktır.

3- (وَاِنْ كُنَّا) cümlesindeki (اِنْ) harfi, muhaffefe olup, ism-i, mahzuf, (نَا) zamiridir.

4- (عَنْ دِرَاسَتِهِمْ) cümlesindeki (عَنْ) harfi, kendisinden sonra gelen (لَغَافِلِينَ) cümlesine müteallîktır.

5- (لَغَافِلِينَ) cümlesinin başındaki (لَاَمْ) harfi, "(اِنْ)i muhaffefe"yi "(اِنْ)i nâfiye"den ayıran "lâm-ı fârika"dır.

MEÂL-İ ŞERİF

(Biz, o kitabı) **"Kitap ancak bizden önceki iki taifeye** (Yahudi ve Hristiyanlara) **indirildi, biz ise onların okumasından gerçekten habersizlerdik." demeyesiniz diye** (indirdik).

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, Kur'an-ı Azîmü'ş-şân'ı mübarek olarak indirdiğini beyan edip, ona ittibayı ve muhalefetinden sakınmayı emrettikten sonra bu ayet-i kerimeyle, Kur'an-ı Kerim'i inzâlinden gayesini açıklamıştır ki o da; kulları üzerine huccet-i bâliğa ikame ederek, Kur'an-ı Kerim'in nüzûlünden sonra kimsenin özür dilemek için, tutunacağı bir bahane bulamamasıdır.

Sebeb-i nüzûl:

İmam-ı Mukatil *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; **Mekke** kâfirleri: "Allah, Yahudi ve Hristiyanları kahretsin! Nasıl da peygamberlerini inkâra yeltendiler. Vallahî bize bir uyarıcı ve kitap gelseydi, elbette onlardan daha hidayet üzere olurduk." dediler. İşte bunun üzerine bu ayet-i celile nâzil oldu. *(Tefsîr-u Mukatil, Bahru'l-ulûm, Zâdü'l-mesîr)*

Ayet: 156

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا) **"Kitap ancak bizden önceki iki taifeye indirildi, demeyesiniz diye"** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Müşrikler, putperestliklerini meşrû göstermek için, makbûl-merdûd her türlü bahaneyi ortaya atıyorlardı. Özellikle Hristiyanlar arasında, **Meryem** ana heykeli gibi bazı taşları kutsal sayanlar mevcutsa da, Yahudi ve Hristiyanların geneli, taşlara tapmıyorlardı.

Arap beldelerinde Yahudi ve Hristiyanların durumu, güzel ahlâk, övgüye şayân tarih, son derece dindarlık gibi birçok yönden, cahiliyet ehlinin hallerinden çok daha mükemmel idi.

Kitap ehlinin kavuştuğu maddî ve manevî üstünlüklerle, ahiret beklentilerini gören putperestler, onlara geldiği gibi, kendilerini hidayete erdirecek bir kitaba mazhar olmadıkları illetiyle, bu batıl âdetlerini sürdürüyorlardı. İşte bu ayet-i kerimesiyle Allah-u Tealâ, onların bu bahanelerini ortadan kaldırmış oldu.

2- Vâhidî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bütün müfessirler, ayet-i kerimedeki hitabın, **Mekke** ehline ait olduğunu söylemişlerdir ki, onlar bu sözü, bu ayet-i kerime nâzil olduğunda söylemiş de olabilirler, nitekim:

(فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَآ اُوْتِيَ مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ مُوسٰى ... (٤٨)) **"Kendilerine tarafımızdan hak geldiğinde, 'Musa'ya verilenin misli ona niye verilmedi?' dediler"** *(Kasas Sûresi:48'den)* kavl-i şerifi, bunu açıklamaktadır.

Onların, bu ayet-i kerimenin nüzûlü vaktinde bu sözü sarfetmemiş olup, sonradan söylemelerinin, beklenen bir şey olması da ihtimal dahilindedir. Her halükârda onlara, komşuları olan Yahudi ve Hristiyanlardan her sahada geri kalmaları konusunda bir tenkit yöneldiği zaman, o anki duruma uygun olarak, bu sözü tekrar tekrar söylemiş olmaları muhtemeldir.

3- Zeccâc *(Rahimehullah)*ın bazı ulemadan nakline göre; bu cümle-i celilenin manası: "Biz bu kitabı, onların hucceti kesilsin diye indirdik." demektir.

Gerçi bütün huccetler ancak Allah-u Tealâ'ya mahsus olup, kimsenin Allah-u Tealâ aleyhine bir hucceti söz konusu olmasa da, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den önce indirilen kitaplarda, bazı huccetler mevcuttu.

Çünkü Allah-u Tealâ'nın, yaratıklarını başıboş bir şekilde huccetsiz olarak bırakması düşünülemezdi. Velâkin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e özel bir kitabın indirilmesi, hiç şüphesiz ki, daha ziyade bir beyan ve nihâî manada bir huccet oldu. Zira evvelce müşrikler, "Allah'tan, bize özel bir kitap ve peygamber gelmediği için, yapıp yapmadığımız şeylerde, aleyhimize bir sorumluluk olamaz.

Çünkü biz, kendisine uyacağımız bir kitaba sahip olarak, birtakım emir ve nehiylere muhatap değiliz. Bu yüzden Allah'ın hucceti, ancak bizden önce kendilerine kitap indirilmiş olan iki taifeyi alâkadar eder" demekteydiler.

İşte Mevlâ Tealâ, bu ayet-i celilesiyle, Arap kâfirlerine ve özellikle o zaman mu'ânid durumda olan Kureyş müşriklerine şöyle buyurmuş olmaktadır: "Ey Arap milleti! Bu Kur'an, size karşı bir huccet olarak indirilmiştir ki, artık 'Tevrât ve İncîl, başka dille bizden başkalarına indirilmiştir, biz ise bunu anlamamaktayız.' diyemeyesiniz. İşte size, kendi lisanınızla, sizden birine indirilen bir kitap gelmiştir." *(Zeccâc, Me'âni'l-Kur'an, Taberî, Câmi'u'l-beyân, Ebû Hayyan)*

4- Cümle-i celilede geçen **"Kitap"** tabirinden maksat; Tevrât, İncîl ve Zebûr'a şamil olan cins manasıdır. Sadece Tevrât olduğunu söyleyenler de olmuştur. Zira Tevrât, Hristiyanların da kaynak kitabıdır ki bu, günümüz Hristiyanları indinde de böylece bilinmektedir.

5- Cümle-i celilede geçen: **"İki taife"**den maksat; **İbni Abbas, Hasen, Mücahid, Katâde, Süddî** ve **İbni Cüreyc** *(Radıyallahu Anhum)* gibi birçok müfessirden nakledildiği üzere; Yahudi ve Hristiyanlardır.

Bundan anlaşıldığına göre; "Ehl-i kitap" tabiri, ancak Yahudi ve Hristiyanlar hakkında kullanılır, Mecûsîler, ehl-i kitap sayılmaz. Çünkü onlar da ehl-i kitap olsalardı, üç taifeden bahsedilmesi gerekirdi. Halbuki Allah-u Tealâ, **"İki taife"**den bahsetmiştir.

6- **Mâtürîdî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Tevrât ve İncîl'in nüzûlü vaktinde, Yahudî ve Nasrânî isimleri mevcut değildi. Bu isimler ancak, sonradan meydana gelen hadiseler sebebiyle onlara takıldı. Bu yüzden diğer milletler, kitabın iki taife üzerine indirildiğini bilmekteydiler. *(Ebû Hayyan)*

7- Mevlâ Tealâ'nın bu ayet-i celilede, müşriklerin bu sözleri söylememesi için Kur'an-ı Kerim'i indirdiğini beyan etmesine rağmen, onların bu sözleri söylemiş olmalarında şaşılacak bir şey yoktur.

Zira Kur'an-ı Kerim indirilmeseydi, onlar bu sözlerinde haklı olabilirlerdi. Fakat kendi lisanlarında bir kitap inmesinden sonra, artık öne sürecekleri bir bahaneleri kalmamıştır. Dolayısıyla burası: "Sizin, kıyamet günü bu sözlerinizde haklı çıkmanızı ve bize karşı huccet ortaya koymanızı istemediğimizden, size bu kitabı indirdik!" şeklinde anlaşılmalıdır. *(İbni Vehb)*

Elmalılı merhûmun izahı vechile; geride tafsil edilen umumî hükümleri natık olan bir kitabın, şu veya bu kavme indirilmiş olması, o kitabın onlara ait olmasını ve o hükümlerle sadece onların mükellef olmasını icap etmez.

Gerçi kitabın inişinden asla haberdar olmamak, bir nevi mazeret teşkil ederse de, Yahudi ve Hristiyanlara Tevrât ve İncîl'in indiği duyulup yaygınlaştıktan sonra: "Biz o kitabın dilini bilmiyoruz, okuyup anlayamayız, içeriğine vâkıf değiliz!" diye özür beyan etmek de caiz olmaz.

Bir kitabın indiği işitildikten sonra, herkesin onu tahsil etmesi ve umumî hükümlerine vukuf peydâ edebilmesi mümkündür. En azından bir millet içinde o kitabın dilini ve anlaşılması için gerekli olan şartları, mümkün mertebe tahsil ederek, diğerlerine de şifâhen veya tahrîren (sözlü veya yazılı olarak) tebliğ edenler bulunabilinir.

Arap müşrikleri arasında, geride bahsi geçen hükümleri muhtevî bulunan semâvî kitaplardan bir veya iki kitabın, daha evvel iki kavme nâzil olmuş bulunduğu ve bu suretle Yahudî ve Nasrânî'lerin ehl-i kitap oldukları maruf ise de, tabi ki onlar, genel manada bunların umumî hükümlerinden gafil ve bîhaber bulunuyorlardı.

*Zaten cümle-i celilede geçen: **"Gaflet"** tabiri; kafayı vermemekten hasıl olan dalgınlık anlamına gelmektedir ki, bu kelimenin bu ayet-i kerimede olduğu gibi (عَنْ) harfiyle isti'mali, "Bile bile terketmek" manasına gelir. Buna göre, müşriklerin sözlerini nakleden cümle-i celile: "Biz, onların kitaplarının ihtiva ettiği meselelere önem vermedik ki, gösterdiği yola uyalım!" şeklinde anlaşılabilir.*

Bu gaflet ve habersizlik, onlar için esas itibarıyla müşriklikte ısrar noktayı nazarından bir mazeret olmamakla beraber, okuyup yazmaları bulunmayan ve mektep medrese görmemiş ümmî bir toplum olmaları nedeniyle, Arap müşriklerinin ekseriyetine nazaran, bu bilgisizliklerinde bir nevi mazeret şüphesi bulunabilirdi.

İşte bütün âlemlere feyz-ü bereket ve ta'mîm-i rahmet için inzâl buyrulan Kur'an-ı Kerim'in Arapça olması, o çetin azap günü olan yevm-i kıyamette, bu gibi mazeretlere imkân bırakmamak ve onun indiği işitildikten sonra öğrenip öğretimiyle meşgul olmayıp, hükümlerinden gaflet etmenin, ind-i İlâhî'de bir mazeret teşkil etmeyeceğini, kat'î surette anlatmak gibi yüce bir hikmeti de zımnında bulundurmaktadır.

İKİNCİSİ: (وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِيْنَ) **"Biz ise onların okumasından gerçekten habersizlerdik."** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Cümle-i celilede geçen (دِرَاسَتْ) kelimesi, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; "Tilâvet (kıraat ve okuma)" manalarına gelmektedir ki bu, ezberlemek yahut iyi düşünmek için tekrarlayarak okumaktır. *(Buharî, Tevhîd:55, 6/2745)*

2- Müşriklerin, bu sözleriyle hangi konudan gafil olduklarını kastettikleriyle ilgili iki görüş vardır:

A) Onların bundan kastı; özellikle tevhid inancı hususunda ehl-i kitabın okudukları ayetleri, lisan uyuşmazlığından dolayı anlamadıklarının beyanıdır ki, bu yüzden kendilerinin, kurtuluşlarına sebebiyet verecek ilimleri öğrenme imkânına sahip olamadıklarını iddia etmekteydiler.

B) Şeyhulislâm Ebussuud *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; burada özellikle geride zikredilen ayet-i kerimelerde geçen "On emr"in ihtiva ettiği hükümler kastedilmiş olabilir. Zira onlar, hiçbir asırda değişmeyen, âdemoğullarının tümüne şamil hükümlerdir.

Böylece şu da anlaşılmış olmaktadır ki; **Mekke** müşrikleri, iki kitapta bulunan hükümleri tatbikle memur olmadıkları halde, bu şekilde mazeret beyan etmişlerdir. Çünkü o kitaplar, bütün ümmetleri kapsayan mezkûr hükümleri ihtiva etmekteydiler.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'in kendilerine inzâliyle, mazeretlerinin kesilmesi, Kur'an-ı Kerim'in, sadece diğer hükümleri beyanı sebebiyle değil onlarla birlikte bu hükümlere de şamil olduğundandır. *(İrşâdü'l-akli's-selîm, Âlûsî)*

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, kullarının mazeretlerini gidermek için onlara kitap indirip, peygamber gönderdiğini bildiren diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ... وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا (١٥) ﴾

"...Biz, resul göndermedikçe azap ediciler değiliz." *(İsrâ Sûresi:15'den)*

« وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى (١٣٤) »

"Eğer biz, bundan (Kur'an'dan) **önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki: 'Ey Rabbimiz! Bize bir elçi gönderseydin de, zelil ve rüsvay olmadan önce senin ayetlerine uysaydık' diyeceklerdi"** *(Tâhâ sûresi:134)*

﴿ وَلَوْلَآ اَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٤٧) ﴾

"Ellerinin takdim ettiği sebebiyle (bizzat kendi yaptıklarından dolayı) **kendilerine bir musibet gelerek: 'Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, ayetlerine uyarak müminlerden olsaydık ne olurdu?' diyecek olmasalardı,** (sana bu kitabı indirmezdik!)." *(Kasas Sûresi:47)*

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ (١٥٧)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (157)

(أَوْ تَقُولُوا) **Yahut demeyesiniz için,** ne demeyesiniz? (لَوْ أَنَّا) **eğer gerçekten biz,** (أُنْزِلَ) **indirilmiş olsaydı,** kim üzerine? (عَلَيْنَا) **bizim üzerimize,** ne? (الْكِتَابُ) **kitap,** (لَكُنَّا) **elbette biz olurduk,** nedir olurduk? (أَهْدَىٰ) **daha ziyade hidayette,** kimlerden? (مِنْهُمْ) **onlardan,**

Mevlâ Tealâ, onların söylemeleri beklenen söze karşı şöyle cevap buyurdu: Eğer siz kendiniz hakkında yapmış olduğunuz bu iddianızda doğru sözlüler iseniz, (فَقَدْ جَاءَ) **muhakkak gelmiştir,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (بَيِّنَةٌ) **apaçık büyük bir delil,** kim tarafından gelmiştir? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbiniz tarafından,** daha ne gelmiştir? (وَهُدًى) **büyük bir hidayet,** daha? (وَرَحْمَةٌ) **büyük bir rahmet,** (فَمَنْ) **artık kim,** nedir? (أَظْلَمُ) **daha zalimdir,** kimden? (مِمَّنْ) **o kimseden ki,** (كَذَّبَ) **yalanladı,** neyi? (بِآيَاتِ اللَّهِ) **Allah'ın ayetlerini,** daha? (وَصَدَفَ) **yüz çevirdi,** neden? (عَنْهَا) **onlardan,**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَقَدْ جَاءَ) terkibindeki (فَ) harfi, mukadder bir şartın cevabının rabıtası olup, takdir: (إِنْ صَدَقْتُمْ فِيمَا كُنْتُمْ تَعُدُّونَ مِنْ أَنْفُسِكُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ) "Eğer siz, kendiniz hakkında saydıklarınızda doğru sözlüyseniz, muhakkak size gelmiştir." şeklindedir.

2- (بَيِّنَةٌ) kelimesi ve kendisinden sonra gelen (هُدًى) ve (رَحْمَةٌ) kelimelerindeki tenvin, "Tefhîm" içindir.

3- (مِنْ رَبِّكُمْ) terkibindeki (مِنْ) harfi, (جَاءَ) fi'iline müteallik olabileceği gibi, (بَيِّنَةٌ) kelimesinin sıfatı olan bir mahzufa da müteallik olabilir ki takdir: (بَيِّنَةٌ كَائِنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ) şeklindedir.

4- (فَمَنْ أَظْلَمُ) cümlesindeki (فَ) harfi, isti'nâfiyye olup, (صَدَفَ) fi'ili, lazım ve müteaddî olarak iki türlü düşünülebilir:

a) Lâzım olmasına göre mana açıklanmıştır.

b) Müteaddî olmasına göre, mef'ûlü mahzuf olup takdir: (صَدَفَ عَنْهَا غَيْرَهُ) "Başkalarını, o ayetlere inanmaktan menetti." şeklindedir.

Cümle-i celilenin kelime manası:

(سَنَجْزِي) **Yakında cezalandıracağız,** kimi? (الَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يَصْدِفُونَ) **yüz çeviriyorlar,** neden? (عَنْ آيَاتِنَا) **bizim ayetlerimizden,** ne ile

cezalandıracağız? (سُوۤءَ الْعَذَابِ) **kötü azapla,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları sebebiyle? (يَصْدِفُونَ) **yüz çevirirler.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (سُوۤءَ الْعَذَابِ) terkibi, "Sıfatın mevsûfa izafeti" kabilinden olup, takdir: (اَلْعَذَابَ السَّيِّءَ الشَّدِيدَ) şeklindedir.

2- (بِمَا كَانُوا) terkibindeki (بِ) harfi, "Sebebiyyet" için olup, (مَا) harfi "Masdariyye"dir.

3- (يَصْدِفُونَ) cümlesi, (كَانَ) fiilinin haberi olmak üzere mahallen mensuptur.

MEÂL-İ ŞERİF

Yahut "Bize de kitap indirilseydi, muhakkak biz onlardan daha çok hidayet sahibi olurduk." dememeniz için (o Kur'an-ı Kerim'i size indirdik). **İşte muhakkak ki size Rabbinizden apaçık büyük bir delil, büyük bir hidayet ve ulu bir rahmet gelmiştir.**

Artık Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kimdir? Muhakkak biz, ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri sebebiyle kötü bir azapla cezalandıracağız.

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, Kur'an-ı Kerimin indirilme gayesi olarak, müşriklerin, ehl-i kitabın derslerine vâkıf olmadıklarını öne sürmelerine karşı, onlar aleyhine bir delil ortaya koymayı murat ettiğini beyandan sonra, bu ayet-i kerimesiyle onların:

"Evet! Biz iki taifeye kitap indirildiğinden haberdardık ve onların okudukları hükümlerden gafil değildik. Bilakis bazı vasıtalarla önemli meseleleri de bilmekteydik. Fakat bir kitaba uymak, ancak kendisine yazılan hakkında gerekli olduğundan, biz ona uymadık. Velâkin bize bir kitap indirilecek olsaydı, elbette onlardan daha doğru olurduk!" demelerine karşı, başka bir delil açıklamıştır.

Sebeb-i nüzûl:

Bir önceki ayet-i kerimede zikredilen sebeb-i nüzûl, bu ayet-i kerimenin de iniş sebebidir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّآ اَهْدٰى مِنْهُمْ) **"Yahut 'Bize de kitap indirilseydi, muhakkak biz onlardan daha çok hidayet sahibi olurduk.' dememeniz için"** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Bu cümle-i celile, müşriklerin ayrı bir bahane ortaya koymaları hususunda tedrîcî bir beyandır ki, **Zeccâc** *(Rahimehullah)*dan da nakledildiği üzere;

Ayet: 157

Bu sözde, Arapların, içlerinde gizledikleri; "Kendilerine güven, yüce işlere ulaşma beklentisi, zekîlikleriyle şımarma, zihinlerinin keskinliği, anlayışlarının çabukluğu ve lisanlarının fesahati" gibi vasıflara bir nevi işaret vardır.

Gerçekten de ümmî bir ümmet olmalarına rağmen, keskin zekâları ve güçlü hafızaları sebebiyle Kureyş, tarihî kıssalar, şiirler, hutbeler ve Arap tarihi hakkında derin bir bilgiye sahiptiler. Buna da çok güvenmekteydiler.

Bir de, o gün itibarıyla Yahudi ve Hristiyanların, birbirine düşman ve farklı inançlar taşıyan fırkalara bölünüp, hakkı batıldan ayıramayacak duruma düşmeleri, onların bu sözünü haklı çıkartmaktaydı.

Böylece onlar, kitaba mazhariyete, ehl-i kitaptan daha ziyade, kendilerinin lâyık olduklarını açıklamak istemişlerdir ki, bu mazeretin Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla açığa çıkartılması, bir yönden onlara, Kur'an-ı Kerim'in kıymetini bilmeleri ve onun sebebiyle diğer ümmetler arasında kavuşacakları fazilet ve şerefi anlamaları için bir telkîn ve uyarıdır. Nitekim:

(لَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (١٠)) **"Andolsun ki elbette size, kendisinde şerefiniz bulunan bir kitap indirdik! Halâ anlamayacak mısınız?"** *(Enbiya Sûresi:10)* kavl-i şerifi de bu mealdedir. Gerçekten de Kur'an-ı Kerim'e tâbi olanlarla, ehl-i kitap arasında, kıyası kabil olmayacak kadar derece farkı vardır. *(Zâdü'l-mesîr, Bika'î, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî)*

2- **"Elbette onlardan daha hidayette olurduk!"** kavlinden ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) "En yüce maksat olan hak ve hakikati daha iyi bulurduk."

B) "O kitapta bulunan şer'î hükümleri daha iyi anlardık." *(Âlûsî)*

İKİNCİSİ: (فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ) **"İşte muhakkak ki size Rabbinizden apaçık büyük bir delil, büyük bir hidayet ve ulu bir rahmet gelmiştir."** kavl-i şerifi hakkında zikredilen meselelere gelince:

1- Cümle-i celilenin başındaki (فَ) harfi, fasîha olduğu için, birtakım takdirler yapılmıştır:

A) "Artık bu şekilde özür dilemeye kalkmayın, muhakkak size, istediğiniz kitap gelmiştir."

B) "Eğer size kitap indirilmesi halinde, ehl-i kitaptan daha hidayette olacağınız hakkındaki sözünüzde sadıksanız, farzettiğiniz şey hasıl olmuş ve size kitap nâzil olmuştur." *(Âlûsî)*

2- Cümle-i celilede geçen **"Beyyine"** tabiri, lügat itibarıyla; "Açık delil" manasında olup, burada maksat; Arapça olduğu için anlayabilecekleri açık bir delilden ibaret bulunan, sihir ve büyü gibi hayalî mefhumlardan son derece uzak olan Kur'an-ı Kerim'dir.

Bu tabirin de işareti vechile; Kur'an-ı Kerim, haddizatında açık-seçik ve mucizesi kendinde olan bir kitaptır. Bu sebeple kendisinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğuna ve Allah tarafından indirildiğine dair birçok delil ve huccetler mevcut olduğu gibi, tafsilatlı bir şekilde beyan ettiği hükümlerin izahını da açık bir dille yapmıştır.

Daha açık bir ifadeyle Kur'an-ı Kerim, doğruluğunun delilini kendi bünyesinde taşımaktadır. Çünkü o, kendisiyle meydan okunulan bir huccettir ki, defalarca mislini getirebilmeleri için, Arap fasihlerine meydan okumuş fakat her defasında onlar açık bir acziyete düşmüşlerdir.

3- Kur'an-ı Kerim'in ikinci sıfatı olarak cümle-i celilede zikredilen: **"Rabbinizden"** ifade-i celilesi, tabi ki Kur'an-ı Kerim hakkında ayrı bir övgü sıfatı olup, zatında bulunan şerefle birlikte, mensup olduğu zata izafetle ihtiva ettiği fazilete de delâlet etmektedir.

Ayrıca kullara ait olan zamire izafeten, Rubûbiyyet ünvanının açıklanmasında, kendisine uyulmasının gerekli olduğu hususunda, gizli kalmayacak derecede fazla bir tekid ve ihtimam vardır.

Zira bunun manası: "Size gelen bu Kur'an, sizi yaratan, işlerinizi düzene sokacak hükümleri bilen ve dünya-ahiret yararınıza olan şeyleri size emreden Rabbiniz katındandır ki, içinizden vahye mazhar olan zatın, bu hususta en münasip kişi olduğunu siz de bilmektesiniz." demek olur.

4- Cümle-i celilede geçen: **"Hidayet"**, düşünenler için deliller ikame edip şüpheleri ortadan kaldıran büyük bir beyan ve rehber anlamına gelmektedir ki, Kur'an-ı Kerim'in, dosdoğru yola hidayet edip, toplumu ve ferdi ıslah edici hükümleri ihtiva ettiği, beyandan müstağnî bir şekilde aşikârdır.

5- Kur'an-ı Kerim'in dördüncü sıfatı olarak zikredilen: **"Rahmet"** vasfı, kendisine inanıp tabi olanları en şerefli kemâlâta kolayca ulaştırdığına, dünya ve ahiret yollarını teshîl-ü âsân ettiğine ve sınırsız faydaları, tâbilerine akıttığına işaret etmektedir ki, aslında bütün bu sıfatların mevsûfu, birdir ki, o da Kur'an-ı Kerim'dir.

6- Kur'an-ı Kerim hakkında evvela; **"Beyyine"** vasfının getirilmesi, müşriklerin, onu okuma ve anlama imkânına son derece sahip olduklarını ifade etmektedir.

Sâniyen: **"Hidayet"** ve **"Rahmet"** vasıflarının zikredilmesi, Tevrât ve diğer Kütüb-ü Semâviyye'nin ihtiva ettiği hidayet ve rahmete de şamil olduğuna dikkat çekmektedir. Hatta rahmet peygamberine indirilen ve âlemlere rahmet olarak teşrî' edilen şeriatın metni olan Kur'an-ı Kerim, hidayet ve rahmetin ta kendisidir.

Gerçekten de Kur'an-ı Kerim, Arap büleğâsını âciz bırakması hasebiyle, kendisinin Allah-u Tealâ katından nâzil olduğuna dair yeterli bir delildir. Yine o, bütün hayır yollarına irşat yönlerini ihtiva etmesi münasebetiyle, hidayetin ta kendisidir.

Ayrıca o, zahmetsizce, ümmeti dünya-ahiret menfaatlerine kavuşturan müsamahalı bir şeriat getirdiği için, ayn-ı rahmet (rahmetin ta kendisi)dir ki, bu kadar vasfın kendisinde toplanması, Kur'an-ı Kerim'in, herşeyi hakkıyla bilen bir Zat'ın, en acayip teşrî'inden nâşi olduğunun göstergesidir.

Eğer burada: "Beyyine ve hidayet aynı şeylerken, tekrarda fayda nedir?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: "Kur'an-ı Kerim, işitilme yoluyla bilinecek hususlarda "Beyyine," hem işitme hem de anlayış gücüyle bilinen konularda ise "Hidayet"tir. Faydalar değişince, farklılık ifade eden atıf da, uygun düşmüştür. *(Beyzâvî, Mehâyimî, Fahrurrâzî, Âlûsî, Ebû Zehre)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللهِ وَصَدَفَ عَنْهَا) **"Artık Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kimdir?"** ifade-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Cümle-i celilenin başında geçen (فَا) harfi, sonrasını öncesine tertip manasını ifade ettiğinden, buradaki mana: "Bu derece hidayet ve rahmeti kendinde toplayan bir Kur'an, kendilerine gelip de halâ inanmayanların zulmünden daha büyük bir zulmü kimse işlemiş olamaz." şeklinde anlaşılır. *(Ebussuud, Âlûsî)*

2- Cümle-i celilede, iltifat kaidesi (sözü muhataptan gaibe çevirme üslûbu) uygulanarak zamir yerine, ism-i mevsûl getirilmesinin bazı işaretleri vardır:

A) Müşriklerin, sılanın hayyizinde (ism-i mevsûlün sılası yerinde) gelen **"Allah'ın ayetlerini yalanlama"** sıfatına sahip olduklarını açıkça bildirme,

B) Kendileri hakkında bildirilen "En büyük zalim olma" hükmünün illet ve sebebini beyan,

C) En büyük hidayeti ve en şumullü rahmeti getiren ayetleri yalanlamaları sebebiyle, muhatap alınacak mevkiden iskatı (düşürülmeyi) hak ettiklerine işaret.

3- Bu cümle-i celilede, onlara gelen Kur'an-ı Kerim hakkında, **"Allah'ın ayetleri"** tabirinin kullanılması, yalanlama işinin büyüklüğünü tasvir edip, "Bir ayetin bile inkâr edilmesi, en büyük zalim olmakta kâfî iken, ya bütün ayetleri toplayan Kur'an-ı Kerim'i inkâr hakkında ne düşünülür?" manasına dikkat çekmektedir. *(Ebussuud)*

4- Bu kişiler hakkında kullanılan: **"En büyük zalim"** ifadesi, dört türlü zulme bulaştıklarındandır:

A) Canlarını, dünya ve ahiret azabına daldırdıkları için, "Nefislerine zulüm",

B) İnkâr edilmeyi hiç mi hiç hak etmediği halde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlamaları yüzünden, "Peygambere zulüm",

C) Nimetini inkâr edip, ayetlerini tekzip ettikleri için, "Allah-u Tealâ'ya zulüm",

D) Kavlî ve fiilî her yolla, insanları, İslâm'dan engellemeleri nedeniyle, "İnsanlara zulüm".

5- Cümle-i celilede geçen: **"Ondan yüz çeviren"** kavl-i şerifine, iki türlü mana verilmiştir:

A) İbni Abbas, Mücahid, Katade, Atâ-i Horâsânî *(Radıyallahu Anhum)*dan rivayet edildiğine göre; "Hiç düşünmeksizin onlardan yüz çevirdi." demektir.

B) Süddî *(Rahimehullah)*dan rivayet edilen; "İnsanları, Allah'ın yolundan meneden" manasına göreyse, "Kendi sapıklığıyla kalmayıp, sapma ve saptırmayı birleştiren" demektir. Birinci mana lâzım, ikinci mana ise müteaddîdir ki, ikincisinin isti'mali daha fazladır. Mevlâ Tealâ'nın:

(وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ... (٢٦)) **"Onlar, o** (peygambere ve kitaba insanların inanması)**ndan alıkorlar, kendileri de ondan uzak dururlar."** *(En'âm Sûresi:26'dan),*

(اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ (٨٨)) **"Kâfir olup, Allah'ın yolundan alıkoyanlar** (var ya)**, ifsad eder olmaları sebebiyle, onların, azap üstüne azabını artırdık."** *(Nahl Sûresi:88)* kavl-i şerifleri, bunlardan bahsetmektedir. *(Taberî, İbni Ebî Hatim, Beyzâvî, Fahrurrâzî, Ebussuud, Âlûsî)*

DÖRDÜNCÜSÜ: (سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ) **"Muhakkak biz, ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri sebebiyle, kötü bir azapla cezalandıracağız."** cümle-i celilesi hakkında bazı malumat vardır:

1- Cümle-i celilenin başında geçen (سَ) harfi, gelecekte cezanın vukuunu, te'kidli bir şekilde bildirmek içindir. Burada kesinlikle vaki olacak bir şeyin yakınlığına delâlet eden bu harfin getirilmesi, müşriklerin cezasının yakınlığına işaret etmektedir ki, zaten bir şey kesinlikle vaki olacaksa, ne zaman olacağı farketmez, zira "Her gelen, yakındır."

2- Bu cümle-i celile, müşriklerin, insanları saptırmalarının cezasını açıklayarak, onları tehdit ederken, aynı zamanda sapıklıklarının cezasına da işaret etmektedir.

3- Allah-u Tealâ'nın, cümle-i celilede; cezayı, Zât'ı Âlî'sine isnat buyurması, bu azabın vukuunu kuvvetlendirmektedir. Çünkü Allah-u Tealâ, azap veya sevap hususunda, hiçbir vaadine hulfetmez.

4- Cümle-i celilede geçen: **"Kötü azap"**tan maksat; azabın en şiddetli ve en kötü olanıdır ki, geride zikredilen ayet-i kerimenin beyanı vechile bu, "Ardı arkası kesilmeyen kat kat azap" manasına gelir.

Bundan, "Dünyada öldürülme ve zillet azabı" ahirette ise, "Cehennem azabı" kastedilmesi ihtimali de vardır.

5- Ayet-i celilenin sonunda gelen: **"Yüz çevirmeleri sebebiyle"** ifade-i celilesi, onların, haddizatında kötü olan azabın da en kötüsüne çarptırılmalarının sebebini beyan sadedinde vaki olmuştur ki bu, kendileri hakkında icra edilen **"En kötü azap"** hükmünün illetini tasrih etmektedir.

Onlara bu şekil ceza verilmesinin sebebi hiç şüphesiz ki iki şeydir:

A) Kendilerine bir kitap indirilmesi halinde, herkesten daha ziyade hidayette olacaklarını iddia ederken, Allah-u Tealâ'nın kemâl-i Rubûbiyyetine ve Vahdâniyyetine delâlet eden bunca âyât-ı beyyinât kendilerine geldikten sonra, inat edip, inkârda ısrar etmeleri,

B) Kendi ilgisizlikleriyle yetinmeyip, başkalarını da saptırmaya çalışmaları, hidayet bulanlara eziyet ederek, onları sapıklığa sevketmeleri, zayıf müminleri fesada teşvik etmeleri ve genel anlamda sapık ve saptırıcı fikirler ortaya atmalarıdır.

Cümle-i celilenin delâlet ettiği teceddüt ve istimrar manası, müşriklerin, bu "Yüz çevirme" ve "Allah-u Tealâ'nın yolundan insanları çevirmeye teşvik işlerine, sürekli devam ettiklerine delâlet etmektedir. *(Ebussuud, Âlûsî, Ebû Zehre)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Böylece Allah-u Tealâ bütün illet ve bahaneleri gidermiş, tüm vuslat çarelerini açıklamış olmaktadır. Artık sana ne bahane bırakmış ne de mazerete sığınma neticeleri arasında bir yer ayırmıştır.

"Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Bizim ayetlerimizden yüz çevirenleri, bu i'razları sebebiyle en kötü azapla cezalandıracağız."

Her suçun cezası gecikmelidir. Ancak inkâr ve tekzibin ukûbeti peşindir. O da, inkârcılara kendilerini şüphe esaretinde bıracak bir hal vermektir ki, bu sebeple onların kalbi, hiçbir inançta istikrar edemez hale gelir.

İBNİ ARABÎ:

Biz, size bu kitabı indirmeseydik **siz,** "Bizim isti'datlarımız kuvvetli ve zihinlerimiz çok sâfî olduğu için, **kitap bize indirilmiş olsaydı, elbette biz onlardan daha hidayette olurduk" derdiniz.** Eğer bu iddianızda sadıksanız, **muhakkak size, Rabbinizden** manevî yolda sülûkunuzun keyfiyetini beyan eden **bir delil,** maksadınıza kavuşturacak **bir rehber,** kemâlâtın en şereflisine varan yolunuzu kolaylaştıracak **bir rahmet gelmiştir.**

NîSÂBÛRÎ:

Muhakkak ki size, evvelce indirilmiş olan iki kitaptakinden daha tam ve mükemmel bir şekilde seyr-i ilallah yolunu açıklayacak **bir beyyine** ve sizi Allah-u Tealâ'ya ulaştıracak **bir hidayet gelmiştir.**

(... وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) **"Yaş ve kuru ne varsa, mutlaka hepsi, Kitab-ı Mübin'dedir."** *(En'am Sûresi:59'dan)*

NAHCUVÂNÎ:

Muhakkak size, tevhid makarrına ulaştırılmanız için, "Tevhid isti'datlarını" ve "Kendisini bulma kabiliyetlerini" üzerinize akıtarak sizi yetiştiren **Rabbinizden,** yakinî ilimler ve ledünnî marifetlere sahip olanlara göre **açık bir delil,**

Yakîn-i aynî mertebesine sizi irşat edecek **bir hidayet ve** kimliğinizi basîret gözlerinizden örtüp, sizi, Hakk'ın hüviyyetinde fanî kılacak **bir** cezbe ve **rahmet gelmiştir** ki, siz o kitabın muktezasınca amel etseniz, elbette ilminiz ayn, aynınız da Hak oluverir (Allah-u Tealâ'ya gerçek manada kavuşmuş olursunuz).

İBNİ ACîBE:

Allah-u Tealâ, kalplerin rahmetini ve ruhların hayatını iki şeye bağlamıştır:

1- Kur'an-ı Kerim'e sıkıca sarılıp, manalarını iyice düşünmek,

2- Kur'an-ı Kerim'in emirlerine uyup, yasaklarından sakınmak ve olanca güçle takvaya sığınmak.

Bu iki iş, ne kadar gerçekleşirse, kişinin kalp, ruh ve sır latîfelerinin hayatı da o nispette güçlenerek, hayat-ı sermediyyeye ulaşır. Bu iki vazife ihlal edildiği ölçüde kalp ve ruh ölümü gerçekleşir. İnsanın fazilet ve şerefi, cisminin yaşamasıyla değil, kalbî ve ruhî yaşamıyladır.

Herhangi bir kimsenin, "Ben hastaydım da beni tedavi edecek birini bulamadım!" diyerek, tutunacağı bir huccet yoktur. Çünkü her dönemde, Allah'ın dostlarının mevcûdiyetiyle, Allah-u Tealâ'nın onlar üzerine hucceti yine kaim olur.

O zaman kendilerine **"Muhakkak size Rabbinizden bir beyyine gelmiştir** ki o da, asrında yaşayanlardan, kendisine intisap edip sohbetinde bulunanlara, hidayet ve rahmet olan ârif-i billah velidir." denir. Ama öyle bir zatı tanıdıktan sonra ondan yüz çevirenden daha zalim kimse düşünülemez. **Allah'ın ayetlerini tekzib edip, onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir?**

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Kâfirlerin, "Kendilerine bir uyarıcı gelmesi halinde, herkesten daha hidayette olacakları"na dair vaadlerini beyan eden bir ayet-i kerime:

﴿ وَ اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَازَادَهُمْ اِلَّا نُفُوراً (٤٢) ﴾

"Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) **gelirse, ümmetlerin** (doğrulukta) **en birincisinden daha hidayette olacaklarına dair, olanca güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir nezir** (uyarıcı peygamber olarak Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*) **gelince, bu onların nefretinden** (haktan uzaklaşmalarından) **başka bir şeyi artırmadı."** *(Fatır Sûresi:42)*

Kullara, Allah-u Tealâ tarafından beyyine (açık delil), hidayet ve rahmet geldiği:

﴿ ... وَجَآءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ... (٨٦) ﴾

"...Şüphesiz ki onlara, beyyineler geldi..." *(Âl-i İmran Sûresi:86'dan)*

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ ... (١٧٤) ﴾

"Ey insanlar! Muhakkak ki size, Rabbinizden bir burhan (açık delil) gelmiştir." *(Nisa Sûresi:174'den)*

﴿ ... وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ (٢٣) ﴾

"...Andolsun ki, onlara Rablerinden muhakkak hidayet gelmiştir." *(Necm Sûresi:23'den)*

Allah'ın ayetlerini yalanlayıp, onlardan yüz çevirenden daha zalim kimse bulunmadığı:

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللهِ كَذِباً أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (٢١) ﴾

"Allah'a karşı bir yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şu muhakkak ki, o zalimler felâh bulmayacak (muratlarına ermeyecek)**tir."** *(En'âm Suresi:21)*

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا ... (٥٧) ﴾

"Rabbinin ayetleriyle vaazlanıp da sonra ondan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir?.." *(Kehf Sûresi:57, Secde Sûresi:22)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:21. ayet-i kerimenin münasiplerinde** (9/41-43) **zikredilmiştir.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا
لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا
مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ
مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾
مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ
إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ
مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ
مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ رَبِّ
ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾
قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ
ٱلْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ
ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ ٱلْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

Ayet: 158

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اَوْيَاْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَاْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَاْتِيْ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَايَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِيْ اِيمَانِهَا خَيْراً قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ (١٥٨)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (158)

(هَلْ يَنْظُرُونَ) **Beklemiyorlar,** (اِلاَّ اَنْ تَاْتِيَ) **ancak gelmesini,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (اَلْمَلٰئِكَةُ) **melekler,** (اَوْيَاْتِيَ) **yahut gelmesini,** kim? (رَبُّكَ) **senin Rabbin,** (اَوْ يَاْتِيَ) **ya da gelmesini,** ne? (بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ) **Rabbinin ayetlerinin bazısı,**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (هَلْ) harfi, nefiy manasında istifham harfidir.

2- (اِلاَّ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ) cümlesi, "(اَنْ)-i masdariyye" ile müevvel olarak, (يَنْظُرُونَ) fi'ilinin mef'ûlün bih'i olmak üzere mahallen mensubtur ki takdir: (يَنْتَظِرُونَ اِتْيَانَ الْمَلٰئِكَةِ) şeklindedir.

Cümle-i celile'nin kelime manası:

(يَوْمَ يَاْتِيْ) **Geldiği günde,** ne? (بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ) **Rabbinin ayetlerinin bazısı,** (لَايَنْفَعُ) **fayda vermez,** kime? (نَفْساً) **hiçbir kimseye,** ne? (اِيمَانُهَا) **inanması,** öyle nefis ki, (لَمْ تَكُنْ) **olmamıştı,** nedir olmamıştı? (اٰمَنَتْ) **iman eder,** neden evvel? (مِنْ قَبْلُ) **ondan evvel,** ya da nedir olmadı? (اَوْ كَسَبَتْ) **kazanır,** nerede? (فِيْ اِيمَانِهَا) **imanında,** ne kazanır olmadı? (خَيْراً) **bir hayır,** (قُلِ) **söyle,** neyi söyle? (انْتَظِرُوا) **bekleyin,** (اِنَّا) **şüphesiz ki biz de,** kimleriz? (مُنْتَظِرُونَ) **bekleyicileriz.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (يَوْمَ يَاْتِيْ) cümlesindeki (يَوْمَ) "Zarf-ı zamân"ı, kendisinden sonraki (لَا يَنْفَعُ) kelimesine müteallik olmak üzere mensubtur.

2- (لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ) cümlesi, (نَفْساً) kelimesinin sıfatı olmak üzere mahallen mensubtur. Araya giren fâ'il, ecnebî sayılmadığından, sıfatla mevsûfun ayrılması zararlı olmamıştır.

3- (انْتَظِرُوا) cümlesi, kavlin mekûlü olmak üzere mahallen mensubtur.

4- (اِنَّا مُنْتَظِرُونَ) cümlesi, ta'lîliyye olmak üzere i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERİF

Onlar ancak kendilerine, (azabedecek) **meleklerin gelmesini yahut Rabbinin** (azap emrinin) **gelmesini ve ya Rabbinin ayet** (kıyamet alâmet)**lerinden bir kısmının gelmesini bekliyorlar.**

Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden iman etmemiş ya da imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye, (o gündeki) **imanı fayda vermez. De ki: "Siz,** (bu sayılanlardan birinin başınıza gelmesini) **bekleyin! Şüphesiz biz de** (bunu) **bekleyicileriz.** (İşte o zaman siz helâk olacak, biz ise kurtulacağız.)

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimse bulunmadığını ve onları mutlaka cezalandıracağını beyan ettikten sonra, onların ne zaman cezalandırılacaklarına dair akla gelen bir suâle, bu ayet-i kerimeyle cevap vermiştir.

Ayrıca illet ve bahaneleri gidermek için kitap indirdiğini beyan ettikten sonra, onların asla iman etmeyeceklerini, azgınlıklarından ve kendilerini imana mecbur bırakacak ayetler istemekten vazgeçmeyeceklerini, bu ayetleri gördüklerinde ise, imanın kendilerine fayda vermeyeceğini açıklamak üzere bu ayet-i celileyi getirmiş ve böylece onların imana girmesinden ümit kestiren halleri şerhetmiştir. *(Fahrurrâzî, Ebussuud)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ) **"Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin gelmesini veya Rabbinin ayetlerinden bir kısmının gelmesini bekliyorlar."** kavl-i şerifi hakkında birçok mesele vardır:

1- Müşriklerin bu beklentileri, kendileri tarafından:

(... لَوْلاَ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰئِكَةُ اَوْ نَرىٰ رَبَّنَا ... (٢١)) **"Bize melekler indirilmeli değil miydi, yahut Rabbimizi görmeli değil miydik?"** *(Furkan Sûresi:21'den)* sözleriyle açıklanmıştır ki, buna mümâsil olarak, gördükleriyle kanaat etmeyip, "Görmeden inanmayacaklarını şart koştukları diğer mucizeler", farklı sûrelerde belirtilmiştir.

Onların bu bekleyişi, avamları hakkında ciddi manada bir intizar olabileceği gibi, önder ve lider kesimi hakkındaysa, alayına bir bekleyiştir ki onlar kendilerini, bekleyenler konumunda gösterdikleri için, bu cümle-i celilede kendilerinden: **"Bekliyorlar!"** diye bahsedilmiştir.

Hakikatte onlar hakkında böyle bir bekleme söz konusu değilse de, kendileri kâfirlikte samimi olup, içten içe inat ettiklerinden, onların bir beklentisi farzedilecek olursa, o da, yakında başlarına çökecek olan; dünya, kabir yahut ahiret azabıdır ki buna göre mana:

"Onlar bir şey beklememekteyse de, yakında başlarına, beklemedikleri şeyler gelecektir." şeklinde bir tehdit içermektedir.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Meleklerin gelmesi"**nden maksadın ne olduğu aşikârdır. Çünkü meleklerin gelip-gitmeleri, hakîkî manada düşünülebileceğinden, bunu tevile gerek yoktur.

Ayet: 158

Bu **"Melekler"** tabirinden, hangi meleklerin kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) Resul olarak kendilerine gönderilmesini istedikleri melekler ki:

(... لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَٰٓئِكَةُ ... (٢١)) **"Bize melekler indirilmeli değil miydi?"** *(Furkan Sûresi:21'den)* sözleriyle kastettikleri budur. *(Mâverdî, Âlûsî)*

B) Bedir günü kâfirlere azap etmek için inen melekler gibi, azap melekleri olabilir. *(Sem'ânî, Beğavî, Hâzin, Beyzâvî)*

C) Mücâhid, Katâde, İbni Cüreyc *(Rahimehumullah)* gibi birçok âlimden rivayet edildiğine göre; ruhlarını almakla görevli olan **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)*a refakat eden ölüm melekleri olabilir. *(İbni Atıyye, Nesefî, Beyzâvî)*

D) Kıyametin kopmasıyla ilgili tasarruf sahibi olan melekler. *(İbni Atıyye)*

3- Cümle-i celilede geçen: **"Yahut Rabbinin gelmesi"** ifade-i celilesi hakkında birtakım malumat vardır:

A) Allah-u Tealâ ve Tekaddes Hazretleri hakkında, gelme-gitme gibi mefhumların düşünülmesi muhal olduğundan, **Ehl-i Sünnet** uleması, selef ve halef olmak üzere, bu gibi yerleri iki türlü değerlendirmişlerdir:

1- Selefin görüşüne göre; bu gibi ayet-i kerimeler, sıfat ayetlerinden olup müteşâbihdirler. Bu yüzden tevil edilemeyecekleri gibi, tekyîf (şekil verme) den de sakınılarak, Allah-u Tealâ'nın, Zat'ını vasıfladığı veya Resulünün, O'nun hakkında beyan ettiği şeylerin tümüne inanmak gerekir.

Ancak burada üç şey esas alınmalıdır:

a) Gökleri ve yerleri yaratan Allah-u Tealâ'yı, mahlukatından herhangi birine, zat, sıfat ve fiil bakımından benzemekten tenzih etmek ki bu, tevhidin esası ve Allah-u Tealâ'yı doğru olarak tanımanın temel taşıdır.

Allah-u Tealâ'nın irade ve kudretinin eserlerinden bir eser ve sanatlarından bir sanat olan yaratıkların, yaratıcılarına benzemesi, bir akıllının zihnine nasıl gelebilir? Nitekim:

(... فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ (٧٤)) **"Allah'a, benzerler kılmayın!"** *(Nahl Sûresi:74'den)*,

(... هَلْ تَعْلَمُ لَهُۥ سَمِيًّا (٦٥)) **"O'nun için, bir benzer bilir misin?"** *(Meryem Sûresi:65'den)*,

(...لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ...(١١)) **"O'nun misli, hiçbir şey yoktur!"** *(Şûrâ Sûresi:11'den)*,

(وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ (٤)) **"Hiçbir şey, O'na denk değildir."** *(İhlâs Sûresi:4)* gibi ayet-i kerimelerde, bu husus açıkça ortaya konmuştur.

b) Allah-u Tealâ, Zat'ını neyle vasıfladıysa, Resulü *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* O'nu neyle sıfatladıysa, O'na öylece inanmak gerekir. Çünkü Allah-u Tealâ'yı, kendisinden daha iyi bilip anlatacak kimse yoktur.

(... ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ... (١٤٠)) **"Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı?"** *(Bakara Sûresi:140'dan)* kavl-i şerifi, bu hakikati açıklamaktadır.

Allah-u Tealâ'dan sonra, Allah-u Tealâ'yı, Resulünden iyi bilip tanıtan olamaz. Çünkü onun hakkında:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى (٣) اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْىٌ يُوحٰى (٤)) **"O, hevâdan konuşmaz. O(nun söylediği), ancak kendisine vahyedilen bir vahiydir."** *(Necm Sûresi:3-4)* buyrulmuştur.

c) Akılların mahluk olduğunu, kendisine belirlenen bir noktada durduğunu, yaratıcısı hakkında kuşatıcı bir bilgiye sahip olmadığını, dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın, kendisine ait olan sıfatlarla vasıflanmasının şeklini anlamaktan âciz olduğunu bilip buna böylece inanmamızdır.

Matürîdî akaidine ait **"el-Bidâye"** isimli eserde zikredildiğine göre; selef-i salihimizin tarîkı;

1- Müteşâbih ayet ve hadisleri kabul etmek,

2- Manalarını Allah-u Tealâ'ya ısmarlamak,

3- Bununla birlikte Allah-u Tealâ'yı, Zat'ına yakışmayan her türlü şeyden münezzeh tutmaktır.

2- Halefin yolu ise;

1- Bu nasları kabul edip, Allah-u Tealâ'nın Zat'ına yakışır şekilde te'vîlini araştırmak,

2- Bunu yaparken, lügat ehlinin o kelimeyi hangi manada kullandığına uygunluk aramak,

3- Bir de o te'vîlin, Allah-u Tealâ'nın muradı olduğu hakkında kesin konuşmamaktır.

Böylece selefin yolu daha sâlim, halefin yolu ise daha muhkemdir. *(Nureddîn Ahmed es-Sâbûnî, el-Bidâye, Sh:25)*

B) İbni Atıyye, Fahrurrâzî, Nesefî, Ebussuud, Beyzâvî, Hâzin, Ebû Hayyan ve Âlûsî *(Rahimehumullah)*ın beyanları vechile; burada akla gelecek olan: "Bu ifade-i celile, Allah-u Tealâ'nın gelip-gitmesini düşünmemizin caiz olduğuna mı delâlet etmektedir?" sorusuna birkaç yönden cevap verilmiştir:

1- Bu söz, kâfirlerin sözlerinden hikâyeten nakledilmiştir, kâfirin itikadı ise huccet değildir. Nitekim onlar:

(وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى ... تَأْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلاً (٩٠/٩١)) **"Allah'ı ve melekleri karşımıza getirinceye kadar...sana asla inanmayacağız!"** *(İsrâ Sûresi:90'dan, 92'den)*,

(... لَوْلاَ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ... (٢١)) **"Bize melekler indirilmeli değil miydi, yahut Rabbimizi görmeli değil miydik?"** *(Furkan Sûresi:21'den)* demişlerdi ki, burada da Allah-u Tealâ, onların sözünü naklederek kendilerine cevap vermiştir. Dolayısıyla bu, kendisi hakkında "Gelme" sıfatının sabit olmasını icap etmez.

2- Bu tabir, mecaz olabilir ki:

(...فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ ...(٢٦)) **"Allah, onların binalarına geldi!"** *(Nahl Sûresi:26'dan)*,

(اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ ...(٥٧)) **"Şüphesiz Allah'a eziyet edenler..."** *(Ahzâb Sûresi:57'den)*,

Ayet: 158

(... وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ ...) **"Allah'ı, onun yanında buldu!"** *(Nûr Sûresi:39'dan),*

(... فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ...) **"Allah onlara, beklemedikleri cihetten geldi!"** *(Haşr Sûresi:2'den)* gibi ayet-i kerimeler, bunun nazîridir.

Bu durumda birkaç te'vîl yapılabilir:

a) "Rabbinin azapla gelmesini bekliyorlar!" manasına göre, Allah-u Tealâ'nın azabının şiddetinin büyüklüğü açıklanmak için, azabın gelişi, kendisini emreden Zat'a isnat edilerek, âmirinin kudretinin büyüklüğü nazar-ı itibara alınmak suretiyle, azabın azametinin miktarı anlatılmak istenmiştir.

b) "Rabbinin kıyamet emri" şeklinde te'vîl edilebilir.

c) "Kıyamet günü insanların hesabını görmek ve aralarında hüküm vermek için gereken emrin gelmesi" manası da kastedilebilir ki:

(وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا) **"Rabbin ve saf saf melek geldiğinde"** *(Fecr Sûresi:22)* kavl-i şerifi de bu manadadır.

Bu mecaza gidilmek zorunluluğu vardır. Zira bu gibi ayet-i kerimelerde geçen **"Gelme"** tabiri, müteşâbihattan olup, "Emrinin gelmesi" ise:

(هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اَوْ يَاْتِىَ اَمْرُ رَبِّكَ ...) **"Onlar ancak meleklerin gelmesini yahut Rabbinin emrinin gelmesini bekliyorlar!"** *(Nahl Sûresi:33'den)* kavl-i şerifinde mansûs (nassan beyan edilmiş) ve muhkem olduğundan, "Müteşâbihin, muhkemle tefsir edilmesi" icap eder.

d) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre mana: "Rabbinin, onlar hakkındaki ölüm emrinin gelmesini bekliyorlar" şeklindedir.

e) **İmam-ı Mücahid** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre mana: "Rabbinin, kıyamet günü mahşerde yaratıkları arasında hüküm vermek için, zamansız ve şekilsiz olarak, ilmi ve kudretiyle gelmesidir." demektir.

f) Allâme **Zemahşerî**, bir sonra gelecek olan: **"Rabbinin ayetlerinden bir kısmı"** ifadesinden yola çıkarak, mukabele yoluyla buraya "Rabbinin ayetlerinin tümü" manasını vermiştir ki, buna göre bu ayetlerden maksat; onların helâkiyle ilgili tüm mucizeler olabilir.

g) Allah-u Tealâ hakkında "Gelme" ve "Kaybolma" gibi mefhumların düşünülmesinin muhal olduğu hakkında kat'î deliller vardır ki, bunların en yakında geçeni; **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, yıldızlara tapanları reddetmek üzere söylemiş olduğu:

(... لاَ اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ) **"Ben batanları sevmem!"** *(En'am Sûresi:76'dan)* sözüdür.

Dolayısıyla **İbni Atıyye** *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; hangi te'vîl olursa olsun, burada mutlaka (اَمْرُ رَبِّكَ ، بَطْشُ رَبِّكَ ، حِسَابُ رَبِّكَ) **"Rabbinin emri, Rabbinin yakalaması, Rabbinin muhasebesi"** gibi bir muzaf takdiri, kaçınılmazdır.

4- Cümle-i celilede geçen: **"Rabbinin ayetlerinden bazısı"** ifade-i celilesinden ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

A) İbni Atıyye *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; "Bu lafz-ı İlâhî'nin zahirî ifadesine bakacak olsak, kıyamet alâmetlerinden birini tahsis etmeksizin, en dehşetli ve meşhûd olanıyla müşriklerin tehdit edilmesini iktiza eder ki, bundan maksat; dinleyeni, hayal gücünün en kuvvetlisiyle başbaşa bırakmaktır.

Ancak peşisıra gelen: **"Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden iman etmemiş ya da imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye,** (o gündeki) **imanı fayda vermez."** cümle-i celilesindeki "Belirdiğinde, iman fayda etmeyecek olan şart"ın, "Güneşin batıdan doğması" olduğunu, **"Buhârî, Müslim"** ve diğer kaynaklarda geçen sahih eserler açıklamıştır." Nitekim:

٢٢٤ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ، فَاِذَا رَآهَا النَّاسُ اٰمَنَ مَنْ عَلَيْهَا ، فَذَاكَ حِينَ: ﴿ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ ﴾ »

224 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Güneş batısından doğmadıkça, kıyamet kopmaz.** (Doğup da) **insanlar onu görünce, yer üstünde bulunanlar**(ın hepsi) **inanırlar, işte o, evvelce inanmamış olan hiçbir nefse, imanının fayda vermeyeceği zamandır!"** *(Buharî, Tefsîr:132, No:4359, 4360, 4/1697, Müslim, İman:72, No:157, 1/137, Ebû Davud, Melâhim:12, No:4312, 2/518, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:7164, 3/10, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:142, No:11177, 6/344, İbni Mâce, Fiten:32, No:4068, 2/1352)* buyurarak, bu ayet-i kerimeden bahsetmiştir.

٢٢٥ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) اَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ يَوْماً: « اَتَدْرُونَ اَيْنَ تَذْهَبُ هٰذِهِ الشَّمْسُ؟ » قَالُوا: اَللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ قَالَ: « اِنَّ هٰذِهِ تَجْرِى حَتّٰى تَنْتَهِىَ اِلٰى مُسْتَقَرِّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ. فَتَخِرُّ سَاجِدَةً. فَلاَتَزَالُ كَذٰلِكَ حَتّٰى يُقَالَ لَهَا: اِرْتَفِعِى، اِرْجِعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ. فَتَرْجِعُ . فَتُصْبِحُ طَالِعَةً مِنْ مَطْلِعِهَا . ثُمَّ تَجْرِى حَتّٰى تَنْتَهِىَ اِلٰى مُسْتَقَرِّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ . فَتَخِرُّ سَاجِدَةً . وَلاَ تَزَالُ كَذٰلِكَ حَتّٰى يُقَالَ لَهَا: اِرْتَفِعِى، اِرْجِعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ ، فَتَرْجِعُ فَتُصْبِحُ طَالِعَةً مِنْ مَطْلِعِهَا . ثُمَّ تَجْرِى لاَ يَسْتَنْكِرُ النَّاسُ مِنْهَا شَيْئاً حَتّٰى تَنْتَهِىَ اِلٰى مُسْتَقَرِّهَا ذَاكَ، تَحْتَ الْعَرْشِ. فَيُقَالُ لَهَا اِرْتَفِعِى، اَصْبِحِى طَالِعَةً مِنْ مَغْرِبِكِ فَتُصْبِحُ طَالِعَةً مِنْ مَغْرِبِهَا » . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اَتَدْرُونَ مَتٰى ذَاكُمْ ؟ ذَاكَ حِينَ: ﴿ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْراً ﴾.

225 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir gün şöyle buyurdu: **"Biliyor musunuz, bu güneş nereye gidiyor?"**

diye sorunca, "Allah ve Resulü bilir!" dediler. Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle anlattı:

"Muhakkak ki şu (güneş), (gökler ve yerler Arş'ın altında olduğuna göre) **Arş'ın altındaki karargâhına varıncaya kadar akıp gider ve** (Allah-u Tealâ'nın, kendisinde özel olarak yarattığı bir temyiz ve idrâkle) **secdeye kapanır. Kendisine 'Kalk, geldiğin yere dön!' denilinceye kadar o hal üzere kalır. Bunun üzerine döner ve sabahleyin doğduğu yerden tekrar doğar.**

Sonra (yine) **Arş'ın altındaki karargâhına varıncaya kadar akıp gider ve secdeye kapanır. Kendisine 'Kalk, geldiğin yere dön!' denilinceye kadar o hal üzere kalır. Bunun üzerine döner ve sabahleyin doğduğu yerden tekrar doğar. Bilâhare artık insanlar onun hiçbir halini yadırgamazken, Arş'ın altındaki o karargâhına varıncaya kadar akıp gider. Nihayet kendisine: 'Kalk!** (Yarın sabah) **battığın yerden doğ!' denilir. O da battığı yerden doğar.**

Bu ne zaman olacak biliyor musunuz? Bu, evvelce iman etmemiş olan nefse yahut imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye, imanının fayda vermeyeceği zamanda vuku bulacaktır." *(Müslim, İman:72, No:159, 1/138, Ebû Davud, Hurûf:1, No:4002, 2/433, Tirmizî, Fiten:22, No:2186, 4/479, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:142, No:11176, 6/343, Kadî Iyâz, İkmâl-ü'l-mu'lim, No:159, 1/478, Nevevî:2/195, 196, Suyûtî, ed-Dîbâc:1/287)*

٢٢٦ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ﴿ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا ﴾ قَالَ: « طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا »

226 - **Ebû Said el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu ayet-i kerimede geçen **"Ayet"** hakkında: **"Güneşin batıdan doğmasıdır!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:11266, 4/63, Tirmizî, Tefsîr:7, No:3071, 5/264, Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No:1353, 2/505, İbni Ebî Hâtim, No:8141, 5/1427, Taberî, No:14206, 5/405)* buyurmuştur.

٢٢٧ –عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ:خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَشِيَّةً مِنَ الْعَشِيّاَتِ ، فَقَالَ لَهُمْ:« يَاعِبَادَ اللهِ تُوبُوا اِلَى اللهِ بِقُرَابٍ،فَاِنَّكُمْ تُوشِكُونَ اَنْ تَرَوُا الشَّمْسَ مِنْ قِبَلِ الْمَغْرِبِ، فَاِذَا فَعَلَتْ ذٰلِكَ حُبِسَتِ التَّوْبَةُ وَطُوِىَ الْعَمَلُ وَخُتِمَ الْاِيمَانُ » فَقَالَ النَّاسُ: هَلْ لِذٰلِكَ مِنْ اٰيَةٍ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: « اٰيَةُ تِلْكُمُ اللَّيْلَةَ اَنْ تَطُولَ كَقَدْرِ ثَلاَثِ لَيَالٍ ، فَيَسْتَيْقِظُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ فَيُصَلُّونَ لَهُ ، ثُمَّ يَقْضُونَ صَلاَتَهُمْ وَاللَّيْلُ كَاَنَّهُ لَمْ يَنْقُصْ فَيَضْطَجِعُونَ حَتّٰى اِذَا اسْتَيْقَظُوا وَاللَّيْلُ مَكَانَهُ فَاِذَا رَاَوْا ذٰلِكَ خَافُوا اَنْ يَكُونَ ذَالِكَ بَيْنَ يَدَيْ اَمْرٍ عَظِيمٍ،فَاِذَا اَصْبَحُوا فَطَالَ عَلَيْهِمْ طُلُوعُ الشَّمْسِ،فَبَيْنَاهُمْ يَنْتَظِرُونَهَا اِذْ طَلَعَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ قِبَلِ الْمَغْرِبِ، فَاِذَا فَعَلَتْ ذٰلِكَ: لَمْ يَنْفَعْ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ »

227 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlatmıştır: Bir zevâl vaktiyle akşam arası Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* çıkıp gelerek: **"Ey Allah'ın kulları! Hemen Allah'a tevbe edin! Çünkü güneşi, batı tarafından görmeniz yaklaşmıştır. Güneş bunu yaptığında tevbe engellenir, amel dürülür, iman sona erer."** buyurdu. O zaman insanlar: "Bunun bir alâmeti var mıdır, ya Resulallah!" diye sorduklarında:

"O gecenin nişanı, üç gece kadar uzun olmasıdır. Rablerinden korkanlar uyanıp, O'nun için namaz kılacaklar, sonra namazlarını bitirdiklerinde sanki gece hiç eksilmemiş gibi olacaktır. Sonra yatacaklar, uyandıklarında gece yerinde duracaktır.

Bunu gördüklerinde; büyük bir hadisenin önünde bu işin meydana gelmiş olmasından korkacaklar. Sabah olduğunda güneşin doğuşu gecikecek, onlar güneşi beklerken bir de batı yönünden onlar üzerine doğacak. Güneş bunu yaptığında, evvelce iman etmemiş hiçbir nefse, imanı fayda etmeyecektir." *(İbni Ebî Hâtim, No:8145, 5/1428, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/391)* buyurdular.

Abd ibni Humeyd ve İbni Merdûyeh *(Rahimehumellah)*ın tahriclerine göre:

٢٢٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ اَبِى اَوْفىٰ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ لَيْلَةٌ بِقَدْرِ ثَلاَثِ لَيَالٍ مِنْ لَيَالِيكُمْ هٰذِهِ ، فَاِذَا كَانَ ذٰلِكَ يَعْرِفُهَا الْمُصَلُّونَ يَقُومُ اَحَدُهُمْ فَيَقْرَأُ حِزْبَهُ ثُمَّ يَنَامُ ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَقْرَأُ حِزْبَهُ ثُمَّ يَنَامُ ، ثُمَّ يَقُومُ فَبَيْنَمَاهُمْ كَذٰلِكَ مَاجَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ فِى بَعْضٍ فَقَالُوا: مَا هٰذَا؟ فَيَفْزَعُونَ اِلَى الْمَسَاجِدِ ، فَاِذَاهُمْ بِالشَّمْسِ قَدْ طَلَعَتْ مِنْ مَغْرِبِهَا فَضَجَّ النَّاسُ ضَجَّةً وَاحِدَةً حَتّٰى اِذَا صَارَتْ فِى وَسَطِ السَّمَاءِ رَجَعَتْ طَلَعَتْ مِنْ مَطْلَعِهَا ، وَحِينَئِذٍ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا »

228 - **Abdullah ibni Ebî Evfâ** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Elbette insanlar üzerine, sizin şu gecelerinizden üç gece kadar (uzun) bir gece gelecektir. Bu gerçekleşince, namaz kılanlar bunu farkedecektir.**

Onlardan biri kalkıp hızbini (Kur'an-ı Kerim'den ve namazdan virdini) **okuyacak, sonra uyuyacak, sonra tekrar kalkıp hızbini okuyacak, sonra uyuyacak, sonra tekrar kalkacaktır.**

Onlar o haldeyken insanlar birbirine karışarak: 'Bu ne haldir?' deyip, camilere kaçacaklar, bir de onlar, güneşle, batıdan doğmuş olduğu halde karşılaşacaklar da, insanlar büyük bir gürültü koparacaklardır. Güneş göğün ortasına vardığında, dönüp doğusundan doğacaktır. İşte o zaman, hiçbir nefse, imanı fayda vermeyecektir!" *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/392, İbni Kesîr, Tefsîr:2/180-181)*

٢٢٩ – عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ مِنْ قِبَلِ مَغْرِبِ الشَّمْسِ بَاباً مَفْتُوحاً . عَرْضُهُ سَبْعُونَ سَنَةً . فَلاَ يَزَالُ ذَالِكَ الْبَابُ مَفْتُوحاً لِلتَّوْبَةِ ، حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ نَحْوِهِ . فَاِذَا طَلَعَتْ مِنْ نَحْوِهِ لَمْ يَنْفَعْ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْراً »

229 - **Safvân ibni Assâl** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz güneşin batısı tarafında açık bir kapı vardır ki, eni yetmiş senedir.** (Atlı giden, o mesafede yetmiş sene gidebilir.) **Güneş o cihetten doğuncaya kadar, o kapı tevbe için açık olarak daim kalacaktır.**

Güneş o taraftan doğduğunda, evvelce iman etmemiş olan nefse yahut imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye, imanı fayda vermez." *(İbni Mâce, Fiten:32, No:4070, 2/1353, Tirmizî, De'avât:99, No:3536, 5/546-547)*

İşte bütün bu hadis-i şeriflerden yola çıkan **Mücahid, Katâde, Süddî** ve diğer ehl-i te'vîlin cumhûru *(Radıyallahu Anhum)*; "Kendisinden sonra, şirk ve günahtan tevbenin fayda vermeyeceği **"Ayet"**ten maksadın, güneşin batıdan doğuşu olduğu hususunda ittifak etmişlerdir."

B) İbni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*dan bu hususta iki rivayet vardır:

1- **Mesrûk** *(Radıyallahu Anh)*ın rivayetine göre; güneş ve ayın batıdan doğuşlarıdır.

2- **Kasım** *(Radıyallahu Anh)*ın rivayetine göre bu ayetten maksat; üç şeyden biridir ki, onlar da; **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen şu hadis-i şerifte bildirilmiştir:

٢٣٠ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ثَلاَثٌ اِذَا خَرَجْنَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْراً: طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَالدَّجَّالُ ، وَدَابَّةُ الْاَرْضِ »

230 - **"Üç şey çıktığında, evvelce iman etmemiş olan nefse yahut imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye, imanı fayda vermez.** (Bunlar da) **güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dâbbetü'l-arz'dır."** *(Müslim, İman:72, No:158, 1/138, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:9759, 3/453, Tirmizî, Tefsîr:7, No:3072, 5/264, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37585, 7/506)*

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan gelen bir rivayete göre; bu üç alâmete, "Ye'cûc-Me'cûc seddinin açılması" da ilave edilmiştir. *(Ebû Hayyan)*

İbni Atıyye *(Rahimehullah)*: "Bu görüş düşünceye muhtaçtır. Zira diğer sahih hadis-i şerifler, bu **'Ayet'**in, güneşin batıdan doğmasına tahsisini gerektirmektedir." demişse de, bu arada bir çelişki olmadığı **"el-İnâye"** isimli eserde şöyle açıklanmıştır:

"Eğer ayet-i kerimedeki **'Ayetlerin bazısı'** tabirinden, birkaç ayet kastedilmişse, güneşin batıdan doğuşu, imanın kabul edilmemesi, kendilerine bağlı olan ayetlerin sonuncusu olarak kabul edilir.Yok eğer ayetlerden biri kastedilmişse, o zaman hadis-i şeriflerde muayyen olan en büyük ayete hamledilir ki o da, güneşin batıdan doğuşudur."

Nitekim **Âlûsî** *(Rahimehullah)*ın da beyanı vechile; bu ayetin, güneşin batıdan doğuşundan başka ayetler olduğunu ifade ederek, zahiren buna tersmiş gibi rivayet edilen haberlerin, iyice incelendiğinde hiç de münâfî olmadığı, ince düşünenlere gizli kalmaz.

C) Bu ayet, insanın ölüm anındaki gargarasına (can boğaza geldiğindeki hırıltısına) yahut gargara yapmayanlar için o mesabedeki duruma düşmesine işaret olabilir.

Nitekim, ölüm hırıltısı çıkarıp, ölüm meleğini gören kişinin, ölülerden sayılacağı hakkında icmâ' vardır ki, insanın bu duruma düşmesi hiç şüphesiz ki Allah-u Tealâ'nın ayetlerindendir. Mevlâ Tealâ'nın:

(وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ ...(١٨))

"Tevbe; kötülükleri işleyen ve içlerinden birine ölüm geldiğinde: 'Ben şimdi tevbe ettim!' diyenler için (makbûl) **olmadı."** *(Nisâ Sûresi:18'den)* kavl-i şerifi de bu manaya muvafıktır. *(İbni Atıyye, Ebû Hayyan)*

D) Bu ayetler, mecmû' olarak düşünülüp, kıyametin kopmasının kesinliğini ifade eden on ayetten ibaret kabul edilebilir ki bunlar, bir sonraki **Huzeyfe** *(Radıyallahu Anh)* hadis-i şerifinde zikredilmiştir. *(Ebû Hayyan)*

Cümle-i celilede geçen: "Rabbinin ayetlerinden bir kısmı" ifade-i celilesindeki "Ayetler"den ne kastedildiği hakkında vârid olan hadis-i şerif ve rivayetler:

٢٣١ – عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ اَسِيدٍ اَبِى سَرِيحَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: اطَّلَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ غُرْفَةٍ ، وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ السَّاعَةَ فَقَالَ: « لَاتَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى تَكُونَ عَشْرُ اٰيَاتٍ: طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدَّجَّالُ ، وَالدُّخَانُ ، وَ الدَّابَّةُ ، وَيَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ ، وَخُرُوجُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ، وَثَلَاثُ خُسُوفٍ: خَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ ، وَخَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ ، وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ . وَنَارٌ تَخْرُجُ مِنْ قَعْرِ عَدَنَ اَبْيَنَ ، تَسُوقُ النَّاسَ اِلَى الْمَحْشَرِ تَبِيتُ مَعَهُمْ اِذَا بَاتُوا وَتَقِيلُ مَعَهُمْ اِذَا قَالُوا »

231 - **Huzeyfe ibni Esîd Ebî Serîha** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz, aramızda kıyametten müzakere ederken (konuşurken), Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yukarı taraftaki bir odadan bakarak şöyle buyurdu:

"On ayet gelmedikçe, kıyamet kopmaz! (Bunlar da:) **Güneşin batıdan doğması, Deccâl, duhan** (duman), **Dâbbe**(tü'l-arz), **Ye'cûc-Me'cûc, Meryemoğlu İsa'nın çıkışı, doğuda bir batma, batıda bir batma ve Arap yarımadasında bir batma olmak üzere üç hasf** (yer çöküntüsü),

(Yemen'de bulunan meşhur) **Aden-i Ebyen'in en uzak yerinden çıkıp, insanları mahşere** (haşr yeri olan Şam arazisine) **sevkedecek öyle bir ateş ki, insanlar geceledikleri yerde onlarla birlikte geceler, insanlar kaylûle** (öğle vakti uyuklama) **yaptıklarında onlarla birlikte kaylûle yapar** (gidecekleri yere kadar peşlerini bırakmaz, onları önüne katar götürür)." *(İbni Mâce, Fiten:28, No:4055, 2/1347, Müslim, Fiten:13, No:2901-40, 4/2226, Tirmizî, Fiten:21, No:2183, 4/477, Ebû Davud, Melâhim:12, No:4311, 2/517, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:16143, 5/458, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Tefsîr:267, No:11380, 6/424)*

Ebû Zür'a ibni Amr ibni Cerîr *(Rahimehumullah)* şöyle anlatmıştır: Müslümanlardan üç kişi, **Medine**'de **Mervan**'ın meclisine oturup, onun, kıyamet alâmetlerinden bahsettiğini dinlerken, "İlk alâmet, Deccâl'in çıkışıdır!" diye duydular.

Bu kişiler, **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*nın yanına gittiklerinde, kıyamet alâmetleri hakkında **Mervan**'dan işittiklerini anlatınca, **Abdullah** *(Radıyallahu Anh)*: "**Mervan** bir şey dememiş, ben bu hususta Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den bir hadis ezberledim ki, halâ onu unutamıyorum!" diyerek şu rivayeti yaptı: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle derken işittim!"

٢٣٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اَوَّلَ الْآيَاتِ خُرُوجاً ، طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحًى وَاَيُّهُمَا مَا كَانَتْ قَبْلَ صَاحِبَتِهَا ، فَالْاُخْرٰى عَلٰى اِثْرِهَا قَرِيباً »

232 - "Kıyamet alâmetlerinin ilk çıkacak olanı; güneşin batıdan doğması ve kuşluk vakti Dâbbe'nin, insanlara karşı çıkmasıdır. Hangisi arkadaşından önce olursa, diğeri hemen onun peşinedir." *(Müslim, Fiten:23, No:2941, 4/2260, Ebû Davud, Melâhim:12, No:4310, 2/517, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:6898, 2/643)*

٢٣٣ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « بَادِرُوا بِالْاَعْمَالِ سِتّاً: اَلدَّجَّالَ ، وَالدُّخَانَ ، وَدَابَّةَ الْاَرْضِ، وَ طُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَاَمْرَ الْعَامَّةِ وَخُوَيْصَّةَ اَحَدِكُمْ »

233 - Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Altı şeyden evvel amellere sürat edin!** (Kıyametin kopacağına delâlet eden altı büyük alâmetin vukuundan önce salih ameller yapmaya acele edin. Çünkü onlar meydana geldikten sonra, hiçbir amel makbul olmayacaktır.)

Deccâl, duman, Dâbbetü'l-arz, güneşin batıdan doğması, umumun işi (herkesi ilgilendiren kıyamet), **her birinizin özel işi** (olan ölüm)." *(Müslim, Fiten:25, No:2947/129, 4/2267, İbni Mâce, Fiten:28, No:4056, 2/1348, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:8310, 3/212, Hakim, el-Müstedrek, No:8574, 4/561)* buyurmuştur.

٢٣٤ – عَنِ الْحَسَنِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْعَظَائِمُ سَبْعٌ مَضَتْ وَاحِدَةٌ وَهِيَ الطُّوفَانُ ، وَبَقِيَتْ فِيكُمْ سِتٌّ . طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدُّخَانُ ، وَالدَّجَّالُ ، وَدَابَّةُ الْاَرْضِ ، وَيَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ ، وَالصُّوَرُ »

234 - **Hasen** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Büyük hadiseler yedidir; biri geçmiştir ki, o da tufandır. Altısı size kalmıştır; güneşin batıdan doğması, duman, Deccâl, Dâbbetü'l-arz, Ye'cûc Me'cûc ve sûr'dur."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/394)*

٢٣٥ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ تَابَ قَبْلَ اَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ، تَابَ اللهُ عَلَيْهِ »

235 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim, güneş batıdan doğmadan tevbe ederse, Allah, onun tevbesini kabul eder!"** *(Müslim, Zikir:12, No:2703, 4/2076)*

٢٣٦ – عَنْ مُعَاوِيَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَاتَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ حَتّٰى تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ ، وَلَا تَنْقَطِعُ التَّوْبَةُ حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا »

236 - **Muaviye** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Tevbe kesilmedikçe, hicret kesilmez, güneş batısından doğmadıkça da tevbe kesilmez!"** *(Ebû Davud, Cihad:2, No:2479, 2/5-6)*

٢٣٧ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الْهِجْرَةَ خَصْلَتَانِ ، اِحْدَاهُمَا اَنْ تَهْجُرَ السَّيِّآتِ ، وَالْاُخْرٰى اَنْ تُهَاجِرَ اِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ ، وَلَا تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ مَا تُقُبِّلَتِ التَّوْبَةُ ، وَلَا تَزَالُ التَّوْبَةُ مَقْبُولَةً حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنَ الْمَغْرِبِ ، فَاِذَا طَلَعَتْ طُبِعَ عَلٰى كُلِّ قَلْبٍ بِمَا فِيهِ ، وَكُفِيَ النَّاسُ الْعَمَلَ »

237 - **Abdullah ibni Amr ibni'l-Âs** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz hicret iki haslettir. Birisi; günahları terketmen, diğeri ise; Allah ve Resulüne muhacir olmandır! Tevbe kabul olundukça hicret kesilmez.**

Güneş batıdan doğmadıkça da tevbe kabul edilmeye devam eder. Güneş batıdan doğunca, her kalp, içindekiyle mühürlenir ve insanların ameline kifayet olunur (yeter denilir)**."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:1671, 1/409)*

٢٣٨ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «صَبِيحَةَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا يَصِيرُ فِي هٰذِهِ الْاُمَّةِ قِرَدَةٌ وَخَنَازِيرُ ، وَتُطْوَى الدَّوَاوِينُ وَتَجِفُّ الْاَقْلَامُ ، لَايُزَادُ فِي حَسَنِهِ وَلَايُنْقَصُ مِنْ سَيِّئِهِ، وَلَايَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْكَسَبَتْ فِي اِيمَانِهَا خَيْراً»

238 - **Enes** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Güneş batısından doğduğunun sabahı, bu ümmet içerisinde maymunlar ve domuzlar olacaktır. Defterler dürülecek, kalemler kuruyacaktır.**

Artık kimsenin, ne bir iyiliği artırılacak, ne de bir seyyiesi (günahı) **eksiltilecektir. Evvelce iman etmemiş olan nefse yahut imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye de imanı fayda vermeyecektir."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/394)*

٢٣٩ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يَلْتَقِيَ الشَّيْخَانِ الْكَبِيرَانِ فَيَقُولُ اَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ : مَتٰى وُلِدْتَ؟ فَيَقُولُ:زَمَنَ طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا »

239 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kıyamet kopmadan iki pîr-i fânî karşılaşacak, biri diğerine: 'Ne zaman doğdun?' diye soracak, diğeri: 'Güneş batıdan doğduğu zaman!' diye cevap verecektir."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/394)*

٢٤٠ –عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا يَخِرُّ اِبْلِيسُ سَاجِداً يُنَادِي: اِلٰهِي مُرْنِي اَنْ اَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ فَتَجْتَمِعُ اِلَيْهِ زَبَانِيَتُهُ فَيَقُولُونَ: يَاسَيِّدَهُمْ مَا هٰذَا التَّضَرُّعُ؟ فَيَقُولُ: اِنَّمَا سَأَلْتُ رَبِّي اَنْ يُنْظِرَنِي اِلَى الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ، وَهٰذَا الْوَقْتُ الْمَعْلُومُ ، ثُمَّ تَخْرُجُ دَابَّةُ الْاَرْضِ مِنْ صَدْعٍ فِي الصَّفَا ، فَاَوَّلُ خَطْوَةٍ تَضَعُهَا بِاَنْطَاكِيَةَ ، ثُمَّ تَأْتِي اِبْلِيسَ فَتَلْطِمُهُ »

240 - **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Güneş batısından doğduğu zaman İblis secdeye kapanarak: 'İlâhım! Bana emret, kime dersen secde edeyim!' diye nida edecek.**

Zebânileri (azgın adamları) **başına toplanarak: 'Ey onların** (şeytanların) **efendisi! Bu yalvarış da ne?' deyince, o: 'Ben ancak Rabbimden beni, bilinen vakte kadar tehir etmesini istemiştim, işte bilinen vakit budur!'**

diyecek. Dâbbetü'l-arz, Safâ tepesindeki bir çatlaktan çıkacak, ilk adımını Antakya'ya koyacaktır. Sonra İblis'e gelerek, onu tokatlaya(rak öldüre)cektir." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:94, 1/98-99, İbni Kesîr:2/181, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/400)*

٢٤١ – عَنْ اَبِي موسى اَلْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ ، لِيَتُوبَ مُسِيئُ النَّهَارِ. وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيئُ اللَّيْلِ. حَتّٰى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا »

241 - **Ebû Musa el-Eş'arî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Güneş batısından doğuncaya kadar, Allah-u Azze ve Celle, geceleyin** (kudret) **elini döşer ki, gündüzün günahkârı tevbe etsin, gündüzleyin de** (kudret) **elini döşer ki, gecenin günahkârı tevbe etsin!"** *(Müslim, Tevbe:5, No:2759, 4/2113)*

٢٤٢ – عَنْ اَبِي سَرِيحَةَ حُذَيْفَةَ بْنِ اَسِيدٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَجِيئُ الرِّيحُ الَّذِى يَقْبِضُ اللهُ فِيهَا نَفْسَ كُلِّ مُؤْمِنٍ ، ثُمَّ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَهِىَ الْآيَةُ الَّتِى ذَكَرَهَا اللهُ فِى كِتَابِهِ »

242 - **Ebû Serîha Huzeyfe ibni Esîd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"(Önce), Allah-u Tealâ'nın, kendisiyle her müminin canını alacağı rüzgâr gelecek, sonra batıdan güneşin doğması** (vaki olacaktır) **ki, işte Allah-u Tealâ'nın, kitabında bahsettiği 'Ayet' budur!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:3037, 3/175, Heysemî, Mecma'uz-zevâid, No:12580, 8/17, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/40)*

٢٤٣ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَمْسٌ لَا اَدْرِى اَيَّتُهُنَّ اَوَّلُ الْآيَاتِ ، وَاَيَّتُهُنَّ جَاءَتْ لَمْ يَنْفَعْ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْراً: طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَالدَّجَّالُ ، وَيَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ ، وَالدُّخَانُ وَالدَّابَّةُ »

243 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Beş şey vardır ki, hangisinin, ayetlerin ilki olduğunu bilmiyorum! Hangisi gelirse, evvelce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış kimseye, imanı fayda etmez: Güneşin batıdan doğması, Deccâl, Ye'cûc-Me'cûc, duman ve Dâbbe** (tü'l-arz)**."** *(Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî, Kitâbü'l-fiten, No:1839, 2/653, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:6/290, Abdülmuhsin et-Türkî tahkikiyle)*

٢٤٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ، تَذْهَلُ الْاُمَّهَاتُ عَنْ اَوْلَادِهَا ، وَالْاَحِبَّةُ عَنْ ثَمَرَاتِ قُلُوبِهَا ، فَتَشْتَغِلُ كُلُّ نَفْسٍ

بِمَا اتَاهَا ، وَلاَ يُقْبَلُ بَعْدَهَا لاَحَدٍ تَوْبَةٌ ، الاَّ مَنْ كَانَ مُحْسِناً فِى اِيمَانِه ، فَاِنَّهُ يُكْتَبُ لَهُ بَعْدَ ذٰلِكَ كَمَا كَانَ يُكْتَبُ لَهُمْ قَبْلَ ذٰلِكَ ، وَاَمَّا الْكُفَّارُ فَتَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً وَنَدَامَةً ، لَوْ اَنَّ رَجُلاً اُنْتِجَ فَرَساً لَمْ يَرْكَبْهُ حَتّٰى تَقُومَ السَّاعَةُ ، مِنْ لَدُنْ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا اِلٰى اَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ ، وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَالنَّاسُ فِى اَسْوَاقِهِمْ ، قَدْ نَشَرَ الرَّجُلاَنِ الثَّوْبَ ، فَلاَيَتَبَايَعَانِه وَلاَيَطْوِيَانِه ، وَقَدْرَفَعَ الرَّجُلُ لُقْمَتَهُ اِلٰى فِيهِ فَلاَيَطْعَمُهَا ثُمَّ تَلاَ: ﴿وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ﴾

244 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Güneş batısından doğduğu vakit, anneler çocuklarını ve dostlar kalplerinin meyvelerini** (en sevdiklerini) **unutacaklar ve herkes, Allah'ın verdiği** (musibet) **ile meşgul olacaktır.**

Ondan sonra kimsenin tevbesi kabul olunmayacak, ancak imanında ihsan etmiş olana, daha önce yazıldığı gibi, ondan sonra da (sevapları, iyilikleri) **yazılacaktır. Kâfirlere ise bu hadise hasret ve nedamet olacaktır.**

Bir adamın atı yavrulasa, güneş batısından doğduktan, kıyamet kopuncaya kadar ona binemeden, kıyamet kopacaktır. Elbette insanlar çarşılarında, iki adam elbiseyi açmış, fakat alıp, satamadan ve toplayıp kaldıramadan, lokmasını ağzına götüren adam, onu yiyemeden kıyamet kopacaktır." buyurduktan sonra:

(وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ) **"Onlar farkında olmadan o, ansızın onlara gelecektir!"** *(Ankebût Sûresi:53'den)* ayet-i kerimesini okumuştur." *(Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî, Kitâbü'l-Fiten, No:1844, 2/655, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:6/291, Abdülmuhsin et-Türkî tahkikiyle)*

٢٤٥ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « يُسْتَجَابُ لِعِيسٰى وَاَصْحَابِه، عَلٰى يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ ، ثُمَّ يَعِيشُونَ حَتّٰى يُحِبُّوا لَيْلَةَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَحَتّٰى يَتَمَتَّعُوا بَعْدَ خُرُوجِ دَابَّةِ الْاَرْضِ اَرْبَعِينَ سَنَةً ، فِى نِعْمَةٍ وَاَمْنٍ »

245 - **Abdullah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İsa** *(Aleyhisselâm)* **ve** (gökten indikten sonra, bu ümmetten onunla beraber olacak) **adamlarının, Ye'cûc ve Me'cûc aleyhine duaları kabul olacak. Sonra o kadar yaşayacaklardır ki, güneşin batıdan doğduğu gecey**(e erişmey)**i isteyeceklerdir. Dâbbetü'l-arz'ın çıkışından sonra onlar kırk sene emniyet ve nimet içinde meta'lanacaklardır."** *(Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî, Kitâbü'l-fiten, No:1842, 2/655)*

٢٤٦ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «بَيْنَ اُذُنَىْ حِمَارِ الدَّجَّالِ اَرْبَعُونَ ذِرَاعاً ، وَخَطْوَةُ حِمَارِهِ مَسِيرَةُ ثَلاَثَةِ اَيَّامٍ يَخُوضُ الْبَحْرَ عَلَىٰ حِمَارِهِ كَمَا يَخُوضُ اَحَدُكُمُ السَّاقِيَةَ عَلَىٰ فَرَسِهِ ، يَقُولُ: اَنَا رَبُّ الْعَالَمِينَ وَهٰذِهِ الشَّمْسُ تَجْرِى بِاَذْنِى ، اَفَتُرِيدُونَ اَنْ اَحْبِسَهَا ، فَتُحْبَسُ الشَّمْسُ،حَتَىٰ يَجْعَلَ الْيَوْمَ كَالشَّهْرِ وَالْجُمُعَةِ. وَيَقُولُ: اَتُرِيدُونَ اَنْ اُسَيِّرَهَا لَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيَجْعَلُ الْيَوْمَ كَالسَّاعَةِ، وَتَأْتِيهِ الْمَرْأَةُ وَتَقُولُ: يَارَبِّ! اَحْيِ ابْنِى وَاَخِى وَزَوْجِى ، حَتَىٰ اِنَّهَا تُعَانِقُ شَيْطَاناً وَتَنْكِحُ شَيْطَاناً ، وَبُيُوتُهُمْ مَمْلُوءَةٌ شَيَاطِينَ ، وَيَأْتِيهِ الْاَعْرَابُ ، فَيَقُولُونَ: يَارَبَّنَا! اَحْيِ لَنَا غَنَمَنَا وَاِبِلَنَا ، فَيُعْطِيهِمْ شَيَاطِينَ اَمْثَالَ غَنَمِهِمْ وَاِبِلِهِمْ سَوَاءً بِالسِّنِّ وَالسِّمَةِ عَلَىٰ حَالِ مَا فَارَقُوهَا عَلَيْهِ ، مُكْتَنِزَةً شَحْماً يَقُولُونَ: لَوْ لَمْ يَكُنْ هٰذَا رَبَّنَا لَمْ يُحْيِ لَنَا مَوْتَانَا مِنَ الْاِبِلِ وَالْغَنَمِ. وَمَعَهُ جَبَلٌ مِنْ مَرَقٍ وَعُرَاقُ اللَّحْمِ حَارٌّ لَايَبْرُدُ، وَنَهْرٌ جَارٍ، وَجَبَلٌ مِنْ جِنَانٍ وَخُضْرَةٍ، وَجَبَلٌ مِنْ نَارٍ وَدُخَانٍ. يَقُولُ: هٰذِهِ جَنَّتِى وَهٰذِهِ نَارِى،وَهٰذَا طَعَامِى،وَهٰذَا شَرَابِى. وَ الْيَسَعُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ مَعَهُ يُنْذِرُ النَّاسَ وَيَقُولُ:هٰذَا الْمَسِيحُ الْكَذَّابُ، فَاحْذَرُوهُ لَعَنَهُ اللهُ. يُعْطِيهِ اللهُ مِنَ السُّرْعَةِ وَالْخِفَّةِ مَالَايَلْحَقُهُ الدَّجَّالُ. فَاِذَا قَالَ: اَنَا رَبُّ الْعَالَمِينَ. قَالَ لَهُ النَّاسُ: كَذَبْتَ. وَيَقُولُ الْيَسَعُ: صَدَقَ النَّاسُ فَيَمُرُّ بِمَكَّةَ ، فَاِذَا هُوَ بِخَلْقٍ عَظِيمٍ، فَيَقُولُ: مَنْ اَنْتُمْ؟ فَاِنَّ هٰذَا الدَّجَّالَ قَدْ اَتَاكَ فَيَقُولُ: اَنَا مِيكَائِيلُ. بَعَثَنِى اللهُ تَعَالَىٰ اَنْ اَمْنَعَهُ مِنْ حَرَمِهِ. وَيَمُرُّ بِالْمَدِينَةِ فَاِذَا هُوَ بِخَلْقٍ عَظِيمٍ.فَيَقُولُ: مَنْ اَنْتَ؟ هٰذَا الدَّجَّالُ قَدْ اَتَاكَ؟ فَيَقُولُ: اَنَا جِبْرِيلُ ، بَعَثَنِى اللهُ تَعَالَىٰ لِاَمْنَعَهُ مِنْ حَرَمِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَيَمُرُّ الدَّجَّالُ بِمَكَّةَ فَاِذَا رَأَىٰ مِيكَائِيلَ وَلَّىٰ هَارِباً ، وَلَايَدْخُلُ الْحَرَمَ ، فَيَصِيحُ صَيْحَةً، فَيَخْرُجُ اِلَيْهِ مِنْ مَكَّةَ كُلُّ مُنَافِقٍ وَمُنَافِقَةٍ. ثُمَّ يَمُرُّ بِالْمَدِينَةِ فَاِذَا رَأَى جِبْرِيلَ وَلَّىٰ هَارِباً، فَيَصِيحُ صَيْحَةً ، فَيَخْرُجُ اِلَيْهِ مِنَ الْمَدِينَةِ كُلُّ مُنَافِقٍ وَمُنَافِقَةٍ. وَيَأْتِى النَّذِيرُ اِلَى الْجَمَاعَةِ الَّتِى فَتَحَ اللهُ عَلَىٰ اَيْدِيهِمُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ، وَمَنْ تَأَلَّفَ اِلَيْهِمْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِبَيْتِ الْمَقْدِسِ.

يَقولُونَ: هٰـذَا الدَّجّالُ قَدْ اَتاكُمْ. فَيَقولُونَ: اجْلِسْ فَانّا نُريدُ قتالَهُ. فَيَقولُ: بَلْ ارْجِعُ حَتّىٰ اُخْبِرَ النّاسَ بِخُرُوجِه، فَاذا انْصَرَفَ تَناوَلَهُ الدَّجّالُ ثُمَّ يَقولُ: هٰـذَا الَّذى يَزْعَمُ اَنّى لَمْ اَكُنْ اَقْدِرُ عَلَيْهِ فَاقْتُلُوهُ شَرَّ قِتْلَةٍ فَيَنْشَرُ بِالْمَناشِيرِ. ثُمَّ يَقولُ: اِنْ اَنَا اَحْيَيْتُهُ لَكُمْ تَعْلَمُونَ اَنّى رَبُّكُمْ؟ فَيَقولُونَ: قَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ رَبُّنا، وَ اَحَبُّ اِلَيْنا نَزْدادُ يَقيناً. فَيَقولُ: نَعَمْ. فَيَقومُ بِاِذْنِ اللّٰهِ تَعالىٰ لاَ يَأْذَنُ اللّٰهُ لِنَفْسٍ غَيْرِهِا لِلدَّجّالِ، اَنْ يُحْيِيَهُا، فَيَقولُ: اَلَيْسَ قَدْ اَمَتُّكَ، ثُمَّ اَحْيَيْتُكَ؟ فَاَنا رَبُّكَ. فَيَقولُ: اَلْئَنَ ازْدَدْتُ يَقيناً، اَنَا الَّذى بَشَّرَنى رَسولُ اللّٰهِ ﷺ اَنَّكَ تَقْتُلُنى، ثُمَّ اُحْيا بِاِذْنِ اللّٰهِ تَعالىٰ، لاَ يُحْيِى اللّٰهُ لَكَ نَفْساً غَيْرِى. فَيَضَعُ عَلىٰ جِلْدِ النَّذيرِ صَفائِحَ مِنْ نُحاسٍ، فَلاَ يَحيكُ فيهِ شَىْءٌ مِنْ سِلاَحِهِمْ لاَ بِضَرْبِ سَيْفٍ، وَلاَ سِكّينٍ، وَلاَ حَجَرٍ، اِلاَّ تَحَوَّلَ عَنْهُ، وَلَمْ يَضُرَّهُ مِنْهُ شَىْءٌ. فَيَقولُ: اِطْرَحوهُ فِى نارِى. وَيُحَوِّلُ اللّٰهُ -عَزَّ وَجَلَّ- ذٰلِكَ الْجَبَلَ عَلَى النَّذيرِ جِناناً خَضِرَةً. فَيَشُكُّ النّاسُ فيهِ، وَيُبادِرُ اِلى بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَاِذا صَعِدَ عَلىٰ عَقَبَةِ اَفيقَ، وَقَعَ ظِلُّهُ عَلَى الْمُسْلِمينَ، فَيُوتِرُونَ قِسِيَّهُمْ لِقِتالِه، فَاَقْوَى الْمُسْلِمينَ يَوْمَئِذٍ مَنْ بَرَكَ بارِكاً، اَوْ جَلَسَ جالِساً مِنَ الْجوعِ وَالضَّعْفِ، وَيَسْمَعونَ النِّداءَ: يا اَيُّهَا النّاسُ قَدْ اَتاكُمُ الْغَوْثُ!

فَيَقولُونَ: هٰـذَا كَلاَمُ رَجُلٍ شَبْعانَ. وَتُشْرِقُ الْاَرْضُ بِنورِ رَبِّها وَيَنْزِلُ عيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَيَقولُ: يا مَعْشَرَ الْمُسْلِمينَ! احْمَدوا رَبَّكُمْ وَسَبِّحوهُ. فَيَفْعَلونَ. وَيُريدونَ الْفِرارَ، فَيُضَيِّقُ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْاَرْضَ، فَاِذا اَتَوْا بابَ لُدٍّ فى نِصْفِ ساعَةٍ فَيُوافِقونَ عيسىٰ، فَاِذا نَظَرَ اِلىٰ عيسىٰ يَقولُ: اَقِمِ الصَّلاَةَ فَيَقولُ الدَّجّالُ: يا نَبِىَّ اللّٰهِ، قَدْ اُقيمَتِ الصَّلاَةُ. فَيَقولُ: يا عَدُوَّ اللّٰهِ، زَعَمْتَ اَنَّكَ رَبُّ الْعالَمينَ فَلِمَنْ تُصَلّى؟ فَيَضْرِبُهُ بِمِقْرَعَةٍ فَيَقْتُلُهُ، فَلاَ يَبْقىٰ اَحَدٌ مِنْ اَنْصارِهِ خَلْفَ شَىْءٍ اِلاَّ نادىٰ: يا مُؤْمِنُ! هٰـذَا دَجّالِى فَاقْتُلْهُ فَيُمَتَّعونَ اَرْبَعينَ سَنَةً، لاَيَمُوتُ اَحَدٌ وَلاَ يَمْرَضُ اَحَدٌ، وَيَقولُ الرَّجُلُ لِغَنَمِهِ وَلِدَوابِّهِ: اِذْهَبوا فَارْعَوْا. وَتَمُرُّ الْماشِيَةُ بَيْنَ الزَّرْعَيْنِ لاَتَأْكُلُ مِنْهُ سُنْبُلَةً، وَالْحَيّاتُ وَالْعَقارِبُ

لاَ تُؤْذِى اَحَداً ، وَ السَّبُعُ عَلىٰ اَبْوَابِ الدّوْرِ لاَ يُؤْذِى اَحَداً ، وَيَأْخُذُ الرَّجُلُ الْمُدَّ مِنَ الْقَمْحِ فَيَبْذُرُهُ بِلاَحَرْثٍ فَيَجِئُ مِنْهُ سَبْعُ مِائَةِ مُدٍّ ، فَيَمْكُثُونَ فِى ذٰلِكَ حَتّىٰ يُكْسَرَ سَدُّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ فَيَمُوجُونَ وَيُفْسِدُونَ ، وَيَسْتَغِيثُ النّاَسُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَهُمْ ، وَاَهْلُ طُورِ سَيْنَآءَ هُمُ الَّذِينَ فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ، فَيَدْعُونَ فَيَبْعَثُ اللّٰهُ دَابَّةً مِنَ الْاَرْضِ ذَاتَ قَوَائِمَ، فَتَدْخُلُ فِى آذَانِهِمْ فَيُصْبِحُونَ مَوْتىٰ اَجْمَعِينَ ، وَتُنْتِنُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ فَيُؤْذُونَ النّاَسَ بِنَتَنِهِمْ اَشَدَّ مِنْ حَيَاتِهِمْ ، فَيَسْتَغِيثُونَ بِاللّٰهِ ، فَيَبْعَثُ اللّٰهُ رِيحاً يَمَانِيَةً غَبْرَاءَ فَتَصِيرُ عَلَي النّاَسِ غَمّاً وَدُخَاناً ، وَتَقَعُ عَلَيْهِمُ الزُّكْمَةُ ، وَيُكْشَفُ مَا بِهِمْ بَعْدَ ثَلاَثٍ وَقَدْ قُذِفَتْ جِيَفُهُمْ فِى الْبَحْرِ ، وَلاَ يَلْبَثُونَ اِلاَّ قَلِيلاً حَتّىٰ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَجَفَّتِ الْاَقْلاَمُ وَطُوِيَتِ الصُّحُفُ وَلاَيُقْبَلُ مِنْ اَحَدٍ تَوْبَةٌ ، وَيَخِرُّ اِبْلِيسُ سَاجِداً يُنَادِى: اِلٰهِى! مُرْنِى اَنْ اَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ . وَتَجْتَمِعُ اِلَيْهِ الشَّيَاطِينُ فَتَقُولُ: يَا سَيِّدَنَا! اِلىٰ مَنْ تَفْزَعُ؟ فَيَقُولُ: اِنَّمَا سَأَلْتُ رَبِّى اَنْ يُنْظِرَنِى اِلىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ ، وَقَدْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا ، وَهٰذَا الْوَقْتُ الْمَعْلُومُ . وَتَصِيرُ الشَّيَاطِينُ ظَاهِرَةً فِى الْاَرْضِ حَتّىٰ يَقُولَ الرَّجُلُ: هٰذَا قَرِينِى الَّذِى كَانَ يُغْوِينِى ، فَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَخْزَاهُ . وَلاَيَزَالُ اِبْلِيسُ سَاجِداً بَاكِياً حَتّىٰ تَخْرُجَ الدَّآبَّةُ فَتَقْتُلَهُ وَهُوَ سَاجِدٌ ، وَيَتَمَتَّعُ الْمُؤْمِنُونَ بَعْدَ ذٰلِكَ اَرْبَعِينَ سَنَةً لاَ يَتَمَنَّوْنَ شَيْئاً اِلاَّ اُعْطُوهُ حَتّىٰ تَتِمَّ اَرْبَعُونَ سَنَةً بَعْدَ الدَّآبَّةِ ، ثُمَّ يَعُودُ فِيهِمُ الْمَوْتُ وَيُسْرِعُ ، فَلاَ يَبْقىٰ مُؤْمِنٌ وَيَبْقَى الْكُفَّارُ فَيَقُولُ الْكَافِرُ قَدْ كُنَّا مَرْعُوبِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ اَحَدٌ وَلَيْسَ تُقْبَلُ مِنَّا تَوْبَةٌ . يَتَهَارَجُونَ فِى الطُّرُقِ كَالْبَهَائِمِ ، ثُمَّ يَقُومُ اَحَدُهُمْ بِاُمِّهِ وَاُخْتِهِ وَابْنَتِهِ فَيَنْكِحُهَا وَسْطَ الطَّرِيقِ يَقُومُ عَنْهَا وَاحِدٌ وَيَنْزُو عَلَيْهَا آخَرُ لاَ يُنْكَرُ وَلاَ يُغَيَّرُ ، وَاَفْضَلُهُمْ يَقُولُ: لَوْ تَنَحَّيْتُمْ عَنِ الطَّرِيقِ كَانَ اَحْسَنَ فَيَكُونُونَ عَلىٰ مِثْلِ ذٰلِكَ حَتّىٰ لاَ يُولَدَ اَحَدٌ مِنْ نِكَاحٍ ، ثُمَّ يَعْقِمُ اللّٰهُ النِّسَاءَ ثَلاَثِينَ سَنَةً ، وَيَكُونُونَ كُلُّهُمْ اَوْلاَدَ زِنىً ، شِرَارَ النّاَسِ ، عَلَيْهِمْ تَقُومُ السّاَعَةُ »

246 - **Abdullah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: "Deccal'ın merkebinin iki kulağı arasında kırk arşın(lık mesafe vardır). Merkebinin adımı üç günlük yoldur. Sizin biriniz atıyla su kanalına daldığı gibi, o da denize dalacaktır.

Deccal: 'Ben âlemlerin rabbiyim, işte bu güneş benim emrimle yüzüyor, isterseniz onu durdurayım!' der. Derken güneş (Allah'ın izni ve imtihan hikmetiyle) hapsolur da, (Deccal), bir günü, bir ay ve bir cuma kadar uzatır. Sonra: 'İsterseniz onu yürüteyim.' der. Onlar 'Evet!' deyince, bir günü bir saat gibi yapar.

Bir kadın gelerek: 'Ey rabbim! Benim oğlumu, kardeşimi ve kocamı dirilt!' der. (O da ona, onların suretinde şeytanlar gönderir de) kadın, şeytana sarılır, şeytanla evlenir, artık evleri şeytanlarla dolar.

Bedevîler gelip: 'Ey rabbimiz! Koyunlarımızı ve develerimizi bizim için dirilt!' derler. O da onlara, develerinin ve koyunlarının yaşına ve şekline uygun, bıraktıkları hal üzere, yağ dolu şeytanlar verir. Bunu gören insanlar: 'Bu bizim rabbimiz olmasaydı, ölü koyun ve develeri diriltemezdi!' derler.

Deccal'ın yanında et suyundan, hiç soğumayan sıcak çorbadan bir dağ, akan bir nehir, bahçelerden ve yeşilliklerden bir dağ ile ateşten ve dumandan bir dağ vardır ki: 'İşte bu, cennetim, bu cehennemim, bu yiyeceğim, bu da içeceğim!' der.

Beraberinde insanları uyarmak için Elyesa' *(Aleyhisselâm)* olup: 'Bu sahtekâr Mesih'tir, sakının ondan, Allah ona lanet etsin!' diyecektir. Allah ona öyle bir hafiflik ve çabukluk verecektir ki, Deccal ona yetişemeyecektir.

Deccal (onun uyardığı insanlara gidip) 'Ben, âlemlerin rabbiyim!' deyince, insanlar ona 'Yalan söyledin!' diyecekler, Elyesa' *(Aleyhisselâm)* da: 'İnsanlar doğru söyledi!' diyecektir.

Derken Elyesa' *(Aleyhisselâm)* Mekke'ye gelecek, orada büyük bir yaratıkla karşılaşacak, ona: 'Siz kimsiniz? İşte muhakkak sana Deccal gelmiştir!' diyecek, o da: 'Ben Mîkâil'im. Allah beni, onu haremine sokmayayım diye gönderdi!' diyecektir.

Medine'ye uğradığında da büyük bir mahlukla karşılaşacak, 'Sen kimsin?' Şüphesiz sana Deccal gelmiştir!' dediğinde: 'Ben Cibrîl'im, Allah beni, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hareminden onu men edeyim diye gönderdi.' diyecektir.

Deccal Mekke'ye uğradığında Mîkâil *(Aleyhisselâm)*ı görüp, arka dönerek kaçacak ve hareme giremeyecektir. O zaman bir nara atacak, Mekke'de her münafık kadın ve erkek ona çıkacaktır. Medine'ye uğradığında, Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ı görüp, arka dönerek kaçacak ve hareme giremeyecektir. O zaman bir nara atacak, Medine'de her münafık kadın ve erkek ona çıkacaktır.

O sırada Allah'ın, İstanbul'u fethetmeyi nasip ettiği cemaatle, Beyt-i Makdîs'de bulunan Müslümanlardan, onlarla ülfeti bulunanlara bir uyarıcı gelerek: 'İşte Deccal muhakkak size gelmiştir.' diyecek, onlar da: 'Otur! Biz onunla muharebe etmek istiyoruz.' diyeceklerdir.

O: 'Hayır! Döneyim, insanlara onun çıktığını haber vereyim!' diyerek dönüp giderken Deccal onu yakalayıp: 'Şu, benim kendisine gücüm yetmediğini sanan kişi varya, onu en kötü bir ölümle öldürün!' diyecek ve o zat, testerelerle biçilecektir.

Sonra Deccal: 'Onu sizin için diriltirsem, benim sizin rabbiniz olduğumu bilecek misiniz?' diyecek, onlar: 'Biz zaten senin rabbimiz olduğunu biliyoruz, ama yakînimizin artmasını daha çok isteriz!' diyecekler.

O: 'Evet!' der demez, Allah-u Tealâ'nın izniyle o kişi hemen kalkacaktır. Allah-u Tealâ, Deccal'a ondan başka bir nefsi diriltme izni vermeyecektir. Deccal ona: 'Seni öldüren, sonra dirilten ben değil miyim? İşte senin rabbin benim!' deyince, o kişi:

'Şimdi yakînim daha da arttı, ben Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, senin beni öldüreceğini, sonra Allah'ın izniyle diriltileceğimi müjdelediği kişiyim. Allah sana, benden başkasını diriltme imkânı vermeyecek!' diyecektir.

Ma'mer (Radıyallahu Anh)ın beyanına göre bu kişi; Hızır (Aleyhisselâm)dır.

O zaman Deccal, o uyarıcının derisine kurşundan safîha (plâka)lar koyacak, fakat onların silahlarından ne kılıç, ne bıçak, ne de taş darbesiyle ona bir şey tesir etmeyip mutlaka ondan dönecek, onlardan hiçbir şey ona zarar veremeyecektir.

Bu durumu gören Deccal: 'Onu ateşime atın!' diyecek, Allah-u Tealâ o uyarıcıya ateş dağını yeşil bahçeler haline döndürünce, insanlar Deccal hakkında şüpheye düşecektir.

Bunun üzerine o, Beyt-i Makdîs'e doğru süratle yola çıkıp, (Gavr yolunda, Havran'dan bir karyenin) Efik tepesine yükseldiğinde, gölgesi Müslümanların üzerine düşecek, onlar da, onunla savaşmak için yaylarına kiriş takacaklardır.

O gün Müslümanların en kuvvetlisi, açlık ve zayıflıktan (dolayı, yatmayıp) çökebilen yahut oturabilenler olacaktır. O zaman Müslümanlar: 'Ey insanlar! Muhakkak ki size yardım gelmiştir.' diye bir nida işiteceklerdir." *(Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî, Kitâbü'l-Fiten, No:1527, 1530, 2/543-546)*

Suyûtî *(Rahimehullah)* bu rivayeti şöyle devam ettirmiştir:

"Bunu duyan Müslümanlar: 'Bu, tok bir adamın sözüdür!' diyecekler. Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanacak, Meryemoğlu İsa inecek ve: 'Ey Müslümanlar cemaati! Rabbinize hamdedin ve O'nu tesbih edin!' diyecek, onlar da bunu yapacaklar.

Deccal ve adamları kaçmak isteyince, Allah onlara yeryüzünü daraltacak, yarım saatte (Filistin nahiyelerinden bir karye olan) Lüdd kapısına gelince, orada İsa *(Aleyhisselâm)*a rastlayacaklar. İsa *(Aleyhisselâm)*ı görünce o, ona: 'Namaz kıl!' diyecek, Deccal da: 'Ey Allah'ın peygamberi! Namaz kılındı!' diye cevap verecek.

O zaman İsa *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Allah'ın düşmanı! Sen, âlemlerin rabbi olduğunu iddia ediyorsun da ya kim için kılıyorsun?' diyerek, kısa bir mızrakla vurup onu öldürecek.

O zaman onun yardımcılarından hiçbir kimse, hiçbir şeyin arkasında kalamayıp, mutlaka o arkasına saklandığı şey: 'Ey mümin! İşte bu, Deccalın adamıdır, onu öldür!' diye nida edecektir.

Böylece onlar (İsa *(Aleyhisselâm)* ve inananlar) kırk sene, hiçbir kimse ölmeden ve hiçbir fert hastalanmadan metalandırılacaklardır. Adam, koyunlarına ve hayvanlarına: 'Gidin, otlayın!' diyecek, iki tarla arasında gezen hayvanlar bir başak bile yemeyecekler (hiçbir şeye zarar vermeyecekler)dir.

Yılanlar ve akrepler kimseye eziyet etmeyecektir. Yırtıcı hayvanlar, evlerin kapısında durup kimseye eziyet etmeyecektir. Adam bir ölçek buğdayı ekmeden saçacak, ondan yediyüz ölçek mahsul gelecektir.

O şekilde beklerken, Ye'cûc-Me'cûc'ün seddi kırılacak, dalga dalga birbirine karışıp ifsada başlayacaklar. İnsanlar imdat feryatları atsa da duaları kabul olmayacaktır.

Tûr-u Seynâ ehli (İsa *(Aleyhisselâm)*ın Tûr dağına sığındırdığı Müslümanlar), Allah'ın, kendilerine (dua kapısını) açtığı kimselerdir. Onlar dua edince, Allah-u Tealâ, yeryüzünden, ayakları olan bir hayvan (devekurdu) gönderecek, o onların kulaklarına girince hep birden ölüp kalacaklardır.

Yeryüzü onlar(ın leşlerin)den öyle bir kokuşacaktır ki, hayatlarından daha kötü bir şekilde kokularıyla insanlara eziyet verecekler, insanlar Allah'a sığındıklarında, Allah-u Tealâ Yemen'den kupkuru bir rüzgâr gönderecek, o da insanlara bulut ve duman olacak ve onlara nezle isabet edecektir. Üç gün sonra kendilerindeki hal açılacak, Ye'cûc ve Me'cûc'ün leşleri denize atılmış olacaktır.

Ye'cûc ve Me'cûc'den sonra az bekleyeceklerdir ki güneş batıdan doğacak, kalemler kurumuş, sayfalar dürülmüş olacaktır. Artık kimseden tevbe kabul edilmeyecektir.

İblis secdeye kapanarak: 'Ey İlâh'ım! Dilediğine secde etmemi emret!' diyecek. Şeytanlar başına toplanarak ona: 'Ey efendimiz! Kime feryat ediyorsun?' deyince o: 'Ben, Rabbimden, ancak dirilme gününe kadar bana mühlet vermesini istemiştim. İşte güneş batısından doğdu ve bu, bilinen vakittir.' diye cevap verecektir.

Şeytanlar yeryüzünde açıkça dolaşmaya başlayacak hatta bir kişi: 'İşte beni azdıran karînim (yakın şeytanım) buydu! Onu rüsvay eden Allah'a hamdolsun!' diyecektir.

Dâbbetü'l-arz çıkıp, kendisini öldürünceye kadar, İblis secdede ağlamaya devam edecektir. O günden sonra müminler, kırk sene her istedikleri kendilerine verilerek rahatlık içinde yaşayacaklar ve o Dâbbe'den sonra, kırk sene kendileri için tamamlanacaktır.

Sonra ölüm onlara çabukça geri dönecek de, artık bir mümin kalmayacaktır. Kâfirler: 'Biz müminlerden korkuyorduk. Artık onlardan kimse kalmadı, nasıl olsa bizim de tevbemiz kabul olmayacak!' deyip, yollarda hayvanlar gibi çiftleşeceklerdir.

Onlardan biri, anasını, kızkardeşini ve kızını kaldırıp (götürüp), yolun ortasında onlarla cima edecek, biri üzerinden kalkıp diğeri inecek de bu, hiç kötü karşılanmayacak ve bu halin değiştirilmesi istenmeyecektir.

O gün onların en iyisi: 'Yoldan biraz kenara çekilseydiniz, güzel olurdu!' diyendir. Bu durum böylece devam ederek artık nikâhtan hiçbir çocuk doğmayacak hale gelecektir.

Sonra Allah-u Tealâ, kadınları otuz sene kısır edecek de, yaşayanların tümü, insanların en şerlileri olan evlâd-ı zina olacaklar, kıyamet de onlar üzerine kopacaktır!" *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/398-400, Hâkim, el-Müstedrek, No:8590, 4/566-567, Müslim, Fiten:21, No:2938/113, 4/2256, İbni Mâce, Fiten:33, No:4075-76-77, 2/1359, Tirmizî, Fiten:59, No:2240, 4/510, Ebû Davud, Melâhim:14, No:4321, 2/520, Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî, Kitâbü'l-Fiten, No:1514-1518, 2/534-538, Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:94, 1/98-99)*

٢٤٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَلَقَ اللهُ عِنْدَ الْمَشْرِقِ حِجَاباً مِنَ الظُّلْمَةِ عَلَى الْبَحْرِ السَّابِعِ عَلَىٰ مِقْدَارِ لَيَالِ الدُّنْيَا كُلِّهَا ، فَاِذَا كَانَ غُرُوبُ الشَّمْسِ اَقْبَلَ مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَدْ وُكِّلَ بِاللَّيْلِ ، فَيَقْبِضُ قَبْضَةً مِنْ ظُلْمَةِ ذٰلِكَ الْحِجَابِ ، ثُمَّ يَسْتَقْبِلُ الْمَغْرِبَ ، فَلَا يَزَالُ يُرْسِلُ تِلْكَ الظُّلْمَةَ مِنْ خِلَالِ اَصَابِعِهِ قَلِيلاً قَلِيلاً ، وَهُوَ يُرَاعِي الشَّفَقَ ، فَاِذَا غَابَ الشَّفَقُ اَرْسَلَ الظُّلْمَةَ كُلَّهَا ، ثُمَّ يَنْشُرُ جَنَاحَيْهِ ، فَيَبْلُغَانِ اَقْطَارَ الْاَرْضِ وَاَكْنَافَ السَّمَاءِ ، فَيُجَاوِزَانِ مَا شَآءَ اللهُ اَنْ يُجَاوِزَا فِى الْهَوَاءِ ، فَيَشُقُّ ظُلْمَةَ اللَّيْلِ بِجَنَاحَيْهِ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّقْدِيسِ لِلّٰهِ ، حَتّٰى يَبْلُغَ الْمَغْرِبَ عَلَىٰ قَدْرِ سَاعَاتِ اللَّيْلِ ، فَاِذَا بَلَغَ الْمَغْرِبَ انْفَجَرَ الصُّبْحُ مِنَ الْمَشْرِقِ ، ضَمَّ جَنَاحَهُ وَضَمَّ الظُّلْمَةَ بَعْضَهَا اِلَى بَعْضٍ بِكَفَّيْهِ ، حَتّٰى يَقْبِضَ عَلَيْهَا بِكَفٍّ وَاحِدَةٍ مِثْلَ قَبْضَتِهِ حِينَ تَنَاوَلَهَا مِنَ الْحِجَابِ بِالْمَشْرِقِ ، ثُمَّ يَضَعُهَا عِنْدَ الْمَغْرِبِ عَلَى الْبَحْرِ السَّابِعِ ، فَمِنْ هُنَاكَ تَكُونُ ظُلْمَةُ اللَّيْلِ ، فَاِذَا حَوَّلَ ذٰلِكَ الْحِجَابَ مِنَ الْمَشْرِقِ اِلَى الْمَغْرِبِ نَفَخَ فِى الصُّورِ فَضَوْءُ النَّهَارِ مِنْ قِبَلِ الشَّمْسِ ، وَظُلْمَةُ اللَّيْلِ مِنْ قِبَلِ ذٰلِكَ الْحِجَابِ ، فَلَا تَزَالُ الشَّمْسُ تَجْرِى مِنْ مَطْلِعِهَا اِلَىٰ مَغْرِبِهَا حَتّٰى يَأْتِىَ الْوَقْتُ الَّذِى جَعَلَ اللهُ لِتَوْبَةِ عِبَادِهِ ، فَتَسْتَأْذِنُ

الشَّمْسُ مِنْ اَيْنَ تَطْلُعُ ، وَيَسْتَأْذِنُ الْقَمَرُ مِنْ اَيْنَ يَطْلُعُ ، فَلاَ يُؤْذَنُ لَهُمَا ، فَيُحْبَسَانِ مِقْدَارَ ثَلاَثِ لَيَالٍ لِلشَّمْسِ وَلَيْلَتَيْنِ لِلْقَمَرِ ، فَلاَ يَعْرِفُ مِقْدَارَ حَبْسِهِمَا اِلاَّ قَلِيلٌ مِنَ النَّاسِ، وَهُمْ بَقِيَّةُ اَهْلِ الْاَرْضِ، وَحَمَلَةُ الْقُرْاٰنِ يَقْرَأُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ وِرْدَهُ فِى تِلْكَ اللَّيْلَةِ، حَتّٰى اِذَا فَرَغَ مِنْهُ نَظَرَ فَاِذَا لَيْلَتُهُ عَلٰى حَالِهَا ، فَيَعُودُ فَيَقْرَأُ وِرْدَهُ ، فَاِذَا فَرَغَ مِنْهُ نَظَرَ فَاِذَا اللَّيْلَةُ عَلٰى حَالِهَا ، فَيَعُودُ فَيَقْرَأُ وِرْدَهُ فَاِذَا فَرَغَ مِنْهُ نَظَرَ فَاِذَا اللَّيْلَةُ عَلٰى حَالِهَا فَلاَيَعْرِفُ طُولَ تِلْكَ اللَّيْلَةِ اِلاَّ حَمَلَةُ الْقُرْاٰنِ ، فَيُنَادِى بَعْضُهُمْ بَعْضاً ، فَيَجْتَمِعُونَ فِى مَسَاجِدِهِمْ بِالتَّضَرُّعِ وَالْبُكَاءِ وَالصُّرَاخِ بَقِيَّةَ تِلْكَ اللَّيْلَةِ ، وَمِقْدَارُ تِلْكَ اللَّيْلَةِ مِقْدَارُ ثَلاَثِ لَيَالٍ ، ثُمَّ يُرْسِلُ اللّٰهُ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ اِلَى الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ فَيَقُولُ: اِنَّ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ اَمَرَكُمَا اَنْ تَرْجِعَا اِلٰى مَغَارِبِكُمَا فَتَطْلُعَا مِنْهَا ، فَاِنَّهُ لاَ ضَوْءَ لَكُمَا عِنْدَنَا وَلاَنُورَ. فَتَبْكِى الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ مِنْ خَوْفِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَخَوْفِ الْمَوْتِ، فَيَرْجِعُ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ فَيَطْلُعَانِ مِنْ مَغَارِبِهِمَا ، فَبَيْنَا النَّاسُ كَذٰلِكَ يَبْكُونَ وَيَتَضَرَّعُونَ اِلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَالْغَافِلُونَ فِى غَفَلاَتِهِمْ ، اِذْ نَادٰى مُنَادٍ: اَلاَ اِنَّ بَابَ التَّوْبَةِ قَدْ اُغْلِقَ ، وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ قَدْ طَلَعَا مِنْ مَغَارِبِهِمَا. فَيَنْظُرُ النَّاسُ فَاِذَا هُمَا اَسْوَدَانِ كَالْعِكْمَيْنِ لاَ ضَوْءَ لَهُمَا وَلاَ نُورَ ، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ ﴿ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴾ فَيَرْتَفِعَانِ مِثْلَ الْبَعِيرَيْنِ الْمُقْرُونَيْنِ الْمَعْقُودَيْنِ ، يُنَازِعُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ اِسْتِبَاقاً ، وَيَتَصَايَحُ اَهْلُ الدُّنْيَا ، وَتَذْهَلُ الْاُمَّهَاتُ ، وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا ، فَاَمَّا الصَّالِحُونَ وَالْاَبْرَارُ فَاِنَّهُ يَنْفَعُهُمْ بُكَائُهُمْ يَوْمَئِذٍ ، وَيُكْتَبُ لَهُمْ عِبَادَةً ، وَاَمَّا الْفَاسِقُونَ وَالْفُجَّارُ فَلاَيَنْفَعُهُمْ بُكَائُهُمْ يَوْمَئِذٍ وَيُكْتَبُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ، فَاِذَا بَلَغَتِ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ سُرَّةَ السَّمَاءِ ، وَهُوَ مَنْصَفُهَا جَاءَهُمَا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ، فَاَخَذَ بِقُرُونِهِمَا فَرَدَّهُمَا اِلَى الْمَغْرِبِ فَلاَ يُغْرِبُهُمَا فِى مَغَارِبِهِمَا ، وَلٰكِنْ يُغْرِبُهُمَا فِى مَغَارِبِهَا الَّتِى فِى بَابِ التَّوْبَةِ »

فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِلنَّبِىِّ ﷺ: وَمَا بَابُ التَّوْبَةِ؟ فَقَالَ: « يَاعُمَرُ! خَلَقَ اللّٰهُ بَاباً لِلتَّوْبَةِ خَلْفَ الْمَغْرِبِ، وَهُوَ مِنْ اَبْوَابِ الْجَنَّةِ، لَهُ مِصْرَاعَانِ مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلاَنِ بِالدُّرِّ وَالْجَوْهَرِ،

مَا بَيْنَ الْمِصْرَاعِ اِلَى الْمِصْرَاعِ مَسِيرَةُ اَرْبَعِينَ عَاماً لِلرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ ، فَذَالِكَ الْبَابُ مَفْتُوحٌ مُنْذُ خَلَقَ اللهُ خَلْقَهُ اِلَى صَبِيحَةِ تِلْكَ اللَّيْلَةِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ مِنْ مَغَارِبِهِمَا ، وَلَمْ يَتُبْ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِ اللهِ تَوْبَةً نَصُوحاً مِنْ لَدُنْ آدَمَ اِلَى ذَلِكَ الْيَوْمِ اِلاَّ وَلَجَتْ تِلْكَ التَّوْبَةُ فِى ذَلِكَ الْبَابِ ثُمَّ تُرْفَعُ اِلَى اللهِ » فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يَا رَسُولَ اللهِ ، وَمَا التَّوْبَةُ النَّصُوحُ؟ قَالَ: «اَنْ يَنْدَمَ الْعَبْدُ عَلَى الذَّنْبِ الَّذِى اَصَابَ فَيَهْرُبَ اِلَى اللهِ مِنْهُ،ثُمَّ لاَيَعُودَ اِلَيْهِ حَتّٰى يَعُودَ اللَّبَنُ فِى الضَّرْعِ» قَالَ: «فَيُغْرِبُهُمَا جِبْرِيلُ فِى ذَلِكَ الْبَابِ ثُمَّ يَرُدُّ الْمِصْرَاعَيْنِ فَيَلْتَئِمُ مَا بَيْنَهُمَا ، وَيَصِيرَانِ كَاَنَّهُمَا لَمْ يَكُنْ فِيهِمَا صَدْعٌ قَطُّ وَلاَ خَلَلٌ ، فَاِذَا اُغْلِقَ بَابُ التَّوْبَةِ لَمْ تُقْبَلْ لِعَبْدٍ بَعْدَ ذَلِكَ تَوْبَةٌ ، وَلَمْ تَنْفَعْهُ حَسَنَةٌ يَعْمَلُهَا بَعْدَ ذَلِكَ اِلاَّ مَاكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ ، فَاَنَّهُ يَجْرِى لَهُمْ وَعَلَيْهِمْ بَعْدَ ذَلِكَ مَاكَانَ يَجْرِى لَهُمْ قَبْلَ ذَلِكَ ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿ يَوْمَ يَاْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لاَيَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْراً﴾ فَقَالَ اُبَىُّ بْنُ كَعْبٍ: يَارَسُولَ اللهِ! فِدَاكَ اَبِى وَاُمِّى! فَكَيْفَ بِالشَّمْسِ وَالْقَمَرِ بَعْدَ ذَلِكَ؟ وَكَيْفَ بِالنَّاسِ وَالدُّنْيَا؟ قَالَ: «يَا اُبَىُّ! اِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ يُكْسَيَانِ بَعْدَ ذَلِكَ ضَوْءَ النُّورِ ، ثُمَّ يَطْلُعَانِ عَلَى النَّاسِ وَيَغْرُبَانِ كَمَا كَانَا قَبْلَ ذَلِكَ ، وَاَمَّا النَّاسُ فَاِنَّهُمْ حِينَ رَاَوْا مَا رَاَوْا مِنْ تِلْكَ الْآيَةِ وَعِظَمِهَا يُلِحُّونَ عَلَى الدُّنْيَا فَيَعْمُرُونَهَا ، وَيُجْرُونَ فِيهَا الْاَنْهَارَ ، وَيَغْرِسُونَ فِيهَا الْاَشْجَارَ ، وَيَبْنُونَ فِيهَا الْبُنْيَانَ ، فَاَمَّا الدُّنْيَا فَاِنَّهُ لَوْ نُتِجَ رَجُلٌ مُهْراً لَمْ يُرْكَبْ حَتّٰى تَقُومَ السَّاعَةُ مِنْ لَدُنْ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا اِلَى يَوْمِ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ »

247 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Allah-u Tealâ doğu tarafında, yedinci deniz üzerinde, düyanın tüm geceleri mikdarınca, karanlıktan bir perde yaratmıştır. Güneş batınca, meleklerden, geceyle görevli bir melek, o perdeye yönelip karanlığından bir tutam alarak batıya döner, bir yandan şafağı gözleyip, öte yandan parmaklarının arasından o karanlığı az az salar.

Şafak kaybolunca karanlığın tümünü bırakır. Sonra iki kanadını açtığında, onlar, yeryüzünün etrafıyla gökyüzünün köşelerine ulaşıp, havada Allah-u Tealâ'nın, geçmelerini dilediği sahaları aşarlar. O melek, Allah-u Tealâ'yı tesbih ve takdis ederek, kanatlarıyla gecenin karanlığını yara yara, gecenin saatleri kadar sürecek bir zaman diliminde batıya ulaşır.

Batıya varınca, doğudan sabah yarılır, o da kanadını toplar ve avuçlarıyla karanlığı birbirine katarak, tek avuçla, doğudaki perdeden aldığı zamanda olduğu gibi onu alıp, batıda yedinci deniz üzerine koyar. İşte gecenin karanlığı buradan meydana gelir.

O perde doğudan batıya tahvil edilince, Sûr'a üflenir. Gündüzün ışığı güneş tarafından, gecenin karanlığı da o perde canibinden oluşmaktadır. Güneş, doğuş yerinden, batısına kadar sürdürdüğü cereyanını, kullarının tevbesi için Allah'ın tayin ettiği vakit gelinceye kadar devam ettirir.

Sonra güneş ve ay, doğuş yerlerinden doğmaları için izin istediklerinde onlara izin verilmez. O vakit güneş, üç gecelik, ay da iki gecelik zaman nisbetinde hapsolunurlar ki, onların bu engellenme zamanlarının mikdarını, ancak çok az kimseler farkederler.

Onlar da yeryüzünün bakıyyesi olan hamele-i Kur'an (hafızlardan ibaret hayırlı bir azınlık)dır. Onlardan her biri, o gece virdini okuyup bitirdiğinde, geceyi hali üzere bulunca dönüp tekrar virdini okur.

Bitirdiğinde tekrar bakıp, geceyi hiç değişmemiş olarak görünce, tekrar virdini okumaya döner, onu da bitirince bir de ne görsün; gece, hâli üzere durmaktadır. Dolayısıyla o gecenin uzunluğunu ancak Kur'an'ın hamili olan zatlar farkedip, birbirlerine seslenerek mescitlerinde, yalvarış, ağlayış ve haykırışla kalan geceyi geçirmek üzere toplanırlar ki, o gecenin süresi üç gece miktarıdır.

Sonra Allah-u Tealâ, Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ı, güneş ve aya gönderir de o: 'Şüphesiz Azîz ve Celîl olan Rab, size, batılarınıza dönüp oradan doğmanızı emretmektedir. Çünkü sizin için, bizim yanımızda ışık da, nur da yoktur!' der. Bunu duyan güneş ve ay, kıyamet gününün korkusundan ve ölümün korkusundan ağlamaya başlarlar. Ve güneşle ay, dönüp batılarından doğarlar.

İnsanlar (gece ibadeti yapan hafızlar) öylece ağlayıp, Allah-u Tealâ'ya yalvarma halinde, gafiller de gafletleri içerisindeyken, bir münâdî: 'Âgâh olun! Muhakkak tevbe kapısı kapanmıştır, güneş ve ay, battıkları yerlerinden doğmuşlardır!' diye nida eder.

O zaman insanlar baktıklarında güneş ve ayı, dengin etrafına bağlanan iki siyah ip gibi, nursuz ve ışıksız bir halde görürler ki işte: "Güneşle ay birleştirilir." *(Kıyamet Sûresi:9)* kavl-i şerifi budur. Güneşle ay birbirine yakınca bağlı iki deve gibi yükselirlerken her biri diğeriyle yarış yaparcasına çekişir. Dünya ehli bağrışmaya başlar, anneler gaflete düşer (çocuklarını unutur), her yüklü, hamlini doğurur.

Salihler ve iyilere, o günkü ağlamaları fayda verir ve ibadetleri yazılır. Fasık ve facirlere ise, o gün ağlamaları yaramayıp, üzerlerine hasret yazılır.

Güneş ve ay, göğün yarısından ibaret olan göbeğine ulaştıklarında, Cibrîl *(Aleyhisselâm)* **onlara gelip kafalarını tutarak, kendilerini batıya götürür, fakat batış noktalarında batırmayıp, tevbe kapısının olduğu batış mahallinde batırır."** buyurdu.

O zaman Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e: "Tevbe kapısı nedir?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Ömer! Allah, batının ardında tevbe için bir kapı halketmiştir ki o, cennet kapılarındandır. Onun, inci ve mücevherlerle bezenmiş iki kanadı vardır ki, aralarındaki mesafe, süratli giden binici için, kırk senelik yoldur.**

O kapı, Allah-u Tealâ'nın, mahlukatını yarattığı andan, güneş ve ayın batılarından doğuş sabahına kadar açık kalacaktır. Âdem *(Aleyhisselâm)***dan o güne kadar, Allah'ın kullarından herhangi bir kul, nasûh tevbesiyle tevbe etmişse, mutlaka o tevbe, o kapıdan girip, sonra Allah'a yükseltilmektedir."** buyurdu.

Bunun üzerine **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallahu Anh)*: "Nasûh tevbesi nedir?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Kulun, yaptığı günaha pişman olup, ondan Allah'a kaçması, sonra süt memeye dönünceye kadar** (asla) **ona dönmemesidir."** buyurdu.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, sözlerini şöyle sürdürdü: **"Cibrîl onları o kapıda batırdıktan sonra, iki kanadı birleştirir de araları öyle bir leğimlenir ki, sanki onlarda hiçbir çatlak ve aralık yokmuş gibi bir hal alırlar.**

Tevbe kapısı kapanınca, artık ondan sonra hiçbir kul için, tevbe kabul olunmayacağı gibi, sonrasında yapacağı bir iyi amel de fayda vermez. Ancak daha önce yapanlara, evvelce kendileri için işleyen mükâfatlar aynen devam eder. İşte: "Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden iman etmemiş ya da imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye, (o gündeki) imanı fayda vermez." kavl-i şerifi budur."

Bunun üzerine **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallahu Anh)*: "Ya Resulellah! Anam babam sana feda olsun! Ondan sonra güneş ve ayın durumu nasıl olacak, insanların ve dünyanın hali nice olacak?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ya Übeyy! Ondan sonra güneş ve aya nurlu bir ışık giydirilecek, sonra evvelce oldukları gibi, insanlar üzerine doğup batacaklardır. İnsanlar ise, gördükleri ayeti ve büyüklüğünü farkettikten sonra, dünyaya sıkıca sarılarak onu donatacaklar, ırmaklar akıtacaklar, onda ağaçlar dikip, binalar kuracaklardır.

Halbuki bir adamın atının yavrusu doğsa, güneşin batısından doğuşundan, Sûr'a üfürüleceği güne kadar ona binemeden kıyamet kopacaktır."
(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/396-398, İbni Ebî Hâtim, No:8142, 5/1427, Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, No:661, 4/1194, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:9019, 9/209, Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî, Kitâbü'l-Fiten, No:1844, 2/655)

Ayet: 158

٢٤٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْآيَاتُ خَرَزَاتٌ مَنْظُومَاتٌ فِي سِلْكٍ يُقْطَعُ السِّلْكُ فَيَتْبَعُ بَعْضُهَا بَعْضاً »

248 - **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ayetler** (kıyamet alâmetleri), **ipe dizilmiş boncuklardır. İp koptuğu zaman, bazısı bazısını takip edecek** (peşpeşe gerçekleşecekler)**dir."** *(Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:50, No:8461, 4/520, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37263, 7/466, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/392)*

٢٤٩ – عَنْ أَبِي قَتَادَةَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْآيَاتُ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ »

249 - **Ebû Katâde** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ayetler** (yalanın yayılması gibi, büyük alâmetlerin öncüsü olan küçük alâmetlerin zuhuru, bin)**ikiyüzden sonradır."** *(İbni Mâce, Fiten:28, No:4057, 2/1348, Sindî, 4/389, Hakim, el-Müstedrek, Fiten:50, No:8319, 4/475)*

٢٥٠ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: خَطَبَنَا عُمَرُ فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ! سَيَكُونُ قَوْمٌ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ يُكَذِّبُونَ بِالرَّجْمِ، وَيُكَذِّبُونَ بِالدَّجَّالِ، وَيُكَذِّبُونَ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَيُكَذِّبُونَ بِعَذَابِ الْقَبْرِ، وَيُكَذِّبُونَ بِالشَّفَاعَةِ، وَيُكَذِّبُونَ بِقَوْمٍ يَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ بَعْدَ مَا امْتَحَشُوا »

250 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Bir kere **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* bize hutbe okudu ve şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Yakında bu ümmet içerisinden; recmi yalanlayan, Deccal'ı inkâr eden, güneşin batısından doğuşunu tekzip eden, kabir azabını kabul etmeyen, şefaati reddeden ve (günahkâr müslümanlardan, cehenneme girip) **yandıktan sonra, ateşten çıkacak bir kavim olduğunu yalanlayan bir topluluk bulunacaktır."** *(Said ibni Mansûr, Hâris ibni Ebî Üsâme, Beyhakî, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/396)*

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ayet (kıyametin büyük alâmet)lerin(in) tamamı sekiz ayda bitecektir." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37600, 7/507, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/392)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Güneşin batısından doğuşundan sonra, insanlar yüzyirmi sene (dünyada) kalacaklardır." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37589, 7/506, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/391)*

İbni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Üç şeyin biri çıkmadıkça âdemoğluna tevbe arzedilmiştir; güneş batısından doğmadıkça yahut Dâbbe çıkmadıkça veya Ye'cûc-Me'cûc zuhur etmedikçe! (Bu gününüzden sonra) hangi sene size gelirse, diğeri daha şerlidir." *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/393, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:8937, 9/190)*

Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Dört şey dışında ayetler geçmiştir, bunlar da; Deccal, Dâbbe, Ye'cûc-Me'cûc ve güneşin batısından doğuşudur! Allah-u Tealâ'nın, amelleri nihayete erdireceği ayet ise; güneşin batısından doğuşudur."

Sonra **İbni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*: (... يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ) **"Rabbinin ayetlerinden bazısı geldiği zaman..."** meâlindeki bu ayet-i kerimeyi okudu. *(Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:50, No:8637, 4/588, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37590, 7/506, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/393)*

Aişe *(Radıyallahu Anha)* şöyle buyurmuştur: "Ayetlerin ilki çıktığı zaman; kalemler atılır, sayfalar dürülür, hafaza (melekleri, amelleri yazmaktan) hapsolunur ve cesetler, amellere şahitlikte bulunur." *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/394, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37588, 37598, 7/506-507)*

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlatmıştır: "İnsanlar geceleyin **Müzdelife**'ye giderken, Dâbbetü'l-arz, onlara doğru yürüyecek. Sabahladıklarında, insanları başıyla kuyruğu arasına alacak. Meshetmediği bir mümin, işaretlemediği bir münafık ve kâfir bırakmayacaktır.

Şüphesiz tevbe (kapısı) elbette açıktır. Ta ki, Deccal çıkacak, mümini, o (nun zamanında belirecek duma)ndan, nezle gibi bir hal yakalayacak, kâfir ve münafığın kulaklarına ise o derece girecek ki, pişmiş bir şeye dönecektir. Muhakkak ki tevbe açıktır, sonra güneş batısından doğacaktır." *(Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:50, No:8492, 4/531-532, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37594, 7/507)*

Cündüb ibni Abdillah el-Becelî *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Bir defasında **Huzeyfe**'den, (yanına girmek için) üç kere izin istedimse de bana izin vermedi. Dönüp giderken elçisi bana yetişti. **Huzeyfe** bana: 'Niye döndün?' diye sorunca, ben: 'Senin uyuduğunu sandım!' dedim. Bu söz üzerine o: 'Ben (sabahı bekleyip), güneşin nereden doğduğunu görmeden, hiç uyumadım!' dedi."

İbni Amr *(Rahimehullah)* şöyle demiştir: Ben bu hadiseyi **Muhammed**'e anlattığımda o: '**Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ashabından birçokları bunu yapmıştır.' dedi. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:34798, 7/154, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/401)*

Bu hadis-i şerif ve rivayetlerle ilgili bazı meseleler:

1- "Müslim" şârihlerinden **Übbî** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; kıyametin büyük alâmetlerinden beş tanesi mütevâtirdir. Zikredilen alâmetler, ilm-i kelâm kitaplarında uzun uzadıya açıklanmıştır. Burada bunların en sonuncusu bildirilmektedir ki o da, güneşin batıdan doğmasıdır. Bundan sonra, iman veya tevbe etmenin hiçbir faydası olmayacaktır.

2- Âlûsî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; ulemadan bazısı, yukarıda zikredilen bazı hadis-i şeriflerden dolayı, bu ayetlerden, kıyamet alâmetleri kastedildiğini söylemişlerse de, bu görüşün kabul edilmesi zordur.

Çünkü **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın inişi Deccal'dan sonra olacaktır ki, **İsa** *(Aleyhisselâm)* insanları imana davet edecek ve imanlarını kabul edecektir. Onun zamanında dünyevî ve uhrevî birçok hayırlar meydana gelecektir. Bu yüzden,

"Vuku bulduğunda şirkten ve günahlardan tevbenin fayda vermeyeceği ayetin, özellikle güneşin batıdan doğuşu olduğu"nu kabul etmek gerekir.

İbni Atıyye *(Rahimehullah)*, tevil ehlinin cumhurunun bu görüşte olduğunu nakletmiştir ki, birçok sahih haberde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat kendisinden bu tayin ve tahsis rivayet edilmiştir. Müfessirlerin ekserisi bu görüştedir. Zahirî ifadeleriyle buna ters gibi görünen rivayetlerin, iyice incelendiği zaman, bu görüşe zıt düşmediği, ince düşünenlere gizli kalmaz! *(İbni Atıyye, Âlûsî)*

3- "Müslim"de geçen bir hadis-i şerifte; "Güneşin batıdan doğması kıyametin ilk alâmeti olarak" zikredilmiş, diğer bazı hadis-i şeriflerde de ilk ayet olarak "Deccal'ın hurûcu" belirtilmiştir. Ulemâ, zahirde görülen bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için, farklı bazı izahlar yapmışlardır:

a) İbni Hacer-i Askalânî *(Rahimehullah)*, bu rivayetler hakkında şöyle bir umumî değerlendirmede bulunmuştur: Bu baptaki haberlerin mecmûundan anlaşıldığına göre; yeryüzünde umumî hallerin değişeceğini bildiren kıyametin büyük alâmetlerinin birincisi; Deccal'ın zuhurudur. Bu ayet, **Meryem-oğlu İsa** *(Aleyhimesselâm)*ın vefatıyla son bulacaktır.

Güneşin batıdan doğması ise; gök âleminin değişeceğini bildiren alâmetlerin birincisidir ki, bu da kıyametin kopmasıyla nihayet bulacaktır. Dolayısıyla bu öncelik, geride anlattığımız üzere nisbîdir.

b) İbni Kesîr *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu fark, insanların alışkın olup olmadığı ayetler şeklinde de açıklanmıştır, şöyle ki; bu ve peşisıra vaki olacak ayetler, insanlar tarafından gök ve yerle ilgili, alışılmamış hadiseler olduğu için, yadırganacaktır.

Nitekim bu hadise vaki olduğu gün, hiç görülmemiş bir şekle sahip olan Dâbbetü'l-arz'ın çıkıp, insanlarla konuşması ve onları iman ve küfür damgalarıyla nişanlaması da âdet harici işlerdir. Deccal'ın çıkması ve **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın inmesi gibi hadiseler ise, beşer oldukları için, bu kabilden olmayabilir.

c) Tıybî *(Rahimehullah)*ın izahına göre; bu ayetler, kıyametin emaresi olma noktasında müşterekseler de, kimi yaklaştığına, kimiyse başladığına delâlet edeceklerdir.

Deccal'la başlayan süreç; yaklaştığına, güneşin batıdan doğuşuyla başlayan kısım ise bilfiil başladığına delâlet edecektir. Dolayısıyla bu hadisler tevil edilerek aralarında görülen zahirî çelişki giderilmiş olur. *(Fethu'l-Bârî, Rikak:40, No:6506, 11/361, Sindî, Hâşiyet-ü İbni Mâce, Fiten:32, No:4069, 4/395, Doktor Yahya İsmail, İkmâlü'l-mu'lim bi fevâid-i Müslim tahkiki, İman:72, No:157, 1/475)*

4- Güneşin, Arş-ı a'lâ altındaki karargâhına gelince; müstekarr kelimesi; ism-i zaman, ism-i mekân ve masdar mîm'i olabileceğinden, birkaç manada tefsir edilmiştir:

a) Güneş, kendisine tahsis edilen bir istikrar (sabit bir karar ve muntazam bir kanun) sebebiyle gökyüzünde akıp gider, onun hareketi, bir tesadüf eseri değildir.

b) Güneş, sonunda bir sükûnete erip durmak için, sürekli hareket eder.

c) Güneş, duracağı zamana kadar hareket eder.

d) Güneş, kendisine mahsus bir yörüngede akıp gider.

e) Güneş, kendi karargâhı olan âlemin menfaati için cereyan eder.

Dolayısıyla güneşin kudsî bir nefsi (ruhu) vardır, bu nefis, güneşin cisminde bir nevi alâkası kalmak şartıyla, ondan ayrılarak Arş-ı a'lâya çıkar, onun altında secde eder ve bu, onun seyrini engellemez.

5- Ehl-i Sünnet'in fakîh, muhaddis ve mütekellimlerinin cumhûruna (Ehl-i Sünnet mezhebine mensup; fıkıh, hadis ve kelâm âlimlerinin tümüne) göre; güneşin batıdan doğması gibi, kıyamet alâmetlerine dair, ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde belirtilen hususlar, zahirî manalarıyla kabul edilmiş ve başka türlü tevil edilmemiş (yorumlanmamış)tır.

Bunları tevil edenler ise; **Ehl-i Sünnet** dışı sapık fırkalar, özellikle Bâtınıyye fırkasıdır ki, onların bu nasları, zahirî manalarından çevirerek tahrif etmeleri de, beklenen alâmetlerden biridir. *(Kadî Iyâz, İkmâlü'l-mu'lim bi fevâid-i Müslim, İman:72, No:157, 1/475)*

Bazılarının, güneşin batıdan doğmasını, İslâm'ın batıdan parlayacağıyla tevil etmeleri, yine böylece **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın zuhuru ve **Mesîh** *(Aleyhisselâm)*ın hurûcu gibi kıyamet alâmetlerini, hadis-i şeriflerde belirtilen vasıflara hiç uymayan geçmiş birtakım kimselere yormaları, haktan çok uzak batıl tahriflerdir.

Burada bir kişi çıkıp da: "Bunlar da tevil olarak düşünülebilir!" diyemez. Zira bu nasları, zahîrî manalarından sarfedip başka manalara hamlederek, "Bu mananın verilmesi de mümkündür." demek, "Hakikî mana gerçekleşmeye de bilir!" demekle eşittir ki, bu da, hakiki manayı inkârdan başka anlam taşımaz.

6- Geride zikredilen bunca hadis-i şerif ve rivayetler arasında, çelişki gibi görülen bazı hususlar mevcut olabilir, nitekim: **"Güneşin batıdan doğuşundan sonra, insanların yüzyirmi sene yaşayacağı"** rivayetiyle, **"O gün atı doğuran bir kişinin tayı, binilecek çağa gelmeden Sûr'a üfleneceği"** şeklindeki rivayet, izaha muhtaçtır.

Berzencî *(Rahimehullah)*, bu konuya özel bir başlıkla dikkat çekerek şu nakillere yer vermiştir: **"Fethu'l-Bârî"** ve ona tebaan **"el-Kanâ'a"** isimli eserlerde; rivayetler arasını cem etme yolunu beyan sadedinde şu açıklamalar yapılmıştır:

Birçok rivayette mevcut olduğu üzere; güneşin batısından doğuşuyla, Sûr'a üflenerek kıyametin kopması arasındaki müddet, yüzyirmi senedir. Lâkin **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٥١ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ يَتَقَارَبَ الزَّمَانُ فَتَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ وَيَكُونَ الشَّهْرُ كَالْجُمُعَةِ وَتَكُونَ الْجُمُعَةُ كَالْيَوْمِ وَيَكُونَ الْيَوْمُ كَالسَّاعَةِ وَتَكُونَ السَّاعَةُ كَاحْتِرَاقِ السَّعَفَةِ»

251 - **"Zaman birbirine yaklaşmadan kıyamet kopmayacaktır. Ta ki sene, ay gibi, ay, cuma** (hafta) **gibi, cuma, gün gibi, gün, saat gibi, saat de hurma yaprağının yanması** (saman alevi) **gibi** (çarçabuk geçici) **olacaktır."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:10943, 3/642, Tirmizî, Zühd:24, No:2332, 4/567)* hadis-i şerifinde belirtildiği üzere, bu yüzyirmi sene, yüzyirmi ay gibi çabucak geçecektir. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, Rikak:40, No:6506, 11/362)*

Ancak o zaman, "Tay, iki senede binilecek hale gelirken, burada oniki sene geçmiş olur." şeklinde bir işkâl kalır ki bunun hallinde, "Asil bir ata, harp meydanında binilip iyi verim alınabilmesi için, on seneden fazla bir zaman geçmesi gerekir. Burada da kastedilen, bu gayeyle biniştir." şeklinde bir izah yapılmıştır.

Bu durumda, zamanın birbirine yanaşıp günlerin kısalması iki kere meydana gelecektir ki; birincisi Deccal'ın zamanında vuku bulacaktır. Sonra dünyanın bereketi ve günlerin uzunluğu eski haline dönecek, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın vefatının ardından yine eksilme sürecine girecek, dünyanın sonuna doğru ise, bahsedilen şekilde kısalacaktır. *(el-İşâ'a lieşrâti's-sâ'a, Sh:345-347)*

Mazharî *(Rahimehullah)* bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle bir fasıl açmıştır:

Bu ayetlerden evvel **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın zuhûru vuku bulacaktır ki, bu hususta birçok sahih hadis-i şerif mevcuttur:

٢٥٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «لَوْلَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ يَوْمٌ لَطَوَّلَ اللهُ ذٰلِكَ الْيَوْمَ حَتّٰى يَبْعَثَ فِيهِ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يُوَاطِئُ اِسْمُهُ اسْمِي، وَ اسْمُ أَبِيهِ اسْمَ أَبِي يَمْلأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ ظُلْماً وَجَوْراً»

252 - **Abdullah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Dünyadan ancak bir gün kalsa bile, elbette Allah o günü uzatacak ve neticede benim Ehl-i Beyt'imden; adı adıma, babasının adı babamın adına uyan bir kişi gönderecektir ki o, yeryüzü zulüm ve haksızlıkla doldurulduğu gibi, onu adâlet ve doğrulukla dolduracaktır."** *(Ebû Davud, Mehdî:1, No:4282, 2/508-509, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:773, 1/213, Tirmizî, Fiten:52, No:2230, 4/505, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:10208, 10213-10230, 10/131-137, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-Evliya, No:291, 5/75, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37636, 37637, 7/513)*

٢٥٣–عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْمَهْدِيُّ مِنْ عِتْرَتِي مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ»

253 - **Ümmü Seleme** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Mehdî, benim Ehl-i Beyt'imdendir, Fâtıma evlâdındandır!"** *(Ebû Davud, Mehdî:1, No:4284, 2/509, İbni Mâce, Fiten:34, No:4086, 2/1368, Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:379-380, No:8671-72, 4/600)*

Münâvî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; "Abbasoğullarındandır" şeklinde gelen diğer bazı rivayetler, bununla çelişmez. Zira **Fâtıma** evlâdından gelecekse de, Abbasoğullarının bir batnıyla bir noktada birleşip, ondan bir şube olması mümkündür. *(Feyzu'l-Kadîr, No:9241, 9242, 6/360-361)*

٢٥٤ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْمَهْدِىُّ مِنِّى اَجْلَى الْجَبْهَةِ ، اَقْنَى الْاَنْفِ ، يَمْلَأُ الْاَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً ، كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَظُلْماً ، وَيَمْلِكُ سَبْعَ سِنِينَ »

254 - **Ebû Said el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Mehdî ben**(im neslim)**dendir. Alnı** (başının ön kısmı) **açıktır** (saçsızdır veya alnı geniştir). **Burnu ince ve uzun olup, ortası hafif çıkıntılıdır.**

O, zulüm ve haksızlıkla doldurulmuş olan yeryüzünü adâletle dolduracaktır ve yedi sene hükümranlık sürecektir." *(Ebû Davud, Mehdî:1, No:4285, 2/509-510, Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:378, No:8670, 4/600, Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l-Fiten, No:1063, 1/364)*

Münâvî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bir rivayette sekiz, başka bir rivayette, dokuz sene malik olacaktır.

Ali İbni Ebî Talib *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir eserde o şöyle buyurmuştur:

٢٥٥ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: « اَلْمَهْدِىُّ مَوْلِدُهُ بِالْمَدِينَةِ ، مِنْ اَهْلِ بَيْتِ النَّبِيِّ ﷺ [وَاسْمُهُ اسْمِى وَاسْمُ اَبِيهِ اسْمُ اَبِى] وَمُهَاجَرُهُ بَيْتُ الْمَقْدِسِ كَثُّ اللِّحْيَةِ ، اَكْحَلُ الْعَيْنَيْنِ ، بَرَّاقُ الثَّنَايَا ، فِى وَجْهِهِ خَالٌ ، اَقْنَى اَجْلَى ، فِى كَتِفِهِ عَلَامَةُ النَّبِيِّ ، يَخْرُجُ بِرَايَةِ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ مُرُطٍ مُخْمَلَةٍ ، سَوْدَاءَ مُرَبَّعَةٍ ، فِيهَا حُجْرٌ لَمْ تُنْشَرْ مُنْذُ تُوُفِّىَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ، وَلَاتُنْشَرُ حَتَّىٰ يَخْرُجَ الْمَهْدِيُّ ، يُمِدُّهُ اللهُ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَضْرِبُونَ وُجُوهَ مَنْ خَالَفَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ، يُبْعَثُ وَهُوَ مَا بَيْنَ الثَّلَاثِينَ اِلَى الْاَرْبَعِينَ »

255 - **"Mehdî'nin doğumu Medine'de olacaktır. Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in Ehl-i Beyt'indendir.** Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, onun hakkında şöyle buyurmuştur): **'Adı benim adım, babasının adı babamın adıdır'. Hicret yeri Beyt-i Mukaddes'dir. Sık sakallıdır, gözleri sürmelidir, parlak dişlidir, yüzünde bir ben vardır.**

Alnı açıktır, burnu ince ve uzun olup, ortası hafif çıkıntılıdır. Omuzunda Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in alâmeti vardır. Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in, tüylü yünden mamul, siyah ve dört köşeli sancağıyla çıkacaktır. O sancakta bir köşe vardır ki, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in vefatından beri neşredilmemiş ve Mehdî çıkıncaya kadar da açılmayacaktır.**

Allah-u Tealâ ona, üçbin melekle yardım edecektir ki onlar, kendilerine karşı gelenlerin yüzlerine ve arkalarına vuracaklardır. Allah onu, otuzla kırk arası bir yaşta gönderecektir." *(Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l-Fiten, No:1073, 1/366, Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:9244, 6/362, Azîmâbâdî, Avnü'l-ma'bûd, No:4265, 11/375, Suyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:2/147)*

٢٥٦-عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَكُونُ اخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِيفَةٍ ، فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ هَارِباً إِلَىٰ مَكَّةَ، فَيَأْتِيهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَيُخْرِجُونَهُ وَهُوَ كَارِهٌ ، فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ، وَيُبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْثٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ فَيُخْسَفُ بِهِمْ بِالْبَيْدَاءِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ » قُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ! فَكَيْفَ بِمَنْ كَانَ كَارِهاً؟ قَالَ: « يُخْسَفُ بِهِمْ وَلٰكِنْ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ نِيَّتِهِ. فَإِذَا رَأَى النَّاسُ ذٰلِكَ أَتَاهُ أَبْدَالُ الشَّامِ وَ عَصَائِبُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ثُمَّ يَنْشَأُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ أَخْوَالُهُ كَلْبٌ فَيَبْعَثُ إِلَيْهِمْ بَعْثاً فَيَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ، وَذٰلِكَ بَعْثُ كَلْبٍ ، وَالْخَيْبَةُ لِمَنْ لَمْ يَشْهَدْ غَنِيمَةَ كَلْبٍ فَيَقْسِمُ الْمَالَ ، وَيَعْمَلُ فِي النَّاسِ بِسُنَّةِ نَبِيِّهِمْ ، وَيُلْقِي الْإِسْلَامُ بِجِرَانِهِ فِي الْأَرْضِ ، فَيَلْبَثُ سَبْعَ سِنِينَ ثُمَّ يُتَوَفَّىٰ وَيُصَلِّي عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ »

256 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ailesi **Ümmü Seleme** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Bir halifenin ölümü sırasında kargaşa vuku bulacak, Medine ehlinden biri** (olan Mehdî; emirlik makamını almak istemediğinden yahut meydana gelen fitneden korktuğu için) **Mekke'ye kaçacak** (çünkü orası, kendisine sığınanların güvende oldukları yerdir).

(İşi meydana çıkıp, kadr-ü kıymeti bilindikten sonra) **Mekke ehlinden birtakım insanlar kendisine gelip,** (yöneticilik imtihanını) **istemediği halde onu** (evinden) **çıkararak, Rükün'le Makam** (Hacer-i Esved'le Makâm-ı İbrahim) **arasında ona bî'at edecekler.**

(Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in torunlarından olup, Haram olan beldede bulunduğu halde, kendisiyle muharebe için) **Şam ehlinden, ona karşı bir ordu gönderilecek de onlar, Mekke'yle Medine arasında Beydâ denen yerde batırılacaklardır."**

O zaman ben: "Ya Resulellah! İstemeyerek o yola çıkmış olan ne olacak?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hepsi birden batırılacaklardır, lâkin** (mecbur olarak aralarında bulunan, yahut onlardan olmayıp da aynı yoldan giden kişi), **kıyamet günü niyeti üzere diriltilecektir.**

İnsanlar bunu (Mehdî'ye karşı gelen ordunun batırılmasıyla ilgili harikulâde kerameti) **görünce, Şam'ın ebdâl** (seçkin veliler)**i ve Irak ehlinin hayırlıları ona gelerek, Rükünle Makam arasında kendisine bî'at edeceklerdir.**

Sonra Kureyş içerisinden, dayıları Kelb (kabilesinden) **olan bir adam belirip** (Mehdî'ye karşı gelecek ve dayıları olan Kelboğullarından ona karşı yardım isteyecek) **ve onlara** (Mehdî'ye bî'at edenler üzerine) **bir ordu gönde-**

recek, onlar (Mehdî'ye bî'at edenler), **onlara** (Kureyşli adamın gönderdiği orduya) **galip geleceklerdir.**

İşte Kelb'in ordusu budur ki, Kelb'in ganimetinde hazır bulunmayanlar çok zarar edeceklerdir. Mehdî, malı taksim edecek (adâletli şekilde dağıtacak) **ve insanlar içerisinde, peygamberlerinin sünnetiyle amel edecektir.**

İslâm'a boynunu yere bıraktıracak (rahata eren deve, gerdanını yere uzattığı gibi İslâm'ı ve ehlini huzura kavuşturacak), **yedi sene** (bir rivayette dokuz sene) **duracaktır. Sonra vefat edecek ve Müslümanlar cenaze namazını kılacaklardır."** *(Ebû Davud, Mehdî:1, No:4286-4289, 2/510, 511, Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, No:4266, 11/375-379, Buhârî, Büyû':49, No:2012, 2/746, Müslim, Fiten:2, No:2882-2884, 4/2208-2211, Tirmizî, Fiten:21, No:2184, 4/478, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:26751, 10/216-217)*

٢٥٧ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ وَرَاءِ النَّهْرِ يُقَالُ لَهُ الْحَارِثُ بْنُ حَرَّاثٍ عَلَىٰ مُقَدِّمَتِهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ مَنْصُورٌ ، يُوَطِّئُ اَوْ يُمَكِّنُ لِآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا مَكَّنَتْ قُرَيْشٌ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَجَبَ عَلَىٰ كُلِّ مُؤْمِنٍ نَصْرُهُ » اَوْقَالَ: « اجَابَتُهُ »

257 - **Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Verâünnehir** (Horâsân'daki Ceyhûn nehrinin ötesinde olan, Buhârâ ve Semerkand gibi nehir ötesi şehirler)**den, kendisine, Hâris ibni Harrâs denen** (salih) **bir adam çıkacaktır ki, onun ordusunun önünde, kendisine Mansur denen bir zat bulunacaktır.**

Kureyş(in müminleri ve Ehl-i Sünnet'e göre mümin sayılmasa da Ebû Talib), **Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***e imkân sağladığı gibi, o da Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in Ehl-i Beyt'ine yer yapacak ve temkin verecek** (malları, hazineleri, silahları ve askeriyle sebepleri hazır hale getirecek)**tir ki, ona** (Hâris'e, Mansûr'a ve Mehdî'ye) **yardım ve icabet her mü'mine vaciptir."** *(Ebû Davud, Mehdî:1, No:4290, 2/511)*

٢٥٨ – عَنْ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ اذْ اَقْبَلَ فِتْيَةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ فَلَمَّا رَآهُمُ النَّبِيُّ ﷺ ، اغْرَوْرَقَتْ عَيْنَاهُ وَتَغَيَّرَ لَوْنُهُ . قَالَ: فَقُلْتُ: مَا نَزَالُ نَرَىٰ فِي وَجْهِكَ شَيْئاً نَكْرَهُهُ ، فَقَالَ: « اِنَّا اَهْلُ بَيْتٍ اخْتَارَ اللهُ لَنَا الْآخِرَةَ عَلَى الدُّنْيَا وَاِنَّ اَهْلَ بَيْتِي سَيَلْقَوْنَ بَعْدِي بَلَاءً وَتَشْرِيداً وَتَطْرِيداً . حَتَّىٰ يَأْتِيَ قَوْمٌ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ مَعَهُمْ رَايَاتٌ سُودٌ . فَيَسْأَلُونَ الْخَيْرَ ، فَلَا يُعْطَوْنَهُ . فَيُقَاتِلُونَ فَيُنْصَرُونَ فَيُعْطَوْنَ مَا سَأَلُوا . فَلَا يَقْبَلُونَهُ . حَتَّىٰ يَدْفَعُوهَا اِلَىٰ رَجُلٍ مِنْ اَهْلِ بَيْتِي فَيَمْلَؤُهَا قِسْطاً ، كَمَا مَلَؤُوهَا جَوْراً . فَمَنْ اَدْرَكَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَلْيَأْتِهِمْ وَلَوْ حَبْواً عَلَى الثَّلْجِ »

258 - **Abdullah** *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle anlattığı rivayet edilmiştir: Bir kere biz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken, Haşimoğullarından bir genç topluluğu çıka geldi. Nebî *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları görünce rengi değişti ve gözyaşlarına boğuldu.

Ben: "Yüzünüzde, istemediğimiz bir hal görmekte daim oluyoruz!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ehl-i Beyt olan bizler için Allah, ahireti dünyaya tercih etmiştir. Şüphesiz Ehl-i Beyt'im, benim ardımdan bela, sürgün ve dışlanmayla karşılaşacaklardır.**

Neticede meşrık tarafından, yanlarında siyah sancaklar olan bir kavim gelerek, hayr (hükümdarlık) **isteyecekler, fakat bu, kendilerine verilmeyecektir. O zaman savaşıp galip gelecekler ve istedikleri kendilerine verilecektir. Ama onlar bunu kabul etmeyip, Ehl-i Beyt'imden bir zata tevdi edeceklerdir. O da,** (önceki yöneticilerin) **zulümle doldurdukları yeryüzünü adâletle dolduracaktır. İçinizden buna yetişen, kar üzerinde emekleyerek de olsa, onlara** (Horâsân'dan gelen siyah sancaklı orduya) **gelsin** (katılsın)!" buyurdu. *(İbni Mâce, Fiten:34, No:4082, 2/1366)*

٢٥٩ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَكُونُ فِى اُمَّتِى الْمَهْدِىُّ . اِنْ قَصُرَ ، فَسَبْعٌ وَ اِلاَّ فَتِسْعٌ . فَتَنْعَمُ فِيهِ اُمَّتِى نَعْمَةً لَمْ يَنْعَمُوا مِثْلَهَا قَطُّ . تُؤْتِى اُكُلَهَا ، وَلاَ تَدَّخِرُ مِنْهُمْ شَيْئاً . وَالْمَالُ يَوْمَئِذٍ كُدُوسٌ فَيَقُومُ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: يَا مَهْدِىُّ! اَعْطِنِى . فَيَقُولُ: خُذْ »

259 - **Ebû Said el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Benim ümmetimde Mehdî olacaktır.** (Sizin içinizde kalış süresi) **kısa olursa yedidir, değilse dokuzdur. Ümmetim o zaman misline asla nail olmadıkları büyük bir nimete mazhar olacaklardır.**

Yeryüzü bütün mahsullerini verecek, onlardan hiçbir şey saklamayacaktır. Mal da o gün birikmiş olacaktır. Bir adam kalkıp: 'Ey Mehdî! Bana ver!' diyecek, o da: '(Alabildiğin kadar) **al!' diyecektir."** *(İbni Mâce, Fiten:34, No:4083, 2/1366-67, Tirmizî, Fiten:53, No:2232, 4/506, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:11163, 4/44, Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:50, No:8675, 4/601)*

٢٦٠ – عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَقْتَتِلُ عِنْدَ كَنْزِكُمْ ثَلاَثَةٌ كُلُّهُمْ ابْنُ خَلِيفَةٍ ثُمَّ لاَ يَصِيرُ اِلَى وَاحِدٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَطْلُعُ الرَّايَاتُ السُّودُ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ فَيَقْتُلُونَكُمْ قَتْلاً لَمْ يُقْتَلْهُ قَوْمٌ ، فَاِذَا رَاَيْتُمُوهُ فَبَايِعُوهُ وَلَوْ حَبْواً عَلَى الثَّلْجِ فَاِنَّهُ خَلِيفَةُ اللهِ الْمَهْدِىُّ »

260 - **Sevbân** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Hazine** (Kâ'be'de gömülü olduğu bilinen hazine)**nizin yanında, her biri halife oğlu olan üç kişi savaşacaktır. Sonra** (saltanat) **onlardan hiçbirine intikal etmeyecektir.**

Daha sonra doğu tarafından siyah sancaklar belirecek ve sizi hiçbir kavmin uğramadığı bir katille katledeceklerdir. Onu (Horâsân'dan gelen sancakların yardım ettiği Mehdî'yi) **gördüğünüzde, kar üzerinde sürünerek de olsanız hemen ona bîat edin. Çünkü o, Allah'ın halifesi Mehdî'dir."** *(İbni Mâce, Fiten:34, No:4084, 2/1367, Sindî: 4/412)*

٢٦١ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْمَهْدِيُّ مِنَّا ، اَهْلَ الْبَيْتِ ، يُصْلِحُهُ اللهُ فِى لَيْلَةٍ »

261 - **Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Mehdî, bizdendir, Ehl-i Beyt'ten!** (Evvelce tevbeye muvaffakiyet ve rüşdünü ilham üzere değilken), **Allah onu bir gecede ıslah edecek** (o makama ehliyetli hale getirecek)**tir."** *(İbni Mâce, Fiten:34, No:4085, 2/1367, Sindî: 4/413)*

٢٦٢ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « نَحْنُ وَلَدُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ، سَادَةُ اَهْلِ الْجَنَّةِ . اَنَا وَحَمْزَةُ وَعَلِىٌّ وَجَعْفَرٌ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَالْمَهْدِىُّ »

262 - **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Abdülmuttaliboğulları olan bizler, cennet ehlinin efendileriyiz! Ben, Hamza, Ali, Ca'fer, Hasen, Hüseyn ve Mehdî!"** *(İbni Mâce, Fiten:34, No:4087, 2/1368)*

٢٦٣ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَخْرُجُ الْمَهْدِىُّ وَعَلَىٰ رَأْسِهِ عِمَامَةٌ ، فَيَأْتِى مُنَادٍ يُنَادِى: هٰذَا الْمَهْدِىُّ خَلِيفَةُ اللهِ فَاتَّبِعُوهُ »

263 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Mehdî çıktığında başında bir sarık olacaktır. Bir münâdî gelip: 'İşte bu, Allah'ın halifesi Mehdî'dir, artık ona uyun!' diye nidâ edecektir."** *(Suyûtî, el-Hâvî:2/128)*

٢٦٤ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) :اَنَّهُ نَظَرَ اِلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ فَقَالَ: اِنَّ ابْنِى هٰذَا سَيِّدٌ كَمَا سَمَّاهُ النَّبِىُّ ﷺ وَسَيَخْرُجُ مِنْ صُلْبِهِ رَجُلٌ يُسَمَّىٰ بِاسْمِ نَبِيِّكُمْ ﷺ يُشْبِهُهُ فِى الْخُلُقِ ، وَلَا يُشْبِهُهُ فِى الْخَلْقِ ، يَمْلَأُ الْاَرْضَ عَدْلاً .

264 - **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*, bir kere oğlu **Hasen** *(Radıyallahu Anh)*a bakarak şöyle buyurmuştur: **"Muhakkak benim şu oğlum, Resulullah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)***in onu isimlendirdiği gibi, seyyiddir. Yakında onun sulbünden, peygamberinizin ismiyle isimlenen, yüce ahlâkta ona benzeyip, dış görünüşte ona benzemeyen ve yeryüzünü adâletle dolduracak olan bir adam çıkacaktır."** *(Ebû Davud, Mehdî:1, No:4290, 2/511)*

Mehdî *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında hadis rivayet eden sahabe isimleri:

1- Ebû Said el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)*
2- Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*
3- Ali ibni Ebî Talib *(Radıyallahu Anh)*
4- Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)*
5- Sevbân *(Radıyallahu Anh)*
6- Abdullah ibni Hars *(Radıyallahu Anh)*
7- Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*
8- Enes ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)*
9- Câbir ibni Abdillah el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)*
10- Osman ibni Affân *(Radıyallahu Anh)*
11- Huzeyfe ibni'l-Yemân *(Radıyallahu Anh)*
12- Câbir ibni Mâcid es-Sadefî *(Radıyallahu Anh)*
13- Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)*
14- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*
15- Ümmü Habîbe *(Radıyallahu Anha)*
16- Ebû Ümâme el-Bâhilî *(Radıyallahu Anh)*
17- Abdullah ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anhuma)*
18- Ammâr ibni Yâsir *(Radıyallahu Anhuma)*
19- Abbas ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)*
20- Hüseyn ibni Ali *(Radıyallahu Anhuma)*
21- Temîm-i Dârî *(Radıyallahu Anh)*
22- Aişe *(Radıyallahu Anha)*
23- Abdurrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anh)*
24- Abdullah ibni Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anhuma)*
25- Talha ibni Ubeydillah *(Radıyallahu Anh)*
26- Ali el-Hilâlî *(Radıyallahu Anh)*
27- İmran ibni Husayn *(Radıyallahu Anh)*
28- Amr ibni Mürre el-Cühenî *(Radıyallahu Anh)*
29- Avf ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)*
30- Ebu't-Tufeyl *(Radıyallahu Anh)*
31- Kurra el-Müzenî *(Radıyallahu Anh)*

(Câsim ibni Muhammed, Kitâbü'l-Burhân tahkiki:1/329)

Mehdî *(Aleyhi'r-Rıdvân)* **hakkındaki hadisleri delil sayan imamlar ve âlimler:**

1- Meşhur **"el-Musannef"** sahibi **Abdürrezzâk es-San'ânî** *(Rahimehullah) (vefat:211),* **"Musannef"**inde; **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* adına bir bap açmış ve onbir hadis-i şerif zikretmiştir. *(No:20769-20779, 11/371-374)*

2- Buhârî *(Rahimehullah)*ın hadis rivayet ettiği şeyhlerinden ve hadis hafızlarının imamlarından olan **Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî** *(Rahimehullah) (vefat:228),* **"Kitâbü'l-Fiten"** isimli bir kitap cemetmiş ve onda, "Merfû', Mevkûf ve Maktû'" olarak;

Hazret-i Mehdî'nin ismi, nesebi, sıfatı, sîreti, adâleti, bereketi, alâmetleri, bî'atı, harpleri, hükümranlık müddetiyle alâkalı müstakil baplar açmış ve her birinin altında birçok hadis-i şerif ve eserler rivayet etmiştir ki, **Hazret-i Mehdî**'nin ismi veya dolaylı olarak bahsi geçen bu rivayetlerin mecmû'u, dörtyüzü aşmıştır. *(No:802-1221, 1/278-405)*

3- Ebû İsa et-Tirmizî *(Rahimehullah) (vefat:297)* **"el-Câmi'u's-Sahîh"** isimli eserinde, bu konuda özel bir bap açmış ve üç hadis-i şerif zikretmiştir. *(No:2230-2232, 4/505-506)*

4- Ebû Bekr ibni Ebî Şeybe *(Rahimehullah) (vefat:235)* **"el-Kitâbü'l-Musannef"** isimli eserinde, **Hazret-i Mehdî**'ye dair hadisleri aynı yerde zikretmiş ve onaltı rivayete yer vermiştir. *(No:37628-37642, 7/512-514)*

5- İbni Mâce el-Kazvînî *(Rahimehullah) (vefat:273),* ma'rûf **"Sünen"**inde; bu hususta bir bap açmış ve yedi hadis-i şerif zikretmiştir. *(No:4082, 4088, 2/1366-1368)*

6- Ebû Davud es-Sicistânî *(Rahimehullah) (vefat:275)* **"Sünen"**inde bu konuda müstakil bap açmış ve onüç hadis-i şerif nakletmiştir. *(No:4279, 4290, 2/508-511)*

7- İbni Ebî Hayseme *(Rahimehullah) (vefat:279):* **Süheylî** *(Rahimehullah),* bu zatın, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında birçok hadis-i şerif naklettiğini zikretmiştir. *(er-Ravzu'l-ünüf:1/160)*

8- İmâm Hâfız Ebû Ca'fer el-Ukaylî *(Rahimehullah) (vefat:323),* **"ed-Du'afâ"** isimli kitabında: "**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında, isnadları çok uygun muteber hadis-i şerifler var" demiştir. *(No:1259, 3/974)*

9- Ebu'l-Huseyn Ahmed ibni Ca'fer *(Rahimehullah) (vefat:336)* **İbni Hacer** *(Rahimehullah),* bu zatın, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında bir risale cem ettiğini zikretmiştir. *(13/312)*

10- İmam Ebû Hatim ibni Hibbân el-Büstî *(Rahimehullah) (vefat:354)* **"Sahih-inde; Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, ismi, zuhuru, vasfı, müddeti ve bî'at yeri hakkında beş bap açmış ve o baplarda, bazı hadis-i şerifler sıralamıştır. *(6784-6788, 8/290-292)*

Ayrıca **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın yetkisini elinden almak için yola çıkan bir ordunun batırılacağı hakkında bir bap açmıştır. *(No:6720, 8/266)*

11- Ebû Süleyman el-Hattâbî *(Rahimehullah) (vefat:388),* **Enes ibni Malik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

Ayet: 158

٢٦٥ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى يَتَقَارَبَ الزَّمَانُ وَتَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ وَالشَّهْرُ كَالْجُمُعَةِ »

265 - **"Zaman birbirine çok yaklaşmadan; sene, ay gibi, ay, cuma gibi olmadan kıyamet kopmaz!"** *(Tirmizî, Zühd:24, No:2332, 4/567)* hadis-i şerifi hakkında, "Bu hadise, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* veya **İsa** *(Aleyhisselâm)* zamanında yahut her ikisinin zamanında vuku bulacaktır." demiştir. *(Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, Zühd:16, No:2434, 6/514-515)*

12- Ebû Nu'aym Ahmed ibni Abdillah el-Isbahânî *(Rahimehullah) (vefat:430):* Bu zatın, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında müstakil bir telifi vardır. **İbni Kayyim** *(Rahimehullah)* bundan; **"Kitâbü'l-Mehdî"** adıyla bahsetmiştir.

Suyûtî *(Rahimehullah)* da, **"el-Câmi'u's-sağîr"** isimli eserinde böylece bahsetmiş ve burada geçen kırk hadis-i şerifi, isnadlarını hazfederek, **"el-Arfü'l-verdî"** isimli eserinde nakletmiştir. *(el-Hâvî:2/123-137)*

13- el-İmâmü'l-Beyhakî *(Rahimehullah) (vefat:458):* "**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın hurûcuna nas teşkil eden hadis-i şeriflerin isnadı, elbette çok sahihdir ve bunlarda onun, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ehl-i beytinden olacağı beyan edilmiştir." demiştir. *(Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl:6/597, İbnü'l-Kayyim, el-Menârü'l-münîf, Sh:143)*

14- Hâfız Ebu'l-Kasım es-Süheylî *(Rahimehullah) (vefat:581):* "**Hazret-i Fâtıma** *(Radıyallahu Anha)*nın bereketlerinden biri de; âhir zamanda geleceği müjdelenen **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, onun zürriyetinden gelecek olmasıdır.

Dolayısıyla bütün bu faziletler, **Hazret-i Fâtıma** *(Radıyallahu Anha)*ya mahsustur. **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında vârid olan hadis-i şerifler pek çoktur." demiştir. *(er-Ravzu'l-ünüf:1/160)*

15- İmâm Ebû Abdillah el-Kurtubî *(Rahimehullah) (vefat:671):* **"et-Tezkira fî ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira"** isimli eserinde, **Enes ibni Malik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٦٦ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...وَلاَ الْمَهْدِىُّ اِلاَّ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ »

266 - **"...Meryemoğlu İsa'dan başka Mehdî yoktur!"** *(İbni Mâce, Fiten:24, No:4039, 2/1340-41)* hadis-i şerifi hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın çıkacağına dair hadis-i şerifler çok sahih ve sabit olduğuna göre, hüküm onlara göre verileceğinden, bu hadis-i şerifle çelişmemesi için, ulema birkaç türlü tevil yapmışlardır:

a) "Kâmil manada masum olan Mehdî, ancak **İsa** *(Aleyhisselâm)*dır." manası verildiğinde, hadisler birleşmiş ve görünen çelişki, ortadan kalkmış olur. *(et-Tezkira:7/223, Suyûtî, el-Hâvî:2/166)*

Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* **"el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye"** isimli eserinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın sıfatı hakkında varid olan:

٢٦٧ - « يَقْفُو اَثَرِى لَايُخْطِئُ »

267 - **"İzimi takip eder, hata etmez!"** hadis-i şerifinin izahında şöyle buyurmuştur:

"Bundan anlaşıldığına göre; **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*, şâri' (yeni bir hüküm ortaya koyucu) olmayıp, müttebi' (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hükmüne uyucu)dur ve hükümlerinde hatadan masumdur. Zira Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, nefsinin arzusundan konuşmayıp, ancak vahye dayalı hüküm verdiğinden, onun hükmüne hata nispet edilemez. Dolayısıyla, **Hazret-i Mehdî**'nin masumiyetinin manası; verdiği hükümlerde isabetidir.

Diğer hallerinde mahfuzdur, masum değildir. Çünkü 'Ismet' sıfatı ancak peygamberlere mahsustur, o ise peygamber değil ancak bir velidir. Evliya ise masum değil, mahfuzdurlar." *(el-Fütûhât:6/62-63, Berzencî, el-İşâ'a, Sh:233)*

b) Sindî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bu cümledeki "Mehdî" kelimesi, özel isim anlamında bir lakap olmayıp, "Her bakımdan hidayet üzere" manasında sıfat olarak zikredilmiştir ki buna göre mana: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den sonra her bakımdan hidayet üzere bulunan zat, ancak **Meryemoğlu İsa** *(Aleyhisselâm)*dır" demek olduğundan, **Hazret-i Mehdî** hakkında gelen hadislere muhalif olmaz. *(Hâşiyet-ü İbni Mâce:4/378-379)*

c) İbni Kesîr *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu hadis, zahiren, **İsa** *(Aleyhisselâm)*dan başka bir **Mehdî**'nin ispatı hakkında vârid olan birçok hadis-i şerife muhalif gibi görünse de, iyi düşünüldüğünde, aralarında bir çelişki olmadığı görülür. Çünkü bundan maksat; "Hakiki manada Mehdî, ancak **Meryemoğlu İsa** demektir" ki bu, ondan başka Mehdî olmayacağı anlamına gelmez. *(Sindî, Hâşiyet-ü İbni Mâce:4/379, Suyûtî, el-Hâvî:2/166)*

d) Bu makamda açıklanan: "**İsa** *(Aleyhisselâm)*ın meşveresi olmadan Mehdî'nin sözü olmaz" şeklindeki manaya göre; **Hazret-i Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın veziri olduğu hususu vurgulanmak istenmiştir. *(el-İşâ'a, Sh:236)*

16- Yusuf ibni Yahya es-Sülemî *(Rahimehullah) (vefat:685):* **"Ukadü'd-dürer fî ahbâri'l-Mehdiyyi'l-muntazar"** isimli eserinde, bu hususdaki eserleri serdetmiş, **Ali el-Müttakî** *(Rahimehullah)* da, ondan, **"el-Burhân"** isimli kitabında bazı nakiller yapmıştır.

17- İbni Teymiyye el-Harrânî *(Rahimehullah) (vefat:728)*, bu hususta şöyle demiştir: "Mehdî'nin çıkacağına dair kendisiyle ihticâc edilecek hadis-i şerifler, **Ebû Davud,Tirmizî, İmâm-ı Ahmed** ve diğerleri *(Rahimehumullah)* tarafından nakledilen sahih hadis-i şeriflerdir ve Şî'a'nın, **Muhammed ibni'l-Haseni'l-Askerî** *(Radıyallahu Anh)*ı Mehdî olarak göstermelerini reddetmektedir.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in haber verdiği Mehdî'nin ismi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ismine, babasının adı da babasının ismine muvafık olacağından, **Hasen** oğlu **Muhammed** değil, **Abdullah** oğlu **Muhammed**'dir. Ayrıca **Hazret-i Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*; **Hazret-i Hüseyn**'in soyundan değil, **Hazret-i Hasen**'in soyundan gelecektir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu hususta ki hadis-i şerifleri, selef ve halef katında maruf ve meşhur olduğundan, insanlardan birçoğu Mehdî olma hevesine kapıldı. Hatta Abbâsî halifesi **Mansûr** bile oğluna **Muhammed** adını takıp onu Mehdî diye lakaplamıştır. Fakat o, vaadedilen **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* değildir. *(Minhâcü's-Sünne:2/132)*

18- İbni Kayyim el-Cevziyye *(Rahimehullah) (vefat:751),* **"İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi'ş-şeytân"** isimli eserinde; "Müslümanlar ve ehl-i kitap olan Yahudî ve Hristiyanlar, âhir zamanda çıkacak bir kurtarıcı beklemektedirler.

Çünkü her şeriatta bu vaadedilmiştir. Müslümanlar; haçı kırmak, domuzu öldürmek ve düşmanları olan Yahudilerle, kendisine tapmakta olan Hristiyanları katletmek için, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlünü beklemektedirler. Ayrıca nübüvvet hane halkından, zulümle dolu olan yeryüzünü, adâletle dolduracak bir Mehdî'nin hurûcu intizarındadırlar." *(2/332)*

"el-Menâru'l-münîf" isimli eserinde de, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*a has bir fasıl açarak, bu konuda mevzuyu tafsil etmiş ve bu hususta ki hadis-i şerifleri dört kısımda değerlendirdikten sonra, Mehdî hakkında insanların sözlerini nakledip: "Her fırka, son derece zalim, hain ve ortada olmayan Mehdî'ler türetip, onun masum imam olduğunu iddia etmişlerse de, gerçek **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, hurûcunu müjdelediği zattır." demiştir. *(Sh:148, 154)*

İbni Teymiyye ve **İbni Kayyim** gibi, **Ehl-i Sünnet**'in icmâ'ına muhalif birçok yanlış görüş sahibi olan ve hadis kabulünde çok sıkı olup, birçok sahih hadis-i şerife dahi itiraz eden kişiler bile, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkındaki hadis-i şeriflerin sıhhatine kail olmak durumunda kalmışlarken, günümüzde bu konuyu inkâr edenlerin sapıklığının ölçüsü, takdir edilemeyecek raddeye ulaşmış demektir!

19- İmâm Hâfız İmâdüddîn İbni Kesîr *(Rahimehullah) (vefat:774),* Mâide Sûresinin 12. ayet-i kerimesinin tefsirinde bu konuyu işlemiştir ki, biz bunu orada naklettik. *(R.F:6/380)*

Yine böylece **İbni Kesîr** *(Rahimehullah),* **"el-Fiten ve'l-Melâhim"** isimli eserinde, bu konuya kâmil bir fasıl ayırmış ve şöyle demiştir: "Bu fasıl, âhir zamanda gelecek **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın zikri hakkındadır. O, râşid halifelerden ve hidayete ermiş imamlardan biridir. Âhir zamanda geleceğine dair Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den rivayet edilen hadis-i şerifler mevcuttur.

Hadis-i şeriflerin de delâleti vechile; zuhuru, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlünden evvel olacaktır ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kızı **Fâtıma** *(Radıyallahu Anha)*nın zürriyetinden, Ehl-i Beyt'ten olacaktır. Sonra **Hüseyin** *(Radıyallahu Anh)* ın değil, **Hasan** *(Radıyallahu Anh)*ın evladından olacaktır.

Ayrıca **"Siyah sancaklar"**la ilgili hadis-i şerifler, **Ebû Müslim-i Horâsânî**'nin, Emevîlerin devletini yıktığı, Abbasoğullarının sancakları olmayıp, bilakis **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*a yardım için gelecek sancaklardır." *(1/27, 30, Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:648, 1/466)*

20- Şemsüddin Abdurrahman es-Sehâvî *(Rahimehullah) (vefat:902),* **"el-Makâsıdü'l-hasene"** isimli eserinde şöyle demiştir:

"Birçok hadis-i şeriflerde **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın bahsi geçmiştir ki, hadis hafızlarından bazısı bu hususta müstakil telifler hazırlamışlardır." dedikten sonra, birtakım hadis-i şerifler sıralamış, sonunda: "Ben bunları **"İrtikaü'l-ğuraf"** isimli eserde zikrettim!" demiştir. *(No:1207, Sh:509)*

Aclûnî *(Rahimehullah)* da **"Keşfü'l-hafâ"** isimli eserinde, **Hâfız Sehâvî** *(Rahimehullah)*ın bu kitabını konu ettikten sonra, **İbni Hacer-i Heytemî** ve **Berzencî** *(Rahimehumellah)*ın kitaplarından bahisle, bazı hadis-i şeriflere yer vermiştir. *(No:2661, 2/288)*

21- İmâm Hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî *(Rahimehullah) (vefat:911)*, **"el-İ'lâm bi hükmi İsa** *(Aleyhisselâm)*" isimli eserinde; **'Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, **İsa** *(Aleyhisselâm)*dan önce gelerek, zulümle dolu olan yeryüzünü adâletle dolduracağı ve **İsa** *(Aleyhisselâm)* gelerek onun yaptıklarını tasvip edeceği hakkında hadis-i şerifler vâriddir" demiştir. *(2/289)*

Yine o, fetvalarını cem eden **"el-Hâvî"** isimli eser içinde basılan, **"el-Arfü'l-verdî fî ahbâri'l-Mehdî"** isimli kitabında, **Ebû Nu'aym el-İsbahânî** *(Rahimehullah)*ın, **"Ahbârü'l-Mehdî"** isimli kitabını özetlemiş, diğer kaynaklardan da, me'hazlerini vererek ona pek çok ilave yapmıştır.

Bu kitabın meziyetlerinden biri de; bu konuda vârid olan en büyük sayıyı, kaynaklarını vererek cem etmiş olmasıdır ki, bu sayı ikiyüze ulaşmıştır. Yalnız bu hadis ve eserleri, isnadları silinmiş olarak cem etmiş, birkaç yerin dışında da, hadisin sıhhat mertebesini beyan etmemiştir. *(el-Hâvî:2/123-166)*

"el-Keşf an mücâvezeti hâzihi'l-ümmeti'l-elf" isimli eserinde de, dünyanın bin seneden sonra yaşamayacağını iddia edenleri red sadedinde: "Henüz Deccal'dan yedi sene evvel zuhur edecek olan **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* da zuhur etmemiş, onun zuhurundan evvel beklenen alâmetler de vukua gelmemiştir." demiştir. *(el-Hâvî:2/167)*

22- Şeyh Ebu'l-Hasen es-Semhûdî *(Rahimehullah) (vefat:911)*, şöyle demiştir: "Mehdî hakkındaki haberlerden sabit olan, onun **Hazret-i Hasen**'ın evladından olduğudur. Bunun sırrı, **Hasen** *(Radıyallahu Anh)*ın, ümmete acıyarak, hilafeti terketmesidir.

Bu yüzden Allah-u Tealâ, yeryüzü zulümle dolup, güçlü bir halifeye son derece ihtiyaç duyulduğu bir dönemde, hakiki halifeyi onun çocuklarından getirecektir. İşte Allah-u Tealâ'nın, kulları hakkındaki sünneti, O'nun rızası için, hakkı olan bir şeyi terkedene, bıraktığından daha üstününü vermektir."

23- İbni Kemâl Paşa el-Hanefî *(Rahimehullah) (vefat:940)* **"Telhîsu'l-beyân fî alâmât-i Mehdiyy-i âhiri'z-zamân"** isimli eserinde bu hususu işlemiştir ki, **"Yenâbî'ul-mevedde"** isimli eserde zikredildiğine göre; bu kitabın yazma nüshaları **İstanbul Kütüphanelerinde** mevcuttur.

24- Muhammed ibni Tûlûn ed-Dımeşkî *(Rahimehullah) (vefat:953)*, **"el-Mühdî ilâ mâ verade fi'l-Mehdî"** isimli bir eser telif etmiştir.

25- Şeyh Şihâbüddîn Ahmed ibni Hacer el-Heysemî el-Mekkî *(Rahimehullah) (vefat:974)*, **"el-Kavlü'l-muhtasar fî alâmâti'l-Mehdiyyi'l-muntazar"**

isimli eserinde şöyle demiştir: "Bu kitabı yazmama sebep; zamanımızda ve öncesinde ortaya çıkan bir cemaatin, sapık ve saptırıcı olduklarını bilmeden, kendilerinin Mehdî olduklarını iddiaya kalkışmalarıdır."

Bu kitap; bir mukaddime, üç bap ve bir hâtime üzere mürettep olup, birinci bapta; "**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın alâmet ve özellikleri hakkında, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den gelen altmışüç alâmet", ikinci bapta; "Sahabeden gelen otuzdokuz alâmet", üçüncü bapta ise; "Tâbi'în ve teba'i tâbi'înden gelen ellialtı alâmet" zikretmiştir. *(Harem-i Mekkî Kütüphanesi, Rakam:59, Varaka:117-133)*

26- Ali ibni Husamüddin el-Müttakî el-Hindî *(Rahimehullah) (vefat:975)* **"er-Reddü alâ men hakeme ve kadâ enne'l-Mehdiyye'l-mev'ûde câ'e ve medâ"** isimli risalesinde şöyle demiştir: "Şunu bil ki; vaadedilen Mehdî'nin zuhuru, üçyüzden fazla hadis ve eserle sabittir."

"el-Burhân fî alâmât-i Mehdiyy-i âhiri'z-zamân" isimli eserinde de, oniki bap açmış, bunların mecmû'unda, 274 hadis-i şerif ve eser nakletmiştir *(2/510-859)*

Bu kitabında şöyle bir ifadeye yer vermiştir: "Hind beldelerinde doğan Şerîf bir zatın, âhir zamanda beklenen Mehdî olduğuna inanan bir taife hızla artmaktadır. Halbuki onun vasıfları, ehâdîs-i Nebeviyye ile, âsâr-ı sahabe ve tâbi'îne muhalif düşmektedir."

"Kenzü'l-ummâl" isimli eserinde de bu hususta bap açmış ve ellisekiz hadis-i şerif zikretmiştir. *(No:38651-38709, 14/261-276)*

27- Molla Ali el-Karî *(Rahimehullah) (vefat:1014)* **"Şerhu'l-fıkhi'l-ekber"** isimli eserinde bu kazıyyeyi şöyle tertip etmiştir:

"**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* evvela **Haremeyn-i Şerîfey**'nde zuhur edecek, sonra **Beyt-i Makdis**'e gelecektir. Deccal gelip onu o halde muhasara altına alacak, **İsa** *(Aleyhisselâm)*, **Şâm-ı Şerîf**'in şark tarafındaki minaresine inip, Deccal'la savaşa girecek ve onu bir darbeyle, anında öldürecektir, zaten o, **İsa** *(Aleyhisselâm)* semadan indiğinde, suyun içindeki tuz gibi eriyecektir.

İsa *(Aleyhisselâm)*, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*la birleşecek, namaz için kamet getirilmişken, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* ona imamlık yapması için işaret edince, o: **"Bu kamet senin için getirildi!"** bahanesiyle geri duracaktır ki, böylece onun, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olduğu, belirgin hale gelecektir." *(Sh:92)*

28- İbni Büreyde *(Rahimehullah)*ın telifi hakkında **Münâvî** *(Rahimehullah)* şunları anlatmıştır: "Ümmetin büyük âlimleri ve Sünnet'in önceki hâmilleri, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkındaki hadisleri cem etmeye son derece itina göstermişlerdir.

Nitekim **İbni Ebî Şeybe, İbni Huzeyme, Ebû Davud, İbni Habîb, İbni Düreyd** gibi, dirâyet ve dirâset ulemasından sayısız topluluk, bu konuda ciltlerce eser cem etmişlerdir. On veya daha ziyade müstakil telifin zübdelerini, **İbni Büreyde** *(Rahimehullah)* büyük bir ciltte toplamış ve ona **"el-Avâsım ani'l-fiteni'l-kavâsım"** adını vermiştir. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:648, 1/466)*

29- Abdurraûf el-Münâvî *(Rahimehullah) (vefat:1031)*, **"el-Câmi'u's-sağîr"** isimli esere yapmış olduğu **"Feyzu'l-Kadîr"** isimli şerhin birkaç yerinde, bu konuya temas etmiştir. *(No:648, 1/466, No:8262, 6/23, No:9241-9245, 6/360-362)*

30- Mer'î ibni Yusuf el-Kermî *(Rahimehullah) (vefat:1033),* **"Ferâidü'l-fiker fi'l-imâmi'l-Mehdiyyi'l-muntazar"** isimli bir kitap telif etmiştir.

31- Muhammed ibni İsmail el-Emîru's-San'ânî *(Rahimehullah) (vefat:1182),* **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın çıkacağını kesinlikle ifade eden hadis-i şerifleri cem etmiştir.

32- Kazî Muhammed ibni Ali eş-Şevkânî *(Rahimehullah) (vefat:1250),* **"et-Tevzîh fî tevâtür-i mâ câe fi'l-Mehdiyyi'l-muntazari ve'd-Deccâl-i ve'l-Mesîh"** isimli eserinde bu konuyu işlemiştir.

Ebû Şehbe *(Rahimehullah)*ın da beyanı vechile; "Şevkânî, re'y ve fikir bakımından çok hür bir kişi olup, en büyük belâları çekse de, delille kani' olmadığı bir şeyi söylemez. "

33- Şihâbüddîn Ahmed ibni Ahmed el-Hulvânî *(Rahimehullah) (vefat:1308)* **"el-Katru'ş-şehdî fî evsâfi'l-Mehdî"** isimli bir kitap kayda almıştır.

34- Muhammed ibni Muhammed el-Belbîsî *(Rahimehullah),* bahsi geçen kitaba, 1308 senesinde; **"el-Itru'l-verdî fî şerhi'l-Katrı'ş-şehdî fî evsâfi'l-Mehdî"** isimli bir şerh yapmıştır.

35- Şeyh Muhammed Beşîr es-Sehsevânî *(Rahimehullah), (vefat:1329),* şöyle demiştir: "Teba'i tâbi'în asrından sonra haller iyice değişmiş, bid'atler ağır basmış, sünnetler garip kalmış, insanlar bid'ati sünnet, sünneti bid'at saymıştır. Gelecekte de sünnet garip olarak devam edecektir ancak **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* ve **İsa** *(Aleyhisselâm)* zamanı müstesna!" *(Sıyânetü'l-insân, Sh:322)*

Bu kişi, Vehhâbî fikrine sahip olduğu halde, bu hakikati tasrih etmiştir.

36- Allâme Şemsülhak Azîmâbâdî *(Rahimehullah) (vefat:1329),* **"Avnü'l-Ma'bûd"** isimli **"Ebû Davud"** şerhinde şöyle demiştir: "**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın hadislerini, hadis imamlarından; **Ebû Davud, Tirmizî, İbni Mâce, Bezzâr, Hâkim, Taberânî** ve **Ebû Ya'lâ el-Mûsılî** gibi birçok muhaddis *(Rahimehumullah)* tahric etmiş ve birçok sahabeye isnad etmişlerdir.

İbni Haldûn *(Rahimehullah),* **"Tarîh"**inde, Mehdî hadislerinin tümünü (senet bakımından) zayıf sayarak, hata etmiş, isabet kaydetmemiştir." *(11/361-362)*

37- Allâme Yusuf ibni İsmail en-Nebhânî *(Rahimehullah) (vefat:1350)* **"Huccetullâhi ale'l-âlemîn"** isimli eserinde şöyle demiştir:

"Kıyametin, akabinde kopacağı büyük alâmetler çok olup, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın zuhuru, bunların birincisidir ve bu hususta vârid olan hadisler, neredeyse sayılamayacak kadar çoktur. Ulemanın çoğu bu hususta "Tevâtür-ü ma'nevî" bulunduğunu açıklamışlardır.

38- Allâme Şeyh Abdurrahman el-Mübârekfûrî *(Rahimehullah) (vefat:1353),* **"Tuhfetü'l-ahvezî"** isimli eserinde şöyle demiştir: "**İmam-ı Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın hurûcu hakkında vârid olan hadisler, cidden çoktur. Dolayısıyla bunları kabul etmek, doğru görüş ve hak itikattır!" *(Fiten:44, No:2331, 6/402)*

39- Ahmed ibni Muhammed ibni's-Sıddîk el-Gumârî *(Rahimehullah),* **"İbrâzü'l-vehmi'l-meknûn min kelâm-ı İbni Haldûn"** isimli eserinde, **İbni**

Haldûn *(Rahimehullah)*ın, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında vârid olan yirmisekiz hadisi taz'îf etmesini reddetmiş, daha sonra, mecmû'u yüze bâliğ olan birçok hadis ve eserle bu konuyu ispat etmiştir.

Ancak şunu ifade edelim ki; **İbni Haldûn** *(Rahimehullah)*, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ı kesin bir dille inkâr etmeyip, tereddütte kalmıştır. Nitekim hadislerle ilgili münakaşadan sonra söylediği: "Hadis imamlarının **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında tahric ettikleri bu hadisler içerisinde, senin de gördüğün gibi, (sened itibarıyla) tenkitten ancak pek azı salim kalmıştır." sözü de buna delâlet etmektedir.

Tabi; **İbni Haldûn** *(Rahimehullah)*, **Ehl-i Sünnet** ulemasından olmakla birlikte, hadis ilminde mâhir olmadığından böyle bir hataya düşmüştür ki,

Ahmed Şâkir, "Müsned-i Ahmed"e yaptığı tahkikte, **Abdullah ibni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*ın ravilerinden olan **Âsım ibni Ebi'n-Necûd** *(Rahimehullah)* hakkında, imamların sözlerini zikrettikten sonra: "Hiç böyle bir kimsenin hadisi reddedilip, sıhhatinde kimsenin şüphe etmeyeceği şekilde, sahih sünnetle, birçok yoldan ve birçok sahabeden, sabit olan bir sünneti inkâra yol yapılabilir mi?" diyerek hayretini dile getirmiştir. *(5/198)*

40- Ebu'l-Alâ İdris ibni Muhammed, eş-Şeyh Mustafa el-Bekrî, Muhammed ibni Abdilazîz, Reşîd Raşîd el-Halebî, Abdülmuhsin el-Abbâd, Muhammed Arabî el-Fâsî, Ebû Abdillah Muhammed Cûsî, Ahmed Şakir, Muhammed Ebû Şehbe *(Rahimehumullah)* gibi, isimlerini saymaktan âciz kaldığımız birçok âlim, **Hazret-i Mehdî** ile ilgili müstakil risaleler yazarak yahut telifleri içerisinde özel baplar açarak, bu konuyu delilleriyle ispat etmişlerdir.

Mehdî hadislerinin mütevâtir olduğunu söyleyen âlimler:

1- Hâfız Ebu'l-Hasen Muhammed ibni'l-Huseyn el-Âburî *(Rahimehullah) (vefat:363)*, **"Menâkıbu'ş-Şâfi'î"** isimli eserinde şöyle demiştir:

"Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den, **"Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın geleceği, Ehl-i Beyt'inden olacağı, yedi sene hakim olacağı, yeryüzünü adâletle dolduracağı, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın inip, Deccal'ı öldürmede ona yardım edeceği, bu ümmete imam olacağı, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın onun arkasında kılacağı" gibi birçok rivayet müstefîz ve mütevâtir olarak naklolunmuştur.

Onun bu kelamını birçok âlim beğenerek nakletmiştir ki, bunlardan bir kısmını sayacak olursak:

2- Meşhûr tefsîr sahibi **Kurtubî** *(Rahimehullah)*, **"et-Tezkira fî ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira"** isimli eserinde bu tevatürü nakletmiştir. *(2/723)*

3- İmâm Ebu'l-Haccâc el-Mizzî *(Rahimehullah)(vefat:742)*, **"Tehzîbü'l-Kemâl"** isimli eserinde bunu beyan etmiştir. *(6/596)*

4- İbni Kayyim el-Cevziyye *(Rahimehullah)*, **"el-Menâru'l-münîf"** isimli eserinde *(Sh:142)*,

5- Hâfız ibni Hacer *(Rahimehullah) (vefat:852)*, **"Buhârî"** şerhi **"Fethu'l-Bârî"** *(6/569)* ve **"Tehzîbü't-Tehzîb"** *(9/144)*,

6- **Sehâvî** *(Rahimehullah),* **"Fethu'l-Muğîs bi şerh-i elfiyeti'l-hadîs"** *(3/41),*

7- **Suyûtî** *(Rahimehullah),* **"el-Hâvî"** isimli eserinde mevcut olan **"el-Arfü'l-verdî fî ahbâri'l-Mehdî"** isimli risalesinde *(2/165),*

8- **İbni Hacer el-Heytemî** *(Rahimehullah)* **"es-Savâ'ıku'l-muhrika"** *(Sh:99)* ve **"el-Kavlu'l-muhtasar, fî alâmâti'l-Mehdiyyi'l-muntazar"** isimli eserinde,

9- **Molla Ali el-Karî** *(Rahimehullah),* **"Risâletü'l-Mehdî min âli'r-Resûl"** isimli eserinde *(Sh:25),*

10- **Mer'î ibni Yusuf** *(Rahimehullah),* **"Ferâidü'l-fiker fî zuhûri'l-Mehdiyyi'l-muntazar"** isimli eserinde bu tevatür, tevatür derecesinde

11- İkinci bin yılda Müceddid, itikatta Müctehid **İmâm-ı Rabbânî Ahmed el-Fârûkî es-Serhendî** *(Kuddise Sırruhu)*nun *(vefat:1034)* halifelerine yazmış olduğu mektuplardan derlenerek kendisine nispet edilen, küçük-büyük beşyüz otuzdört mektuptan müteşekkil **"el-Mektûbât"** isimli üç ciltlik eserindeki birçok mektupta, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* konusu işlenmiştir. Biz de burada teberrüken bazılarını nakledelim!

"Bil ki; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in irtihalinden bin sene geçtikten sonra meydana çıkan veliler, sayıca çok az olsalar da, mertebece daha mükemmel olurlar ki, şeriatın takviyesi en tamam şekliyle hasıl olabilsin.

Bu yüzden, Resûllerin Hâtemi *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından, mübarek teşrîfi müjdelenen **Hazret-i Mehdî**'nin gelişi, (hicretten sonraki) bin seneden sonra (ki ikinci binin içinde) olacaktır. Yine böylece **İsa** *(Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm)* (hicretten) bin sene sonra (ki süreçte) inecektir.

Hasılı; bu (Nakşî) tabaka(sı)nın velilerinin kemâlâtı, ashab-ı kirâm *(Aleyhimü'r-Rıdvân)*ın kemâlâtına çok benzer. Peygamberler *(Aleyhimü's-Salâtü ve's-Selâm)* dan sonra üstünlük, ashab-ı kirâma aitse de, bu tabaka, son derece benzeşmeden dolayı, neredeyse, biri diğerinden üstün tutulamayacak derecede ashaba yakındırlar. Umulur ki bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **(Enes** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte):

٢٦٨ – عَنْ أَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ »

268 - **"Ümmetimin hali yağmura benzer, onun başı mı yoksa sonu mu hayırlı bilinmez!"** *(Tirmizî, Emsâl:6, No:2869, 5/152, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:18903, 6/480, Ebû Davud et-Tayâlisî, No:647, Sh:90, İbni Hibban, Sahih, No:7182, 9/1176, Ebû Ya'lâ, el-Müsned, No:3475, 6/191, Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:3673, 4/396)* buyurmuştur.

Görüldüğü üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* iki fırkanın da durumunu çok iyi bildiği için: 'Onların öncekileri mi yoksa sonrakileri mi daha hayırlı' buyurmayıp, yağmuru kastederek: **'Onun başı mı yoksa sonu mu hayırlı bilinmez!'** buyurmuştur.

Bundan dolayı (**İmrân ibni Husayn** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*):

٢٦٩ – عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِي »

269 -**"Asırların en hayırlısı, benim asrımdır!"** *(İbni Hacer, Telhîsu'l-habîr, No:2130, 4/204, Buhârî, Şehâdât:9, No:2508, 2/938, Müslim, Fezâilü's-sahabe:52, No:2533, 4/1962)* buyurmuştur.

Velâkin çok benzeyişten dolayı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* kendisi hariç, bir tabakanın diğerine üstün tutulmasında bir nevi tereddüde mahal olduğundan: **'Bilinmez!'** buyurmuştur.

Eğer burada: 'Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, sahabe asrından, tâbi'în döneminin hayırlı olduğunu, tâbi'în döneminden sonra da teba'i tâbi'în devrinin hayriyetine hükmetmiştir. O halde bu iki asır ehlinin bu tabakadan daha hayırlı olduğu kesin bir bilgiyken, bu tabakanın kemâlât hususunda ashab-ı kirâma benzemesinin ne anlamı kalır?' denilecek olursa, şöyle cevap veririm:

'Bu iki asrın, bu tabakadan hayırlı olmasının manası; o iki dönemde evliyaullah'ın zuhurunun çok olması, ehl-i bid'atin varlığının az olması, fısk ve masiyet erbabının nâdir bulunması itibarıyla düşünülebilir ki, bunun böyle olması, bu tabakanın velilerinden birtakım fertlerin, o iki asır evliyasının bazı fertlerinden daha üstün olmasına ters düşmez. Nitekim **Hazret-i Mehdî** bunun örneğidir.

« لَوْ نَالَ مِنْ فَيْضِ رُوحِ الْقُدُسِ مِنْ مَدَدٍ * غَيْرَ الْمَسِيحِ لَيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَا »

"Mesîh'den gayrine de, Ruhu'l-Kuds'ün feyiz ve mededinden,
Bir şey ulaşacak olsa, elbette yapardı onun yaptığının mislinden."

*Yani; **Cibrîl-i Emîn**'in verdiği feyiz ve destek, **İsa** (Aleyhisselâm)dan başkasına da gelecek olsaydı, elbette o da, ölüleri, onun gibi diriltebilirdi.*

Velâkin ashab döneminin her yönden hayırlılığı sabit olup, bu konuda konuşmak fuzûliyattandır. Çünkü (dünyada bütün hayırlarda) önce olanlar, Na'îm cennetlerine girmekte de önce olacaklardır. Onlar öyle mukarreb kullardır ki: **'Başkalarının** (Uhud) **dağ(ı) kadar infakı, onların bir ölçek arpa vermelerine ulaşamaz!'** *(Buhârî, Fezâilü's-sahabe:5, No:3470, 3/1343, Müslim, Fezâilü's-sahabe:54, No:2540, 4/1967)* Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder." *(Mektûb no:209, 1/179)*

"Bilinmelidir ki; nübüvvet makamı, Resullerin sonuncusu olduğundan Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile mühürlenmişse de, ona gerçek manada tâbi olan zatların, teba'iyyet yoluyla, bu mansıbın kemâlâtından elde ettikleri kâmil bir nasip vardır.

Tabi ki bu üstünlükler, diğerlerine göre sahabe tabakasında daha fazla mevcut olup, bu devlet az da olsa, tâbi'în ve teba'i tâbi'în tabakalarına biraz sirayet etti. Sonra onların ardından bu makam, örtünüp gizlenmeye başladı ve nübüvvetin gölgesi mesabesinde olan velilik kemâlâtı intişâr ederek, galip ve yaygın bir hal aldı.

Velâkin umulan; bin senenin geçişinden sonra, bu peygamberlikle ilgili gizlenmiş olan kemâlât devletinin, yeniden tazelenip artarak yaygınlaşması,

aslî kemâlât tekrar belirerek, zılliyetle alâkalı olanların örtünüp gizlenmesi ve **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, bu yüce nisbetin geniş sahası olmasıdır." *(Mektûb no:260, 1/251)*

"Ey kardeş! Namazla nağmeler arasında ne kadar fark varsa, namazdan kaynaklanan kemâlât ile nağmelerden neşet eden kemâlât arasında o kadar fark vardır. Akıllıya işaret yeter.

İşte bu kemâlât, bin seneden sonra bulunan bir şeydir ki, son döneme ait evvelkilerin sıfatı ve rengi üzere zuhur eden bir fazilettir.

Umulur ki bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٧٠ - « لَا يُدْرَىٰ أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ »

270 - **"Onların evvelkileri mi hayırlıdır, yoksa sonrakileri mi hayırlıdır bilinmez!"** (No:268'de geçti) buyurmuş, 'Yoksa ortaları mı?' buyurmamıştır. Zira başla son arasındaki münasebeti, ortanın başla alâkasından daha ziyade görmüş ve bu, tereddüt mahalli olmuştur.

Yine böylece (**Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen) diğer bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٧١ - عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَفْضَلُ أُمَّتِي أَوَّلُهُمْ وَآخِرُهُمْ وَبَيْنَهُمَا كَدَرٌ »

271 - **"Ümmetimin en üstünleri, öncekileri ve sonrakileridir. Aralarında ise bulanıklık vardır."** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:261, 1/255-256, Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bab:122, Sh:156)* buyurmuştur.

Evet! Bu ümmetin sonra gelenlerinde, çok yüce bir nisbet mevcutsa da, bu makamın sahipleri pek azdır, hatta azdan da azdır. Ortada gelenlerdeki nisbet, bu derece yüksek değilse de, lâkin ashabı çoktur, hatta çoktan daha çoktur. Her yönün, kendine göre kemmiyet ve keyfiyeti (miktar ve şekil farklılığı) vardır. Velâkin bu nisbetin çok az oluşu, sonrakileri en yüksek derecelere ulaştırmış ve onlara öncekilerle münasebet kazandırarak, onları müjdelenmişler kılmıştır.

(**Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٧٢ - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا فَطُوبَىٰ لِلْغُرَبَاءِ »

272 - **"İslâm garip olarak başladı, başladığı gibi de garipliğe dönecektir. O gariplere müjdeler olsun!"** *(Müslim, İman:65, No:145, 1/130, İbni Mâce, Fiten:15, No:3986, 2/1319)* buyurmuştur.

Bu ümmetin son döneminin başlangıcı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in irtihalinden sonra, ikinci binin başlamasıyladır.

Çünkü bin senenin geçmesinin, işlerin değişmesi hususunda büyük bir özelliği ve eşyanın tebeddüle uğramasında kuvvetli bir tesiri vardır.

Bu ümmetin dininde ve sîretinde nesh ve tebdil söz konusu olmadığından, öncekilerin nisbeti eski tazeliği ve önceki canlılığıyla sonrakilerde mecburen belirmiş ve böylece şeriatın desteklenmesi ve dinin yenilenmesi, ikinci binde gerçekleşmiştir. Bu davanın doğruluğunun en adâletli şahidi, **İsa** *(Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm)* ile **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, bu binde bulunacak olmasıdır." *(Mektûb No:261, 1/255-256)*

"**Muhbir-i Sâdık** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in haber verdiği kıyamet alâmetlerinin tümü hak olup, bunların hiç birinde çıkmama ihtimali mevcut değildir.

Mesela; "Âdetin hilafına olarak güneşin batı canibinden doğuşu", "**Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın zuhuru", "Rûhullah (İsa) *(Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm)*in nüzûlü","Deccal'ın hurûcu", "Ye'cûc-Me'cûc'un zuhuru", "Dâbbetü'l-arz'ın hurûcu", "Semadan belirip bütün insanları kaplayacak ve onlara acıklı bir azapla ta'zîb edecek, ızdıraptan dolayı insanlara:

'Ey Rabbimiz! Bizden azabı aç! Şüphesiz biz müminleriz!' dedirtecek bir duman" (bu alâmetlerden olup), alâmetlerin sonuncusu, "**Aden** (**Yemen**'in Arap denizine ve **Hind okyanusu**na bakan tarihî bir liman şehrin)den çıkacak bir ateştir. "

Bir cemaat (Mehdeviyye fırkası), cehaletlerinden dolayı **Hind** ehlinden, mehdîliğini iddia eden (**Seyyid Muhammed Confûrî**'n)in, vaadedilen Mehdî olduğunu ortaya atmışlardır ki, onlara göre Mehdî gelip geçmiştir ve onlar, kabrinin **Fereh**'de olduğunu söylemişlerdir.

(Hadis ıstılahında) şöhret haddine hatta tevâtür-ü ma'nevî raddesine (meşhur ve mütevâtir vasıflarına) ulaşmış olan sahih hadis-i şeriflerde, bu taifeyi yalanlayan beyanlar bulunmaktadır. Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında birtakım alâmetler beyan etmiştir ki, bu alâmetler, onların mehdî olarak kabul ettikleri o şahısta mevcut değildir.

Ehâdîs-i Nebeviyye'de (bu hususta) vârid olan (bazı alâmetlere örnek verecek olursak):

a) (Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:)

٢٧٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَخْرُجُ الْمَهْدِيُّ وَعَلَىٰ رَأْسِهِ قِطْعَةُ سَحَابٍ فِيهَا مَلَكٌ يُنَادِي: انَّ هٰذَا الشَّخْصَ مَهْدِيٌّ فَاتَّبِعُوهُ »

273 - **"Mehdî çıktığında, başında bir bulut parçası bulunacaktır ki, onda bulunan bir melek: 'Dikkat! İşte bu şahıs, Mehdî'dir, ona uyun!' diye nidâ edecektir."** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:67, 2/115, İbni Adiyy, el-Kâmil, No:1435, 5/295-296, Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, No:937, 2/71-72, Suyûtî, el-Hâvî, 2/128-129)*

b) (İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٧٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَلَكَ جَمِيعَ الْاَرْضِ اَرْبَعَةٌ اثْنَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَاثْنَانِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذُو الْقَرْنَيْنِ وَسُلَيْمَانُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَنَمْرُودُ وَبُخْتُ نَصَّرَ مِنَ الْكَافِرِينَ وَسَيَمْلِكُ الْاَرْضَ خَامِسٌ مِنْ اَهْلِ بَيْتِي » يَعْنِي الْمَهْدِيَّ .

274 - "(Bu zamana kadar) **yeryüzünün tümüne; ikisi müminlerden, ikisi de kâfirlerden olmak üzere dört kişi mâlik olmuştur. Zü'l-Karneyn ve Süleyman** *(Aleyhimesselâm)*, **müminlerden, Nemrûd ve Buht-u Nassar** *(Aleyhime'l-la'ne)* **ise, kâfirlerdendir. Yakında ona, benim Ehl-i Beyt'imden, beşinci bir kişi mâlik olacaktır."** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:67, 2/115, Suyûtî, el-Hâvî, 2/158)* buyurarak, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ı kastetmiştir.

c) (Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٢٧٥ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَا تَزُولُ الدُّنْيَا حَتّٰى يَبْعَثَ اللهُ رَجُلاً مِنْ اَهْلِ بَيْتِي اِسْمُهُ يُوَافِقُ اسْمِي وَاسْمُ اَبِيهِ يُوَافِقُ اسْمَ اَبِي فَيَمْلَأُ الْاَرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَظُلْماً »

275 - **"Dünya zeval bulmadan, Allah benim Ehl-i Beyt'imden bir adam gönderecektir ki, ismi benim ismime uygun düşecek, babasının adı da babamın adına muvafık olacaktır. Yeryüzü haksızlık ve zulümle doldurulduğu gibi, onu adâletle dolduracaktır."** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:67, 2/115, Hâkim, el-Müstedrek, Fiten:50, No:8364, 4/488-89)* buyurmuştur.

d) Yine hadis-i şerifte (**İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayetle:)

٢٧٦ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ يَكُونُونَ اَعْوَانَ الْمَهْدِيِّ »

276 - **"Şüphesiz Ashab-ı Kehf, Mehdî'nin a'vânı olacaklardır!"** diye vârid olmuştur. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:67, 2/115, Ali el-Muttakî, Kitâbü'l-Burhân, Bab:7, No:15/198, 2/761)*

e) İsa *(Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm)*, onun zamanında inecek ve o, Deccal'la muharebede **İsa** *(Aleyhisselâm)*a muvafakat edecektir.

f) Onun saltanatının zuhuru zamanında, (gökler ve yerler yaratıldığı günden beri devam eden) âdete muhalif ve müneccimlerin hesabına ters olarak; Ramazan ayının ilk gecesinde ay, ondördünde güneş tutulacaktır. *(Dârekutnî, Sünen, No:1795, 2/419-420, Ali el-Muttakî, Kitâbü'l-Burhân, Bab:4, No:15/101, 2/626, Suyûtî, el-Hâvî:2/136)*

İnsaf nazarıyla düşünmek lâzımdır ki, bu ölen şahısta bu alâmetler var mıydı yok muydu? Mehdî için daha birçok alâmetler vardır ki, **Muhbir-i Sâdık** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onları bildirmiştir.

Şeyh İbni Hacer *(Rahimehullah)*, beklenen Mehdî'nin alâmetleri beyanında ikiyüz alâmeti ihtiva eden bir risale yazmıştır.

Vaadedilen Mehdî'nin işi bu kadar açıkken, bir cemaatin, (onu inkâr ederek) sapıklık içinde kalması, son derece cehalettendir. Allah-u Sübhânehû onları dosdoğru yola hidayet buyursun! *(Mektûb No:67, 2/115-116)*

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla!

Bizi bu nimete eriştiren Allah-u Tealâ'ya hamdolsun! Allah-u Tealâ bizi hidayete erdirmeseydi, biz hidayet bulamazdık. Rabbimizin Resulleri, bize hakkı getirdiler. *(Salât ve tahiyyeler onların üzerine olsun)*

Çok kıymetli evlat (Hoca **Şerefüddin Hüseyn**)in, Mevlânâ **Ebû Hasen** ile birlikte gönderdiği kıymetli sayfanın ulaşması bizi mesrûr kıldı. Sizler, doğu tarafından doğan, nûrânî sütunun neye alâmet olduğunu defaatla sordunuz.

Şunu bil ki; vaadedilen **Mehdî**'nin ortaya çıkmasının öncülerinden olan alâmetlerden biriyle ilgili haberde (**Ebû Ca'fer** *(Radıyallahu Anh)*dan) vârid olduğuna göre: **"Melik-i Abbâsî** (Abbasoğullarından bir hükümdar) **Horâsân'a ulaştığında, doğu cihetinden iki dişli bir boynuz belirecektir."** Hâşiye'de (bu rivayetin kenar notunda) yazıldığına göre; bahsedilen sütunun iki başı olacakmış. (Rivayet şöyle devam etmektedir:)

"Bu boynuzun ilk doğuşu, Nuh *(Aleyhisselâm)***ın kavminin helâki zamanında olmuş, yine bu boynuz, İbrahim** *(Aleyhisselâm)***ı ateşe attıkları vakitte tulû' etmiş, Firavn ve kavminin helâki vaktinde de tekrar belirmiş, Yahya** *(Aleyhisselâm)* **şehit edildiği zamanda da ortaya çıkmıştır. Artık onu gören, fitnelerin şerrinden Allah-u Sübhanehû'ya sığınsın!"** *(Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l- Fiten, No:623, 1/224, Ali el-Muttakî, Kitâbü'l-Burhân, Bab:4, No:17/103, 2/628)*

Doğu tarafında beliren bu beyazlık, evvela nurlu bir sütun suretinde görülmüş, sonra kendisine bir eğrilik ârız olarak boynuza benzemiştir.

Ona "İki başlı" denmesi, iki ucunun da dişe benzer şekilde ince olması itibarıyla olabilir ki, böylece her iki uç, baş olarak değerlendirilmiştir. Nitekim her iki tarafı çok ince olan mızrağın her bir ucu, baş olarak kabul edilir.

Kardeşim Şeyh **Muhammed Tahir el-Bedahşî, Confûr**'dan gelip: "Bu sütunun üst ucunda da iki dişe benzeyen iki baş bulunup, aralarında az bir ayırım mevcuttur. Bu hususun teşhisi sahrada yapılmıştır (çölde daha iyi görülmüştür)" demiştir.

Başka bir cemaat da bu gibi haberler vermişlerdir. Bu doğuş, **Mehdî**'nin zuhuru zamanında meydana gelecek belirmeden farklıdır. Çünkü **Mehdî**'nin zuhuru, yüz senenin başlangıcında olacaktır. Şu an ise yüzü, yirmisekiz sene geçmiştir.

Yine **Mehdî**'nin alâmetleri hakkındaki bir haberde (**Kâ'b** *(Radıyallahu Anh)*dan) vârid olduğuna göre; **"Mehdî çıkmadan önce, doğu cihetinde parlak bir kuyruklu yıldız doğacaktır."** *(Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l-Fiten, No:625, 640,-642, 1/225, 229, Ali el-Muttakî, Kitâbü'l-Burhân, Bab:4, No:19/105, 2/630, Suyûtî, el-Hâvî:2/161)*

Bu yıldız da doğmuştur. Ama o mudur yoksa benzeri midir (meselesi ayrı bir şey)? Bu yıldıza "Kuyruklu" denmesinin sebebi şu söylentiye bağlı olabilir: Sabit yıldızların seyri, batıdan doğuya doğru olduğundan, seyri itibarıyla bu yıldızın yüzü doğuya doğru, arkası batıya yöneliktir. Bu yüzden arkasında bıraktığı uzunca beyazlığa "Kuyruk" denmesi yakışmıştır.

Onun her günkü doğudan batıya doğru yükselişi de, en büyük feleğin hareketine bağlı olan zorunlu devri sebebiyledir. Durumun gerçeğini en iyi bilen Allah-u Tealâ'dır.

Özetle; Mehdî'nin çıkış zamanı şüphesiz ki çok yakındır. Onun belirme zamanı olan yüz senenin başına kadar kimbilir ne öncü alâmetler zuhur edecektir? Onun zuhurunun öncü alâmetleri, Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin zuhurundan önce ortaya çıkan irhâsât (belirtiler) gibidir.

Nitekim ulemanın beyanına göre; "Allah'ın Resulü Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in maddî âlemdeki sureti demek olan **Abdullah**'ın suyu, **Âmine** (vâlide)nin rahmine yerleşince, yeryüzündeki bütün putlar yüzüstü düşmüş, tüm şeytanlara işlerinden el çektirilmiş, melekler, İblis'in tahtının altını üstüne getirerek onu denize atmışlar ve ona kırk gün azap etmişlerdir.

Onun doğum gecesi, Kisrâ'nın sarayı sallanmış, ondört kulesi düşmüştür. Tutuşturulmasının ardından bin sene müddet geçip, o zaman zarfında hiç sönmemiş olan Mecûsîlerin ateşi sönmüştür."

Mehdî büyük bir zat olup, sayesinde İslâm'a ve Müslümanlara üstün bir takviye hasıl olacağı için, veliliğinin maddî ve manevî açıdan büyük bir etkisi bulunacağından, kendisi harikulâde birçok keramete sahip olup, döneminde acayip alâmetler zuhur edecektir. Bu yüzden onun varlığından önce de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in irhâsâtı gibi birtakım harikulâde işler ortaya çıkıp, onun gelişinin öncü alâmetlerinden olmaları mümkündür.

Nitekim hadis-i şeriflerden böyle anlaşılmaktadır. Şunu da bil ki, (**Matar el-Verrâk** *(Rahimehullah)*dan nakledilen) haberde vârid olduğuna göre; **"Küfür ortalığı kaplayıp, hükümleri insanların ortasında açıkça geçerli olmadıkça Mehdî ortaya çıkmayacaktır."** *(Benzeri bir rivayet için bak: Nu'aym ibni Hammâd, Kitâbü'l-Fiten, No:957, 1/333, Ali el-Muttakî, Kitâbü'l-Burhân, No:92, 2/615)*

İşte o zamanda beklenen durum, küfrün güçlü bir istilası, İslâm'ın ve Müslümanların zafiyetidir. O zaman öyle bir zamandır ki, kendisinde bulunan garip Müslümanlar hakkında Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

366 - "Onlara müjdeler olsun!" (No:272'de geçti) diye tebşîrâtta bulunmuştur.

Yine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* (**Ma'kil ibni Yesâr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayetle):

٢٧٧ – عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلْعِبَادَةُ فِى الْهَرْجِ كَهِجْرَةٍ اِلَىَّ »

277 - **"Kargaşa zamanında ibadet, bana hicret gibidir."** *(Müslim, Fiten:26, No:2948, 4/2268)* buyurmaktadır.

Malumunuz olduğu üzere; fitne ve fesadın istilası zamanında askerlerden meydana gelebilecek hafif bir cesaret ve az bir hareketin çok itibarı olur. Fitneler sakinleştiğinde ise, kendilerinden çok hareketler (askerî tatbikatlar) sadır olsa da itibarsız kalmaktadır.

Dolayısıyla bir amelin kabul makamına ulaşma zamanı, fitnelerin başgösterdiği vakittir. Artık yapılması gereken, varlığın, tümüyle Allah-u Tealâ'nın razı olduğu şeylere harcanması ve sünnet-i seniyyeye uymaktan başka bir şeyin tercih edilmemesidir *(Onun sahibine salât, selam ve tahiyye olsun).* Eğer makbullerden olarak haşrolmayı istiyorsanız (böyle yapın)!

Tek bir hicret sebebiyle Ashab-ı Kehf'in ulaştığı en üstün dereceyi görmez misin? Siz ise **Muhammedîler**'den olup, ümmetlerin en hayırlısı olan, onun ümmeti zümresine dahilsiniz. Artık eğlence ve oyunla vakitlerinizi zayi etmeyin! Çocuklar gibi ceviz ve muzla kanmayın!

« وَابْدَيْتُ مِنْ كَنْزِ الْمَرَامِ عَلَامَةً * لَعَلَّكَ اَنْ تَحْظٰى بِهِ اِنْ تُحَاوِلْ »

"Ben, aranan hazineden bir nişan ortaya attım.
Ola ki sen gayret edersen, ondan nasiplenirsin!"

Bu "Kuyruklu yıldız"ın belirmesinden evvel doğan nûrânî sütunda, hiçbir karanlık ve bulanıklık görülmemiş ve bizce hayırdan başka bir şey belirmemiştir. Kuyruklu yıldızda bir nevi bulanıklık varsa da, gerçekte fayda ve zarar veren, ancak Allah-u Tealâ'dır.

Bir şahsın ölümünde, yaşamasında ve doğumunda, yıldızların hiçbir tesiri yoktur. Ulu kelâmdan anlaşılan, yıldızların yaratılış gayesinin, üç şeyden ibaret oluşudur. Allah-u Tealâ'nın:

(... وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (١٦)) **"Onlar yıldızla yol bulurlar."** *(Nahl Sûresi:16'dan)* kavl-i şerifi, "Kara ve deniz yolculuklarında, yıldızlara bakarak yollarını belirlerler." demektir. Yine Mevlâ Tealâ:

(وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ ... (٥)) **"Andolsun ki biz, dünya semasını yıldızlarla süsledik ve onları şeytanlara taşlar yaptık!"** *(Mülk Sûresi:5'den)* buyurarak, yıldızlarla ilgili üçüncü gayenin ("Gaybî haberleri öğrenmek için) kulak hırsızlığı yapmasınlar diye şeytanları recmetmek" olduğunu açıklamıştır.

Bu üç maksadın dışında söylenenlerin hiçbiri sabit olmayıp, evham ve hayellere dahildir. Şüphesiz zan ise, hak adına bir şey ifade etmez. Hatta biz, bazı düşüncelerin günah olduğunu bile söyleyebiliriz.

Çok kıymetli evlada tekrar tekrar yazılmıştır ki; tevbe edip Allah-u Tealâ'ya yönelme, herşeyden ayrılıp sadece O'na dönme vakti gelmiştir. Çünkü bu zaman, fitnelerin nisan yağmuru gibi dökülerek bütün âlemi kaplayacağı bir dönemdir.

Kendisine doğru bildirilen ve doğru söyleyen Peygamberimiz Efendimiz *-Ona ve âline salât-ü selâm olsun-* **(Ebû Musa el-Eş'arî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifinde) şöyle buyurmuştur:

٢٧٨ – عَنْ اَبِى مُوسَى اَلْاَشْعَرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّ بَيْنَ يَدَىِ السَّاعَةِ فِتَناً كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِناً وَيُمْسِى كَافِراً ، وَيُمْسِى مُؤْمِناً وَ يُصْبِحُ كَافِراً ، اَلْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ ، وَالْمَاشِى فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِى ، فَكَسِّرُوا قِسِيَّكُمْ ، وَقَطِّعُوا اَوْتَارَكُمْ ، وَاضْرِبُوا سُيُوفَكُمْ بِالْحِجَارَةِ ، فَاِنْ دُخِلَ –يَعْنِى عَلَىٰ اَحَدٍ مِنْكُمْ– فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَىْ آدَمَ »

278 - **"Şüphesiz kıyametin önünde** (alâmetlerinden olmak üzere, belirsizlik, karışıklık, korkunçluk, yaygınlık ve devamlılık gibi hususlarda) **karanlık gece parçaları gibi bir takım büyük fitneler bulunacaktır.**

O zamanda bir kişi, mümin olarak sabahlayıp, kâfir olarak akşamlayacak, mümin olarak akşamlayıp, kâfir olarak sabahlayacaktır (O zamanda bulunan insanların hâli hâline uymayacak, ahd ve nakz (sözde durma ve söz bozma) emanet ve hıyanet, maruf ve münker, sünnet ve bidat, iman ve küfür gibi konularda işleri farklı olacaktır).

O vakitte oturan, ayakta olandan hayırlıdır, yürüyen de koşandan hayırlıdır. (Bu durumu gördüğünüzde) **yaylarınızı kırın, kirişlerinizi koparın, kılıçlarınızı taşa vurun** (ki, körlensinler de, bu gibi harp aletleriyle kimse faydalanamasın). **Eğer** (sizden birinizin evine) **girilirse, Âdem'in oğlunun en hayırlısı gibi olsun** (Kabil gibi katil olmayıp, Hâbil gibi ölüme teslim olsun)." *(Ebû Davud, Fiten:2, No:4259, 2/502)*

Bir rivayette sahabe: "O zaman bize ne emir buyurursun?" diye sorduklarında:

٢٧٩ – « ...كُونُوا اَحْلَاسَ بُيُوتِكُمْ »

279 - **"Evlerinizin müdâvimleri olun!"** *(Ebû Davud, Fiten:2, No:4262, 2/503)* buyurmuş, diğer bir rivayette ise:

٢٨٠ – « ...وَالْزَمُوا فِيهَا اَجْوَافَ بُيُوتِكُمْ ... »

280 - **"Evlerinizin en iç noktasından ayrılmayın!"** *(Tirmizî, Fiten:33, No:2204, 4/490, 91)* buyurmuştur.

Her halde; dârü'l-harp kâfirlerinin bu günlerde **Nekerkût** nahiyelerinde Müslümanlara yaptıkları cevr-ü cefalar, İslâm beldelerinde yaptıkları nice eziyetler ve Müslümanlara bu sebeple isabet eden bunca ihanetler, malumunuz olmuştur. Allah-u Sübhânehû onları rezîl-ü rüsvây etsin.

Âhir zaman gereği, böyle pis kokulu güller çokça koparılmaktadır. Allah-u Sübhânehû, bizi, sizi ve bütün müminleri, gönderilenlerin efendisine

uyma yolunda çokça sabit kılsın. Ona ve onlara, her birinin âline ve mukarreb meleklere salât-ü selâm olsun!" *(Mektûb No:68, 2/118-120)*

12- Muhammed el-Berzencî *(Rahimehullah) (vefat:1103),* **"el-İşâ'a li eşrâtı's-sâ'a"** isimli eserinde *(Sh:191, 236)* bu tevatürü naklettikten sonra şöyle demiştir: "Mehdî'nin âhir zamanda çıkacağıyla ilgili hadisler, tevâtür-ü manevî derecesine ulaşmıştır. Artık bunun inkârının bir manası yoktur."

13- Ebû Abdillah Muhammed ibni Abdilbâki ez-Zürkanî *(Rahimehullah) (vefat:1122)* da **"Mevâhib"** şerhinde bu tevatürü nakletmiştir.

14- Şeyh Muhammed ibni Ahmed es-Sefârînî *(Rahimehullah) (vefat:1188),* **"Levâihu'l-envâri'l-behiyye"** isimli eserinde şöyle demiştir: "Ehl-i hakkın kabul ettiği inanca göre; **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân),* **İsa** *(Aleyhisselâm)*dan başka biridir ve **İsa** *(Aleyhisselâm)*dan evvel çıkacaktır. Onunla ilgili hadisler, **Ehl-i Sünnet** uleması arasında o kadar mütevâtir ve yaygındır ki, onların inanç meselelerinden biri olarak addedilmiştir.

İsmi geçen geçmeyen birçok sahabeden ve onlardan sonra gelen tâbi'în tabakasından gelen rivayetlerin mecmû'u, bu hususta kat'î bir ilim ifade etmektedir. Dolayısıyla ehl-i ilim nezdinde mukarrar ve **Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat** akaidinde müdevven olduğu üzere; **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın çıkışına inanmak vaciptir. *(Levâihu'l-envâri'l-behiyye:2/80, Muhtasar-u Levâihi'l-envâr, Sh:343)*

15- Kadî Muhammed ibni Ali eş-Şevkânî *(Rahimehullah)* **"et-Tevzîh fî tevâtür-i mâ câe fi'l-Mehdiyyi'l-muntazari ve'd-Deccâli ve'l-Mesîh"** isimli eserinde şöyle demiştir: "Bu konuda vâkıf olduğum hadisler arasında elli tane kadar "Sahih" ve "Hasen" hadis-i şerif mevcut olup, bunlar şeksiz şüphesiz "Mütevâtir"dir.

Hadis usûlünde açıklanan bütün ıstılahlara göre, bundan aşağısına bile tevâtür vasfını kullanmak sâdık olur ki, **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* hakkında da, Deccal hakkında da, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlü hakkında da vârid olan hadis-i şerifler mütevâtirdir. *(Ebû Abdillah el-Kettânî, Nazmu'l-mütenâsir, fi'l-hadîsi'l-mütevâtir, Sh:146, 160)*

16- Ebû Abdillah Muhammed ibni Ca'fer el-Kettânî *(Rahimehullah)* **"Nazmu'l-mütenâsir, fi'l-hadîsi'l-mütevâtir"** isimli eserinde: "Velhasıl; **Mehdî** *(Aleyhi'r-Rıdvân)* ve Deccal *(Aleyhilla'ne)*nin hurûcuyla, **İsa** *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlü hakkındaki hadis-i şerifler 'Mütevâtir'dir." demiştir. *(Sh:229)*

Artık bu kadar delille sabit olan bir konu hakkında şüpheye mecal yoktur. Bilakis bunu inkâr, tevâtür haddine ulaşmış meşhur naslara karşı büyük bir cüret sayılacağından, insanı kâfirlikle karşı karşıya bırakabilir.

Bu yüzden, **Ebû Bekir el-İskâfî** *(Rahimehullah)* **"Fevâidü'l-ahbâr"** isimli eserinde, **Ebu'l-Kasım es-Süheylî** *(Rahimehullah),* kendisine ait **"Şerhu's-Siyer"** isimli eserinde, **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٨١ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ كَذَّبَ بِالدَّجَّالِ فَقَدْ كَفَرَ، وَمَنْ كَذَّبَ بِالْمَهْدِيِّ فَقَدْ كَفَرَ»

281 - **"Deccalı inkâr eden muhakkak kâfir olur. Mehdî'yi yalanlayan da kesinlikle kâfir olur"** *(Suyûtî, el-Hâvî:2/161, Berzencî, el-İşâ'a, Sh:236)* hadis-i şerifini nakletmişlerdir.

Bu gibi vartalara düşmekten Allah-u Tealâ'ya sığınırız!

İKİNCİSİ: (يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْراً) **"Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden iman etmemiş ya da imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye,** imanı **fayda vermez."** cümle-i celilesi hakkında birçok meseleler vardır:

1- Cümle-i celilede, **"İmanın ve hayır kazanmanın, kendisine fayda vermeyeceği"** bildirilen kişiden kimin kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

A) Bu iki vasfın mevsûfu bir kabul edilirse, o kişi, "Güneş batıdan doğmadan önce kâfir olan nefistir. Buna göre (اَوْ) harfi, (وَاوْ) manasında kabul edilerek: "O gün, kazanma günü olmayıp karşılık günü olduğundan, yeni inanana, iman fayda vermeyeceği gibi, sade imanla kalmayıp çok hayırlar da işlese yine fayda vermez. Çünkü iman fayda vermeyince, o iman içerisinde kazanılan ameller de bir şey ifade etmez." buyrulmak istenmiştir. *(Fahrurrâzî, Âlûsî, Ebû Zehre)*

"Nesefî" tefsirinde zikredilen; "Güneş batıdan doğduktan sonra kâfirin imanı kabul olunmayacağı gibi, münafığın ihlası da kabul olunmaz." manası, bu maddeye uygun düşmektedir.

B) Bu iki vasfın mevsûfu farklı olabilir ki, buna göre birinci mevsûf, kâfir olan nefis, ikinci mevsûf ise, evvelce iman edip de salih amel işlememiş olan nefistir.

Müfessirlerin ekseriyetinin görüşü de bu yöndedir. Buna göre iki husus izaha muhtaçtır:

1- "Güneş batıdan doğduğu günde, evvelce inanmamış olana, o günkü imanının fayda vermeyeceği" hususu ittifakla sabittir. Fakat **" O gün"**den sonra iman edenler hakkında iki görüş vardır:

a) **Halîmî** *(Rahimehullah)* gibi, bazı ulemanın sözlerinden anlaşılan; o günden sonra teklif kalkacağı için, kıyamete kadar imanın fayda vermeyeceğidir.

b) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın: "Bu hadiseyi gördüğünde Müslüman olan bir kâfirin imanı kabul edilmez. Ancak o gün küçük olup, sonradan Müslüman olanın imanı kabul edilir." şeklindeki beyanından şu hususlar anlaşılmaktadır: "O günden sonra doğup iman edenin veya küçük olup büyüdükten sonra İslâm'a girenin ya da mürted olup sonra İslâm'a dönenin imanı kendisine fayda verir." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm, Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-mikbâs)*

Nitekim **Sindî** *(Rahimehullah)* bu hususta çok güzel bir açıklama yapmıştır: "Bu mucizeyi, müşahede veya tevatür (bizzat görme veya inkârı kabil olmayacak şekilde çok kimselerden duyma) yoluyla bilene, imanı fayda vermez. Fakat bu büyük ayet üzerinden uzun zaman geçip, insanlar eski dinlerine döndüklerinde, gayba iman teklifi tekrar geri dönebilir.

Ayet: 158

Çünkü ayet-i kerimede, imanın fayda vermemesi, "Kıyamete kadar" şeklinde yer almayıp, **"O gün"** kaydıyla mukayyed kalmıştır. Ben bu görüşü evvela kendiliğimden söyledimse de, daha sonra ba's ve nüşûr hakkında tasnif yapan bazı müelliflerin, bu misilli beyanlarda bulunduklarına rastladım." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned: 11/472 Şu'aybu el-Arnavût tahkîkîyle)*

"Kurtubî" tefsirinde de bu konu şöyle açıklanmıştır: "Eğer dünya günleri uzayıp da, bu büyük hadise çok az konuşulacak derecede unutularak, tevatür kesilip özel haber durumuna intikal ederse, o zaman İslâm ve tevbe kabul edilir."

2- Bu ayet vuku bulduğunda, evvelce salih amel işlememiş olan günahkâr Müslümanın tevbesinin ne olacağı hakkında müfessirlerden birkaç görüş nakledilmiştir:

a) **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledilen; "Bu hadiseden evvel günahkâr mümin olup, bu mucizeyi gördükten sonra günahından tevbe edenin tevbesi kabul olunur." sözünü, **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallahu Anh)*ın şu beyanı izah etmektedir: "Güneş batıdan doğduğu gün, büyük bir nara kopacak ve insanlardan birçoğu helâk olacaktır. İşte o gün Müslüman olanın veya o vakit tevbe edip de ölenin, imanı ve tevbesi kabul olunmayacaktır. Ama o günden sonra tevbe edenin tevbesi kabul olunacaktır." *(Semerkandî, Kurtubî)*

Dahhâk *(Rahimehullah)*ın şu sözü de bu hususta açıklayıcıdır: "Her kim, imanıyla birlikte salih amel üzereyken bu ayetle karşılaşırsa, Allah-u Tealâ evvelce olduğu gibi, bu hadiseden sonra da onun salih amelini kabul eder. Fakat bu ayetin zuhuru zamanında şirkten dönüp iman edenin yahut masiyetten tevbe edenin iman ve tevbesi kabul olunmaz. Zira o hal, zorunlu inanma halidir.

Nitekim Allah-u Tealâ bir ümmetin başına azap yollayacak olsa da, onlar, o bela karşısında iman ve tasdikde bulunsalar, kendilerini inanmaya ve tevbeye mecbur edecek dehşetli hadiseleri gördükleri için imanları fayda vermez." *(Hâzin)*

Taberî *(Rahimehullah)*ın beyanı da bu yöndedir, şöyle ki: "Güneş batıdan doğmadan önce iman etmemiş olan bir kâfire, batıdan doğuşundan sonra iman fayda vermeyeceği gibi, bu hadiseden evvel salih amel işlememiş olan bir mümine de, bu olaydan sonra yaptığı salih ameller faydalı olmayacaktır.

Zira karşılaştıkları o durumda, kimse Allah-u Tealâ'nın büyüklüğünü ikrardan geri durmayacak ve düşünüp delil aramaya muhtaç olmadan, yaşadığı günde gördüğü dehşetler yüzünden, Allah-u Tealâ'nın birliğini ikrara mecbur olacaktır ki bu, kıyamet koparken inananların durumuna benzemektedir."

Übbî, Aynî ve **Kurtubî** *(Rahimehumullah)*ın beyanları vechile; güneş batıdan doğduktan sonra iman fayda vermeyecektir. Çünkü vukuu evvelce haber verilerek inanılması istenilen şeyler o vakit aynen meydana çıkıp, insanlar bunu gözleriyle görmüş olacaklardır.

Bir şeyi müşahede ettikten sonra inanmaya ise iman denilemez. Çünkü imanın aslı, muğayyebâta (gözle görülmeyen şeylere) inanma esasına dayanır. Bundan dolayıdır ki, bütün nefsânî arzularını ve bedenî kuvvetlerini devre dışı bırakacak raddede kalplerine yerleşen korku yüzünden, güneşin batıdan

doğuşunu görenlerin hali; son nefesine gelen kimsenin durumuna benzetilmiştir. O zaman onlar sanki, cennet veya cehennemdeki yerlerini görmüş gibi olduklarından, imanları kendilerine fayda vermeyecektir.

Burada "Güneşin batıdan doğmasının hikmeti nedir?" şeklinde vârid olacak bir suâle, **Aynî** *(Rahimehullah)* şöyle cevap vermiştir: Bunun hikmeti, bazı zındıkların ve müneccimlerin, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, **Nemrûd** *(Aleyhi'l-lâ'ne)*ye söylemiş olduğu:

(... انَّ اللّٰهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ ... (٢٥٨)) **"Şüphesiz Allah, güneşi doğudan getiriyor, sen de onu batıdan getir!"** *(Bakara Sûresi:258'den)* sözünü inkâr etmelerini iptal etmektir.

Çünkü onlar böyle bir şeyin vukuu muhal olduğunu ve tasavvurunun dahi mümkün olmadığını iddia etmişlerdir. İşte böylece Allah-u Tealâ, her şeye kadir olduğunu, güneşin, kendi mülkünde bulunduğunu, dilerse doğudan, isterse batıdan getirmeye gücü yettiğini gösterecektir!

Nitekim haberde vârid olduğuna göre; Allah-u Tealâ:

٢٨٢ - « وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى آتِيَ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَغْرِبِ لِيُعْلَمَ انِّي انَا الْقَادِرُ عَلٰى ذٰلِكَ »

282 - **"İzzet ve Celâlime kasem ederim ki; benim buna da kadir olduğum bilinsin için, güneşi batıdan getirmedikçe kıyamet kopmayacaktır!"** *(Kurtubî, Tefsîr:3/285)* buyurmuştur. *(Aynî, Umdetü'l-karî:18/231, Übbî, İkmâl-ü ikmâli'l-muallim:1/452, Kurtubî:7/145)*

Böyle olunca da, gayba iman şartı gerçekleşmediğinden, iman ve tevbe kabul olunmayacaktır. Nitekim Mevlâ Tealâ :

(فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ... (٨٥)) **"Bizim azabımızı gördükleri anda, imanları onlara fayda verecek değildir!"** *(Gafir Sûresi:85'den)* buyurmuştur.

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٨٣-عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « انَّ اللّٰهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَالَمْ يُغَرْغِرْ »

283 - **"Şüphesiz Allah, kulun tevbesini, gargara yapmadıkça** (can boğaza gelinceye kadar) **kabul eder."** *(Tirmizî, De'avât:99, No:3537, 5/547, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:6168, 2/491, Hâkim, el-Müstedrek, Tevbe, No:7659, 4/286)*

Dolayısıyla güneşin batıdan doğduğunu gören kimse, ruhu boğazına gelen kişi gibi, şehvetleri dinmiş, kuvvetleri sönmüş, kıyametin çok yaklaştığını yakînen anladığı için, günah işleyecek mecali kalmamış bir duruma düşeceğinden, tevbesi makbul olması için gereken imtisâl (kendi iradesiyle, hiçbir şeye mecbur bırakılmadan Allah-u Tealâ'nın emirlerini tutma) şartını yitirmiş olacaktır.

Çünkü bu durumda Allah-u Tealâ'nın ve peygamberinin vaadinin doğruluğu hakkındaki bilgi, zorunlu hale gelmiş olacaktır.

b) **İbni Atıyye** *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; cümle-i celilede geçen **"Hayr"** ifadesi, farz ve nafileleriyle birlikte bütün ibadetleri câmi' bir tabirdir ki böylece ayet-i celile, âsî müminlerin durumunu kâfirlerden fasletmiş ve iki sınıfın da tevbesinin kabûlünün yolunu kesmiştir.

Tabi ki burada: "Bütün farzları ve nafileleri yapmayanın tevbesi kabul olunmaz" şeklinde bir mana söz konusu olamaz. Ancak; "Evvelce mümin olup da günahkâr olan kişilerin, imanları ahirette kendilerine fayda verecekse de, o günkü tevbeleri yahut evvelce yapmayıp da o gün yapmaya başladıkları salih amelleri makbul olmaz." manasını vermek yerinde olur.

Nitekim **İbni Kesîr** *(Rahimehullah)*ın beyanı bu yöndedir, şöyle ki; o gün yeni iman edenin imanı kabul olunmaz. Ancak daha evvel mümin olan, amelinde de muslih ise, o büyük bir hayırdadır. Müfsit olup da o gün yeni tevbe edenin tevbesi ve daha önce yapmadığı bir salih amele yeni başlayanın ameli kabul olunmaz.

Nitekim hadis-i şerifler buna delâlet etmektedir. Dolayısıyla bu cümle-i celilenin manası: "Daha önce yapar olmadığı salih bir ameli kesbetmesi kabule şâyân olmaz" şeklinde tefsir edilmelidir ki, şu rivayetler de bu görüşü teyid eder mahiyettedir:

İbni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bu ayeti (güneşin batıdan doğma hadisesini) gördükten sonra bazı insanlar; namaz kılacaklar, oruç tutacaklar, hac yapacaklar, fakat Allah, ayetten önce kabul ettiklerinden yine kabul edecek, ayetten önce kabul etmediklerinden ise, ayetten sonra da kabul etmeyecektir." *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/394)*

Mukatil *(Rahimehullah)* bu cümle-i celilede bahsedilenler hakkında: "İmanında hayır işlemeyip, bu ayeti görmeden önce büyük günahlara ısrar edenlerdir." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8147, 5/1429)*

Abdullah ibni Amr *(Radıyallahu Anhma)*, şöyle demiştir: "Güneş, batısından doğunca, bir adam malına ve hazinesine gidip onu çıkartarak sırtına yükler ve: 'Bunu kim alır?' diye sorar. O zaman kendisine: 'Dün getirseydin ya!' denilir. Sadakası kabul olunmayınca, kazdığı yere gelip altınları yere çalarak: 'Keşke seni görmeseydim!' der." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:37584, 7/506, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/401*

c) **Suyûtî** *(Rahimehullah)*ın **"el-İklîl"** isimli eserindeki beyanına göre; Mu'tezile, bu cümle-i celileden yola çıkarak; "Hayır işlenmemesi halinde, imanın fayda vermeyeceği"ni iddia etmişlerdir ki, bu görüş reddedilmiştir. Çünkü ayet-i kerimenin takdiri: "Daha önce inanmamış olan kâfir bir nefse, o günkü imanı fayda vermeyeceği gibi, daha önce hayır kesbetmemiş olan âsî bir nefse de o anki tevbesi faydalı olmaz!" şeklindedir. *(el-İklîl, No:529, 2/731-732)*

Tıybî *(Rahimehullah)* bu hususta imamların sözünü naklettikten sonra; "İtimada şâyan olan görüş, **İbni Müneyyir** ve **İbni Hâcib** *(Rahimehumellah)*ın görüşleridir." deyip şöyle açıklamıştır: "Allah-u Tealâ, inatçılara:

(وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ ... (١٥٥)) **"İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır, artık ona uyun!"** *(En'am Sûresi:155'den)* buyurduktan sonra, bu inzâlin illetini:

(اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا ... (١٥٦)) **"Kitap, bizden önceki iki taifeye indirildi demeyeseniz diye..."** *(En'am Sûresi:156'dan)* kavliyle beyan ederek, inkârcılara huccet ilzâm etmiş ve özürlerini izale etmiştir. Bunu:

(... فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ... (١٥٧)) **"Muhakkak size açık bir beyyine, hidayet ve rahmet gelmiştir!"** *(En'am Sûresi:157'den)* kavliyle sürdürerek, onları azarlamış ve önce geçen "Kur'an'a uyma" talebini takrir etmiştir. Daha sonra:

(... فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ... (١٥٧)) **"Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve ondan meneden kimseden daha zalim kim olabilir?"** *(En'am Sûresi:157 den)* buyurarak, kendisinin, bu nur saçan kitabı, bütün şüpheleri açıcı, dosdoğru yola eriştirici ve ahirete gönderdikleri iman ve amel-i salih hususunda, ileriye ait kendilerine bir azık yapabilmeleri için, kullarına rahmetinin eseri olarak indirdiğini beyan etmiştir.

Kâfirlerin ise bu nimete şükredecek yerde, onu yalanlamakla da kalmayıp, insanların istifadesini engelledikleri ve böylece en büyük zalim olduklarını açıklamıştır. En sonunda bu ayet-i celileyi getirerek şöyle buyurmuştur:

"Bu yalanlayıcılar, ya önce geçen ümmetlerin başına geldiği gibi, kendilerine melekler inip köklerini kazıyacak bir dünyevî azap getirmesini ya da bazı caydırıcı alâmetler belirerek, ahiret azabının gelmesini beklemektedirler ki, o zaman önceki fırsatlarını kaybedecek olduklarından, daha önce kendilerine fayda verecek olan iman yahut imanla birlikte olan salih amel artık onlara fayda vermeyecektir."

Buna göre sanki, "Rabbinin ayetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş, yahut önceki imanı içerisinde bir hayır kesbetmemiş hiçbir nefse, o günkü imanı ve o iman içerisinde o gün yapacağı salih ameli yararlı olmayacaktır." buyrulmuş olmaktadır.

İşte **İbni Müneyyir** *(Rahimehullah)*ın, "Belâğat ilminde bu türlü kelâmı "Leff" tabiriyle lâkaplarlar." sözüyle kastettiği mana: "Rabbinin ayetlerinden biri geldiği gün, daha önce mümin olmayan bir nefse, bundan sonraki imanı fayda vermez. Evvelce mümin olup da, o imanı içerisinde salih amel işlememiş olan bir kişiye de, o hadiseden sonra işlemiş olduğu salih amel yaramaz." şeklindedir.

İşte bu izahla, **Ehl-i Sünnet** mezhebinin, "Amelden mücerred bile olsa, önceki imanı, sahibine az da olsa fayda verir." şeklindeki inancının doğruluğu açığa çıkmıştır ki, böylece mümin hakkında nefyedilen husus: "Tevbe kapısı kapanıp, sayfalar ve yazıcı melekler(in vazifesi) kaldırıldığı için, bu mucizenin belirmesinden sonra hayır kesbetmek fayda vermez!" manasıyla sınırlı kalır. Böylece de, amelsiz imanın faydasız olacağı şeklindeki bir görüşün geçersizliği anlaşılmış olur.

Özetle; kıyametin büyük alâmetleri keşfolmadan önce, sadece iman da faydalıysa da, salih amelle birlikte olan iman daha faydalıdır. Kıyamet alâmetlerinin husûlünden sonra ise hiçbir şey asla fayda vermez.

Elmalılı merhûm, bu ayet-i kerimenin tefsirinde, birinci cümlede geçen: "İmanın, bu ayeti görmeden önce olması" kaydını, ikinci cümledeki imanda muteber görmeyip: "Velhasıl; ayetteki birinci: (اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ) fıkrasında; iman, o günden mukaddem olmakla mukayyeddir. Lâkin kesb-i hayr etmiş olsun olmasın, imanı sâbık demektir.

İkinci: (اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْـرًا) fıkrasında ise; iman, kesb-i hayr ile mukayyeddir. Lâkin gerek iman ve gerek kesb; (مِنْ قَبْلُ) olmakla mukayyed değildir.

(Ayet-i celiledeki ***"Daha önce iman etmeyen"*** *cümlesinde, 'İmanın, o günden önce olma' kaydı varsa da, hayır işlemiş olup olmaması ayrılmayıp, önceki imanı yok demektir.*

İkinci ***"Ya da imanında bir hayır kazanmamış"*** *cümle-i celilesinde ise; iman, 'Hayır yapmakla kayıtlanmış velâkin iman da, amel de, 'Daha önce olmak'la kayıtlanmamıştır.)*" şeklinde bir görüş ortaya atmıştır ki, bunun, hadis-i şeriflerde de, eserler ve tefsirlerde de yeri yoktur.

Zira geride zikrettiğimiz bütün görüşleri iyice okuyanların anlayacağı üzere; güneşin batıdan doğma alâmeti zuhur ettiği gün, yeni elde edilen iman da amel de fayda vermeyecektir. Dolayısıyla **"Daha önce"** kaydı, her iki şık için de muteberdir. Bu yüzden onun:

"Binâenaleyh; iman ve kesb-i hayr önceden olmalı, maamâfîh her hangi bir vakıayı mü'limenin alâimi başlamış da olsa, ye's-i külliye düşmemeli, o zaman olsun derhal iman ile kesb-i hayra şitâb etmelidir.

(Dolayısıyla inanmak ve hayır kazanmak önceden olmalıdır. Bununla beraber, acı veren kıyamet alâmetleri zuhur etmeye başlamış da olsa, tamamen bitmeden, ümitsizliğe kapılmayıp derhal imana ve hayır işlemeye koşmalıdır.)" şeklindeki izah tarzıyla, diğer bir yerde geçen: "Kezâlik; sonraki imanında olsun, bir hayır kazanmaya imkân bulmuş olanların imanlarının menfaatten hâlî kalmayacağı anlaşılıyor.

(Yine böylece sonraki imanında da olsa bir hayır kazanmaya imkân bulmuş olanların imanlarının faydasız olmayacağı anlaşılıyor.)" şeklindeki beyanı, müfessirlerin cumhûrunun tefsirlerine ters düşmektedir. Zira elimizde bulunan kaynakların hiçbirinde böyle bir mana mevcut olmadığı gibi aksine, o günkü imanın ve tevbenin fayda vermeyeceği hususunda ittifak söz konusudur.

Özellikle **Beyzâvî** *(Rahimehullah)*ın: **"O gün yeni olarak kavuştuğu iman içerisinde hayırlar da yapmış olsa, o imanı hiçbir nefse yaramaz."** şeklindeki sarih tefsiri, **Elmalılı** merhûm'un; "Hayır yapmak şartıyla yeni imanın kabul edilebileceği" görüşünü, kesinlikle reddetmektedir.

<u>ÜÇÜNCÜSÜ:</u> (قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ) **"De ki: "Siz bekleyin! Şüphesiz biz de bekleyicileriz."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

<u>1-</u> İbni Atıyye, Beyzâvî, Nesefî, İbni Kesîr *(Rahimehumullah)* gibi birçok müfessirin beyanına göre; bu cümle-i celile, gerçek durumun kendilerine açıklanmasından sonrasıyla alâkalı olarak, müşrikleri tehdit mahiyetinde vârid olduğu gibi, iman ve tevbeyi, fayda vermeyecek zamana kadar gecikti-

ren kimselere de kuvvetli bir uyarıdır. Güneş batıdan doğduğu zaman, imanın fayda vermemesi, kıyamet çok yaklaşıp alâmetleri belirdiğinden dolayıdır. Nitekim:

(فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَآءَ اَشْرَاطُهَا فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَآءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ (١٨)

"Onlar, kendilerine ansızın kıyametin gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar. O alâmetler kendilerine geldiğinde, nerede onlar için öğüt almaları(nın faydası)**!"** *(Muhammed Sûresi:18)* kavl-i şerifi, bu hakikati beyan etmektedir.

2- Beklenilmesi emredilen hadisenin neden ibaret olduğu hakkında birçok görüş vardır:

A) "Ey ehl-i **Mekke**! Siz, tehdit olunduğunuz ayetlerin gelmesini bekleyin, biz de, Rabbinizin size vaadettiği kıyamet gününün azabını bekleyicileriz." *(Hâzin)*

B) "Siz, kıyamet gününü bekleyin, biz de o gün size yapılacak azabı beklemekteyiz." *(İbni Abbas, İbni Vehb)*

C) "Siz, kıyamet gününden önce başınıza gelecek belayı bekleyin, biz de, kâfirleri bekleyen azabı beklemekteyiz." manasından kastedilen, **Bedr** günü meleklerin getirdiği azabı ayânen görmeleri olabilir. *(Âlûsî)*

D) "Siz, (hadis-i şerifte belirtilen kıyamet alâmetlerinden) üç ayetin birini bekliyorsunuz, biz de bunu bekleyicileriz. O zaman biz kurtulacak, siz ise helâk olacaksınız." *(Beyzâvî, Nesefî)*

E) "Siz, azap meleklerinin gelmesini bekliyorsunuz." *(Âlûsî)*

F) "Siz, benim ölümümü bekleyin, biz de sizin helâkınızı bekliyoruz." *(Hûd ibni Muhakkem, İbni Ebî Zemenîn)* şeklindeki mana:

(اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ (٣٠)

"Yoksa onlar: 'O bir şairdir, onun hakkında zamanın (öldürücü) **hadiselerini bekliyoruz' mu diyorlar?"** *(Tûr Sûresi:30)* kavl-i şerifiyle,

﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا اِلاَّ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ اَوْ بِاَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا اِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ (٥٢) ﴾

"De ki; siz, bizim hakkımızda ancak en güzel iki şey (olan şehadet veya zafer)**in birini bekliyorsunuz. Biz ise sizin hakkınızda, Allah'ın, ya kendi katından veya bizim ellerimizle bir azap isabet ettirmesini bekliyoruz. Bekleyin öyleyse, şüphesiz biz de sizlerle birlikte bekleyicileriz!"** *(Tevbe Sûresi:52)* ayet-i kerimesine uygun düşmektedir.

G) Taberî *(Rahimehullah)* bütün bu manalara işareten şöyle bir cem yapmıştır:

"Ya **Muhammed**! Putları, Rablerine denk tutan bu müşriklere de ki; siz, ölüm meleklerinin gelip, ruhlarınızı almasını bekleyin, yahut kıyamet mevkıfinde, Rabbinizin (hükmünün), aramızda ayırıcı bir hüküm vermesi için gelmesini bekleyin veya güneşin batıdan doğma mucizesi gelerek, amel defterleri dürülüp, inansanız da, imanınızın fayda vermemesini bekleyin!

İşte o zaman, içimizdeki haklıyı haksızdan, kötülük yapanı iyilik yapandan, doğruyu yalancıdan ayıracak ve Allah-u Tealâ'nın azabıyla, acı verici cezasının kimi kuşatacağını anlayacak, sizden ve bizden, kimin kurtulup, kimin helâk olacağını farkedeceksiniz.

Şüphesiz bizim de beklentimiz; kendisine taatımız, ibadeti tahsisimiz ve Rabliğini tek bilmemizden dolayı, Allah-u Tealâ'nın, bize bolca sevap vererek, aramızı hak ile fasletmesidir. O, ayıranların en hayırlısıdır!"

3- Müfessirlerden bazısı şöyle demiştir:

Bu beklenti içinde olanlar, müşrikler ve Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr edenler arasında, dünyaya gelmeleri o zamana rastlayacak olanlardır ki, bundan maksat: "Müşriklere verilecek mühletin, en nihayet dünya müddetiyle sınırlı olduğu ve öldüklerinde yahut ayetler belirdiğinde, imanın kendilerine fayda vermeyip, ebedî azabın başlarına konacağı"nın beyanıdır. *(Hâzin)*

4- Bu cümle-i celilenin muhkem veya mensûh olduğu hakkında iki görüş vardır:

A) Mana tehdit ihtiva etmekteyse, o zaman ayet-i kerime muhkem olup, hükmü devam etmektedir.

B) Kâfirlerle cihat etmekten geri durulmasını emretme manasındaysa o zaman "Seyf ayeti (kâfirlere kılıç çekmeyi emreden ayetler)" ile mensûhtur. *(Zâdü'l-mesîr, Hâzin, Ebû Hayyan)*

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Allah-u Tealâ onların özür ve bahanelerini giderdikten sonra onların, hakları olmayan isteklerde bulunduklarını ve kendilerine tanınan uzun süreli selamete aldandıklarını bildirmiştir.

Sonunda da şunu açıklamıştır ki; "Kendisi bir kulun cezasının kararını imzaladığı vakit, artık onun takdirine bir muarız ve tedbirine bir münakız (hükmüne karşı gelecek ve yönetimini bozacak bir fert) bulunması söz konusu olamaz."

İBNİ ARABÎ:

Onlar ancak üç şeyden birini bekliyorlar:

1- Ruhlarını almak için **meleklerin, kendilerine gelmesini bekliyorlar.**

2- Bütün sıfatlarıyla tecellî ederek, **Rabbinin gelmesini bekliyorlar.**

Nitekim "Allah-u Tealâ'nın kıyamet gününde değişik suretlerde tecellî edeceğine ve o zaman, kendisini ancak kâmil müvahhidlerin tanıyacağına, diğer muhtelif mezhep ve din mensuplarının ise, O'nu ancak kendi inandıkları surette görünce tanıyabilecekleri"ne dair sahih hadis-i şerifler mevcuttur.

3- Ya da Rabbinin ayetlerinden bazısı olan, tanımadıkları bir sıfatta tecellîsinin gelmesini beklerler. Onların ünsiyet peydâ etmedikleri veya hiç tanımadıkları tecellîlerin bir kısmından ibaret olan **Rabbinin bazı ayetleri geldiği gün,** iki kişiye imanı fayda vermeyecektir:

A) Evvelce inanmamış olan bir nefse, imanı kâr etmez. Çünkü insanlar ya mutlak manada hicaplıdırlar veya bu halde değildirler.

Mahcûb olmayanlar iki kısma ayrılır:

1- Ya bazı sıfatları tanımaları nispetinde mümindirler,

2- Veya tüm sıfatlara tealluk eden marifetleri hasebiyle mümindirler.

Bütün sıfatlarıyla O'nu tanıyıp mümin olanlar da iki kısma ayrılır:

1- Ya Zat-ı Pâk-i Sübhâniyye'yi muhibdirler,

2- Ya da Sıfât-ı İlâhiyye'yi sevicidirler.

Hak Tealâ bazı sıfatlarıyla tecellî buyurunca, hicaplı olanların imanı, umumî manada faydasız kalacaktır. Bir de, o tecellîden evvel Allah-u Tealâ'yı o sıfatla tanımayanların imanı menfaatsiz olacaktır. Çünkü iman, ancak sabit ve râsih bir akîde halini alarak, kalp kendisiyle şekillenip, nefis, onunla nurlandığı ve ruh onu müşahede ettiği vakit menfaatli olur. Yoksa zorunluluk halinde, aniden kalbe düşen bir inanç, sabit olmaz.

B) Veya imanında bir hayır kazanmamış olana da imanı menfaat vermez. Çünkü onlar iman etmişlerse de o imanları içinde, sıfatların muhibbi olan âriflerin inancı gibi bir inanç kazanmamışlardır.

Evet! Onlar, Allah-u Tealâ'ya iman etmiş ve O'nu bütün sıfatlarıyla birlikte tecellîsiyle tanımışlardır. Fakat Mehabbet-i Zatiyye'yi (Allah-u Tealâ'yı, kulunu sevdiği, acıdığı ve mal-mülk verdiği için değil de, öz Zat'ından dolayı <yani; O, O olduğu için> sevmeyi) ve böylece mutlak kemâli kesbetmeyip, O'nu, mesela;

Mün'im, Lâtif ve Rahîm gibi cemâl sıfatlarıyla sevmekte olanlara, Müntakim, Kahhâr ve Müblî gibi celâl sıfatlarıyla tecellî buyurunca, önceki imanları menfaat vermez. Çünkü onlar, O'na evvelce bu vasfıyla itaat etmemişler ve O'nun bu sıfatlarla tecellîsine alışmamışlardır. Zira onlar, öz Zat'a, sıfatlarından sarf-ı nazar ederek, Zat'ı itibarıyla mehabbet besleselerdi, O'nu, sıfatlarının tümüyle müşahede etmekten lezzet alabilirlerdi.

Rabbinin ayetlerinin bazısı geldiği gün, evvelce inanmamış veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir nefse, imanı kâr etmez. kavl-i şerifinin ne zaman vuku bulacağı hakkında iki görüş vardır:

1- Ruhun, bu âlemden ayrılma zamanı, zira dünyayı terkeden bir ruh hakkında teklif müddeti bitmiş demektir. Bundan dolayı insanın ameli, ölümle kesilir.

2- Güneşin batıdan çıkıp gelmesi zamanında da tevbe kapısı kapanacağı için, o zamandaki imanı ve o imanla kazanacağı bir hayır, hiçbir nefse fayda etmez. Güneşin batıdan gelişiyle tevbe kapısının kapanması, mümin için bir rahmettir. Zira ondan sonra hiçbir mümin irtidat etmez (dinden dönmez). Kâfire de bir vebâldir, çünkü o saatten sonra artık tevbesi kabul olmayacak ve dünyada bulunduğu halde, hiçbir ameli kendisine yaramayacaktır.

Şu bir gerçektir ki; bu güneşin hareketi, sakinleşmeyip mutlaka sersemleşerek, bir gün batıdan doğacaktır. Velâkin bereketi alındığı için, doğsa da iman ve amel faydasız hale gelecektir ve ne kadar çalışsalar da, ictihad ehli (o gün gayret edenler), tembellere ilhâk edilecektir.

NîSÂBÛRÎ:

Onlar ancak meleklerin kendilerine ayânen **gelmesini** ve onları, Allah'a kahren sevketmesini veya onlar sana uyup da Allah'a gelmedikleri için, **Rabbinin** onlara azapla **gelmesini bekliyorlar. De ki: Siz,** olmayacak şeyleri **beklemeye devam edin. Şüphesiz biz de** me'addaki mîadı (ahiretteki vaadleri) **bekleyicileriz!**

RUHU'L-BEYAN:

Ayetler görüldüğü zamanda imanın kabul edilmemesi, o vakit kazanılacak bir inancın, sahibinin irade ve ihtiyarına bağlı hakikî bir iman olmayıp, helâk korkusuyla zoraki inanma kabilinden olduğu içindir.

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* ne güzel söylemiştir:

« چه سود از دزد آنکه توبه کردن * که نتواند کمند انداخت بر کاخ
بلند از میوه گوکوتاه کن دست * که این کوته ندارد دست بر شاخ »

"Köşke kement atamayacak hale geldikten sonra,
Hırsızlığa tevbe etmenin ne faydası var ki!
'Elini meyveden çek!' diye, uzun boyluya söyle,
Kısa boylunun zaten erişecek eli yok ki!" *(Gülistân, Bab:5, Hikaye:19)*

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de şöyle buyrulmuştur: "Allah-u Tealâ, insanın ruhunu ve kalbini, iman tohumunu kabûl edip, bitirip yetiştirmeye müsait bir toprak yapmıştır. Nitekim **İbni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur:

٢٨٤ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَلذِّكْرُ يُنْبِتُ الْاِيمَانَ فِى الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الزَّرْعَ »

284 -**"Su filizi yetiştirdiği gibi, zikir de kalpte imanı yetiştirir."** *(İbni Ebi'd-Dünya, Zemmü'l-Melâhî, Mevsû'at-ü Resâil-i İbni Ebi'd-Dünya:1/73, Suyûtî, el-Hâvî:2/6)*

Tohum, kişinin kalp tasdikiyle beraber diliyle de şehadet etmek üzere kelime-i şehadet okumasıdır. Ziraat zamanı, ahiret süreci değil de, dünya müddeti olarak kabul edilmiştir. Nitekim hadis-i şerifte:

٢٨٥ – « اَلدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ »

285 - **"Dünya, ahiretin ekin tarlasıdır."** *(Gazâlî, İhya:4/21, Zebîdî, İthaf:8/539, Sehâvî el-Mekasid-ü'l-hasene, No:497,sh.:260, Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, No:1320, 1/412)* buyrulmuştur. Bu yüzden, dünyada tohumu atılmamış bir iman, ahirette fayda vermez.

Ya da Kelime-i Tayyibe'yi yükseltip, onu, marifet, mehabbet, keşf, müşahede, vusûl, visâl ve neyl-i kemâl meyvelerini, Rabbinin izniyle her daim, verecek bir mübarek ağaç haline getirecek salih amelleri, imanlı olduğu halde kazanamamış kişilere, ahirette amellerinin faydası olmaz."

Allah-u Tealâ'dan niyazımız; bizlere, tevhîdi tahkîke tevfîk nasip etmesidir.

İBNİ ACîBE:

Allah-u Tealâ'dan yüz çevirip, lezzet ve şehvetlerine daldıran gafiller, **ancak meleklerin, kendilerine gelmesini bekliyorlar** ki, ansızın canlarını alsınlar da gaflet üzere ölerek, ayakları kaydığında hasret ve nedâmete kapılsınlar. **Ya da,** huzurdan kovulup, kalplerinin mühürlenmesiyle ilgili **Allah'ın,** emrinin **gelmesini bekliyorlar** ki, o zaman ne vaaz, ne de nasihat onlara fayda vermez.

Veya Rabbinin ayetlerinden bazısının gelmesini bekliyorlar ki, o musibet ve bela geldiğinde, kalplerini Allah-u Tealâ'ya teveccühten, uzuvlarını da Allah-u Tealâ'nın taatından ağır hale getirir. Gafil ve âsîler, kötü gidişattan vazgeçip tevbe etmedikleri sürece, bu üç musibetin arasında dolanırlar.

ÂLÛSî:

Onlar ancak ruhlarını almak için **meleklerin kendilerine gelmesini, yahut** sahih hadiste geldiği gibi, kıyamet günü **Rabbinin** sûrî tecellî ile **gelmesini,** (Allah-u Tealâ'nın, şekil almış tecellî ile görünmesini) **ya da Rabbinin,** sâkın keşfolunmasından (gerçeklerin bütün çıplaklığıyla ortaya konmasından) ibaret olan **bazı ayetlerinin gelmesini bekliyorlar.**

Rabbinin bazı ayetleri geldiği yani; gerçekler meydana çıkarılıp, secdeye davet olunduklarında, güç yetiremedikleri **gün,** mükellefiyet sona erdiği için, artık **hiçbir nefse, imanı fayda etmeyecektir.**

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Kâfirlerin, kendilerine azap edecek meleklerin, yahut Allah-u Tealâ'nın azabının ya da kıyametin gelmesini beklediklerini ifade eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰئِكَةُ وَقُضِىَ الْاَمْرُ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (٢١٠) ﴾

"Onlar (İslâm'a girmeyenler), **ancak** (beyaz) **buluttan gölgeler içinde Allah'ın,** (yaratılanlara benzemekten münezzeh olarak, kendine yakışan bir şekilde, kendisinin veya emir ve azabının) **meleklerle birlikte onlara gelmesini ve** (kıyamet koparak helâk edilme) **iş(lerin)in bitirilmesini bekliyorlar. Halbuki** (bütün) **işler, ancak Allah(-u Tealây)a döndürülecektir."** *(Bakara Sûresi:210)*

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ تَأْوِيلَهُ ... (٥٣) ﴾

"Onlar, ancak onun tevilini (Kur'an-ı Kerim'in, onların azap olunacağına dair verdiği haberlerin çıkmasını) **bekliyorlar.."** *(A'raf Sûresi:53'den)*

﴿ ... فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ سُنَّةَ الْاَوَّلِينَ ... (٤٣) ﴾

"Onlar, evvelkilerin sünnetinden (kendilerinden önceki inkârcıların başına gelen azaptan) **başkasını mı bekliyorlar?"** *(Fatır Sûresi:43'den)*

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ... (٦٦) ﴾

"Onlar, kendilerine ansızın kıyametin gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar!.." *(Zühruf Sûresi:66'dan, Muhammed Sûresi:18'den)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, Bakara Sûresi:210. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 2/490) zikredilmiştir.

Ölüm ve azap gibi ayetler görüldüğünde, iman ve tevbenin fayda vermeyeceği:

﴿ ... حَتّٰى اِذَا اَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ الَّذِى اٰمَنَتْ بِهِ بَنُوا اِسْرَآئِيلَ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٩٠) ﴾

"...Nihayet boğulma ona (Firavuna) **yetişince: 'Gerçekten isrâiloğullarının inandığı İlâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına ben de iman ettim, ben de Müslümanlardanım!"** *(Yunus Sûresi:90'dan)*

﴿ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتّٰى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّى تُبْتُ الْئٰنَ وَلاَ الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ اُولٰئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (١٨) ﴾

"Kötülükleri yapıp yapıp da, onlar (böyle yapanlar)**dan her hangi birisine ölüm gel**(ip çat)**ınca, "Şüphesiz ben şimdi hakikaten tövbe ettim." diyenlerle, kâfir olarak ölenlerin tövbesi** (makbul) **değildir. İşte onlar** (varya), **biz onlar için pek acı verici,** (görülmemiş) **büyük bir azap hazırlamışızdır."** *(Nisa Sûresi:18)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, Nisa Sûresi:18. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 4/641, 642) zikredilmiştir.

﴿ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لاَ يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِيمَانُهُمْ وَلاَ هُمْ يُنْظَرُونَ (٢٩) ﴾

"De ki: Fetih günü kâfirlere imanları fayda etmez! Ve onlara mühlet de verilmez." *(Secde Sûresi:29)*

Müşriklere tehdit ihtiva eden, "Bekleyin!" şeklindeki emirler:

﴿ ... فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (٧١) ﴾

"Bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyicilerdenim!" *(A'raf Sûresi:71'den, Yunus Sûresi:20'den)*

﴿ ... فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ (٥٢) ﴾

"Bekleyin! Öyleyse, şüphesiz biz de sizlerle birlikte bekleyicileriz!" *(Tevbe Sûresi:52)*

﴿ وَانْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ (١٢٢) ﴾

"Bekleyin! Şüphesiz biz de bekleyicileriz!" *(Hûd Sûresi:122)*

﴿ قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ... (١٣٥) ﴾

"De ki; herkes bekleyicidir, siz de bekleyin!" *(Tâhâ Sûresi:135'den)*

﴿ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (٣٠) ﴾

"Onlardan yüz çevir ve bekle! Şüphesiz onlar da bekleyicidirler." *(Secde Sûresi:30)*

﴿ ...قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (١٠٢) ﴾

"De ki; bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyicilerdenim!" *(Yunus Sûresi:102'den, Tûr Sûresi:31)*

Ayet: 159

اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِى شَئٍ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (١٥٩)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (159)

(اِنَّ الَّذِينَ) **Muhakkak o kimseler ki,** (فَرَّقُوا) **parça parça ettiler,** neyi? (دِينَهُمْ) **dinlerini,** daha? (وَكَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (شِيَعاً) **şî'alar,** yani; fırkalar, (لَسْتَ) **sen olmadın,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** nerede? (فِى شَئٍ) **hiçbir şeyde,** (اِنَّمَا اَمْرُهُمْ) **ancak onların işi,** kime racidir? (اِلَى اللهِ) **Allah'a racidir,** (ثُمَّ يُنَبِّئُ) **sonra O, çokça haber verecektir,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (بِمَا) **o şeyleri ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَفْعَلُونَ) **işlerler.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (لَسْتَ مِنْهُمْ) cümlesi, (اِنَّ) harfinin haberi olmak üzere mahallen merfû'dur.

2- (مِنهم) terkibi hakkında iki görüş vardır:

a) (لَسْتَ) fiilinin haberidir. Çünkü mana onunla tamamlanmaktadır. Bu durumda (فِى شَئٍ) terkibindeki (فِى) harf-i cerri, (مِنْهُمْ) terkibinin müteallakı olan istikrara müteallik olur ki, buna göre takdir: (لَسْتَ مُسْتَقِراً مِنْ تَفْرِيقِهِمْ مِنْ شَئٍ) şeklindedir.

b) (مِنْهُمْ) terkibi, (فِى شَئٍ) terkibinin sıfatı da olabilir ki, "Sıfat, nekre olan mevsufuna takdim edilince hâl düşer" şeklindeki meşhur kaideye göre, muzafın hazfi üzere "Hâl-i mukaddeme"dir.

Buna göre takdir: (لَسْتَ فِى شَئٍ كَائِنٍ مِنْ تَفْرِيقِهِمْ) şeklindedir.

3- (اِلَى اللهِ) terkibindeki (اِلَى) harfi, (اَمْرُهُمْ) mübtedasının haberi olan bir mahzufa müteallıktır ki takdir: (اَمْرُهُمْ رَاجِعٌ اِلَى اللهِ) şeklindedir.

MEÂL-İ ŞERİF

(Bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr etmek suretiyle) **dinlerini gerçekten parça parça ederek şî'alar** (ayrı ayrı fırkalara sahip) **olanlar** (var ya), **sen onlardan, hiçbir şey** (nedeniyle tefrika sebeplerini araştırma ve azaplarına ortak olma mesuliyetin)**de değilsin!** (Çünkü her vecihle sen onlardan berî-sin.) **Onların** (ceza ve karşılık) **işi, ancak Allah'a** (kalmış)**dır. Sonra O, yapar oldukları şeyleri, kendilerine tam manasıyla bildirecektir.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, bundan önceki ayet-i celilelerde; kendi yolunun dosdoğru olduğunu zikredip, yollara uymaktan nehiy buyurmuş, **Musa** *(Aleyhisselâm)* ve ona indirilenden bahsetmiş, özellikle Kur'an-ı Kerim'e uyulmasını emretmiş

ve bu hakikatlere inanmayan kâfirlerin, başlarına gelecek belayı beklediklerini açıklamıştır.

Bu ayet-i kerimeyle ise; Allah'ın yolunu bırakıp da, şeytanın yollarına uyarak ayrılığa düşen kimseleri anlatarak, müminleri dosdoğru din üzere birleşmeye teşvik etmiş ve evvelce peygamberlerin getirdiği şeriatlar üzere ittifak ettikten sonra ihtilafa düşen ümmetlerin durumuna düşmemeleri için, kendilerini uyarmıştır.

Dolayısıyla bu ayet-i celile, bir önce geçen tehdidin akabinde bir netice ve özet gibidir. Çünkü Allah-u Tealâ, Resulü *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e:

"De ki; bekleyin, biz de bekleyicileriz!" buyurduktan sonra, bu arada durumun nasıl olacağını açıklamıştır ki bu da, bekleme süresince, iki fırkanın birbirlerinden çok uzak ve zıtlık içerisinde olacağıdır. *(Ebû Hayyan)*

Sebeb-i nüzûl:

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gönderilmeden önce, Yahudi ve Hristiyanlar, dinleri hususunda farklı görüşlere sahip oldukları için ayrılmışlardı. **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gönderilince, bu hususta kendisine: **"Şüphesiz dinlerini ayırarak fırka fırka olanlar..."** meâlindeki bu ayet-i kerime indirildi. *(İbni Ebî Hatim, No:8153, 5/1430)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ) **"Gerçekten dinlerini parça parça ederek şî'alar olanlar; sen onlardan hiçbir şeyde değilsin!"** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Bu cümle-i celilenin zahirî manası; "Allah-u Tealâ'nın, kullarına tatbik etmelerini gerekli kıldığı dinini parçaladılar, kimine inanıp, kimine inanmayarak ihtilafa düştüler ve o din üzere birleşmediler." demektir.

Din, Allah-u Tealâ'ya ait olduğu halde onlara izafe edilerek kullanılan: **"Dinlerini"** tabiri; "Kendisine yapışıp tabi olmaları gereken dinleri" demektir ki, bu yönden din, herkesin dinidir. *(Hâzin, Ebû Hayyan)*

2- Taberî *(Rahimehullah)*ın da beyanı vechile; Allah-u Tealâ'nın dini birdir ki o da, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiği müsamahakâr ve kolay olan İslâm dinidir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٢٨٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « وَالْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّىٰ وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ »

286 - **"...Peygamberler, anneleri** (şeriatlarının fıkhî hükümleri) **farklı, babaları** (temel inançları) **bir kardeşlerdir, dinleri birdir."** *(Buhârî, Enbiya:49, No:3259, 3/1270, Müslim, Fezâil:40, No:2365/145, 4/1837, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:10262, 3/530)* hadis-i şerifi, bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

Ancak burada; "Dini parçaladıkları" bahsedilen kişilerden kimlerin kastedildiği hakkında müfessirlerin birkaç görüşü vardır:

A) İmam-ı Mücahid *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; sadece Yahudiler'dir. Çünkü onlar, **Mûseviyye, Dâvûdiyye, Hârûniyye, Sâmiriyye** gibi yetmişbir fırkaya ayrılmışlardır. *(Taberî, Mâverdî, Nesefî, Ebû Hayyan)*

B) İbni Abbas, Katâde, Süddî, Dahhâk *(Radıyallahu Anhum)*dan nakledildiği üzere; Yahudi ve Hristiyanlardır. Zira onlar çok fırkalara ayrılmışlardır. Özellikle Hristiyanlar; **Melkâniyye, Ya'kûbiyye, Nastûriyye** gibi yetmişiki fırkaya ayrılmışlardır. *(Taberî, İbni Ebî Hatim, Hâzin, Zâdü'l-mesîr)* Nitekim:

(وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَآئَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (١٠٥))
"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, ayrılıp da ihtilafa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için çok büyük bir azap vardır." *(Âl-i İmrân Sûresi:105),*

(فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ ... (٣٧)) **"Sonra hizipler** (Hristiyan gruplar), **aralarında ihtilafa düştüler..."** *(Meryem Sûresi:37'den),*

(وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلاَّ مِنْ بَعْدِ مَا جَآئَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ (٤)) **"Kendilerine kitap verilenlerin ayrılığa düşmesi, ancak kendilerine açık delil geldikten sonra olmuştur."** *(Beyyine Sûresi:4)* gibi ayet-i kerimeler, onların bu tür itikadî ihtilaflarından bahsetmektedir.

C) Hasan *(Radıyallahu Anh)*dan nakledildiğine göre; dinlerini ayıranlar, bütün müşriklerdir.

Çünkü onların bazısı: "Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır!" diyerek putlara tapmışlar, bir kısmı: "Allah'ın kızlarıdır!" diyerek meleklere tapmışlar, birtakımları da; yıldızlara tapmışlardır ki, bu da onların, din olarak inandıkları kâfirliği parçalamaları anlamına gelir. *(Tefsîrü'l-Hasen, Zâdü'l-mesîr, Hâzin)*

D) Ebû Gâlib *(Radıyallahu Anh)*a bu ayet-i kerime sorulduğunda, o: "**Ebû Ümâme** bana, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den naklen, bu kişilerin, Havâric (Harûriyye) fırkası olduğunu bildirdi" demiştir. *(İbni Ebî Hatim, No:8150, 5/1429, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/402)*

Hakîm-i Tirmizî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Harûrâ ehli olan Havâric fırkası, kendiliklerinden bid'atlar uydurmuş, neticede o uydurma inançlar, kendilerini **Hazreti Ali** *(Radıyallahu Anh)*a karşı çıkartıp, onunla harbe kadar sürüklemiştir.

E) Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bu ümmet içerisindeki sapıklardır ki, zikredeceğimiz rivayetler bu görüşü teyit etmektedir.

٢٨٧–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي هٰذِهِ الْاٰيَةِ: ﴿ اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِى شَئٍ﴾ « وَلَيْسُوا مِنْكَ، هُمْ اَهْلُ الْبِدَعِ وَاَهْلُ الشُّبُهَاتِ وَاَهْلُ الضَّلاَلَةِ مِنْ هٰذِهِ الْاُمَّةِ »

287 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu ayet-i kerime hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "(Allah-u Tealâ bana:') **Şüphesiz dinlerini parçalayıp fırka fırka olanlar** (var ya); **sen onlar-**

dan değilsin, onlar da senden değildirler (' buyurdu). **Onlar, bu ümmet içerisindeki bid'at** (uydurma inanç)**ların ehli, şüphe sahipleri ve sapıklık ashabıdır."** *(Taberî, Câmi'u'l-beyân, No:13271, 5/414, İbni Kesîr:2/182)*

٢٨٨–عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ (رضى الله عنه): اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لِعَائِشَةَ: « يَاعَائِشَةُ! ﴿ انَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً ﴾ هُمْ اَصْحَابُ الْاَهْوَاءِ وَالْبِدَعِ. يَاعَائِشَةُ! انَّ لِكُلِّ صَاحِبِ ذَنْبٍ تَوْبَةً اِلاَّ اَصْحَابَ الْبِدَعِ لَيْسَتْ لَهُمْ تَوْبَةٌ ، فَهُمْ مِنِّى بُرَآءُ ، وَاَنَا مِنْهُمْ بَرِيئٌ »

288 - **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Aişe** vâlidemize hitaben şöyle buyurmuştur: **"Ey Aişe! Dinlerini parçalayıp şî'a şî'a olanlar, hevâ** (arzuya bağlı itikat) **ashabı ve bid'at** (dinde olmayan yeni inanç) **sahipleridir.**

Ey Aişe! Her günah sahibi için bir tevbe vardır. Ancak bid'at ashabına tevbe (nasip) **olmaz. Onlar benden uzaktırlar, ben de onlardan berîyim."** *(İbni Ebî Hatim, No:8157, 5/1430, Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, No:561, Sh:243, Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bab:163, Sh:209, Ebû Nu'aym, Hılye, No:256, 4/138, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, No:896, 1/448, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/145, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/402)*

Hasen *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "**Hazreti Osman** *(Radıyallahu Anh)* şehit edildiği gün, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hanımlarından birinin, duvarla örtü arasından elini çıkardığını gördüm ki o: 'Dikkat edin! Dinlerini parçalayıp, şî'a şî'a olanlardan, Allah ve Resulü berîdirler!' diye sesleniyodu." *(Muhammed Abdurrahim, Tefsîru'l-Hasen:1/369, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/403)*

Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)*: "Bir kimse, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile hiç bir ilişkisi kalmamasından sakınsın!" buyurmuş ve sonra: **"Şüphesiz dinlerini parçalayıp fırka fırka olanlar** (var ya)**; sen onlardan değilsin!"** kavl-i şerifini okumuştur. *(Taberî, No:14275, 5/415)*

Mürre et-Tayyib *(Radıyallahu Anh)*dan da böyle bir sözü, **Amr ibni Kays** *(Radıyallahu Anh)* rivayet etmiş, **Ebu'l-Ahvas** *(Radıyallahu Anh)* da bu ayeti okuyarak: "Peygamberleri onlardan berî oldu." demiştir. *(Taberî, No:14273-75, 5/415, İbni Ebî Hatim, No:8160-61, 5/1431)*

Ayet-i kerimenin kimden bahsettiği hakkında, zikrettiğimiz üzere birkaç görüş varsa da, **İbni Kesîr** *(Rahimehullah)*, bu ayet-i kerimenin, Allah'ın dininden ayrılan ve ona muhalif bulunan herkes hakkında umumî olmasını tercih etmiştir.

Taberî *(Rahimehullah)*ın: **"Senin onlarla hiçbir alâkan yoktur."** kavl-i şerifiyle ilgili olarak açıkladığı: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Yahudi ve Hristiyanlardan berî olduğu gibi, müşrik kavminden de uzaktır. Yine böylece; kendi dinine yanlış yorumlar katan bid'at ehlinden de berîdir." şeklindeki mana da bu yöndedir.

Bu manaya göre; Allah-u Tealâ bu ayet-i kerimesiyle; Müslümanların davasının bir olmasını, dinde ayrılığa düşmemelerini ve saptırıcı yeni inançlara uymamalarını teşvik etmekte olup:

﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسىٰ وَعِيسىٰ اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَاتَتَفَرَّقُوا فِيهِ ... (١٣) ﴾

"O (Allah-u Tealâ), **'Dini ikame edin** (yaşayıp yaşatarak ayakta tutun) **ve onda ayrılığa düşmeyin' diye, din olarak Nuh** *(Aleyhisselâm)***a tavsiye** (emr) **ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi, sizin için şeriat** (açık yol ve umumî kanun) **yaptı."** *(Şûrâ Sûresi:13'den)* kavl-i şerifine benzer bir tefsir ortaya çıkmaktadır.

Zaten Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisine bildirilen gaybî haberlerle ilgili vahiy yoluyla; kendisinden sonra ümmetinin, dinde yeni inançlar uyduracaklarını bilmiş ve bundan çok korkmuştur.

Nitekim **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır:

٢٨٩ –عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: اَتَانِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَاَنَا اَعْرِفُ الْحُزْنَ فِى وَجْهِهِ فَاَخَذَ بِلِحْيَتِهِ فَقَالَ: «اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ، قَالَ: وَاَتَانِى جِبْرِيلُ فَقَالَ: اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ، قُلْتُ: اَجَلْ فَاِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ فَمِمَّ ذَاكَ يَا جِبْرِيلُ؟ قَالَ: اِنَّ اُمَّتَكَ مُفْتَتِنَةٌ بَعْدَكَ بِقَلِيلٍ مِنَ الدَّهْرِ غَيْرِ كَثِيرٍ. فَقُلْتُ: فِتْنَةُ كُفْرٍ اَوْفِتْنَةُ ضَلَالَةٍ؟ قَالَ: كُلُّ ذٰلِكَ سَيَكُونُ. قُلْتُ: وَمِنْ اَيْنَ ذَاكَ وَاَنَاتَارِكٌ فِيهِمْ كِتَابَ اللّٰهِ تَعَالىٰ، قَالَ: بِكِتَابِ اللّٰهِ يَضِلُّونَ، وَاَوَّلُ ذٰلِكَ مِنْ قِبَلِ قُرَّائِهِمْ وَاُمَرَائِهِمْ يَمْنَعُ الْاُمَرَاءُ النَّاسَ حُقُوقَهُمْ فَلَا يُعْطُونَهَا فَيَقْتَتِلُوا وَيَتَّبِعُ الْقُرَّاءُ اَهْوَآءَ الْاُمَرَاءِ، فَيُمِدُّونَهُمْ فِى الْغَيِّ ثُمَّ لَايُقْصِرُونَ. قُلْتُ يَا جِبْرِيلُ: فَبِمَ يَسْلَمُ مَنْ يَسْلَمُ مِنْهُمْ؟ قَالَ: بِالْكَفِّ وَالصَّبْرِ ، اِنْ اُعْطُوا الَّذِى لَهُمْ اَخَذُوهُ وَاِنْ مُنِعُوا تَرَكُوهُ »

289 - Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* yanıma geldiğinde, yüzünden, üzüntülü olduğunu anladım. Sakalını tutarak: **"İnnâlillâh ve innâ ileyhi Râci'ûn"** dedikten sonra: **"Cibrîl bana gelerek, 'İnnâlillâh ve innâ ileyhi Râci'ûn' dedi. Ben: 'Evet, İnnâlillâh ve innâ ileyhi Râci'ûn! Fakat bu istircâ'ın sebebi ne?' diye sorunca, o:**

'Şüphesiz senin ümmetin, senden çok değil az bir zaman sonra, fitnelenecektir.' dedi. Ben: 'Kâfirlik fitnesi mi, sapıklık fitnesi mi?' diye sorunca, o: 'Hepsi de yakında olacak!' buyurdu.

O zaman ben: 'Ben onların arasına Allah'ın kitabını bırakmışken bu nasıl olur?' deyince, o: 'Zaten Allah'ın kitabıyla sapıtacaklar! Evvela bu iş, kurrâ ve ümerâ (Kur'an'ı güzel okuyup kendilerini ibadete verenlerle, yönetici konumundaki emirlerin)**den başlayacak.**

Yöneticiler, insanların haklarını engelleyerek vermeyecekler, bu sebeple savaşacaklar. Kurrâ da, emirlerin arzularına uyarak, onlara azgınlıkta destek olup, (hiçbir fesadı) **eksik bırakmayacaklardır.' dedi. Bu sefer ben:**

'Ey Cibrîl! Onlardan, kurtulan neyle kurtulacak?' diye sorduğumda, o: '(Onlarla savaşmaktan) el çekip sabrederek (kurtulabilirler ki böyle yapanlar) **hakları kendilerine verilirse alırlar, verilmezse onu bırakırlar.' diye cevap verdi."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bab:163, Sh:210)*

٢٩٠–عَنْ اَفْلَحَ مَوْلٰى رَسُولِ اللهِ ﷺ (رضى الله عنه) اَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَخْوَفُ مَا اَخَافُ عَلٰى اُمَّتِى ثَلَاثٌ: ضَلَالَةُ الْاَهْوَاءِ، وَاتِّبَاعُ الشَّهَوَاتِ فِى الْبَطْنِ وَالْفَرْجِ، وَالْعُجْبُ»

290 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in azatlısı **Eflah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ümmetim hakkında en çok korktuğum husus, üç şeydir:**

1- Hevâlara bağlı sapıklık (akla dayalı batıl inançlar uydurmak),

2- Mide ve tenâsül uzvuyla ilgili şehvetlere uymak,

3- Ucüb (kendini beğenmek)." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bab:163, Sh:210)* buyurmuştur.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Sen onlardan hiçbir şeyde değilsin!"** kavl-i şerifi hakkında birkaç malumat vardır:

A) Bu cümle-i celileye birkaç türlü mana verilmiştir:

1- "Sen, onların dinlerini ayırmalarından sorumlu değilsin."

2- "Sen, onların azabıyla ilgili değilsin."

3- "Seninle onların hiçbir alâkası olmayıp, aranızda tam bir farklılık ve uzaklık vardır."

4- "Senin onlarla alâkan yoktur, bu yüzden onlara şefaat etmeye kalkışma!" şeklindeki mana, **İbni Atıyye** *(Rahimehullah)* tarafından nakledilmiş olup, genel olarak kâfirler hakkındaysa da, dini parçalamaya yardımcı olan zorlamacılarla, günahkârların da mübâleğa yoluyla bundan nasibi vardır.

5- "Tevbeleri ve azapları senin elinde değildir."

6- "Sen, onlarla savaşma hususunda görevli değilsin." *(Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Ebû Hayyan, Fîrûzâbâdî)*

B) Bu ayet-i celile, **Ehl-i Sünnet** dışı sapık fırkalar hakkında tefsir edilirse, her iki fırkanın, birbirinden berî olduğunu açıklamaktadır. Eğer Yahudi, Hristiyan ve diğer kâfirler hakkındaysa, hükmünün geçerliliği noktasında iki görüş vardır:

1- Bu ayet-i celile, kâfirlerle savaşmamak anlamında kabul edilirse, o zaman, Berâet Sûresinde geçen **"Kıtâl ayeti"** ile mensûhtur. **Süddî** *(Rahimehullah)*ın görüşü budur.

2- Eğer ayet-i kerime, hüküm ihtiva etmeyip haber mahiyetinde kabul edilirse, o zaman muhkemdir.

Çünkü nesh, ancak emir ve nehiylerde olur, haberlerde olmaz. Burada ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, kâfirlerle yahut kendisinden sonra dininde yanlışlıklar ihdâs edecek olanlarla alâkası olmadığı bildirilmiştir. **İbni Atıyye** *(Rahimehullah)* da bu görüşü tercih etmiştir. *(Taberî, Zâdü'l-mesîr, Ebû Hayyan, Hâzin)*

C) Bu ayet-i celileden anlaşılan bazı meseleler:

1- Allah-u Tealâ'nın şeriatı birdir ve bölünmez bir bütündür. Dolayısıyla bir kısmını alıp, bazısını terketmek ve "Zamana uymuyor" iddiasıyla bir hükmü iptal etmek, uygun olmaz. Böyle inanan kâfir olur.

2- Dinde ayrılığa düşmek, şüphe ve şehvetlere uyup yeni hükümler uydurmak, büyük bir tehlike, ağır bir cürüm ve açık bir sapıklıktır.

3- Ümmete gereken; davasını toplamak, görüşünü birleştirmek, ibadet, ahlâk ve yönetimde Allah ve Resulünün izin vermediği ibtidâ' (reform) uçurumlarına yuvarlanmaktan sakınmaktır.

4- Allah-u Tealâ'nın şeriatının hükümlerinden bazısı tedrîcî olarak, zaman zaman devre dışı bırakılırsa, din, ümmetin hayatından tamamen sıyrılır.

5- İslâm, varlığa hayat veren su gibi, âleme değer vermek için teşrî' edilen bir dindir. Su, kendinden olmayan hiçbir renk, tad ve kokuya müsait olmayıp, farklı bir renk, tad ve kokuya sahip olduğunda, sâfî su olma değerini yitireceği gibi, tek renk olan İslâm'ın da başka renk ve şekillere sokulması dine zarar verir.

6- Dinin şanı, temel inanç ve ameller bakımından bir olmaktır. Usul meselelerinde ayrılık, birliğe zarar verir.

Bu yüzden İslâm uleması, Allah-u Tealâ'nın muradını anlamak için son derece gayret sarfetmişler ve Allah indinde hakkın bir olduğunu, onu bulmakla ulemâyı mükellef kıldığını, isabet edene iki, son derece gayretine rağmen yanılana ise, bir ecir vaadettiğini çok iyi bilmişlerdir.

7- İslâm dinini parçalamak, toplu olan temel meseleleri ayırmaya çalışmaktır. Nitekim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ardından zekât vermek istemeyen kabilelerin yaptıkları buydu.

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallahu Anh)*, bu yüzden onlarla savaşmaya kalkmış ve:

٢٩١ – قَالَ اَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ (رضى الله عنه) : وَ اللهِ لَاُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ .

291 - **"Namazla zekâtın arasını ayıranla elbette savaşırım!"** *(Buhârî, Zekât:1, No:1335, 2/507, Müslim, İman:8, No:20, 1/52)* buyurmuştur.

8- Din konusundaki ayrılıkla, dînî meselelerde görüş beyanı arasındaki farkı iyi değerlendirmek lâzımdır.

Allah-u Tealâ'nın sıfatlarını kabul ettikten sonra, onlar hakkında, selef ve halefin yaptığı gibi, değişik izahlarda bulunmak, yine böylece bir amelin sübûtunu kabul edip, nasıl yapılacağı ve nasıl bozulacağı konusunda ittifak ettikten sonra, "Farz mıydı, vacip miydi?" şeklinde yapılan fıkhî ihtilaflar, dinde tefrika çıkarmaya dahil olmaz.

Ehl-i Sünnet dairesinde kalındığı sürece, **Hanefî, Şâfi'î, Nakşî, Kadirî** gibi mezhep ve meşrep ihtilaflarına gelince; mensupları birbirini kâfir saymadıkça, çatışmaya ve fitneye sebebiyet vermedikçe, zemmolunan tefrikaya girmez. Ancak birbirini tekfire ve din hususunda çatışmaya sürükleyecek olan ayrımlar, Allah-u Tealâ'nın sakındırdığı tefrîk cinsindendir.

Müslümanlar arasındaki saltanat ve menfaat çatışmaları ise, dinle ilgili bir ayırma olmayıp, toplumların kurtulamadığı manevî hastalıklardan kaynaklanmaktadır.

9- Araştırıldığı zaman anlaşılacaktır ki; bu ümmetin maddî anlamda geri kalmasına sebebiyet veren dinî ayrılıkların sebepleri başlıca şunlardır:

a) Saltanat ve iktidar hırsı ki, İslâm'ın bidayetinden başlayan bu hususta mü nâzaa, günümüze kadar devam etmiştir.

b) Irkçılık ve kavmiyetçilik taassubu, herkesin burnunu havaya kaldırmış ve "Benim ırkım daha üstündür!" inancı, kimsenin kimseye boyun eğmemesini sağlamıştır. Bu da, dinî birliği bozan en büyük felaketlerden biridir.

c) Kendi fikir ve görüşünü beğenip, diğerlerine itibar etmemek, hak olan ictihadları inkâra ve sahipleri aleyhinde yakışıksız sözler sarfetmeye sevketmiş, bu da mensupları arasında kin ve nefrete sebep olmuştur.

d) Din düşmanlarının hile ve desiselerine kulak vermek ve onların iyi niyetini savunacak kadar saf dilli olmak, casusların araya sızmalarına sebep olmuş, bu da en güçlü İslâm devletlerinin yıkımına varacak kadar kötü sonuçlar doğurmuştur.

e) Dinî ve dünyevî ilimleri tahsile çalışmayıp, cehalete razı olmak ve dolayısıyla her sahada geri kalmış bulunmak Müslümanların gücünü tamamen dağıtmıştır.

f) Birçok İslâm milletinin, âdet ve taklitlerde, İslâm dışı toplumların modalarına uyması ve fikrî, itikadî, siyasî her sahada, İslâmî usul, nizam ve kanunlardan ayrılmaları da, ihtilaf sebeplerinin en büyüklerindendir.

g) Fetva mercii sayılan birçok âlimin, nasları anlamaktaki acziyetlerinden veya kötü niyetlerinden dolayı, din hususunda kafalarına göre görüş açıklamaları da âhir zamanın en büyük musibetlerindendir.

Nitekim günümüzde din eğitimi yaptıran İlâhiyât gibi kurumların yetkililerinden bir kısmı; Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya tamamen muhalif olan görüşler ortaya atmakta, işlerine gelen yerde en zayıf kaynağı, abartılı şekilde överek öne çıkarmakta, kendilerine uygun olmayan hususta ise, **"Buhârî"** gibi en sahih kaynakları bile devre dışı bırakmaktadırlar.

Bunlardan bazısı; kadının, erkeklere imam olabileceğine dair çok şaz bir rivayeti, en zayıf kaynakta bile bulsa, mal bulmuş mağribî gibi kapıp, huccet olarak ortaya koyarlar. Bu sapıklar; Kütüb-ü Sitte dışındaki; **"Taberânî, Beyhakî, Hılyetü'l-evliyâ"** gibi diğer bazı sahih kaynaklarda yer alan rivayetleri, "Kütüb-ü Sitte'de yoktur!" gerekçesiyle reddederler.

Hazreti Mehdî'nin çıkacağıyla ilgili mütevatir ve itikadî bir konu, **"Ebû Davud, Tirmizî ve İbni Mâce"**de sarahaten belirtilmiş, **"Buhârî, Müslim"**de de işareten zikredilmiş olduğu halde; **"Buhârî ve Müslim'de Mehdî** adı geçmemektedir" diyerek bunu inkâr ederler.

İsa *(Aleyhisselâm)*ın ineceğiyle alâkalı **Ehl-i Sünnet** inancı, **"Buhârî ve Müslim"**de de açıkça geçmekteyken, bu sefer "Kur'an'da yoktur!" diyerek, bu itikadı reddederler.

Halbuki bu konu Kur'an-ı Kerim'in birkaç yerinde işareten zikredilmekle birlikte *(Mâide:157-159, Zühruf:61)*, **"Resule itaatı ve verdiği bilgilerin kabulünü emreden"** *(Nisa:80, Haşr:7)* bütün ayet-i kerimeler, "Kur'an-ı Kerim'de ismen belirtilmese de, hadis-i şeriflerde geçen hakikatlere inanılması gerektiği" hakkında nas teşkil etmektedirler. Dolayısıyla:

(... نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ... (١٥٠)) **"Bazısına inanır, bazısını inkâr ederiz."** *(Nisa Sûresi:150'den)* diyen kâfirler gibi, bu zındıklar da, hadisleri kendi arasında ayrıma tabi tutmakta, Sünnet'i, Kur'an-ı Kerim'den ayırmaya çalışmakta ve böylece dini parçalamaya yeltenmektedirler.

İşte bu ayet-i celile'de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, onların sözlerinden ve görüşlerinden son derece uzak olduğu ve belalarını verme işini, bizzat Allah-u Tealâ'nın üstlendiği açıklanmıştır.

Tek kurtulacak fırkanın, Ehl-i Sünnet olduğunu beyan edip, diğer sapık fırkaları ve bazı batıl görüşlerini açıklayan hadis-i şerif, rivayet ve nakiller:

٢٩٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيَأْتِيَنَّ عَلَىٰ أُمَّتِي مَا أَتَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ ، حَتَّىٰ إِنْ كَانَ مِنْهُمْ مَنْ أَتَىٰ أُمَّهُ عَلَانِيَةً لَكَانَ فِي أُمَّتِي مَنْ يَصْنَعُ ذٰلِكَ . وَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ تَفَرَّقَتْ عَلَىٰ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَىٰ ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً ، كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا مِلَّةً وَاحِدَةً » قَالُوا: وَمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: « مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي »

292 - **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İsrâiloğullarına gelen** (musibetler), **takunyayı takunyaya göre kestikleri gibi, benim ümmetime de gelecektir. Hatta onlar içerisinde açıkça annesiyle zina eden bulunduysa, elbette ümmetim içerisinde bunu da yapan bulunacaktır!**

Şüphesiz israiloğulları yetmişiki millet (dinî inanç) **üzere ayrılmışlardır. Benim ümmetim ise yetmişüç millet üzere ayrılmıştır. Hepsi ateştedir, ancak tek millet** (dinî inanç sahipleri) **müstesnâ!"**

Bunun üzerine sahabe-i kiram: "O kimdir, ya Resulellah?" diye sorduklarında: **"Benim ve ashabımın, üzerinde bulundukları yoldur!"** *(Tirmizî, İman:18, No:2641, 5/26)* buyurdu.

"Mirkat" isimli eserde, **"Mevâkıf"** isimli eserden naklen zikredildiğine göre; bid'at ehlinin temeli sekiz fırkadır:

1- "Kullar, amellerinin yaratıcılarıdır" deyip, Allah-u Tealâ'nın görüleceğini inkâr eden, sevap ve azabı Allah-u Tealâ'ya vacip kılan **Mu'tezile** taifesi, yirmi fırkadır.

2- **Hazreti Ali** *(Kerremallahü vechehû)*nun sevgisinde aşırı giden **Şî'a** taifesi, yirmiiki fırkadır.

3- **Hazreti Ali** *(Radıyallahu Anh)*ı tekfir ederek tefrîta düşen ve büyük günah işleyeni kâfir sayan **Havâric** taifesi, yirmi fırkadır.

4- "Kâfirlikle birlikte hiçbir ibadet fayda vermeyeceği gibi, imanla beraber hiçbir masiyet zarar veremez" diye inanan **Mürcie** taifesi, beş fırkadır.

5- "Kulların fiillerini Allah-u Tealâ yaratır" görüşünde, **Ehli Sünnet'e** uyup, "Allah-u Tealâ'nın sıfatlarını inkâr etme ve kelâm-ı İlâhî'nin hâdis olduğu" iddiasında **Mu'tezile**'ye uyum sağlayan **Neccâriyye** taifesi, üç fırkadır.

6- "Kulun elinde bir ihtiyar (seçme hakkı) olmadığı"nı iddia eden **Cebriyye** taifesi, bir fırkadır.

7- Cismiyyet ve hulûl hususunda Hakk'ı halka benzeten **Müşebbihe** de bir fırka olup, ateşte olan bu fırkaların tümü yetmişiki eder.

Fırka-i Nâciye ise, tertemiz Tarikat-ı Ahmediyye ve bembeyaz Sünnet-i Muhammediyye'nin ehli olan tek fırkadır! *(Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, No: 2779, 7/334)*

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)*, **Hân-ı Cihân**'a yazdığı; **Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat** akaidini beyan hakkındaki mektubunda şöyle buyurmuştur:

"Müslümanlar içerisinde, hak yoldan ve sırat-ı müstakîm'den uzaklaşanlar, hevâ ve bid'at ehlidirler. Bu dosdoğru yol, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve onun râşid halifelerinin yoludur. *(Ona ve onlara salâtlar ve selamlar olsun)*

Şeyh Abdülkadir-i Ceylânî *(Kuddise Sırruhu)*, **"el-Ğunye"** isimli kitabında şöyle buyurmuştur: 'Asılları dokuz taife olan; **Havâric, Şî'a, Mu'tezile, Mürcie, Müşebbihe, Cehmiyye, Dırâriyye, Neccâriyye, Kilâbiyye** fırkalarından müteşekkil bid'at ehlinin inançları, ne Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in zamanında, ne de **Ebû Bekir, Ömer, Osman** ve **Ali** *(Radıyallahu Anhum Ecma'în)* döneminde mevcut değildi.

Bu grupların ihtilaf ve ayrılıkları, sahabe, tâbi'în ve Fukahâ-i Seb'a **(Urve ibni Zübeyr ibni Avvâm, Saîd ibni Müseyyeb, Ubeydullah ibni Abdillah, Hâribe ibni Zeyd, Süleyman ibni Yesâr, Kasım ibni Muhammed ibni Ebi Bekr, Sâlim ibni Abdillah ibni Ömer** *(Radıyallahu Anhüm)* dan ibaret olan Medineli yedi fakih)in ölümünden seneler sonra meydana çıkmıştır.

(Irbâz ibni Sâriye *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٩٣ – عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «إِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ

فَسَيَرَى اخْتِلَافاً كَثِيراً فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَآءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي وَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ، وَكُلَّ مَا حَدَثَ بَعْدِي فَهُوَ رَدٌّ »

293 - **"Şuna dikkat! İçinizden yaşayanlar çok ihtilaf görecektir. Benim sünnetimle, ardımdaki râşid halifelerin sünnetine yapışın. Onlara sımsıkı sarılın ve azı dişlerinizle onları ısırın. İşlerin sonrakilerinden sakının, sonradan çıkan herşey bid'at, her bid'at da sapıklıktır.**

Benden sonra meydana çıkan herşey (dinî inanç ve amel), **reddedilmiştir."** *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:67, 2/117, Ebû Davud, Sünnet:5, No:4607, 2/611, Tirmizî, İlim:16, No:2676, 5/44, Dârimî, Mukaddime:16, No:95, 1/48, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17142, 17144, 145, 6/82, 83)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve hulefa-i râşidîn *(Ona ve onlara salâtlar ve selamlar olsun)* döneminden sonra hâdis olan mezhepler, itibar sahasından düşük olup, kabule şâyan değildir. Hak Sübhânehû'nun bu en büyük nimetinin şükrünü eda etmek gerekir.

Şöyle ki; O, bizi fazl-u kereminin kemâlinden dolayı, **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat** olan fırka-i nâciye'ye dahil kılıp, hevâ ve bid'at ehlinin fırkalarından eylemedi ve bizi onların bozuk inancıyla imtihan etmedi.

Bizi özellikle, 'Kulun işlerini yaratanın, kulun kendisi olduğu' görüşünü savunarak, en özel sıfatında kulu, Allah-u Tealâ'ya ortak edenlerden, dünyevî ve uhrevî saadetlerin sermayesi olan uhrevî ru'yeti (Allah-u Tealâ'nın cennette görülmesini) inkâr edenlerden ve Vâcib Tealâ'nın kâmil sıfatlarını yok sayan (Mu'tezile fırkasın)dan kılmadı.

Yine böylece bizi, beşerin en hayırlısının ashabına *(Ona ve onlara salâtlar ve selamlar olsun)* buğzedip din büyükleri hakkında kötü düşünen, onların birbirine düşman olduklarını sanan ve Allah-u Tealâ, haklarında:

(... رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ... (٢٩)) **"Aralarında çok merhametlidirler."** *(Fetih Sûresi:29'dan)* buyurmuşken, sahabeyi gizli buğz ve içten içe kinle itham eden iki taife (Şî'a ve Havâric)den yapmadı.

Bu iki fırka, ashab arasında düşmanlık, kin ve nefret bulunduğunu söyleyerek, Hak Celle ve Alâ'nın kelâmını yalanlamaktadırlar. Allah-u Sübhânehû onlara tevfîk nasîp etsin ve dosdoğru yolu kendilerine göstersin!

(Hamdetmemiz gereken diğer bir husus da;) O, bizi, Hak Tealâ'ya cihet ve mekan ispat ederek, O'nu cisim ve cismânî zanneden ve Vâcib-i Kadîm Celle Şânühû hakkında, hudûs ve imkân emâreleri ispat eden kimseler (Mücessime ve Müşebbihe taifelerin)den kılmamış (olması)dır. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, No:67, 2/117)*

٢٩٤ – عَنْ اَبِى عَامِرٍ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ لُحَيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: حَجَجْنَا مَعَ مُعَاوِيَةَ بْنِ اَبِى سُفْيَانَ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَامَ حِينَ صَلَّىٰ صَلَاةَ الظُّهْرِ فَقَالَ: « اِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: « اِنَّ اَهْلَ الْكِتَابَيْنِ

افْتَرَقُوا فِي دِينِهِمْ عَلَىٰ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً ، وَإِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلَىٰ ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً –يَعْنِي الْأَهْوَاءَ– كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً ، وَهِيَ الْجَمَاعَةُ وَإِنَّهُ سَيَخْرُجُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَجَارَىٰ بِهِمْ تِلْكَ الْأَهْوَاءُ كَمَا يَتَجَارَى الْكَلَبُ بِصَاحِبِهِ لَا يَبْقَىٰ مِنْهُ عِرْقٌ وَلَا مَفْصَلٌ إِلَّا دَخَلَهُ » وَاللهِ يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ لَئِنْ لَمْ تَقُومُوا بِمَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّكُمْ ﷺ لَغَيْرُكُمْ مِنَ النَّاسِ أَحْرَىٰ أَنْ لَا يَقُومَ بِهِ.

294 - **Ebû Âmir Abdullah ibni Lühayy** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Muaviye ibni Ebî Süfyan** *(Radıyallahu Anhuma)* ile hac yaptık. Mekke'ye vardığımızda, öğle namazını kıldıktan sonra, kalkıp şöyle dedi: "Şüphesiz Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Muhakkak iki kitap ehli, dinleri hususunda yetmişiki millete ayrıldılar.**

Şüphesiz bu ümmet yetmişüç millet (görüş) **üzere bölünecektir. Biri müstesna hepsi ateştedir ki, o da** (Ehl-i Sünnet ve'l-)**Cemâat'tır. Şüphesiz benim ümmetim içerisinde birtakım kavimler çıkacaktır ki, ehvâ** (dinde aslı olmayan batıl inançlar)**, onlara, kuduzun sahibine bulaştığı gibi bulaşacaktır. Girmediği bir damar ve mafsal kalmayacaktır."** buyurmuştur.

Vallahi, ey Arap toplumu! Eğer Peygamberinizin getirdiğini siz yaşamazsanız, sizden başkalarının buna sahip çıkmaması daha çok beklenir!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:16935, 6/33)*

٢٩٥ – عَنْ أَبِي ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ »

295 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim, bir karış bile** (Ehl-i Sünnet ve'l-)**Cemaat** (inancın)**dan ayrılırsa, muhakkak İslâm ipini boynundan çıkarmış olur."** *(Ebû Davud, Sünnet:30, No:4758, 2/655, Tirmizî, Emsâl:3, No:2863, 5/149, Nesâî, Sârik:1, No:4887, 8/436, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17170, 6/90)*

٢٩٦ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ، وَأَحْسَنَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ، وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا »

296 - **Câbir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz haberlerin en güzeli, Allah-u Azze ve Celle'nin kitabıdır. Yolların en güzeli, Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü de, sonradan çıkarılanlarıdır."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:14438, 5/61, Âcurî, eş-Şerî'a, No:83, Sh:43, 44)*

٢٩٧ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَا يَجْمَعُ اللهُ هٰذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى الضَّلَالَةِ أَبَدًا ، يَدُ اللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ فَاتَّبِعُوا السَّوَادَ الْأَعْظَمَ ، فَإِنَّهُ مَنْ شَذَّ شَذَّ فِي النَّارِ »

297 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah, bu ümmeti ebediyyen sapıklıkta toplamaz! Allah'ın yedi** (yardım ve desteği), **cemaat üzerindedir. O halde en büyük karaltıya** (kalabalığa sahip Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at inancına) **tabi olun. Çünkü ayrılan, ateşe ayrılmıştır."** *(Hâkim, el-Müstedrek, İlim:2, No:391, 1/199-200, Tirmizî, Fiten:7, No:2166, 67, 4/466, Lâlikâî, Şerh-u Usûl-i i'tikâdi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâ'ati, No:154, 1/106)*

٢٩٨ – عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْاِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ وَالنَّاحِيَةَ ، فَاِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ ، وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَالْعَامَّةِ وَالْمَسْجِدِ »

298 - **Muâz ibni Cebel** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Koyun**(a musallat olan) **kurdu**(n), (sürüden) **uzakta ve kenarda kalanı yakaladığı gibi, şeytan da insanın kurdudur. Farklı mezheplerden sakının, cemaatten, toplumdan ve mescitten ayrılmayın!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22090, 8/238, Ebû Sa'îd eş-Şâşî, el-Müsned, No:1387, 3/282, Ebû Nu'aym, Hılye:2/247, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:344, 20/164, Bûsîrî, İthâfu'l-hıyara, No:5697-99, 6/174)*

Mazharî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bu hadis-i şeriflerde geçen **"Cemaat"** tabirinden maksat; sahabe ve tâbi'în cemaatidir. Allah-u Tealâ, **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i göndermiş, ona, Kitap'la birlikte vahy-i ğayr-i metlüvv (hadisler) cinsinden bir o kadar ilim vermiştir.

Kitab'ın ayetlerinden, manasında şüphe edilmeyecek derecede açık ve muhkem naslar bulunduğu gibi, muradı gizli, anlaşılması müşkil, mücmel ve müteşâbih olanları da vardır ki, Allah-u Tealâ:

(ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ (١٩) **"Sonra onu beyan etmek bize aittir."** *(Kıyamet Sûresi:19)* buyurarak, bu ayetlerin manalarını, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e açıklayacağını, Zat'ı hakkında teahhüt etmiştir. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Allah-u Tealâ'nın kendisine öğrettiklerini ashabına öğretmiş, onlar da öğrete öğrete bize kadar ulaşmıştır.

Artık âdemoğlunun saadeti, Allah-u Tealâ'nın Kitab'ına, Resulünün Sünnet'ine, sahabe ve tâbi'în'in İcmâ'ına uymaktadır. Kitap ve Sünnet'ten, manası gizli olanların te'vili hususunda da, kişi, sahabenin tercih ettiği yoruma tâbi olmalıdır ki, **Ehl-i Sünnet** bunu yapmıştır.

Kendi hevâlarına uyan bid'at ehli ise, akıllarına ve isteklerine uymuşlar, kitaptan kendi görüşlerine uyanı alıp inanmışlar, akıllarına uymayanı ise inkâr edip reddetmişlerdir.

Bu yüzden: "Allah-u Tealâ'nın ahirette görüleceği, kabir azabı, amellerin tartılması, sırat, hesap, Allah-u Tealâ'nın kelâmının mahluk olmayışı" gibi Kitap ve Sünnet'in açık beyanı ve sahabenin İcmâ'ı bulunan konuları inkâr ederek dinlerinden ayrılmışlar, bazısına inanıp, bazısını inkâr ederek Allah'ın Kitab'ını parçalamışlardır.

İşte Mu'tezile'nin ve bid'at ehlinin ekseriyetinin yolu budur. Onlar, en iyiyi yapmanın Allah-u Tealâ hakkında vacip olduğunu, (büyük günahları) affetmesinin imkansız olduğunu, kulun işlerini, Allah-u Tealâ'nın değil, kendisinin yarattığını söylemiş ve kaderi inkâr etmişlerdir.

Bundan dolayı bu ümmetin Mecusîleri olarak adlandırılmışlardır. Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٢٩٩ – عَنْ حُذَيْفَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لِكُلِّ أُمَّةٍ مَجُوسٌ ، وَمَجُوسُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ الَّذِينَ يَقُولُونَ لاَ قَدَرَ ، مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ فَلاَ تَشْهَدُوا جَنَازَتَهُ ، وَمَنْ مَرِضَ مِنْهُمْ فَلاَ تَعُودُوهُمْ وَهُمْ شِيعَةُ الدَّجَّالِ ، وَحَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ يُلْحِقَهُمْ بِالدَّجَّالِ »

299 - **"Her ümmetin bir Mecusî'si vardır. Bu ümmetin Mecusîleri: 'Kader yoktur!' diyenlerdir. Onlardan ölenin cenazesinde bulunmayın, hasta olanı ziyaret etmeyin! Onlar Deccal'ın şî'asıdır, onları Deccal'a ulaştırmak, Allah üzerine bir haktır."** *(Ebû Davud, Sünnet:17, No:4692, 2/634, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:5588, 2/389)*

٣٠٠ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي لَيْسَ لَهُمَا فِي الْإِسْلاَمِ نَصِيبٌ؛ اَلْمُرْجِئَةُ وَالْقَدَرِيَّةُ »

300 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ümmetimden iki sınıf vardır ki, onların İslâm'da nasibi yoktur.** (Bunlar da) **Mürcie** (ameli mecbur görmeyip, kulun irade ve kudretini reddederek, büyük günah işlemekte bir sakınca görmeyenler) **ve Kaderiyye** (kaderi inkâr eden fırkalardır)." *(Tirmizî, Kader:13, No:2149, 4/454)*

Tevrebeştî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; "Bazıları bu hadisi delil getirerek, bid'at ehlinin kâfir olduğunu söylemekteyseler de, doğru görüş; **Ehl-i Sünnet** dışı fırkaları tekfîre çabukça kalkışmamaktır.

Bu ümmetin âlimlerinden muhakkık olanların ihtiyata dayalı sözleri bu doğrultudadır. Dolayısıyla bu hadis-i şerif: 'Cimrinin, kendi malında bile nasibi yoktur!' denildiği gibi, bu kişilerin İslâm'dan nasiplerinin az olduğuna işaret etmektedir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, kaderi inkâr edenlere yaptığı lanet ve onların batırılacağına dair buyurduğu va'îd ve buna mümâsil hadis-i şerifler, tehdit ve caydırma yolu üzere vârid olmuş olup, ancak bahanesi kalmayacak derecede delille karşılaşan veya taassup yüzünden nasları inkâra kalkışan yahut karşı görüş sahiplerini tekfîre yeltenen inkârcılara uygun düşmektedir."

İbni Hacer-i Mekkî *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: "Bu gibi hadis-i şeriflerin zahirî ifadelerini alarak, bu fırkalara kâfir diyen kişiler, koku (duman)dan hüküm çıkarmış olurlar. Bilakis selef ve halef ulemasının ekse-

riyeti nezdinde doğru hüküm; dolaylı değil de, açık bir kâfirlik işlemedikleri sürece, bid'at ve hevâ ehlini kâfirliğe nispet etmemektir.

Zira en doru görüşe göre; 'Lâzım-ı mezhep, lâzım değildir (bir görüş, direkt olarak kâfirliği gerektirmiyorsa, dolaylı olarak o hükme varılmaz)'. Bu yüzden âlimler, kız alıp, kız verme, cenazelerini kılma ve Müslüman mezarlığına gömülme gibi hususlarda onlara Müslüman muamelesi yapmışlardır.

Çünkü her ne kadar onlar, mazur sayılmayacak şekilde hata etmiş, fısk ve dalâlet hükmü, üzerlerine hak olmuşsa da, onlar bu fikirleriyle kâfirliği seçmeyi kastetmemiş, bilakis hakka isabet hususunda olanca güçlerini harcamış fakat doğruyu bulamamışlardır.

Ancak mazur sayılmamaları; akıl ve arzularını ön plana çıkarmaları, ayet ve hadislerin sarih ifadelerinden yüz çevirip, bolca te'vile meyletmeleri sebebiyledir. Fıkıh müctehidlerinden ayrıldıkları nokta da budur.

Zira müctehidlerin hataları, (aklı öne geçirdiklerinden değil), başkasının deliline karşı, aynı cinsten ellerinde bulunan o ayarda başka bir delilden naşî olduğu için mazur sayılmışlar, hatta bu ictihadlarından dolayı sevaba mazhar kılınmışlardır." *(Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, No:2239, 6/302)*

٣٠١ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « سِتَّةٌ لَعَنْتُهُمْ لَعَنَهُمُ اللهُ وَكُلُّ نَبِيٍّ كَانَ: اَلزَّائِدُ فِي كِتَابِ اللهِ ، وَالْمُكَذِّبُ بِقَدَرِ اللهِ ، وَالْمُتَسَلِّطُ بِالْجَبَرُوتِ لِيُعِزَّ بِذٰلِكَ مَنْ اَذَلَّ اللهُ وَيُذِلَّ مَنْ اَعَزَّ اللهُ ، وَالْمُسْتَحِلُّ لِحُرَمِ اللهِ ، وَالْمُسْتَحِلُّ مِنْ عِتْرَتِي مَا حَرَّمَ اللهُ وَالتَّارِكُ لِسُنَّتِي »

301 - **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Allah lâ'net edesi altı kişiye, ben de lâ'net ettim, geçmiş her peygamber de!**

1- Allah'ın kitabına ilâve eden,

2- Allah'n kaderini inkâr eden,

3- Zorbalıkla musallat olup, Allah'ın alçak ettiğini bu sayede aziz kılan, Allah'ın aziz kıldığını da zelil kılan,

4- Allah'ın haramlarını (avlanmak gibi Kâ'be'de yasak olan işleri) **helâl gören,**

5- Allah'ın, (yapılmasını) **yasakladığı kötü muameleyi, Ehl-i Beyt'ime helâl gören,**

6- Sünnet'imi terkeden." *(Tirmizî, Kader:17, No:2154, 4/457, Hâkim, el-Müstedrek, No:102, 1/92)*

Mazharî *(Rahimehullah)* bu hadis-i şerifi şöyle şerhetmiştir: "Allah-u Tealâ'nın kitabına ilâve yapanlar, **Rafizîler**'dir. Onlar Kur'an-ı Kerim'de olmayan şeyleri Kur'an'dan kabul etmişler, sahabenin, onları Kur'an-ı Kerim'den çıkardıklarına hükmetmişler ve böylece:

(... وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (٩)) **"...Muhakkak biz, onu elbette koruyucularız!"** *(Hicr Sûresi:9'dan)* ayet-i kerîmesine inanmamışlardır.

Allah'ın kaderini yalanlayanlardan maksat; **Kaderiyye** fırkasıdır. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'ine eziyeti helâl görenler, **Hâricîler**'dir.

Sünnet'i terkedenlerse, inanç bakımından Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in itikadını terkeden sapık fırkaların tümüdür.

Kalplerindeki eğrilikten dolayı Kur'an-ı Kerim'in müteşâbih ayetlerinin peşine düşüp, onlara inanma hususunda selef-i salihîn'in görüşlerine uymayan **Mücessime, Müşebbihe** ve emsali fırkalar bu tabire dahildirler.

Râfizîler'e gelince; onlar zaten tamamen dinlerinden uzak kalmışlardır. Çünkü din, mevzuu, Kitap, Sünnet ve İcmâ'dan istifade edilen bir konudur.

Onlar, "**Osman**, Kur'an-ı Kerim'in dörtte birine yakın kısmını silip, dilediği gibi ilâve yapmıştır." diyerek, Kur'an-ı Kerim hakkındaki güvenilirliği inkâr ettiklerinden, Allah-u Tealâ'nın kitabını tümüyle terketmiş durumdadırlar.

Sahabe-i kiramın çoğunun dinden dönüp, kâfir olduklarını iddia ettikleri için, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in Sünnet'ini de terketmiş sayılırlar. Zira hadisleri bilmenin yolu, ancak duymaktır. Duymak ise sahabenin aracılığı olmaksızın düşünülemez. Onlar sahabenin icmâ'ını inkâr edip, dinlerini, **Ca'fer-i Sadık, Muhammed-i Bâkır** ve kıymetli atalarından ibaret imamlara *(Radıyallahu Anhum)* nispet ettikleri yaldızlı uydurmalar üzerine kurmuşlardır.

Vaktâ ki, o imamlardan gelen eserlerin, sahabeden nakledilen rivayetlere tıpatıp uygunluğu tevatür yoluyla açığa çıkmıştır. O zaman da takıyyenin farz olduğu iddiasını ortaya atarak: "Ehl-i Beyt imamlarının sözlerinin zahir kısmı, takıyyeye mebnîdir (onlar korktukları için böyle demeye mecbur kalmışlardır), bize ulaşan ilimleri ise, atalarımıza: 'Duvarların kulağı vardır, aman bu sırları ifşâ etmeyin!' diyerek gizlice öğrettiler." demişlerdir.

Sen de biliyorsun ki; gizli yolla rivayet edilen haberler, şöhret ve tevatür derecesine ulaşamaz. Ne kadar güvenilir de olsalar, münferid kişilerden gelen rivayetler, kesin ilim değil ancak zan ifade eder ki, zan da hak namına bir şey ifade etmez.

Hele bir de, bu haberleri rivayet eden fertler; münafık Yahudî **Abdullah ibni Sebe', Hişâm ibni Sâlim, Hişâm ibni Hakem, Zeyd ibni Cüheym el-Hilâlî, Şeytânu't-Tâk, Dîkü'l-cinn eş-Şâir** gibi, diğer Râfizî ricâliyle birlikte, **"es-Seyfü'l-meslûl"** isimli kitapta, hallerinden bahsettiğimiz sahtekâr iblislerdense, o zaman nasıl güvenilir?

Herhalde Kur'an-ı Kerim'in mucizesinden olsa gerektirki, kendilerine **Şî'a** ismi takan **Râfizî** fırkalarına, bu ayet-i celilede **"Şî'alar"** tabiriyle işaret buyurmuştur.

٣٠٢ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: دَعَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: «انَّ فِيكَ مِنْ عِيسىٰ مَثَلاً، اَبْغَضَتْهُ يَهُودُ حَتّىٰ بَهَتُوا اُمَّهُ وَاَحَبَّتْهُ النَّصَارىٰ حَتّىٰ اَنْزَلُوهُ بِالْمَنْزِلِ الَّذِى

لَيْسَ بِهِ » اَلاَ! وَاِنَّهُ يَهْلِكُ فِيَّ اثْنَانِ، مُحِبٌّ يُقَرِّظُنِي بِمَا لَيْسَ فِيَّ، وَمُبْغِضٌ يَحْمِلُهُ شَنَئَانِي عَلَىٰ اَنْ يَبْهَتَنِي ،اَلاَ! اِنِّي لَسْتُ بِنَبِيٍّ وَلاَ يُوحَىٰ اِلَيَّ وَلٰكِنِّي اَعْمَلُ بِكِتَابِ اللهِ وَسُنَّةِ نَبِيِّهِ ﷺ مَااسْتَطَعْتُ، فَمَا اَمَرْتُكُمْ مِنْ طَاعَةِ اللهِ فَحَقٌّ عَلَيْكُمْ طَاعَتِي فِيمَا اَحْبَبْتُمْ وَكَرِهْتُمْ.

302 - **Ali ibni Talib** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* beni çağırarak: **"Şüphesiz sende İsa** *(Aleyhisselâm)***a benzer bir durum var! Yahudiler ona çok kızarak annesine iftira ettiler, Hristiyanlar da çok severek onu haketmediği makama yerleştirdiler." buyurdu."**

Ali *(Radıyallahu Anh)* şöyle devam etti: "Dikkat! Şüphesiz benim hakkımda iki kişi helâk olmuştur; beni çok sevip, bende olmayanla öven, çok kızıp da, nefreti, bana iftira etmeye kendisini sevkeden!

Âgâh olun! Şüphesiz ben peygamber değilim, bana vahiy de gelmiyor velâkin ben gücüm yettiği kadar, Allah-u Tealâ'nın Kitab'ı ve Peygamberi *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in Sünnet'iyle amel ediyorum. İsteyip istemediğiniz herhangi bir hususta Allah'ın taatıyla ilgili size ne emrettiysem, sizin de bana itaatınız gerekir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:1377, 1376, 1/337-336)*

٣٠٣–عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يُنْبَزُونَ الرَّافِضَةَ يَرْفُضُونَ الْاِسْلاَمَ وَيَلْفِظُونَهُ ، يَنْتَحِلُونَ حُبَّنَا اَهْلَ الْبَيْتِ فَاقْتُلُوهُمْ فَاِنَّهُمْ مُشْرِكُونَ » قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ مَا الْعَلاَمَةُ فِيهِمْ؟ قَالَ: « يُقَرِّظُونَكَ بِمَا لَيْسَ فِيكَ وَيَسُبُّونَ اَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ »

303 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Âhir zamanda 'Râfiza' diye lakaplanan bir cemaat olacaktır ki, İslâm'ı konuşacak, fakat onu terkedeceklerdir. Ehl-i Beyt olan bizim sevgimizi iddia edeceklerdir. Onları öldürün, çünkü onlar müşriklerdir!"**

Bunun üzerine **Hazreti Ali** *(Radıyallahu Anh)* onların alâmetini sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sende olmayan şeylerle seni methedecekler, Ebû Bekir ve Ömer'e söveceklerdir."** *(Ebû Nu'aym, Hılye:4/95-96, Mazharî, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/317)* diye cevap vermiştir.

İKİNCİSİ: (اِنَّمَآ اَمْرُهُمْ اِلَى اللهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) **"Onların işi, ancak Allah'adır. Sonra O, yapar oldukları şeyleri, kendilerine tam manasıyla bildirecektir."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Bu cümle-i celile, geriden anlaşılan suâle bir cevap mahiyetindedir, sanki burada; "Kötü amellerine karşılık onların cezasını üstlenmek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e düşer mi?" diye bir suâl sorulmuş, cevaben; tereddüt içerisindeki sorucunun inancını tam tersine çevirmek için, kasr ve hasr sîğasıyla:

"Onların hak ettikleri ceza işi, ne peygambere, ne de başkasına düşer, ancak Allah-u Tealâ'ya aittir." buyrulmuştur ki bu, çok şiddetli bir tehdittir.

Çünkü bir önceki cümledeki karîne, "Onların işinin Allah-u Tealâ'ya kalmasının" tehdit anlamında olduğunu gösterir.

(... فَمَنْ جَآءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللهِ... (٢٧٥) **"Her kime, Rabbinden bir öğüt gelir de vazgeçerse, geçeni ona aittir, işi Allah'a kalmıştır."** *(Bakara Sûresi:275'den)* kavl-i şerifindeki karine ise, bunun iyi anlamda olduğuna delalet eder. *(İbni Atıyye)*

2- Cümle-i celiledeki (إِلَى) harfi, mecazen intihâ manasında kullanılmış olup, dinlerini parçalayan bu kişilerin hali, insanlar tarafından başıboş bırakılıp da, gide gide otlağını bulan yitik hayvana benzetilmiştir.

Çünkü mahlukatın hepsi Allah-u Tealâ'nın kullarıdır, sonra O'na döndürüleceklerdir. Allah-u Tealâ bir süre için kendilerine mühlet verse de, ya kendi katından ya da müminlerin eliyle onları cezalandıracaktır. Nitekim Resulü *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e onlarla muharebe izni vererek, **Bedir** günü onların kökünü kazımıştır.

3- **"Sonra O, yapar oldukları şeyleri, kendilerine tam manasıyla bildirecektir."** cümle-i celilesi ile ilgili bazı mesâil vardır:

A) Cümle-i celilenin başındaki (ثُمَّ) harfi, mühlet ifade etmekle beraber, rütbe itibarıyla tertip içindir ki, buna göre mana: "Bir müddet işleri Allah'a kalır ki, bu süre kadar kendilerine zaman tanır, daha sonra onlara azap eder." şeklinde olup, "Haber verme" manası, "Azap" anlamında kullanılmıştır.

Zira kastedilen ahiret azabıysa, öncesinde bir hesap söz konusudur ki bunun zaman alacağı bellidir. Dolayısıyla burada suçlulara cinayetlerinin bildirilmesi ve onunla cezalandırılacaklarının haber verilmesi mevzuubahistir. Maksat dünya azabıysa, o zaman burada bir mecaz vardır.

Zira tehditten sonra kendilerine azap indiği vakit, o azabın evvelce korkutuldukları azap olduğunu anlayacaklardır ki, o zaman elde edecekleri bu bilgi, sanki evvelce kendilerine haber verilerek kazanılan bir ilim yerinde olacağından, burada "Onlara, yaptıklarıyla azap edecektir" manasında: **"Onlara yapar olduklarını haber verecektir."** buyrulmuştur.

Dolayısıyla (ثُمَّ) harfiyle yapılan bu tabir, onların dünyadaki durumlarıyla ahiretteki hallerinin tamamen farklı olacağına, zira orada haklı, haksızdan ayrılarak, iyilerle kötüler arasında uzak mesafeler bulunacağına, bu itibarla durumun, dünyadaki gibi dost düşman karışıklığına hiç müsait olmayacağına işaret etmektedir. Nitekim:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَىٰ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ... (١٧) ﴾

"Şüphesiz; inananlar, Yahudi olanlar, Sâbie, Hristiyanlar, Mecusiler ve şirk koşanlar (var ya)**; gerçekten Allah, kıyamet günü aralarını ayıracaktır."** *(Hacc Sûresi:17'den)* kavl-i şerifi, bu hakikati nâtıktır. *(İbni Kesîr, Ebû Zehre)*

B) Cümle-i celilede geçen (اَنْبَاء) fiili, (نَبَأٌ) kökünden alınma olup, Arapçada bu kelime, rastgele bir haber anlamına gelmez. Çünkü onlar bu kelimeyi, ancak şanlı ve önemli bir haber anlamında kullanırlar.

Burada da haberin önemi, Allah-u Tealâ'nın kullarını muhasebeye çekerek, zerre miktarı bir ameli kaybetmeyip, hepsini tek tek sayarak konuya ehemmiyet vermesindendir. Nitekim o gün insana:

(اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً (١٤)) **"Kitabını oku! Bu gün sen kendi aleyhine muhasib olarak yeterlisin!"** *(İsrâ Sûresi:14)* buyrulacak, o da yapıp yapma-dığı, küçük-büyük herşeyi önünde hazır bulacaktır. Nitekim:

(يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَراً ... (٣٠)) **"O gün her nefis, hayırdan ve kötülükten yaptığını (önünde) hazırlanmış olarak bulacaktır."** *(Âl-i İmrân Sûresi:30'dan)* Bu durumu görünce de şaşkınlığından:

(... مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ لَايُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً الاَّ اَحْصيَاهَا ...(٤٩)) **"Vay bize vay! Bu kitaba ne oldu da, küçük-büyük bir şey bırakmayıp hepsini saymış"** *(Kehf Sûresi:49'dan)* diyecektir.

4- Bu cümle-i celile, Allah-u Tealâ'nın sünneti gereği dinlerinde ayrılığa düşen kişilere; "Kendilerini güçsüz bırakmak, çekişenlere korku salmak ve düşmanlarını üzerlerine musallat ederek, bu kişilere birbirinin acısını tattırmak" tan ibaret bir takım azaplar yapacağını haber vermektedir ki bütün bunların nedeni, onların dinlerinden ayrılmaları ve dinlerini, parçalara ayırmalarıdır. Nitekim:

(... فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (١٤)) **"...Biz, kıyamet gününe kadar aralarına düşmanlık ve nefret soktuk. Yakında Allah onlara yapar olduklarını haber verecektir?"** *(Mâide Sûresi:14'den)* kavl-i şerifinde, bu hakikat açıkça beyan edilmiştir. Netice olarak mana;

"Allah-u Tealâ, dinde tefrikaya düşen bu kişilere, dünyada kendi elleriyle ve düşmanları vasıtasıyla azap ettikten sonra, ahirette onları diriltecek ve hesap vakti, nefislerinin arzularına uyarak ortaya attıkları ihtilaf ve ayrılığın hesabını soracak, en sonunda da en kötü karargâh olan ateşte onları en şiddetli cezaya çarptıracaktır." demektir.

5- Taberî *(Rahimehullah)* bu cümle-i celileye, Mevlâ Tealâ'dan hikâyeten şöyle hulâsa bir mana vermiştir: "Dinlerinden ayrılıp, parça parça olan müşriklerle, senin yolundan ayrılan bid'atçı ümmetlerinin işi, ne sana ne de kimseye kalmaz. Ancak bütün işler bana ait olup, onlar, bu sapıklıkları ve dinden ayrılıkları üzere ısrarcı olurlarsa, onları azapla helâk ederim.

Eğer inadı bırakırlarsa, tevbe nasip ederek affedip, kendilerine tarafımdan lütfederim. Sonra kıyamet günü bana geldiklerinde, dünyada yaptıklarını kendilerine haber veririm ve iyilik edeni ihsanıyla, kötülük edeni de yaptığı günaha karşılık cezalandırırım!"

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"Şüphesiz dinlerini parçalayıp, fırka fırka olanlar"

Hicaplanmış kişinin kalbi, âlem-i melekûtte dolaşmaz. Allah-u Tealâ, kendisine düşmanını musallat ettiği için, hiçbir konuda gücü açığa çıkmaz ve Allah-u Tealâ'yı müşahede edemez. Allah-u Tealâ katı kalbi kendi sebeplerine ve tedbirine havale eder. Nasıl dil bir şeyi konuşurken başka söze fırsat bulamazsa, kalp de bir şeye takıldı mı başka şeyi düşünemez.

SÜLEMÎ:

"Şüphesiz dinlerini parçalayıp, fırka fırka olanlar"

Fâris *(Kuddise Sırruhu)* buyurmuştur ki: "Zirveye ulaşan zor geçitte, Allah için istikamet gösteremediler."

KUŞEYRÎ:

Bedenleriyle birlikte olup, kalpleriyle ayrılanlar, açıkta müctemi', hakikatte gizlice dağınık olanlar var ya! Biz seninle onları bir arada bulundurmayız. Çünkü senin yolun, hakikatler yolu, onların şıkkı ise batıl tarafıdır. İki zıttın birleşmesi ise tasavvur edilemez.

İBNİ ARABÎ:

Dinlerini parçalayarak farklı farklı arzu ve istekler haline getirenler, nefsânî sıfatlar kendilerine galip gelerek, çeşitli arzuları, kendilerini farklı cihetlere çekenler ve böylece gayesiz ve yönsüz olarak şaşkın halde kalanlar, bir de bu farklı hevâların galebe çalması hasebiyle **şi'a şi'a ayrılanlar.**

İşte bunlardan bazısına gazap ve öfke, bir kısmına şehvet, birtakımlarına da taassup ağır bastığından aynı dine mensup olsalar bile bu körü körüne bağlılık maddesi kalplerini istila ettiği için, bu türlü kimselerin ibadetleri, âdet ve bid'attan ileri geçmez, teslimiyetleri de, bir takım aldatmacalarla hevâlardan başkasına olmaz.

Her biri, vehminde tasarladığı ve hayalinde canlandırdığı bir ilâha taparak, onu, diğerine karşı uzanıp saldırma vesilesi ve ayrılık vasıtası yapar. Nitekim birçok sapık mezheplere mensup olanların bu durumunu müşahede etmekteyiz.

Habibim! **Sen,** kendilerini tevhide davet ederek, Hakk'a hidayet etme hususunda, **onlardan mesul değilsin.** Çünkü onlar, çoklukla perdelenmeleri sebebiyle tefrika ve hicap ehli oldukları için, gayeleri cem olmaz, niyetleri bir olmaz.

Bu ayrılmalarının cezası hususundaki **işleri,** sana değil **ancak Allah'a aittir. Sonra** bedenlerinden ayrılarak, ruhları farklı ve dağınık şekillerde göründüğü an, kötülüklerden **yapar olduklarını O** Allah-u Tealâ, **tam manasıyla onlara, haber verecektir.**

NİSÂBÛRÎ:

İnsanın kemâliyetinden ibaret olan hakiki **dini parçalayıp,** mülhid filozoflardan, kötü âlimlerden, riya ve süm'a için sofu kılığına girenlerden, zındıklardan ve bid'at ehli sapıklardan oluşan muhtelif **fırkalar olanlar** var

ya; **senin onlarla hiçbir alâkan yoktur.** Çünkü sen hak üzere, onlarsa batıl üzere bulunduklarından iki yol arasında tezat vardır. İlk yaratışta ve dilediği gibi isti'dat taksiminde **onların işleri ancak Allah'a aittir. Sonra onlara yapar olduklarından** dolayı hak ettikleri cezayı, yevm-i cezada **bildirecektir.**

RUHU'L-BEYAN:

Şu bilinmelidir ki, dünyadaki her kabîh fiil ve şenî' amel ahirette çirkin bir suretle açığa çıkar. Gerçi o, dünyada da çirkin bir surette idiyse de imtihan olsun için, dünyada güzel surette failine görünmüştür. Böylece zehirle karışık bal gibi olmuştur. Kötü amellerden Allah-u Tealâ'ya sığınırız.

Cennet bizim istemediklerimizle kuşatılmış, ateş ise şehvetlerimizle çevrelenmiştir. Bu demektir ki, nefsimizin meylettiği ve arzusuna uygun düştüğü için yapmak istediği şeyler, ateşin etrafına dizilmişlerdir.

Âfakta (dış âlemde) muhtelif fırkalar bulunmaktadır. Nitekim bazısı Allah-u Tealâ'nın Zat'ını, kimisi sıfatlarını nefyetmekte, bir kısmı Allah-u Tealâ hakkında inanılması caiz olmayan itikatlara sahip bulunmakta, birtakımları ise, enbiya ve evliyanın taşıdığı güzel inanç ve salih amel üzere yaşamaktadırlar. Aynı böylece, enfüs (kişinin iç bünyesin)de de belli bir hususta birlik ve birleşme kabul etmeyen muhtelif güçler vardır.

İnsan doğası, canının çektiği şeylere düşkündür. Nefsi kötü arzuya, ruhu ise Mevlâ Tealâ'ya yönelmeye meyillidir. İnsanın kemâlini gösterecek hakikî din, ancak zahir ve batının uyum sağlamasıyla ele geçer. Her kim, İslâm'ın zahirine ve bazı nişanlarına, riya ve süm'a için yapışır da, kalbiyle onlardan ayrı durursa, o kişi manasız dava ehlinin fırkalarındandır.

Üftâde Efendi diye meşhur olan **Hazreti Şeyh, Hazreti Hüdâî** *(Kaddesallâhü Esrârahüma)*ya hitaben şöyle buyurmuştur: "Allah'a şükret ki, zındıklarla yakınlığın olmamış. Çünkü ilhad ve zındıklık, cüzzam hastalığı gibi bulaşıcı olup tedaviden uzaktır. Zannederim ki onlar, cehennemden de çıkamayacaklardır. Çünkü onlar, halsiz kâl iddiasındadırlar."

İddiacı fırkalardan birisi, **Kalenderiyye** fırkasıdır ki bunlar, sakallarını ve saçlarını kısaltırlar hatta tıraş ederler.

« قَلَنْدَرِی نَه بَرِیشَسْتُ و موُی و یا اَبْرُو * حسابِ راهِ قَلَنْدَرْ بدانکه موُی بموُسْتْ
گُذَشْتَنْ اَز سَرِمو دَرْ قَلَنْدَرِی سَهْلَسْتْ * چوُحافِظْ آنْکه زِسَرْ بگُذَرْد قَلَنْدَرْ اوُسْتْ »

"Kalenderlik, ne sakalla, ne saçla ne de kaşladır,
Kalender yolunun hesabı, çok ince bir uğraşladır.
Başın saçından vazgeçmek, Kalenderlikde kolaydır,
Gerçek Kalender, Hafız gibi, baştan vazgeçen adamdır!"

Fırak-ı mübtedi'adan biri de, (Kalenderiyye kollarından **Cemâleddin-i Sâvî**'ye nispet edilen ğayri sünnî) **Cevâlıkıyye** fırkasıdır ki bunlar, sakallarını tıraş eder, çuval ve kalın elbise giyerler.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ince veya kalın, şöhret elbiselerini giymekten nehyetmiştir. Çünkü bu, o libasla şöhret bulup, diğer Müslümanlardan imtiyaz sahibi olmaya çalışmaktır. Nitekim eserde:

٣٠٤ – « كُنْ كَوَاحِدٍ مِنَ النَّاسِ »

304 - **"İnsanlardan biri gibi ol!"** *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan:3/125)* buyrulmuştur. *Bu hadis-i şerif, Enes ibni Mâlik (Radıyallahu Anh) dan rivayet edilen:*

٣٠٥ – عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ اَنْ يُشَارَ اِلَيْهِ بِالْاَصَابِعِ فِى دِينٍ اَوْ دُنْيَا ، اِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللهُ »

305 - "Allah'ın korudukları hariç, din veya dünya hususunda, bir kişinin parmaklarla gösterilmesi, kendisine şer olarak yeter!" (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyame:21, No:2453, 4/635) hadis-i şerifiyle manen sıhhat kazanmaktadır.

Kişi olursa, sahib-i riyâ', ne fayda eder çuval ve kisâ!

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« بروی ریا خرقه سهلست دوخت * گرش با خدا در توانی فروخت
گر آوازه خواهی در اقلیم فاش * برون حله کون گودرون حشو باش »

"Riya suretiyle hırka dikmek kolaydır,
Allah-u Tealâ'ya satabildiyse, o kârdır!
Eğer derdin memlekette meşhur olmaksa,
Dışına hulleler giy, için manasız da olsa!"

Yine şöyle buyurmuştur:

« در غزا کند مرد باید بود * بر مخنث سلاح جنگ چه سود »

"Gazada yapılması gereken, erkeklerle cenketmek,
Muhanneslere karşı, silahlanmaya ne gerek!"

Şeyh Kutbuddîn-i Haydar, gerçekten hal sahibi bir meczup idi. Hatta onun, ateş parçası gibi kızarmış bir demiri, demirci körüğünden alıp boynuna koyarak yanmadığı naklolunmuştur.

Hayderiyye fırkası, o zatın bu fiilini taklit ederek demir giymişler, kulaklarını yarıp delerek demir halka takmışlar, göğüs ve tenâsül uzuvlarını delip kilit takmışlar ve boyunlarına bukağı takmışlardır. Halbuki demir takmak, altın takmaktan daha büyük günahtır. *(İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan:2/452)*

Artık akıllı kişi, bid'at ve ehlinden sakınmaya özen göstermelidir.

Rivayete göre; **İbni Mübarek** *(Rahimehullah)* rüyada görüldüğünde, kendisine: "Rabbin sana ne muamele yaptı?" diye sorulunca: "Ben bir gün, Ehli Sünnet dışı sapık bir fırka mensubunun yüzüne tebessümle baktığım için, beni otuz sene tevkîf edip:

Ayet: 159

« انَّكَ لَمْ تُعَادِ عَدُوّى فى الدّين » **"Sen benim din konusunda düşmanıma düşmanca bakmadın!"** diye sitemde bulundu." demiştir. Bu nasihattan sonra hâlâ zalim toplulukla birlikte oturanın hali nice olur?

Şu bilinsin ki; hevâ ve bid'at ehli sadece beşere mahsus değildir. Nitekim **A'meş** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir cinnî bizden kız almak isteyince ben ona: 'En sevdiğiniz yemek nedir?' diye sordum, o: 'Pirinç.' diye cevap verdi. Sonra ona pirinç getirmemizi istedi. Bir de baktım, lokmanın tabaktan kalktığını gördüğüm halde, yiyeni göremiyorum.

Bu sefer ona: 'Sizin aranızda da biz de olan fırkalar var mı?' diye sordum. O: 'Evet!' diye cevap verince, 'Size göre Rafizîlerin durumu nedir?' dediğimde: 'En şerlilerimizdir!' dedi."

Rafizîler; **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*nın sevgisinden uzaklığını açıklamadığı için, **Zeyd ibni Ali ibni Hüseyn ibni Ali ibni Ebî Talib** *(Radıyallahu Anhum)*u terkedenlerdir. Sonra mezhebinde aşırı gidip, sahabeyi tenkiti caiz gören herkese, bu lakap takılmıştır.

Bu fırkanın çıkışı şöyle olmuştur: **Zeyd** *(Radıyallahu Anh)* kendine bî'at almak için **Kûfe**'ye geldiğinde, **Kûfe** ehlinden bir cemaat ona bî'at etti, diğer bir taife ise gelip: "**Ebû Bekr** ve **Ömer**'den berî olursan sana bî'at ederiz!" dediler. O, bu teklifi kabul etmeyince: "O zaman seni rafz (terk) ederiz." dedikleri için, **"Ravâfiz** (Rafizîler)" adını aldılar.

Diğer cemaat ise; "Biz **Ebû Bekr** ile **Ömer**'i dost biliriz, Onlardan berî olanlardan teberrî ederiz." diyerek, **Zeyd** *(Radıyallahu Anh)* ile birlikte çıktıkları için **"Zeydiyye"** ismini almışlardır.

Rafizîlerin sahabeye buğzlarına sebep ise şu hadise olmuştur: **Uhud** gazasında hezîmet vaki olup şeytan: "**Muhammed** ölmüştür!" diye nida edince, **Ali** *(Radıyallahu Anh)* dışında bütün sahabe buna inanmış hatta bu sebeple aralarında münakaşa çıkmıştı. **Ali** *(Kerramellâhü vechehû)*:

٣٠٦ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: هَلْ اَقْتَلْتُمْ لَوْلَمْ يَكُنْ وَاقِعاً .

306 - **"O ölmemişse, ben sizi öldüreyim mi?"** *(Rûhu'l-beyân, 3/126)* deyince, onlar: "Evet!" dediler. İnançlarının tersi zuhur edince **Hazreti Ali** *(Radıyallahu Anh)* onları affetti. Bundan dolayı Rafizîler, **Ali** *(Radıyallahu Anh)*ı sevip, diğerlerini terkederek buğzettiler.

« چون خدا خواهد كه پرده‌ء كس درد * ميلش اندر طعنه‌ء پاكان برد »

"Hak Tealâ bir kimsenin perdesini yırtmak dilerse,
Ona, temiz insanları ta'n-u tenkit hevesi verir."

Artık akıllı kişi, kıyamet günü şefaatlerine nail olabilmek için, salihleri çokça sevmelidir. Şefaatçılarını hasımları yapan kişilere yazıklar olsun! Ey Allah'ımız! Bizi koru, kalplerimizi kaydırma, hidayet buyur ve doğrult! Tahkik tarikîne sülûke tevfîk, ancak Sen'dendir.

İBNİ ACîBE:

Kötü olan ayrılık, tevhid vesâir inanç meseleleri gibi temel konularda olandır. Nitekim Mutezile ve **Ehl-i Sünnet** mezhepleri, inanç hususunda birçok meselede ayrılmış, **Ehl-i Sünnet,** fırka-i nâciye olarak tek kalmış, Mutezile'den ise yetmişiki fırka türemiştir.

Fer'î meselelerdeki ihtilafa gelince; bunda bir zarar yoktur. Bilakis:

٣٠٧ - « اختلاف أمتي رحمة »

307 - **"Ümmetimin ihtilafı rahmettir."** *(Kenzü'l-Ummâl, No:28686, 10/136, Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, No:288, 1/270, Sehâvî, el-Mekâsıdü'l-Hasene, No:39, Sh:46, Keşfü'l-Hafâ, No:153, 1/64)* hadis-i şerifinden dolayı görüş ayrılığının böylesi, rahmet sayılmıştır.

Nitekim kurrâ'nın, kıraat rivayetlerindeki ihtilafı ile sûfiyyenin, müridleri terbiye keyfiyetinde farklı yollara sülûkü, ümmet-i Muhammediyye üzerine rahmet ve genişliktir. Çünkü hak olan mezheplerden herhangi birine tutunan kişi, ruhsatları arayıp peşine düşmedikçe, kurtulucudur.

Meşayıhtan biri şöyle buyurmuştur:"Sûfiyye, ayrıldıkları müddetçe hayırda daim olurlar. Anlaştıklarında ise onlarda hayır kalmaz."

Bunun manası; "Nasihat, irşad ve seyr-i sülûk yolunda uygunsuz şeylerden birbirini nehyetme hususunda farklı usuller geliştirdikleri sürece" demektir. Çünkü utangaçlık ve yağcılık nedeniyle birbirine nasihattan susarak anlaşırlarsa onlarda hiç hayır kalmaz. Tabiki bu, dış görünüş itibarıyladır. Kalpleri ise, her daim birbirine karşı sevgili ve ittifaklı olmalı, içlerinde birbirine karşı hiçbir öfke ve kıskançlık bulunmamalıdır. Zaten böyle olmayanlar sûfiyye olamazlar.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

İslâm'a göre iman ve amel-i salihte bulunmayarak, dinleri hususunda tefrikaya düşenlerin, kurtuluşa eremeyeceğini ve onlardan sakınılması gerektiğini beyan eden ayet-i kerimeler:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (٦٩) ﴾

"Şüphe yok ki, iman edenlerle, Yahudi olanlar, Sabiî'ler (meşhur dinlerden hariç olanlar) **ve Hristiyanlar,** (bunlardan) **her kim Allah'a ve ahiret gününe inanıp, iyi amel işlerse, artık onların üzerine hiç bir korku yoktur ve ancak onlar, mahzun olacak değillerdir."** *(Mâide Sûresi:69)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, Mâide Sûresi:69. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 7/361) zikredilmiştir.

﴿ ...وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٣١) مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ... (٣٢) ﴾

"...Ve müşriklerden, dinlerini parçalayıp bölük bölük olanlardan olmayın..." *(Rûm Sûresi:31'den, 32'den)*

Ayet: 159

﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّىٰ بِهِ نُوحاً وَالَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسىٰ وَعِيسىٰ اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ... (١٣) وَمَا تَفَرَّقُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً بَيْنَهُمْ ... (١٤) ﴾

"O (Allah-u Tealâ); 'Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!' diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vasiyet ettiğimizi size de din olarak meşru etti....

Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler..." *(Şûrâ Sûresi:13'den, 14'den)*

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'tan ayrılanların hakka muhalefet içinde olduklarının beyanı:

﴿ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَا اٰمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (١٣٧) ﴾

"Artık onlar, sizin O'na (Allah-u Tealâ'ya) iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, muhakkak hidayete ermiş olurlar. Eğer yüz çevirirlerse şüphesiz ki onlar, (doğru yola karşı) büyük bir muhalefet (ayrılık) içindedirler. O halde Allah, onlara karşı sana yetecektir. Ve O, ziyade işitici, hakkıyla bilicidir." *(Bakara Sûresi:137)*

Üstadımız Hacı Ali Haydar Efendi (Kuddise Sırruhu)nun beyanı vechile; bu ayet-i celilenin muhatapları; Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) ve ashabı olup, "Sünnet" tabiri, Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)i, "Cemaat" mefhumu ise ashab-ı kirâmı temsil etmektedir. Dolayısıyla diğer sapık fırkaların hiçbiri onlar gibi inanmadıklarından, hepsi de hidayetten uzak kalmışlardır.

Şeyhefendi (Kuddise Sırruhu)nun, şeytanla geçen uzun mücadelesinde bu ayet-i kerimeyi huccet getirerek onu mağlup etme kıssası, bu ayet-i kerimenin tefsirinde (R.F. 1/664-665) zikredilmiştir.

Kulların işlerinin Allah-u Tealâ'ya ait olup, sonra onlara yaptıklarını haber vereceği:

﴿ ... كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٠٨) ﴾

"...Böylece biz, her ümmete amellerini ziyade ziynetledik. Sonra dönüşleri ancak Rablerinedir. O da hemen onlara, yapar oldukları şeyi tamamen haber verecektir." *(En'am Sûresi:108'den)*

Bu hususdaki diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:108. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F. 11/146-148) zikredilmiştir.

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ (١٦٠)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (160)

(مَنْ) **Her kim,** (جَآءَ) **gelirse,** ne ile? (بِالْحَسَنَةِ) **güzel bir hasletle,** (فَلَهُ) **onun için vardır,** ne? (عَشْرُ اَمْثَالِهَا) **onun on misli,** (وَمَنْ) **her kim de,** (جَآءَ) **gelirse,** ne ile? (بِالسَّيِّئَةِ) **kötü bir hasletle,** (فَلَا يُجْزٰى) **cezalandırılmaz,** (اِلَّا مِثْلَهَا) **ancak onun misliyle,** (وَهُمْ) **ve onlar,** (لَا يُظْلَمُوْنَ) **zulmolunmazlar.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (بِالْحَسَنَةِ) kelimesindeki (بِ) harfi, (جَآءَ) fiilinin fâ'ilinden hal olan bir mahzufa müteallik olabilir ki, buna göre takdir: (جَآءَ مُتَلَبِّساً بِالْخَصْلَةِ الْحَسَنَةِ) şeklindedir.

2- (فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) cümlesi, mahallen meczum olup, (مَنْ) harfinin cezasıdır.

3- (وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ) cümlesi, istinafiyye olup, i'râbtan mahalli yoktur.

MEÂL-İ ŞERİF

Her kim, (Allah-u Tealâ'nın huzuruna) **güzel bir işle gelirse, ona** (sevap olarak) **onun** (yaptığının) **on misli vardır. Her kim de kötü bir işle gelirse o, onun mislinden** (yaptığı kadarından) **başkasıyla cezalandırılmaz. Ve onlar** (iyilik yapanlarla kötülük yapanlar, sevapları eksiltilerek veya günahları artırılarak) **zulmolunmaz** (haksızlığa uğratılmaz)**lar.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Bu ayet-i kerimenin geriyle irtibatı hakkında iki hususa muttali olduk:

A) Allah-u Tealâ, bir önceki ayet-i kerimede: **"Kulların işlerinin ancak kendisine ait olduğunu"** bildirince, sanki; "Kullarının işi kendisine döndüğünde, onlara ne muamele yapacak?" şeklinde bir soru tevcih edilmiş, bu ayet-i kerimeyle de Mevlâ Tealâ, bu soruya cevap buyurmuştur. *(Bika'î)*

B) Allah-u Tealâ, kâfirlerin, Risâlet-i Muhammediyye'ye karşı takındıkları tutumla, bütün ayetleri inkâr eden muanid müşriklerin inadından bahsedip, akabinde kitap ehli olan kâfirlerle, İslâm içinde bulunan sapık fırkaların durumuna işaret buyurduktan sonra, bu kadar karanlığın sonrasında nurdan bahsetmesi kaçınılmaz oldu.

Bu sebeple Allah-u Tealâ, hidayet bulanların hallerini açıklamış, imanda sadık olmaları ve kalpleri hidayetle dolup taşarak, amellerinde doğruluk ağır basması durumunda, günahlarını affedip, iyiliklerini kat kat edeceğini, bu ayet-i kerimeyle bildirmiştir. *(Ebû Zehre)*

Ayet: 160

Sebeb-i nüzûl:

Ayet-i kerimenin iniş sebebi hakkında üç görüş vardır:

A) Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)*: "Bu **'Haseneyle gelene on misli vardır!'** ayeti, (hicretten sonra iman eden) A'râb (Bedevî'ler) hakkında inmiştir." deyince, bir adam: "Peki ya Muhacirlere ne var?" diye sordu. O da:

"Bundan daha büyüğü var!

(اِنَّ اللّٰهَ لاَيَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْراً عَظِيماً (٤٠) **"Şüphesiz Allah, zerre miktarı zulmetmez. İyilik olursa, onu katlar ve tarafından pek büyük bir ecir verir."** *(Nisâ Sûresi:40)* Allah-u Tealâ, bir şey hakkında büyük derse, o çok büyük bir şey demektir." diye cevap verdi. *(Taberî, No:14299, 5/418, İbni Ebî Hatim, No:8168, 5/1432, İbni Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/368, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/405)*

B) Muharrer ibni Ebî Hureyre *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiğine göre; bir kere **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*:**'Haseneyle gelene on misli vardır!'** ayetinin, kimin hakkında olduğunu düşünüyorsunuz? diye sorduğunda biz:

"Müslümanlar hakkında!" diye cevap verince, o: "Vallâhi hayır! O, özellikle Bedevî'ler hakkındadır. Muhacirlere ise yediyüz kat vardır!" buyurdu. *(İbni Ebî Hatim, No:8169, 5/1432, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/404)*

C) Rabî' *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Bu ayet-i kerime, sahabe-i kirâm, her aydan üç gün oruç tutup, mallarının onda birini verirlerken nâzil olmuştur. Ramazan orucu ve zekât farzları ise, bundan sonra inmiştir." *(Taberî, No:14300, 5/418, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/404)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) **"Her kim güzel bir işle gelirse, onun için, onun on misli vardır."** cümle-i celilesi hakkında birçok mesele vardır:

1- Cümle-i celilede geçen **"Hasene"** tabirinden ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

A) Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen görüşte: burada geçen "Hasene"den maksat; **"Lâilâhe illâllâh"** dır.

"İman", "Kelime-i tevhid", "Kelime-i şehadet", "Kelime-i ihlâs" manaları gibi buna benzer görüşler;

İbni Abbas, Ebû Hureyre, Ali ibni Hüseyn, Saîd ibni Cübeyr, Hasen, Atâ, Mücahid, Ebû Salih Zekvân, Muhammed ibni Kâ'bi'l-Kurazî, Neha'î, Dahhâk, Zührî, İkrime, Zeyd ibni Eslem, Katâde, Şakîk, Kasım ibni Ebî Bezze *(Radıyallahu Anhum)* hazaratından nakledilmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8165, 5/1431, Taberî, No:14276-14297, 5/416-418, Zâdü'l-mesîr, Kurtubî)*

B) Cumhûr-u müfessirîn'e göre bu lafız; "Kulun yaptığı her iyilik ve kötülük" hakkında umûmîdir. Bu, daha uygun görülmüştür. Çünkü lafzı genel manada tefsir etmek daha evlâdır. Hatta müfessirlerin ekserisi bu mana ile yetinmiştir.

Sâvî *(Kuddise Sırruhu)*nun beyanı vechile; bu tefsire göre Allah-u Tealâ'nın bütün emirleri "Hasene" mefhumuna dahil olduğundan; zikir, namaz, sadaka gibi hayır çeşitlerinin tümü, burada kastedilmektedir ki, bu görüşün evleviyeti zahirdir.

Zira bu durumda,lafzın umûmiyetine itibar edilmiş olur. Ayrıca burada, şirkten kurtaran tevhid manası özel olarak kastedilmiş kabul edilirse, haseneye on misliyle mukabele edileceğinin belirtilmesi manasız kalırdı. Çünkü tevhidin karşılığı ancak cennete girmekten ibarettir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallahu Anh)*: "Her kim Allah-u Tealâ'dan başka hiçbir İlâh olmadığına, O'nun tek olup hiçbir ortağı bulunmadığına, **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in de, O'nun kulu ve Resulü olduğuna kalben ihlaslı bir şekilde inanırsa, Allah indinde onun karşılığı cennettir." buyurduktan sonra:

(هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ ﴿٦٠﴾) **"İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir!"** *(Rahmân Sûresi:60)* ayet-i kerimesini okuyup, "Lâilâhe illâllâh" diyenin mükâfatı ancak cennete girmektir." demiştir. Dolayısıyla imanın karşılığının kat kat artırılması mevzuubahis olamaz. Diğer amellerin mükâfatı ise kat kat artırılacak ve o amellere karşılık olarak verilen kat kat sevaplarla, cennetteki derecelere ulaşılacaktır. *(Hâşiyet-ü'l-Celâleyn, Tefsîru'l-Hasen)*

Sonra bu mana hakkında da iki görüş vardır:

a) Bütün insanlar hakkında umûmî oluşudur ki, cumhûrun görüşü bu yöndedir, zahir olan da budur.

b) İbni Abbas, İbni Ömer, Ebû Hureyre ve **Ebû Saîd el-Hudrî** *(Radıyallahu Anhum)*dan, sebeb-i nüzûlde de nakledildiği gibi, bu ayet-i kerime, hicretten sonra iman eden bedevîlere mahsustur. Buna göre, onlardan biri, yaptığı bir iyiliğe karşı on misliyle mükâfatlandırılır. Diğer muhacirlerden bir hasene yapana ise, yediyüz kat vardır. *(Mâverdî, Âlûsî, Fethu'l-Kadîr)*

2- Cümle-i celilede geçen: **"Onun için, onun on misli vardır."** kavl-i şerifi hakkındaki meselelere gelince:

A) Diğer ayet-i kerimede:

(مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا ... ﴿٨٩﴾) **"Her kim haseneyle gelirse, ona, ondan daha hayırlısı vardır."** *(Neml Sûresi:89'dan)* buyurularak, iyi amel işleyenin mükâfatı mübhem bırakılmış, bu cümle-i celilede ise, bu ibham giderilerek, sevabın hayırlılık yönü vuzuha kavuşturulmuştur.

Cümle-i celilenin zahirinden anlaşılan; yapılan hasenenin bir misli mevcut olup, verilecek mükâfat, onun on katı olacağıdır. Ancak buradaki "Hasene" tabirinin, "İman" ve "Ameller" ile tefsir edilmesi halinde, birisi çıkıp:

"İnanç bakımından tevhid kelimesinin misli yoktur ki, onu söyleyenin mükâfatı on misliyle verilsin. Namazın muadili bir amel nereden bulacağız ki, bu mana doğru anlaşılabilsin?" diyebileceği gibi, başka birisi çıkıp:

"Bir işe karşılık herkese on lira veriliyorsa, o zaman birine verilen, diğerinin on misli olmaz. On misli olabilmesi için, ancak aynı işe karşı, birine

bir verilmesi lazımdır ki, diğerine onun on misli verilmesi vaadedilebilsin" diyebilir ki, buna birkaç türlü cevap verilir:

1- "Tevhid kelimesinin, diğer ibadetler cinsinden misli yoksa da, kendi cinsinden benzeri vardır ki o da, söylenen kelimenin bir benzerini ikinci defa söylemektir. Sonra söylenen, önce söylenmiş olanın aynısı olmayıp ancak bir benzeridir. Dolayısıyla bir kelime-i tevhidi bir kere okuyana, onun mislini on kere okumuş sevabı vardır." *(Taberî)*

Diğer ibadetlerle ilgili olarak da bu cevap geçerlidir. Buna göre; bir rekâta veya bir tesbihe, misli amellerden on tane yapmış gibi ecir verilir ki, bu durumda imanın veya herhangi bir amelin dengi bir ibadetin var olup olmadığını araştırmaya hacet yoktur. Zira misli, kendi cinsinden aranmaktadır.

2- **Mazharî** *(Rahimehullah)*, bu soruya şöyle cevap vermiştir: "Her insana, amaline karşılık on misli verilmeyip, kimine daha fazla verildiğinden, ecir ve sevaplar Allah-u Tealâ'nın ilminde O'nun takdiriyle mukadderdir ki O, on mislinden ibaret olan en aşağı dereceyi, herkese değil, bazı mükelleflere i'tâ buyurur.

Sonra kulun ihlası ve Allah-u Tealâ'ya yakınlık mertebeleri hasebince veya dilediği kullarına halis fazl-u keremiyle; yetmiş, yediyüz ve hesapsız olarak vaadedilen sevapları lütufta bulunur."

İbni Receb-i Hanbelî *(Rahimehullah)*, bu konuda **Ebû Hureyre** ve **Ebû Saîd el-Hudrî** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen:

٣٠٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ وَاَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنهما) قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا اَحْسَنَ اَحَدُكُمْ اِسْلاَمَهُ: فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا اِلَىٰ سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ ، وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا »

308 - **"Sizin biriniz, İslâm'ını güzel yaparsa** (halis bir itikat ve salih bir amele sahip olarak, güzel Müslüman olursa), **artık yaptığı her hasene, kendisine on mislinden yediyüz kata kadar yazılır. Yaptığı her kötülük ise kendisi için misliyle yazılır."** *(Buhârî, İman:30, No:42, 41, 1/24, Müslim, İman:59, No:129, 1/118, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/146)* hadis-i şerifini delil getirmiştir.

Zira bu hadis-i şerifte; bir Müslümanın amellerinin katlanması, güzel Müslüman olması şartına bağlanmıştır ki, İslâm'ın güzelliği, amelde ihlası gerektiren, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesine bağlıdır.

Allah-u Tealâ'nın, peygamberinin aileleri hakkında buyurduğu:

﴿ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحاً نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقاً كَرِيماً (٣١) يَا نِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَآءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ ... (٣٢) ﴾

"Sizden her kim Allah'a ve Resulüne itaat eder ve salih amel işlerse, ona ecrini iki kat veririz. Ve biz onun için hoş bir rızık hazırlamışızdır. Ey peygamber hanımları! Eğer takva olursanız, (sevap bakımından) **kadınlar-**

dan hiçbiri gibi değilsiniz." *(Ahzâb Sûresi:31-32'den)* kavl-i şerifi, bu mananın şahididir ki, böylece Allah indinde makamı büyük olanın, ameline karşılık ecrinin kat kat artırılacağı anlaşılmaktadır.

Hâşimoğullarından selefin bazısı, aileleri gibi, diğer Ehl-i Beyt'in de bu manaya dahil olduğu te'vilinde bulunmuş (yorumunu yapmış)lardır. Dolayısıyla iman ve amel-i salihin gerçeğine ulaşarak, İslâm'ı güzel yaşayan kişinin yaptığı amellerin ecri, takvası hasebince katlamaya tabi olur.

İnsanlar için çıkarılmış olan en hayırlı ümmet olması hasebiyle, Allah-u Tealâ'nın, bu ümmete ecrini iki kat fazla vermesi de bu konuda delildir. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ ... (٢٨)) **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Resulüne iman edin ki, size rahmetinden iki nasip versin."** *(Hadîd Sûresi:28'den)* buyurmaktadır.

٣٠٩ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنَّمَا اَجَلُكُمْ فِى اَجَلِ مَنْ خَلاَ مِنَ الْاُمَمِ ، مَا بَيْنَ صَلاَةِ الْعَصْرِ اِلٰى مَغْرِبِ الشَّمْسِ ، وَاِنَّمَا مَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارٰى ، كَرَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَّالاً فَقَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِى اِلٰى نِصْفِ النَّهَارِ عَلٰى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ ، فَعَمِلَتِ الْيَهُودُ اِلٰى نِصْفِ النَّهَارِ عَلٰى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِى مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ اِلٰى صَلاَةِ الْعَصْرِ عَلٰى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ ، فَعَمِلَتِ النَّصَارٰى مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ اِلٰى صَلاَةِ الْعَصْرِ عَلٰى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِى مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ اِلٰى مَغْرِبِ الشَّمْسِ عَلٰى قِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ ، اَلاَ فَاَنْتُمُ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ اِلٰى مَغْرِبِ الشَّمْسِ عَلٰى قِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ ، اَلاَ لَكُمُ الْاَجْرُ مَرَّتَيْنِ ، فَغَضِبَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى ، فَقَالُوا: نَحْنُ اَكْثَرُ عَمَلاً وَاَقَلُّ عَطَاءً ، قَالَ اللّٰهُ: هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ شَيْئاً؟ قَالُوا لاَ ، قَالَ: فَاِنَّهُ فَضْلِى اُعْطِيهِ مَنْ شِئْتُ »

309 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Geçmiş ümmetlerin müddetine nispetle, sizin süreniz ancak ikindi namazıyla güneş batımı arası kadardır. Sizinle Yahudi ve Hristiyanların durumu, işçiler çalıştıran bir adama benzer ki o:**

'Birer kîrât (bir miktar dinar) **karşılığı gündüz ortasına kadar benim için kim çalışır?' demiştir de, böylece Yahudiler birer kîrâta karşılık, gündüzün yarısına kadar çalışmışlardır.**

Sonra o kişi: 'Gündüzün yarısından ikindi namazına kadar birer kîrât karşılığında kim çalışır?' der, Hristiyanlar da, gündüzün yarısından ikindi namazına kadar birer kîrât mukabili çalışmışlardır. Sonra bu kişi: 'İkişer kîrât karşılığı benim için kim ikindi namazından güneş batımına kadar amelde bulunur?' der.

Dikkat! İkindi namazından güneş batımına kadar ikişer kîrât mukabili amel edenler sizlersiniz. Âgâh olun ki; iki kat ecir ancak sizin içindir. Tabi ki Yahudi ve Hristiyanlar buna kızarak: 'Biz daha çok çalıştık, daha az aldık!' derler.

O zaman Allah: 'Size hakkınızdan bir şeyi eksik verdim mi?' diye sorar, onlar: 'Hayır!' deyince, O: 'Şüphesiz bu, benim fazlımdır, onu dilediğime veririm!' buyurur." *(Buhârî, Enbiya:51, No:3272, 3/1274-1275, Tirmizî, Emsâl:7, No2871, 5/153)*

Ayrıca burada şu da göz ardı edilmemelidir ki; yaptığı ameli huzur ve murakabe üzere (Allah-u Tealâ'yı görür gibi) güzel ve sağlamca yapanın ecrinin, aynı vazifeyi hatalı ve gafilâne bir şekilde icra edenden kat kat fazla olacağında şüphe yoktur. Nitekim:

٣١٠ – عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ ، وَمَا كُتِبَ لَهُ اِلاَّ عُشْرُ صَلاَتِهِ تُسْعُهَا ثُمُنُهَا سُبُعُهَا سُدُسُهَا خُمُسُهَا رُبُعُهَا ثُلُثُهَا نِصْفُهَا »

310 - **Ammâr ibni Yasir** *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz bir adam** (namazını bitirip) **çekilir de, ona ancak, namazının onda biri, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri ve nihayet yarısı yazılmış olur."** *(Ebû Davud, Salât:128, No:796, 1/271, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:18916, 6/483)*

Artık kendisine amelinin onda biri yazılanın sevabı, yarısı yazılanın sevabına denk olmadığı gibi, amelinin yarısı kendisi için yazılanın sevabı da, amelinin tamamı kendisine yazılanın sevabıyla bir olmaz. *(Ravâi'u't-tefsîr:1/474-476)*

Sâvî *(Kuddise Sırruhu)* bu bapta şunları söylemiştir: "Şu bilinmelidir ki; sevapların katlanması ihlasa tâbidir. Dolayısıyla ihlası fazla olan her hangi bir kişinin hasenatının karşılığı da kat kat fazla olur. Bu yüzden ümmet fertlerinden hiçbiri sahabe-i kiramın hasenatına ulaşamaz.

٣١١ – عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: « لاَتَسُبُّوا اَصْحَابِى فَلَوْ اَنَّ اَحَدَكُمْ اَنْفَقَ مِثْلَ اُحُدٍ ذَهَباً مَابَلَغَ مُدَّ اَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ »

311 - **Ebû Saîd el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiği üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ashabıma sebbetmeyin** (sahabem hakkında kötü konuşmayın)! **Sizin biriniz, Uhud dağı kadar altın infak edecek de olsa, değil onların** (sadaka olarak verdikleri hurmanın) **bir ölçeğine, yarım ölçeğine bile ulaşamaz!"** *(Buharî, Fezâilü's-Sahabe:5, No:3470, 3/1343, Müslim, Fezâilü's-Sahabe:54, No:2540, 4/1967, Ebu Davud, Sünnet:11, No:4658, 2/626, Tirmizî, Menakıb:59, No:3861, 5/695, Ahmed İbn-i Hanbel, No:11079, 4/24)* buyurarak, bu hakikati ne güzel açıklamaktadır.

Bu yüzden; "Hasene" ve "Seyyie" kelimeleri müfred getirilmiştir. Zira cemî olarak getirilseydi, belki de toptanına on misli bir mükâfat verileceği akla gelebilirdi. Halbuki böyle değildir. Karşılık, iyilik ve kötülük fertlerinden her birine göre farklılık arzeder. Zira niyet ve ihlasa göre, bazısına on misli verilen, diğer bir ferde daha çok verilebilir." *(Hâşiyetü'l-Celâleyn)*

B) Cümle-i celilede geçen: **"Emsâl"** kelimesi, (اَضْعَاف) manasında tefsir edilirse, geride zikredilen tekellüflü cevaplara lüzum kalmayacağından, burada yapılan hasenin bir misli aranmayıp, mana: "Ona, yaptığı amelin on katı ecir vardır." şeklinde kolayca anlaşılır.

Nitekim **Ya'kub** *(Rahimehullah)*ın, (عَشْر) kelimesini tenvinle okuyup, (اَمْثَالٌ) kelimesini onun sıfatı olarak merfû' okuması, bu manaya delâlet etmektedir. *(Beğavî, Beyzâvî, Kurtubî, Nesefî)*

C) Bazı müfessirlerin beyanına göre; bu cümle-i celiledeki: **"On"** sayısından maksat; tahdit olmayıp, mutlak manada katlamalardır.

Nitekim bir kimse: "Bana bir iyilik yaparsan sana on katı karşılık yaparım" yahut: "Bana bir söz söylersen sana on katını söylerim" derken, belli bir sınırlama kastetmediği gibi, burada da aynıdır.

Bu sayıyı tahdide hamletmenin mümkün olmadığının delili:

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَآءُ ... (٢٦١) ﴾

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali; her başakta yüz tane bulunan yedi başak bitiren bir tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine katlar..." *(Bakara Sûresi:261'den)*,

(مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافاً كَثِيرَةً ... (٢٤٥)) **"Kimdir o ki, Allah'a güzel bir ödünç versin de, O da onu kendisine birçok katlarla katla**(yarak geri ver)**sin."** *(Bakara Sûresi:245'den)* kavl-i şeriflerinin umûmî oluşudur.

Dolayısıyla **"On"** sayısı, vaadedilen katların en azını belirtmektedir. Nitekim yetmiş, yediyüz ve hesapsız vaadlerle ilgili eserler vârid olmuştur.

Bu yüzden "On sayısı, belli bir adet ifade etmeyip, iman ve amele teşvik için, çokluktan kinayedir." denilmiştir. Çünkü Allah-u Tealâ, dilediğinin hasenelerini yediyüz kat artıracağı gibi, istediğine de ölçüsüz olarak verir.

Gerçi bazıları, bu ayetin, yediyüz katı beyan eden ayet-i kerimeden *(Bakara:261)* daha önce nâzil olduğunu belirterek, bir kısmı da, yediyüz katın, cihatta yapılan infaka mahsus olduğunu söyleyerek bu müşkili halle çalışmışlardır.

Ehl-i Sünnet'in mezhebine göre; hasene işleyene sevap vermek, Allah-u Tealâ Hazretlerine vacip olmayıp, ancak O'nun fazl-u keremiyle yapmış olduğu bir vaad-i İlâhî'sidir. *(Fahrurrâzî, Zeccâc, Beyzâvî, Hâzin, Âlûsî, Merâh-u Lebîd, İbni Ebî Zemenîn)*

D) Beğavî ve Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehumellah)*ın nakline göre; **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*, "Bu cümle-i celile, sadakalar dışındaki haseneler hakkında

olup, sadakalar ise yediyüz kat katlanır" demişse de, **Mazharî** *(Rahimehullah)* bunu tasvip etmeyip, **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*nın, bu sözü:

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ ... (٢٦١) ﴾

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali; her başakta yüz tane bulunan yedi başak bitiren bir tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine katlar..." *(Bakara Sûresi:261'den)* ayet-i celilesine nazaran söylemiş olduğunu belirttikten sonra şu açıklamada bulunmuştur:

"Birçok hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, diğer salih amelleri de sadaka olarak isimlendirmiştir. Nitekim:

٣١٢ – عَنْ أَبِي ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يُصْبِحُ عَلَىٰ كُلِّ سُلَامَىٰ مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ . فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ ، وَيُجْزِئُ مِنْ ذَٰلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَىٰ »

312 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her sabah, sizin birinizin tüm kemik ve mafsalları üzerinde,** (afiyetle sabahlamalarından ötürü) **bir sadaka gereklidir.**

(Bu kadar kemik ve mafsalın sadakası, her gün parayla ödenemeyeceğine göre) **her tesbih** ("Sübhânellah" demek) **bir sadakadır, her tahmid** ("Elhamdülillâh" demek) **bir sadakadır, her tehlîl** ("Lâilâheillâllâh" demek) **bir sadakadır, her tekbîr** ("Allah-ü Ekber" demek) **bir sadakadır. İyiliği emretmek bir sadakadır, kötülükten nehyetmek bir sadakadır, kuşluk vakti kıldığı iki rekat ise, bütün bunların yerine geçer."** *(Müslim,Salâtü'l-müsâfirîn:13, No:720, 1/498-499, Ebû Davud, Salât:301, No:1285, 86, 1/411)*

Hatta bazı hadis-i şeriflerde, zikrullahın, sadakalardan daha çok sevap kazandırdığı zikredilmektedir. Nitekim:

٣١٣ – عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ ، وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ ، وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ ، وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ إِنْفَاقِ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ ، وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ؟ » قَالُوا: بَلَىٰ ، قَالَ: « ذِكْرُ اللهِ تَعَالَىٰ »

313 - **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre, bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Âgâh olun! Size, amellerinizin en hayırlısını, Melîkiniz (hükümdârınız olan Allah-u Tealâ) **katında en makbûlünü, derecelerinizi en ziyade yükselteni, altın ve gümüş infakından sizin için daha hayırlı olanı, düşmanınızla karşılaşıp da, boyunlarını vurmanız ve boyunlarınızı vurmalarından** (şehit olmanızdan) **daha iyisini size haber vereyim mi?"** diye sordu.

Sahabe-i kirâm: "Buyur ya Resulâllah!" deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:**"Allah-u Tealâ'yı zikretmektir!"** buyurdu." *(Tirmizî, Dua:6, No:3377, 5/459, İbni Mâce, Edep:53, No:3790, 2/1245, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22140, 8/251)*

٣١٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا صَدَقَةٌ أَفْضَلَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ »

314 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah'ın zikrinden daha üstün hiçbir sadaka olamaz!"** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:7410, 8/201)* buyurmuştur ki, bütün bu hadis-i şerifler, "Sadaka"tabirinin; sadece mal verme şeklinde anlaşılmayıp, diğer amellere de şumullü bir mefhum olarak kabullenilmesi gerektiğini ve böylece on mislinden fazla mükâfatın, salih amellerin tümüne şamil olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

E) "Bir iyiliğe, on misli ve daha fazla sevapla karşılık verileceği" hakkındaki hadis-i şerif ve rivayetler:

٣١٥ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ (رضى الله عنهما) قَالَ: أُخْبِرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنِّي أَقُولُ: وَاللهِ لَأَصُومَنَّ النَّهَارَ ، وَ لَأَقُومَنَّ اللَّيْلَ مَا عِشْتُ . فَقُلْتُ لَهُ: قَدْ قُلْتُهُ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي ، قَالَ: « فَإِنَّكَ لَا تَسْتَطِيعُ ذٰلِكَ ، فَصُمْ وَأَفْطِرْ ، وَقُمْ وَنَمْ ، وَصُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا ، وَذٰلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ » قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ ، قَالَ: « فَصُمْ يَوْماً وَأَفْطِرْ يَوْمَيْنِ » قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ ، قَالَ: « فَصُمْ يَوْماً وَأَفْطِرْ يَوْماً ، فَذٰلِكَ صِيَامُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ أَفْضَلُ الصِّيَامِ » فَقُلْتُ إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « لَا أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ »

315 - **Abdullah ibni Amr ibni Âs** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlatmıştır: Benim: "Vallâhi, yaşadığım müddetçe gündüzleri oruç, geceleri kıyama devam edeceğim!" dediğim Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* e,haber verilince bunu bana sordu. Ben: "Anam-babam sana feda olsun! Ben böyle dedim." deyince, o:

"Sen asla buna güç bulamazsın, o halde bazen tut, bazen ye, bir miktar kalk, bir miktar uyu! Her ay üç gün oruç tut. Çünkü iyilik, on misliyledir, bu da tüm zamanın orucu gibidir." buyurdu.

Ben: "Bundan daha efdaline takat getiririm!" deyince, o: **"O zaman bir gün tut, iki gün ye!"** buyurdu. Bu sefer ben: "Ondan da üstününe gücüm yeter!" dediğimde: **O zaman bir gün tut, bir gün ye!**

Bu, Davud *(Aleyhisselâm)***ın orucudur ki bu, orucun en üstünüdür."** buyurdu. Ben: "Daha da iyisini yapabilirim!" deyince, Nebi *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bundan daha üstünü yoktur!"** buyurdu. *(Buhârî, Savm:55, No:1875, 1874, 2/697, Müslim, Sıyâm:35, No:1159, 2/812, Nesâî, Sıyâm:76, No:2391, 4/528, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:6773, 6777, 79, 2/615-617)*

٣١٦ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: [اِذَا تَحَدَّثَ عَبْدِى بِاَنْ يَعْمَلَ حَسَنَةً فَاَنَا اَكْتُبُهَا لَهُ حَسَنَةً مَالَمْ يَعْمَلْ . فَاِذَا عَمِلَهَا فَاَنَا اَكْتُبُهَا بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا . وَاِذَا تَحَدَّثَ بِاَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَاَنَا اَغْفِرُهَا لَهُ مَالَمْ يَعْمَلْهَا ، فَاِذَا عَمِلَهَا فَاَنَا اَكْتُبُهَا لَهُ بِمِثْلِهَا] وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «قَالَتِ الْمَلٰئِكَةُ: رَبِّ! ذَاكَ عَبْدُكَ يُرِيدُ اَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً (وَهُوَ اَبْصَرُ بِهِ) فَقَالَ: ارْقُبُوهُ ، فَاِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِمِثْلِهَا ، وَاِنْ تَرَكَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً اِنَّمَا تَرَكَهَا مِنْ جَرَّاىَ » وَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِذَا اَحْسَنَ اَحَدُكُمْ اِسْلَامَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا اِلٰى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ . وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ بِمِثْلِهَا حَتّٰى يَلْقَى اللهَ »

316 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Allah-u Azze ve Celle'nin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kulum, bir iyilik yapmaya niyetlenirse, yapmadığı sürece ben onu kendisine bir hasene yazarım. Yaparsa, onu on misliyle yazarım. Bir kötülük yapmaya niyetlenirse, yapmadığı müddetçe onu kendisi için bağışlarım, yaparsa onu, ona misliyle yazarım."

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Melekler derler ki: 'Ey Rabbim! Bu senin kulun kötülük yapmak istiyor.'** (Kulunu en iyi gören Mevlâ Tealâ) **buyurur ki: 'Onu gözleyin, o kötülüğü yaparsa, onu kendisi için misliyle yazın, bırakırsa kendisi için onu bir hasene olarak yazın. Çünkü onu benden sebep terketmiştir."**

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* buyurdu ki: **"Sizin biriniz, İslâm'ı güzel yaşarsa, yaptığı her iyilik, on mislinden yediyüz kata kadar yazılır. Yaptığı her kötülük de, Allah'a kavuşuncaya kadar, misliyle yazılır."** *(Müslim, İman:59, No:129, 1/117-118)*

٣١٧ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ ، فَذٰلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ» فَاَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ تَصْدِيقَ ذٰلِكَ فِى كِتَابِهِ: ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾ اَلْيَوْمُ بِعَشَرَةِ اَيَّامٍ.

317 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Her aydan üç gün oruç tutan** (var ya)**; işte bu, bütün senenin orucudur."** buyurdu. Allah-u Tealâ kitabında bunun tasdikini: (مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) **"Hasene getirene on misli vardır."** kavliyle indirmiş oldu. Buna göre bir gün, on güne denktir." *(Tirmizî, Savm:54, No:762, 3/135, Nesâî, Sıyâm:82, No:2408, 4/536, İbni Mâce, Sıyâm:29, No:1708, 1/545, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:21359, 8/68, İbni Ebî Hatim, No:8166, 5/1431)*

٣١٨ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ، وَقَوْلُهُ الْحَقُّ: اِذَا هَمَّ عَبْدِى بِحَسَنَةٍ فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً ، فَاِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا، وَاِذَا هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلاَ تَكْتُبُوهَا ، فَاِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا بِمِثْلِهَا ، فَاِنْ تَرَكَهَا وَرُبَّمَا قَالَ لَمْ يَعْمَلْ بِهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً ثُمَّ قَرَأَ ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾.

318 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i kudsî'de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kavli hak** (buyruğu doğru) **olan Allah-u Azze ve Celle şöyle buyurdu:**

'Kulum bir iyilik yapmak isterse, onu kendisi için bir hasene olarak yazın. Eğer yaparsa onu on misliyle kendisine yazın. Kötülük yapmak isterse yazmayın. Yaparsa misliyle yazın. Eğer onu bırakırsa, kendisi için bir hasene olarak onu yazın.'

Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **"Hasene getirene on misli vardır!"** ayet-i kerimesini okudu." *(Tirmizî, Tefsîr:7, No:3073, 5/265, Müslim, İman:59, No:131, 1/118, İbni Ebî Hatim, No:8172, 5/1433)*

٣١٩ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « خَصْلَتَانِ اَوْ خَلَّتَانِ لاَ يُحَافِظُ عَلَيْهِمَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ اِلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ ، هُمَا يَسِيرٌ ، وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ ، يُسَبِّحُ فِى دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ عَشْرًا وَيَحْمَدُ عَشْرًا ، وَ يُكَبِّرُ عَشْرًا ، فَذٰلِكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ ، وَاَلْفٌ وَخَمْسُ مِائَةٍ فِى الْمِيزَانِ ، وَيُكَبِّرُ اَرْبَعًا وَ ثَلاَثِينَ اِذَا اَخَذَ مَضْجَعَهُ ، وَيَحْمَدُ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ ، وَيُسَبِّحُ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ ، فَذٰلِكَ مِائَةٌ بِاللِّسَانِ وَاَلْفٌ فِى الْمِيزَانِ » فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَعْقِدُهَا بِيَدِهِ ، قَالُوا يَارَسُولَ اللهِ كَيْفَ هُمَا يَسِيرٌ وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ؟ قَالَ: « يَأْتِى اَحَدَكُمْ –يَعْنِى الشَّيْطَانُ– فِي مَنَامِهِ فَيُنَوِّمُهُ قَبْلَ اَنْ يَقُولَهُ ، وَيَأْتِيهِ فِى صَلاَتِهِ فَيُذَكِّرُهُ حَاجَةً قَبْلَ اَنْ يَقُولَهَا »

319 - **Abdullah ibni Amr** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"İki haslet vardır ki, hangi Müslüman kul bunlara devam ederse mutlaka cennete girer, bunlar çok kolaydır, fakat bunları yapan çok azdır. Her namazın peşinde; on kere tesbih eder, on kere hamdeder, on kere de tekbir getirir.**

(Bunu, günde beş kere söyleyeceğinden) **bu, dille yüzelli, Mîzan'da ise binbeşyüz eder. Yatağın**(daki yerin)**i aldığında, otuzdört kere tekbir, otuzüç kere hamd, otuzüç kere de tesbih eder ki bu da, lisanla yüz, Mîzan'da bindir."**

Râvî şöyle demiştir: "Andolsun ki ben, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, bunları eliyle saydığını gördüm." Onlar (Ashab-ı kirâm): "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar bu kadar kolay olduğu halde, nasıl oluyor da amel edeni az oluyor?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* :

"(Şeytan) **sizin birinize uyuyacağı zaman gelir, bunları söylemeden evvel onu uyutur. Namazın**(ın sonun)**da da ona gelir, bunları söylemeden bir işini hatırlatır** (da bunları söylemeyi unutturur)." *(Ebû Davud, Edep:109, No:5065, 2/736-737, Tirmizî, De'avât:25, No:3410, 5/478, Nesâî, Sehv:91, No:1347, 3/83, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:29255, 6/133)* buyurmuştur.

٣٢٠ – عَنْ خُرَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَلْاَعْمَالُ سِتَّةٌ ، وَالنَّاسُ اَرْبَعَةٌ فَمَوْجِبَتَانِ ، وَمِثْلٌ بِمِثْلٍ ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا ، وَالْحَسَنَةُ بِسَبْعمائَةٍ. فَاَمَّا الْمُوجِبَتَانِ مَنْ مَاتَ لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً دَخَلَ الْجَنَّةَ ، وَمَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً دَخَلَ النَّارَ. وَاَمَّا مِثْلٌ بِمِثْلٍ فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ حَتّٰى يَشْعُرَهَا قَلْبُهُ وَيَعْلَمَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ ذٰلِكَ مِنْهُ كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً ، وَمَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً كُتِبَتْ عَلَيْهِ سَيِّئَةً ، وَمَنْ عَمِلَ حَسَنَةً كُتِبَتْ لَهُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا ، وَمَنْ اَنْفَقَ نَفَقَةً فِى سَبِيلِ اللهِ فَحَسَنَةٌ بِسَبْعمائَةٍ ، وَالنَّاسُ اَرْبَعَةٌ؛ مُوَسَّعٌ عَلَيْهِ فِى الدُّنْيَا مَقْتُورٌ عَلَيْهِ فِى الْآخِرَةِ ، وَمُوَسَّعٌ عَلَيْهِ فِى الْآخِرَةِ مَقْتُورٌ عَلَيْهِ فِى الدُّنْيَا ، وَمُوَسَّعٌ عَلَيْهِ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَمَقْتُورٌ عَلَيْهِ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ »

320 - **Hureym ibni Fâtik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Ameller altı** (kısım)**dır, insanlar da dört** (çeşit)**tir. İkisi mûcib** (kesinkes karşılık gerektirici), (ikisi de) **birebir** (kazandırıcıdır), **on misliyle mukabele edilen bir hasene, yediyüze denk bir hasene** (olmak üzere, altı türlü amel vardır).

İki mûcib(e gelince): **Allah'a birşey ortak koşmadan ölen, cennete girdi, Allah'a birşey ortak koşarak ölen de ateşe girdi.**

Birebir olan (iki amele gelince): **Bir iyilik yapmak isteyip, kalbi onu idrak eder, Allah-u Tealâ da, bunu** (iyilik yapma isteğini) **kendisinden bilirse, ona bir hasene yazılır. Bir kötülük yapana da bir seyyie yazılır.**

Bir iyilik yapana on misli yazılır, Allah yolunda bir harcama yapan (kişinin bu ameli de) **yediyüzle karşılanan bir hasenedir.**

İnsanlar dörttür: Dünyada kendisine geniş imkân verilip, ahirette daraltılan, ahireti geniş kılınıp dünyası daraltılan, dünya ve ahireti geniş kılınan, bir de dünya ve ahireti kendisine dar edilendir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:19061, 19057, 7/31, 30, Hâkim, el-Müstedrek, Cihad:67, No:2442, 2/96, 97, Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, Cihad, No:4269, 4/32)*

٣٢١ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ حَسَنَةَ ابْنِ آدَمَ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا اِلىٰ سَبْعِمائَةِ ضِعْفٍ ، اِلاَّ الصَّوْمَ ، وَالصَّوْمُ لِى وَاَنَا اَجْزِى بِهِ »

321 - **Abdullah ibni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz Allah-u Azze ve Celle, âdemoğlunun iyi bir amelini on misliyle, yediyüz kata kadar** (mükâfatlanmış) **kıldı. Oruç müstesna!** (Çünkü onun hakkında) **'Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben veririm!' buyurmuştur."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:4256, 2/155, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/406)*

٣٢٢ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! عَلِّمْنِى عَمَلاً يُقَرِّبُنِى اِلَى الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُنِى مِنَ النَّارِ . قَالَ: « اِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاعْمَلْ حَسَنَةً ، فَاِنَّهَا عَشْرُ اَمْثَالِهَا »قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! <لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ> مِنَ الْحَسَنَاتِ؟ قَالَ: « هِىَ اَحْسَنُ الْحَسَنَاتِ »

322 - **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere ben: 'Ya Resulellah! Beni cennete yaklaştıracak ve beni ateşten uzaklaştıracak bir amel bana öğretir misin?' dediğimde, o: "(Beşeriyet muktezası) **bir günah işlediğinde,** (peşine) **bir de güzel amel yap! Çünkü o, on mislidir."** buyurdu.

O zaman ben: 'Ya Resulellah! -Lâilâhe illâllah-, hasenâttan mıdır?' diye sorduğumda o: **"O, hasenâtın en güzelidir!"** buyurdu." *(Taberî, Câmi'u'l-beyân, No:14297, 5/418, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/404, İbni Ebî Hatim, No:8164, 5/1431)*

٣٢٣ – عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَحْضُرُ الْجُمُعَةَ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ: رَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو فِيهَا فَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِدُعَاءٍ فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللهَ فَاِنْ شَاءَ اَعْطَاهُ وَاِنْ شَاءَ مَنَعَهُ ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِاِنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ اَحَداً، فَهِىَ كَفَّارَةٌ لَهُ اِلَى الْجُمُعَةِ الَّتِى تَلِيهَا، وَزِيَادَةُ ثَلاَثَةِ اَيَّامٍ ، وَذٰلِكَ لاَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾.

323 - **Amr ibni Şuayb'ın**, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Cumaya üç kişi hazır olur: Bir adam onda bulunup konuşursa, cumadan nasibi odur** (konuştuğu için cumadan nasibi yoktur). **Diğer biri, ona hazır olup dua yaparsa, o kişi, Allah'a duada bulunmuş bir adamdır ki, dilerse Allah ona verir, isterse vermez.**

Bir adam da sukût ve sekînetle ona hazır olup, bir Müslümanın boynunu çiğnemez, kimseye de eziyet etmezse, o cuma, kendisi için bir dahaki cumaya ve üç gün fazlasına kadar keffarettir. Çünkü Allah-u Tealâ: 'Hasene getirene on misli vardır.' buyurmaktadır." *(İbni Ebî Hatim, No:8167, 5/1432, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:11768, 4/162, No:6713, 2/601, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:3459, 3/298, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:4/405-406)*

٣٢٤ – عَنْ اَبِى عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « مَنْ عَادَ مَرِيضاً اَوْ اَمَاطَ اَذًى عَنْ طَرِيقٍ فَحَسَنَتُهُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا »

324 - **Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrâh** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kim bir hasta ziyaret eder, yahut yoldan bir eziyeti giderirse,** (onun) **bu** (ameli), **on misliyle karşılanacak bir hasenedir."** *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, No:10838, 2/444)*

٣٢٥ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةٌ ، فَاِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ بِعَشْرِ اَمْثَالِهَا اِلٰى سَبْعِمائَةٍ وَسَبْعِ اَمْثَالِهَا »

325 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, ona bir hasene yazılır. Yaparsa onun için, on misliden yediyüze ve yedi misline** (dörtbindokuzyüze) **kadar yazılır."** *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/407)*

٣٢٦ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ اللهَ لَيُعْطِى بِالْحَسَنَةِ الْوَاحِدَةِ اَلْفَ اَلْفِ حَسَنَةٍ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾.

326 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen diğer bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allah-u Tealâ, bir haseneye karşılık, bir milyon hasene verir."** buyurmuş, sonra: **"Hasene getirene on misli vardır!"** ayet-i kerimesini okumuştur. *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/407)*

٣٢٧ – عَنْ اَبِى عُثْمَانَ (رضى الله عنه) قَالَ: اِنَّ اَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ فِى سَفَرٍ فَلَمَّا نَزَلُوا وُضِعَتِ السُّفْرَةُ بَعَثُوا اِلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّى فَقَالَ: اِنِّى صَائِمٌ فَلَمَّا كَادُوا اَنْ يَفْرُغُوا جَاءَ فَجَعَلَ يَأْكُلُ فَنَظَرَ الْقَوْمُ اِلٰى رَسُوْلِهِمْ فَقَالَ: مَا تَنْظُرُوْنَ اِلَىَّ قَدْ وَاللهِ اَخْبَرَنِى اَنَّهُ صَائِمٌ ، فَقَالَ اَبُو

هُرَيْرَةَ: صَدَقَ! سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: « مَنْ صَامَ ثَلاَثَةَ اَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ فَقَدْ صَامَ الشَّهْرَ كُلَّهُ وَقَدْ صُمْتُ ثَلاَثَةَ اَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَاِنِّى الشَّهْرَ كُلَّهُ صَائِمٌ وَوَجَدْتُ تَصْدِيقَ ذٰلِكَ فِى كِتَابِ اللهِ جَلَّ وَعَلاَ: ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾ فَاَنَا صَائِمٌ فِى تَضْعِيفِ اللهِ وَمُفْطِرٌ فِى تَخْفِيفِهِ »

327 - **Ebû Osman** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Ebû Hureyre** yolculuktayken, bir yere konduklarında sofra kuruldu, **Ebû Hureyre**'ye (kendisini yemeğe davet için) elçi gönderdiklerinde o, namaz kılıyordu. (Namazdan sonra) elçiye: "Ben oruçluyum!" dedi.

Tam onlar yemeği bitirecekken **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)* geldi ve yemeye başladı. İnsanlar, **Ebû Hureyre**'ye gönderdikleri adama (yan yan) bakmaya başladıklarında:

"Bana ne bakıyorsunuz? Vallâhi bana oruçlu olduğunu söylemişti!" deyince, **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*: "Doğru söyledi! Ben, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Her aydan üç gün tutan, ayın tümünü tutmuş olur."** buyurduğunu işittim. Ben her aydan üç gün tuttum, dolayısıyla bütün ay oruçluyum. Bunun tasdikini Allah-u Tealâ'nın kitabında:

"Haseneyle gelene on misli vardır!" şeklinde buldum. Dolayısıyla ben, Allah-u Tealâ'nın katlamasında oruçluyum, hafifletmesinde oruçsuzum!" dedi. *(Sahîh-u İbni Hibbân, No:3651, 5/266, Ebû Davud, et-Tayâlisî, No:2393, Sh:315, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:10668, 3/593, Beyhakî, Şu'abu'l-imân, No:3574, 3/290, es-Sünenü'l-kübrâ, No:8437, 4/484)*

٣٢٨ – عَنْ اَبِى اَيُّوبَ الْاَنْصَارِىِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ اَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ »

328 - **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim Ramazan'ı tutup, Şevvâl'den altıyı ona tabi kılarsa** (altı gün oruç tutarsa, bu), **tüm zamanın orucu gibi olur."** *(Müslim, Sıyâm:39, No:1164, 2/822, Ebû Davud, Sıyâm:58, No:2433, 1/740, İbni Mâce, Sıyâm:33, No:1716, 1/547, Tirmizî, Savm:53, No:759, 3/132, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Sıyam:110, No:2862, 2/163)*

٣٢٩–عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) مَوْلٰى رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « صِيَامُ شَهْرٍ بِعَشَرَةِ اَشْهُرٍ، وَسِتَّةِ اَيَّامٍ بَعْدَهُ بِشَهْرَيْنِ فَذٰلِكَ تَمَامُ السَّنَةِ يَعْنِى رَمَضَانَ وَسِتَّةَ اَيَّامٍ بَعْدَهُ »

329 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in azatlısı **Sevbân** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Ramazan ve peşindeki altı gün orucu hakkında şöyle buyurmuştur: **"Bir ayın orucu on aya denktir. Sonrasındaki altı gün de, iki aya mukabil olup, bu, senenin tamamıdır."** *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:8433, 4/483, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/408)*

Ayet: 160

٣٣٠ – عَنْ ثَوْبَانَ (رضى الله عنه) مَوْلٰى رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ صَامَ سِتَّةَ اَيَّامٍ بَعْدَ الْفِطْرِ كَانَ تَمَامَ السَّنَةِ: ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾ .

330 - Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in azatlısı **Sevbân** *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **"Ramazan bayramından sonra altı gün oruç tutan**(ın bu orucu), **senenin tamamı olur. Bir hasene yapana on misli vardır!"** *(İbni Mâce, Sıyâm:33, No:1715, 1/547)*

٣٣١ – عَنْ اَبِى سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: كَانَتْ اَوَّلُ خُطْبَةٍ ، خَطَبَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ اَنَّهُ قَامَ فِيهِمْ فَحَمِدَ اللهَ وَاَثْنٰى عَلَيْهِ بِمَا هُوَ اَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ: « اَمَّا بَعْدُ ! اَيُّهَا النَّاسُ! فَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ، تَعْلَمُنَّ وَاللهِ لَيُصْعَقَنَّ اَحَدُكُمْ ثُمَّ لَيَدَعَنَّ غَنَمَهُ لَيْسَ لَهَا رَاعٍ ثُمَّ لَيَقُولَنَّ لَهُ رَبُّهُ لَيْسَ لَهُ تَرْجُمَانٌ وَلَاحَاجِبٌ يَحْجُبُهُ دُونَهُ: اَلَمْ يَأْتِكَ رَسُولِى فَبَلَّغَكَ ، وَاٰتَيْتُكَ مَالاً ، وَاَفْضَلْتُ عَلَيْكَ ، فَمَا قَدَّمْتَ لِنَفْسِكَ فَلَيَنْظُرَنَّ يَمِيناً وَشِمَالاً فَلَا يَرٰى شَيْئاً ، ثُمَّ لَيَنْظُرَنَّ قُدَّامَهُ فَلَا يَرٰى غَيْرَ جَهَنَّمَ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ اَنْ يَقِىَ وَجْهَهُ مِنَ النَّارِ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعَلْ ، وَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ فَاِنَّ بِهَا تُجْزَى الْحَسَنَةُ عَشْرَ اَمْثَالِهَا اِلٰى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ »

ثُمَّ خَطَبَ رَسُولُ اللهِ مَرَّةً اُخْرٰى فَقَالَ: « اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ اَحْمَدُهُ وَاَسْتَعِينُهُ نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ اَنْفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِىَ لَهُ وَاَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. اِنَّ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَيَّنَهُ اللهُ فِى قَلْبِهِ وَاَدْخَلَهُ فِى الْاِسْلَامِ بَعْدَ الْكُفْرِ وَاخْتَارَهُ عَلٰى مَا سِوَاهُ مِنْ اَحَادِيثِ النَّاسِ اِنَّهُ اَحْسَنُ الْحَدِيثِ وَاَبْلَغُهُ. اَحِبُّوا مَنْ اَحَبَّ اللهَ ، اَحِبُّوا اللهَ مِنْ كُلِّ قُلُوبِكُمْ وَلَا تَمَلُّوا كَلَامَ اللهِ تَعَالٰى وَذِكْرَهُ وَلَا تَقْسُ عَنْهُ قُلُوبُكُمْ فَاِنَّهُ مِنْ كُلِّ يَخْتَارُ اللهُ وَيَصْطَفِى فَقَدْ سَمَّاهُ خِيَرَتَهُ مِنَ الْاَعْمَالِ وَمُصْطَفَاهُ مِنَ الْعِبَادِ ، وَالصَّالِحَ مِنَ الْحَدِيثِ ، وَمِنْ كُلِّ مَا اٰتَى النَّاسُ مِنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ ، فَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَاتَّقُوهُ حَقَّ تُقَاتِهِ ، وَاصْدُقُوا اللهَ صَالِحَ مَا تَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ وَتَحَابُّوا بِرُوحِ اللهِ بَيْنَكُمْ. اِنَّ اللهَ يَغْضَبُ اَنْ يُنْكَثَ عَهْدُهُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ »

331 - **Ebû Seleme ibni Abdirrahman ibni Avf** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in Medine'de îrâd ettiği ilk hutbe, sahabe içinde ayağa kalkıp, Allah-u Tealâ'ya hamd ve hakettiği şekilde senâda bulunduktan sonra, şöyle buyurması olmuştur:

"Bundan sonra! Ey insanlar! Nefisleriniz için (salih amelleri) önden gönderin. (Neticenin ne olacağını) muhakkak bileceksiniz! Vallâhi sizin biriniz şiddetli bir haykırışla bayılacak, sonra koyununu çobansız bırakacak, daha sonra Rabbi ona, tercümansız ve ona mani olacak bir aracı olmaksızın:

'Resulüm sana gelip tebliğ etmedi mi? Sana mal verip lütuflarda bulunmadım mı? Peki sen nefsin için ne takdim ettin?' buyuracak. O zaman o, sağa sola bakacak bir şey göremeyecek. Daha sonra önüne baktığında, cehennemden başka bir şey göremeyecek.

Artık kim, yarım hurma (sadaka vermek) **ile de olsa, yüzünü ateşten korumaya güç buluyorsa, bunu yapsın! Bulamayan,** (fakire karşı) **tatlı bir sözle** (iyilikte bulunsun)**! Çünkü bu sebeple bir hasene, on misliyle yediyüz kata kadar cezalandırılır. Selâm, Allah'ın rahmet ve bereketleri, size ve Allah'ın Resulü üzerine olsun!"**

Sonra diğer bir hutbe okuyarak şöyle buyurdu: **"Şüphesiz hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamdeder ve kendisinden yardım dilerim. Nefislerimizin şerlerinden ve amellerimizin kötülerinden Allah'a sığınırız!**

Allah kimi hidayet ederse, artık onu saptıracak kimse yoktur, kimi de saptırırsa, onu da hidayet edici olamaz! Şahitlik ederim ki; Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, O tektir ve hiçbir ortağı yoktur!

Şüphesiz haberlerin en güzeli, Allah'ın kitabıdır. Allah, kimi küfürden sonra İslâm'a kavuşturup, kitabını kalbinde süsler de bu sebeple o kişi, onu (Kur'an-ı Kerim'i)**, insanların diğer haberleri üzerine tercih ederse, o kul muhakkak felâha kavuşmuştur.**

Şüphesiz o (Kur'an-ı Kerîm)**, haberlerin en güzeli ve en belâğatlısıdır. Allah'ın sevdiğini sevin, Allah'ı tüm kalbinizle sevin, Allah'ın kelâmından ve zikrinden yorulmayın ve ondan kalpleriniz katılaşmasın!**

Zira Allah'ın, her yarattığı şeyden, seçtikleri ve tercih ettikleri vardır ki, Allah onlara, 'Amellerin en hayırlısı, kulların en seçkini ve haberlerin en iyisi' diye isim vermiştir. İnsanlara verilen şeylerin her birinden, helâl ve haram olanı vardır.

Artık Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! O'ndan hakkıyla sakının! Ağızlarınızla söylediğiniz iyi şeylerde, Allah'a karşı sadık olun (verdiğiniz sözleri tutun)**! Allah'ın, aranıza koyduğu rahmetiyle birbirinizi sevin! Şüphesiz Allah, ahdinin bozulmasına kızar.**

Selâm, Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun!" *(Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 2/524-525, İbni Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, 2/109-110, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/408-409)*

٣٣٢ – عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاتْلُوهُ ، فَإِنَّكُمْ تُؤْجَرُونَ بِهِ بِكُلِّ

Ayet: 160

حَرْفٍ مِنْهُ حَسَنَةً ، اَمَا اِنِّى لاَ اَقُولُ: الٓمٓ حَسَنَةٌ، وَلٰكِنْ اَقُولُ: اَلِفٌ وَلاَمٌ وَمِيمٌ ثَلاَثُونَ حَسَنَةً ، ذٰلِكَ بِاَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ﴾ »

332 - **İbni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: **"Kur'an'ı öğrenin ve onu okuyun! Çünkü siz, onun her harfine karşılık bir haseneyle ecirlendirileceksiniz. Dikkat! Ben, 'Elif, lâm, mîm bir hasenedir' demiyorum.**

Velâkin 'Elif, lâm, mîm otuz hasenedir'. Çünkü Allah-u Tealâ: 'Bir haseneyle gelene on misli vardır!' buyuruyor." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:8648, 9/130, Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an:1, No:3190, 2/887, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 4/407)*

F) "Ruhu'l-beyân" tefsirinde şöyle buyrulmuştur:

Şunu bil ki; bir iyiliğe karşı vaadedilen on hasene, söz verilen kat kat müjdenin en azıdır.

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« نِكُو كَارِى اَزْ مَرْدُمِ نِيكْ رَاىْ * يَكِى رَابَه دَهْ مِى نِوِيسَدْ خُدَاىْ
تُو نِيزْ اَىْ عَجَبْ هَرْ كِه رَايَكْ هُنَرْ * بَبِينِى زِ دَهْ عَيْبَشْ اَنْدَرْ گُذَرْ »

"Allah-u Tealâ, temiz insanların,
İyi işlerini birken on yazar.
Sen de oğlum! Kimde hüner görürsen,
On tane aybını görmezlikten gel!" *(Bostan, No:3303, 3304)*

Sevabın katlanmasının hikmeti, ahirette kulun hasımları, ibadetlerini bölüşmek için başına toplandıklarında, bir hasenesi onlara verilip, dokuzu kendisine kalarak iflas etmesini önlemektir. Çünkü kul hakları, hasenelerin aslından değil, taz'îf (katlanan hasene) lerden ödenir. Çünkü bir hasenenin karşılığı olarak verilen bir sevap, bire bir olarak Allah-u Tealâ'nın adaletidir. Katlama ise Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremidir.

Bundan dolayı haberde:

٣٣٣ – « فَالْوَيْلُ لِمَنْ غَلَبَتْ اٰحَادُهُ اَعْشَارَهُ »

333 - **"Birleri, onlarını geçenlere yazıklar olsun!"** *(Fahrurrâzî, Mefâtîhu'l-ğayb:14/9, Kurtubî, Tefsîr, 7/149, Mâverdî, en-Nüket'ü ve'l-uyûn, 2/193, İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-beyan:3/127)* buyrulmuştur ki, bundan kasıt; bire bir yazılan günahları, bire on yazılan sevaplarını geçen kişinin bedbahtlığını beyandır.

Tefsirlerde bu eser, hadis-i şerif olarak zikredilmiş olup, tahkikçilerin işaretine ve **Kazî Iyâz** *(Rahimehullah)* ın sarih beyanına, **Suyûtî** *(Rahimehullah)* ın da ondan nakline göre bu haber; **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* dan hadis-i kudsî olarak nakledilen şu rivayetin son cümlesinden manen alınmıştır:

٣٣٤ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ ، فِيمَا يَرْوِى عَنْ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ: قَالَ: «اِنَّ اللهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ . ثُمَّ بَيَّنَ ذٰلِكَ . فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ

فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً ، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَىٰ سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ إِلَىٰ أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ . وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً ، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا ، كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً . وَمَحَاهَا اللهُ . وَلَا يَهْلِكُ عَلَى اللهِ إِلَّا هَالِكٌ »

334 - **"Şüphesiz Allah, hasenât ve seyyiâtı**(n nelerden ibaret olduğunu ezelde takdir edip) **yazdı, sonra da bunları açıkladı. Artık her kim, bir hasene yapmak ister de yapamazsa, Allah onu, kendi katında kâmil bir hasene olarak yazar. İsteyip de yaparsa, Allah onu, katında on haseneden yediyüz kata ve daha birçok katlara kadar yazar.**

Bir kötülük yapmak isteyip yapmazsa, Allah onu, nezdinde tam bir hasene olarak kaydeder, azmedip de yaparsa, Allah onu, bir seyyie olarak yazar, ya da Allah onu siler.

Artık (bu kadar genişlikten mahrum olup, faziletleri kaçırdığı ve günahları çoğaltarak, sevaplarına galip kıldığı için) **Allah'a karşı, hâlik** (helâk olmayı hak eden mahrum kimse)**den başkası helâk olmaz."** *(Müslim, İman:59, No:131/207, 208, 1/118, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:2519, 1/598, Buhârî, Rikak:31, No:6126, 5/2380-81, Aynî, Umdetu'l-karî, No:78, 23/79, Kazî Iyâz, İkmâlü'l-mu'lim:1/427, Suyûtî, ed-Dîbâc, No:336-337, 1/252)*

« كُنُوْنْ بِرْ كَفِ دَسْتْ نِه هَرْ چِه هَسْتْ * كِه فَرْدَا بَدَنْدَانْ گَزِى پُشْتِ دَسْتْ »

"Bu gün faydadan ne varsa avucuna doldur,
Yoksa yarın dişlerinle elinin arkasını ısırırsın!"

"Es'iletü'l-hıkem"de zikredildiğine göre; bazen bir amel terkedilmeyip, rağbetle işlenilsin diye, Şâri', ona öyle bir sevap tertip eder ki, o sevap, kendisinden daha faziletli olan müekked bir amelde bulunmayabilir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٣٥ – عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ صَلَّى الضُّحَىٰ ثِنْتَىْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللهُ لَهُ قَصْراً مِنْ ذَهَبٍ فِي الْجَنَّةِ »

335 - **"Oniki rekat kuşluk namazı kılana, Allah, cennette altından bir köşk bina eder."** *(Tirmizî, Salât:346, No:473, 2/337)* hadis-i şerifi, bu kabildendir. Halbuki öğlenin müekked sünneti, kuşluk namazından daha efdaldir.

Yine böylece **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٣٦ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَنْ صَلَّىٰ بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيمَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عُدِلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَىْ عَشْرَةَ سَنَةً »

336 - **"Her kim akşamdan sonra altı rekat** (evvâbîn namazı) **kılar ve arasında kötü söz konuşmazsa, o namaz, o kişi için oniki senelik ibadete denk olur."** *(Tirmizî, Salât:321, No:435, 2/299, İbni Mâce, İkâmetü's-Salât:113, No:1167, 1/369)* hadis-i şerifi, buna misal teşkil eder. Halbuki akşamın sünneti, bu namazdan üstündür.

İnsanlar bu gibi ameller hususunda gafil oldukları için, kendilerine bu kadar fazla sevap vaadedilmiştir. Bu gibi rivayetler, haber ve eserlerde çoktur. Dolayısıyla sevabı belirtilen gayr-i müekked nafileler, ecri tayin edilmemiş de olsa, müekked sünnetlerden üstün olamaz.

Ehli ilim ittifak etmiştir ki; amelde veya hükümde hiçbir vacip, müekked veya gayr-i müekked hiçbir sünnet, ecir ve fazilet bakımından bir farz derecesine ulaşamaz. Hiçbir nafile hüküm de, ecri belirlenmemiş olan müekked sünnet mertebesine bile ulaşamaz.

Çünkü sünnetler, farzların noksanlıklarını tamamlamak için, gayr-i müekked sünnetler de müekked sünnetlerin eksikliklerini itmam için meşru edilmişlerdir. Dolayısıyla hiçbir nafile, kazası vacip olan bir farzın yerine geçemez. Hiçbir farzın kazası da nafilelerle sakıt olmaz.

Nitekim avamdan farzları terkedip, akşamdan sonraki namaz gibi çok sevap varid olan nafilelere rağbet eden bazı kimseler, bu nafileler sebebiyle farzların sakıt olduğunu ve onların kaza yerine geçeceğini sanmaktadırlar ki bu, şeriat nezdinde kabul görmüş bir görüş değildir.

Amellerin ve zikirlerin ecirlerinin tertibi, vahiy ve ilhama dayalı olup, aklî tahminlerin burada bir tesiri olamaz.

İKİNCİSİ: (وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلاَ يُجْزىٰ اِلاَّ مِثْلَهَا) **"Her kim de kötü bir işle gelirse o, onun mislinden başkasıyla cezalandırılmaz."** cümle-i celilesi hakkında önemli birtakım malumat mevcuttur:

1- Bu cümle-i celile, Allah-u Tealâ'nın, kimse hakkında kötülüğün cezasını kat kat vermeyeceğini açıkça ifade ederek, ilâhî adâleti ortaya koymaktadır ki, bu yüzden, bir önceki cümledeki üslûp üzere getirilmeyip, önemine binaen hasr ifadesi kullanılarak: **"Ancak misliyle cezalandırılır!"** buyrulmuştur.

2- **"Seyyie"** kelimesi, lügat itibarıyla; kendi kötü olan, insanlara kötü gelen çirkin şeyleri ifade etmektedir. Şeriat dilinde ise; kendisiyle Allah-u Tealâ'ya isyanda bulunulan ve kıyamet günü amel defterinde gördüğü zaman sahibini üzecek olan kötü hasletlerdir. Nitekim:

(... وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَداً بَعِيداً ...(٣٠)) **"...Kötülükten işlediği** (ne gelince)**; ister ki, onunla kendisi arasında uzun bir mesafe bulunaydı..."** *(Âl-i İmrân Sûresi:30'dan)* kavl-i şerifi, bu hakikate işaret etmektedir.

3- Cümle-i celilede geçen: **"Seyyie"** tabirinden ne kastedildiği hakkında, **"Hasene"** tabirinde olduğu gibi, iki görüş vardır:

A) İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiğine göre; **"Seyyie"**den maksat; şirktir. "Küfür" ve "İşrâk (şirk koşma) kelimesi" gibi buna benzer manalar;

Abdullah ibni Mesûd, Enes ibni Mâlik, Ebû Vâil, Saîd ibni Cübeyr, Hasen, Atâ, Ebû Salih, Muhammed ibni Kâ'bi'l-Kurazî, Neha'î, Dahhâk, Zührî, İkrime, Zeyd ibni Eslem, Katâde, Şakîk, Mücahid ve **Kasım ibni Ebî Bezze** *(Radıyallahu Anhum)* hazaratından nakledilmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, No:8171, 5/1432, Taberî, No:14278-14295, 5/416-418, Zâdü'l-mesîr)*

٣٣٧ – عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ﴿ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ ﴾ قَالَ: « هِيَ كَلِمَةُ الْاِشْرَاكِ »

337 - **Ukbe ibni Âmir** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu ayet-i kerimedeki seyyie hakkında: **"O, işrâk kelimesi** (şirk koşma inancı ve bu inancı ifade eden sözlerden ibaret)**dir."** *(İbni Ebî Hâtim, No:8170, 5/1432)* buyurmuştur."

B) Cumhûr-u müfessirîne göre bu tabir, Allah-u Tealâ'ya isyandan ibaret olan bütün kötülükler ve günahlar hakkında umûmîdir ki, geride de belirttiğimiz gibi tercihe şâyân olan görüş budur.

4- Cümle-i celiledeki: **"Ancak misliyle cezalandırılır"** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

A) Bu ifade-i celile, "Eğer cezalandırılacaksa" kaydıyla mukayyeddir. Zira **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i kudsîde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Allah-u Tealâ'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

٣٣٨ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا وَاَزِيدُ . وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ ، فَجَزَائُهُ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا اَوْ اَغْفِرُ . وَمَنْ تَقَرَّبَ مِنِّى شِبْراً ، تَقَرَّبْتُ مِنْهُ ذِرَاعاً ، وَمَنْ تَقَرَّبَ مِنِّى ذِرَاعاً تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعاً . وَمَنْ اَتَانِى يَمْشِى ، اَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً . وَمَنْ لَقِيَنِى بِقُرَابِ الْاَرْضِ خَطِيئَةً لَا يُشْرِكُ بِى شَيْئاً لَقِيتُهُ بِمِثْلِهَا مَغْفِرَةً »

338 - **"Hasene yapana on misli vardır ve ben** (dilediğime kat kat) **artırırım. Kötülük yapan**(a gelince), **onun cezası, misli bir kötülüktür, ya da ben bağışlarım.**

Bana bir karış yanaşana ben bir arşın yanaşırım, bana bir arşın yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım, bana yürüyerek gelene, ben koşarak varırım, bana şirk koşmadıkça, yer dolusu hatayla bana geleni, onun misli bir mağfiretle karşılarım." *(Müslim, Zikir:6, No:2687, 4/2068, Tefsîr-u Mücahid:1/228, İbni Ebî Hâtim, No:8173, 5/1433, Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/146)*

Bu meâlde mevcut olan birçok hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere; kötülüğe misliyle mukabelede bulunmak, Allah-u Tealâ üzerine vacip olmayıp, meşîet-i İlâhiyye'sine bağlıdır.

Nitekim bu makamda; **Bika'î, Mazharî** ve **Sâvî** *(Rahimehumullah)*gibi bazı müfessirler şu izahta bulunmuşlardır: "Bir kötülüğü yapanın, misliyle ceza-

landırılması; tevbesiz ölmesi ve Allah-u Tealâ tarafından cezalandırılmasının kararlaştırılmasına bağlıdır. Aksi takdirde onun işi Rabbine ısmarlanmıştır, isterse azap eder, dilerse de affeder.

Zaten tevbekâr olarak ölenin hiçbir seyyiesi yok demektir. Çünkü o, Allah-u Tealâ'nın sevgililerindendir ki, sevgilinin seyyiesi söz konusu olmaz. Nitekim Allah-u Tealâ:

(... انَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ ... (٢٢٢)) **"Şüphesiz Allah, çokça tevbe edenleri sever!"** *(Bakara Sûresi:222'den)* buyurmaktadır.

Abdullah ibni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)*dan nakledilen bir hadis-i şerifte de, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٣٩ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ»

339 - **"Günahından tevbe eden, hiç günahı yok gibidir!"** *(İbni Mâce, Zühd:30, No:4250, 2/1419-1420)* buyurmuştur.

Mazharî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu hadis-i şerifin başında zikredildiği üzere; af ve mağfiret ümidi mevcut olduğundan, bu ayet-i kerimenin zahirine bakılarak, "Günah işleyenin, mutlaka misliyle cezalandırılacağı" hükmüne varılamayacağı gibi, bu hadis-i şerifin sonuna bakılarak da, "Şirk dışındaki bütün günahların mutlaka bağışlanacağı" hükmü çıkarılamaz.

Çünkü bu ve benzeri ayet-i celilelerde, kötülüğün misliyle cezalandırılacağı va'îdi mevcut olduğundan, mağfiret vaadleri, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle mukayyeddir ki buna göre mana: **"Bana şirk koşmadıkça, yer dolusu hatayla bana geleni,** dilersem, **onun misli bir mağfiretle karşılarım."** şeklinde anlaşılmalıdır.

5- **İmam-ı Mukatil** ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehumellah)*ın beyanlarına göre bu cümle-i celile ile ilgili iki suâl vardır:

A) "Bir anlık gâvurluk, nasıl oluyor da ebedî azap gerektiyor? Bu, son derece katı bir ceza değil midir?" sorusuna iki türlü cevap verilir:

1- Cehennemde ebedî kalmak, şirk ve kâfirliğe, misliyle ceza vermek kabilindendir. Çünkü şirk, günahların en büyüğü olduğu gibi, ateşte ebedî azap olmak da cezaların en büyüğüdür. Bu yüzden:

(جَزَآءً وِفَاقًا (٢٦)) **"Tam uygun ceza!"** *(Nebe' Sûresi:26)* ayet-i kerimesinde buyrulduğu üzere; ceza, amele tamamen muvafık düşmüştür. *(Tefsîr-u Mukatil, Kurtubî)*

2- Kâfir, ebedî yaşasaydı, sonsuza kadar bu inanç üzere kalacağı azmi üzereydi. Bu azim ve kararlılık müebbet olduğundan, ebedî azapla cezalandırılmıştır. Günahkâr Müslümanın durumu buna benzemez. Çünkü o, o günahtan rahatsız olup vazgeçme azmi üzere bulunduğundan, cezası da devamlı olmayıp, süreli olmuştur. *(Tefsîr-i Kebîr, Âlûsî)*

İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)* da bu cevabı tasvip etmiştir.

Bu böyledir, çünkü kâfirlik, hakkın emrini inkâra kalkışmaktır ki, bir an bile hakkı inkâr, ebedî yalancılıktır. Bir kâfirin, bir saniyelik küfrü bile ebedî bir seyyiedir. Diğer bir tabirle herhangi bir ilâhî emri inkâr, Allah-u Tealâ'nın rahmetinden ebediyyen bir kopukluktur. Elbetteki ebedî seyyienin ve ebedî inkıtaın cezası müebbet azap olacaktır.

Sonsuz rahmete ulaşmak için sınırlı bir müddet zarfında bahşedilen bir fırsat ve vesileyi tümüyle inkâr etmenin, o rahmetten ebediyyen mahrum kalma anlamına geldiği, izaha muhtaç değildir. Zaten kişinin, varlığını kabul etmediği bir rahmetten istifadesi anlamsız olur. *(Elmalılı)*

B) "Zıhar keffaretinde olduğu gibi, bir köle azâdı yerine bazen altmış gün oruç, yemin keffaretinde olduğu gibi ise bazen de üç gün oruç gerekli kılınmıştır ki bu, cezaların eşitlik esasına dayanmadığını gösterir.

Yine böylece; bir kimse bir insanın başını, kafatası görülecek şekilde iki yerden yaralasa, buna karşı iki ceza gerekir. Eğer bu iki yara arasında sağlam bir yer bırakmayıp, ikisi bir görünürse bir ceza gerekir. Dolayısıyla suç fazla olduğu halde ceza az verilmiştir. Bu da eşitliğin nazar-ı dikkate alınmadığı anlamına gelir.

Ayrıca insanın ekseri uzuvlarını işe yaramaz hale getirmeye mukabil tam bir diyet gerekirken, öldürüp bütün uzuvlarını yitirtene de tek bir diyet vaciptir. Bu da, cezanın suça mümasil olmasının gözetildiğini söylememize engel olur. Artık bu ayet-i kerimede beyan edilen; 'Cezanın, suçun misli olduğu' hükmünü nasıl anlamak gerekir?" şeklinde vârid olacak suâllere verilecek cevap tektir:

"Müsâvât ve mümâselet (eşitlik, benzerlik) gibi mefhumlar, ancak şeriatın vaz'u ta'yîni ve hükm-ü tesbîtiyle belirleneceğinden bu konular, şeriatın te'abbudî ve tahakkümî (hikmetinden suâl olunmaksızın kulluk vazifesi olarak bilinip icra edilmesi gereken) meselelerindendir."

Zira; hangi cezanın, hangi suçun dengi olduğu meselesi, ancak Allah-u Tealâ tarafından karar verilecek bir hususdur. Çünkü akıl ve mantık bu konuda belirleyici bir unsur olarak görülemez. Bu yüzden Allah-u Tealâ, kullarına, her konuda adâletli davranmalarını emrettikten sonra:

(... لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً الاَّ وُسْعَهَا ... (١٥٢)) **"Biz, kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz!"** *(En'am Sûresi:152'den)* buyurarak, eşit olarak karşılık vermenin, kulların boyunlarını koparacak kadar hassas bir konu olduğunu, bu sebeple de onları ancak, ellerinden gelen kadarıyla mükellef tuttuğunu açıklamıştı.

Ancak kendi şamil ilmi ve kâmil kudretine göre, cezada müsâvât hususunun çok kolay olduğunu bildirmek üzere, bu cümle-i celilede, kötülük yapanı misliyle cezalandıracağını haber vermiştir.

Artık O, hangi suça hangi cezayı takdir buyurduysa, biz anlasak da anlamasak da o, onun misli demektir. Çünkü bizim noksan akıllarımız bir yönden misliyet bulurken, birçok yönden mümâseleti gözardı edebilir. Ama O'nun herşeyi kaplayan ilmi, o misliyeti tüm yönleriyle ihata ederek tespit eder. Bazı konuları ince düşündüğümüzde biz bile bunu kavrayabiliriz.

Nitekim, beşyüz altın diyeti olan bir el, dörtte bir dinar çaldığında kesilme cezasına uğramaktadır ki, **Alemüddîn-i Sehâvî** *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; elin, Allah-u Tealâ'nın emaneti oluşu, haksız yere kesildiğinde onu beşyüz altın değerinde pahalı kılmış, o emanete hıyanet edilerek hırsızlığa kullanılması ise, onu, dirhem kadar ucuzlatmıştır.

Dolayısıyla bu gibi şer'î konularda akıl ve mantığa dayalı hareket etmeyip, şer'i şerifin hüküm ve hikmetlerinin, gerçekleri tam anlaşılamasa da, yerli yerinde, dengeli, adâletli, eşitliğe riayetli ve isabetli olduğunu kabullenmek, müminlerin şi'ârındandır. Zaten her eşitliğin adâlet olmadığı da aşikârdır. Aksi tavırlar takınmanın ise, İslâm'la bağdaşmayıp, şirk ve küfür alâmetlerinden olduğunda hiç şüphe yoktur.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in sarih nassı, yapılan kötülüklerin, kat kat yazılmayacağı hususunda açık bir beyana sahiptir.

Dolayısıyla avam nasın: "Sevaplar katlandığı gibi, **Mekke**'de günahlar kat kat yazılır" şeklindeki sözlerinin doğruluk payı varsa da, genel anlamda geçerliliği yoktur. Zira "Katlama", ayrı bir mefhum, suçun büyüklüğü, başka bir manadır. Nitekim zaman ve mekânın büyüklüğü hasebince, kendilerinde işlenen hasene ve seyyienin de, zamandan zamana ve yerden yere değişerek büyüklük arzedeceği görüşü geçerlidir. Bundan dolayı **Mekke** Haremi hakkında:

(... وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٢٥)) **"Her kim orada bir zulüm ve haksızlığa meyil arzusunda bulunursa, ona acı verici azaptan tattırırız."** *(Hacc Sûresi:25'den)* buyrularak, diğer yerlerde cezaya tabi olmayan kötü arzu ve isteğin bile, orada azaba sebebiyet vereceği açıklanmıştır.

Yine böylece, "Günah işlemek" manasındaki "Nefse zulüm suçu", her zaman haramsa da:

(... فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ ... (٣٦)) **"Sakın onlarda nefislerinize zulmetmeyin!"** *(Tevbe Sûresi:36'dan)* kavliyle, dört haram ay tahsis edilmiştir.

Dolayısıyla cümle-i celilede geçen: "Seyyienin, misliyle cezalandırılacağı" hükmü, "Yaptığı günaha ilave katılmayacağı" şeklinde anlaşılması halinde, geride ortaya atılan işkâllerin tümü ortadan kalkmış olur. *(Fahrurrâzî, Bika'î)*

6- Bu ayet-i kerimeden anlaşıldığı üzere; kötülüğün cezası, misli bir kötülük, iyiliğin mükâfatı ise, en az on mislidir. Artık birleri, onlarına galip gelende hayır yoktur. Çünkü âdemoğullarının Efendisi *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in getirdiği bu müsamahakâr dinde, Allah-u Tealâ cennet yolunu hazırlamış ve şaşılacak bir şekilde o yolu kolaylaştırmıştır.

Bu dinde ağır yükleri ve zahmetli teklifleri kaldırmıştır. Yolculukta zahmet çekene oruç tutmama müsaadesi vermiş ve namazı kısaltmıştır. Ayakta kılamayana oturarak kılma izni vermiştir. Daha birçok hafifletme nevileri mevcut olup, bununla beraber bir iyiliğe on misli mükâfat vaadedip, bir kötülüğe ise misli bir kötülük yazacağını bildirmiştir.

İyilik yapmak isteyip yapamayana bir hasene yazacağını, kötülük yapmak isteyip, Allah rızası için bırakana da bir hasene yazacağını vaadetmiştir. Dolayısıyla bu ayet-i kerime, Müslümanlara en büyük müjdelerdendir. Zira:

(وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ... (٨)) **"O gün terazi haktır!"** *(A'raf Sûresi:8'den)* buyrulduğu üzere, bütün hasenatları, mizanda on misliyle katlanarak önlerine çıkarılacaktır. Artık onlara düşen, hasenatı artırmalarıdır. Büyük hikmetlerden ve birçok manayı toplayan sözlerden biri de; **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٤٠ - عَنْ أَبِي ذَرٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ... وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا ... »

340 - **"Kötülüğün peşine iyilik yap ki onu sildirsin!"** *(Tirmizî, Birr:55, No:1987, 4/355, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:22048, 8/229, Dârimî, Rikak:74, No:2688, 2/779)* hadis-i şerifidir ki bunun manası:

"Senden bir günah sudûr ettiği vakit onun peşine bir salih amel işle! Çünkü günah, mizanın kefesine bir seyyie olarak konduğunda, peşine işlediğin hasene diğer kefeye on hasene olarak konacağından, sevap tarafı ağır gelir." demektir.

7- Cümle-i celilede geçen "Misliyet", hafiflik ve büyüklük hususunda suç ve cezanın eksik-fazla olmayıp, dengi dengine olmasıdır. Şirk seyyiesine karşı müşriğin cehennemde ebedî kalması, misliyle cezadır. Müslümanlardan günah işleyenlerin cezası, birçok hadis-i şerifte: "Şunu yapanın cezası şudur!" şeklinde belirtildiği üzere, takdir edilen ikaplara göredir.

Hakkında ceza takdiri belirtilmemiş olan günahların cezasının hakikatine vâkıf olmasak da, "Allah-u Tealâ, onları da misliyle cezalandıracaktır" dememiz gerekmektedir. Tabi ki bütün bunlar, sahibinin tevbe etmemesi halindedir.

Fakat tevbe eden, yahut sevapları günahlarına galip gelen ya da Allah-u Tealâ'nın rahmet ve mağfiretiyle kaplanan kişilere ceza verilmeyecektir. Kitap ve Sünnet'teki deliller bu konuyu o kadar açıkça beyan etmişlerdir ki, artık hiçbir kimsenin şüpheye mecali kalmamıştır. *(Fethu'l-Kadîr)*

8- Şu bilinmelidir ki; haseneler farklı olduğu gibi, seyyieler de muhteliftir. Bir dirhem sadaka veren, bir dinar tasaddukta bulunanla bir olmayacağı gibi, küçük bir günah yapanla, bir büyük günah irtikap eden de eşit tutulamaz.

Şu da bilinmelidir ki; bir günahı terkedip yapmayan kişiler, üç kısımda değerlendirilir:

a) Niyet ettiği bir günahı Allah için terkedenlere, bu vazgeçmelerinden dolayı bir hasene yazılır. Çünkü burada hem niyet hem de amel söz konusudur ki, hadis-i şerifte geçen: **"Onu benden sebep terketti!"** (No:315'de geçti) kavl-i İlâhî'si, buna delâlet etmektedir.

b) Bir günahı yapmaya niyetlenip de, gafletine gelip unutarak yapamayan kişinin durumu, başabaş gelir. Çünkü bir hayra niyet etmediği gibi, bir şerri de işlemiş olmadığından, böyle bir kimsenin lehinde ve aleyhinde bir durum söz konusu olmaz.

c) Bir kişi, bir günah yapmak için sebeplere başvurup, yapmaya çok yaklaşmışken, elinde olmayan nedenlerle âciz kalarak o günahı yapamazsa, o kişi kötülüğün fâ'ili menzilesindedir (yapmış gibidir). Nitekim:

٣٤١ – عَنْ اَبِى بَكْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِى النَّارِ » فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا الْقَاتِلُ ، فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: « اِنَّهُ كَانَ حَرِيصاً عَلٰى قَتْلِ صَاحِبِهِ »

341 - **Ebû Bekre** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"İki Müslüman, kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman, öldüren de öldürülen de ateştedir."** buyurunca, ben: "Ya Resulâllah! Hadi bu katil (olduğundan bunun cehenneme girmesini anladık), peki ya öldürülenin durumu nedir?" diye sordum. O zaman Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Zira o da arkadaşını öldürmeye çok düşkün idi (fırsat bulsa öldürecekti, âcizliğinden dolayı bunu yapamadı)." *(Buharî, İman:21, No:31, 1/20, Müslim, Fiten:4, No:2888/14-15, 4/2213, Ebu Davud, Fiten:5, No:4268, 2/504, Nesâî, Tahrim:29, No:4129, 4130, 7/141, İbni Mace, Fiten:11, No:3964, 2/1311, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:19607, 7/142)* diye cevap buyurdu. *(İbni Kesîr)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ) **"Ve onlar zulmolunmazlar"** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

1- **"Zulüm"** kelimesi, lügat itibarıyla; "Bir şeyi noksan etmek" anlamına gelir ki, burada geçen **"Zulmolunmama"** vaadi, iyilik yapanlarla kötülük yapanların hepsine racidir. Zira iki fırkaya da ceza gününde, ne Allah tarafından ne de kullar tarafından zulüm uygulanmayacaktır. Allah-u Tealâ'nın zulümden münezzeh olduğu, aklen ve naklen sabittir.

Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i kudsîde Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, Mübârek ve Yüce olan Rabbinin şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

٣٤٢ – عَنْ اَبِى ذَرٍّ (رضى الله عنه) عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَا رَوٰى عَنِ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى اَنَّهُ قَالَ:

[يَاعِبَادِى! اِنِّى حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلٰى نَفْسِى وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّماً فَلاَ تَظَالَمُوا]

342 - **"Ey benim kullarım! Muhakkak ben, zulmü kendime haram kıldım. Onu sizin aranızda da yasak yaptım. Artık birbirinize zulüm yapmayın!"** *(Müslim, Birr:15, No:2577, 4/1994)*

O gün Allah-u Tealâ'dan başka, mahlukattan hiçbirinin iktidar ve sultası söz konusu olmadığından, dünyada, güç sahibi şerlilerin zayıflara yaptığı gibi, orada kimsenin kimseye haksızlık yapması, düşünülecek bir şey değildir.

2- İyilik yapanın mükâfatını eksiltmek, kötülük yapanın da cezasını artırmak, zulüm sayılacağından, bu cümle-i celilenin manası: "İyilik edenlere asgarî olarak vaadedilen "Bire on" mükâfatından hiçbir şey eksiltilmeyeceği gibi, kötülük edenlere va'îd buyrulan "Bire bir" cezaya da bir şey ilave edilmeyecektir." demektir.

Aslında zulüm; başkasının mülkünde tasarruf yapmaktan ibaret olup, Allah-u Tealâ'nın her yaptığı ise, kendi mülkünde tasarrufu olduğundan, hiçbir vechile zulüm sayılamaz. Dolayısıyla itaat edene azap edip, isyan edene sevap verme hakkına sahip olduğu halde, bu cümle-i celilede **"Zulüm"** tabirinin kullanılması, Allah-u Tealâ tarafından bir tenezzül muamelesidir.

Çünkü kimsenin O'nda hakkı olmayıp, O, her şeyde hak sahibidir. Sevaplarda artış yapmak ise, Allah-u Tealâ tarafından bir fazl-u ihsan muamelesidir. *(Sâvî, Âlûsî)*

3- Mümâseletin; özellikle de bu ayet-i kerimede olduğu gibi, umûmî ifadelerde, "Her yönden tıpatıp benzeyiş ve denklik" manasında kullanımı zahir ise de, her zaman, her yönden benzeyiş manasında anlaşılması gerekmeyebilir.

Bu yüzden Allah-u Tealâ, bir önceki cümle-i celilede; **"Suç işleyenin, misliyle cezalandırılacağı"**nı beyan ettikten sonra, insanların kafası bu hususta karışmayıp, ruhları daha huzurlu ve kalpleri daha sakin olsun için, bu cümle-i celileyi getirerek, hiçbir yönden onların zulme uğratılmayacakları garantisini vermiştir.

Dolayısıyla burada kimse; "Suçun cezası, birebir olmakta denkse de, suça nispetle daha büyük veya daha ağır türden olması sebebiyle farklı olabilir mi acaba?" şeklinde bir vehme kapılmayıp, kemmiyet ve keyfiyet bakımından bütün hususlarda suçla ceza arasında kesinlikle benzerlik bulunacağını anlamıştır. *(Bika'î)*

İŞÂRÎ MANALAR:

SÜLEMÎ:

"İyilikle gelene, on misli vardır."

Her kim o iyiliği, hakkın lütfunun ulaşmasından bilirse, işte o, isabet etmiştir. Çünkü melekleri ile birlikte kuluna salât eden (iyiliklerini ardarda ulaştıran), o Allah-u Tealâ'dır. Allah dilediğine kat kat verir.

KUŞEYRÎ:

"Hasene ile gelene on misli vardır." Bu müjde, zahirî haseneler içindir. Kalp hasenelerine gelince; en az bire yüzden başlayarak çok katlara ulaşır.

Buyrulmuştur ki: "Hasene; Allah-u Tealâ'nın fazlıyla meydana gelir, lütfuyla kemâle erişir. Dolayısıyla haseneyi yaptıran da O'dur, sonra kabul edip medh-ü senâda bulunan da O'dur, sonra karşılık olmak üzere mükâfat veren de yine ancak O'dur."

Şöyle de buyrulmuştur: "O'nun tevfîk (Allah-u Tealâ'nın, kulunu bir hayra muvaffak etmes)inden ibaret olan ihsanı, vifâk (her işte Allah-u Tealâ'nın rızasına uymak) demek olan, senin ihsanını gerektirir.

O'nun, "Taat ve ibadet yapma gücünü yaratmasın"dan ibaret olan ihsanı, senin, "Taatla meşgul olmak"dan ibaret olan ihsah vasfına bürünmeni gerektirir. Senin ibadet yaparken harcadığın güç, O'nun fiilidir, karşılığında sana verdiği mükâfat da yine O'nun fazlıdır."

Yine buyrulmuştur ki: "Latîfelerin ihsanı (güzel amel yapması), üç türlüdür:

1- Nefislere ait ihsan; hizmeti tevfiye (kulluk vazifelerini hakkıyla yerine getirmek),

2- Kalplere ait ihsan; hıfz-ı hürmet (Allah-u Tealâ'nın emir ve yasaklarının ve değer verdiği şeylerin hürmet ve kıymetini korumak),

3- Ruhların ihsanı ise; haşmet edeplerine mürâât (Allah-u Tealâ'nın büyüklük edeplerini gözetmek)ten ibarettir.

Buyrulduğuna göre: "Senin zahiren ihsanın, O'nun batınen sana ihsanını gerektirir. Dolayısıyla senin mücaheden (Allah-u Tealâ'ya ulaşma uğrunda gayretin), yine sana müşahede (Allah-u Tealâ'yı görür gibi olma makamı olan 'İhsan' mertebesine nailiyet) olarak döner.

Bazıları tarafından şöyle buyrulmuştur: "Kulların ihsan mertebesindeki makamları farklıdır, şöyle ki:

1- Zahidlerin ihsanı; dünyayı terketmekten ibarettir.

2- Müridlerin ihsanı; nefsin kötü arzusundan ibaret olan hevayı bir kenara bırakmaktır.

3- Ârîflerin ihsanı; temennî ve boş kuruntuları koparıp atmaktır.

4- Müvahhidlerin ihsanı ise; dünya ve ukbâdan sıyrılıp, Mevlâ Tealâ'nın varlığıyla yetinmektir."

Buyrulmuştur ki: "Şahıslara göre 'İhsan'ın tarifi değişebilir, şöyle ki:

1- Mübtedîlerin ihsanı; talepte sadâkat (Allah-u Tealâ'yı arama hususunda doğruluk)tur. Talebin şartı; elden gelen herşeyi, Mevlâ Tealâ'ya kavuşma yolunda sarfetmektir.

2- Nihayet ashabının ihsanı; edebi korumaktır. Edebin şartı ise, senin, (Allah-u Tealâ dışında) herhangi bir şeye himmetin ve niyetin yönelirse, mutlaka o arzuyu kesip atmandır."

Şöyle de buyrulmuştur: "Zâhidler, âbidler, evrad ashabı ve ictihad erbabı için, sayılı ve sınırlı bir mükâfat vardır. Vecd ve mevâcîd ehli içinse, bitmez tükenmez ve engellenemez lika ve buluşmalar vardır."

"Kötülükle gelen ise ancak misliyle cezalandırılır ve onlar zulme uğratılamazlar." Yani; ölçtüğü ölçekle ona da ölçülür ve kendisi, nefsi için hangi mevkıfi (durak yerini) beğendiyse, orada durdurulur.

İBNİ ARABÎ:

Allah-u Tealâ, amel-i salihi suretlendirip, onu teraziye koyarak maddî bir karşılıkla tartınca, o sûrî mükâfat, ona kat kat ağır basar ve Allah-u Tealâ-

nın fazl-u keremiyle had ve miktardan hariç olur. İşte Allah-u Tealâ'nın: **"Haseneyle gelene onun on misli vardır.",**

(... وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (٢٦١)) **"Allah dilediğine** (mükâfatı) **katlar ve Allah**(ın fazl-u keremi) **çok geniştir, hakkıyla bilendir."** *(Bakara Sûresi:261'den)* ayet-i kerimeleri, bunu açıklamaktadır.

Bir de; Hak Tealâ'nın, yasak olan bir ameli mizana sokup, bir karşılıkla birlikte tartması vuku bulursa, o cezanın o amele zerre kadar bile fazlalık arzetmediği görülür. Demek ki; bir kulun cehennem ateşiyle azaba uğratılması, ne süre ne de işin karşılığı bakımından, yaptığı suçun artısız ve eksiksiz surette tam karşılığı olmuş olur.

İşte Mevlâ Tealâ'nın: **"Kötülükle gelen ise ancak misliyle cezalandırılır ve onlar zulme uğratılmazlar."** kavl-i şerifi bunu beyan etmektedir.

Hasene işlerine vaadedilen on misli mükâfat, sevap derecelerinin en azıdır. Çünkü hasene, kalbin zuhuruyla sadır olur, seyyie ise nefsin belirmesiyle açığa çıkar. İşte güzel amelin sevabının en az derecesi, sayılarda, onlar mertebesi birleri takip ettiği gibi, yükseklikte de, nefis makamına tâbi olan kalp makamına ulaşmaktır.

Seyyie ile gelen, misliyle cezalandırılır. Çünkü nefis makamından daha aşağı bir makam olmadığından, kötülük yapan kişi, mecburen nefis makamına düşerek o noktada misliyle ceza görür.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, sevaba nailiyet, kulun liyâkatıyla değil de Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremiyledir. Zira hasenenin, sahibine kazandırdığı faziletleri sayacak olursak, bunların bir karşılıktan öte, fazl-u kerem babından olduğunu, yakînen anlarız; şöyle ki:

a) Hasene sebebiyle sahibinin derecesi artar,

b) İsti'dat kabiliyeti parlak hale gelir,

c) Hakkın feyzini kabul gücü artar,

d) Yaptığı iyi amellerin kat katını yapma gücü kazanır,

e) Her hasene yapmasıyla, Allah-u Tealâ indindeki makbuliyeti artar,

f) Sonsuz sayılara ulaşacak derecede kat kat ecir kesbeder,

g) Feyzi artınca, hasenat işlemeye düşkünlüğü artar,

h) Allah-u Tealâ, yediyüze kadar katları zikrettikten sonra:

"Allah dilediğine (mükâfatı) **katlar..."** *(Bakara Sûresi:261'den)* buyurduğu üzere; hasene işlemenin kazandıracaklarını Allah-u Tealâ'dan başkası bilemez.

Yine bu ayet-i kerimeyle anlaşılan bir hakikat de şudur ki; ikap ve azap, adâlet babındandır. Çünkü adalet eşitliği gerektirir. Kendine bir kötülük yapanı affetmeyen kişi, ona eşit ceza verebilir. İnsandaki fazilet duygusu zatında mevcut olup, kesinlikle terakkîsini muciptir. Alçak duyular ise, karanlığı, fıtrata sonradan ârız olan şeylerdir.

Ayet: 160

Sahibinin kasıt ve niyeti bulunmaksızın vukua gelen bir fenalık, yahut kasıtlı da olsa üzerinde ısrarla durulmayan bir çirkinlik, affa uğrayacağından, sahibiyle Allah-u Tealâ arasında hicap teşkil etmez.

Eğer ısrar ve devam söz konusu olursa, o vakit nefis makamında misliyle cezalandırılır. Burada bahsedilen **"Hasene"** ve **"Seyyie"** mefhumları, ameller kabilindendir. Yoksa çoğu kere bir şahıs hakkında günah sayılabilecek bir fiil, diğerinin sevabına muadil olabilir. Nitekim eserde:

٣٤٣ - « حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ »

343 - **"Ebrârın hasenâtı, mukarreblerin seyyiâtıdır."** *(Sehâvî, el-Mekâsıdü'l-Hasene, No:404, Sh:224)* buyrulmuştur.

Sülûk (Allah-u Tealâ'ya ulaşma yolunda ilerleme) vaktinde ebrâr (orta derecede takva ve makam sahibi iyi kullar)ın, nefislerinin ortaya çıkması, seyyie, kalplerinin zuhuru ise hasene sayılırken, mukarreb (Allah-u Tealâ'ya yakınlıkta çok ileri kullar)ın kavuştuğu şühûd (Allah-u Tealâ'ya ulaşma) makamında ise, kalbin varlığı dahi, seyyielerden addolunur.

Zira; "Fena" ve "Beka" makamlarına ulaştıktan sonra kalp dahi olsa, hiçbir latîfenin, varlığını sürdürmesinden bahsedilemez. Zaten o makamda kul, latîfeleriyle değil, Rabbiyle "Beka" bulma makamındadır. Demek ki bu ayet-i celilede bahsedilen "Hasene" ve "Seyyie", itikadî konuları ihtiva etmez.

Zira şirk itikadı gibi bir seyyie, misliyle cezalandırılmak şöyle dursun ebedî hicabı (Allah-u Tealâ'dan, sonsuza dek mahrum olmayı) gerektirir.

NÎSÂBÛRÎ:

Haseneyle gelene, daha önceden Allah-u Tealâ tarafından ihsan edilmiş **on misli hasene vardı ki,** o kişi, o haseneyi yapma imkanı bulabildi.

1- Ademden îcad (yoktan var etme) hasenesi,

2- Ahsen-i takvîm üzere yaratılarak, kendisine verilen isti'dat hasenesi,

3- Doğumundan, yetişmesine kadar, büyütülme hasenesi,

4- İbadete kuvvet bulabilsin için, rızık verme hasenesi,

5- İyiliklerin nelerden ibaret olduğunu anlatmak için, peygamberler gönderme hasenesi,

6- Hayırları bildirmek için, kitaplar indirme hasenesi,

7- İyiliklerle kötülükleri seçebilmek için, ilim hasenesi,

8- İyilikleri yapabilmesi gerekli olan tevfîk hasenesi,

9- O ihsanda, kendisine nasip edilen ihlas hasenesi,

10- Yaptığı hasenâtın kabul edilme hasenesi.

Seyyieyle gelen ise ancak misliyle cezalandırılır. Çünkü kötü iş, nefis toprağına ekilen bir tohumdur. Nefis ise, son derece kötülüğü emrettiği için habis ve murdardır. Hasene, kalp arazisine zer' edilen bir tohumdur. Kalp ise tayyib ve temizdir.

(وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ... (٥٨)) **"Temiz beldenin nebatı Rabbinin izniyle** (bolca) **çıkar. Pis olan ise ancak az miktarda çıkar..."** *(A'raf Sûresi:58'den)*

Bu konunun tahkiki şöyle yapılabilir: Sayıların, birler, onlar ve yüzler diye üç mertebesi bulunup, sonra binler sonsuza kadar devam ettiği gibi, insanın da nefis, kalp, ruh ve sırdan ibaret dört mertebesi vardır.

1- Nefisten sudûr ederek, nefis mertebesinde işlenen bir amelin karşılığı birdir.

2- Kalp mertebesinde karşılık on misli olur.

3- Ruh mertebesinde ceza yüze katlanır.

4- Sır mertebesinde ise iç âlemin safâsı ve niyetin halisliği ölçüsünde, binden başlayarak sonsuza kadar çok katlara ulaşır.

İşte iyiliklerin karşılığının farklarıyla ilgili olarak, Kur'an ve Sünnet'te varid olan nasların sırrı budur. Allah ve resulü hakkıyla bilendir!

MEHÂYİMÎ:

Bir iyilik yapana, güzellik bakımından **onun on misli vardır.** Nitekim bir sultana bir salkım üzüm hediye edene, tabi ki o padişah, salkımın parasını değil, saltanatına yakışan hediyeleri verir. **Kötülükle gelen ise, ancak** çirkinlik bakımından **onun misliyle cezalandırılır.** Kâfirlikten daha çirkin muamele olmadığından, cehennemde ebedi kalmakla cezalandırılır.

Nitekim bir padişaha kötülük yapanın, katline ferman çıkartılır. Şirk dışında bir masiyet işleyen ise, fertlere kötülük yapan gibi, yaptığı kadarıyla ta'zîp olunur.

RUHU'L-BEYAN:

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; **Onlar zulmolunmazlar** kavl-i şerifi şu manaya işaret etmektedir: Allah-u Tealâ, kulları hiçbir iyilik yapmadan evvel, onlara birçok hasenâta şamil on hasene ihsan etmişken, bir de onlar ihsanda bulunduktan sonra, onlara hiç mi hiç zulmetmesi düşünülmeyip, bilakis hasenelerini kat kat artırır. Nitekim:

(إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا (٤٠)) **"Şüphesiz Allah, zerre kadar zulmetmez. İyilik olursa, onu katlar ve kendisi tarafından büyük bir mükâfat verir."** *(Nisa Sûresi:40)* ayet-i kerimesi, buna delâlet etmektedir.

İBNİ ACÎBE:

Uzuvlarla işlenen ameller ve niyetler kabilinden olanlar, bu ayet-i celilede vaad edilen katlamaya tâbi olurlar. Kalp amellerinin ecri ise, hesapsızdır. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (١٠)) **"Ancak sabredenlere, ecirleri hesapsız olarak tastamam verilir."** *(Zümer Sûresi:10'dan)* buyurmuştur.

٣٤٤ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « فِكْرَةُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً »

344 - **Ebu Hureyre** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir anlık tefekkür, altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır."** *(Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, No:43, 1/300)* buyurmuştur.

Bedenlerin muamelesi, mekanlar ve zamanlarla muvakkattir. Kalplerin ve ruhların işi ise, ne belli mekana ne de belli zamana bağlı değildir. Kalplerin haccında bütün zamanlar mîkat, bütün mekanlar Arafat'tır. Onlar katında, her vakit, kadir gecesi, her mekan da kadr-ü kıymetli arefedir.

Bu manada şöyle buyurdular:

« لَوْلاَ شُهُودُ جَمَالِكُمْ فِي ذَاتِي * مَا كُنْتُ أَرْضَىٰ سَاعَةً بِحَيَاتِي
مَالَيْلَةُ الْقَدْرِ الْمُعَظَّمُ شَأْنُهَا * إِلاَّ إِذَا عُمِرَتْ بِكُمْ أَوْقَاتِي
إِنَّ الْمُحِبَّ إِذَا تَمَكَّنَ فِي الْهَوَىٰ * وَالْحُبُّ لَمْ يَحْتَجْ إِلَىٰ مِيقَاتِ »

"Ben sizi, kendi zatımda müşahede etmemiş olsaydım,
Bir an bile yaşamama razı olmazdım!
Şanı yüce olan Kadir Gecesi de neymiş?
Ancak vakitlerim sizinle mamur olunca değerliymiş!
Şüphesiz ki âşık, mehabbette yerleşince,
Sevgi zaten mikata muhtaç değilmiş!"

Bir diğeri şöyle buyurmuştur:

« كُلُّ وَقْتٍ مِنْ حَبِيبِي قَدْرُهُ كَأَلْفِ حَجَّهْ * فَازَ مَنْ خَلَّى الشَّوَاغِلْ وَلِمَوْلاَهُ تَوَجَّهْ »

"Sevgilimin her bir anının değeri, bin hac kadardır,
Mevlâsına yönelip, mâsivâyı terkeden, ancak kurtulandır." *(İbni Acîbe:1/200)*

ÂLÛSî:

Haseneyle gelene, on misli vardır, seyyieyle gelen ise ancak misliyle cezalandırılır. Çünkü kötülük, birler mertebesi olan nefis makamından ileri gelmektedir. İyiliğin ilk makamı ise, onlar mertebesi olan ve en azı ondan başlayan kalp mertebesidir.

Ruh veya sır makamından zuhur eden bir hasene, daha çok da katlanabilir. İşte nasların, hasenâtın sevabının farklılığıyla ilgili olarak işaret buyurduğu sır budur.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

İyiliğin, on misliyle mükâfatlandırılıp, kötülüğün ise misliyle cezalandırılacağını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ (٨٩) وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلاَّ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (٩٠) ﴾

"Her kim haseneyle gelirse, ona, ondan daha hayırlısı vardır. Ve onlar o gün korkudan emindirler. Kötülükle gelen kimseler ise; onların yüzleri ateşte sürtülür. (Ve onlara:) 'Siz ancak yapmış olduklarınızla cezalandırılmaktasınız.' (denir)." *(Neml Sûresi:89, 90)*

﴿ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ اِلاَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٨٤) ﴾

"Her kim bir iyilikle gelirse, onun için ondan daha hayırlısı vardır. Her kim de kötülükle gelirse, o kötülükleri işleyenler, yapmış oldukları-ndan başkasıyla cezalandırılmazlar." *(Kasas Sûresi:84)*

Yapılan iyilik ve kötülüklerin, kişilerin özelliklerine göre, karşılık bakımından farklılık arzetmeleri:

« اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ (٥٢) وَاِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ (٥٣) اُولٰئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (٥٤) »

"Ondan (Kur'andan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona (Kur'an'a) da iman ederler. Onlara (Kur'an) okunduğu zaman 'Biz ona iman ettik, çünkü o, Rabb'imizden (gelen) hak (hakikat)tır. Şüphesiz ki biz, daha önce de müslümanlardık' derler.

İşte onlara, sabretmelerinden dolayı, mükafatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle defeder (savar)lar ve kendilerini rızıklandırdığımızdan (Allah yolunda) harcarlar." *(Kasas Sûresi:52-54)*

﴿ يَا نِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً (٣٠) ﴾

"Ey peygamber hanımları! Sizden her kim, açık bir hayasızlık yaparsa, ona azap iki kat katlanır. Ve bu, Allah'a çok kolaydır." *(Ahzab Sûresi:30)*

Ayet: 161

قُلْ اِنَّنِى هَدٰينِى رَبِّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِيناً قِيَماً مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَمَاكَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٦١)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (161)

(قُلْ) **Söyle,** neyi söyle? (اِنَّنِى) **muhakkak ki ben,** (هَدٰى) **hidayet etti,** kimi? (نِى)**beni,** kim? (رَبِّى) **Rabbim,** nereye?(اِلٰى صِرَاطٍ) **bir yola,** öyle yol ki, (مُسْتَقِيمٍ) **dosdoğru olucu,** o yoldan bedel, (دِيناً) **bir dine,** öyle din ki, (قِيَماً) **daima ayakta olan,** o da nedir? (مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ) **İbrahim'in dinidir,** İbrahim ne olduğu halde? (حَنِيفاً) **batıl dinlerden hak dine yönelici olduğu halde,** (وَمَاكَانَ) **o değildi,** kimlerden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **şirk koşanlardan.**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (دِيناً) kelimesinin mensub oluşu hakkında birkaç görüş vardır:

a)Manaya göre mef'ûl-ü mutlak olursa, takdir: (هَدَانِى هِدَايَةَ دِينٍ) şeklinde olur.

b) Mezkûr fi'ilin delâletiyle, âmilinin izmârı üzere mensubsa takdir: (عَرَّفَنِى دِيناً) veya (اِلْزَمُوا دِيناً) ya da (اَعْطَانِى دِيناً) şeklindedir.

c) (اِلٰى صِرَاطٍ) cümlesinin mahallinden bedel olur ki, bunun nazîri: (وَيَهْدِيَكَ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً) kavl-i şerifidir.

2- (قِيَماً) kelimesi, (قَيِّمٌ) kelimesinden muhaffefe olup, (دِيناً) kelimesinin sıfatıdır.

3- (مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ) terkibindeki muzafın nasbı hakkında iki görüş vardır:

a) (دِيناً) kelimesinin "Atf-ı beyan"ı olmak üzere mensubtur.

b) (اَعْنِى) takdiriyle de mensub olabilir.

4- (حَنِيفاً) kelimesi, (اِبْرٰهِيمَ) kelimesinden haldir.

5- (وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) cümlesi hakkında iki görüş vardır:

a) İsti'nâfiyye olup, i'râbdan mahalli yoktur.

b) (حَنِيفاً) kelimesi üzerine ma'tûf olma ihtimali de vardır.

MEÂL-İ ŞERİF

(Resulüm!) **De ki: "Şüphesiz ben** (öyle bir kimseyim ki), **Rabbim beni dosdoğru bir yola, daima ayakta olan bir dine, hanîf** (batıldan uzak, tamamen hakka yönelici bir müvahhid) **olan İbrahim'in milletine hidayet etmiştir. O (İbrahim** *(Aleyhisselâm)*, hiçbir zaman), **müşrik** (Allah-u Tealâ'ya ortak koşan kimse)**lerden olmadı.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, bundan önceki ayet-i kerimelerinde, tevhid konusunu ve kendisi hakkında ortaklar, eşler ve zıtların varlığını söyleyenlere karşı reddiye hususunda türlü türlü delilleri Resulüne öğretip, birliğinin ispatına dair izahları fazlaca açıklayıp, kaza ve kaderi kabul etmeyenlerle, cahiliyet ehlinin batıl inançlarını kesin bir dille reddettikten sonra, Habibine, bu ayet-i kerimeyle sözü noktalamasını emir buyurmuştur. *(Fahrurrâzî)*

Sebeb-i nüzûl:

Semerkandî *(Rahimehullah)*ın nakli vechile; **Mekke** ehli, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Sen de bizim gibi bir beşerken, bu fazilet sana nereden geldi? Eğer bunu mal talebiyle yapıyorsan, bu sözü bırak, sana istediğin kadar mal verelim!" dediklerinde, bu ayet-i kerime nâzil olarak, onlara nasıl cevap vermesi gerektiğini Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e talim buyurmuştur. *(Bahru'l-ulûm)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ إِنَّنِي هَدٰيٰنِي رَبِّي إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) **"De ki: "Şüphesiz ben, Rabbim beni dosdoğru bir yola hidayet etmiştir."** cümle-i celilesi hakkında bazı izahlar yapılmıştır:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Söyle"** emri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, sahip olduğu hak dinin neden ibaret olduğunu açıklamasına dair bir emr-i İlâhî'dir ki, böylece; dinlerini parça parça yaptıkları için, doğru dinden tümüyle ayrı oldukları halde, hak dine sahip oldukları iddiasında olan müşriklere, bir nevi ta'rîz yapılmış (söz dokundurulmuş)tur. *(Ebussuud, Âlûsî)*

2- **"Söyle"** emrinin, kimlere yöneldiği hakkında iki görüş vardır:

A) Özellikle, dinlerini parça parça yapanlara söylenmesi emredilmiş olabilir. *(Ebussuud)*

B)Tüm insanlığa yöneldiğinin düşünülmesi, daha umûmî ve evlâdır. *(Âlûsî)*

3- Cümle-i celilenin, tahkîk ve te'kîd (söze gerçeklik ve güç verme) harfi olan (إِنَّ) harfi ile başlatılması, mazmununa karşı kemâli i'tinâyı ızhar (manasına son derece önem verildiğini belirtmek) içindir.

Çünkü hitap, yalanlayıcı müşriklere yönelik olduğundan makam, te'kîde münasiptir. Ayrıca bu ve peşisıra gelen iki ayet-i kerimede, **"Söyle"** emrinin üç kere tekrarlanması, akabinde söylenecek sözlerin önemini ifade etmektedir. *(Ebussuud, Âlûsî)*

4- Cümle-i celilede geçen: **"Hidâyet"** kelimesi, lügat itibarıyla; "Erdirmek, ulaştırmak ve göstermek" manalarına gelmekte olup, burada; kurtuluşa erdiren hak dine irşad edici bir kişinin hali, yolcuyu, aradığı adrese ulaştırmak üzere, yol gösterenin durumuna teşbih edilmiştir.

Allah-u Tealâ'nın hidayeti; peygamberlerine gönderdiği vahiylerden ibaret tenzîlî ayetlerle, enfüs ve âfakta nasb ettiği tekvînî ayet (insan bünyesinin içinde ve dışında ortaya koyduğu yaratıklarla ilgili delil)ler yoluyla, kullarını, dosdoğru yola irşad buyurmasından ibarettir.

Bu ifade-i celile, hidayetin, hem halk hem de delâlet (hem yaratma hem gösterme) yönünden Allah-u Tealâ'ya mahsus olduğunu açıkça ifade etmektedir. Nitekim **İbni Atıyye** *(Rahimehullah)*ın, bu makamda verdiği; "Kalbimde hidayet yaratarak beni irşad etti." şeklindeki mana da, bu doğrultudadır.

Mutezile fırkasına mensup birtakım müfessirlerin, "Hidayeti yaratanın, kulun kendisi olduğu" şeklindeki sapık inançlarına dayalı olarak, bu bapta: "Bana dosdoğru yolu gösterdi!" diye verdikleri mana hakkında **Mâtürîdî** *(Rahimehullah)*:"Bu görüş asılsızdır. Zira bu manada, bütün insanlar eşitken, bu hidayetin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e tahsisinde, hiçbir fayda düşünülemez." demiştir. *(İbni Atıyye, Tefsîr-i Kebîr, Beyzâvî, Ebû Hayyan, Ebussuud, Âlûsî)*

5- Cümle-i celilede geçen: (ربّي) **"Benim Rabbim"** kavl-i şerifinde, Rubûbiyyet ünvanının özellikle seçilip, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e raci zamire izafetle kullanılması, birkaç şeye işaret etmektedir:

A) İlk olarak, bu izafetin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, son derece şeref bahşettiği, defaatle zikredilmiştir.

B) Burada, Allah-u Tealâ'nın terbiye vasfına işaret buyrularak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Beni hidayet buyuran, beni yoktan yaratan, en iyi şekilde yetiştiren, canlı cansız her şey üzerine son derece kaim olan Rabbim'dir." demesi emredilmiş olmaktadır.

C) Bu ifade-i celîleyle, rab diye taptıkları şeytanlar tarafından saptırılan müşriklere de bir ta'rîz söz konusudur ki, böylece onlara: "Benim bir olan Rabbim, beni hidayet etti. Eğer siz, batıl rableri bırakıp, hakiki Rabbi, ibadetle tevhid ve tahsis etseydiniz, elbette O, sizi de dosdoğru yola kavuştururdu." buyrulmuş olmaktadır. *(Ebussuud, Âlûsî, Ebû Zehre)*

6- Cümle-i celilede geçen: (صِرَاطٌ) kelimesi, "Yol" manasında olup, (مُسْتَقِيمٍ) kelimesi, "Dosdoğru" anlamına gelmektedir ki bu vasıf, o yolda hiçbir eğrilik, hata, yanılgı ve bozukluk bulunmadığını ve ulaşılmak istenen hakikate, doğruca ulaştırdığını ifade etmektedir.

"Geniş yol" anlamına gelen **"Sırat"** tabiriyle, "Yol gösterme" manasına gelen **"Hidâyet"** kelimesinin arasındaki münasebet böylece daha iyi anlaşılmaktadır. Buna göre mana: "Şüphesiz Rabbim, beni dosdoğru bir yola ulaştırmıştır ki o da, mümin kulları için beğenip razı olduğu, İslâm dinidir." şeklinde anlaşılır. Bu ifade-i celile, daha önce geçen:

(وَأَنَّ هَـٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ... (١٥٣)) **"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur, artık ona uyun!"** *(En'am Sûresi:153'den)* kavl-i şerifine işaret etmektedir. *(Ebû Hayyan, Ebussuud, Âlûsî, Ebû Zehre)*

İKİNCİSİ: (دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا) **"Daima ayakta olan bir dine, hanîf olan İbrahim'in milletine"** kavl-i şerifi hakkındaki meselelerin izahına gelince:

1- Cümle-i celilede geçen: (دِينْ) kelimesi, lügat itibarıyla; "Ceza ve karşılık" anlamına gelmekte olup, örfte ise: "Allah tarafından gönderilen elçinin telkin ettiği bir dizi inanç ve ameller" hakkında kullanılır ki, onları tatbik edenlere nimetler vaadedilip, terkedenlere azap tehdidi yapılır.

Tabi daha sonra bu isim, birtakım insanların kendiliklerinden uydurdukları, diğer bir kısmın da uyguladıkları şeyler hakkında, yersiz olarak kullanılmıştır. Dine, din denmesi; kendisine tâbi olanın dünya ve ahirette karşılık beklemesi hasebiyledir. Çünkü her din mensubu, o dinin rabbinden bir karşılık ummaktadır.

Nitekim müşrikler bile, taptıkları putların, kendilerine şefaat ve yardım edecekleri inancındaydılar. Tabi ki bir dinin hak olması için, ilâhî olması gerekmektedir. Sonra uydurma dinler ortaya çıkmış ve sahih dine benzetilmiştir. Bu itibarla, gerçek dışı olsa da, kendi inançları itibarıyla onların yoluna da din denmiştir. Nitekim Allah-u Tealâ, müşriklere karşı söyleyeceği sözü, Habibine öğretirken:

(لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (٦)) **"Sizin dininiz size, benim dinim bana!"** *(Kâfirûn Sûresi:6)* demesini emretmiştir.

Yusuf *(Aleyhisselâm)*ın, kardeşi **Bünyâmin**'i yanında alıkoymasından bahsederken, yine bu yönden:

(... مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِى دِينِ الْمَلِكِ ... (٧٦)) **"Hükümdarın dininde, kardeşini alamazdı!"** *(Yusuf Sûresi:76'dan)* buyurmuştur.

2- Cümle-i celilede geçen (قَيِّمْ) kelimesiyle, (مُسْتَقِيمْ) kelimesi arasında, **Zeccâc** ve **Taberî** *(Rahimehumellah)* gibi mütekaddim müfessirlerin ekserisi nezdinde bir fark yoksa da, bazıları bu kelimeye, (مُسْتَقِيمْ)den farklı olarak, değişik manalar vermişlerdir ki, te'sîsin te'kidden evlâ (yeni ve fazla mana çıkartmanın, eski manayı kuvvetlendirmekten daha uygun) olduğu, meşhur bir kaidedir.

A) Bu kelime, bir şeyi yönetme manasına gelen (قِيَامْ) kökünden alınma mübâleğa sîğası kabul edilip, (قَيُّومْ) kelimesine mürâdif (eş anlamlı) olarak tefsir edilirse, din-i mübîn-i İslâm'ın, ümmetin dünya ve ahiret hususunda muhtaç oldukları tüm işlerini yönetip düzene sokmakta yeterliliğini ifade etmiş olur ki, bu çok güzel ve ziyade (artı) bir manadır.

B) Diğer şeriatlara nazaran İslâm'a verilen bu vasıf, onların neshe uğradığına İslâm'ın ise hiç nesholunmayacak sabit bir şeriat olduğuna işaret edebilir. *(Hâzin, Âlûsî)*

3- Cümle-i celiledeki (مِلَّتْ) kelimesi, lügat itibarıyla; "Yazılan şey" demektir. Istılahta ise; din kelimesiyle aynı manadadır. Nitekim:

(وَوَصَّىٰ بِهَا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ...(١٣٢)) **"İbrahim ve Ya'kub, oğullarına: 'Ey oğullarım! Şüphesiz Allah sizin için dini seçti.' diye bu milleti vasiyet etmiştir."** *(Bakara Sûresi:132'den)* ayet-i kerimesi, **İbrahim** *(Aleyhisse-lâm)*ın milletiyle, **İbrahîm** *(Aleyhisselâm)*ın dininin, aynı manaya geldiğini göstermektedir.

Ancak ulemâ, millet ve din kelimeleri arasında şu farkları gözetmişlerdir:

a) Millet kelimesi, ancak istinad ettiği peygambere izafetle kullanılır. Nitekim bu cümle-i celilede **"İbrahim'in milleti"**, diğer bir yerde, **Yusuf** *(Aleyhisselâm)*dan naklen;

(... مِلَّةَ اٰبَائِى ...) **"Atalarımın milleti"** *(Yusuf Sûresi:38'den)* buyrulmuştur. Bu itibarla bu kelime, ne Allah-u Tealâ'ya ne de ümmet fertlerine izafeten kullanılmış olarak rastlanmaz.

b) Bu kelime, şeriat hükümlerinin bir kısmı hakkında kullanılmayıp, mecmû'u hakkında kullanılır. Bu yüzden, "Namaz, Allah'ın dinidir" dendiği gibi, "Namaz, Allah'ın milletidir" denemez.

4- Cümle-i celilede, **"Millet"** kelimesinin **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*a izafeti, İslâm dininin **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milleti olduğu anlamına gelir ki bu, önce geçen ilk iki zâtî vasfın yanısıra, İslâm'a ait izafî bir şereftir.

İslâm'ın, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milleti olması, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın şeriatının esası olan; "On fıtrat üzere bulunmak, şükür, cömertlik ve hakkı haykırma" gibi temel meseleleri ihtivası hasebiyledir ki bu mesele, Bakara Suresi:124. ayet-i kerimesinin izahında anlatılmıştır. *(R.F:1/586)*

İbni Kesîr *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milletine uyması, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, ondan daha mükemmel olduğu anlamına gelmez. Zira:

(... فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ ...) **"Onların hidayetine sen de uy!"** *(En'am Sûresi: 90'dan)* ayet-i kerimesinin emrince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sadece **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milletine değil, bütün enbiyanın hidayetine uymuştur ki bu, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in, tüm peygamberlerden üstün olduğuna delâlet eder. Zira bu, onların sahip oldukları hidayetin tümüne mâlik olmaktan öte, ilaveten, onlara nasip olmayan birçok fazilete sahip olduğu anlamına gelir ki;

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendinden önce kimsenin kavuşmadığı bir şekilde dini ikmâl ettiğinden dolayı, enbiyanın sonuncusu ve kayıtsız şartsız âdemoğullarının efendisi, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)* dahil bütün yaratıkların rağbet ettiği **Makam-ı Mahmûd**'un sahibi olmuştur.

5- Arap lügatında **"Hanîf"** kelimesinin aslı; "Bir tarafa meyilli olan" demektir. Daha sonra, "Batıl dinleri bırakıp, dosdoğru dine yönelen kimse" hakkında kullanılması yaygınlaşmıştır.

İbrahim *(Aleyhisselâm)*a hanîf denmesi de bu yüzdendir ki, Allah-u Tealânın en sevdiği din şekli de budur. Nitekim

٣٤٥ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ: اَىُّ الْاَدْيَانِ اَحَبُّ اِلَى اللهِ؟ قَالَ: « اَلْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ »

345 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakledildiği üzere; bir kere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Dinlerin hangisi Allah'a daha sevgilidir?" diye

sorulduğunda: **"Müsâmahakâr olan hanîfiyyettir!"** diye cevap buyurdular. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:2107, 1/508, Buhârî, el-Edebü'l-müfred, No:290, Sh:94, Abdürrezzâk, el-Musannef, No:20574, 11/292, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:11571, 72, 11/227)*

İbrahim *(Aleyhisselâm)* hakkındaki bu vasfa, "İbadetlerinde Allah'a karşı muhlis" manası da verilmiştir. Bu vasıf, asaleten **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*a mahsustu. Sonra Araplar, sünnet olan yahut hac yapan herkese, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın dini üzere bulunduğuna dikkat çekmek için, "Hanîf" ismi vermeye başladılar. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu vasfa sahip olan **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milleti üzere bulunduğunu, her sabah tekrarlamıştır. Nitekim:

٣٤٦ – عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ اَبْزىٰ عَنْ اَبِيهِ (رضى الله عنهما) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اِذَا اَصْبَحَ يَقُولُ: «اَصْبَحْنَا عَلىٰ فِطْرَةِ الْاِسْلَامِ، وَكَلِمَةِ الْاِخْلَاصِ، وَدِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ، وَمِلَّةِ اَبِينَا اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً، وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ»

346 - **Abdurrahman ibni Ebzâ, babasından** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle rivayet etmiştir: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* sabahladığında: **'Biz, İslâm fıtratı, ihlas kelimesi, peygamberimiz Muhammed'in dini, müşriklerden olmayıp, hanîf olan babamız İbrahim'in milleti üzere sabahladık!'** derdi." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:15367, 5/239, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, Kitâb-u ameli'l-yevm-i ve'l-leyle:1, No:9830, 31, 6/4, Dârimî, İsti'zân:54, No:2588, 2/746)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, birçok hadis-i şerifte **"Hanîfiyyet"** vasfını, **"Müsâmahakâr"** ve **"Kolay"** vasıflarıyla beraber zikretmiş olması, temel kaideleri açısından Millet-i İbrahim olan Din-i Mübin-i İslâm'ın tatbikinin çok kolay olduğuna işaret etmektedir. Nitekim:

(... وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ ... (٧٨)) **"...Size dinde hiçbir zorluk kılmadı, babanız İbrahim'in milleti** (dini işte böylecedir)!..." *(Hacc Sûresi:78'den)* kavl-i şerifi, bu hakikate işaret etmektedir. *(İbni Kesîr, Hâzin, Âlûsî, Ebû Zehre)*

"Hanîf" kelimesiyle ilgili diğer farklı malumat; En'am Sûresi:79. ayet-i kerime'nin izahında *(R.F:10/211-212)* geçmiştir.

ÜÇÜNCÜSÜ: (وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **"O, müşriklerden değildi."** kavl-i şerifi hakkında bazı bilgiler vardır:

1- Cümle-i celilenin, (اِبْرٰهِيمَ) isminden hal düşen (حَنِيفاً) kelimesine atfedilebileceği gibi, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, hakkı iptale çalışanların yolundan son derece nezîh olduğunu açıklamak için getirilmiş bir cümle-i mu'terize de olabilir.

2- Bu cümle-i celilenin mazi sîğasıyla getirilmesi **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın hiçbir zaman müşriklerden olmadığını ifade etmektedir ki bu da, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, yıldıza tapan kavmini imana davet sadedinde, yıldız, ay ve güneş hakkında söylemiş olduğu:

(... هٰذَا رَبِّى ... (٧٦)) **"Benim Rabbim budur!"** *(En'am Sûresi:76'dan, 77'den, 78'den)* sözünü, kendi itikadına göre değil de, kavminin inancına göre söylemiş

olduğunu, dolayısıyla bunun aksi görüşlere sahip olan müfessirlerin yanılgıya düştüğünü gösterir.

3- Bu cümle-i celile, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, hiçbir zaman müşriklerden olmadığını belirtmek suretiyle; onun milleti üzere bulunduğunu iddia eden tüm sapık fırkaları reddetmektedir ki, bunlar da başlıca üç kesimdir:

A) Kureyş müşrikleri ki, "Melekler Allah'ın kızlarıdır" dedikleri ve putlara taptıkları için şirkleri tescil edilmiştir.

B) İbrahim *(Aleyhisselâm)*a mensubiyyeti en çok iddia eden Yahudiler de, "Uzeyr, Allah'ın oğludur" demekle şirke düşmüşlerdir.

C) "İsa, Allah'ın oğludur" diyen Hristiyanların, zaten ne büyük müşrik oldukları ortadadır. İşte bütün bu milletler, "Millet-i İbrahim" üzere bulunduklarını iddia etmekteyken, Mevlâ Tealâ bu cümle-i celilesiyle tümünün batıl davalarını iptal etmiştir. *(Ebussuud, Âlûsî, Hâzin, Nesefî)*

Müşriklerden olmadığına dair **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın kendi beyanı; En'am Sûresi:79. ayet-i kerimenin izahında *(R.F:10/210-212)* geçmiştir.

4- Bu cümle-i celile ile **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın, fayda ve zararını görmedikleri cansız varlıkları Allah-u Tealâ'ya ortak iddia ederek, donuk vehimleriyle kalan, hiçbir delil kabul etmeyip, hiçbir söze kulak vermeyen müşriklerden olmadığı belirtilerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in hidayet buyurduğu din medholunmuştur.

Ayrıca bu suretle muhaliflerin İslâm dinine girmesi teşvik edilmiştir. Çünkü İslâm karşıtlarının tümü **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ı sahiplenip, ona tazimde bulunuyorlardı. Nitekim; Yahudiler, Hristiyanlar ve Araplar "Babamız" diye, Mecûsîler de "Hemşehrimiz" diye, onun eteklerine tutunuyorlardı. *(Bika'î)*

İŞÂRÎ MANALAR:

SÜLEMÎ:

"Hanîf olan İbrahim'in milletine, dosdoğru bir yola Rabbim beni hidayet etti"

İbni Atâ *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ, Habibine, Halilinin milletine uymayı emretmiştir. Çünkü bütün din ve mezheplerin mensupları, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milletini kabul etmişlerdir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de ona uymakla emrolununca, herkes onun dininin ve tarikatının hak olduğunu yakînen anlayacak hale gelmiştir."

Ebû Osman *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Sırat-ı müstakîm; iktidâ ve ittibâ' (şeriatın sahibine her meselede hakkıyla uymak)dan ibaret olup, hevâ (nefsin kötü arzusu), uydurma ve bidat çıkartmayı terketmektir.

Görmüyor musun ki Allah-u Tealâ, Habibi hakkında:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ... (٣)) **"O, hevâdan konuşmaz!"** *(Necm Sûresi:3'den)* buyurmaktadır."

"Dimdik ayakta olan din" kavl-i şerifi hakkında şöyle buyrulmuştur: "O din, eğrilikten salim, nefsin fısıltılarından arınmış ve nefsin muradına erişme lezzetinin mevcudiyetinden kurtulmuş bir dindir."

İbni Mübârek *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: "Sırat-ı müstakîm'e hidayet; namaz, oruç, hac gibi farzların edasının vakitlerini bildirmektir."

KUŞEYRÎ:

"De ki: Rabbim beni dosdoğru bir yola hidayet etmiştir."

Allah-u Tealâ'nın bir kulunu doğru yola irşad buyurması, o kişinin bütün yollarının Allah-u Tealâ'dan başka şeylerin tümüne kapanmasıyla ele geçer. Her kim bir yaratığa yol bulursa (Allah-u Tealâ'dan gayrinin yoluna giderse), boş kuruntu vadilerinde eğri yollara sapar kalır. Çünkü, Allah-u Tealâ'dan gayrisinin, yaratma vasfından hiçbir nasibi yoktur.

Her kim, bir mahluka yol bulur ve yaratıklar hakkında emel ve beklentisini sağlamlaştırır ya da bir işini onlara dayandırırsa, muhakkak ki o kişi, değersiz bir şeyin, yaldızlanarak kendisine sunulmasına maruz kalmış, saptırılma cür'alerini yudumlamaya mecbur bırakılmış demektir.

"Sırat-ı müstakîm"; bir zerreyi ve uyuklamayı dahi, Allah-u Tealâ'dan başka var edecek bir varlığın mevcudiyetini görmemenden ibarettir. **"Dimdik ayakta duran din"**; öyle bir inançtır ki, onda şu sayılanlar söz konusu olamaz:

1- Temsîl (Allah-u Tealâ'yı, yaratıklarına herhangi bir yönden benzetmek),

2- Ta'tîl (Allah-u Tealâ'nın sıfatlarını inkâr),

3- Kulun ubûdiyetine işaret eden **"Fark makamı"**nı nefyetmek,

4- Rubûbiyyeti müşahededen ibaret olan **"Cem' makamı"**nı reddetmek.

İmam-ı Kuşeyrî *(Rahimehullah)*ın **"er-Risâle"** isimli eserindeki beyanına göre; kulun, kulluk vazifelerini icrayı kesbetmesi ve beşeriyet hallerine münasip düşen bütün vasıfları **"Fark** (âbidle Ma'bud arasındaki ayırımı göz önünde bulundurma) **makamı"**ndan ibarettir.

Hak Tealâ tarafından gelen manaları ızhar, lütuf ve ihsan bağışlama gibi haller, "Cem' makamı"ndan ibarettir ki, "Cem' " ve "Fark" makamları hakkında meşayıhın hallerinin ednâsı, bu anlatılandan ibarettir.

Hak Tealâ her kimi, taat ve muhalefetlerinden ibaret fiillerinin tümüne şahit kılarsa, o kul tefrika vasfındadır. Kimi de, kendisiyle ilgili olarak Zat'ının ef'âline şahit kılmışsa o kul, cem' makamındadır. Dolayısıyla yaratılanı görmek tefrika babından, yaratanı müşahede ise cem' vasfındandır. Kulun, cem' ve fark makamını mutlaka birlikte gözetmesi gerekir. Çünkü tefrikası olmayanın ubûdiyeti olmaz. Cem'i olmayanın da marifeti bulunmaz.

"Ancak sana taparız!" kavl-i şerifi, (zahirî duruma itibar edilerek, kulun ibadetteki istiklalini ifade etmekte olduğu için), fark makamına işaret etmekte, **"Ancak senden yardım isteriz!"** kavl-i şerifi ise (Allah-u Tealâ'nın kuvvetine müracaatı bildirmesi hasebiyle), cem' makamına işaret etmektedir. *(er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Sh:141)*

"**Hanîf**" vasfı, "Hakka meyleden, batıldan dönen ve hakikatin zıttı olan herşeyden yüz çeviren kimse" demektir.

İBNİ ARABÎ:

De ki: Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola iletmiştir ki, o da tevhîd-i Zâtî yoludur. O **dini kayyim ki;** dinlerin ve mezheplerin değiştiremeyeceği, şeriatların ve kitapların neshedemeyeceği şekilde, ebediyyen sabittir.

Aynı zamanda o, **Millet-i İbrahim'dir.** O millet ve din ki, bütün mertebelerden terakkî edilerek, mâsivânın tümünden yüz çevrilen, Allah-u Tealâ'nın sıfatlarından herhangi biriyle bile alâkalı en ufak bir şirk bulaşıklığı söz konusu olan batıl din ve yolların bütününden i'raz edilen bir yoldur.

NÎSÂBÛRÎ:

De ki: Rabbim beni inayet-i ezeliyye cezbesiyle, kalıp ve bedenin esfel-i safilîninden alıp, **dosdoğru yola hidayet etti.**

RUHU'L-BEYAN:

Hakikî manada müşrik, Allah ile birlikte başka bir şey arayandır ve Allah-u Tealâ'dan, Allah-u Tealâ'dan gayrini isteyendir.

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« خلاف طریقت بود کاولیا * تمنا کنند از خدا جز خدا »

"Hüdâ'dan, Hüdâ'nın gayrini temenni etmek,
Evliyanın tarikatına muhalif olmuştur."

İBNİ ACÎBE:

Sûfiyye hazarâtı, Allah-u Tealâ'nın, peygamberini hidayet buyurduğu bu din-i kayyimin hulâsa ve lübbünü şöyle anlamışlardır:

1- Tevhid akîdesi hususunda, delil ve huccetlerle kanaat etmeyip, zevk ve vicdan yolu üzere şühûd ve ayânı (Allah-u Tealâ'nın birliğine inanma hususunda kendi manevî tatları ve iç buluşları üzere, Allah-u Tealâ'yı görür gibi olma halini) tercih etmişlerdir.

2- Namazdan, kalplerin namazını anladılar. Bu yüzden onlar,

(اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) (٢) **"O kimseler ki namazlarında huşû' edicidirler."** *(Müminûn Sûresi:2)* vasfı üzere, uzuvlarıyla namaz kılmakla birlikte,

(اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ) (٢٣) **"O kullar ki namazlarına daimdirler?"** *(Me'âric Sûresi:23)* sırrınca, kalp huzuruna devam etmektedirler.

3- Bu büyüklerden nisaba mâlik olanlar, şer'î zekâtı ödemekle birlikte:

« اَلْعَبْدُ وَمَا كَسَبَ لِسَيِّدِهِ » **"Kul ve kazandığı, efendisine aittir!"** kaidesince, zekât emrinden, nefislerinin (canlarının) zekâtını vermeyi anlamışlardır ki o da, açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi riyazatlara devamla, nefse terbiye vermek ve her şeyi Allah-u Tealâ'ya izafe etmektir.

Şeyh **Ebu'l-Abbas es-Sebtî** *(Radıyallahu Anh)*, mahsûlünün onda birini kendisine saklar, onda dokuzunu tasadduk ederdi.

4- Oruçtan anladıkları; beden orucuyla birlikte, kalbin, mâsivâyı görmekten oruç tutmasıdır.

5- Hacdan anladıkları; Allâmü'l-guyûb olan Allah-u Tealâ'nın huzuruna doğru, kalplerin hac yapmasıdır. Nitekim Kâ'be onlara müştak ve onları tavaf edicidir. Allah-u Tealâ insanlara iki beyt tayin etmiştir ki, birisi; hissî olan Kâ'be, diğeri manevî olan Allah-u Tealâ'nın beyti mesâbesindeki kalptir. Kalp evi Allah-u Tealâ'nın nurundan boş oldukça, maddî beyti haccetmeye müştâk olur.

Fakat sakininin nuruyla kalp Kâ'besi mamur olunca, Rabbinin nurundan gayrisine yönelmekten müstağnî olduğu için, kendisi başkalarına kıble, hatta tecellî ve nurların kendisini tavaf ettiği, me'ârif ve esrarın kendisini çepeçevre kuşattığı bir Kâ'be haline gelir.

Sonra âlemler dairesinin kutbu olunca, bütün cihan, her cânip ve mekandan onun etrafında dönmeye başlar. Artık bu makama ulaşmış kişi, maddî Kâ'beye nasıl müştâk olsun?

Hallâc *(Radıyallahu Anh)*ın şu sözü gerçekten, Allah için takdire şâyandır!

« يَا لاَئِـــمِي لاَ تَلُمْنِي فِي هَوَاهُ فَلَوْ * عَايَنْتَ مِنْـــهُ الَّذِي عَايَنْتُ لَمْ تَلُمِ

لِلنَّاسِ حَجٌّ وَلِي حَجٌّ اِلىٰ سَكَنِي * تُهْدىَ الْاَضَاحِي وَأُهْدِي مُهْجَتِي وَدَمِي

يَطُـــوفُ بِالْبَيْتِ قَوْمٌ لاَ بِجَارِحَةٍ * بِاللهِ طَافُوا فَاَغْـــنَاهُمْ عَنِ الْحَرَمِ »

"Ey tenkitçim! Beni O'nun aşkı uğrunda tenkit etme!
O'ndan benim gördüklerimi sen de görseydin, tenkit etmezdin.
İnsanların haccı var, benim haccımsa kendi meskenimedir.
Kurbanlar kesilirken ben kanımı ve canımı kurban ederim.
Bir kavim vardır ki, Kâ'be'yi bedensiz tavaf ederler,
Onlar Allah'ı tavaf etmiş, O da onları hareme muhtaç etmemiştir."
(İbni Acîbe:1/350)

6- Bu zatlar, cihattan; en büyük cihat olan nefislerle cihadı anlamışlardır.

İşte böylece onlar katında şeriat vazifelerinin tümü, bütün karışımlardan arınmış ve halis kalmıştır. Diğerleri ise, şeriatın ancak bedenlerle ilgili olan dış kabuğunu anlayabilmişlerdir ki, o amellerde ihlas ve huzur bulunmadığı için, ruhsuz beden gibidirler.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dosdoğru yola hidayet buyrulduğunu beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ ...وَادْعُ اِلىٰ رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٍ (٦٧) ﴾

"...Rabbine davet et! Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir hidayet üzeresin!" *(Hac Sûresi:67'den)*

﴿ ...وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي اِلَيَّ رَبِّي ... (٥٠) ﴾

"Ve eğer hidayet bulduysam, Rabbimin bana vahyi sebebiyledir..." *(Sebe' Sûresi:50'den)*

﴿ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (٣) عَلىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (٤) ﴾

"Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir yol üzere gönderilenlerdensin!" *(Yâsîn Sûresi:3, 4)*

﴿ ...وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (٢) ﴾

"...Ve seni dosdoğru bir yola hidayet etmek için (Mekke'nin fethini sana nasip etti)." *(Feth Sûresi:2'den)*

﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدىٰ (٧) ﴾

"Ve seni şaşırmış bir halde buldu da, hidayet etmedi mi?" *(Duhâ Sûresi:7)*

İbrahim *(Aleyhisselâm)*dan sonra gelen bütün peygamberlerin, özellikle Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, müşriklerden olmayan ve hanîf olan İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın milletine hidayet olundukları, onun milletinin en güzel din oluşu ve kendini bilmezlerin dışındakilerin o milletten ayrılmayacağı:

﴿ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ... (١٣٠) ﴾

"Kendini bilmezden başkası, İbrahim'in milletinden yüz çevirmez..." *(Bakara Sûresi:130'dan)*

﴿ ... قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٣٥) ﴾

"(Seni, Yahudi ve Hristiyanlığa davet edenlere) **de ki: Hayır!** (Biz başka dinlere uymayız.) **Hanif olan İbrahim'in milletine** (uyarız). **O, müşriklerden değildi."** *(Bakara Sûresi:135 den)*

﴿ مَاكَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَاكَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٦٧) ﴾

"İbrahim *(Aleyhisselâm)* **ne bir Yahudi, ne de bir Hristiyandı; Fakat o, bir hanîf** (bütün yanlış dinlerden hakka dönen), **bir Müslümandı. Ve o, müşriklerden de değildi."** *(Âl-i İmran Sûresi:67)*

﴿ قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (٩٥) ﴾

"(Habibim!) **De ki: Allah**(-u Tealâ, sözün) **doğru**(sunu) **söylemiştir. Öyleyse, hanif** (Allah-u Tealâ'yı birleyici) **olan İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın **dinine uyun. O, müşriklerden olmamıştır."** *(Âl-i İmran Sûresi:95)*

﴿ وَمَنْ اَحْسَنُ دِيناً مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلاً (١٢٥) ﴾

"**Muhsin** (kötülükleri terkedip, iyilikleri işleyici) **olarak, kendisini Allah'a teslim eden ve hanif** (batılları terkedip, hak dine uymuş) **olan İbrahim'in milleti** (dini) **ne uyandan, din itibarıyla daha güzel kim vardır? Allah**(-u Tealâ), **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ı (kendisine) **bir dost edinmiştir."** *(Nisa Sûresi:125)*

﴿ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآئِي اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ مَاكَانَ لَنَا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ... (٣٨) ﴾

"(Yusuf *(Aleyhisselâm)* dedi ki:) **Ben, atalarım; İbrahim, İshak ve Yakub'un milletine tabi oldum. Allah'a, herhangi bir şeyden ortak koşmamız bizim için** (doğru ve uygun) **olmaz..."** *(Yusuf Sûresi:38'den)*

﴿ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتاً لِلّٰهِ حَنِيفاً وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٢٠) شَاكِراً لِاَنْعُمِهِ اجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (١٢١) وَاٰتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰالِحِينَ (١٢٢) ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٢٣) ﴾

"**İbrahim gerçekten, Allah'a itaat eden, hanif bir ümmet** (başlıbaşına bir cemaat) **idi. O, müşriklerden değildi.**

O'nun nimetlerine şükredici idi. (Allah-u Tealâ) **onu seçmiş ve dosdoğru yola hidayet etmişti. Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o, ahirette salihlerdendir. Sonra sana: 'Hanif olan İbrahim'in milletine uy!' diye vahyettik. O,** (hiçbir zaman) **müşriklerden olmadı."** *(Nahl Sûresi:120-123)*

﴿ ... مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ ...(٧٨) ﴾

"**...Babanız İbrahim'in milletine** (uyun!)..." *(Hacc Sûresi:78'den)*

Ayet: 162

قُلْ اِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِىلِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٦٢)

AYET-İ KERİMEN'İN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (162)

(قُلْ) **Söyle,** neyi söyle? (اِنَّ صَلاَتِى) **muhakkak benim namazım,** daha? (وَنُسُكِى) **ibadetim,** daha? (وَمَحْيَاىَ) **hayatım,** daha? (وَمَمَاتِى) **ölümüm,** kime aittir? (لِلّٰهِ) **Allah'a,** öyle Allah ki, (رَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbi.**

Cümle-i celile'nin irab bakımından terkîbi:

1- (مَحْيَا) kelimesi, "Sülâsî" olan (حَيِىَ) fiilinden "Masdar mîmi"dir.

2- (مَمَاتْ) kelimesi, "Sülâsî" olan (مَاتَ) fiilinden (مَفْعَلْ) vezninde "Masdar mîmi"dir. Aslı (مَمْوَتْ) olup, i'lâli malumdur.

3- (لِلّٰهِ) terkibindeki (لاَمْ) harfi, (اِنَّ) harfinin mahzuf haberine müteallik tır ki takdir: (خَالِصَةً لِلّٰهِ) şeklindedir.

4- (رَبِّ الْعَالَمِينَ) terkibi, Lafza-i Celâl'in sıfatı veya bedelidir.

MEÂL-İ ŞERİF

(Habibim!) **De ki: "Muhakkak benim namazım,** (hac ve kurban gibi bütün) **ibadet**(ler)**im, hayatım ve ölümüm** (anında işleyeceğim imanım ve salih amelim), **âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerime'nin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i kerimede, Habibine, dosdoğru dine hida-yet edildiğini ilan etmesini emrettikten sonra, bu ayet-i celileyi getirerek, o dini nasıl tatbik edeceğini tarif etmiştir. Böylece sanki burada bir sâil: "Defaatla övülüp kendisine davet edilen bu millet neden ibarettir?" diye bir soru yöneltmiş, Mevlâ Tealâ da, her yaptıkları işte ihlaslı olmaları hususunda ehl-i imana örnek olsun diye bu ayet-i kerimesiyle cevap buyurmuştur. *(Fahrurrâzî, Bika'î)*

Bu izahın da işareti vechile; bu ayet-i celile, yeni bir konu başıysa da, evvelki ayet-i kerimenin tefrî'i mesabesindedir. Ancak mana bakımından geriye bağlıysa da, haddizatında müstakil ve mühim bir gayeye işaret ihtiva ettiği için yeni bir ayet-i kerimeyle açıklanmıştır.

Bu ayet-i kerimenin tazammun ettiği mananın özeti, bir önceki ayet-i kerimede bahsedilen tevhid esasından ayrı olarak düşünülmesi mümkün olmayan bir husustur ki o da; "İbadette ihlâs" konusudur. Bundan dolayı riya, küçük şirk olarak anılmıştır.

Bu itibarla bir önceki ayet-i kerimede, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, tahdîs-i nimet yolu üzere, dosdoğru yola hidayet nimetini açıklaması emredildikten sonra, akabinde gelen bu ayet-i kerimeyle, bu hidayet nimetine nasıl şükredeceği ilham edilmiştirki o da: Bütün taat ve ibadetlerini Allah-u Tealâ'ya tahsisini ifade etmesidir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ اِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى) **"De ki: "Muhakkak benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm"** cümle-i celilesi hakkında, müfessirler birtakım izahlarda bulunmuşlardır, şöyle ki:

1- Cümle-i celilede: (قُلْ) emrinin tekrarlanmasının hikmeti, birkaç türlü izah edilmiştir:

A) "Söyle" emrinin tekrarlanması, söylenecek sözün son derece itina ve ihtimama değer bir kavil olduğunu ifade etmektedir.

B) Bir önceki ayet-i celilede söylenmesi emredilen konu, itikatla alâkalı, burada açıklanması memur olan husus ise, fer'î meselelere müteallik olduğundan, emrin tekrarına lüzum görülmüştür. *(Ebussuud, Âlûsî)*

2- **"Şüphesiz benim namazım"** cümle-i celilesi hakkında birkaç mesele vardır:

A) Cümle-i celileye te'kid harfiyle başlanması, haberin önemine işaret ettiği gibi, ayrıca müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in gösteriş için namaz kıldığı hususunda taşıdıkları şüpheyi reddetmek gayesi ihtiva etmektedir. Nitekim müşriklerden birtakımı, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i Kâ'be'nin yanında namaz kılarken görünce: "Bu mürâîye bakmaz mısınız? Hanginiz felancaların kestiği hayvana gidip de işkembesini alarak secde ettiğinde onun omuzlarının arasına koyacak?" demişlerdi.

B) Cümle-i celilede geçen (صَلاَةْ) tabirinden hangi namaz kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

1- **Mukatil ibni Hayyan** *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; farz namazlardır. *(İbni Ebî Hâtim, No:8180, 5/1434)*

2- Meşrû olan namaz cinsi kastedilirse, farz ve nafile tüm namazlara şamil olur. *(Zâdü'l-mesîr, Âlûsî)*

3- Bazıları; "Gece namazıdır" demişlerdir. *(Ebû Hayyân, Kurtubî)*

4- "Bayram namazıdır" diyenler de olmuştur ki, bir sonra gelecek (نُسُكْ) kelimesinin, kurban manasına gelmesiyle, bu mana arasında bir münasebet bulunmaktadır. Zaten "Nüsük" kelimesi, namaz manasında da kullanılmıştır ki, **Berâ** *(Radıyallahu Anh)*ın:

٣٤٧ – عَنِ الْبَرَاءِ (رضى الله عنه) قَالَ: خَرَجَ النَّبِىُّ ﷺ يَوْمَ اَضْحًى اِلَى الْبَقِيعِ ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ اَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ وَقَالَ: « اِنَّ اَوَّلَ نُسُكِنَا فِى يَوْمِنَا هٰذَا اَنْ نَبْدَأَ بِالصَّلاَةِ، ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ ، فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَقَدْ وَافَقَ سُنَّتَنَا »

347 - "Kurban bayramı günü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* **Bakî'a** çıktı, iki rekat namaz kıldırdıktan sonra yüzünü bize dönerek: **'Bu günümüzdeki ilk nüsükümüz, şüphesiz ki namazdan başlayıp sonra dönüp kurban kesmemizdir. Bunu yapan, muhakkak bizim sünnetimize uygun davranmış olur.'**

buyurdu." *(Buhârî, I'ydeyn:17, No:933, 1/331)* şeklindeki rivayetinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, namaz ve kurbanın tümüne birden "Nüsük" ismini vermiştir. Nüsükle namazı yanyana zikretmesi, namazdan muradın, bayram namazı olduğuna delâlet etmektedir. *(Cessâs, Ebû Hayyân, Kurtubî)*

5- "Dua ve tezellül (boyun kırarak yalvarış)" manasında tefsir edenler de mevcuttur. *(Ebû Hayyân)*

3- (نُسُكْ) kelimesinin ne manaya geldiği hakkında da birkaç görüş vardır:

A) Zeccâc *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; "Nüsük" tabiri, kendisiyle Allah-u Tealâ'ya tekarrubda bulunulan ibadetlerin tümüne şamil olan "Kulluk" manasındadır. *(Me'âni'l-Kur'an, Kurtubî, Nesefî, Hâzin, Beyzâvî, Âlûsî)*

B) İbni Abbas, Mücahid, Hasen, Süddî, Katâde, Dahhâk, Saîd ibni Cübeyr ve İbni Kuteybe *(Radıyallahu Anhum)*, "Allah için kesilen kurbanlar" manasında birleştikten sonra, kendi aralarında iki görüş üzere ayrılmışlardır. *(Ebû Hayyân, Âlûsî)*

1- **Mücahid, Saîd ibni Cübeyr, Hasen, Süddî** *(Radıyallahu Anhum)*dan nakledildiğine göre; "Hac ve umre kurbanıdır." *(Tefsîr-u Mücâhid:1/229, Taberî, No:14301, 5/420, İbni Ebî Hâtim, No:8181, 5/1434)*

2- **"Abdürrezzâk, İbni Münzir, İbni Ebî Hâtim"** tefsirlerinde, **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*dan nakledildiğine göre; "Udhiye (kurban bayramında kesilen vacip kurban)dır." Çünkü ona da "Nüsük" denir. Allah-u Tealâ'ya yakınlık gayesiyle kesilen her kurban "Nüsük" sayılır. *(Tefsîr-u Abdirrezzâk, No:879, 2/73, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/410, Âlûsî)*

Mevlâ Tealâ, ihramlıyken, hastalıktan veya başındaki yara ve bit gibi bir eziyetten dolayı tıraş olması gereken kimseye lâzım olan cezayı beyan ederken:

(... فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْبِه اَذًى مِنْ رَأْسِه فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ ... (١٩٦)

"Ancak sizden her kim hasta olur veya başından bir eziyeti bulunursa, (ona vacip olan,) **oruçtan veya sadakadan yahut da nüsükden bir fidyedir."** *(Bakara Sûresi:196'dan)* buyurmuştur ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ihramdayken başı bitlenip, tıraş olması gereken **Kâ'b ibni Ucre** *(Radıyallahu Anh)*a, ne yapması gerektiğini beyan ederken:

٣٤٨ – عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِحْلِقْ رَأْسَكَ وَصُمْ ثَلاَثَةَ اَيَّامٍ ، اَوْ اَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ ، اَوِ انْسُكْ بِشَاةٍ »

348 - **"Başını tıraş et ve üç gün oruç tut yahut altı fakiri doyur ya da bir koyun nüsükü yap** (kurban kes)!" buyurarak, "Nüsük"ün, koyun kurbanı olduğunu açıkça beyan etmiştir. *(Buhârî, İhsar:6, No:1719, 2/644, Müslim, Hacc:10, No:1201, 2/859, Tirmizî, Hacc:107, No:953, 3/288, Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:3/36)*

٣٤٩ – عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: ذَبَحَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ الذَّبْحِ كَبْشَيْنِ اَقْرَنَيْنِ اَمْلَحَيْنِ مُوجَئَيْنِ ، فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قَالَ: « اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضَ ، عَلٰى مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفاً ، وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ، اِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ، اَللّٰهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَاُمَّتِهِ ، بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ » ثُمَّ ذَبَحَ.

349 - **Cabir ibni Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan gelen şu rivayet de bu görüşü teyid etmektedir: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kesim (kurban bayramı) günü, hayaları alınmış, alaca ve boynuzlu iki koç kesti. Onları (kesmek için kıbleye doğru) yönelttiğinde:

"Şüphesiz ben, hanîf olan İbrahim'in milleti üzere, yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm ve ben müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. O'nun hiçbir ortağı yoktur! Ben ancak bununla emrolundum ve ben Müslümanlardanım!

Ey Allah'ım! (Bu kurban, nimet olarak yaratılma bakımından) **sendendir. Muhammed ve ümmeti adına** (rızana kavuşmak için) **senin için** (kurban olarak takdim edilmekte)**dir. Allah'ın adıyla! Allah herşeyden büyüktür!"** diye dua buyurup, sonra kesti." *(Ebû Davud, Dahâyâ:4, No:2795, 2/104, İbni Mâce, Edâhiyy:1, No:3121, 2/1043, İbni Ebî Hâtim, No:8183, 5/1434)*

Görüldüğü üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu ayet-i celiledeki "Nüsük" tabirini, kurban keserken istimal etmiştir ki bu da, kendisinin bu kelimeyi böylece tefsir ettiğini ifade eder. Nitekim

٣٥٠ – عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « وَاَمَّا النُّسُكُ فَشَاةٌ »

350 - **Muhammed ibni Kâ'b** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Nüsük'e gelince; o, bir koyundur!"** *(Taberî, Câmi'u'l-beyân, No:3376, 2/243, Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an:3/36)* buyurarak, bu kelimeden muradı açıklamıştır.

Yine böylece **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٥١ – عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « يَا فَاطِمَةُ قُومِى اِلٰى اُضْحِيَتِكِ فَاشْهَدِيهَا فَاِنَّهُ يُغْفَرُ لَكِ عِنْدَ اَوَّلِ قَطْرَةٍ تَقْطُرُ مِنْ دَمِهَا كُلُّ ذَنْبٍ عَمِلْتِيهِ وَقُولِى: اِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ » قَالَ عِمْرَانُ: قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ هٰذَا لَكَ وَلِاَهْلِ بَيْتِكَ خَاصَّةً فَاَهْلُ ذَاكَ اَنْتُمْ اَمْ لِلْمُسْلِمِينَ عَامَّةً؟ قَالَ: « لاَ! بَلْ لِلْمُسْلِمِينَ عَامَّةً »

351 - **"Ey Fatıma! Kalk, kurbanın**(ın boğazlanmasın)**a şahit ol! Çünkü kanından damlayan ilk damla anında, işlediğin bütün günahlar, senin için**

bağışlanacaktır. Ve (o esnada): **'Muhakkak benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. O'nun hiçbir ortağı yoktur! Ben ancak bununla emrolundum ve ben Müslümanlardanım!' de!"** buyurdu.

Râvî şöyle anlatmıştır: O zaman ben: "Ya Resulellâh! Bu (müjde), sana ve Ehl-i Beyt'ine has olup, bunun ehli sadece siz misiniz, yoksa bütün Müslümanlara ait midir?" diye sorduğumda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Hayır! Doğrusu bu, bütün Müslümanlara mahsustur!" *(Hâkim, el-Müstedrek, Edâhiy, No:7524, 4/247, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:600, 18/239, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:19161, 9/476, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/410)* buyurdu. İşte bu da;

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu kelimeyi "Kurban" manasında kabul ettiğini gösterir. Zira diğer kelimeler içerisinde bundan başka kurban manasına müsait bir kelime yoktur. Namazla kurbanın cemedilmesi:

(فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ (٢)) **"Rabbin için namaz kıl ve** (kurban) **kes!"** *(Kevser Sûresi:2)* ayet-i kerimesinde de görüldüğü üzere meşhurdur. *(Ebû Hayyân, Âlûsî)*

Ayrıca bir sonraki ayet-i celilenin sonunda geçen:

(وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ)**"Ben ancak bununla emrolundum!"** cümle-i celilesi, **Hanefî** mezhebimizin: **"Kurban kesmenin vacip oluşu"**na dair görüşünün doğruluğunu gösterir. Çünkü emir, vücûp iktiza eder (birşeyin emredilmesi, onun zorunlu olarak yapılmasının gerektiğini ifade eder). *(Cessâs)*

C) Hasen *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; "Din ve mezhep" manasındadır. *(Tefsîru'd-Dahhâk, Kurtubî, Ebû Hayyân)*

D) Mukatil ibni Hayyân *(Rahimehullah)*dan nakledildiğine göre; "Hac" manasındadır. *(İbni Ebî Hâtim, No:8182, 4/1434, Beyzâvî, Nesefî, Âlûsî)*

E) Birtakımları, bu ayet-i celilede geçen "Nüsük" tabirinin, birr ve taat amellerinin tümüne şamil olduğunu söylemişlerdir. Nitekim ibadette çok gayretli olana "Nâsik" denir. *(Kurtubî, Nesefî)*

F) Vâhidî *(Rahimehullah)*ın, **İbni A'râbî** *(Rahimehullah)*dan nakline göre; "Nüsük" tabiri, (نَسِيكَة) kelimesinin cemisi olup, gümüş külçesinin adıdır.

Müteabbid kimselere "Nâsik" denmesi, cürufu seçilmiş halis külçe gibi, nefislerini günah kirlerinden tahlis ve tasfiye (kurtarıp, arandırma)da bulundukları içindir. Bu yüzden burada, "Umûmî ibadet" manası dışında, "Halis ibadet" manası verenler de olmuştur *(Ebû Hayyân, Hâzin)*

G) Ebû Salih *(Rahimehullah)*ın **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan nakline göre; bu kelime, "Din, hac ve kurban" manalarının tümünde birden kullanılmaktadır. *(Zâdü'l-mesîr)*

4- Cümle-i celilede geçen: **"Hayat"** ve **"Ölüm"** tabirlerinin tefsiri hakkında müfessirler birkaç mana vermişlerdir:

A) Bilinen "Yaşama" ve "Ölüm" anlamında olabilir ki, buna göre mana: "Beni dirilten ve öldüren ancak Allah-u Tealâ'dır" demektir.

B) "Hayatımdaki ibadetlerim ve ölümümden sonra, onlara karşılık bulmak için Rabbime dönüşüm" manasına gelebilir ki, bu durumda "Hayat" ve "Memât" tabirlerinin başında bir muzaf takdir edilerek:

(اَعْمَالُ الْحَيَاتْ وَاَعْمَالُ الْمَمَاتْ) "Kişinin sağken yapacağı işlerle, ölüm anında karşılaşacağı ameller" yahut, "Zaman itibarıyla sağken ve ölüm sonrasıyla ilgili ameller" kastedilebilir. İnsanın hayatında yaptığı ameller çok olup bunlar, herkes tarafından bilinen şeylerdir. Ölüm anındaki amellere gelince bu; hayatı müddetince sahip olduğu inanç ve ibadetlere sebat edebilmesidir.

Çünkü ölüm halinde insan çok zorluklarla karşılaşabileceğinden, sağlığında acele etmediği konularda aceleci davranabilir, cismine ârız olan sıkıntıdan dolayı fikir değişikliğine maruz kalabilir. Bu yüzden sıhhatli zamanında, korktuğundan, utandığından yahut herhangi bir kâr beklentisinden dolayı yapmadığı birtakım hareketler, beklentilerinden ümit kestiği ölüm anında kendinde vuku bulabilir.

Ayrıca, o anın vasiyet gibi kendine mahsus özel vazifeleri vardır ki, bütün bunlar, hayatın son bölümüyle ilgili hallerden iseler de, ölüme yakın vaki olduklarından, ölüme izafe edilmektedirler ki, böylece ölüm anı dahil, yaşam müddetinin tümü konu edilme maksadıyla, ölüm tabirinin bahsi yerinde olmuştur.

C) "Kendisiyle yaşayıp, kendisi üzere öleceğim iman ve amel-i salih" demek olabilir. *(Ebû Hayyân, Zâdü'l-mesîr, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî)*

D) "Hayatımdaki taatlarımla, ölümümle alâkalı vasiyet ve tedbir gibi hayırlar" manası da verilmiştir ki bu; insanın sağken kendi yaptığı ibadetleriyle birlikte, ölümünden sonrası için sadaka-i câriye olarak bıraktığı, faydalanılacak ilimler, vakıflar gibi hayırlarına da işaret olabilir. *(Beyzâvî, Ebussuud)*

E) Burada özellikle Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in vefatı mevzuubahis olup, vefatından sonra ümmeti hakkında yapacağı rûhânî teveccühler kastedilmiş olması da, uzak değildir.

Nitekim vefatından sonra, "Ümmetine kabrinden duacı olması, selâm verenlerin selâmına cevap vermesi ve hususî ümmetlerine rüya âleminde görülmesi" gibi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e ait, rûhânî ve kâmil manada hayat hükümleri vardır.

٣٥٢ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) اَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « مَا مِنْ اَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ اِلاَّ رَدَّ اللهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتّٰى اَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ »

352 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: **"Kim, bana** (vefatımdan sonra) **selâm verirse, mutlaka Allah bana ruhumu iade eder de, onun selâmına cevap veririm!"***(Ebu Davud, Menasik:100, No:2041, 1/622, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:10817, 3/620, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:10270, 5/402)* hadis-i şerifi, bu konuda nas teşkil etmektedir.

Yine böylece, "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, kıyamet arasatında Allah-u Tealâ'ya secde etmesi, umumî şefaat yetkisini kullanması" gibi, mahşerde yapacağı kendine mahsus birtakım ameller de vardır ki, bütün bunların Allah-u Tealâ'ya ait olduğu, böylece belirtilmiştir.

Dolayısıyla bu manaya göre ayet-i celiledeki: **"Ölümüm"** tabiri, **Abdullah ibni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٥٣ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « حَيَاتِي خَيْرٌ لَكُمْ ... وَوَفَاتِي خَيْرٌ لَكُمْ ... »

353 - **"...Hayatım da sizin için hayırlıdır...Vefatım da sizin için hayırlıdır!"** *(Bezzâr, el-Bahru'z-zehhâr, No:1925, 5/308, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, No:14250, 8/594, 95)* hadis-i şerifindeki manaya yöneliktir.

F) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ölümünün, Allah-u Tealâ'ya ait olmasının manası; kendisine Allah yolunda şehitlik nasip edileceğine işaret olabilir. Çünkü bir Yahudi kızı tarafından **Hayber**'de ikram edilen zehirli koyunun bir parçasının mübarek bağırsağına gitmesi, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in şehit olmasına sebebiyet vermiştir. Kendisi de vefatına yakın bu durumu haber vermiştir.

Nitekim **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, vefat ettiği hastalığında:

٣٥٤ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « يَا عَائِشَةُ! مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ ، فَهٰذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذٰلِكَ السُّمِّ »

354 - **"Ey Aişe! Hayber'de yediğim yemeğin acısını devamlı hissediyordum. İşte şimdi, o zehirden şahdamarımın kesildiğini hissettiğim andır!"** *(Buhârî, Meğâzî:78, No:4165, 4/1611, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, No:19717, 10/19, Dârimî, Mukaddime:11, No:67, 1/36, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:23988, 9/243)* buyurduğunu rivayet etmiştir.

5- Bu cümle-i celilede belirtilen dört meselenin ikisi ihtiyarî, diğer ikisi ise gayr-i ihtiyarî hususlardır. İnsanın elinde olan iki şey; namaz ve nüsükten ibarettir. O namaz ki, bütün ibadetlerin gayesi ve İslâm'ın günde beş kere tekrarlanan rükn-ü sânî (ikinci temel vazife)sidir.

O rükün ki, hiçbir zaman mükelleften sakıt olmaz. Kelime-i şehadet, ömürde bir kere söylenmekle bile yetinilebilecek bir zikirdir. Hastadan oruç düşer, fakire zekât gerekmez, gücü yetmeyenden hac düşer, namaz ise, ebediyyen kulun uhdesinden düşmez.

Ayağa kalkamayacak derecede hasta olan bile, başını hareket ettirme imkânı buldukça, namazdan sorumludur. Kula yönelen bütün teklifler, vahiy vasıtasıyla gelmiş, namaz ise Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, vasıtasız olarak Rabbi tarafından bizzat verilmiştir.

Nüsük: (لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ ... (٦٧)) **"Her ümmet için bir nüsük tayin ettik ki onlar onunla amel edicidirler!"** *(Hacc Sûresi:67'den)* kavl-i şerifinden de anlaşıldığı üzere, tüm ibadetlere şamil umumî bir ifadeyse de; tavaf, sa'y, Arafat vakfesi, şeytan taşlama gibi hac ef'âlinin tümüne görüntü olarak özel manada "Menâsik" denir.

Bu iki konu, dinen mecbursa da, insanın, yapıp yapmamakta serbest olduğu, tercihe dahil konulardandır. Daha sonra belirtilen yaşam ve ölüm ise, insana hiç sorulmayıp, sadece Allah-u Tealâ'nın yed-i kudretinde bulunan hususlardır.

Dolayısıyla hayat ve memât, gayr-i ihtiyarî (kulun tesiri olmaksızın) Allah-u Tealâ'ya ait olduğu gibi, namaz ve nüsük de kulun ihtiyarıyla Allah-u Tealâ'ya aittir. Çünkü namaz kılan kişi, bu ameli, ancak namazı emredene inancından dolayı işlemektedir ki, o halde kimse kendiliğinden bir şey yapmamakta, bilakis Allah-u Tealâ tarfından verilen güç ve kuvveti, Allah-u Tealâ'nın emri yönünde kullanmaktadır.

Demek ki herhangi bir ibadetin, nereye mensûbiyeti düşünülecek olursa, Allah-u Tealâ'dan başkası bulunamaz. Zaten Allah-u Tealâ, kullarını irade ve ihtiyar sahibi olarak yaratmasaydı, kimse tarafından hiçbir amelin işlenmesi düşünülemezdi. *(Şa'râvî)*

İKİNCİSİ: (لله رَبِّ الْعَالَمِينَ) **"Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."** kavl-i şerifi hakkında, bazı bilgiler vardır:

1- Namaz, kurban, hayat ve ölümün, Allah-u Tealâ'ya ait olmasının ne manaya geldiği hakkında müfessirler bazı beyanlarda bulunmuşlardır:

A) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, bu şekilde söylemesinin emredilmesi, "Namaz, kurban dahil bütün ibadetlerinin, hayatının ve ölümünün, Allah-u Tealâ'nın yaratması, kaza ve kaderiyle vaki olduğu"nu herkese açıklaması içindir ki bu da, kulun yaptığı bütün ibadetlerin, sapık fırkaların dediği gibi, kul tarafından yaratılmayıp, Ehl-i Sünnet'in buyurduğu üzere; ancak Allah-u Tealâ'nın yaratmasıyla meydana geldiğinin en büyük delillerindendir. *(Fahrurrâzî, Hâzin)*

B) Allah-u Tealâ, bu cümle-i celilesiyle Habibine, bütün işlerinde ve hallerinde ihlas üzere bulunduğunu, herkese bildirmesini emretmiştir ki bu, bütün ibadetlerin tam ve kâmil olması için, ancak ihlasla eda edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Allah için olan bir şeyin, nakıs ve eksik olması yakışmaz.

Dolayısıyla ihlasla yapılan ibadetler ancak Allah-u Tealâ nezdinde makbuliyet kazanır. Bu yüzden bu ayet-i kerimenin, her ibadette göz önünde bulundurulması ve düşünülmesi uygundur.

Nitekim **Ebû Musa** *(Radıyallahu Anh)*ın **Katâde** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen: "İsterdim ki her Müslüman, Allah'ın kitabından her okuduğu ayetle birlikte, bu ayeti okusaydı!" *(Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/410)* sözü, bu hakikate işaret etmektedir.

٣٥٥ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ كَانَ اِذَا قَامَ اِلَى الصَّلَاةِ قَالَ: «وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ . اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَ مَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ »

355 - **Hazreti Ali** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namaza başladığında: **"Şüphesiz ben, hanîf olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm ve ben müşriklerden değilim.**

Muhakkak benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. O'nun hiçbir ortağı yoktur! Ben ancak bununla emrolundum ve ben Müslümanlardanım!" *(Müslim, Salâtü'l-Müsafirin:26, No:771, 1/534, Dârimî, Salât:33, No:1218, 1/299, Ebu Davud, Salât:121, No:760, 1/260, Nesâî, İftitah:17, No:796, 2/467)* derdi.

Şafi'î *(Radıyallahu Anh)*, namaza bu zikirle başlanması hususunda bu hadis-i şerifi delil almıştır.

٣٥٦ –عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ وَعَائِشَةَ (رضى الله عنهما) قَالَا: كَانَ النَّبِىُّ ﷺ اِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَالَ: «سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ»

356 - **Ebû Said el-Hudrî** ve **Aişe** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namaza başlarken: **"Ey Allah'ım! Seni tesbih eder ve Sana hamdederim! İsmin çok yücedir, azametin gayet uludur ve Senden başka hiçbir İlâh yoktur!"** *(Tirmizî, Ebvâbu's-salât:179, No:243, 242, 2/11, Ebû Davud, Salât:122, No:775, 776, 1/265-66, Nesâî, İftitah:18, No:898, 2/469, İbni Mâce, İkametü's-salât:1, No:804, 1/264, Dârimî, Salât:33, No:1219, 1/299, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:11473, 4/101)* derdi.

Tirmizî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; **Ömer ibni Hattab** ve **Abdullah ibni Mesûd** *(Radıyallahu Anhuma)*dan da böylece rivayet olunmuştur. Tâbi'în ve diğerlerinden ehl-i ilmin ekseriyetine göre, amel bunun üzerinedir. *(el-Câmi'u's-sahîh:2/9-11)*

Cessâs *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile: (... وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ (٤٨)) **"(Namaza) kalktığın zaman, Rabbinin hamdiyle tesbih et!"** *(Tûr Sûresi:48'den)* ayet-i kerimesi inmeden önce, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, iftitah duası olarak geride zikredilen duayı yapardı. Bu ayet-i kerime inip, namaza kalktığı anda tesbihle emrolunduktan sonra, birinci duayı terkedip, (... سُبْحَانَكَ) duasına devam etti.

Ebû Hanîfe ve **Muhammed** *(Radıyallahu Anhuma)*nın görüşleri budur. **Ebû Yusuf** *(Rahimehullah)*a göreyse, iki rivayet de mevcut olduğundan, ikisini birlikte okur. *(Ahkâmü'l-Kur'an:3/35-36)*

Farzların sahası dar olup, nafile daha geniş ve kolay olduğundan, bu gibi faziletleri, farzlardansa, nafilelerde ihrâz etmek, daha evlâ olur. Nitekim

isteğe bağlı olarak, ayakta ve oturarak kılınabilmesi, binek üzerindeyken kıbleye bağlı kalmayarak bineğin yöneldiği tarafa kılınabilmesi, nafile hususundaki genişliğin alâmetlerindendir.

2- Bu ayet-i celile, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, Rabbine tam bir tefvîz ile tüm işlerini teslim ettiğine delâlet etmektedir ki, bundan iki şey anlaşılır:

A) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dünya hayatında, ondan sonraki vefatında ve daha sonraki ahiret hayatında, tasarruf sahibi olan Zat, herşeyin, özellikle de ceza gününün Mâliki olan Rabbü'l-vücûd Hazretleridir. İşte hanîf ve müstakîm olan İslâm üzere, Allah-u Tealâ'nın Zat'ında fani olmak bundan ibarettir.

B) "Mahyâ" ve **"Memât"** tabirleri, devamlı yaşama, ardından ölüm, sonra sonsuz hayat anlamına geldiğinden, burada mana: "Beni bu dünya hayatında yaşatman, daha sonra öldürmen, sonra tekrar sonsuz hayatla diriltmen, hep Sendendir ve Sana aittir. Çünkü Sen, âlemlerin Rabbisin! Ölüm ve hayat Senin kudret elindedir." demek olur. *(Ebû Zehre)*

3- Bu cümle-i celileden anlaşıldığı üzere insan; her yaptığı ibadeti ihlas ile yapmalı, Allah-u Tealâ'ya ait olan hiçbir vazifede, başkasını O'na ortak koşmamalıdır, gösteriş için namaz kılmamalıdır, riyâ için kurban kesmemelidir, hacı desinler diye hacca gitmemelidir. Bilakis her yaptığını, sadece Allah için yapmalıdır.

Çünkü Allah'tan gayri kimsenin, yapılan amele karşılık verme gücü olmadığından, O'ndan başkası için iş yapan, alış-verişinde peşinen zararı kabul etmiş demektir. Bu yüzden akıllı kişi, namazını ve bütün ibadetlerini, ücret alacağı kimseye tahsis edendir.

Yine bu cümle-i celileden anlaşıldığı üzere; Allah-u Tealâ'nın hibe ve hediyesi mahiyetinde olan hayat ve imkânlarını, Allah-u Tealâ'nın razı olmayacağı yerlerde kullanmaktan sakınmalıdır. Artık iyi düşünülüp; hayatın, şehvet, ölümün de varisler için olmayıp, her ikisinin de Allah için olması hususunda büyük gayret sarfedilmelidir. *(Şa'râvî)*

İŞÂRÎ MANALAR:

SÜLEMÎ:

"De ki: Namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."

Vâsıtî *(Rahimehullah)* şöyle buyurmuştur: "Bu ayet-i kerimenin beyanı:

(... لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ... (٦٨)) **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir."** *(Yunus Sûresi:68'den)* ayet-i kerimesindedir.

(Mevlâ Tealâ buyuruyor ki:) Kim ibadetlerini nefsinden bilirse onu kırar geçiririm. Kim de nefsinden berî olursa, onu korur muhafaza ederim." "Evet! Mevlâ Tealâ bu kavlinde sadıktır. Zira hiç kimse, varlığı kendinden olmayan bir mevcudun, iyiliği kendinden bilmesini caiz göremez."

Ayet: 162

"Ben Müslümanların ilkiyim" Ben kendi havlim ve kudretimden uzaklaşarak, O'nun kudretinin tasarruflarına kendimi teslim ettim.

İBNİ ARABÎ:

De ki: Benim bilinen **namazım, ibadetim** ve zilletim (alçalmam), **hayat ve memât halim,** işte bütün bunların bende zuhuru, bana ait bir hayırdan dolayı değil, sadece Allah-u Tealâ'nın îcad nimetine karşı ibadet vazifemi icra içindir. Nitekim Allah-u Tealâ:

(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (٥٦) **"Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler için yarattım!"** *(Zâriyât Sûresi:56)* buyurmaktadır. Hakikî âlim, Allah-u Tealâ'ya, Allah için ibadet edendir. Gerçek manada âlim olmayanlar ise, o ibadette mülahaza ettikleri nefsânî hazlarını, Allah-u Tealâ'dan umarak ibadet ederler. Bundan dolayı Mevlâ Tealâ: **Benim salâtım ve nüsüküm, hayatım ve memâtım, âlemlerin Rabbi** yani; onların Seyyidi Mâliki ve Muslihi (düzenleyicisi) **olan Allah içindir!** buyurmuştur.

De ki: Benim salâtım; kalbî huzurum ve ruhî müşahedem, **nüsüküm;** kalben Allah-u Tealâ'ya beni yaklaştıran her türlü tekarrubüm, Hak'la **hayatım;** bekaya ulaşmam, nefsen **ölümüm;** fenaya kavuşmam, **Allah içindir.** Ne benim ne de bir başkasının, bunlarda hiçbir nasibi ve hissesi yoktur.

Çünkü ben, Rabbimle Rabbim için fanî olmuşken, ne benim ne gayrimin varlığı söz konusu değildir ki, bunda benim için bir haz ve nasip bulunsun?

NÎSÂBÛRÎ:

De ki: Benim namazım ve nüsüküm, yani; **"Namaz müminin miracıdır."** minhâcı üzere seyr-i sülûküm, **hayatım;** kalbî ve ruhî diriliğim **ve** nefsanî yönden **ölümüm, âlemlerin Rabbi**ni arama ve O'na ulaşmam **içindir. Ve ben,** yaratılma anında **"Ol"** emrine **teslim olanların ilkiyim.** Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٥٧ - « أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ نُورِي »

357- **"Allah'ın ilk yarattığı, benim nurumdur."** *(Nîsâbûrî, Garâibü'l-Kur'an:3/196, Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, No:827, 1/265)* buyurmuştur.

NAHCUVÂNÎ:

Ey tevhîd-i Zâtî'nin mazharı olan resullerin en mükemmeli! Bütün işlerini, başına gelenleri ve senden zuhur edenleri, Rabbine ısmarlayarak **de ki:**

Muhakkak benim namazım, tüm uzuvlarımla meylim, Hak tarafına tekarrub ve tevessül sebebi olan ibadetlerim **ve nüsüküm** ve bilcümle **hayatım ve ölümümün** tüm gerekleri, mülkünde ve melekûtünde istiklâl ve ihtiyarıyla, dilediği şekilde tasarruf sahibi olan **âlemlerin Rabbi Allah içindir.**

لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ (١٦٣)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (163)

(لَا شَرِيكَ) **Hiçbir ortak yoktur,** kim için? (لَهُ) **O'nun için,** (وَبِذٰلِكَ) **işte ancak bununla,** (أُمِرْتُ) **emrolundum,** (وَأَنَا) **ve ben,** kimim? (أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ) **Müslümanların ilkiyim.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

(لَا شَرِيكَ لَهُ) cümle-i celilesi hakkında iki görüş vardır:

a) İsti'nâfiyye olup, i'râbtan mahalli olmayabilir.

b) (رَبِّ الْعَالَمِينَ) kavlini manen tekit ettiği için, ondan "Hâl-i müekkide" olabilir.

MEÂL-İ ŞERİF

O'nun için hiçbir ortak yoktur. Ben sadece bununla (ihlasla) **emrolundum. Ve ben, Müslümanların ilkiyim.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Allah-u Tealâ, Habibine; namaz, kurban, hayat ve ölüm dahil her şeyiyle Allah-u Tealâ'ya ait olduğunu ilan etmesini emrettikten sonra, bu ayet-i celilesiyle, önceki sözü te'kîden, Allah-u Tealâ'nın şerikten münezzeh olduğunu bildirmesini, kendisinin, bununla emrolunduğunu ve O'nun emirlerine boyun eğenlerin ilki bulunduğunu ayrıca belirtmesini temin etmiştir.

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (لَا شَرِيكَ لَهُ) **"O'nun için hiçbir ortak yoktur."** cümle-i celilesi hakkında bazı mesâil mevcuttur:

1- Allah-u Tealâ'nın hiçbir konuda şerîki yoksa da, burada hususiyetle ne buyrulmak istendiği hakkında müfessirler bazı görüşler serdetmişlerdir:

A) "Âlemlerin mülkiyeti hususunda hiçbir ortağı yoktur."

B) "İbadet olunmakta ortağı yoktur."

C) "Yaratma ve yönetmede ortağı yoktur."

D) "Diriltme ve öldürmede ortağı yoktur." manası, "O halde ibadette de O'na başkası ortak koşulmamalıdır." manasına işaret etmektedir.

E) "Fiillerinden dilediği hiçbir şey hususunda şeriki yoktur."

F) "Yaratması, kaza ve kaderi hususunda hiçbir ortağı yoktur."

G) Evlâ olan, bu ifade-i celileyi, hakiki manada bir şeye tahsis vechi üzere tefsir etmeyip, sayılan manaları misal kabul ederek, umumî mana vermektir. *(Mâverdî, Ebû Hayyan, Hâzin, Âlûsî, Bika'î)*

Ayet: 163

2- Bu cümle-i celileden anlaşılan görüş, Allah-u Tealâ'nın, hiçbir hususta ortağı olmadığını ilan etmektir ki böylece, Allah'a inandıklarını iddia ettikleri halde, kurban keserken putların adını anarak, amellerini, yaratıcılarına halis kılmayan ve ilâhlıkta başkasını O'na şerik koşan müşriklere, ta'rizde bulunulmuştur.

İKİNCİSİ: (وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ) **"Ben sadece bununla emrolundum. Ve ben, Müslümanların ilkiyim."** kavl-i şerifiyle ilgili bazı hususlar, tefsirlerde yer almaktadır:

1- Cümle-i celilede geçen: **"Bununla"** kavl-i şerifine, birkaç türlü mana verilmiştir:

A) "Bu sözü söylemekle emrolundum" manasına göre; bundan önce geçen iki ayet-i kerimedeki: **"Söyle"** emrinin peşine gelen sözler kastedilebileceği gibi, sadece bir önceki ayet-i celilede söylenmesi emredilen sözde kastedilmiş olabilir. Sadece bu ayet-i kerimede geçen: **"O'nun ortağı yoktur!"** kavl-i şerifine işaret etmesi de muhtemeldir. *(İbni Atıyye, Ebû Hayyan, Beyzâvî, Âlûsî)*

B) "Bu tevhidle emrolundum." *(Hâzin)*

C) "İhlasla emrolundum." manası ki, böylece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Namazında, kurban ve diğer bütün taatlarında ve hayatındaki bütün tasarruflarında, tek maksadının; ihlasla yaşayıp imanla ölmek ve Allah-u Tealâ'nın rızasını talepten başka bir gaye taşımamak" olduğunu ilan etmesi emredilmiş olmaktadır.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözü ilan etmesi, bütün müminlere, "Tüm amellerinde Allah-u Tealâ'nın rızasını kastetmeyi elden bırakmama" konusunda, kendisini örnek almaları gerektiğine dair bir tenbih ihtiva etmektedir. *(İbni Atıyye, Beyzâvî, Nesefî, Ebû Hayyan, Âlûsî)*

2- **"Emrolundum"** kavl-i şerifi hakkında bazı meseleler vardır:

A) Bu cümle-i celileye iki türlü mana verilmiştir:

1- "Ben kitapta böylece emrolundum" *(Bahru'l-ulûm)*

2- "Bana böylece vahyolundu" şeklindeki mana, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan menkuldür. *(el-Vesît)*

B) Bu cümle-i celilede şöyle bir işaret bulunmaktadır:

"Kendisine uyan üstün vasıflı kişiler ve ihtiva ettiği güçlü deliller sebebiyle, İslâm'ın nuru son derece yaygın olduğundan, hiçbir emre gerek duymadan da, aklı olan kişilerin din olarak İslâm'ı seçmesi ve ondan en ufak bir sapma yapmaması gerekirken, hele bir de bu kadar Rabbânî davetiyeler ve İlâhî emirler yönelmişken, başka yerde hidayet nasıl aranabilir?" *(Bika'î)*

3- **"Ve ben, Müslümanların ilkiyim"** cümle-i celilesi hakkındaki malumata gelince:

A) Bu cümle-i celileye birkaç türlü mana verilmiştir:

1- "Allah-u Tealâ'nın emirlerine boyun eğenlerin ilkiyim."

2- "Allah-u Tealâ'nın kaza ve kaderine teslim olanların ilkiyim."

3- "İslâm'da sebat eden ihlas sahiplerinin ilkiyim" *(Fahrurrâzî, Ebû Hayyan, Âlûsî, Semerkandî)*

B) Dünya kurulduğundan beri tek gerçek dinin İslâm olduğu göz önünde bulundurularak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, bütün Müslümanların ilki olmadığı hususu malum iken, burada **"Müslümanların ilki olduğu"**nu söylemesinin kendisine emredilmesinden yola çıkan müfessirler, bu konuda farklı izah tarzları geliştirmişlerdir:

1- Müfessirlerin cumhûru diyebileceğimiz çoğunluğun görüşü; "Ümmetinin Müslümanlarının ilki olduğu" re'yidir ki, her peygamberin İslâm'ı kabul etmesinin, ümmetine nispetle önce olduğu, zira herkesin, şeriatı ondan öğrendiği hususu, herkesçe bilinen bir hakikattir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)*, cevaplar içinde en zahir olarak bu cevabı göstermiştir. *(Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Ahkâmü'l-Kur'an)*

Nitekim **Katâde** ve **Hasen** *(Radıyallahu Anhuma)*nın: "Bu ümmetin Müslümanlarının ilkiyim" şeklinde verdiği mana, bu konuda nas kabilindendir." *(Abdürrezzâk, Tefsîr, No:881, 2/73, Taberî, No:14311, 5/421, İbni Ebî Hâtim, No:8184, 5/1435, İbnü'l-Cevzî, Beğavî)*

2- Bu evveliyet, Araplara nispetle olabilir. *(Ebû Hayyan)*

3- **Mukatil** ve **Nakkâş** *(Rahimehumellah)*dan nakledildiğine göre; **Mekke** ehline nispetle olabilir ki, **Kelbî** *(Rahimehullah)*ın da beyanı vechile; bu manalara göre evveliyet, bütün zamanlara şamil olmayıp, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in zamanına göredir. *(Tefsîr-u Mukatil, İbni Atıyye, Ebû Hayyan)*

4- "Mîsak (Kalû Belâ) günü Müslümanların ilkiydim" manasını, **Semerkandî** *(Rahimehullah)* nakletmiştir. *(Bahru'l-ulûm)*

5- **Kurtubî, Ebû Hayyan** ve **Âlûsî** *(Rahimehumullah)* bu makamda şu açıklamayı yapmışlardır: Eğer bir kimse, 'İbrahim *(Aleyhisselâm)* ve diğer peygamberler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den önce değil miydi?' diyecek olursa, buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

a) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, meziyet, rütbe ve kıyamet günü öncelik bakımlarından bütün mahlukatın birincisi olma vasfına sahiptir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٥٨ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « نَحْنُ الْآخِرُونَ الْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَنَحْنُ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ »

358 - **"Biz,** (dünyaya gelme bakımından) **sonra gelenlersek de, kıyamet günü ilkleriz. Biz, cennete girenlerin ilkiyiz."** *(Müslim, Cuma:6, No:855/20, 2/585)* hadis-i şerifiyle, **Huzeyfe** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٥٩ – عَنْ حُذَيْفَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « نَحْنُ الْآخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا، وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، الْمَقْضِيُّ لَهُمْ قَبْلَ الْخَلَائِقِ »

359 - **"Biz, dünya ehlinden sonuncularız, kıyamet günü ise, bütün mahlukattan evvel hesapları görülecek kimseleriz."** *(Müslim, Cuma:6, No:856, 2/586)* hadis-i şerifi, bu mananın sıhhatine delâlet etmektedirler.

b) Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in evveliyeti, yaratılma bakımından da düşünülebilir. Zira: (وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ ... (٧)) **"Hani peygamberlerden misaklarını almıştık, senden ve Nuh'dan da..."** *(Ahzab Sûresi:7'den)* kavl-i şerifinde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Nuh** *(Aleyhisselâm)* dahil, diğer enbiyadan önce zikredilmiştir.

Bu itibarla **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bu ayet-i kerimeyi okuyarak:

٣٦٠ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « كُنْتُ اَوَّلَ النَّبِيّٖنَ فِى الْخَلْقِ وَآخِرَهُمْ فِى الْبَعْثِ ، فَبُدِئَ بِى قَبْلَهُمْ »

360 - **"Ben, yaratılma bakımından peygamberlerin ilki, gönderilme bakımından sonuncusu olduğumdan, onlardan önce** (mîsak alınmaya) **benden başlandı."** *(İbni Ebî Hâtim, No:17594, 17595, 9/3116, Ebû Nu'aym, Delâilü'n-nübüvve, No:3, 1/42, Sehavî, el-Mekasıdü'l-hasene, No:837, Sh:386)* buyurmuştur.

Yine böylece Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, peygamber olduğundan beri Müslüman olduğuna göre; nübüvveti ise **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan önce olması hasebiyle, bu yönden de Müslümanların ilkidir. Nitekim:

٣٦١ – عَنْ مَيْسَرَةَ الْفَجْرِ (رضى الله عنه) قَالَ: سَئَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَتىٰ كُنْتَ نَبِيّاً؟ قَالَ: « كُنْتُ نَبِيّاً وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ »

361 - **Meysere el-Fecr** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e "Ne zaman peygamber oldunuz?" diye sorduğumda: **"Âdem, ruh ile ceset arasında iken ben peygamberdim!"** *(İbni Sa'd, et-Tabakatü'l-kübrâ, 7/60, Benzeri bir rivayet için bak:R.F:10/303, No:104)* sözüyle cevap buyurmuştur.

٣٦٢ – عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: « اِنِّى عِنْدَ اللّٰهِ لَخَاتَمُ النَّبِيّٖنَ وَاِنَّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمُنْجَدِلٌ فِى طِينَتِهِ »

362 - **İrbâz ibni Sâriye** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Âdem** *(Aleyhisselâm)*, **çamur halinde toprak üstüne bırakılmışken, ben, Allah indinde elbette peygamberlerin mührüydüm!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17150, 17163, 28, 379, Hâkim, el-Müstedrek, No:3566, 2/453, Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, No:342, 6/89, Beyhakî, Şu'abu'l-iman, No:1385, 2/134, Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, No:1736, 6/68, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:629-631, 18/252, İbni Hibbân, No:6370, 8/106, Taberî, Tefsîr, No:2076, 1/606)* buyurmuştur ki, dillerde:

٣٦٣ – « كُنْتُ نَبِيّاً وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ »

363 - **"Âdem, su ile çamur arasındayken, ben peygamberdim!"** *(Sehâvî, el-Mekasıdü'l-hasene, No:837, Sh:386)* şeklinde dolaşan rivayet, bu rivayetten alınmış olup, manen sahihtir.

Abdürrezzâk *(Rahimehullah)*ın, **"el-Musannef"** isimli eserindeki nakline göre;

٣٦٤ – عَنْ جابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْاَنْصارِيِّ (رضى الله عنه) قالَ: قُلْتُ يا رَسُولَ اللهِ بِاَبِي اَنْتَ وَاُمِّي اَخْبِرْنِي عَنْ اَوَّلِ شَيْءٍ خَلَقَهُ اللهُ تَعالىٰ قَبْلَ الْاَشْياءِ ، قالَ: « يا جابِرُ اِنَّ اللهَ تَعالىٰ قَدْ خَلَقَ قَبْلَ الْاَشْياءِ نُورَ نَبِيِّكَ مِنْ نُورِهِ »

364 - **Câbir ibni Abdillah el-Ensarî** *(Radıyallahu Anh)*ın, "Anam-babam sana feda olsun ya Resulellah! Allah-u Tealâ'nın herşeyden önce yarattığı ilk varlığın ne olduğunu bana söyler misin?" sorusuna, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Ey Câbir! Şüphesiz Allah-u Tealâ, herşeyden önce, muhakkak ki, kendi nurundan senin peygamberinin nurunu halketmiştir..."** *(Kastalânî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye:1/71, Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, No:827, 1/265)* şeklindeki cevabı da bu hususu teyid etmektedir.

5- **İbni Kesîr** *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bu cümle-i celile, İslâm'ın; bir olup ortağı bulunmayan Allah-u Tealâ'ya ibadetten ibaret olduğunu ifade eder ki, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den önce geçen bütün enbiyanın daveti de ancak İslâm dinine olmuştur. Nitekim Mevlâ Tealâ:

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ نُوحِي اِلَيْهِ اَنَّهُ لاَ اِلهَ اِلاَّ اَنَا فَاعْبُدُونِ (٢٥)) **"Senden önce gönderdiğimiz her bir resule, 'Benden başka hiçbir ilâh yoktur! O halde bana ibadet edin!' diye mutlaka vahyetmişizdir."** *(Enbiya Sûresi:25)* kavl-i şerifinde bu hakikati açıklamıştır.

Mevlâ Tealâ, **Nuh** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine söylediklerini bize bildirirken:

(فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلاَّ عَلَى اللهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (٧٢)) **"Yüz çevirdiyseniz, zaten ben sizden hiçbir ücret istemedim. Benim ecrim ancak Allah'a aittir ve ben Müslümanlardan olmamla emrolundum!"** *(Yunus Sûresi:72)* buyurmuştur.

Yine Mevlâ Tealâ, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın milletinin neden ibaret olduğunu beyan sadedinde:

﴿ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰالِحِينَ (١٣٠) اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰالَمِينَ (١٣١) وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يٰبَنِيَّ اِنَّ اللهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلاَ تَمُوتُنَّ اِلاَّ وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (١٣٢) ﴾

"Kendini bilmezden başkası İbrahim'in milletinden yüz çevirmez. Andolsun ki muhakkak biz onu, dünyada seçmişizdir. Şüphesiz ki o, ahirette de elbette salihlerdendir. Rabbi ona: 'Müslüman ol!' dediğinde, o: 'Âlemlerin Rabbi için Müslüman oldum!' demiştir.

İbrahim de Yakub da, oğullarına: 'Ey oğullarım! Şüphesiz Allah sizin için bu dini seçmiştir. Artık ancak Müslümanlar olarak ölün!' diyerek bunu (İslâm dinini) vasiyette bulunmuşlardı." *(Bakara Sûresi:130-132)* buyurmuştur.

Yusuf *(Aleyhisselâm)*, Allah-u Tealâ'ya münâcâtında:

(فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِماً وَاَلْحِقْنِي بِالصّٰالِحِينَ (١٠١)) **"Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sahibim Sensin. Beni Müslüman olarak al ve beni salihlere kat!"** *(Yusuf Sûresi:101)* diye niyazda bulunmuştur.

Musa *(Aleyhisselâm)*, kavmine hitaben:

(... يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ (٨٤)) **"Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız, ancak O'na tevekkül edin, eğer Müslümanlarsanız!"** *(Yunus Sûresi:84)* buyurmuştur.

Mevlâ Tealâ, **Musa** ve **İsa** *(Aleyhimesselâm)* arasında geçen binlerce peygamber ve âlimden bahsederken:

(اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ...(٤٤)) **"Muhakkak ki, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrât'ı biz indirdik. Müslüman olan peygamberler, âlimler ve zâhidler, Yahudilere onunla hüküm veriyorlardı."** *(Mâide Sûresi:44)* buyurarak, onların Müslüman olduklarını beyan etmiştir.

İsa *(Aleyhisselâm)*ın ümmetiyle alâkalı olarak da:

(وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّينَ اَنْ اٰمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ (١١١)) **"Vakta ki ben, Havârîlere: 'Bana ve resulüme iman edin!' diye vahyetmiştim de onlar: 'Biz iman ettik! Sen de, bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol!' demişlerdi."** *(Mâide Sûresi:111)* buyrulmuştur.

İşte Kur'an-ı Kerim'de bu ve emsali mevcut olan bütün ayet-i kerimelerle şu hakikatler, hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açıklanmıştır.

a) Allah-u Tealâ, bütün peygamberleri İslâm diniyle göndermiştir.

b) Birbirini nesheden hususî şeriatları hasebince ümmetler, asırlar boyu farklı hükümlerle mükellef kılınmışlardır.

c) **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in şeriatı, ebediyyen nesholmayacak, daimen mevcut ve mansur olup, kıyamet sabahına kadar sancağı dürülmeyip menşur kalacaktır.

Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٦٥ – قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «نَحْنُ مَعَاشِرَ الْاَنْبِيَاءِ اَوْلَادُ عَلَّاتٍ دِينُنَا وَاحِدٌ»

365 - **"Biz peygamberler cemaati; aynı babanın çocuklarıyız, dinimiz birdir!"** *(İbni Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'ani'l-azîm:2/184, Diğer kaynaklar No:286'de geçti!)* buyurmuştur ki bu hadis-i şerif de, bu hakikate işaret etmektedir. Çünkü hadis-i şerifte geçen: **"Evlâd-ü allât"** tabiri, babaları bir, anneleri ayrı olan kardeşler hakkında kullanılır.

Konumuzda da, "Ortağı olmayan bir Allah'a ibadet etmek" anlamında "Din, bir olup", anneler menzilesinde olan şeriat hükümleri değişik olmuştur. Babaları farklı olup, anneleri bir olan kardeşlere: "İhvetü'l-ehyâf", ana-baba bir kardeşlere ise: "İhvetü'l-a'yân" denilir.

d) Bu kadar büyük hakikatler ortadayken, zamanımızda din konusunda yetkili geçinen birilerinin çıkıp, "Takrîbü'l-edyân (dinler arası diyalog)" dan bahsetmeleri, ne kadar asılsız bir iddiadır.

Allah-u Tealâ'nın gönderdiği tek din İslâm'dan ibaret olup, bütün peygamberler Müslüman ve bunların evveli **Muhammed** *(Aleyhisselâm)* iken, ortada "Dinler" diye birşeyden söz edilecek durum mu vardır ki, araları bulunmaya çalışılsın?

İŞÂRÎ MANALAR:

KUŞEYRÎ:

Her kime tevhidin hakikatleri keşfettirilirse o kişi, kendisini yöneten, bütün işlerini idare eden, dilediği halde tutan, bir vasıftan diğerine nakletti-ren, çeşitli değişikliklere maruz bırakan Zat'ın, hiçbir hissedârın kendisine ortak olmadığı bir Vâhid ve hiçbir yakın dostun kendisine hiçbir vechile benzemediği bir Mâcid olduğuna şahit olur.

Buyrulmuştur ki: "Her daim Allah-u Tealâ ile birlikte olduğunu bilen kişi, kendisinin gerçekten Allah-u Tealâ'ya ait olduğunu yakînen bilir. Varlığının Allah-u Tealâ'ya mahsus olduğunu bilen kimsede ise, Allah-u Tealâ'dan gayrisi için bir nasip kalmaz.

Artık o, Allah-u Tealâ'nın hükmüne tamamen müslim ve müsteslim olacağı için, Allah-u Tealâ'nın takdirlerine muteriz olmaz, Allah-u Tealâ'nın ihtiyar ve tercihlerine muarız bulunmaz ve Allah-u Tealâ'nın emirlerini kucaklamaktan mu'riz (yüz çevirici konumda) kalmaz.

İBNİ ARABÎ:

Rabbim için hiçbir şerik yoktur! Yani; ibadetten maksadım, ancak beni o ibadet için halketmiş olan Rabbimin Zat'ıdır. Ben, kendi kendime O'nun ibadetlere karşı vaadettiği sevapları aklıma getirerek, o ibadette nefsimi O'na ortak koşmam.

İşte ben, bununla; bu beyanların tümüyle birden, ayrıca her bir cüzüyle müstakillen **emrolundum. Ve ben, müslimlerin evveliyim,** yani; O'nun emirlerine inkıyâd edenlerdenim.

Nitekim **Ali ibni Ebî Talib** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen iftitah duasında zikredildiği üzere, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* namaza başladığında:

٣٦٦-عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ اَنَّهُ كَانَ اِذَا قَامَ اِلَى الصَّلَاةِ قَالَ:
« وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفاً وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ . اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَ مَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ »

Ayet: 163

366 - **"Şüphesiz ben, hanîf olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm ve ben müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.**

O'nun hiçbir ortağı yoktur! Ben ancak bununla emrolundum ve ben Müslümanlardanım!" *(Müslim, Salâtü'l-müsafirin:26, No:771, 1/534, Dârimî, Salât:33, No:1218, 1/299, Ebu Davud, Salât:121, No:760, 1/260, Nesâî, İftitah:17, No:796, 2/467)* diye duada bulunurdu.

Evet! **Benim salâtım ve nüsüküm, hayatım ve memâtım,** Rubûbiyyetin tafsillerinin suretinde cem' itibarıyla (yarattığı âlemleri düşünmekle birlikte, O'ndan gayrini gaye edinmeksizin Allah-u Tealâ'yı, müşahede etme makamında) **âlemlerin Rabbi olan Allah içindir!** Cem'an ve tafsîlen **O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum.**

Yani; bana emrolunan, cem' (Hakk'ı halksız müşahede etme) makamının kendinde de, tafsillerin suretinde (Allah-u Tealâ'yı, yaratıklarının tafsilatıyla birlikte müşahede) de Rabbimden gayrini görmeyerek, sadece O'nun için amel etmemdir.

Nitekim Rabbim beni vasfederken: (مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ (١٧)) **"O göz, ne** (gayesinden) **şaştı, ne de** (görmesi, gerekeni) **aştı."** *(Necm Sûresi:17)* buyurmuştur.

Ve ben zatımı O'na teslim ederek, O'nda fani olmaya **inkıyâd edenlerin evveliyim!**

NAHCUVÂNÎ:

Hakikatte O'ndan gayri bir mevcut ve gerçek anlamda O'nun gayrisi için bir vücud söz konusu olmadığından, **O'nun**la çekişecek **bir ortağı** ve kendisine denk olacak bir karşıtı **yoktur.** O'nun tevhid tarikîne sülûk için, kendisi tarafından **bununla;** ihlas, tefvîz ve teslimle **emrolundum. Ve ben,** tevhîd-i Zatî ile zahir ve mazhar olan muhlis, **müslim** ve muvahhidlerin **ilkiyim.**

RUHU'L-BEYAN:

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; bu ayet-i kerimelerin işarî manası şöylecedir: **Şüphesiz benim,** Allah-u Tealâ'ya miracım olan **namaz** minhacı üzere seyrim, nefsimi **kurban** etmem, kalbimin ve ruhumun **hayatı**yla, nefsimin **ölümü**, Hak Tealâ'yı arama ve O'na ulaşma uğrundadır.

O'ndan gayri bir matlûbu talep hususunda **O'nun bir şeriki yoktur. Ben bununla emrolundum.** Allah-u Tealâ'ya yönelik bu talep ve kastım, benim kendi aklım, fikrim ve tabiatımdan değildir. Ancak Allah-u Tealâ'nın, fazl-u rahmetiyle hidayet ve kemâl-i inayetindendir. Çünkü bana:

(وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا (٨)) **"Tam manasıyla ancak O'na yönel!"** *(Müzzemmil Sûresi:8'den),*

(قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ ... (٩١)) **"'Allah' de! Sonra onları bırak!"** *(En'am Sûresi:91'den)* diye vahyolunmuştur. Ve ben: (... يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ... (٥٤)) **"O, onları sever, onlar da O'nu sever"** *(Maide Sûresi:54'den)* kavl-i şerifinin sırrınca, mehabbet feyzini kabul anında, sevgiye **teslim olanların ilkiyim!**

Bu ayet-i celilede, tevhid ve ihlasa teşvik vardır ki bu ikisinin alâmeti iki şeyde toplanır:

1- İnsanın, zahiren ve batınen, nefsi dahil, Allah-u Tealâ'dan gayri herşeyden berî olmasıdır.

2- Mehabbet-i Zâtiyye (Allah-u Tealâ'yı Zat'ından dolayı sevme)nin hakikatleriyle hakikatlenmektir.

Mâlik ibni Dînar *(Kuddise Sırruhu)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Beytullâhi'l-Harâm'a hac için yola çıkmıştım Bir de azıksız ve bineksiz yolda gezen delikanlıya rastlayıp selam verdim. Selamımı alınca ona: "Ey genç! Nereden, nereye ve azığın nerede?" diye sorduğumda: "O'nun yanından geliyorum, O'na doğru gidiyorum, azığım da O'na aittir." diye cevap verdi.

Bunun üzerine ben: "Su ve azık olmadan yol katedilmez, yanında bir şey var mı?" deyince o: "Evet! Yola çıkarken beş harfi azık olarak almıştım." dedi. Ben: "O beş harf hangileridir?" diye sorunca, o: "Allah-u Tealâ'nın, 'Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd' kavl-i şerifidir." dedi.

Ben ona bu harflerin manasını sorunca o: "Kâf; Kâfî, Hâ; Hâdî, Yâ; Müeddî, Ayn; Âlim, Sâd ise; Sâdık demektir. Bir kimsenin sahibi, Kâfî, Hâdî, Müeddî, Âlim ve Sâdık (yeterli, erdirici, ödeyici, bilici ve doğru) olursa, zayi olmaz, bir şeyden korkmaz, azık ve su taşımaya da muhtaç olmaz." dedi.

Ben bu kelamı duyunca, gömleğimi çıkartıp ona giydirmek isteyince, kabul etmekten imtina ederek: "Ey Şeyh! Çıplaklık, gömlekten hayırlıdır. Dâr-ı fenânın helâli hesap, haramı ise ikaptır." dedi. Gece kararınca yüzünü semaya doğru kaldırarak:

« يَا مَنْ تَسُرُّهُ الطَّاعَاتُ وَلَا تَضُرُّهُ الْمَعَاصِي هَبْ لِي مَا يَسُرُّكَ وَاغْفِرْ لِي مَا لَا يَضُرُّكَ »

"Ey ibadetler kendisini sevindirip, günahlar kendisine zarar vermeyen Zat! Seni sevindireni bana nasip et! Sana zarar vermeyeni benim için affet!" diyordu.

İnsanlar ihrama girip telbiye getirdiklerinde, ben ona telbiye getirmemesinin sebebini sorunca o: "Ya Şeyh! 'Lebbeyk' derim de, bana 'Lâ Lebbeyk ve lâ sa'deyk! Sözünü duymuyorum, tarafına da bakmıyorum!' denmesinden korkuyorum." dedi ve yoluna devam etti.

Sonra ben ona, **Mina**'da: "Ey Allah'ım! İnsanlar kurbanlar keserek sana tekarrubta bulundular, benimse canımdan başka sana tekarrubta bulunacağım bir şeyim yok. O halde onu benden kabul et!" diye dua ederken rastladım. Daha sonra bir nâra atarak, ölüp yere düştü.

O sıra bir kail: "İşte bu, habîbullah (Allah'ın sevgilisi) ve Allah'ın kılıcıyla katlolunmuş katîlullah (Allah şehidi)dir." diye seslendi. Böylece ben onu, techîz-ü tekfînde bulunup gömdüm. O gece onun durumu hakkında düşünceli bir halde uyur uyumaz rüyamda kendisini gördüm ve:

Ayet: 163

"Allah-u Tealâ sana ne muamele yaptı?" diye sorunca, o: "Bana Bedr şehitlerine yaptığı muameleyi yaptı! Onlar küffâr kılıcıyla katlolundular, ben ise Cebbâr kılıcıyla katlolundum." diye cevap verdi.

« جانْ كــه نه قُرْبانِئ جانانْ بودْ * جيفهء تنْ بهتــرازْ آنانْ بودْ

هرْ كه نشُدْ كُشتهء شمْشيرِ دوستْ * لاشهء مُرْدارْ بهْ ازْ جانِ اوستْ »

"Kokmuş bir beden daha güzeldir,
Cânâna kurban edilmeyen candan!
Murdar bir leş daha güzeldir,
Dost kılıcıyla kesilmeyen candan."

Kerîm olan Allah-u Tealâ'dan dileğimiz, bizi sırat-ı müstakîm üzere sabit kılmasıdır.

İBNİ ACÎBE:

İhlas, Allah-u Tealâ'nın sırlarından bir sırdır ki onu, kullarından sevdiğinin kalbine emanet eder. Bu ihlas, kulluğu sadece Allah-u Tealâ'ya tahsis etmektir. Kulun, bu makamın hakikatine ermesi, ancak nefsin hevâsının köleliğinden âzâd olup, kendi varlığının zindanından kurtulduktan sonra ele geçer ki bu da çok kıymetli bir şeydir.

Şeyh **Ebû Talib-i Mekkî** *(Kuddise Sırruhu)* şöyle demiştir: "Muhlisler katında ihlas; yaratılmışları, yaratıcının işinden ayrı tutmaktır. Yaratıkların ilki ise nefistir. Muhibler katında ihlas; nefis için bir iş yapmamaktır, yapılan işten karşılık beklememektir, kendi tabiatının hazzına dahi fırsat vermemektir.

Muvahhidler katında ihlas; halkı, görüş alanından çıkarmaktır. Bu yüzden onlar, hiçbir işte Allah-u Tealâ ile birlikte O'ndan gayrini görmezler ve manevî hallerinde yaratıklara meyledip, onlarla rahatlamayı tercih etmezler.

ÂLÛSÎ:

De ki: Benim ruhî huzur ve müşahedemden ibaret olan **namazım,** kalple tekarrubumdan ibaret **nüsüküm,** Hak'la **hayat bulmam,** ve nefisle **ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.** Hiçbir kimsenin bu hususta benden bir nasibi olamaz. Hiçbir konuda **O'nun hiçbir şeriki yoktur.** Çünkü O'ndan gayrisinin hakikatte varlığı yoktur.

İşte bununla; "Allah-u Tealâ'dan gayrini görmemek"le tefsir edilen ihlasla **emrolundum. Ve ben,** Allah-u Tealâ'da fanî olma emrine **teslim olanların ilkiyim!**

MÜNASİP AYET-İ KERİMELER:

Allah-u Tealâ'nın şerîkini nefyeden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ ... (١١١) ﴾

"Ve de ki: Bütün hamdler, çocuk edinmeyen ve mülkte şeriki olmayan... Allah'a mahsustur." *(İsrâ Sûresi:111'den)*

﴿ ... وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ ... (٢) ﴾

"...O'nun için, mülkte hiçbir ortak yoktur..." *(Furkan Sûresi:2'den)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, ihlasla ve Müslümanlardan olmakla emrolunduğu:

﴿ ... قُلْ اِنِّى اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ ... (١٤) ﴾

"De ki: Ben Müslümanların ilki olmamla emrolundum..." *(En'am Sûresi:14'den)*

﴿ قُلْ اِنِّى اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ (١١) ﴾

"De ki: Şüphesiz bana, ibadeti sade kendisine tahsis ederek, Allah'a ibadet etmem emrolundu." *(Zümer Sûresi:11'den)*

﴿ ... وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٦) ﴾

"Bana, âlemlerin Rabbine teslim olmam emrolundu." *(Gafir Sûresi:66'dan)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:14. ayet-i kerimenin münasiplerinde** (R.F. 8/497) **zikredilmiştir.

قُلْ اَغَيْرَاللّٰهِ اَبْغِى رَبًّا وَهُوَرَبُّ كُلِّ شَىْءٍ وَلَاتَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّاعَلَيْهَا وَلَاتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَاكُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (١٦٤)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (164)

(قُلْ) **Söyle,** neyi söyle? (اَغَيْرَ اللّٰهِ) **Allah'tan gayrini mi,** (اَبْغِي) **arayacağım,** ne cihetinden? (رَبًّا) **Rab cihetinden,** (وَهُوَ) **halbuki O,** kimdir? (رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ) **herşeyin Rabbidir,** (وَلَاتَكْسِبُ) **kazanmaz,** kim? (كُلُّ نَفْسٍ) **her bir nefis,** (اِلَّاعَلَيْهَا) **ancak kendi aleyhine,**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (اَغَيْرَ اللّٰهِ) terkibindeki "hemze", "İstifhâm-i inkârî" için olup, (غَيْرَ) kelimesi, kendisinden sonraki (اَبْغِى) fiilinin mukaddem mef'ûlün bihi'dir.

2- (رَبًّا) kelimesinin mensubiyyet vechi hakkında iki görüş vardır:

a) Temyîz olmak üzere mensub olabilir.

b) (مَعْبُودًا) te'vîliyle hal düşebilir.

3- (وَلَا تَكْسِبُ) cümlesindeki (وَاْ) harfi isti'nâfiyye veya âtıfedir.

Cümle-i celîlenin kelime manası:

(وَلَاتَزِرُ) **Yüklenmez,** kim? (وَازِرَةٌ) **hiçbir yüklenici** neyi? (وِزْرَ اُخْرٰى) **diğerinin yükünü,** (ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ) **sonra ancak Rabb'inizedir,** ne? (مَرْجِعُكُمْ) **dönüşünüz,** de, (فَيُنَبِّئُ) **tam manasıyla haber verecektir,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِمَا) **o şeyleri ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** ne hakkında? (فِيهِ) **kendisi hakkında,** nedir oldunuz? (تَخْتَلِفُونَ) **ihtilaf eder.**

Cümle-i celilenin i'râb bakımından terkîbi:

1- (وَلَاتَزِرُ) cümlesindeki (وَاْ) harfi, âtıfe olup, cümle (وَلَاتَكْسِبُ) üzerine ma'tûfen, irâptan mahalli yoktur.

2- (تَخْتَلِفُونَ) cümlesi, (كُنْتُمْ) cümlesinin haberi olmak üzere mahallen mensubtur.

MEÂL-İ ŞERİF

(Resulüm!) **De ki: "O, herşeyin Rabbi iken ben, Allah'tan başka bir Rab mi arayayım? Herkesin kazandığı, ancak kendisine aittir. Hiçbir taşıyıcı** (günahkâr kimse), **bir başkasının** (günah) **yükünü taşımaz.**

Sonra (kıyamet günü) **dönüşünüz, ancak** (bütün işlerinizin yegâne mâliki olan) **Rabb'inizedir. Artık O, size, kendisi hakkında ihtilafa** (uyuşmazlığa) **düşmüş olduğunuz şeyleri** (dinî konuların gerçeğini) **tam manasıyla haber verecektir.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Ayet-i celilenin geriyle, umumî ve hususî olmak üzere iki türlü irtibat açıklanabilir:

1- Mevlâ Tealâ, bu sûrenin bidayetinden beri defaatla, müşriklerin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e karşı şirk hususundaki mücadelesinin iptali hususunda deliller sevketmiştir ki, **İbrahim** *(Aleyhisselâm)*ın kavmiyle mücadelesi de, bunlardan biridir.

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* son olarak, Allah-u Tealâ'nın emriyle müşrikleri şirkin harâmiyeti ve İslâm'ın beyanı hakkında kendisine indirilen ayetleri okumaya, davet etmiş ve tekrar tekrar dosdoğru yoldan ayrılmaları nedeniyle onları zemmederken, din esaslarıyla ilgili aralarında hiçbir ihtilaf bulunmayan geçmiş peygamberlerin müşterek dini olan İslâm'a övgüler yağdırmıştır.

Bu arada kâfirleri, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kendilerine en ufak bir meyli ve az da olsa herhangi bir konuda onlara muvafakat (uyum) beklentilerinden ümitsiz bıraktıktan sonra, bu ayet-i celilesiyle, sûre-i celilenin başında, ortasında ve sonunda sabit olan:

"Allah-u Tealâ'dan başka Rab olmadığı" hakikatini ilan etmesini Habibine son bir kere emrederek, kendisinden, Allah-u Tealâ'dan başkasına bir meyil bekleyenleri reddettirmiştir. *(Bika'î)*

2- Allah-u Tealâ, bir önceki ayet-i celilelerde Habibine: **"Şüphesiz namazım ve kurbanım... ortağı olmayan Allah'a aittir!"** diyerek, halis tevhidi ilan etmesini emir buyurduktan sonra, bu ayet-i kerimeyi getirerek, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, tevhidin doğruluğuna delil mesabesinde olacak bir hususu zikretmesini emretmiştir. *(Tefsîr-i Kebîr)*

Sebeb-i nüzûl:

Ayet-i celilenin iniş sebebi hakkında, tefsirlerde iki rivayete muttali bulunmaktayız:

1- Mukatil ve **Nakkaş** *(Rahimehumellah)* gibi bazı âlimlerin nakline göre; kâfirler, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ya Muhammed! Sahip olduğun dini bırakıp bizim dinimize dön ve bizim ilâhlarımıza tap! Böyle yaparsan dünyan ve ahiretin hususunda umduğun ve korktuğun her türlü sorumluluğu biz üstleneceğiz!" deyince, bu ayet-i celile inmiştir. *(Tefsîr-u Mukatil, Semerkandî, İbni Atıyye, Ebû Hayyan, Kurtubî, Zâdü'l-mesîr, Bika'î)*

2- İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edildiği üzere; **Velîd ibni Muğîre** ve diğer Kureyş kâfirlerinin *(Le'anehumullah)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve müminleri, Lât ve Uzzâ'ya ibadet hususunda atalarının dinine davet ederken: "Ya **Muhammed**! Eğer bu günahsa, o, sana değil bize olsun! Bizim yolumuza uyun, günahlarınızı biz yüklenelim!" demeleri üzerine, bu ayet-i celile nâzil olmuştur. *(Mâverdî, Beğavî, Hâzin)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (قُلْ أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ) **"De ki: "O, herşeyin Rabbi iken ben, Allah'tan başka bir Rab mi arayayım?"** cümle-i celilesi hakkında bazı malumat mevcuttur:

1- Bu ayet-i celilenin, önceki ayet-i celilelerde zikredilen halis tevhidin doğruluğuna ne yönden delâlet ettiği, **Fahrurrâzî** *(Rahimehullah)* tarafından iki şekilde açıklanmıştır:

A) Müşrikler dört sınıfta değerlendirilir ki, bunların hepsi de, Allah-u Tealâ'dan başka yaratıcı olmadığında hemfikirdirler.

1- Puta tapanlar, Allah-u Tealâ'ya putları ortak koştukları halde, gökler, yerler ve taptıkları putlar dahil âlemde bulunan bütün mevcudatın yoktan yaratıcısının, ancak Allah-u Tealâ olduğunu itiraf etmekteydiler.

2- Yıldızlara tapanlar müşrik oldukları halde, taptıkları yıldızların, Allah-u Tealâ tarafından yaratıldığını kabul etmekteydiler.

3- Yezdan ve Ehremen inancına sahip olanlar, cin ve şeytanları Allah-u Tealâ'ya ortak koştukları halde, şeytanın muhdes (sonradan yaratılma) olup, onun muhdisinin, ancak Allah-u Tealâ olduğu itikadındaydılar.

4- "Mesîh, Allah'ın oğludur", "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" diyerek, Allah-u Tealâ'ya şirk koşan müşrik fırkalar da, herşeyin yaratıcısının Allah-u Tealâ olduğu fikrindeydiler. Dolayısıyla Allah-u Tealâ, Habibine hitaben: **"De ki; Allah'tan başka Rab arar mıyım?"** demesini emrederek şöyle buyurmuş olmaktadır:

"Allah'tan başka Rab tutanlar, herşeyin yaratıcısının Allah olduğunu ikrar etmekteyken, bir yaratılmışın, yaratıcıya ortak edilmesi, kölenin efendiye şerik kılınması ve merbûbun Rabb'e eş kabul edilmesi, akıl alacak bir şey midir?" İşte böylece, Allah-u Tealâ'dan gayri bir Rab edinmenin fasit bir yol ve batıl bir din olduğu ortaya çıkmıştır.

B) Var olan şeyler; ya lizâtihi vacip veya zatı gereği mümkindir. Zatı gereği, varlığı zorunlu olan Zat bir olduğuna göre, O'nun dışındakilerin, lizâtihi varlıkları ve yoklukları düşünülebilecek mümkin varlıklar olduğu gerçeği ortaya çıkmış olur. Lizâtihi mümkin olan bir varlık, lizâtihi vacip olanın var etmesi düşünülmeden mevcut olamayacağına göre, Allah-u Tealâ'nın, herşeyin Rabbi olduğu hakikati, bu yolla da ortaya çıkmıştır.

2- Cümle-i celiledeki "Hemze", istifham için olup, mef'ûlün takdimiyle birlikte bu hemze, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i, Allah-u Tealâ'dan gayrine davet eden müşrikleri inkâr ve tevbih (tanımayıp, kınama) üzere reddetme manası ihtiva eder ki bu: "Herşeyin Rabbi olan Allah'tan gayri bir ilâh aramaya kalkışmam, sizce yakışık alır mı? Herşey O'nun mahlûkuyken, O'ndan başkasına ibadet etmem, akılla nasıl bağdaşır?" demek olur. *(İbni Atıyye, Ebû Hayyan)*

3- **"Halbuki herşeyin Rabbi O'dur!"** cümle-i celilesi, "Kat'î delillerle, sağlam akıllarda ve aydın fikirlerde, herşeyin mûcit ve mürebbî (yaratıcı ve yetiştirici)sinin ancak Allah-u Tealâ olduğu gerçeği yerleşmişken, artık bir kimsenin, efendisini bırakıp, kendisi gibi bir köleye bağlanmasını, hiçbir akıllı kendisine yakıştırır mı?" şeklinde anlaşılarak, geride zikredilen inkâr manasını te'kîden getirilmiştir. *(Bika'î, Âlûsî)*

İKİNCİSİ: (وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ) **"Herkesin kazandığı ancak kendisine aittir. Hiçbir taşıyıcı** (günahkâr kimse), **bir başkasının** (günah) **yükünü taşımaz."** cümle-i celilesi hakkında, bazı konular müfessirlerce işlenmiştir:

1- **"Her nefsin kazandığı ancak kendi aleyhinedir!"** kavl-i şerifi, sebeb-i nüzûlden anlaşıldığı üzere; geriyle irtibatlı olarak düşünüldüğünde, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve müşriklere ait olarak, iki yönde tefsir edilir:

A) "Habibim! Mademki sen onların şirke davetlerine icabet etmeyip, onları tevhide davet ettin ve tevhid dininin doğruluğunu, kat'î ve kahir delillerle ispat ettin, artık onların şirk ve küfürde ısrarlarından, sana hiçbir zem ve ikab raci olmaz (kınama ve ceza dönmez)." *(Fahrurrâzî)*

B) "Ey müşrikler! Sizin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ve müminlere, dininize dönmeleri takdirinde teahhüt ettiğiniz kefâlet geçerli değildir.

Zira herkesin işlediği şer ve günahın vebali, akıbet itibarıyla yine kendisine raci olacağından, iş sizin zannettiğiniz kadar kolay değildir. Herkesin kesbettiği hata, başkasına değil, ancak kendisine yükleneceğinden, bir şahıstan sudûr edenin, başka birine yüklenmesi muhaldir. Bu yüzden, sözünüzde doğruluk payı yoktur." *(İbni Atıyye, Ebussuud, Âlûsî)*

2- Cümle-i celilenin, (اكْتَسَبَ) fi'iliyle getirilmeyip, (كَسَبَ) fi'iliyle zikredilmesi, bazılarının: "İnsana ancak, son derece gayretle işlediği günahlar yazılır." vehmine kapılmaması içindir. Zira "Kesb" tabirine göre, bir insan, işlemek istediği bir günah hakkındaki azim ve kararlılığını icraat safhasına çıkardığında, o günah ne kadar küçük de olsa, sahibi aleyhine yazılır.

Çünkü bir suçun ne yapanın, ne de başkasının aleyhine yazılmayıp karşılıksız bırakılması düşünülemeyeceği için, Allah-u Tealâ da, adâletli bir Hakîm olup, birinin işlediği suçtan, diğerini sorumlu tutmayacağından, en büyük günah olan, "O'ndan gayrine ibadet"anlamındaki şirk, gizli veya aşikâr, hiçbir manada kabul edilemez. İşte bu ifade-i celile ile her masiyetten özellikle de gizli şirk sayılan riyadan, kulların nefreti sağlanmak istenmiştir. *(Bika'î)*

3- Bazı ulema, bu cümle-i celilenin, dünya hükümleriyle alâkalı olmayıp, ahiretteki sevap ve azapları yüklenme manasında olduğunu söylemişse de, Allah-u Tealâ burada: "Herkesin yaptığı işlerin hükümlerinin, başkasını değil de kendisini alâkadar ettiği"ni bildirdiği için, bu cümle-i celilenin umumî ifadesinden yola çıkan fukaha, "Delil bulunmadığı yerlerde kimsenin, kimse hakkındaki tasarrufunun geçerli olmadığı" hükmünü çıkarmışlardır.

Buna bağlı olarak şu hükümler zuhur etmiştir:

a) Bülûğa ermiş bir bakirenin, izni olmadan evlendirilmesi caiz olmaz.

b) Âkıl bâliğ olan kişi, sefih de olsa, kendi hakkındaki tasarrufları geçerlidir.

c) Fuzulînin satışı, malikin icazetine mevkuftur. O icazet verirse geçerli olur. Yani; bir satış hususunda, sahibinden izin almak suretiyle yetkili olmayan kişinin, o alışverişi sahih olup, geçerliliği, sermaye sahibinin iznine bağlıdır. Nitekim:

٣٦٧ – عَنْ عُرْوَةَ الْبَارِقِيِّ (رضى الله عنه): اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اَعْطَاهُ دِينَارًا يَشْتَرِى لَهُ بِهِ شَاةً ، فَاشْتَرَى لَهُ بِهِ شَاتَيْنِ ، فَبَاعَ اِحْدَاهُمَا بِدِينَارٍ ، وَجَاءَهُ بِدِينَارٍ وَشَاةٍ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ : « بَارَكَ اللّٰهُ تَعَالٰى لَكَ فِى صَفْقَةِ يَمِينِكَ » وَكَانَ لَوِ اشْتَرَى التُّرَابَ لَرَبِحَ فِيهِ وَكَانَ يَقُولُ: فَاِنْ كُنْتُ لَأَقُومُ فِى الْكُنَاسَةِ فَمَا اَبْرَحُ حَتّٰى اَرْبَحَ اَرْبَعِينَ اَلْفًا .

367 - **Urve el-Bârikî** *(Radıyallahu Anh)*a, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*,bir koyun alması için bir dinar vermiş, o da onunla iki koyun alıp, birini bir dinara satarak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, bir koyun ve bir de dinar getirmişti. Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de ona:

"Allah-u Tealâ sana, ticari akitlerinde bereket versin!" diye duada bulunmuştu. Bu yüzden o, toprak satın alsa kâr ederdi. Hatta kendisi: "Çöplükte dursam, kırkbin dinar kazanmadan ayrılmazdım." derdi. *(Buhârî, Menâkıb:24, No:3443, 3/1332, Ebû Davud, Büyû':28, No:3384, 2/276, İbni Mâce, Sadakât:7, No:2402, 2/803, Dârekutnî, Sünen, Büyû':1, No:29, 30, 3/10, İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an:2/773)*

Bu hadis-i şerifte görüldüğü üzere; Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisine bir koyun alma görevi vermişken, bu zat, aynı parayla Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in emri olmaksızın kendiliğinden tasarrufta bulunarak iki koyun almış, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de bunu haber aldığında tasvip etmiştir.

Böyle olmasaydı, o dinarı kendisinden kabul etmeyerek, alışverişini iptal ederdi. **Ebû Hanîfe** *(Radıyallahu Anh)*ın görüşü de bu yöndedir. Ayrıca bu hadis-i şeriften, vekâlet müessesesinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır ki, zaten ulema arasında bu hususta hiçbir görüş ayrılığı mevcut değildir. *(Cessâs, Kurtubî)*

4- "Hiçbir taşıyıcı, bir başkasının yükünü taşımaz." kavl-i şerifi hakkındaki meselelere gelince:

A) Bu cümle-i celile, bir önceki cümlenin te'kîdi mahiyetinde olup, **Katade** *(Radıyallahu Anh)* buraya: "Allah, bir kuluna başkasının günahını yüklemez, kişiyi ancak kendi ameliyle sorumlu tutar." şeklinde mana vermiştir. *(ed-Dürrü'l-mensûr)*

B) Bu cümle-i celile, müşriklerin, sebebi nüzûlde zikredilen ve Kur'an-ı Kerim'de de yer alan:

(... اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ ... (١٢)) **"Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim."** *(Ankebût Sûresi:12'den)* şeklindeki beyanlarına reddiye mahiyetinde açıklanmıştır ki, böylece kimse, kendi işlediği günahın cezasından berî olacağı düşüncesine kapılamasın. *(Beyzâvî, Ebû Hayyan, Mâverdî)*

C) Suyûtî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre bu ayet-i celile; "Kimsenin, kimsenin fiiliyle cezalandırılmayacağı" hususunda, temel bir kaide teşkil etmektedir. Bu yüzden **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*:

"Ölü, dirinin ağlamasından dolayı azap görür." diyenin sözünü reddetmiştir. *(el-İklîl, No:531, 2/733)*

٣٦٨ – عَنِ ابْنِ اَبِى مُلَيْكَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: تُوُفِّيَتِ ابْنَةٌ لِعُثْمَانَ (رضى الله عنه) بِمَكَّةَ ، وَجِئْنَا لِنَشْهَدَهَا ، وَحَضَرَهَا ابْنُ عُمَرَ وَابْنُ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهم) وَاِنِّى لَجَالِسٌ بَيْنَهُمَا ، فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ (رضى الله عنهما) لِعَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ: اَلاَ تَنْهٰى عَنِ الْبُكَاءِ؟ فَاِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: « اِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ اَهْلِهِ عَلَيْهِ » فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) : قَدْ كَانَ عُمَرُ (رضى الله عنه) يَقُولُ بَعْضَ ذٰلِكَ ، ثُمَّ حَدَّثَ قَالَ: صَدَرْتُ مَعَ عُمَرَ (رضى الله عنه) مِنْ مَكَّةَ ، حَتّٰى اِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ ، اِذَا هُوَ بِرَكْبٍ تَحْتَ ظِلِّ سَمُرَةٍ ، فَقَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ مَنْ هٰؤُلاَءِ الرَّكْبُ؟ قَالَ: فَنَظَرْتُ ، فَاِذَا صُهَيْبٌ، فَاَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: « اُدْعُهُ لِى، فَرَجَعْتُ اِلٰى صُهَيْبٍ فَقُلْتُ: اِرْتَحِلْ ، فَالْحَقْ اَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، فَلَمَّا اُصِيبَ عُمَرُ ، دَخَلَ صُهَيْبٌ يَبْكِى يَقُولُ: وَا اَخَاهُ ، وَا صَاحِبَاهُ ، فَقَالَ عُمَرُ (رضى الله عنه) يَا صُهَيْبُ اَتَبْكِى عَلَيَّ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبَعْضِ بُكَاءِ اَهْلِهِ عَلَيْهِ » قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) فَلَمَّا مَاتَ عُمَرُ (رضى الله عنه) ، ذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَائِشَةَ (رضى الله عنها) ، فَقَالَتْ: رَحِمَ اللهُ عُمَرَ ، وَاللهِ مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اِنَّ اللهَ لَيُعَذِّبُ الْمُؤْمِنَ بِبُكَاءِ اَهْلِهِ عَلَيْهِ ، وَلٰكِنْ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَالَ: « اِنَّ اللهَ لَيَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَابًا بِبُكَاءِ اَهْلِهِ عَلَيْهِ » وَقَالَتْ: حَسْبُكُمُ الْقُرْاٰنُ ﴿ وَلاَتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ﴾ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) عِنْدَ ذٰلِكَ: وَاللهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى. قَالَ ابْنُ اَبِى مُلَيْكَةَ (رضى الله عنه): وَاللهِ مَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ (رضى الله عنهما) شَيْئًا.

368 - **İbni Ebî Müleyke** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Mekke**'de **Osman** *(Radıyallahu Anh)*ın bir kızı vefat etmişti. Biz, cenazede bulunmak üzere geldiğimizde, **İbni Ömer** ve **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhum)* da orada bulunuyordu.

Ayet: 164

Ben aralarında oturuyordum. **Abdullah ibni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*,**Hazreti Osman** *(Radıyallahu Anh)*ın oğlu **Amr**'a: "Ağlamaktan vazgeçmeyecek misin?

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz ölü, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle azap çeker!"** buyurmuştur." deyince, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*: "**Ömer** *(Radıyallahu Anh)* da buna benzer bir şey söylerdi." deyip şöyle anlatmaya başladı.

"Bir kere **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* ile beraber **Mekke**'den yola çıktım. **Beydâ**'ya vardığımızda, büyük bir ağacın gölgesi altında bulunan bir kafileyle aniden karşılaşınca: 'Git bak bakalım, bu cemaat kimmiş?' dedi. Baktığımda **Suheyb** ile karşılaştım ve ona bildirdim.

'Onu bana çağır!' deyince, **Suheyb**'e dönüp: 'Kalk, Emîru'l-müminîn'in yanına git!' dedim. (Bu yolculuktan dönüşümüzde çok geçmeden **Hazreti Ömer** *(Radıyallahu Anh)*, vefat edeceği yarayı aldı.) **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* yaralanınca, **Suheyb** ağlayarak yanına girip: 'Vay kardeşim! Ey arkadaşım!' demeye başladı. Bunu duyan **Ömer** *(Radıyallahu Anh)* :

'Ey **Suheyb**! Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz ölü, ehlinin kendisine bazı şekilde ağlamalarından dolayı azap görür."** buyurmuşken, benim üzerime ağlıyor musun?' dedi. **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle anlattı: '**Ömer** *(Radıyallahu Anh)* ölünce, ben bunu **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*ya anlattığımda o:

'Allah **Ömer**'e rahmet etsin! Vallâhi Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: 'Şüphesiz Allah, ehlinin üzerine ağlaması sebebiyle mümine azap eder.' buyurmamış velâkin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allah, ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle kâfirin azabını artırır."** buyurmuştur.

(Bu konuda delil olarak) size Kur'an yeter! (Allah-u Tealâ:) **"Hiçbir günahkâr, diğerinin suçunu taşımaz!"** (buyurmaktadır).' dedi. İşte o zaman **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*: 'Güldüren ve ağlatan Allah'tır!' demiştir (ki böylece: 'İnsanın gülmesi ve ağlaması, keder ve sevinci Allah-u Tealâ'dandır. Kimsenin bunda bir tesiri söz konusu değildir. Bunlardan dolayı ölünün değil, dirinin bile cezalandırılmaması gerekir.' demek istemiştir)."

İbni Ebî Müleyke *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: "Vallahi **İbni Ömer**, bu sözler üzerine bir şey söylemedi." *(Buhârî, Cenâiz:32, No:1226, 1/432-433)*

"Buhârî" şârihleri **İbni Hacer** ve **Aynî** *(Rahimehumellah)*ın beyanları vechile; bu konuda vârid olan hadis-i şeriflerin arasında, ayrıca onlarla bu ayet-i kerime arasında, çelişki gibi görünen müşkilin halli için, ulema birçok ilmî cevaplar ortaya koymuşlardır:

1- Bu manada rivayet edilen hadis-i şeriflerin bir kısmı, ailesinin feryat figan ağlaması yüzünden ölen kimsenin, azap göreceğini, diğerleri ise herhangi bir dirinin ağlaması yüzünden ölünün azap çekeceğini ifade etmektedir.

Ağlamayı, ölünün azabına sebep kabul edenlere göre; buradaki hüküm umumî olup, yalnız ailesinin ağlamasına mahsus değildir. Zira bu söz, ekseriyetle ölenin arkasından aile efradı ağladığı için, ihtirâzî olarak değil de vukû'î bir kayıt olarak getirilmiştir.

2- Ulemâ, tefsirinde bulunduğumuz bu cümle-i celilede geçen: **"Hiçbir günahkâr, diğerinin yükünü yüklenemez!"** kavl-i şerifiyle çelişmemesi için dirinin ağlaması sebebiyle, ölünün azap olunup olunmayacağı hususunda, iki görüş üzere ihtilaf etmişlerdir:

1 "Dirilerin ağlaması yüzünden ölülerin azap çekeceği"ni kabul edenler şu çözümleri getirmişlerdir:

a) **Buhârî** *(Rahimehullah)* bu hadisten evvel **Abdullah ibni Mesûd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٦٩ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لاَ تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْماً ، إلاَّ كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا ، لأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ »

369 - **"Haksız yere bir kişi öldürülürse, mutlaka Âdem'in ilk oğluna** (Kabîl'e), **onun kanından bir nasip vardır. Çünkü** (kıskançlık yüzünden, haksızlıkla) **öldürme işini, ilk çıkaran o olmuştur."***(Buharî, Enbiya:2, No:3157, 3/1213, Müslim, Kasame:7, No:1677, 3/1303, İbni Mace, Diyat:1, No: 2616, 2/873, Tirmizî, İlim:14, No:2673, 5/42, Nesaî, Tahrim:1, No:3996, 7/94, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:3630, 2/24)* hadis-i şerifine yer vererek:

"Ölen kişi, sağlığındayken, ölü ardından sesli ağlama işini kendisi yapıyorduysa, efrâd-ı iyaline, ardından bu yolu açmış olduğu için, bir günaha sebebiyet verme hasebiyle yine kendi günahı yüzünden azaba uğrar." manasını belirtmek istemiştir. Buna göre; bir günahın işlenmesine hiçbir bakımdan sebebiyeti mevzuubahis olmayan bir kişinin, diğerinin fiiliyle mesul tutulması söz konusu değildir.

Şunu da belirtelim ki, ulemâ arasında ittifaklı olan husus; bağırıp çağırmadan, yaka yıpratmadan sessizce ağlamanın, ne ölüye ne de diriye hiçbir vebali olmadığıdır ki, **Buhârî** *(Rahimehullah)*, bu türlü ağlamaya ruhsat verildiği hakkında bir bap açmıştır. *(Cenâiz:32, 1/431)*

b) **Ömer** ve **Aişe** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen iki çelişkili hadisin arasını cemetmek için, ehl-i ilimden birçoğu çeşitli teviller getirmişlerdir ki, **Buhârî** *(Rahimehullah)*ın tevcîhi, bir önceki maddede zikredilmişti.

Bu ikinci madde, öncekinden daha özel bir duruma ait olup o da, ölen kişinin, önceden ailesine bu hususta vasiyette bulunmasıyla alâkalıdır ki, **Müzenî, İbrahim-i Harbî** ve **Şafi'î** ulemasından diğer bazıları bu görüştedirler.

Ebu'l-Leys-i Semerkandî *(Rahimehullah)* bu görüşü, ehl-i ilmin umumuna ait bir kavil olarak göstermiş, **Nevevî** *(Rahimehullah)* da, cumhûr'dan böyle bir nakilde bulunmuştur.

Cahiliyet ehlinin kudemasından maruf olduğu üzere; onlar, ailelerine, ölümlerinin ardından kendilerine ağıt yakmalarını vasiyet ediyorlardı. Nitekim **Tarfe ibni Abd**'in:

« اِذَا مِتُّ فَانْعِينِى بِمَا اَنَا اَهْلُهُ * وَشُقِّى عَلَىَّ الْجَيْبَ يَا اِبْنَةَ مَعْبَدِ »

Ayet: 164

"Ben ölünce bana, lâyık olduğum şekilde ağıt yak!
Ey Ma'bid'in kızı! Bana üzüntünden, yakalarını yırpat!" sözü, meşhurdur.

Davud *(Rahimehullah)* ve bir takım ulemanın beyanına göre; ailesinin, böyle bir âdeti olduğu için ardından, bunu yapacaklarını yakînen bilip de onları nehyetmeyi ihmal eden kişiler de, bu vebale dahildirler.

c) Ölü ardından sayılan işlerin çoğu, yasaklarla ilgili olup, ölü, bu yaptıklarından dolayı azap görürken, diriler onu o haramlarla methetmektedir. Nitekim **İsmâ'îlî** *(Rahimehullah)* bu hususu şöyle açıklamıştır: "Cahiliyet ehli, yağma yaparlar, adam öldürürler, kendileri öldüğünde ise, arkalarından ağlayanlar, onları, yaptığı bu zulümler ve masiyet yoluna sarfettiği şecaatlerle methetmeye başlarlar.

Çünkü yaptıklarının en iyileri sayılarak ölüye, ağıt yakılır. Bunların ise en güzel işleri, yaptıkları çirkinliklerdir ki bu da, günahlarına bir ilave olduğundan, kendilerini ayrıca azaba müstehak kılar."

d) Burada ölüye azap edilmesinin manası; arkasından yakılan ağıtlarla, meleklerin ölüyü azarlamalarıdır. Nitekim **Ebû Musa el-Eş'arî** *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٧٠ – عَنْ اَبِى مُوسَى الْاَشْعَرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ بَاكِيهِ فَيَقُولُ: وَا جَبَلَاهُ! وَا سَيِّدَاهُ! اَوْ نَحْوَ ذٰلِكَ ، اِلَّا وُكِّلَ بِهِ مَلَكَانِ يَلْهَزَانِهِ اَهٰكَذَا كُنْتَ؟»

370 - **"Herhangi bir kişi ölür de, arkasından ağlayan kişi kalkıp: 'Ey benim dağ** (gibi dayanağ)**ım! Ey benim efendim!' gibi sözler sarfederse, mutlaka ona** (ölüye) **'Sen böyleydin ha!' diyerek vuran iki melek görevlendirilir."** *(Tirmizî, Cenâiz:24, No:1003, 3/326-327, İbni Mâce, Cenâiz:54, No:1594, 1/508, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:19737, 7/168)*

Nitekim **Nu'mân ibni Beşîr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; bir kere **Abdullah ibni Revâha** *(Radıyallahu Anh)* bayılınca, kızkardeşi **Amra** *(Radıyallahu Anha)*, onun başında: "Ey benim dağım! Ey şuyum, ey buyum..." diye ağlamaya başladı. **İbni Revâha** ayıldığında: "Sen benim hakkımda ne dediysen, mutlaka bana: 'Sen böyle miydin?' denildi." dedi. *(Buhârî, Meğâzî:42, No:4019, 4/1555)*

e) Ölüye azap edilmesinin manası; ailesinin bağırıp çağırmasından acı hissetmesi anlamına da gelebilir ki, mütekaddimînden **Ebû Ca'fer-i Taberî** *(Rahimehullah)*, müteahhirînden **İbni Murâbıt, Kazî Iyaz** *(Rahimehumellah)* gibi zevatın tercihi bu yöndedir.

Onlar, bu görüşlerinin doğruluğuna, **Mahreme kızı Kayle** *(Radıyallahu Anha)*nın şu rivayetini delil getirmişlerdir ki o, çocuğu ölünce, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e:

٣٧١ –عَنْ قَيْلَةَ بِنْتِ مَخْرَمَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ قُلْتُ: يَارَسُولَ اللهِ! قَدْ وَلَدْتُهُ فَقَاتَلَ مَعَكَ يَوْمَ الرَّبَذَةِ ثُمَّ اَصَابَتْهُ الْحُمّٰى فَمَاتَ وَنَزَلَ عَلَيَّ الْبُكَاءُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَيُغْلَبُ اَحَدُكُمْ اَنْ يُصَاحِبَ صُوَيْحِبَهُ فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفاً وَاِذَا مَاتَ اسْتَرْجَعَ ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ اِنَّ اَحَدَكُمْ لَيَبْكِي فَيَسْتَعْبِرُ اِلَيْهِ صُوَيْحِبُهُ، فَيَا عِبَادَ اللهِ! لَاتُعَذِّبُوا مَوْتَاكُمْ»

371 - "Ya Resulellah! Muhakkak ki ben onu doğurdum, Rebeze günü seninle savaşa katıldı, sonra ona sıtma isabet ederek öldü, bana da bu yüzden ağlama geldi." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

"Sizin biriniz, arkadaşcağızıyla dünyada iyi geçinip, ölünce de istircâ'-da bulunmaktan âciz midir? Muhammed'in canı, (kudret) **elinde olan Zat'a yemin ederim ki, elbette sizin biriniz ağlayınca, arkadaşcağızı** (kabrindeki ölü yakını) **da onun için ağlar.**

Öyleyse ey Allah'ın kulları! Ölülerinize azap etmeyin!" *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, Cenâiz:32, No:1290, 3/185, İbni Sa'd, et-Tabakatü'l-kübrâ:1/320, Aynî, Umdetü'l-karî, Cenâiz, No:47, 8/78-79, Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, No:42455, 15/617)* buyurdu.

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*ın: "Kulların amelleri, ölü akrabasına arzedilir." şeklindeki beyanı da, bu görüşü teyid eder mahiyettedir ki, bütün bu görüşlerin sahiplerince, hadis-i şerifin zahiri ahzolunup, "Dirilerin ağlamasından dolayı ölünün azap çektiği" hükmüne varılmıştır.

Nitekim **Abdullah ibni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*, bu hadis-i şerifin zahirine hükmettiğinden dolayı, **Râfi' ibni Hadîc** *(Radıyallahu Anh)*ın cenazesine katıldığında, kadınlar kalkıp ağlamaya başladılar. Onları defaatla oturt(up sustur)duktan sonra, kendilerine:

٣٧٢ – عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: وَيْحَكُنَّ ، اِنَّ رَافِعَ بْنَ خَدِيجٍ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَا طَاقَةَ لَهُ بِالْعَذَابِ ، وَاِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ اَهْلِهِ عَلَيْهِ.

372 - **"Yazık size! Şüphesiz Râfi', pîr-i fani bir zattır, azaba dayanacak gücü yoktur. Şüphesiz ölü, ailesinin, arkasından ağlamasından dolayı azap çeker!"** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, No:6678, 3/556, İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, Cenâiz:32, No:1290, 3/183)* şeklinde taacübe şayan (ilginç) bir hitapta bulunmuştur.

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*ın:

٣٧٣ – عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: وَاللهِ لَئِنِ انْطَلَقَ رَجُلٌ مُحَارِباً فِي سَبِيلِ اللهِ ، ثُمَّ قُتِلَ فِي قُطْرٍ مِنْ اَقْطَارِ الْاَرْضِ شَهِيداً ، فَعَمَدَتِ امْرَأَةٌ سَفَهاً اَوْ جَهْلاً ، فَبَكَتْ عَلَيْهِ ، لَيُعَذَّبَنَّ هٰذَا الشَّهِيدُ بِبُكَاءِ هٰذِهِ السَّفِيهَةِ عَلَيْهِ.

373 - **"Vallahi, bir adam, Allah yolunda muharip olarak çıkıp sonra aktâr-ı arzın herhangi bir yerinde şehid olarak öldürülse, kendini bilmezlik ve bilgisizlik yüzünden bir kadın kalkıp ona ağlasa, elbette o şehide, bu sefihe kadının ağlaması sebebiyle azap olunur."** *(Ebû Ya'lâ, Müsned-ü Ebî Ya'lâ, No:1592, 3/165-166, İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, Cenâiz:32, No:1290, 3/183, el-Metâlibü'l-Âliye, No:798, 799, 1/226-227)* sözü de, onun bu görüşte oluğunu göstermektedir.

Ebû Hâmid-i Gazâlî ve diğerlerinin de aralarında bulunduğu Şafi'î ulemasından bir cemaat de, bu re'ye meyletmişlerdir.

2 - Tefsirinde bulunduğumuz: **"Kimse, kimsenin yükünü yüklenemez!"** cümle-i celilesiyle:

(لِتُجْزىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعىٰ (١٥) ...) **"...Her nefis, gayretinin karşılığını görsün için."** *(Tâhâ Sûresi:15'den),*

(وَأَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعىٰ (٣٩)) **"İnsan için, kendi yaptığından başkası yoktur!"** *(Necm Sûresi:39),*

(فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ (٨)) **"Zerre kadar hayır işleyen onu görür, zerre kadar şer işleyen de onu görür!"** *(Zilzâl Sûresi:7, 8)* meâlindeki ayet-i kerimelerden yola çıkan bazı ulema, **"Dirinin ağlaması sebebiyle ölüye azap olamayacağı"** hükmüne vararak, bu meâlde vârid olan hadis-i şerifleri şöyle tevil etmişlerdir:

a) **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*, geride zikredilen **Abdullah ibni Ömer** hadisine itiraz ederken:

٣٧٤ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: يَغْفِرُ اللهُ لِأَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ، أَمَا اِنَّهُ لَمْ يَكْذِبْ وَلٰكِنَّهُ نَسِيَ أَوْ أَخْطَأَ ، اِنَّمَا مَرَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلىٰ يَهُودِيَّةٍ يُبْكىٰ عَلَيْهَا فَقَالَ: « اِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهَا ، وَاِنَّهَا لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا »

374 - "Allah, **Ebû Abdirrahman (İbni Ömer)**i affetsin! O, yalan söylememiş velâkin unutmuş veya yanılmış olabilir! Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, üzerine ağlanan bir Yahudi kadının mezarından geçerken: **"Bunlar ona ağlıyorlar, halbuki o, kabrinde azap görüyor!"** buyurmuştu." demiştir. *(Müslim, Cenâiz:9, No:932/27, 2/643)*

Aişe *(Radıyallahu Anha)*nın, **Hazreti Ömer** ve oğlu **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)*yı, unutkanlığa veya hataya nisbeti, ulema tarafından tasvip görmemiştir. Bilakis onların doğru görüşte oldukları açıklanmıştır. Çünkü hadis hafızı olan bu zatların hiçbir şüphe ve vehme mahal kalmayacak şekilde bu meâldeki hadis-i şerifleri Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den bizzat işittikleri sabittir.

Gerçi Hazreti Aişe *(Radıyallahu Anha)*nın bu görüşünden yola çıkan bazı ulemâ, onun bu rivayetine izah getirmişlerdir.

Nitekim **Hattâbî** *(Rahimehullah)*a göre; bu hadis-i şerif, dirinin ağlamasının, ölünün azabına sebep olduğunu değil de, ölüye yapılan azabın, Allah-u Tealâ'nın kaza ve kaderi icabı dirinin ağlama anına rastladığını ifade etmektedir. Cenaze sahiplerinin şiddetli ağlamaları, ekseriyetle defin anında vuku bulup, azabın başlangıcı da o vakte rastladığından, burada bir sebebiyet mevzuubahis olmayıp, bir vakıa anlatılmaktadır.

b) Bu hadis-i şeriflerde geçen "Meyyit" kelimesindeki (لاَمْ) harfinin, "Ahd-i haricî" kabul edilmesine göre, burada belli bir ölüden bahsedilmektedir ki, o da **Hazreti Aişe** *(Radıyallahu Anha)*nın bahsettiği Yahudi kadınıdır. Kadî **Ebû Bekir el-Bâkıllânî** ve diğerleri, bu görüşün kesinkes doğru olduğunu savunmuşlardır.

Bu görüşe göre; konunun kâfirlere tahsisi gündeme gelir ki, **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*nın kendisi de, **"Ehlinin ağlaması yüzünden Allah-u Tealâ'nın, kâfirin azabını artıracağı"** (No:441 de geçti) rivayetini ispat etmiştir. Zira başkasının ağlaması yüzünden, birisine azap edilmesiyle, azabının artırılması arasında hiç bir fark yoktur.

Dolayısıyla bu tevcîhâtın arasını bulalım derken, şahısların farklılığı göz önünde bulundurularak şunlar denilebilir:

a) Ölü arkasından bağırıp çağırmayı âdet edinen bir kişi öldüğünde, efrad-ı ailesi onun yolunda yürürlerse, yahut bu kişi daha ileri gidip önceden bunu vasiyet etmişse, o kişiye, başkasının yaptığıyla değil, sağken kendisinin yaptığıyla azap edilmişolur.

b) Hali hayatında zalimlik yapıp, ardından zalimane fiilleriyle övülen kişinin bu methiyelerden dolayı azabı artırılır.

c) Ailesinin, ardından bağırıp çağıracağını bilip de, bu hususta onları nehyetme görevini ihmal eden kişinin durumuna bakılır; eğer kendi de buna razıysa, birinci maddeye girer, yok eğer değilse, bu gevşekliğinden dolayı kınama azabına çarptırılır.

d) Bütün bu söylenilenlerden sâlim olup, ihtiyatlı davranarak, ailesini masiyetten nehyeden bir kişinin ardından, ehli ona muhalefet edip bu günahı işlerlerse, bu durumdaki kişinin azabı, efrâd-u iyâlinin, kendi vasiyetine muhalefet edip, Rablerine karşı masiyete kalkışmalarından dolayı, üzülmesinden ibaret kalır. *(İbni Hacer, Fethu'l-Bârî, Cenâiz:32, No:1290, 3/183-185, Aynî, Umdetü'l-karî, Cenâiz, No:47, 8/77-82)*

D) Müfessirlerden bazısı; bu ve bir önceki cümle-i celilenin, ahiretle alâkalı olduğunu söylemişler, dünyada ise, özellikle de itaatkârlar günahkârları nehyetmedikleri takdirde, bazısının suçu yüzünden, diğerlerine de ceza verildiği görüşünü savunmuşlardır. Nitekim:

(وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً ... (٢٥)) **"İçinizden sadece zulmedenlere isabet etmeyecek bir fitneden sakının!"** *(Enfâl Sûresi:25'den)* kavl-i şerifiyle,

(... انَّ اللهَ لاَيُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ... (١١)) **"Kendilerinde olan (iyi)hali değiştirmedikçe, Allah bir kavimde olan** (nimet ve rahatlığ)ı **değiştirmez!"** *(Ra'd Sûresi:11'den)* ayet-i kerimesi, bu hususta nastırlar.

٣٧٥ – عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ؟ قَالَ: « نَعَمْ ، إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ »

375 - **Zeyneb binti Cahş** *(Radıyallahu Anha)*nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ya Resulellah! İçimizde iyiler varken biz helâk olur muyuz?" sorusuna, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Evet! Pisler** (zinadan doğanlar) **çoğalırsa!"** *(Buhârî, Enbiyâ:10, No:3168, 3/1221, Müslim, Fiten:1, No:2880, 4/2207)* şeklindeki cevabı da, bu görüşü teyid eder.

İslâm'ın kana ve cana verdiği değer ortaya çıkarak, hür bir Müslümanın kanı heder olmasın diye Allah-u Tealâ, Resulünün lisanı üzere; "Yanlışlıkla öldürülen adamın diyetini, aile üzerine yüklemiştir" ki, ulemâ, aralarında hiçbir ihtilaf olmaksızın bu konuda icma' etmişler ve buna birtakım izahlar getirmişlerdir. Evvela şu bilinmelidir ki:

(وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ... (٥)) **"Kendisinde hata yaptığınız şeyler hakkında, sizin üzerinize bir günah yoktur. Ancak kalplerinizin kastettiği** (şeyleri, icraata dökerseniz bundan dolayı günahkâr olursunuz)." *(Ahzab Sûresi:5'den)* ayet-i kerimesinin beyanı vechile; kasıtsız olarak yanlışlıkla adam öldürenin günahkâr olmadığı bir gerçektir.

Bu durumda kendisine vacip kılınan diyet keffâreti, bu yanlışlığın meydana gelmesine sebebiyet verecek şeylerden son derece sakınmadığının cezasıdır ki, bunun ahiretle ilgili bir mesuliyeti yoktur. Bu diyetin, bu kişinin yakın akrabasına ödettirilmesi ise, Allah-u Tealâ'nın, güzel ahlâka riayet kaidesi üzere, birbirine yardım etmelerini kullarına emretme yönetimine istinâd etmektedir.

Nitekim zenginlerden alınıp fakirlere verilen zekâtta da bir ceza mahiyeti bulunmayıp, insanî yardımlaşma adına İslâm'ın teşrî' ettiği halis bir i'ane söz konusudur.

Bu ayet-i kerime dünya ile alâkalı olup, Amr'ın yaptığından Zeyd'in sorumlu tutulmaması da ihtimal dahilindedir. Buna göre, bir suçu işlemeye bizzat teşebbüs edenin cezası, netice olarak ancak kendisine düşer.

Bu ayet-i celilenin, cahiliyet devrinde Arapların, baba, oğul hatta antlaşmalının cürmüyle kişiyi muâhaze etmelerine (sorumlu tutmalarına) redden nâzil olduğu da söylenmiştir ki, bu sebeb-i nüzûl bu manayı destekler. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, Kurtubî)*

Nitekim **Ebû Rimse** *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Babamla beraber Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gitmiştim. Sonra Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, babama:

"Bu senin oğlun, değil mi?" diye sorunca, o: "Kâ'be'nin Rabbine yemin olsun ki evet!" diye cevap vermesi üzerine, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gerçekten mi?"** dedi. Babam: "Buna şahitlik ederim." deyince, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, benim, babama çok benzememden ve babamın, benim üzerime yemin etmesinden dolayı tebessüm ederek gülmeye başladı. Sonra:

٣٧٦ – قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « اَمَا اِنَّهُ لاَ يَجْنِى عَلَيْكَ وَلاَ تَجْنِى عَلَيْهِ » وَقَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ﴿ وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرىٰ ﴾

376 - **"Dikkat! Bu senin adına cinayet işleyemez, sen de onun adına bir cinayet işleyemezsin** (bu çocuğun işlediği cinayetten dolayı sen günahkâr olmayacağın gibi, o da senin yaptığından mesul olmaz)." buyurdu ve: **"Hiçbir günahkâr, diğerinin günahını yüklenemez!"** ayet-i kerimesini okudu. *(Ebû Davud, Diyât:2, No:4495, 2/575-576, Dârimî, Diyât:25, No:2299, 2/643, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:17498, 6/158, Nesâî, Kasâme:42, No:4847, 8/423, İbni Mâce, Diyât:26, No:2669-72, 2/890)*

Tabi ki bu anlatılanlar:

(وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالاً مَعَ اَثْقَالِهِمْ ... (١٣)) **"Elbette onlar kendi yüklerini taşıyacaklar, yükleriyle birlikte başka yükler de taşıyacaklar."** *(Ankebût Sûresi:13'den)* kavl-i şerifiyle çelişmez. Zira:

(لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ... (٢٥)) **"Kıyamet günü, yüklerini tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden de** (yüklenmeleri) **için..."** *(Nahl Sûresi:25'den)* kavl-i şerifinden anlaşıldığı üzere, sapıklıkta önder olup, insanları o yola davet ederek kendisine uyduran kişi, tabi ki, saptırdığı kişilerin günahından eksik edilmeksizin, kendi saptırma günahını yüklenecektir.

Konumuzda da, bir baba, oğlunu adam öldürmeye teşvik edip, cinayet işletirse o zaman hem dünyevî hem de uhrevî bakımdan cezaya müstehak olur. Ancak kişi, hiçbir dahl-ü tesiri olmadığı bir suçtan, o suçun sahipleri ana-babası da olsa, sorumlu tutulmaz. Nitekim **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen:

٣٧٧ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَيْسَ عَلىٰ وَلَدِ الزِّنَا مِنْ وِزْرِ اَبَوَيْهِ شَيْءٌ وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرىٰ »

377 - **"Ana-babasının suçundan, veled-i zinâya bir mesuliyet yoktur. Kimse, kimsenin suçunu yüklenmez!"** *(Hâkim, el-Müstedrek, Ahkâm:32, No:7053, 4/112, İbni Ebî Hâtim, No:8187, 5/1435, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:3/410)* hadis-i şerifi, bu hususta delildir.

E) İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)*ın izahı vechile; Allah-u Tealâ'nın: **"Kimsenin suçuyla, kimsenin cezalandırılamayacağı"**şeklindeki hükmü, dünya ve ahirette geçerlidir. Ancak, "Emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker (iyiliği emredip, kötülükten sakındırma)", "İyilik ve takva üzere yardımlaşma" ve Mevlâ Tealâ'nın:

(قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَاراً ... (٦)) **"Nefislerinizi ve ailenizi ateşten koruyun!"** *(Tahrîm Sûresi:6'dan)* buyruğu üzere, "Nefsi ve efrâd-ü iyali azaptan koruma" gibi bazı meselelerde sorumluluk, münferid kalmayıp diğerlerine de müteallik olur.

Bu hususta temel kaide şudur: Bir kişinin, hayırlar işleyerek nefsini ıslah etmesi farz olduğu gibi; davet, teşvik, yerine göre emretmek suretiyle diğer

insanları ıslaha çalışması da vaciptir. Beraberliğin faydası, birlikteliğin meyvesi, karışıp görüşmenin bereketi ve komşuluğun güzelliği, işte bunlardan ibarettir.

Bu hususlarda vazifesini güzel yapan kişi, dünya ve ahirette afiyete kavuşacağı gibi, bu görevlerini noksan yapan kişi de dünya ve ahirette cezaya çarptırılır. O halde insana gereken; evvela eşini ve çocuklarını sonra komşu ve yâranlarını daha sonra bütün insanları, iyiliği emretmek, hayra davet ve teşvik etmek suretiyle ıslaha çalışmaktır.

Bunu kendi güçleriyle yapabiliyorlarsa ne a'lâ! Değilse; yeryüzünde bulunan Allah'ın halifesinden, onlara karşı yardım talep etmeli, halife-i zaman zorla da olsa, onları ıslaha sevketmelidir.

Ne zaman ki insanlar bu vazifeleri ihmal ettiler, işte o zaman düzenler bozuldu, işler dağıldı, yarık genişledi, yama yetmedi, helâk yayıldı. Bu yüzden **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallahu Anh)*ın, "Töhmetli kişilerden, kabilelerini sorumlu tuttuğu" rivayet edilmiştir ki bu;

"Güçleri yetiyorsa, onları günahlardan engellemeyi kendilerine vazife bilmelerini, değilse bu kişiler hakkında gerekeni yapması için, emîru'l-mü'minîn olarak durumu kendisine bildirmeleri görevini, onlara yüklemiş olduğu" anlamına gelmektedir. Rahmetiyle tevfîkın mütevellîsi, ancak Allah-u Tealâ'dır! *(Ahkâmü'l-Kur'an)*

F) Bu ve bir önceki cümle-i celilenin muhtevası, Allah-u Tealâ'nın, peygamberlerini kendisiyle gönderdiği her şeriatın temel kaidelerinden biridir. Nitekim:

﴿ اَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسٰى (٣٦) وَاِبْرٰهِيمَ الَّذِى وَفّٰى (٣٧) اَلاَّ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى (٣٨) وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعٰى (٣٩) ﴾

"Yoksa o, 'Kimse, kimsenin günahını yüklenmez. İnsan için kendi amelinden gayrisi yoktur.' (hükümlerinden ibaret) **Musa ile, çok vefalı İbrahim'in sayfalarında bulunandan haberdâr edilmedi mi?"** *(Necm Sûresi:36-38)* ayet-i kerimeleri, bu hakikati nâtıktır.

Ancak sözüyle veya fiiliyle bir kötülüğe önder olup, ardından o kötülüğü işleyenler bulunduğu takdirde, o kötülüğü başlatan kişi, kendisinden sonra o günahı işleyenlerin tüm günahlarından mesul olacağı gibi, iyi bir amele önder olup, hayırları muallim olan kişiye de, irşadı sebebiyle faydalanan kişilerin hasenatından ecirler ihsan edilir. Nitekim:

٣٧٨ – عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ « مَنْ سَنَّ فِى الْاِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ اَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ اُجُورِهِمْ شَيْءٌ . وَمَنْ سَنَّ فِى الْاِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ اَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ »

378 - **Cerîr İbn-i Abdillah** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayete göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir kimse, İslâm'da güzel bir sünnet ortaya koyar (çığır açar) da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye o sünnetle amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır, amel edenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez.**

Ve her kim, İslâm'da kötü bir çığır açar da kendinden sonra onunla amel olunursa, bununla amel edenlerin günahı kadar o kimseye günah yazılır, amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez." buyurmuştur. *(Müslim, İlim:6, No:1017, 4/2059, Zekât:20, No:1017, 2/704, Tirmizî, İlim:15, No:2675, 5/43 İbn-i Mace, Mukaddime: 14, No:203, 1/74)*

Yine böylece **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٧٩ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ »

379 - **"İnsan öldüğü zaman, üç şey dışında ameli ondan kesilir. Ancak sadaka-i câriye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden salih çocuk**(tan kendisine ulaşacak sevapları aynen devam eder)." *(Müslim, Vasiyyet:3, No:1631, 3/1255, Tirmizî, Ahkâm:36, No:1376, 3/660, Nesâî, Vesaya:8, No:3653, 6/561, Darimî, Mukaddime:46, No:565, 1/146)* hadis-i şerifi, kişinin başkasının amelinden fayda gördüğüne delâlet etmektedir. Gerçi hadis-i şerifler iyice incelendiği zaman kişinin sağken bu amellerde bir sebebiyeti söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla **Merâğî** gibi bazı sapık görüşleri olan müteahhir müfessirlerin ve bu görüşlere meyleden birtakım ilâhıyatçıların; "Selef yapmadı" diyerek,

"Kur'an okunup, sevabının, ölülerin ruhuna hediye edilmesini, ölüler adına bazı vakıflar tahsis edilip sevaplarının ruhlarına bağışlanmasını ve beşeriyet muktezası ihmal edilmiş olması mümkün olan namaz borcunun düşürülmesi için, devir yapılmasını (iskat-ı salâtı)", gayr-i meşrû bid'at saymaları, kesinlikle batıl ve âtıl fikirlerden ibarettir.

Ayet-i kerîme ve hadis-i şerif'ler içerisinde, onların bu yanlış görüşlerini reddeden birçok deliller mevcuttur, şöyle ki:

1- Mevlâ Tealâ, dostlarından bahsederken:

(وَالَّذِينَ جَآؤُا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْايمَانِ ... (١٠)) **"Onların ardından gelip de: 'Ey Rabbimiz! Bizi de, imanla bizden önce geçen kardeşlerimizi de affet.' diyenler..."** *(Haşr Sûresi:10'dan)* buyurmuştur. Dirilerin ölülere istiğfarının faydası olmasaydı, bu medhiyenin ne anlamı kalırdı?

Allah-u Tealâ'nın, Habibine hitaben:

(وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ (١٩)) **"Kendi günahın, mümin erkekler ve mümine kadınlar için istiğfar et!"** *(Muhammed Sûresi:19'dan)* buyurması da, ölüler ve diriler hakkında umumîdir. Bu yüzden Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Ebû Seleme** *(Radıyallahu Anh)* vefat ettiğinde onun için duada bulunmuştur.

Avf ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* bir cenaze kıldırdı. Duasından ezberlediğim kadarıyla şöyle diyordu:

٣٨٠ –عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ (رضى الله عنه) يَقُولُ: صَلّٰى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلٰى جَنَازَةٍ فَحَفِظْتُ مِنْ دُعَائِهِ وَهُوَ يَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ ، وَاَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْاَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَاَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ ، وَاَهْلًا خَيْرًا مِنْ اَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ ، وَاَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَاَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ اَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ» قَالَ: حَتّٰى تَمَنَّيْتُ اَنْ اَكُونَ اَنَا ذٰلِكَ الْمَيِّتَ.

380 - **Ey Allahım! Onu bağışla, ona rahmet et, ona afiyet ver, onu affet. Azığını değerli kıl** (cennetten nasibini güzel kıl), **kabrini geniş et, su, kar ve doluyla onu yıka. Beyaz elbiseyi kirden arındırdığın gibi onu hatalardan pâk et. Ona, evinden hayırlı ev, ailesinden hayırlı aile, eşinden hayırlı eş nasip et! Onu cennete girdir, kabir azabından ve cehennem azabından onu koru!"** Bunları duyunca: 'Keşke ben o ölünün yerinde olsam' diye temenni ettim." *(Müslim, Cenâiz:26, No:963, 2/662, 663)*

2- Başkasının yaptığı salih amellerin, müminin ruhuna ulaşacağına delâlet eden birçok hadis-i şerif mevcuttur. Nitekim **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٣٨١ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ»

381 - **"Üzerinde oruç borcu varken ölenin yerine, velisi tutar."** *(Buhârî, Savm:41, No:1851, 2/690, Müslim, Sıyâm:27, No:1147, 2/803, Ebû Davud, Sıyâm:41, No:2400, 1/730)* buyurmuştur.

٣٨٢–عَنْ عُمَرَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ حَجَّ عَنْ وَالِدَيْهِ بَعْدَ وَفَاتِهِمَا كُتِبَ لَهُ عِتْقًا مِنَ النَّارِ وَكَانَ لِلْمَحْجُوجِ عَنْهُمَا اَجْرُ حَجَّةٍ تَامَّةٍ مِنْ غَيْرِ اَنْ يَنْقُصَ مِنْ اُجُورِهِمَا شَيْئًا»

382 - **Ömer** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Vefatlarından sonra ana-babası yerine hac yapana, cehennemden âzâd yazılır. Kendileri adına hac yapılanlara da tam bir hac sevabı yazılıp, ecirlerinden hiçbir şeyi** (Allah-u Tealâ) **noksan etmez!"** *(Beyhakî, Şu'abu'l-imân, No:7912, 6/205, İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, No:4111, 36/299, Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, No:12339, 5/125)*

٣٨٣ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ حَجَّ عَنْ مَيِّتٍ فَلِلَّذِى حَجَّ عَنْهُ مِثْلُ اَجْرِهِ»

383 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim, bir ölü yerine hac yaparsa, onun yerine hac yapana, kendisinin** (ölü adına yazılan amelin) **ecri kadar ihsan edilir."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, No:5814, 6/383, Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, No:12341, 5/125)*

٣٨٤ – عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ، انَّ اُمِّى مَاتَتْ افَاتَصَدَّقُ عَنْهَا؟ قَالَ: « نَعَمْ » قُلْتُ: فَاَىُّ الصَّدَقَةِ افْضَلُ؟ قَالَ: « سَقْىُ الْمَاءِ »

384 - **Sa'd ibni Ubâde** *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiştir: Bir kere ben: "Ya Resulellah! Annem öldü, onun yerine sadaka verebilir miyim?" diye sorduğumda, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet!"** diye cevap buyurunca,

"Hangi sadaka daha üstündür?" diye sordum, o: **"Su suvarmaktır** (insanlara su ulaştırmak için yapılan hayırlardır)." buyurdu. Bunun üzerine **Sa'd** *(Radıyallahu Anh)* bir kuyu kazarak: "Bu, **Sa'd**'ın annesinin hayrıdır!" dedi. *(Nesâî, Vesâyâ:9, No:3666-3668, 6/565, Ebû Davud, Zekât:41, No:1679-1681, 1/526, İbni Mâce, Edep:8, No:3684, 2/1214, Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:398)*

Yine böylece **Sa'd ibni Ubâde** *(Radıyallahu Anh)*, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

٣٨٥ – عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: انَّ اُمِّى مَاتَتْ وَعَلَيْهَا نَذْرٌ افَيَجْزِئُ عَنْهَا اَنْ اُعْتِقَ عَنْهَا؟ قَالَ: « اَعْتِقْ عَنْ اُمِّكَ »

385 - "Annem, üzerinde bir adak mevcut olduğu halde vefat etti. Onun yerine köle azâd etmem ona kifâyet eder mi?" diye sorunca, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Annenin yerine köle azâd et!"** diye fetvâ buyurdu." *(Nesâî, Vesâyâ:8, No:3658, 6/563, İmam-ı Mâlik, Muvatta', Nüzûr:1, No:1025, Sh:293)*

Abdullah ibni Ebî Bekr *(Radıyallahu Anhuma)* şöyle demiştir: Halamın naklettiğine göre nenem, **Kubâ** mescidine yürüyerek ziyaret adamış, fakat bunu yapamadan ölmüş, **Abdullah ibni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)* da kızına, onun yerine yürüme fetvâsı vermiştir. *(İmam-ı Mâlik, Muvatta', Nüzûr:1, No:1025/2, Sh:293)*

٣٨٦ – عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) : اَنَّ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ اَوْصَىٰ اَنْ يُعْتَقَ عَنْهُ مِائَةُ رَقَبَةٍ ، فَاَعْتَقَ ابْنُهُ هِشَامٌ خَمْسِينَ رَقَبَةً ، فَاَرَادَ ابْنُهُ عَمْرٌو اَنْ يُعْتِقَ عَنْهُ الْخَمْسِينَ الْبَاقِيَةَ فَقَالَ: حَتَّى اَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَاَتَى النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ انَّ اَبِى اَوْصَىٰ بِعِتْقِ مِائَةِ رَقَبَةٍ ، وَاِنَّ هِشَامًا اَعْتَقَ عَنْهُ خَمْسِينَ وَبَقِيَتْ عَلَيْهِ خَمْسُونَ رَقَبَةً اَفَاُعْتِقُ عَنْهُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِمًا فَاَعْتَقْتُمْ عَنْهُ اَوْ تَصَدَّقْتُمْ عَنْهُ اَوْ حَجَجْتُمْ عَنْهُ بَلَغَهُ ذٰلِكَ »

386 - **Amr ibni Şuayb**'ın, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallahu Anhum)* rivayetine göre; **Âs ibni Vâil**, kendisi adına yüz köle âzâd edilmesini vasiyet etmişti. Oğlu **Hişâm**, elli köle âzâd edince, diğer oğlu **Amr** *(Radıyallahu Anh)*, kalan elliyi âzâd etmek istedi. Sonra, "Dur, bunu Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e sorayım da öyle!" deyip, Nebî *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

"Ya Resulellah! Benim babam, muhakkak yüz köle âzâd edilmesini vasiyet etti. **Hişâm** onun yerine elli âzâd etti. Üzerinde elli köle borç kaldı. Ben onun yerine âzâd edeyim mi?" diye sordu.

Bunun üzerine Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Eğer Müslüman olsaydı da, siz onun yerine âzâd etseydiniz, yahut sadaka verseydiniz veya hac yapsaydınız, bunlar ona ulaşırdı."** *(Ebû Davud, Vesâyâ:16, No:2883, 2/131-132)* buyurdu.

3- Kabre konan meyyit üzerine Kur'an okumanın meşrûiyyetine dair, hadis-i şerif ve eserlerden birçok delil mevcuttur.

٣٨٧ – عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِحَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ ، أَوْ مَكَّةَ ، فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: « يُعَذَّبَانِ ، وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ » ثُمَّ قَالَ: « بَلَىٰ، كَانَ أَحَدُهُمَا لاَ يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ ، وَكَانَ الآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ » ثُمَّ دَعَا بِجَرِيدَةٍ ، فَكَسَرَهَا كِسْرَتَيْنِ ، فَوَضَعَ عَلَىٰ كُلِّ قَبْرٍ مِنْهُمَا كِسْرَةً فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ! لِمَ فَعَلْتَ هٰذَا؟ قَالَ: « لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مَالَمْ تَيْبَسَا »

387 - **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*nın rivayetine göre, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, **Medine** veya **Mekke** bostanlarının birinden geçerken, kabirlerinde azap olan iki insan sesi işitince: **"Bu iki kişiye azap olunuyor. Halbuki çok da büyük** (sakınılması çok zor) **bir şeyden dolayı da azap olunmuyorlar. Evet! bunlardan biri; idrarından sakınmazdı, diğeri ise söz taşırdı."** buyurdu.

Sonra yapraksız bir hurma dalı istetip onu iki parçaya ayırdı ve her kabrin üzerine ondan bir parça koydu. Bunun üzerine: "Ya Resulellah! Neden böyle yaptın?" diye kendisine sorulunca: **"Bunlar kurumadıkça, azapları hafifletilir ümidiyle!"** buyurdu. *(Buhârî, Vuzû':54, No:213, 1/88, Müslim, Tahâret:34, No:292, 1/240)*

٣٨٨ – عَنْ أَبِي بَكْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّهُ يُهَوَّنُ عَلَيْهِمَا مَادَامَ فِيهِمَا مِنْ بُلُولَتِهِمَا شَيْءٌ »

388 - **Ebû Bekre** *(Radıyallahu Anh)*dan gelen rivayete göreyse: **"Bu iki ağaç parçasında ıslaklıktan bir şey kaldığı sürece, muhakkak bu iki ölünün azabı hafifletilir."** *(Ebû Davud et-Tayâlesî, No:867, Sh:117)* buyurdular.

Hattâbî ve **Kurtubî** *(Rahimehumellah)* gibi muhakkık ulemânın beyanı vechile; "Kabirler üzerine ağaç dikmenin ve mezar başında Kur'an okumanın müstehap oluşu, bu hadis-i şeriften istifade edilen ilimlerdendir. Yaş ağacın tesbihiyle azap hafifletiliyorsa, ya mümin bir zatın Kur'an-ı Kerim kıraatıyla nasıl olur?" *(Kurtubî, et-Tezkire:1/137, Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:405)*

٣٨٩ – عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «اِقْرَؤُا يٰسٓ عَلٰى مَوْتَاكُمْ»

389 - **Ma'kil ibni Yesâr** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ölülerinize 'Yâsîn' okuyun!"** *(Ebû Davud, Cenâiz:24, No:3121, 2/208-209, İbni Mâce, Cenâiz:4, No:1448, 1/465-466, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:20322, 20323, 7/286)* buyurmuştur.

Kurtubî *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; bu, ölüm halinde olan kişiyle alâkalı olabileceği gibi, kabrinde olan ölü üzerine okunulmasının emrolunmuş olması da muhtemeldir. Cumhûr, birinci görüşe kail olup, **Şemseddin ibni Abdilvâhid el-Makdisî** *(Rahimehullah)*ise, ikinci sözün sahibidir. **Muhibb-i Taberî** *(Rahimehullah)* ise iki görüşü birden kabul etmiştir. *(Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:404, et-Tezkire:1/144)*

٣٩٠ – عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِى طَالِبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ مَرَّ عَلَى الْمَقَابِرِ وَقَرَأَ: ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ اِحْدٰى عَشَرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ وَهَبَ اَجْرَهُ لِلْاَمْوَاتِ اُعْطِىَ مِنَ الْاَجْرِ بِعَدَدِ الْاَمْوَاتِ»

390 - **Ali ibni Ebî Talib** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Her kim kabristana girer de, onbir kere ihlâs-ı şerifi okuyup sevabını ölülere bağışlarsa, o kişiye, ölüler sayısınca sevap verilir." Bu hadis-i şerifi, **Ebû Muhammed es-Semerkandî** *(Rahimehullah)*, **"İhlâs-ı Şerifin Fazileti"** hakkında yazdığı kitapta, senediyle tahrîc etmiştir. *(Kurtubî, et-Tezkire:1/137, Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:403, Zebîdî, İthâf, 10/371, Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, No:42596, 15/655, Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, No:2630, 2/282, Zafer Ahmed Osmânî, Metn-ü İ'lâi's-sünen, No:2320, 1/514)*

٣٩١–عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ ثُمَّ قَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ وَ﴿اَلْهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ ثُمَّ قَالَ: اَللّٰهُمَّ اِنِّى قَدْ جَعَلْتُ ثَوَابَ مَا قَرَأْتُ مِنْ كَلَامِكَ لِاَهْلِ الْمَقَابِرِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، كَانُوا شُفَعَاءَ لَهُ اِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى»

391 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kabristana girip, Fatiha-i şerife, İhlâs ve Tekâsür sûrelerini okuduktan sonra: 'Ey Allah'ım! Ben, senin kelamından okuduğumun sevabını, kadın-erkek inananlardan kabristan ehline bağışladım' derse, o kabristanda yatanların hepsi, o kişi için Allah-u Tealâ'ya şefaatçı olurlar."**

Bu hadis-i şerifi, **Ebu'l-Kasım Sa'd ibni Ali ez-Zencânî** *(Rahimehullah)*, **"Fevâid"** isimli eserinde, senediyle ihrâc etmiştir. *(Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:404, Zebîdî, İthâf, 10/373, Zafer Ahmed Osmânî, Metn-ü İ'lâi's-sünen, No:2321, 1/514)*

٣٩٢ – عَنْ اَنَسٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ ، فَقَرَأَ سُوْرَةَ يٰسٓ ، خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْهُمْ ، وَكَانَ لَهُ بِعَدَدِ مَنْ فِيهَا حَسَنَاتٌ »

392 - **Enes** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Her kim mezarlığa girip, Yâsîn sûresini okursa, Allah-u Tealâ onlardan** (kabir ehlinden azabı) **hafifletir ve o kişi, o mezarlıkta bulunanlar sayısınca hasenât**(a sahip) **olur."** *(Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:404, Zebîdî, İthâf, 10/373, Zafer Ahmed Osmânî, Metn-ü İ'lâi's-sünen, No:2322, 1/514)*

٣٩٣ – عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « مَا الْمَيِّتُ فِى الْقَبْرِ اِلَّا كَالْغَرِيقِ الْمُتَغَوِّثِ يَنْتَظِرُ دَعْوَةً تَلْحَقُهُ مِنْ اَبٍ اَوْ اُمٍّ اَوْ اَخٍ اَوْصَدِيقٍ فَاِذَا لَحِقَتْهُ كَانَتْ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا ، وَاِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيُدْخِلُ عَلٰى اَهْلِ الْقُبُوْرِ مِنْ دُعَاءِ اَهْلِ الْاَرْضِ اَمْثَالَ الْجِبَالِ ، وَاِنَّ هَدِيَّةَ الْاَحْيَاءِ اِلَى الْاَمْوَاتِ الْاِسْتِغْفَارُ لَهُمْ »

393 - **Abdullah ibni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kabirdeki ölü, ancak boğulmak üzere olup yardım isteyen kişi gibidir. Babadan, anadan, kardeş veya dosttan kendisine ulaşacak bir dua bekler. O dua kendisine ulaştığında, ona dünya ve içindekilerden daha sevimli gelir.**

Şüphesiz Allah-u Azze ve Celle, yer ehlinin duasından kabir ehline, dağlar gibi (rahmetler) **idhâl eder. Muhakkak dirilerin ölülere hediyesi, onlar için af istemeleridir."** *(Beyhakî, Şu'abu'l-imân, No:7905, 6/203, Deylemî, Müsned-i Firdevs, No:6323, 4/103, Hatîb-i Tebrîzî, Mişkâtü'l-mesâbîh, No:2355, 2/38)*

٣٩٤ – عَنِ ابْنِ عُمَرَ (رضى الله عنهما) قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: « اِذَا مَاتَ اَحَدُكُمْ فَلَا تَحْبِسُوْهُ وَاَسْرِعُوا بِهِ اِلٰى قَبْرِهِ ، وَلْيُقْرَأْ عِنْدَ رَأْسِهِ بِفَاتِحَةِ الْبَقَرَةِ وَ عِنْدَ رِجْلَيْهِ بِخَاتِمَةِ الْبَقَرَةِ »

394 - **İbni Ömer** *(Radıyallahu Anhuma)* Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den şöyle işittiğini nakletmiştir: **"Sizin biriniz öldüğü zaman, onu bekletmeyip, kabrine çabuk götürün. Kabre konduğunda, baş ucunda Bakara Suresinin başı** (Elif, Lâm, Mîm), **ayakları yanında ise, Bakara Suresinin sonu** (son iki ayeti) **okunsun!"** *(Deylemî, el-Firdevs, No:1115, 1/284, Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, No:13613, 12/444, Beyhakî, Şu'abu'l-imân, No:9294, 7/16, Tebrîzî, Mişkâtü'l-mesâbîh, No:1717, 1/477)*

4- **"Okunanların sevabının ölülere ulaşacağı"** hakkında, seleften sayısız rivayet bize ulaşmıştır:

İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)*nın, "Defnedildiği zaman, mezarının başında Bakara Suresinin başı ve sonu (ilk beş ayeti ve son iki ayeti) okunmasını vasiyet ettiği" sahih olarak rivayet edilmiştir.

Muhammed ibni Ahmed el-Mervezî *(Rahimehullah)*, **Ahmed ibni Hanbel** *(Rahimehullah)*ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mezarlığa girdiğiniz zaman; Fatiha, İhlâs ve Felak-Nâs Surelerini okuyup sevabını kabir ehline hediye edin, çünkü o, onlara ulaşır."

Hasen *(Radıyallahu Anh)* şöyle buyurmuştur: "Her kim mezarlığa girip:

٣٩٥ - «اَللّٰهُمَّ رَبَّ الْاَجْسَادِ الْبَالِيَةِ وَالْعِظَامِ النَّاخِرَةِ ، خَرَجَتْ مِنَ الدُّنْيَا وَهِيَ بِكَ مُؤْمِنَةٌ فَادْخُلْ عَلَيْهَا رَوْحاً مِنْكَ وَسَلَاماً مِنِّي»

395 - **"Ey dünyadan sana mümin olarak çıkmış bulunan çürümüş cesetlerin ve dağılmış kemiklerin Rabbi olan Allah'ım! Onlara, Sen'den rahmet, benden selam ulaştır!"** derse, mutlaka o kişiye o mezarlıkta yatanlar adedince hasenât yazılır."

Hammâd el-Mekkî *(Rahimehullah)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Mekke** mezarlığına çıkmıştım. Başımı bir mezarın üstüne koyup uyumuşum. Bir de kabir ehlini halka halka gezerken görünce: 'Kıyamet mi koptu!' dedim. Onlar: 'Hayır! İhvandan biri İhlâs-ı şerif okuyup sevabını bize hediye etti, bir senedir onu bölüşüyoruz!' diye cevap verdiler."

Şa'bî *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edildiğine göre; "Ensâr-ı Kirâm *(Radıyallahu Anhum)*, cenazeleri olduğunda, kabrine gidip, ölü için Kur'an okurlardı."

Abdülazîz ibni Abdisselâm *(Rahimehullah)*:

(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى (٣٩) **"İnsan için, kendi yaptığından başkası yoktur!"** *(Necm Sûresi:39)* ayet-i kerimesinden delil çıkararak: "Okunanların sevabı, ölüye ulaşmaz!" diye fetvâ verirdi. Vefat edince, yakın arkadaşlarından biri onu rüya âleminde görüp bu durumu sormak üzere: "Sen, 'Okunup bağışlananların sevabı ölüye ulaşmaz' derdin, şimdi durumun nasıl?" deyince, o:

"Ben dâr-ı dünyada böyle derdim amma, şimdi Allah-u Tealâ'nın buradaki keremini görünce, bu fetvamdan döndüm. Sevaplar ölülere ulaşıyormuş!" diye cevap verdi.

Suyûtî *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; selefin cumhûru ve üç mezhep imamı, "Kıraatın sevabının ölüye vusûlü" görüşünde müttefiktirler. Ancak **İmam-ı Şafi'î** *(Rahimehullah)*ın bu hususta bir ihtilafı söz konusudur ki onun bu konudaki hucceti:

(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى (٣٩) **"İnsan için, kendi yaptığından başkası yoktur!"** *(Necm Sûresi:39)* ayet-i kerimesidir. *(Kurtubî, et-Tezkire:1/136-148, Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:391-406, İbni Âbidîn:1/605, el-Mevsûatü'l-fıkhıyye, Cenâiz:49, 16/45-46)*

Haskefî *(Rahimehullah)*, **"İskat"** hakkında şu bilgileri vermiştir: Üzerinde namaz borcu varken ölen kişi, bunların keffâretinin ödenmesini vasiyet etse,

her namaz için fitre gibi yarım ölçek buğday verilir. Vitir de bu hükme ilhak edilir. Oruç fidyesi, ancak malının üçte birinden verilir.

Ölen kişi, arkasına yeterli mal bırakmadıysa, varisi, mesela yarım ölçek ödünç alıp onu bir fakire verir. Fakir onu kendi malı olarak kabul edip, sonra tekrar varise bağışlar. Borçları bitinceye kadar bu muamele tekrarlanarak, o yarım ölçek devredilmiş olur.

İbni Âbidîn *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; oruç fidyesini vasiyet ettiyse, bu hususta nas mevcut olduğundan, kesinlikle geçerliliğine hükmedilir. Vasiyet bulunmayıp varis kendiliğinden bağış yapıyorsa, **İmam-ı Muhammed** *(Rahimehullah)*ın, **"ez-Ziyâdât"** isimli eserindeki beyanına göre; "İnşâallah-u Tealâ, bu da yeterli olur!"

İmam-ı Muhammed *(Rahimehullah)*ın, buradaki yeterliliği, Allah-u Tealâ'nın dilemesine bağlaması, bu hususta sarih bir nas bulunmadığından dolayıdır. Namaz fidyesi hakkındaki vasiyeti de, İlâhî meşî'ete bağlamıştır. Çünkü onu da, ihtiyaten oruca ilhak etmişlerdir.

Bu yüzden **İmam-ı Muhammed** *(Rahimehullah)*, hakkında nas varid olan oruç fidyesinin vasiyet edilmesi durumunu kesin hükme bağlamış, vasiyetsiz olan oruç fidyesiyle, vasiyetli olan namaz fidyesi hakkında kesin konuşamayıp, "Allah-u Tealâ'nın dilemesi kaydını" devreye sokmuştur.

"Tebyînü'l-mehârim" isimli eserde açıkça belirtildiği üzere; "Ölen kişi vasiyet etmiş olsa da, varisin devir yaptırması vacip olmaz. Çünkü onun hakkında bu bir teberru'dur. Dolayısıyla ölen kişinin bıraktığı paranın üçte biri yetiyorsa, borçlarını ödeyecek miktarı sağlığında vasiyet etmesi gerekir.

Bundan azını vasiyet edip devir yapılmasını emreder de, üçte birin kalanını varislere bırakır yahut yabancılara bağış yaparsa, üzerindeki borçların ödenmesi için gereken parayı bırakmadığından, günahkâr olur."

Bu ifadelerden, zamâne insanlarının vasiyetlerinin durumunun yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Zira onlardan birinin zimmetinde birçok namaz, zekât, kurban ve yemin borçları mevcutken, bunların ödenmesine azıcık para vasiyet edip, Kur'an ve tevhid hatimleri okunması için büyük paralar vasiyet etmektedirler.

Halbuki ulemâ, "Kur'an ve zikir için, para ayrılarak yapılan vasiyetin sahih olmadığı, bu parayı alanın da verenin de günahkâr olduğu" hususunda açık konuşmuşlardır. Zira Kur'an okumak için parayla adam tutmanın caiz olmadığı, **Hanefî** mezhebinin meşhur kitaplarının birçoğunda, sarihçe ifade edilmiştir.

Son devrin bazı ulemâsının bu hususta izin fetvası; Kur'an okumak için değil, Kur'an öğretmek için hoca kiralamanın cevazına dairdir ki bu da, (hocalar geçim derdine düşüp, talebe okutamayacak hale gelmeleri nedeniyle) Kur'an-ı Kerim'in (unutulup) zayi olması tehlikesinden doğan zarurete mebnîdir. Ölü ardından Kur'an okunması için hafız kiralamanın bir zarureti yoktur ki, cevazına fetva verilsin! *(Reddü'l-muhtâr:1/491-492)*

Bu kadar izahtan anlaşıldığı üzere;

(وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾) **"İnsan için, kendi yaptığından başkası yoktur!"** *(Necm Sûresi:39)* ayet-i kerimesiyle, tefsirinde bulunduğumuz: **"Her nefsin kesbi ancak kendi aleyhinedir!"** cümle-i celilesinden yola çıkarak, sevapların ölülere ulaşmadığını söylemek, büyük bir yanılgıdır.

Zira ulemâ bu konuda birçok cevap vermiştir:

1- **Ikrime** *(Radıyallahu Anh)*ın beyanı vechile; bu ayetin hükmü, **İbrahim** ve **Musa** *(Aleyhimesselâm)*ın kavmine mahsus olup, bu ümmetin, kendisi için yaptığından da, kendisi adına yapılandan da faydalanması mevzuubahistir.

2- **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallahu Anh)*dan nakledildiğine göre; burada kâfir insan kastedilmektedir. Mümin ise, kendi gayretinden de, kendi adına yapılandan da menfaatlenir.

3- **Hüseyn ibni Fazl** *(Rahimehullah)*ın izahına göre; bu ayetlerdeki hükümler, adâlet kabilindendir. Fazl-u kerem babında ise, Allah-u Tealâ'nın dilediğine, istediği kadar ziyade vermesi mümkündür.

4- Necm Sûresinin ayetindeki, (لاَمْ) harfi, (عَلىٰ) manasında kabul edilmesi durumunda mana: "İnsanın aleyhine, ancak kendi yaptığı yazılır." şeklinde olur ki, tefsirinde bulunduğumuz cümle-i celilede zaten (عَلىٰ) lafzı mevcuttur. Bundan dolayı **Kurtubî** *(Rahimehullah)*, bu hükmün, günahlara mahsus olduğu ihtimali üzerinde durmuştur. *(Kurtubî, et-Tezkire:1/147, Suyûtî, Şerhu's-sudûr, Sh:402)*

İbni Kesîr *(Rahimehullah)* bu makamda:

(كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ...﴿٣٩﴾) **"Sağ ashabı müstesna, her nefis kazandığıyla rehindir!"** *(Müddessir Sûresi:38, 39'dan)* kavl-i şerifini zikrederek, şöyle demiştir: "Herkes yaptığı kötü amelle tutsak olacaktır. Ancak sağ elinden defterlerini alanların salih amellerinin bereketleri, zürriyet ve akrabalarına avdet edecektir. Nitekim:

(وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّنْ شَيْءٍ ...﴿٢١﴾) **"İman edip de, zürriyetleri, imanla kendilerine tabi olanlar** (var ya)**; biz zürriyetlerini onlara katarız ve amellerinden hiçbir şeyi onlara eksik etmeyiz."** *(Tûr Sûresi:21'den)* kavl-i şerifinden anlaşıldığı üzere; iman temelinde atalarıyla müşterek olup, salih amel hususunda onlarla ortak olmayan çocuklar cennette aynı derecede bulunacaklardır ki bu, Allah-u Tealâ'nın fazl-u keremi neticesinde, atalarının amellerinin bereketinden çocuklarının faydalanacağını göstermektedir.

Bu kavl-i şeriften sonra Mevlâ Tealâ'nın:

(كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ ...) **"Her kişi, kendi kesbiyle rehindir!"** *(Tûr Sûresi:21'den)* buyurması, bu konunun şerre mahsus olduğunu, dolayısıyla hayırlı amellerde müminlerin, birbirinin yaptığından da istifade edeceğini ifade etmektedir. *(Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm)*

Artık **Merâğî** gibilerin, "Ölülerin ruhuna Kur'an okunmasının ve devir yapılmasının faydası olmadığı" gibi beyanlarına delil olarak, "Böyle bir şey olsaydı, selef bunu bilir ve tatbikini ihmal etmezlerdi" şeklindeki görüşlerinin hakikatten ne derece uzak olduğu ortadadır. Geride zikredilen bunca rivayette ismi geçen zatlar "Selef" değilse, ya kim seleftir?

Ancak Mu'tezile'nin selefi gibi bir takım sapıkların bu konuyu inkâr etmeleri, **Ehl-i Sünnet**'e hiçbir şekilde zarar getirmez. Nitekim **"Emâlî"** sahibinin:

« وَ لِلدَّعَوَاتِ تَأْثِيرٌ بَلِيغٌ * وَقَدْ يَنْفِيهِ اَصْحَابُ الضَّلَالِ »

"Duaların çok büyük tesiri vardır,

Fakat dalâlet ashabı bunu reddedebilir!" mısralarına şerh yapan **Ali el-Karî** *(Rahimehullah)* şu izahta bulunmuştur:

"Günahların hafifletilmesi, azabın kaldırılması ve derecelerin yükseltilmesi konularında, dirilerin ölülere yaptığı duanın, güçlü bir etkisi söz konusudur. Çünkü istekleri yerine getiren ve belaları defeden Zat, ancak Allah-u Tealâ'dır.

Nâzım (Emâlî yazarı **Ali ibni Osman el-Evsî**) *(Rahimehullah)*: "Dalâlet ashabı" tabiriyle, Mu'tezile'yi kastetmiştir. Çünkü onlar, bir çok konuda olduğu gibi, bu meselede de, hidayet ehli olan **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat**'a karşı, muh alif görüş açıklamışlardır." *(Şerhu'l-Emâlî, Sh:42)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ) **"Sonra dönüşünüz, ancak Rabbinizedir. Artık O size, kendisi hakkında ihtilafa düşmüş olduğunuz şeyleri tam manasıyla haber verecektir."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- Evvelki cümlelerde, müşriklere karşı gaibâne yöneltilen kelâmın, herkese tevcihen hitap şekline çevrilmesi, müjdeyi kuvvetlendirip, tehdidi şiddetlendirmek içindir. *(Ebussuud)*

2- "Dönüşünüz ancak Rabb'inizedir!" cümle-i celilesi, bu müşriklerin netice itibarıyla, Allah-u Tealâ'dan başka bir hâkim ve âmir bulunmayan bir yere döneceklerini ifade etmektedir ki, buna göre mana:

"Ey insanlar! Lütfuyla uzun süre size mühlet verdikten sonra, ne kadar çok ömür sürseniz ve uzun yaşasanız da, kıyamet gününde dönüşünüz ve gidişiniz, size bütün nimetleri ihsan eden, işlerinizin mâliki ve herşeyinizin sahibi olan Allah-u Tealâ'dan başkasına olmayacaktır." şeklindedir. *(Taberî, Beyzâvî, Fahrurrâzî, Bika'î)*

3- "O, size, kendisi hakkında ihtilafa düşmüş olduğunuz şeyleri tam manasıyla haber verecektir." kavl-i şerifi hakkındaki bazı meseleler:

A) Cümle-i celilede geçen: "İnbâ' " kelimesi, lügat itibarıyla "Haber vermek" manasında ise de, burada murad edilen manayı, müfessirler birkaç şekilde izah etmişlerdir:

1- Bundan maksat; hesap günü iman ve küfür eserlerini açıkça ortaya koyarak, kâfirlere kendi sapıklıklarını bildirmektir ki, onların o gün elde edecekleri bu ilim, Allah-u Tealâ'nın kendilerine o gün, bunu bildirmesine teşbih edilmiştir. Yoksa dünya hayatı zamanında da Allah-u Tealâ onlara gerçekleri bildirmiştir.

2- Burada Allah-u Tealâ'nın, peygamberler ve melekler vasıtası olmaksızın, onlara gerçekleri bildirmesi de kastedilmiş olabilir ki, bu durumda kâfir, Allah-u Tealâ'nın bizzat kendi buyruğuna karşı, "Bu, Allah'a iftiradır!" deme imkânı bulamayacaktır.

Nitekim **Adiyy ibni Hâtim** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

٣٩٦ – عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ وَلاَ حِجَابٌ يَحْجُبُهُ »

396 - **"Şu muhakkak ki, sizden her biriyle, aralarında tercüman ve engel olacak bir hicap bulunmaksızın Rabb'i, konuşacaktır!"** *(Buhârî, Tevhid:24, No:7005, 6/2709)* hadis-i şerifi, bu manayı teyid etmektedir.

3- Allah-u Tealâ'nın bu ihbarı, cennet ehlini cennete, cehennem ehlini de cehenneme göndermek suretiyle, haklıyı haksızdan, eğriyi doğrudan ve hidayeti dalâletten ayırmasından ibarettir. Nitekim:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَىٰ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (١٧) ﴾

"Mümin olanlar, Yahudi olanlar, Sabiî'ler, Hristiyanlar, Mecusîler ve müşrik olanlar (var ya) **şüphesiz ki Allah, kıyamet günü bunların aralarını mutlaka ayıracaktır. Gerçekten Allah, her şeye hakkıyla şahittir."** *(Hac Suresi:17 den)* ayet-i kerimesi, bu hususu izah etmektedir. *(Beyzâvî, İbnü'l-Cevzî)*

B) "İhtilaf eder olduğunuz hususlar" kavl-i şerifi hakkında bazı manalar vardır:

1- "Dinler ve mezhepler hususundaki ihtilafınızı size açıklayacaktır. Bazınız Yahudilik, kiminiz Hristiyanlık, birtakımınız Mecusîlik, bir kısmınız da putperestlik dinlerini yaşıyordunuz.

Huzuruna döndüğünüzde Rabbiniz, hepinize, haklıyı haksızı gösterecek, sonra tümünüzü, dünyada işler olduğu hayır ve şerle cezalandıracaktır. O zaman siz de, kimin iyi, kimin kötü olduğunu anlayacaksınız!" *(Taberî)*

2- **Ebû Süleyman** *(Rahimehullah)*ın beyanına göre; Yahudi, Nasarâ ve müşriklerden her bir fırka, diğerlerine nispetle kendilerinin Allah'a daha yakın olduklarını iddia edince, Allah-u Tealâ, aralarındaki hükmü onlara, bizzat kendisinin bildireceğini bu cümle-i celilesiyle haber vermiştir. *(Zâdü'l-mesîr)*

3- Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dilinden buraya: "Kiminiz şair, kiminiz sâhir diyerek, benim hakkımda ihtilafa düştünüz. Kiminiz 'Onu kendi uydurdu', bir kısmınız ise 'Onu başkalarına yazdırttı' diyerek, Kur'an hakkında görüş ayrılığına tutuldunuz. İşte düştüğünüz bu ihtilafların gerçek yüzünü, O size bildirecektir." şeklinde mana veren müfessirler olmuştur. *(Ebû Hayyan)*

C) Bu ayet-i celilede çok büyük bir mev'ıza mevcuttur ki oda şudur: İnsan, dünyadaki bütün harekât ve sekenâtının fayda ve zararlarının, yine bizzat kendisine döneceği hakikatini bilmek mecburiyetindedir. Bunu böyle bilen kişi, fırsat elindeyken, kendini belalardan kurtarmak ve nefsine hayırlar kazandırmak için hiç şüphesiz ki çok gayret eder.

İnsanın dâr-ı dünyada yaptığı amellerle, ahiretteki yurdu bina edilir ki bu, ya cennet köşklerinden bir köşk, ya da cehennem hapishanelerinden bir zindan olacaktır.

O halde her mükellef, dünya hayatında Kur'an nuruyla aydınlanarak iyice düşünüp, sözleri, işleri, niyetleri ve kasıtları dahil tüm harekâtının, son durak olan ahiretteki karargâhını belirleyeceği bilinciyle, sağlığını ve boş vaktini iyi değerlendirmelidir.

İŞÂRÎ MANALAR:

SÜLEMÎ:

"De ki: O herşeyin Rabbi iken, ben, Allah'tan gayri bir Rab mi arayayım?"

Ca'fer *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

Allah-u Tealâ kullarına, kendisinden başkasından bir şey ummamalarını, kendisinden başkasına sığınmamalarını ve Kitab'ından başka bir kaynağa müracaat etmemelerini emir buyurmuştur. Çünkü O, güvenilir bir sığınak ve muhkem bir kaledir.

Cûzecânî *(Kuddise Sırruhu)* bu cümle-i celileye şu manayı vermiştir: "Koruyucu, gözleyici ve vekil olarak O Rabbimden gayrini mi talep edeyim? Halbuki bana rüşdümü ilham eden ve benim bütün mühim işlerime kâfî gelen, sadece O'dur."

"Her nefis ancak kendi aleyhine kazanır."

Meşayıhtan bazısı şöyle buyurmuştur:"Her insanın, hayırdan da şerden de kazandığı herşey, mutlaka kendi aleyhine döner. Yaptığı şerle zaten cezalandırılacaktır. İyiliklerde ise, kendisinden istenen bazı şartlar bulunmaktadır:

1- Kasıt ve niyetinin Allah rızası için doğru olması,

2- Amelinin riya ve gösterişten arınmış bulunması,

3- Muvaffak olduğu iyilikten dolayı kendini beğenmemesi,

4- Kendisine nasip edilen ameli, nefsinden görmemesi,

5- Yaptığı iyilikle şımarıp, iftihara kalkışmaması,

6- İyiliklerine itimad edip, güvenmemesi,

7- Her yaptığı amelde ihsan (Mevlâ Tealâ'yı görür gibi olma, değilse O'nun, kendisini gördüğünü müşahede etme) makamına sahip olması.

İşte bu şartlardan biri ihlal edilerek işlenen bir amel, salih de görülse sahibinin lehine değil, aleyhinedir. Ancak Allah-u Tealâ'nın affetmesi müstesna!"

KUŞEYRÎ:

Ben, O'nun hükmünden ayrılma imkanı bulamazken, başkasını O'nun yerine nasıl tercih edebilirim!?

Sağa baktığımda ancak O'nun mülkünü müşahede etmekteyken, sola döndüğümde ancak O'nun saltanatını görmekteyken, Allah-u Tealâ için, bir ğayr veya zıt ya da şerik nasıl iddia edebilirim? Hatta yemîn tarafına (sağa) baktığımda O'nun yümnü bereketini müşahede etmekteyim, yesâr tarafına (sola) nazar ettiğimde de O'nun yüsrünü (kolaylığını) bulmaktayım.

İBNİ ARABÎ:

De ki: Ben, şanı bu olan Allah'tan gayri bir Rab mi arayarak muhal olan bir şeyi talebe kalkışayım? Ya da bütün sıfatlara şamil olan Zat'ın gayri bir Rab mi arayayım? **Her nefsin kesbettiği** vebal **ancak kendinedir.** Çünkü Allah-u Tealâ'nın ef'âli karşısında, nefsin kesbi, şirktir. Şirk koşan herkesin vebali de Allah-u Tealâ'dan hicaplanması sebebiyle, kendisine döner.

Hiçbir yüklenici diğerinin yükünü yüklenemez. Çünkü onun vizr-ü günahının heyet ve şekli, kendi bünyesinde yerleşip kalacağından, onun hakkında hicap teşkil edeceği için, başkasına sirayeti düşünülemez.

NîSÂBÛRî:

De ki: Allah, benim dostum iken, seven sevdiğinden gayrini aramazken, ben O'ndan **gayrini Rab olarak arar mıyım?** Madem ki **O, herşeyin Rabbidir,** ben Rab olarak O'nu bildiğim zaman, O'nun olan herşey benim lehime demektir. Fakat ben O'nu bırakıp gayrini aramaya kalkışırsam, o zaman başkaları benim lehime değil, aleyhime olur.

Her nefsin kesbettiği ancak kendi aleyhinedir. Çünkü nefis, kötülüğü son derece emretmektedir. Kötülük ise, sahibinin lehine değil, aleyhinedir. **Hiçbir yüklenici, diğerinin yükünü yüklenemez.** Eğer kalp, nefsin sıfatlarının bulanıklıklarından selim olup, fıtratında bulunan "Allah-u Tealâ'yı sevme ve arama" halleri üzere bakî kalırsa, nefsin muamelesiyle muahaze olunmaz ve azabından acı duymaz.

Nefis, ancak kendi vizriyle yakalanıp, ehli olduğu azap ile ikap olunur. Eğer kalbin hali münkalip olup (tersine dönüp), Allah-u Tealâ onu kahır parmağıyla nefsin hizasına kaydırırsa o zaman kalp aynası, nefsin sıfat ve huylarıyla paslanarak, nefis ve onun hevasının ardınca gider de, eski paklığı, taharet ve selameti, zikri ve fikri, tevhid ve imanı, tevekkül ve sadakati, ihlası ve kulluk vazifelerine riayeti kaybolup gider.

İşte o zaman başkasının suçuyla değil, yine kendi suçuyla yakalanmış olur.

NAHCUVÂNÎ:

Ya Ekmele'r-rusül! Tevhîd-i Zâtî yoluna sülûk etmemekte inat eden, Allah-u Tealâ'ya şerikler ispatı konusunda seninle çekişen, üstelik şirki konusunda senin de kendisine muvafakatını bekleyen kişileri azarlamak için, onlara **de ki:** Ulûhiyyetinde müteferrid ve Zat'ında mütevahhid olan **Allah'tan gayri bir Rab** ve mürebbî **mi arayayım? Halbu ki O,** Zat'ıyla ve umum esmâ-sıfâtıyla, **her şeyin** yokluk gizliliğinden müstakillen çıkarıcısı, yaratıcısı ve **Rabbidir.**

Sen onlara hak kelimelerini söyledikten sonra kendilerini şirk ve küfürleriyle başbaşa bırak. Çünkü **her nefsin kazandığı** cürüm ve günahlar, **kendi aleyhine, her yüklenici** asî ve kâfir **nefsin** ağır günah **yükü de kendi üzerine** yüklenicidir.

Çünkü her nefis, kesbettikleriyle rehîn ve yaptıklarıyla zamîn (ödeyici)-dir. Artık ceza, hayra hayr, şerre şerdir. **Sonra** birinci âlemin bitmesinin ardından, gölgenin, gölge sahibine dönüşü gibi, umûmen **dönüşünüz ancak Rabb'inizedir.** Artık **O,** hakkı batıldan ve hidayeti dalâletten seçip ayırarak, **ihtilaf eder olduğunuz şeyleri size tek tek bildirecektir.**

RUHU'L-BEYAN:

Bu ayet-i celilede birtakım işaretler vardır:

1- İstenilen şeylerin zirvesi, meram ve maksadın nihayeti, Melik-i Allâm olan Allah-u Tealâ'dır. Artık O'nu bulan, muhakkak herşeyi bulmuş, O'nu kaybeden ise herşeyi yitirmiştir. Akıllı aşık, Allah-u Tealâ'dan gayrini talep etmeyendir. Çünkü gerçek sevgili O'dur, seven sevgilisinden başkasıyla teselli olamaz.

Hâfız *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« دَرْدِ مرا طَبِيبْ نَدانَدْ دوا كِه مَنْ * بِى دوستْ خسْته خاطِرُ و بادَرْد خوشْترم »

"Tabip benim derdime deva bulmayı bilemez,
Dostsuz kaldıktan sonra, dertli olmak benim için daha hoştur." *(Bostân, Bab:5, No:2658)*

Yani; derd-i aşktan ve tecelliyât-ı İlâhiyye'nin sırlarından bîhaber olan maddî tabip, benim derd-i derûnuma ve esrar-ı kalbime muttali olup, deva eylemeyi bilemez.

Zira benim derdimi ancak cevâsîsü'l-kulûb (kalp casusları) olan İlâhî tabipler şöylece anlayabilirler ki, benim hatırım ve halim, dosta ulaşmadıkça hastadır ve benim derdimin ilacı, ancak dostumun visalidir. *(Seyyid Vehbî ve Sûdî, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız ve Hâmişi:2/219, 220)*

2- Nefsin kesbettiği hayır ve şerrin hepsi de onun aleyhinedir. Şerle zaten cezalandırılacaktır. Hayra gelince, onda da doğru niyet, gösterişsizlik, kendini beğenmeme ve ameliyle iftiharda bulunmama gibi şartlar aranmaktadır.

Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« چه قدر آورد بنده‌ء حور دیس * که زیر قبادارد اندام پیس »

"Huri yüzlü bir cariyenin elbisesinin altındaki,
Teni alaca renkliyse, kendisi kaça satılır ki?"

Nefis, son derece kötülüğü emrettiği için, kötülükten başka bir şey kazanmaz. Kötülükse aleyhine olur, lehine olmaz. Rabbinin acıması müstesna, nefis kendi başına bırakıldığı müddetçe, devamlı âdeti budur. Nitekim:

(... انَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بالسّوءِ الاَّ مَا رَحِمَ رَبّى ...(٥٣)) **"Rabbimin acıdığı müstesna! Şüphesiz ki nefis, kötülüğü çokça emredicidir."** *(Yusuf Sûresi:53'den)* buyrulmuştur.

Bundan dolayı Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, (Ebû Bekre *(Radıyallahu Anh)* dan rivayet edilen) duasında:

٣٩٧ –عَنْ اَبِى بَكْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « ...اَللّٰهُمَّ رَحْمَتَكَ اَرْجُو فَلَا تَكِلْنِى اِلىٰ نَفْسِى طَرْفَةَ عَيْنٍ »

397 - **"Ey Allah'ım! Rahmetini umarım, göz açıp kapayacak kadar bile** (az bir zaman) **beni nefsime bırakma!"** *(Ebû Davud, Edep:110, No:5090, 2/745, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:20452, 7/317)* varid olmuştur.

Nefis, ubûdiyyet ve salih amel kademi üzere, seyr-i ilâllah yapmakla memurdur.

Şeyh Ebû Abdillah Muhammed ibni Fazl *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: "Allah-u Tealâ'nın peygamberlerinin eserleri, kendisinde bulunduğu için, Allah-u Tealâ'nın haremine ve beytine ulaşmaya çalışan ve bu uğurda vadileri, ovaları, sahraları kat eden kişiye şaşılır ki, Mevlâ'sının eserleri bulunan kalbine ulaşmak için, nefsini ve hevâsını nasıl kat etmez?"

3- Küfür ve iman ehli arasında ihtilaflar vaki olduğu gibi, ihlas ve riya ehli arasında da böylece farklılık mevcuttur. Gerçi şeriat, haklı ile haksız arasını temyiz edecek bir mihenk ise de, gerçek halin inkişâfı, söz ve fiillerin perde arkasının zuhuru, ancak sırların açıklanacağı ve gizlilerin belirtileceği günde meydana gelecektir. "**Mesnevî**"de şöyle buyrulmuştur:

« بر بلیس ودیو از آن خندیده‌ء * که تو خود رانیك مردم دیده‌ء
چون کند جان باز گونه پوستین * چند واویلی بر آید ز اهل دین
بر دکان هر زرنما خندان شدست * زانکه سنگ امتحان پنهان شدست

پَرْدَه اَیْ سَتّارْ اَزْ مَابَرْ مَگِیرْ * بَاشْ اَنْدَرْ اِمْتِحَانْ مَا رَا مُجِیرْ
قَلْبْ پِهْلُوْ مِی زَنَدْ بَازَرْ بِشَبْ * اِنْتِظَارِ رُوزْ مِی دَارَدْ ذَهَبْ
بَا زَبَانِ حَالْ زَرْ گُوِیَدْ كِه بَاشْ * اَیْ مُزَوِّرْ تَا بَرْآیَدْ رُوزِ فَاشْ »

"Ey gafil! Sen kendini iyi bir insan gördüğün için, şeytan ve etbaına gülüyorsun.

Ruh, kürkünü ters çevirince (kıyamet günü, insanın içi dışına çıkınca) **ehl-i din görünen çok kimseden, 'Vâveylâ' diye feryatlar zuhur edecektir.**

Altın yaldızlı şeyler, dükkân câmekânında parlar ve güler, çünkü henüz mihenk taşı meydanda değildir.

Ey ayıpları çok örten Allah! Bizim üstümüzdeki setr perdesini kaldırma ve imtihan esnasında halaskâr (kurtarıc)**ımız ol!**

Altın taklidi kalp, halis altınla gece karanlığında boy ölçüşür, hakiki altın ise, iki tarafın da mahiyeti görülüp anlaşılması için, sabah olmasını bekler.

Hal diliyle ona: 'Yalancı! Hele bir dur, herkesin meydana çıkacağı gün bir gelsin!' der."

Yani; dünyada mukallid olanlar, kendilerini muhakkık gibi göstermeye çalışırlar ve o davada bulunurlar. Ehl-i tahkik olanlar ise, sabâh-ı kıyameti beklerler ki, o günün nuru sayesinde mukallid ile muhakkıkin mahiyeti meydana çıksın." *(Tâhirü'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, No:3286-3290, 5/1520-1523, İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-beyân:3/131)*

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٣٩٨ – عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ (رضی الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « یَخْرُجُ فِی آخِرِ الزَّمَانِ رِجَالٌ یَخْتِلُونَ الدُّنْیَا بِالدِّینِ یَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّینِ ، اَلْسِنَتُهُمْ اَحْلَیٰ مِنَ السُّكَّرِ ، وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ ، یَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: [اَبِی یَغْتَرُّونَ ، اَمْ عَلَیَّ یَجْتَرِئُونَ ، فَبِی حَلَفْتُ لَاَبْعَثَنَّ عَلَیٰ اُولَئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَدَعُ الْحَلِیمَ مِنْهُمْ حَیْرَانًا] »

398 - **"Ahir zamanda, din ile** (ahiret ameliyle) **dünyayı talep eden birtakım adamlar çıkacaktır. İnsanlara karşı yumuşak davrandıklarından dolayı, koyun postuna bürünürler** (insanlar kendilerini, dünyayı târik, ahirete râğib, sofu-salih, zâhid ve abid sansınlar için yün giyerler)**. Dilleri şekerden tatlı, kalpleri ise kurtların kalpleridir.**

Allah-u Azze ve Celle (bunlar hakkında): '(Tevbe etmeyip, günahlara ısrar hususunda acele ceza vermeyişime güvenerek) **Benim** (mühletim) **le mi aldanıyorlar yoksa bana karşı cüret mi gösteriyorlar?**

Zat'ıma yemin ettim ki; elbette o kişilere, (birbirine musallat edilerek) **kendilerinden kaynaklanan öyle bir fitne** (musîbet) **göndereceğim ki, içlerinden halîmi hayran bırakacak** (değil başkasını, en âlim ve akıllıyı bile, kurtulma çarelerini bulamama hususunda şaşkına çevirecek)**tir.' buyuruyor."** *(Tirmizî, Zühd:59, No:2404, 4/604, Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, No:2515, 7/71-72)*

Artık mümin kişi, zahirini ve batınını düzeltip ihtilafı aradan kaldırmalıdır. Çünkü hak birdir, haktan sonra, sapıklıktan başkası yoktur.

Müctehidlerin ihtilafına gelince bu, umum nâsa bir rahmet niteliğinde olup, şahısların ve hallerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Yoksa nefsanî taassuplarla yapılan boş mücadele ve çekişmeye dayalı ihtilaf kabilinden değildir.

Allah-u Tealâ bizi ve sizi, dini bozan ihtilaftan ve yakînin temelini sarsan çekişmelerden korusun. Ve bizleri doğruya muvaffak olanlardan eylesin. Şüphesiz ki O, Kerîm'dir, Müfîz'dır, Vehhâb (cömertçe feyizler yağdıran ve bolca karşılıksız hibelerde bulunan bir Zat)tır.

ÂLÛSÎ:

Hiçbir yüklenici diğerinin yükünü yüklenmez. Çünkü melekler, günahın sahibinden başkasına soru yöneltmez.

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'dan gayri rab ve velî aramadığını ilan etmesini, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e emreden ve diğer peygamberlerin bu hususta beyanlarını ihtiva eden, farklı ayet-i kerimeler:

﴿ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ اِنِّيْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ (١٤) ﴾

"(Habibim!) **De ki, gökleri ve yeri yoktan var eden,** (her canlıyı) **yedirdiği** (rızıklandırdığı) **hâlde, kendisi yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim? De ki: Bana, Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve 'Sakın müşriklerden olma!'** (denildi)." *(En'am Sûresi:14)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerimeler, En'am Sûresi:14. ayet-i kerimenin münasiplerinde** (R.F. 8/497) **zikredilmiştir.

Herkesin kazandığı, kendisine ait olup, kimsenin, bir diğerinin yükünü yüklenemeyeceği:

﴿ ... لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ... (٢٨٦) ﴾

Ayet: 164

"...(Herkesin) kazandığı (hayır) kendi lehinedir, gayretle yaptığı (şer) de, kendi aleyhinedir..." *(Bakara Sûresi:286'dan)*

﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (١٠٥) ﴾

"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın, siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. (Kıyamet gününde) **Hepinizin dönüşü ancak Allah'-adır. Artık O,** (dünyada) **yaptıklarınızı size haber verecektir** (iyi işlerinize sevap, kötü işlerinize ceza vermek suretiyle size yaptıklarınızı bildirecektir)." *(Mâide Sûresi:105)*

Bu hususstaki diğer münasip ayet-i kerimeler, Mâide Sûresi:105. ayet-i kerimenin münasiplerinde (R.F 8/224, 225) zikredilmiştir.

﴿ قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٢٥) ﴾

"De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulmayacaksınız; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz." *(Sebe' Sûresi:25)*

Başkalarını saptıranların, aslında yine kendi saptırma yüklerini taşıdıkları:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (١٢) وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (١٣) ﴾

"O kâfir olanlar, iman edenlere: 'Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim.' dediler. Halbuki onlar, bunların hatalarından hiçbir şey yükleniciler değillerdir. Şüphesiz ki onlar, elbette yalan söyleyicilerdir."

"Elbette onlar, kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri de taşıyacaklar ve uyduragelidikleri şeylerden, kıyamet günü mutlaka sorulacaklardır." *(Ankebût Sûresi:12-13)*

Dönüşün, ancak Allah-u Tealâ'ya ait olup, ihtilaf ettikleri hususlarda gerçekleri kullarına haber vereceği:

﴿ ...فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (١١٣) ﴾

"İhtilaf etmiş oldukları konularda, kıyamet günü aralarında Allah hükmedecektir." *(Bakara Suresi:113'den)*

﴿ ... إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٥٥) ﴾

"Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ve ben, ihtilaf etmiş bulunduğunuz şeyler hakkında aranızda hüküm vereceğim!" *(Âl-i İmran Sûresi:55'den)*

﴿ ... إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٤٨) ﴾

"Hepinizin dönüşü ancak Allah'adır. Ayrılığa düşmüş olduğunuz şeyleri O, size tam manasıyla haber verecektir." *(Mâide Sûresi:48'den)*

﴿ ... إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (٩٣) ﴾

"Şüphesiz senin Rabbin, ihtilaf etmiş oldukları meselelerde onlar arasında kıyamet günü hükmedecektir." *(Yunus Sûresi:93'den, Nahl Sûresi:124'den, Câsiye Sûresi:17'den)*

﴿ ... وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٩٢) ﴾

"Elbette kıyamet günü size, hakkında ihtilaf etmiş olduğunuz şeyleri O, çokça haber verecektir." *(Nahl Sûresi:92)*

﴿ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (٦٩) ﴾

"İhtilaf etmiş olduğunuz konularda, kıyamet günü aranızda Allah hükmedecektir." *(Hac Sûresi:69)*

﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (٢٥) ﴾

"Şüphesiz senin Rabbin, ihtilaf etmiş oldukları meselelerde, onlar arasında kıyamet günü fasledecek (haklıyı, haksızdan ayıracak hükmü verecek)**tir."** *(Secde Sûresi:25)*

﴿ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ (٢٦) ﴾

"De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızı hak ile açacak (adâletli bir hükümle ayıracak)**tır. O, son derece açan,** (en âdil hüküm veren ve her şeyi) **ziyade bilendir."** *(Sebe' Sûresi:26)*

﴿ ... إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ... (٣) ﴾

"Şüphesiz ki Allah, ihtilaf edici oldukları meselelerde onlar, arasında hüküm verecektir." *(Zümer Sûresi:3'den)*

Ayet: 165

وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَا اٰتٰىكُمْ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١٦٥)

AYET-İ KERİME'NİN KELİME MANASI ve İ'RÂBI (165)

(وَهُوَ) O, kimdir? (الَّذِى) **öyle bir Zat'tır ki,** (جَعَلَ) **yaptı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kimler yaptı? (خَلَائِفَ الْاَرْضِ) **yeryüzünün halifeleri,** daha? (وَرَفَعَ) **yükseltti,** kimi? (بَعْضَكُمْ) **bazınızı,** nerede? (فَوْقَ بَعْضٍ) **bir kısmının fevkında,** neye yükseltti? (دَرَجَاتٍ) **derecelere,** ne için yükseltti? (لِيَبْلُوَ) **imtihan etmek için,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne hususta? (فِى مَا) **o şeyler hususunda ki,** (اٰتٰى) **verdi,** kime? (كُمْ) **size,** (اِنَّ رَبَّكَ) **muhakkak senin Rabbin,** kimdir? (سَرِيعُ الْعِقَابِ) **azabı çok çabuk olandır,** (وَاِنَّهُ) **ve yine muhakkak ki O,** kimdir? (لَغَفُورٌ) **elbette ziyade mağfiret edicidir,** daha kimdir? (رَحِيمٌ) **çok acıyıcıdır.**

Cümle-i celile'nin i'râb bakımından terkîbi:

1- (فَوْقَ) kelimesi, (رَفَعَ) kelimesine müteallik "Zarf-ı mekân" olmak üzere mensubtur.

2- (دَرَجَاتٍ) kelimesinin nasbı hakkında, birkaç görüş vardır:

a) (رَفَعَ) fiilinin ikinci mef'ûlü olmak üzere mensub olabilir. Bizim de manamız buna göredir.

b) (اِلٰى) harf-i cerrinin hazfi ile mensub olabilir ki takdir: (اِلٰى دَرَجَاتٍ) şeklindedir. *(Nesefî)*

c) (ذَوِى دَرَجَاتٍ) takdiriyle hâl de olabilir.

3- (لَغَفُورٌ رَحِيمٌ) terkibindeki (غَفُورٌ) kelimesi birinci haber, (رَحِيمٌ) kelimesi ikinci haberdir.

MEÂL-İ ŞERİF

Sizi, yeryüzünün halifeleri yapan, kendinize verdiği (mal ve rütbe nimeti gibi) **şeyler hususunda sizi imtihan** (yapan kimsenin muamelesine tabi) **etmek için, kiminizi, kiminizin fevkında derecelere yükselten, O** (Allah Celle Celâlühû)**dur.**

Şüphesiz senin Rabbin, (nimetine nankörlük edenlere karşı) **azabı çok çabuk olandır. Ve gerçekten O,** (kendisine verilen nimetlerin haklarını gerektiği gibi gözetenlere karşı) **elbette çok bağışlayıcıdır ve hakkıyla acıyıcıdır.**

İ Z A H A T

Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı:

Mevlâ Tealâ, bir önceki ayet-i celilede, herşeyin Rabbi olduğunu beyan ederek, bütün yaratıklar hakkında terbiye ve ihsanının bulunduğunu açıklayıp, kulları, haşır (mahşerde toplanmak)la tehdit buyurarak, ayet-i kerimeyi hitâma erdirdikten sonra, bu ayet-i celilesiyle, bu son ümmete yaptığı özel iyilikleri mevzu etmiştir. *(Bika'î)*

AYET-İ KERİME'DE GEÇEN KELİME VE CÜMLELERİN TAHLİLİ:

BİRİNCİSİ: (وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْاَرْضِ) **Sizi, yeryüzünün halifeleri yapan O'dur."** cümle-i celilesi hakkında bazı meseleler vardır:

1- İnsanların, kimlerin yerine halife oldukları hakkında müfessirlerin dört görüşü vardır:

A) Evvelce yeryüzünün sakinleri olan cinlerin peşine gelmiş olmaları, **İbni Abbas** *(Radıyallahu Anhuma)*dan menkuldür.

B) Bazı ulemânın beyanına göre; insanların, dünyada meleklerin halifesi oldukları da söylenmiştir. *(Zâdü'l-mesîr, Ebû Hayyan)*

C) İnsanların birbirine halef olmaları manası, **İbni Kuteybe** *(Rahimehullah)*dan mervîdir ki, **Mâverdî** *(Rahimehullah)* bunu şöyle izah etmiştir:

"Her asır ehli, kendilerinden bir önceki asır ahalisinin halefidirler. Her ne vakit bir asır ehli tükense, bir sonraki asırda yaşayanlar, düzenli bir şekilde onların halifesi konumunda hayat sürdürürler ki, böylece kıyamet son asır üzerine kopup, artık yeni bir asır yaratılmaz. İşte bu itibarla ümmetler birbirlerinin halifeleri olmuşlardır."

Süddî *(Rahimehullah)*dan nakledilen: "Eski asırlar ahalisini helâk edip onların ardından bizi yeryüzünde halife yaptı" manasıyla, **Abdurrahman ibni Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallahu Anhum)*dan naklolunan: "Bir kavmin ardından yeryüzünde, diğer kavmi istihlâf eder" rivayeti, bu manaya gelmektedirler. *(İbni Ebî Hâtim, No:8189, 8190, Taberî, No:14313)*

D) Burada; "İnsanların, yeryüzünde Allah-u Tealâ'nın halifeleri olarak mülk ve tasarrufta bulunmaları" manası da melhuzdur ki:

(... وَ اَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ... (٧)) **"Sizi kendisinde müstahlef** (tasarruf ve harcamaya yetkili) **kıldığı şeylerden infak edin"** *(Hadîd Sûresi:7'den)* ayet-i kerimesi, bu manaya yöneliktir.

Bu manalara göre; ayet-i celiledeki hitap, kâfir-mümin ayrımı olmaksızın tüm insanlığadır. *(Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Ebussuud)*

Suyûtî *(Rahimehullah)*ın nakli üzere; bu manadan yola çıkanlar, devlet reislerine "Allah'ın halifesi" denmesini caiz görmüşlerdir. *(el-İklîl, No:533, 2/735)*

E) Zeccâc *(Rahimehullah)*ın beyanı vechile; bu ayet-i celile'nin muhatapları sadece Ümmet-i Muhammed'dir. Zira **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, peygamberlerin hâtemi olunca, ümmeti de bittabi, ümmetlerin sonuncusu olmuş

olurlar. Gelenin geçene halife olması, bütün ümmetler hakkında tasavvuru mümkün bir vasıf ise de, peygamberimiz **Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin, "Bütün ümmetlerin halifesi" olarak anılması, çok yerinde olur.

Behz ibni Hakîm'in, babası vasıtasıyla dedesinden **(Muaviye ibni Hayde)** *(Radıyallahu Anhum)* naklettiği bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, ümmetine hitaben:

٣٩٩ – عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (رضى الله عنهم) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ:
« اَنْتُمْ وَفَّيْتُمْ سَبْعِينَ اُمَّةً اَنْتُمْ خَيْرُهَا وَاَكْرَمُهَا عَلَى اللهِ »

399 -**"Şüphesiz, yetmiş ümmet sizinle tamamlandı ki Allah katında siz, onların en hayırlısı ve kıymetlisisiniz."** *(İbni Mâce, Zühd:34, No:4288, 2/1433, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:20069, 7/242, Tirmizî, Tefsîr:4, No:3001, 5/226)* buyurmuştur.

F) Cümle-i celilenin muhataplarından, özellikle, tümüne yakın ekseriyetini Arapların teşkil ettiği "Ashab-ı Kirâm cemaati" kastedilip, "Yeryüzü" tabirinden de "Arap yarımadası" kastedilmiş olabilir. Buna göre sahabe-i kirâm döneminde İslâm dininin bütün dinlere huccet bakımından âlî, yer halkının ekseriyetine hakim olacağına, âhir zamanda ise, ehl-i arzın tümüne galip olacağıyla alâkalı bir bişârete işaret vardır. *(Bika'î)*

Bu manalara göreyse; ayet-i celiledeki hitap, müminlere aittir. *(Beyzâvî, Hâzin, İbni Atıyye, Bahru'l-muhît, Se'âlibî)*

2- Bu cümle-i celilenin mufâdı vechile; insanoğlu, zalim de olsa, âdil de olsa:

(وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً ... (٣٠)) **"Hani Rabbin meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratıcıyım!' demişti."** *(Bakara Sûresi:30'dan)* kavl-i şerifinin beyanı üzere; beşerin babası **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a Allah-u Tealâ tarafından verilen hilafet vasfının devamı göz önünde bulundurularak, yeryüzünde halife sayılır. Tabi ki, bu halifelerin kimi, ifsada, kimi ıslaha gayret etmiş ve etmektedir ki:

(... وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (٢٥١))
"Eğer Allah'ın, bazılarıyla diğer bazı insanları(n bozgunculuğunu) **defetmesi olmasaydı, elbette yeryüzü fesada uğrardı. Lâkin Allah, âlemlere karşı fazilet sahibidir."** *(Bakara Sûresi:251'den)* kavl-i şerifinde belirtilen lütf-u kerem hasebiyle, fesat yaygınlaşmasın diye Allah-u Tealâ, müfsitlerin karşısına tarih boyunca mutlaka muslih halifeler çıkartmıştır.

3- Mevlâ Tealâ bu cümle-i celilesiyle, âhir zaman ümmetine büyük bir nimet beyanında bulunarak, şükür talebini ihtar ederken, kâfirlikten de tahzirde bulunmuştur.

Şöyle ki; onları, diğerlerinin halifesi kılması, bu ümmeti, onları yok ettiği anda yaratması anlamına gelmektedir ki, bunda hem büyük bir nimet, hem de büyük bir bereket mevzuubahistir. Zira geçmiş ümmetlerin bekasını takdir buyurması halinde, bu ümmetin mevcudiyetinden bahsedilemeyeceği gibi, dünyanın bekası söz konusu olmadığından, bu ümmet de, hesapsız suâlsiz sonsuza kadar yaşayacak değildir.

Nitekim **Hûd** *(Aleyhisselâm)*, kavmine hitap ederken:

(...وَاذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوا اٰلَآءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (٦٩))

"Nuh kavminin ardından sizi halifeler kılmasını ve sizi yaratılışça fazla bir kuvvete erdirmesini iyi düşünün! Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki felah bulasınız." *(A'râf Sûresi:69)* buyurduğu gibi, **Salih** *(Aleyhisselâm)* da, kavmiyle muhatabesinde:

(وَاذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِى الْاَرْضِ...فَاذْكُرُوا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ (٧٤))

"Sizi Âd (toplumun)**dan sonra halifeler kılıp, yeryüzünde yerleştirmesini ... iyice düşünün. Allah'ın nimetlerini hatırlayıp, yerde fesatçılar olarak hadd-i aşmayın!"** *(A'râf Sûresi:74'den)* ifadelerine yer vermiştir.

Musa *(Aleyhisselâm)*, kavmine **Firavun**'un helâkini müjdelerken, onları uyarmayı ihmal etmemiş:

(...عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ (١٢٩)) **"Umulur ki Rabbiniz, düşmanınızı helâk eder de sizin nasıl davranacağınıza bakmak için yerde sizi halife seçer."** *(A'râf Sûresi:129'dan)* buyurmuştur.

Dolayısıyla bu cümle-i celileyle, bu ümmete: "Ey yeryüzünün halifeleri olan Ümmet-i Muhammed! Sizin peygamberinizden sonra bir peygamber, şeriatınızın ardından da yeni bir şeriat gelecek değildir.

Bu yüzden sizin şeriatınız, yeryüzünde ebedî ve bakî olup, yer ehlinin tümünün kanları, malları, dinleri, ırzları ve namusları hakkında yetkilidir. Siz, ümmetlerin en hayırlısı ve arzın hulefasısınız!" buyrulmak istenmiştir.

Artık bu hitaba mazhar olan ümmete yakışan, yeryüzündeki hilafete hakkıyla sahip olmaları, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in izine uymaları ve ona gerçek manada halife olup, adâleti ve şer'î emirleri tatbik ederek Allah-u Tealâ'yı razı etmeleri, O'nun vazettiği nizamı yeryüzüne hakim kılarak, kelimesini en üstün hale getirip, küfür davasını en alçak hale getirmek için olanca güçleriyle hazırlanmalarıdır.

4- Ayet-i celilenin bidâyetindeki "Halife" tabiri, başkasının yerine gelen bir diğerinden bahsetmektedir. Bu, zaman ve mekân itibarıyla değerlendirilebilir. Zaman açısından halifelik, bir asırdan sonra gelen diğer asırda ve bir günü izleyen diğer günde bulunmaktır. Mekân halifeliği ise; birinin, oturduğu yerden kalkıp, diğerinin oraya oturması için imkân sağlamasıdır.

İnsana nispetle hayat kaide (kural)larına bakılacak olursa, genç ve güçlü görülen bir kişinin gençliği kaybolup, diğerinin ona sahip olması, ötekinin yaşlanması, bir mekâna sahip olan kişinin, orayı bırakıp, diğer biri gelerek, oraya mâlik olması gibi, halifelik manaları açıkça görülecektir.

Tabi ki bu mana, bizim, birbirimize halife olmamız açısından ele alınarak anlaşılmıştır. Fakat eğer burada, insanın, yeryüzünde Rabbine halifeliği mevzu edilmek istenmişse, bunun farklı bir izahı vardır:

Ayet: 165

Varlık âlemindeki herşey, ister istemez Allah-u Tealâ'nın etkisindedir. Hak Sübhânehû ve Tealâ, geniş bahşişiyle lütufta bulunarak, bazı varlıkların, diğerlerinden etkilenmesine müsaade etmiştir. Bu yüzden mesela sen, ateş tutuşturduğunda, onun sana müsahhar olduğunu görürsün. Yere tohum ektiğinde, o tohumların yetiştiğini, su içtiğinde kandığını, yemek yediğinde doyduğunu hissedersin. Peki sen bunları nereden ahzedersin.

Tabi ki, sebepler ve müsebbepler yaratarak, cihanda olan herşeyi sana itaatkâr kılan Hak Tealâ'dan bu tesiri almaktasın. Bu itibarla Allah-u Tealâ, her murad ettiği şeyi yapabileceğini bize göstermek için, bizi sanki iradelerimizin halifeleri yapmıştır.

Artık bizim, bu kazıyyeyi kabûle şâyan olarak görmemiz gerekir ki, bunu denemek isteyen, kâfir de olsa, yerinden kalkmak isteyip de uzuvları kendisine itaat ederek kalkabilen adama bir baksın! Hangi uzvu ona böyle yapmasını emretmektedir.

Burada gerçekten, onun kalkmak istediği anda kalkmasından başka bir şey bilinmemektedir. Dolayısıyla Allah-u Tealâ, ölüm ve hayat gibi bazı mefhumları, Türk, İngiliz, Fransız ve Arap gibi, hiçbir ırkın kendisinde ihtilafa düşmediği bir şekilde cihanşümûl ve yaygın yapmıştır.

Gülmek ve ağlamak da böylecedir. Çünkü bütün toplumların fertlerinin gülüşü, tek lügatla anlaşılır. Bundan dolayı Allah-u Tealâ:

(هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى (٤٣)) **"Güldüren de, ağlatan da O'dur!"** *(Necm Sûresi:43'den)* buyurmaktadır. Böylece Allah-u Tealâ bütün insanlarda müştereken mevcut olan bir konudan bahsetmiş olmaktadır. Nitekim sen, konuşurken ve istediğin şekilde çalışırken, birden gülebilirsin ki, o anda seni güldüren, ancak Allah-u Tealâ'dır.

Fakat birisine hoş görünmek için gülmeye çalışırsan, anında senin gülmenin yapmacık olduğu anlaşılır. Bu durumda Allah-u Tealâ, sana-bana şunu izah etmektedir: Benim yarattığım âlemin yuları, yine benim elimdedir. İstediğimi bazı hususlarda irade ve seçim sahibi kıldığım gibi, dilediklerimi de, istemeseler de bazı şeylere mecbur bırakırım.

Demek ki ey insan! Senin arzunun, sana ait uzuvlara ve parçalara hükmetmesi, Vâhib-i A'lâ ve Mürîd-i Mevlâ (en yüce bağış verici ve dost olan dileyici) tarafından sana bahşedilmiştir. Bu yüzden bu hibe, herkese verilmeyip, kimilerinden alınmış, onlarla ilgili olarak Mevlâ Tealâ, kemiklerine ve iliklerine: "Sakın kıpırdama!" emrini yöneltmiş ve o insan, çolak olmuştur.

Eğer burada, insanın, istediğini zorla yaptırma gücü bulunsaydı, bu arızaya karşı elbette direnç gösterirdi. O halde sizler, yeryüzünün halifelerisiniz, herşey size karşı, Allah-u Tealâ'nın dilediği ölçüde boyun eğer.

İtaat etmemeleri ise, bunları kendi gücünüzle boyun eğdirmediğinizi bilakis ancak Allah-u Tealâ'nın iradesiyle müsahhar kıldığınızı, dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın, dilediğinde size mutlak manada hilafet verip, istediğinde ise, bu halifeliğinizi kayıtlayabileceğini size ispat etmek içindir. *(Şa'râvî)*

İKİNCİSİ: (وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا اٰتٰىكُمْ) **"Kendinize verdiği şeyler hususunda sizi imtihan etmek için, kiminizi, kiminizin fevkinde derecelere yükseltti"** cümle-i celilesi hakkında bazı ilimler, nakledilmeye şâyândır:

1- Bir önceki cümle-i celiledeki muhataplar hakkında câri olan ihtimal burada da geçerli olup, bu cümle-i celilede ibret ve nasihat mevcuttur ki, kimse kuvvet ve üstünlüğe aldanmayıp, kendisine verileni, o nimetin şükrüne vesile kılarak ulaşamayanlara ulaştırmaya çalışsın, zayıflara acısın ve mazlumlara insaflı davransın.

2- Cümle-i celilede geçen: **"Dereceler"** tabiri, mal, kuvvet, rütbe, zekâ, akıl, rızık gibi mefhumlar hakkında umumî bir lafız olup, iman, amel-i salih gibi manevî derecelere şamil olması da ihtimal dahilindedir ki buna göre mana:

"Sizden kimini güzel, kimini çirkin, kimini fakir, kimini zengin, kimini şerefli, kimini alçak, kimini âlim, kimini cahil, kimini güçlü, kimini zayıf, kimini hür, kimini köle yaparak hallerinizi farklı kılan, rızıklar, huylar, güzellikler, kötülükler, görünümler, şekiller ve renkler bakımından sizi muhtelif yaratan Zat, ancak Allah-u Tealâ'dır ki, O'nun bunda büyük hikmetleri vardır.

Bazen düşük sayılan insan, aklı kendisine kâr etmemiş şerefli sayılan kişiden daha akıllı olabilir. Hepiniz tek bir nefisten yaratılmış olmakla beraber, bu kadar farklı olmanız, bütün bunların, Vâhid-i Kahhâr Tealâ'nın fiili olduğunu gösterir." şeklindedir. *(Hâzin, Bika'î, Beğavî, İbni Kesîr)*

Süddî *(Rahimehullah)*dan nakledilen: "Rızık hususunda sizi birbirinizden üstün kıldı" manasıyla, **Mukatil ibni Hayyan** *(Rahimehullah)*dan gelen: "Fazilet ve zenginlik hususunda sizi, birbirinizin fevkinde kıldı." şeklindeki rivayet, bu mananın esasını teşkil etmektedirler. *(İbni Ebî Hatim, No:8191-92)*

3- Bir önceki cümle-i celilede belirtilen istihlâf nimetinin bir muktezası da, bütün insanların tıpatıp eşit olmamalarıdır. Bilakis Allah-u Sübhânehû, bizlerin, üstün vasıflarda farklı olmamızı irade buyurmuştur.

Çünkü hayatın istekleri farklı olduğundan, insanlar aynı vasıflara sahip mükerrer suret (birbirinin kopyası) konumunda olsalardı, hayat nizamı fesada uğrardı. Bu durumda herkes doktor olsaydı, düzen kurulamayacağı gibi, herkes hakim olabilseydi, o zaman da işler bozulurdu. Herkesin mühendis veya çiftçi olması durumunda da, değişen bir şey olmayacaktı. O halde: **"Bazınızı, bazınızın fevkinde derecelere yükseltti!"** kavl-i şerifi hakkında Allah-u Tealâ'nın iradesinin tahakkuku kaçınılmazdır.

Evet! Bir kısım insanlar yükseltilmiş, diğerleri onlara göre altta bırakılmıştır. "Bunlar kimdir?" diye sorulacak olursa, herkesin kabiliyetleri açısından üstün ve alçak kaldığı noktalar bulunabilir. Çünkü Hak Tealâ, kullarının birbirine omuz omuza destek vermelerini dilemektedir ki, kimsenin, bunu fazlından yapmayacağı, bu yardımlaşmanın ancak ihtiyaçtan doğacağı aşikârdır.

O halde bu âlemdeki menfaatlerin yönetiminin zorunlu olarak temini, mecburîdir. İyi düşünüldüğünde anlaşılacağı üzere; kendisinin veya çoluk-çocuğunun açlığının kemirdiği kimse, ne iş gösterilse yapar.

Halbuki Allah-u Tealâ'nın kendisine verdiği kabiliyetle ilgili kaderine razı gelip, başkalarını kıskanmayarak, o işi iyi yapacak olsa, o konuda üstünlük sağlayarak, helâl, temiz ve bol rızıklarla merzûk kılınacaktı.

Bu yüzden **İmam-ı Ali** *(Radıyallahu Anh)*:

٤٠٠ – عَنْ عَلِيٍّ (رضى الله عنه) قَالَ: قِيمَةُ كُلِّ امْرِءٍ مَا يُحْسِنُهُ .

400 - **"Her insanın kıymeti, güzel becerdiği işe göredir!"** buyurmuştur. Demek ki, işini güzel yapan insan, varlık âleminde umduğunu bulmuş kişidir.

İşte böylece Hak Sübhânehû, bizleri faziletlerde farklı yaratarak, iyi becerdiğimiz konularda üstün, iyi beceremediğimiz konularda düşük olarak yaratmıştır ki, her birimiz, beceremediği işler hususunda diğerine muhtaç olsun da, birbirine karşı üstünlük taslama çabasıyla, âlemin düzeni bozulmayıp, ihtiyaç ve menfaatlere dayalı olarak kurulan irtibatlarla yoluna girebilsin. *(Şa'râvî)*

4- Cümle-i celilede geçen: **"Verdiklerinde sizi ibtilâ etsin için"** kavl-i şerifi hakkında bazı malumat zikredilmiştir:

A) Allah-u Tealâ, kullarının hallerini hakkıyla bildiği için, bilmeyenin yaptığı imtihan fiili, O'na yakışmayacağından burada "İmtihan edenin muamelesini yapar" şeklinde meşhur te'vîli göz ardı etmemek gerekir.

Allah-u Tealâ hakkında bu tabirin kullanılmasından maksat; bizim birimizden sudûr etmesi durumunda; "İmtihan" ismi alacak olan bir muameleye benzeyen "Mükellef tutma" fiilidir. Bu benzeyişten dolayı böylece isimlendirilmiştir. *(Fahrurrâzî, Hâzin)*

B) Bu cümle-i celilesiyle Mevlâ Tealâ, insanlar arasında her konuda farklılık gözetmesinin hikmetini açıklamaktadır ki, buna göre beyan edilmek istenen mana: "Şeref, akıl, mal, mevki gibi birçok konuda sizi eşit kılmayıp, farklı farklı yaratması, güçsüzlük, bilgisizlik ve cimrilik yüzünden olmamıştır.

Çünkü Allah-u Tealâ, bu noksan sıfatlardan Müte'âlîdir. O'nun böyle yapması ancak, soylunun hakire, zenginin fakire, efendinin köleye, âlimin cahile nasıl davranacağını, kendisi bildiği halde, herkes de bilsin için ortaya çıkarıp, sabredenle şükreden seçilsin ve kimin sevap kimin azabı hakettiği zuhur etsin içindir." demektir.

Bu manaya göre, Kur'an-ı Kerim'de bu ayet-i kerimenin nazîri çoktur:

(وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (١٦٨) ...) **"Belki** (kötü yollarından) **dönerler diye, biz onları iyilikler ve kötülüklerle imtihan ettik."** *(A'râf Sûresi: 168'den),*

(إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (٧)) **"Şüphesiz biz, onların hangisi amel cihetinden daha güzel** (olacak) **diye, yerin üstündekilerini, kendisine ait bir ziynet yaptık."** *(Kehf Sûresi:7)*

(وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَ أَخْبَارَكُمْ (٣١)) **"İçinizden cihad edenlerle sabredenleri bilmek** (açığa çıkarmak) **ve haberlerinizi denemek**

(ne yapacağınızı herkese göstermek) **için elbette sizi imtihan edeceğiz!"** *(Muhammed Sûresi:31)* ayet-i kerimeleri, bunlardan bazılarıdır. *(Zâdü'l-mesîr, Hâzin, Fahrurrâzî, Bika'î, Sâvî, Zuhaylî)*

Mukatil ibni Hayyan *(Rahimehullah)*dan bu bapta nakledilen: "Zenginle fakiri, soyluyla soysuzu, hürrü ve köleyi imtihan etsin için" şeklindeki rivayet, bu manadadır. *(İbni Ebî Hatim, No:8193)*

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, bu imtihan hikmetine, birçok hadis-i şeriflerinde değinmiştir. Nitekim **Benîsüleym**'den bir sahabî *(Radıyallahu Anh)*ın rivayet ettiği hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٠١ – عَنْ اَحَدِ بَنِي سُلَيْمٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ يَبْتَلِي عَبْدَهُ بِمَا اَعْطَاهُ فَمَنْ رَضِيَ بِمَا قَسَمَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ بَارَكَ اللهُ لَهُ فِيهِ وَوَسَّعَهُ وَمَنْ لَمْ يَرْضَ لَمْ يُبَارِكْ لَهُ »

401 - **"Şüphesiz Allah-u Tebâreke ve Tealâ verdiği şeylerle kulunu imtihan eder. Allah-u Azze ve Celle'nin taksimine razı olana Allah-u Tealâ, onda** (kendisine verilen nimetler hususunda) **bereket ve genişlik verir. Razı olmayana ise, bereket vermez."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:20301, 7/282, İbni Kani', Mu'cemu's-Sahabe, No:604, 6/2117, Beyhakî, Şu'abu'l-imân, No:9725, 7/125)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, geçmiş ümmetlerin halefi kılınan kendi ümmetine, bu istihlâfın, imtihan hikmetine mebnî olduğunu beyan sadedinde şöyle buyurmuştur:

٤٠٢ – عَنْ اَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « انَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ ، وَ انَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا ، فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ، فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ ، فَانَّ اَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِي اِسْرَائِيلَ كَانَتْ فِي النِّسَاءِ »

402 - **"Şüphesiz dünya tatlıdır, yeşildir** (taze meyve gibi güzel ve çekici fakat çabucak geçicidir). **Elbette Allah sizi** (önceki milletlerin yerine) **ona halife** (sahip) **kılacaktır ki, nasıl amel edeceğinize** (O'na itaat üzere mi, yoksa şehvetlerinize göre mi davranacağınıza) **baksın.**

O halde dünya(ya aldanmak)**dan sakının ve kadınlardan kaçının. Zira isrâiloğullarının ilk fitnesi** (devletlerinin çökmesine sebebiyet veren ilk çözülme), **kadınlar sebebiyle olmuştur."** *(Müslim, Zikir:26, No:2742, 4/2098, İbni Mâce, Fiten:19, No:4000, 2/1325, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:11169, 4/45, Tirmizî, Fiten:26, No:2191, 4/483, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, İşretü'n-nisâ:114, No:9269, 5/400)*

C) "Verdikleri hususunda sizi imtihan etmesi için" kavl-i şerifi, Allah-u Tealâ'nın, beşerin, kimini kiminden üstün kılmasının hikmetinin, kendilerine vermiş olduğu kabiliyetler hususunda, onları imtihan etmek olduğuna işaret etmektedir.

Kulundan meydana gelecek herşeyi ezelde bildiği halde bu imtihanı yapması ise, kuluna istediğini yapma fırsatı vererek, ahirette kendisini kendisine şahit tutmak suretiyle, özrünü ortadan kaldırmak içindir. Yoksa bilmediği bir şeyi öğrenmek için değildir.

Dolayısıyla Allah-u Tealâ burada şu izahta bulunmaktadır: "Sizi birbirinizden üstün kılan benim! Lâkin bunu, kimini üstün, kimini alçak kılayım diye yapmadım. Ancak bir yönden üstün olan, diğer yönden üstün olmadığı için, herkesi birbirine eşit kılan vasıflar bulunduğundan yaptım."

Bu gerçekten böyledir. Çünkü hepimiz Allah-u Tealâ'nın iyali mesabesindeyiz. Rabbimiz eş ve çocuk edinmediği için, hiçbirimiz O'na diğerimizden yakın değildir. Kimsenin kimseye, takva dışında bir üstünlüğü olamaz.

Bir konuda meziyeti olan, diğer konudaki noksanlığını göz ardı edip aldanarak: "Ben üstünüm!" deme cesaretini göstermemelidir. Bir konudaki rif'atine aldanan, diğer hususiaki zilletini görmemektedir. Halbuki her iki canibi nazar-ı dikkate alan kişi, kullar arasındaki eşitliği hakkıyla görmektedir.

Kabiliyetleri kullarına dağıtması hususunda Allah-u Tealâ'nın kaderine hürmet gösteren kişiye, Allah-u Tealâ en üstün hibesini i'tâ buyurur ki, artık kaza ve kadere razı olma makamına nail olan bu kişiye, hiçbir kabiliyet sahibi ebediyyen fark atamaz.

Fakat her insan da bu makama kavuşamaz. Çünkü kendinden zengini gören fakir, onu kıskanmaya başlar, kendinden güçlüyü gören zayıf, ona karşı kin tutmaya kalkar, kendinden sağlamı gören hasta, hasedi yüzünden itiraza başvurur. Halbuki kendisi, birçok yönden o güçlüden, zenginden, sağlamdan daha mesûd ve bahtiyardır.

O halde insan, herkeste bulunan kabiliyetlerin tümünün, farklı yönlerden diğer insanda bulunanların tümüne müsavi olduğu şuuruna vararak, Allah-u Tealâ'nın kendisine verdiği hibeyi kabul edip şükretmelidir ki, bu makamın sahiplerinin bazı günahları affedilip, rıza ve şükürlerinden dolayı sevaba nailiyetleri müjdelenmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, yaratıkları hakkındaki kaderine saygı duymayanlar ise, bu ayet-i celilenin son cümlesinden de anlaşıldığı üzere, azaba çarptırılacaklardır. *(Şa'râvî)*

ÜÇÜNCÜSÜ: (إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Şüphesiz senin Rabbin, azabı çok çabuk olandır. Ve gerçekten O, elbette çok bağışlayıcıdır ve hakkıyla acıyıcıdır."** cümle-i celilesi hakkında bazı bilgiler, tefâsîr-i mu'teberede mesdûrdur:

1- Bir önceki cümle-i celileden, Allah-u Tealâ'nın imtihan hikmetine mebnî olarak kullarını mükellef tutacağı anlaşılmıştı. Mükellef olan insan, yükümlü olduğu vazifeleri ya eksik noksan yapar veya hakkıyla yerine getirir. Mukassır olanların nasibi, tehdit ve korkutmadan ibaret kaldığından, ilk cümle-i celiledeki "Süratli ikap vasfı", onları tahvîf etmekte (ürkütmekte)dir.

Vazifelerini bihakkın îfâ edenlere yakışan ise, teşrif ve terğîb (değer verip teşvik etmek) olduğundan, ikinci cümle-i celiledeki mağfiret ve rahmet vasıfları bu kesime yöneliktir.

Bu durumda mağfiret ve rahmet sıfatları, fazl-u kerem ve rahmetiyle, dünyada günahları bağışlayıp ayıpları örteceğini, ahirette de türlü türlü nimetleri dostlarına ifâza buyuracağını (akıtacağını) ifade etmektedir ki, terğîb-ü terhîb, i'zâr ve inzâr (teşvik edip korkutma, bahaneleri ortadan kaldırıp uyarma) konularında, bu kelamın ifade ettiği belîğ manaya, hiçbir şekilde ilave ve ziyade mümkün değildir. *(Fahrurrâzî, Hâzin)*

2- Bu cümle-i celile, bu sure-i celilenin ihtiva ettiği bütün manalarla amel etmeyi teşvike ve ihmal edenleri tehdide münasip düşmek üzere Allah-u Tealâ'nın azap ve rahmet sıfatlarını birlikte zikretmiştir ki, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde bu iki sıfat bir arada getirilmiştir. Nitekim Münasip ayetler bölümünde bunun örnekleri mevcuttur.

Böylece Allah-u Tealâ, kullarını bazen cennet ve nimetlere teşvik ederek, kendisine davet etmekte, bazen de cehennem ve azaplarını, kıyamet ve dehşetlerini anlatarak, korkutmak suretiyle onları yoluna çağırmakta, diğer bir kere de, herkese kabiliyetine göre tesir etsin için, iki davet usûlünü birlikte kullanmaktadır.

Allah-u Tealâ bizleri emirlerine itaat eden, yasaklarını terkeden ve haberlerini tasdik eden kullarından eylesin. Çünkü O, çok yakındır, duaları hakkıyla işiten ve kabul edendir, çok cömerttir, kerem sahibidir ve karşılıksız bolca verendir. *(İbni Kesîr)*

3- Kur'an-ı Kerim'in letâifinden biri de; rahmet sıfatlarını, azap sıfatlarına nazaran te'kitli üslupla getirmesidir ki, bu cümle-i celile de, bunun misallerinden olup, buradaki te'kîd, birkaç şekilde izah edilmiştir:

A) Azap vasfında bir tane (انّ) te'kid harfiyle yetinilirken, mağfiret ve rahmet vasıflarında, üç müekkidé yer verilmesidir. Zira cümle-i celilenin başında gelen (انّ) harfi, söze kuvvet verdiği gibi, (غَفُور) vasfının bidayetindeki (لاَم) harfi dé, harf-i te'kiddir.

B) Ayrıca burada, (غَفُور) kelimesinin manasını lafzan te'kid için (رَحِيم) sıfatı getirilmiştir ki, amel-i salih ehli, Allah-u Tealâ'nın mağfiret ve rahmetiyle tatmin olabilsin, hak yoldan yüz çevirenler de, ümit kesmeyerek, içinde bulundukları kötü halden vazgeçme isteğine kavuşabilsinler.

C) Yine böylece; azap etme vasfını, Zat'ına izafe buyurmayıp, ikabı süratle vasıflarken, mağfireti Zat'ına nisbet edip, rahmet vasfını da ona eklemesi ve bu sıfatları, mübâleğa için mevzû' olan (fazla mana ifade etmekte kullanılan) "Fa'îl" vezniyle getirmesi, şuna delâlet etmektedir ki:

"Allah-u Tealâ, bizzat ğafurdur, bi'l-araz mu'âkıb (dolaylı olarak azap edici)dir. Rahmeti son derece fazla, azabı ise çok az olup, ceza verme hususunda çok müsamahalıdır." *(Beyzâvî)*

Beyzâvî *(Rahimehullah)*ın bu beyanına, şârihler ve muhaşşîler çeşitli izahlar getirmişlerdir:

1- "Mağfiret ve rahmeti, kulun buna ehil ve lâyık olmasına bağlı değildir ki, bizzat Gafûr olmasının manası budur. Nitekim:

٤٠٣ – قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي »

403 - **"Rahmetim, gazabımı geçti!"** (R.F:8/464, No:309'da geçti) hadis-i Kudsî'si buna işaret etmektedir. Azabı ise ancak kuldan bir günah sudûr etmesine mevkuftur ki, bi'l-araz mu'âkıb olması, bu anlama gelir." *(Şihâb,Sâvî)*

2- "Azabı, kulun ameline göre, sevabıysa amelinden kat kat fazladır. Dolayısıyla azaba müstehak olanlar, sevaba nail olanlara nispetle, ciddî manada çoksa da, rahmetine nispetle azabı çok azdır." *(Konevî)*

3- "Azabı mucip olan şey, Vâcip Tealâ'nın Zat'ı olmayıp, kulun işlediği masiyet ve günahlardır. Mağfiret ve rahmet ise, Zat'ı Pâk-i Sübhâniyye'den gayri bir şeyin gerektirmesiyle olmayıp, Kerem ve Cûd'u muktezasınca (iyilik ve cömertliği gereği), Zat'ından nâşîdirler." *(İbni Temcîd)*

D) Birinci cümle-i celilenin değil de, ikinci cümle-i kerimenin, te'kitle getirilmesi:

(... كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ... (١٢)) **"Zat'ına rahmeti yazdı!"** *(En'am Sûresi:12'den)* kavl-i şerifiyle,

٤٠٤ – قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي »

404- **"Rahmetim, gazabımı geçti!"** (No:403'de geçti) hadis-i kudsîsine nâzırdır. Zira bu cümle-i celile, bu ümmeti te'dîb ve istihlâf nimetini tezkîr siyakında vârid (halife kılınmalarıyla ilgili iyilik hatırlatılarak, kendilerini terbiyeye davet sadedinde gelmiş)tir.

A'râf Sûresin(in 167. ayet-i kerime'sin)de ise, hem azap hem mağfiret tarafı te'kitle getirilmiştir. Çünkü orada konu, Yahudilerin süratle kâfirliğe koşuşmaları sebebiyle, azaba müstehak olmaları hakkındadır ki bu yüzden iki cihet de te'kide münasip düşmüştür. *(Bika'î)*

4- Allah-u Tealâ'nın azabının süratli olup, mağfiret ve rahmetinin bol olduğunu beyan eden birçok hadis-i şerif mevcut olmakla birlikte biz, tefsirlerde yer alanları nakledelim:

Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٠٥ – عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ فِي الْجَنَّةِ أَحَدٌ ، وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنِطَ مِنَ الْجَنَّةِ أَحَدٌ ، خَلَقَ اللهُ مِائَةَ رَحْمَةٍ فَوَضَعَ رَحْمَةً وَاحِدَةً بَيْنَ خَلْقِهِ يَتَرَاحَمُونَ بِهَا ، وَعِنْدَ اللهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ رَحْمَةً »

405 - **"Mümin bir kul, Allah indindeki azabı bilseydi, kimse cennete ümitlenmezdi. Kâfir bir kul Allah indindeki rahmeti bilseydi, kimse cennetten ümit kesmezdi. Allah yüz rahmet yaratmış, bir rahmeti, onunla birbirlerine acısınlar diye, mahlukatı arasına koymuştur. Allah indinde ise doksandokuz rahmet mevcuttur."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:8423, 3/232)*

٤٠٦ – عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « لَوْ تَعْلَمُونَ قَدْرَ سَعَةِ رَحْمَةِ اللهِ تَعَالَىٰ لَاتَّكَلْتُمْ عَلَيْهَا وَمَاعَمِلْتُمْ إِلَّا قَلِيلاً ، وَلَوْ تَعْلَمُونَ قَدْرَ غَضَبِ اللهِ تَعَالَىٰ لَظَنَنْتُمْ أَنْ لَا تَنْجُوا وَأَنْ لَا يَنْفَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ »

406 - **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allah-u Tealâ'nın rahmetinin genişliğinin ölçüsünü bilseydiniz, elbette ona güvenip çok az amel ederdiniz. Allah-u Tealâ'nın gazabının miktarını bilseydiniz, elbette kurtulamayacağınızı ve ona karşı size, hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini zannederdiniz."** *(Vâhîdî, el-Vesît:2/346, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:10/213)* buyurmuştur.

Bu hususta ki diğer rivayetler; En'am Sûresi:12. ayet-i kerime'nin tefsirinde *(R.F:8/466-469, Hadis no:309-318)* zikredilmiştir.

5- Cümle-i celileye müfessirler birkaç türlü mana vermişlerdir:

A) Sa'îd ibni Cübeyr ve **Muhammed ibni İshak** *(Rahimehumellah)*dan: "Günahları çok bağışlayıcıdır. Müminlere ise, ne yapsalar da çok acıyıcıdır." şeklinde manalar rivayet edilmiştir. *(İbni Ebî Hatim, No:8195-8198)*

B) "Nimetine şükretmeyip, küfrân-ı nimette ısrar edenlere karşı **azabı çok çabuktur,** bu inattan dönüp tevbe edenleri ise **çok bağışlayıcıdır,** tevbeden sonra da **çok acıyıcıdır."**

C) "Allah-u Tealâ'nın, fazl-u kereminden i'tâ ettiği nimetler hususunda, kendini korumayıp, Allah-u Tealâ'nın hakkını ihmal edenlere karşı, **Serî'u'l-ika'btır.** Tevbe edenlere **Gafûr'dur,** tevbeden sonra ise **Rahîm'dir."** *(Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Ebussuud)*

D) "Nimetine küfredenlere **azabı seridir,** şükrüyle kaim olanlara **Gafûr ve Rahîm'dir."** *(Nesefî)*

E) "**Şüphesiz senin Rabbin,** dünyada helâk etmek suretiyle, **azabı** düşmanlarına **çabucak gönderendir** ve muhakkak O, elbette dostlarının ve taat ehlinin günahları için **son derece bağışlayıcıdır,** bütün yaratıklarına **ziyade acıyıcıdır."** *(Beğavî, Hâzin)*

F) "**Şüphesiz senin Rabbin,** isyan edene **serî'u'l-ikaptır,** itaat edene ise **Gafûr ve Rahîm'dir."** *(Kurtubî)*

G) "**Şüphesiz senin Rabbin,** zulmedenlere **serî'u'l-ikab,** adâletli davranlara ise **Gafûr ve Rahîm'dir"** *(Tâcü't-tefâsîr)*

Ayet: 165

H) "Şükretmeyenlere karşı **Serî'u'l-ikabtır,** zira şükür vesilesiyle, nimeti artıracağı gibi, nankörlük sebebiyle çarçabuk alıverir. Dolayısıyla sahip olduğunuz nimetlerin size ait ve kalıcı olduğunu sanmayın. Şükredenlere karşıysa, **çok bağışlayıcı ve ziyade acıyıcıdır.** Bu yüzden noksanlarını örter, derecelerini yükseltir." *(Mehâyimî)*

I) "**Senin Rabbin,** azap etmeyi dilediği kimselere **azabını çabuk gönderendir.** Zira onu yakalamasına hiçbir engel bulunmadığı gibi, ceza vermesi için işkence aletleri hazırlamaya da muhtaç değildir. Bilakis her dilediği şey, huzurunda hazır ve atîddir. O, bir şey dilediğinde, ona diyeceği ancak: **"Ol"** demek, o şeye düşen de hemen oluvermektir. Tabi ki bu ifade-i celile, vaazlanmayana şiddetli bir tehdittir.

Şüphesiz ki O, kullarını yakalama hususunda son derece güçlü, kullar ise, kendilerini helâk etmeyi gerektiren kötülüklere tamamen daldırmış olmalarına rağmen, onlara karşı **üstün mağfiret ve büyük rahmet sahibidir.**

Halbuki insanları zulümleri sebebiyle yakalayacak olsa, yer üstünde gezip dolaşan canlı bir nesne bırakmayacak güçtedir. Böylece, yüksek makam sahiplerini, düşükleri affetmeye teşvik etmektedir." *(Bika'î)*

6- Eğer burada, "Allah-u Tealâ'nın azabının bir kısmı dünyada vaki olmakla birlikte, ekseriyeti ahirette zuhur edecekken, bu ikabın çabuklukla vasıflanması ne anlama gelmektedir?" şeklinde bir soru sorulacak olursa, müfessirîn-i izam, bu suâle üç türlü cevap vermişlerdir:

a) **Zeccâc** *(Rahimehullah)* bu konuda şöyle demiştir:

Kıyametin kopması süratle vaki olacaktır, çünkü her gelen yakındır. Rahat zamanlar ne kadar uzun sürse de sonunda zail olacağından, elden çıkan herşey, zevalinin sürati bakımından, hiç hissedilmemiş hale dönecektir. Nitekim:

(وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ... (٧٧) ...) **"Kıyamet işi, ancak göz kırpma gibi** (süratli)**dir, yahut daha da yakındır."** *(Nahl sûresi:77'den)* kavl-i şerifiyle,

(إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيداً (٦) وَنَرَيٰهُ قَرِيباً (٧)) **"Şüphesiz onlar, onu uzak görüyorlarsa da, biz onu yakın görmekteyiz."** *(Me'âric Sûresi:6, 7)* ayet-i kerimesi, bu manadadır. *(Me'âni'l-Kur'an, Mâverdî, İbni Atıyye, Kurtubî, Beyzâvî, Neseft, Hâzin)*

b) Dünyada hak edene azabı çabuk vermesi itibarıyla da bu vasıf sabittir ki, dünyada verilen azabın çabukluğu, izaha muhtaç değildir. *(Mâverdî, İbni Atıyye, Beğavî, Kurtubî, Hâzin, Ebû Hayyan)*

Burada dünya ile ilgili manevî azaplar da murad edilmiş olabilir ki bunlar, günahların akabinde gelen, "Fıtrattan uzaklık, kalp katılığı, kalp gözlerinin perdelenmesi ve manevî kulakların sağırlığı" gibi, gözle görülmeyen azaplardır. *(Âlûsî)*

c) Azap etmeyi dilediğinde azabı çok süratle gerçekleştirir. Zira ikabı, sadece dilemesine mukterin olup, Zât'ı, ön hazırlık ve icrâ aletleri kullanmaktan münezzeh ve müte'âlîdir. *(Mâverdî, İbnü'l-Cevzî, Beyzâvî, Ebussuud, Âlûsî)*

7- Bu ayet-i celilede birtakım delil ve işaretler vardır:

A) Bu ayet-i kerime, dirilmenin mümkün ve vaki olacağına delildir. Zira nesilden nesile, gelenleri geçenlere halife kılıp, yeryüzünün imarına vesile kılan Zat'ı, ilk hayatın yaşandığı âlemin ömrünün tükenmesinin ardından, evvelce kendisinde yaşamış olanları hep birlikte yeni bir âleme haşretmekten, hiçbir şey âciz bırakamaz.

İşte ayet-i kerimenin ilk cümlesi olan: **"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan O'dur!"** kavl-i şerifi, bu hakikate işaret etmektedir.

B) Bu âlemi bu şekilde muhkem ve mutkan olarak yaratıp yöneten Zat'ın, ilk hayatlarında yaptıklarına karşılık ceza tartısını, kulları arasında işletmemesi, şanına yakışmaz. Çünkü o zaman azgınlar ve zalimlerin yaptıkları yanlarına kâr kalmış olur. Zalimler hakkında ceza mizanını ikame edecek olan Zat'ın, muhsinlere sevap vermeyi terkedecek olması, nasıl düşünülebilir?

Ayet-i kerimenin ikinci cümlesi olan: **"Verdiklerinde sizi imtihan etmek için, bazınızı bazınızın fevkında derecelere yükseltmiştir."** kavl-i şerifi, bu manaya işaret etmekte olduğundan, zeylinde: **"Şüphesiz senin Rabbin, azabı çok çabuk olandır. Ve gerçekten O, elbette çok bağışlayıcıdır ve hakkıyla acıyıcıdır."** cümle-i celilesi getirilmiştir.

8- Bu son cümle-i celile, tevbe etmek isteyen günahkârlara büyük bir ümit bahşetmekte olup, kullarına lütfunun eseri olarak, Allah-u Tealâ'nın va'îd ile va'dinin iktirânı, Kitâbullah'da çokça rastlanan bir latifedir.

Ey Allah'ımız! Cûd ve ihsanınla bizleri, rahmet ve ğufranının şümûlüne aldığın kullarından eyle!

Veli ve Ârif **Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî** *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur: Her kim hiçbir günahın, kendisine zarar vermemesini istiyorsa, şu duayı yapsın:

٤٠٧- «رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَاجِلِ الْعَذَابِ وَمِنْ سُوءِ الْحِسَابِ ، فَإِنَّكَ لَسَرِيعُ الْحِسَابِ ، وَإِنَّكَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ، رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً ، فَاغْفِرْ لِي وَتُبْ عَلَيَّ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ»

407 - **"Ey Rabbim! Kullarını dirilttiğin gündeki azaptan San'a sığınırım, peşin azaptan ve kötü muhasebeden San'a sığınırım! Muhakkak ki Sen, elbette hesabı çok çabuk görensin ve şüphesiz ki Sen, elbette çok bağışlayan ve ziyade acıyansın.**

Ey Rabbim! Muhakkak ben nefsime çok büyük bir zulümle yazık ettim! Öyleyse beni bağışla ve tevbemi kabul et! Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tesbih ederim, muhakkak ben zalimlerden oldum!" *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:1/524)*

9- Ayet-i celilenin son cümlesi, büyüklere, küçükleri affetmelerine dair teşvik manası ihtiva etmektedir, şöyle ki:

Ayet: 165

Allah-u Tealâ herkesin fevkında olup, en çabuk ceza verme vasfına sahip olduğuna göre, hakîr ve fakir kişileri, şerefli ve zengin kişilere musallat ederek helâk ettirmeye Kadirdir. Dolayısıyla üsttekiler, aşağıda bulunanları cezalandırmaya acele etmesinler.

Zira herşeyden Ganî olan Allah-u Tealâ, göklerle yerleri yaratıp, insanların menfaati için, karanlıklarla nuru halketmiş iken, onlar O'na ortak koşmaktadırlar. Yine de Allah-u Tealâ, âsîlere mühlet verip, ğufran ve rahmet perdelerini sarkıtmış ve kullarından sadır olan azıcık taatları bile, kabule mazhar kılmıştır.

Eğer O'nun ğufran ve rahmeti olmasaydı, kendisine ortak koşanlara azabını çabucak göndermek üzere, gökleri üzerlerine düşürür, onları, üzerinde hilafet nimetine nail oldukları topraklara batırır, nurlarını giderip karanlığı üzerlerine devamlı salardı.

Binaenaleyh; Mevlâ Tealâ, surenin hitamını, bidayet buyurduğu kelamlara münasip olarak vahyetmiştir, buna göre:

a) Bu son ayet-i kerimede geçen: **"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan O'dur!"** kavl-i şerifinden murad; surenin bidayetinde vârid olan:

(هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ) **"Sizi çamurdan yaratan O'dur!"** ayet-i kerimesinden kastedilen mananın ta kendisidir.

b) Bir önceki ayet-i kerimede buyrulan: **"O, herşeyin Rabbi iken, ben, Allah'tan gayri bir Rab arar mıyım?"** kavl-i şerifinden maksat;

(الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ...) **Gökleri ve yerleri yaratıp, karanlıklarla nuru halkeden O iken, sonra kâfirler halâ Rablerine denk tutarlar."** ayet-i kerimesinden murad edilen mana ile aynıdır. *(Bika'î)*

10- Bu cümle-i celileden anlaşıldığı üzere; Allah-u Tealâ, kendi şeriatına muhalefet edip, peygamberinin sünnetinden yüz çevirenlere süratle azap edicidir. Bu çabuk azap, can, mal, ırz, akıl gibi toplumu ilgilendiren birçok konuda insanların başına gelen dünyevî zararlara şamil ve toplumların günahları hakkında genel bir kaide olup, fertlerin suçları hakkında ise, ekseriyet ifade eder. Ahirette ise, herkes hakkında sürekli ve sabittir.

Allah-u Tealâ, müşriklere karşı şiddetli ve çabuk azaba sahipken, çokça tevbe edenleri ziyade bağışlayıcı, iyi amel işleyen müminlere ise ziyade acıyıcıdır. Çünkü rahmeti, herşeyi kaplamıştır. Bu yüzden, kötülüğün karşılığını bir ceza olarak tayin buyurmuş, iyiliğin mükafatını ise on mislinden başlayıp, diledikleri için, birçok katlara ulaştırmıştır. Tabi kötülükten tevbe edenleri affetmesi de, mevzuubahistir. Nitekim kendisi:

(وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ (٣٠)) **"Size isabet eden her musibet, ellerinizin kesbettiği** (bizzat kendi yaptığınız günahlar) **sebebiyledir. O, yine de birçoğun**(u cezalandırmak)**dan vazgeçer."** *(Şûrâ Sûresi:30)* buyurmaktadır.

11- Sûre-i celilenin ihtiva ettiği akaid ve ahkâmın özeti:

A) Sure-i celîlenin muhtevası, inanç meseleleriyle, onların etkin ve toplayıcı üslûba sahip delillerinden ibarettir ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Allah-u Tealâ'nın sıfatlarının beyanı,

2- Allah-u Tealâ'nın, yaratıkları hakkındaki fiil ve sünnetlerinin bahsi,

3- Allah-u Tealâ'nın, enfüs ve âfaktaki (insan bünyesine nispetle, dahilî ve haricî) ayetleri,

4- İnançların amellere etkisi anlatılırken, münâzara ve mücadele yoluyla, inkârı kâbil olmayan hakikatlerin îradı.

5- Suâllere cevap verilirken, müşriklerin şüpheleri reddedilip, şirk binasının temellerinin sarsılması.

B) Risalet ve vahiy müesseseleri:

1- Allah-u Tealâ'nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i vahiyle göndererek, müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e karşı ortaya attıkları şüpheleri bitirmesi,

2- Aklî ve ilmî delil ve burhanlara şamil olan Kur'an'dan ibaret, Allah-u Tealâ'nın en büyük ayetiyle, huccet-i bâliğanın kendilerine ilzâm edilmesi. Zira müşrik ve gayr-i müşrik kâfirlerin çoğu, elçileri inkâr ediyor ve onlara vahyin inzâl edilmesini uzak görüyorlardı.

C) Dirilme, ceza, va'd ve va'îd konuları:

1- Mücrimlere azap, müttakîlere fevz-ü necatla müjde konusunda, kıyamet günü vaki olacakların beyanı,

2- Melekler, cinler, şeytanlar, cennet ve cehennemle ilgili ğayb âleminin bahsi. Çünkü Araplar diğer toplumlar gibi, melekler ve cinlerin varlığına inanır, bazen onların, karagoncula suretinde gözüktüklerine, seslerini işittiklerine ve şairlerin içlerine şiir ilka ettiklerine itikat ederlerdi.

D) Faziletler ve edeplere teşvik ile rezilliklerden nehiy hakkında Din-i Mübîn-i İslâm'ın câmi'iyyetli temel vasiyetleri ki bu, birkaç maddede tafsil edilebilir:

1- Allah-u Tealâ'nın dini bir olup, onu keyfî görüşlere göre parçalayarak, ehlini fırka fırka ve şî'a şî'a ayırmak, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği hidayetten çıkma anlamına geleceği gibi, kendisinin, bunu yapanlardan berî olmasını icap eder.

2- İnsanların saadet ve şekavetleri, nefsî ve bedenî amellerine bağlı olup, amellere verilecek ceza, o yapılanın, insanın iç bünyesindeki etkisi hasebiyledir. Buna göre seyyieye karşılık, misliyle verilirken, Allah-u Tealâ'nın fazl-u nimetiyle, haseneye on misli mükâfat verilir.

Hasenâtın mükâfatı, kişinin hem kendisine hem bağışladıklarına raci olacağı gibi, seyyiâtın cezası, sadece kendi üzerine yükleneceğinden, kimse, kimsenin günahını taşımayacaktır.

3- İnsanlar kendi irade ve ihtiyarlarına göre davransalar da, Allah-u Tealâ'nın kader ve sünnetlerine boyun eğicidirler. Bu yüzden cebir ve zorlama, mevzuubahis değildir.

Kulların bir işi kendi arzularına göre yapmalarıyla, Allah-u Tealâ'nın, o amelin meydana gelmesini dilemesi arasında bir çelişki olamaz. Çünkü O'nun, varlıkları kader ve takdirle yaratmasının manası, varlık âleminde mevcut olan herşeyi, üstün bir ilim ve eşsiz bir hikmete mebnî olarak, müsebbeplerin sebeplere göre meydana gelmesi usûlü (sebep-sonuç ilişkisi) üzere halketmesidir. Dolayısıyla O, hiçbir şeyi, takdir ve hesapsız, sünnet ve nizamsız olarak rastgele yaratmamıştır.

4- Toplumların yaşama ve helâki, mutluluk ve bedbahtlığı mevzularında, yeryüzünde işlenen zulüm ve fesatlarla, peygamberlere karşı direniş sebebiyle helâk edilmesi hususlarında, ayrıca bazen nimetler diğer kere de belalarla terbiye edilmesi noktasında, Allah-u Tealâ'nın, geçerli kanunları ve değişmez kuralları vardır.

5- Bir şeyi tahlîl veya tahrîm (serbest veya yasak etmek), kulluk belirtileriyle ilgili sair hükümlerin hepsi, Allah-u Tealâ'nın hakkıdır. Dolayısıyla Allah-u Tealâ'nın şeriatına dayanmayan bir hüküm ortaya koyan kişi, muhakkak büyük bir günah uydurmuş olur.

6- Peygamberlerini yalanlayan kavimlerin akıbetlerini görmek ve ümmetlerin hallerine vâkıf olmak için, yeryüzünde gezip-dolaşmayla ilgili emir, Kur'an-ı Kerim'de çokça tekrarlanmıştır.

7- Yine bu sûrede, Allah-u Tealâ'nın ilim ve kudretinin sonsuzluğuna delâlet eden birçok ayetleriyle, cihanda olan biteni bilmeye teşvik ve Allah-u Tealâ'nın, yarattıkları hakkında uyguladığı kuralları bilmeye irşad konularına yer verilmiştir.

8- Sahih bir tevbenin, beraberinde işlenen salih bir amelle birlikte, günahların mağfiretini mucip olduğu hiç şüphesizdir.

9- Faydalı ilim ve amellerle, hak dinin davasını yüceltip yüceltmeyecekler İslâm'ın şanını yükseltip ehlini aziz kılmaya gayret gösterip göstermeyecek kimseler, herkes tarafından bilinsin için, insanları birbirleriyle imtihan etme hikmeti de, bu sûre-i celileden, son olarak istifade edilen fevâid cümlesindendir.

12- Ayet-i celilenin sonunda; **"Allah-u Tealâ'nın ikabının süratli olduğu"**nun beyan edilmesi, biz kullara yapılan şu tenbihe işaret etmektedir:

Ey insan! Sakın ha, ahiretin geç geleceğini zannetme! Çünkü ölür ölmez sevapla azap, sana ulaşacaktır. Ölümün ise belli bir sebebi yoktur. Her insan her an ölüme maruz kalabilir ki, böylece kıyameti kopmuş olur. O zaman ise, hiçbir amel yapmaya imkân bulamaz.

O takdirde Allah-u Tealâ, Serîu'l-ikab demektir. Sakın benim azabımın uzak olduğunu sanmayın. Çünkü insanla azap arasında, birtek ölme engeli vardır ki, kimsenin ne zaman öleceğine dair bir bilgisi yoktur. Dolayısıyla insan, anında ölüp, azabı başlayabilir.

Lâkin bazıları, Allah-u Tealâ'nın hilmine aldanarak: "Daha ahirete çok var!" vehmine kapılmaktadırlar. Bu yüzden evliyaullahtan biri şöyle demiştir: "Nimetleri senden kesilmeyen Zat'a, şükrünü tahsis et! Hiçbir zaman müstağnî kalamayacağın Zat'a taatını tahsis et! Hiçbir an mülk ve saltanatından çıkamayacağın Zat'a boyun eğmeni daim et!" *(Şa'râvî)*

13- En'âm Sûre-i celile-i cemîlesinin fezâili hakkında birçok hadis-i şerif ve eser vârid olup, biz bunların hemen hemen tümünü, Sûre-i celilenin bidâyetinde naklettik. *(R.F:8/362, Hadis No:267-277)*

Burada da müfessirlerin, sûrenin sonunda zikrettikleri şu hadis-i şerifi teberrüken almayı münasip gördük:

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

٤٠٨ – عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « أُنْزِلَتْ عَلَيَّ سُورَةُ الْأَنْعَامِ جُمْلَةً وَاحِدَةً وَتَبِعَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ لَهُمْ زَجَلٌ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّحْمِيدِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ ، وَمَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْعَامِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُ أُولَئِكَ السَّبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ بِعَدَدِ كُلِّ حَرْفٍ فِي سُورَةِ الْأَنْعَامِ يَوْماً وَلَيْلَةً »

408 - **"En'âm Sûresi bana topyekûn olarak indirildi. Tesbîh, tehlîl ve tahmîd ile, seslice zikreden yetmişbin melek ona tâbi oldu** (peşisıra geldi)**ler. Her kim, En'âm Sûresini okursa, Allah-u Tealâ, ona salât** (rahmet) **eder. O yetmişbin melek de, En'âm Sûresinde bulunan her ayet sayısınca, bir gün ve bir gece boyunca, o kişiye istiğfarda bulunurlar."** *(Vâhidî, el-Vesît:2/250, Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/529, Zeyla'î, Tahrîc-ü ehâdîsi'l-Keşşâf, No:456, 1/450, Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, No:220, Sh:99, Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/520)*

İŞÂRÎ MANALAR:

TÜSTERÎ:

"Şüphesiz senin Rabbin azabı çok çabuk olandır. Ve gerçekten O, çok bağışlayan, ziyade acıyandır." "Kalbe yapılan azap, Allah-u Tealâ'dan başkasına meyletmesi yüzünden, Allah-u Tealâ'dan perdelenip, O'ndan mahrum bırakılmasıdır. Allah-u Tealâ herhangi bir kulun kalbine nazar edip de, onda, kendinden başkasını görürse, mutlaka ona düşmanını musallat eder. Fakat O, bu günahtan tevbe edeni de son derece bağışlar."

"İnsana isabet eden zararlardan hiçbiri hakkında "Azap" tabiri kullanılamaz. Çünkü onlar, ruh için bir temizlik, günahlar için de bir nevi keffarettir. Ancak kalp katılığı, ukûbettir."

SÜLEMÎ:

"O Allah ki sizi yeryüzünün halifeleri kıldı ve bazınızı bazınızdan üstün derecelere yükseltti."

Meşayıhtan bazısı buyurmuştur ki: "Allah-u Tealâ, bir velinin peşine başka bir veli, bir sıddıkın peşine de başka bir sıddık getirir. Kiminin derecesini, kiminden üstün kılar. Bazısının makamını da diğer bazısı sebebiyle yüceltir. Ta ki bu sayede yer yüzünün, Allah-u Tealâ'nın huccet ve emanından boş kalmamasını sağlar."

Bazısı da şöyle buyurmuştur: "Ednâ olan a'lâ olana uysun diye ve müridler muradların derecesine ulaşsın diye, Allah-u Tealâ bazınızı bazınızın fevkında derecelerce yükseltmiştir."

KUŞEYRÎ:

"O, sizi, kendinize verdiklerinde imtihan etmek için, yeryüzünün halifeleri yapan ve bazınızı bazınızdan derecelerle üstün kılandır."

Allah-u Tealâ nöbeti size devretti, asrınızın hükmünü size kasretti. Bu gün artık başkaları değil, kastolunanlar sizsiniz. Sonra sizi sınıflara ayırdı, ahlâk ve eşkâl bakımından farklı olarak yarattı.

Kiminiz, birçoklarının kendisine hizmette uğraşıvererek sıkıntı çektiği, herkesin emrine âmâde kılındığı müreffeh ve muravvah (refah ve rahatlık sahibi) kişilersiniz. Kiminiz de, başı önüne eğilmiş, meşakkat ve sıkıntı içindesiniz.

Verdiği nimetler ve yaptığı ikramlar hususunda sizi sınamak ve imtihana tabi tutmak için, bela ve imtihan zamanı gelmiştir. Çünkü O'nun hisabı gerçekten size lâhik (ulaşıcı) ve hakkınızdaki kararı hakikaten sabık (ezelde geçmiş)tir.

İBNİ ARABÎ:

O Allah **ki**, size emirlerinin infaz ve icra imkanını vermek için, mazharlarınızda kemâlâtını ızhar ederek (kendi hünerlerini sizin aynalarınızda göstererek) **sizi yeryüzünün halifeleri yapmış ve** isti'dat derecelerinizin farklılığı nispetinde O'nun kemâlatına mazhariyetiniz hususunda, **bazınızı bazınızdan üstün derecelere yükseltmiştir.**

Ta ki bu sayede **size verdiği** kemâlât meselelerinde **sizi imtihan edecektir.** Böylece isti'dat ve kabiliyetleriniz hasebiyle, sizden bazı kimseler ve farklı konumları zuhur edecektir, şöyle ki:

1- Allah-u Tealâ'nın kemâlâtından, kendisinde zahir olan vasıfların haklarını yerine getirip, getiremeyenler,

2- O'nun yoluna sülûk noktasında yolun hakkını vererek, nefsânî sıfatlarını gizleyip, Allah-u Tealâ'nın kemâlâtını açıklayan ve böylece Allah-u Tealâ'nın emanetlerini eda edenler,

3- Manevî yolun hakkını vermeyerek, kendisinde zuhur eden kemâlâtı kendinden bilip hainlik edenler,

4- Yine kabiliyetleriniz hasebiyle amelleriniz açığa çıkarak, onlara teretttüp eden cezalar ki bu da iki şekilde düşünülebilir:

a) Kusur ve taksiriniz halinde ihticab (Allah-u Tealâ'dan perdelenme) cezası tecellî ederek; **"Şüphesiz senin Rabbin, azabı çok süratli olandır."** sırrının zuhuru,

b) Vazifelerinizi îfâ durumunda, İlâhî sıfatları ve Rabbânî kemâlleri örtüp gizleyen, nefsânî sıfatlarınızı ve işlerinizi setrederek size bürûz ve inkişaf (manevî belirme ve keşif açılması) mükâfatı verir de, böylece; **"O, çok setredicidir"** sırrı tecellî eder, ayrıca kendi kemâlâtını sizin üzerinizde açıklayarak size rahmet etmesiyle, **"O, Rahimdir"** şanı zuhur eder.

Bütün işlerin hakikatlerini hakkıyla bilen Allah-u Tealâ'dır.

Bu ayet-i celilede geçen "Hilafet" mertebesi, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a verilen bir rütbedir. Halifeler, kulları içerisinde Hak Tealâ'nın naib ve vekilleridir.

Ayet-i celilede, **"Halifeler"** tabirinin cemi kullanılması, aynı zamanda dünyada birçok halife toplanabilir anlamına gelmeyip, dünyanın hilafet mertebesinde birbirini takip eden zatlardan boş kalmayacağı manasına gelir.

Zira hilafet sırrı, bedenlerin birbirinden tevârüs ettiği bir sır olduğu için, halife devamlı tek olur. Bu sır bir şahısta bulunduğu zaman, o şahıs o sırla muttasıf bulunduğu sürece, aynı zamanda biaynihi o kabilden olan bir sırrın başka bir şahısta zuhuru, şer'an muhaldir.

Dolayısıyla aynı sırrı başka birisi iddiaya kalksa, o iddia batıl, o dava merdûd olup, müdda'î ise o zamanın deccalıdır. O sırrın sahibi olan şahıs vefat ettiğinde, o sır başka bir şahsa intikal edeceğinden, halife ismi de o şahsa intikal eder.

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın hilafeti, yeryüzünde olduğu gibi, diğer bütün halifeler de yeryüzünde mevcut olmuş ve olacaklardır. Gerçi zamanların ihtilafı ve hallerin değişimi sebebiyle, halifeler arasında üstünlük farkı söz konusudur. Bu yüzden hal ve zaman, onlardan birine vereceği makamı, öncesinde ve sonrasında bulunan diğer halifelere vermeyebilir. Asırların ihtilafı nedeniyle, peygamberlerin mucizelerinin farklılık arzetmesi de, bu sebeptendir.

Dolayısıyla; her halife ve resulün mucizesi, o zamanın bilginlerinin çokça iştigal ettiği; tıp, sihir, fesahat, edebiyat gibi hususlarda yoğunlaşmıştır.

Bazınızı bazınızın fevkında derecelere yükseltti. Örfen ve aklen şerefi olan ziyade (artı) mertebelerle kiminizi kiminizden üstün kıldı. **Ta ki sizi, size verdikleri hususunda imtihan edebilsin!**

Bu cümle-i celileden de anlaşıldığı üzere; buradaki hilafete ilave edilen artı mertebeden maksat; saltanat ve mülktür.

Şüphesiz ki senin Rabbin, azabı çok süratli olandır ve yine muhakkak ki O, Gafurdur, Rahimdir. kavl-i şerifinin hakikatine işaretten dolayı, **Aişe** *(Radıyallahu Anha)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

٤٠٩ – عَنْ عَائِشَةَ (رضى الله عنها) قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: « اَللّٰهُمَّ اَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ »

409 - **"Ey Allah'ım! Gazabından rızana, azabından affına sığınırım!.."** *(Müslim, Salât:42, No:486, 1/352, Ebû Davud, Salât:340, No:1427, 1/452, Tirmizî, De'avât:113, No:3566, 5/561, İbni Mâce, Dua:3, No:3841, 2/1262, Nesâî, Taharet:120, No:169, 1/111)* diye duada bulunmuştur.

NîSÂBÛRÎ:

O Allah, âdemoğullarından her birini, kendi zamanında **yeryüzünde halifeler yapandır.** Hilafetin sırrı ise, Allah-u Tealâ'nın, kulunu, Zat'ına ait Hayy, Kayyûm, Semî', Basîr, Âlim, Kadir, Mürid ve Mütekellim (gibi sıfatların suretleri üzere) tasvir etmesi (şekillendirmesi)dir.

O, bazınızı bazınızdan, hilafete isti'dat hususunda **üstün derecelere yükseltmiştir ki, sizi imtihan etsin de,** içinizden O'nun ahlâkıyla mütehallik olanlar, O'nunla kaim olanlar, memleketlerde kullar arasında O'nun emirlerini icra edenlerle tabiat zindanında hapsedilerek, kalbi mühürlenip, kulağı gözü damgalanarak, hilafet isti'dadını iptal etmek suretiyle hayvanların sıfatlarına gerisin geriye dönenler açığa çıksın.

Şüphesiz ki O, rızasına muvaffak kılıp, derecelerini yükselttiği kullarına karşı **çok mağfiret edici ve ziyade acıyıcıdır.**

NAHCUVÂNÎ:

Ey ifrat derecede hakkı örtmeye çalışan mükâbirler! Halâ Hakk'ın sizi terbiyesini ve tevhidini nasıl kabullenemiyorsunuz? Halbuki **O, sizi yeryüzünde,** öz Zat'ının, umum esma ve sıfatının eserlerinin mazhariyetine kabiliyetli **halifeleri yaptı.**

Ve kiminizi kiminizden kendi evsafıyla vasıflanmak ve ahlâkıyla ahlâklanmak hususunda **derecelere yükseltti.** İşte bütün bunları, **size verdiği** isti'dat ve kabiliyetleri, yaratıldığı gayeye kullanıp kullanmadığınız meselesinde **denemek için** yaptı.

Şüphesiz senin Rabbin, fıtrî isti'dadını mâlâya'nî şeylerde boşuboşuna harcayanlara karşı **azabı çok süratli olandır. Ve yine muhakkak ki O,** uyanıp af isteyenlere karşı **elbette çok bağışlayıcıdır,** tevbe edip, O'nun fazl-u cûdundan, ilaveten hidayet isteyenlere de **acıyıcıdır.**

RUHU'L-BEYAN:

"Te'vilât-ı Necmiyye"de buyrulduğu üzere; Allah-u Tealâ, âdemoğlundan her birini, vaktinin Âdemi ve yeryüzünde Rabbinin halifesi kılmıştır. Hilafetin sırrı ise; onu, kendi Zatına ait sıfatların sureti üzere tasvir buyurup, hayy, kayyûm, semî', basîr, âlim, kadir, mütekellim ve mürid (diri, kendi başına durabilen, işitici, görücü, bilici, güçlü, konuşucu ve irade sahibi) yapmasıdır.

« آدمی چیست برزخ جامع ❊ صورت خلق وحق در واقع
متصل با دقائق جبروت ❊ مشتمل بر حقائق ملکوت »

**"Âdem nedir? Kendinde iki âlemi toplayan berzahtır,
Onda hem Hakk'ın, hem de halkın sureti vardır.
Ceberût âleminin incelikleriyle muttasıl,
Melekût âleminin hakikatleriyle müştemildir."**

Allah-u Tealâ sizin bazınızı bazınızdan farklı derecelere yükseltti ki size, imtihan edenin muamelesini yaparak, şükürden ve küfürden neler yapacağınıza bakacaktır.

Naklolunduğuna göre; **Cüneyd** *(Kuddise Sırruhu)* çocukluğunda sabilerle oynarken, (dayısı ve şeyhi olan) **Sırrî Sakatî** *(Kuddise Sırruhu)* ona: "Ey çocuk! Şükür hakkında ne dersin?" deyince o:

٤١٠ – « اَلشُّكْرُ اَنْ لاَ تَسْتَعِينَ بِنِعَمِه عَلىٰ مَعَاصِيه »

410 - **"Şükür; O'nun nimetlerinden istifade edip, O'na karşı masiyetlere yardım almamandır."** diye cevap verdi.

Allah-u Tealâ, hilim ve imhâl (acele ceza vermeyip, mühlet verme) ile mevsuf olduğu halde, Serî'u'l-ikab (azabı çok çabuk olan) diye de vasıflanmıştır. Çünkü her gelen, yakındır.

Hâfız *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« بمُهلتی که سپهرت دهد زراه مرو ❊ ترا که گفت که ان زال ترك دستان گفت »

**"Felek (kader) sana bir mühlet verirse, sakın yoldan çıkma,
Bu kocakarı (dünya) hileyi terketti diye, kim sana dedi!"**

Allah-u Tealâ'nın, kuluna verdiği imkanlar hususunda, onu ne kadar çetin suale tâbi tutacağı hakkında hadiste şöyle varid olmuştur:

٤١١ – وَفِى الْحَدِيثِ:« يُؤْتىٰ بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقَدْ جَمَعَ مَالاً مِنْ حَرَامٍ وَاَنْفَقَهُ فِى حَرَامٍ فَيُقَالُ: اذْهَبُوا بِه اِلَى النَّارِ. وَيُؤْتىٰ بِالرَّجُلِ قَدْ جَمَعَ مَالاً مِنْ حَلاَلٍ وَاَنْفَقَهُ فِى حَلاَلٍ فَيُقَالُ لَهُ: قِفْ لَعَلَّكَ فَرَّطْتَ فِى هٰذَا فِى شَئٍ مِمَّا فُرِضَ عَلَيْكَ مِنْ صَلاَةٍ لَمْ تُصَلِّهَا لِوَقْتِهَا ، اَوْ فَرَّطْتَ فِى رُكُوعِهَا وَسُجُودِهَا وَوُضُوئِهَا فَيَقُولُ: لاَ يَارَبِّ! كَسَبْتُ مِنْ حَلاَلٍ وَاَنْفَقْتُ فِى حَلاَلٍ وَلَمْ اُضَيِّعْ شَيْئاً مِمَّا فَرَضْتَ فَيُقَالُ: لَعَلَّكَ اخْتَلْتَ فِى هٰذَا الْمَالِ فِى شَئٍ مِنْ مَرْكَبٍ اَوْ ثَوْبٍ بَاهَيْتَ بِه ، فَقَالَ: لاَ يَارَبِّ! لَمْ اَخْتَلْ وَلَمْ اُبَاهِ

فِي شَيْءٍ ، فَيُقَالُ: لَعَلَّكَ مَنَعْتَ حَقَّ اَحَدٍ اَمَرْتُكَ اَنْ تُعْطِيَهُ مِنْ ذَوِي الْقُرْبىٰ وَالْيَتَامىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ، فَيَقُولُ: لاَ يَارَبِّ! كَسَبْتُ مِنْ حَلاَلٍ وَ اَنْفَقْتُ فِي حَلاَلٍ وَلَمْ اُضَيِّعْ شَيْئاً مِمَّا فَرَضْتَ عَلَيَّ وَلَمْ اَخْتَلْ وَلَمْ اُبَاهِ وَلَمْ اُضَيِّعْ حَقَّ اَحَدٍ اَمَرْتَنِي اَنْ اُعْطِيَهُ قَالَ: فَجِيءَ بِاُولٰئِكَ فَيُخَاصِمُونَهُ فَيَقُولُونَ: يَا رَبِّ! اَعْطَيْتَهُ وَجَعَلْتَهُ بَيْنَ اَظْهُرِنَا وَاَمَرْتَهُ اَنْ يُعْطِيَنَا فَاَنَّهُ اَعْطَانَا وَمَا ضَيَّعَ شَيْئاً مِنَ الْفَرَائِضِ وَلَمْ يَخْتَلْ فِي شَيْءٍ ، فَيُقَالُ: قِفْ اَلآنَ هَاتِ شُكْرَ نِعْمَةٍ اَنْعَمْتُهَا عَلَيْكَ فِي اَكْلَةٍ اَوْ شَرْبَةٍ اَوْ لَذَّةٍ فَلاَ يَزَالُ يُسْأَلُ »

"Haramdan mal yığıp, haram yola harcayan bir kişi, kıyamet günü getirilerek: 'Bunu ateşe götürün!' buyrulur.

Yine böylece helâlden mal toplayıp helâl yola harcayan getirilip, kendisine: 'Dur bakalım, belki de sen bu mal hususunda üzerine farz edilen şeylerden bazısını eksik yapmış olabilirsin.

Bir namazı vaktinde kılmamış, yahut rükû, secde ve abdestinde noksanlık yapmış olabilirsin!' denince, o:

'Hayır! Ya Rabbi! Helâlden kazandım, helâle infak ettim ve Senin farzlarından hiçbir şey zayi etmedim.' diye cevap verir. O zaman kendisine: 'Ola ki sen bu maldan sebep kibirlendin, bir merkep (araba gibi taşıma vasıtaları) **veya elbiseyle iftihar ettin.' denir. O kişi:**

'Hayır! Ya Rabbi! Hiç kibretmedim ve hiçbir hususta iftihar etmedim.' diye cevap verince, ona: 'Belki de sen, akraba, yetimler, miskinler ve yolda kalmışlardan; kendisine vermeni emrettiğim bir kişinin hakkını engelledin.' buyrulur. Bu kişi:

'Hayır! Ya Rabbi! Helâlden kazandım, helâle infak ettim ve Senin farzlarından hiçbir şey zayi etmedim, hiç kibretmedim ve övünmedim. Senin, kendisine vermemi ona emrettiğin hiçbir kimsenin hakkını da zayi etmedim.' deyince, bu fakir kimseler, kendisiyle muhasama etmeleri için getirilirler.

(Fakat onlar onun aleyhine konuşmayıp), **'Ya Rabbi! Sen ona mal-mülk verdin, onu bizim aramıza yerleştirdin ve bize vermesini ona emrettin, o da bize verdi, farzlardan hiçbirini terketmedi ve hiçbir konuda kibretmedi.' derler.**

Sonunda bu kişiye: 'Şimdi dur bakalım, yediğin bir lokmada yahut içtiğin bir yudumda veya tattığın bir lezzette in'âm etmiş olduğum nimetin şükrünü getir.' denerek, böylece sorgulanmaya devam eder." *(Ruhul Beyan, İsmail Hakkı Bursevî, 3/132)*

Bil ki; Allah-u Tealâ, şükür üzere bulunanlarla küfür üzere olanları ayırdetmek için mal ve mevki verdiği gibi, hilafet isti'dadından ibaret olan hal ve keyfiyeti de insana vermiştir ki, böylece Allah-u Tealâ'nın ahlâkıyla mütehallik (ahlâklanmış) olup, memleketlerde kullar hakkında O'nun emirleriyle kaim olanlarla, gerisin geri hayvânî ve behîmî sıfatlara dönenler zuhur edecektir.

Hakk'ın sıfatlarını hayvanların sıfatlarıyla değiştirerek zayi edenler, kalp, kulak ve gözleri mühürlenerek cezalandırılacaklar ve artık çıkmış oldukları gayb mekanına dönme imkanı bulamayacak bilakis insanın tabiatından ibaret olan esfel-i safilinde hapsolunacaklardır.

Ancak nefis ve hevâya mütâbaattan, Hakk'a ve hüdâya muhalefetten tevbe edip, yeniden iman ederek, hilafete salih amel işleyenler, gerisin geri dönmeyip, maksadına erecektir.

Naklolunduğuna göre; **İbrahim ibni Edhem** *(Kuddise Sırruhu)*, Beytullâhi'l-Harâm'a hac yapmıştı. Bir ara tavafta, güzelliği insanları hayran bırakan güzel yüzlü bir gençle karşılaştı ve ona bakarak ağlamaya başladı.

Bir arkadaşı istirca' ederek: "Şeyhefendiye gaflet ârız oldu." dedikten sonra: "Ey Seyyidim! Bu ağlamayla karışık bakış nedir?" diye sorunca o: "Ey kardeşim! Ben Allah-u Tealâ ile öyle bir akit yaptım ki onu feshetmeye imkanım yok! Yoksa bu delikanlıyı yanıma yaklaştırıp selam verirdim.

Çünkü o, benim gözümün nuru yavrumdur. Onu küçükken bırakıp, Allah-u Tealâ'ya firar etmek üzere çıkmıştım. Şimdi gördüğün gibi büyümüş karşıma çıktı. Ben terkettiğim bir şeye geri dönme hususunda Allah-u Tealâ'dan utanıyorum." dedi.

Sonra o kişiye: "Git sen ona selam ver, senin ona selam vermenle, belki ben teselli bulurum da ciğerimin üzerindeki ateşi soğuturum." dedi. O kişi şöyle anlatıyor:

Ben o delikanlının yanına gidip, "Allah, babanı sana mübarek kılsın!" dediğimde o: "Amca babam nerede ki, benim babam Allah-u Tealâ'ya firar üzere çok evvelce çıkıp gitti. Keşke onu bir kere göreydim de o anda canım çıkaydı, nerede heyhât!" diye cevap verdi ve gözyaşlarına boğuldu.

Sonra ben **İbrahim**'in yanına döndüğümde, **Makam-ı İbrahim**'in yanında secdeye kapanmış bir halde Allah-u Tealâ'ya yalvarırken buldum ki, gözyaşlarından, taşlar ıslanmıştı. O, tazarruunda şöyle diyordu:

« هَجَرْتُ الْخَلْقَ طُرّاً فِى هَوَاكَ * وَ اَيْتَمْتُ الْعِيَالَ لِكَىْ اَرَاكَ

فَلَوْ قَطَّعْتَنِى فِى الْحُبِّ اِرْباً * لَمَا سَكَنَ الْفُؤَادُ اِلىٰ سِوَاكَ »

"Senin aşkın uğrunda bütün yaratıkları terkettim,
Seni görebileyim diye, çoluk- çocuğu yetim ettim.
Beni bu aşk uğrunda parça parça etsen de,
Gönül asla senden başkasına meyletmez elbette!"

Bunun üzerine ben ondan, çocuğuna dua etmesini istediğimde, o: "Allah onu masiyetlerinden korusun ve rızasını kazandıracak amellere karşı ona yardım etsin!" diye duada bulundu.

Ey insan! Artık sen, zenginlik ve şöhreti, dervişlik ve maneviyat üzerine tercih etmişken, saltanatı terkedip, fakirlik ve kanaatı tercih edenlerin haline bak!

٤١٢ – عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ (رضى الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «اَللّٰهُمَّ ارْزُقْ آلَ مُحَمَّدٍ قُوتاً»

412 - **Ebû Hureyre** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Allah'ım! Muhammed'in Ehli Beyt'ine, yetecek kadar rızık ver!"** *(Buharî, Rikâk:17, No:6095, 5/2372, Müslim, Zekât:43, No:1055, 2/730, Tirmizî, Zühd:38, No:2361, 4/580, İbni Mâce, Zühd:9, No:4139, 2/1387, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, No:7176, 3/13)* buyurmuştur. Buradaki kût; "Yaşatacak kadar veya israfsız yetecek kadar" anlamına gelmektedir ki, bu halin zenginlikten efdal olduğu da böylece anlaşılmaktadır.

Çünkü Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*, kendisi için ancak en üstün hali istemiştir.

Hâfız *(Kuddise Sırruhu)* şöyle buyurmuştur:

« درین بازار اگر سودیست با درویش خرسندست
الٰهی منعم گردان بدرویش و خرسندی »

"Bu pazarda bir faide varsa, kanaatkâr dervişliktedir,
Ey Hüdâ! Beni dervişlik ve kanaatla gani eyle!"

Yani; bu aşk-ı İlâhî pazarında, kanaattan ve dervişlikten gayri yerde bir fayda yoktur. Ey Hüdâ! Sen beni dervîş-i hakîkîlik ve kanaat ile, âlemden ganî ve müstağnî eyle! *(Şerh-u Dîvân-ı Hâfız:2/605, 606)*

Allah-u Tealâ bizleri ve sizleri, gönderilenlerin efendisinin izlerini takip edenlerden eylesin. Tevekkül ve yakîn makamlarına ulaşma hususundaki arzularımızı gerçekleştirsin. Çünkü O, dua edip isteyenlerinin ümidini boşa çıkarmaz ve hiçbir sa'y-ü gayretinde, kulunun ecrini kesip eksiltmez.

İBNİ ACÎBE:

İnsanoğlunun şerefindendir ki; Allah-u Tealâ onu kendi mülkünde kendi yerine tasarrufta bulunan bir halife kılmıştır. Sonra bu tasarruf himmetlere göre farklılık arzeder. Bir insanın himmeti bu âlemden ne kadar yüce olursa, ruhuna da bu cihanda o kadar tasarruf ve yetki verilir.

Avam kişiler ancak Allah-u Tealâ'nın kendilerine verdiği maddî mülklerde tasarrufta bulunabilirler. Havâs kimseler ise, yüce himmetleriyle varlık âleminin tümünde tasarruf sahibidirler.

Havâssu'l-Havâs ise; Allah-u Tealâ ile tasarrufta bulundukları için, onların emri Allah-u Tealâ'nın emriyledir. Onlar bir şeye "Ol" derlerse, o şey

biiznillah oluverir. Fakat burada, Allah-u Tealâ'nın ezelî iradesi, ilmi ve kaderi göz ardı edilmemelidir. Yoksa himmet ve teveccühler, kader surlarını delip geçemez.

Velhasıl; görüş ve ihtiyaç bakımından ekvân (yaratıklar)la beraber kalan kişi, onlarla birlikte mahbus olur. Mükevvin Tealâ ile beraber olana gelince; bütün âlemler onunla birlikte olurlar ki o kişi, Allah-u Tealâ'nın halifesi olarak, O'nun izniyle onlar hakkında tasarrufta bulunabilir.

İşte bu ayet-i kerime buna işaret etmektedir ki, **O, sizi yeryüzünün halifeleri kılandır** kavl-i şerifi, "O, sizi kendisine halifeler kıldığı için, siz bedenlerinizle yeryüzünde bulunuyorken, ruhlarınızla tüm âlemde tasarrufta bulunursunuz." manasına işarettir.

Kiminizi kiminizden derecelerce yükseltti mahallinde mezkûr olduğu üzere;

Aktâb (İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere bulunan, Allah-u Tealâ'nın yeryüzündeki tek nazargâhı olan farklı dönemlerdeki kutup zatlar),

Evtâd (doğu, batı, kuzey, güneyden ibaret dört cihette bulunan, Allah-u Tealâ'nın kendileri sayesinde dört ciheti koruduğu dört büyük zat),

Nücebâ (insanların yüklerini taşıyıp, işlerini düzeltmekle vazifeli, yaratıkların hukukunda mutasarrıf bulunan kırklar),

Nükabâ ("el-Batın" ism-i şerifinin hakikatine ererek, insanların iç yüzlerini keşfeden üçyüz kişi) *(Abdürrezzak el-Kâşânî, Istılâhâtü's-Sûfiyye, Sh:55, 109, 111, 153)* ve diğerleri olarak sizlere farklı makamlar bahşetti.

Allah-u Tealâ menn-i keremiyle, Habibi ve Nebisi, **Efendimiz Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hürmetine bizi de onların ipine dizsin ve onlara bahşettiğini bize de ihsan etsin! Amin! Ve'lhamdü lillâhi Rabbi'l-Âlemîn!

ÂLÛSÎ:

O Zat ki, **sizi** kendi isimlerinin mazharı (sıfatlarının kemâlâtının görünme yeri) yaparak, **yeryüzünün halifeleri kıldı.** Ve bu mazhariyette bazınızı bazınızdan üstün derecelere yükseltti.

Çünkü bu mazhariyet, isti'dat ve kabiliyetlere göre değişiklik arzetmektedir. Ta ki bu sayede **sizi, verdikleri hususunda imtihan edecek,** böylece kendisine verilen mazhariyete, kimin riayet edip, kimin etmeyeceği konusundaki ezelî ilmi meydana çıkacaktır.

Kendisine verilen hilafete mazhariyet makamının hakkına riayet etmeyenlere karşı, **şüphesiz senin Rabbin azabı çok süratli olandır.** Bu hukuku gözetenlere ise, gerçekten de O, **elbette çok affedicidir, ziyade acıyıcıdır.**

Allah-u Tealâ'dan niyazımız; bizleri razı olduğu hallere muvaffak kılması ve halimizin müstakbelini, mazisinden hayırlı yapmasıdır!

MÜNASİP AYET-İ KERİME'LER:

Allah-u Tealâ'nın, insanı yeryüzünün halifeleri kıldığını beyan eden diğer ayet-i kerimeler:

﴿ وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً... (٣٠) ﴾

"Vakta ki Rabbin meleklere: 'Muhakkak ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti..." *(Bakara Sûresi:30'dan)*

﴿ اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ (٦٢) ﴾

"(Allah-u Tealâ'dan başka taptıklarınız mı daha hayırlı?) **Yoksa darda kalana, kendine yalvardığı zaman icabet eden** (duasına karşılık veren ve başındaki) **kötülüğü açan** (sıkıntıyı gideren) **ve sizi yerin halife** (hakim)**leri kılan mı? Allah**(-u Tealâ) **ile birlikte başka bir ilâh mı var? Pek az düşünüyorsunuz!"** *(Neml Sûresi:62)*

﴿ هُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْاَرْضِ ... ﴾

"O ki, sizi yeryüzünde halifeler kılmıştır..." *(Fatır Sûresi:39'dan)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerimeler, Bakara Sûresi:30. ayet-i kerimenin münasiplerinde** (R.F. 1/259, 260) **zikredilmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, derece bakımından kullarının bir kısmını, diğerlerinden üstün kılması:

﴿ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ... (١٣٢) ﴾

"Her biri için, yaptıklarından dereceler vardır..." *(En'am Sûresi:132'den)*

Bu hususta diğer münasip ayet-i kerimeler, bu cildin ilk ayet-i kerimesi olan; En'am Sûresi:132. ayet-i kerimenin münasiplerinde zikredilmiştir.

Allah-u Tealâ'nın, kullarına verdikleri şeylerle ilgili, kendilerini imtihana tabi tutmak için, kimini kiminden üstün kılması:

﴿ اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَّعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (٣٢) ﴾

"Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini kiminin fevkında, derecelere yükselttik. Rabbinin rahmeti, onların topladıkları şeylerden daha hayırlıdır." *(Zühruf Sûresi:32)*

Allah-u Tealâ'nın, kullarına verdikleri hususunda, fakirlere verip vermemeleriyle ilgili, onları imtihan ettiği:

﴿ ... وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِى اٰتٰيكُمْ ... (٣٣) ﴾

"...Onlara (kölelere, fakirlere), Allah'ın size verdiği malından verin!.." *(Nur Sûresi:33'den)*

﴿ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا اٰتٰيهُ اللّٰهُ لَايُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَا اٰتيهَا سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا (٧) ﴾

"(Hâli vakti) geniş (yerinde) olan, nafakayı genişliğine göre infak etsin (versin). Rızkı kendisine daraltılmış bulunan (fakir) de, nafakayı, Allah'ın ona verdiği (miktar üzeri)nden versin. Allah hiç bir nefse, ona verdiğinden başkasını teklif etmez (yüklemez). Allah, elbette güçlüğün arkasından kolaylık ihsan eder (geçim darlığından sonra bolluk verir)." *(Talâk Suresi:7)*

﴿ فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَامَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّى اَكْرَمَنِ (١٥) وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّى اَهَانَنِ (١٦) كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ (١٧) وَلَا تَحَاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ (١٨) وَتَاْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّا (١٩) وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا (٢٠) ﴾

"İnsana gelince; Rabbi onu, kendisine ikram edip, bolca nimet vererek imtihan ettiğinde o: 'Rabbim bana ikram etti!' der. Ama onu, rızkını daraltarak imtihan ettiğinde: 'Rabbim beni değersiz kıldı!' der.

Hayır! Doğrusu yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulun yemeğine (birbirinizi) teşvik etmiyorsunuz. Mirası bolca yiyorsunuz, malı da çokça seviyorsunuz." *(Fecr Sûresi:15-20)*

Allah-u Tealâ'nın azabının çok süratli oluşu, mağfiret ve rahmetinin ise bolluğu:

﴿ اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٩٨) ﴾

"Bilin ki Allah, azabı muhakkak çok şiddetli olandır ve şüphesiz ki Allah ziyade bağışlayandır, çok esirgeyendir." *(Mâide Sûresi:98)*

﴿ ... انَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَانَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (١٦٧) ﴾

"Şüphesiz senin Rabbin, elbette azabı çok çabuk olandır. Ve gerçekten O, elbette çok bağışlayıcıdır ve hakkıyla acıyıcıdır." *(A'raf Sûresi:167'den)*

﴿ ...وَ انَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلىٰ ظُلْمِهِمْ وَانَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ (٦) ﴾

"...Şüphesiz senin Rabbin, zulümlerine rağmen, insanlara karşı çok mağfiret sahibidir. (Bununla beraber) şu da bir gerçektir ki, senin Rabbin elbette azabı çok şiddetli olandır." *(Ra'd Sûresi:6'dan)*

﴿ نَبِّئْ عِبَادِى انِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٤٩) وَ اَنَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ (٥٠) ﴾

"Kullarıma şunu iyice bildir ki; Gafûr ve Rahîm olan, benim ancak ben! Azabım ise, çok elem vericidir gerçekten!" *(Hıcr Sûresi:49, 50)*

﴿ ... انَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَلِيمٍ (٤٣) ﴾

"Şüphesiz senin Rabbin, elbette büyük mağfiret sahibidir, (aynı zamanda da) elîm bir azap sahibidir." *(Fussilet Sûresi:43 den)*

﴿غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِ لَا اِلٰهَ الَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ (٣)﴾

"(Allah-u Tealâ) günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çok şiddetli ve lütuf sahibidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır." *(Gafir Sûresi:3)*

﴿ ... وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ ... (٢٠) ﴾

"...Ahirette şiddetli bir azap, Allah'tan büyük bir mağfiret ve rıza vardır..." *(Hadîd Sûresi:20'den)*

F İ H R İ S T L E R

Hadis-i şerif ve eserler:

(666 - 680)

Arapça beyitler:

(681 - 682)

Farsça beyitler:

(683 - 684)

İ ç i n d e k i l e r:

(685 - 695)

Alfabetik Fihrist:

(696 - 754)

Şahış, kitap ve yer isimleri:

(755 - 776)

ONİKİNCİ CİLTTE GEÇEN HADİS-İ ŞERİF VE ESERLERİN FİHRİSTİ

(الهمزة)

اتانى جبريل فبشرنى 12/275
اتانى جبريل فقال يا محمد 12/19
اتجروا فى اموال اليتامى لاتأكلها الزكاة 12/325
اتخذى غنما فان فيها بركة..... 12/146
اتدرون اين تذهب هذه الشمس؟ 12/447
احق الشروط ان توفوا به مااستحللتم به 12/352
احلق رأسك وصم ثلاثة ايام او اطعم 12/582
اختلاف امتى رحمة m..... 12/533
اخوف ماخاف على امتى ثلاث ضلالة الاهواء..... 12/515
ادخلوا الجنة برحمتى 12/11
ادعوكم الى شهادة 12/268
ادن فكـل 12/172
ارأيتم الزانى والسارق 12/290
اربع من كن فيه كان منافقاً خالصاً 12/349
ارجع عليهما 12/281
اذا احسن احدكم اسلامه فكل حسنة يعملها..... 12/538
اذا استشار احدكم اخاه فليشر عليه 12/342
اذا اكلتم الرمانة فكلوها بشحمها 12/114
اذا التقى المسلمان بسيفيهما 12/560
اذا انزل الله بقوم عذاباً 12/9
اذا اقرض احدكم قرضا فاهدى له 12/338
اذا بويع لخليفتين فاقتلوا الآخر منهما..... 12/306
اذا سرك ان تعلم جهل العرب فاقرأ 12/52
اذا طلعت الشمس من مغربها تذهل الامهات..... 12/455
اذا طلعت الشمس من مغربها يخر ابليس 12/454
اذا عملت سيئة فاعمل حسنة فانها 12/547

اذا لم تصطبحوا ولم تغتبقوا 12/185
اذا مات احدكم فلاتحبسوه واسرعوا به 12/622
اذامات الانسان انقطع عنه عمله الامن ثلاث..... 12/617
استاكوا بكل عود ما خلا الآس 12/173
اصبحنا على فطرة الاسلام وكلمة الاخلاص..... 12/573
الصلاة على وقتها 12/280
اعتق عن امك 12/619
افضل امتى اولهم وآخرهم وبينهما كدر 12/489
اقرؤا يس على موتاكم 12/621
اكثر جنود الله فى الارض الجراد 12/179
اكرم اباك وامك ليطول عمرك فى الارض 12/386
اكلت مع النبىﷺ لحم حبارى 12/194
الا انبئكم بخير اعمالكم وازكاها عند 12/542
الا انى اوتيت الكتاب ومثله معه 12/189
الابل عز لاهلها والغنم بركة 12/153
الاعمال ستة والناس اربعة فموجبتان..... 12/ 546
الآيات بعد المائتين 12/468
الآيات خرزات منظومات فى سلك 12/468
الاتعجبون من اسامة يشترى الى شهر 12/29
الا من قتل نفساً معاهدة 12/302
الا وان فضوح الدنيا خير من فضوح الاخرة 12/331
اللهم ارزق آل محمد قوتاً 12/660
اللهم اعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك 12/656
اللهم اغفر لمتسرولات امتى 12/338
للهم اغفر له وارحمه وعافه واعف عنه 12/618
اللهم الف بين قلوبنا 12/292
اللهم انى احرم ما بين لابتيها 12/301
اللهم رب الاجساد البالية والعظام الناخرة..... 12/623
... اللهم رحمتك ارجوفلاتكلنى الىنفسى 12/631

اما انه لا يجنى عليك ولا تجنى عليه 12/615
اما علمت ان آل محمد لا يأكلون الصدقة 12/119
اما بعد! ايها الناس فقدموا انفسكم 12/550
امرت ان اقاتل الناس حتى يشهدوا 12/301
امرت ان اقاتل الناس حتى يقولوا 12/307
اما ابو جهم فلا يضع عصاه عن عاتقه 12/344
انا ابن الذبيحين 12/66
انا اهل بيت اختار الله لنا الآخرة على الدنيا 12/475
انا بلال وهذا اخى وهو امرؤ سيئ الخلق 12/345
انا الرب الهك الذى اخرجك من ارض مصر 12/385
انا وكافل اليتيم فى الجنة هكذا 12/323
ان تجعل لله ندا 12/285
انزلت على سورة الانعام جملة واحدة 12/653
انفجنا ارنباً ونحن بمر الظهران 12/194
ان كان جامدا فالقوها وما حولها 12/179
انا لله وانا اليه راجعون قال: واتانى جبريل 12/514
ان ابنى هذا سيد كما سماه النبى ﷺ 12/477
ان احسن الحديث كتاب الله عز وجل 12/521
ان اصحاب الكهف يكونون اعوان المهدى 12/491
ان اول الآيات خروجا طلوع الشمس من 12/452
ان اول نسكنا فى يومنا هذا ان نبدأ بالصلاة 12/581
ان اهل الكتابين افترقوا فى دينهم على ثنتين 12/520
ان بين يدى الساعة فتناكقطع الليل المظلم 12/495
ان التلبينة تجم فؤاد المريض 12/173
ان الجنة حزن بربوة والنار سهل بشهوة 12/381
ان خياركم احسنكم قضاء 12/336
ان الدرجة فى الجنة فوق الدرجة 12/11
ان الدنيا حلوة خضرة وان الله مستخلفكم 12/643
ان الرجل لينصرف وماكتب له الاعشر صلاته 12/540

ان رسول الله ﷺ نهى عن اكل كل ذى ناب 12/191
ان رجلا قال لابن مسعود: ما ﴿الصراط المستقيم﴾ 12/378
ان الرجل ليعمل او المرأة بطاعة الله 12/343
ان رجلا من اسلم 12/296
ان رحمتى سبقت غضبى 12/646
ان زيدا كان يقول يا معشر قريش! 12/83
ان الشيطان ذئب الانسان كذئب الغنم 12/522
ان الشيطان ليستحل الطعام الذى 12/175
ان طبيباً سأل النبى ﷺ عن ضفدع 12/193
ان فيك من عيسى مثلا ابغضته يهود 12/525
ان فى المال لحقاً سوى الزكاة 12/118
ان فى المعاريض لمندوحة عن الكذب 12/348
...ان القرآن انزل على سبعة احرف 12/410
انكم قد حرمتم اصنافاً من النعم 12/142
انكم قد وليتم امرين هلكت فيه الامم 12/331
انكم معشر الموالى قد بشركم الله 12/332
انكم وفيتم سبعين امة انتم خيرها 12/638
ان الله تبارك وتعالى انزل القرآن وترك فيه 12/404
ان الله تبارك وتعالى يبتلى عبده بما اعطاه 12/643
ان الله عز وجل جعل حسنة ابن آدم 12/547
ان الله خلق يوم خلق السموات 12/20
ان الله عز وجل جعل حسنة ابن آدم بعشر 12/547
ان الله عز وجل يبسط يده بالليل 12/455
ان الله كتب الحسنات والسيئات ثم بين ذلك 12/552
ان الله ليعطى بالحسنة الواحدة الف الف 12/548
ان الله ورسوله ينهيانكم عن لحوم الحمر 12/190
ان الله يقبل توبة العبد ما لم يغرغر 12/499
انما اجلكم فى اجل من خلا من الامم ما بين 12/539
انما هن اربع لاتشركوا بالله شيئاً 12/308

انما يلبس الحرير فى الدنيا 12/169
ان مما ادرك الناس من كلام النبوة 12/36
ان من الشعر حكمة 12/248
ان من قبل مغرب الشمس بابا مفتوحا 12/450
ان الميت ليعذب ببكاء اهله عليه 12/607
ان النبى ﷺ امر من كل جاد عشرة اوسق 12/119
ان النبى ﷺ لقى زيد بن عمرو بن نفيل 12/82
ان النبى ﷺ نهى عن قرض جر منفعة 12/339
ان الهجرة خصلتان احداهما ان تهجر 12/453
ان هذا القرآن كائن لكم اجرا وكائن لكم 12/413
انه اروى وابرأ وامرأ 12/175
انه لو كان مسلما فاعتقتم عنه او تصدقتم 12/619
انهم ليبكون عليها وانها لتعذب فى قبرها 12/612
انه من يعش منكم فسيرى اختلافا كثيرا 12/519
انه يهون عليهما مادام فيهما من بلولتهما شئ 12/620
انى عند الله لخاتم النبيين وان آدم 12/594
انى وجهت وجهى للذى فطر السموات 12/582
اوحى الله الى داود يا داود 12/104
اوصانا رسول الله 12/279
اول ما خلق الله نورى 12/590
اياكم والزنا فان فيها ستة خصال 12/291
اياك والتنعم فان عباد الله ليسوا 12/106
ايغلب احدكم ان يصاحب صويحبه 12/611
ايما عبد ابق من واليه فقد كفر 12/305
اين يصنع هذا؟ 12/181
ايها الناس سيكون قوم من هذه الامة يكذبون 12/468

(الباء)

بدأ الاسلام غريبا وسيعود كما بدأ غريبا 12/489
بادروا بالاعمال ستا الدجال والدخان 12/452
بارك الله تعالى لك فى صفقة يمينك 12/606

بايعونى على ان لاتشركوا بالله 12/98
بحسب امرئ من الشر ان يشار اليه بالاصابع 12/531
بروا ابائكم 12/281
بعث موسى وهو راعى غنم 12/145
بين اذنى حمار الدجال اربعون ذراعا..... 12/457

(التاء)

التائب من الذنب كمن لاذنب له 12/556
تعلموا القرآن واتلوه فانكم تؤجرون به 12/551
تلك الشياطين تكلمكم 12/47
... تمعددوا واخشوشنوا وانتضلوا 12/105
تناكحوا تكثروا 12/287

(الثاء)

ثلاث اذا خرجن لا ينفع نفسا ايمانها لم تكن..... 12/450
ثم دفعنا الى مجلس الاوس 12/270

(الجيم)

جددوا ايمانكم 12/43
الجماعة 12/369
الجن ثلاثة اصناف 12/7

(الحاء)

حار جار. قالت: ثم استمشيت 12/173
حسنات الابرار سيئات المقربون..... 12/564
الحلال بين والحرام بين فدع ما يريبك الى ما..... 12/354
الحلال ما احل الله فى كتابه 12/182
الحنفية السمحة..... 12/572
حياتى خير لكم ...ووفاتى خير لكم 12/586

(الخاء)

خبيثة من الخبائث 12/193
خصلتان او خلتان لا يحافظ عليهما عبد 12/545
خلق الله عز وجل الجن ثلاثة اصناف 12/7
خلق الله عند المشرق حجابا من الظلمة 12/463

خمس صلوات كتبهن الله عز وجل 12/305
خمس لا ادرى ايتهن اول الآيات وايتهن 12/455
خير الصدقة ما كان عن ظهر غنى 12/115
خيركم احسنكم قضاء 12/339

(الدال)

دعوا الناس يصيب بعضهم من بعض 12/345
الدنيا جيفة وطلابها كلاب 12/105
الدنيا مزرعة الآخرة 12/506
دونكها يا طلحة فانها تجم الفؤاد 12/171

(الذال)

الذكرالذى ينبت الايمان فى القلب 12/506
ذلك الوئد الخفى 12/291

(الراء)

رأس الداء الامتلاء ورأس الدواء 12/106
رأيت النبى ﷺ يأكل دجاجاً 12/194
رب اعوذ بك من عذابك يوم تبعث عبادك 12/649
... الرجل يطيل السفر اشعث اغبر 12/168
رحم الله رجلا سمحا اذا باع 12/336
رفع القلم ... وعن الصبى حتى يحتلم 12/325

(الزاء)

الزالون على الصراط كثير واكثر من يزل عنه 12/389
زن وارجح..... 12/335

(السين)

الساعى على الارملة والمسكين 12/323
سباب المسلم فسوق وقتاله كفر..... 12/305
سبقت رحمتى غضبى 12/646
سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك 12/588
ستة لعنتهم لعنهم الله وكل نبى كان 12/524

(الشين)
الشاة فى البيت بركة 12/145
الشاة من دواب الجنة 12/146
شر العبيد من انعم عليه سيده 12/53
الشكر ان لا تستعين بنعمه على معاصيه 12/657
(الصاد)
صاحب الشئ احق بشيئه 12/337
صبيحة تطلع الشمس من مغربها يصير 12/454
صنفان من امتى ليس لهما فى الاسلام نصيب 12/523
صيام شهر بعشرة اشهر وستة ايام بعده 12/549
(الضاد)
ضرب الله مثلا صراطا مستقيما وعلى جنبتى 12/380
(الطاء)
طلوع الشمس من مغربها 12/448
(العين)
العبادة فى الهرج كهجرة الى 12/493
عدلت شهادة الزور بالاشراك بالله 12/341
العظائم سبع مضت واحدة وهى الطوفان 12/453
عليكم بلااله الا الله والاستغفار فاكثروا منها 12/367
عند اتخاذ الاغنياء الدجاج يأذن الله 12/146
(الغين)
غفر الله له ورحمه 12/83
الغنم اموال الانبياء 12/145
(الفاء)
فانتفعوا به ولا تأكلوه 12/180
فانك لاتستطيع ذلك فصم وافطر وقم ونم 12/543
فكرة ساعة خير من عبادة ستين سنة 12/566
فكما تدين تدان 12/93
فلولا اخذتم مسكها 12/177

فالويل لمن غلبت آحاده اعشاره 12/552
فوق هـذا . دون هذا 12/295
فيما انبتت الارض من الخضر زكاة 12/117
فى مائتى درهم خمسة دراهم 12/116
فيما اعطى الله تعالى موسى فى الالواح..... 12/308
فيما سقت الانهار والغيم العشور 12/116
في ما سقت ... وفيما سقى بالسانية 12/117

(القاف)

قاتل الله اليهود حرمت عليهم الشحوم 12/204
قال الله عز وجل: اذا تحدث عبدى 12/544
قال الله عز وجل وقوله الحق: اذا هم عبدى..... 12/545
قد تركتكم على البيضاء ليلها كنهارها 12/364
قد ضلوا عن طريق الوصول 12/107
القرآن مشفع وماحل مصدق 12/412
القضاة ثلاثة واحد فى الجنة واثنان فى النار 12/341
قيمة كل امرء ما يحسنه 12/642

(الكاف)

الكباد من العب 12/176
كثر هؤلاء من القراء 12/168
كف فانه يسأل عما اهمه 12/62
كل امتى معافى الا المجاهرين 12/295
كل قرض جر منفعة فهو وجه من وجوه الربا..... 12/339
الكلمة الحكمة ضالة المؤمن 12/247
كلوا واشربوا وتصدقوا 12/124
كنت اول النبيين فى الخلق وآخرهم فى البعث..... 12/594
كنت نبيا وآدم بين الروح والجسد 12/594
كنت نبيا وآدم بين الماء والطين 12/594
كن كواحد من الناس 12/531
...كونوا احلاس بيوتكم 12/495
كيف تقضى؟ 12/405

(اللام)

لتلبسها صاحبتها 12/257
لكل امة مجوس ومجوس هذه الامة الذين 12/523
لو ان رجلا صام الدهر كله وقام الدهر كله 12/365
لو جعل القرآن فى اهاب ثم القى فى النار 12/425
لو تعلمون قدر سعة رحمة الله تعالى 12/647
لو يعلم المؤمن ما عند الله من العقوبة ماطمع 12/646
لو لم يبق من الدنيا الا يوم لطول الله ذلك 12/472
ليأتين على امتى ما اتى على بنى اسرائيل 12/518
ليأتين على الناس ليلة بقدر ثلاث ليال 12/449
ليس بهذا بأس انما هذه مرافق بين الناس 12/339
ليس على ولد الزنا من وزر ابويه شئ ولا تزر 12/615
ليس فى المال حق سوى الزكاة 12/115
ليس لابن آدم حق فى سوى هذه الخصال 12/170

(الميم)

ما اسأتم فى الردّ 12/269
ما امرتكم به فخذوه وما نهيتكم عنه 12/364
ما انا عليه واصحابى 12/369
ما بعث الله نبياً الا رعى الغنم 12/145
ما ظهر الغلول فى قوم قط 12/332
ما صدقة افضل من ذكر الله 12/543
ما لقحت رمانة قط الا بقطرة 12/114
مالك تكون محزوناً 12/61
ما ملأ آدمى وعاء شرا من بطن 12/176
ما منكم من احد الا سيكلمه ربه ليس بينه 12/627
ما من مسلم يسلم على الارد الله على روحى 12/585
ما من ميت يموت فيقوم باكيه فيقول 12/610
ما الميت فى القبر الا كالغريق المتغوث ينتظر 12/622
ما نقص القوم المكيال والميزان 12/332

ما نقض قوم العهد الا سلط عليهم عدوهم 12/352
ما هذا؟. فقلنا ضباب اصبناها 12/192
المؤمن يأكل فى معى واحد 12/176
مثل امتى مثل المطر لايدرى اوله خير 12/487
مسئلة الناس من الفواحش 12/290
المستشار مؤتمن 12/342
المعتدى فى الصدقة كمانعها 12/124
ملك جميع الارض اربعة اثنان من المؤمنين 12/491
من اشترط شرطا ليس فى كتاب الله فليس له..... 12/352
من اعرض عنك فرغبه فىّ 12/214
من اوفى على يده فى الكيل..... 12/335
من بدل دينه فاقتلوه 12/415
من بر والديه طوبى له 12/281
من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها 12/453
من حج عن ميت فللذى حج عنه مثل اجره..... 12/618
من حج عن والديه بعد وفاتهما كتب له 12/618
من حمل طرفة من السوق الى ولده كان..... 12/313
من دخل المقابر ثم قرأ فاتحة الكتاب 12/621
من دخل المقابر فقرأ سورة يس خفف الله 12/622
من سن فى الاسلام سنة حسنة فعمل بها..... 12/616
من صام ثلاثة ايام من كل شهرفقدصام الشهر..... 12/549
من صام رمضان ثم اتبعه ستا من شوال..... 12/549
من صام ستة ايام بعد الفطر كان تمام السنة 12/550
من صام من كل شهر ثلاثة ايام فذلك صيام 12/544
من صلى بعد المغرب ست ركعات لم يتكلم..... 12/553
من صلى الضحى ثنتي عشرة ركعة بنى الله له..... 12/553
من عاد مريضا او اماط اذى عن طريق 12/548
من عال ثلاث بنات او ثلاث اخوات او بنتين..... 12/312
من فارق الجماعة قيد شبر فقد خلع ربقة 12/521

من قتل معاهدا فى غير كنهه 12/302
من قرأ القرآن وهو قائم فى الصلاة كان له 12/425
من كانت له انثى فلم يئدها ولم يهنها 12/312
من كذب بالدجال فقد كفر ومن كذب 12/496
من مات وعليه صيام صام عنه وليه 12/618
من مر على المقابر وقرأ قل هو الله احد 12/621
من هم بحسنة فلم يعملها كتبت له حسنة 12/548
من يبايعنى على هؤلاء الايات 12/265, 310
المهدى من عترتى من ولد فاطمة 12/472
المهدى منا اهل البيت يصلحه الله فى ليلة 12/477
المهدى منى اجلى الجبهة اقنى الانف 12/473
المهدى مولده بالمدينة من اهل بيت النبى 12/473
مه يا على انك ناقه 12/172

(النون)

نحن الآخرون الاولون من اهل الدنيا 12/593
نحن الآخرون الاولون يوم القيامة ونحن اول 12/593
نحن معاشر الانبياء اولاد علات ديننا واحد 12/596
نحن المطلب سادة اهل الجنة 12/477
نكسر حر هذا ببر: هذا 12/172
نعم اذا كثر الخبث 12/614
نعم . سقى الماء 12/619
نعم قد فعلت 12/334
نهى رسول الله ﷺ عن كل ذى ناب 12/191
نهى النبى ﷺ عن اكل الهر 12/191

(الواو)

... واتبع السيئة الحسنة تمحها 12/559
واطع والديك وان امراك ان تخرج 12/281
وجهت وجهى للذى فطر السموات 12/588, 597
...والزموا فيها اجواف بيوتكم 12/495

والله لاقاتلن من فرق بين الصلاة والزكاة 12/516
والله لئن انطلق رجل محاربا فى سبيل الله..... 12/611
والله لو اصبت شيئاً اشتريه بمالى 12/171
... واما النسك فشاة 12/583
الوائدة والموئودة فى النار 12/96
والانبياء اخوة لعلات امهاتهم شتى 12/511
... وانزلت التورية لست مضين من رمضان..... 12/395
... وانما حرم رسول الله ﷺ كما حرم الله 12/189
... وتفترق امتى على ثلاث وسبعين ملة 12/363
... والسكينة فى اهل الغنم 12/146
وعزتى وجلالى لا تقوم الساعة حتى آتى 12/499
وقى الدباغ عنكم 12/181
... ولا خير فى دين ليس فيه ركوع 12/353
... ولا المهدى الا عيسى ابن مريم 12/480
...ولجهنم جسرادق من الشعر واحدّ 12/383
والذى نفسى بيده لقتل مؤمن اعظم عند الله..... 12/307
وليسوا منك هم اهل البدع واهل الشبهات 12/512
ومن هم بسيئة فلم يعملها..... 12/300
ويحك ارجع فاستغفر الله 12/297
ويحك قطعت عنق صاحبك 12/343
ويحكن ان رافع بن خديج شيخ كبير 12/611

(الهاء)

هذا سبيل الله 12/362
هذا سبيل الرشد وصراط الله 12/363
هذا ما اوحى الى انه محرم على المسلمين 12/211
هل اقتلكم لو لم يكن واقعاً..... 12/532
هلا استمتعتم باهابها 12/178
هى كلمة الاشراك..... 12/555

(لا)

لااحد اغير من الله تعالى..... 12/293

لا اله الا الله ويل للعرب 12/10
لا بأس بمسك الميتة اذ دبغ 12/181
تزول الدنياحتى يبعث الله رجلا من اهل بيتى 12/491
لاتسبوا اصحابى فلوان احدكم انفق مثل احد 12/540
لا تشركوا بالله شيئاً 12/267
لاتشهدنى على جور 12/74
لا تفعلى يا حميرآء فانه يورث البرص 12/172
لاتقتل نفس ظلما الا كان على ابن آدم 12/609
لاتقوم الساعة حتى تطلع الشمس من مغربها 12/447
لاتقوم الساعة حتى تكون عشر ايات 12/451
لاتقوم الساعة حتى يتقارب الزمان فتكون 12/471
لا تقوم الساعة حتى يتقارب الزمان وتكون 12/480
لاتقوم الساعة حتى يلتقى الشيخان بالكبيران 12/454
لا تكسروا الرمانة من رأسها 12/114
لا تنقطع الهجرة حتى تنقطع التوبة 12/453
لا، ولكن لم يكن بارض قومى 12/192
لايؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعا 12/382
لايجمع الله هذه الامة على الضلالة ابدا 12/521
لايحل دم امرئ مسلم الا باحدى ثلاث 12/304
لايحل دم امرئ مسلم يشهد ان لااله الا الله 12/303
لايدرى اوله خير ام آخره 12/489
لا يصلين احد العصر الا فى بنى قريظة 12/376

(الياء)

يا ابن آدم انك ما دعوتنى 12/278
يا ام تعلمين 12/283
يا جابر ان الله تعالى قد خلق قبل الاشياء 12/595
يا عائشة ! ﴿ ان الذين فرقوا دينهم ... ﴾ هم اصحاب 12/513
يا عائشة ان لله سبحانه اذا انزل 12/9
ياعائشة ما ازال اجد الم الطعام الذى اكلت 12/586

يا عباد الله توبوا الى الله بقراب فانكم 12/448
ياعبادى انى حرمت الظلم على نفسى وجعلته 12/560
يا فاطمة قومى الى اضحيتك فاشهديها 12/583
يا معاذ هل تدرى حق الله 12/278
يا غلام سم الله وكل بيمينك 12/175
يؤتى بالرجل يوم القيامة وقد جمع مالا 12/657
يبعث يوم القيامة امة وحده 12/83
يجيئ الريح الذى يقبض الله فيها نفس 12/455
يحضر الجمعة ثلاثة نفر: رجل حضرها يلغو 12/547
يخرج رجل من ورآء النهر يقال له الحارث 12/475
يخرج فى آخر الزمان رجال يختلون الدنيا 12/632
يخرج المهدى وعلى رأسه عمامة فيأتى مناد 12/477
يخرج المهدى وعلى رأسه قطعة سحاب 12/490
يدنو احدكم من ربه 12/299
يستجاب لعيسى واصحابه على يأجوج 12/456
يصبح على كل سلامى من احدكم صدقة 12/542
يعذبان وما يعذبان فى كبير 12/620
يعمد احدكم الى المال فيجعله 12/90
يقتتل عند كنزكم ثلاث كلهم ابن خليفة 12/476
يقفو اثرى لايخطئ 12/481
يقول الله عز وجل من جآء بالحسنة فله عشر 12/555
يكون اختلاف عند موت خليفة 12/474
يكون فى آخر الزمان قوم ينبزون الرافضة 12/526
يكون فى امتى قوم يكفرون بالله وبالقران 12/365
يكون فى امتى المهدى ان قصر فسبع والا 12/476
يمثل القرآن يوم القيامة رجلا فيؤتى بالرجل 12/413
اليمين الغموس يعقم الرحم سميت غموسا 12/343
ينتهى لب الرجل اذا بلغ خمسا وعشرين سنة 12/327
يود اهل العافية يوم القيامة 12/19

ONİKİNCİ CİLTTE GEÇEN ARAPÇA BEYİTLERİN FİHRİSTİ

(الهمزة)

اذا تم امر بدا نقصه 12/410
اذا الجود لم يرزق خلاصا من الاذى 12/280
اذاً كان القضاء الى ابن آوى 12/54
اذا لم يكن للمرء عين صحيحة 12/409
اذا مت فانعينى بما انا اهله 12/609
انا لفى زمن ترك القبيح 12/279

(التاء)

تحقق باوصافك يمدك باوصافه 12/160

(الحاء)

حذاراً على ان لا تنال مقادتى 12/59

(الخاء)

خذ الدنيا وما فيها 12/126
خفافثيش اعماها النهار بضوئه..... 12/409

(الفاء)

فثبت الله ما اتاك من حسن 12/396
فشركما لخيركما الفداء 12/37
فلا تغل فى شيء من الامر واقتصد..... 12/284

(الكاف)

الكل تقدير مولانا وتأسيسه 12/73
كل وقت من حبيبى قدره كالف حجه 12/566

(اللام)

لولا شهود جمالكم فى ذاتى 12/566
لو نال من فيض روح القدس من مدد 12/488

(الميم)

ما احسن الدين والدنيا اذا اجتمعا 12/419
ما دخلت حكمة معدة ملئت طعاما 12/176

(الواو)

وابديت من كنز المرام علامة 12/494
واذا المطى بنا بلغن محمدا 12/81
وللدعوات تأثير بليغ 12/626
وما هى الا جيفة مستحيلة..... 12/104
ومنا الذى منع الوائدات 12/66

(الهاء)

هجرت الخلق طراً فى هواك 12/659

(الياء)

يا لائمى لا تلمنى فى هواه فلو 12/577

ONİKİNCİ CİLTTE GEÇEN FARSÇA BEYİTLERİN FİHRİSTİ

(الهمزة)

آدمی چیست برزخ جامع 12/657
از دم صبح ازل تا آخر شام ابد 12/357
الا تا نگرید که عرش عظیم 12/357
آن حکیمی که در حکمت سفت 12/106
این نظر از دور چون تیر است و سم 12/316

(الباء)

باش تا کل یا بی آنهارا که امروزند جزؤ 12/42
بانگ هدهد گر بیاموزد فتی 12/357
بر بلیس ودیو از آن خندیدهء 12/631
بروی ریا خرقه سهلست دوخت 12/531
بمهلتی که سپهرت دهد زراه مرو 12/657
بنازو نعمت دنیا منة دل 12/106

(التاء)

تا دم وحدت زدی حافظ شوریده حال 12/315

(الجاء)

جان که نه قربانئ جانان بود 12/600
جنت که سرای مادران است 12/315

(الچاء)

چون خدا خواهد که پردهء کس درد 12/532
چون خلقت الخلق کی یربح علی 12/25
چه سود از دزد آنکه توبه کردن 12/506
چه قدر آورد بندهء حور دیس 12/631

(الخاء)

خلاف پیغمبرکسی راه گیزید 12/389
خلاف طریقت بود کاولیا 12/105, 576

(الدال)

درد مراطبیب نداند دوا که من 12/630

در غزا کند مرد باید بود..... 12/531

درین بازار اگر سودیست با درویش خرسندست 12/660

(العین)

عشقت رسد بفریاد گر خود بسان حافظ 12/425

(الفاء)

فدای دوست نکردیم عمرو مال دریغ 12/43

فکر آب ودانه کنج قفس 12/104

(القاف)

قلندری نه بریشست وموی و یا ابرو..... 12/530

(الکاف)

کنون بر کف دست نه هر چه هست 12/553

(المیم)

ما آبروی فقر قناعت نمی بریم 12/315

مشو بمرگ ز امداد اهل دل نومیت..... 12/316

(النون)

ندارند تن پروران آگهی 12/107

نقد عمرش ز فکرت معوج 12/425

نکو کاری ازمردم نیك رای 12/552

(الواو)

وفاء عهد نکو باشد ار بیا موزی 12/357

(الهاء)

هر جا قدمی ز دیم در کوی تو بود 12/390

همایي چون تو علی قدر حرص 12/105

İÇİNDEKİLER

132. Ayet-i kerime: (...وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا) 5
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 5
Meâl-i şerif 5
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 5
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 5
"Herkes için yaptıklarından dereceler vardır." cümle-i celilesi 5
"Senin Rabbin, onların yaptıklarından asla gafil değildir." cümle-i celilesi ... 12
İşârî manalar 13
Münasip ayet-i kerimeler 14
133. Ayet-i kerime: (...وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ) 16
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 16
Meâl-i şerif 16
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 16
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 17
"Senin Rabbin Ganidir, rahmet sahibidir" cümle-i celilesi 17
"Dilerse sizi giderir de, ardınızdan yerinize dilediğini getirir" cümle-i celilesi 21
"Sizi, başka başka bir kavmin zürriyetinden inşâ ettiği gibi" cümle-i celilesi. 23
İşârî manalar 23
Münasip ayet-i kerimeler 25
134. Ayet-i kerime: (...إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ) 27
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 27
Meâl-i şerif 27
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 27
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 27
"Size vaadedilen elbette gelicidir" cümle-i celilesi 27
"Siz asla mu'cizler değilsiniz" cümle-i celilesi 29
İşârî manalar 32
Münasip ayet-i kerimeler 32
135. Ayet-i kerime: (...قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ) 34
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 34
Meâl-i şerif 34
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 35
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 35
"De ki: Ey kavmim! Mekânetiniz üzere amel edin, şüphesiz ben de çalışıcıyım!" cümle-i celilesi 35

"Pek yakında o yurdun akıbetinin kime ait olacağını bileceksiniz" cümle-i celilesi 37
"Şu kesindir ki, o zalimler felaha eremeyecektir" cümle-i celilesi 40
İşârî manalar 41
Münasip ayet-i kerimeler 44
136. Ayet-i kerime: (... وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ) 45
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 45
Meâl-i şerif 46
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 46
Sebeb-i nüzûl 46
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 47
"Onlar, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir nasibi, Allah'a ait kıldılar da, zü'umlarınca: 'Şu, Allah'a aittir, bu da ortaklarımızındır' dediler" cümle-i celilesi 47
"Artık ortaklarına ait olan, Allah'a ulaşmaz ama Allah'a ait olan ortaklarına ulaşır" cümle-i celilesi 49
"Hükmedegeldikleri şey ne kötü oldu" cümle-i celilesi 51
İşârî manalar 54
Münasip ayet-i kerimeler 55
137. Ayet-i kerime: (... وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) 57
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 57
Meâl-i şerif 58
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 58
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 58
"İşte böylece müşriklerden birçoğuna, ortakları; çocuklarını öldürmeyi çok hoş gösterdi" cümle-i celilesi 58
"Hem onları helâk etsinler, hem de dinlerini onlara karmakarışık etsinler" cümle-i celilesi 68
"Allah dileseydi bunu yapamazlardı" cümle-i celilesi 70
"Öyleyse onları uydurmaya devam eder oldukları ile başbaşa bırak" cümle-i celilesi 71
İşârî manalar 73
Münasip ayet-i kerimeler 74
138. Ayet-i kerime: (... وَقَالُوا هٰذِهِ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ) 77
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 77
Meâl-i şerif 78
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 79
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 79
"Batıl zanlarıyla: 'Bu davarlarla ekin yasaktır ki, onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez' derler" cümle-i celilesi 79
"Bunlar da sırtları haram kılınmaş davarlardır" cümle-i celilesi 81

"Bunlar da birtakım davarlardır ki, üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler" cümle-i celilesi 81
"O'na iftira ederek" cümle-i celilesi 84
"Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden yakında onları cezalandıracaktır" cümle-i celilesi 85
İşârî manalar 85
Münasip ayet-i kerimeler 86
139. Ayet-i kerime: (...وَقَالُوا مَا فِى بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ) 87
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 87
Meâl-i şerif 88
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 88
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 88
"Ve yine onlar: 'Şu hayvanların karınlarında bulunanlar, sade erkeklerimiz içindir. Çiftlerimize ise yasaklanmıştır.' dediler. Eğer o ölüyse, onlar bunda ortaktırlar" cümle-i celilesi 89
"O yakında muhakkak onları, bu vasıflamalarıyla cezalandıracaktır" cümle-i celilesi 91
"Şüphesiz ki O, ziyade hüküm sahibidir, son derece ilim sahibidir" cümle-i celilesi 91
İşârî manalar 92
Münasip ayet-i kerimeler 93
140. Ayet-i kerime: (...قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا اَوْلَادَهُمْ) 94
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 94
Meâl-i şerif 94
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 95
Sebeb-i nüzûl 95
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 96
"Sefehen, bilgisizce, çocuklarını öldürenler şüphesiz hüsrana uğramışlardır" cümle-i celilesi 96
"Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiğini, Allah'a iftira ederek haram sayanlar" cümle-i celilesi 100
"Onlar gerçekten dalâlete düşmüşler ve mühtedî kimseler olamamışlardır" cümle-i celilesi 102
İşârî manalar 103
Münasip ayet-i kerimeler 107
141. Ayet-i kerime: (...وَهُوَ الَّذِى اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَعْرُوشٰتٍ) 108
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 108
Meâl-i şerif 109
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 109
Sebeb-i nüzûl 110
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 110

"Çardaklı çardaksız bahçeleri yaratan O'dur" cümle-i celilesi 110
"Meyveleri çeşitli hurmaları ve ekini, birbirine benzer ve benzemez bir halde zeytini ve narı" cümle-i celilesi 112
"Meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Hasâdı gününde hakkını verin" cümle-i celilesi 114
"İsraf etmeyin, çünkü O, israf edenleri sevmez" cümle-i celilesi 123
İşârî manalar 125
Münasip ayet-i kerimeler 129
142. Ayet-i kerime: (... وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشاً) 130
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 130
Meâl-i şerif 130
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 131
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 131
"Davarlardan yük taşıyanları ve serilecekleri de" cümle-i celilesi 131
"Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden yeyin" cümle-i celilesi 132
"Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır" cümle-i celilesi 133
İşârî manalar 135
Münasip ayet-i kerimeler 136
143. Ayet-i kerime: (... ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ) 141
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 141
Meâl-i şerif 142
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 142
Sebeb-i nüzûl 142
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 143
"Sekiz eşi; koyundan ikiyi, keçiden de ikiyi" cümle-i celilesi 143
"De ki: İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiğini mi haram kılmıştır" cümle-i celilesi 147
"Eğer doğru sözlülerseniz, bana bir ilimle haber verin" cümle-i celilesi 149
İşârî manalar 150
Münasip ayet-i kerimeler 150
144. Ayet-i kerime: (... وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ) 151
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 151
Meâl-i şerif 152
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 152
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 152
"Deveden de ikiyi, sığırdan da ikiyi" cümle-i celilesi 152
"De ki: İki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinin iştimal ettiğini mi haram kılmıştır" cümle-i celilesi 153
"Yoksa Allah bunları size tavsiye ederken siz şahitler miydiniz" cümle-i celilesi 154

"Öyleyse insanları ilimsizce saptırmak için Allah'a karşı yalan iftira edenden daha zalim kim olabilir" cümle-i celilesi 155
"Şüphesiz Allah, o zalimler gürûhunu hidayet etmez" cümle-i celilesi..... 157
İşârî manalar 158
Münasip ayet-i kerimeler 161
145. Ayet-i kerime: (... قُلْ لاَ اَجِدُ فِى مَا اُوحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّماً) 162
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 162
Meâl-i şerif 163
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 164
Sebeb-i nüzûl 164
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 164
"De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimseye, yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum" cümle-i celilesi..... 164
"Yalnız leş veya dökülen kan yahut domuz eti-ki gerçekten o pisliğin ta kendisidir- ya da bir fısk için kesiminde Allah'tan başkasının adı anılan müstesna" cümle-i celilesi 178
"Her kim muztar kalır da, azgınlık etmemek ve geçmemek üzere (bu haramlardan yerse, sorumlu olmaz). **Çünkü muhakkak senin Rabbin Gafur'dur, Rahim'dir"** cümle-i celilesi 185
İşârî manalar 194
Münasip ayet-i kerimeler 198
146. Ayet-i kerime: (... وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ) 200
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 200
Meâl-i şerif 201
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 201
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 201
"Biz, o Yahudi olanlara tırnak sahiplerinin tümünü haram kıldık" cümle-i celilesi 201
"Sığırdan ve koyundan da, onlara iç yağlarını haram kıldık" cümle-i celilesi 203
"Sırtlarının yahut bağırsaklarının taşıdıkları veya bir kemikle karışan müstesna" cümle-i celilesi 203
"Azgınlıkları sebebiyle onları bununla cezalandırdık. Şüphesiz biz elbette sadıklarız" cümle-i celilesi 204
İşârî manalar 207
Münasip ayet-i kerimeler 208
147. Ayet-i kerime: (... فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ) 211
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 211
Meâl-i şerif 211
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 211
Sebeb-i nüzûl 211

Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 212
"Sonra eğer seni yalanlarlarsa, de ki: Rabbiniz büyük ve geniş rahmet sahibidir" cümle-i celilesi 212
"O'nun azabı, suçlular topluluğundan reddedilemez" cümle-i celilesi..... 213
İşârî manalar 214
Münasip ayet-i kerimeler 216
148. Ayet-i kerime: (... سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا) 217
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 217
Meâl-i şerif 218
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 218
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 219
"O şirk koşanlar diyecekler ki: Allah dileseydi, biz de şirk koşmazdık babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık" cümle-i celilesi 219
"Onlardan öncekiler de, bizim çetin azabımızı tadıncaya kadar, işte böylece yalanlamışlardı" cümle-i celilesi 222
"De ki: Yanınızda bir bilgi var mı ki, onu bizim için çıkarasınız" cümle-i celilesi 228
"Siz ancak zanna uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz" cümle-i celilesi 229
İşârî manalar 231
Münasip ayet-i kerimeler 233
149. Ayet-i kerime: (... قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ) 234
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 234
Meâl-i şerif 234
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 234
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 234
"De ki: Ulaşan delil ancak Allah'a mahsustur" cümle-i celilesi 234
"Eğer dileseydi elbette hepinizi birden hidayet ederdi" cümle-i celilesi...239
İşârî manalar 251
Münasip ayet-i kerimeler 254
150. Ayet-i kerime: (... قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِينَ) 255
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 255
Meâl-i şerif 255
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 256
Sebeb-i nüzûl 256
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 256
"De ki: Haydi; 'Gerçekten Allah şunu haram etti' diye şehadet edecek şahitlerinizi getirin" cümle-i celilesi 256
"Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlikte bulunma!" cümle-i celilesi 258

"Ayetlerimizi yalanlayanların, o ahirete de inanmayanların, hem de Rablerine denk tutan o şahısların arzularına uyma" cümle-i celilesi 259
İşârî manalar 262
Münasip ayet-i kerimeler 262
151. Ayet-i kerime: (قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ...) 263
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 263
Meâl-i şerif 265
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 265
Sebeb-i nüzûl 265
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 270
"De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın" cümle-i celilesi 270
"Ana-babaya iyilikle muamele edin" cümle-i celilesi 279
"Fakirlikten sebep çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de, onları da rızıklandıran biziz" cümle-i celilesi 283
"Fuhşiyata; onların açık olanına da gizli olanına da yaklaşmayın" cümle-i celilesi 289
"Bir hak olmadıkça, Allah'ın yasakladığı nefsi katletmeyin" cümle-i celilesi 301
"İşte anlayasınız diye O size bunları emretti" cümle-i celilesi 310
İşârî manalar 311
Münasip ayet-i kerimeler 316
152. Ayet-i kerime: (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ ...) 320
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 320
Meâl-i şerif 321
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 322
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 322
"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, o en güzel olandan başkasıyla yaklaşmayın" cümle-i celilesi 322
"Ölçüyü tartıyı adâletle tamamlayın. Biz, bir kimseye gücünün dışındakini teklif etmeyiz" cümle-i celilesi 328
"Söylediğiniz zaman yakınlık sahibi de olsa adâletli olun" cümle-i celilesi 339
"Allah'ın ahdini yerine getirin" cümle-i celilesi 348
"İşte iyice düşünesiniz diye O size bunları emretti"" cümle-i celilesi 354
İşârî manalar 355
Münasip ayet-i kerimeler 358
153. Ayet-i kerime: (وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ ...) 361
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 361
Meâl-i şerif 361
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 362

Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 362
"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur, artık siz ona uyun" cümle-i celilesi 362
"Yollara uymayın, sonra sizi O'nun yolundan ayırır" cümle-i celilesi..... 378
"İşte sakınasınız diye O size bunları emretti"" cümle-i celilesi 384
İşârî manalar 386
Münasip ayet-i kerimeler 391
154. Ayet-i kerime: (... ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا) 392
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı..... 392
Meâl-i şerif 392
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 393
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 393
"Sonra güzel edene tamamlamak için Musa'ya o kitabı verdik" cümle-i celilesi 393
"Herşeyi tafsil etmek, bir hidayet ve bir rahmet olmak üzere" cümle-i celilesi 397
"Ta ki onlar, Rablerine kavuşmaya iman etsinler" cümle-i celilesi..... 399
İşârî manalar 400
Münasip ayet-i kerimeler 402
155. Ayet-i kerime: (... وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ) 403
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 403
Meâl-i şerif 403
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 403
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 403
"İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır" cümle-i celilesi..... 403
"Ona uyun ve sakının ki rahmet olunasınız" cümle-i celilesi 412
İşârî manalar 424
Münasip ayet-i kerimeler 426
156. Ayet-i kerime: (... اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ) 427
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 427
Meâl-i şerif 427
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 427
Sebeb-i nüzûl 427
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 428
"Kitap ancak bizden önceki iki taifeye indirildi demeyesiniz diye" cümle-i celilesi 428
"Biz ise onların okumasından gerçekten habersizlerdik" cümle-i celilesi..... 430
Münasip ayet-i kerimeler 431
157. Ayet-i kerime: (... اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ) 432
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 432

Meâl-i şerif 433
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 433
Sebeb-i nüzûl 433
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 433
"Yahut: 'Bize de kitap indirilseydi, muhakkak biz onlardan daha hidayette olurduk' dememeniz için" cümle-i celilesi..... 433
"İşte muhakkak ki size, Rabbinizden apaçık büyük bir delil, büyük bir hidayet ve ulu bir rahmet gelmiştir" cümle-i celilesi..... 434
"Artık Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kimdir" cümle-i celilesi 436
"Muhakkak biz, ayetlerimizden yüz çevirenleri yüz çevirmeleri sebebiyle kötü bir azapla cezalandıracağız" cümle-i celilesi 437
İşârî manalar 438
Münasip ayet-i kerimeler 439
158. Ayet-i kerime: (... هَلْ يَنْظُرُونَ اِلاَّ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ) 442
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 442
Meâl-i şerif 442
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 443
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 443
"Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin gelmesini veya Rabbinin ayetlerinden bir kısmının gelmesini bekliyorlar" cümle-i celilesi 443
"Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden iman etmemiş ya da imanında bir hayır kazanmamış hiçbir kimseye imanı fayda vermez" cümle-i celilesi 497
"De ki: Siz bekleyin, şüphesiz de biz de bekleyicileriz" cümle-i celilesi...502
İşârî manalar 504
Münasip ayet-i kerimeler 507
159. Ayet-i kerime: (... اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعاً) 510
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 510
Meâl-i şerif 510
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 510
Sebeb-i nüzûl 511
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 511
"Gerçekten dinlerini parça parça ederek şî'alar olanlar, sen onlardan hiçbir şeyde değilsin" cümle-i celilesi 511
"Onların işi ancak Allah'adır. Sonra O, yapar oldukları şeyleri kendilerine tam manasıyla bildirecektir" cümle-i celilesi 526
İşârî manalar 529
Münasip ayet-i kerimeler 533
160. Ayet-i kerime: (... مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا) 535

Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 535
Meâl-i şerif 535
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 535
Sebeb-i nüzûl 536
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 536
"Her kim güzel bir işle gelirse, onun için, onun on misli vardır" cümle-i celilesi 536
"Her kim de kötü bir işle gelirse, onun mislinden başkasıyla cezalandırılmaz" cümle-i celilesi 554
"Ve onlar zulmolunmazlar" cümle-i celilesi 560
İşârî manalar 561
Münasip ayet-i kerimeler 566
161. Ayet-i kerime: (... قُلْ اِنَّنِى هَدٰيـنِى رَبِّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) 568
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 568
Meâl-i şerif 568
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 569
Sebeb-i nüzûl 569
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 569
"De ki: Şüphesiz ben, Rabbim beni dosdoğru bir yola hidayet etmiştir" cümle-i celilesi 569
"Daima ayakta olan bir dine, hanîf olan İbrahim'in milletine" cümle-i celilesi 570
"O, müşriklerden değildi" cümle-i celilesi 573
İşârî manalar 574
Münasip ayet-i kerimeler 578
162. Ayet-i kerime: (... قُلْ اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى) 580
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 580
Meâl-i şerif 580
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 580
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 581
"De ki: Muhakkak benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm" cümle-i celilesi 581
"Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur" cümle-i celilesi 587
İşârî manalar 589
163. Ayet-i kerime: (... لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ) 591
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 591
Meâl-i şerif 591
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 591
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 591
"O'nun için hiçbir ortak yoktur" cümle-i celilesi 591

"Ben sadece bununla emrolundum ve ben Müslümanlarım ilkiyim" cümle-i celilesi 592
İşârî manalar 597
Münasip ayet-i kerimeler 601
164. Ayet-i kerime: (... قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ) 602
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 602
Meâl-i şerif 602
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 603
Sebeb-i nüzûl 603
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 604
"De ki: O, herşeyin Rabbi iken ben, Allah'tan başka bir Rab mi arayayım" cümle-i celilesi 604
"Herkesin kazandığı ancak kendisine aittir. Hiçbir taşıyıcı bir başkasının yükünü taşımaz" cümle-i celilesi 605
"Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. Artık O size kendisi hakkında ihtilafa düşmüş olduğunuz şeyleri tam manasıyla haber verecektir" cümle-i celilesi 626
İşârî manalar 628
Münasip ayet-i kerimeler 633
165. Ayet-i kerime: (... وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْاَرْضِ) 636
Ayet-i kerimenin kelime manası ve i'râbı 636
Meâl-i şerif 636
Ayet-i kerimenin geriyle irtibatı 637
Ayet-i kerimede geçen kelime ve cümlelerin tahlili 637
"Sizi yeryüzünün halifeleri yapan O'dur" cümle-i celilesi 637
"Kendinize verdiği şeyler hususunda sizi imtihan etmek için kiminizi kiminizin fevkında derecelere yükseltti" cümle-i celilesi 641
"Şüphesiz senin Rabbin, azabı çok çabuk olandır ve gerçekten O, elbette Gafur'dur, Rahim'dir" cümle-i celilesi 644
İşârî manalar 653
Münasip ayet-i kerimeler 662

ALFABETİK FİHRİST

(A)

Âdem evladı 8
"Âdî" tabirinin manaları 186
Âlimlere düşmanlık 368
Âlimlerin ölümüne sebebiyet veren bir günah 332
Ârif-i billah velîlerin rahmet oluşu 439
Abbâsî halifesi Mansûr'un, oğluna "Mehdî" adını takması 482
Abbasoğullarının siyah sancakları 482
Abdestte noksanlık yapmakla ilgili sorgu-sual 658
Abdetsiz Kur'an okuyanlar 426
Abdülaziz ibni Abdisselam'ın, rüyadaki itirafı 623
Abdullah (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in babasın)ın,
kurban edilmekten kurtulması 63
Abdülmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı, kurban etmeye kalkışması 63
Abdülmuttalib'in, yüz deveyi kurban etmesi 66
Abdülmuttaliboğulları 477
Âbidlerle vecd ehlinin mükâfatlarının mukayesesi 562
Âcizliğinden dolayı günahı terkedenlerin mesul olacağı 560
Acziyet vasfını öne çıkarmak 160
Açık olan fuhşiyat 293
Acıma hissini Allah-u Tealâ'nın yarattığı 20
Adak borcu varken ölenin durumu 619
Adâlet temininin çok zor olduğu 333
Adâletle hükmetmek 340
Âdem *(Aleyhisselâm)*dan önce Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in
peygamber oluşu 594
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın halifeliği 638
Aden-i Ebyen'den çıkan bir ateş 452, 490
Affa teşvik 649
Ahd-i İlâhî'yi bozmamak 551
Ahde vefa 349
Ahdi bozmanın kötü akıbeti 332
Âhir zamanda çıkacak birtakım sahtekârlar 632
Ahiret rüsvaylığının büyüklüğü 330
Ahiret sualinin çetinliği 658
Ahirete cezası ertelenenler 265
Ahirete inanmayanlar 255
Ahireti geniş olup dünyası dar olan 547
Ahirette herkesin, hidayet üzere olduğuna inandıklarıyla haşrolacağı 365
Ahitli bir kişiyi öldürenin cezası 302
Ahlâk-ı İlâhiyye ile mütehallik olanlar 656
Ahsen-i takvîm üzere yaratılma iyiliği 564

Ailelerin, töhmetli fertlerinden sorumluluğu 616
Aişe *(Radıyallahu Anha)*nın efdaliyyetini inkâr edenler 370
Akabe Bî'atı 98
Akbaba etinin hükmü 191
"Âkıbet" kelimesinin tahlîli 378
Âkil bâliğ olanın, sefih de olsa tasarruflarının geçerliliği 606
Aklı muhafaza 415
Aklın kemâle gelme yaşı 327
Aklın, salim olması halinde İslâm'ı seçeceği 592
Aklın, doğru inancı bulmakta yeterli olmadığı 237
Aklın, İslâm'ın cezalarını anlamaktaki acziyeti 557
Akraba aleyhine de olsa şahitliği doğru yapmak 360
Akrabayla ilgili, mahşerde yapılacak sorgulama 658
Akrebin yenmesinin hükmü 192
"Aktâb"ın tarifi ve üstünlüğü 661
Akıl artıracak şeyler aramak 171
Akıl nimetinin üstünlüğü 221
Akıl zafiyetinin sebebiyet verdiği ihtilaf 408
Akılları, Allah-u Tealâ tarafından engellenen müşrikler 52
Akıllıları bile şaşkına çevirecek fitneler 633
Akıllıların, kendilerini ölülerden saydıkları 29
Akıllılığın, kaderden olduğu 242
Akşam namazından sonra **altı rekât** kılmak 554
Alaca hastalığının sebebi 173
Alaca karga etinin hükmü 191
Alacanın, evlilikte belirtilmesi gereken ayıplardan olduğu 344
Alacağını isterken müsâmahalı olmak 336
Aldatmaktan sakınmak 349
Ali *(Radıyallahu Anh)* hakkındaki inançları yüzünden helâk olanlar 526
Ali *(Radıyallahu Anh)*ın, vahiy iddiasında bulunmadığının ilânı 526
Ali *(Radıyallahu Anh)*ın, cennet ehlinin efendilerinden oluşu 477
Ali ve Osman *(Radıyallahu Anhuma)*ya ta'zim etmek 370
"Alîm" sıfatı 92
Âlimlerin fitnesi 514
Âlimlerin hüsranı 107
Âlimlerin kötüleri 529
Alkollü maddelerin tümünün, harâmiyette şaraba ilhakı 196
Allah dostlarıyla bir an beraber olmanın fazileti 566
Allah haklarına dahil olan günahlar 277
"Allah için amel etme" mefhumu 589
Allah için günahları terkedenler 559
Allah için olmayan tüketimler 101
Allah korkusundan ağlamak 313
Allah ve Resulünün sınırlarında durabilmek 86
Allah şehidi olan bir zatın kıssası 599

Allah'a eş uydurma günahı 285
Allah'a ibadetin, bütün peygamberler tarafından emredilişi 274
Allah'a iftira 84, 100
Allah'a iftira edenler 94
Allah'a iftiradan dolayı kâfirlerin cezalandırılacağı 86
Allah'a isyan noktasında kullara itaat etmemek 274
Allah'a karşı, kimse hakkında hüküm vermemek 344
Allah'a ulaşmanın yolu 425
Allah'a yalan iftira edenlerin zalimliği 155
Allah'a yardım edenler 421
Allah'a, başkalarını denk tutanlar 255
Allah'tan başka yaratıcı görmemek 575
Allah'tan gayrisi için kurban kesmemek 309
Allah'tan, Allah'ın gayrini temenni etmemek 576
Allah'ın adını, yalan bir beyana karıştırmamak 343
Allah'ın ahdini yerine getirmek 348
Allah'ın dilemesiyle, kulun dilemesinin farkı 221
Allah'ın gazabını mucip bir günah 292
Allah'ın halifesi Mehdî 477
Allah'ın rahmetinden ümit kesenler 370
Allah'ın rızıklarını haram edenler 94
Allah'ın sevgili kulları 106
Allah'ın sınırları 380
Allah'ın yolları 363
Allah'ın yolundan alıkoyanlar 437
Allah'ın, kulun günahını örtmesi 295
Allah-u Tealâ adına yapılan uydurmalar 72
Allah-u Tealâ dilemedikçe kâfirlerin şer faaliyetleri yapamayacakları 58, 70-71
Allah-u Tealâ hakkında Ehl-i Sünnet'in **onüç** temel inancı 243, 244
Allah-u Tealâ hakkında varid olan **"Gelme"** sıfatı 445
Allah-u Tealâ ile beraber olanlar 661
Allah-u Tealâ'dan başka kasıt ve niyetlerin hükmü 312
Allah-u Tealâ'dan başka Rab aramamanın tasavvufî manaları 629
Allah-u Tealâ'dan başka Rab olmadığı 604
Allah-u Tealâ'dan gayri her şeyden tamamen ilişkiyi kesmek 106
Allah-u Tealâ'dan gayrini talep etmenin tasavvuftaki adı 105
Allah-u Tealâ'dan utanmak 294
Allah-u Tealâ'nın yolundan engelleyenlerin kat kat azabı 6
Allah-u Tealâ'nın "Hakîm" ve "Alîm" oluşu 91
Allah-u Tealâ'nın "Sadâkat" vasfı 206, 209
Allah-u Tealâ'nın "Tabîb" ism-i şerifi 198
Allah-u Tealâ'nın ahdini îfâ 360
Allah-u Tealâ'nın ahlâkıyla ahlâklananlar 656
Allah-u Tealâ'nın azap ve rahmet sıfatlarının birlikte zikredilmesi 645

Allah-u Tealâ'nın bazı sıfatlarıyla, insanın sıfatları arasındaki fark 249
Allah-u Tealâ'nın berî olduğu kişiler 513
Allah-u Tealâ'nın buğzettiği kalp 13
Allah-u Tealâ'nın dileme sıfatı etrafında münakaşalar 220
Allah-u Tealâ'nın dilemesinin etkisi 70, 243, 244
Allah-u Tealâ'nın en sevdiği din 572
Allah-u Tealâ'nın fazlının bu ümmete nasip olduğu 540
Allah-u Tealâ'nın, "Ganî" ve "Rahme"t sahibi olduğu 14, 25, 26
Allah-u Tealâ'nın gazabını çeken bir günah 342
"Allah-u Tealâ'nın gelmesi" hakkındaki tasavvufî manalar 504
Allah-u Tealâ'nın geniş rahmet sahibi oluşu 212
Allah-u Tealâ'nın gölgesinde bulunanlar 8
Allah-u Tealâ'nın halifeleri 637
Allah-u Tealâ'nın her konuda seçtikleri bulunduğu 551
Allah-u Tealâ'nın hikmet sıfatı 245
Allah-u Tealâ'nın ihtiyaçsızlık sıfatı 17
Allah-u Tealâ'nın ilk yarattığı varlık 595
Allah-u Tealâ'nın ilminin, maluma tabi oluşu 236
Allah-u Tealâ'nın irade ve rıza sıfatlarının farklılığı 220
Allah-u Tealâ'nın isimlerine tazim etmeyen 309
Allah-u Tealâ'nın kimlere yardım edeceği 421
Allah-u Tealâ'nın, kuluna yakınlık muamelesinin beyanı 555
Allah-u Tealâ'nın, kulunu hidayet etmesi 570
Allah-u Tealâ'nın ğayreti 293
Allah-u Tealâ'nın mağfiretinin büyüklüğü 278
Allah-u Tealâ'nın merhametiyle, kullarının acımasının farkı 20-21
Allah-u Tealâ'nın mühlet vermesinin, suçlulara bir mekir oluşu 207
Allah-u Tealâ'nın mühletine aldananlar 633
Allah-u Tealâ'nın müsrifleri sevmemesi 125
Allah-u Tealâ'nın ortağı olmadığı 591
Allah-u Tealâ'nın rızka kefil olduğu 285, 318
Allah-u Tealâ'nın sevdiklerini sevmek 551
Allah-u Tealâ'nın taksimatına razı olmak 643
Allah-u Tealâ'nın tecellilerine göre farklılık arzeden müminler 505
Allah-u Tealâ'nın tehditlerinin mutlaka vuku bulacağı 28
Allah-u Tealâ'nın tercümansız olarak kullarıyla konuşması 5
Allah-u Tealâ'nın vaadinin mutlaka gerçekleşeceği 27, 32
Allah-u Tealâ'nın vasiyet buyurduğu on emir 385
Allah-u Tealâ'nın verdiği rızıklardan yeme emri 138
Allah-u Tealâ'nın yüz rahmeti 20
Allah-u Tealâ'nın zulümden münezzeh oluşu 560
Allah-u Tealâ'nın, ahdini bozana gazabı 551
Allah-u Tealâ'nın, ahirette herkesle konuşacağı 627
Allah-u Tealâ'nın, ahiretteki mağfireti 300
Allah-u Tealâ'nın, akılları engellemesi 52

Allah-u Tealâ'nın, bahçeleri bağları yaratması 111
Allah-u Tealâ'nın, bir şeyi yaratarak yapılmasına müsaadesinin, o şeyin doğru olduğunu ifade etmeyeceği 226
Allah-u Tealâ'nın, dil, kültür ve toprak bakımından farklı olan kavimlerden, başka başka milletler yaratması 23
Allah-u Tealâ'nın, dilemesi halinde herkesi hidayete erdireceği 239
Allah-u Tealâ'nın, dilemesi halinde insanları şimdiki sûretlerinden farklı şekillerde tasvire muktedir oluşu 23
Allah-u Tealâ'nın, dilemesi halinde mevcut kulları giderip başkalarını getireceği 16, 21, 26
Allah-u Tealâ'nın, hasene işleyen kuluna ihsan ettiği **on** hasene 564
Allah-u Tealâ'nın, her sene, yeryüzüne bir kere nazar buyurması 126
Allah-u Tealâ'nın, herşeye söz geçirdiği 640
Allah-u Tealâ'nın, hiçbir yönden yaratıklara benzetilmemesi 444
Allah-u Tealâ'nın, ilim, izzet ve hikmet sıfatları 246, 247
Allah-u Tealâ'nın, insanı yeryüzünün halifeleri kılması 662
Allah-u Tealâ'nın, kâfirin imanını dilemediği 239
Allah-u Tealâ'nın, keşif, lütuf, celâl, fazl-u kerem, zenginlik ve rahmet sıfatlarının tasavvufî manaları 23-24
Allah-u Tealâ'nın, kime karşı, ne şekilde rahmet sahibi olduğu 18
Allah-u Tealâ'nın, kullara ihtilaflarını bildirmesinin manaları 626
Allah-u Tealâ'nın, kulları üzerindeki hakları 278
Allah-u Tealâ'nın, kulları, kendi istifadesi için değil, onların kârı için yarattığı 24-25
Allah-u Tealâ'nın, kulların ibadetlerine muhtaç olmadığı 17
Allah-u Tealâ'nın, kulların yaptıklarından gafil olmadığı 12, 15
Allah-u Tealâ'nın, kullarına karşı üstün huccete sahip olmasının manaları 235
Allah-u Tealâ'nın, kullarına zulmetmemesi 253
Allah-u Tealâ'nın, kullarını kâfir etmemek için herkesi farklı kıldığı 19
Allah-u Tealâ'nın, kulu hakkındaki ezelî ilmi 253, 254
Allah-u Tealâ'nın, kulunun tevbesine düşkünlüğü 455
Allah-u Tealâ'nın, Mehdî'yi bir gecede ıslah edeceği 477
Allah-u Tealâ'nın, müminlerin Mevlâ'sı oluşu 188
Allah-u Tealâ'nın, peygamberlerine ve inananlara yardım sözü 40
Allah-u Tealâ'nın, zalim kavmi hidayet etmemesi 157
Allah-u Tealâ'ya ait olan "Huccet-i Bâliğa" 235
Allah-u Tealâ'ya ayrılan payın, müşrikler tarafından putlara harcandığı 49-50
Allah-u Tealâ'ya cisim ispat edenler 372
Allah-u Tealâ'ya husn-ü zanda bulunmak 215
Allah-u Tealâ'ya karşı cüretkâr olanlar 633
Allah-u Tealâ'ya karşı, kulun her konuda mağlup olduğu 254
Allah-u Tealâ'ya kavuşma inancı 399
Allah-u Tealâ'ya kavuşmanın doğru yolu 85
Allah-u Tealâ'ya külliyetle bağlanmak 86

Allah-u Tealâ'ya ulaşma yolu 387
Allah-u Tealâ'ya yakınlık dereceleri 13
Allah-u Tealâ'ya yapılan iftiralara misaller 72
Allah-u Tealâ'ya, kendileriyle nidâ edilecek vasıflar 160
Allah-u Tealâ'ya, oğul-kız isnat edenler 55
Allah-u Tealâ'yı kalbin tümüyle sevmek 551
Allah-u Tealâ'yı Zat'ından dolayı sevmek 599
Allah-u Tealâ'yı zikretmenin bütün sadakalardan üstün oluşu 543
Alman bilginlerinin bazı çalışmalarının, dirilmeyi akla yaklaştırması 31
Altı günler orucu 549
Alırken ayıp iddia etmemek 342
Alış verişin sünnet olduğu 336
Alış verişlerde fiyat belirlemeye müdahil olmamak 345
Alış-verişte müsamahalı olmak 336
Alış-verişte adâletin icrası 329
Alış-verişte yapılan aldatmaların zulüm olduğu 41
Amel-i salihin sadaka olduğu 542
Amel-i salihin suretlendirilerek mîzana konulacağı 562
Ameli üstün olanın nurundan, diğerlerinin gözlerinin kamaşacağı 12
Amelin fayda vermeyeceği gün 449, 497, 500
Amelin riyadan arınmış bulunması 628
Amellere göre dirilme olacağı 9
Amelleri hapteden bir sevgi 368
Amellerin altı kısmı 546
Amellerin cennete girdiremeyeceği 11
Amellerin kat kat edilmesinin hikmeti 552
Amellerin ölülere arzedilişi 611
Amellerin, hayır ve şer olarak karşılık göreceği 6
Ana-babasının yerine vefatlarından sonra hac yapan 618
Ana-babaya isyanı nehyetmek 266
Ana-babaya iyiliğin faydaları 279, 309, 317
Ana-babaya iyliğin, uzun ömre sebep olduğu 386
Analarla zina edileceği gün 463
Anne hayatı tehlikede olma durumunda çocuğun aldırılabileceği 67
Annelerin ayakları altında olan cennet 315
Annelerin, çocuklarını unutacakları gün 456
Annelerle evliliğin haramiyeti 291
Annenin, yavrusuna acımasının, İlâhî rahmet eseri olduğu 20
Arabayla iftihar edenlerin sorgusu 658
Arabuluculuk konusunda doğruluktan ayrılmamak 342
Arap müşriklerinin cehaleti 52, 100
Arap tavşanının yenmesinin hükmü 192
Arap yarımadasında bir batma 452
Arapların başına gelecek şerler 10
Arapların cahiliyet devrindeki izzet-i nefs ve kıskançlığı 284
Arapların, İbrahim *(Aleyhisselâm)*a tazimleri 574

Arapların, kendilerine kitap inmesini isteyişi 429
Arazilerin çeşitleri 117
Âriflerin ihsanı 562
Arpanın faydası 172
Arslan etinin haramlığı 191
Arının yenmesinin hükmü 192
Arş'ı, Allah-u Tealâ'ya mekân sayanlar 372
Arş'ın altında, güneşin karargâhı oluşu 448
Ashab döneminin her yönden hayırlı oluşu 487
Ashab-ı Kehf'in, Mehdî'ye yardımcı olacakları 491
Ashabın aleyhine konuşmamak 540
Ashabın seçtiklerini tercih etmek 366
Ashabın yolu üzere olanlar 369
Asır farklarının, mucize ve kerametlerin değişikliğine etkisi 655
Atmaca etinin hükmü 191
"Atılan kan"dan, tasavvufta kastedilen mana 105
Atın bereketleri 153
Avam kişilerin tasarrufu 660
Avret yerlerini açmak 293
Ayetleri yalanlayanlar 255
Ayetleri yalanlayanların zalimliği 436
Ayetlerin her biriyle birlikte okunması temenni edilen bir ayet 587
Ayla güneşin birleştirilmesi 466
Ayların hafta gibi olması 472, 480
"Âyne'l-yakîn" mertebesine erişmek 402
Ayrılığın, Kur'an tarafından nehyedilişi 408
Ayvanın neye yaradığı 171
Ayyûk yıldızı 224
Ayı etinin haramlığı 191
Ayın batıdan doğması 466
Ayın, doğuş için Allah-u Tealâ'dan izin istemesi 466
Az yemenin fazileti 107
Azâb-ı İlâhî'nin kimlerden kaldırılacağı 559
Azâb-ı İlâhî'nin süratliliği 644
Azâb-ı İlâhî'nin, suçlulardan reddedilemeyeceği 212
Azabın acele gelmemesine aldanmamak 633
Azabın kötüsünden ne kastedildiği 437
Azap denilebilecek musibetler 653
Azap geldiğinde, iman ve tevbenin fayda vermeyeceği 228, 508
Azap isabet eden toplum içinde bulunan iyi kimseler 9
Azapla rahmetin birlikte anılması 213
Azaptan kurtulan müminler 9
Azgın insanlar 68
Azlin hükmü 286, 291
Azrâîl *(Aleyhisselâm)*ın yardımcıları 444
Azı dişleriyle kapıp avlayanların hükmü 191

Ağlamanın, ölünün azabını artırması 608
Ağlatanın, Allah-u Tealâ olduğu 640
Ağıt yakarken ölüyü methetmemek 610
Aşere-i mübeşşere dışında kimse hakkında cennetlik dememek 370
Aşk derdi 63
Aşk yolu 425
Aşktaki bağlar bahçeler 126
Aşkın, faziletli zaman ve mekânlara ihtiyaç duymadığı 566

(B)

Baba ve evladın, birbirinin yaptığından sorumlu olmadığı 614
Babaların eşleriyle evlenmenin haramiyeti 291
Babaların iyiliğinin çocuklara faydası 324
Bahçeleri bağları, Allah-u Tealâ'nın yaratması 111
Bahîre'den kimlerin istifade edip, kimlerin edemediği 79, 80, 81
Bahreyn fethi 39
Bakara Suresinin baş ve son kısımlarının mezar başında okunması 622
Batı cihetini koruyan zatlar 661
Batıda bir batma 452
Batıl inançların bulaşıcı olduğu 521
Batılın çokluğu 381
Batılın neticede söneceği 43
"el-Bâtın" ism-i şerifinin hakikatine eren zatlar 661
Batıniyye fırkasının, nasları tahrif etmeleri 471
Batırılma azabından, Kur'an bereketiyle kurtuluş 411
Baykuşun etinin yenmesi 193
Bayram namazı 581
"Bâğî" tabirinin manaları 185
Bâğîlerin cezası 303
Bağırsak yumuşatmak için kullanılması tavsiye edilen bitki 173
Bağırsakları doldurmada, müminle kâfirin fark 177
Bağırtlan kuşunun yenmesi 193
Başkasının malına göz atmamak 266
Beceriksizliğin kaderden olduğu 242
Bedel haccın sevabı 619
Bedenin, haram gıdalardan temiz tutulmasının neticeleri 166
Bedenlerle ruhların muamelesinin farkı 566
Bedevîlerin Deccal'a müracaatı 460
Bedevîlerle muhacirlerin mukayesesi 536
Bedir günü 158
Bedir muharebesinde gelen yardım 420
Bekabillâh makamı 24
Bekabillâha işaret eden bir ayet-i kerime 590
Bekârken tarikata giren 103
Beklentileri az olanın, amelinin güzel olacağı 32
Belâ ehline verilecek sevaplar 19

Belalardan, Kur'an bereketiyle kurtuluş 411
Belini doğrultacak kadar yemek 176
Benî Kureyza Yahudileri 376
Benli-benekli kızları uğursuz sayanlar 62
Bereket duası 292
Bereket kapılarının açılmasının sebepleri 208
Bereket ve zenginlik kazandıracak bir rıza 643
"Bereket" kelimesinin manasının misallerle izahı 411
Bereketsizliğe sebebiyet veren bir günah 332
Besmele çekilmeyen işlere şeytanın ortak olacağı 175
Besmelesiz kesilenden yemenin fasıklık olduğu 86
Besmelesiz kesilenler 167
Beyt-i Mukaddes'in, Mehdî'nin hicret yeri olacağı 473
Beytü'l-İzzet makamına Kur'an-ı Kerim'in indirilmesi 404
"Beyyine" tabiri 434
Beş vakit namazın önemi 306
Bid'at ehlinin sekiz temel fırkası ve başlıca sapık fikirleri 519
Bid'at ehliyle oturanları engellemek 369
Bid'at sahibini sevmemek 368
Bid'at sahibinin cennete giremeyeceği 367
Bid'at sahiplerinin tevbesi olmadığı 513
Bid'atlerin kötülüğü 521
Bid'atlerin, İblis tarafından uydurulduğu 367
Bid'atten kaçınmak 364
Bidat ehlinin, sapıklığı yaymaya devam edeceği 52
Bile bile yanlış hüküm verenler 341
Birlik ve beraberliğe Kur'an'ın teşviki 408
Bit ve pirenin yenmesinin hükmü 192
Bitin kanı 183
Borç verdiği kişiden hediye almamak 338
Boğumluca bitkisinin müshil olarak kullanılmaması 173
Boşamanın hükmünü inkâr edenler 370
Boşamanın, fuhşiyata dahil olduğu özel konu 290
Bulamaçın faydaları 173
Bülûğ çağından önce mükellefiyet olmadığı 325
Bülûğa erme müddetinin asgarî haddi 327
Bülûğa ermiş bâkirenin, kendi izni olmadan evlendirilmeyeceği 606
Büyü yapmamak 267
Büyücü cinler 8
Büyücünün öldürülmesi 304
Büyük günah işleyenlerin durumu 277
Büyüklerin, küçükleri affetmelerine teşvik 649
Bıldırcın etinin yenmesi 193

(C)

Ca'fer *(Radıyallahu Anh)*ın, cennet ehlinin efendilerinden oluşu 477
Cahiliyet devrinde çocukları öldürmenin sebepleri 283

Cahiliyet devrinde yalan şahitlikten sakınanlar 259
Cahiliyet devrinde yetimlere yapılan kötü muameleler 322, 326
Cahiliyet ehlinin ahitleri 351
Cahiliyet ehlinin, ölü ardından ağlaması 609
Cahiliyet müşriklerinin, kan içmeleri 182
Cahiliye Araplarının boş iddiaları 69
Cahiliyet Arapları indinde revaçta olan bazı bozuk fikirler 59
Cahiliyet Araplarının, kazançlarından Allah-u Tealâ'ya pay ayırmaları 46
Cahiliyet devrinde çocuk öldürme fiili 95
Cahiliyet devrinde, çocukların öldürülmesine karşı gelenler 66
Cahiliyet ehlinin gülünç durumları 102
Çalışkanlığın, Kur'an'la teşviki 407
Cana kıymanın vebali 307
Cana kıymayı yasaklamak 266
Ceberût âleminin inceliklerini taşıyan insanlar 657
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın vahyi yanlış kişiye götürdüğüne inananlar 371
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın, Medîne haremini Deccal'dan koruması 460
Cebriyye'nin "Kulun elinde tercih gücü olmadığı" görüşüne reddiye 241
Cebriyye'nin başlıca sapık fikirleri 519
Cebriyyenin batıl inançlarının başlıca maddeleri 371
Cehalete razı olma tehlikesi 517
Cehaletin reddedilmesi gerektiği 99
Cehaletten arınmanın yolu 166
Cehennem köprüsü 383
Cehennemde ebedî kalmayı mucip bir günah 292
Cehennemde ebedî kalışın, kâfirliğe karşı misliyle ceza oluşu 556
Cehennemdekilerin, kendilerini saptıranlara azap istemeleri 6
Cehennemden âzâd ettirecek bir amel 618
Cehenneme giren Müslümanların, sonunda çıkacağını inkâr edenler 468
Cehenneme girmenin şartı 96
Cehennem yolunun kolaylığı 381
Cehmiyye fırkasının sonradan türediği 519
Cehmiyyenin batıl inançlarının başlıca maddeleri 372
"Celb-i mesâlih" konusu 414
"Cellâle" ismi verilen hayvanların etleri ve sütleri 194
Cem' makamının tarifi 575, 598
Cem' vasfı 93
Cemaat inancı 368, 369
Cemaat inancından ayrılanın durumu 521
"Cemaat" tabirinden ne kastedildiği 522
Cemaatle namazı inkâr edenler 370
Cemaatle namazın önemi 418
Cenaze namazını inkâr edenler 371
Cenaze namazının üçüncü tekbirinden sonra okunacak dua 618
Cenazesine gidilmemesi gereken sapık fırkalar 523
Cenin düşürme cinayeti 67
Cennet ehlinin efendileri 477

Cennete ancak fazl-u keremle girilebileceği 11
Cennete girme sebeplerinden biri 312
Cennete girmenin şartı 96
Cennete kolay girme vesilesi 282
Cennete mutlaka girdirecek iki amel 546
Cennetin zorluğu 381
Cennetin, annelerin sarayı oluşu 315
Cennetle cehennem arasında orta bir yer olmayışı 238
Cennetlik oldukları hadislerde bildirilenler dışında kimseye cennetlik denilemeyeceği 370
Cennette, herkesin makamına razı edileceği 12
Cennetteki derecelerin aralarındaki mesafe 12
Cevâlikıyye fırkasının sapıklığı 530
Cezalandırmamanın, hikmet-i İlâhiyye ile bağdaşmayacağı 649
Cezanın suçla denkliği 557
Cezbe halindekilerin mazur sayıldığı 232
Cezbenin rahmet oluşu 439
Cihadı icrâ 362
Cihadın aslî gayesi 414
Cihadın tasavvufî manası 577
Cihat vazifesi 280
Cilbâbla ilgili ayet-i kerime 257
Çilli kızları uğursuz sayanlar 62
Cimrilik huyunun, evlilikte belirtilmesi gereken ayıplardan olduğu 345
Cinleri, Allah-u Tealâ'ya ortak edenler 55
Cinlerin de insanlar gibi fırkalara ayrıldığı 532
Cinlerin de insanlar gibi mükellef oldukları 7
Cinlerin insanlarla birlikte yedikleri 8
Cinlerin üç sınıftan ibaret olduğu 7
Cinlerin yeyip içmeleri 8
Cinlerin, ibadetlerinden sevap kazanıp kazanamayacakları 5
Cinsel organdaki hastalığın, evlilikte belirtilmesi gereken ayıplardan olduğu 344
Cinsel şehvete uyma tehlikesi 515
Cinsleri bir olmayan şeyler arasında faiz geçerli olmadığı 335
Ciğer ağrısının sebebi 176
Ciğer yemenin hükmü 183
Cuma gününün, bu ümmete bayram kılınışı 309
Cuma hutbesinde konuşmamak 548
Cumartesi gününe tazimin Yahudilere emredilişi 266
Cumartesi gününün, Yahudilere bayram kılınışı 309
Cüneyd *(Kuddise Sırruhu)*nun çocukken şükrü tarifi 657
Cüz'î irade 240
Cüzzam damarını tahrik eden ağaçlar 173
Cüzzamın, evlilikte belirtilmesi gereken ayıplardan olduğu 344

(Ç)

Çardak yapılmasının hikmeti ... 112
Çardaklı çardaksız bahçeler ... 110
Çardaklı ve çardaksız bahçelerin işarî manaları ... 127, 128
Çarşafla ilgili ayet-i kerime ... 257
Çaylak etinin hükmü ... 191
Çekirgenin, Allah-u Tealâ'nın ordularının en kalabalığı oluşu ... 179
Çobanlık yapmanın bereketi ... 145
Çocuk aldırma cinayeti ... 67
Çocuk nimeti ... 96
Çocuk yapmayı engellemeye çalışanlar ... 60
Çocukken haramlarla büyüyenin, yaşlılık durumu ... 166
Çocuklara hediye almak ... 313
Çocuklarla geçinmek ... 420
Çocukları öldürmemek ... 98, 283, 31
Çocukların iyi yetişmesi için ne yapmak gerektiği ... 281
Çocukların, atalarının iyi amellerinden faydalanması ... 625
Çocuklarını öldürenler ... 94
Çocuklu annelere Kur'an-ı Kerim'in verdiği önem ... 284
Çocuklu kadını boşamanın yanlışlığı ... 290
Çocuğun mükellef olmadığı ... 325
Çocuğun, salih olanının duası ... 617
Çocuğunun sevgisini unutmak için ölümüne razı olan bir veli ... 659
Çoluk-çocuğa bir şeyler ayırmak ... 123
Çoluk-çocuğu çok olmanın bereketi ... 103
Çıplaklığın fuhşiyattan oluşu ... 290

(D)

Dâbbetü'l-arz'ın hurûcu ... 450, 490
Dâbbetü'larz'ın nereden çıkacağı ve ilk olarak ne yapacağı ... 454
Dalak yemenin hükmü ... 183
Dâr-ı dünya ... 39
Dargınları barıştırma konusunda yalan söylemek ... 342
Dârü'l-harpteki müşrik çocuklarının ahiretteki durumu ... 96
Davet ve tebliğe vaktinden önce başlamamak ... 127
Davud *(Aleyhisselâm)*ın çobanlık yapması ... 145
Davud *(Aleyhisselâm)*ın orucu ... 543
Dağ başında yetişenlerin durumu ... 237
Deccalın çıkması ... 450
Deccalı inkâr edenler ... 468
Deccalı inkâr edenlerin durumu ... 497
Deccalın göstereceği harikulâde istidraçlar ... 460
Deccalın hurûcu ... 490
Deccalın şî'ası ... 523
"Def'i mefâsid" konusu ... 414
Dehriyye fırkasını reddeden ayet-i kerime ... 256
Delile dayanmayan düşünceler ve şüpheler ... 70

Deliliğin, evlilikte belirtilmesi gereken ayıplardan olduğu 344
Delilsiz, kimsenin kimse hakkında tasarrufunun geçerli olmadığı 605
Deliye had cezası uygulanmayacağı 298
Demir takmanın, altın takmaktan daha büyük günah oluşu 531
"Dereceler" tabirinin ne anlama geldiği 5
Derecelere yükseltilmek 641
Derecelerin amellerle kazanılacağı 11
"Derekeler" 10
Dervişliğin hayırlılığı 660
Deve etinin yenmesi 193
Deve memesi yemek 133
Devekurdunun, Ye'cûc-Me'cûc'ü helâk etmesi 462
Devekuşu etinin yenmesi 193
Devenin bahsindeki işârî manalar 158
Devenin, sığırdan önce zikredilmesinin hikmetleri 152
Devir yapılmasının meşrûiyyeti 617
Devlet reislerine "Allah'ın halifeleri" denmesi 637
Değer verenin, değer göreceği 93
Dilenciliğin fuhşiyattan olduğu 290
Dille işlenen cinayetler 346
Dilleri tatlı, kalpleri bozuk olanlar 632
Din değiştirmenin hafife alınmaması 415
Din düşmanlarının hilelerine kulak vermek 517
Din hürriyyetini kazandıracak vasıflar 39
Din hususunda peygamberlerin birliği 511
Din konusundaki cinayetler 414
"Din" kelimesinin tahlili 57
Dinde bulunan kolaylıklar 558
Dinde olmayan şeyleri, dine sokanlara tehdit 156
Dinde tefrika yapanların işlerinin, Allah-u Tealâ'ya kalması 526
Dinde zorluk olmadığı 333
Dine yardım 362
Dini muhafaza 414
Dini parçalamanın tasavvufî manaları 529
Dini parçalayanlar 511
Dînî yönden insanları karıştırmak isteyenler 68
Dinin bölünmez bütünlüğü 516
Dinle dünyanın birleşmesinin güzelliği 419
Dinle ilgili musibetlerin önemi 330
Dinler arası diyalog saçmalığı 597
Dinler hususundaki ihtilafları Allah-u Tealâ'nın çözeceği 627
Dinlerini parçalayanlar 373
"Dirâset" kelimesi 430
Dirilerin ölülere hediyesi 622
Dirilerin ölülere istiğfarı 617
Dirilme hadisesinin akla yakınlığının isbatı 31
Dirilmenin mümkün oluşunun delili 649

Dirilmeyi kabul etmeyenlerin sapıklığı 261
Diriltilmenin amellere göre olacağı 9
Diyet keffaretinin, aileye yüklenmesi 614
Doktorların anlamadığı dert 630
Dökülen kan 182
"Domuz eti"nden, tasavvufta kastedilen mana 105
Domuz etinin pisliği 18, 166
Domuza döndürülme azabından, Kur'an bereketiyle kurtuluş 411
Domuza dönüşenler olacağı gün 454
Dönüşün, ancak Allah-u Tealâ'ya ait olduğu 634
Dörtler lakabındaki velilerin fazilet ve tarifi 661
Dosdoğru yola uymak 362
Dostların birbirlerini unutacağı gün 456
Dostsuz kalana derdin daha hoş geleceği 630
Doğru konuşmanın önemi 340
Doğru konuşmanın tasavvufî manası 357
Doğu cihetini koruyan zatlar 661
Doğu Türkistan Müslümanlarının, Çin gâvurundan çektikleri 60
Doğuda bir batma 452
Doğudan doğan nurânî sütun 492
Doğum kontrolünün hükmü 286, 291
Dualar içinde günahtan korunma duası 649
Dualar içinde makbul bir dua 292
Duaların büyük tesiri 626
Duanın kabir ehline ulaşması 622
Duanın reddine sebep olan bir hal 168
Duhan (duman) alâmeti 452, 490
Dullara yardım eden 323
Dünya derdi taşımamak 13
Dünya lâşesi 104
Dünya zevkleriyle ahiret lezzetlerinin birleşmeyeceği 105
Dünya nimetlerinden mahrum olanların ahiretteki rahatlığı 19
Dünya rezilliği 331
Dünyacıların, köpeğe benzeyen kötü halleri 104
Dünyada cezası verilenler 265
Dünyadaki genişliğin, ahiret darlığına sebebiyeti 169
Dünyadan sakınmak 643
Dünyanın hilekârlıktan vazgeçmeyeceği 657
Dünyanın tümüne hakim olan beş kişi 491
Dünyanın, ahiretin tarlası oluşu 506
Dünyanın, kıyamete yakın bir zamanda imar edilişi 467
Dünyası geniş olup ahireti dar olan 547
Düşman korkusuna sebebiyet verecek bir günah 332
Düşman tasallutuna sebep olacak bir günah 332
Düşünce ve kasıtların sorumluluk getireceği durumlar 300
Dırârîyye fırkasının sonradan türediği 519

(E)

Ebû Bekir(*Radıyallahu Anh*)a sövenler 526
Ebû Bekir (*Radıyallahu Anh*)ın, soy ilmine vukûfu 268
Ebû Bekir (*Radıyallahu Anh*)ın mürtedlerle savaşı 307
Ebû Bekir ve Ömer (*Radıyallahu Anhuma*)nın efdaliyyetine inanmak .....,369
Ebû Bekr-i Sıddîk (*Radıyallahu Anh*)ın cahiliyet dönemindeki feraseti 171
Ebû Bekr-i Sıddîk (*Radıyallahu Anh*)ın zekât vermeyenlerle savaşı..... 516
Ebû Hureyre (*Radıyallahu Anh*)ın, oruçla ilgili bir latifesi 549
Ebû Müslim'in, Emevî devletini yıkışı 482
Ebû Süfyân'ın Hendek muharebesindeki kaçışı 420
Ebû Zerr (*Radıyallahu Anh*)ın günahkârlardan nefreti 277
Eceli yakın görmek 29
Ecelle rızık ilişkisi 289
Edebi korumanın şartı 562
Ef'âl-i ihtiyâriyyenin kaza ve kaderle alâkası 250
Ehl-i Beyt'e ihanet edenlerin lânetlenişi 524
Ehl-i Beyt'e, sadakanın yasak oluşu 119
Ehl-i Beyt'e, âhir zamanda imkan sağlayacak ordular 475
Ehl-i Beyt'i, takiyyeye nispet edenler 525
Ehl-i Beyt'in rızkının, yeterinden fazla olmayacağı 660
Ehl-i Beyt'in, Resulullah (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*)in ardından çekeceği sıkıntılar 476
Ehl-i bid'atin, ehli kitaptan beter olduğu durumlar 367
Ehl-i kitabın, Mesîh beklentisi 482
"Ehl-i kitap" tabirinin kimler hakkında kullanıldığı 429
Ehl-i kıbleyi tekfir edenler 371
Ehl-i Sünnet bir zata bakmanın ibadet oluşu 368
Ehl-i Sünnet dışı fırkalar 512
Ehl-i Sünnet dışı fırkalara tebessümle bakmamak 531
Ehl-i Sünnet dışı fırkaları kâfirliğe nispet etmemek 523
Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkalar 364
Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkalar hakkındaki rivayetler 518
Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yoluna uymak 362
Ehl-i Sünnet'e ait temel inançlar 243
Ehl-i Sünnet'e göre, kıyamet alâmetlerine ne şekilde inanmak gerektiği 471
Ehl-i Sünnet'in takiyyeyi caiz gördüğü yer 374
Ehl-i Sünnet'in, "Herşeyin, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle meydana geldiği" şeklindeki inancı 71
Ehl-i Sünnet'in, bazı sapık fırkalara karşı huccet-i bâliğası 241
Ehl-i Sünnet'in, büyük günahkârlarla ilgili görüşü 277
Ehl-i Sünnet'ten ayrılanın ateşe ayrılışı 522
Ehl-i Sünnetin görüşünün doğruluğu 12
Ehl-i Sünnetin, sıfat ayetleri hususundaki görüşleri 444
Ekin kargasının etinin yenmesi 193
Ekini gece biçmemek 121
Ekinlerin, müşrikler tarafından belirlenen kişilere haram edilmesi 77
Ekmek ödünç vermek 339

Ekmeğin zaruret oluşu 170
Ekonomik çöküntünün en büyük nedeni 101
El açıklığında israf yapmamak 123
El kesme cezasının hikmeti 416
Elbisenin zaruret oluşu 170
Elbiseyle iftihar edenlerin sorgusu 658
Elmalılı merhumun bir yanılgısı 502
Elyesa' *(Aleyhisselâm)*ın, Deccal'dan, insanları uyarması 460
Emevî devletinin kimler tarafından yıkıldığı 482
Emirleri tutmak 364
Emniyet yurdunun ahiret oluşu 42
Emr-i bi'l-ma'rûf gibi konularda, eziyet ederek kaçırtmaktan sakınmak 345
Emr-i bi'l-ma'rûfa, nefsinden başlamak 355
Emr-i bi'lma'ruf konusunda, sorumluluğun müşterekliği 615
En'âm Sûresinde buyrulanlara uymak 362
En'âm Sûresinin fazileti hakkında bir hadis-i şerif 653
En'âm Sûresinin ihtiva ettiği akaid ve ahkâmın özeti 651
Endülüs İslâm Devleti 415
Ensâr ile zürriyetlerinin, Mekke müşrikleri yerine geçirilişi 22
Ensâr'ın sadâkat ve sabır vasıfları 270
Ensâr-ı kiramın kabirde Kur'an-ı Kerim okudukları 623
Erkek çocukların öldürülmesi 63
Erkeğin nerelerinde şeytanın yerleştiği 316
Eserlere uymak 366
Esir düşme utancıyla kızlarını öldürenler 60
Et yiyenin, yediği hayvanın huyundan etkileneceği 166
Ete karışan kan 183
Eti yenen hayvanlar 193
Evin zaruret oluşu 170
Evinde hiçbir eşya bulundurmayan bir velî 42
Evlendirme utancıyla, çocuklarını öldürenler 61
Evlenmenin gayesi 287
Evlerden çıkmama zamanı 495
Evlerin tavanında yaşayan cinler 8
Evli kadınla yapılan zina 277
Evlilik konusunda açıklanması gereken ayıplar 344
Evlilikte kadının, erkeğe karşı açıkladığı şartların hükmü 352
Evliyâdan yüz çevirenlerin zalimliği 439
Evliyanın masum olmayışı 481
Evliyaullahın gönlüne Allah-u Tealâ'nın nazarları 126
Evliyaya yakışmayan bir istek 105
Evliyken tarikata giren 103
Evliyken zina edenin cezası 303
Evrâd ehlinin fazileti 466

Evrada çalışanlarla, vecd ehlinin mükâfatlarının mukayesesi 562
Evs kabilesinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bî'atı 270
"Evtâd"ın tarifi ve üstünlüğü 661
Eyyûbîlerin gücü 374
Eşek etinin yenmesi 191
Eşitlik gözetiminde İslâm'ın yeri 417
Eşitliğin her zaman adalet olmadığı 558
Eşkiyanın cezası 303
Eşlerin ve çocukların düşmanlığı 420
"Eşüdd" tabiri 327

(F)

Faiz muamelesinin kötülüğü 196, 197
Faiz sayılan hediye 338
Faiz yememek 267
Faiz yiyenler 167
Faizin, fakirlik getireceği 84
Faizin, cinsleri bir olmayan şeyler arasında geçerli olmadığı 335
Fakirlere yardım eden 323
Fakirleri, hasat vaktinde gözetmek 122
Fakirlerin tavuk beslemesi 146
Fakirlerin zenginlerle karşılaştırılmak üzere mahşere getirilmesi 658
Fakirlik getiren bir günah 292
Fakirlik korkusuyla kızlarını öldürenler 60
Fakirlik vasfını öne çıkarmak 160
Fakirlikle kâfirliğin birleşmesinin çirkinliği 419
Fakirlikten sebep çocukları öldürmemek 283
Fakirliğe maruz kalanın yapması gereken 104
Fakirliğin, imanını kuvvetlendirdiği kimseler 19
Farenin yağ içine düşmesi 179
Farenin yenmesinin hükmü 192
Fark vasfı ve ehlinin başına gelenler 74, 93
Fark makamının tarifi 575
Farz ve vacipleri inkâr edenler 372
Farzlardan başkasının, kula teklif edilmediği 333
Farzları ikame etmek, farz namazlar 13, 581
Farzları yerine getirmekte gevşeklik edenler 54
Farzları zayi etmekle ilgili sorgu 658
"Fasık" tabirinin kime uyduğu 232
Fasıkların cenazesini kılmak 370
Fâtiha-i şerifenin mezarlıkta okunması 621
Faydalı ilim 617
Felak-Nas surelerinin kabir ehline hediye edilmesi 623
Fen ilimlerinin, dirilme hadisesini akıllara yaklaştırması 31
Fenâfillah makamı 24
Fenâfillâha işaret eden bir ayet-i kerime 590

"Ferş" tabirinin manaları 131
Fetret devri müşrikleri 237
Fetva verirken dikkatli olmak 157
Fetvaları kafaya göre veren âlimler 517
"Fevâhiş" tabiri 289
Feyzin artmasının, hasenat işleme hevesini artırması 563
Fil etinin haramlığı 191
Filozofların zındıkları 529
Fisk-u fücûr çoğaldığı zaman gelecek helâk 10
Fitne zamanında yapılan ibadetin fazileti 494
Fiyat belirlemeye müdahil olmamak 345
Fransız tarihçilerinin, Müslümanların adâletine şahitliği 22
Fuhuştan uzak kalma duası 292
Fuhşiyatın tespiti için gereken üç ayet 290
Fuhşiyyata yaklaşmamak 289, 318
Fukahây-ı seb'a 519
Furkan kabiliyetinin bağlı olduğu şart 208
Fuzulînin satışı 606
Fıkhî ihtilafların, dinde tefrika çıkartmadığı 516
Fıkhî meselelerde, ağır basan zanna uyulabileceği 230
Fıkhî meselelerdeki ihtilafta zarar bulunmadığı 533
Fıkıh hükümlerindeki ictihadın caiz olduğunun delili 334
Fıkıhçılara düşmanlık 368
Fırak-ı dâlle 364
Fırak-ı dâlleye nasıl davranılacağı 524
"Fısk" tabiri 184
Fıska sebebiyet veren bir iş 86
Fıtrat ve cibilliyetin, amele tesiri 41, 42
Fıtrattan uzaklaşma azabı 648

(G)

Gagalı kuşların yenmesinin hükmü 191
Ganimet malı çalmanın cezası 332
Gariplere müjde 489
Gayba iman 499
Gazab-ı İlâhî'nin büyüklüğü 647
Gece namazı 581
Gece namazına devam edenlerin fark edeceği bir kıyamet alâmeti 449
Gece yapılması yasaklanan bazı şeyler 121
Gecenin oluşmasıyla görevli melek 465
Gelincik etinin haramlığı 191
Genelevlerdeki fuhuş 291
Giyinmeye kibir karıştırmamak 124
Gizli olan fuhşiyat 293
Gönül ehlinden ölüm sebebiyle ümit kesmemek 316
Göz açıp kapamadan ölümü düşünmek gerektiği 29
Göz hastalığına, hurmanın yaramadığı 172

Göz zinası 315
Gözlerin manen kör oluşu 648
Göğüslerine kilit takanlar 531
Güldürenin, Allah-u Tealâ olduğu 640
Gulyabânîler 8
Günah adaklar 134
Günah devam ederken, Allah-u Tealâ'nın onu affedebileceği 187
Günah işleyenin, peşine hemen iyi bir amel yapması 547
Günah işleyenlerin sıkıntısı 13
Günah ve isyanlara yapılan harcamanın israf olduğu 124
Günah yükünün başka birine yüklenmeyeceği 605
Günaha sebep olmadığı müddetçe, yemini yerine getirmek 350
Günahkâr olarak yemin etmemek 30
Günahkâra beddua 204
Günahkârla müşriğin farkı 556
Günahkârların başına gelecek musibetler 506
Günahkârların, Allah-u Tealâ'ya karşı bir hucceti bulunmadığı 235
Günahlardan istiğfar etmek 13
Günahları örtmek ve onlardan uzaklaşmak 293, 344
Günahları terkedenlerin üç kısım üzere değerlendirileceği 559
Günahların büyüklerinden olan bazı konular 342
Günahların kula zarar verdiği yönler 207
Günahların zarar vermeyeceğini savunanlar 372
Günahların zararından kurtulma duası 649
Günahların, Allah indinde en büyükleri 285
Günahı açıkça yapma suçunun büyüklüğü 295
Günahı itiraf edenlerin Âdem *(Aleyhisselâm)*a benzeyişi 243
Günahı terkedene sevap yazılacağı 545
Günahın açıkça işlenmesinin taşıdığı anlam 299
Günahın ifşası icap etmediği 345
Günahın peşine sevap işlemek 559
Günahına, insanları şahit tutmamak 295
Güney cihetini koruyan zatlar 661
Güneşin batıdan doğması ve hikmeti 447, 490, 498, 499
Güneşin batıdan doğuşunu inkâr edenler 468
Güneşin batıdan doğuşu mu , Deccal'ın hurûcu mu önce olacağı 470
Güneşin batıdan doğuşuyla, kıyametin kopması arasındaki zaman 456
Güneşin karargâhının, Arş'ın altında oluşu 448
Güneşin, doğuş için Allah-u Tealâ'dan izin istemesi 466
Güneşle ayın birleştirilmesi 466
Güneşte ısınan suyun zararı 173
Günlerin saat gibi çabuk geçmesi 472
Güvercin etinin hükmü 192, 193
Güzel ahlâkın Kur'an'daki örnekleri 420
Gıdaların insan üzerindeki etkisi 193
Gıybetin haram olmayan kısımları 344
Gıybetin yasaklanmasının hikmeti 417

(H)

Hâbil gibi ölüme razı olmak 495
Hac için ana-babadan izin almak 281
Haccın edasının vaktinin bildirilmesiyle ilgili hidayet 575
Haccın ölü adına yapılması 619
Haccın tasavvufî manası 577
Had cezaları uygularken aşırı gitmemek 295
Had cezalarının tayin edilmesinin hikmeti 416
Haddi aşmamak 284
Hadis-i şeriflerin de, Kur'an-ı Kerim gibi vahiy olduğu 189
Hadislere itibar etmeyenlerin sapıklığı 190
Hadisleri ayrıma tâbi tutan sapıklar 518
Haftaların gün gibi geçmesi 472
Hafızlardan, Kur'an-ı Kerim'e uymayanların durumu 413
Hafızların fazileti 466
Hafızların kötüleri 168
Hafızların yanmayacağı 425
Hainlikten sakınmak 349
Hainliğin tasavvufî şekli 654
Hak olan şeyin daima bir olduğu 381
Hakikat nazarıyla insanlara bakan 73
Hâkim ve hakemlerin zulmü 41
"Hakîm" sıfatı 92
Hakimlerin sorumluluğu 341
Hakkı batıldan ayıracak nura kavuşma şartı 208
Hakkın sûretini taşıyan insan 657
Haksız kazanç elde edenler 167
Hal galebe çalanların mazur oluşu 198
Halef-i sâlihînin, müteşâbih ayetler hakkındaki görüşleri 445
Halife oğullarının savaşı 476
Halife seçilmenin iyi ve kötü yönleri 639
Halife varken, başka bir halifeye bîat edildiğinde ne yapılacağı 306
"Halife" tabirinin manaları 639
Halîfe-i zamandan, kulları ıslah için yardım talep etmek 616
Halifelerin kısımları 637
Halifelik makamının sahibinin her asırda tek olacağı 655
Hamam hırsızının kıssası 198
Hamdetmenin sadaka olduğu 542
Hamele-i Kur'an'ın fazileti 466
"Hamûle" tabirinin manaları 131
Hamur ödünç vermek 339
Hamza *(Radıyallahu Anh)*ın, cennet ehlinin efendilerinden oluşu 477
Hanefî mezhebine göre namaza başlama duası 588
Hanîf isminin cahiliyet devrinde kimlere verildiği 573
"Hanîf" kelimesinin tahlili 572
Hanımlarla geçinmek 420

Harâcî araziler 118
Haram aylarda günah işlememek 558
Haram işleyip de tevbe etmeyenin okuduğu ayetler 166
Haram mefhumunu tam anlayabilmek 165
Haram olan şeylerin, satışının da haram oluşu 204
Haram yiyenin duasının kabul olmayacağı 168
Haramdan mal yığanların sorgusu 658
Haramla gıdalananın durumu 166
Haramlarla ilgili bir misal 380
Haramları helâl görenlerin lânetlenişi 524
Haramların israf sayılacağı 123
Haramların üç ana unsurda toplanışı 197
Haramların yasaklanmasının bazı sebepleri 187
Harcamaları, Allah-u Tealâ'nın rızası için yapmak 100
Haricîler'in başlıca sapık fikirleri ve yirmi fırka oluşu 519
Haricîlerin batıl inançlarının başlıca maddeleri 371
Haricîlerin, Ehl-i Sünnet'ten ayrılışı 512
Hâricîlerle yapılan savaş 303
Harp günü kaçmamak 267
Harp zoruyla İslâm'a girenler 158
Harpte sebat ve zikir 418
"Hars" tabiri 230
Hasada, fakirlere görünmemek için erken saatte gidenlerin zemmi 122
Hasat günü verilmesi gerekenler 119
Hasen *(Radıyallahu Anh)*ın hilafeti terketmesinin sırrı 483
Hasen *(Radıyallahu Anh)*ın seyyid oluşu 477
Hasen *(Radıyallahu Anh)*ın, cennet ehlinin efendilerinden oluşu 477
Hasene getirene on misli verileceği 536
Hasene ve seyyie mefhumlarının şahıslara göre değişiklik arzettiği 564
"Hasene" tabirinden kastedilen manalar 536
Hasenelerin, sahibine kazandırdığı faziletler 563
Hasenenin, milyon haseneyle karşılık bulması 548
Hasetçinin kötü durumu 309
Hasf azabından, Kur'an bereketiyle kurtuluş 411
Hasifler 452
Hasta ziyaretinin fazileti 548
Hastalarının ziyareti yasak olan fırkalar 523
Hastalıklara sebebiyet veren bir günah 332
Hastalıklardan kurtaracak yeme ve içme şekilleri 176
Hastalıklardan şifalar ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an-ı Kerim 410
Hastalıkların başı 106
Hastalıkların temizlik vesilesi oluşu 166
Hastalıktan yeni iyileşenlerin yemesi gerekenler 172
Hastalığın, imanını kuvvetlendirdiği kimseler 19
Hastanın kalbini rahatlatan bir yiyecek 173
Hata ile kasıtsız yapılan şeyin günah olmadığı 334
Havâs ve havâssu'l-havâs zatların tasarrufu 660

Havlân kabilesinin, putlarıyla Allah-u Tealâ arasında nasıl taksim yaptıkları..46
Havz-u Kevser'i inkâr edenler 372
Hayatın, kullar tarafından Allah-u Tealâ'ya tahsisinin manaları 587
Hayderiyye fırkasının sapıklığı 531
Haysiyet kaybının telafisi olmadığı 330
Hayvanla sulananın öşrü 117
Hayvanla zina edenin cezası 306
Hayvanlara dönüştürülen ümmet 192
Hayvanlardan âdî olan insanlar 8
Hayvanların birbirine acımasının, İlâhî rahmet eseri olduğu 20
Hayvanların yetimi 325
Hayvanların, insanların hizmetine sunulduğu 136
Hayvanların, müşrikler tarafından belirlenen kişilere haram edilmesi 77
Hayır konusunda, akrabanın birbirinden faydalanacağı 625
Hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına inanmak 370
Hayırda israf olmadığı 124
Hazrec kabilesinin Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bî'atı 270
Haşeratın yenmesinin hükmü 192
Hediye vermeye kızlardan başlamak 313
Hediyenin faiz olduğu durumlar 338
Helâl dairesinin genişliği 168
Helâl mefhumunu doğru anlamak 171-174
Helâl ve haram konusunun herşeyde geçerli olduğu 551
Helâl şeyleri yemeyi yasaklamamak 133
Helâl-haram hükümlerinin hadis-i şeriflerden de alınması gerektiği 190
Helâlliğin, her şeyde asıl olduğu 165
Hendek Muharebesi 376
Hendek muharebesinde gelen yardım 420
Hevâ-i nefsin, müşriklerle ortaklığı 73
Hevâlara bağlı sapıklık 515
Hevâya uymamak 367
Hevâzin kabilesi 158
Hevâzin kabilesinin lügatı üzere Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 410
Hicretin Allah için yapılması 300
Hicretin kısımları ve ne zaman biteceği 453
Hicretten daha önemli bir vazife 281
"Hidayet" kelimesinin tahlili 569
"Hidayet" tabirinin Kur'an-ı Kerim hakkında kullanılması 435
Hidayetin, Allah-u Tealâ'ya mahsus oluşu 570
"Hikmet" sıfatının tarifi ve ona gerçek manada inanmak 245
Hikmetin girmediği mide 176
Hikmetler ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an-ı Kerim 410
Hilafet makamının kimlere verildiği 248
Hîle-i şer'iyyenin dinen geçersizliği 204
Hilekârlıktan emin olmamak 657
Himmetlere göre tasarrufların farklılığı 660

Hocaların fitnesi 514
Hocaların maaş alması 624
Hristiyan fırkaları 512
Hristiyanlar'ın şirke düşüşleri 574
Hristiyanlara, ahirete inansalar da uyulamayacağı 260
Hristiyanların cennete giremeyeceği 423
Hristiyanların, İbrahim *(Aleyhisselâm)*a tazimleri 574
Hristiyanların, Mesîh beklentisi 482
Hristiyanların, Müslümanlar ve Yahudiler'e nispetle amel süresi 539
Hristiyanlıktan sakınmak 379
"Huccet-i Bâliğa" tabiri 235
Hüküm verme yetkisinin çakallara kalması 54
Hulefâ-i Râşidîn'e nasip edilen fetihler 39
Hulefa-i Râşidîn'in sünneti 364
Hurmanın, tasavvufta temsil ettiği manalar 127
Hürmet beklememek 387
Hüseyn *(Radıyallahu Anh)*ın, cennet ehlinin efendilerinden oluşu 477
Hüsrana uğrayanlar 94
Hutbelerin ilki 551
Hüzeyl kabilesinin lügatı üzere Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 410
Huzur üzere amel edenin diğerlerinden farkı 540
Huzursuz yapılan amellerin durumu 577
"Hılfü'l-Fudûl" 351
"Hılfü'l-Mutayyebîn" 351
Hınzır eti 166
Hırsla yememek 175
Hırsız müminin cennete gireceği 276
Hırsızlık yapmamak 98
Hırsızlığı menetmek 266
Hırsızlığın ağır cezasının hikmeti 416
Hırsızlığın, fuhşiyattan olduğu 290
Hırsızlığın nehyedilişi 309
Hırsızlığın, kul hakkına dahil olduğu 277
Hırsızın kolunun kesilmesinin hikmeti 416
Hızır *(Aleyhisselâm)*la buluşmaya vesile olan bir iyilik 315
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, Deccal tarafından öldürülüp diriltilmesi 461
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, yetimlerin duvarını düzeltmesi 324

(I)

Irkçılık taassubu 517
Irmaklarla sulananın öşrü 117
Irzı muhafaza 417
Islaha çalışmanın vacip oluşu 615-616
"Ismet" sıfatının, peygamberlere mahsus oluşu 481

(İ)

İbadet mefhumunda aranan şartlar 275
İbadetin muteber olma vasfını zedeleyen bir fikir 365
İbadetlere riya karıştırmamak 274
İbadetleri nefsinden bilenlerin tehlikesi 589
İbadetleri son anda geçersiz kılan bir günah 343
İbadetlerin şartlarını eksik bırakmanın zulüm olduğu 41
İbadette ihlas 580
İblîs'e verilen mühletin son bulduğu gün 462
İblîs'i azdıranın kim olduğu 73
İblîs'in çocukları 8
İblîs'in tevbe edeceği gün 454
İblîs'in, Allah'a karşı kadere tutunanların ilki oluşu 243
İbni Haldûn *(Rahimehullah)*ın, Mehdî konusundaki hatası 485
İbni Mübarek *(Rahimehullah)*ın, İmam-ı A'zam *(Radıyallahu Anh)*ı tasdiki 180
İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)*nın, misafirperverliği 176
İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın milleti 572
İbrahim *(Aleyhisselâm)*a verilen huccet 14
İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın dininden, Mekke ehlini döndürenler 69
İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın hanîf olmasının manaları 573
İbrahim *(Aleyhisselâm)*ın Müslümanlardan oluşu 595
İbrahim ibni Edhem *(Kuddise Sırruhu)*nun, oğluyla
Mekke'de buluşma kıssası 103, 659
İç âlemlere muttali olan zatlar 661
İç yağlarının, Yahudilere haram edilişi 203
İçerken nelere dikkat edilmesi gerektiği 176
İçilenlerle ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
İçki içmenin fuhşiyattan olduğu 290
İçki içmeye mecbur kalan 187
İçkicilerle oturanlara had cezası vurmak 369
İçkinin zararları 166
İctihad hatasıyla itikat hatasının farkı 524
İctihadın caiz olduğunun delil ve ispatı 148, 334
İctihadın, Sünnet'ten delili 405
İctihatta hatanın mazur görüleceği 375
İctimaî ızdırapların en büyük sebebi 101
İddet beklemenin hikmeti 416
İdrâk gücüne ait şirk rezaleti 313
İdrardan sakınmamanın, kabir azabına sebebiyeti 620
İftarın acele olmasını inkâr edenler 370
İftihar edenlerin sorgusu 658
İftihara kalkışmamak 628
İftiraya seksen sopa cezasının teşrî' hikmeti 417
İhlas verme iyiliği 564
İhlas-ı şerifin fazileti 621
İhlassız yapılan amellerin durumu 577

İhlasın, meşayıh katındaki farklı tabirleri 600
İhlâsın, sevapların katlanmasındaki önemi 540
"İhsan" makamına sahip olmak 629
İhsan mertebesinin, adâletten üstünlüğü 280
"İhsan vasfına sahip olan zat"tan, kimlerin kastedildiği 396
İhsan vasfının, Allah-u Tealâ ve kul canibinden düşünülmesi 561
İhtilaftan sakınmak 633
İhtilafın, Kur'an tarafından nehyedilişi 408
İhtiyaçtan kaynaklanan cehalet 251
İhtiyârî fiillerin kaza ve kaderle alâkası 250
İki dişli boynuz 492
İktidar hırsı 517
İlaca haram madde katmanın yasaklığı 193
İlaçların temeli 106
İlâhî tabiplerin anladığı dert 630
İlâhiyat mensubu bazı kimselerin yanlış görüşleri 517
İlâhiyat mensubu bazı sapıkların, Kur'an-ı Kerim'i tahrife çalışmaları 422
İlhâdın cüzzam gibi bulaşıcılığı 529
İlim ehlinin yapması gerekenler 423
İlim tahsili için ana-babadan izin gerekmediği 281
İlim verme iyiliği 564
İlimsizlik vasfı 99
İlm-i ezelîyi inkâr edenler 246
İlm-i İlâhî'nin büyüklüğü 249
İlme dayanmayan delillerin hiçbir şey ifade etmeyeceği 228
İlme dayanmayan yasaklamalar 156
"İlme'l-yakîn" mertebesine erişmek 402
İlmî münazaraların ispatı 148
"İlmin, ma'lûma tâbi olması"nın izahı 24, 236
İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)*nun, Mehdiyle alâkalı mektupları 487-496
İmamın, kötüsünün de arkasında kılmak 370
İman edip amel-i salih işleyenlere Allah-u Tealâ'nın
dünyevî hükümranlık vaadleri 39
İman için, sadece Kur'an'a inanmanın yeterli olmadığı 382
İman mefhumunun itikadî ve amelî yönleri 100
İman tazelemenin manası 43
İmanla ölenin cennete gireceği 277
İmanlı ölen günahkârların cennete gireceği 276
İmansız ölmeye sebebiyet verecek günahlar 357
İmansız yapılan amellerin makbul olmadığı 271
İmanın dille ikrarını inkâr edenler 372
İmanın fayda vermeyeceği zaman 447, 497
İmanın kabul olunması için gereken şartlar 498
İmanın kazandıracağı bereketler 207, 208
İmanın mertebeleri 43
"İmtihan" tabirinin, Allah-u Tealâ hakkında kullanılması 642
İnanç bozukluğunun, amel bozukluğuna sebebiyet vermesi 53

İnanç meselelerinde zan ve tahminlere itimat edilemeyeceği 229
İnancın, amele karşı önemi 365
İncîl ehli 386
İncîl'in muhtevası 397
İnfakta aşırı gitmemek 123
İnkârcı ümmetlerin, peygamberlerine karşı aynı sözü söyledikleri 223
İnsan döllendirmeye çalışanlar 31
İnsan öldürmemek 318
İnsanda bulunan dört manevî mertebe 565
İnsanda bulunan hayavânî sıfatlar 158
İnsanda hilafet sırrı 656
İnsanların, kıyamet öncesi dünyayı imara çalışmaları 467
İnsanların arasını bulma hususunda doğruluktan ayrılmamak 342
İnsanların tenkidinden korkmamak 294
İnsanların üç sınıf olarak yaratılması 8
İnsanların vazifelerinin farklılığı 641
İnsanların yeryüzünde kimlerin halifesi oldukları 637
İnsanlığa, İslâmî hükümlerin kazandırdığı faydalar 272
İnsanoğlunun şerefi 660
İnsanın âcizliği 640
İnsanın bazı sıfatlarıyla, Allah-u Tealâ'nın sıfatları arasındaki fark 249
İnsanın berzahiyyeti 657
İnsanın diğer yaratıklardan üstünlüğü 221
İnsanın kabiliyeti ve yaratılış hikmeti 248, 249
İnsanın yetimi 325
İnsanın zarûrî hakları 170
İnsanın zayıf olarak yaratıldığı 31
İnsanın, hayra da şerre de müsait oluşu 165
İpek giyen erkeklerin ahiretteki nasipsizliği 169
İrade-i İlâhî ile rızayı İlâhî'nin aynı şey olmadıkları 220
İrtidâd edenin cezası 303
İsa *(Aleyhisselâm)* ile Deccal'ın karşılaşması 461
İsa *(Aleyhisselâm)* ve arkadaşlarının, Dâbbetü'l-arz'ın çıkışından sonra rahatça yaşayacakları süre 456
İsa *(Aleyhisselâm)*ın çıkışı 452
İsa *(Aleyhisselâm)*ın Mehdî oluşunun manası 480
İsa *(Aleyhisselâm)*a Allah-u Tealâ'nın oğlu diyenler 55
İsa *(Aleyhisselâm)*ın inişi 490
İsa *(Aleyhisselâm)*ın inişinden sonra kırk sene yaşanacak rahatlıklar 462
İsa *(Aleyhisselâm)*ın Müslümanlardan oluşu 596
İsa *(Aleyhisselâm)*ın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olduğu 484
İsa ve Mehdî *(Aleyhimesselâm)*ın ne zaman gelecekleri 487
İskat hakkında malumat 623
İskat-ı salât yapılmasının meşrûiyyeti 617
İslâm aleyhine çalışanları tehdit 35
İslâm dininin tek din oluşu 595

İslâm diyarındaki gayr-i müslimlerin çocukları 96
İslâm nurunu kalpten çıkaran bir sevgi 368
İslâm'a girenlerin sonraki durumları 158
İslâm'a tâbi olmak 362
İslâm'da cezaların eşitlik esasına dayandığı 557
İslâm'da güzel bir sünnet ortaya koyanla kötü bir çığır açan 617
İslâm'dan nasibi olmayan sapık fırkalar 523
İslâm'la ilgili bir misal 380
İslâm'ı yol edinmek 379
İslâm'ın, değişikliklere müsait olmadığı 516
İslâm'ın dünyaya hakim olması 638
İslâm'ın galibiyetinin ilk günden müjdelenmesi 269
İslâm'ın kadına verdiği değer 98
İslâm'ın, cezadan yana olmadığı 299
İslâm'ın, dini, nefsi, malı, nesebi, ırzı ve aklı muhafaza konularına verdiği önem 415
İslâm'ın, kayyim bir din olmasının manaları 571
İslâm'ın, nesil çoğalmasına verdiği önem 287
İslâmî hükümlerin, topluma kazandırdığı faydalar 272
İslâmiyetin, cahiliyet âdetlerini kaldırışı 98
İslâmın garip olarak başladığı 489
İsmail *(Aleyhisselâm)*ın dininden Mekke ehlini döndürenler 69
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)*ın kalbi üzere bulunan veliler 661
İsrafın tarifi ve kaçınılmasının gerekliliği 123
İsrafın, tasavvuftaki tarifi 126
İsrâiloğullarından bir ümmetin, hayvanlara dönüştürülmesi 192
İsrailoğullarının ilk fitnesinin sebebi 643
İsrailoğullarının yetmişiki fırkaya ayrılması 518
İstanbul'un, Mehdî zamanındaki fethi 460
İsti'datlarını boş yere harcayanların azabı 656
"İstishab" kaidesi 165
İstitâatın, fiile mukarin oluşu 371
İstiğfâra sığınanlar 8
İstiğfarın önemi 367
İstişarede doğru görüş açıklamak 342
İtikadî konularda Allah-u Tealâ'ya iftira edenler 157
İtikadı bozuk fırkalarla mücadeleye kalkışmamak 366
İtikadın önemi 273
İtikat bozukluğunun, amel bozukluğuna sebebiyet vermesi 53
İtikat konularında zanna uymanın yasak olduğu 230
İtikatta hatanın mazur görülmeyeceği 375
İtirafın, şahit yerine geçmesi 299
İttibâ' emri 412
İttika emrinin manaları 422
İyi niyetin önemi 333
İyilere, iyiliklerinin her daim fayda verişi 467
İyilik üzere yardımlaşmada, sorumluluğun müşterekliği 615

İyilik yapan bir kimseye, Allah-u Tealâ'nın yaptığı on iyilik 564
İyilik yapanların huzuru 13
İyilik yapmakla, eziyetin birleştirilmemesi 280
İyilikleri nefsinden görmemek 628
İyiliklerle imtihan 642
İyilikte bulunmanın önemi 93
İyiliğe önder olanların mükâfatı 616
İyiliği Allah-u Tealâ'nın lütfundan bilmek 561
İyiliği emretmenin sadaka olduğu 542
İyiliğin, on misliyle karşılık göreceği 544

(K)

Kâ'be'de gömülü hazine 476
Kâ'be'nin, evliyaullahı tavaf edişi 577
Kâ'be-i Muazzama ve Mescid-i Aksâ'ya hürmet etmek 370
Kabir azabını inkâr edenler 372, 468
Kabir azabını hafifleten sûre 622
Kabir azabının mevcudiyeti 620
Kabir üzerine ağaç parçası dikmenin faydası 620-621
Kabir üzerine Kur'an-ı Kerim okumanın meşruiyyeti 620
Kabrin başucunda ve ayakucunda okunacak sureler 622
Kabristanda okunacak sureler 621
Kabul buyurma iyiliği 564
Kaçak kölenin düştüğü durum 305
Kader mefhumunun gerçek manasına inanmak 245
Kader sırrını bilmeme körlüğü 289
"Kader yoktur" diyenlerin mecûsiliği 523
Kadere imanın önemi 243
Kadere rıza 644
Kaderi inkâr edenlerin körlüğü 232
Kaderi inkâr edenlerin lânetlenişi 524
Kaderi öne atarak, günahlarına mazeret arayanlara reddiye 228
Kaderin, cebri istilzam etmediği 226
Kaderiyye'nin "Şer, kaderle değildir" görüşüne reddiye 242
Kaderiyyenin batıl inançlarının başlıca maddeleri 371
Kadılar'ın zulmü 41
Kadıların sorumluluğu 341
Kadın-erkek ayrımı yapmanın, cahiliyet dönemindeki uygulaması 89
Kadına, İslâm'ın verdiği değer 98
Kadınlara zulmetmemek 326
Kadınlardan sakınmak 643
Kadınlarla tek başına kalmamak 366
Kadınları çiçekler gibi görüp, nikâhsız mubah sayan sapıklar 372
Kadınların namuslu kalması için ne yapmak gerektiği 281

Kadınların şalvar giymesi 338
Kadınların, boşanma ve ölüm iddeti beklemelerinin hikmeti 416
Kadınların, erkeklere nispetle dünyaya daha rağbetli oluşları 93
Kadınların, sırattan kaymaları 389
Kadının kötü huyluluğu yüzünden çocuk yapmamak 287
Kadının hangi uzuvlarında şeytanın yerleştiği 316
Kadının, korunma hususunda izni gerektiği 286
Kâfir anne babaya nasıl davranılacağı 282
Kâfirin ruhuna yapılan hayrın ulaşmayacağı 620
Kâfirin, İlâhî rahmeti bilmesi durumunda cennete ümitleneceği 647
Kâfirle müminin, yeme hususundaki farklılığı 177
Kâfirlere vaad edilenlerden neler kastedildiği 27-28
Kâfirlere yapılan tehditlerde Kur'an-ı Kerim'de geçen farklı üslûplar 36
Kâfirlere şiddetli davranmak 420
Kâfirleri, iftiralarıyla başbaşa bırakmak 58, 71, 75
Kâfirlerin, Allah-u Tealâ'ya yaptıkları iftiralar 72
Kâfirlerin azabı beklemeleri 507
Kâfirlerin elinde bulunan gücün zararı 418
Kâfirlerin ruhânî yönden büyük iflası 418
Kâfirlerin, Dâbbetü'l-arz tarafından işaretlenmesi 469
Kâfirlerin, gâvurluğu yaymaya devam edecekleri 52
Kâfirlerin, ilme dayanmayıp zanna uydukları 233
Kâfirlerin, Mevlâ'sı olmadığı 188
Kâfirlerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i âciz bırakmak için, ortaya attıkları tekliflerin, Allah-u Tealâ tarafından reddedilişi 27
Kafirlerle muhârebeyi terketme hükmünün, cihat âyetleriyle neshol duğu...36
Kâfirlik fitnesinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den hemen sonra zuhuru 514
Kâfirlikle fakirliğin birleşmesinin çirkinliği 419
Kâfirliğin, Allah-u Tealâ'nın iradesiyle vuku bulduğu 239
Kâhin kadının, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in babası Abdullah'ın kurtuluşuna vesile olması 65
Kâinatın kadîm olduğuna inanan sapıklar 256
Kalbe ait fuhşiyat 390
Kalbe ait ihsan 562
Kalbe ait özel bir ibadet 312
Kalbe ulaşmanın önemi 631
Kalbe, Allah-u Tealâ'dan başkasının mâlik olmadığı 13
Kalbî haseneler 561
Kalbin halinin tersine dönmesi 629
Kalbin, iki düşünceye bir anda müsait olmadığı 529
Kalbin, Kâ'be oluşu 577
Kalbin yetimliği 358
Kalbin, şaşkınlıktan kurtulmasının yolu 166
Kalbin şirki 74

Kalbinde Allah-u Tealâ'dan başkası bulunan kulun mahrumiyeti 653
Kalemin, kaderleri yazarak kuruduğu 13
Kalenderiyye fırkasının sapıklığı 530
Kalîb çukuru 158
Kalp amelleriyle uzuv amellerinin farkı 565
Kalp katılığı azabı 648
Kalp latîfesinin rızkı 135
Kalp mertebesinde işlenen ameller 565
Kalp ölümüne sebebiyet veren bir günah 332
Kalp rahatlatan bir yiyecek 173
Kalpler arası ülfet duası 292
Kalplerdeki hasletlere göre derecelerin değişeceği 13
Kalplerin ihtilafının illeti 408
Kalplerin mühürleneceği gün 453
Kalplerin mühürlenmesiyle ilgili ilâhî emir 506
Kalplerin namazı 576
Kalplerin, zikirden katılaşmaması 551
Kalplerinde eğri inanç taşıyanlar 373
Kalpte bulunan, Allah'ın vaizi 380
Kalpteki manevî tadın eksilmesi 207
Kalpten, Allah-u Tealâ'ya giden yol 386
"Kalû belâ mîsakını" inkâr edenler 371
Kalın kumaş giyinmek 106
Kamet getirmeyi inkâr edenler 370
Kan içmenin yasaklığı 182
Kanaatkârlığın hayırlılığı 660
Kanları pis olmayan hayvanlar 183
Kanı helâl eden nedenler 303
Kanın, hangi türlerinin haram oluşu 183
Kaplan etinin haramlığı 191
Kaplumbağanın yenmesinin hükmü 192
Karasineğin yenmesinin hükmü 192
Kargaşa zamanında yapılan ibadetin fazileti 494
Karpuzun yaş hurmayla yenmesi 172
Kartal etinin hükmü 191
Karı koca arasını bulmada yalan söylemek 342
Katil olmamak 495
Katl-i nefsin nehyedilişi 308
Katı kalpli olmamak 421
Kavmiyetçilik taassubu 517
Kaz etinin yenmesi 193
Kaza ve kadere inananların, İblîs'in mirasından korunduğu 243
Kaza ve kadere teslimiyet 592
Kaza ve kaderin dört mertebesi 244
Kaza ve kaderin tarifi 250

Keçi etinin yenmesi 193
Keçinin bahsedilmesindeki işârî manalar 159
Kederi gideren bir yiyecek 173
Kedi etinin haramlığı 191
Keffareti olmayan yemin 343
Kelâmda adâlet 355
Kelboğullarının, Mehdî'ye karşı çıkacakları 474
Keler etinin haramlığı 191
Kelime-i tayyibenin manaları 275
Kelime-i tevhidin önemi 367
Kelime-i tevhidin sadaka olduğu 542
Kelime-i tevhidin, hasenatın en güzeli olduğu 547
Kemalâtı kendinden bilme hainliği 654
Kendini beğenme tehlikesi 515
Kendini beğenmemek 628
Kenenin yenmesinin hükmü 192
Kerametlerin zamanlara göre farklılığı 655
Kerkes etinin hükmü 191
Kertenkele etinin hükmü 192
Kesilmek için yere serilen hayvanların bahsedilmesindeki işârî manalar ... 160
Kesimden evvel pislik yiyen hayvanları bekletme müddeti 194
Keşfin açılmasının sebebi 424
Keşif erbabı âriflerin azlığı 24
Kibirlenenlerin sorgusu 658
Kibrin, özellikle karıştırılmaması gereken durumlar 124
Kilâbiyye fırkasının sonradan türediği 519
Kirpinin yenmesinin hükmü 192, 193
Kisrâ'nın mülkünün yıkılacağı müjdesi 269
Kitapların indirilişindeki gaye ve iyilik 431, 564
Kitapların ittifak ettiği bazı hükümler 266
Kitapların, Ramazan-ı şerifte indirilmesi 395
Kol kesme cezasının hikmeti 416
Köle âzâdı adayıp ölen 620
Komünist Çin'in, Müslümanlara zulmü 60
Komşu karısıyla zinanın kötü sonuçları 309
Komşunun hanımıyla zina günahı 285
Konuşma hususunda adâlet emri 347
Köpek etinin haramlığı 191
Köpek şekline giren cinler 7
Korku namazı 418
Korkulardan kurtaracak vasıflar 39
Körlüğün manevî manası 409
Korunmanın hükmü ve meşru sebepleri 286, 291
Köstebeğin yenmesinin hükmü 192
"Kötü azap" tabiri 437
Kötü muhasebeyi mucip bir günah 292

Kötüler arasında helâk olan müminlerin sevaptan mahrum edilmeyeceği.....9
Kötülük yapmanın zemmi 93
Kötülüklerin açığı ve gizlisi 311
Kötülüklerle imtihan 642
Kötülükten nehyetmenin sadaka olduğu 542
Kötülüğe önder olanların sorumluluğu 616
Kötülüğün misliyle yazıldığı 544
Kötülüğün peşine iyilik yapmak 559
Koyun etinin yenmesi 193
Koyun postuna bürünen riyakârlar 632
Koyunu, kimlerin beslemesi gerektiği 146
Koyunun "Nüsük" olduğu 583
Koyunun bahsedilmesindeki işârî manalar 159
Koyunun, bereketine delâlet eden açıklamalar 144
Kuba Mescidine yürüyerek ziyaret adayıp yapamadan ölen 619
Küçümsemenin iyi bir şey olmadığı 93
Küfrün ortalığı istilası 493
Kul haklarına dahil olan günahlar 277
Kul haklarının, insanın asıl amellerinden değil,
katlamalarından ödeneceği 552
Kulakların manen sağır oluşu 648
Kulaklarına demir halka takanlar 531
Kulların, Allah-u Tealâ'ya ihtiyacı 17
Kulların, Allah-u Tealâ'yı âciz bırakamayacağı 27, 32-33
Kulların ihtiyârî fiillerinin kaza ve kaderle alâkası 250
Kulların, Allah-u Tealâ üzerindeki hakları 278
Kulların, Allah-u Tealâ'nın iradesine engel olamayacakları 30
Kur'an okunması için yapılan para vasiyetinin sahih olmadığı 624
Kur'an öğrenip, öğretmenin farz olduğu 423
Kur'an ve Sünnet'e dayanmayan hükümlerin kötü akıbeti 332
Kur'an'a hakaret eden büyücüler 304
Kur'an'a inanmanın, iman için yeterli olmadığı 382
Kur'an'a tâbi olmak 362
Kur'an'dan her ayetle birlikte okunması temenni edilen bir ayet 587
Kur'an'la Tevrât'ın birlikte methedilişi 397
Kur'an'ı sapıklıklarına alet edenler 514
Kur'an'ın gizli manalarının te'vîli hususunda kimlere uyulacağı 522
Kur'an'ın, dini, nefsi, malı, nesebi, ırzı ve aklı muhafaza
konularına verdiği önem 415
Kur'an-ı Kerim öğretmek için hoca kiralamak 624
Kur'an-ı Kerim'de haram olduğu belirtilmeyen bazı
meselelerin Sünnet'le tesbiti 190
Kur'an-ı Kerim'de hükmü belirtilmeyen şeyler 182
Kur'an-ı Kerim'de olmayan şartların geçersizliği 352
Kur'an-ı Kerim'de Sünnet'e yer bırakılması 404
Kur'an-ı Kerim'den yorulmamak 551

Kur'an-ı Kerim'e ilave yapanların lânetlenişi 524
Kur'an-ı Kerim'e ittiba' emri 412
Kur'an-ı Kerim'e "Kitap" denilmesinin sebepleri 404
Kur'an-ı Kerim'e uyma emri 426
Kur'an-ı Kerim'e uymayan hafızların durumu 413
Kur'an-ı Kerim'i çok okuyanların güzel ölümü 426
Kur'an-ı Kerim'i diğer haberlere tercih edenin kurtuluşu 551
Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyup, hükümlerini zayi edenler 168
Kur'an-ı Kerim'i kendi düşüncelerine uyduranlar 373
Kur'an-ı Kerim'i tahrife çalışan İlâhiyat mensubu sapıklar 422
Kur'an-ı Kerim'in "Nur" oluşunun manaları 408
Kur'an-ı Kerim'in Arapça olmasının, Araplara getirisi ve götürüsü 430
Kur'an-ı Kerim'in batınî yönünün mevcudiyeti 424
Kur'an-ı Kerim'in esasını teşkil eden ayet-i kerimeler 266
Kur'an-ı Kerim'in gaybtan haber verdiği konulardan biri 216
Kur'an-ı Kerim'in inzâl ve tenzîli 410
Kur'an-ı Kerim'in izah üslûbunun, diğer kitaplara üstünlüğü 273
Kur'an-ı Kerim'in, kabirlerin üzerine okunmasının meşruiyeti 620
Kur'an-ı Kerim'in **yedi** harf üzere indirilişi 410
Kur'an-ı Kerim'in **yedi** kıraatını inkâr edenin kâfir olduğu 410
Kur'an-ı Kerim'in, "Mübarek" olma vasfı 405, 426
Kur'an-ı Kerim'in, çalışmaya ve güçlü olmaya verdiği önem 407
Kur'an-ı Kerim'in, cehenneme sevkettiği adam 413
Kur'an-ı Kerim'in, geçmiş kitapları açıklaması 406
Kur'an-ı Kerim'in, kabirde ve ahiretteki şefaatlerine misaller 411
Kur'an-ı Kerim'in, kimlere şefaat, kimleri şikayet edeceği 412
Kur'an-ı Kerim'in, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e bereketi 424
Kur'an-ı Kerim'le ilgili bir misal 380
Kur'an-ı Kerim'le ilgili vasıflar 434
Kur'an'dan, gerçek manada istifade edemeyenler 425
Kurban bayramı günü yapılacaklar 581
Kurban borcu varken, hatim için vasiyet edenlerin yanlışlığı 624
Kurban keserken okunacak dua 583
Kurban kesilirken yanında bulunmak 583
Kurban kesmenin vacip oluşu 584
Kurbanı gece kesmemek 121
Kurbanı, Allah'tan gayrisi için kesmemek 309
Kurbanın, Allah-u Tealâ'ya tahsisi 581
Kurbağanın yenmesinin hükmü 192
Kureyş kabilesinin lügatı üzere Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 410
Kureyş liderleri 158
Kureyş'in, putlar adına kurban kesmeleri 82
Kurrâ'dan **yedi** büyük zatın isimleri 410
Kurrâ'nın fitnesi 514
Kurrâ'nın kötüleri 168
Kurt etinin haramlığı 191

Kurt kalpli olup yumuşak görünenler 632
Kürtaj cinayeti 67
Kusayy gibi, cahiliyet devrinde güzel kanunlar ortaya koyanlar 156
"Kutuplar"a bütün cihanın teveccühü 577
"Kutuplar"ın tarif ve fazileti 661
Kuvvet hazırlamanın, Kur'an'la teşviki 407
Kuyruklu yıldız 492
Kuyu açmanın en üstün sadaka oluşu 619
Kuzey cihetini koruyan zatlar 661
Kuzgun etinin hükmü 191
Kuşların etleri 191
Kuşların, birbirine acımasının, İlâhî rahmet eseri olduğu 20
Kuşluk namazının bütün sadakalar yerine geçtiği 542
Kuşluğu **oniki** rekât kılanın müjdesi 553
Kuşun, kaynayan kazana düşmesi 180
Kılıçların taşa vurulacağı zaman 495
Kıraat farklılığının bereketi 409
Kıraat-ı seb'a'yı inkâr edenlerin kâfir olduğu 410
Kırk yaşın erkekler için önemi 326
"Kırklar"ın fazilet ve tarifi 661
Kırlangıç etinin yenmesi 193
Kısas hükmü 303
Kısasın hikmetleri 415
Kıskanç kişinin Allah-u Tealâ'dan uzaklığı 309
Kıskançlıkta haddi aşmamak 284
Kısırlık sebebi olan bir günah 343
Kıtlık ve açlığa sebebiyet verecek günahlar 332
Kıyamda Kur'an okuyanlar 426
Kıyamet alâmetlerinden biri 176
Kıyamet alâmetlerinin hepsinin hak olduğu 490
Kıyamet alâmetlerinin ne zaman başlayacağı ve ne kadar süreceği 468
Kıyamet günü, Kur'an-ı Kerim'in insan şeklinde görünmesi 413
Kıyamet gününde herkesin, hidayet üzere olduğuna inandıklarıyla haşrolacağı 365
Kıyamet kopmadan mutlaka gerçekleşecek bir alâmet 447
Kıyamet öncesi, insanların hayvanlardan beter durumu 463
Kıyamet öncesindeki uzun gece 449
Kıyametin ansızın kopması 456
Kıyametin büyük alâmetleri 452
Kıyametin kopmasının çabukluğu 648
Kıyametin önünde zuhur edecek fitneler 495
Kıyametin, evlâd-ı zina üzerine kopacağı 463
Kıyasın ispatı 148
Kız çocuklarını hor görmemek 73
Kız çocukları yüzünden, müşriklerin korktukları tehlikeler 97
Kız çocuklarına iyi bakmak 312

Kız çocuklarının öldürülmesine neden olan bazı yanlış düşünceler 59
Kızkardeş ve kızlarla zina edileceği gün 463
Kızkardeşlere iyi bakmak 312
Kızkardeşleri tek bir kişinin nikâhı altında toplamanın haramiyeti 291
Kızlarla, babalarının evlenmesinin haramiyeti 291
Kızlarını diri diri gömenler 95
Kızını öldüren bir zatın, acıklı kıssası 61

(L)

Lâkap takmanın yasaklanmasının hikmeti 417
Latîfelerin ihsanı 562
Latîfelerin rızıkları 135
Lâşe tavuğun yumurtası 180
Lâşeden yemediği için öldürülen kişinin durumu 186
Lâşenin nelerinden istifade edilebileceği 177, 178, 181
Ledün ilmine kavuşma sebebi 208
Ledünnî ilimlerin zayi edilmemesi 74
Levh-i Mahfûz'da Kur'an-ı Kerim'in yazılı olduğu 404
Lezzetin kaçmasının sebebi 207
Lezzetlerle ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
Lezzetli yemeklerle, ahiret lezzetlerinin birleşmeyeceği 105
Lika-i İlâhî 399
Lisanla işlenen cinayetler 346
Livata yapanın cezası 306
"Lizâtihi mümkün" ve "Lizâtihi vâcib" tabirleri 604
Lüdd kapısında Deccal'ın öldürülmesi 461

(M)

Mâ'iz *(Radıyallahu Anh)*ın recmedilişi 299
Mafsalların âfiyetinden dolayı sadaka gerektiği 542
Mağfiret-i İlâhiyye'nin büyüklüğü 278, 644
Mağfiretle merhametin yanyana getirilmesi 213
Mahremlerle evliliğin haramiyeti 291
Mahşerde herkesin, hidayet üzere olduğuna inandıklarıyla haşrolacağı 365
Mahşerin, Şam arazisinde kurulacağı 452
"Makam-ı Mahmûd"un sahibi 572
Mal taksiminde kız-erkek ayrımı yapmamak 90
Mâlâya'nî konuşmanın cezası 355
Maldaki hak 115
Maldan sebep iftihar edenlerin sorgu-suali 658
Mâlik ibni Dînar *(Radıyallahu Anh)*ın hac yolunda karşılaştığı gençle kıssası 599
Malların, Allah yolunda harcanması 86
Malı muhafaza 416
Manda etinin yenmesi 193
Manevî âlemdeki bağlar bostanlar 125
Manevi azaplar 648

Manevî emanetlerin eda şekli 654
Manevî hal galebe çalanların mazur oluşu 198
Manevî hallerde israfa gitmemek 128
Manevî hallerin birbirine benzeyip benzememesi 126
Masiyetleri, insanlara duyurmamak 295
Masiyetlerin kula zarar verdiği yönler 207
Masiyetlerin, şeytanın adımlarından olduğu 134
Masmavi gözlü kızları uğursuz sayanlar 62
Masum olan insanlara şeytanın dokunamayacağı 8
Mâverâünnehir'den, Mehdî'ye yardım etmek üzere çıkan ordular 475
Mayanın hükmü 180
Maymun etinin haramlığı 191
Maymuna döndürülme azabından, Kur'an bereketiyle kurtuluş 411
Maymuna dönüşenler olacağı gün 454
Mecûsîler 273
Mecusîlerin ateşinin sönmesi 493
Mecûsîlerin, Ehl-i Kitap sayılmayacağı 429
Mecûsîlerin kestikleri 181
Mecûsîlerin İbrahim *(Aleyhisselâm)*a tazimleri 574
Mecûsîlikten sakınmak 379
Medine'de îrâd edilen ilk hutbe 551
Medine-i Münevverenin haram kılınışının manası 301
Medineli **yedi** fakîh 519
Mehabbet-i Zatiyye'nin tarifi 505
Mehdeviyye fırkasının sapıklığı 490
Mehdî *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın hılye-i şerifesi, doğum yeri,
salatanat müddeti ve çıkış yaşı 473
Mehdî *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın mutlaka çıkacağı ve Fâtıma evlâdından olacağı 472
Mehdî *(Aleyhi'r-Rıdvân)*ın, cennet ehlinin efendilerinden oluşu 477
Mehdî beklentîsiyle emir ve nehiyleri ihmal edenler 371
"Mehdî hadisleri"nin mütevâtir olduğunu söyleyen âlimler 486-497
Mehdî hakkında hadis rivayet eden sahabeler 478
Mehdî hakkındaki hadisleri delil sayan âlimler 479
Mehdî hakkındaki rivayetleri en ziyade cem eden kitap 483
Mehdî zamanındaki bolluk 476
Mehdî'nin doğruluğuna delâlet edecek alâmetler 490
Mehdî'nin irhâsâtı 493
Mehdî'nin sarıklı olacağı 477
Mehdî'nin, İsa *(Aleyhisselâm)*ın veziri oluşu 481
Mehdî'yi inkâr edenlerin durumu 497
Mehdî'yi inkâr edenlerin sapıklığı 482
Mehdî'yi ispat hakkında yazılan eserler ve müellifleri 479-486
Mehdî'yi reddeder görünen hadis-i şerifin tevilleri 480
Mehdîlik hevesine kapılanlar 482
Mehirle ilgili akdin îfâsı 352
"Mekârim-i ahlâk" konusu 414

Mekke ehlinden, Mehdî'ye bîat edecekler 474
Mekke ehline isabet eden aşırı açlık ve korku 11
Mekke fethi 39
Mekke fethi günü 158
Mekke fethinde kadınlardan alınan bî'at 98
Mekke'de günahların kat kat yazıldığı 558
Meleklerden, geceyle görevli olan 465
Melekleri, Allah-u Tealâ'nın kızları bilen müşrikler 60
"Meleklerin gelmesi"nden kastedilen mana 443
Meleklerin istiğfarını temin eden bir sûre 653
Meleklerin, kulların amellerini yazmayı bırakacağı gün 469
Meleklerin, Mehdî'ye yardıma gelişi 473
Meleklerin, müminlere telkini 381
Melekten peygamber gönderilmemesi 249
"Melekût âlemi"nin inceliklerini taşıyan insanlar 657
Meleğin, Mehdî'yi ilan edişi 490
Memleket arazisi 118
Memleketlerin helâkinin bir sebebi 146
Memlûke araziler 118
"Menâsik" tabiri 587
Menfaat çatışmalarının dinle alâkalı olmadığı 517
Merâğî'nin sapık görüşlerine reddiyeler 617
Merhamet duygusunu ancak Allah-u Tealâ'nın yarattığı 20
Merhametli olmak 551
Merkebiyle iftihar edenlerin sorgusu 658
Mersin ağacından misvak yapmamak 173
Meryemoğlu İsa *(Aleyhisselâm)*ın inişi 461
Mescid-i Aksâ ve Kâ'be-i Muazzama'ya hürmet etmek 370
Mescitten ayrılmamak 522
Mesh azabından, Kur'an bereketiyle kurtuluş 411
Meshi inkâr edenler 370
Mestler üzerine mesh etmek 370
Methetmekte aşırı gitmemek 343
Metres tutmamak 291
Mevlânâ'nın, tenperest kulların affı için niyazı 25
"Meyte" hakkında bazı hükümler 179
Meyvelerde öşür 116
Meyveyi gece toplamamak 121
Mezarlıklarda ihlas-ı şerif okumanın sevabı 621
Mezarlıkta okunacak dua 623
Mezhep ayrılıklarının hangi şartlarl,a tefrikaya girmeyeceği 517
Mezhepler hususundaki ihtilafları Allah-u Tealâ'nın çözeceği 627
Mezheplerden herhangi birine tutunanın kurtulacağı 533
Meşayıhın namaz, oruç, hac, cihat ve zekâtla ilgili anlayışları 577
Meşhur olmanın sakıncaları 105
Mi'râc'ın bedenle olduğunu inkâr edenler 371

Mide doluluğunun, hikmetle bağdaşmayacağı 107
Mide şehvetine uyma tehlikesi 515
Mideyi üçe bölmek 176
Mîkâîl *(Aleyhisselâm)*ın, Mekke haremini Deccal'dan koruması 460
"Millet" kelimesinin tahlili 571
Millet-i İbrahim 572
Millet-i İbrahim'in en güzel din oluşu 578
Millet-i İbrahim'in tasavvufî manaları 576
Milleti İbrahim'den, Mekke ehlini döndürenler 69
Mirası erkeklere tahsis etmemek 74
Mîsak günü alınan söz 350
Miskinlerle ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
Misvak olarak kullanılmaması gereken ağaçlar 173
Modaya uymak 517
Mu'âz *(Radıyallahu Anh)*ın ictihadı 405
Mu'tezile'nin başlıca sapık fikirleri ve yirmi fırka oluşu 519
Mubahlara aşırı rağbetli olmamak 169
"Mübarek" vasfının manaları 410
Mübtedîlerin ihsanı 562
Mücahitlerin fazileti 14
Mücessime fırkası 373
Mucizelerin zamanlara göre farklılığı 655
Mücrim kavimden azabın reddedilemeyeceği 215
Müctehidin, kıyasla hüküm ispatı 153
Müctehidin, zann-ı ğâliple fetva vermesi 157
Müctehitlerin birbirlerine karşı anlayışlı davranışları 375
Müctehitlerin ihtilafının nefsânî olmayışı 633
Mudar (Kureyş) kabilesinin, kızlarını öldürmesi 59
"Mudârabe" tabiri 328
Müekked sünnetlerin üstünlüğü 554
Muhabbet yolu 425
Muhabbet-i Zâtiyye 599
Muhacirlerin ecirlerinin fazlalığı 536
Muhacirlerle zürriyetlerinin, Mekke müşrikleri yerine geçirilişi 22
Muhasebecilik ücreti 336
Muhkem ayetler 266
"Muhsan" vasfının izahı 299
Muhtaç olma korkusuyla kızlarını öldürenler 61
Muhyiddîn-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)*nun, Mehdî hakkındaki beyanları 480
Muhyiddîn-i Arabî *(Kuddise Sırruhu)*ya ait tasvip görmeyen bir görüş 238
Mukallidin, mezhep imamına uyması 157
Mukallidlerle gerçekçilerin birbirlerinden ayrılacağı gün 632
Mümin olan cin ve insanlar 8
Mümin olarak sabahlayanın kâfir olarak akşamlayacağı zaman 495
Mümine yakışan huy 364
Müminin, İlâhî azabı bilmesi durumunda cennetten ümidi keseceği 647

Müminle kâfirin, yeme hususundaki farklılığı 177
Müminlerin, Dâbbetü'l-arz tarafından işaretlenmesi 469
Müminlerin, tasavvufî manada iki kısım oldukları 505
Mümkin varlıklar 17
Münafık alâmetleri 349
Münafıklarla cihat 421
Münafıklarla, sapık fırkaların ilginç benzeşmesi 372
Münafıkların, ashabı, iktisaden kuşatmaları 288
Münafıkların, Medîne'den Deccal'a çıkışı 460
Münker-nekîr suâlini inkâr edenler 372
Murakabe üzere amel edenin, diğerlerinden farkı 540
Mürcie'nin başlıca sapık fikirleri ve beş fırka oluşu 519
Mürcie'nin batıl inançlarının başlıca maddeleri 372
Müridin üç vazifesi 13
Müridin, acziyet vasıflarıyla Allah-u Tealâ'ya nidâsı 160
Müridlerin ihsanı 562
Mürtedin cezası 303
Mürtedin katlinin hikmeti 415
Musa *(Aleyhisselâm)* ile Allah-u Tealâ'nın konuştuğunu inkâr edenler 372
Musa *(Aleyhisselâm)*a ait ihsan vasıfları 400
Musa *(Aleyhisselâm)*ın çobanlık yapması 145
Musa*(Aleyhisselâm)*ın kavmi içerisinde iyiler bulunduğu 395
Musa *(Aleyhisselâm)*ın Müslümanlardan oluşu 596
Müshil için kullanılması tavsiye edilen bir bitki 173
Musibetlerin, günahlar sebebiyle oluşu 650
Müslüman geçinen, basîreti kör yarasalar 421
Müslüman olmanın getirdiği emniyet 301
Müslüman olmanın tasavvufî manası 590
Müslümanlara hakaret içeren bir tavır 299
Müslümanlara merhametli davranmak 420
Müslümanlara yapılan kolaylık 183
Müslümanların birbirini sevmesi 551
Müslümanların çocuklarını kâfir yapmaya uğraşanlar 414
Müslümanların Deccal zamanındaki zayıf durumu 461
Müslümanların, geri kalmalarının nedenleri 419
Müslümanların, Hristiyan ve Yahudiler'e nispetle amel süresi 539
Müslümanların, Mesîh beklentisi 482
Müslümanın ruhuna yapılan hayırların ulaşacağı 620
Müsrifleri, Allah-u Tealâ'nın sevmediği 125
Müsteşarda aranan vasıflar 342
Mutezile fırkasına "Kulun kendi hidayetini yarattığı" görüşüyle ilgili reddiye 570
Mutezile'nin "Şer, kaderle değildir" görüşüne reddiye 242
Mutezile'nin başlıca sapık inançları 368
Mutezile'ye, "Kul, işini kendi yaratır" inançlarıyla ilgili reddiye 71
Mutezilenin, dirilerin ölülere duasının faydasını inkârları 626

Mutezileye, "Kâfirliğin, Allah-u Tealâ'nın dilemesiyle olmadığı" görüşleriyle ilgili reddiye 227
Müteşâbih ayetlerin, Ehl-i Sünnet'e göre izahı 444
Müvahhidlerin ihsanı 562
Muzdar kalanın durumu 185
Müşebbihe'nin başlıca sapık fikirleri 519
Müşrik çocuklarının ahiretteki durumu 96
Müşrik olarak ölenin cennete giremeyeceği 275
Müşriklere cennetin haram oluşu 238
Müşriklere dokunmama hükmünün, ne manada nesholunduğu 72
Müşriklere tehdit ihtiva eden emirler 509
Müşriklere tehdit, müminlere tesellî 12
Müşriklere yapılacak cezanın bazı sebepleri 91
Müşriklerin Allah-u Tealâ'ya iftirası 84
Müşriklerin beklemesi emredilen şeyin ne olduğu 503
Müşriklerin beklentileri 443
Müşriklerin dirilmeyi inkâr edişleri 27-28
Müşriklerin **dört** sınıfı 604
Müşriklerin fal oklarıyla, putlara danışmaları 65
Müşriklerin hanîf olmadıkları 574
Müşriklerin iftiralarından kastedilen manalar 72
Müşriklerin kendi aralarında ayrıldıkları yönler 157
Müşriklerin ortaklarından kimlerin kastedildiği 68
Müşriklerin telbiyeleri 84
Müşriklerin verdikleri hükümlerin bozukluğu 51
Müşriklerin, Allah'ın adını anmayarak hayvan kesmeleri 82
Müşriklerin, Allah-u Tealâ'nın dilemesini, kendilerine özür göstermelerine reddiyeler 222-227
Müşriklerin, Allah-u Tealâ'ya ispat ettikleri ortaklara tanıdıkları haklar 47-48, 55-56
Müşriklerin, bazı şeyleri haram etmelerine reddiye 154
Müşriklerin, çeşitli fırkalarının beyanı 273
Müşriklerin, ekin ve davarlardan Allah-u Tealâ'ya nasip ayırmaları 46
Müşriklerin, hayvanlardan istifade hususunda kadın-erkek ayrımı gözetmeleri 89
Müşriklerin, hayvanları ve ekinleri, dilediklerine yasak etmeleri 77
Müşriklerin, kendilerine kitap inmesini isteyişi 428
Müşriklerin, kızlarını hangi yaşta gömdükleri 62
Müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından susturulması 142
Müşriklerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i kendi dinlerine davet edişi 603
Müşriklerin, Yahudi ve Hristiyanları ayıplaması 427
Müşriklerin yalan söylemeyeceğine emin olunamayacağı 259
Müşriklerin, zanna uyup yalan söylemeleri 229
Müşrikliğin sebep olduğu iktisâdî çöküntü 100
Müşteriye hediye vermek 335

(N)

Nafilelerin bazısının, müekked sünnetlerden daha fazla sevabı olmasının hikmeti 553
Nafilelerin sahasının, farzlara göre genişliğine bir misal 588
Nakşî velilerinin, sahabe-i kirama benzeyişi 487
Namaz vakitlerinin bildirilmesiyle ilgili hidayet 575
Namaz ve oruç fidyelerinin, ölünün malının üçte birinden verileceği 624
Namaz ve zekâtı inkâr edenler 372
Namaza başlama duası 588
Namazdaki kıraatın sevabı 426
Namazla kurbanın birlikte anılması 584
Namazla zekâtı, inanç bakımından ayırmamak 370
Namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaş 516
Namazların peşinde yapılan tesbihler 546
Namazların, Allah-u Tealâ'ya tahsisi 581
Namazsız bir dinde hayır olmadığı 353
Namazı ihmal edenlerin sorgu-suali 658
Namazı terkedenlerle ilgili hükümler 305
Namazı terkedenlerin kâfir olmadığı 305
Namazın önemi 586
Namazın tasavvufî manası 576
Namazın, vaktinde kılınması 280
Namazın, seyr-i sülûke delâleti 590
Namuslu kadına iftira etmemek 267
Nar ağacından misvak yapmamak 173
Narla ilgili malumat 114
Narın, tasavvufta temsil ettiği manalar 127
Nas bulunan yerde ihtilaf ve ictihada pay olmadığı 376
Nasihat kâr etmeyen kişilere ne denmesi gerektiği 44
Nasları tevil edenler 373
Nasrânî isminin ne vakit türediği 429
Nass olan yerde kıyasın batıl olacağı 149
Nasûh tevbesinin tarifi 467
Nâsûh tevbeyle, günahların mesuliyetinin kalkacağı 298
Neccâriyye'nin başlıca sapık fikirleri ve üç fırka oluşu 519
Nefes almayarak içmekten sakınmak 176
Nefis makamında kalanlar 232
Nefis mertebesinde işlenilenler 565
Nefis toprağıyla, kalp arazisine ekilen tohumun farklı semereleri 564
Nefsânî arzulara tâbi olanlara uyulmaması 260
Nefsâni sıfatlarla perdelenenler 313
Nefse ait ihsan 562
Nefse pay vermemek 386
Nefsi muhafaza 415
Nefsi terbiye usulleri 355
Nefsin hazzı uğrunda bir şey harcamamak 126

Nefsin hevâsına tâbi olmamak 347
Nefsin, kendi suçuyla cezalanmasının tasavvufî manaları 629
Nefsin, kötülükle emretmesi 631
Nefsin, daima Allah-u Tealâ'dan gayrine çağırması 73
Nefsin, haramlardan çekinme mertebesi 166
Nehy-i ani'l-münker konusunda, sorumluluğun müşterekliği 615
Nesebi muhafaza 416
Nesh konusunun geçerli olup olmadığı konular 516
"Nesh" ile "Tahsis" arasındaki fark 190
Nesle mani olmanın hükmü 286, 291
Nihayet erbabının ihsanı 562
Nikâhtan çocuk doğmayacağı gün 463
Nimetlerin, insan için yaratıldığı 169
Niyetin, Allah rızası için doğru olması 628
Niyetin önemi 474
Niyetlerin, diriltilme anındaki önemi 10
Niyetlerin, iyilik ve kötülük yapmayla ilgili farkı 544
Nücebâ'nın tarifi ve üstünlüğü 661
Nüfus çokluğunun, ümmete güç verişi 60
Nüfus planlaması ve zararları 60, 287
Nuh *(Aleyhisselâm)*ın, Müslümanlardan oluşu 595
Nuh *(Aleyhisselâm)*ın sahip olduğu bir öncelik 274
Nükabâ'nın tarifi ve üstünlüğü 661
"Nur" isminin, Kur'an-ı Kerim'e verilişi 408
Nuru gideren bir günah 292
"Nüsük" tabiri 582

(O)

Ok atmak 106
Olayların, her zaman insanların lehine olmayacağı 226
On ayet gelmedikçe kıyametin kopmayacağı 452
On emir 265
On emr'e tâbi olmak 362
"**On** kat sevap" tabiriyle ilgili bazı açıklamalar 541
Oniki imamın ilâh olduğuna inananlar 371
Ordu gücünün önemi 419
Orta yolu tercih 284
Oruç borcu varken ölenin yerine, velisinin tutacağı 618
Oruç fidyesini vasiyet etmenin geçerliliği 624
Orucun edasının vaktinin bildirilmesiyle ilgili hidayet 575
Orucun en üstün şekli 544
Orucun tasavvufî manası 577
Orucun, Allah-u Tealâ'ya ait olduğu 547
Osman *(Radıyallahu Anh)*ın, katillerine söylediği son sözleri 304
Osman ve Ali *(Radıyallahu Anhuma)*ya ta'zim etmek 370
Osmanlıların gücü 374
Oturanın, ayakta olandan hayırlı olduğu zaman 495

(Ö)

Ödemeyi güzel yapmak 336
Ölçme ücreti almak 336
Ölçü-tartıda yapılan eksikliklerin, zulüm olduğu 41
Ölçüyü ve tartıyı îfâ etmek 328, 359
Öldürme fiilinin, cinayet veya hikmet sayıldığı farklı yerler 99
Öldürme günahından Kabil'in nasibi 609
Öldürmenin yaygınlaşmasına sebep olan bir günah 332
Öldürmeyi meşru kılan haklar 302
Öldürücü aletlerle birbirine karşı duran her iki tarafın cezası 560
Öldürülmenin haram kılınışının iki yolu 301
Ölen insanın kesilmeyen amelleri 617
Ölen kişinin, ibadet borçları hakkında önceden vasiyeti gerektiği 624
Ölen kişinin, namaz, oruç ve hac borcunun ne olacağı 618
Ölenlerin, kalanların günahlarına üzülmesi 613
Ölü ardından hafız kiralamak 624
Ölülere Yâsîn okumak 621
Ölülerin diriltilme hadisesine Kur'an-ı Kerim'de çokça yer verilmesi 31
Ölülerin ruhlarına hediye edilen sevaplar 617
Ölülerin şefaatını kazandıracak bir amel 621
Ölülerin, ceset değiştirerek ebedîleştiğine inananlar 371
Ölüm anı, tevbenin kabul olunmayacağı 451
Ölüm anında imansız gitmeye sebebiyet verecek günahlar 357
Ölüm anında yapılabilecek ameller 585
Ölüm artışına sebebiyet veren bir günah 332
Ölüm geldiğinde, iman ve tevbenin fayda vermeyeceği 508
Ölüm meleğini inkâr edenler 372
Ölüm ve sonrasını göz önünde bulundurmak 29
Ölümün, kötü insanla azap arasında tek engel oluşu 652
Ölümün, kullar tarafından Allah-u Tealâ'ya tahsisinin manaları 587
Ölümün, yaşantıya göre olacağı 426
Ölünün kabre çabuk götürülmesi 622
Ölünün, boğulan kimse gibi tasvir edilen durumu 622
Ölünün, dirinin ağlamasından azap görüp görmeyeceği 607
Ölüye ağıt yakarken onu methetmemek 610
Ömer *(Radıyallahu Anh)*a sövenler 526
Ömer *(Radıyallahu Anh)*ın işlediği bir hatanın, ümmete nasıl rahmet olduğu 207
Ömer *(Radıyallahu Anh)*ın, kendisine ağlayan Suheyb *(Radıyallahu Anh)*ı ihtarı 608
Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallahu Anh)*ın kaderle ilgili mektubu 366
Ömer ve Ebû Bekir *(Radıyallahu Anhuma)*nın efdaliyyetine inanmak 369
Ömür uzatan bir iyilik 281, 386
Ördek etinin yenmesi 193
Örtülü ifadelerin, yalandan kurtarıcı oluşu 348
Örtünmenin en güzel şekli 337
Öşrî araziler 117
Öşürle ilgili hükümler 116

(P)

Padişahlara "Allah'ın halifeleri" denmesi 637
Pantolonun, dinde yeri olmadığı 337
Parmakla gösterilme âfeti 531
Pars etinin haramlığı 191
Pazarlık yapmanın sünnetten oluşu 336
Perhizin önemi 106
Peygamber daveti ulaşmayan kimselerin ahiretteki durumları 238
Peygamberler gönderme iyiliği 564
Peygamberlere karşı çıkanların söz birliği 223
Peygamberlerin çobanlıkla meşgul oldukları 145
Peygamberlerin gönderiliş gayesi 274, 431
Peygamberlerin gönderilmelerinin faydaları 237
Peygamberlerin halifeliği 248
Peygamberlerin kardeşliği 511
Peygamberlerin mâlâya'ni konulardaki düşünceleri 311
Peygamberlerin "Millet-i İbrahim"e tabi oluşu 578
Peygamberlerin tümünün dini bir olup Müslümanlardan oldukları 595
Peygamberlerin, ümmetlerine uyarıları 639
Peynir mayaları 181
Pire ve bitin yenmesinin hükmü 192
Pirenin kanı 183
Pis şeylerin haram oluşu 184
Pislik yiyen hayvanların etleri 194
Put bakıcıları 68
Puta tapanların, Allah-u Tealâ'nın yaratıcılığını ikrarı 604
Putlar adına kesilen hayvanlar 78
Putlara ayrılan payın, müşrikler tarafından
Allah-u Tealâ'ya harcanmadığı 49
Putlara çocuk kurban edenler 63
Putlara yapılan gülünç muamele 102
Putların bir şeye kadir olmadığı 70
Putların hizmetçileri ve misafirleri 80
Putların içinden şeytanların konuşmaları 47
Putların yüzüstü düşmesi 493
Putperestler 273
Putperestlikten sakınmak 379

(R)

"Rab" ifadesindeki hikmetler 12
"Rab" lafzındaki işaretler 188
Rabb'in, Allah-u Tealâ'dan başka olamayacağı 604
Rabî'a kabilesinin, kızlarını öldürmesi 59
Râfizîler'in, Kur'an-ı Kerim'e yaptıkları ilaveler 524
Râfizîlerin temel inançları 370
Râfizîliğin zuhur sebebi 532
Rahmet sıfatının ancak Allah-u Tealâ'ya mahsus olduğu 19

"Rahmet" tabirinin Kur'an-ı Kerim hakkında kullanılması 435
Rahmet-i İlâhi'yeye mazhar olanlara azap edilmeyeceği 559
Rahmet-i İlâhiyye'nin, gazab-ı İlâhî'yi geçmesi 646
Rahmet-i İlâhiyye'nin, kime karşı, ne şekilde tecellî ettiği 18
Ramazan'ın ilk gecesinde ay ve güneş tutulması 491
Râdiye mertebesindeki nefis 166
Recep ayına cahiliyyet döneminde verilen önem 102
Recm cezasının delîli 303
Recm cezasının, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından uygulanması.. 297
Recmi inkâr edenler 468
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*de teşrî' yetkisi bulunduğu 405
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den az bir zaman sonra çıkacak fitneler 514
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in berî olduğu kişiler 513
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ilk hutbesi 551
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in irhâsâtı 493
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yediği bazı şeyler 172
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in yeme ve içme şekli 176
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, bî'at talep ettiği hususlar 265
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, kertenkeleyi sevmeyişi 192
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e hicret gibi bir amel 493
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e nasip edilen fetihler 39
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e, kavmini tehdit etmesini emreden ifadeyi celîle 34, 44
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki kelimeleri doğru tercüme etmek 337
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*i, kâfirlerin arzularına uymaktan nehyeden İlâhî tenbihler 259, 262
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in babası Abdullah'ın, kurban edilmekten kurtulması 63
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bir an bile ölümü unutmadığı 29
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in bir mucizesi 219
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, cenaze duası 618
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in çobanlık yapması 145
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dosdoğru yola hidayet buyuruluşu 578
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, enbiyanın hidayetine uyması 572
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in haram ettiklerinin, Allah-u Tealâ'nın haram ettikleri gibi olduğu 189
Resulullah*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in kâr duasıyla ilgili mucizesi 606
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in mührünü taşıyan sayfa 266, 268
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, Müslümanların ilki oluşu 592
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in sancağ-ı şerifi 473
Resulullah*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in serbest ettiği ve yasakladığı bütün yiyeceklerde hikmetler bulunduğu 173
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in sünneti 364
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, tevhid ve ihlasla emrolunması 592
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in tüm getirdiklerine tâbi olmak 382

Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti hakkında en çok korktuğu üç şey 515
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in ziyareti hakkında bir beyit 81
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in şehid olma sebebi 586
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, alış veriş yaptığı 336
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, Ehl-i Beyt'i için rızık duası 660
Resulullah*(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, etini yediği bazı hayvanlar 194
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, iki kurbanlığın oğlu oluşu 66
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, kabileleri davete başlaması 268
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, Kur'an ahlâkını takınması 424
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, rahmet olarak gönderilişi 22
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, vefatından sonra ümmetine teveccühleri 585
Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in, zina eden bir kişiye had cezası uygulaması 295
Riyadan nehyetmek 274
Ruh latîfesinin müşahede lezzetinin eksilmesi 207
Ruh latîfesinin rızkı 135
Ruh mertebesinde işlenilenler 565
Ruha ait ihsan 562
Rûhânî yaşantıyı reddedenler 261
Ruhlara hediye edilen sevaplar 617
Ruhlarla bedenlerin muamelesinin farkı 566
Rükû'da noksanlık yapmakla ilgili sorgu-sual 658
Rüyasında cennet nimetlerini gören bir delikanlının ibadete gayreti 42
Rüşvet günahı 294
Rızkın bereketi 411
Rızık bereketsizliğine sebebiyet veren bir günah 332
Rızık darlığının sebebi 207
Rızık hususunda Allah-u Tealâ'ya güvenmek 285
Rızık hususunda taksime razı olmak 643
Rızık hususundaki dereceler 641
Rızık işinde tevekkülü bırakmamak 315
Rızık konusunda dikkatli olmak 166
Rızık verme iyiliği 564
"Rızık" tabirinin, zahirî ve batınî manaları 135
Rızıkları haram ederek Allah'a iftira edenler 107
Rızıkları kendilerine haram edenler 94

(S)

Sâ' ölçüsünün, gram olarak karşılığı 120
Sa'd *(Radıyallahu Anh)*ın, İslâm için annesini feda etmesi 282
Saatlerin saman alevi gibi çabuk geçmesi 472
Sadaka vermekte aşırı gitmemek 124
Sadaka vermenin önemi 551
Sadaka vermeye kibir karıştırmamak 124

Sadaka vermeye kimden başlanacağı 115
Sadaka-i câriye 617
Sadakanın en hayırlısı 115
Sadakanın ölü adına verilmesi 619
Sadakanın, Ehl-i Beyt'e yasak oluşu 119
Safâ yollarında yürümek 389
Sahabe-i kiramdan bazılarının, güneşin nereden doğduğunu görmeden uyumadıkları 469
Sahabe-i kiramın farklı ictihatlarına bir misal 376
Sahabeden, Mehdî hakkında hadis rivayet eden zatlar 478
Sahabenin infakına kimsenin yetişemeyeceği 540
Sahabenin seçtiklerini tercih etmek 366
Sahabeye lânet okuyanlar 370
Sâibe vasıflı hayvandan kimlerin istifade edip, kimlerin edemediği.. 79, 80, 81
Saîd kişinin, anne karnında saadete erdiği 13
Sakîf kabilesinin lügatı üzere Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 410
Salât-ı havf 418
Salgın hastalıklara sebebiyet veren bir günah 332
Salih amellerin sadaka olduğu 542
Salih amellerin suretlendirilerek mîzana konulacağı 562
Salihlere, iyiliklerinin her daim fayda verişi 467
Saltanat çatışmalarının dinle alâkalı olmadığı 517
Samur etinin haramlığı 191
Sansar etinin haramlığı 191
Saptırıcıların, saptırdıklarının yükünü taşıyacakları 634
Sapık fırkalar hakkındaki rivayetler 518
Sapık fırkaların asıllarının sayısı 372
Sapıklık fitnesinin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*den hemen sonra zuhuru 514
Sarhoş edici maddelerin pislik mefhumuna dahil oluşu 184
Sarhoş edici maddelerin yasaklanmasının hikmeti 415
Sarhoş edici şeylerin satılıp sattırılmasının harâmiyeti 204
Sarhoşken had cezası uygulanmayacağı 299
Satarken ayıp gizlememek 342
Satarken müsamahalı olmak 336
Sağ elinden defter alanların, zürriyet ve yakınlarına bereketleri 625
Sağ elle yemek 175
Sebepleri göz ardı etmek 106
Sebzelerde öşür 116
Secdede noksanlık yapmakla ilgili sorgu-sual 658
"Sefâhet" tabiri 94, 98
"Sefeh" tabiri 99
Sekir halindekilerin mazur sayıldığı 232
Selamet isteyenin yapması gerekenler 85
Selçukluların gücü 374
Sele olmayan zeytine ihtiyatlı yaklaşmak 180

"Selef" tabirinin, Ehl-i Sünnet'in selefi hakkında geçerli olduğ 626
Selef-i sâlihînin, müteşâbih ayetler hakkındaki görüşleri 445
Semâvî kitapların, üzerinde durduğu üç husus 414
Senelerin ay gibi olması 472, 480
Serçenin etinin yenmesi 193
Sert davranışlı olmamak 421
Sert huyluluğun, evlilikte belirtilmesi gereken ayıplardan olduğu 345
Sevabın katlanması için aranan bazı şartlar 538
Sevapları günahlara galip gelenlere azap edilmeyeceği 559
Sevapların tertibinin aklî tahminlerle olmayacağı 554
Seyf ayeti 504
Seyr-i ilâllah yolunu açıklayan bir beyyine 438
Seyyie ve hasene mefhumlarının, şahıslara göre değişiklik arzettiği 564
"Seyyie" kelimesinin tahlili 554
Silah gücünde ileri olmak 418
Sinamekinin faydaları 173
Sincap etinin haramlığı 191
Sineklerin kanı 183
Sivrisineğin yenmesinin hükmü 192
Siyah sancaklar taşıyan topluluk 476
Sofu kılığına gösteriş için girenler 529
Sol elin görevi 175
Sorumluluğun, hangi hususlarda müşterek olduğu 615
Söz bozanlar 349
Söz bozmanın kötü akıbeti 332
Söz söyleme hakkında yapılan nasihatlar 355
Söz taşıma günahının kabir azabına sebebiyeti 620
Söz verirken dikkat edilmesi gereken hususlar 342
Su hayrının en üstün sadaka oluşu 619
Sû-i zannın cezası 355
Sualin ahiretteki zorluğu 658
Suçla ceza eşitliğinin beyanı 557
Suçsuzu, devlete şikayet etmemek 266
Suçtan, ancak sahibinin sorumlu olduğu 605
Sûfiyyenin delillerle kanaat etmeyip şühûd aramaları 576
Sûfiyyenin, ayrıldıkları müddetçe hayırda daim olmalarının izahı 533
Süm'adan nehyetmek 274
Sünnet'e, "Hikmet" ismi verilmesi 247
Sünnet'in gizli manalarının te'vîli hususunda kimlere uyulacağı 522
Sünnet'te ictihada yer bırakılması 404
Sünnet-i müekkedenin' ğayr-i müekked sünnetlerden üstünlüğü 554
Sünnet'e sarılmanın önemi 366
Sünnet'e sımsıkı sarılmak 364
Sünnet'i terkedenlerin lânetlenişi 524
Sünnet'i, Kur'an-ı Kerim'den ayırmaya çalışan sapıklar 518
Sünnet'in de vahiy olduğu 189

Sünnet'in kurtarıcılığına misal 377
Sünnet'in, Kur'an-ı Kerim'in bir misli olduğu 190
Sünnet'lere uyulmasını yadırgayanlar 366
Sünnet'lerin vacip ve farz derecesine ulaşamayacağı 554
Sünnet'ten yüz çevirenlere Allah-u Tealâ'nın yapacağı dünyevî azap 650
Sûr'a üflenmesi 453
Sûr'a üfürülmesiyle, güneşin batıdan doğması arasındaki müddet 471
Sürüngenlerin etinin hükmü 192
Suyun zaruret oluşu 170
"Sıddîk" tabirinin kime uyduğu 232
Sıddıkların peşpeşe geleceği 654
Sıfat ayetlerinin, Ehl-i Sünnet'e göre izahı 444
Sıhhatin, imanını kuvvetlendirdiği kimseler 19
Sıkıntıların ahirete yararı 265
Sıkıntıların temizlik vesilesi oluşu 166
Sır latîfesindeki müşahede lezzetinin eksilmesi 207
Sır latîfesinin rızkı 135
Sır mertebesinde işlenilenler 565
Sırat köprüsü 383, 389
Sırat'ta yarışmanın neye bağlı olduğu 278
Sırat-ı müstakîm hakkında İbni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*dan gelen eşsiz bir tarif 378
Sırat-ı müstakîme uymak 362
Sırat-ı müstakîmin tarifi 574
Sırat-ı müstakîmin tasavvufî manaları 575
Sırların, ancak Allah-u Tealâ'ya emanet edilmesi 13
Sırtlan etinin haramlığı 191
Sığır etinin yenmesi 193
Sığırcık kuşunun etinin yenmesi 193
Sığırın bahsedilmesindeki işârî manalar 159

(Ş)

Şafi'î mezhebine göre namaza başlama duası 588
Şahin etinin hükmü 191
Şahit getirme çağrısı 256
Şahitlerin, maymun gibi olduğu zamanlar 54
Şahitlik yaparken ihtiyatlı olmak 309
Şahitlikte doğru konuşmak 340
Şahitliğin neye göre yapılması gerektiği 258
Şakî kişinin, anne karnında şekâvete erdiği 13
Şalgam yaprağının faydası 172
Şalvar giyenlere Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in duası 336
Şalvar giymenin delili 336
Şam arazisinin Haşr yeri oluşu 452
Şam hudûduna dayanan fetihler 39

Şam'dan, Mehdî aleyhine çıkan ordunun Beydâ'da batırılması 474
Şefaati inkâr edenler 468
Şehitlere bile, arkalarından ağlanması yüzünden azap olunacağı 612
Şehitliğin eşsiz ve farklı bir misali 599
Şehvetlerin, tasavvuftaki temsili 105
Şer konusunda, herkesin kendi yaptığıyla sorumlu olacağı 625
Şer ve hayrın Allah tarafından yaratıldığına inanmak 370
Şeriat hükümlerinin hikmetlerini açıklamada eşsiz beyanlar 416
Şeriat mefhumunun gerçek manasına inanmak 245
Şeriat nazarıyla insanlara bakan 73
Şeriat-ı Muhammediyye'nin ebediyyen nesholmayacağı 596
Şeriata bir şey katıp çıkartmamak 92
Şeriata muhalif şeylerin, şeytan adımlarından olduğu 133
Şeriata tâbi olmak 362
Şeriata uymadan yapılan riyazatların nursuz kalacağı 85
Şeriatla hakikatin ilgi alanları 231
Şeriatların ittifak ettiği bazı hükümler 266
Şeriattan yüz çevirenlere Allah-u Tealâ'nın yapacağı dünyevî azap 650
Şeriatın bölünmez bütünlüğü 516
Şeriatın hak hükümlerinin tatbik edilmeyişinin kötü akıbeti 332
Şeriatın hükümlerinin hikmetleri 558
Şeriatın zahirine uymayanın zındıklığı 232
Şeriatın, kıldan ince, kılıçtan keskin oluşu 389
Şevval orucu 549
Şeyhe itaatın, ana-babaya itaattan önce geldiği 390
Şeyhi olmayanların, yetim konumunda oldukları 390
Şeyhlere yapılan bîatı îfâ 390
Şeytan ruhlu insanlar 8
Şeytan yolları 363
Şeytanla nefsin yardımlaşması 73
Şeytanların bir şeye kadir olmadığı 70
Şeytanların kâfirlere musallat edilişi 99
Şeytanların, çocukları öldürme ve diğer kötü fiilleri
müşriklere süslemeleri 58, 74
Şeytanların telkiniyle müşriklerin yaptıkları yanlış işler 86
Şeytanların, insanlara göründüğü gün 462
Şeytanların, müşriklerle ortaklığı 68
Şeytanların, putların içine girip konuşmaları 47
Şeytanı helâk eden ameller 367
Şeytanı zora sokan günahkârlar 8
Şeytanı, şeytan yapanın kim olduğu 73
Şeytanın adımlarına uymamak 133
Şeytanın besmelesiz yemekten yediği 175
Şeytanın elinde misket gibi olan insanlar 8
Şeytanın kurt gibi oluşu 522

Şeytanın sol elle yediği 175
Şeytanın tevbe edeceği gün 454
Şeytanın vesveselerine uymamak 134
Şeytanın, kötülükleri süslemesi 74
Şeytanın, erkekte ve kadında yerleştiği mahaller 316
Şeytanın, insanoğlunu nasıl saptırdığı 367
Şeytanın, insanın zikrine nasıl mani olduğu 546
Şeytanın, Âdem *(Aleyhisselâm)*a ve oğullarına düşmanlığı 134, 139
Şî'a fırkasının, Mehdî hakkındaki yanlış görüşü 481
Şî'a mezhebinin temel inançları 370
Şî'a'lardan gelen rivayetlerin münafıklara dayandığı 525
Şî'a'nın başlıca sapık fikirleri ve yirmiiki fırka oluşu 519
Şifalar ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an-ı Kerim 410
Şiirler arasında hikmetli olanlar 248
Şirk dışındaki günahların mağfiret olacağı 555
Şirk koşanların, Allah-u Tealâ'ya karşı bir hucceti bulunmadığı 235
Şirk koşmadan ölenin cennete gireceği 546
Şirk koşmamak 98
Şirk koşmayana Allah-u Tealâ'nın azap etmeyeceği 278
Şirk mefhumunun itikadî ve amelî yönleri 100
Şirk üzere ölenin cennete giremeyeceği 275
Şirk üzere ölenler 158
Şirk üzereyken yapılan amellerin makbul olmadığı 271
"Şirk" sözlerinin en büyük seyyie oluşu 555
Şirke muadil bir günah 341
Şirki yasaklamak 266
Şirkin celî ve hafî olan kısımları 387
Şirkin çeşitleri 274
Şirkin delili olmadığı 226
Şirkin en büyük zulüm olduğu 40, 41
Şirkle alâkalı tasavvufî bir mana 629
Şirklerin temelinde yatan husus 73
Şirkten nehiy 308, 309
Şirkten nehyeden ayet-i kerimeler 316
Şişmanlığın, kıyamet alâmetlerinden oluşu 176
Şişmanlığın tembelliğe sebebiyeti 201
Şöhretli elbiseler giymemek 531
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavminin helâki 331
Şükre muvaffakıyet duası 292
Şükretmeyenlere karşı Allah-u Tealâ'nın azabı 648
Şükürle ilgili ince sorgulama 658
Şüphelerden sakınanlar 198
Şımarıp amellerini beğenmemek 628

(T)

Tabîb-i manevîlerin keşfedeceği dert 630
Tahminle şahitlik yapılamayacağı 341
Tâkat yetmeyen şeylerle mükellef olunmayacağı 334
Takiyye ile ilgili bazı hükümler 374
Takva mefhumunun öne çıkarılması 384
Takva üzere yardımlaşmada sorumluluğun müşterekliği 615
Takvanın kazandıracağı bereketler 207, 208
Talak vermenin hükmünü inkâr edenler 370
Tamamlığın, zevâle delâleti 410
Tarihi bilgiler ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an-ı Kerim 410
Tarikat ayrılıklarının hangi şartlarla tefrikaya girmediği 517
Tarikata girenlerin farklı halleri 103
Tartma ücreti almak 336
Tartıyı îfâ etmek 328
Tasarrufların, himmetlere göre değişeceği 660
Tasavvuf ehlinin, ayrıldıkları müddetçe hayırda daim olmalarının izahı ...533
Tasavvufa karşı çıkanların hüsranı 107
Tasavvufta azabın nelerden ibaret olduğu 654
Tasavvufta hainliğin neye dendiği 654
Tasavvufta "Sakinlik" vasfının önemi 150
Tasavvufta şirk 232
Tavanlarda yaşayan cinler 8
Tavuk etinin yenmesi 193
Tavus kuşunun etinin yenmesi 193
Tavuğu, kimlerin beslemesi gerektiği 146
Tavuğun tencereye düşmesi 180
Tavşanın etinin yenmesi 193
Tayy kabilesinin lügatı üzere Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 410
Taşımayı, mal sahibinin yapması 337
Te'vilin meşru olması için gereken şartlar 445
Tebliğ ve davete çalışan kişinin, kavmine ne şekilde hitap edeceği 35
Tebliğ ve davette fuzulî uzatmalardan sakınmak 345
Tecsîme kail olanlar 373
Tefekkürün, ibadetten üstün oluşu 566
Tefsir ilmine çalışmanın farz-ı kifâye oluşu 423
Tehdit içeren ayetlerde latîf uslûplar 37
Tehditlerin, kâfirler hakkında kesinlikle gerçekleşeceği 28
Tekâsür sûresinin mezarlıkta okunması 621
Tekbir getirmenin sadaka olduğu 542
Telbînenin faydaları 173
Telkin zamanı tevhid okuyamayanlar 426
Temel gıda maddeleri 119
Tenasül uzuvlarına kilit takanlar 531

Tenkitten sakınmanın lüzumu 344
Tenzîhin, tevhidin esası oluşu 444
Terazi hususunda hassas olmayanların kötü akıbeti 357
Tertemiz şeylerden yemek 170
Tesbih etmenin sadaka olduğu 542
Tevazuun önemi 13
Tevbe eden kişiyi kötü anmamak 344
Tevbe edenin hiçbir günahı kalmayacağı 556
Tevbe edenlere azap edilmeyeceği 559
Tevbe etmeyenin, okuduğu ayetlere mukabil azap olacağı 166
Tevbe kapısının cennet kapılarından oluşu 467
Tevbe kapısının genişliği 450
Tevbe kapısının kapanması neticesinde gelişecek bazı hadiseler 505
Tevbe nasip olmayan günah 513
Tevbenin kabul edilişi 296
Tevbenin ne zamana dek kabul olunacağı 449, 453, 498
Tevbeye sığınanlar 8
Teveccühlerin, kaderi geçemeyeceği 661
Tevekkül döşeğine oturmak 103
Tevekkül üzere bulunmak 315
Tevessülün şirk olmadığı 41
Tevfîk buyurma iyiliği 564
Tevfîkın, Allah-u Tealâ'dan olduğu 244
Tevhid kelimesinin önemi 275
Tevhid kelimesinin, hasenâtın en güzeli olduğu 547
Tevhid'in, herkesin yakînine göre değişeceği 43
Tevhidi emretmek 266
Tevhidin karşılığının ancak cennet olduğu 537
Te'villerden sakınılması gereken hususlar 471
Tevrât levhalarındaki on bap 309
Tevrât'la Kur'an'ın birlikte methedilişi 397
Tevrât'taki tafsilatın bir kısmının kayboluş nedeni 398
Tevrât'ın hangi gün indirildiği 395
Tevrat'ın ilk inen ayetleri 266
Tevrât'ın, kıyamete kadar geçerli olmadığı 398
Ticarette yapılan aldatmaların sebebiyet vereceği kötülükler 332
Tilâvet kelimesinin manaları 271
Tilki etinin haramlığı 191
Timsah etinin hükmü 192
Tokluktan sakınmak 106
Toplu ölümlere sebebiyet veren bir günah 332
Topluma, İslâmî hükümlerin kazandırdığı faydalar 272
Toplumdan ayrılmamak 522
Toplumsal çalkantıların en büyük sebebi 101
Toplumun düzenini temin edecek muameleler 326
Toykuşunun etinin yenmesi 193

Tûfandan kalan gemi ehlinin neslinden,
beşer cinsinin ikinci defa türetilmesi 23
Tûl-ü emel'den sakınmak 29
Tûr-u Seynâ ehlinin dualarının makbuliyeti 462
Türkiye topraklarının öşür bakımından hükmü 118
Turnanın etinin yenmesi 193
Tırnaklarıyla avlananların hükmü 191

(U)

Ucüb tehlikesi 515
Ulemânın fitnesi ve hüsranı 107, 514
Ulemânın hüsranı 107
Unutarak günahı terkedenlerin mesul olmayacağı 560
Unutmanın bağışlanacağı 334
Usûl ilminin tespiti 153
Utanmayanın herşeyi yapabileceği 36
Uydurma inançların tevbesi olmadığı 367
Uyulmaması emredilen arzular 260
Uyumadan önce yapılan tesbihler 546
Uyuşturucu maddelerin yasaklanmasının hikmeti 415
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*a, Allah-u Tealâ'nın oğlu diyenler 55
Uzuvlarla işlenen amellerle kalp amellerinin farkı 565
Uşürle ilgili hükümler 116

(Ü)

Üçyüzlerin fazilet ve tarifi 661
Ümerânın fitnesi 514
Ümidin, korkudan daha güçlü olması 215
Ümmet-i davet ve ümmet-i icabet 276
Ümmet-i Muhammed'in diğer ümmetlere karşı üstünlüğü 638
Ümmet-i Muhammed'in kıyamet günündeki önceliği 593
Ümmet-i Muhammed'in yetmişüç fırkaya ayrılması 518
Ümmetin ayrılacağı fırkalar 363
Ümmetin çoğalmasının getireceği kazançlar 288
Ümmetin en efdalinin, başıyla sonu olduğu 489
Ümmetin geri kalmasının başlıca sebepleri 517
Ümmetin ihtilafının rahmet oluşu 533
Ümmetin mecûsileri 523
Ümmetin sapıklıkta toplanmayacağı 521
Ümmetin zındıkları 365
Ümmetlerin haberlerini ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an-ı Kerim 410
Ümmetlerin helâkine sebep olan iki kötü haslet 332
Ümmetlerin, peygamberlerle çatışmalarının sebebi 274
Üsâme ibni Zeyd *(Radıyallahu Anhuma)*nın, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*
tarafından takdir edilmesi 345
Üstünlük taslamamak 644
Üzüntüyü gideren bir yiyecek 173

(V)

Vaadeli alış-verişin tûl-ü emel'den sayıldığı 29
Vaaz dinlemeyen kişilere söylenmesi gereken söz 44
Vaaz-u nasihata, olgunlaşmadan başlamamak 127
Vaaz-u nasihatlar ihtiva etmesi hasebiyle Kur'an-ı Kerim 410
"Vâcibü'l-vücûd" vasfı 17
Vaciplerin, farz derecesine ulaşamayacağı 554
Vahdet yoluna sülûk edenlerin vasıfları 388
Vahye tâbi olmak 362
Vahşî eşeklerin hükmü 191
Var edilme iyiliği 564
Varisin, ölü adına yapacağı bağışın meşruiyeti 624
Varlıkların ister istemez Allah-u Tealâ'nın etkisinde bulundukları 640
Vasiyetin önemi 585
Vasiyetin, ibadet borçlarıyla alâkalı hükümleri 623-624
Vasiyetler konusunda zalimlik yapmamak 343
Vasıfların, cezalara etkisi 93
Vatan müdafasının önemi 419
Veda haccında emir buyrulan dört husus 308
Vekâlet müessesesinin geçerliliği 606
Veled-i zinanın, ebeveynin yaptığından mesul olmadığı 614
Veliler hakkında ölümün son olmadığı 316
Velilerin peşpeşe geleceği 654
Velîlerin rahmet oluşu 439
Velilerle birlikteliğin önemi 566
Vera' vasfına sahip olmak 166
Vera' vasfını kaybettiren fenalıklar 355
Vesîle edinmenin şirk olmadığı 41
"Vesk" tabirinin, gram olarak karşılığı 116
Virdlerine devam edenlerin fazileti 466
Vitir borcunun, namaz borcuna ilhak edildiği 624
"Vücûd-u mevhûb" 424

(Y)

Yaban faresinin yenmesinin hükmü 192
Yağ içine düşen farenin hükmü 179
Yağlı hayvanların, Yahudilere haram edilişi 202
Yağmalamanın cezası 303
Yağmurla sulananın öşrü 117
Yahudi fırkaları 512
"Yahudi" isminin ne zaman türediği 429
Yahudi milletinin tembelliği 201
Yahudiler'in şirke düşüşleri 574
Yahudiler'in, Hristiyan ve Müslümanlara nispetle amel süresi 539
Yahudilere, günahları sebebiyle haram edilenler 55

Yahudilere mahsus, hayvanlarla ilgili haramlar 201
Yahudilere, ahirete inansalar da uyulamayacağı 260
Yahudilerin azgınlığı 205, 209
Yahudilerin cennete giremeyeceği 423
Yahudilerin önem verdiği vasiyetler 386
Yahudilerin, İbrahim *(Aleyhisselâm)*a tazimleri 574
Yahudilerin, Mesîh beklentisi 482
Yahudilerin, **on** emre verdikleri önem 423
Yahudilerin, Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e uymama nedeni 267
Yahudilikten sakınmak 379
Yakîn-i aynî mertebesine irşâd edecek hidayet 439
Yakînî imanın bir emaresi 103
Yakînî tevhidi tahsîle çok gayret gerektiği 43
Ya'kub *(Aleyhisselâm)*ın, deve etiyle sütünü kendisine haram etmesi 206
Ya'kub *(Aleyhisselâm)*ın, Müslümanlardan oluşu 596
Yakınlara ait şeylere göz dikmemek 386
Yakınların aleyhine de olsa adâleti elden bırakmamak 346
Yalan iddialar 312
Yalan yemini yasaklamak 266
Yalan yere yemin etmemek 309
Yalan yere şahitlik yapılmaması 258, 341, 386
Yalan yere şahitliği menetmek 266
Yalana dahil olan konular 342
Yalana müsaade edilen hususlar 342
Yalandan kurtulmak için örtülü ifadeler kullanmak 348
Yalın ayak gezmek 106
Yanlışlardan çabuk dönebilmek 13
Yanlışlıkla adam öldürenin, günahkâr olmadığı 614
Yanılmanın bağışlanacağı 334
Yarasa etinin hükmü 191
Yarasalar 409
Yaratan ve yaratılanı müşahede makamları 575
Yaratma işinin, sadece Allah-u Tealâ'ya mahsus oluşu 70
Yaratmanın, dileme anlamına gelmediği 226
Yaratıklardan kurtuluş talep etmek 13
Yaratıklarla beraber olanlar 661
Yardım ve icabeti vacip olan ordular 475
Yardımın, Allah tarafından kimlere ulaştırılacağı 421
Yasak mefhumunun indiriliş gayesi 195
Yasaklamanın, dayanması gereken sebepler 154
Yasaklardan kaçmak 364
Yâsîn sûresinin ölüler üzerine okunması 621
Yatarken yapılan tesbihler 546
Yaşlı anne-babanın eziyetine katlanmak 282
Ye'cûc-Me'cûcün zuhuru 450, 490

Ye'cûc-Me'cûc seddinin açılması 462
Ye'cûc-Me'cûc seddinin bir miktar açıldığı 10
Yeme hususunda zorda kalanın ne yapacağı 185
Yeme-içme hususunda haddi aşmamak 124
Yemek yerken aranan niyet 175
Yemen fethi 39
Yemen kabilesinin lügatı üzere Kur'an-ı Kerim'in indirilişi 410
Yemen'den gelen rüzgâr 462
Yemen'den çıkan bir ateş 452
Yemeğe başlanırken aranan şartlar 175
Yemin borcu varken, hatim için vasiyet edenlerin yanlışlığı 624
Yemin ederken yalancı ve günahkâr olmamak 309
"Yemîn-i ğamûs" 343
Yeminler hususunda ihtiyatlı olmak 343
Yeminleri bozmamak 350
Yenilenlerle ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
Yer halkına inen azaplar içinde bulunan salihler 10
Yerden çıkan mahsullerin zekâtı 115
Yeryüzündekilerin, insanın istifadesi için yaratıldığı 168
Yeryüzüne salih kulların varis olacağı 39
Yeryüzünü adâletle dolduracak zat 472, 473, 475, 477
Yeryüzünün halifeleri 637
Yeryüzünün velilerden boş kalmayacağı 654
Yeterli rızkın, zenginlikten efdal olduğu 660
Yetim bakanın cennetteki yeri 323
Yetim malı yiyenler 167
Yetim malına hangi suretle yaklaşılması gerektiği 322
Yetim malıyla ilgili ayet-i kerimeler 358
Yetimlerin malında ticaret yapmak 325
Yetimlerle ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
Yeyip-içmeye kibir karıştırmamak 124
Yezdân ve Ehremen'e tapanların, Allah-u Tealâ'nın yaratıcılığını ikrarı 604
Yezdân ve Ehremen inancına sahip olanlar 273
Yiyeceklere hürmet 181
Yol kesenin, zorda kalması durumunda haramlardan yemesi 186
Yol kesenlerin cezası 303
Yolculuk için ana-babadan izin almak 281
Yolda kalmışlarla ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
Yoldan eziyet gidermenin fazileti 548
Yöneticilerin fitnesi 514
Yöneticilerin zulmünden kurtuluş yolu 515
Yöneticilerle içli dışlı olmamak 366
Yöneticinin kötüsüne bile silahlı eylem yapmamak 370
Yük taşıyan davarlar 131

Yük taşıyıcı hayvanların bahsindeki işârî manalar 160
Yürüyenin, koşandan hayırlı olduğu zaman 495
Yürüyerek cami ziyareti adayıp yapamadan ölen 619
Yusuf *(Aleyhisselâm)*ın, Müslümanlardan oluşu 596
Yüz senenin başlangıcının süresi 492
Yüzün nurunu gideren bir günah 292
Yılan şekline giren cinler 7
Yılanın yenmesinin hükmü 192
Yıldıza tapanlar 273
Yıldıza tapanların, Allah-u Tealâ'nın yaratıcılığını ikrarı 604
Yıldızların yaratılış gayeleri 494
Yırtıcıların etinin hükmü 191

(Z)

Zafiyet vasfını öne çıkarmak 160
Zâhidlerin dünyaya rağbetsizliğinin sebepleri 169
Zâhidlerin ihsanı 562
Zâhidlerle vecd ehlinin mükâfatlarının mukayesesi 562
Zahirî ilimle yetinmemek 425
Zalim kavmin hidayet edilmemesi 158
Zalimlerin felah bulmayacağı 34, 44
Zamanın birbirine çok yaklaşması 472, 480
Zamanın bozukluğu yüzünden çocuk yapmamak 287
Zamanın kötülüğü 279
Zanla şahitlik yapılamayacağı 341
Zaruret halinde mubah kılınanlar 170
Zaruretlerle yetinenlerin bahtiyarlığı 170
Zayıf Müslümana yardım etmek 337
"Ze'am" tabirinin manaları 47
Zebûr ehli 386
Zebûr'un muhtevası 397
Zekât borcu varken, hatim için vasiyet edenlerin yanlışlığı 624
Zekât ve namazı inkâr edenler 372
Zekât ve namazı, inanç bakımından ayırmamak 370
Zekâtla ilgili malumat 115
Zekâtla namazın arasını ayıranların hükmü 307
Zekâtı ihmal edenlerin sorgusu 658
Zekâtı vermekte gevşeklik edip velilere mal adayanlar 54
Zekâtın tasavvufî manası 576
Zekâtın, malın cinsine göre değişik nisaplara tâbi oluşu 116
Zenginlere, fakirlerle ilgili mahşerde yapılacak sorgulama 658
Zenginlerin koyun beslemesi 146
Zenginliğin, imanını kuvvetlendirdiği kimseler 19
"Zevc" tabiri 143

Zevk-ü sefaya düşkün olmamak 106
Zeyd ibni Amr'ın, kıyamet günü tek bir ümmet olarak diriltileceği 83
Zeyd ibni Amr'ın, nübüvvetten önce Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*e inanması ve cahiliyyet âdetlerine uymayışı 82- 84
Zeydiyye fırkasının ne sebeple zuhur ettiği 532
Zeytinin, tasavvufta temsil ettiği manalar 127
Zeytinle ilgili korkulan tehlike 180
Zeytinle ilgili malumat 113
Zikir yapılması için yapılan vasiyetin sahih olmadığı 624
Zikirden yorulmamak 551
Zikrin, sadakadan efdal olduğu 542
Zikrin, imanı yetiştirmesi 506
Zikrin, savaştaki yeri 418
Zillet vasfını öne çıkarmak 160
Zimmînin yitiği 190
Zimmîyi öldürenin cezası 302
Zinâ günahının, Allah-u Tealâ'nın haklarına dahil olduğu 277
Zina haddinde, bekârla evlinin farkı 299
Zina yapmamak 98
Zinadan doğan çocuklar 291
Zinadan doğanların çoğalması 613
Zinakâr müminin cennete gireceği 276
Zinanın farklı türleri ve dünya ahiret cezaları 291
Zinanın fuhşiyattan olduğu 290
Zinanın gizli ve açık kısımları 291
Zinanın haram edilmesinin hikmeti 416
Zinanın kötü sonuçları 309
Zinanın nehyedilişi 309
Zinanın sebebiyet verdiği felaketler 332
Zinaya had cezasının tatbiki 295
Zinayı yasaklamak 266
Zorbalıkla insanlara musallat olanların lânetlenişi 524
Zorda kalarak kötüler arasında ölenlerin nasıl diriltilecekleri 474
Zühdün fazileti 106
Zulmün çeşitleri ..... 4(
Zulmün farklı manaları 43
Zulümle hüküm veren hakimler 34
Zürâfâ etinin yenmesi 19
"Zındık" tabirinin kime uyduğu 23
Zındıklar gürûhundan olan Dehriyye fırkası 25
Zındıklığın cüzzam gibi bulaşıcılığı 52

ESERDE GEÇEN ŞAHIS, KİTAP ve YER İSİMLERİ

(A)

Âcurî *(Rahimehullah)* 190
Âlûsî *(Rahimehullah)* 593
Âmine *(Radıyallahu Anha)* (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in annesi) 493
Âmir ibni Füheyre *(Radıyallahu Anh)* 351
Âs ibni Vâil 620
Âsım *(Rahimehullah)* 410
Âsım ibni Ebi'n-Necûd *(Rahimehullah)* 486
Âsım-ı Ahvel *(Rahimehullah)*) 368
Abbas ibni Abdilmuttalib *(Radıyallahu Anh)* 478
Abbasoğulları 472
Abd ibni Humeyd*(Radıyallahu Anh)* 164, 449
Abde ibni Hazn *(Radıyallahu Anh)* 145
Abdülazîz ibni Abdisselâm *(Rahimehullah)* 623
Abdülkadir-i Ceylânî *(Kuddise Sırruhu)* 519
Abdullah *(Radıyallahu Anh)* (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in babası) 63, 65, 66, 493
Abdullah ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* 619
Abdullah ibni Abdilazîz el-Bekrî *(Rahimehullah)* 84
Abdullah ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallahu Anhuma)* 281, 307, 363, 349, 369, 382, 452, 453, 454, 468, 478, 490, 500, 518, 543, 546
Abdullah ibni Ebî Bekr *(Radıyallahu Anhuma)* 619
Abdullah ibni Ebî Evfâ *(Radıyallahu Anh)* 449
Abdullah ibni Halîfe *(Rahimehullah)* 266
Abdullah ibni Hars *(Radıyallahu Anh)* 478
Abdullah ibni Mesûd *(Radıyallahu Anh)*133, 266, 280, 285, 293, 303, 305, 332, 362, 366, 395, 456, 460, 469, 472, 476, 478, 486, 491, 536, 547, 556, 609
Abdullah ibni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* 82, 478, 536, 611
Abdullah ibni Revâha *(Radıyallahu Anh)* 396, 610
Abdullah ibni Sebe' *(Le'anehullah)* 525
Abdullah ibni Selâm *(Radıyallahu Anh)* 423, 338
Abdülmecîd eş-Şernûbî *(Rahimehullah)* 160
Abdülmuhsin el-Abbâd *(Rahimehullah)* 486
Abdülmuttalib 63, 64, 65, 66
Abdurrahman el-Mübârekfûrî *(Rahimehullah)* 485
Abdurrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anh)* 478
Abdurrahman ibni Ebî Leylâ *(Rahimehullah)* 181
Abdurrahman ibni Ebzâ *(Radıyallahu Anh)* 573
Abdurrahman ibni Hasene *(Radıyallahu Anh)* 192
Abdurrahman ibni Osman *(Radıyallahu Anh)* 193
Abdurrahman ibni Zeyd ibni Eslem *(Radıyallahu Anhum)* 78, 79, 203, 323, 637
Abdurraûf el-Münâvî *(Rahimehullah)* 484
Abdürrezzâk es-San'ânî *(Rahimehullah)* 50, 183, 287, 479, 582, 595

Aclûnî *(Rahimehullah)* 66, 93, 483
"Âd" kavmi 22, 275
Âdem *(Aleyhisselâm)* 134, 135, 139, 168, 243, 301, 372, 594, 595, 609, 638, 655
Aden (Yemen'in Arap denizine ve Hind okyanusuna bakan tarihî bir liman şehri) 452, 490
Adiyy ibni Hatim *(Radıyallahu Anh)* 627
Adnan (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in atası) 106
"Ahkamü'l-Kur'an" (İbnü'l-Arabî) 51
"Ahkâmü'l-Kur'an" (Cessâs) 179
Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullah)* 36, 106, 246, 338, 369, 481, 623,
Ahmed ibni Muhammed ibni's-Sıddîk el-Gumârî *(Rahimehullah)* 485
Ahmed Şakir 486
Aişe *(Radıyallahu Anha)* 9, 90, 172, 117, 173, 339, 352, 370, 383, 469, 478, 513, 524, 586, 588, 607, 608, 609,612, 613, 615, 618, 655
Alemüddîn-i Sehâvî *(Rahimehullah)* 558
Ali *(Radıyallahu Anh)* 104, 114, 145, 172, 268, 270, 303, 325, 338, 339, 365, 370, 371, 425, 473, 475, 477, 478, 481, 512, 519, 526, 532, 588, 597, 621, 642,
Ali el-Hilâlî *(Radıyallahu Anh)* 478
Ali el-Karî *(Rahimehullah)* 7, 484, 487, 626
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sırruhu)* 35, 56, 118, 180, 534
Ali ibni Ebî Talha *(Radıyallahu Anh)* 78, 79, 381
Ali ibni Hüsamüddin el-Müttakî el-Hindî *(Rahimehullah)* 93, 481, 484
Ali ibni Hüseyn *(Radıyallahu Anhuma)* 291, 536
Ali ibni Musa *(Rahimehullah)* 67
Ali ibni Müshir *(Rahimehullah)* 180
Ali ibni Osman el-Evsî *(Rahimehullah)* (Emâlî'nin müellifi) 626
Ali ibni Zeyd *(Rahimehullah)* 242
Ali ibni İsa *(Rahimehullah)* 204, 327
Alkame *(Radıyallahu Anh)* 268
Âlûsî *(Rahimehullah)* 35, 379, 445, 451, 469
"Âlûsî Tefsiri" 6
A'meş *(Radıyallahu Anh)* 532
Amir *(Radıyallahu Anh)* 89, 96
Amir ibni Ebî Rabî'a *(Radıyallahu Anh)* 83, 327
"Amm-u Enes" putu 47
Ammâr ibni Yâsir *(Radıyallahu Anhuma)* 351, 478, 540
Amr ibni As*(Radıyallahu Anh)* 52, 620
Amr ibni Kays *(Radıyallahu Anh)* 513
Amr ibni Lühayy *(Le'anehullah)* 91, 155, 158
Amr ibni Mürre el-Cühenî *(Radıyallahu Anh)* 478
Amr ibni Müşemric 60
Amr ibni Osman *(Radıyallahu Anhuma)* 607
Amr ibni Şuayb *(Rahimehullah)* 124, 413, 548, 620
Amra *(Radıyallahu Anha)* (Abdullah ibni Revâha *(Radıyallahu Anh)* ın kızkardeşi) 610
Antakya 455
Arap yarımadası 39

"Arfü'l-verdî" (Suyûtî) 480
"Arizatü'l-Ahvezî" (İbnü'l Arabî) 381
Atâ *(Rahimehullah)* 21, 118, 536, 555
Atâ-i Horâsânî *(Rahimehullah)* 437
Atıyye *(Rahimehullah)* 323
Atıyye el-Avfî *(Rahimehullah)* 125
"Avâsım ani'l-fiteni'l-kavâsım" (İbni Büreyde) 484
Avf ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)* 369, 478, 618
Avn ibni Abdillah *(Rahimehullah)* 125
"Avnü'l-Ma'bûd" (Azîmâbâdî) 336
Aynî (Bedrüddin) *(Rahimehullah)* 498, 499, 608
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* 444

(B)

"el-Bahrü'l-muhît Tefsiri " (Ebû Hayyan) 40
"Bahru'l-ulûm Tefsiri" 61
"Bahru'r-râik" 67
"el-Bahrü'z-zehhâr" (Bezzâr) 338
Bâcî *(Rahimehullah)* 344
Bakî' (Medine-i Münevvere kabristanlığı) 338
Bedir 420
Behz ibni Hakîm *(Radıyallahu Anh)* 638
Beldah (Mekke'ye yakın bir vadi) 82
Belkâ 84
Benî Kinâne kabilesi 95
Benî Şeybe kapısı (Mescid-i Haram'ın kapılarından) 316
Berâ *(Radıyallahu Anh)* 581
Berzencî *(Rahimehullah)* 471, 483
Beydâ (Mekke-Medîne arasında bir yer) 474
Beyhakî *(Rahimehullah)* 7, 173, 270, 480
Beyt-i Makdis 460, 473
Beyzâvî *(Rahimehullah)* 123, 230, 248, 379, 396, 412, 445, 502, 646
"Beyzâvî Tefsiri" 38
"Bezlü'l-mechûd" 96
Bezzâr *(Rahimehullah)* 338, 485
Beğavî *(Rahimehullah)* 71, 143, 395, 541
"Beğavî Tefsiri" 23
"el-Bidâye" (Matürîdî akaidi) 445
Bika'î *(Rahimehullah)* 7, 99, 102, 132, 177, 228, 229, 266, 556
"Bika'î Tefsiri" 85
Bilâl *(Radıyallahu Anh)* 345, 351
Buhârâ 475
Buhârî *(Rahimehullah)* 90, 277, 479, 609
"Buharî"(el-Ca'mi'u's-sahîh) 9
Buht-u Nassar 491

Büreyde *(Radıyallahu Anh)* 296
"el-Burhân fî alâmât-i Mehdiyy-i âhiri'z-zamân" (Ali ibni Hüsamüddin el-Müttakî el-Hindî) 481, 484
"Büyük İslâm İlmihali" 118

(C)

Ca'fer ibni Muhammed (es-Sadık) *(Radıyallahu Anhuma)* 228, 477, 386, 525, 628
Câbir ibni Abdillah el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)* 19, 116, 117, 119, 191, 286, 308, 336, 342, 412, 478, 496, 521, 583, 595
Câbir ibni Zeyd*(Rahimehullah)* 80, 115
"el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an Tefsiri" (Kurtubî) 61
"Câmi'u'l-beyân" (Taberî) 429
"el-Câmi'u's-Sahîh" (Tirmizî) 479
"el-Câmi'u's-sağîr" (Suyûtî) 480
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* 276, 371
Celâlüddîn es-Suyûtî *(Rahimehullah)* 483
"Cemel Tefsîri" 291
Cerîr ibni Abdillah *(Radıyallahu Anh)* 305, 617
Cessâs *(Rahimehullah)* 116, 183, 588
Ceyhûn nehri 475
Cibrîl *(Aleyhisselâm)* 19, 460, 466, 467, 488, 514, 515
Cüdâme *(Radıyallahu Anha)* 291
Cündüb ibni Abdillah el-Becelî *(Radıyallahu Anh)* 469
Cüneyd *(Kuddise Sırruhu)* 252, 390, 657
Cûzecânî (İbrahim ibni Yakub) *(Kuddise Sırruhu)* 355, 628

(D)

Dâbbetü'l-arz 452, 470, 469,
Dahhâk *(Rahimehullah)* 40, 78, 79, 111, 115, 131, 283, 293, 323, 384, 498, 512, 536, 555, 582
Dahhâk ibni Müzâhim *(Rahimehullah)* 324
"Dârekutnî" 173
"Dârimî" 63
Davud *(Aleyhisselâm)* 104, 145, 267, 544, 610
Deccâl 452, 469, 470, 523
"Delâil" (Ebû Nu'aym) 270
"Delâilü'n-Nübüvve" (Beyhakî) 270
Deylemî *(Rahimehullah)* 8
"Deylemî" (Müsnedü'l-Firdevs) 93
"Dîbâc" (Suyûtî) 448
Doğu Türkistan 60
"Duafâ" (Ebû Ca'fer el-Ukaylî) 479
"ed-Dürrü'l-mensûr Tefsiri" 8
"ed-Dürrü'l-mensûr" (Abdülmuhsin et-Türkî tahkikiyle) 455

(E)

Ebân *(Radıyallahu Anh)* 378
Ebû Abdillah Muhammed ibni Abdilbâki ez-Zürkanî *(Rahimehullah)* 496

Ebû Abdillah el-Kurtubî *(Rahimehullah)* 480
Ebû Abdillah er-Râzî *(Rahimehullah)* (Tefsir-i Kebir sahibi) 28
Ebû Abdillah Muhammed Cûsî *(Rahimehullah)* 486
Ebû Abdillah Muhammed ibni Ca'fer el-Kettânî *(Rahimehullah)* 496
Ebû Abdillah Muhammed ibni Fazl *(Kuddise Sırruhu)* 631
Ebû Abdirrahman (İbni Ömer) *(Radıyallahu Anhuma)* 612
Ebû Amr *(Rahimehullah)* 410
Ebû Bekir el-Bâkıllânî 613
Ebû Bekir el-İskâfî *(Rahimehullah)* 496
Ebû Bekir ibni Arabî *(Rahimehullah)* 380
Ebû Bekr ibni Ebî Şeybe *(Rahimehullah)* 479
Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)* 66, 171, 268, 270, 296, 298, 307, 367, 369, 370, 516, 519, 526, 532
Ebû Bekre *(Radıyallahu Anh)* 302, 343, 560, 620, 631
Ebû Ca'fer *(Radıyallahu Anh)* 492
Ebû Ca'fer el-Ukaylî *(Rahimehullah)* 479
Ebû Ca'fer-i Taberi *(Rahimehullah)* 610
Ebû Ca'fer-i Tahavî *(Rahimehullah)* 180
Ebû Cehm *(Radıyallahu Anh)* 344, 345
Ebû Davud es-Sicistânî *(Rahimehullah)* 479, 481, 484, 485
"Ebû Davud" 36
Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radıyallahu Anh)* 478, 549
Ebû Gâlib *(Radıyallahu Anh)* 512
Ebû Hâmid-i Gazâlî *(Rahimehullah)* 612
Ebû Hanîfe *(Radıyallahu Anh)* 5, 117, 120, 121, 180, 181, 191, 299, 306, 338, 588, 606
Ebû Hâtim ibni Hibban el-Bustî *(Rahimehullah)* 479
Ebû Hayyan *(Rahimehullah)* 29, 63, 131, 212, 445, 593
"Ebû Hayyan Tefsiri" 6
Ebû Hâzim er-Rahâvî *(Radıyallahu Anh)* 290
Ebû Hureyre *(Radıyallahu Anh)* 11, 43, 115, 119, 145, 146, 168, 193, 247, 295, 300, 301, 302, 323, 334, 336, 337, 342, 343, 364, 447, 450, 452, 453, 454, 455, 468, 471, 478, 489, 511, 512, 536, 537, 538, 544, 545, 548, 549, 554, 566, 585, 593, 594, 611, 617, 619, 621, 632, 646, 660
Ebû Kubeys dağı 124
Ebû Mâlik *(Radıyallahu Anh)* 35
Ebû Mesud Ukbe *(Radıyallahu Anh)* 36
Ebû Miclez *(Radıyallahu Anh)* 134, 183
Ebû Muhammed es-Semerkandî *(Rahimehullah)* 621
Ebû Musa el-Eş'arî *(Radıyallahu Anh)* 194, 414, 455, 495, 587, 610
Ebû Müslim *(Rahimehullah)* 22, 393,
Ebû Müslim-i Horâsânî 482
Ebû Nasr ibni'l-Kuşeyrî *(Rahimehullah)* 239, 258
Ebû Nu'aym Ahmed ibni Abdillah el-Isbahânî *(Rahimehullah)* 7, 106, 210, 270, 480, 483
Ebû Nüvâs *(Rahimehullah)* 81

Ebû Ömer *(Radıyallahu Anh)* 84
Ebû Osman *(Kuddise Sırruhu)* 574
Ebû Osman *(Radıyallahu Anh)* 549
Ebû Recâ el-Utâridî *(Radıyallahu Anh)* 102
Ebû Rimse *(Radıyallahu Anh)* 614
Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sırruhu)* 316
Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallahu Anh)*29, 116, 306, 312, 448, 473, 478, 476, 537, 538, 540, 643, 647
Ebu Sa'lebe el-Huşenî *(Radıyallahu Anh)* 7, 191
Ebû Salih *(Radıyallahu Anh)* 291, 555, 584
Ebû Salih Zekvân *(Rahimehullah)* 536
Ebû Seleme *(Radıyallahu Anh)* 617
Ebû Seleme ibni Abdirrahman ibni Avf *(Radıyallahu Anhuma)* 551
Ebû Serîha Huzeyfe ibni Esîd *(Radıyallahu Anh)* 455
Ebû Süfyan *(Radıyallahu Anh)* 259, 420
Ebû Süleyman el-Hattâbî *(Rahimehullah)* 355, 479, 627
Ebû Süleyman-ı Dimeşkî *(Rahimehullah)* 395
Ebû Süveyd el-Gurâbî *(Radıyallahu Anh)* 343
Ebû Talha *(Radıyallahu Anh)* 194
Ebû Talib 475
Ebû Talib-i Mekkî *(Kuddise Sırruhu)* 600
Ebû Tayyib el-Mütenebbî 279
Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrâh *(Radıyallahu Anh)* 60, 112, 548
Ebû Ümâme el-Bâhilî *(Radıyallahu Anh)* 478, 512
Ebû Üsâme *(Radıyallahu Anh)* 83
Ebû Vâil *(Radıyallahu Anh)* 81, 82, 555
Ebû Vâkıd el-Leysî *(Radıyallahu Anh)* 185
Ebû Ya'lâ el-Mûsılî *(Rahimehullah)* 283, 485
Ebû Yezîd *(Radıyallahu Anh)* 345
Ebû Yusuf (İmam) *(Rahimehullah)* 5, 117, 120, 181, 191, 588
Ebû Zehre *(Rahimehullah)* 60
"Ebû Zehre Tefsiri" 31
Ebû Zerr *(Radıyallahu Anh)* 276, 277, 278, 447, 521, 542, 545, 547, 555, 559, 560
Ebû Zür'a ibni Amr ibni Cerîr *(Rahimehullah)* 452
Ebû İsa et-Tirmizî *(Rahimehullah)* 479
Ebû Şehbe *(Rahimehullah)* 485
Ebû Âmir Abdullah ibni Luhayy *(Radıyallahu Anh)* 521
Ebu'l-Hasen Muhammed ibni'l-Huseyn el-Âburî *(Rahimehullah)* 486
Ebu'd-Derdâ *(Radıyallahu Anh)* 7, 281, 489, 542
Ebu'l Abbas es-Sebtî *(Kuddise Sırruhu)* 52, 577
Ebu'l Mütevekkil en-Nâcî *(Radıyallahu Anh)* 12
Ebu'l-Ahvas *(Radıyallahu Anh)* 513
Ebu'l-Alâ İdris ibni Muhammed *(Rahimehullah)* 486
Ebu'l-Atâhiye 419
Ebu'l-Esved *(Radıyallahu Anh)* 276

Ebu'l-Haccâc el-Mizzî *(Rahimehullah)* 486
Ebu'l-Hasen el-Harâllî *(Rahimehullah)* 165, 195, 290,
Ebu'l-Hasen es-Semhûdî *(Rahimehullah)* 483
Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Kuddise Sırruhu)* 649
Ebu'l-Heysem *(Rahimehullah)* 320
Ebu'l-Huseyn Ahmed ibni Ca'fer *(Rahimehullah)* 479
Ebu'l-Hüseyn-i Fârisî *(Kuddise Sırruhu)* 312
Ebu'l-Kasım es-Süheylî *(Rahimehullah)* 480, 496
Ebu'l-Kasım Sa'd ibni Ali ez-Zencânî *(Rahimehullah)* 622
Ebu'l-Leys-i Semerkandî *(Rahimehullah)* 609
Ebu'l-Âliye *(Rahimehullah)* 110, 123, 368
Ebu'r-Rabî' Süleyman el-Kelâ'î *(Rahimehullah)* 47
Ebu't-Tufeyl *(Radıyallahu Anh)* 478
Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî *(Radıyallahu Anh)* 344
Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullah)* 7, 30, 113,
"Ebussu'ûd Tefsiri" 6
Ebussu'ûd Efendi *(Rahimehullah)* 7, 301, 430, 445,
Ecyâd (Mekke'de bir mıntıkanın adı) 145
"el-Edebü'l-müfred" 145
Edim batnı (Havlân kabilesinin bir boyu) 46
Eflah *(Radıyallahu Anh)* (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in azatlısı) 515
Elmalılı Hamdi Efendi *(Rahimehullah)* 101, 429
"Elmalılı Tefsîri" 143
Elyesa' *(Aleyhisselâm)* 460
"Emâlî" 626
Endülüs 415
Enes ibni Mâlik *(Radıyallahu Anh)* 115, 123, 176, 191, 194, 301,313, 325, 338, 454, 477, 478, 479, 480, 487, 531, 553, 555, 622,
Esmâ binti Umeys *(Radıyallahu Anha)* 173
"el-Esmâ ve's-Sıfât" (Beyhakî) 7
Esmâ *(Radıyallahu Anha)* (Ebû Bekr-i Sıddık *(Radıyallahu Anh)*ın kızı) 66
"Evcezü'l-mesâlik" 300
Evs kabilesi 270
Evzâ'î *(Rahimehullah)* 367, 369
Ezher (Mısır) 287

(F)

Fahrurrâzî *(Rahimehullah)* 131, 148, 293, 310, 350, 381, 445, 556,
"Fahrurrâzî Tefsiri" 9
Fâris *(Kuddise Sırruhu)* 529
Fâtıma *(Radıyallahu Anha)* 370, 472, 480, 482, 583,
Fâtıma binti Kays *(Radıyallahu Anha)* 115, 118, 344
Fazl ibni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* 330
Fazlullâh-i Ceylânî *(Rahimehullah)* 281
"Fazlullahi's-Samed" (Edeb-i Müfred Şerhi) 281

"Ferâidü'l-fiker fi'l-imâmi'l-Mehdiyyi'l-muntazar" (Mer'î ibni Yusuf el-Kermî) 485
Fereh (Hindistanda bir yer) 490
Ferezdak *(Rahimehullah)* 66
Ferrâ' *(Rahimehullah)* 68, 320, 393
"Fetâve'l-Hindiyye" 187
"Fethu'l-Bârî" 83, 123, 470
"Fethu'l-Kadîr" (Hanefî fıkhı) 304
"Fethu'l-Kadîr" (Şevkânî) 385
"Fethu'l-Muğîs bi şerh-i elfiyeti'l-hadîs" 487
"el-Fevâid" (Ebu'l-Kasım Sa'd ibni Ali ez-Zencânî) 622
"Fevâidü'l-ahbâr" 496
"Feyzu'l-Kadîr" 7
Filistin 461
"el-Firdevs" 8
"Fîrûzâbâdî Tefsiri" 92
"el-Fiten ve'l-Melâhim" (İbni Kesîr) 482
Fudâle ibni Ubeyd *(Radıyallahu Anh)* 339
"el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye" 238
Fuzayl ibni İyâz *(Radıyallahu Anh)* 368

(G)

Gavr (Şam civarında bir yer) 461
Gazâlî *(Rahimehullah)* 8, 198
Gümüşhanevî *(Rahimehullah)* 371
"el-Gunye" 519

(H)

Hâce Herevî *(Kuddise Sırruhu)* 312
Hâce Muhammed Sa'îd *(Rahimehullah)* (İmam-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)*nun oğlu) 237
Hafsa binti Sîrîn *(Radıyallahu Anha)* 257
Hâfız *(Kuddise Sırruhu)* 105, 315, 425, 630, 657, 660
"Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri" 101
Hakem *(Rahimehullah)* 118
Hâkim *(Rahimehullah)* 7, 485
Hakîm-i Tirmizî *(Rahimehullah)* 7, 512
Halebî *(Rahimehullah)* 66
Halid ibni Velîd *(Radıyallahu Anh)* 192
Halîmî *(Rahimehullah)* 497
Hallâc *(Radıyallahu Anh)* 577
Hammâd *(Radıyallahu Anh)* 118
Hammâd el-Mekkî *(Rahimehullah)* 623
Hamza *(Radıyallahu Anh)* 477
Hamza *(Rahimehullah)* 410
Hâni' ibni Kubeysa 268, 269
Hansâ *(Radıyallahu Anha)* 284
Hâris (Abdülmuttalib'in oğlu) 64
Hâris el-Muhâsibî *(Kuddise Sırruhu)* 312

Hâris ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* 405
Hâris ibni Harrâs (Mehdî'nin yardımcısı) 475
Hâris ibni Üsâme *(Radıyallahu Anh)*339
Harun ibni Muaviye *(Rahimehullah)* 102
Hasen *(Radıyallahu Anh)* (Efendimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* in torunu) 481, 482, 483
Hasen(-i Basrî) *(Radıyallahu Anh)* 8, 27, 50, 67, 115, 121, 131, 203, 289, 368, 397, 429, 453, 512, 513, 536, 537, 555, 582, 584, 623
Haskefî *(Rahimehullah)* 623
Hâtem-i Tâî 124
Hatîb *(Rahimehullah)* 19, 339
Hatîb-i Bağdâdî *(Rahimehullah)* 146
Hatîb-i Şirbînî *(Rahimehullah)* 541
Hattâbî *(Rahimehullah)* 336, 613, 621
"el-Hâvî" (Suyûtî) 480
Havlân kabilesi (Yemen havâlisinde bulunan bir kabile) 46
Havran (Şam civarında bir yer) 461
Hayber 65, 191
Hâzin *(Rahimehullah)* 189, 379, 395, 445
"Hâzin Tefsiri" 18
Hazrec kabilesi 270
Hâşimoğulları 476
"Hâşiyetü'n-Nesâî" (Sindî) 337
Hendek 420
Heysemî *(Rahimehullah)* 181
"el-Hidâye" (Hanefî fıkhına dair bir eser) 299
Hirakl 259
Hişam (Âs ibni vâil'il oğlu) 620
Hişâm ibni Hakem 525
Hişâm ibni Sâlim 525
Hişâm ibni Urve *(Radıyallahu Anh)* 84
Horâsân 475, 476, 477
Hübel putu 63
"Huccetullâhi ale'l-âlemin" (Nebhânî) 485
Hûd *(Aleyhisselâm)* 275, 639
Hûd ibni Muhakkem *(Rahimehullah)* 11, 68, 81, 122, 133
"Hûd ibni Muhakkem tefsiri" 47
Hüdâî Hazretleri *(Kuddise Sırruhu)* 104, 530
Humeydî *(Rahimehullah)* 194
Hureym ibni Fâtik *(Radıyallahu Anh)* 341, 546
Hüseyn *(Kuddise Sırruhu)* 251, 386
Hüseyn ibni Ali *(Radıyallahu Anhuma)* 119, 477, 478, 481, 482
Hüseyn ibni Fazl *(Rahimehullah)* 625
Huzeyfe *(Radıyallahu Anh)* 175, 292, 469, 523, 593
Huzeyfe ibni Esîd Ebî Serîha *(Radıyallahu Anh)* 451
Huzeyfe ibni'l-Yemân *(Radıyallahu Anh)* 478

"el-Hıkem(ü'l-Atâiyye)" 160
"Hılyetü'l-evliya" 7
Hımne binti Süfyân 282
Hızır *(Aleyhisselâm)* 315, 324, 325, 461

(I)

Ikrime *(Radıyallahu Anh)* 40, 95, 134, 183, 291, 293, 324, 327, 331, 536, 555, 625
Irak 118, 185, 474
Irâkî *(Rahimehullah)* 313
Irbâz ibni Sâriye *(Radıyallahu Anh)* 519
"el-Itru'l-verdî fî şerhi'l-Katrı'ş-şehdî fî evsâfi'l-Mehdî" (Muhammed ibni Muhammed el-Belbîsî) 485

(İ)

"el-İ'lâm bi hükmi İsa (Aleyhisselâm)" (Suyûtî) 483
İblîs(-i la'în) *(Le'anehullah)* 135, 243
İbni A'râbî *(Rahimehullah)* 584
İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)*18, 30, 35, 40, 41, 48, 49, 52, 68, 72, 78, 79, 81, 89, 110, 112, 114, 115, 121, 124, 131, 158, 178, 180, 181, 183, 191, 194, 202, 203, 204, 211, 212, 242, 266, 283, 289, 291, 312, 316, 323, 324, 331, 332, 333, 334, 338, 351, 362, 368, 369, 379, 381, 399, 415, 429, 430, 437, 446, 449, 456, 465, 468, 478, 490, 491, 497, 498, 511, 512, 523, 526, 536, 537, 543, 552, 555, 573, 582, 584, 592, 603, 607, 608, 620, 622
İbni Abdilberr *(Rahimehullah)* 298
"İbni Acîbe Tefsiri" 44
İbni Adiyy *(Rahimehullah)* 313
İbni Akîl *(Rahimehullah)* 246
İbni Amr *(Rahimehullah)* 469
İbni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* 7
"İbni Arabî Tefsiri" 13
İbni Asâkir *(Rahimehullah)* 29, 114
İbni Atâ *(Rahimehullah)* 574
İbni Atâillah *(Kuddise Sırruhu)* 160
İbni Atiyye *(Rahimehullah)* 46, 48, 227, 334, 384, 445, 447, 450, 470, 500, 502, 516, 570
"İbni Atiyye Tefsiri" 30
İbni Bahr *(Rahimehullah)* 39, 124, 396
İbni Battâl *(Rahimehullah)* 299
İbni Büreyde *(Rahimehullah)* 341, 484
"İbni Cevzî Tefsiri" 18
İbni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* 118, 202, 291
İbni Cüreyc *(Radıyallahu Anh)* 110, 113, 123, 204, 429, 444,
İbni Cüzâ el-Gıranâtî *(Rahimehullah)* 63
İbni Düreyd *(Rahimehullah)* 484
İbni Ebî Hâtim *(Rahimehullah)* 582
"İbni Ebî Hâtim Tefsiri" 29
İbni Ebî Hayseme *(Rahimehullah)* 479
İbni Ebî Müleyke *(Radıyallahu Anh)* 607, 608
İbni Ebî Talha *(Radıyallahu Anh)* 131

"İbni Ebî Zemenîn Tefsîri" 113
İbni Ebî Şeybe *(Rahimehullah)* 106, 484
İbni Edra' *(Radıyallahu Anh)* 106
İbni Hacer el-Askalânî *(Rahimehullah)* 83, 123, 146, 204, 470, 479, 484, 486, 492, 608
İbni Hacer el-Heytemî el-Mekkî *(Rahimehullah)* 487, 483, 523
İbni Hâcib *(Rahimehullah)* 500
İbni Haldun *(Rahimehullah)* 485, 486
İbni Hibbân *(Rahimehullah)* 8
İbni Hişâm *(Rahimehullah)* 47
İbni Hümâm *(Rahimehullah)* 67, 304
İbni Huzeyme *(Rahimehullah)* 484
İbni Kayyim el-Cevziyye *(Rahimehullah)* 480, 482, 486
İbni Kemal Paşa el-Hanefî *(Rahimehullah)* 483
İbni Kesîr *(Rahimehullah)* 121, 122, 381, 396, 410, 481, 500, 502, 513, 572, 595, 625,
"İbni Kesir Tefsiri" 6
İbni Kîsan *(Rahimehullah)* 214
İbni Kudâme *(Rahimehullah)* 186
İbni Kuteybe *(Rahimehullah)* 131, 582, 637
İbni Mâce el-Kazvînî *(Rahimehullah)* 479, 485
"İbni Mace" (Sünen) 20
İbni Merdûyeh *(Rahimehullah)* 332, 335, 449
İbni Mesûd *(Radıyallahu Anh)* 131, 272, 292, 306, 378, 450, 468, 469, 500, 506, 552, 555, 586, 588
İbni Mübarek *(Radıyallahu Anh)* 12, 180, 369, 531, 575
İbni Müneyyir *(Rahimehullah)* 241, 500, 501
İbni Münzir *(Rahimehullah)* 113, 582
İbni Murâbıt *(Rahimehullah)* 610
İbni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* 115
İbni Nüceym *(Rahimehullah)* 67
İbni Ömer *(Radıyallahu Anhuma)* 9, 93, 121, 146, 176, 180, 193, 194, 281, 299, 304, 354, 376, 469, 477, 499, 522, 537, 539, 541, 607, 622, 623,
İbni Receb-i Hanbelî *(Rahimehullah)* 538
İbni Sa'd *(Rahimehullah)* 66
İbni Sâib *(Rahimehullah)* 80, 125, 323
İbni Tâvus *(Rahimehullah)* 115
İbni Temcîd *(Rahimehullah)* 230
İbni Teymiyye el-Harrânî 481, 482
İbni Vehb *(Rahimehullah)* 7, 40, 60, 125, 399
İbni Vehbân *(Rahimehullah)* 67
İbni Zeyd *(Rahimehullah)* 35, 50, 80, 125, 134, 202, 362, 397
İbni İshak *(Rahimehullah)* 46
İbni Âbidîn *(Rahimehullah)* 67, 287, 624
İbni Âmir *(Rahimehullah)* 410
"İbnü'l Arabî Tefsîri" 113
İbnü'l-A'râbî *(Rahimehullah)* 123
İbnü'l-Arabî *(Rahimehullah)* (Ahkâm sahibi) 50, 52, 90, 112, 117, 593, 615

İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullah)* 320
İbnü'l-Esîr *(Rahimehullah)* 106
İbrahim *(Aleyhisselâm)* 69, 154, 155, 202, 273, 351, 395, 396, 397, 446, 492, 499, 511, 514, 571, 572, 573, 574, 578, 579, 568, 593, 595, 596, 603, 616
İbrahim (Neha'î) *(Rahimehullah)* 118, 119, 121
İbrahim ed-Düsûkî *(Kuddise Sırruhu)* 73
İbrahim ibni Edhem *(Kuddise Sırruhu)* 103, 659
İbrahim-i Harbî *(Rahimehullah)* 609
"İbrâzü'l-vehmi'l-meknûn min kelâmı İbni Haldun" (Gumârî) 485
"el-İhsân" (İbni Hibbân) 363
"el-İhyâ" 198
"el-İklîl" (Suyûtî) 242
"el-İklîl" (Şeyh Abdülhak) 372
"el-İktifâ fî meğâzi'l-Mustafa" (İbni Hişam) 47
"İkmâlü'l-mu'lim" (Kazî Iyâz) 448
İmâdüddin İbni Kesîr *(Rahimehullah)* 482
İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe *(Radıyallahu Anh)* 117, 120, 180, 327, 328
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sırruhu)* 96, 107, 237, 487, 519, 556,
İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)* 224
İmran ibni Husayn *(Radıyallahu Anh)* 290, 348, 478, 487, 498, 583
"el-İnâye" 450
"el-İntisâf fîmâ tezammenehü'l-Keşşâf mine'l-i'tizâl" 241
İrbâz ibni Sâriye *(Radıyallahu Anh)* 364, 594
"İrtikaü'l-ğuraf" (Sehâvî) 483
"el-İrşâd" (İmamü'l-Haremeyn *(Rahimehullah)*ın eseri) 224
"İrşâdü'l-akli's-selîm" 431
"İrşâdü's-sârî" 83
İsa *(Aleyhisselâm)* 238, 452, 456, 461, 462, 469, 470, 472, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 491, 496, 514, 518, 526, 534, 596,
İsa ibni Ebân *(Rahimehullah)* 335
İsa ibni Meryem *(Aleyhimesselâm)* 83
İsa ibni Nümeyle *(Radıyallahu Anh)* 193
İsâf (put ismi) 102
İshak *(Aleyhisselâm)* 579
İsmâ'îlî *(Rahimehullah)* 610
İsmail *(Aleyhisselâm)* 69, 154
İsmail Hakkı Bursevî *(Kuddise Sırruhu)* 61
İsrâfîl *(Aleyhisselâm)* 208, 661
İstanbul 460
"İthâf" (Zebîdî) 313
İyâs ibni Muaviye *(Rahimehullah)* 123
"İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi'ş-şeytan" (İbni Kayyim) 482
"el-İşâ'a li eşrâti's-sâ'a" 472

(K)

Kâ'b *(Radıyallahu Anh)* 176, 492
Kâ'b ibni Eşref *(Le'anehullah)* 423

Ka'b ibni Ucre *(Radıyallahu Anh)* 582
Kâ'be 84
Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallahu Anh)* 266, 385, 423
Kadî Beyzâvî *(Rahimehullah)* 379, 425
Kadî Iyâz *(Rahimehullah)* 298, 610
"el-Kâmil" 313
"el-Kamûsü'l-muhît" (Fîrûzâbâdî) 336
"el-Kanâ'a" 471
Kandehlevî Muhammed Zekeriyya *(Rahimehullah)* 300
Kastalânî *(Rahimehullah)* 83
Kasım *(Radıyallahu Anh)* 450
Kasım ibni Ebî Bezze *(Radıyallahu Anh)* 536, 555
Kasım ibni Velîd-i Hemedânî *(Rahimehullah)* 134
Katâde *(Radıyallahu Anh)* 49, 60, 68, 78, 79, 89, 115, 131, 134, 143, 183, 202, 203, 283, 291, 381, 397, 404, 429, 437, 444, 450, 512, 536, 555, 582, 587, 593,
"Katru'ş-şehdî fî evsâfi'l-Mehdî" (Şihâbüddin Ahmed ibni Ahmed el-Hulvânî) 485
"el-Kavlü'l-muhtasar fî alâmâti'l-Mehdiyyi'l-muntazar" (Heysemî) 483
"el-Kavlu'l-muhtasar fî alâmâti'l-Mehdiyyi'l-muntazar" 487
Kays ibni Asım 60
Kazî Muhammed Senâullah *(Kuddise Sırruhu)* 338
"Kazî Tefsiri" 18
Kaşânî *(Kuddise Sırruhu)* 235, 288
Kelbî *(Rahimehullah)* 18, 36, 47, 68, 89, 125, 323, 593,
"Kelbî Tefsiri" 81
Kemâl ibni Hümâm *(Rahimehullah)* 287, 304
"Kenzü'l-ummâl" 93
"el-Keşf an mücâvezeti hâzihi'l-ümmeti'l-elf" (Suyûtî) 483
"Keşfü'l-esrâr (Hâce Herevî) Tefsîri" 313
"Keşfü'l-hafâ" 66
"Keşşâf Tefsîri" 163
Kisâî *(Rahimehullah)* 410
"Kitâbü'l-Azame" 7
"Kitâbü'l-Burhân tahkiki" (Câsim ibni Muhammed) 478
"Kitâbü'l-Fiten" (Nu'aym ibni Hammâd el-Mervezî) 455
"Kitabü'l-Mecrûhîn" 8
"Kitâbü'l-Mehdî" (Ebû Nu'aym Ahmed ibni Abdillah el-Isbahânî) 480
Konevî *(Rahimehullah)* 230
"Konevî Tefsiri" 38
Kûrânî *(Kuddise Sırruhu)* 236, 239
Kurra el-Müzenî *(Radıyallahu Anh)* 478
Kurre ibni Halid *(Rahimehullah)* 324
Kurtubî *(Rahimehullah)* 114, 486, 498, 593, 621, 625,
"Kurtubî Tefsiri" 6
Kusayy (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in dedesi) 156
Kutbe (Kâhin bir kadın) 65

Kuteybî *(Rahimehullah)* 202
Kuşeyrî *(Rahimehullah)* 575
"Kuşeyrî Tefsiri" 13

(L)

Lüdd karyesi 461
"Lükatu'l-mercân" 7

(M)

Mâ'iz ibni Mâlik el-Eslemî *(Radıyallahu Anh)* 296, 298, 299
Ma'kil ibni Yesâr *(Radıyallahu Anh)* 493, 621
Ma'mer *(Radıyallahu Anh)* 461
Mahmud Fâhûrî 117
Mahrafe el-Abdî *(Radıyallahu Anh)* 336
Mahreme binti Kayle *(Radıyallahu Anh)* 610
"el-Makâsıdü'l-hasene" (Sehâvî) 482
Mâlik (İmâm) *(Radıyallahu Anh)* 107, 120, 192, 327, 338
Mâlik ibni Avf el-Cüşemî 80, 142, 149
Mâlik ibni Dînar *(Kuddise Sırruhu)* 357, 599
Mâlik ibni Enes *(Radıyallahu Anh)* 404
Mansûr (Mehdî'nin yardımcısı) 475
Mansûr *(Rahimehullah)* (Abbâsî halîfesi) 482
Matar el-Verrâk *(Rahimehullah)* 493
Matürîdî *(Rahimehullah)* 11, 222, 350, 429,
Mâverâünnehir 475
Mâverdî *(Rahimehullah)* 68, 293, 324, 350, 362, 377, 379, 637,
"Mâverdî Tefsiri" 89
Mazharî *(Rahimehullah)* 353, 372, 375, 379, 522, 524, 538, 542, 556
"Mazharî Tefsîri" 121
"Me'âlimü't-Tenzîl" (Beğavî Tefsîri) 143
"Me'âni'l-Kur'an" (Zeccâc) 235
Me'add (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in atası) 106
"Mecma'u'z-zevâid" 181
"Mecmû'atü't-tefâsîr" 143
Medîne-i Münevvere 65, 115, 116, 118, 189, 195, 270, 301, 338, 460, 473, 474
Medyen 275
Mefrûk ibni Amr 268, 269
Mehâyimî *(Rahimehullah)* 354, 423
"Mehâyimî Tefsîri" 127
Mehdî *(Aleyhi'r-Rıdvân)* 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 496, 497, 518
Mekke-i Mükerreme 39, 65, 82, 98, 103, 115, 116, 158, 189, 194, 316, 351, 427, 428, 430, 460, 474
"el-Mektûbât" 96
"Menâkıbu'ş-Şâfi'î" 486
"el-Menâru'l-münîf" (İbni Kayyim) 482
Mer'î ibni Yusuf el-Kermî *(Rahimehullah)* 485, 487

"Merâh-u Lebîd Tefsîri" 291
Merâğî 617, 626
Merr-i Zahrân (Mekke'ye yakın bir yer) 194
Mervân 146, 452
Merve tepesi 66
Meryem *(Aleyhesselâm)* 470
Meryem oğlu İsa *(Aleyhimesselâm)* 83
"Mesâ'idü'n-nazar" (Bika'î) 267
Mesîh *(Aleyhisselâm)* 471
"Mesnevî" 25
"Mesnevî-i Şerif" tercemesi 25
Mesrûk *(Radıyallahu Anh)* 133, 450
Mevedde (Cahiliyet şairinin kızı) 283
"Mevsû'at-ü vahadâti'l-kıyâs" 117
"el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye" 67
"el-Mevzû'ât" (İbnü'l-Cevzî) 338
Meyfe'a (Şam civarında bir yer) 84
Meymûne *(Radıyallahu Anha)* 179
Meysere el-Fecr *(Radıyallahu Anh)* 594
Mîkâil *(Aleyhisselâm)* 460
Mikdâm ibni Ma'dî Keribe *(Radıyallahu Anh)* 176, 189
Mina 268
"Mirkatü'l-mefâtîh" 7
"Mişkâtü'l-mesâbîh" 7
Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallahu Anh)* 106, 110, 248, 339, 405, 467, 522
"Mu'cem-u mestu'cime" 84
"el-Mu'cemü'l-Kebîr" 7
"el-Mu'cemu's-sağîr" (Taberânî) 354
Muaviye *(Radıyallahu Anh)* 66, 344, 453
Muaviye ibni Hayde *(Radıyallahu Anh)* 638
Mücâhid *(Rahimehullah)* 49, 67, 78, 79, 82, 89, 102, 118, 119, 121, 124, 131, 133, 143, 186, 202, 203, 212, 258, 291, 323, 379, 384, 395, 398, 429, 437, 444, 446, 450, 512, 536, 555, 582,
Mücâşi'i kabilesi 66
Mudar kabilesi 95
Muhammed (Hanefî müctehidi) *(Rahimehullah)* 5, 117, 181, 191, 588, 624,
Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* 469, 475
Muhammed Arabî el-Fâsî *(Rahimehullah)* 486
Muhammed Avvâme *(Sellemehullah)* 193
Muhammed Beşîr es-Sehsevânî *(Rahimehullah)* 485
Muhammed Ebû Şehbe *(Rahimehullah)* 486
Muhammed el-Bâkır (İmam)*(Radıyallahu Anh)* 118, 525
Muhammed el-Berzencî *(Rahimehullah)* 496
Muhammed ibni Abdilazîz *(Rahimehullah)* 486
Muhammed ibni Ahmed el-Mervezî *(Rahimehullah)* 623
Muhammed ibni Ahmed es-Sefârînî *(Rahimehullah)* 496

Muhammed ibni Ali eş-Şevkânî *(Rahimehullah)* 485, 496
Muhammed ibni Hâmid *(Kuddise Sırruhu)* 355
Muhammed ibni Hanefiyye *(Rahimehullah)* 115
Muhammed ibni Ka'bi'l-Kurazî *(Radıyallahu Anh)* 118, 124, 536, 555, 583
Muhammed ibni Kays *(Rahimehullah)* 290
Muhammed ibni Mesleme 284
Muhammed ibni Muhammed el-Belbîsî *(Rahimehullah)* 485
Muhammed ibni Salih *(Rahimehullah)* 181
Muhammed ibni Tûlûn ed-Dımeşkî *(Rahimehullah)* 483
Muhammed ibni İshak *(Rahimehullah)* 647
Muhammed ibni İsmail el-Emîru's-San'ânî *(Rahimehullah)* 485
Muhammed ibni'l-Haseni'l-Askerî *(Radıyallahu Anh)* 481
Muhammed Osman Mîrğanî *(Kuddise Sırruhu)* 145
Muhammed Tahir el-Bedahşî 492
Muhammed Zekeriyya el-Kandehlevî *(Rahimehullah)* 300
Muharrer ibni Ebî Hureyre *(Radıyallahu Anhuma)* 536
Muhâsibî *(Kuddise Sırruhu)* 312
"el-Mühdî ilâ mâ verade fi'l-Mehdî" (Muhammed ibni Tûlûn) 483
Muhibb-i Taberî *(Rahimehullah)* 621
"Muhtasar-u Zevâid-i Müsnedi'l-Bezzâr" (İbni Hacer) 338
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sırruhu)* 480
Mukatil *(Rahimehullah)* 7, 47, 50, 60, 258, 362, 380, 395, 399, 427, 556, 593, 603
Mukatil ibni Hayyan *(Rahimehullah)* 186, 581, 584, 641, 643
"Mukatil Tefsiri" 6
Münâvî *(Rahimehullah)* 7, 472, 473, 484
"el-Münteka" (Bâcî *(Rahimehullah)* ın eseri) 345
Mürre et-Tayyib *(Radıyallahu Anh)* 513
Musa *(Aleyhisselâm)* 145, 201, 205, 266, 267, 268, 309, 324, 325, 372, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 423, 510, 514, 534, 596, 616, 639,
"el-Musannef" (Abdurrezzâk) 287
"el-Musannef" (İbni Ebî Şeybe) 106
Müsennâ ibni Hârise 268, 269
"Müslim" 9
"el-Müsned" (Ahmed ibni Hanbel) 36
"el-Müsned" (Ebû Davud et-Tayâlesî) 363
"el-Müsned" (Ebû Sa'îd eş-Şâşî) 363
"Müsned-ü Ebî Ya'lâ" 283
"Müsnedü'l-Humeydî" 194
"Müsnedü'ş-Şâmiyyîn" (Taberanî) 29
Mustafa el-Bekrî *(Rahimehullah)* 486
"el-Müstedrek" 7
Mütenebbî 279
"el-Muvatta' " 168
Müzâhim ibni Züfer *(Rahimehullah)* 268
Müzdelife 469
Müzenî *(Rahimehullah)* 609
Muğîre ibni Abdillah ibni Amr ibni Mahzûm 64, 65
"el-Muğnî" 186

(N)

Nâbiğa *(Radıyallahu Anh)* 59
Nâfi' *(Radıyallahu Anh)* 176, 177
Nâfi' *(Rahimehullah)* 121, 410
"Nahcuvânî Tefsiri" 13
Nehhâs *(Rahimehullah)* 131
"Nâile" isimli put 102
Nakkaş *(Rahimehullah)* 256, 593, 603
"Nakkâş Tefsiri" 62
Nasrâbâzî *(Kuddise Sırruhu)* 251
Nâsıruddîn ibni Müneyyir *(Rahimehullah)* 241
"Nazmü'd-dürer" 99
"Nazmu'l-mütenâsir fi'l-hadîsi'l-mütevâtir" 496
Neha'î *(Rahimehullah)* 536, 555
Nemrûd 491, 499
"Nesâî" 179
Nesefî *(Rahimehullah)* 7, 189, 206, 235, 363, 372, 379, 445, 502,
"Nesefî Tefsiri" 6
"Nevâdiru'l-usûl" 7
Nevevî *(Rahimehullah)* 300, 306, 609
Nevvâs ibni Sem'ân el-Kilâbî *(Radıyallahu Anh)* 380
"en-Nihâye" (İbni Esîr) 106
"Nîsâbûrî Tefsiri" 24
Nu'aym ibni Hammâd *(Rahimehullah)* 479
Nu'mân ibni Beşîr *(Radıyallahu Anh)* 610
Nu'mân ibni Münzir 60
Nu'man ibni Şerîk *(Radıyallahu Anh)* 268, 269
Nuh *(Aleyhisselâm)* 23, 202, 274, 377, 492, 514, 534, 594, 595,

(O)

Osman en-Nehdî *(Radıyallahu Anh)* 179
Osman ibni Affân *(Radıyallahu Anh)* 170, 304, 370, 478, 519, 607
Osman ibni Atâ *(Rahimehullah)* 186
Osman ibni Ebi'l-Âs *(Radıyallahu Anh)* 353

(Ö)

Ömer ibni Abdilazîz *(Radıyallahu Anh)* 366, 367, 369
Ömer ibni Ebî Seleme *(Radıyallahu Anh)* 175
Ömer ibni Hattab *(Radıyallahu Anh)* 19, 83, 169, 204, 207, 228, 296, 298, 307, 327, 344, 366, 367, 369, 370, 409, 467, 513, 514, 519, 526, 532, 588, 608, 609, 616, 618
Ömer Nasûhî Efendi *(Rahimehullah)* 117, 118

(R)

Rabî' *(Radıyallahu Anh)* 396, 536
Rabî' ibni Enes *(Rahimehullah)* 118, 119, 235, 291, 625
Rabî' ibni Haysem *(Radıyallahu Anh)* 268, 355

Rabî'a *(Radıyallahu Anh)* 404
Rabî'a kabilesi 95
Râfi' ibni Hadîc *(Radıyallahu Anh)* 365, 611
"Ravâi'u't-tefsîr" (İbni Recep el-Hanbelî) *(Rahimehullah)* 385
"Ravzü'l-Ünüf" (Süheylî) 62
Râğıb *(Rahimehullah)* 38
"er-Reddü alâ men hakeme ve kadâ enne'l-Mehdiyye'l-mev'ûde câ'e ve medâ" (Ali ibni Hüsamüddin el-Müttakî el-Hindî) 484
"Reddü'l-muhtâr" 67
Reyyan ibni Münzir 60
Reşîd Raşîd el-Halebî *(Rahimehullah)* 486
"Risâletü'l-Mehdî min âli'r-Resûl" 487
"Ruhul Beyan Tefsiri" 24

(S)

Sa'd ibni Ebî Vakkas *(Radıyallahu Anh)* 282
Sa'd ibni Ubâde *(Radıyallahu Anh)* 619
Sa'dî *(Kuddise Sırruhu)* 105, 107, 389, 531, 631
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* 119, 186, 203, 349, 647
Sa'îd ibni Ebî Hilâl *(Radıyallahu Anh)* 287
Sa'îd ibni Müseyyeb*(Radıyallahu Anh)* 124, 296
Sa'îd ibni Zeyd *(Radıyallahu Anhuma)* 83
Sa'leb *(Rahimehullah)* 213, 214
Sa'sa'a ibni Muaviye *(Radıyallahu Anhuma)* 66
Sâbit ibni Kays *(Radıyallahu Anh)* 110
Safâ tepesi 66, 454
Safvân ibni Assâl *(Radıyallahu Anh)* 266, 450
"Sahîh-u İbni Hibbân" 190
Sahr (Hansâ *(Radıyallahu Anha)*nın erkek kardeşi) 284
Sâib *(Kuddise Sırruhu)* 104
Sâib ibni Ebi's-Sâib *(Radıyallahu Anh)* 102
Saîd ibni Cübeyr *(Radıyallahu Anh)* 52, 333, 536, 555, 582,
Said ibni Müseyyeb *(Radıyallahu Anh)* 335
Salâhuddîn Havvâm 117
Salih *(Aleyhisselâm)* 639
Salim ibni Ebi'l-Ca'd *(Radıyallahu Anh)* 332, 338
"es-Savâ'iku'l-muhrika" 487
Sâvî *(Kuddise Sırruhu)* 537, 540, 556,
"Sâvî Tefsiri" 22
Secak (Kâhin bir kadın) 65
Sefîne *(Radıyallahu Anh)* 194
Sehârenfûrî *(Rahimehullah)* 194
Sehâvî *(Rahimehullah)* 487
Sehl ibni Abdillah et-Tüsterî *(Kuddise Sırruhu)* 214, 323,366, 368, 386
Sehl ibni Mu'âz *(Radıyallahu Anh)* 281
Seleme ibni Kays *(Radıyallahu Anh)* 308
Selman-ı Fârisî *(Radıyallahu Anh)* 20, 182, 365
Sem'ânî *(Rahimehullah)* 265
"Sem'ânî Tefsiri" 96

Semerkand 475
Semerkandî (Ebu'l-Leys) *(Rahimehullah)* 61, 91, 362, 384, 569
"Semerkandî Tefsiri" 80
"Semûd" kavmi 22
Sevbân *(Radıyallahu Anh)* 476, 478, 549, 550
Sevrî *(Rahimehullah)* 120
Seyyid Muhammed Cofûrî 490
Seyyid Vehbî Efendi *(Kuddise Sırruhu)* 105
Sindî *(Rahimehullah)* 363, 481, 497
"es-Sirâcü'l-Münîr Tefsiri" 17
"es-Sîre" (İbni Hişam) 47
"es-Sîretü'l-Halebiyye" 66
"es-Sîretü'n-Nebeviyye" (İbni İshak) 47
Süddî *(Rahimehullah)* 47, 67, 78, 79, 81, 89, 123, 134, 143, 202, 203, 212, 283, 289, 291, 327, 429, 437, 450, 512, 515, 582, 637, 641,
"Sûdî Şerhi" 425
Süfyan *(Radıyallahu Anh)* 333
Süfyan ibni Uyeyne *(Radıyallahu Anh)* 122
Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallahu Anh)* 368
Suheyb *(Radıyallahu Anh)* 172, 608
Süheylî *(Rahimehullah)* 62
Süleyman *(Aleyhisselâm)* 491
"Sünenü'd-Dârekutnî" 190
"es-Sünenü'l-kübrâ" (Beyhakî) 173
"es-Sünenü'l-kübrâ" (Nesâî) 308
"es-Sünne" (İbni Ebî Âsım) 363
Süveyd ibni Kays *(Radıyallahu Anh)* 336
Suyûtî *(Rahimehullah)* 7, 121, 461, 480, 500, 607, 623,
"Suyûtî Tefsîri" 164
Sırrî (Sakatî) *(Kuddise Sırruhu)* 390, 657
"Sıyânetü'l-insan" (Sehsevânî) 485

(Ş)

Şa'bî *(Radıyallahu Anh)* 118, 121, 368, 399, 623
Şa'râvî *(Rahimehullah)* 375, 423
Şafi'î *(Radıyallahu Anh)* 192, 588
Şakîk *(Rahimehullah)* 536, 555
Şâm-ı Şerîf 84, 452, 474,
Şemir (ibni Hamdeveyh) *(Rahimehullah)* 123
Şemseddin ibni Abdilvâhid el-Makdisî *(Rahimehullah)* 621
Şemsuddin Abdurrahman es-Sehâvî *(Rahimehullah)* 482, 483
Şemsülhak Azîmâbâdî *(Rahimehullah)* 485
Şerefüddin Hüseyn *(Kuddise Sırruhu)* 492
"Şerh-i Dîvân-ı Hâfız" 105
"Şerh-u Fethi'l-Kadîr" 67
"Şerh-u Sahîh-i Müslim" (Nevevî) 300

"Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî" (İbni Battâl) 300
"Şerh-u İbni Mâce" 363
"Şerhu'l-fıkhi'l-ekber" 484
"Şerhu'l-hıkem" 160
"Şerhu's-Siyer" 496
"eş-Şerî'a" 190
Şeyh Kutbuddîn-i Haydar *(Kuddise Sırruhu)* 531
Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sırruhu)* 103
"Şeyhzâde Tefsîri" 165
"Şihâb Tefsiri" 38
Şihâbüddin Ahmed ibni Ahmed el-Hulvânî *(Rahimehullah)* 485
Şihâbüddîn Ahmed ibni Hacer el-Heysemî *(Rahimehullah)* 483
"Şu'abü'l-îmân" 10
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* 275, 331, 333
Şurayh *(Radıyallahu Anh)* (Kadı) 48

(T)

"et-Tabakâtü'l-Kübrâ" 66
Taberânî *(Rahimehullah)* 7, 485
Taberî *(Rahimehullah)* 17, 189, 362, 379, 395, 396, 412, 498, 503, 511, 513, 528, 571
"Taberî Tefsiri" 79
"Tâcü't-tefâsîr" 145
Taif 181
Talha *(Radıyallahu Anh)* 171, 370
Talha ibni Ubeydillah *(Radıyallahu Anh)* 478
Tarfe ibni Abd (Cahiliyyet Şâirlerinden) 609
"Târîh-u Bağdâd" 19
"Târîh-u Dimeşk" 29
"et-Târîhu'l-kebîr" 90
"Târihu't-Taberî" 66
Tâvus *(Radıyallahu Anh)* 115, 164, 189
"Te'vîlât-ı Necmiyye" 24
Tebrîzî *(Rahimehullah)* 7, 206, 350
"Tebyînü'l-hakaik" (Hanefî fıkhı) 306
"Tebyînü'l-mehârim" 624
"Tefsîr'u-Mücâhid" 49
"Tefsîr-i Kebîr" 11
"Tefsîr-u Abdirrezzâk" 50
"Tefsîr-u ibni Ebî Zemenîn" 11
"Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz" 11
"Tefsîr-u Mukatil" 81
"Tefsîr-u İbni Vehb" 81
"Tefsîru'd-Dahhâk" 40
"Tefsîru'l-Hasen" 8
"Tefsîru'l-Kur'an" (Sem'ânî) 265
"et-Tefsîru'l-Mazharî" 338
"et-Tefsîru'l-münîr" 117
"Tefsîru'n-Nesâî" 204

"Tefsîru't-Tüsterî" 214
"Tefsîru'ş-Şa'râvî" 376
"Tehzîbü'l-Kemal" 486
"Tehzîbü't-Tehzîb" 486
"Telhîsu'l-beyân fî alâmât-i Mehdiyy-i âhiri'z-zaman" (İbni Kemal Paşa) 483
Temîm kabilesi 60
Temîm-i Dârî *(Radıyallahu Anh)* 478
Ten'îm 82
"Tenvîru'l-Mikbâs Tefsiri" 30
"Teshîl Tefsiri" 63
Tevrât-ı şerif 39
Tevrebeştî *(Rahimehullah)* 523
"et-Tevzîh fî tevâtür-i mâ câe fi'l-Mehdiyyi'l-muntazari ve'd-Deccâl-i ve'l-Mesîh" (Kazî Muhammed ibni Ali eş-Şevkânî) 485
"et-Tezkira fî ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira" (Kurtubî) 480
Tirmizî *(Rahimehullah)* 481, 485, 588
"Tirmizî"(Sünen) 19
"Tuhfetü'l-Ahvezî" (Mübârekfûrî) 381
Tûr dağı 462
Tüsterî *(Kuddise Sırruhu)* 311
"Tüsterî Tefsiri" 13
Tıybî *(Rahimehullah)* 381, 470, 500

(U)

Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallahu Anh)* 98, 265, 279, 305, 310, 417,
Ubeydullah ibni Hasen *(Rahimehullah)* 181
Ufeyr (Resulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*in merkebi) 278
"Ukadü'd-dürer fî ahbâri'l-Mehdiyyi'l-muntazar" (Yusuf ibni Yahya es-Sülemî) 481
Ukbe ibni Âmir *(Radıyallahu Anh)* 352, 425, 555
Umyânis (Havlân kabilesinin putu) 46
Urve el-Bârikî *(Radıyallahu Anh)* 153, 606
"el-Urve" (Ebu'l-Hasen el-Harâlli *(Rahimehullah)*ın eseri) 165

(Ü)

Übbî *(Rahimehullah)* 469, 498
Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallahu Anh)* 248, 467, 653
Üftâde Efendi *(Kuddise Sırruhu)* 104, 530
Ümmü Habîbe *(Radıyallahu Anha)* 478
Ümmü Hâni' *(Radıyallahu Anh)* 146
Ümmü Münzir binti Kays el-Ensâriyye *(Radıyallahu Anha)* 172
Ümmü Seleme *(Radıyallahu Anha)* 181, 472, 474, 478, 513
Üsâme ibni Zeyd *(Radıyallahu Anh)* 29, 345
"Üsdü'l-ğâbe" 145

(V)

Vahidî *(Rahimehullah)* 309, 412, 428, 584
"Vâhidî Tefsiri" 18
Vâsile *(Radıyallahu Anh)* 395

Vâsıtî *(Rahimehullah)* 589
Vazîn (İbni Atâ el-Huzâ'î) *(Radıyallahu Anh)* 62
Vehb ibni Münebbih *(Radıyallahu Anh)* 8
Velîd ibni Muğîre 603
Verâünnehir 475
"el-Vesît Tefsiri" (Vâhidî) 68

(Y)

Ya'kub *(Aleyhisselâm)* 205, 206, 541, 571, 579, 596
Ya'kub *(Rahimehullah)* 541
Yahya ibni Câbir *(Rahimehullah)* 290
Yahya ibni Muhammed ibni Hübeyre *(Rahimehullah)* 384
Yahya ibni Zekeriyya *(Aleyhimesselâm)* 8
Yahya İsmail (İkmâlü'l-mu'lim muhakkıkı) 470
Ye'cûc-Me'cûc 452, 469
Yemen 106, 405, 452, 462
"Yenâbî'ul-mevedde" 483
Yezid ibni Cabir *(Radıyallahu Anh)* 8
Yezîd ibni Esamm *(Rahimehullah)* 118, 119
Yusuf *(Aleyhisselâm)* 571, 572
Yusuf ibni Yahya es-Sülemî *(Rahimehullah)* 481
Yusuf ibni İsmail en-Nebhânî *(Rahimehullah)* 485

(Z)

"Zâdü'l-Mesîr Tefsiri" 36
Zebîdî *(Rahimehullah)* 313
Zebûr-u şerif 39
Zeccâc *(Rahimehullah)* 35, 36, 68, 115, 149, 235, 393, 428, 433, 571, 582, 637, 648
"Zeccâc Tefsiri" 35
Zemahşerî *(Rahimehullah)* 393, 446
"Zemmü'l-melâhî" (İbni Ebi'd-Dünya) 506
Zemzem kuyusu 63
Zeyd ibni Ali *(Radıyallahu Anhuma)* 532
Zeyd ibni Amr *(Radıyallahu Anh)* 83
Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl *(Radıyallahu Anh)* 66, 82
Zeyd ibni Cüheym el-Hilâlî 525
Zeyd ibni Eslem *(Rahimehullah)* 115, 295, 327, 379, 536, 555
Zeyd ibni Sabit *(Radıyallahu Anh)* 29
Zeyla'î *(Rahimehullah)* 306
Zeyneb binti Cahş *(Radıyallahu Anha)* 10, 614
"ez-Ziyâdât" (İmam-ı Muhammed) 624
Zü'l-Karneyn *(Aleyhisselâm)* 491
Zübeyr *(Radıyallahu Anh)* 370
Züfer (Hanefî müctehidi) *(Rahimehullah)* 120, 121, 181, 191
"ez-Zühd" (Ahmed ibni Hanbel) 12
Zührî *(Rahimehullah)* 124, 293, 377, 536, 555